DE INDISCHE GIDS.

De Indische Gids.

Staat- en Letterkundig Maandschrift.

Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER,

MET VELER MEDEWERKING.

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG

II.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY — 1902.

INHOUD VAN DEN VIER EN TWINTIGSTEN JAARGANG, TWEEDE DEEL.

Pag.

De Gouvernements-Koffiecultuur, in verband met plannen tot verbetering van den oeconomischen toestand in Nederlandsch-Indië; door N. . . . 889

Bemoedigende promotiekansen; door H. A. de Groot 898

De oorzaken der Malaria en de malariamug; door P. Adriani, *Arts, Oud-Offic. v. Gez. O.-I., Oud-Civiel Geneesheer op Java*. 904

Maleische inboedels en huisdieren (Padangsche Bovenlanden); door H. R. Rookmaaker 920

De Fransche Koloniën. 929

Bezwaren tegen het nieuwe en bewijzen voor het oude in de Javaansche spraakkunst. Antwoord aan Dr. A. A. Fokker; door T. J. Bezemer. 942

Varia:

Het beschermen van Inlanders tegen benadeeling door de particuliere industrie. 948
Het overschot op het Britsch-Indisch Budget 949
Onze vestigingen op Nieuw-Guinea 954
Indische vertegenwoordigers bij de Kroning van Koning Eduard VII 955

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 957

Indië en de vrijzinnige democratie. — De opleiding voor Indisch ambtenaar. — De toekomst van Zuid-Bantam en Zuid-Preanger. — Lindor Serrurier. — Beknopte beschrijving van het hof Soerakarta in 1824. — Volkstelling in Indië. — De slavenhandel op Celebes. — Slavernij in andere gedeelten van N. I. — Handel van China in 1901. — Een muziekschool in Indië. — De Indische landbouwschool. — Verknoeiing van een oud-Javaanschen tempel. — De studie der oud-Jav. taal en letterkunde. — Interpellatie in de Tweede Kamer van Mr. D. Fock over de havenwerken van Soerabaja. — Opium op Java. — Heerendiensten op Java. — Scheepvaart en Handel in de Encyclopaedie van N. I. — Een handelshaven op Noord-Sumatra. — Melioristen aan het werk in Indië: verbeterhuizen en meer particuliere ziekeninrichtingen. — Bevloeiingen op Java. — De Tjiplang en het land Indramajoe West.

Koloniale Literatuur:

Dr. Mr. H. J. E. Tendeloo. Maleische Grammatica. Eerste Deel, Klankleer — Schrift — Etymologie — Syntaxis. Tweede Deel, Aanteekeningen en Toelichtingen; door C. Spat 988

Correspondentie-Artikel. Proeve van argumentatie of proeve van critiek? door J. Homan van der Heide, met een Naschrift van de Redactie. . 992

Wetenschap en Industrie:

Veevoedergewassen bestand tegen droogte 996
Steenkolen 999
De Kabelvloot der wereld, met een staat 1002

Een verloren „buitencomptoir" der O. I. Comp.: door S. Kalff (*slot*). . . 1005

Financieel Overzicht 1022

Pag

Waaraan heeft Java behoefte? door H. E. B. Schmalhausen. 1033

De Inlandsche tabakscultuur in Rembang; door A. H. J. G. Walbeehm. 1060

Brieven uit den zetel van het Khalifaat. II. De Hedjaz spoorweg; door

 Moekhbir 1068

Bezwaren tegen het nieuwe en bewijzen voor het oude in de Javaansche spraakkunst. Eenige commentaren op het antwoord van den heer Bezemer; door Dr. A. A. Fokker. 1077

Varia:

Dessadiensten 1084

Emigratie van Javanen naar Suriname 1088

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1089

Indië en de democratie. — Koeliemishandeling. — *De Locomotief* over Nieuw-Guinea. — Langsar een nieuwe zeehaven. — Opleiding van Indische ambtenaren. — Indische financiën. — Inlandsche Rechtspraak. — De strijd over de verlegging der Solorivier, overgebracht in de dagbladpers. — Noord-Soerabaja hervorming. — De voordeelen der suikercultuur voor de bevolking. — Gemeenschappelijke belangen. — Het Nederl. Zendelinggenootschap. — Heerendiensten op Java en autoriteitsgeloof in Nederland. — Nias. — Achterlijke toestanden op andere eilanden langs de Westkust van Sumatra. — De uitbreiding van den invloed van Nederland in Borneo. — Expeditie tegen de Dajaks van uit Serawak. — Hooger Onderwijs in Indië. — De Boro-Boedoer. — Spoorwegen op Zuid-Sumatra. — De werking der Opium-régie. — Indische pupillen. — De Nederlandsche Leeuw. — Een vroegere vestiging op Nieuw-Guinea. — Een kinine-monopolie. — Rijtuigbelasting op Java. — De goudmijn van het koffie-monopolie.

Koloniale Literatuur:

Toen ik Indisch student was, door Tjeerd Flappuith, Assistent-resident met verlof; door R. 1128

Oost-Indisch Landjuweel, verzameld door S. Kalff; door R. 1129

E. Fallot, l'Avenir Colonial de la France, Etudes pratiques sur les principes de la colonisation et la situation économique des Colonies françaises et étrangères . . 1130

„Op het Jang gebergte" in Oost-Java, door dr. J. Groneman; door P. Adriani, *Arts. Oud-Offic. van Gez. O.-I.* 1133

Wetenschap en Industrie:

De uitvoer van beenderen uit Britsch-Indië 1134

De Noord-Atlantische Scheepstrust 1134

Martinique 1138

Meer vergaarkommen voor de bevloeiing in Britsch-Indië 1143

De kabel door den Grooten Oceaan 1144

Een strijd om Boeddha; door Sanggar 1145

Financieel Overzicht 1175

Waaraan heeft Java behoefte; door H. E. B. Schmalhausen. (*Slot*). . . 1189

De Postspaarbank in Nederlandsch-Indië; door J. E. de Meyier 1213

Ook een millioenenstudie. Opmerkingen over Indische Comptabiliteit; door H. A. Meppelink. 1226

Varia:

Nieuwe denkbeelden omtrent de organisatie van de infanterie van het Nederlandsch-Indische leger; door **. 1232

De invoering van het Nieuwe Strafwetboek. 1235

De Moslims van Java 1236

De opzichters bij den Waterstaat 1236

Tegenwoordige sterkte en indeeling van de troepenmacht in Atjeh; door **. . . 1240

Een Duitscher over de vooruitzichten van jongelieden in het landelijke op Java. 1242

Pag.

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1246

Pandhuizen op Java. — Een sanatorium op het Janggebergte. — Gentisville, zee- en rivierbadplaats aan de Wijnkoopsbaai. — De hoogere commando's bij het Wapen der Artillerie. — Nieuw onderzoek naar de dessadiensten op Java. — De druk van heeren- en dessadiensten. — Spoorwegaanleg in Zuid-Sumatra. — Het personeel der Marine. — Siam. — Hertrouwen van weduwen en verlies van pensioen. — De strijd om gezag in Madioen. — De uitkomsten der opium regie. — Onze verhouding tot Gowa. — Vreemde soldaten in Indië. — Vreemdelingen bij den Geneesk. dienst in Indië. — De positie der Assistent-Residenten. — Nieuw-Guinea. — Ambulante huisvlijtscholen voor Inlanders. — Cholera en visch. — De inwijding der Pemaliwerken. — De anti-irrigator. — Eene eigenaardige bestrijding. — Het landrente-kadaster. — De cursus in arbeidzaamheid. — „Java-drainage?" — Imperialisme. — De nieuwe Gouverneur van Suriname. — Staatsspoorwegen op Java. — Een volksmanifestatie in de Minahassa. — Verdediging van de Buitenbezittingen. — Voorziening in Indische behoeften. — Indische geschiedenis en dilettantisme. — Kleine landbouw op Java. — Verhuizing van Javanen.

Koloniale Literatuur:

Onze strijd in Zuid-West-Selebes tot 1838 en de daaruit te putten lessen door G. Nijpels, 2 deelen; door S. 1284

Rumphius gedenkboek, uitgegeven door het Koloniaal Museum te Haarlem, 15 Juni 1902; door * * 1289

Wetenschap en Industrie:

De Smirnasche opiummarkt 1294

Een vaartuig ten dienste van Zuid-Nieuw-Guinea. 1294

Blakang Padang, een concurrent van Singapore 1295

Paarlen (vindplaatsen en visscherij) 1295

Rijstinvoer in Midden-Java. 1299

De geldmarkt in Ned.-Indië in het afgeloopen jaar. 1300

Valsche munt in Ned.-Indië 1302

Vlechtwerk-tentoonstelling te 's Hage 1303

De Oost-Indische Compagnie op het vasteland van Azië in de laatste jaren der 17e eeuw; door N. Mac Leod. 1304

Financieel Overzicht 1318

Engeland en de Irrigatie in Egypte; door J. T. Cremer 1329

Wat voor het behouden van onze Oost-Indische Koloniën in de eerste plaats noodig is; door P. C. C. Hansen Jr. 1362

De Malaria-expeditie van Prof. R. Koch op Java en Nieuw-Guinea; door P. Adriani 1373

Varia:

Nieuw Ontwerp van Wet tot de decentralisatie van het bestuur in Ned.-Indië. 1388

Het overlijden van den Minister van Koloniën. 1403

Het Engelsch-Indische Kronings-contingent. 1404

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1405

Decentralisatie in Indië. — De zending in Nederl. Oost-Indië. — Een eed op Timor. — R.-Kath. propaganda in de Minahassa. — De particuliere koffiecultuur op Java. — Is voor de landrente een kadaster noodig? — Verarmt de Javaan? — Java's welvaart. — De Mentawei-Archipel. — Een kolenstation tegenover Singapore. — Landbouwcrediet ten beh. v/d. Eur. kleinen land- en tuinbouw. — Indische schrijfmanie. — Uitvoer van Indië. — Geen waterloten. — Emigratie van

Pag.

Javanen naar de Buitenbezittingen. — Een nieuwe cultuurdwang. — Ziekenverpleging in Indië. — Bewapening onzer bereden artilleristen. — Groepententoonstellingen van het Ethnogr. Museum. — Javanen en Britsch Indiërs in de West. — Posthouders. — De rijstcultuur op Java. — De Witte-Kruis-kolonie te Salatiga. — Onderscheiding van bekwame dessahoofden. — Is de Javaansche landbouwer een knoeier.

Koloniale Literatuur:

De heer Faes en de geschiedenis van Buitenzorg door Dr. F. de Haan; door B. . 1424
Drie vreemdelingen in onzen Archipel; door H. v. d. P. 1426
Etude de géographie humaine; *l'Irrigation* ses conditions géographiques, ses modes et son organisation dans la péninsule ibérique et dans l'Afrique du Nord par Jean Brunhes, Professeur de Géographie à l'Université de Fribourg et au Collège libre des Sciences sociales de Paris; door J. E. de M.. 1430
Het in verdedigbaren staat brengen van Nederlandsch Oost-Indië door Egbert; door ** 1438

Wetenschap en Industrie:

Vindplaatsen van Goud in Nederlandsch-Indië 1441
Groote zeilschepen 1443
De rijstcultuur in Cochin-China 1445
De rijstuitvoer van Saigon. 1449
Handel en scheepvaart van Saigon in 1901 1450
De Philippijnsche eilanden na den oorlog. 1451
Handel van Genua met Nederland en de Koloniën 1453
Veth-Fonds 1454
De Staats-stoomtramweg in Atjeh. 1455
De bijenteelt in de Koloniën 1456

Een Penggawa aan het woord over Heerendiensten op de Buitenbezittingen; door H. R. Rookmaaker 1458

Financieel Overzicht 1470

De Nederlandsch-Indische rechterlijke organisatie en art. 74 van het Regeeringsreglement; door Mr. A. J. Immink. 1485

Een Repliek door H. E. B. Schmalhausen 1537

Eenige opmerkingen, naar aanleiding van de critiek op het artikel „Waaraan heeft Java behoefte", voorkomende in het *Algemeen Handelsblad* van 22 Augustus, 7, 10 en 30 September en 4 October

De Britsch-Indische Spoorwegen in 1900 1557

Varia:

De Indische Begrooting over 1903 1572
De jongste hongersnood in Britsch-Indië 1587

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1593

De nieuwe Minister van Koloniën. — De Indische comptabiliteitsbepalingen. — De financiëele toestand van Ned.-Indië en de Solowerken. — Canon der erfpachtslanden. — De gepensionneerde Regent van Madioen. — Rijtuigbelasting in Groot-Atjeh. — Toestanden in Banda. — Het derde deel der Encyclopaedie van N.-I. — Militaire Apothekers in N.-I. — Het *Handelsblad* en de heer Van Kol. — Inaugureele rede van Prof. Mr. J. E. Heeres. — Zaadwisseling bij Java's rijstcultuur. — Bronnen van welvaart op Java. — Java's Zeevisscherij. — De pacificatie van Atjeh. — De Tanah Boemboelanden. — De onderzeesche kabels in oorlogstijd. — Dessa verkiezingen. — Siam tegenover Engeland, Frankrijk en Duitschland. — Europeesch kapitaal op Java. — Bruine slavinnen. — Dwangarbeid verdedigd. — Achteruitgang van den houthandel op Java. — Bevordering van de rijstcultuur. — Polikliniek en kwakzalverij. — De Minahassa. — Verkoop van Banka-tin. — Het reisreglement in N.-I. toegepast op opzichters b/d. Waterstaat. — Een Rus over Insulinde.

Pag.

Koloniale Literatuur:

l'Evolution sociale en Australasie par Louis Vigouroux; door J. P. V. R. 1634

Wetenschap en Industrie:

Trusts. 1641
Australische Ponies. 1650
Getah pertja; door A. H. Berkhout 1652
Verkeer tusschen West-Europa en het verre Oosten 1653
Prijsvraag over sirih van het Koloniaal Museum te Haarlem 1654
Een nieuwe ziekte in Nederlandsch-Indië. 1655

Een Indisch Natuurvorscher; door S. Kalff. I. 1656

Financieel Overzicht. 1673

De gewestelijke heerendienstregelingen ten onrechte ongunstig beoordeeld; door F. Fokkens 1685

Het beheer der Spoorwegen in Nederlandsch-Indie; door J. E. de Meyier. 1697

Het Portugeesch element in 't Maleisch; door Dr. A. A. Fokker. . . . 1732

Varia:

De Nederlandsche taal op de Inlandsche scholen; door P. Jansz 1736
De dislocatie der Indische cavalerie: door * * 1737
Militieplichtigheid van Indische jongelui in Nederland 1739
Onze levende strijdmiddelen: door * * 1739
Het economische vraagstuk in Britsch-Indië 1741
De Indische zilversmid. 1745
De tegenwoordige stand van het Solovraagstuk 1747

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1752

Hollandsch aan Inlanders. — De verkoop van Banka-tin op Java. — Veiligheid in de dessa. — Wilde menschen op Celebes. — De Sarazin-expeditie van uit de Palosbaai. — Onderzoek naar de oorzaken van de mindere welvaart der bevolking op Java. — Een studie over de tabakscultuur op Sumatra. — Emigratie van Javanen. — Voor den hulpbehoevenden Inlander. — Inlandsche oogartsen. — Mr. Tendeloo over de opleiding van Indische ambtenaren. — Rechtszekerheid der Inlanders. — Katoencultuur in onze Koloniën. — Beschikbaar aantal aanstaande Ind. ambtenaren. — Liberaal of conservatief op koloniaal gebied. — Poliklinieken voor Inlanders. — De vermindering van de opiumwinsten. — Java en de surtaxe op suiker. — Het financieel bemiddelingsvoorstel van Mr. C. Th. v. Deventer. — Schaarschte aan mannen. — Optimisme of Pessimisme. — Militaire spoorwegverbindingen op Java. — Australische ponies. — Afschaffing voor militairen van de straf van rietslagen. — Australië en Nederlandsch-Indië. — Pessimistische uitingen in het Voorl. Versl. op de Ind. begrooting. — Eene militairistische begrooting? — Het „Kort Woord" van den heer Van Kol. — Inspecteurs in Indië. — Wetenschappelijke reis naar Noordel. Nieuw-Guinea. — De spoorweg naar Lawa in Suriname. — De Coppename- en Saramacca expedities. — Coöperatie in de dessa. — Een Indisch zilversmid. — De Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende de Indische begrooting.

Koloniale Literatuur:

„De Geschiedenis van het rijk Kediri", opgeteekend door Mas Soemâ Sentikâ van aanteekeningen en een vertaling voorzien en uitgegeven door P. W. van den Broek, controleur bij het B. B. op Java en Madoera; door P. F. A. 1785
Oostersche Verpoozingen door F. M. Knobel. 1787

Pag.

Wetenschap en Industrie:

Indische schilderkunst 1790
Calcutta als Havenplaats 1794
Rijke Britsch-Indiërs 1798
De bewoners van de oeverstreken van den Boven-Nijl 1800
De opbrengst van bouwgronden in Britsch-Indië 1801
De Wolvendaalsche kerk te Colombo 1803
De suikerindustrie op Formosa 1805

Een Indisch Natuurvorscher: door S. Kalff. (*Slot*) 1814

Financieel Overzicht 1832

VERBETERINGEN.

Op bl. 1547 van de Nov.-afl., regel 10 van boven, staat 24 pCt., dit moet zijn 4.24 pCt.

Op bl 1654 noot is opgegeven de waarde van den gouden roebel. In den tekst blijkt de zilveren roebel à *f* 1.25[5] bedoeld te zijn.

De Gouvernements-Koffiecultuur, in verband met plannen tot verbetering van den oeconomischen toestand in Nederlandsch-Indië.

De eens zoo bloeiende gouvernements-koffiecultuur is haar einde nabij. Haar grootste bloeitijd heeft zij gehad toen de dicht bij de desa's gelegen ontgonnen maagdelijke boschgronden vrucht droegen. Toen was de bewerking der tuinen en het plukken van de vruchten voor de desalieden niet bezwaarlijk.

Zoodra echter deze gunstig gelegen gronden uitgeput geraakten en men steeds verder en verder van de bewoonde plaatsen grond moest ontginnen werd de gedwongen cultuur een ware plaag, al gaf, toen de koffie ook op die veraf gelegen terreinen goed slaagde, de betaling van het nog overvloedige product eenige verzachting van den dwang. Later echter toen, tengevolge van bladziekte, het niet meer aanwezig zijn van werkelijk geschikte gronden, ook de productie sterk verminderde en men het gedwongen werk dikwijls geheel nutteloos verrichtte, werd de cultuur bij den dienstplichtige bepaald gehaat en kost het den ambtenaren de grootste moeite de lieden te bewegen eenig werk in de gouvernementstuinen te verrichten.

Om de cultuur voor de cultuurdienstplichtigen dragelijk te maken beproefde men en beproeft men nog allerlei middelen. Eerst werd — gegrond op een uiterst ingewikkelde berekening, waarvan de kleine man, hoe men het hem ook wilde uitleggen niets begreep — een zekere tegemoetkoming, „bijslag" uitbetaald, die een schadeloosstelling moest zijn voor het nadeel dat de landbouwer leed door, in plaats van andere, vroeger dan koffie product opleverende gewassen, koffie te telen.

Het aldus uitbetaalde geld — per persoon meestal een zeer klein

bedrag — werd met 't grootste genoegen door den desaman in ontvangst genomen, die dit cadeau beschouwde als een van de in zijn oog dwaze grillen van den Europeaan, die hem nu eens, bij uitzondering, voordeel in plaats van nadeel gaf, maar die het geld absoluut niet besteedde aan het verzorgen zijner koffieaanplantingen, met welk doel het gegeven werd. Het nuttelooze dezer bijslaguitbetaling werd eindelijk ingezien, doch liet men het denkbeeld van geldelijke ondersteuning van den inlandschen koffieplanter nog niet varen, maar beproefde dit op eene andere wijze. Er werd onderzoek gedaan naar lieden in de streken, waarin de koffiecultuur inheemsch is, die genegen waren *vrijwillig* koffie te planten op eene zekere uitgestrektheid gronds b.v. één bouw, tegen eene vrij flinke ondersteuning, niet in eens maar bij gedeelten uit te betalen.

Nu, vrijwilligers voor zulk een koffieaanplant zijn gemakkelijk te vinden. De anders allerlei belastingbetalende inlander vindt het een prachtig idee dat 't bestuur nu eens wat rijksdaalders aan hem wil uitgeven. Zijne gedachten moeten ongeveer zijn: Laat ik hem in dat goede voornemen niet storen en aan niets laten merken dat 't doel, waarvoor het geld gegeven wordt, mij tamelijk onverschillig is. Hij antwoordt dus op alles „Noen Hinggih" (De eerbiedige manier om in 't Javaansch „Ja" te zeggen). Ik weet niet of zulke contracten werkelijk reeds zijn aangegaan, wel dat het voornemen bestond om het op die manier eens te beproeven.

Men make zich echter geene illusies. Als de koffiecultuur op deze wijze geheel *vrijwillig* zou moeten worden gedreven, mislukt zij — wellicht op eene enkele uitzondering na — zeker, of als zij slaagt is zij *in schijn vrijwillig* d. w. z. de Controleur, die bij het sluiten der contracten tegenwoordig is geweest, stelt bijzonder belang in die proefneming, gaat, gevolgd door de inlandsche hoofden dikwijls naar de ontgonnen gronden zien, geeft raad, toont zich ontevreden wanneer de aanplant er slecht onderhouden uitziet enz. dan worden de tuinen *toch* op last onderhouden, al is het dan op zoogenaamde „parentah aloes" (op minzame wijze gegeven last).

Uit zich zelf onderhoudt de inlander, in voor den koffieboom geschikte streken — n.l. laat hij groeien — slechts eenige koffie op het erf bij zijne woning, hij vraagt daarvoor somwijlen zelfs uit eigen beweging, kweekplantjes, wanneer hij die gratis krijgen kan, plant die dan op zijn erf, zooals 't valt, volstrekt niet op daarvoor geschikte plaatsen en ziet er verder bijna niet naar om. Verzorgen doet hij ze niet en meent zelfs dat ze dood zullen gaan als hij het

daar omheen opschietende onkruid uittrekt. Het is dus zaak hem niet anders dan krachtige, vrij groote kweekplantjes te verstrekken anders geeft deze werkelijk vrijwillige cultuur ook niets. Ondanks de ongelukkige plaatsen — onder dicht geboomte en half verstikt door andere gewassen — heb ik op de erven der inlanders vele zeer goed vruchtdragende koffieboomen gezien en schrijf dit hoofdzakelijk toe aan de vruchtbaarheid van den grond, verkregen door de mest die op een erf vlak bij de hand is. Aan bemesten van bouwgronden doet de inlandsche landbouwer — zooals bekend — zelden, maar hij kan het niet helpen dat zijn erf door den daarop aanwezigen afval, van zelf vruchtbaar wordt en de koffieboom er onder overigens ongunstige omstandigheden goed gedijt.

Kampong-koffie zal er — als eenige werkelijk vrijwillige koffiecultuur van den inlander — wel altijd blijven bestaan, maar dat koffiecultuur op daarvoor uitsluitend aangewezen terreinen door den inlander ooit geheel vrijwillig zal worden gedreven geloof ik niet. Daarvoor duurt het te lang voor hij er de vruchten van plukt.

Vruchtboomen, die ook na langen tijd eerst vrucht dragen — en de koffieboom is eigenlijk niets anders dan een vruchtboom — wil de inlander wel planten, maar alleen op zijn erf en van zijn standpunt bekeken heeft hij daarin ook gelijk. Koffie telen, hoofdzakelijk voor eigen gebruik en voor wat zakgeld, bij verkoop in overvloed, dat is het doel. Aan koffieteelt voor de Europeesche markt denkt hij in 't geheel niet, daarvoor staat hij te laag en is hij oeconomisch te zwak.

Zou dus de koffiecultuur in Nederlandsch-Indië, waar er zulke uitnemend geschikte gronden voor zijn — zoo zij niet door de particulieren (Europeanen of vreemde Oosterlingen) in 't leven wordt gehouden en deze trekken zich, wegens de slechte koffieprijzen al meer en meer ten dezen opzichte terug — moeten verdwijnen?

Dit zou zeer betreurenswaardig zijn omdat de koffie een gewas is dat alleen in de tropen kan leven en het product — in tegenstelling met de suiker, die ook uit beetwortels is te verkrijgen — niet in Europa kan worden geteeld. Er is slechts één middel om de gouvernementscultuur te redden. Velen voor mij hebben dit reeds aangegeven. Laatstelijk nog op uitnemende wijze de heer P. J. van Maanen in de *Indische Gids* van November 1901. N.l. het in 't leven roepen van *gouvernements* koffieondernemingen, gedreven op dezelfde wijze als de particuliere ondernemingen met be-

taald koelie's en met verkoop van de koffie tegen den marktprijs. Deze staatsondernemingen zouden tevens kunnen dienen om een middel van bestaan te verschaffen aan vele jonge Indo's, bij welke klasse van lieden het pauperisme steeds toeneemt. Ik stel mij voor dat de administrateur van zulk eene staatsonderneming een hier geborene en getogene zou kunnen zijn, die op een tractement van b.v. f300 's maands aan 't hoofd van eene onderneming van plm. 500 bouws grootte zou staan met een gepast aantal opzichters op mindere bezoldigingen onder zich. Voor mandoers inlanders van eenige meerdere ontwikkeling te kiezen, hetgeen weer een débouché zou geven aan de vele naar een betrekking hunkerende magangs van minder voorname afkomst. De Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur der afdeeling, waarin verschillende ondernemingen van bovenvermelde uitgestrektheid gelegen zouden kunnen zijn, zou Superintendent daarover kunnen wezen. Het maken van *veel* winst zou bij het beheer dezer ondernemingen niet op den voorgrond moeten staan; hoewel er in elk geval ernstig naar gestreefd zou moeten worden dat de uitgaven de inkomsten van zulk eene onderneming niet overtreffen, aan te moedigen door het toekennen van procenten van de winst aan administrateur en employé's. De heer van Maanen meent dat dergelijke ondernemingen een *goudmijn* voor den staat zouden worden. Het zou kunnen zijn, maar dit geldelijke voordeel is niet iets, waaraan het meeste gewicht zou moeten worden gehecht. Het in 't leven roepen van bedoelde staatsondernemingen zou beschouwd moeten worden ook als een middel om het volk uit de lage landen, waar het te veel opeengehoopt is naar de meestal schaarsch bevolkte en toch dikwijls zoo vruchtbare bergstreken te trekken. Uit zich zelf komt de inlander daar zoo licht niet toe. In tegenstelling met den Europeaan is hij niet bijzonder gesteld op het frissche klimaat van de bergen. Doch zijn ze eenmaal daar ingeburgerd, dan bekomt hen dit klimaat vrijwel, getuige de roode koonen van vele bergbewoners. Eene onderneming als bovenbedoeld zou tegen de gewone betaling evenveel werkvolk trekken als de particuliere ondernemingen. Daarvan zouden velen, na genoeg geld verdiend te hebben, teruggaan naar hun woonplaats in de benedenlanden. Doch zouden er ook onder hen zijn, die in de bergstreek wenschen te blijven en tot de *gezeten* bevolking van het gouvernementsperceel zouden gaan behooren. Wellicht zou bij hen, bij sommigen althans, de wensch ontstaan niet meer koelie's van de onderneming te blijven, maar in die streek

landbouwers te worden, die een desa daar zouden willen stichten en voedingsgewassen, b.v. padi gogo (rijst op droge velden), djagoeng (mais) teelen. Dit verlangen zou volstrekt niet moeten worden tegengegaan, maar integendeel aangemoedigd. Grond voor zulke landbouwers is allicht voorhanden in de afgeschreven koffietuinen van de vroegere gouvernementscultuur. Grond voor irrigeerbare sawahs zal er in zoo'n streek misschien niet dadelijk zijn, maar wel goede grond voor droge cultuur op zoogenaamde tegals en dat is voldoende. De onderneming zou dan wel koelies verliezen, maar die kunnen tegen betaling licht worden aangevuld. Op deze wijze zou de gouvernementsonderneming in 't gebergte een middel worden om nooddruftigen in de overbevolkte benedenstreken tot welvarende landbouwers in een nog te weinig bevolkte streek te maken.

In 't algemeen is m. i. emigratie naar weinig bevolkte streken het hoofdmiddel om de noodlijdendheid niet alleen op Java maar over de geheele wereld weg te nemen. Landbouw — voornamelijk het telen van voedingsmiddelen — is toch het eenige bedrijf dat voor het bestaan der menschen absoluut noodig is. Zoo een landbouwer een voldoende uitgestrektheid grond bezit, zoomede de noodige werktuigen en een gezond lichaam kan hij desnoods alleen door den grond te bebouwen in *alle* behoeften van zichzelf en zijn gezin voorzien en geheel onafhankelijk zijn. Om een Javaan tot voorbeeld te nemen in een afgelegen streek met weinig handel of industrie. Heeft deze een sawah (veld voor natte rijstcultuur) of een tegal (veld voor droge cultuur van gewassen) en erf, dan leveren die stukken grond hem genoeg voortbrengselen aan rijst en mais of cassave op om in zijne voeding te voorzien, zijn erf geeft hem aan vruchten genoeg om door verkoop daarvan eenig geld te krijgen om kleeren te koopen. Of heeft hij niet alles, wat hij aan voedingsgewassen oogst, noodig om van te leven dan kan hij een gedeelte verkoopen. Pluimgedierte en vee, welk laatste hij onderhoudt voor de bewerking zijner gronden, leveren ook hun voordeel op. Van de op zijn grond voorkomende bamboe en alang alang bouwt hij zich eene woning. Is er geen of weinig gelegenheid tot verkoop van producten dan zou hij zooveel katoen kunnen verbouwen als zijn gezin noodig heeft voor kleeding. De vrouw kan het katoen weven en er kleeren van maken. Op afgelegen plaatsen van Java zijn voorbeelden van gezinnen, die nagenoeg geheel leven van de producten van hun landbouw en huisvlijt en de buitenwereld zeer weinig noodig hebben.

De armoede, de werkeloosheid, het gebrek ontstaan, doordat de menschen op tal van plaatsen te veel opeengehoopt zijn. Zij vinden in steden — zonder landbouw uit te oefenen — hun levensonderhoud door fabrieks- en handwerksnijverheid, doch staan daardoor bij overproductie veel spoediger aan gebrek en ellende bloot dan de gezeten landbouwer, die zijne productie gebruiken kan om van te eten en alleen bij overproductie wat minder geld krijgt voor andere levensbehoeften. Ook hij staat aan gebrek bloot bij misgewas, maar als hij maar een voldoende uitgestrektheid grond bezit zal in een jaar van ziekten in sommige gewassen toch niet alles wat door hem geteeld wordt mislukken en zal hij in zoo'n geval het minder goed hebben dan anders, maar zelden volslagen gebrek lijden.

Was nu de aarde reeds zoo bevolkt dat niet alle menschen een voldoend stuk grond om te bebouwen zouden kunnen krijgen dan zou het er met dit middel van emigratie naar nog braakliggende woeste streken slecht uitzien, maar dit is op lange na niet 't geval. In Amerika, zoowel Noord- als Zuid, Afrika, Australië, ook in Azië en zelfs in Europa liggen uitgestrekte terreinen braak in gematigde klimaten (in de tropen toch kunnen arbeiders van de gematigde streken niet goed werken), die aan vele ongelukkige werkeloozen een goed bestaan zouden kunnen verschaffen, mits de emigratie daarheen maar goed georganiseerd wordt, tot welke goede organisatie o. m. te rekenen zou zijn eene voegzame verpleging van zieken die in een streek, welke pas ontgonnen wordt, zich dadelijk voordoen. Nu is in Europa de toestand waarin de verschillende klassen der maatschappij verkeeren zeer ingewikkeld en zou emigratie naar een nog niet of onvoldoende ontgonnen voor landbouw geschikte streek niet altijd uitvoerbaar blijken te zijn, maar er kan toch meer in die richting gedaan worden dan thans. In Nederlandsch-Indië is de toestand waarin het volk verkeert echter veel primitiever. Er is bijna geen inlander, die niet hier of daar recht kan doen gelden op een stukje grond, al is dat stukje tengevolge der voortdurende toeneming van de bevolking soms zoo klein geworden dat hij er niet van bestaan kan. Eigenlijk zijn alle inlanders landbouwers en zoo zij zich met iets anders bezig houden is dit meestal tijdelijk of beoefening van een nevenbedrijf. Zoodra zij kunnen keeren zij tot den landbouw terug.

Op de vele eilanden van dezen archipel en zelfs op Java (aan de Zuidkust van West- en Oost-Java) is er nog geen gebrek aan maagdelijke gronden. Laten daar landbouwkoloniën worden georgani-

seerd. Laat men zich door sommige mislukte proeven niet afschrikken. Vroeger begane fouten kunnen vermeden worden.

Het stichten van gouvernements-ondernemingen van koffieculturr, zooals boven omschreven zou een nieuwe manier zijn om de benedenstreken te ontlasten van hun overbevolking en pauperisme, zoowel ten aanzien van de Indo's als van inlanders, te verhelpen. Een voorbeeld, hoe een bergstreek tot welvaart kan komen, is te vinden in de afdeeling van waaruit dit geschreven wordt. Terwijl in de lager gelegen streken dier afdeeling de bevolking, in hoofdzaak doordat er overbevolking is, ieder jaar achteruitgaat, neemt de welvaart in de hooggelegen bergstreek, tengevolge van de daar gedreven wordende tabakscultuur, toe. Er zijn daar zoowel onder de gewone inlanders als onder de desahoofden personen die aanmerkelijke bedragen aan geld en voorwerpen aan waarde in huis bewaren. Sawahs vindt men in die streek niet. Het is alles tegal. Om landbouwers welvarend te doen zijn is het volstrekt niet noodig dat zij juist rijstcultuur drijven. Ook andere gewassen kunnen veel voordeel opleveren. Hoe meer personen dus naar de nog schaarsch bevolkte bergstreken trekken hoe meer dit den algemeenen oeconomischen toestand ten goede zal komen. De gouvernements-koffiecultuur, ingericht op de wijze als boven aangeduid is een middel om daartoe te geraken en verdient dit voor de verbetering van den oeconomischen toestand m. i. de voorkeur boven 't bevorderen van de rijstcultuur door het op groote schaal aanleggen van irrigatiewerken waarop velen zulke groote verwachtingen bouwen en dat o.a. onlangs nog door zekeren heer M. in zijn in de *Locomotief* geplaatst artikel de meest voor de handliggende maatregel werd geacht om de noodlijdendheid der bevolking weg te nemen. Irrigeeren is goed n.l. in zoover, dat als men zeker water kan brengen op een plaats waar anders alleen de bevochtiging van den bodem van den onzekeren regenval afhangt, men daar veel meer kans heeft dat het rijstgewas zal slagen dan vóór die irrigatie, maar men doet verstandig de van die bevloeiing te verkrijgen voordeelen niet al te breed uit te meten. Vooral niet wanneer het een groot irrigatiewerk geldt met een ingewikkeld bevloeiingssysteem met primaire-, secundaire- en tertiaire waterleidingen.

Wordt een streek op deze wijze geïrrigeerd dan is een gewoon verschijnsel dat men, ook door gebrekkig toezicht en regeling van den watertoevoer — op een aantal plaatsen *te veel* water krijgt en

houdt, waardoor onmiddellijk ziekten — als b.v. „omo mentek" ontstaan. Ik zag dit o.a. op sawahs, die pas bevloeid geworden waren door de Kening-waterwerken in de contrôle-afdeeling Djatirogo van de residentie Rembang. Het rijstgewas op sommige van deze sawahs leed, nadat zij bevloeibaar waren gemaakt, plotseling in hevige mate aan omo mentek (een aaltjesziekte in 't rijstgewas). Ik schreef dit destijds aan eene toevallige omstandigheid toe, maar geloof thans dat het zijn oorzaak vond in onvoldoenden afvoer van 't water. En dit is juist het nadeel van groote irrigatiewerken. Zoo daarbij de watertoevoer en -afvoer niet onder voldoend deskundig toezicht staan en aan het Inlandsch bestuur wordt overgelaten (de controleurs zijn te veel door allerlei bezigheden in beslag genomen om meer dan oppervlakkig — terloops — toezicht te kunnen houden) loopt de bevloeiing spaak. Men krijgt te *veel water*. Afvoerleidingen werden soms afgedamd en als *aanvoer*leidingen gebruikt, of wel schuren zij, zoo zij werkelijk aan hunne bestemming van waterafvoer voldoen en niet door afdamming plaatselijke moerassen doen ontstaan, dikwijls uit en worden rivieren in plaats van kanalen, grond rechts en links meeslepende. Door een stevige bekleeding van de wanden moet dit worden voorkomen, doch maakt dit 't werk weer veel kostbaarder. Bij kleine irrigatiewerkjes, waarbij 100, 200 hoogstens 500 bouws bevloeid worden, heeft men van bovenvermelde nadeelen van gebrekkig toezicht minder last omdat zij gemakkelijker te overzien zijn en gebreken ook door ontwikkelde inlanders licht kunnen worden verholpen. Zulke kleine plaatselijke irrigaties, die de inlandsche landbouwer wel uit eigen beweging aanlegt, zijn dikwijls nuttiger dan de groote werken. Ik wil daarmee niet zeggen dat men de groote werken niet zou moeten aanleggen. Deze zijn zeer zeker van groot nut, maar er moet op gerekend worden bij zulk een aanleg dat die werken in alle opzichten goed bediend zullen moeten worden en daarom niet karig zijn met kosten voor het noodige personeel voor die werken. Men overschatte in elk geval echter niet het voordeel dat die irrigatiewerken zullen afwerpen. Dat dit zoo dadelijk op het aanleggen dier werken zal volgen blijft altijd eenigszins onzeker.

De cultuur van droge velden (tegals), waarop ook wel rijst, zoogenaamde padi gogo verbouwd kan worden, geeft den inlander — mits er maar genoeg grond voor hem is — echter zeker een voldoend bestaan. En die maagdelijke onontgonnen gronden zijn er in Nederlandsch-Indië en zelfs op Java nog genoeg. Vandaar mijn idee

om daar gouvernements-koffieondernemingen te stichten op plaatsen die behoord hebben of nog behooren tot de reserve voor de gouvernements koffiecultuur, maar tot dusver nog niet ontgonnen omdat ze te ver van de desa's gelegen zijn. Daar zouden nieuwe desa's kunnen verrijzen en tegelijk de koffiecultuur op Java — die thans veel kans loopt geheel te verdwijnen — in stand gehouden kunnen worden, een groot voordeel, al blijkt het dan ook niet bepaald, zooals de heer van Maanen meent, een goudmijn te zijn. Men zou in ieder geval met de uitvoering van het denkbeeld een proef kunnen nemen. Laat men zulk een onderneming eens in 't leven roepen en zien hoe 't gaat[1]). Als men maar geschikte personen kiest, vertrouw ik dat de proef slagen zal.

N.

Wonosobo, 2 Mei 1902.

---

[1]) In de nieuwsbladen las ik onlangs dat de Regeering voornemens is in de Preanger werkelijk die proef te nemen.
Moge dit bericht waarheid bevatten.

Bemoedigende promotiekansen.

Wanneen men bij het verschijnen van een nieuwen Regeeringsalmanak niets pressants te verrichten heeft, gelijk ik thans te Tlogosari en zich herinnert van het examenjaar 1883 te zijn, dan is het, geloof ik, iemand niet bijzonder euvel te duiden, als bij hem eene lichte nieuwsgierigheid oprijst, hoelang nog naar gissing zijne ondergeschiktheid als Controleur zal voortduren, en hij nog belangrijke dienstaangelegenheden zal hebben te behandelen, als het houden van Loerahverkiezingen, het opmaken van heerendienstregisters en landrenteleggers, het houden van padiproefsneden, en andere verrichtingen van even interessanten aard, waarvoor een langdurige ervaring en een bijzondere kennis van land en volk vereischt worden.

Althans zoo ging het mij, de almanak werd geraadpleegd, en ik werd aangenaam verrast bij de ontdekking, dat ik na slechts 18¼ jaar diensttijd reeds op No. 35 stond, om in aanmerking te komen voor de betrekking van Assistent Resident.

De Nos. 1—4 hadden in 1881 het Indische examen afgelegd, de Nos. 5—15 in 1882, de Nos. 17—39 in 1883, de Nos. 16 en 40—49 in 1884. Kon vele jaren geleden beweerd worden, dat als regel jaarlijks zeker aantal — ik meen 12 à 15 — controleurs der eerste klasse bevordering zoude maken, thans zoude eene schatting van dat aantal allen grond missen.

Volgens den Regeeringsalmanak werden van de tegenwoordige Assistent Resident daartoe benoemd in:

1888.....	2	1893.....	1	1898.....	12
1889.....	8	1894.....	18	1899.....	5
1890.....	4	1895.....	6	1900.....	21
1891.....	2	1896.....	9	1901.....	3
1892.....	2	1897.....	2		

Om uit vorenstaande cijfers tot een gemiddelde te geraken, is niet doenlijk. Noet alleen, dat van de in eenig jaar aangestelde titularissen eenigen reeds overleden, anderen tot den Residents-

zetel verheven zijn, en ook wel personen, niet tot de formatie op Java en Madoera behoorende, zijn ingeschoven geworden, doch de belangrijke bevorderingen in sommige jaren kunnen niet beschouwd worden, te zijn voortgevloeid uit de gewone mutaties in het corps, doch moeten op rekening gesteld worden van de reorganisatie van het B. B., en van het streven van den Gouverneur-Generaal van der Wijck, om de promotie tot Assistent Resident, die bij diens optreden eerst na ruim 17 jaren diensttijd plaats had, eenigszins te vervroegen. Zonder dat streven zoude wellicht menig, thans gepensionneerd Assistent Resident nog met lust en ijver den lande gediend hebben zonder nadeel voor land en volk. Als regel toch verlaten tegenwoordig die ambtenaren niet vrijwillig den dienst.

Kwam het vroeger niet zelden voor, dat een Resident, na twee jaren die betrekking te hebben vervuld, zijn pensioen aanvroeg, en dat Assistent Residenten ter wille van de opvoeding hunner kinderen voor goed repatrieerden, daartoe in staat gesteld door hun overgelegde, belangrijke emolumenten, genoten als Gewestelijk Secretaris, fungeerend Notaris en Vendumeester, zulk vrijwillig zich terugtrekken uit het ambtelijke leven doet zich al minder en minder voor, nu reeds vele jaren lang door de Regeering het beginsel is toegepast, om waar mogelijk, die bijbetrekkingen aan andere personen op te dragen, of de emolumenten in 's Lands kas te doen vloeien.

Het ligt geenszins in mijne bedoeling, om dat beginsel te wraken, doch enkel, om het feit te releveeren, dat een Assistent Resident, die zijn stand heeft op te houden als Hoofd van plaatselijk bestuur, niet eenvoudig kan leven, zooals hij anders denkelijk doen zoude, overeenkomstig zijn inkomen, en dat zonder die emolumenten iemand, die met eenige kinderen gezegend is, waarvan één of meer bijv. eene Hoogere Burgerschool moeten bezoeken, hetgeen hoofdelijk op ongeveer honderd gulden 's maands te staan komt, natuurlijk niets kan overleggen van zijn tractement, vroeger bedragende *f* 600 met twee driejaarlijksche verhoogingen van *f* 50, en alzoo noodgedrongen moet blijven doordienen, totdat de opvoeding zijner kinderen voltooid is. Dan eerst kan hij aanvangen met iets op zijde te leggen, dat hem in staat zal stellen, om met zijn pensioen in Europa niet al te bekrompen te leven.

Deze omstandigheid, gevoegd bij de bepaling, dat een inkomen van meer dan *f* 1000 's maands minstens gedurende vijf jaren

moet zijn genoten, om den functionaris aanspraak te geven op het volle pensioen daarover, heeft er toe geleid, dat thans in de hoogere rangen bij het B. B. veel langer dan vroeger wordt doorgediend, en dat, terwijl bij mijne indiensttreding in 1883 dertien à veertien jaren beschouwd werden als de normale tijd, waarin men Assistent Resident kan worden, thans de bovengemelde cijfers reeds wijzen op eene verschuiving dier bevordering met zes à zeven jaren, terwijl de kansen om tot dat ambt benoemd te worden, voor de ambtenaren van de examenjaren 1883 en 1884 allertreurigst zijn.

Het ontslag van Assistent Residenten is in verband met het vorenstaande thans grootendeels afhankelijk van een wenk der Regeering, dat op hunne verdere diensten geen prijs meer wordt gesteld.

De beginselen echter, die hierbij gevolgd worden, zijn niet door mij kunnen worden nagespoord. Een leeftijdsgrens bestaat niet, en ongeschiktheid? Bij een weinig handigheid bij een eenigszins ervaren bureaupersoneel en met redelijk bekwame controleerende ambtenaren onder zijn bevel, kan een zelfs minder dan middelmatig Assistent Resident gedurende zeer langen tijd het beheer eener afdeeling voeren op eene wijze, dat aan het hoofd van het gewest geen reden tot ontevredenheid wordt gegeven.

Wanneer moeten dan Assistent Residenten geacht worden, rijp voor pensionneering te zijn, indien men zich daarbij niet leiden laat door een zucht om schot in de promotie te verwekken?

Het billijkste zullen de belanghebbenden zelf — en ook steller dezes — het natuurlijk oordeelen, dat men hen in hun ambt handhaaft, totdat zij, bij niet bevordering tot Resident, aanspraak kunnen doen gelden op het hoogste pensioen, dat zij als Assistent Resident kunnen verwerven, dus na dertig jaren effectieven diensttijd, of, met inbegrip van stel gemiddeld vier jaren met verlof in Europa doorgebracht, 34 jaren na hunne indiensttreding.

Een ambtenaar, die zich de wereldsche zaken nooit al te sterk aangetrokken heeft, is zonder twijfel geestelijk en lichamelijk nog zeer goed in staat, om werkzaamheden, waarmede hij volkomen vertrouwd is, naar behooren te verrichten, al is hij 55—57 jaren oud, weshalve een niet ten eenenmale onbruikbaar Assistent Resident, die op 21—23 jarigen leeftijd zijn intrede in de ambtelijke wereld gedaan heeft, n.b.m. gevoegelijk zoude aan kunnen blijven, tot hij zijn hoogste pensioen verdiend heeft.

Wordt echter door de Regeering eerst na een dertigjarigen effectieven diensttijd ontslag uit 's Lands dienst verleend — natuurlijk behoudens geschiktheid en voldoenden ijver — dan zouden de 2 in 1888 benoemde Assistent Residenten, die in 1872 hun ambtenaarsexamen afgelegd hebben, eerst omstreeks het jaar 1906 den dienst vaarwel moeten zeggen (gerekend op gemiddeld vier jaren buitenlandsch verlof).

Van de acht in 1889 aangestelde Assistent Residenten zouden volgens dien maatstaf 1 in 1906, 3 in 1907 en 4 in 1908 moeten worden gepensionneerd, indien zij niet te voren tot een hoogeren rang gestegen zijn.

(Bij een aantal van 17 Residenten, die als regel minstens vijf jaren als zoodanig aanblijven, mag men gemiddeld jaarlijks op hoogstens drie vacatures rekenen, weshalve de kans op het mogen dragen van de gouden pet tegenwoordig al zeer miniem is).

Betracht men dus in vorenstaanden zin de billijkheid ten opzichte van de Assistent Residenten, die in waarheid bij eene vroegere pensionneering meerendeels aan groote financieele moeielijkheden zouden worden prijs gegeven, dan kunnen in de eerste 5 jaren slechts zóóvele bevorderingen jaarlijks van controleurs tot afdeelingshoofden verwacht worden, als er Residenten ontslagen worden (plm. 3) en Assistent Residenten sterven of vrijwillig den dienst verlaten (plm. 3). Ook deze schatting zal, vermoed ik, nog te hoog blijken, want niet alleen, dat enkele malen vacatures worden vervuld door outsiders (van de departementen, de buitenbezittingen, en andere personen, niet tot het vaste corps van Java behoorende), doch tegenover 84 plaatsen van Afdeelingshoofd en Gewestelijk Secretaris, die door Assistent Residenten kunnen worden ingenomen, staan in den Regeeringsalmanak 95 titularissen vermeld, weshalve 11 er van met buitenlandsch verlof of op non-activiteit zijn.

Na 1906 of 1907 zal dat geschatte cijfer van jaarlijks 6 eenige vermeerdering ondergaan door de pensionneering der ambtenaren van het examenjaar 1872 (3), daarna van 1873 (3), voorts van 1874 (4), enz., voor zoover zij nog geen gewestelijke bestuurshoofden zijn geworden.

De conclusie is daaruit licht te trekken, dat velen der controleurs van het examenjaar 1883 eerst in de jaren 1906—1907 en 1908 hunne promotie tot Assistent Resident kunnen tegemoet zien, dus na 23 à 25 jaren na hunne eerste indiensttreding, bijaldien

het den tegenwoordigen functionarissen toegestaan wordt, om door te blijven dienen, totdat zij aanspraak hebben op het hoogste pensioen.

Eene andere oplossing, iets minder billijk voor de betrokken personen, zoude gevonden kunnen worden in hun ontslag, zoodra zij pensioen kunnen bekomen over hun hoogste inkomen ad *f* 850 's maands, onverschillig of zij op dat tijdstip al dan niet 30 effectieve dienstjaren hebben. Zulks zoude dan plaats hebben, zoodra zij 11 jaren die betrekking bekleed hebben, vermeerderd met stel gemiddeld één jaar, intusschen in Europa doorgebracht, dus na 12 jaren dienst als Assistent Resident.

Aan de promotie der Controleurs zal die maatregel wel een weinig ten goede komen, doch, om mij tot mijzelf te bepalen, die in de ranglijst op no. 35 sta, het is toch duidelijk, dat dan mijne promotie afhankelijk zoude zijn van het heengaan der Assistent Residenten, die in 1894 aangesteld zijn, en volgens dit beginsel eerst in 1906 mogen worden opgeruimd, weshalve mijne bevordering eerst zoude kunnen plaats hebben 23 jaren na mijne indiensttreding.

Eene billijke oplossing, om tot eene spoediger promotie te geraken, kan niet door mij aangegeven worden bij de bestaande formatie; verbetering hierin is slechts te verwachten van eene vermeerdering van het aantal Assistent Residenten tegen intrekking van evenveel controleursplaatsen, gelijk zulks onlangs in de Buitenbezittingen heeft plaats gehad.

Het doel van dit opstel is, gelijk boven is kunnen blijken, geenszins geweest, om uit eigenbelang maatregelen uit te lokken welke vele onbemiddelde Assistent Residenten, die onder zware lasten gebukt gaan wegens de opvoeding hunner kinderen in Nederland of op één onzer Indische hoofdplaatsen, in kommer zouden dompelen, doch om eene wederlegging te leveren van vaak door hooggeplaatste ambtenaren en geleerden in Nederland geuite optimistische beweringen, als zoude de tegenwoordige traagheid der promotie tot Assistent Resident slechts toevallig en een voorbijgaand verschijnsel zijn, en in waarheid die tak van dienst een niets te wenschen overlatenden loopbaan aanbieden.

Die traagheid zal n. b. m. blijvend zijn, zoolang de daartoe geleid hebbende oorzaken niet opgeheven zijn, en een hoofd van plaatselijk bestuur kan op de wijze, waarop hij moet leven, hooge ambtenaren logeeren, op inteekenlijsten met een hoog bedrag voor-

gaan, recepties geven en af en toe diners, enz., eenvoudig niets van zijn inkomen overleggen, indien hij kinderen voor hunne studies van huis moet zenden, zelf geen fortuin bezit en geen belangrijke emolumenten geniet.

Dat het Land weinig gebaat wordt door een corps Controleurs, waarvan het oudste $^1/_4$ of $^1/_3$ deel reeds grijze of grijzende haren bezit en bij aanstelling tot Assistent Resident grootendeels de veertig al eenige jaren gepasseerd is, behoeft geen nader betoog.

En bij de hooge eischen, die men thans in Nederland stellen wil aan de Aspirant Indische ambtenaren, zal het enkel aan onbekendheid met de promotiekansen bij het B. B. te wijten zijn, indien nog iemand aan een loopbaan bij dezen dienst de voorkeur schenkt boven een bij de Rechterlijke macht, den Waterstaat, het Boschwezen, als docent aan eene Hoogere Burgerschool en zelfs bij het Leger.

H. A. DE GROOT.

Tlogosari, 31 Januari 1902.

De oorzaken der Malaria en de malariamug.

DOOR

P. ADRIANI,

Arts, Oud-Offic. v. Gez. O.-I., Oud-Civiel Geneesheer op Java.

Vliegen en vooral muskieten worden tegenwoordig beschouwd als de overbrengers van de malaria te zijn. Deze infectie-ziekte is het gevolg van de ontwikkeling van bepaalde mikro-organismen in het bloed, die volgens de laatste onderzoekingen tot de laagste afdeeling van het dierenrijk, de protozoën en wel tot de klasse der amoeben of sporozoën behooren.

Zij dringen in de bloedlichaampjes door en ontwikkelen zich in en ten koste van deze, zoodat het aantal daarvan meestal zeer aanzienlijk afneemt. Men beschouwt nu de muskieten of andere soorten van muggen als de overbrengers van deze bloedparasieten op mensch en dier, nadat de larven zich in moerassen of stilstaande wateren en poelen hebben ontwikkeld.

De Texaskoorts b.v. is eene soort runderpest, maar zoo raadselachtig van aard, dat de oorzaak tot voor weinige jaren geheel onbekend was. De interessante onderzoekingen door het Ministerie van Landbouw in de Vereenigde Staten omtrent dit onderwerp verricht, hebben een geheel nieuw licht er over doen opgaan. Evenals de „nangana"-ziekte in Z.-Afrika door de „tsetse"-vlieg overgebracht wordt, is ook de Texaskoorts eene ziekte van het bloed, veroorzaakt door tallooze mikroskopische parasieten, die evenals bij de malaria, in de bloedlichaampjes doordringen en wel steeds twee aan twee in elk van deze.

Naar aanleiding van den peervorm en het paarsgewijze voorkomen, noemt men dezen bloedparasiet: „Pyrosoma bigeminum".

Het aantal kan verbazend groot worden en de bloedlichaampjes verminderen dan sterk. Terwijl het gezonde rund in elken kubieken millimeter bloed 5—8 millioen bloedbolletjes bezit, daalt dit in

deze ziekte tot 2½ à 1 millioen. Het raadselachtige van deze ziekte was echter, dat men tot voor weinige jaren niet konde nagaan, hoe de besmetting wordt verspreid. Men zag dat het vee, in de wintermaanden van de zuidelijke naar de noordelijke staten overgebracht, geen besmetting meebracht, ook later niet en dat er van geen besmetting sprake was, als het ingevoerde vee met dat van de noordelijke staten niet op dezelfde weide had gegraasd, zoodat men reeds lang vermoedde, dat niet het vee, maar de weide de bron van besmetting zoude zijn.

De genoemde onderzoekingen hebben dit raadsel opgelost en als de eigenlijke schuldige de runderteek doen kennen, die in de zuidelijke streken der Vereenigde Staten inheemsch is.

De wijfjes van dit dier laten zich, als zij vol eieren zijn, van het rund op den grond vallen en de zeer kleine jongen, die uit de eitjes komen, ontwikkelen zich dan verder. Zij benuttigen dan de eerste de beste gelegenheid om op een voorbijgaand rund te kruipen, boren zich in diens huid vast en zijn na 2 weken rijp voor de paring, waarna het wijfje nog 7 à 8 dagen op het rund vertoeft en dan weer met eieren gevuld, zich op den grond laat vallen. De proeven leerden dan, dat alleen die runderen aangetast werden door de Texaskoorts, op welke de runderteek was aangetroffen. Dieren, die men zorgvuldig van alle teken bevrijd had, bleven ook in het besmette gebied volkomen gezond.

Men vond echter, dat het niet de wijfjes zelve zijn, die de mikroparasieten overplanten, maar wel de uit de eitjes gekropen jongen, die de smetstof bevatten. In het bloed van het rundvee uit de midden staten treft men steeds de mikro-parasieten aan, maar zij zijn voor dat vee niet schadelijk meer, daar de kalveren hier van jongs af de ziekte overwinnen en dus in zekeren zin als ingeënt zijn te beschouwen. Komen nu echter deze runderen met de teken elders, dan vallen de wijfjes, die het bloed opgezogen hebben, op den grond en uit het lichaam der moeder gaat de smetstof in de eieren en uit deze weer in de jonge teken over, die haar dan overbrengen op de runderen van het noordelijk gebied, die nog niet geïmmuniseerd zijn.

In het *Deutsches Archif für Klinische Medicin* van 1880, vinden wij eene bijdrage van Dr. Dehio tot de pathologie van de in het oevergebied van den Beneden Donau heerschende malaria-koortsen. Hij vermeldt in deze bijdrage de waarnemingen, die hij als geneesheer van het militaire lazaret te Sistowa (Bulgarije) van einde Juli

tot einde December 1877 heeft gedaan betreffende de zoogenaamde Wallachijsche of Dacische koorts. Hij onderscheidt 3 vormen dezer koortsen n.l. intermitteerende vormen, een belangrijk remitteerende en een continueerenden vorm van de malaria cachexie.

Bij den eersten vorm moet onderscheid gemaakt worden tusschen de eenvoudige niet gecompliceerde, intermitteerende koorts, welke in niets verschilt van de in onze streken voorkomende moeraskoortsen en gemakkelijk door chinine genezen wordt en het meerendeel der voorkomende gevallen vormt en de tusschenpoozende koortsvormen, die samengesteld voorkomen met gelokaliseerde ziekten van organen, rheumatisch-neuralgische aandoeningen, katarrhen der ademhalings- of spijsverterings-organen, symptomen van dysenterie of belangrijke lever of hersenverschijnselen.

Deze laatstgenoemde koortsen vormen, door de intensiteit van hun optreden een soort van overgang van de in den regel zonder dergelijke complicatiën verloopende tusschenpoozende koortsen van onze gewesten en de zware en gevaarlijke moeraskoortsen der tropische gewesten.

Bij de zware remitteerende vormen treden de kenmerkende eigenschappen van den intermitteerenden vorm n.l. het typische verloop en het periodiek teurgkeeren van den koortsaanval geheel op den achtergrond. Ook zij kunnen, evenals de continueerende koortsen, met de straks genoemde gelocaliseerde ziekteprocessen samengesteld, zich voordoen en op die wijze eene zeer groote verscheidenheid van ziektebeelden opleveren.

De lichaamstemperatuur is bij deze koortsen aan geen aantoonbaren regel gebonden. De dagelijksche schommelingen zijn, wat hare uitgebreidheid aangaat, onregelmatig; zij zijn evenzeer veranderlijk, wat den tijd der daling of verheffing aangaat. Veelal echter was de temperatuur van het lichaam op den middag en niet des avonds het hoogst. Midden in het verloop komen dikwijls plotseling korte intermissiën tot stand. Soms doet zich tegen het einde van den koortsaanval eene hevige en plotseling optredende exsudatie voor, die echter slechts kort duurt en die veelal het begin der reconvalescentie aanduidt.

Deze vormen komen er, in vergelijking met de eerst beschreven vormen, veel zeldzamer voor.

De ziekte gaat bij een zeer groot aantal lijders in de malaria cachexie over. De koorts die bij geen dezer cachektischen ontbreekt, is noch wat den vorm of intensiteit, noch wat den tijd van

den aanval aangaat, aan een vasten regel gebonden. Opmerkelijk is het, dat ook gedurende den koortsvrijen tijd, de lichaamstemperatuur abnormaal is en wel zoodanig, dat de gemiddeld temperatuur dan eens hooger, dan weer lager is dan bij gezonde menschen; dat zich belangrijke temperatuurschommelingen voordoen en dat de hoogste temperatuur dikwijls op den middag en niet, zooals in gezonden toestand, des namiddags of des avonds wordt waargenomen.

Bij pas ontstane gevallen laat eene krachtdadige behandeling met chinine een gunstigen afloop voorzien. Daarentegen levert de behandeling bij ingewortelde en met diarrhoeën gecompliceerde cachexiën over het algemeen weinig of geen resultaat op.

Het benedenste gedeelte van het Donau-stroomgebied is niet minder dan de Romeinsche „Campagna" een beruchte malaria-haard en berichten, dienaangaande uit die streken, kunnen zeer veel bijdragen tot de uitbreiding onzer malariakennis.

Door Grassi, Bartionelli en Bignami is aangetoond dat de halvemaanvormige mikroben der malaria bij den mensch zich in de intestina van „Anopheles claviger sive maculipennis" ontwikkelen.

Bignami heeft daarop nader een geschrift uitgegeven onder den titel: Hoe de malaria-koortsen verkregen worden, waarbij hij den „culex penincillanis" of „culex malariae" voor de malaria inoculatie verantwoordelijk acht.

Dat de malaria bij den mensch door muggen wordt ingeënt, daarvan heeft hij het bewijs geleverd door eene reeks van proeven op den mensch. De vraag bleef slechts, welke soort muggen dan schuldig waren; doch dat was toen nog niet zoo zeker uitgemaakt als het feit der inoculatie, want op een gezonde plaats werd door hem een gezond mensch blootgesteld aan den steek van muggen uit een malariastreek afkomstig en hij kreeg daarna malaria.

De genoemde onderzoekers hebben geconstateerd dat de halvemaanvormige mikroben zich ontwikkelen in den middendarm van „anopheles claviger". Later in Januari 1899 vonden zij dat dit ook het geval is bij „anopheles pictus."

Intusschen meent Bignami dat, dewijl de beide andere bovengenoemde muggesoorten in overgroote meerderheid zich in het lokaal bevonden, waarin de proefpersoon aanwezig was, ook wel aan deze de schuld had kunnen liggen.

Bignami meende vroeger (1889) dat de zomer en herfst malariaparasieten op zeker tijdstip hunner ontwikkeling òf door splijting

vermenigvuldigd, of door voortgroeiing tot „semilunares" werden, òf wel op verschillende manieren degenereerden en uit het bloed verdwenen.

De „semilunares" bleken in het bloed niet te vermenigvuldigen en daaruit besloten zij, dat het de steriele vormen der zomer- en herfst-malariaparasieten waren, wier ontwikkelingsvormen buiten het menschelijk lichaam voorkwamen. [1])

De mogelijkheid tot het uitroeien der malaria was het onderwerp eener rede van Dr. Ross te Liverpool in de „School of Tropical Diseases". Met behulp van lichtbeelden schetste hij de ontwikkeling van den malaria-parasiet, welke door hem later met een merkwaardig succes onderzocht is. Het was van algemeene bekendheid, dat reeds veel was gedaan en nog gedaan worden konde om door reeds veel was gedaan en nog gedaan worden konde om, door groote uitgaven en technische moeielijkheden was het onmogelijk dezen maatregel over groote uitgestrektheden in de tropische gewesten uit te voeren. Wel bestond echter de mogelijkheid om in sommige districten de malaria uit te roeien door het vernietigen der muskieten, in wier lichamen de parasiet huist.

De muskiet, die de draagster is van den parasiet is niet de gewone „culex", maar de „anopheles", een betrekkelijk zeldzame soort, die niet ver vliegt en wier bestaan soms tot eene kleine streek beperkt is.

De larve van „anopheles" wordt alleen gevonden in sommige poelen of plassen en is gemakkelijk te herkennen aan haar naar omlaag drijvenden kop.

Ross is van meening dat men deze poelen maar te ontdekken en op te vullen heeft om het voorttelen van „anopheles" te beletten en aldus het bestaan der malaria te fnuiken.

Eene correspondentie uit Rome over dit onderwerp, d.d. 27 October 1899, luidt als volgt: „De campagna rondom Rome, ten tijde der oude Republiek eens zoo vruchtbaar en dicht bevolkt, is sedert den ondergang van het Westersch Romeinsche kiezerrijk, woest en ledig. De gevreesde malaria weerhield nog steeds kolonisten om er zich op groote schaal opnieuw te vestigen en zelfs was er een tijd, dat de stad Rome om diezelfde ziekte vermeden werd. Sedert een kwart eeuw is men echter onvermoeid aan het bestrijden er van gegaan, zoodat de stad zelve nu nagenoeg vrij is en ook in de Cam-

[1]) „Deutsche Medicinische Wochenschrift" 16 Maart 1899.

pagna de ziekte bedwongen schijnt te zijn. Misschien wel juist door de moedige kolonisatie, die opnieuw met kracht ter hand is genomen en natuurlijk gepaard gaat met bebouwing en irrigatie der uitgestrekte en woeste „tenute".

Er bestaat hier eene vereeniging, die zich opzettelijk de studie der malaria ten doel heeft gesteld en deze heeft nu pas eene interessante studie over het onderwerp openbaar gemaakt van Prof. Saverio Santori, met eene statistiek over de gemeenten in de „provincia romana" gedurende het decennium 1888—1897.

Daaruit blijkt dat 45 pCt. van de zieken in de hospitalen van Latium aan malaria lijdt, zoodat deze landstreek in Italië dan ook eene treurige vermaardheid heeft.

Men moet hier echter al dadelijk bij in het oog houden, dat voor de hospitalen in Rome dit percentage slechts 25 pCt. bedraagt en dat deze nog alle geïmporteerd zijn uit de campagna, daar de stad zelve er tegenwoordig nagenoeg vrij van is.

Santori heeft eens nagegaan, hoe het verloop der ziekte is, gedurende verschillende maanden van het jaar en is, na een nauwgezet onderzoek, tot de conclusie gekomen, dat er twee wel onderscheiden en constante perioden zijn: eene endemische, loopende van Januari tot de eerste decade van Juli, waarin de ziekte slechts in lichten graad voorkomt en zich tot weinige gevallen bepaalt en eene epidemische, die van de eerste decade van Juli tot einde December loopt. Hij ontkent dat er eene voorjaarsepidemie zoude bestaan en toont aan, op grond van de regelmatigheid, waarmede de zomer en herfstepidemie terug keert, dat de volksmeening, alsof er eenig verband zoude bestaan tusschen de intensiteit der malaria en de hoeveelheid gevallen regen, een vooroordeel is. Daar moet dus eene andere reden voor zijn. Maar welke? Ziedaar, wat nieuwe studiën en nasporingen moeten trachten aan het licht te brengen.

Met dit accurate, veel geduld vorderende werk, heeft Saverio Santori nieuwen roem gevoegd bij den uitstekenden naam, dien hij reeds in Rome's wetenschappelijke wereld bezit en tevens een grooten dienst bewezen aan Rome's gemeentelijk bureau voor hygiène, dat tegenwoordig niet alleen in Italië, maar ook in Europa als model kan gelden."

Dezelfde correspondent schreef uit Rome, dd. 25 Juni 1900: „Onder leiding van de vereeniging voor de studie over de malaria, zal in het nu volgend groote „koorts-seizoen" in Latium eene reeks van belangrijke proeven worden genomen.

Langs de spoorlijnen der „Mediterranea" en der „Adriatica" maatschappijen, zullen op groote schaal de proeven worden hervat, die reeds met gunstigen uitslag verleden jaar werden genomen. Voor dit doel werden 26 wachthuisjes ingericht, gelegen op de plaatsen, die het meest wegens malaria berucht zijn en wel door de deuren en vensters er van met metaalgaas zoo volledig af te sluiten, dat met geen mogelijkheid de „anopheles" — de muggen, die beschuldigd worden door haar steek de malaria over te brengen — er in door kunnen dringen. De personen, die in de nabijheid dezer „proefhuisjes" nachtdienst hebben te verrichten, zullen bijzondere dekmiddelen op het gelaat en op de handen dragen, om hen tegen de muggesteken te beveiligen en ook zal men hen anti-malaria preventieve middelen als b.v. Euchinine, toedienen.

Op gelijke wijze zullen de wachthuisjes van 't „Acqua Marcia" en van de electrische spoorlijn Tivoli—Rome, benevens de daarbij geëmployeerde baanwachters, beveiligd worden.

Behalve deze voorzieningen, die geheel tot het gebied der experimenteele wetenschap behooren, zullen ook anti-malaria preservatieve middelen worden verstrekt aan de boeren, in de het meest door de malaria bezochte zône, zooals bij de Cerveletta, de kasteelen van Velletri, de Paludi Pontine, terwijl men zooveel mogelijk ook de ramen en deuren van de huizen der kolonisten met metaalgaas zal voorzien.

Casa Cartani heeft eene mobile barak laten maken, voorzien van gaasafsluitingen, voorbehoedmiddelen en medicijnen die het werkvolk zal volgen in de verschillende zônes, waar zij zich achtereenvolgens moeten ophouden voor hunne werkzaamheden tijdens de periodes der omploeging, der bezaaiing en van den oogst en die hen 's nachts voor logies zal dienen.

Deze geheele reeks van proefnemingen en voorbehoedmiddelen in den „Agro Romano" zal zich aansluiten aan proeven, die tegelijkertijd zullen worden genomen in de Toscaansche „Maremmen", in de provincie Salerno en in de provincie Bari en men hoopt nu uit de samenvoeging van de rapporten uit deze verschillende landstreken eindelijk de wetenschappelijke basis te zullen kunnen vinden voor afdoende middelen, om de landbouwende bevolking tegen de malaria te beschermen.

De stad Rome zelf is al sedert wel 20 jaren nagenoeg volkomen vrij van malaria. En als het gelukt ook in den „Agro Romano" die gevreesde kwaal eindelijk eens afdoende te bestrijden en daar-

mede het groote beletsel zal zijn weggenomen, dat al zooveel eeuwen verhinderde de campagna opnieuw te bebouwen, als ten tijde van de aloude republiek, dan zal de omtrek van Rome en de stad zelf ongetwijfeld spoedig alles overtreffen, wat het oude Rome ooit bezat."

Over de maatregelen tot bestrijding der malaria geeft dezelfde Italiaansche correspondent nog de volgende belangwekkende mededeelingen uit Rome dd. 1 Juli 1900:

„Een paar dagen geleden heeft de president-generaal van het Italiaansche Roode Kruis, graaf Taverne, vergezeld van den president van het sub-comité van Rome, graaf della Somaglia en van den geneeskundigen inspecteur, professor Portempski, eene revue gehouden over de 8 ambulances die bestemd zijn voor den antimalaria veldtocht in den „Agro Romano".

Reeds een vorige maal konde ik u een en ander berichten omtrent de maatregelen, die van overheidswege ter bestrijding van die gevreesde ziekte dezen zomer genomen zullen worden en het bovenstaande is eene voortzetting daarvan. De acht ambulancewagens werden speciaal voor dit doel gemaakt in het arsenaal van Turijn en wel zoodanig, dat ze ook in oorlogstijd kunnen dienst doen als transportwagens voor gekwetsten. Behalve van de noodige draagbaren, is elke wagen ook voorzien van 3 kisten, bevattende de chirurgische instrumenten, de verbandmiddelen en de gecomprimeerde en vloeibare medicijnen; voorts van een vierde kist, met reserve-voorraden en een rijzadel, voor 't geval, dat de dokter ten spoedigste moet wezen op plaatsen, waar de voertuigen niet kunnen komen.

Het personeel zal de uniform dragen zooals het Roode Kruis die in Afrika bezigde: een tuniek en pantalon van Havanakleurig flanel met helm en alpinilaarzen voor de officieren; linnen „giubba" en pantalon, met helm voor de ziekenoppassers. De doktoren zijn gewapend met den model revolver. Al het personeel draagt de armband van het Roode Kruis.

Verscheidene generaals en hooggeplaatste officieren van den geneeskundigen dienst, alsmede een vertegenwoordiger van den Minister van Oorlog, woonden de revue bij, de inleiding als het ware tot een vredelievenden veldtocht, in den geest, zooals in Nederland de artillerie wel eens den strijd aanbindt tegen de stroomafwaarts komende ijsgevaarten." Voorwaar, eene zeer interessante militair geneeskundige manoeuvre! „A governo" en ter navolging voor den

militair geneeskundigen dienst der landmacht in Nederland en Oost-Indië.

Men kan dus aannemen dat streken, waar te voren geen malaria heerschende was, door de muskieten en vliegen geïnfecteerd raken. Men stelt zich dat zoo voor, dat personen, die uit malariastreken komen, door muskieten gebeten worden. Die diertjes, welke zich met geïnfecteerd bloed hebben volgezogen, sterven dan, na hunne eieren in de een of andere poel te hebben gelegd.

Op deze wijze kan dit water geïnfecteerd worden en de muggen, die dan daar leven, brengen door hunne beten de malaria op de menschen over. Aldus kan van uit een betrekkelijk kleinen stagneerenden plas een geheele streek geïnfecteerd worden. Wanneer de muskieten-theorie eens afdoende bewezen is, zal men ook beter preventieve maatregelen kunnen nemen en er succes van verwachten ook.

In het „Kaiserhof" te Berlijn, heeft prof. Robert Koch op den 9de Juni 1898 voor een uitgelezen gezelschap en op uitnoodiging van de afdeeling Berlijn van de „Deutsche Kolonial Gesellschaft" de resultaten medegedeeld van zijne onderzoekingen over malaria, tijdens zijn verblijf in de tropen. Koch is het met zijne voorgangers eens, dat de ziekte door een bacil veroorzaakt wordt.

Deze gelijkt op een in de roode bloedlichaampjes duidelijk te onderscheiden ring, die zich uitbreidt, splitst en in een paar uur meer dan 20 jonge bacillen voortbrengt, die zich onder de bloedlichaampjes verspreiden en zoo de infectie verder brengen. Wat den aard van zijne verbreiding betreft, verwerpt Koch de leer van de voortplanting door water of lucht; in plaats daarvan oppert hij ook de theorie dat de bacil door de muskieten wordt overgebracht.

In de Duitsche koloniën was hij in de gelegenheid de gevaarlijke Texaskoorts bij het rundvee te bestudeeren en hij vond tusschen de Texaskoorts van de dieren en de malaria van de menschen, buitengewoon veel overeenkomst. Bij de Texaskoorts constateerde hij nu, dat de verbreiding door insecten, de teken, plaats had; de koorts brak alleen dan uit, wanneer er teken kwamen, en streken, die vrij van teken waren, waren ook vrij van Texaskoorts.

Deze ontdekking bracht Koch er toe, ook bij de menschen naar een dergelijke oorzaak te zoeken en hij vond toen dat de malaria slechts daar voorkomt, waar muskieten aanwezig zijn. Op eene bepaalde hoogte, ongeveer 1200 M. houdt met de muskieten ook de malaria op. Tot genezing van de malaria had Koch nog altijd de

beste resultaten verkregen door de behandeling met chinine. De genezing is hem zoowel bij eerste ziekte als bij recidiven steeds gelukt. Werkzaam is echter, volgens Koch, chinine alleen, als zij op het juiste oogenblik wordt toegediend. De chinine doodt wel is waar de bacil niet, maar stuit hem in zijne verdere ontwikkeling. Zieken, die echter eenmaal de behandeling van malaria zonder chinine hebben doorstaan, zijn van dat oogenblik af immuun; bij genezing door middel van chinine kan echter eene rechute plaats hebben.

Als voorbehoedmiddelen beveelt Koch alles aan, wat de menschen tegen de muskieten en zijne steken beschermt. Een afdoend middel bleek het muskietennet.

Koch houdt het voor mogelijk op den duur de malaria te overwinnen, misschien wel door inenting.

Koch's theorie, dat het verspreiden van malaria is te wijten aan de muskieten, wordt door de waarnemingen van Dr. Lübbert, hoofd van den geneeskundigen dienst in Duitsch Zuid-West-Afrika, bevestigd.

De muskiet en de muskiet alleen is de overbrenger van de malaria, verklaart die geneeskundige. Hij heeft voorts bevonden, dat tusschen den 9den en den 12den dag na den muskietensteek de eerste ziekteverschijnselen zich openbaren.

Dr. Lübbert legt zich verder toe op het wetenschappelijk bestudeeren van de betrekking tusschen de muskieten, moerassen en stilstaande wateren en de malaria. Later hoopt hij zijne bevindingen daaromtrent bekend te maken.

In Duitsch Zuid-West-Afrika worden ook steeds meer proeven genomen met de inenting tegen de malaria.

Dr. Kühn, militair arts in de bovengenoemde kolonie, heeft met goed gevolg volgens zijne methode een groot aantal Europeanen aldaar ingeënt tegen de malaria. Hij heeft Dr. Bail, een vroeger assistent van Prof. von Bergmann te Berlijn, uitgenoodigd hem bij zijne proefnemingen te assisteeren.

Voor een klein publiek hield Dr. Vosmaer uit Utrecht den 13en Maart 1901 eene lezing over dit onderwerp. In het bijzonder zette de spreker uiteen, hoe de parasiet in het menschelijk lichaam komt, zich voortplant en daardoor schade aan ons lichaam toebrengt.

Wij releveeren hieruit, dat een enkele parasiet na ééne generatie 15 andere parasieten voortbrengt, na 2 generaties dus 225 en daar dit 2 à 3 maal in de 24uren plaats heeft, krijgt men na de 5de

generatie reeds meer dan 5000 parasieten en na 12 dagen meer dan 11 millioen.

De steek van eene bepaalde soort muskiet brengt de parasiet in het menschelijk lichaam, dat dan geïnfecteerd is.

Als oorzaak der malaria, bij de Egyptenaren en Grieken en in Italië in den tijd der Romeinen bekend, noemde men in de grijze oudheid reeds den moerassigen bodem. Daarom trachtte men de moerassige campagna, de reeds bij Horatius bekende malariastreek, te draineeren.

Later in de middeleeuwen raakte deze streek echter meer en meer in verval, tot er in de 18de en 19de eeuw opnieuw pogingen werden aangewend om die moerasstreek bewoonbaar te maken. Nog altijd laat echter de gezondheid daar veel te wenschen over en komen er jaarlijks in Italië alleen nog twee millioen malaria gevallen voor, waarvan gemiddeld 15,000 sterfgevallen en nog steeds zijn er vele streken in dat land, welke onbewoonbaar zijn.

De verspreiding der malaria over de geheele wereld werd door middel van eene geographische afbeelding aanschouwelijk voorgesteld.

De oorzaak en de verspreiding der ziekte besprekende, herinnerde hij er aan, hoe reeds bij zeer oude volken en bij negerstammen het geloof heerschte, dat de ziekte door den steek van een muskiet werd veroorzaakt.

De wetenschappelijke wereld heeft daarop echter geen acht geslagen, totdat eerst in de 19de eeuw in Amerika hierop de aandacht werd gevestigd en bewijzen werden aangebracht, dat die theorie uit de oudheid juist was.

De Italiaan Grassi heeft in de laatste jaren aangetoond dat het een bepaalde muggesoort is, die de malaria overbrengt. Aan de hand van eenige afbeeldingen o. a. van de „anopheles claviger" en de „culex" besprak spreker deze insecten, wier wijfjes zooveel kwaad teweeg brengen.

Breedvoerig verklaarde de heer Vosmaer wat er gebeurt wanneer een mug ons steekt en hoe de verschillende muggen zich ontwikkelen. Hij wees op de kenmerken, waardoor de niet gevaarlijk „culex pipiens" zich onderscheidt van de gevaarlijke culex-soort.

Na de pauze ging hij over tot eene breedvoerige bespreking van de ontwikkeling en de dubbele voortplanting van de malaria-parasiet en de wijze van infecteeren, hoe zij eerst leeft in het lichaam van een mug, daarna, nadat deze een mensch heeft gestoken, in diens lichaam verder.

Het is nu bewezen, dat de oorzaak der malaria niet te zoeken is in een bacil, maar dat het een dier is.

Reeds zijn 3 hoofdsoorten van malaria bekend en 3 verschillende malaria-parasieten. De vraag of het eenige middel om de malaria te verdrijven, n.l. het verdelgen der muggen, mogelijk is, beantwoordde de spreker bevestigend, op grond van de gunstige resultaten, welke de proeven van Grassi, in de malariastreken genomen, om zich tegen muggesteken te vrijwaren, hebben opgeleverd. In vele streken van Italië worden nu systematisch voorzorgen tegen de ziekte genomen, die reeds tengevolge hebben gehad, dat vele vroeger onbewoonbare plaatsen, bewoonbaar zijn gemaakt.

Eenigen tijd te voren was er in de dagbladen melding gemaakt dat twee Londensche geneesheeren, Dr. Low en Dr. Cambon, zich op reis hadden begeven met het doel om van af Mei tot het einde van October den geheelen zomer te gaan doorbrengen in de Romeinsche Campagna, eene streek waar, om zoo te zeggen, niemand een nacht kan vertoeven, zonder door de malaria in hevigen vorm te worden aangetast.

Zij zouden geene chinine of eenig ander voorbehoedend geneesmiddel gebruiken; alleen zouden zij overnachten in een hut, die muskietenvrij was. Want zij wilden uitmaken, in hoeverre de malaria door de muskieten wordt overgebracht en deze insecten voeden zich, zooals bekend is, uitsluitend bij nacht.

Het *British Medical Journal* deelde mede dat de proef volkomen gelukt is. Den 13en September 1900 bezocht Prof. Grassi, in gezelschap van verscheidene andere wetenschappelijke mannen, de bewoners der Campagna en getuigde omtrent den uitslag van hun onderzoek aan Dr. Manson, de man die het eerst op het denkbeeld kwam, dat er causaal verband bestond tusschen de malaria en de muskieten in het volgende telegrafisch bericht: „Bijeengekomen in de Engelsche muskieten-vrije hut en na ons te hebben overtuigd van de volmaakte gezondheid der bewoners, onder een door malaria bezochte bevolking, groet ik Dr. Manson, die het eerst de muskito-malarische theorie formuleerde." „Grassi."

In het *British Medical Journal* besprak daarop de heer Elwes dit onderwerp en wees op de noodzakelijkheid van een door het Britsch-Indisch Gouvernement in te stellen onderzoek naar de omstandigheden, waaronder de muskieten geene malaria veroorzaken.

Toen hij eenige jaren geleden in een door malaria zeer geteisterde streek deel uitmaakte van een gezelschap jagers, behoedde hij zich

tegen de muskieten, door zich tot na zonsopgang met muskietengordijnen te omringen en zoo spoedig mogelijk, nadat de duisternis gevallen was, daar weer onder te kruipen. Twee van de 4 Europeanen, die aan den tocht deelnamen, leden zoozeer aan de malaria, dat men na 3 weken niet verder konde trekken.

Bij die gelegenheid merkte men op, dat er van 14—18 dagen verliepen tusschen de infectie en het uitbreken der koorts. Toch zijn er landstreken in Oostelijk Bengalen, waar de muskieten zeer talrijk en zeer lastig zijn en waar in den regel de malaria niet heerscht. Zoo in Dacca, de eenige plaats, waar ik een geheelen nacht door die insecten uit den slaap werd gehouden en waar ik, ofschoon ik in Assam zeer aan koorts geleden had, daarvan niet den minsten last heb gehad.

Men kan met hem niet genoeg aandringen op de wenschelijkheid dat zij, die verantwoordelijk zijn voor de gezondheid van soldaten en anderen, wier plicht hun gebiedt in door malaria geteisterde streken te verblijven, zoo spoedig mogelijk het eens werden over de voorbehoedmiddelen tegen deze ziekte.

In het Brongebouw te Haarlem werd onlangs voor een talrijk publiek door Dr. C. Eijkman, hoogleeraar in de gezondheidsleer aan de Rijks Universiteit te Utrecht, eene voordracht gehouden over: „De nieuwe onderzoekingen betreffende de malaria en hare verspreiding."

Deze spreker ving zijne rede aan met er op te wijzen, dat de malaria een moeraskoorts is, die nadeelige gevolgen kan hebben. Deze ziekte is over de geheele wereld verspreid. In ons land is zij gelukkig niet meer zoo erg als vroeger.

Een afdoend geneesmiddel is de kinabast. Doordat de grond droger is geworden en de moeraslanden drooggemalen zijn, is het wel hieraan hoofdzakelijk toe te schrijven, dat het aantal gevallen en de hevigheid der aanvallen bij ons te lande minder zijn geworden, zoodat de ziekte bij ons en in geheel Midden-Europa een meer goedaardig karakter vertoont.

In de landen aan de Middellandsche Zee woedt zij nog het meest en komen ook daar de meeste sterfgevallen voor. In Italië komen jaarlijks 2 millioen gevallen van malaria voor, waarvan er 15,000 aan sterven.

De malaria heerscht ook veel in de keerkringen. In de tropen zijn dikwijls de vruchtbare landen ongezond en de onvruchtbare landstreken gezond. De malaria is wel de geesel voor de tropen en

maakt dat de Europeaan niet kan verhuizen naar de tropen.

Men heeft steeds getracht deze ziekte uit te roeien, welke dus in warme landen het hevigst woedt en in de koude het minst.

Alsnu gaat de spreker de oorzaken na der malaria, de wijze van verspreiding en de middelen om de kwaal te bestrijden.

Lang heeft men gezocht naar de parasiet van de malaria, om ten slotte te ontdekken dat de oorzaak van de ziekte in het bloed van den lijder zich bevindt.

De Fransche arts Laveran was de eerste, die dezen parasiet ontdekte. Het bloed van mensch en dier bestaat uit een heldere, kleurlooze vloeistof, waarin roode en witte bloedlichaampjes. Laveran ontdekte nu, dat zich in die bloedlichaampjes, bij een malaria-lijder, bleeke lichaampjes (jonge malaria parasieten) bevinden, die zich voeden ten koste van het bloedlichaampje.

De parasiet heeft eene grillige levendige beweging; de omvang neemt onophoudelijk toe, totdat hij zijn wasdom bereikt heeft. Daarna komt de parasiet tot rust, waarna hij zich in verschillende deelen splitst, waardoor nieuwe parasieten gevormd worden, die weder nieuwe bloedlichaampjes opslurpen. Dit proces herhaalt zich telkens en kan alleen worden tegengegaan door het gebruik der kinabast.

Bij kwaadaardige gevallen, die men hoofdzakelijk in de heete gewesten aantreft en niet meer in Midden-Europa en ons land, blijft de parasiet veel kleiner, doch is veel gevaarlijker, daar hij zich dikwijls niet aan kina stoort en vooral in de hersenen de ergste stoornissen kan teweeg brengen.

De parasieten nestelen zich in verschillende lichaamsdeelen en zoo kan het dikwijls voorkomen dat men denkt met een cholera-geval te doen te hebben, terwijl bij nader onderzoek blijkt dat het een malaria geval is. Lang heeft het geduurd eer men wilde erkennen dat de malaria parasieten zelfstandige levende lichaampjes waren.

Thans weet men met zekerheid dat men met verschillende soorten van parasieten te doen heeft. Er zijn n.l. drieërlei soorten van malaria parasieten, die drieërlei koortsvorm veroorzaken.

Bij eene overbrenging van bloed van een malarialijder op een gezonde persoon, sluimert de ziekte gedurende eenigen tijd en duurt het wel 14 dagen voordat de gezonde mensch door een koorts-aanval wordt aangetast.

Om de verschijnselen na te gaan heeft men getracht den para-

siet op kunstmatigen voedingsbodem te kweeken. De malariaparasiet is evenwel niet te beschouwen als een splijtzwam, maar moet worden gegroepeerd onder de dierlijke organismen. En nu is het bekend, dat het in het algemeen veel moeilijker is dierlijke parasieten voort te kweeken dan plantaardige en dit is dan ook de oorzaak, dat men het niet heeft gedaan gekregen om den malariaparasiet kunstmatig voort te kweeken. Alleen in moerassen tiert hij welig voort, dit is dus oogenschijnlijk eene tegenstrijdigheid. Maar de oorzaak daarvan moet gezocht worden in het feit, dat parasieten niet leven in een poel of sloot, maar leven moeten in een ander organisme en de natuurvolken hebben in dezen de geleerden de weg gewezen.

Men heeft ontdekt, dat, behalve in het menschenlichaam, de parasiet zich ook bevindt in het muggenlichaam. Hetzelfde proces dus als bij de lintwormen, die behalve bij den mensch, onder den vorm van blaasworm, bij de varkens voorkomt.

De mug kan door haar beet den mensch besmetten en van den mensch komt de infectie weer in de mug, zoodat er dus een kringloop ontstaat.

Breedvoerig toonde de hoogleeraar nu aan, welke onderzoekingen er wel noodig waren om dit alles waar te nemen en op welke wijze de verspreiding door en de vorming in het muggenlichaam geschiedt. Door afbeeldingen en op kaarten werd het een en ander nog duidelijker gemaakt.

Daarna deelde hij nog iets mede omtrent de proeven, genomen om zekerheid te verkrijgen dat de mug bij de overbrenging der malaria eene overheerschende rol speelt.

Maar hoe komt het dan dat in streken, waar vele muggen zijn, geen malaria is, en dat daar waar bijna geen muggen zijn, soms vele malaria gevallen voorkomen.

Dit is te verklaren, doordat niet alle muggen malaria overbrengen; er is verschil tusschen mug en mug en ten tweede dat in streken, waar men waande dat geen muggen waren, deze bij nader onderzoek er wel aanwezig waren, n.l. de „anopheles" (malariamug).

Vervolgens besprak hij de vorming en levenswijze dezer mug.

Ten slotte werden de middelen van bestrijding, vooral de kinabast, besproken en het een en ander door lichtbeelden toegelicht.

De reeds vroeger genoemde Dr. Donald Ross heeft eene malariaexpeditie aangevoerd. Hij heeft voor deze zijne reeds vroeger aan-

gekondigde proefneming, om eene tropische stad van malaria te bevrijden, waartoe een nog onbekende gever hem in staat heeft gesteld, Freetown in Sierra Leona (West-Afrika) uitgekozen.

Eerst is de bevolking met het doel der proefneming op de hoogte gebracht. Daarop zijn 24 man aan het werk gegaan, om te zorgen voor het droogloopen der straten en het opruimen van alle stilstaande wateren en poelen en 7 man om de muggenlarven in de huizen te vernietigen en ledige eetwarenblikken, gebroken flesschen, oude emmers, etc., de geliefkoosde broedplaatsen voor muggeeieren, op te ruimen. Dagelijks werden 10 wagens vol van deze vaatwerken verzameld en in een derde dezer voorwerpen werden muggenlarven gevonden. Op het einde van den regentijd komt nog de zwaarste arbeid, het zuiveren van de rivierbeddingen. Het werk vindt veel belangstelling.

In het 25e Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem, heeft Dr. C. L. v. d. Burg te Laag-Soeren een opstel geplaatst: „Over de voorbehoeding tegen malaria in de tropen."

Het blijkt dus dat men ook hier te lande niet verzuimt maatregelen tot bestrijding van de malaria aan de hand te doen.

Prof. Blanchard te Parijs, heeft de opmerkzaamheid der Academie van Geneeskunde aldaar er op gevestigd, dat in de Fransche hoofdstad de muggenplaag toeneemt en dat de mogelijkheid bestaat dat deze dieren ziekten verspreiden. Hij herinnert daarin o. a. aan het geschiedkundige feit dat in de oudheid wel eens steden en badplaatsen moesten worden verlaten, omdat zij door muskieten onbewoonbaar werden gemaakt.

Maleische inboedels en huisdieren (Padangsche Bovenlanden).

DOOR

H. R. ROOKMAAKER.

De woningen der Maleiers in de Padangsche Bovenlanden, hoewel dikwijls geheel of gedeeltelijk van kostelijke houtsoorten gebouwd en uitwendig door fraai snijwerk, heldere, schelle kleuren en spiegeltjes versierd, zijn wat meubilair en huisraad betreft, alles behalve weelderig ingericht. Geen inventarisstuk vindt men er, dat niet een nuttig stuk in de huishouding is. Voor de chic is, uitgezonderd in de woning van een enkel richard op de hoofdplaatsen van afdeelingen of van gewest, niets gedaan. Een paar fijne matjes, een paar zwaar met koper beslagen kisten van deugdzaam hout, eenig koperen vaatwerk, soms ook wel een bord of een schotel, waardevol door hoogen ouderdom, is al het eenige nuttige goed, dat men tevens luxe zou kunnen noemen.

Beklagen wij hem niet, den Maleier, dat hij in zijn intérieur zoo alle luxe mist, want daar buiten zijn woning is een weelde, zoo rijk, zoo heerlijk en zoo groot, dat men er de fraaisten inboedel ter wereld om zou vergeten. Daar zit, werkt en droomt hij onder een prachtig blauw plafond, altijd rein en schoon, dat zich welft over met donkere bosschen begroeide bergen, over naakte veelkleurige rotsen, over schoone meeren, die als metalen spiegels de prachtomgeving weerkaatsen en des nachts, als ze de ranke visschersbootjes dragen, het sterrelicht van de eenig schoone Indische nachten. Daar zet zich zijn voet op een tapijt zoo schoon van dessin als menschelijk brein het niet kan uitdenken en doolt hij in de met rookende vulkanen, duistere grotten, onderaardsche rivieren, diepe ravijnen, watervallen, wildbruisende bergstroomen, gestoffeerde, eeuwig met bloemen en groen rijk, als ten festijn getooide prachtzalen der aarde.

Wat wil hij zijn woning nog opsieren met bij dat alles vergeleken armelijke pracht!

Verwend als hij is door de aarde niet anders te hebben gezien dan als een tooverland van tropisch schoon, heeft hij geen hart voor door menschen uitgedachte luxe, zoekt hij onder het dak der woning geen andere weelde dan die een ander prachtstuk der schepping, de zwartoogige, als tot mingenot geschapen Indische vrouw, hem kan geven met een gloed, machtig als de zon van zijn vaderland.

Voor 't overige is hij daar gelukkig met een paar bonte portières, eenige grove schotels en borden van Europeesch fabrikaat, ter vervanging van het vroeger als vaatwerk dienende pisangblad, een uitgeholde pompoen als karaf en eenige bamboe als watervaten, een stuk of wat matjes, een hard hoofdkussen, meestal met rood katoen overtrokken, soms aan de zijden met gouden lovertjes versierd, een matras, een niet ongezellig lichtende damarlamp (thans als een offer aan de moderne tijden gemeenlijk vervangen door een kwalijk riekend slecht geconditioneerd petroleumlampje), een koran, eenige korven en mandjes van koempoeh gevlochten en de ontstentenis van een provisiekamer.

Soms is er wel wat op 't stuk van versnapering te vinden in de woning, zoo b.v. een paar gepofte djagong-vruchten, een enkele pisang góreng, of andere lekkernij als lemang, goela tarik of eigengebakken koekjes. Vleeschspijzen zelden. De Oosterling is anders dan wij. Om lekker eten geeft hij weinig; van drinken, waar alcohol in den drank is gemengd, heeft hij een afkeer.

Toch is zijn leven materieel niet slecht, al is hij meer vegetariër dan carnivoor. Het sigaretje van geurige tabak, het kopje onvervalschte koffie en het aan de deur rondgevent gebakje, is na een heerlijk bad in de klaterende rivier, geen kwalijk begin van elken dag.

Het woonerf maakt vriendelijker indruk dan het inwendige der woning, als zijnde de stoffeering in haar soort daar minder sober. Kippen, eenden, geiten, runderen en buffels, soms nog een paard daarbij, getuigen daar op de basse-cour van den welstand van de bewoners van het hoog daarboven op palen gebouwde huis. Voor die dieren draagt de Maleier, vooral de Maleische vrouw, meer zorg dan men wel meent; alleen de arme verschoppeling, die daar om die woning het geslacht Canis vertegenwoordigt, heeft een zeer onbillijk lot. Geen individu ter wereld wordt zoo hard, zoo onrede-

lijk bejegend en voor een hond is er dan ook geen positie zoo laag en vernederend, dan die waarin hij een Maleier zijn meester moet noemen.

Op menig erf vindt men een vischvijver; in sommige kampongs zelfs op de meeste erven. Aan de randen met klapperboomen beplant, wuiven daar hoog boven het wateroppervlak de bladeren dier palmen, die luwte geven en tempering van het al te sterk zonnelicht op die stille, soms zeer pittoreske plekjes.

In deze vijvers teelt men de goerami, een voortreffelijk smakende vischsoort. Voorts kweekt men nog in vijvers de garing, de pawas en een in 1892 door schrijver dezes niet zonder veel moeite en aanvankelijken tegenspoed op Sumatra ingevoerde goudkleurige karpersoort.

In benijdenswaardig „goeden doen" is ze daar gezeten de Maleische boerin in haar solide houten woonhuis, waarvan het kostelijk idjoek dak zoo schilderachtig stemt met het groen der palmen. Van uit de vensters van haar woning kan haar blik met welbehagen rusten op de van welvaart getuigende entourage: de fraai besneden en versierde rijstschuur, welgevuld, haar palmboomen, haar beesten, runderen en karbouwen, haar pluimvee, haar vijver met visschen welvoorzien en op de, tusschen de planten en bloemen van het erf door, daar in de verte zichtbare, rijke akkers. Háár akkers; de vrouw is de baas daar in dat gezegende land, aan haar behoort het goed. Aan dat feit is voor een deel de welstand te danken van het Menangkabouwsche volk, want waar de vrouw de koorden van de beurs houdt, is de zaak gewoonlijk in goede hand.

Ze is arbeidzaam, verstandig, zuinig, spaarzaam, de Maleische vrouw, en ze is een goed, zorgzaam echtgenoot van den man, die eigenlijk haar logé is. Voordat hij 's morgens terugkeert naar zijn moeder en zusters, alzoo naar zijn eigen gezin, naar zijn eigen home, verkwikt ze hem met een kopje koffie, vaak met een gebakje er bij en presenteert ze hem de door haar zelf gerolde sigaretten. De door een te goed leventje wel ietwat luie echtvriend is dan pas ten bedde uit, terwijl zij reeds naar de rivier is geweest om water te halen, en daarna thuis hout heeft gehakt, vuur aangelegd, water gekookt en andere huiselijke bezigheden heeft verricht. De huisheer, die eigenlijk niet eens huisheer is, heeft het daar nog zoo kwaad niet, noch als man van een zorgzame, hem op zijn wenken bedienende gade, noch in zijn maatschappelijk beroep, want hij is een boer (in de binnenlanden zijn zoo goed als allen

landbouwer) die boeren kan op zijn gemak, half voor passe-temps zelfs, met heerlijke resultaten. (In de onder-afdeeling XX kotta, 't Singkarasche, en hier en daar elders ook, geeft ééne goede oogst voorraad voor vijf jaren).

We hebben nu al heel wat inventarisstukken, waaronder ook de beesten, als levende stukken genoemd en lieten nog onvermeld die, welke ik in het opschrift van dit opstel meer speciaal bedoelde: De duif, de haan en de tenggaloeng. Met de beide eersten bemoeit de Maleische vrouw zich niet. De duif en de haan zijn de lievelingsdieren van den man; ze mag er niet naar talen; ze moeten haar even heilig zijn als haar Europeesche zuster de boeken en paperassen in het studeervertrek van den zeer geleerden echtvriend. Met den tenggaloeng kan ze zich bemoeien, want dat beest heeft nut voor het gezin en bij al wat nut kan hebben en voordeel geven, staat de „mandei" (de huisvrouw)[1]) op haar post, vóór den man.

Als ge voor een Maleische woning staat, valt ze u dadelijk in het oog de kooi met den tortelduif, hangende onder den dakrand voor het geopende venster. Als alles in het Oosten is ook die duif fraaier gekleurd dan de tortelduif van het Noorden. Lief van gedaante als deze, heeft de Indische een zeer breede kraag, schitterend als een halssnoer van paarlen en velerlei kleurige edelgesteenten. Zijn gekir is niet ongelijk aan dat van den tortelduif der Germaansche wouden, maar minder diep, minder melancholiek. Het kooitje heeft veel van den vorm van den mandenkooi waarin men hier in boerenwoningen de tortelduif hoort „roepen", doch het is veel lager en veel fijner bewerkt en het bovendeel is bedekt met een met gouddraad en metalen lovertjes geborduurd kleedje, aan de punten waarvan kleine kwastjes hangen. Dat is het huisje waarin woont de lievelingsduif, die er telkens wordt uitgenomen om te worden gestreeld, geliefkoosd en gekust, die men beperkte vrijheid geeft door hem nu en dan buiten de kooi aan een matje vast te binden, dan wel de volle vrijheid laat om buiten vrij rond te vliegen, welke gunst slechts aan enkele weinig kostbare tortelduiven (balams) wordt toegestaan, wijl zij, niet zoo trouw aan huis als de gewone duif, er allicht misbruik van zouden maken. Zonder een wijfjesbalam met afgeknipte slagpennen bij

---

[1]) Mandei beteekent moeder.

het huis te zetten gaat het wennen van een doffer om buitenshuis rond te vliegen in het geheel niet.

Het is een liefelijk geluid van die duifjes, dat bekoorlijk klinkt in de stille Indische dorpjes. De Maleier heeft dat lief, luistert er met veel welbehagen naar en is er trotsch op als zijn duif door een machtiger, langer aangehouden en mooier geluid de duiven van andere Maleiers de loef afsteekt. Van het mooie daarvan en van de gevechtswaarde hangt de waarde van zulk een duif, voor zoover die voor geld te koop is, af. Negentig gulden en meer is soms wel voor een mooie balam te vergeefs geboden en ik heb een Maleier gekend, die — natuurlijk met toestemming van mama — een mooie karbouw ruilde voor een tortel, die pas gevangen of als wildbraad verkocht slechts een waarde zou hebben gehad van niet meer dan tien centen.

Op wandelingen en op reizen neemt de Maleier hem dikwijls mede, bij den veldarbeid heeft hij hem gaarne bij zich, als hij bezoeken aflegt brengt hij soms de lievelingsduif mede om hem te laten bewonderen door kennissen en vrienden, en thuis verlustigt hij zich in den aanblik van zijn vogel, vertroetelt hij hem en maakt zijn veeren glanzig door welriekende olie.

In de vastenmaand zijn ze den Maleiers tot een nationaal vermaak. Dan heeft men schier in elk dorpje het „adoe balam": het duivengevecht. Oud en jong komt bijeen aan het zeer effen gemaakte plekje grond waar het, anders voor de vischvangst dienende, werpnet is opgehangen en waaronder de duiven, een tegen een, vechten. Het net vormt dan de wand van een kegel en de tallooze looden ringetjes aan het open einde van het net raken juist den grond. Binnen dien ruimen kegel gaan met snavel en vlerken de duiven elkaar te lijf en het gevecht is beslist wanneer een der vogels, door op te vliegen, zich aan den strijd wil onttrekken. Het is een onschuldig volksvermaak. Anders dan bij het hanenvechten, hebben de dieren geen andere wapens dan die de natuur hun gaf en gaat het niet om geld of goed van toeschouwers. Alleen de glorie van den lievelingsduif is den eigenaar genoeg en de menigte neemt deel in die glorie.

Gelukkig volk dat zich zoo kinderlijk kan vermaken in zijn zeker niet zeldzame „hours of idleness".

Is de duif zijn lieveling, ook de haan — de vechthaan — ligt den Maleier na aan het hart. Om den gewonen „chantecleer" op

het erf geeft hij niets, maar den kemphaan wijdt hij zijn zorgen tot in het overdrevene toe. Hij zelf en hij alleen mag hem voedsel en drinken geven, waaronder versterkende middelen; onverdroten gaat hij voort met hem les te geven in de gymnastiek en doet hij zijn best om de militante aard van het dier nog te verhoogen; ter wille van den vechthaan onderbreekt hij zelfs de zoo gaarne langgerekte nachtrust om hem voor het aanbreken van den dag op het erf op een best plaatsje vast te binden, daar volgens de algemeene opvatting de morgendauw hem bijzonder veel goed moet doen.

De geldelijke waarde van den vechthaan is natuurlijk hooger dan die van den haan, die geen andere roeping heeft te vervullen dan die van pater familias te zijn; prijzen als voor duiven worden er echter nooit voor besteed, daar men van een strijdhaan gewoonlijk niet lang pleizier heeft. Na twee, drie keer overwinnaar te zijn geweest is meestal de tijd gekomen om op zijn beurt te sneven in het gevecht. Hooger dan een paar gulden zou men daarom niet willen gaan bij het aankoopen van zulk een haan.

De verzorging en educatie van een of meer kemphanen geeft den Maleier een aangenaam tijdverdrijf in zijn vele ledige uren. Tijdens de bewerking der velden en in den oogsttijd mag hij in arbeid voldoende afleiding vinden, maar ook dan nog neemt hij zich in acht om zich niet te overwerken en rest hem nog wel tijd om zijn lievelingsdieren niet te verwaarloozen.

Arme zwoegers en slovers, die in Europa zulk een harden strijd hebben te strijden, aldoor zwaar werkende om zich den hongerdood of een akelige armoede van het lijf te houden, hoeveel benijdenswaardiger dan het uwe is het levenslot van den man uit het volk, daar in zijn paradijsachtig vaderland, die, al behoort hij tot de minst bevoorrechten, zich een grand seigneur voelt en dat in zekeren zin ook werkelijk is.

Te kunnen nachtbraken — niet in arbeid maar in gezelligen kout — wanneer men wil, laat op te staan als men daar van houdt en overdag ook nog eens een tukje te doen; als men geen lust heeft om te werken op zijn gemak te gaan zitten hengelen, een partijtje te maken of wat te gaan flaneeren, terwijl het schoorsteentje toch behoorlijk blijft rooken; wat met de kinderen te spelen of de lievelingsdieren bewonderen en koesteren, sigaretjes rooken van heerlijke tabak; werken ook wel, maar zoo kalmpjes aan dat het eer een genot dan een last is; met zorgen door het lot

zoo licht belast te zijn dat het schier geen moeite kost om de Bijbelspreuk van de leliën des velds en de vogelen des hemels in praktijk te brengen..... is dat geen ideale toestand, geen heerenleventje vergeleken bij dat van al die tobbers in de moderne Westersche maatschappij? Onder zulke omstandigheden kan hij zich dan ook tot de heeren der schepping rekenen, zich zelf een grand seigneur voelen. Voelde hij zich een verschoppeling door het lot, een stakkert, dan zoude, in stede van alle, geen enkel boek over Indische ethnographie, hem „fier" hebben genoemd. En fier kan hij zijn op veel: op de deugden van zijn volk, op zijn adat, op zijn welstand, op de schoonheid van zijn vaderland; op zijn bevoorrechting met velerlei.

Vindt men de tortelduif en den kemphaan het heele land door als lievelingsdieren in de woningen der Maleiers, de tenggaloeng treft men alleen bij de verwijfde Maleiers van Singkarah als huisdier aan. Niet tot een lust voor het oog en om het te liefkoozen en te streelen houdt men dat nijdige dier in zijn woning, maar als een levende possessie die voordeel oplevert.

Het is een fraai gebouwd beest, dat veel gelijkenis heeft met een vos, maar het is veel slanker. Binnenshuis in de dompige, slecht verlichte woningen onderhoudt men het in een groote verplaatsbare kooi op bamboe pooten en soms wordt het heele stellage op het voorerf der woning gebracht om den kwaadaardigen bewoner gedurende een paar uurtjes wat licht en frissche lucht te geven.

Om de sterk aromatische stof, de zoogenaamde djabek, die het dier uit een nabij de anus uitmondende klier afscheidt is het dat de „mandei" zich de zorg voor den onvriendelijken gast wil getroosten. Deze reukstof namelijk is een zeer geliefd parfum bij de Maleische mannen, die de om het meer van Singkarah gelegen dorpen bewonen. Ze smeren een weinigje van het vettige goedje, met sterke muskuslucht, op hun hoofddoek en zijn dan het heertje; de grootste dandies zijn zoo sterk er mee geparfumeerd dat hun nabijheid schier ondragelijk is, behalve voor de Maleische dames die, er aan gewend, dat luchtje wel mogen. Buiten het dal van Singkarah wordt de djabek ook wel door Maleische mannen en vrouwen als toiletmiddel gebruikt en wel om fraaie kleedingstukken, die men alleen bij feestelijke gelegenheden draagt in de bewaarkisten te parfumeeren, doch het ge-

bruik van djabek is daar eer zeldzaam dan algemeen, zooals in het Singkarasche.

Daar de djabek een betrekkelijk hooge waarde heeft in deze streken is het bezit van een of twee tenggaloengs reeds een aardige bron van bij-inkomsten. Zoowel door de mannetjes als door de wijfjesdieren wordt deze reukstof afgescheiden. Deze echter leveren den eigenaars meer djabek dan gene.

Tot gemak van het dier en van den eigenaar staat midden in het hok van den tenggaloeng een houten hoekig paaltje. Daartegen wrijft het beest het achtereinde van zijn lichaam en wordt zoodoende alle djabek die het afgeeft aan het paaltje verzamelt; door dit hulpmiddel gaat er dus weinig van de waardehebbende stof verloren en is voor den eigenaar de inzameling gemakkelijk.

Het beest komt in het Singkarasche zelden voor. In Palembang en ook in Borneo heb ik het wel gezien; daar wordt er echter geen ander gebruik van gemaakt dan om,wanneer men er eens een gevangen heeft, het dood te sarren en te plagen. Niet alleen de kinderen, maar ook wel volwassenen hebben daar pleizier in, want de inlander, al heeft hij ook nog zooveel goede eigenschappen, is een wreed en hardvochtig dierenplager [1]).

De tenggaloengs die men in het Singkarasche in gevangen staat aantreft, zijn meest allen afkomstig uit de boschrijke onderafdeeling Kotta VII (Sidjoendjoeng). De bevolking van deze ook tot de afdeeling Tanah Datar behoorende landstreek, veel minder welgesteld en in het geheel niet zoo verwijfd als de Singkarasche broeders — halve Sybarieten onder de Maleiers — maakt zelve geen gebruik van djabek, maar maakt er veel werk van om tenggaloengs te vangen. Ze doen dat middels strikken of van lokaas voorziene vallen en kooien en alleen met het doel om die dieren te verkoopen aan de verwijfde XX Kotta'ers. Ze bedingen dan gewoonlijk een prijs van vijftien tot twintig gulden per stuk. Blijkt later de tenggaloeng een heel best beest te zijn op 't stuk van djabekafscheiding, dan stijgt zijn waarde soms wel tot zestig gulden; dit dan ook als allerhoogste prijs voor zulk een dier.

Men heeft vier soorten van tenggaloeng. De zoogenaamde T. Batang levert de meeste en de beste djabek. De T. Boelan scheidt met volle maan de meeste djabek af. De T. Akar en de T. Soelasih

---

[1]) De Boegineezen en ook de Atjehers gebruiken de „djabek" als medicament voor sommige kwalen.

verschillen onderling en met beide bovengenoemde soorten in kleur.

Als voordeel aanbrengend huisdier wordt de tenggaloeng met zorg onderhouden. Men voedt hem met pisang, eendeneieren, jonge vogels, jonge muizen, wormen, levende vischjes en rijst. Met deze goede verzorging houdt zulk een beest het nog lang uit in de halfduistere, rookerige woningen der Maleiers. Dieren die men op deze wijze 7, 8 à 9 jaren in de gevangenschap houdt behooren geenszins tot de zeldzaamheden, doch zooals ik hierboven reeds zeide, ze blijven altijd wild en valsch, van tam maken is geen kwestie; na negen jaren verblijf in den huiselijken kring zijn ze nog even onvriendelijk gestemd jegens de huisgenooten als op den dag hunner komst.

Van de landbouwgereedschappen, de groote, zware karbouwenpedatti's en de velerlei soorten van benoodigdheden tot de vischvangst, van den totebel af tot de kleine kunstmatige boschjes in de meeren toe, heb ik in dit opstel niet gesproken, als behoorende die zaken niet tot den eigenlijk gezegden inboedel.

Paarden en rijtuigen zou men, naar het voorbeeld van onze belastingmannen ten minste, wel daartoe kunnen rekenen, maar het Maleische rijtuig — de djoeli djoeli — kan geacht worden tot de geschiedenis, dus niet meer tot den tegenwoordigen inboedel te behooren. Algemeen toch is dat gezellige voertuigje vervangen door het ignobelste aller rijtuigen: de slecht geconstrueerde, bij belasting sterk achteroverhellende dos-a-dos, waarin men op de achterbank meer hangt dan zit.

Het met heldere kleuren beschilderde tweewielig karretje zonder banken, eigenlijk een langwerpig kamertje met kleine met roode of bonte gordijntjes behangen venstertjes, waarin de op een matras of matje zittende vrouwen en kinderen zoo veilig en goed beschut tegen zon en regen reisden, terwijl de man, op den een eindje onder den voorwand uitstekenden vloer op inlandsche wijze zittende, het paardje mende, deze echt Maleische équipage komt men thans op de wegen niet meer tegen dan bij zeer hooge zeldzaamheid en als tegenwoordig nog een enkel Maleier zulk een voertuig bouwen laat, kan men verzekerd zijn dat het een erge steile Maleier is, hangende met hand en tand aan de gewoonten der vaderen en afkeerig van alle nieuwigheid in den Maleischen inboedel.

De Fransche Koloniën.

In een werkje getiteld: „Dix ans de politique coloniale". (Paris Armand Colin 1902) geeft de heer J. Chailley-Bert een beeld van hetgeen in de tien laatste jaren door Frankrijk op koloniaal gebied is tot stand gebracht. In het eerste hoofdstuk waarschuwt hij er tegen om niet alle toestanden en omstandigheden daarbij over een kam te scheren, wat hij „la théorie du bloc" noemt. Die neiging van velen, waaronder er zijn die slechts een of zelfs geen enkele kolonie aanschouwden, om aan te nemen dat de verschillende Fransche Koloniën aan dezelfde regels onderworpen kunnen worden en dat zij eenzelfde toekomst tegemoet gaan, brengt de schrijver in verband met den smaak van zijn volk voor eenheid en eenvormigheid, welke zich openbaart in de wetgeving van het moederland en van daar op het koloniaal beheer is overgegaan. De wijze waarop Frankrijk, eertijds eene groote koloniale mogendheid, met zeer uiteenloopende methoden van kolonisatie, in de 17de en 18de eeuw dat gebied heeft laten versnipperen, waardoor het in 1815 slechts enkele kleine zonder behoorlijk stelsel beheerde kolonies overhield, heeft daartoe niet weinig bijgedragen. Volgende politieke gebeurtenissen en eene sedert 1870 met meer vastheid gevolgde koloniale staatkunde hebben vervolgens medegewerkt om het koloniaal bezit uit te breiden en te bevestigen, maar de tradities en de ervaring van vroeger zijn nog niet herwonnen. Bij de nieuwe aanwinsten is telkens het régime toegepast, dat door den tijd geijkt scheen.

Terwijl bijv. de oude koloniën in de Antillen en het eiland Réunion bewoond worden door creolen, ontsproten aan zuiver Fransche families, die sedert 300 jaren gewend zijn aan de gebruiken en wetten van „la vieille France", heeft men een paradijs van werkelooze rassen, zonder landbouw of handel zooals de Marquesas-eilanden, een strafkolonie als Caledonië, Cochin China met een klimaat, dat Europeesche kolonisatie verbiedt, Algerië met zijn Arabische herders en landbouwende Kabylen, alle welke streken tusschen 1830 en 1870 verworven zijn, op weinig na op dezelfde wijze behandeld.

Later, sedert 1880, werden volgens een vast plan Tunesië, Annam-Tonkin, West-Afrika en Madagascar veroverd en kwam men eerst tot het inzicht dat het niet aanging om deze nieuwe bezittingen in den vorm der oude te persen, maar dat men ze voorzien moest van instellingen, welke voor hun toestand geëigend waren. Aldus kwamen de heeren Jules Ferry en Paul Cambon in Tunesië, Freycinet en Paul Bert in Annam-Tonkin en Hanotaux in Madagascar tot het meer plooibare stelsel van het protectoraat, dat zich voegt naar alle omstandigheden. De algemeene opinie en de administratie wilden zich evenwel niet met hunne inzichten vereenigen of konden de inzichten dier heeren niet

handhaven. Madagascar en Tonkin worden nu onder direct beheer gebracht en in Annam is alleen door de krachtige tusschenkomst van den heer de Lanessan het gezag van den koning en van zijn mandarijnen gehandhaafd. Ook aan Tunis werden in het parlement onlangs vrijheden betwist, die uit de gesloten tractaten voortvloeien.

Wat tot dit streven naar uniformiseering heeft bijgedragen, is de omstandheid dat men er in Frankrijk sedert 1890 steeds meer op is gaan aandringen, dat men van het koloniaal bezit partij moest gaan trekken. In brochures en voordrachten werd gestreden voor emigratie daarheen en voor het steken van kapitalen in koloniale ondernemingen en bij die pogingen om ze alle tegelijk productief te maken, verloor men geheel het verschil in leeftijd, hulpbronnen en instellingen uit het oog. Men behandelde de bezittingen, waarvan de groote massa der bewoners inboorlingen zijn, op dezelfde wijze als vroeger de Europeeesche volkplantingen, zooals Canada en de Antillen. De inlanders, die de belastingen opbrachten, werden aan het direct bestuur van de Europeanen onderworpen, en zulks ten bate van deze, die er slechts een onbeduidend deel van betaalden. Zoo kreeg Cochin China even goed als de Antillen of Réunion zijn Conseil général en afgevaardigden naar het Parlement. Naast de gelukkige uitzonderingen zooals Tunis, geeft de schrijver eenige staaltjes van de resultaten der toepassing van eenige wetten in Tonkin, waar zelfs de vrijheid van drukpers is ingevoerd.

In tegenstelling met de „en bloc" theorie wil de schrijver de Fransche koloniën bestudeeren in de punten waarin zij verschillen en daar hierop tot dusver niet gelet is, moet hij die verschilpunten zelf opzoeken en stuit dan op het gebrek aan documenten. Bij een gesprek, blijkbaar door hem zelf, in 1898 met den heer Guillain, den toenmaligen minister van koloniën gehouden, wees deze hem op een stapel officieele bescheiden van vreemde koloniën en op het gemis daarvan voor de Fransche. Men moet daar bij elke vraag omtrent een bepaald gewest, de gegevens bij elkander zoeken en is dan nog niet zeker dat het medegedeelde volkomen juist is. Daar tegenover bezit Engeland zijn Colonial Office List, zijn India Office List, jaarverslagen, en koloniale statistieken, Nederlandsch-Indië heeft zijn Regeeringsalmanak, jaarlijksche begrooting en Koloniaal Verslag. „Alles wat men omtrent de koloniale politiek van het land wenscht te weten, zegt de schrijver, is daarin vereenigd: inwendige politieke toestanden, administratie, handelsstatistiek, financiën, bevolking, wetten en besluiten, ontwikkeling van de kolonisatie, afstand van gronden, enz. „Cette magnifique publication est distribuée aux Etats généraux et mise généreusement par le gouvernement hollandais à la disposition de ceux qui s'intéressent aux affaires coloniales."

Voor de Duitsche koloniën heeft men slechts weinig plaatselijke uitgaven, maar het koloniaal bureau te Berlijn geeft over alle koloniën een jaarverslag uit, dat door de *Kolonial Zeitung* gratis aan de abonne's wordt verstrekt. Het is wel niet zoo volledig als het te voren genoemde, maar geeft toch nuttige mededeelingen. Ook Italië en Portugal bezitten hun koloniale publicaties en dan vraagt de schrijver wat Frankrijk daar tegenover te stellen heeft. Hij doet dat niet uit zucht om op de gebreken van zijn land met eenig genoegen de aandacht te vestigen en voor den bereikten vooruitgang de oogen te

sluiten, op verschillende congressen heeft hij dien vooruitgang voor vreemdeling en landgenoot in het licht gesteld, maar hij wenscht het niet te doen voor sommige tekortkomingen en wijst er op hoe de welwillende critiek der laatste jaren tot het in het leven roepen van verbeteringen geleid heeft. Een der gebreken, die hij thans op het oog heeft is de blijkbare wensch om in het geheim te handelen en zich aan de controle der publieke opinie te onttrekken Ook voor de Fransche koloniën bestaan staatscouranten, jaarboeken, verslagen, enz. Enkele zooals het verslag over Fransch Cochin China, zijn meesterstukken, andere zouden zeker de belangstelling gaande maken, zij het soms door hun cynisme, als zij maar lezers hadden. Deze ontbreken evenwel en de schrijver meent te kunnen zeggen dat behalve bij het ministerie en bij de *Union coloniale française* geen enkele complete verzameling van die stukken te Parijs te vinden is. Om daarin verbetering te brengen, zijn het vooral jaarverslagen, waarin alles volgens vaste rubrieken wordt opgenomen, welke hij verlangt. Thans moet men om iets van de koloniën te weten van dag tot dag de plaatselijke publicaties, officieele couranten, raadsverslagen, enz. nagaan en dan nog is hetgeen men verkrijgt zeer onvolledig. Wat door het centraalgezag wordt gepubliceerd is weinig en niet altijd oprecht, zooals uit een paar staaltjes blijkt. De schrijver had ongeveer 15 jaar geleden, naar aanleiding van de „statistiques coloniales"; aanmerking gemaakt op het recht van Cochin-China om zich te laten vertegenwoordigen in het parlement, want uit die publicatie bleek dat er op 1.800.000 Annamieten slechts 1700 Franschen in die kolonie waren, waarvan 1350 ambtenaren. De heer Blancsubé, de vertegenwoordiger er van, was hierover verontwaardigd en het volgende jaar kwamen de gegevens omtrent de Europeesche bevolking er niet meer in voor. Eenigen tijd later wezen de geneeskundige statistieken in eenige koloniën op eene beschamende sterfte onder soldaten en ambtenaren en deze statistieken bleven toen ook achterwege.

Vervolgens wijst de schrijver er op hoe weinig de meeste koloniën nog bekend zijn, hoe alleen de kust bezocht wordt, het achterland moeilijk vreedzaam te doorkruisen is en hoe er een dienst ontbreekt als de Engelsche „Survey", even als een behoorlijke volkstelling, welke nu in Indo-China voor het eerst zal plaats hebben.

In het derde hoofdstuk stelt de heer Chailley-Bert de vraag of Frankrijk reeds te veel koloniën heeft en hij was vroeger van meening dat het tegenwoordige gebied voldoende groot is en dat het in de toekomst de taak is, niet om er nog meer bij te veroveren maar om partij te trekken van hetgeen veroverd is. Tien jaar lang is hij aan dit programma trouw gebleven, doch over de geheele wereld zijn de koloniale zaken tot ontwikkeling gekomen en thans ziet hij in dat de expansie van Frankrijk nog niet beëindigd is, dat er aan dat rijk in Afrika en Azië noodzakelijke aanvullingen ontbreken. Die toevoegsels acht hij voor de veiligheid van het geheel noodzakelijk. Mocht het dan evenwel blijken dat het onmogelijk is om alles te verdedigen of om van alles partij te trekken, dan wil hij, indien het noodig is, vroegere veroveringen, waarvan het nuttig gebruik twijfelachtig is, laten varen en zich meer in het bijzonder aan die bezittingen hechten, welke, al zijn zij ook nieuwer, inderdaad nuttiger, zoo niet onmisbaar zijn.

Wat de mogelijkheid betreft om een dan nog uitgestrekt koloniaal gebied

te administreeren of te koloniseeren, vroeger meende men, met het voorbeeld van Algerië voor oogen, dat zulks boven het economische vermogen van het land ging en die opinie wordt in den vreemde, met name in Engeland nog gedeeld, maar degenen, die er zich van overtuigd hebben dat er thans in Frankrijk eene nieuwe koloniale richting bestaat, die nieuwe methoden voorstaat, zijn van het tegenovergestelde gevoelen. Die nieuwe richting grondt zich op eene betere kennis van de vraagstukken aan kolonisatie verbonden en heeft in West-Afrika, Tunis en Indo-China tot betere resultaten geleid.

Ook het bezwaar der geringe nataliteit in Frankrijk, vergeleken met andere koloniseerende mogendheden, acht de schrijver van weinig gewicht. Vooreerst zijn er altijd gedeelten der bevolking, voor wie het bestaan in het moederland bezwaarlijk wordt en die dit gaarne, door als kolonisten elders heen te gaan, willen verbeteren; doch verder moet niet uit het oog verloren worden dat een groot deel der zoogenaamde koloniën, in werkelijkheid bezittingen zijn met een inheemsche bevolking, die er de beste gedeelten van inneemt. Hier geldt het slechts administreeren en niet koloniseeren, zooals vroeger in Louisiana, Canada of Australië, waar inwoners ontbraken en het klimaat der blanke bevolking gunstig was. Thans liggen de meeste bezittingen binnen de tropen en de Franschen zullen er zich moeten vestigen zooals de Engelschen het in Britsch-Indië, de Hollanders het op Java doen. De schrijver vermoedt dat zijn landgenooten geen voldoende voorstelling van de getalsterkte der Europeanen in die streken hebben en wijst er op hoe in Engelsch-Indië, een land zoo groot als Europa van Moscou tot Gibraltar, met 300 millioen inwoners, waar de Engelschen reeds in 1601 met hunne veroveringen begonnen, behalve de soldaten en ambtenaren, nog geen 40.000 particulieren, bijna allen industrieëlen en kooplieden verblijf houden en dat in ons geheele Insulinde met inbegrip van vrouwen, kinderen, ambtenaren en kleurlingen slechts 50.000 Hollanders wonen. Het Fransche Indo-China, dat bestaat uit de vijf gewesten Tonkin, Annam, Cochin-China, Cambodja en Laos en eene bevolking van 20 millioen inwoners telt, terwijl het de drievoudige hoeveelheid kan voeden, had niet als eene kolonie maar als eene bezitting behandeld moeten worden. Weinig of geen kolonisten, weinig of geen gronden aan Europeanen afgestaan, doch eene op het inlandsche element gerichte politiek was noodig geweest.

Merkwaardig is het ideaal dat de schrijver zich in die richting voorstelt. De inboorlingen der verschillende rassen, beschermd in hunne bezittingen, hunne gebruiken gewaarborgd, hunne stoffelijke belangen verzekerd; openbare werken ontworpen in overeenstemming met de voortbrengselen des lands, zoowel irrigatiewerken als spoorwegen; nieuwe terreinen geopend, gronden verbeterd, het water op gronden van elke hoogte gebracht; ambtenaren alleen vervuld met de bevordering van het welzijn en de welvaart van den inlander; de hygiène overal toegepast, de ziektewerende maatregelen verplichtend gesteld; het onderwijs in de eerste plaats technisch gemaakt om den handwerksman en den landbouwer, den machinist en den kantoorman te vormen, terwijl aan de Europeesche beschaving slechts datgene ontleend wordt, wat nuttig is voor een volk, dat zich sedert eeuwen naar eene andere soort beschaving heeft gevoegd. Na vijftig jaar van zulk een beheer ziet hij de bevolking verdrievoudigd en het maatschappelijk bezit vertienvoudigd; dan zal Frankrijk

aldaar over 60 millioen zielen gebieden, die zooveel rijker en gelukkiger zijn dan thans, het zal 300 millioen aan belastingen heffen, de wereldmarkt voorzien van alle producten, die het thans van de overige deelen der wereld ontvangt: thee, specerijen, katoen, zijde. rameh, jute, verfstoffen, enz.; een onmetelijk débouché geopend zien voor zijn nationale industrie, gelegenheid hebben zijn kapitalen er rentegevend uit te zetten, de kolonie toevertrouwen aan een klein getal goed bezoldigde ambtenaren en aan eenige groot-industriëlen en rijke handelaren, terwijl een kleine groep landbouwers er nieuwe cultures inheemsch maakt. Welk een vooruitzicht voor het moederland, welk een loopbaan voor de kinderen daarvan!

De schrijver gaat thans de politiek na, die ten opzichte van de inlanders moet gevolgd worden, daar hier alles van afhangt. Hoe men de koloniën ook opvat, hetzij als bezittingen om te besturen en te exploiteeren of als middelpunten voor den Europeeschen landbouw, het zijn de inboorlingen, van wie het welslagen afhangt; zonder hen geen voortbrenging en geen belastingen als men de zaak beschouwt uit het oogpunt van het bestuur; zonder hen geen landbouw noch nijverheid, dit wat de planters betreft; zonder hen geen zaken voor den handel. Zonder inlanders zoude men het land weder moeten verlaten en daarom is de regeling der gedragslijn ten opzichte van de inlanders eene noodzakelijkheid.

Het zoogenaamde „Ancien Régime" kende dit vraagstuk niet. De koloniën van toen moesten nog bevolkt worden. Het onderscheid dat destijds tusschen volken gemaakt werd was er eerder een van godsdienst dan van ras. De geheele koloniale politiek van vroeger beoogde bekeering, eenmaal gedoopt werden de inlanders Franschen. Aanvankelijk kwam daar sedert de Fransche revolutie geen verandering in, behoudens dat men op het voetspoor der denkbeelden van Rousseau, de gelijkwaardigheid der rassen in plaats van den godsdienst stelde. Het bekeeren van vroeger werd het „assimileeren" (waarover de heer Van Kol met betrekking tot Algerië het noodige gezegd heeft, zie zijn opstel in de Mei-afl. bl. 641.) Beide denkbeelden hebben veel gemeen, inplaats van de inboorlingen aan denzelfden godsdienst te onderwerpen, was er nu sprake van denzelfden beschavingstoestand. Men had in dit opzicht voorloopig met zwarten te doen. In 1830 werden daaraan door verovering blanken in Algerië en gelen in Cochin-China toegevoegd, die te groot in aantal, te intelligent en te zeer in eene eigen beschaving ingeroest waren, dan dat men het dorst wagen er gewone burgers van te maken. Toen ontstond er uit de vrees voor dat nieuwe, gevoegd bij den invloed, die de kolonisten in een zeker tijdvak uitoefenden, bijv. in Algerië een tegenovergesteld denkbeeld namelijk dat van terugdringen [1]). Er was een inboorlingen-vraagstuk ontstaan en dit gaf althans eene oplossing, zij het eene verfoeilijke. De geest van humaniteit, welke die van Frankrijk is, zooals de schrijver zegt, kwam daar tegenop. Tegenover blanken en gelen werd dit denkbeeld gevolgd door een soort van administratieve onverschilligheid, terwijl men tegenover de zwarten het assimilatie denkbeeld doorzette.

---

[1]) „La notion du refoulement", aan Britten althans Australianen, nog niet vreemd, men zie blz. 232 van de Febr. afl. 1902.

Het hinken op twee gedachten dat vervolgens plaats had, wordt meer in bijzonderheden medegedeeld. De „Bureaux arabes" en het stelsel dat van 1861 tot 1879 in Cochin-China werd toegepast, waren tijdelijke voorbeelden van het gezonde denkbeeld om een speciale politiek met betrekking tot de inboorlingen te volgen. Na het weder vervallen in de oude denkbeelden constateert de schrijver in het laatste decennium een belangrijken vooruitgang in de goede richting. In de districten van de Senegal heeft men sedert 1890 de assimilatiepolitiek verlaten, in Madagascar wordt het beginsel van protectoraat als in Tunis toegepast en op de beide koloniale congressen tijdens de wereldtentoonstelling van 1900 te Parijs gehouden, het „Congrès colonial" en dat van de „Sociologie coloniale", is met gelijken nadruk vooropgesteld dat men de gewoonten en instellingen der inboorlingen moet eerbiedigen en handhaven en de invoering van Europeesche denkbeelden slechts tot datgene moet beperken, wat dienstig kan zijn aan het bevorderen van handel en beschaving.

De schrijver schildert in de volgende hoofdstukken meer in bijzonderheden voor de verschillende koloniën de economische politiek, de gedragslijn, die op financieël gebied behoort te worden gevolgd, en hetgeen er te doen is op het gebied van handel en openbare werken, wat men zou kunnen noemen, de uitrusting die zij behoeven om aan den ideaaltoestand te beantwoorden, welke hij zich voor de toekomst voorspiegelt.

In de bezittingen op de Westkust van Afrika treden over het geheel twee eigenaardige karaktertrekken op den voorgrond, namelijk dat zij op den weg naar kolonisatie nog niet veel verder gekomen zijn dan tot het stelsel van factorijen (comptoirs) aan de kust en dat de handel drijft op bosch- en natuurproducten (la cueillette.)

Zulke factorijen moeten zoowel uit zee als uit het binnenland gemakkelijk toegankelijk zijn. Men drijft er handel, zoowel plaatselijk als met de binnenlanden, van waaruit karavanen de producten naar de kust brengen; veelal heeft men met ruilhandel te doen, doch deze primitieve vorm begint voor Fransch-Guinea te verdwijnen. Ten einde dichter bij de bronnen te komen en de concurrentie het hoofd te bieden, hebben sommige handelshuizen kleine kantoren in het binnenland tot op 500 en 600 K. M. van de kust gevestigd, doch de bezwaren van het transport en de mindere prijs, welke daardoor ter plaatse aan de inboorlingen betaald kon worden, hebben gemaakt dat deze liever aan de kust handelden, zoodat deze pogingen schipbreuk lijden.

Wat de soort van handel betreft, welke loopt over ivoor, hars, hout, caouotchouc en eenig vee, zoolang de bosschen nog voorraad leveren, zal daarin wel geen verandering komen. Op den duur zullen echter gekweekte producten daarvoor in de plaats moeten treden. Een voorbeeld daarvan is het telen van aardnoten (arachis) dat in sommige streken van Senegal en Guinea door de inlanders plaats heeft. Sedert de opening van den spoorweg van Dakar naar St. Louis is op het aan die lijn gelegen Cayor de oogst van dit product van 50000 tot 150000 ton toegenomen en is de koopprijs ter plaatse van 3 frs. de 100 K.G. gestegen tot 12 à 15 frs.

„Vermoedelijk", zegt de schrijver „schuilt hier de economische toekomst niet in het oprichten van ondernemingen, althans niet van landbouwondernemingen direct door Europeanen gedreven, maar veeleer in aanwijzingen,

raadgevingen en het aanmoedigen der inboorlingen, welke men, in tegenstelling met de algemeen gehuldigde meening, altijd bereid zal vinden om te werken, wanneer dat werk hun voordeel aanbrengt en veroorlooft zich meerdere genietingen te verschaffen."

De overgang van het factorystelsel tot de kolonie, dat is het binnendringen en organiseeren van het achterland, hetwelk daarvan het gevolg is, zal waarschijnlijk het werk van volgende jaren zijn. Reeds nu zijn de budgetten der verschillende gewesten stijgende, hetgeen voornamelijk voortvloeit uit meerdere opbrengst der douane- en consumptierechten. Deze inkomsten zijn de kindsheid van een belastingstelsel. Fransch-Guinea heeft reeds een hoofdgeld op de inboorlingen ingevoerd en dit voorbeeld zal wel gevolgd worden. Door het vermeerderen van de handelszaken en de inkomsten hebben deze koloniën thans ook openbare werken ondernomen. Deze nemen voortdurend in omvang toe en beoogen meer en meer het ontsluiten van de binnenlanden. Evenals overal elders had men ook hier meestal ten onrechte op de bruikbaarheid der rivieren gerekend. Noch de Senegal, noch de Niger hebben aan de verwachtingen beantwoord. Men is daardoor gekomen tot het aanleggen van wegen. De koloniën van West-Afrika, die aanvankelijk nog geen spoorwegen aandurfden, bezitten thans reeds belangrijke lengten aan wegen. Zoo had de Ivoorkust (in 1899) 705 K.M. wegen of paden en 730 K.M. telegraaflijnen, Dahomey een 1000-tal K.M. paden en 1400 K.M. telegraaflijnen, Fransch-Guinea verschillende honderdtallen K.M. weg, waarvan een prachtige van de kust naar de Niger en 1200 K.M. telegraaflijnen. Bijna het geheele gebied dezer koloniën ligt binnen de groote bocht welke de Niger volgens de kaart maakt en door het opheffen van de Soedan-kolonie, heeft elk een achterland gekregen, waarvan slechts voldoende partij getrokken kan worden door het aanleggen van spoorwegen. Om hiertoe te geraken heeft men naar hulpmiddelen uitgezien en het bleek dat de prachtige inkomsten een voldoende basis opleverden voor het sluiten van leeningen.

Toen Soedan nog niet verdeeld was onder de vier kustkoloniën, Senegal, Guinea, Ivoorkust en Dahomey, moest het den Nigerspoorweg aanleggen, die van Kayes over Kita en Bammako naar Toelimandio loopt. Daar deze kolonie weinig hulpbronnen bezat, werd bij de wet van 19 Maart 1897 de geregelde gang van het werk gewaarborgd door het vaststellen van een jaarlijksche begrooting voor den spoorweg, waarbij de opbrengst van de reeds geopende gedeelten dient tot bestrijding van de kosten, welk bedrag door den staat en door de kolonie (na de opheffing van Soedan, door Senegal) elk jaarlijks met 500.000 frs. wordt verhoogd, welke subsidie voor 24 jaren gewaarborgd is. Door deze bepaling kon men leeningen gaan sluiten en verkreeg Soedan machtiging om bij de „Caisse des Dépots et Consignations" ingevolge verschillende decreten, de noodige millioenen op te nemen, die in een bepaald getal annuiteiten afgelost moeten worden. Thans zijn van de ontworpen 540 K.M. spoorweg de helft aangelegd. De eerste 160 K.M. hebben 150.000 frs. per K.M. gekost, doch voor de volgende hoopt men met 60.000 frs. klaar te komen en wel in 1905. De totale kosten zijn geraamd op 46.800.000 frs.

Fransch-Guinea is bezig met den spoorweg van Konakry over Timbo naar Koeroessa en werd bij decreet gemachtigd om te leenen van dezelfde „Caisse" en van de „Caisse des Retraites."

Dahomey legt een spoorweg aan van Kotonoe naar Tchaoeroe, die later naar de Niger zal worden doorgetrokken met eene totale lengte van 605 K.M. Voor dezen spoorweg is eene maatschappij gevormd. Ook aan de Ivoorkust is een lijn in studie.

Deze leeningen en spoorwegen zullen, behoudens mogelijke hinderpalen, het naaste middel zijn om administratief en commerciëel in het binnenland door te dringen.

Overgaande tot het thans uit vijf gewesten bijeengevoegde Indo-China toont de schrijver aan dat het door die samenvoeging niet zoo gemakkelijk is het budget van thans met dat van vroeger te vergelijken, terwijl de waardevermindering van den zilveren piaster die moeielijkheid verhoogt. De waarde van die munt was in 1891: 4,04 frs. en heden slechts 2.41 frs. Om evenwel 1891 en 1901 te vergelijken, moet men niet absoluut rekening houden met dit verschil. Op de plaats zelf is de waarde en koopkracht vrijwel gelijk gebleven en het gouvernement heeft zich niet gerechtigd gezien om op het punt van belastingen, ten gevolge van die waardevermindering thans van denzelfden belastingschuldige zooveel meer piasters te heffen dan in 1891. Het budget, in piasters uitgedrukt, blijft dus vrijwel het vergelijkingspunt en dan ziet men uit de door hem gegeven cijfers der verschillende gewesten eene belangrijke toeneming.

De commerciëele ontwikkeling heeft zulks voornamelijk veroorzaakt. In 1891 liep het totaalcijfer voor de vier gewesten, die toen te zamen Indo-China uitmaakten 163 millioen frs., waaronder 21 aan kustvaart en 5 aan transitohandel. In 1900 was de handelsomzet 474 millioen, namelijk 186 invoer, 155 uitvoer, 109 kustvaart, 21 transito en 2 milloen handel op de grenzen van Siam. Het totaalcijfer klom in 1901 tot 534 millioen frs., zoodat de toeneming in tien jaar 317 millioen bedroeg.

Wat de uitgaven betreft, welke ten laste van het budget van Indo-China komen, zijn er enkele welke de schrijver aan bedenking onderhevig acht, zooals een betrekkelijk zwaar jaarlijksche subsidie aan het theater te Saigon en een groot bedrag voor tal van ambtenaren; de schijven van het administratieve en rechterlijke raderwerk schijnen nog niet best te loopen. Daarentegen wordt met voldoening gewezen op toenemende uitgaven voor bruggen, kanalen, kustverlichting, stoomvaart-subsidies, enz. en in het bijzonder op de annuiteiten bestemd voor rente en schulddelging.

Het overzicht van de economische gedragslijn van Frankrijk met betrekking tot zijne koloniën eindigt met de beschouwing van de handelspolitiek. De eerste eisch, welke men aan de koloniën stelde, was het vormen van een débouché voor de moederlandsche industrie. De protectionistische beginselen ten bate der Fransche industriëelen zijn met mate toegepast in Tunis en Indo-China, doch in Madagascar zeer op den voorgrond getreden. Van de 51 millioen, waarover de handel in laatstgenoemd land liep, hebben 42 betrekking op zaken met het moederland. In de andere koloniën is die verhouding veel minder groot. De planters, die hunne benoodigdheden duurder moeten betalen, de inlanders, die hunne verbruiksartikelen in prijs zien stijgen, hebben belangen welke daar tegenover staan. Met deze tegengestelde belangen moet rekening

worden gehouden en de schrijver verwacht dat de natie op den duur zal inzien dat de koloniën in deze behoefte hebben aan veel vrijheid en goedkoope voortbrengselen. Frankrijk is echter nog te korten tijd de beschermende richting opgegaan om nu reeds terug te keeren, doch men moet blijven hopen dat men het stelsel voor de koloniën zal verbeteren, door het geleidelijk te matigen. Intusschen is ondanks die richting de bloei toenemende en hoe meer de koloniën worden uitgerust met alles wat zij noodig hebben, hoemeer zij gereed komen voor de kolonisatie. De schrijver gaat in verband daarmede na of Frankrijk de persoonlijke elementen bezit om deze te bewerkstelligen.

Hij wijst er daarbij nog eens uitdrukkelijk op dat van kolonisatie in den geest van volkplanting in de tegenwoordige bezittingen geen sprake is. Door de gewijzigde omstandigheden zijn in het moederland verschillende personen die gaarne elders hun fortuin zouden zoeken. Onder die candidaat-kolonisten waren er vooral vroeger velen van slechts matige hoedanigheid. De verschillende maatschappijen, genootschappen en ondernemers, die zich met koloniale zaken bemoeien en de liefhebbers voor eene betrekking in de tropen de revue zagen passeeren, merkten daarbij een eigenaardig type op „l'homme d'attaque", de pionier, die in Europa, wat wij noemen twaalf ambachten met dertien ongelukken beoefende, die zich aanbiedt als men iemand noodig heeft, die durft, die ondernemingsgeest heeft, enz. om wat te doen? De man weet het zelf niet, landbouw, handel? het is alles gelijk, hij heeft overal verstand van en stelt feitelijk nergens belang in. Deze menschen werden bij honderden afgewezen en wreekten zich door kwaad van de koloniën te vertellen. Sedert zijn jaar op jaar betere candidaten op den voorgrond gekomen, gewoonlijk landbouwkundigen en handelsgeëmployeerden, alsmede enkelen, die nieuwe industriën of handelshuizen willen oprichten, kapitalisten, die een arbeidsveld voor hun kapitaal zoeken. Die betere elementen beweren niet alles te weten maar stemmen er in toe te leeren en als men hieraan door onderwijs en speciale opleiding tegemoet komt, dan kunnen zij in de koloniën even goed slagen als de mededingers in den vreemde. Daartoe moet echter kapitaal beschikbaar zijn en de schrijver gaat in een afzonderlijk hoofdstuk na, hoe dit met het minste risico beschikbaar is te stellen.

Zonder hier bij stil te staan, gaan wij over tot het achtste hoofdstuk dat handelt over de ambtenaren, het Parlement en de openbare meening.

De ambtenaren in de Fransche koloniën, hebben volgens den schrijver, als men de „Bureaux arabes" in hun goeden tijd en de diepsten in Cochin-China bewezen in het zoogenaamde tijdperk der admiralen (1861—'79) uitzondert, langen tijd slechts eene middelmatige reputatie gehad. Men verweet hun dat zij te dikwijls onmiddellijk tot belangrijke ambten opklommen, zonder daartoe voorbereid te zijn en met een niet altijd onberispelijk verleden. Men had recht daarover verontwaardigd te wezen, doch toen de koloniën op zich zelf en in de openbare meening weinig beteekenden, was het niet te verwonderen dat het gehalte der ambtenaren daarmede in overeenstemming was. Toen die koloniën in belangrijkheid toenamen, trokken zij meer en betere kolonisten en de schrijver is van oordeel dat het aantal en de hoedanigheid van deze ook de bron is voor goede ambtenaren, terwijl de „École Coloniale" het middel is om tot verbetering van het gehalte te geraken. Op deze school, die geleidelijk verbetert, worden candidaten toegelaten, die aan een

vergelijkend examen worden onderworpen, waarbij het aantal liefhebbers drie à viermaal zoo groot is als het aantal beschikbare plaatsen. Jaar op jaar verbetert het gehalte der leerlingen; het diploma wordt meer en meer gewaardeerd en de bezitters verkrijgen eervolle betrekkingen in de administratie.

Maakt het corps koloniale ambtenaren zich aldus de algemeene achting meer waardig, de schrijver heeft nog twee punten van aanmerking. Het eerste is, dat bij een stevigen grondslag van algemeene ontwikkeling die ambtenaren nog onvolkomen op de hoogte zijn van de zeden en instellingen der volken die zij besturen en deze onvoldoende eerbiedigen. Dit uit zich daarin dat zij de inlandsche hoofden, die toch hun natuurlijke medearbeiders zijn, niet altijd met voldoende onderscheiding behandelen en vooral dat zij hun taal niet vlot spreken. Waar bij sommige talen, als in Indo-China de moeilijkheid er van als excuus wordt genoemd, neemt de schrijver dit niet aan, omdat het naburige Birmaneesch al even moeilijk is als de Annamietische taal en de Engelsche ambtenaren eerstgenoemde toch uitstekend spreken.

De tweede grief, welke meer het gouvernement zelf geldt, is dat de ambtenaren niet genoeg gespecialiseerd worden; zij blijven niet beperkt tot bepaalde koloniale groepen, maar worden dikwijls naar zeer verschillende streken overgeplaatst of van het moederland in eens in eene zelfstandige koloniale positie benoemd. Voor de gouverneurs, bij wie hunne algemeene verdienstelijkheid den doorslag geeft, moet een uitzondering worden gemaakt, maar overigens is deze gewoonte zeer af te keuren.

Is men verzekerd van goede ambtenaren, dan staat men nog bloot aan onverschilligheid van het gouvernement en aan dwalingen, waarin het Parlement vervalt. Zulks heeft plaats gehad ten tijde der revolutie en kan zich weder voordoen. Zoo is bijv. het begrip van protectoraat niet in overeenstemming met den heerschenden geest, zoo schijnt er in West-Afrika een soort van pandelingschap te bestaan, dat licht met slavernij verward kan worden. Om tegen overhaaste en verkeerde beslissingen in de volksvertegenwoordiging te waken, ontbrak het in Frankrijk niet aan door den schrijver genoemde mannen, die ervaring op koloniaal gebied hebben of hadden, doch velen zijn het door verschillende oorzaken ontvallen en er is een gebrek aan bevoegden ontstaan, waarvan het gevolg is dat de eenige woordvoerders op koloniaal gebied, de eenigen ten minste waarnaar geluisterd wordt, zich bepalen tot een of twee. Van de oud-ministers van koloniën heeft hij niet veel verwachting. Soms hebben zij hunne belangstelling weder overgebracht op hun taak als afgevaardigde, dan wel heeft een ander departement hun aandacht in beslag genomen. Onder de opvolgende titularissen zijn het volgens hem slechts de heeren Guillain en Chautemps, die de koloniën hebben doen profiteeren, van hetgeen zij geleerd hadden. Wanneer hij onder de afgevaardigden slechts de heeren Etienne en Le Myre de Vilers weet te noemen als erkende koloniale specialiteiten, dan is inderdaad het gevaar dat van de zijde van het Parlement dreigt niet geheel denkbeeldig. Het vermindert echter door de toenemende belangstelling, welke de kolonies wekken, door het groote aantal personen die er heen gaan of er van terugkomen en die er over schrijven en spreken.

In een laatste hoofstuk worden de hervormingen besproken, welke de heer Chailley-Bert op Fransch koloniaal gebied noodig acht.

1° Hoewel het gebied bruto bijna te uitgestrekt is en 16 maal de oppervlakte van Frankrijk beslaat, bedraagt de bruikbare oppervlakte 5 à 6 maal die oppervlakte en daar deze voldoende bevolkt is en slechts bestuurd behoeft te worden, is Frankrijk wel tegen die taak opgewassen. Bevestiging van het gebied is evenwel nog noodig met name van de positie van Indo-China tegenover Siam, terwijl ook de Westkust van Afrika in zijn tegenwoordigen toestand niet behoorlijk te verdedigen is. Ruiling van grondgebied is hier noodig. Zoo heeft ook Algerië geen veilige grenzen aan de zijde van Marokko, enz.

2° Wanneer het koloniale rijk vervormd en bevestigd is, behoort men het beter te kennen. Eene opneming in den trant van de Engelsche „Survey" wordt aanbevolen.

3° De koloniën moeten elk naar hun aard economisch goed georganiseerd worden. In het bijzonder wat Afrika betreft, treedt de schrijver hier in eenige bijzonderheden. Zoo bestaat er een eigenaardige vorm van slavernij, waarvan het de vraag is of die niet voorloopig in stand moet blijven. De geleiders der karavanen, die van de binnenlanden naar de kust trekken, moeten dragers hebben en sluiten daartoe overeenkomsten met lieden uit het binnenland of koopen daartoe van de ouders hun volwassen kinderen op. De ouders genieten van de koopsom, de kinderen gaan naar het rijkere kustland, waar zij overgedaan worden aan eenig hoofd of grondbezitter, bij wien zij een bepaalden tijd werkzaam moeten blijven om ten slotte te worden vrijgelaten en zelf eenigen grond te verkrijgen. Deze tijdelijke slavernij is niet drukkend en gevallen van ontvluchting zijn niet bekend.

Wat overigens den arbeider betreft, moet het noodige worden gedaan om zijn arbeid loonend te maken, waarbij verbeterde transportmiddelen een hoofdrol spelen, de belastingdruk niet te zwaar mag zijn, enz.

Eindelijk moet het gewonnen geld voor den inlander eene mogelijke voldoening van behoeften vertegenwoordigen. Waar die behoeften ontbreken, vervalt de prikkel om het geld te verdienen. Niet alleen moeten zij daarvoor kleederen, voedsel, buskruit, enz. kunnen koopen, zooals het aanloksel voor de wilden is. De meesten zijn dit stadium reeds voorbij; doch dan moet de gelegenheid bestaan voor den aankoop van andere nuttige en aangename zaken. Door goed voorziene bazars, door gelegenheden van vermaak, als theaters, enz. zal de prikkel om geld te willen verdienen, worden versterkt en komt de inlander eindelijk tot het denkbeeld van sparen, dan zal de veiligheid en het rentegevend uitzetten van het gespaarde kapitaal een vereischte zijn.

Ten slotte zal ook een zeker onderricht gewenscht wezen, geen geregeld middelbaar of lager onderwijs op Europeeschen voet, maar wat Fransch, wat lezen, schrijven en rekenen, doch vooral vakscholen.

4°. De bestuursinrichting van de meer ontwikkelde koloniën brengt met zich mede het in het leven roepen van instellingen, welke een waarborg moeten opleveren dat het moederland er geen despotische macht over uitoefene. Daarentegen moet dit gewaarborgd zijn dat de koloniën niet handelen tegen de belangen van het moederland De inlanders hebben behoefte aan waarborgen tegen de willekeurige beschikking van kolonisten over hun

gronden, eigendommen en belastingen. Zoo doen zich tal van vraagstukken op. Als tegenwicht voor mogelijke verongelijking der inlanders, wenscht de schrijver in die bezittingen, welke er geschikt voor zijn, het instellen van Raden van notabele inlanders, en verder een koloniale Raad of een zoodanige voor het protectoraat.

De eerste soort kan slechts ingevoerd worden in streken, waar de inlanders zich een meening kunnen vormen en het recht hebben om die uit te spreken. Dit is het geval in Indo-China. In Cochin-China heeft men, op het voorbeeld van Engeland, eenige inlandsche leden in den kolonialen raad opgenomen, doch dit is slechts een gebrekkig hulpmiddel, omdat deze zich in een gemengden raad nooit geheel op hun gemak voelen. In Tonkin heeft men daarentegen raden van notabelen, waar zij onder elkander zijn. De heer Paul Bert liet ze door inlanders kiezen, de heer Doumer veranderde dit in een benoeming van gouvernementswege.

Wat de „Conseils de protectorat" betreft, zooals die reeds onder andere benamingen bestaan, acht de schrijver ze nutteloos. Hij wenscht ze te hervormen. De onafhankelijkheid der leden moet beter verzekerd zijn, zij moeten meer vergaderen, een duidelijk omschreven bevoegdheid hebben, de aanleiding tot hunne besluiten, het advies en de argumenten der minderheid moeten gepubliceerd worden en de gouverneur behoort, als hij hun raad niet opvolgt, die beslissing te motiveeren.

5°. De inrichting van het koloniaal rechtswezen zoude zeker niet aan zoovele wijzigingen onderworpen zijn geweest als dergelijke raden bestaan hadden. Thans is de rechtsbedeeling het gebrekkigste onderdeel der koloniale organisatie. Zoowel de inrichting als het personeel is onderhevig aan critiek. In deze worden de instellingen in Britsch-Indië als voorbeeld gesteld.

6°. Na de hervorming der instellingen, komt die van het personeel aan de beurt. In verband met hetgeen reeds omtrent dit punt gezegd is, stelt de schrijver hier taalkennis op den voorgrond en vóór de aankomst in de koloniën eene speciale opleiding en een verplicht examen. Thans bestaan er premies op het examen in een of meer talen, maar deze zijn gering. In Engelsch-Indië heeft de jonge ambtenaar daarentegen de verplichting om binnen een zekeren tijd van omgang met de bevolking een examen in de inlandsche talen af te leggen en slaagt hij niet, dan worden zijn inkomsten de eerste maal met 10 pCt. verminderd, slaagt hij de tweede maal niet, dan wordt andermaal 10 pCt. gekort en zakt hij voor de derde maal dan wordt hij ontslagen.

7°. Het laatste punt, waarvan de regeling besproken wordt is de organisatie van de kolonisatie, dat is alles wat op de kolonisten, op de Europeanen in de koloniën betrekking heeft.

Hoewel deze sedert eenige jaren reden tot tevredenheid hebben, zijn zij in den regel niet tevreden, omdat zij dit uit hun aard niet goed kunnen zijn. Hun zal evenwel veel vergeven worden, omdat zij zwaar hebben geworsteld. Toch kunnen zij niet loochenen dat men in weinig tijd veel voor hen gedaan heeft. Het geld dat voor de uitrusting der koloniën gebruikt werd, is grootendeels door de inlanders opgebracht en de kolonisten trekken er vooral partij van. Men volgt een goede handelspolitiek en in de toekomst kunnen zij nog veel verwachten van het in de juiste richting leiden der kapitalen

en het uitzenden van wel onderrichte personen voor de koloniale ondernemingen.

Intusschen zijn er naast de bezittingen met hoofdzakelijk inlandsche bevolking ook belangrijke gedeelten van Algerië en Tunis, op Madagascar en elders, waar kolonisatie in den geest van volkplanting mogelijk is. Hier kan er sprake van zijn om niet slechts kapitaalbezitters toegang te geven, handelend op eigen vrij initiatief, maar lieden met weinig hulpbronnen en zoude er niets tegen zijn als het gouvernement met raad en daad personen bijstond op de wijze als dit met de landverhuizers in Amerika geschiedt.

Wat het gebruik van kapitalen betreft, moet alles aan den particulieren ondernemingsgeest worden overgelaten, doch daar het werken met eigen fondsen te veel risico na zich sleept als de kolonist sterft, moet het stelsel der naamlooze vennootschappen worden aangemoedigd en voor de goede werking moet gestreefd worden naar goed personeel, dat weder goed onderlegd moet zijn; de toekomstige kolonist moet echter de school zoo vroeg mogelijk verlaten, voorzien van eene mate van kennis, die vooral gericht is op de practijk, omdat hij, bij gemis aan persoonlijk fortuin, zoo spoedig mogelijk in zijn levensonderhoud behoort te voorzien.

Bezwaren tegen het nieuwe en bewijzen voor het oude in de Javaansche spraakkunst.

Antwoord aan Dr. A. A. FOKKER.

Dr. Fokker had de vriendelijkheid mijne bedenkingen tegen en vragen omtrent zijne opvattingen aangaande 't Javaansche werkwoord in een artikel[1]) in dit tijdschrift te behandelen. Zeker kan het niet anders dan worden toegejuicht door allen, die naar klare begrippen in deze verlangen, wanneer, zooals Dr. F. dit deed, zonder hatelijkheden en op humane wijze oude meeningen bestreden en nieuwe verdedigd worden. Wat mij betreft, ik begin met de verklaring, dat het Dr. F. gelukt is, mij *voor een deel* tot zijne zienswijze te bekeeren. Het is n.l. mijns inziens wel aan te nemen, dat de Javaan in het voorvoegsel *a* een middel heeft, om een *imperfectief* uit te drukken, (dit bijna uitsluitend op te vatten in den zin van een tegenwoordig deelw. of een infinitief). Uit de voorbeelden, door Roorda bijeengebracht in zijn groote Grammatica, van 't gebruik van *a* (Gr. § 248) blijkt toch duidelijk hoe dikwijls dat voorv. gebruikt wordt voor werkw. die wij in 't Holl. met *om te* aan 't voorafgaande w.w. verbinden, of voor een tegenw. deelw. In de 6 eerste bladzijden van 't „Verhaal van Goes Djedig" vond ik, als ik wel geteld heb, 63 maal een werkw. met nasaal, waarvan 15 maal met het voorv. *a.*; van deze 15 kunnen 10 voorbeelden door een tegenw. deelw. of infinitief vertaald worden. De 48 overige w.w. met nasaal maar *zonder a* (4 met e) kan ik echter, op enkele uitzonderingen na, niet anders beschouwen dan als *actieven*, als gezegden van een handelend onderwerp (voornaamw. of zelfst. naamw.). Terwijl ik dus met Dr. F. de kracht van *a* om imperfectieven te vormen erken, kan ik mij niet vereenigen met zijne bechouwing van den nasaal als blooten verbindingsklank tusschen 't voorv. *a*, en 't grondw.; volgens de oude theorie van Roorda meen ik in den neusklank 't kenmerk van 't actief te mogen zien, en omgekeerd de vormen met *tak- ko- di*, gevolgd door 't w.w. zonder neusklank als 't meest met ons passief overeenkomend te mogen opvatten. Dat er ook *actieven* zijn *zonder* nasaal, b.v. toekoe, golèk, tampa, doewé, kirim enz. wordt natuurlijk hiermede niet ontkend, en kan ook, meen ik, bij de oude theorie niet voldoende verklaard worden. Maar daartegenover staat voor de nieuwe opvatting de puzzle, waarom juist dergelijke woorden zoo goed als nimmer met *tak — ko — di —* gebruikt worden, als ze zonder achtervoegsel voorkomen. Waarom kan men van deze werkwoorden dan geen *perfectief* vormen?

In die gevallen dus waarin men voor een 3^{len} pers. *di* gebruikt, gebruikt men voor een eersten *dak* of *tak*, een 2^{den} *ko-*; daar nu *di* ook door Dr. F. passief genoemd wordt, kan er geen bezwaar zijn, ook de beide laatste vormen passief te noemen. Uit de beide zinnetjes, door Dr. F. als voorbeeld genomen.

I *akoe mangan oewoh-* en

II *woh sing tak- pangan*

zijn dunkt mij, die stellingen gemakkelijk te bewijzen.

[1]) *I. G.* 1901: I bl. 797. „Oud tegenover nieuw in de Maleische en de Javaansche spraakkunst." Door omstandigheden buiten mijn wil wordt dit antwoord, door mij opgesteld onmiddellijk na het verschijnen van Dr. F's artikel, eerst thans geplaatst. Nu de kwestie van actief of passief in het Maleisch en Javaansch in den laatsten tijd herhaaldelijk in dit tijdschrift is ter sprake gebracht, verheugt het mij zeer, dat de Redactie alsnog dit antwoord heeft willen opnemen. T. J. B.

In I noemt Dr. F. *mangan* imperfectief, en in een bepaald verband kan dit zeer goed de bedoeling zijn. Maar door den *neusklank* wordt die beteekenis niet uitgedrukt. Immers *deze vrucht, die ik nu eet, die ik nu etende ben, door mij gegeten wordt*, duidt toch ook een imperfectief aan? En moet deze zin dan niet vertaald worden: *oewoh kang tak.pangan iki* . . . . . ?

In II zou *tak-pangan* een perfectief zijn: die Frucht, die ich gegessen (habe.) Maar in een overeenkomstig geval zegt men (in den 3den pers) b.v. *oewoh kang di-pangan bapakkoe.* Wanneer deze laatste zin passief genoemd mag worden, waarom dan de eerste niet? Hiermede wordt nog volstrekt niet beweerd dat *di- dipoen- ka-* persoonlijke voornaamwoorden zijn; evenmin dat *tak* en *ko* voorzetsels of voorvoegsels, of hoe men *di* wil noemen, zouden zijn.

Verder komt het mij voor dat een nieuwe theorie, als die van Dr. F. ondersteund moet worden door een overstelpend getal van alle tegenspraak uitsluitende bewijzen. Het vijftal voorbeelden, door Dr. F. bijgebracht missen geheel die overtuigende bewijskracht.

a. *Roemijin saweg kala dèrèng koela nijat wadé sampoen wonten tijang ingkang ngawis kalih roepijah.* „Waarom," vraagt Dr. F. „hier nu *ngawis*, en niet *dipoen-awis* met anderen zinsbouw? De mat is toch in de gedachten de zaak, waarover gesproken wordt?" Zeer zeker, maar *de mat* wordt toch niet geboden, maar wel *het geld, de twee gulden*? Waar de schrijver nu zeggen wil, dat er vroeger al lieden waren, die er twee gulden voor hebben geboden, is het een zeer logische constructie, om met die „tijang" te beginnen en dus *actief* te spreken.

b. *Sampoen katah para ratoe toewin para satrija inkang sami nglamar, nanging Dèwi Sinta anampik.*

Waarom niet, als er van de vorsten en edelen sprake is, hier *dipoen-tampik* of *katampik*? Volgens Dr. F. zou dit hier niet juist zijn, doch naar mijne meening zou *nanging sami katampik Dèwi Sinta* hier evengoed Javaansch zijn; alleen: begint men met *D. S.* dan ook: *nampik* of *anampik.*

c. *Ikoe wis bosok, akoe ora gelem toekoe.*

De vruchten zijn hier zeker het voorwerp, dat men in de gedachten heeft, en toch *mag* hier geen passief gebruikt worden. Immers: *ora gelem tak-toekoe* zou niets anders kunnen beteekenen dan: (die vruchten) willen niet door mij gekocht worden. *Gelem* slaat bij een passief op den wil van het (z.g.n. „logisch") voorwerp, *arep* op dien van het onderwerp. B. v.: Verhaal van Njah Dji Kjang: *kowé apa gelem tak-kongkon* — wil jij door mij gezonden worden. Voorbeelden van *arep* liggen voor 't grijpen.

d. Wanneer de toegesproken koopvrouw antwoordt:

Menawi sampejan boten kersa toembas, sampoen ta, zou ze goed Javaansch spreken en toch niet in tegenspraak zijn met de oude passief-theorie. Want *kersa* is hier 't K. I. van *gelem* en om de bovengenoemde reden kan hier dus geen passief gebruikt worden.

Ten opzichte van Dr. Fokker's vraag of *kersa* passief moet genoemd worden omdat 't met *ke* van *arsa* is afgeleid moet ik opmerken dat ik dat nooit beweerd heb of beweren zal. Bij vele K. I. woorden kan men uit den *vorm* hunne tegenwoordige beteekenis of functie in den zin niet opmaken, men denke aan *pinarak, kondoer, sinaré* enz.

e. Kowé apa doewé djaran? Ora nanging jèn sidji bahé, akoe bisa njilih.

Dit is 't eenige zinnetje van de vijf dat inderdaad tegen de passief-theorie schijnt te pleiten, omdat 't voorwerp *'t paard* hier inderdaad voorop gaat. Maar bij nader inzien, blijkt dat hij, die 't antwoord geeft bepaald wil uitdrukken dat de vrager (die hem toch ook al een geweer zal leenen), voor een paard geen moeite behoeft te doen, dat *hij zelf* daarvoor wel kan zorgen dus: als er maar één paard noodig is, dan kan *ik* het wel aan den een of ander te leen vragen.

De opmerking van Dr. Fokker dat *kena* in den zin van *mogen* ook wel bij een actief komen kan, doet m.i. niets af aan 't feit, dat in de beteekenis van *kunnen kena* bijna altijd bij een passief, *bisa* meestal bij een actief komt. Zonder nu *kena* anders dan door *kunnen* te vertalen, is toch de eigenlijke beteekenis van *getroffen, geraakt*, zeer goed als *passief* te stellen tegenover *bisa = in staat zijn*, als *actief*. Hoe verklaart men bij de nieuwe opvatting het onderscheiden gebruik van *bisa* en *kena*?

Maar er zijn nog andere vragen, die de theorie van het perfectief en imperfectief onbeantwoord laat. Bij voorbeeld: Waarom kan men ook bij een 3en persoon niet eenvoudig het verschil tusschen perfectief en imperfectief maken zooals bij 1sten en 2den en dus zeggen — *oewoh kang Sidin — pangan*? Waarom moet men dan altijd een vorm, die toch ook door Dr. Fokker passief genoemd wordt (de *oorspronkelijke* beteekenis van *di* daargelaten) gebruiken? Roorda zegt (m.i. veel logischer): noemt ge den vorm voor 'n *3den persoon* passief dan ook de overeenkomstige vormen voor *2den* en *1sten persoon* al behoeft *di* ook nog geen pers. voornaamw. genoemd te worden.

Een andere vraag is: waarom komen de hulpwoorden *wis, doeroeng, bakal arep* enz. nimmer[1]) tusschen *tak — ko —* en 't werkw., *juist zooals dat bij* DI *en* KA *ook niet* plaats heeft?

Waarom gaat bij de constructie met *tak* en *ko*, zoo goed als altijd[2]) 't voorwerp vooraf, terwijl het bij de z.g.n. *imperfectieven* bijna altijd volgt? Vat men de 1ste constructie als passief, de 2de als actief op, dan zijn beide zeer logisch.

Waarom duidt *pada* bij een z.g.n. passief meestal het meervoud van 't *lijdend* voorwerp („grammaticaal" onderwerp), zelden 't meervoud van 't *handelend* onderwerp aan! Bij de onderscheiding tusschen imperfectief en perfectief krijgt men deze tegenstrijdigheid, dat men bij een imperfectief het meervoud van het voorwerp *niet* kan aanduiden, maar bij een perfectief *wel*. Want men kan b.v. *niet* zeggen *akoe andeleng wong pada*, maar *wel wong kang pada tak-deleng*. Waarom? Bij een onderscheiding tusschen actief en passief is het eenvoudig een toepassing van den regel dat *pada* (met 'n enkele uitzondering) alleen 't meervoud aanduidt van wat men wel noemt 't grammaticaal onderwerp.

Waarom eindelijk worden bij een perfectief *nooit* en bij een imperfectief *altijd* de emphatische vormen van de pronomina gebruikt (in 't Ngoko)? Kan de Javaan een perfectief dan nooit eens *met*, een imperfectief *zonder* emphase aanduiden?

---

1) Een uitzondering daarop maakt de volgende zin uit 't verhaal van Gloega, Sloesoer en Sari: *temené koela dèrèng* trondjoehi *laré èstrie wirasaté keng sahé.*

2) In 't verhaal van Njah Dji Kjang vindt men: *déné saoendoer-koe sangka kono* tąk-arah *bandjoer njang ing désa Sesawoh pisan.* Padma Soesastra Oerap Sari blz. 71. *Bésoek apa angkatmoe? Nèk slamet. tak-arah bésoek Anggara-kasih* Ald. blz. 76 *wong ora* ko-toedjoe *mangsané.* Deze en andere voorbeelden waar geen nadruk op 't voorwerp valt, of dit eigenlijk de geheele volgende zin is en waar 't handelend onderwerp 't eerst genoemd wordt, zouden inderdaad tot 't geloof aan een *perfectief* doen overhellen — indien ze niet zoo verreweg in de minderheid waren.

Ten opzichte van deze vragen geldt niet het spreekwoord dat één dwaas meer kan vragen, dan tien wijzen beantwoorden kunnen, want zooals ik aantoonde, heeft de oude theorie daarvoor volkomen bevredigende antwoorden.

In de door Dr. Fokker bijgebrachte voorbeelden komt geen zin voor met een perfectief, maar bij de zinnen, waarin ik de tegenstelling *actief* en *passief* meende te vinden, wordt door ZEd. de onderscheiding *imperfectief* en *perfectief* gemaakt. Tot besluit zij het mij dan vergund, mijne bezwaren tegen Dr. Fokker's vertaling en verklaring aan te voeren, en daarna nog eenige nieuwe voorbeelden te geven, die m.i. de juistheid der oude leer staven. [1]

a. Ladjeng Mas Wasista anggelar lampitipoen, tijang tiga waoe sami anglinggihi. Gaarne wil ik toegeven, dat het „gaan doen" een der beteekenissen van 't imperfectief is. Maar het komt mij voor, dat men hierbij wel degelijk onderscheid heeft te maken tusschen een uitdrukking als „gaan koopen", „gaan zoeken" enz. en „gaan zitten" Fransch s'asseoir, waarvoor men in 't Hollandsch desnoods ook zou kunnen zeggen: zich neerzetten. Dit laatste kan men zich veel eer als aorist, als enkele daad voorstellen dan het „zitten" zelf dat toch altijd een duratief is. Doch dit daargelaten, wanneer het ook goed Javaansch is te zeggen lampit ingkang *koela-linggihi*, en zoowel in den zin van *de mat, waarop ik zit*, als: *de mat waarop ik ging zitten*, dan blijkt daaruit, dat niet alleen *koela anglinggihi* maar ook *koela-linggihi = tak-loenggoehi* imperfectief kan zijn.

b. Kowé lagi apa? Akoe lagi matja. Apa kang ko-watja? Daar Dr. F. twijfelt aan de zuiverheid van dit laatste zinnetje, laat ik het verder rusten. Maar is het goed Javaansch dan is het een duidelijk bewijs voor de waarheid der passief theorie.

c. Sadateng koela ingrikoe, koela njèwa baita tambangan, koela-toempaki dateng pelaboehan.

Dr. F. vindt het imperfectieve van *njèwa* tegenover het perfectieve van *koela-toempaki* in de vertaling ik *ging* een boot *huren*, ik *besteeg* die en ging naar de reede. Waarom echter niet: ik huurde een boot waarmede ik voer (eigenlijk [die] ik bevoer) naar de reede? Zoo leest men elders bij Poerwa Lelana: *koela njèwa kareta, koela-anggé dateng Prabalingga.* Hier kan men toch moeielijk anders vertalen dan: ik huurde een rijtuig en gebruikte (dat) om te gaan naar P. En dan is er in de voorstelling van dat „huren", of zelfs het „gaan huren" toch niets meer imperfectief dan in die van het „gebruiken"? Trouwens na den onder *c* genoemden zin volgt onmiddellijk: sangking tambangan waoe *koela noempak* baita kapal asep. Waarom dan hier voor dat „bestijgen" of „aan boord gaan" in eens een imperfectief?

d. Ladjeng laré tetiga sami ngaken bodjo kalijan njepeng tanganipoen Embok Lara Moenten; wondéning Mas Wasista, ingkang dipoen-tjepengi tangan keng kiwa.

Deze zin vertaalt Dr. F.: daarop verklaarden al de drie jongelui haar tot echtgenoote, terwijl ze E. L. M.'s hand *vasthielden*; M. W. nu *greep* haar linkerhand, M. i. moet vertaald worden.... terwijl ze E. L. M.'s handen *grepen* (of: en *grepen* E. L. M's handen) M. W. nu *hield* haar rechterhand *vast*. Door de toevoeging van *i* wordt toch hier de beteekenis van 't momentane *grijpen* gewijzigd tot 't duratieve *vasthouden* [2]. Maakt men hier onderscheid

[1] Zie *I. G.* 1901. I. blz. 901 en vgl.

[2] Ik wil hiermee niet zeggen, dat 't eerste nooit een imperfectief of 't tweede nooit een perfectief zou kunnen zijn, maar wel dat hier naar 't mij voorkomt de eerste handeling veel meer een volkomen gedachte daad is dan de tweede.

tusschen perfectief en imperfectief dan begrijp ik de reden van de toevoeging van *i* in 't geheel niet.

e. Ingkang koela-tjangklong ing wingking koela niki napa. Dit is het antwoord van den ouden koopman aan Mas Wesista, op zijn vraag. hoe die mat er uitziet, daar bij ze eens wil zien. De vertaling is dus: het is die welke ik hier over mijn schouder *heb hangen;* en niet: *gehangen heb.* Het is dus hier volstrekt niet de voorstelling van een *afgeloopen feit* maar van een *nog voortdurende handeling:* de oude man draagt de mat nog altijd over zijn schouder, M. W. kan ze dus zien, als hij wil. Indien ooit, dan kan men hier *koela-tjangklong* een *imperfectief* noemen; maar *passief* omdat er sprake is van *'t voorwerp* de mat.

f. Menggah lampit menika, menawi dipoen-lenggahi, ingkang lenggah waoe enz.

Dr. F. erkent hier *dipoen-lenggahi* als een imperfectief begrip, maar daar het *passief* is, wordt dat imperfectief niet op bijzondere wijze aangeduid. Wanneer men nu eens in plaats van: als *men* er op zit, las: als *ik* er op zit, zou dan de vertaling niet zijn: menawi koela-*lenggahi,* en zou dat begrip niet evengoed imperfectief zijn? Is hiermede dan niet bewezen:

1°. dat ook een vorm als *koela-lenggahi* (= *tak-loenggoehi. N.*) een *imperfectief* kan zijn.

2°. dat het gebruik van een dergelijken vorm in den 1sten persoon volkomen overeenstemt met *di-dipoen* ..... in den 3 'en persoon.

3°. dat die vormen gebruikt worden. als het *voorwerp* vooraf gaat.

4°. dat mitsdien de vormen met *tak ko-di* met recht *passieven* genoemd kunnen worden?

Als nadere bewijzen voeg ik hieraan dan toe enkele plaatsen uit Javaansche geschriften, waarbij ik, om de tegenstelling duidelijker te doen uitkomen, mij beperkt heb tot dezulke, waarbij de beide vormen van een zelfde werkwoord tegenover elkaar staan. Aan den lezer de beoordeeling, of die tegenstelling is imperfectief-perfectief of: actief-passief.

I. v. d. Pant. „De gladde weduwe": endi doewitkoe? mesti kowé sing *njolong* doewitkoe; doewitkoe ana teken kije, doewit dinar, doewit kertas goenggoeng doewitkoe saleksa roepijah *ko-tjolong.*
Is het mogelijk bij: *kowé sing njolong* aan een meer onvolkomen daad te denken dan bij: *ko-tjolong.* Of is het niet duidelijk hier de tegenstelling *jij* hebt mijn geld gestolen — en: *al mijn geld* heb je gestolen [1])

II. Verhaal van Goes Djèdig - mila, sa-saged-saged koela basa: kang sakinten pantes *koela-basani* inggih basa; id. eenige regels verder: bapak mangsoeli: boten onten pakarané, pangraosé manah koela, 'ndjawi namoeng *koela embasani* dateng pjambaké.
Dit laatste kan men zich wel als imperfectief denken, maar in 't eerste: zij, die naar mijne meening in de termen vallen om *door mij in 't Krama te worden aangesproken,* kan men toch nimmer de voorstelling van een perfect., een volkomen daad of feit vinden. Zelfs in het Hollandsch is de vertaling in het *passief* hier de meest voor de hand liggende.

---

[1]) De verklaring die de heer Spat (Mal. Gramm. blz. 171) geeft van 't imp. na 't betr. voornaamwoord is hier dunkt mij niet van toepassing: *die gestolen heeft* is niet meer *de stelende,* in dit verband althans is de handeling volkomen afgesloten.

III. Uit een brief.
akoe *wis anampani* kirimmoe lajang wangsoelan,... batok ikoe maoe ja wis *tak-tampani*.

IV. Verhaal van Sloesoer: poenika B. Sloesoer ladjeng *mendet* doewoengipoen B. Gloega ingkang tesik ligan, boten seranta ladjeng katoeblesaken padaranipoen pjambak, boten dangoe ladjeng pedjah; aldaar eenige regels verder: ladjeng Mas Lara Sari waoe soemedja ambélani pedjahé ingkang djaler; doewoeng ligan waoe *ka-pendet*, toemoenten ka-soedètaken ing goeroengipoen, ladjeng pedjah.

V. Verhaal van G. Djedig: witjantenipoen poen Paser mekaten: „Ah, koela linggih mekaten mawon, nikoe koela *dika-sikokaké* mekaten.
Ald. zelfde blz. kadosta: koela linggih mekaten mawon, *di*-sikokaké nikoe. Dit voor de volkomen gelijkstelling van *di* als 3de persoon met *ko* (hier dika) als 2de persoon.

VI. Padma Soesastra. Oerap Sari blz. 135 Soenan wis *ambodokaké* marang akoe, akoe *ambodokaké* marang kowé.
aldaar blz. 145.... ikoe *dak-bodokaké* ing kowé.

VII. Oerap Sari blz. 68 Sing kanda mengkono koewé sapa? Sobatkoe Welanda redenas ing slomprètan.
Adja *ko-goegoe;* kowé didjlomprongaké, bledèg mono ija boeron enz.
Akoe ora *ngandel*.

Hoewel in 't Javaansch niet dezelfde grondwoorden gebruikt zijn is het toch moeielijk in te zien, waarom *adja ko-goegoe* een perfectief, en *akoe ora ngandel* een imperfectief moet heeten.

Daar het er mij voornamelijk om te doen was, het recht om van *subjectief*- of beter *pronominaal-passief*, te blijven spreken, te verdedigen, laat ik de kwestie van den objectieven of passieven imperatief rusten, te meer daar het hier feitelijk alleen om den *naam* te doen is, dewijl ook Dr. F. wat het gebruik betreft, leert dat hij bij een bepaald object gebezigd wordt. Ook de afleiding *èn* = é brengt in zekeren zin niet verder, daar hiermede toch de uitgangen *ana* en *na* niet verklaard worden. Verder geloof ik niet, dat naar de ouderwetsche opvatting, de letterlijke vertaling van: *ikoe djoepoeken* zou zijn: *dat worde door jou gehaald*, maar wel *dat is het te halene* (*dat* moet gehaald worden) Immers, *èn* wordt dan verklaard als eene verzwakking van 't achtervoegsel *an*, dat het voorwerp der handeling aanduidt, *ook al moet het die handeling nog ondergaan*. (Vgl. weroehanamoe = je moet weten en verder Prof. Poensen's Jav. Gramm. § 109).

Met het voorgaande meen ik voldoende te hebben aangetoond dat men, zonder bij Roorda's uitspraken te zweren, toch door hetgeen men in spreek- en schrijftaal vindt, tot de overtuiging kan zijn gekomen van het doorgaans juiste zijner opvattingen. De bewondering voor dezen leermeester mag echter nimmer het motief zijn voor het verwerpen van nieuwe, door bewijzen gestaafde theoriën; maar zoolang die bewijzen niet geleverd zijn kan van niemand gevergd worden, dat hij de oude paden zal verlaten. Aan Dr. Fokker en de zijnen is het dus thans, die bewijzen, en een antwoord op de vragen, tot welke zijne theorie aanleiding geeft, te verschaffen.

WAGENINGEN, Augustus 1901. T. J. BEZEMER.

VARIA.

HET BESCHERMEN VAN INLANDERS TEGEN BENADEELING DOOR DE PARTICULIERE INDUSTRIE.

Naar aanleiding van het voorkomende op blz. 528 en 529 van de April-aflevering van dit tijdschrift, verzoekt een ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur op Java ons den heer Maclaine Pont er op te wijzen, dat de Regeering door afkondiging der ordonnantie, vervat in Staatsblad 1899, No. 263, getoond heeft dat het wel degelijk noodzakelijk is te waken tegen de steeds grooter wordende plantrayons der suikerondernemingen.

Slaat men dit staatsblad op, dan blijkt het met betrekking tot de suiker- en indigo-ondernemingen nadere voorzieningen te bevatten tot bescherming van de economische belangen der Inlandsche bevolking in de cultuurcentra op Java en Madoera. Blijkens art. 2 wordt voor elk der bestaande ondernemingen door den G. G. het maximum der uitgestrektheid van den jaarlijkschen bruto-aanplant van maalriet of indigo-gewas bepaald, berekend naar een gemiddelde van de laatste drie jaren, terwijl krachtens al. 4 van dat artikel, tot uitbreiding van den aanplant boven het vastgesteld maximum eene vergunning vereischt wordt van den G. G. welke niet geweigerd wordt, tenzij de verhooging van dat maximum onvereenigbaar zou zijn met de irrigatiebelangen der Inlandsche bevolking of voor zoodanige uitbreiding van den jaarlijkschen aanplant geen grond meer beschikbaar is in verband met de ter plaatse in acht te nemen eischen van den wisselbouw.

Voorts geeft art. 5 der G. G. de bevoegdheid *a.* in het belang van de irrigatie ten behoeve van den landbouw der Inlandsche bevolking, terreinen of streken aan te wijzen, die voor de suiker- of indigoindustrie, dan wel voor eenigen anderen tak van landbouwnijverheid gesloten zullen zijn; *b.* de bepalingen deze ordonnantie geheel of gedeeltelijk, hetzij voor een of meer gewesten, hetzij voor een gedeelte daarvan, toepasselijk te verklaren op andere dan de bedoelde suiker- en indigo-ondernemingen.

Wat betreft de door een Controleur uitgeoefende pressie op eenige inlanders bij het vragen van een bepaalde huursom voor bouwgronden, wordt door onzen berichtgever verwezen naar Staatsblad 1838, No. 50.

Men leest daar o.a. in art. 4: „De ambtenaren zullen de inlanders bij het aangaan van verbindtenissen, op hunne regten en belangen opmerkzaam maken, ten einde daardoor alle misleiding of handeling tegen derzelver belang te voorkomen, en bij de vereischte zorgen om te waken, dat geene onbedreven menschen door inboezeming van ongegronde hoop of vrees, aanwending van bedreigingen of dwangmiddelen, tot voor hen nadeelige verbindtenissen

worden overgehaald, evenwel ook in het oog houden, dat de bedoeling van art. 102 van het Regeerings-reglement is, om in het algemeen belang van nuttige bedrijven, de noodige hulp te verschaffen, tegen eene matige en billijke betaling."

Het kan zijn dat onze Controleur in verband daarmede het recht vermeende te hebben zijne bevolking te waarschuwen hare gronden toch niet tegen spotprijzen te verhuren.

Wij vestigen er de aandacht op dat Mr. Brooshooft in de Locomotief blijkens onze revue in de Maart-aflevering (bl. 400) o.m. dit zelfde Staatsblad aanhaalt en eveneens het streven der regeering tot bescherming der Inlandsche grondverhuurders in het licht stelt.

HET OVERSCHOT OP HET BRITSCH-INDISCH BUDGET.

Even als elk jaar, werd ook thans op 19 Maart jl. te Calcutta in den Wetgevenden Raad door het financiëele lid van de „Viceregal Council" de jaarlijksche financiëele rede gehouden.

De afgesloten rekeningen van den dienst 1900—1901 wijzen aan dat het overschot nog £ 106.000 grooter is dan bij de gewijzigde raming voor dat dienstjaar was voorzien, zoodat het ten slotte £ 1.670.000 beloopt.

De verbeterde raming 1901—1902 wijst op een totaal surplus van £ 4.673.000, terwijl voor 1902—1903 nog gerekend wordt op een overschot van £ 838.000.

Bij deze ramingen wordt aangenomen dat 15 roepiën gelijk staan met één pond sterling.

Op 26 Maart werd de begrooting in de „Viceregal Council" besproken, waarin behalve de officiëele leden van den wetgevenden raad ook eenige niet-officiëele inlandsche leden zitting hebben. De onderkoning, Lord Curzon zag in de overschotten een bewijs van den toenemenden voorspoed der bevolking, doch door de laastgenoemde leden werden de beide groote bezwaren ingebracht die in het algemeen deze begrooting met betrekking tot het leger en de munt aankleven. Een bedrag van niet minder dan 2 millioen pond was o. a. bespaard, door de afwezigheid van een groot deel der Britsch-Indische troepen naar het oorlogstooneel. Terecht is men van oordeel dat waar het leger in een tijd van crisis, als die welke thans intrad, van een groot deel van zijn sterkte beroofd kon worden zonder dat eenig gevaar voor Indië daaraan verbonden bleek te zijn, eene duurzame vermindering van die sterkte behoorde plaats te vinden. Was zulks in het belang van Engelands gezag niet mogelijk, dan moest het moederland in die kosten bijdragen. Dat dit er niet aan denkt om op die wijze de Britsch-Indische financiën te ontlasten, blijkt duidelijk uit de wijze, waarop deze thans nog belast worden met de uitgaven voor de reorganisatie van het leger. Onder het hoofd: „Hoe Indië geregeerd wordt", bespreekt het weekblad „India" in zijn nummer van 23 Mei j.l. deze zaak en zegt dat het iets meer dan twee maanden geleden is dat de Minister van Oorlog Brodrick in het Lagerhuis een reeks voorgestelde wijzigingen omtrent de voorwaarden van dienstneming aankondigde, welke meerdere uitgaven ten gevolge zouden hebben, die voor Groot-Brittannië op £ 1.048.000 en voor Britsch-Indië op £ 786.000 waren geschat, dat wil

zeggen dat bij elke 5 pond die het moederland meer moet uitgeven, Britsch Indië er nog 4 moet leggen, zonder dat er eenige aanduiding bestaat dat deze meerdere uitgaaf dient om in noodzakelijke behoeften te voorzien of het belang van Indië te bevorderen. De onbillijkheid om de Indische belastingschuldigen te laten betalen voor maatregelen, waarvan de Zuid-Afrikaansche oorlog de noodzakelijkheid heeft aangetoond, wordt nog verhoogd door de wijze waarop het plan, dat ten doel heeft om het dienstnemen bij het Engelsche leger aanlokkelijker te maken, in uitvoering werd gebracht.

Volgens verklaring van den Minister Lord George Hamilton, „Secretary of State for India" zelf, werd hij op 26 Februari in rade officieel door den Minister van Oorlog in kennis gesteld met het besluit van zijner Majesteits gouvernement betreffende de verhoogde soldij der Britsche troepen en werd die beslissing door hem telegraphisch naar het Britsch-Indisch gouvernement overgebracht. Zes dagen later, op 4 Maart, werd de zaak reeds in het Lagerhuis voorgebracht als een organisch onderdeel der ontworpen legerorganisatie. Op 20 Maart verklaarde Lord Hamilton dat op de mededeeling van het departement van oorlog nog geen antwoord was gegeven en wist hij blijkbaar nog niet wat het Indische gouvernement er over dacht. Op 22 April zegt hij in antwoord op een vraag in het Lagerhuis dat hij bericht uit Indië heeft en met zijn ambtgenoot van oorlog correspondeert, waarbij een deel van den eisch namelijk de soldijverhooging met 2 pence werd toegegeven en tegen een ander deel nog bezwaren werden gemaakt. Terecht wijst het blad op de zonderlinge positie van Lord George Hamilton. Eenerzijds is hij als lid van het Kabinet verantwoordelijk voor de begrooting van oorlog. Aan de andere zijde is hij de gemachtigde van het volk in Britsch-Indië, op wien die begrooting een onrechtmatigen last wil werpen. Hoe weet hij die twee standpunten te verzoenen. Men hoopt dat hem gelegenheid zal gegeven worden om in het openbaar te verklaren op welke gronden en onder welke voorwaarden hij zijn toestemming heeft gegeven om Indië te belasten met de uitgaaf voor de vermeerdering van de soldij der Britsche soldaten met 2 pence en wijst er op dat hij op 13 Maart tevoren gezegd heeft, dat de soldij der Inlandsche soldaten niet zal worden verhoogd, zoodat deze moeten toezien bij een maatregel waarvan hun Engelsche kameraden in Indië profiteeren, tengevolge van de moeilijkheden die het werven in het Vereenigd Koninkrijk ondervindt.

Als een bewijs welke krachtige hulp het Indische gouvernement in den jongsten oorlog aan het moederland verleende, wees Lord Curzon, de onderkoning, er op dat het de spoedige zending van Britsche troepen uit Indië was, welke Natal behoedde voor eene geheele overrompeling door de Boeren, dat het een Indisch generaal aan het hoofd van inlandsche troepen was, die Engeland vertegenwoordigde bij het ontzet van de gezantschappen te Peking en dat die hulp als volgt onder cijfer is te brengen. Er werden 13.200 Britsche officieren en soldaten naar Zuid-Afrika gezonden, vergezeld van 9000 Inlanders, meest volgelingen. Naar China gingen 1300 Britsche officieren en soldaten, bijna 20.000 man Inlandsche troepen en 17.500 Inlandsche volgelingen. Voor deze beide oorlogen heeft Indië verzonden 21 millioen patronen, 114.000 kogels en bommen, 11.000 tenten, 11.000 harnachementen, 315.000 helmen, 169.000 dekens, 290.000 paren laarzen, 42.000 ton voeder en rantsoenen en 940.000 verschillende

kleedingstukken van allerlei soort. Deze artikelen zijn niet geheel of voornamelijk voor de Indische troepen geëischt, maar hebben gediend voor de algemeene rijksbehoefte en zij werden alle in Britsch-Indië vervaardigd.

Naast de militaire quaestie, is het vooral die van den muntstandaard, welke tot aanmerkingen aanleiding geeft. In de genoemde „Viceregal Council" werd o.a. het woord gevoerd door Mr. Gopal Krishna Gokhale, professor en niet-officiëel lid van den raad voor Bombay, die over dit onderdeel eene uitvoerige rede hield. Deze schrijft de overschotten in hoofdzaak toe aan het feit dat het gouvernement het peil van de belastingen op dezelfde hoogte handhaaft, als noodig gevonden werd om het financiëel evenwicht te bewaren, toen de koers van de roepie het laagst was. Dit gebeurde in 1894/95 toen die koers daalde tot 13,1 pence (*f* 0.655) en de politiek, om de belastingen steeds te verhoogen ten bate van het evenwicht, werd zoo streng doorgevoerd dat ondanks die lage gemiddelde waarde, er over dat dienstjaar toch nog 7 millioen roepiën overschot was. Van dit oogenblik af, begon de muntpolitiek, waartoe het gouvernement in 1893 was overgegaan, vruchten te dragen en de koers van de roepie te stijgen en wel in 1895/96 tot 13,64 d., in 1896/97 tot 14,45 d., het volgende jaar tot 15,3 d. De overschotten van de beide laatst bedoelde jaren veranderden niettemin in tekorten wegens uitgaven tot leniging van den hongersnood en voor militaire operaties. In 1898/99 rees de koers tot 16 d. en verkreeg men opnieuw een overschot. Wanneer men van de abnormale omstandigheden der vorige jaren afziet, geeft dus het budget voortdurend overschotten en acht deze spreker het zeer onbillijk dat de belastingen op hetzelfde hooge peil gehandhaafd blijven nu de koers van de roepie 16 d. is, als men meende dat noodig was toen zij op 13 d. stond.

De groote en voortdurende verhooging van die belastingen wordt door hem geschetst. Gedurende de 12 jaren sedert 1885/86, toen Sir. A. Colvin aan den Raad mededeelde dat de zaken een nieuwe phase intraden, welke een herziening van het in 1882 vastgestelde belastingstelsel noodzakelijk maakte, tot 1896/97 toe, was er een onophoudelijk streven van het departement van financiën om zich in een sterke stelling te handhaven, ten einde aan den snel veranderden toestand het hoofd te bieden en er ging letterlijk geen jaar voorbij dat er geen veranderingen plaats vonden. De post op het budget tot leniging en voorkoming van hongersnooden (Famine grant) werd gedurende drie jaren afgevoerd, toen gedurende twee jaren tijdelijk en nu ten slotte definitief verlaagd.

Gedurende die 12 jaren werden de toelagen aan de gewesten twee maal ingrijpend herzien (1878/79 en 1892/93) en op die wijze ten bate der algemeene schatkist, de gewestelijke uitgaven met 11 millioen roepiën besnoeid. [1]) Bovendien werden in dit tijdvak de gewestelijke administraties driemaal geroepen om bijzondere bijdragen te leveren tot stijving van de algemeene schatkist. Maar het voornaamste hulpmiddel om aan den onderstelden financiëelen nood tegemoet te komen, was de voortdurende verhooging der belastingen. In 9 van de bedoelde 12 jaren werden nieuwe belastingen ingevoerd. Eerst in 1886 de

[1]) Vergelijk de *Indische Gids* van Juni jl. bl. 788.

inkomstenbelasting en toen volgden elkander snel op de verhooging van de zoutbelasting van 1887/88, de petroleum en patwari [1]) belastingen, het invoeren van de inkomstenbelasting in Birma in 1888/89, het verhoogde invoerrecht op ingevoerd gedistilleerd in 1889/90, de accijns op Indisch bier in 1890/91, het invoerrecht op zoutevisch in Birma in 1892/93, het wederinvoeren van 5 pCt. invoerrecht op de waarde van alle goederen behalve katoen in 1893/94 en de uitbreiding dier rechten tot katoenen goederen in het volgende jaar. In 1896 werden wijzigingen in het tarief aangebracht. De 5 pCt. invoerrecht en de accijns op katoenen garens werden afgeschaft en de invoerrechten op katoenen goederen van 5 tot $3^1/_2$ pCt. teruggebracht — eene opoffering van 5 millioen roepiën als eene tegemoetkoming aan de klachten van Manchester — doch een compensatie accijns van $3^1/_2$ pCt. werd ingevoerd op katoenen goederen van alle soorten, die in Indische woverijen werden vervaardigd. Ten slotte kwam daar nog bij het instellen van wederkeerige invoerrechten op beschermde suikers in 1899. Het totale bedrag, hetwelk door deze belastingmaatregelen in de laatste 16 jaren verkregen is, beloopt gemiddeld 123 millioen roepiën per jaar. Bovendien is de landrente met 28,2 millioen verhoogd, waardoor de totale belasting jaarlijks met rond 150 millioen roepiën is toegenomen.

Thans kon volgens dezen spreker de verhoogde zoutbelasting van 8 anna's afgeschaft worden, en het onbelastbaar minimum van de inkomstenbelasting tot minstens 1000 Rs. per jaar worden opgevoerd, terwijl de accijns op katoenen goederen ware af te schaffen, zonder dat het overschot in een te kort veranderde. Hij sprak daarop over de toenemende armoede der bevolking en kwam aan de hand van officieële statistieken tot de volgende stellingen:

1°. In het laatste tiental jaren is de toeneming der bevolking beneden de normale gebleven en in sommige gewesten heeft afneming plaats gehad.

2°. Het sterftecijfer per 1000 zielen is sedert 1884 steeds toegenomen, hetgeen wijst op een steeds vermeerderend aantal personen, die niet voldoende gevoed worden.

3°. Het zoutverbruik, dat in het geheele land reeds gedaald is beneden den standaard, die voor een gezond bestaan noodig is, heeft geen gelijken tred gehouden met de magere toeneming der bevolking.

4°. Het laatste tiental jaren is een tijdvak geweest van groote gedruktheid op landbouw gebied.

5°. De netto oppervlakte der bebouwde velden neemt in de oudere gewesten af.

6°. De oppervlakte, welke door meer waardevolle oogsten wordt ingenomen, neemt op betreurenswaardige wijze af.

7°. De cijfers van uit- en invoer wijzen op hetzelfde, namelijk dat het verbouwen van meer waardevolle landbouwproducten afneemt. Het vee sterft in grooten getale.

De verliezen, geleden door de landbouwende bevolking en die veroorzaakt werden door misoogsten, verlies van vee en op andere wijze, tijdens de hongersnooden der laatste vijf jaren, worden op omstreeks 300 millioen geschat. Voorts is het onwederlegbaar blijkbaar dat de bodem aan eene snel voortgaande uitputting onderhevig is, door de voortdurende bebouwing

[1]) Daar Patwa = Irrigatie, schijnt dit een soort extra waterbelasting te zijn.

en het meestal geheel zonder bemesting bewerken. Dit alles wijst er op dat, terwijl de landbouwende bevolking wat hare hoedanigheden betreft in geen enkel opzicht achterstaat bij die van andere naties en zij in de laatste 50 jaren in vrede leefde, er eene gestadigde achteruitgang in haar toestand valt waar te nemen. Om hierover licht te verspreiden dringt Professor Gokhale aan op openbaarmaking van verschillende bestaande rapporten en in het algemeen op eene breed opgevatte edelmoedige staatkunde, waarvan de financieële grondslag gevonden moet worden in het dragen door Engeland van zijn rechtmatig aandeel in de kosten en in een ruimer gebruik van Inlanders voor den openbaren dienst.

De economische toestand van de groote massa van de Britsch-Indische bevolking gaf aanleiding tot zeer heftige beschouwingen. De heer William Digby, bekend door zijn werk getiteld *„Prosperous" British India*, heeft thans onder het geschrift „Een studie voor de kroningsmaand — de toestand van het volk van Indië — officieële statistieken toonen nog grooter verarming aan dan niet-officieële" een open brief geschreven aan the Hon. Mr. F. A. Nicholson, I. C. S., C. I. E., Senior Member of the Board of Revenue, Madras, met een geleidebrief aan den onderkoning, Lord Curzon. In laatstbedoeld schrijven wijst hij op de belofte destijds door Lord Curzon afgelegd dat deze zijn boek zoude lezen en tevens op de rede van den heer Gokhale, die niet wederlegd werd. De onderkoning schijnt zijne verwondering er over te kennen hebben gegeven, dat de heer Digby zich altijd bij voorkeur bezig hield met de rampspoedige zijde der Indische zaken. Thans vindt de schrijver dat het antwoord op die vraag o.a. gegeven wordt door een nota van den heer Nicholson over de landrente-toestanden in Madras. Daarin wordt de waarde der landbouwproducten van elke soort in alle districten, waar het rayatwarisysteem werkt op twee na, uitgerekend. Hij brengt deze waardebepaling op het papier in zoodanige bewoordingen, dat niet een Engelschman op de honderdduizend er bij eerste en zelfs bij tweede lezing iets van begrijpt. Vervolgens maakt hij eenige opmerkingen over de verhouding van de landrente tot de andere inkomsten en gaat dan verder. Het is niet aan te nemen, meent de heer Digby, dat deze rapporteur de conclusies, die uit zijn eigen stuk zijn te trekken, niet zoude begrijpen en toch zendt hij dit door, zonder op die conclusies te wijzen en hij maakt alzoo de diagnose niet op van de ziekte, waaraan de landbouwer inderdaad lijdt. Over het algemeen is 'schrijvers grief dat de staatsambtenaren, inclusief de Gouverneur van Madras en de Onderkoning zich geen rekenschap geven van de zaak door te zeggen: Zeker, die 555 millioen roepiën waarde aan landbouwproducten, welke jaarlijks in de bedoelde districten van Madras, met uitzondering van Zuid-Canara en Malabar worden voortgebracht, zijn zeer belangrijk. Maar wat beteekent dat alles? Na de noodzakelijke uitgaven van die waarde afgetrokken te hebben, hoe is de toestand van den rayat (landbouwer)? Dat de landvoogd zich deze en andere soortgelijke vragen niet stelde, wordt hem door den heer Digby verweten en hij acht het noodig dat iemand in deze de ambtenaren als het ware wakker schudt.

In zijn open brief aan den heer Nicholson, wordt het laatst behandelde punt nader uitgewerkt. In de eerste plaats stelt hij op den voorgrond dat

blijkens de cijfers van dezen heer, de gissing van den heer Digby betreffende het gemiddelde inkomen van de inwoners van Madras, dat hij per jaar stelde op 18 sh. 10 d. per hoofd, bij 80 % van het aantal nog te hoog blijkt te zijn. Wel komt de heer N. aanvankelijk tot een gemiddelde van 21 sh. 5 d. per landbouwer en volgens lord Curzon was het 20 roepiën per hoofd; maar door de gegevens te analyseeren en de noodzakelijke aftrekkingen te maken wordt slechts 10 Ro. 6 a. 9 p. gevonden of bijna de helft minder dan Lord Curzon's cijfer. Voorts zoude de laatste in Maart 1901 gezegd hebben, dat terwijl de opbrengst aan voedingsmiddelen per acre in 1880 in Britsch-Indië 730 lbs. bedroeg, dit gemiddelde in 1898 tot 840 lbs. was gestegen, terwijl nu uit de opgaven van den heer Nicholson is af te leiden dat dit laatste cijfer 250 lbs. te hoog is.

Hoewel de heer Digby misschien bij zijn optreden tegenover de ambtenaren, wel eens uit het oog verliest dat overdrijving schaadt, is het toch duidelijk dat de landbouwtoestanden althans in Madras veel te wenschen overlaten.

ONZE VESTIGINGEN OP NIEUW-GUINEA.

Wanneer men in ons optreden op Nieuw-Guinea geen uiting gelieft te zien van „imperialistisch" streven, maar eenvoudig een staatkundige plicht om aan den schandelijken toestand van roof en geweldpleging aldaar een einde te maken (zie de revue in de Mei-afl. bl. 723) dan moet het gerucht, dat de Regeering wegens den slechten gezondheidstoestand aldaar genoodzaakt zoude zijn de vestiging te Merauké te doen verlaten, met leedwezen worden vernomen en is het te hopen dat men er in slagen moge een ander punt te vinden, hetwelk uit een hygiënisch oogpunt beter aan de verwachtingen voldoet.

Dat zulke punten elders op de Zuid- of Westkust van Nieuw-Guinea nog wel te vinden zijn, bewijst Fak-Fak, waar het klimaat niet ongezond schijnt te wezen.

Wanneer de tegenstanders van het zoogenaamde, in werkelijkheid door niemand voorgestane, imperialisme geleidelijk overtuigd worden dat men hier met een noodwendigheid te doen heeft, welke wij als koloniale mogendheid niet ontgaan kunnen, dan zal zulks zeker een steun zijn voor de Regeering en haar wellicht aanmoedigen om, nu eenmaal de vestigingen op verschillende punten van dit gebied bestaan, met ruimer hand daaraan steun te verleenen en niet door eene te groote zuinigheid het gevaar voor de een of andere catastrophe uit te lokken. Het komt ons toch gevaarlijk voor dat o. a. een plaats zooals het genoemde Fak-Fak slechts eens in de maand door een boot van de Kon. Paketvaart Maatschappij wordt aangedaan. Het stoombootje, dat de Controleur tot zijne beschikking heeft, is blijkbaar te klein om zich er mede naar Ambon of Ternate te wagen en als met de kustboot versterking gevraagd wordt kan het van 14 dagen tot zes weken duren voor dat deze er is. Van Gouvernements stoomers schijnt dit gewest evenmin rijk voorzien. Bijlage D. van het Koloniaal Verslag van 1901 raadplegende vindt men voor de geheele residentie Ternate slechts één vaartuig

der Gouv. Marine, de Zeemeeuw, opgegeven, een schip van 24 jaar oud, waarvan de romp „goed", de werktuigen „vrij goed" en de ketels slechts „bruikbaar" genoemd worden, doch dat in April van dat jaar bij het marine-etablissement in reparatie moest komen.

Dat eene dergelijke onvoldoende gemeenschap met zulke nieuwe nederzettingen inderdaad gevaarlijk is bewijst hetgeen naar wij vernemen op 12 Maart jl. te Fak-Fak gebeurde, toen de onzen in een gevecht met de Papoea's gewikkeld werden die het etablissement in brand dreigden te steken en ten slotte eenige dooden achterlieten, waardoor alles in rep en roer kwam. Wel heeft deze post een zestigtal mannen tot zijne beschikking die behoorlijk gewapend zijn; maar het bezit van een flink stoomvaartuig dat alle weer en zee kan trotseeren, om zoo noodig dadelijk hulp te halen is wellicht kostbaar in onderhoud en bediening, doch, met het oog op eventueële gebeurlijkheden, die weder kostbare expeditien na zich kunnen slepen, op den duur geen weelde en een dringend vereischte. Quaesties met inlanders kunnen toch altijd voorkomen, zooals o.a. blijkt uit het mede aldaar gebeurde, kort voor het vertrek van den heer J. A. Kroesen op zijn tocht naar de Zuidkust (Bijl. A. van het K. V.) toen hij een oploop van 200 à 300 gewapende mannen te kalmeeren had, die hun hoofd verongelijkt achtten.

INDISCHE VERTEGENWOORDIGERS BIJ DE KRONING VAN KONING EDUARD VII.

Volgens eene officieële lijst, door het India Office gepubliceerd zullen verschillende inlandsche grooten uit Britsch-Indië bij de kroningsfeesten tegenwoordig zijn en wel een uit elk der hoofdsteden van de drie presidentschappen en verder vertegenwoordigers van de gewesten Madras, Bombay, Bengalen, Noord-West provincies, Pendjab, de Centraalprovincies, Assam, Birma, Oudh, de grensprovincie van Afghanistan en een lid van den wetgevenden raad. Naast deze 14 aanzienlijke ambtenaren en particulieren, zijn er een zestal Indische vorsten uitgenoodigd namelijk de Maharadja's van Gwalior, van Jeypore, van Kolhapore, van Bahawalpore (Pendjab) van Idar en van Cutch, Behar.

Dat deze vorsten het niet zullen laten ontbreken aan een vertoon van weelde blijkt o.a. uit de mededeelingen, welke gedaan worden omtrent den Maharadja van Jeypore, een vazalstaat in Rajpoetana in de streek tusschen Indus en Jumna. Deze brengt voor zijne majesteit kostbare geschenken mede, zijn bagage werd met tien goederenwagens van Marseille verder vervoerd en zijn gevolg bestaat uit 125 personen, waarvan er slechts een te voren Engeland bezocht. Hij werd namens den Koning en het India Office te Dover met groote staatsie ontvangen door een Engelsch officier en hield een fraaie rede in antwoord op de beleefdheidsbetuigingen van den Major van Dover. Een groote menigte toeschouwers juichte het inlandsche gevolg toe, welke men al den tijd had om in oogenschouw te nemen gedurende het ontladen van de meer dan 600 collis, welke alleen door s' vorsten eigen bedienden behandeld mochten worden. Vooral werd groote

zorg gedragen voor groote potten met Gangeswater, dat overgebracht wordt voor het persoonlijk gebruik van den Maharadja en zijn gevolg.

Een afzonderlijk spoorwegcompartiment was volgens de Times gereserveerd voor het godsbeeld dat het gezelschap mede had gebracht en voor den priester, die het bedient. Zoodra de Maharadja te Marseille voet aan wal zette, gaf hij door tusschenkomst van den Britschen Consul-generaal 2000 francs aan de armen van die stad.

De Maharadja Sindhia van Gwalior heeft een eigen stoomschip gecharterd om hem en gevolg over te brengen en reist, volgens particuliere berichten uit Indië, met een voorraad Gangeswater en speciaal toebereid voedsel, voldoende voor den tijd van zes maanden.

In het gebouw van het India Office te Londen zal een groote receptie worden gegeven ter eere van de Indische bezoekers, op een voet, die sedert het bezoek van den Sultan van Turkije en den Onderkoning van Egypte in 1867 ongeëvenaard zal zijn. Even als toen zal de groote binnenplaats van het gebouw tijdelijk van eene glas-overdekking voorzien en in een balzaal herschapen worden. Deze zaal is 115 voet lang en 60 voet breed en in het bijzonder merkwaardig door de verscheidenheid van bouwstoffen, waarmede zij versierd is. In de rondte zijn borstbeelden van beroemde Indische grootwaardigheidsbekleeders en standbeelden van verschillende onderkoningen. Het zal alles zeer prachtig zijn, doch sommige bladen vragen of alles betaald zal moeten worden door de arme Indische belastingschuldigen.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Juni 1902.

INHOUD.

Indië en de vrijzinnige democratie. — De opleiding voor Indisch ambtenaar. — De toekomst van Zuid-Bantam en Zuid-Preanger. — Lindor Serrurier. — Beknopte beschrijving van het hof Soerakarta in 1824. — Volkstelling in Indië. — De slavenhandel op Celebes. — Slavernij in andere gedeelten van N. I. — Handel van China in 1901. — Een muziekschool in Indië. — De Indische landbouwschool. — Verknoeiing van een oud-Javaanschen tempel. — De studie der oud-Jav. taal en letterkunde. — Interpellatie in de Tweede Kamer van Mr. D. Fock over de havenwerken van Soerabaja. — Opium op Java. — Heerendiensten op Java. — Scheepvaart en Handel in de Encyclopaedie van N. I. — Een handelshaven op Noord-Sumatra. — Melioristen aan het werk in Indië: verbeterhuizen en meer particuliere ziekeninrichtingen. — Bevloeiingen op Java. — De Tjiplang en het land Indramajoe West.

Indië en de vrijzinnige democratie. Het in de vorige aflevering besproken vrijzinnig-democratisch program, dat door Mr. C. Th. Van Deventer in *De Gids* van Mei werd toegelicht, vormt het onderwerp van een opstel in het *Vaderland* van 18—20 Mei jl., waarin blijkens den titel: „De Achilles-hiel" de zwakke zijden van het betoog worden aangetoond. De op- en aanmerkingen van liberale zijde, welke het uitlokte, werden niet gemaakt omdat men het met den schrijver niet eens was of niet in dezelfde richting naar de noodige hervormingen in het koloniaal beheer wilde streven, maar men maakt den schrijver er een grief van, dat hij ten bate der sociaal- en vrijzinnig-democratische partijen alleen beslag legt op de politiek der koloniale hervormingen en over het hoofd ziet, dat alle liberalen reeds lang gebroken hebben met de leer, dat de koloniën geëxploiteerd moeten worden ten bate van het moederland, en dat omtrent de wijze waarop naar de materieele en moreele opheffing der inlanders moet worden gestreefd, vrijwel eenstemmigheid bestaat onder alle groepen der liberalen, ja zelfs onder al onze politieke partijen.

Intusschen is volgens den heer v. D. het krachtig en consequent doorvoeren van het hervormingsplan van de andere partijen niet te verwachten, omdat zij zich voortdurend belemmerd voelen door financieële bezwaren in stede van de democraten te volgen in de financieële politiek der afrekening. Het *Vaderland* meent dat de schrijver zich in dit opzicht illusiën schept en dat het juist plicht is van hen, die gezind zijn zijn hervormingsplan te onderschrijven, tegen die illusiën, die op teleurstelling moeten uitloopen, te waarschuwen. Daargelaten dat de moreele verplichting tot restitutie van de veelbesproken millioenen niet algemeen wordt erkend en dat onlangs door Mr. Levy op nieuw betoogd is dat de leer der financieële scheiding staatsrechterlijk onhoudbaar is, kan het blad zich practisch op het standpunt stellen dat het in 't belang van Nederland en van Indië beide is die millioenen

billijkheidshalve of uit louter edelmoedigheid terug te geven, terwijl niet betwist wordt dat er eene splitsing tusschen de financiën kan worden tot stand gebracht, die zich openbaart in de verschillende boekhouding en die ten gevolge kan hebben dat Indische inkomsten uitsluitend voor Indische uitgaven worden bestemd.

„Maar dan vragen wij," zegt het blad, „hoe komt de geachte schrijver er toe te onderstellen, dat zijn democratische vrienden hem helpen zullen aan de betaling zijner 200 millioen — dit ongeveer is het cijfer?" Het wijst verder op het reeds besproken „zooveel mogelijk" in het vrijzinnig democratisch programma en acht het haast al te naïef om uit deze hoogst voorzichtige uitingen van partijen, die in de minderheid zijn, af te leiden, dat zij, als zij eenmaal de macht in handen hebben, dadelijk gereed zullen staan, niet alleen om deze tot niets bindende phrases tot werkelijkheid te maken, maar zelfs ze uit te voeren in den zin, dien de heer Van Deventer daaraan hecht.

En zelfs de sociaal-democraten, als zij niet toevallig een Indische specialiteit als de heer Van Kol in hun midden hadden, zouden zich vermoedelijk voor die afrekening niet warm maken.

„Als men nagaat, wat de gemiddelde beschaafde Nederlander van koloniale politiek weet, dan doet men hun zeker geen onrecht aan, als men beweert, dat de overgroote meerderheid der sociaal democratische partij van de Indische toestanden, de Indische behoeften en de geschiedenis onzer Indische politiek volstrekt niet op de hoogte is. En het is van deze partij, die de politieke macht wil veroveren ten einde tot lotsverbetering van den vierden stand te komen, ook naar billijkheid niet te verwachten of te vergen, dat het lot der bevolking onzer koloniën haar het naast aan het hart zal liggen."

Het tweede punt dat besproken wordt is de vraag of Indië met die 200 millioen, overeenkomende met een uitgaaf van 8 millioen 's jaars voor Nederland, gebaat zoude zijn. Vergeleken met begrootingen van ongeveer 150 millioen, die soms sluiten met deficitten van 20 millioen, zijn deze 8 zeker niet voldoende om te maken dat alles als met een tooverslag anders wordt en al datgene kan worden verschaft, wat in een beschaafde gemeenschap van de Regeering pleegt te worden geëischt.

De desiderata van de heer van Deventer zijn de landrente minder drukkend maken, de heerendiensten door betaalden arbeid vervangen, de koffieplanters beter betalen, enz., maar al die maatregelen zullen zooveel aan de schatkist onttrekken dat de gezegde 8 millioen wel heen zullen gaan om het gat te stoppen. Daartegen zoude geen bezwaar bestaan, daar vermindering van belastingdruk vermeerdering van welvaart ten gevolge heeft, maar om den Javaan te geven wat de Indische belastingvormers hem toe denken, irrigatiewerken, verkeersmiddelen, onderwijshervormingen en wat meer op het aantrekkelijk programma staat is zooveel meer noodig dat de zekerheid, dat de meerdere welvaart de som voor rente en aflossing dier millioenen uit vermeerderde belastingopbrengst zonder verzwaring van druk gevonden zal kunnen worden, nog in het geheel niet vast staat en wie zweert bij de leer der scheiding van Nederlandsche en Indische financiën zal volgens het blad moeten aantoonen dat Indië de lasten kan opbrengen, noodig om Indië de baten te schenken, die men het toedenkt.

Het hoofdeiland lijdt aan overbevolking en het gros der bevolking bestaat

uit landbouwers, die het zelfs onder de gunstigste omstandigheden nog maar tot een zeer bescheiden mate van welvaart kunnen brengen.

„Wil men een waarlijk welvarende bevolking kweeken," zegt het *Vaderland* vervolgens, „die met gemak de noodige belastingen kan opbrengen, men moet hen in het land houden, die van Java een exporteerend eiland maken en men moet den weg weten te vinden, om ook de inlanders tot producenten en exporteurs op te voeden. Binnenlandsche handel in producten kan weinig welvaart brengen en de opleiding tot ambachten helpt den Javaan weinig, als hij voor zijn fabrikaten geen loonend afzetgebied heeft. Men zal niet kunnen volstaan hem kennis bij te brengen, maar hij moet ook zoodanig worden opgevoed, dat hij de aangeboren zorgeloosheid, door het klimaat en de geringe behoeften gevoed, prijs geeft en de inspanning voor een verwijderd doel bekoring voor hem krijgt. Zoodat wij maar zeggen willen, dat men er met het millioenen verwerken in irrigatiewerken en spoorwegen nog niet komt."

Ten slotte dunkt het aan het *Vaderland* nog de wijste politiek om: „voort te gaan op den weg der hervormingen, waarover in beginsel nagenoeg allen het eens zijn, daarbij zich niet te zeer te laten afschrikken door tijdelijk ongunstige Indische financiën, en niet te schromen, waar het noodig en voor zoover het mogelijk is, het moederland te laten bijpassen, gelijk in vroeger jaren Indië het moederland heeft geholpen."

* * *

De opleiding voor Indisch ambtenaar wordt nog eens besproken door den heer P. C. C. Hansen Jr. in het weekblad *De Amsterdammer* van 11 en 18 Mei jl. Bij zijne beschouwing wordt op den voorgrond gesteld dat het woord Indisch ambtenaar niet betrekking heeft op een enkel ambt, maar bureau- en bestuursambtenaren omvat, wier werkkring belangrijk verschilt. De schrijver wil daarom voor de toekomst tusschen beide een scherpe scheiding maken en meent dat daardoor een einde zal komen aan het overplaatsen van bureau-ambtenaren bij het bestuurscorps. Die scheiding kan bij het Ministerieële plan gemaakt worden door de categoriën van candidaten, welke in de Memorie van Toelichting genoemd zijn, in te deelen bij dien tak van dienst, waarvoor zij geschikt zijn en dan aan elk der beide groepen eene afzonderlijke opleiding te geven. Terwijl voor aanstaand bureau-ambtenaar volgens den schrijver de categoriën a, b, c, en f, (zie bl. 226 der Februari-afl.) in aanmerking komen, acht hij voor het candidaatschap van bestuursambtenaar, in verband met hunne aanstaande werkzaamheden, slechts het diploma van de Indische Afdeeling der Hoogere Land- en Boschbouwschool te Wageningen de noodige waarborgen te geven eener aan de eischen beantwoordende voorbereiding. Het feit dat ingrijpen in landbouwaangelegenheden door bestuursambtenaren niet altijd tot heil der inlandsche bevolking is geweest, vormt voor hem een krachtig argument om hun voortaan betere, meer grondige landbouwkennis te verschaffen. De voordeelen van de Wageningsche opleiding worden nog nader uiteengezet en in verband daarmede wil de schrijver eerst ingeval zich geen voldoend aantal aspiranten met het diploma der genoemde afdeeling aanmelden, aspiranten in aanmerking brengen, van eene andere afdeeling dier school, terwijl als daarna nog een tekort bestaat, door den nood gedrongen, tot eene keuze uit de andere categoriën overgegaan zou mogen worden

„Evenwel," zegt hij „zijn de laatste jaren de vooruitzichten in de Cultures zeer verminderd; koffie, suiker en indigo gaan weinig schitterend, zoodat vele jongelieden der Landbouwschool, die zich aanvankelijk hadden voorgesteld in die cultures hunne carrière te maken, zeker met graagte de gelegenheid zullen aangrijpen om candidaat-ambtenaar te worden. Het mag zijn dat de promotie den ambtenaar in Indië te langzaam gaat en de traktementen door hem te klein geacht worden, maar niet te ontkennen valt, dat het aanvangstraktement bij het Gouvernement hooger is dan in de cultures, terwijl vooral niet vergeten moet worden, dat men als ambtenaar, behalve op periodieke tweejarige verloven, ook recht heeft op pensioen en zich daardoor de toekomst verzekerd ziet. Nu is het waar, dat enkele landbouwondernemers kunnen repatrieeren op een leeftijd, dat een ambtenaar nog slechts een matig pensioen zou trekken, doch daartegenover staan de honderden, die grijs worden in de cultures of daarin te gronde gaan. Het is ook in de cultures lang niet alles goud wat er blinkt."

„Verder mag aangenomen worden, dat, zoodra besloten is, dat het diploma der Indische afdeeling van de Hoogere Landbouwschool de voorkeur geeft voor het candidaatschap van bestuursambtenaar, zich dan een grooter aantal jongelieden voor die cursus zal aanmelden."

De schrijver meent dat als het schadelijke van overlading bij het onderwijs wordt erkend, het aankweeken van oppervlakkigheid wordt veroordeeld en men toegeeft dat beperking tot de vakken van werkelijk practisch nut noodzakelijk is om flinke mannen te vormen met helder hoofd en ruimen blik, geen andere opleiding dan de Wageningsche voor het candidaat-ambtenaarschap in aanmerking mag komen. Blijken de bedoelde personen later voor bestuursambtenaar ongeschikt dan kunnen zij nog bij de bureaux geplaatst worden. Voorts wordt nog betoogd dat de opleiding der candidaten voor bestuursambtenaar slechts ten deele in Nederland mag geschieden, maar voltooid moet worden op het terrein der werkzaamheid zelf, in Indië.

De geachte schrijver houde het ons ten goede dat wij dit dwepen met eene uitsluitend landbouwkundige opleiding niet deelen. Na lezing van het artikel van den heer A. H. Berkhout: „Is landbouwkennis bij een deel der ambtenaren van het B. B. in Ned.-Indië dringend noodig?" opgenomen in de Februari-afl. (bl. 149) van dit tijdschrift vroeg een controleur ons ondeugend of hier geen aanleiding was om ook van „landbouw-fanatisme" te spreken en het komt ons voor terecht. Het zal met die kennis wel zijn als met die der ingenieurs-wetenschappen. Men komt van de school met een schat van encyclopaedische gegevens over zijn vak in zijn geheelen omvang, men heeft leeren studeeren, maar eerst in en door de practijk leert men die gegevens verwerken en wat men noodig heeft van alle zijden bezien om ten slotte de aangeleerde kennis ten opzichte van het onderdeel waar men bij geplaatst is, door de ervaring uit te breiden en voor toepassing bruikbaar te maken. Niemand verlaat een onderwijsinrichting zoodanig toegerust, dat hij dadelijk als deskundige kan optreden en als de aanstaande bestuursambtenaar-landbouwkundige daartoe dadelijk geroepen wordt, terwijl zijne ambtsbezigheden hem in den regel wel geen tijd zullen laten om dat vak anders dan voor liefhebberij wat bij te houden, daar zal die halve wetenschap, getooid met het gezag dat van den besturenden ambtenaar uitgaat meer kwaad dan

goed doen. Eenzijdigheid zal men eerder voorkomen door den grondslag van algemeene ontwikkeling, welke tegenwoordig alle Nederlanders, die middelbaar onderwijs genieten, deelachtig worden en dan daarop eene Indologische studie te laten volgen, welke de candidaten de noodige kennis bijbrengt van het land en vooral van de volken, waarmede zij om moeten gaan en van de geschiedenis van ons gezag in die gewesten, alsmede de verhoudingen, welke aldaar thans bestaan.

* * *

De toestand van Zuid-Bantam en Zuid-Preanger. In de vergadering van de Soekaboemische Landbouwvereeniging van 15 April jl. hield de heer R. A. Eekhout een voordracht over een tocht welke door hem gemaakt is door het zuidelijk deel der Preanger Regentschappen. De reis geschiedde in opdracht van de Paketvaart-Maatschappij om een onderzoek in te stellen aan de zuidkust omtrent de mogelijkheid van goede aanlegplaatsen voor de stoombooten dier maatschappij. De heer Eekhout werd daarbij welwillend bijgestaan door den resident en de verschillende ambtenaren. Eenige bijzonderheden omtrent dezen tocht zijn opgenomen in de *Preanger-bode* van 16 en 17 April jl. waaraan het volgende is ontleend.

De landreis werd ondernomen, ten einde nauwkeurig op de hoogte te komen van de daar bestaande economische toestanden en ook om van de landzijde te onderzoeken de verschillende gelegenheden tot ankeren ten behoeve van het eventueel in het leven roepen eener zuidkust-stoomvaartverbinding.

De reis werd medegemaakt door den heer Vlielander Hein van het hoofdkantoor der Paketvaart. Met dezen werd overeengekomen dat hij in zijn afzonderlijk rapport meer in détails zou treden der economische toestanden van de bezochte streken, daartoe in staat gesteld door de talrijke en uitvoerige statistieken, van bestuurswege verstrekt en door de besprekingen met de inlandsche hoofden en handelaars.

De heer E. zou zich bemoeien met het opmaken van het generale reisverslag.

Op den 13den Februari werd de reis per spoor van Manondjaja tot Bandjar gedaan en van daar met karretjes naar Kalipoetjang aan de zuidkust vertrokken. Op Bandjarsari dat aan dezen weg gelegen is had de assistent-resident speciaal de aandacht der reizigers gevestigd omdat aldaar nieuw gemaakte bij uitstek vruchtbare sawahs in allen deele de verwachting verwezenlijken dat de verdere ontginning der uitgebreide moerassen in die buurt nog duizenden hectaren rijstvelden aan de bestaande zullen toevoegen.

Een uur rijden van Banjarsari bereikte men de nieuwe districtshoofdplaats Padahèrang en twee uur later de pasanggrahan te Kalipoetjang. Op weg daarheen maakte men in een stuk wildernis kennis met een soort muskieten, zoo groot als spreker ze nog nooit had aangetroffen. Op 14 Februari werden besprekingen met inlandsche hoofden en handelaren gehouden, waarbij de wedono een uitstekende ingerichten staat van den uitvoer van zijn district verstrekte, naar welk model de opgaven van alle verdere districten werden opgemaakt. Van Palaboean Ratoe uit had men over de landreis op deze plaats $53^1/_2$ uur gedaan, terwijl zij over zee per stoomer in $20^1/_2$ uur bereikbaar is.

Te 10 uur vertrokken, kwamen de reizigers om 1 uur 's middags te Pangandaran aan de Mauritsbaai, alwaar een geschikte gelegenheid bestaat om

te ankeren. De groote weg van Kalipoetjang tot Poetrapinggang aan die baai, lang 6 paal, is zeer goed onderhouden en breed; terwijl de hellingen tot een minimum zijn teruggebracht door de talrijke kronkelingen langs de bergwanden, waardoor hij natuurlijk langer is geworden. Niettemin vormt dit weggedeelte een groot bezwaar voor het vervoer van producten van bewesten Kalipoetjang in de richting van Tjilatjap. Dit bezwaar wordt echter een voordeel voor de ontworpen stoomvaartverbinding, terwijl verder de eventueele afvoer van Kalipoetjang naar de Mauritsbaai grootendeels bergat zal gaan. Het hoogste punt van den heuvelovergang is 175 M. tusschen Tjoelaměga en Amplak van waar men een vergezicht heeft op de Kinderzee en de kampong Mandjengklak met zijn paalwoningen.

Bij de overvaart van de Tjipoetra-pinggang kwam men in het onderdistrict Tjikemboelan van het district Parigi en ging de rit over een zeer vlakken, mooien weg tot over de brug der Tjikandang, van waar een zijweg werd ingeslagen, die midden over de landtong van het Penandjoeng-schiereiland voert naar Pangandaran, alwaar aan de westzijde van de landtong, geen meter van de vloedlijn der zee op een verrukkelijk mooi gelegen punt, de pasangrahan was gebouwd. Hier zag men een doorloopende rij van kampongs, overal met fraaie sawahs en erven. In 20 jaar tijds zijn de moerassen daarin veranderd.

Het schiereiland Penandjoeng, waarvan de hoogste top 143 M. boven de zee uitsteekt, vormt op zich zelf een uitstekenden natuurlijken zeebreker, terwijl de landtong, die het met den vasten wal verbindt, als het ware een natuurlijke laadhoofd vormt. In den westmoesson is de veiligste ankerplaats beoosten Pangandaran, waar men geheel veilig en beschut ligt voor de westelijke en zuidwestelijke winden en golven, op nog geen 300 M. uit den wal. Hetzelfde is het geval in den Oostmoesson bewesten Pangandaran vlak tegenover de pasangrahan. Op beide plaatsen staat zoo goed als geen branding.

Den 15den Februari vertrokken de reizigers naar Parigi; de afstand daarheen $13^1/_4$ paal over den prachtigen, vlakken, uitmuntend onderhouden weg was spoedig afgelegd. Overal trof men kampongs aan met flink beplante erven, voornamelijk klapperboomen. In het open veld zag men sawah's zoover het oog reikte. Te Pagandaran en elders zag men den eenjarigen katoenheester, welke echter wegens gebrek aan zaad weinig wordt aangeplant en een minder goed product geeft. In Parigi heerscht blijkbaar welvaart. Op een tocht van daar via Blěgběng naar Bodjong Selawé bleek de Dirk de Vriesbaai wel een geschikte gelegenheid tot ankeren aan te bieden, maar de branding zal het lossen en laden met laadbooten en prauwen moeilijk maken. De reizigers volgden het strand om den zuidwestelijken hoek van de baai te bezoeken, waar minder branding zou staan en staken de Tjidoelang nabij haar monding over met vlotten van 3 aan elkander verbonden prauwtjes. De rivier scheen op die plaats wel een soort vaargeul te bezitten, geschikt voor vrij groote prauwen, maar die geul is toch altijd smal, terwijl het in- en uitgaan der monding bezwaren oplevert door de branding en het voorkomen van koraalbanken.

De tocht werd nu zuidwaarts van de riviermonding langs het strand voortgezet naar de kampong Batoe Kras, waar eene uitmuntende zeer beschutte ankerplaats werd gevonden met zeer weinig branding op de kust.

Ook hier kunnen stoomers tot op geen 300 M. uit den wal voor anker liggen beschut tegen de zuid-westelijke winden.

Een verbinding van Batoe Kras met den grooten weg, hoezeer in onvolkomen toestand, bestaat reeds, terwijl de Tjidjoelang ter breedte van 140 M. voorloopig van een pontongierbrug voorzien zou kunnen worden. Van Batoe Kras naar de ankerplaats bij Pangandaran kan de boot binnen $1^1/_2$ uur komen.

Op 16 Februari vertrok men naar Tjidjoelang. Overal aan weerszijden van den weg trof men kampongs aan en in de laatstgenoemde plaats zag men klappervezels op de erven, waar men zich toelegt op het vervaardigen van kokosloopers en matten. Daar de brug onlangs was weggeslagen, moest men de Tjiwaroe overvaren en ging vervolgens langs de Tjidjoelang stroomopwaarts om bij de kampong Tjitjoeroeg deze rivier met een pont over te steken, want ook hier was de brug weggeslagen. Men trok nu het heuvelland op en over dat als windbreker dienst doet voor de ankerplaats Batoe Kras om bij het afdalen Lëgok Djawa aan den Indischen Oceaan te bereiken. Bij den tjamat werd de aandacht gevestigd op de hier bestaande industrie van weefsels gemaakt van den widoeri-vezel[1]). De aanleg van sawa's rondom Lëgok Djawa is enorm toegenomen en men gaat voort de oostelijk gelegen moerassen te normaliseeren en in sawah's om te zetten. Deze plaats is als ankerplaats voor de stoomvaart minder geschikt omdat het vlakke land hier geen beschutting tegen de westewinden geeft.

Een prachtige, vlakke weg voert langs den Indischen Oceaan westwaarts naar Kalapa Gënëp en hier vond men langs den weg de widoeri-struik in het wild groeien, waarvan de openbarstend rijpe vruchten hun zaad door den wind laten voortstuiven om elders weer te ontkiemen. Aan eene geregelde cultuur van deze waardevolle plant wordt nog niet gedacht. Toch zullen de van haar pluis bereide weefsels mettertijd en dan afkomstig van een cultuurplant een groote plaats in onze koloniën innemen.

Alvorens Kalapa Gënëp te bereiken passeerde men een jong gevestigde kampong, Tjibëning, met een gunstig terrein voor sawah-bouw, vervolgens werd de rivier van dien naam overgevaren alsmede de Tji Gatah en werd de heuvel Laseh noordwaarts omgetrokken. In de nabijheid van dezen vond men weer katoenaanplant, de gewone kapas badak. Deze zelfstandige aanplantingen leverden het bewijs dat de bevolking met deze cultuur bekend en vertrouwd is, zij het ook, dat zij uit gebrek aan zaden van de meer edele soorten, zich met deze grove eenjarige kapas moet tevreden stellen.

Langs eene aaneenschakeling van kampongs en bebouwde erven, liep de prachtige allee, waarmede het gastvrije Kalapa Gënëp bereikt werd. Uit inlichtingen aldaar van inlandsche handelaren ingewonnen, bleek dat de uitgevoerde producten ook hier meerendeels hun weg oostwaarts vinden, doch wegens den verren afstand van Tjilatjap vormt deze plaats feitelijk een overgangspunt en wordt er de bereiding van copra niet toegepast. In de plaats daarvan tapt men de klapperboomen af om de klappersuiker te winnen, die er in aanmerkelijke hoeveelheid geproduceerd wordt. Zoodra de transportkosten

[1]) Widoeri of Badoeri, Calotropis gigantea R. Br. (Filet No. 817). De plant bereikt volgens van Gorkom een aanzienlijken omvang, vormt breede kopergroene bladeren en rooskleurig violette bloemen aan hooge en dikke stengels, die een zeer sterke, voor allerlei weefsels geschikte vezel opleveren.

verminderen, verwacht de heer E. dat men over zal gaan tot de meer loonende coprabereiding.

Den 18den Februari werd de kust tusschen Oedjoeng Tawoelan en Paloe Manoek bezocht, doch door de zware branding en de koraalbanken heeft men hier geen geschikte ankerplaats. De Wedono vertoonde het resultaat van smelting van een monster magneet-ijzerzand, dat hier in ruime hoeveelheid langs het strand aanwezig is van af Prinsen-eiland tot Tjilatjap. (Het aan de Wijnkoopsbaai voorkomende magneetijzer bevat volgens den heer E. blijkens te Batavia verrichte analyses 87½ pCt zuiver ijzer, voor de rest zeezand).

Vervolgens werd de breede en diepe Tji Mëdang overgetrokken, hetgeen eerst des morgens half acht kon geschieden omdat, naar de bevolking mededeelde, de overtocht eerder gevaarlijk is met het oog op de krokodillen in die rivier, die reeds menigmaal menschen en dieren weggesleept hadden. Van hier reed men eerst 6¾ paal langs de kust door een wildernis, waar de rotan zich langzamerhand in groote hoeveelheid begon te vertoonen, om vervolgens een binnenweg van 3 paal in te slaan, die midden door prachtige sawahs naar het welvarende Tjikalong voerde. Daarna trokken de reizigers de diepe, machtige Tjiwoelan over en 3 paal verder de Tjilangla. Een nader onderzoek dezer rivieren deed zien dat zij thans niet geschikt zijn voor scheepvaart, terwijl van eene beveiliging van de monding der Tjiwoelan om stoomers in de gelegenheid te stellen binnen te varen voorloopig wel geen sprake kan zijn. De producten uit de districten Bandjar, Padaherang, Parigi, Tjidoelang en Mandala zullen daardoor grootendeels in de richting der Panandjoengbaai afgevoerd moeten worden. De bevolking bedraagt niet meer dan 51 zielen per vierkante kilometer.

Den 20sten Februari kwamen de reizigers na te Tjipatoedjah overnacht te hebben en de mondingen van de Tjipangoekoesan en van de Tjikoengan overgevaren te zijn, in de afdeeling Tjikadjang en trokken zij verder 9 paal door een zeer woest terrein, de zoogenaamde Oetan Santjang, waar de rotan in reusachtige hoeveelheid werd aangetroffen, welk terrein de schier onuitputtelijke voorraadschuur is van hout voor de hoofdplaats Pameungpeuk en omstreken. Het geheele terrein is vatbaar voor irrigatie.

De geheele landstreek is aan de zeezijde begrensd door een koraalbank, die bij eb droogvalt en dan op sommige punten tot meer dan een K.M. ver bloot ligt. Hier op deze bank zonder aarde of iets groeit de zoogenaamde Kabowa-boom, die bij vloed geheel onder water loopt en alleen bij eb zijn kleine groene blaadjes vertoont. Natuurlijk is dit bij de inlanders een heilige boom en daarvan worden nimmer bladen of takken gescheurd.

Men bereikte vervolgens de kampong Rantjahërang, die nog slechts uit een paar huizen bestaat, doch voor 1870 zeer welvarend geweest moest zijn, toen de bewoners zich nog bezig hielden met zoutwinning op de koraalbank Leuweung Santjang, doch waaraan het gouverments-monopolie een einde maakte.

Na een afstand van nog 2½ paal te paard afgelegd te hebben, overnachtte men te Tjibaregbeg „met schitterend goede sawahs, waar de padi een voet uit elkaar wordt geplant en de planten als bamboe uitstoelen."

De karbouwenfokkerij is in deze zuider districten zeer aanzienlijk en de eigenaars tellen hun bezit niet naar het aantal dieren maar naar het aantal rivier-

mondingen of Moeara's, waar hun kudden grazen. Een inlander bezat 500 karbouwen, wat een kapitaal vertegenwoordigt van 20000 gulden. De fokkerij is nog voor zeer veel uitbreiding vatbaar. De uitvoer geschiedt tot nog toe over land, waardoor de dieren verzwakt en vermagerd ter plaatse van bestemming aankomen.

Ook de aanzienlijke hoeveelheid rotan wacht slechts op een gelegenheid tot afvoer om met vrucht geëxploiteerd te worden.

Den 21sten Februari kwam men in Tjiawi, waar ook prachtige sawah's werden aangetroffen. Toch is door den grooten afstand der centra van verkeer de padi moeielijk verkoopbaar en daardoor zeer laag in prijs. Voor een tjaëng (1250 halve kilo) werd *f* 6 betaald, terwijl op hetzelfde moment nagenoeg, tengevolge der groote rijstschaarschte, te Palaboehan de padi 40 gulden per tjaëng opbracht en toch liggen de beide streken slechts 12 uur stoomens van elkaar verwijderd.

Door gebrek aan goede verkeerswegen is er volgens den heer E. in de Preanger op de eene plaats overvloed en op de andere bepaald rijstnood. Die rijstschaarschte op sommige plaatsen komt elk jaar terug.

Op 22 Februari gingen de reizigers naar de baai van Tjilaoet Eureum en kwamen toen langs een breeden weg door de mooie sawahvlakte van Pameungpeuk. Hunne verwachtingen omtrent deze baai werden niet teleurgesteld maar overtroffen. Zij ligt geheel beschut en vormt de derde voor de stoomvaart op deze kust bereikbare plaats, waar nagenoeg in elk jaargetijde een gunstige en veilige ligplaats aanwezig is. Hiermede was het hoofdoel der reis bereikt. Te Pameungpeuk nam men afscheid van de Oceaan om den terugtocht door het binnenland te aanvaarden.

* * *

Lindor Serrurier herdacht. Uit Japan werd ons onder dezen titel door de weduwe eene in een eigenaardig Japansch kleed gestoken brochure toegezonden, welke eene uitvoerige necrologie bevat van de hand van Dr. H. ten Kate, zwager van den overledene, versierd met Serrurier's welgelijkend portret. Vooral het „In Memoriam", dat professor Hubrecht in *De Gids* plaatste (No. 9 van 1901) en een necrologie van professor G. Schlegel in T'ong Pao (October 1901) schijnen de familie aanleiding te hebben gegeven, zijn levensbeeld ook nog onder een ander licht te doen verschijnen. In eerstgenoemd artikel wordt volgens dezen schrijver Serrurier's verdienste als Japanoloog en ethnoloog niet naar waarde geschat en het laatstgenoemde, dat wij niet lazen, moet door toon en inhoud elk onbevooroordeeld lezer hebben verbaasd.

Uit den aard der zaak leent zich een dergelijke daad van piëteit tegenover een overledene in het algemeen niet voor critiek en zulks te minder, waar de berichtgever volledig leek in het studievak is. Die studie betrof gedeeltelijk de ethnographie en in het bijzonder de kennis der wajang-vertooningen. Waar het groote publiek in den regel weinig voor die zaken gevoelt, is het misschien niet te onpas het volgende uit deze levensschets aan te halen als bewijs hoe in deze wereld zaken, die de een met onverschilligheid voorbijgaat voor het geestesoog van den ander vormen aannemen, die zijn phantasie geheel vervullen:

„Met Serrurier's wajangwerk staat eene episode uit zijn verblijf op Java in verband. Toen in 1899 aan het hof van Jogjåkartå, de tienjaarlijksche voorstelling der wajang wong werd gegeven, was Serrurier daar te gast, gehoor gevend aan een uitnoodiging van den Sultan.

„Daar was hem een zeldzaam genot bereid, eene groote voldoening hem gegeven. Hoe moet het hem te moede zijn geweest, hem, den man met zijn ethnologen ziel, subtiel van gevoel, zoo vol van kennis, dåår te zien en te begrijpen! Dåár zag hij belichaamd, onder den schoonsten vorm — de bloem van Jogj's adel — wat hij zoo vaak met het oog des geestes had aanschouwd. Dåár moet ook hij, zooals de Javaan, bij de melodiën der gamëlan, zijn gedachten zachtkens hebben zien overgevoerd „naar het rijk der phantasie, waar de wetten der natuur zijn opgeheven, waar geen substantie is, waar haast geen vormen zijn — een wereld ijl en vaag". . . . Dåar aanschouwde hij nog eens zijn welbekende helden, doorlevend „nog eens weer hun heldenleven, hun macht, hun glorie en hun mingenot, in het rijk der schimmen, waar geen tijd is, geen vroeger en geen later, waar alles een oneindig heden is (Wajang poerwå 8°.-uitgave p. 165). Dåár eindelijk moet hem iets zijn toegeademd van „dat onreëele," hetwelk hem zoo vaak een behoefte des harten was. . . . ."

* * *

Beknopte beschrijving van het Hof Soerakarta in 1824. In de jongste dubbelaflevering der *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië* (zesde reeks X afl. 1 en 2) is een handschrift met dezen titel afgedrukt, afkomstig van den oud-translateur J. W. Winter, vader van den beroemden Javanicus C. F. Winter Sr., dat merkwaardige met bijzondere kennis van zaken geschreven mededeelingen over de Vorstenlanden bevat uit den tijd vóór den Java-oorlog. Het vormt tevens door de realistische echt inlandsche bijzonderheden die er in voorkomen eene vrij schrille tegenstelling met de opvattingen, hierboven aangehaald.

Dit geschrift, dat zeker een hoogst belangrijke bijdrage levert tot de kennis der inlandsche samenleving, werd reeds aangekondigd in de Bijdragen zesde reeks dl. VI (1899) blz. 315. vgl.

Men bezat namelijk in de bibliotheek van het Instituut twee handschriften. Het eene voorzien van den naam van Winter, was door waterschade vrij belangrijk beschadigd, afkomstig van Nicolaus Engelhard en door Jhr. F. E. M. van Alphen in 1852 afgestaan. Het andere, bijna geheel gelijkluidend was volgens den aanhef samengesteld door F. E. Von Reichenbach von Schültz, vroeger landmeester in Këdoe. Dit laatste is thans gebleken eene slordige copie te zijn van het eerste, waarbij de landmeter von Schültz zich ten onrechte als de auteur heeft opgeworpen, welk, brutaal plagiaat door den heer G. P. Rouffaer op de genoemde plaats in het licht is gesteld. Toch heeft deze daad een nuttig gevolg gehad doordat de copie gelegenheid gaf de onleesbare plaatsen in het eerste handschrift te herstellen en aldus den tekst bijna geheel te reconstruëeren, met uitzondering van de dateering, welke op 1 Maart 182... een onleesbaar cijfer bevat, hetgeen 1824 of 1825 kan wezen.

Aan den persoon van J. W. Winter worden eenige bijzonderheden vastgeknoopt, die een eigenaardig licht op de geschiedenis dier dagen werpen. Geboren te Samarang werd hij tusschen 1792 en 1799 translateur voor het

Javaansch te Jogja en schijnt in 1806 als zoodanig naar Solo te zijn overgeplaatst. In Nov. 1811 bij de overgave van het bestuur der Vorstenlanden in handen der Engelschen werd hij als zoodanig door C. J. Krijgsman, een factotum der Engelschen, vervangen, maar in het midden van 1816 werd J. W. Winter in dienst van het Holl. gouvernement herbenoemd, terwijl zijn zoon Karel Frederik in 1818 tot adjunct-translateur werd aangesteld. Even te voren was als resident van Solo opgetreden de heer Rijck van Prehn, welke deze betrekking van 19 Jan. 1818 tot 4 December 1819 vervulde. Beiden zijn toen betrokken in een gerüchtmakend proces, nadat zij geschorst waren in hun ambt en betrekking onder zware verdenking van afpersing van gelden aan Solosche Hofgrooten door belofte van benoeming tot inlandsche waardigheden en de resident bovendien wegens misbruik van gezag [1]). Bijzonderheden over deze zaak zullen voorkomen in de eerstdaags door den heer P. H. van der Kemp uit te geven brieven van en aan Mr. H. J. van de Graaff 1816—1826, waarvan de heer Rouffaer inzage verkreeg. Bij vonnis van het Hooggerechtshof, zitting houdend te Samarang werd de resident veroordeeld tot vervallen verklaring van zijn ambt, eerloos en inhabiel verklaring, verbanning buiten Java met verbod er ooit terug te komen, verbeurd verklaring van de genoten sommen, te zamen 14,500 Sp. matten, een boete van het viervoud dier som, en de kosten van het geding.

Tegelijkertijd werd de translateur en notaris te Solo Joh. Wilh. Winter tot eene geheel analoge straf veroordeeld, wegens medeplichtigheid met Van Prehn en het afpersen van gelden, óók verbannen buiten Java, enz., alleen was zijn som 4050 in plaats van 14500 Sp. matten.

„Hiermede", zegt de heer Rouffaer, „besloot alzoo een geruchtmakend „strafproces, wat, als onmiddellijk gevolg op oude Compagnie's tradities die „bij de toenmalige ambtenaren maar niet in eens als uitgeroeid konden „beschouwd worden, wel wat al te veel, èn op tijdgenooten èn nu nog op „ons, den indruk maakte van vertoon van braafheid van Regeeringswege. „Men wilde nu eens ter dege laten zien hoe rechtschapen men was geworden!"

Wat nu de vermoedelijke lotgevallen van het manuscript betreft, het schijnt door Winter vervaardigd te zijn voor Nicolaus Engelhard, van 1801—1808 Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust te Semarang en die later te Batavia woonde, waardoor de onderstelling niet gewaagd is dat hij tusschen 1821 en 1822 zijn invloed aldaar aangewend heeft om Winter, die indertijd onder zijn gezag had gestaan als translateur voor het Javaansch te Jogja (1801—1806) en op Solo (1806—1808), te sparen voor de uitvoering van het vernietigend vonnis, op 5 Dec. 1820 over hem geslagen. Het is aldus niet onmogelijk dat de „Beknopte beschrijving van het Hof Sourokarto" van 1 Maart 1824 (1825?) eene dankbetuiging is geweest van vader Winter aan zijn ouden chef en blijvenden protector, Nicolaus Engelhard. Voorts is het Winter in 1822 vergund zich te Soerabaja te vestigen, nadat hem blijkbaar oogluikend was toegestaan tot zoolang bij zijn familie te Samarang zijn intrek te houden. In 1831 mocht hij op Semarang terugkomen en werd er in 1839 zelfs weder officiëel translateur. Het feit dat van 1838—1841 een J. L. B. Engelhard daar ter plaatse Resident

---

[1]) Hierbij schijnt deze blijkens blz. 148 der noten geboet te hebben voor dingen, die reeds onder zijn voorgangers bestonden.

was, misschien wel een zoon van Nicolaus, geeft aan deze onderstelling eenig gewicht. Het manuscript schijnt na den dood van laatstbedoelde te Batavia in 1831 in handen van de familie van Alphen gekomen te zijn. Jhr. R. M. C. van Alphen was toch blijkens den Regeeringsalmanak voor 1841 toenmaals te Batavia gevestigd en daar men tevens weet dat de landmeter v. Schültz zich in 1840 mede tijdelijk daar ter plaatse bevond en deze bij het door hem gepleegde plagiaat, de dagteekening ook omstreeks dien tijd heeft gesteld, wordt het waarschijnlijk dat genoemde Jhr. van Alphen de onschuldige aanleiding tot dit plagiaat geweest is, door misschien aan Von Schültz het handschrift van den pasgestorven Winter ter lezing te hebben afgestaan. Hoe het zij, het origineel kwam ten slotte in handen van Jhr. F. E. M. van Alphen, die het in 1852 aan het pas opgerichte Instituut ten geschenke gaf.

Ondanks dit weinig eervolle incident in hun leven, hebben R. van Prehn en J. W. Winter, volgens den berichtgever op 4 Oct. 1818 in hunne qualiteit van hoogste autoriteiten te Solo, iets gedaan, waardoor zij op den voorgrond treden in merkwaardige Javaansch-Hollandsche stukken. Beiden hadden op dien dag de authentieke codificatie van de Anggĕr Agĕng, van de Nawala Pradata, en — hoewel dit niet meer strikt bewezen kan worden, daar de origineele legger, de „babon", onvindbaar schijnt — van de Anggĕr Sadasa, onderteekend, terwijl zelfs het officiëele Hollandsche translaat dezer wetboeken geheel van J. W. Winter's hand is. De heer Rouffaer kan door persoonlijk onderzoek getuigen dat het schrift en de onderteekening van het hooger bedoelde manuscript geheel overeenkomt met het schrift en de onderteekening van bedoelde door hem op 26 Mei 1888 te Solo teruggevonden officiëele vertalingen.

Wat nu den inhoud van de „Beknopte beschrijving" betreft, deze begint met een uitvoerigen stamboom der Javaansche vorsten van Adam af. Op de verschillende familiebetrekkingen volgen de titels van den Soesoehoenan en de Hollandsche vertaling van deze en andere die aan het hof gebruikelijk zijn. Dan volgen de namen van de ingangen en vertrekken van de kraton. Omtrent den godsdienst, de zeden, gewoonten, de levenswijze en verschillende gebruiken worden tal van Javaansche namen en verklaringen gegeven. Voorts wordt in het breede gehandeld over de gewoonten bij huwelijken, bevallingen, besnijdenissen en Javaansche feesten. Dan volgt de beschrijving van het aantal en de bezoldiging der militairen van den keizer en eene opgaaf van zijne inkomsten; voorts de aanstelling der regenten en een overzicht van de gerechtshoven; dit laatste volgens den bewerker zeer goed en helder uiteengezet. Deze maakt in dit opzicht nog al eens een vergelijking met hetgeen de zoon in 1843 in den 5den Jaargang van het *Tijdschrift van Nederlandsch-Indië* schreef over de „Instellingen, gewoonten en gebruiken der Javanen in Soerakarta", en in den 6den jaargang 1e deel over „Regtspleging over de onderdanen van Z. H. den Soesoehoennan van Soerakarta". Vervolgens komen zeer goede mededeelingen voor, over allerlei ziekten en geneesmiddelen, hoogst belangrijke vertelsels van Javaansche bijgeloovigheden, een kleine maar curieuse episode over „heidensche" formulieren en ten slotte de Kalang-legende, vermengd met de Tjandi-Sewoe-legende.

Voorts zegt de verslaggever: „Dat er tal van interessante Javaansche uitdrukkingen en woorden goed geschreven in een nu verouderde transscriptie,

door den geheelen tekst verspreid staan, grootendeels met hun juiste verklaring, blijkt aan ieder met een oogopslag. Zelfs nu we sinds pas in het bezit zijn gekomen der nieuwe, 4de editie van het Javaansch-Nederlandsch woordenboek van wijlen Gericke en Roorda, bewerkt door Prof. Vreede en Dr. Gunning (Aug. 1901), mag gerust gezegd, dat de toekomstige bewerker der 5de editie nog heel wat van zijn gading zal kunnen vinden bij vader Winter."

* * *

Volkstelling in Indië. In de *Economist* van Mei 1902 komt een opstel voor, gewijd aan dit onderwerp van de hand van Mr. N. P. van den Berg. De schrijver wijst er op hoe de eerste volkstelling op Java in 1880 volgens de voorschriften van Staatsbl. No. 81 van dat jaar plaats had in verband met het voorschrift omtrent de herziening der verordeningen op de heerendiensten bedoeld in art. 57 R.R. en hoe die telling sedert vijf maal heeft plaats gehad, het laatst in 1900.

De telling van 1880 gaf voor het zielental van de inlandsche bevolking van Java een cijfer aan van 19.540.813; en sedert zou die bevolking gestegen zijn:

in 1885	tot	21.190.626	of	8.44	pCt. meer.
„ 1890	„	23.609.312	„	11.41	„ „
„ 1895	„	25.370.545	„	7.46	„ „
„ 1900	„	28.384.731	„	11.88	„ „

„Op zich zelf," zegt de schrijver, „behoeft de toeneming der bevolking met 45¼ pCt. in den loop van 20 jaren, al is zij ook in vergelijking met andere landen abnormaal, nog niet onaanneembaar te worden genoemd; maar wel onaanneembaar dunken mij de grillige sprongen in de verhoudingscijfers van het eene lustrum op het andere. Waar geen storende of verwoestende invloeden zich doen gelden, geen epidemieën of oorlogsrampen aan de geregelde werking der natuurwetten in den weg staan, heeft de bevolkingstoeneming veelal een geleidelijk en tamelijk regelmatig verloop." In Nederland liepen de tienjarige vermeerderingsprocenten slechts van 12.1 tot 13.1 pCt. uiteen en de schrijver komt daarom tot het besluit dat alleen gedacht kan worden aan grove onnauwkeurigheden bij de plaats gehad hebbende opnemingen, hetzij bij de laatstelijk volbrachte, hetzij bij vorige gelegenheden. Dit blijkt nog sterker uit de nu volgende vergelijkingen voor elk gewestelijk onderdeel van Java voor 1890, 1895 en 1900. Als men daarbij voegt dat aan den officieelen recapitulatiestaat de aanteekening is toegevoegd dat: „van de meeste gewesten waar particuliere landerijen worden aangetroffen geen opgaven betreffende het zielental dier landerijen zijn verstrekt," dan acht de schrijver de gevolgtrekking allerminst gewaagd, dat wij thans nog op geen heel of half millioen na weten hoe het met de sterkte van Java's bevolking inderdaad gesteld is; en dat het derhalve meer dan tijd wordt om dienaangaande afdoende zekerheid te verkrijgen door eene aan de tegenwoordige eischen van de wetenschap der statistiek beantwoordende volkstelling."

De schrijver geeft vervolgens een overzicht van hetgeen in Nederland over de zaak geschreven is, sedert het vraagstuk bij de indiening van het Koloniaal Verslag over 1854 aan de orde kwam. Een voorstel om eene driejaarlijksche telling op Java te doen houden, afkomstig van den Gouverneur-Generaal Pahud, kwam in handen van de in 1858 opgerichte Rijkscommissie voor de

Statistiek. Een uitgewerkt rapport dier commissie, in hoofdzaak weergevende het praeadvies van den heer Willer, werd onder den titel „Volkstelling in Nederl.-Indië" in 1861 in Den Haag uitgegeven. Aan dit praeadvies lag ten grondslag dat het in de eerste plaats aankwam op de juiste kennis der mannelijke bevolking in verband met haar werkvermogen en dat daarmede op een lijn stond de behoefte aan kennis van het productief vermogen des bodems en van de sociale rijkdommen der bewoners. In verband daarmede werd eene algemeene volkstelling als door het Indisch bestuur voorgesteld niet rationeel geacht, omdat zij op deze laatste punten de kennis niet verder bracht. De commissie gaf in eenige stellingen de grondslagen aan, waarop men zoude behooren voort te bouwen. Intusschen werd de Indische maatschappij zoo onderscheiden geacht van de Europeesche dat de regelen en voorschriften, die de ervaring hier te lande als proefhoudend geleerd heeft, in Indië onmogelijk zouden kunnen gelden.

Hoewel onder de opgeworpen bezwaren het argument, dat om zuiver staatkundige redenen aan eene werkelijke volkstelling niet te denken valt, thans geen dienst meer doet, blijft het voor velen een uitgemaakte zaak dat de daartoe vereischte bestuursmiddelen zouden ontbreken en dat de bevolking niet ontwikkeld genoeg is om van haar kant de vereischte medewerking te verleenen.

Met het voorbeeld van Britsch-Indië en Ceylon voor oogen, worden die bezwaren thans niet meer aannemelijk geacht en onder verwijzing naar het verhandelde op de te Kristiania in 1900 en te Budapest in 1901 gehouden bijeenkomsten van het Institut International de Statistique, wordt er de aandacht op gevestigd hoe de nog ongetelde bevolking in verschillende landen en koloniën daar ter sprake kwam, waarbij Nederland met een zielental van 34 millioen nog als „un-enumerated" voorkomt, terwijl Britsch-Indië met zijne in 1901 getelde 294.266.701 zielen geheel buiten rekening wordt gelaten.

Na de wijze waarop men in dit land te werk is gegaan in hoofdtrekken te hebben behandeld en de aandacht te hebben gevestigd op het door den Superintendent, den heer Jervoise A. Baines bewerkte, ook uit een letterkundig oogpunt voortreffelijke en aantrekkelijke „General Report on the Census of India", in Juli 1893 ingediend, eindigt de schrijver met de aanbeveling om niet langer te dralen met het vaste voornemen tot het volbrengen van een taak, waaraan wij als Koloniale mogendheid van den eersten rang ons niet langer kunnen onttrekken. Daarbij wordt de hoop uitgesproken dat van den kant onzer Regeering een welwillend onthaal zal ten deel vallen aan het haar door de Centrale Commissie voor de Statistiek gedaan aanbod om het vraagstuk voor eene op wetenschappelijke grondslagen rustende volkstelling op Java en Madoera in studie te nemen.

* * *

De slavenhandel op Celebes. In het weekblad *De Amsterdammer* van 25 Mei jl. wordt de aandacht gevestigd op een artikel in het *Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap* van 1 April 1902 (2de serie XIX afl. 253 bl. 328) omtrent een Tocht naar de Boven-Sadang (Midden-Celebes) van de hand van den controleur A. P. van Rijn, waarin schandelijke bizonderheden worden openbaar gemaakt over den menschenroof en -handel, die nog in die streken plaats heeft. De tocht

van genoemden controleur had plaats in een zuidelijker Toradja-gebied dan dat hetwelk onder den controleur der Tominibocht ressorteert en waar de zendingsvestiging zich bevindt, waarvan sprake was in de Mei-aflevering bl. 679 e. v. Het thans bezochte Toradjagebied ligt zuidelijker, behoort onder het gebied van den gouverneur van Celebes en werd van uit Boni bereikt. Met een stoomer van de Paketvaart werd de controleur gebracht naar Palopo gelegen in den N. W. hoek van de golf van Boni en van daaruit ging de tocht naar de Boven-Sadang, een rivier, die op de westkust benoorden Paré-paré in straat Macasser valt.

De bekende reizigers Dr. P. en F. Sarasin hadden in 1896 van uit Maronang nabij Boengi op de westkust het Z. W. schiereiland van Celebes in tegengestelden zin trachten door te trekken, doch waren bij een plaats Doeri door eene vijandige demonstratie van den vorst van Enrekang genoodzaakt het doel hunner reis op te geven. Blijkens hunne reisbeschrijving hadden ook zij reeds een uit de binnenlanden afkomstig slaventransport ontmoet. Deze Toradja's werden volgens hunne informatie door Arabieren en Boegineezen met behulp van modern schietgeweer opgejaagd en naar Enrekang en Sidenreng gebracht, van waar zij naar Borneo uitgevoerd worden. De voornaamste uitvoerhaven voor dezen slavenhandel schijnt het genoemde Paré-paré te zijn.

De door den controleur Van Rijn bezochte meer noordoostelijk gelegen streek behoort onder den Datoe van Loewoe (Loehoe of Loe'oe), aan wien, althans in naam, verreweg het grootste deel der bewoners van Centraal-Celebes en het Z. O. schiereiland onderhoorig zijn, als een overblijfsel van macht uit lang vervlogen tijden vóór de opkomst en overheersching van Gowa. Door opiummisbruik zijn de rijksgrooten en de aan de kust wonende Mohammedaansche onderdanen sterk gedegenereerd, doch dit is niet het geval met de tot dusver heidensche bevolking van het binnenland. Deze ook hier Toradja's genoemd die veel overlast ondervonden van de met repeteergeweren het land binnendringende Boegineezen van de westkust, wendden zich om hulp tot hun vorst, den Datoe van Loewoe, doch daar deze geen kans zag om de weinige honderden vreemde indringers uit zijn vazalstaten te verdrijven, deed hij een beroep op den Gouverneur van Celebes, met verzoek om hulp en althans om vergunning tot den invoer van een groot aantal Beaumontgeweren. Alleen dit laatste werd toegestaan. Maar — het noodlot der Toradja wilde dat ook deze geweren niet tot hunne bescherming, maar tegen hen zouden worden aangewend! De Datoe stak diep in de schuld bij een Arabier, Said Ali, sedert tal van jaren te Palopo woonachtig, en Said Ali wist zich meester te maken van de zestig Beaumont-geweren, die volgens de vergunning van den Gouverneur van Celebes werden ingevoerd. Hij bewapende daarmede een aantal avonturiers die uit verschillende streken van Celebes naar het tooneel van den strijd waren komen afzakken en trok met die macht het gebergte in, naar het heette om de Sidenrengers te bevechten, maar in waarheid om zijne handelsbelangen te behartigen. Wel is waar heeft hij eenige gevechten met de Sidenrengers geleverd in het koffiedistrict Pangala, maar van vele kanten hoorde de schrijver bevestigen, dat hij honderden Toradja's als slaven naar Palopo heeft vervoerd en aldaar naar alle richtingen verscheept en dat alle koffie van de door hem bezette streek aan hem te Palopo moest worden afgeleverd.

Daar de Datoe zich onmachtig bevond om tegen de Sidenrengsche over-

weldigers op te treden, riep hij de hulp in van het rijk Boni. Gretig werd door den vorst en de landsgrooten van Boni het verzoek van Loewoe aangenomen en de gevraagde hulp op veel grooter schaal dan Loewoe wel aangenaam zijn kon toegezegd. De roemrijke tijd van Boni's grootheid was men nog niet vergeten. Men kende de welvaart van het dicht bevolkte Toradjaland dat eens door den grooten Aroe Palakka en diens opvolger aan Boni was schatplichtig gemaakt. In korten tijd werd een krijgsmacht van 4500 man op de been gebracht en onder opperbevel van den Poenggawa naar Palopo verscheept. Van hieruit trok de Poenggawa met zijn geheele macht naar de Boven-Sadang, verdreef, na eenige gevechten, de Sidenrengers die zich daar gevestigd hadden en proclameerde het geheele stroomgebied van de Boven-Sadang tot onderhoorigheid van Boni. De Datoe hechtte gedwee zijn zegel aan het contract tot de vaststelling van de grenzen van Boni's nieuw verworven gebied, waarna de Poenggawa met zijn krijgsmacht naar Boni terugkeerde. Weinige maanden later in April 1898 bevond de heer van Rijn zich aldaar met een opdracht van den Gouverneur van Celebes en de inlichtingen door dien controleur aldaar verkregen kwamen den Gouverneur zoo belangrijk voor, dat hij de opdracht tot eene reis naar dat land verstrekte, mits zorgende voor een veilig geleide.

Op dezen tocht, waarvan de aardrijkskundige bijzonderheden hier verder onbesproken blijven, bezocht de schrijver o. a. een druk bezochte marktplaats Ranteboewa en zegt: „De slavernij tiert hier nog zoo onbelemmerd, dat op elke passerdag een of meer kinderen te koop worden aangeboden. Men liet mij een jongetje zien, waarvoor de eigenaar, eveneens een Toradja, 10 Rijksdaalders vroeg; het kind had stellig in vele dagen geen eten gehad en zag er zoo ellendig en vervallen uit, dat de dood in weinige dagen wel verlossing zal hebben gbracht.

„Naar men mij vertelde zien de meeste menschen, die men in 't openbaar te koop aanbiedt, er zoo zwak en uitgeteerd uit, omdat de eigenaars, gewoonlijk onbemiddelde menschen, in wier handen de slaven door het dobbelspel zijn overgegaan, deze zoo spoedig mogelijk trachten te verkoopen en er geen geld voor over hebben om hun levend eigendom nog zoolang te voeden. De Boegineesche handelaars, die hier te Ranteboewa (aan de grens van het Toradja-gebied) gevestigd zijn, koopen gaarne kinderen van pl.m. 6 jaar, die nog niet te ver zijn uitgehongerd, voor 10 tot 15 Rijksdaalders, omdat oudere personen wegloopen zoodra zij hun kans schoon zien."

Aan het einde van zijn opstel vestigt de schrijver er de aandacht op dat zelfs op officieële wijze herhaald in de meest ondubbelzinnige bewoordingen melding is gemaakt van den onmenschelijken menschenhandel, die in deze streken ellende en verderf brengt en wel in de nota's van toelichting op de contracten, gesloten met de landschappen Doerie en Maiwa (opgenomen in het Tijdschr. v/h Bat. Gen. 1890.) Dat de daarin vervatte erkenning van het bestaan van slavenhandel zoowel te Buitenzorg als hier te lande zoo kalm is opgenomen, althans niet geleid heeft tot maatregelen om het kwaad te bezweren, moet voor een goed deel worden toegeschreven aan de geruststellende verklaringen, die herhaaldelijk door bevoegde personen omtrent den toestand der slavernij op Zuid-Celebes zijn gegeven. (Zie ook blz. 683 der Mei-Afl. van dit tijdschrift onderaan). In de gouvernementslanden is die toestand althans

dragelijk en al moge die in de vorstenlanden niet zoo rooskleurig zijn, toch worden zij ook daar als menschen behandeld. „Diep ellendig is echter het lot van den Toradja die met geweld uit zijn land geroofd in troepjes van drie tot acht door middel van ijzeren ketenen om den hals aan elkaar gekoppeld, naar de Boegineesche landen of erger nog over zee naar Koetei (Borneo's Oostkust) worden vervoerd. Deze heidenen worden door den Boeginees zoo diep geminacht dat het leven voor deze arme schepsels ondragelijk wordt. Schrijver was er herhaaldelijk getuige van hoe zij bespot en beschimpt werden.

Door het beschreven geval met de geweren die uit handen van den Datoe van Loewoe in die van den sluwen Arabier Mas Said overgingen, heeft de Regeering den slavenhandel zelfs indirect en onbewust bevorderd.

Dit maakt het volgens den schrijver gebiedend noodzakelijk de geteisterde bevolking van het Boven-Sadang gebied te hulp te komen. De wijze hoe dit moeilijke vraagstuk op te lossen, lag niet binnen het kader van zijn opstel maar hij verrichtte reeds eene verdienstelijke daad daar de aandacht op deze toestanden te vestigen, welke op nieuw kunnen dienen om in het bijzonder de strijders tegen de zoogenaamde imperialistische politiek tot het inzicht te brengen, dat het niet uit louter veroveringszucht is, dat de Regeering menigmaal genoodzaakt is haar gebied uit breiden.

* * *

Slavernij in andere gedeelten van Nederlandsch-Indië. Het boven besproken bericht omtrent den slavenhandel op Celebes geeft den heer H. R. Rookmaaker aanleiding om in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 4 en 5 Juni jl. de slavernij die nog in Nederlandsch-Indië, ondanks het bepaalde bij art. 115 van het Regeeringsreglement, heerscht, in het algemeen ter sprake te brengen. Niet alleen in de vazalstaten op Celebes, ook elders op Borneo, op Sumatra, in de residentie Bali en Lombok komt nog slavernij voor en er zijn controleurs van het binnenlandsch bestuur tot wier kantoorwerk het behoort „slavenregisters" aan te houden en daarvan op gezette tijden afschriften in te dienen aan hooger autoriteit. Blijkens den Regeeringsalmanak is de toestand der slaven in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden geregeld bij Staatsblad 1875 No. 140 en 287. Zulks belet evenwel niet dat er nog op het stuk van slavernij, toestanden bestaan, zoo verfoeilijk als de slavernij ze maar mede kan brengen.

Behalve op Celebes wordt zij nog getolereerd ter Sumatra's Westkust in de afdeeling Toba en Silindong en in de afdeeling Padang Lawas. De slaven zijn daar geregistreerd, en wel in laatstgenoemde afdeeling ten getale van een kleine duizend „onvrijen" zooals het Koloniaal Verslag ze noemt. In eerstgenoemde afdeeling is dit aantal twee honderd.

„Voorts," zegt de schrijver, „treft men in de residentie Bali en Lombok, behalve de, mede door de Indische regeering in hun ongelukkigen staat erkende „pandelingen", 7741 slaven aan (volgens de opgaven van ultimo 1901). In de landschappen op de Oostkust van Borneo werd onlangs de termijn, waarbinnen de slaven nog konden worden geregistreerd, opnieuw verlengd. Aangezien, zooals het Koloniaal Verslag van 1900 zegt, dit billijkheidshalve werd gedaan, „omdat anders de inlandsche grooten ten zeerste zouden worden getroffen", zullen we dezen goedheidsmaatregel hier niet laken, hoewel hij misschien te laken is."

Vervolgens wordt de geschiedenis nagegaan en vermeld hoe de algeheele afschaffing welke uiterlijk op 1 Jan. 1860 was bevolen, daadwerkelijk slechts geschiedde op Java, Madoera en Banda. Op Sumatra's Westkust ging de slavernij, met uitzondering van eenige landschappen, eerst te niet in 1876, in Djambiana (Bali) in 1877, op Batjan in 1878, in de sultanaten Ternate en Tidore een jaar later en op de Sangir en Talant-eilanden in 1890.

„In Koetei en in Pasir werden alle slavenkinderen beneden de 16 jaar vrij verklaard en registratie voorgeschreven (1877), nadat twee jaar te voren in de onder ons rechtstreeksche bestuur staande landen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden de verplichte registratie was ingevoerd."

„Moeilijk was de taak der afschaffing nergens; alleen liepen de kosten ter Sumatra's Westkust nog al hoog en wel tot bij de vier ton gouds, waarvan bijna 360.000 gulden benoodigd voor Tapanoeli; toch een gering cijfer, als men bedenkt dat daarvoor ruim 23.000 slaven werden vrijgemaakt."

In de Padangsche Bovenlanden voorkwam men de Regeering en wees menig Maleisch hoofd de schadeloosstelling van de hand.

Over het algemeen acht de schrijver de verdere afschaffing slechts een quaestie van geld en zouden volgens velen de moeilijkheden van politieken aard aan de afschaffing verbonden, overschat worden. Voor de vazalstaten van Celebes acht hij het vraagstuk evenwel niet gemakkelijk op te lossen, maar al is het ook moeilijk, men zal er toe moeten komen. Art. 115 R.R. moet blijven bestaan en opdat het daar niet langer sta onze volksvertegenwoordiging en de Indische Regeering beide ten spot, in allen gevalle zoo kort mogelijk, acht de schrijver het noodig dat Nederland blijve aandringen op voortgang in deze zaak. Het is het eenige wat er aan te doen is. Ook in Indië moet het moeilijke evenzeer als het gemakkelijke gedaan worden.

* * *

Handel van China 1901. Terwijl in de revue van de Juli-afl. (Jaargang 1901 deel II blz. 865) in dit tijdschrift de aandacht gevestigd is op het door den heer C. Kraay bewerkte *China-nummer* van de *Indische Mercuur,* wordt bij het nummer van 29 April jl. van dat weekblad een vervolg hierop gegeven, hetwelk ook afzonderlijk verkrijgbaar is gesteld en de gegevens bevat over het jaar 1901. Hoewel China altijd „het land van verrassingen" blijft zijn de cijfers over dat jaar bemoedigend. Van de artikelen, die in China worden ingevoerd zijn — wat Ned. Indië betreft — petroleum en suiker de belangrijkste. Beiden zijn belangrijk vooruitgegaan. In millioenen gallons bedroeg de totale invoer van petroleum in 1886: 23, in 1899: 88, in 1900: 84 en in 1901: 131. Van deze hoeveelheden kwam in 1900 circa 20 pCt en in 1901 circa 30 pCt. uit Sumatra. De invoer van suiker klom van 290 duizend picol in 1891, tot 2 millioen in 1899, ging in 1900 tot 1.291.000 picol terug, maar steeg in 1901 tot boven 2½ millioen.

De totale handel in China berekend in Haikwan Taels beliep in ronde cijfers in 1888 aan netto invoeren 125 millioen, aan uitvoeren 92 millioen, te zamen 217 millioen. In 1899 waren deze cijfers 265 + 195 = 460, in 1900: 211 + 159 = 370 en in 1901: 268 + 170 = 438 millioen Hk. Tls. Volgens de jongste opgaven uit China is de koers van een Haikwan Tael thans 2 sh. $11^9/_{10}$ d. (*f* 1,79⁵).—

Wat de douane ontvangsten betreft, deze zijn in 1901 belangrijk hooger geweest dan in 1900, namelijk 25.537.574 Hk. Tls. tegen 22.873.984. Dit is allereerst aan de verlevendiging van den handel toe te schrijven en verder ook aan het nieuwe toltarief, dat op den 11den Nov. 1901 in werking is getreden.

Volgens den schrijver wijzen voorts alle berichten op eene langzame, doch gestadige uitbreiding van den spoorwegaanleg in China. Onder normale omstandigheden zal zulks voortduren, vooral daar het eigenbelang van Chineezen en niet minder dat van vreemdelingen daarmede gemoeid is. De gunstige gevolgen van de uitbreiding zullen zelfs reeds in de eerstvolgende jaren van belangrijken omvang zijn, met terugwerkenden invloed op de algemeene toestanden in een groot gedeelte van Oost-Azië.

* * *

Een muziekschool in Indië. In zijn van Dag tot Dag behandelt Mr. P. Brooshooft in de *Locomotief* van 26 April jl. het denkbeeld van de voor de kunst blakende artiste, mevrouw D. Roos, om op Java althans één inrichting van dien aard te vestigen. In de Java-bode van 28 Januari jl. had zij geschreven: „In alle groote plaatsen van alle beschaafde landen vindt men conservatoria en muziekscholen; hoe komt het dan, dat in ons Indië niet eene enkele inrichting van dien aard bestaat?" Na gewezen te hebben op den goeden aanleg, die vele kinderen aldaar voor muziek hebben, op de kosten aan privaatlessen verbonden en op de bezwaren om kinderen langer in Holland te laten blijven, alleen met het oog op hunne muzikale ontwikkeling, aan welke bezwaren eene muziekschool bijv. te Batavia grootendeels te gemoet zoude komen, zegt zij nog het volgende.

Doordat hier in Indië in het geheel geene gelegenheid bestaat zich in de een of andere kunstrichting te ontwikkelen, zijn vele begaafde meisjes wel gedwongen om de beste en mooiste jaren van haar leven door te brengen met allerlei beuzelingen.

Ook voor den Indo-Europeaan, die slechts over bescheiden of over heelemaal geen middelen te beschikken heeft, bestaat thans zoo goed als of liever in 't geheel geen gelegenheid om aan zijn liefde en aanleg voor muziek te voldoen, want voor hem kan natuurlijk van dure privaatlessen geen sprake zijn, en toch is dien menschen evenals den Italianen de muzikaliteit als het ware aangeboren.

Onder die halfbloeds zijn er zoo dóór en dóór muzikaal en begaafd met zulke heerlijk mooie reine stemmen en een zoo groote ambitie voor muziek, dat, wanneer ze de gelegenheid maar hadden zich te ontwikkelen, ongetwijfeld groote kunstenaars uit hen zouden groeien.

Terwijl Mevrouw Roos van gevoelen is, dat, waar in Indië op particulier initiatief reeds verschillende andere scholen tot stand zijn gekomen, de oprichting van eene muziekschool volstrekt geen illusie behoeft te blijven, wordt zij daarin door den hoofdredacteur van de *Locomotief* krachtig gesteund door zijn geloof dat haar denkbeeld levensvatbaar is, omdat het ligt in den geest des tijds, die meer en meer opleiding in verschillende vakken in Indië zelf beoogt en het in dit opzicht zelfstandig wil maken. In die koers moet ook de geleidelijke emancipatie van de hoogere *Javaansche* maatschappij worden opgenomen en als men aan de hoogere standen van deze eveneens liefde voor de Europeesche toonkunst

kon ingieten, zoude zich voor den blik der genoemde artiste een nog wijder horizon openen. Gaarne voegen wij onze wenschen bij die van den heer B. dat het denkbeeld tot verwezenlijking moge komen.

* * *

De Indische Landbouwschool. In het *Handelsblad* van 20 Mei jl. wordt het verslag van Dr. Treub over de zoogenaamde demonstratievelden besproken, zooals dit in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur is overgenomen. Wat daarin het meeste trof, was de klacht over het gemis aan deugdelijk opgeleide inlandsche mantri's, die met vertrouwen zouden kunnen worden belast met het dagelijksch toezicht over de werkzaamheden op de demonstratievelden. Nu in 1902 een som op de begrooting staat om in Indië weder een landbouwschool op te richten is men in dit opzicht op den goeden weg, maar het blad acht het jammer dat men in 1884 met ruwe hand afbrak wat kort te voren was opgebouwd en daar het voor de toekomst van belang is profijt te trekken van de lessen van het verledene, wordt de geschiedenis van de vroegere landbouwschool op nieuw nagegaan.

In 1874 achtten Indische regeering en minister van koloniën zoodanige instelling dringend noodig. Niet alleen ter verspreiding van gezonde landbouwkennis onder de inlandsche bevolking, maar ook ter verbetering van het gehalte der Europeesche ambtenaren; „de ondervinding" had immers „helaas geleerd dat de onkunde van ambtenaren op landbouwkundig gebied tot allerlei proeven, voor de bevolking bezwarend, had geleid".

Na de noodige voorbereiding kwam de organisatie der school in '76 tot stand; er zou zijn een afdeeling A, met een cursus van zes maanden, voor de aspirant-ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur; eene afdeeling B, met een cursus van drie jaren, voor inlandsche jongelingen.

Deze afdeeling B werd al spoedig — 1 November 1876 — geopend. Eerst waren er 13, weldra 23 leerlingen, van wie werd getuigd dat „zoowel de aanvankelijke vorderingen als de belangstelling welke zij in het onderwijs toonden, gegronde hoop gaf dat de instelling alle vruchten zou dragen die men zich daarvan had voorgesteld". In 1877 waren er aanvankelijk 70 leerlingen, doch daarvan vertrokken weder 26, vermoedelijk in verband met het voorschrift dat slechts aan de 20 meestbelovende ondersteuning uit 's lands kas werd gegeven. „Over den ijver en de ontwikkeling der leerlingen viel niet te klagen, en de vruchten van het onderwijs waren grooter dan de directeur zich aanvankelijk had voorgesteld". In het cursusjaar 1878—79 had men 63 leerlingen, omtrent welke even gunstig werd geoordeeld; men verwacht dat zij met eene degelijke kennis der door hen beoefende vakken zullen zijn toegerust wanneer zij de drie studiejaren hebben doorloopen".

Om de uitgaven voor het onderwijzend personeel niet op te drijven, werd nu bepaald dat in elk studiejaar hoogstens 30 leerlingen zouden worden toegelaten.

In Maart 1880 overleed de toenmalige Directeur van 's Lands Plantentuin Dr. R. H. C. C. Scheffer en gedurende een jaar werd de school gesteld onder Dr. J. H. F. Sollewijn Gelpke. De sympathie voor de inrichting verdween langzamerhand en in 1882 dacht men er over ze op te heffen.

De Afd. A. der school bestemd voor de a.s. bestuursambtenaren die in Nov.

1878 was geopend, heette reeds dadelijk na Scheffer's dood niet de uitkomsten te hebben opgeleverd, welke men gemeend had zich te mogen voorstellen. Zij genoot niet de sympathie der ambtenaarswereld en een van de eerste regeeringsdaden van den Gouverneur-Generaal van Rees, was het opheffen der beide afdeelingen, waaraan misschien de toen heerschende bezuinigingswoede niet vreemd was. „Maar dat het eene zuinigheid is geweest", zegt het blad, „die de wijsheid bedroog zal nu wel duidelijk zijn. De heer Treub, thans uit ondervinding en ervaring sprekend, doet ons gevoelen hoe het, óók voor inlanders, geldt dat men iets moet hebben geleerd om het te kennen; hoe veel beter het, op zichzelf uitstekend doel der demonstratievelden zoude bereikt worden, wanneer er behoorlijk opgeleide inlandsche opzichters waren.....

Die landbouwschool, afdeeling B, werd indertijd o.a. bezocht door zonen van regenten en patihs, door inlanders, welke door hun geboorte bestemd waren om op den inlandschen landbouw grooten invloed uit te oefenen. „Allemaal dwaasheid, het geeft toch niets", — zoo decreteerde de Gouverneur-Generaal Van Rees; als de menschen wat leeren, worden zij misschien maar „wrevelig tegen het Gouvernement".

Sedert zijn achttien jaar verloopen. Zouden wij mogen veronderstellen dat de bestuurders van Indië voortaan blijk zullen geven van een ruimer blik, nu Java meer en meer met overbevolking wordt bedreigd en alleen groote verbetering van den inlandschen landbouw haar eene voldoening zal kunnen verzekeren?

Het is waarlijk te hopen."

* * *

Verknoeiing van een Oud-Javaansche tempel. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Mei jl. wordt gezegd dat indien het nog noodig ware aan te toonen hoe heilzaam de instelling mag heeten der commissie voor oudheidkundig onderzoek (Gouv. besluit van 18 Mei 1901 No. 4) dit thans weder blijkt uit het gebeurde met den Panataran-tempel in Blitar die door oplappen en bijpleisteren verknoeid moet zijn. Of men hier wezenlijk zulk Vandalenwerk verricht heeft, zal die commissie zelf het best kunnen uitmaken.

* * *

De studie der oud-Javaansche taal en letterkunde. Op 30 Mei jl. opende Dr. H. H. Juynboll zijne lessen als privaatdocent aan de Leidsche Hoogeschool met eene rede over dit onderwerp, waarvan wij het onderstaande verslag ontleenen aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*.

Terwijl — zoo begon spreker — de geheele studie der Maleisch-Polynesische talen betrekkelijk nog van jongen datum is, geldt dit vooral van die van het oud-Javaansch, dat zelfs onder de doctoren in de taal- en letterkunde van den Indischen Archipel nog slechts weinig beoefenaren telt. Dit is vooral toe te schrijven aan het gebrek aan hulpmiddelen tot het aanleeren der taal, niet uit gebrek aan eene klassieke grammatica of een schoone letterkunde. Het oud-Javaansch is de taal, die tot ongeveer de 15e eeuw op bijna geheel Java gesproken werd, dus de moedertaal van het tegenwoordige Javaansch. Vroeger heeft men ten onrechte beweerd, dat het nooit gesproken zou zijn, of als een dialect van een gedeelte van Java zou moeten beschouwd worden. De naam

Kawi, dien men ook nu nog wel aan het oud-Javaansch geeft, heeft tot allerlei valsche gevolgtrekkingen aanleiding gegeven.

Het Oud-Javaansch verschilt meer van het Nieuw-Javaansch dan het Middel-Nederlandsch van de tegenwoordig gesprokene Nederlandsche taal. Op Java is de kennis van het Oud-Javaansch verloren gegaan, terwijl het op Bali nog begrepen wordt, zij het dan ook onvolkomen, omdat men daar geen Sanskrit meer kent. Met tal van voorbeelden wordt door spreker het nut van de Oud-Javaansche studie aangetoond voor een goed begrijpen van het Nieuw-Javaansch, en het wordt ons glashelder, hoe het Oud-Javaansch in de Maleisch-Polynesische taalfamilie een nog belangrijker rol vervult dan Sanskrit of de Indogermaansche taalgroep, en dat wel voornamelijk omdat onder al die talen deze de eenige is, waarvan wij een prillere jeugd kennen. In andere talen, bijv. het Tagalog en Bulsisch zijn soms nog oudere vormen dan in het Oud-Javaansch. Met het aantoonen van de overeenstemming tusschen het Oud-Javaansch en de verwant Maleisch-Polynesische talen, eindigt de spreker zijne inleiding, om enkele woorden te gaan zeggen over de Oud-Javaansche taalgeleerden.

De beide buitenlanders Raffles en von Humboldt hebben zich zeer geringe verdienste verworven, in tegenstelling met de uitnemende verdiensten van onze landgenooten Friederich, van der Tuuk, Cohen Stuart, van Limburg, Brouwer en Holle: Friederich was de eerste, die iets mededeelde over oud-Javaansche litteratuur, de eerste, die oud-Javaansche teksten uitgaf. Van der Tuuk schreef een woordenboek, dat echter niet heeft voldaan aan de groote verwachtingen, die men ervan koesterde, omdat hij o. a. de beteekenis der woorden te dikwijls niet opgeeft. Cohen Stuart, van Limburg, Brouwer en Holle gaven Kawi-oorkonden uit, doch het gebrek aan toelichting blijft een bezwaar, vooral met het oog op de onvolledigheid van Van der Tuuk's lexicon. Onder de nog levende beoefenaars van het oud-Javaansch moet prof. Kern in de eerste plaats genoemd worden. Hij is het, die het eerst zijn aandacht wijdde aan de zoolang verwaarloosde studie van de oud-Javaansche grammatica; in één woord het oud-Javaansch heeft aan hem meer te danken dan aan eenig ander beoefenaar. Hij gaf vier groote Oud-Javaansche teksten uit, waarvan drie met vertaling en aanteekeningen. Bovendien gaf hij proeven uit andere oud-Javaansche geschriften uit, verhandelingen over onderdeelen van de oud-Javaansche grammatica en over oorkonden. Niet Raffles en von Humboldt, doch prof. Kern is den grondlegger der studie van het oud-Javaansch.

Drie zijner leerlingen hebben door hunne geschriften getoond, ook na hunne promotie de studie in het oud-Javaansch te willen voortzetten. Vooreerst dr. Brands, die zich in den beginne vooral toelegde op de studie van de vergelijkende Maleisch-Polynesische taalkunde, om later meer het gebied te betreden van de oude geschiedenis en de oudheidkunde van Java. Als tweede leerling is spreker genoopt zich zelf te noemen; zijne richting is de literarische-lexicographische, hij mag eenigszins als een voortzetter beschouwd worden van van der Tuuk's werk, Brands daarentegen als volgeling van Cohen Stuart. De jongste beoefenaar van het oud-Javaansch, dr. Hazeu, gebruikt de oud-Javaansche taal om tot de kennis der ethnographie van Java door te dringen.

Na deze uitweiding over eenige leerlingen van prof. Kern volgde eene opsomming van vier grootere en eenige kleinere verhandelingen, die in de laatste 17 jaren verschenen zijn, alle van leerlingen van prof. Kern.

Tot slot een blik op hetgeen in de toekomst nog gebeuren moet. Tot zijn spijt kan spreker zijn tijd niet onverdeeld aan zijne lievelingsstudie wijden, maar hij hoopt toch, ook indirect, te kunnen bijdragen tot vermeerdering der kennis van het oud-Javaansch. De langdurige voorbereidende studie, die vereischt wordt voor men met het oud-Javaansch zal beginnen, zal de meesten ervan afschrikken, maar hij hoopt en vertrouwt dat althans de candidaten in de taal en letterkunde van den Indischen Archipel de aangeboden gelegenheid tot bestudeering van het oud-Javaansch niet ongebruikt zullen laten.

Hiermede eindigde dr. Juynboll zijn rede.

* * *

Interpellatie in de Tweede kamer van Mr. D. Fock over de Havenwerken voor Soerabaja. Wegens de sensatie veroorzaakt door het voorafgegane amendement de Waal Malefijt in zake de wet op de krijgstucht trof de heer Fock het blijkbaar niet met zijne interpellatie, op 30 Mei jl. waarbij aanvankelijk door het rumoer in de zaal zijn betoog moeilijk te volgen was. Het volgende is ontleend aan het verslag uit het *Alg. Handelsblad:*

Spreker vestigt de aandacht op het adres der vereeniging Moederland en Koloniën, waarin gewezen wordt op den treurigen toestand van Soerabaja. Thans is weder het oogenblik gekomen om de zaak aan te vatten. Uitvoerig wijst spr. op den slechten toestand waarin de reede verkeert, die niet toelaat er geregeld te lossen en te laden. Bovendien is er aan den mond van de Kali-Maas een bank, waardoor de prauwen niet kunnen passeeren van het kanaal naar de reede. Voorts zijn de pakhuisruimten veel te klein. Mag verwacht worden dat Soerabaja een toekomst als handelsplaats bezit, dan moet ten spoedigste overwogen wat ter verbetering dient gedaan. Het West- en Oostgat van Soerabaja dient op voldoende diepte gehouden te worden. De Regeering heeft in die richting wel gewerkt. Voor schepen van 6 à 7 M. diepte is Soerabaya bereikbaar, maar de reede moet toegankelijk worden voor schepen van 8 M. diepgang. Terwijl men deze zaak en de verlegging van den Solomond in studie neemt, moet echter iets gedaan voor de verbetering der haven zelven. De vraag of de ligging van Soerabaja inderdaad zoo gunstig is dat aan de verbetering van de haven- en handelsinrichtingen aldaar groote kosten mogen worden besteed, beantwoordt spr. bevestigend. Soerabaja is de handelsplaats onzer kolonie bij uitnemendheid. Terwijl men te Singapore al het mogelijke doet om de handelsinrichtingen te verbeteren, dreigt het gevaar van verplaatsing van den handel indien ook te Soerabaja niet krachtig de handelsinrichtingen verbeterd worden. Er zijn personen die uitsluitend aan irrigatiewerken waarde hechten. Doch niet minder noodzakelijk en even urgent is deze verbetering. Waar Nederland zooveel aan Indië te danken heeft, dient ons land deze eereschuld af te doen door zich om den vooruitgang van Indië te bekommeren. Spr. wees hierbij er op dat deze zaak reeds zoolang hangende is en gaf den Minister in overweging een commissie te benoemen van niet te grooten omvang om de verschillende plannen te onderzoeken en een uitgewerkt ontwerp naar aanleiding daarvan ten spoedigste bij de Regeering in te dienen. Spr. vroeg daarom de Regeering of zij bereid is de oplossing van het bedoelde vraagstuk spoedig en op afdoende wijze ter hand te nemen. Zoo ja, welke maatregelen zij daartoe wenscht te nemen.

De Minister van Koloniën antwoordde dat blijkens rapport ten oosten en ten westen van Soerabaja de grondborigen en loodingen zijn afgeloopen. De Minister is ervan overtuigd dat niet slechts de handel te Soerabaja dient bevorderd maar ook uitgebreid. De vorige Regeering heeft reeds verzocht om alle gegevens ten spoedigste openbaar te maken. Ook thans heeft de Regeering den Gouverneur-Generaal verzocht ten spoedigste alle adviezen te publiceeren. Wanneer zulks zal geschied zijn, kan de Regeering overwegen of er voor haar aanleiding is de zaak aan te vatten. De plannen zullen veel geld kosten De Regeering wil er wel toe overgaan doch alleen als de kosten niet zoo hoog zijn, dat zij van nadeeligen invloed zijn op de verbetering der irrigatie in Ned.-Indië. Deze toch moet voorgaan. In 's Ministers rede ligt het antwoord opgesloten op de beide vragen door den heer Fock gedaan. Publiciteit zal worden gegeven aan datgene wat hiervoor in aanmerking kan komen.

De heer Fock blijft aandringen op de benoeming eener commissie. Wil de Minister hiertoe geen voorstel bij de Koningin doen, dan zal spr. een motie indienen.

De Minister van Koloniën antwoordt eerst de publicatie van stukken te willen afwachten.

De heer Fock verklaart van de indiening eener motie af te zien.

De beraadslagingen worden gesloten, na dankzegging aan den Minister voor de verstrekte inlichtingen.

* * *

Opium op Java. In het *Alg. Handelsblad* van 2 Juni jl. wordt opgemerkt, dat de houding van het Indische Gouverment in de laatste jaren ten opzichte van het opiumvraagstuk, een gunstigen invloed heeft. Wat de residentiën betreft, waarin de pacht nog werkt en in de onderstelling dat het smokkelbedrijf niet is toegenomen zoodat het wettig verbruik als maatstaf voor het geheele verbruik mag worden aangenomen, vindt men voor 1890 een verbruik van 80.706 kati's, tegen 65,255 kati's in 1900. Dat intusschen in diezelfde gewesten thans 1½ millioen gulden meer aan pacht wordt betaald dan tien jaar geleden is niet wel te verklaren,

Uit de belangrijke statistiek van de opiumregie worden vervolgens cijfers aangehaald, waaruit in verschillende gewesten een minder gebruik is af te leiden.

„Nemen wij," zegt het blad, „nu nog eens de totaalcijfers van het wettig opiumgebruik op geheel Java en Madura, dan vinden wij:

voor 1890: 105.825 katis, verstrekt aan de pachters;

voor 1900: 76.521 katis, verstrekt aan de pachters en de regie te zamen.

Een vermindering dus met ruim 27½ pCt. ondanks de vermeerdering der bevolking.

Ons dunkt, een dergelijke uitkomst geeft moed voor het vervolg. Mits de regeering waakzaam blijve, vooral in dien zin, dat de fiscaliteit zich niet doe gelden om, ten tijdelijken bate van de Indische schatkist, het opiumdebiet weder op de eene of andere wijze te bevorderen!"

* * *

Heerendienst op Java. In het *Alg. Handelsblad* van 8 Juni jl. wordt de meening van Mr. L. W. C. van den Berg weersproken, waar deze in een

artikel in het Tijdschrift van Ned.-Ind. (afl. 2—3) van oordeel is dat hoezeer de heerendiensten eene slechte reputatie hebben, vooralsnog afschaffing van deze belasting in arbeid niet wenschelijk is te achten, omdat over het algemeen de bevolking te arm is om noemenswaardig zwaardere belastingen in geld te kunnen verdragen. Zelfs de economische vooruitgang der laatste 30 jaren achtte hij nog lang niet voldoende om in de eerste toekomst aan de algeheele afschaffing te denken. Hiertegen wordt opgemerkt dat de sedert 1891 ingevoerde of verhoogde belastingen *meer* opbrengen dan de vijf millioen welke de finale afschaffing van alle heerendiensten zou hebben gevorderd en dat dus het laatste gedeelte de stelling niet houdbaar is. In de tweede plaats geeft de uitvoering in betaalden arbeid den inlander de gelegenheid het geld te verdienen, dat voor de belasting benoodigd is en zulks op tijden, welke hem het beste voegen. Dat bij de Indische begrooting voor 1902 is gerekend op de afschaffing van verschillende diensten ten laste van de algemeene kas, dus zonder daarvoor een nieuwe, geldelijke belasting te vorderen en het de bedoeling is daarmede voort te gaan naarmate 's lands geldmiddelen dat veroorloven, werd door Mr. v. d. B. niet vermeld. Het *Handelsblad* wijst er op hoe verschillende belastingen sedert de laatste tien jaren te zamen 12½ millioen meer opbrengen dan voorheen en hoe het slechts van de algemeene eischen van 's lands dienst afhangt of de benoodigde vijf millioen geheel of gedeeltelijk, dadelijk of geleidelijk voor de afschaffing kunnen worden bestemd.

Over de groote misbruiken, onvermijdelijk verbonden aan de bevoegdheid om de menschen tot onbetaalden arbeid op te roepen mag niet te licht gedacht worden. Het streven moet zijn, de belasting in arbeid te doen vervallen zonder de belasting in geld, die reeds na 1891 verhoogd is, opnieuw te verhoogen. De gewraakte stelling had, volgens het blad „in vroeger jaren een schijn van recht, toen men betrekkelijk weinig belasting in geld hief; in 1852 b.v. bedroegen 's lands inkomsten in geheel Indië nauwelijks 35 millioen (thans 125 millioen), en vulden onbetaalde diensten het tekort aan. Sedert is echter wel voldoende gebleken, dat ook langs andere wegen een budget sluitende kan worden gemaakt. Wanneer men de spoorwegen en havenwerken uit geleend geld had betaald, dan zouden er nog vele millioenen in de Indische schatkist zijn, ondanks den grooten achteruitgang van de gouvernementskoffie-cultuur, het loslaten van alle andere gedwongen cultures, velerlei andere nadeelige invloeden, en ondanks, vooral, den ganschen Atjeh-oorlog!"

„Wij hebben den Javaan eer te veel dan te weinig belasting in geld laten opbrengen; bij goede financieele regelingen zou men vermoedelijk minder hebben geëischt. Maar dit is geen reden om de hatelijke belasting in arbeid langer te behouden, integendeel. En dat hij belastingen in geld kan opbrengen, is ruimschoots bewezen; hij zal dat te gemakkelijker kunnen doen naarmate het bestuur er meer op uit is, zijn welvaart te bevorderen."

„Ook daartoe is de afschaffing van gedwongen onbetaalde diensten noodig."

* * *

Scheepvaart en Handel. In de jongste aflevering van de *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië* komt van den hand van Mr. N. P. van den Berg een artikel voor van 70 kolommen dat wij niet onbesproken willen laten, al belet plaats-

gebrek ons er eene uitvoerige analyse van te geven, zoodat wij ons er toe moeten bepalen de kennismaking met het stuk zelf in het bijzonder aan te bevelen. Het eerste gedeelte behelst de geschiedenis van den particulieren handel in Nederlandsch-Indië, zooals die nu eens vrijgeviger, dan weer zeer beperkt door de Oost-Indische Compagnie werd toegelaten, daar zij in beginsel streed tegen haar monopoliestelsel. Eerst met het optreden van Commissarissen-Generaal brak voor den particulieren handel in Indië een tijdperk aan van vroeger niet gekenden bloei en welvaart. Batavia, dat het middelpunt van den handel werd, zag gaandeweg het aantal daar gevestigde handelshuizen toenemen. Telde men er in 1816 slechts tien, vijf jaren later was het aantal reeds tot 16 gestegen, en terwijl in eerstgenoemd jaar alleen op 2 agenturen van buitenlandsche assurantie-maatschappijen kon gewezen worden, was Batavia in 1821 in het bezit van eene geheel zelfstandige Javasche Zee-Assurantie Maatschappij, naast welke agenturen van 5 te Calcutta gevestigde instellingen van dien aard werkzaam waren. Een schets wordt gegeven van de daarop gevolgde handelspolitiek en van den invloed van de oprichting der Nederlandsche Handelmaatschappij in 1824, alles in aansluiting aan hetgeen daarvan onder de hoofden Rechten, Javasche Bank, Nederlandsche Handelmaatschappij, Consignatiestelsel, Credietinstellingen en Muntwezen is gezegd, waarop het een en ander wordt medegedeeld over onderwerpen met handel en scheepvaart ten nauwste verbonden, als: Groote vaart en kustvaart; Handelsverdragen; Havens en haveninrichtingen; Groothandel en tusschenhandel en Kamers van Koophandel; om te besluiten met een overzicht van de statistiek op het onderwerpelijk gebied.

* * *

Een handelshaven op Noord-Sumatra. Naar aanleiding van het artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, besproken in onze Revue van de Mei-aflevering blz. 711 maakt de heer K. H. H. van Bennekom uit Padang in datzelfde blad van 11 Juni jl. eenige opmerkingen en heeft voornamelijk bedenking tegen het voorstel om eene overeenkomst met de Stoomvaart-maatschappij Nederland aan te gaan om hare mailbooten voortaan Sabang in stede van Emmahaven te laten aandoen. Hij acht het niet juist gezien een gedeelte onzer Oost-Indische bezittingen te bevoordeelen ten koste van een ander. „Het is waar", zegt hij, „dat de Padangsche handel geen onherstelbaren knak zal krijgen, indien deze mailstoomers Emmahaven niet meer aandoen, maar wij moeten ons niet alleen op een handels-standpunt plaatsen. Het doel mijner beschouwingen is deze aangelegenheid geheel objectief te behandelen. Ware dit niet het geval, dan zou ik, als agent eener concurreerende stoomvaartlijn, slechts belang bij mindere concurrentie kunnende hebben, het voorstel om Emmahaven niet meer door de Nederland te laten aandoen, toejuichen. Ik stel mij evenwel op het standpunt van de Europeesche ingezetenen van Sumatra's Westkust, in wier belang het zeker niet is, dat zij voortaan van eene rechtstreeksche gemeenschap met Europa (om niet te spreken van eene extra vlugge verbinding met Java) verstoken zullen zijn, zoowel wat betreft den passagiers- als den brieven- en postpakkettendienst. Wij heeten te leven in een tijd van vooruitgang, terwijl het aanhangige voorstel achteruitgang voor Sumatra's Westkust zou beteekenen.

Aan de Kamer van Koophandel te Padang werd door de regeering advies ter zake gevraagd. Het antwoord kwam hierop neer: Geef Atjeh het voordeel waarom het vraagt, maar benadeel Sumatra's Westkust niet; laat de Nederland dus zoowel op de uit- als op de thuisreis zoowel Sabang als Emmahaven aandoen. Alle partijen zullen hiermede gebaat zijn, zij het dan ook tegen eene extra subsidie. Die subsidie behoeft niet grooter te zijn dan die, voor het geval Sabang alleen aangedaan wordt, omdat de booten te Emmahaven, op uit- en thuisreis, zich van goedkooper kolen kunnen voorzien dan te Sabang".

* * *

Melioristen aan het werk in Indië. Verbeterhuizen en meer particuliere Ziekeninrichtingen. In het Van dag tot dag, voorkomende in het avondblad van het *Alg. Handelsblad* van 10 Juni jl. wordt er, met het oog op de in Zuid-Afrika verloren illusie, op aangedrongen dat wij Hollanders, tot troost daarvoor in Europa en Azië blijven optreden als „melioristen", eene leuze voor hen, die te somber en ontgoocheld zijn om zich optimisten te noemen. Waar wij in Indië omringd zijn door roofvogels moeten wij ons versterken door ons huis aldaar verder in orde te brengen. Een van de gevaren, welke Insulinde bedreigen is het pauperisme onder de Indo-Europeanen. Onder de middelen dienstig om dat te verminderen, zal de betere regeling der kinder-erkenning dienen te worden opgenomen.

In de tweede plaats moet het mogelijke worden gedaan om de kinderen van Europeesche afkomst een betere opvoeding te geven en te zorgen dat zij die werken willen in de gelegenheid zijn zich daarvoor te bekwamen.

Wat degenen betreft, die niet willen, wees iemand den schrijver op art. 32 van het in 1867 ingevoerde Wetboek van Strafrecht voor Europeanen, waar sprake is van plaatsing van jeugdige misdadigers in een verbeterhuis, terwijl die bepaling evenals art. 47 van het eerlang in te voeren strafwetboek, dat in 1898 werd afgekondigd, eene doode letter zal moeten blijven, omdat die verbeterhuizen ontbreken. „Het is zeer bijzonder noodig," zegt de schrijver, „dat de staat zich verwaarloosde individuen meer aantrekt dan tot dusver het geval was. Er zijn instellingen noodig, waar zij, onder strenge tucht, worden gevormd tot bruikbare leden der maatschappij. Lettende op de concurrentie der Chineezen en ook der inlanders, bij alle ambachten, komt het mij voor dat de toekomst van hen die ik opgevoed wensch, zal moeten worden gezocht in het landbouwbedrijf. Zijn zij daarin voldoende bedreven, dan heeft het gouvernement op de buitenbezittingen Staatsdomein genoeg om hun een behoorlijken lap grond zonder te bezwarende voorwaarden af te staan, en is er ook geen bezwaar dat zij voorloopig, uit 's lands kas worden ondersteund totdat de eerste oogst wordt binnengehaald."

Hoe die gestichten in te richten, zal in Indië na plaatselijk onderzoek zijn uit te maken, doch een vriend opperde aan schrijver het volgende denkbeeld:

„Wij hebben in Indië tal van eilanden, die onbewoond en zeer vruchtbaar zijn; om een voorbeeld te noemen: die der Obigroep (residentie Ternate.) Het eiland Groot-Obi, 35 vierk. geogr. mijlen groot (dus iets grooter dan onze provincie Zeeland) heeft tal van rivieren, en schijnt geschikt voor allerlei cultures. Wanneer men eens dat eiland koloniseerde!

Een geschikt persoon onder toezicht van den resident van Ternate met de leiding belast, zou worden bijgestaan door helpers voor den landbouw, voor eenvoudig smeed- en timmerwerk; door onderwijzers; door een hulpprediker; door eene *Europeesche* politie, b. v. uit gepasporteerde soldaten samengesteld. Men zou dunkt ons, hier alles wat inlandsch is moeten weren; in eene kolonie als deze, bestemd om de verwaarloosde Europeesche kinderen tot goede *Europeanen* te maken, zouden *inlanders* niet nuttig zijn. Men zou alleen een uitzondering kunnen maken voor hen, die door opvoeding en beschaving met Europeanen op ééne lijn staan, zooals een doctor-djawa.

„In zoodanige kolonie kan men de jongens en meisjes *alles* leeren wat zij noodig hebben te weten als „boer" en „boerin"....

In het nummer van 13 Juni komt de schrijver op hetzelfde denkbeeld terug, doch thans naar aanleiding van het artikel van Dr. Steiner in onze Mei-aflevering met betrekking tot de Inlandsche ziekenverpleging. Waar het hospitaal te Modjowarno, dat van Dr. Scheurer te Djokjakarta, het ziekenhuis te Swaroe (vroeger te Kendal Pajak), het Diaconessenhuis te Batavia en de bestaande vier gezondheids-etablissementen in vergelijking van de grootte der inlandsche bevolking nog slechts geringe hulp kunnen bieden en de laatste voor hen van geen nut zijn, ligt hier voor de Nederlandsche en Indische liefdadigheid een schoon veld open. Particuliere vereenigingen kunnen hier meer en beter doen dan de Staat. Van dezen kan dan met recht verwacht worden dat hij het particulier initiatief tot verdere ontwikkeling brenge. Wellicht ware het mogelijk de oprichting van particuliere ziekenhuizen te bevorderen door het stellen van algemeene regelen. De schrijver stelt hier het volgende als voorbeeld.

„de oprichting geschiedt geheel buiten bemoeienis van den Staat;

wanneer de ziekeninrichting een paar jaar bestaat en aan de behoeften blijkt te voldoen, verstrekt de Staat de noodige doctors-djawa, medicijnen en instrumenten, en geeft hij, als subsidie, de helft van alle verder noodzakelijke jaarlijksche uitgaven;

wanneer de particuliere vereeniging, op eene andere plaats, een tweede ziekenhuis bouwt, wordt haar de helft der noodzakelijke bouwkosten vergoed."

* * *

Bevloeiingen op Java. Terwijl het *Alg. Handelsblad* en 2 Juni jl. bij de beschouwing van Bijlage M.M. van het jongste Koloniaal Verslag de vraag stelt: „Moet er niet wat meer vaart gezet worden achter de verbeteringen der irrigatie op Java," bevat *De Indische Mercuur* van 10 Juni jl. een hoofdartikel van den heer van Gorkom over dit onderwerp, waarin met het oog op Bijlage U wordt aangeteekend dat juist die koloniale verslagen geen indrukken geven, dat men de irrigatie op Java zoo heel stiefmoederlijk behandelt. In verband met de uitgebreidheid der stof van deze maand is het niet doenlijk van dit belangrijk artikel een overzicht te geven; doch daar genoemd weekblad in Indië in veler handen is, bepalen wij ons er toe, de aandacht er hier op te vestigen.

* * *

De Tjiplang en het land Indramajoe West. In de *Preanger-Bode* van 18 April jl. komt onder het geschrift „Hier moet de Regeering ingrijpen!" een opstel voor dat naar onze meening eene eenzijdige voorstelling geeft van eene belangrijke waterquaestie, waarvan eene juiste beschouwing ook van nut is voor andere soortgelijke gevallen. Sprekende over ontevredenheid onder de inlanders in de afdeeling Soemedang, meent de schrijver dat deze gevoed wordt door het feit dat aan eene sawahvlakte van ± 2500 bouw gelegen in de nabijheid van de Tjiplang-rivier (op de grens van Cheribon) irrigatiewater onthouden wordt, terwijl dit naar hij vernam daarop zoo gemakkelijk uit die rivier te brengen zoude zijn. Ten behoeve van die vlakte, genaamd naar de dessa Oedjoeng djaja, zoude vóór 40 jaar geleden onder leiding van inlandsche hoofden een stuw gemaakt zijn geheel van inlandsche constructie, die echter door de eerste, de beste bandjir werd weggeslagen. Zoo ging het ook met de tweede stuw. De rivier is diep en de inlanders konden het werk niet aan.

„Wat is toen gebeurd?" zegt de schrijver. „Heel onverwacht werd toen door een vroegeren beheerder van de onderneming Indramajoe-West de Tjipelang-leiding gemaakt waardoor het water uit de rivier werd afgeleid naar die onderneming en de geheele vruchtbare landstreek voor het grootste gedeelte de kans op een mogelijke bevloeiing verloor, daar de administrateur beweerde, dat hij rechten op het water had en alle afvoer vóór de genoemde leiding met kracht van wet, zou beletten. De geul van de Tjipelang-leiding tot aan de Tjimanoek, een breede rivier, liep intusschen leeg en slechts van den anderen kant der Tjipelang-leiding was besproeiing van de landstreek mogelijk, welke evenwel belet werd door de vermeende rechten van de onderneming Indramajoe West, van welke rechten, naar men mij meedeelt, in de archieven niets is te vinden."

Ten einde de zaak zuiver te stellen moet er op gewezen worden dat het land Indramajoe ten onrechte wordt voorgesteld als eene „onderneming". Dengenen, die bekend zijn met het Reglement op de landerijen bewesten de Tjimanoek, behoeft het oneigelijke van die benaming niet te worden uitgelegd. Genoeg zij het te herinneren, dat dit land groot 75.000 bouws volgens de opgave van 1 Jan. 1900 niet minder dan 78.465 opgezetenen telt, die wat de behoefte aan irrigatiewater betreft grootendeels afhankelijk zijn van die Tjiplang leiding en daarvan reeds van oudsher genieten. Het is zeer te betreuren dat het recht op dat water thans meer op verjaring schijnt te berusten, dan op eene juiste kennis van de omstandigheden waaronder en de wijze waarop het indertijd is afgestaan.

Men heeft hier toch slechts gedeeltelijk te doen met de belangen der eigenaren van het land, de bevolking zoude er in de eerste plaats en veel meer nijpend door lijden als zulk een recht betwist werd en men haar dwong een gedeelte van het water af te staan aan bovenstrooms gelegen gronden, die hoogst waarschijnlijk pas zijn ontgonnen, toen de lager gelegen landen het water reeds lang gebruikten.

Dat de bedoelde leiding eerst van omstreeks 40 jaren, dus van 1862, zoude dagteekenen is blijkbaar onjuist.

Wanneer men de kaart nagaat, dan bestaat de grensscheiding tusschen de Preanger en Cheribon ter hoogte van de afdeeling Soemedang uit de rivier Tjipanas, welke van de noordelijke helling van de Tampomas afkomt en zich

stort in de Tjiplang, en uit laatstgenoemde rivier, welke vroeger in oostelijke richting in de Tjimanoek uitvloeide. Beide rivieren te zamen vangen al het water op dat uit de Preanger komt en beletten dus dat er iets rechtstreeks naar het land Indramajoe bewesten de Tjimanoek afvloeit. Nu is de Tjiplang sedert oude tijden permanent afgedamd op eenigen afstand, thans ± 3.5 K.M. van hare natuurlijke uitmonding in de Tjimanoek en stroomt al het water af in eene gegraven leiding, die bewesten laatstgenoemde rivier loopt en zich voortzet tot aan den zijarm, welke de Tjimanoek in haar benedenloop op ongeveer 4 paal bezuiden de hoofdplaats Indramajoe links afgeeft en bekend staat als de Rambatan. De terreinen, die nog verder zeewaarts liggen, moeten zich behelpen met inlaatsluisjes aan de Tjimanoek, welke alleen bij hooge standen werken, doch hooger op is zulks door de diepe ligging van den bodem dier rivier niet wel doenlijk.

De Tjiplang-leiding wordt reeds vermeld op de topographische kaart van de residentie Cheribon, die wel is waar eerst in 1877 werd uitgegeven, doch blijkens den titel in 1857 werd geteekend. Dat die leiding echter veel ouder is, meenen wij te mogen opmaken uit eene onjuiste aardrijkskundige opgave, voorkomende in verschillende werken, o. a. in de Land- en Volkenkunde van Roorda van Eysinga, Band III, deel III, bl. 359, en daaruit overgenomen in Veth's Aardrijksk. Woordenboek en in Nederlandsch Oost-Indië van A. J. van der Aa (Amst. 1851 deel III bl. 231) waarbij de loop wordt beschreven van een rivier, die niet bestaat en niet bestaan kan omdat de Tjipanas en Tjiplang bezuiden de Tampomas al het bergwater opvangen. De bedoelde passage laten wij hier volgen:

„De *Tjiamplong* doorstroomt de streek, die op eenigen afstand westwaarts van de Tjimanoek loopt. Hare wateren nemen de beken op van de bergruggen, die de scheiding der Preangerlanden ten Noorden vormen, beoosten het gebergte *Tampomas*. Doch in haren loop neemt zij verder geen tak meer op. De loop is bogtig, wendende eerst noord-noordoost, dan noordwest, noordoost en eindelijk noorden ten oosten. Na eenen afstand van 40 palen doorstroomd te hebben, valt zij even bewesten de monding der Tjimanoek, met twee monden in zee. Zij is tot zeer ver van haren mond voor groote praauwen bevaarbaar".

Dat hier een waterloop bedoeld is, die zijn ontstaan te danken heeft aan eene verwarring van denkbeelden betreffende de Tjiplang-leiding is zoowel wegens den naam als wegens de beschrijving, o. a. dat die rivier in haren loop verder geen beken meer opneemt, onmiskenbaar. Wat de groote bevaarbare monding betreft, is zeer waarschijnlijk een oude arm van de Tjimanoek bedoeld, die nu nog als Bengawan of Pangkalan op genoemd land bestaat en, na daarvan gescheiden te zijn, slechts regenwater en afvloeiend irrigatiewater opneemt, doch vroeger vermoedelijk uitwaterde bewesten de Tjimanoek in de Moeara Tjantigi, waar thans de lager gelegen arm, Rambatan, in uitkomt.

De gegevens in verschillende boeken en oude kaarten over de Tjiamplong verspreid, brengen het gebruik van het Tjiplangwater zeker terug tot het eerste vierde gedeelte der 19de eeuw en wanneer men op de kaart van Raffles ten slotte een der mondingen tusschen de Kandangauer-rivier en de Tjimanoek bestempeld ziet met den naam van Tjitampolong, dan schijnt het ons door de overeenkomst van dezen naam met die van de geheimzinnige

Tjiamplong bijna zeker dat reeds gedurende de Britsche overheersching het Tjiplangwater zijn weg vond over het land.

Stelt men daar tegenover dat Soemedang langen tijd woest heeft gelegen en dat het in cultuur brengen van de Oedjoengdjaja vlakte hoogst waarschijnlijk eerst geschied is, jaren nadat in de benedenlanden de natte rijstbouw werd uitgeoefend, dan is het eene onbillijkheid om de groote menigte aldaar te willen berooven ten bate van enkelen, die zich later vestigden. Bovendien is het gebruik van het Tjiplangwater voor die velden blijkens het medegedeelde slechts te verkrijgen door een kunstwerk, dat boven de krachten der inlanders gaat en waaraan waarschijnlijk veel meer kosten verbonden zijn dan de schrijver denkt, terwijl deze gronden, die in een meer regenrijke streek liggen, ook als van regen afhankelijke sawahs te bewerken zijn.

Een correspondent vestigde in het nummer van 24 April reeds de aandacht van de *Preanger-Bode* op de onjuistheid der gegeven voorstelling. De redacteur wil de bezwaren, die te Indramajoe zouden ontstaan op het bestuur van Cheribon werpen en acht het niet onmogelijk dat water uit de Tjimanoek in plaats van uit de Tjiplang getapt zoude kunnen worden, doch acht zich ten rechte onbevoegd om hierover te oordeelen. Het beginsel dat hij wenscht gehuldigd te zien, namelijk dat elk gewest, zooals Cheribon in zijn eigen behoefte behoorde te voorzien, ook al ging zulks met groote kosten gepaard, schijnt in het algemeen niet houdbaar.

Het water komt overal van de bergen, die over het geheel minder bewoond zijn dan de lage landen en van een veel grooteren regenval profiteeren. De lage landen ontvangen het uit rivieren en beken, die opgedamd worden. Daar waar de grond in den drogen tijd steenhard is, kan van eene bebouwing zonder bevloeiing weinig of geen sprake zijn. De toestanden in de het eerst en het dichtst bevolkte benedenlanden hebben zich naar dit watergebruik geregeld en bij gebrek daaraan ontstaat ellende. Hoe moet nu gehandeld worden als bij toenemende ontginning, de boven in het gebergte liggende terreinen voor den natten rijstbouw worden ingericht en men zich aldaar, zittende aan de bronnen, in betrekkelijke weelde gaat baden ten koste van de benedenlanden? Het doet er in zulke gevallen niet toe of de opgezetenen in deze laatste behooren tot een particulier land of niet, zij hebben evenveel recht op bescherming als de bewoners der gouvernementslanden. Dit vraagstuk is wel der overweging waard en inderdaad is het hier noodig dat de Regeering ingrijpe, al zij het niet op de wijze als de Preanger-Bode aanvankelijk wilde.

J. E. d. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Dr. Mr. H. J. E. Tendeloo. Maleische Grammatica. Eerste Deel, Klankleer — Schrift — Etymologie — Syntaxis. Tweede Deel, Aanteekeningen en Toelichtingen. Boekhandel en Drukkerij, voorheen E. J. Brill, Leiden — 1901.

De schrijver van de jongst verschenen Maleische Grammatica — het tweede deel kwam in dit jaar uit, niet in 1901 — heeft zijn werk mogen opzetten en voltooien onder omstandigheden, welke in vele opzichten gelukkig genoemd kunnen worden. Na een voorbereidende studie aan de Leidsche Universiteit, bij welker beëindiging hij zich den academischen graad zag toegekend, heeft Dr. Mr. H. J. E. Tendeloo zijn onderzoekingen op het gebied der Maleische taal kunnen voortzetten in het Maleische land, levende te midden van een Maleische bevolking; terwijl hij bovendien door den aard van zijn ambtelijke betrekking gedurig in de gelegenheid is geweest in aanraking te komen met de meest ontwikkelden onder de inlandsche bewoners. En wijl hij voorts reeds in vroegere geschriften het bewijs geleverd heeft bij een helder oordeel de gave te bezitten zijn gedachten scherp en duidelijk onder woorden te kunnen brengen, zoo spreekt het van zelf dat men, zijn jongste werk ter hand nemende, de verwachting koestert kennis te zullen maken met een degelijk boek. In deze verwachting — het zij hier al dadelijk gezegd — wordt men niet teleurgesteld.

Het Eerste Deel, op zich zelf een *cursus* in de Maleische grammatica, vormt een afgesloten geheel. De schrijver ontwikkelt hierin geleidelijk en klaar zijn eigene theorie, telkens voorbeelden bijbrengende, waaraan de juistheid dier theorie getoetst kan worden.

Na de inleiding worden allereerst klankleer en uitspraak behandeld. Volkomen terecht staat er in dit Eerste Hoofdstuk: „om de juiste uitspraak te leeren kennen blijft ten slotte geen ander middel over dan aandachtig na te gaan, hoe de woorden uit den mond des volks vernomen worden." Niettemin geeft de schrijver tal van regels met behulp waarvan men veel omtrent de uitspraak kan leeren, ook als men de gelegenheid mist naar de Maleiërs zelf te luisteren.

Niet ieder zal het eens zijn met al hetgeen over de uitspraak wordt medegedeeld; en dit is natuurlijk, daar verschillende personen, die naar een zelfde geluid hooren, niet altijd dezelfde indrukken ontvangen. Zoo, om een voorbeeld te noemen, hebben wij altijd gemeend verschillende vocalen te hooren in de lettergrepen van het woord *bâñaq*; terwijl Dr. T. verzekert, dat de vocaal in beide syllaben geheel gelijkluidend is. Wel is waar achten ook wij het

verschil in klank niet groot, maar toch beduidender dan dat, hetwelk waar te nemen is tusschen de vocalen der Nederl. woorden *dam* en *dak*, waarin het onderscheid voornamelijk veroorzaakt wordt door verschil in slotconsonant.

Na de klankleer wordt het schrift behandeld en dit wordt op zijn beurt gevolgd door een hoofdstuk over woordvorming. Uit dit laatste blijkt, dat de schrijver aan het voorvoegsel *pë*, al of niet gesloten door een nasaal, een andere waarde toekent dan aan het praefix *për*, in hetwelk hij de *r* evenals in *bër* en *tër* als een essentieel bestanddeel van het voorvoegsel beschouwt.

Deze onderscheiding schijnt ons niet genoeg gemotiveerd. Ook *më* krijgt soms een *r* als overgang naar den stam, en zulks is niet alleen het geval in die woorden, welke te beschouwen zijn als secundaire stammen; zoo bijv. in *mèruwap* dampen, van *uwap* damp.

Voor hen die bekend zijn met Dr. T. 's vroegere geschriften is het haast onnoodig te vermelden, dat in het hoofdstuk over de verdeeling der woorden in soorten aanstonds de volle nadruk gelegd wordt op eene verdeeling in subjects- en praedikaatswoorden. De eerste kunnen alle ook in het praedikaat staan; omtrent de praedikaatswoorden wordt geleerd, dat zij nimmer als subject optreden. Is het van de meeste grondwoorden moeilijk met zekerheid te bepalen tot welke soort zij behooren, de afgeleide woorden laten te dezen opzichte geen twijfel over.

Al kunnen wij ons in deze aangelegenheid niet geheel met de uitspraken van den schrijver vereenigen (zie beneden bij de syntaxis), zoo achten wij toch deze verdeeling der woorden in twee hoofdgroepen van veel belang en vestigen wij op dit punt de aandacht van alle belangstellenden.

Het zou ons te ver voeren, wanneer wij al wat ons in Hoofdstuk V, speciale behandeling der verschillende woordsoorten, bijzonder heeft getroffen, hier wilden aanteekenen. Genoeg zij het te vermelden, dat de werkwoorden worden behandeld overeenkomstig het beginsel, vroeger reeds door Dr. T. in zijn proefschrift neergelegd. Slechts in een enkel opzicht zijn de denkbeelden van den schrijver sedert de verschijning zijner Maleische Verba en Nomina Verbalia gewijzigd.

Volgens laatstgenoemd werk zijn de duratief-vormen (tot welke Dr. T. de afleidingen met *më*, *bër* en *di* rekent) te beschouwen als nomina verbalia. In afwijking met deze meening vinden wij thans vermeld, dat een aorist-vorm ook nomen verbale kan zijn en een duratief ook kan optreden als „hoofdwoord in het praedikaat." Alleen de *di*-vorm (zie ook Tweede Deel, pag. 240), het durativum passivi, is met genoegzame zekerheid te herkennen als een nomen verbale, wijl deze een zuiver verbaal-locatief of anders gezegd de locatief van den infinitief is

De benaming „hoofdwoord van het gezegde," welke door Dr. T. ook elders gebezigd is, schijnt ons minder gelukkig gekozen, waar zij moet dienen ter onderscheiding van een nomen verbale. Wanneer bijv. het gezegde bestaat uit den vorm, welken Dr. T. het durativum passivi noemt, met een bepaling die den agens vermeldt, dan is de *di*-vorm toch het hoofdwoord in dit samengestelde praedikaat; en de omstandigheid, dat deze vorm de locatief van den infinitief is, doet tot dit feit niets af.

Hun die niet bekend zijn met het meergenoemde proefschrift, kunnen we niet genoeg aanraden kennis te nemen van de wijze, waarop in deze Maleische

Grammatica het werkwoord is behandeld, eene aanbeveling, welke niet uitsluit, dat wij in sommige opzichten een andere meening dan de schrijver voorstaat blijven toegedaan.

Een schematisch overzicht uit het Tweede Deel moge hier een plaats vinden.

Het systeem munt uit door eenvoud en buitengewone regelmaat. Aan de lezers van dit tijdschrift kan het bekend zijn, dat wij — om enkele punten van verschil te noemen — den *di*-vorm niet als een duratief beschouwen, en wat Dr. T. als aorist van het actief aanwijst, niet altijd actief achten. *Bĕlum bucat* kan beteekenen: is nog niet gemaakt.

Na de partikels is een belangrijk deel van het boek gewijd aan de woordvoeging. Deze materie werd voorheen nog nooit zoo uitvoerig behandeld en in het algemeen achten wij dit laatste hoofdstuk heel goed geslaagd. Een enkele aanteekening houde de schrijver ons ten goede. Reeds boven zeiden wij, dat volgens schrijver een praedikaatswoord nimmer subject kan zijn. In verband hiermede wordt op pag. 250 gezegd:

„Wel is waar zal men dikwijls een praedikaatswoord aantreffen als integreerend bestanddeel van het subject, maar dan heeft men te doen met een samengesteld subject, ontstaan doordat een vereeniging van woorden, welke op zich zelve een zin zou kunnen vormen, als 't ware gedegradeerd werd tot een der samenstellende deelen van een meer ingewikkelden zin."

Het komt ons voor dat zinnen als bijv.:

Dĕripada minum madat, baik lah mĕmbatja ḳurân. „Dĕripada mĕngadjar orang bagitu, diămkăn diri tĕrlĕbih utama." (de Hollander, pag. 21.)

aan de aandacht van den scherpzinnigen schrijver zijn ontgaan. Wij althans achten in het tweede deel der hier genoemde zinnen *mĕmbatja ḳurân* en *diămkăn diri* het subject. Doch in deze samengestelde subjecten vormen *mĕmbatja* en *diămkăn* de hoofdwoorden; *ḳurân* en *diri* zijn bepalingen daarvan. Men kan ook de tweede helft dezer zinnen als elliptisch beschouwen, doch noodzakelijk achten wij een dergelijke opvatting niet, vooral niet wat den laatsten zin betreft. Zoo blijven wij, in afwijking van de meening welke Dr. T. voorstaat, van oordeel, dat een praedikaatswoord in het algemeen gesproken wel degelijk als subject van den zin kan optreden. Veel zal het niet voorkomen, maar de mogelijkheid is niet uitgesloten.

Het Tweede Deel bevat, naar de eigen opgave van den schrijver, in hoofdzaak excursies in de werken zijner voorgangers, met de bedoeling een zoo objectief mogelijke uiteenzetting te geven van de door hen verkondigde

meeningen en, waar dit wenschelijk scheen, tevens haar wetenschappelijke waarde te toetsen.

Ware deze bedoeling niet vermeld, wellicht zou een enkele lezer na de lectuur van dit tweede deel een ander doel bij den schrijver onderstellen.

Dr. Tendeloo toch, eenmaal bezig een bloemlezing te zamelen uit de werken zijner voorgangers, vergadert niet alleen veel wat hem de gelegenheid schenkt hunne feilen te laten zien, maar maakt van deze gelegenheid bovendien een zoodanig gebruik, dat hij zich blootstelt aan het gevaar van verdacht te worden juist daarom op den zoek te zijn gegaan. En waar hij zegt (pag. 210): „Het was, dit zal niemand in twijfel trekken, een weinig opwekkende arbeid, dat resumeeren van de inzichten der voornaamste schrijvers over de Maleische Grammatica in den aard en het wezen van het Maleische verbum," — slaat hij, naar wij gelooven, de plank in zooverre mis, dat deze en gene misschien tot de conclusie zal komen, dat de schrijver den door hem weinig opwekkend genoemden arbeid heeft verricht met heel wat meer opgewektheid dan hij zijn lezers wil laten gelooven.

Wij vinden het jammer dat Dr. T. zich niet wat meer heeft gematigd bij de beoordeeling van hetgeen hij afkeurenswaard vindt in de werken zijner voorgangers en meer dan eens tot een scherp woord is vervallen. Want al moge de wetenschappelijke waarde van zijn boek daardoor onaangetast blijven, zij wordt er toch ook niet door verhoogd. En meer waardeering van de werken der ouderen, zou stellig ten gevolge hebben meer waardeering van Tendeloo's arbeid van de zijde van hen, die in zoovele opzichten tegenover hem staan. De kans op onpartijdig onderzoek naar de juistheid van des schrijvers theorie zou zijn vermeerderd en aldus zouden zijn kunde, werkkracht en ijver nog meer dan thans bevorderlijk zijn geweest voor de kennis der Maleische taal; en de bevordering dezer kennis is toch ten slotte het doel bij uitnemendheid, dat Dr. T. met zijn arbeid op dit gebied najaagt.

In dit tweede deel dan wordt een groot gedeelte van de plaatsruimte ingenomen door aanhalingen uit andere werken. Het is overbodig daarvan op deze plaats meer te zeggen; alleen zij nog vermeld, dat wij tot onze verwondering in de Aanteekeningen op Hoofdstuk I: Klankstelsel en Uitspraak, niets vonden omtrent het proefschrift van Dr. A. A. Fokker, dat toch in het bijzonder over de klankleer handelt

Ook in de aan het slot voorkomende lijst van de voornaamste tot dusverre verschenen werken, handelende over de Maleische taal en in het bijzonder over haar grammatica, missen wij Fokkers Volledige leercursus in brieven ter aanleering van de Maleische taal door eigen oefening.

Aan het einde van onze aankondiging gekomen, spreken wij den wensch uit, dat ieder die het wel meent met de beoefening der Maleische taal zijn aandacht aan dit jongste werk van Dr. Tendeloo zal schenken. Waar hij in het tweede deel zijn theorie nader motiveert, dan hij in het eerste wenschelijk vond, ontmoet men veel wat uit vorige geschriften van dezelfde hand bekend kan zijn; doch daarnaast is ook veel belangrijks te vinden, dat voor het eerst in dit boek wordt aangeboden. Moge de schrijver veel voldoening smaken van zijn arbeid, aan welken hij blijkbaar zijn volle toewijding heeft gegeven.

C. SPAT

CORRESPONDENTIE-ARTIKEL.

Proeve van argumentatie of proeve van critiek?

DOOR

J. HOMAN VAN DER HEIDE.

In zijne critiek [1]) op mijne onlangs verschenen *Economische Studiën en Critieken* maakt de Hoofdredacteur van de Indische Gids de heer *J. E. de Meyier* een paar opmerkingen, waarop ik niet kan nalaten even de aandacht te vestigen omdat deze als proeve der door mij gevoerde argumentatie worden gegeven.

In de eerste plaats schrijft de heer de Meyier op blz. 425:

„„Het is à priori zeker dat de verdamping van de met padi beplante sawahs hier in Indië veel sterker is dan in Japan," zegt de schrijver daarop zonder eenig bewijs en hij stelt ze „zonder gevaar van overdrijving" op het dubbele. Hoe de kennis van zulk soort waarnemingsfeiten „à priori" is af te leiden, is al niet duidelijk en dat de conclusie onjuist is, is zeer waarschijnlijk. De vochtigheidstoestand van de atmosfeer, de duur der beschijning door de zon, die in den zomer op hoogere breedten langer is enz. kunnen de balans even goed ten nadeele van JAPAN *doen overslaan. Eene verdamping van 260 m. M. in de maand is ruim 8 m. M. per etmaal, terwijl men vroeger op* JAVA *bij nauwkeurige proeven (Bevl. bl. 194) niet meer dan 4 m. M. heeft kunnen vinden. Het is mijne bedoeling niet om op dit ondergeschikte punt in discussie te treden, doch het kan dienen als kenmerk der argumentatie."*

De criticus vergist zich hier in elk opzicht, want ten eerste is dit niet eene bewering van mij, doch eene aanhaling van den plantkundige van het *Proefstation West-Java Dr. Z. Kamerling,* die zich speciaal met de verdamping der planten heeft bezig gehouden en dus tot oordeelen wel bevoegd is en ten tweede is hier geen sprake van *de verdamping van het vrije wateroppervlak,* waarop de door den heer *de Meyier* bedoelde vroeger op *Java* genomen proeven betrekking hebben, doch van *de verdamping van een padiaanplant,* die zeer veel grooter is gebleken te zijn dan van het vrije wateroppervlak. Dit is geen nieuw ontdekt feit, doch reeds lang bekend (zie bijv: *Wasserbau* van *Franzius und Sonne,* hoofdstuk *Grundwasser und Quellen,* blz. 32 uitg. 1892.)

Indien de heer de Meyier aan de in het bedoelde hoofdstuk van mijn werk

[1]) Zie de Maart-aflevering van dit tijdschrift

vermelde, zooals hij zegt „te waardeeren gegevens" eenig meerdere aandacht had gewijd zou hij dezen flater zeker niet gemaakt hebben.

Het tweede punt waarop ik wil wijzen is het volgende:

De heer De Meyier schrijft:

„In het derde hoofdstuk wordt de productiviteit van den bodem in verband met de irrigatie beschouwd. Er komen zeker vele juiste opmerkingen in voor. De slotsom dat het aanleggen van permanente werken voor bestaande bevloeiingen uit den aard der zaak altijd veel minder belangrijk blijft dan die van nieuwe is een uitspraak, waartoe de schrijver naar het ons voorkomt eerst gekomen is, nadat hij in zijn polemiek met den controleur Walbeehm eenige positieve ervaringsfeiten bezwaarlijk meer kon loochenen."

Ik wil hier alleen aan toevoegen dat er in het geheele betoog omtrent de productiviteit van irrigatiewerken in mijne in 1899 verschenen *Beschouwingen aangaande de Volkswelvaart en het Irrigatiewezen op Java* steeds op gewezen wordt dat van *het in bevloeiing brengen van van regen afhankelijke sawahs* in 't algemeen *ruim het dubbele* voordeel verwacht kan worden als van *het verbeteren van primitieve bevloeiingen*, zoowel wat aangaat de toename der productie als de mindere mislukking en onbeplant blijven (zie hoofdstuk VIII en IX) en wees ik er o. a. in de resumtie op blz. 105/106 nog uitdrukkelijk op dat daarom *het tot stand brengen van permanente bevloeiingswerken voor van regen afhankelijke gronden „nog veel meer effectief en dus noodzakelijker is dan voor primitieve bevloeiingen"*, terwijl op blz. 215 het volgende vermeld staat:

„De gevonden cijfers omtrent het beschot, geven aan dat bij uitbreiding der bevloeiing tot een nieuw gebied, de te verwachten verhooging van de opbrengst per bouw gemiddeld ongeveer 2 maal grooter is dan bij verbetering van een bestaand primitief irrigatie-stelsel.

Men kan dus als logisch gevolg hiervan aannemen, dat wegens de grootere resultaten, uitbreiding in 't algemeen steeds den voorrang moet hebben boven verbetering van het irrigatie-wezen.

Tevens wees ik er o.a. op blz. 266 mijner *Beschouwingen* reeds op dat men irrigatiewerken wel zoodanig kan inrichten dat ze *slecht en weinig productief* zijn.

Deze aanhalingen laten zeker aan duidelijkheid niets te wenschen over.

De twee jaar later gevoerde polemiek met den controleur *Walbeehm* over de *Keningwerken* heeft mij dus in 't allerminst niet tot de door den heer *de Meyier* bedoelde conclusie geleid, doch wel werd door mij in die polemiek in het *Soerabaiasch Handelsblad van 7 en 8 Augustus en 10 en 11 October 1901* aangetoond:

dat de Keningwerken, naar uit de beschikbare gegevens moet worden opgemaakt, belangrijke productieve resultaten hebben gegeven n.l. dat de gemiddelde opbrengst der sawahs is gestegen van ongeveer $14^1/_2$ picol vóór het tot stand komen der irrigatiewerken tot ongeveer $24^1/_2$ picol in 1891/1900 ongerekend o.a. de mindere mislukking, en de door den controleur *Walbeehm* bijzonder gereleveerde en volgens hem tot veel toename van welvaart geleid hebbende teelt van tweede gewassen;

dat in verband met de slechte hoedanigheid van de gronden en van het

water geen gunstiger resultaten van de *Keningbevloeiing* te verwachten waren;

dat de cijfers van den Controleur *Walbeehm* geheel foutief zijn, omdat de gegevens voor droge en niet droge padi met elkaar zijn verward (ten ongunste van de conclusie omtrent de resultaten);

dat de Controleur *Walbeehm* ten onjuiste beweerde dat de gronden waarmede hij de productie der *Keningsawahs* vergeleek niet bevloeid waren, aangezien uit aan duidelijkheid niets te wenschen overlatende verklaringen in het artikel van den vroegeren Hoofdinspecteur *Liefrinck* in de Indische Gids van Maart 1897 en uit 's heeren *Walbeehms* eigen geschriften onweerlegbaar blijkt dat dit op Inlandsche wijze bevloeide gronden zijn;

dat voor den achteruitgang in vruchtbaarheid der *Keninggronden* geen enkel bewijs is geleverd;

dat uit de mededeelingen van de heeren Liefrinck en Walbeehm moet opgemaakt worden dat de bevolking sedert het tot stand komen der irrigatiewerken veel meer zorg aan haar landbouw besteedt;

dat derhalve 's heeren *Walbeehm's* beweringen en conclusies allen grond en dus alle waarde missen.

Het laatste punt waarop ik de aandacht wensch te vestigen is de volgende aanhaling van den heer *de Meyier*.

„Het vierde hoofdstuk handelt over de statistieken in verband met de volkswelvaart en het vijfde over het verband tusschen de volksbelangen en de staatsbelangen. Dat deze hoofdstukken op andere oogenblikken geschreven zijn, blijkt uit het uiteenloopen der cijfers. Op blz. 38 produceeren de Gouvernementslanden op Java 67 millioen picol padi en beplant men daar 2 millioen bouw met tweede gewassen. Op blz. 150 zijn deze cijfers 68 millioen en 2½ millioen. Op blz. 39 wordt voor geheel Java de waarde der eigen productie op f 203 millioen berekend. Op blz. 150 komen daar nog een aantal millioenen van verschillende andere bronnen van inkomst bij Het schermen met al die cijfers is niet zeer geschikt om het vertrouwen op de conclusies te versterken."

Nu ziet de heer *de Meyier* echter geheel voorbij dat op blz. 38 wordt gesproken van de rijstproductie en de uitgestrektheid van den aanplant van tweede gewassen op de Gouvernementslanden van *Java* en op blz. 150 van *Java en Madoera*, zooals in beide gevallen duidelijk en uitdrukkelijk vermeld staat.

Indien de heer *de Meyier* hier op acht had gegeven zou hij zich zonder veel moeite van de approximatieve juistheid van het verschil in de cijfers hebben kunnen overtuigen.

„Verder wordt op blz. 38/39 de waarde van de *productie* op *Java* der *eigen cultures* van de bevolking gesteld tegenover de voordeelen die uit de *suikerindustrie* worden genoten, zooals er duidelijk meermalen staat vermeld (ik herhaal nog al veel, doch blijkbaar nog niet genoeg), terwijl op blz. 150 sprake is van de *totale volksproductie* op *Java* en *Madoera*.

Het behoeft geen betoog dat waar van verschillende zaken sprake was deze ook door verschillende cijfers moesten worden weergegeven.

Ten slotte wil ik nog opmerken, naar aanleiding van hetgeen de heer de

Meyier schreef omtrent het Kabohkanaalplan en „linge sale" van den Indischen Waterstaat, *dat het Kabohkanaal met die „linge sale" niets te maken heeft.* Ik was juist kort geleden in de gelegenheid de geschiedenis om dat kanaalplan uit de archiefstukken volledig na te gaan, en hoop daarop terug te komen.

Het is mijne bedoeling niet de aangehaalde scheeve voorstellingen van den heer *de Meyier* (waarvan het aantal gemakkelijk zou zijn te vermeerderen) te kwalificeeren, doch geef ik ze alleen als *proeve van diens critiek.*

Mij dunkt wie ernstige, steekhoudende tegenwerpingen heeft behoeft niet op die wijze te argumenteeeren.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

De stijl van de repliek, welke wij op verzoek van den schrijver plaatsen, schijnt haast eene bevestiging van ons vroeger oordeel over zijn wijze van argumenteeren; de uitdrukkingen, welke hij in zijn ijver bezigt, zijn zeker krachtig genoeg.

Wat het eerste punt betreft „vergissen wij ons hier *in elk opzicht*". Dus ook in de uitspraak dat zulk een verdampingsquaestie niet à priori is uit te maken? — Het is te hopen dat aan de gegevens, welke over dit onderwerp schijnen te bestaan, meer publiciteit gegeven worde. Dat „de verdamping van de rijstvelden in Indië zonder gevaar voor overdrijving op het dubbele van de voor Japan bepaalde waarden (kan) getaxeerd worden" is eene stelling, waarvan het bewijs niet in het boek geleverd is en het twijfelen daaraan nog geen bepaalde „flater"; te minder daar de proeven van 1885—1888 wel degelijk op proefvelden en niet op vrije watervlakken zijn genomen. (Bevl. bl. 196).

Met betrekking tot het tweede besproken punt wordt weder zeer gematigd gezegd dat 's heeren Walbeehm's beweringen en conclusies *allen grond en dus alle waarde missen.* — Nu meenden wij evenwel dat juist de vroegere cijfers onbetrouwbaar waren en dus het getal van $14^1/_2$ picol vóór het tot stand komen der werken niet zeer vast stond, terwijl de door den heer H. v. d. H. zelf verbeterde cijfers 1892—1900 (medegedeeld in de Mei-aflevering bl. 719) toch eene kennelijk teruggaande beweging vertoonen. Ook hier is dus die absolute veroordeeling wel wat overdreven.

Dat de productiecijfers, bedoeld in de derde opmerking, in het eene geval betrekking hadden op Java, dan weer op Java en Madoera, eindelijk weer op alle voedingsgewassen enz., is wel eenigszins geschikt om den lezer in de war te brengen. Het schijnt de bedoeling dat men door de cijfers van bl. 150 en 38 van elkaar af te trekken voor Madoera alleen de rijstproductie op 1 millioen picol mag stellen en de tweede gewassen op $^1/_2$ millioen; doch om zich van de verschillen der cijfers voor de totale volksproductie rekenschap te geven vereischt bepaald inspanning. Waar wij evenwel tegen opkwamen was het schermen met die millioenen, welke voor elk bijzonder geval, wanneer het de al of niet raadzaamheid van een te nemen maatregel geldt, door hunne onzekerheid zoo weinig gewicht in de schaal leggen.

Dat wij de uitdrukking „linge sale" niet bezigden ten opzichte van het Kaboh-kanaal maar van een ander werk, zal de welwillende lezer wel opmerken.

Het komt ons voor dat de discussie over de wederzijdsche wijze van argumenteeren thans gesloten kan worden. J. E. de M.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

VEEVOEDERGEWASSEN BESTAND TEGEN DROOGTE.

In het laatst van het vorige jaar vestigde Sir W. Wedderburn, Bart., „Honorary Joint Secretary" van de te Londen gevestigde „Indian Famine Union" de aandacht op eenige planten, die weinig behoefte aan water hebben en dus bij groote droogte zeer geschikt zijn voor veevoeder. De hongersnood, die in 1900 in Britsch-Indië heerschte heeft zich toch zeer ongunstig van de vorige onderscheiden, omdat zij gepaard ging met eene algeheele sterfte van het vee, dat moeilijk te vervangen is en waardoor aan den landbouwer de middelen ontnomen worden om zich te herstellen.

Zoo wordt van Gujerat verhaald dat daar totaal gebrek aan veevoeder heerschte, terwijl de bezittingen der bevolking bijna uitsluitend uit vee bestaan. Om dit te redden besteedden de landbouwers niet alleen al hun spaarpenningen, maar zij verkochten hunne kostbaarheden en de deuren en houtwerken hunner woningen om voeder te kunnen koopen. In een rapport van Sir A. Mac Donnell over den genoemden hongersnood wordt er daarom op aangedrongen werk te maken van het planten van veevoeder, daar dit altijd beter is dan wat van elders moet worden ingevoerd, terwijl de transportkosten worden uitgespaard en oponthoud wordt voorkomen. Men wendde zich tot den Directeur van de „Royal Botanic Gardens" te Kew en verkreeg van deze de volgende gegevens betreffende struiken die voor dat doel geschikt in Zuid-Afrika en Australië voorkomen en tegen droogte bestand zijn. Deze gegevens komen voor in het „Kew Bulletin" van Juli/Aug. 1896. Het blijkt dat in warme en droge terreinen het gewone graskleed van den bodem ontbreekt en vervangen is door dwergstruiken, die de veeteelt evenzeer mogelijk maken. Een lijst van die struiken, waaronder er zijn die wellicht ook elders willen groeien wordt hier onder overgenomen.

1. Pentzia Virgata. Het „goed Karroo-bosje", dat groote uitgestrektheden van de Karroo-velden in het midden van de Kaapkolonie bedekt. Deze Kaapsche schapenstruik heeft echter de vruchtbare uit meeren bezonken leem van die streken noodig en groeit niet op zand.

2. Atriplex Nummularia. Dit is een van de vele zoutstruiken van Australië, die op zilte gronden met groot sodagehalte groeit en de periodieke droogten weerstaat. Zij wordt 6 à 10 voet hoog, kan gezaaid en gestekt worden en vormt een gewild veevoeder.

3. Atriplex Halimus. Het „Vaal-bosje" uit de Kaapkolonie is ongeveer even goed als voeder, maar schijnt niet zoo krachtig te gedijen. Blijkens de analyses bevat het een groote hoeveelheid koolhydraten, terwijl de andere soort meer eiwitstoffen inhoudt. Deze plant leeft ook in de gematigde luchtstreek. Men vindt er bijv. op het eiland Wight en elders heggen van in de nabijheid der zee.

4. Atriplex Halimoides. Dit is eene eveneens voor veevoeder geschikte struik, die van zaad verkregen kan worden en in Queensland en Zuid-Australië voorkomt.

5. Atriplex Leptocarpa. Een sterke plant met een dikke stam en grasachtig uitstekende stengels, die tegen veel droogte bestand is en droge onvruchtbare vlakten voor de schapenteelt geschikt maakt.

6. Atriplex Semibaccata. Grasachtige liggende stengels van 1 à 2 voet. Deze plant die in Australië voorkomt is in Californië het meest geschikt bevonden voor de ergste zilte gronden. Er zijn daar planten, welke in een seizoen 16 voet middellijn bereikten. Per acre geeft een goede oogst ongeveer 20 ton groen voeder, of als het watergehalte op 75 pCt. wordt geschat, 5 ton droge massa. In een gunstig jaar zijn twee oogsten mogelijk. Het rapport van het proefstation der Universiteit van Californië is zeer gunstig over deze plant, die eenmaal goed geworteld, door het neervallend zaad zich zelf voortplant.

7. Atriplex Vesicaria. Een struikachtige heester in Midden- en Zuid Oost Australië voorkomende, die onder de best voedende wordt gerangschikt en tegen de grootste droogte en verschroeiende windvlagen bestand blijkt. Deze plant wordt zoowel door stekken als door zaad voortgeplant. Zij brengt in minder dan 3 maanden na de uitzaaiing reeds een groot aantal vruchten voort en is in de Rhône-delta in Frankrijk met succes ingevoerd.

8. Kochia Eriantha. Een dikke struik met wollige takken die op de heete en droge weiden van Centraal Australië groeit waar de temperatuur des zomers in de schaduw rijst tot 120° Fahr. en in den winter daalt tot 27° Fahr, en aldaar uitstekend schapenvoeder verschaft.

9. Kochia Pyramidata, waarin 65 pCt. verteerbare zelfstandigheid wordt aangetroffen.

10. Kochia Villosa. Een lage struik, welke in de lage en zilte streken in het binnenland van Australië, ook op zand, wordt aangetroffen en als de katoenstruik bekend is wegens de donsachtige bedekking van bladeren en takken. Deze dwergachtige struik is tegen het heetste klimaat van Australië bestand. De wortels dringen diep in den grond, soms tot 18 voet. De vermenigvuldiging geschiedt gemakkelijk door stekken.

11. Rhagodia Parabolica. Deze struik wordt aangetroffen in het binnenland van Queensland, Nieuw Zuid-Wales en Zuid-Australië gewoonlijk op of nabij vochtige plaatsen, doch is niet overvloedig aanwezig. Door het witachtig voorkomen, noemt men haar wel oude mannetjes zoutstruik.

Het is ons niet bekend in hoeverre deze zout- of schapestruiken ook in Nederlandsch-Indië voorkomen. Afgaande op de Latijnsche familienamen, citeeren wij te vergelijking uit het bekende werk van Filet:

No. 265 Allordawon J. = Atriplex littoralis. L. Nat. familie der Chenopodae; groeiplaats Java, éénjarig.

In Britsch-Indië zijn in 1883 met de Kaapsche schapenstruik, boven onder No, 1. vermeld, proeven genomen te Saharunpur in N. W. Indië op de zilte gronden aldaar, doch geheel mislukt.

Beter slaagden op dezelfde plaats de Australische zoutstruiken, o.a No. 2 en 4 die in 1882 gezaaid, in 1888 goed stonden en ook zaad voor nieuwe planten opleverden. Ook in de N. W. provincies en Oudh, waar men de planten op de zilte of „usar" gronden kweekte, waren de rapporten gunstig. Intusschen scheen er bij de proefstations nog weinig vraag naar te zijn.

De heer Wedderburn, die de resultaten der proeven, zooals die in de verslagen voorkomen, omstandig mededeelt, vertrouwt dat de departementen van landbouw der gewestelijke besturen de aanbeveling der hongersnood-commissie tot invoering van die gewassen ernstig in overweging zullen nemen.

Een afschrift van het artikel van den heer Wedderburn werd aan den Minister voor Indië aangeboden en daarop werd namens den „Secretary of State for India in Council" het bericht ontvangen dat geen afzonderlijk collectief rapport over de proeven bestond, doch dat de rapporten van het landbouwdepartement van de N. W. provincies en Oudh en andere gegevens ter inzage verstrekt zouden worden, terwijl een afschrift der nota naar het Indische gouvernement zoude worden gezonden en Sir George Hamilton de hoop uitsprak dat het bedoelde onderwerp door alle landbouwdepartementen ter hand zoude worden genomen.

Onder dagteekening van 16 Maart jl. komt de heer Wedderburn op de zaak terug na de hem gezonden rapporten te hebben gelezen. Omtrent de door hem genoemde planten bevatten zij echter geen bepaalde aanwijzingen. Wel wordt in het rapport der N. W. Provincies en Oudh van 1892 gezegd dat proeven tot dusver met exotische planten genomen niet geslaagd zijn en in 1901 dat de pogingen om een reserve aan veevoeder te verkrijgen door de inheemsche grassoorten te beschermen en nieuwe in te voeren, als mislukt zijn te beschouwen, maar een gedetailleerd bericht van de plaatsen waar en omstandigheden waaronder de Australische zoutstruik beproefd werd, ontbrak.

Hij vond er wel gegevens in omtrent andere voedergewassen. In 1892 schijnt men negen verschillende grassen voor „usar" of alcalische gronden gezaaid te hebben en van deze voldeed de varieteit „Panicum halopus" goed. In 1898 en 1899 werden proeven met twaalf Australische grassoorten genomen, geschikt voor schrale gronden en had men eenig succes met „Eragrostis fulcata". Maar het meest belovende, tegen droogte bestand gras, was volgens *the Agricultural Ledger* van 1901 no. 1 de „Paspalum Dilatatum" een grassoort die uit Zuid-Amerika in Australië schijnt te zijn ingevoerd. Men noemt deze soort „de Koningin der grassen" en „het voeder der toekomst". Het schijnt dat zij inheemsch is in Ceylon en onlangs met eenig succes in Tirhoot is ingevoerd. De vraag was nu of het Indische

gouvernement naar aanleiding van dit bericht eenige stappen gedaan had, waarop in April jl. het antwoord werd ontvangen dat men de aandacht der Indische regeering er op zou vestigen.

Ook van de hier genoemde grasfamiliën vinden wij soorten in het werk van Filet vermeld. Wellicht dat het bovenstaande aan deskundigen aanleiding geeft om op overigens dorre terreinen proeven te nemen.

STEENKOLEN.

Aan een extra *Steenkolen-nummer*, verzonden als bijlage van *de Indische Mercuur* van 31 Mei jl., samengesteld door den schrijver van het China-nummer, den heer C. Kraay, worden de volgende bijzonderheden ontleend, die slechts als enkele grepen zijn te beschouwen uit den schat van gegevens, hier bijeengebracht en zoodanig ingericht dat men ze tot 1905 gemakkelijk kan bijhouden.

Het eerste gedeelte bevat de internationale prijsopgaven. Uit de opgaven der uitvoerprijzen van Britsche steenkolen ziet men dat, terwijl deze voor en omstreeks 1864 weinig van 9 sh. per eng. ton verschillen, in het tijdvak 1870—74 de middenprijs opliep tot 14 sh. 7 d. om vervolgens weder geleidelijk tot eerstgenoemd peil te dalen. In 1890 is de prijs gemiddeld 12.39 sh. dan neemt zij weder af tot 1893, stijgt in 1894 tot 10.41 sh. en is in 1897 weder beneden 9 sh. Van dien tijd af heeft men een gestadige rijzing tot 1900 met een ongeëvenaarden middenprijs van 16.51 sh., welke in 1901 weder daalt tot 13.91. Toch was in 1900 de uitgevoerde hoeveelheid tevens eene maximum van ruim 46 millioen Eng. tonnen tegen 30 in 1890. Te Gibraltar was de gemiddelde prijs der Engelsche kolen in 1901 25 sh. per ton. Voor Welsh kolen geeft eene andere opgave aldaar 23 sh., te Port Said 24 sh. en te Colombo 35 sh. per ton.

Als globale greep uit het handelsbericht van Singapore kostten daar in 1901 en begin 1902 Cardiff van 22½ tot 19 dollars per ton, Australische kolen 14, 12, en thans weer 14 dollar, Japansch Miiki 13, 12 en 13½ dollar, andere Japansche kolen van 9 tot 12½ dollar en Engelsch-Indische kolen vrij stationnair 10½ à 10 dollar.

Het tweede gedeelte handelt over steenkolenhandel en productie in eenige Aziatische landen en Egypte.

Omtrent de goedkoope Britsch-Indische kolen wordt in Engelsche verslagen gezegd dat zij meer asch overlaten en er daarom 25 pCt. meer noodig is dan van Engelsche kolen, doch met verbeterde stookinrichtingen op nieuwe stoomers zullen zij op den duur wegens den geringeren prijs verkozen worden. Terwijl de uitvoer in 1888 ruim 15 duizend ton bedroeg en te voren onbeteekenend was, wijst 1896 reeds 136000 ton aan en 1900 meer dan een half millioen. Die groote toeneming ontstond gedeeltelijk door de hooge prijzen der Engelsche kolen. De meeste wordt te Colombo en Singapore gesleten, doch in 1900 ging deze kool ook naar Suez, de Oostkust van Afrika, Java en Sumatra (volgens het verslag B. O. W. werden er dat jaar 2720 ton Bengaalsche kolen te Tandjong Priok ingevoerd.)

In het algemeen is de kolenmijn-industrie in Britsch-Indië krachtig voor-uitgaande. „The Engineer" constateert dat „India's gain in this respect must be in large measure Great Britain's loss."

De productie beliep in 1885 ruim $1^1/_4$ millioen ton, in 1890 ruim 2 millioen, in 1897 ruim 4 millioen en in 1900 ruim 6 millioen ton. Hiervan verbruikten de Britsch-Indische spoorwegen in die jaren, bijna $^1/_2$, $^2/_3$, $1^1/_3$ en 1.9 millioen ton, terwijl de invoer van vreemde kolen tusschen 1885 met $^3/_4$ millioen in 1899 daalde tot nog geen $^1/_3$ millioen en in 1900 tot slechts 88000 ton.

In China bestaan uitgebreide kolenlagen, die voor de toekomst een grooten uitvoer beloven. Thans worden er nog meer dan een millioen tonnen vreemde steenkolen ingevoerd en bedroeg in 1901 de weder uitvoer slechts 64 duizend ton. Ook de Fransche koloniën ziet men kool produceeren. Uit Tonkin vindt men in de laatste jaren 300 à 200.000 ton uitgevoerd hoofdzakelijk naar Saigon, Hongkong en Singapore.

De productie van Japansche kolen nam van ruim 2 millioen ton in 1888 toe tot bijna $7^1/_2$ millioen in 1900 en daarvan werden $3^1/_3$ millioen uitgevoerd.

Behalve een aantal cijfers omtrent Nederlandsch-Indië, ontleend aan de Jaarcijfers, de Koloniale Verslagen, de verslagen van den spoorweg ter S. W. K. en de Ombilin-velden, vindt men er eenige bijzonderheden over de „Sabang"-haven op Poeloe Weh.

De Philippijnen hebben nog groote onontgonnen kolenvelden. De invoer in 1899 bedroeg slechts 85.000 ton. Verschillende cijfers omtrent Port-Said, Suez, Sarawak, Siam en Siberië ter zijde latende, ontmoet men op bl. 20 internationale gegevens omtrent productie en uitvoer. Zoo ziet men dat in 1870 Groot-Brittannië bijna $110^1/_2$ millioen ton voortbracht en de Vereenigde Staten nog geen 33 millioen, dat omstreeks 1898 de productie van beide rijken gelijk was en ongeveer 200 millioen ton beliep en dat in 1900 de laatste met 238 millioen het Vereenigd Koninkrijk met 225 millioen (in 1901 teruggaande tot 219 millioen) begint te overvleugelen.

Uit de verschillende opgaven van vrachten teekenen wij aan dat in 1902 de vracht uit Zuid-Wales naar Aden bedroeg 9 sh., naar Port-Said 5/9 sh., naar Bombay of Ceylon $9^1/_2$ sh., naar Singapore 12 sh., naar Hongkong of Shanghai 17 sh. per ton.

Sedert 1^0 Januari zijn de Britsche kolen bovendien belast met een uitvoer-premie van 1 sh. per ton. De bezwaren welke hierover door den handel worden ingebracht zijn in verschillende uittreksels medegedeeld.

Omtrent de kolenmaten wordt het volgende als van blijvende waarde aangeteekend. In den Engelschen kolenhandel is:

14 pounds = 1 stone = 6.3503 K. G.
88 pounds = 1 bushel.
1 sack of 112 lbs. = 1 hundred weight = 50.08024 K. G.
20 hundred weight = 1 ton = 1016.05 K. G. = 1.01605 metr. ton.
$26^1/_2$ id. = 1 chaldron (Londen) = 1.3462 metr. ton.
53 id. = 1 chaldron (Newcastle) = 2.6924 metr. ton.

Het soortelijk gewicht van anthracietkool is 1.37 tot 1.59, als dat van water = 1 wordt gesteld. Per kub. voet weegt zij 85.4 tot 99.1 Eng. ponden en de inhoud per ton is van 26.2 tot 22.6 kub. eng. voet.

Bituminous coal heeft een soort. gewicht van 1.20 tot 1.31, het gewicht

per kub. voet is 74.8 à 81.7 Eng. pond en per ton is de inhoud 30 tot 28.1 kub. voet.

Boghead (cannel) coal heeft een soort gewicht van 1.20, het gewicht is 78.4 eng. pond per kub. voet en er gaan 30 kub. voet in een ton.

Bij vergelijking van Engelsche en Amerikaansche steenkolenmaten moet men volgens „The Coal Merchant and Shipper, Londen Dec. 28th 1901" niet vergeten dat de Amerikaansche cijfers dikwijls kleine (short) tonnen van 2000 Eng. ponden voorstellen, terwijl de Engelschen altijd rekenen bij tonnen van 2240 pond. De eerste wegen dus slechts 907 K.G. en hebben 0.8928 van het gewicht der „long tons" van 1016 K.G. terwijl een metrieke ton van 1000 K.G. 2204 Eng. ponden weegt.

Uit de cijfers omtrent de Vereenigde Staten teekenen wij nog aan dat deze in 1880 eene hoeveelheid van 615 duizend ton uitvoerden ter waarde van ruim 2 millioen dollar en in 1900 bijna 8 millioen ter waarde van 21½ millioen dollars. Hiervan wordt alleen voor 15½ millioen dollars naar Britsch Noord-Amerika verzonden, 2½ millioen naar Mexico 1⅓ millioen naar West-Indië. Doch ook Italië, Frankrijk, de Philippijnen, Brazilië en Hawaï ontvangen deze kolen in hoeveelheden van af 200 tot 100 duizend ton, ongerekend kleinere hoeveelheden, die naar tal van andere landen gaan. Daarentegen bestaat er een invoer van kolen in de Vereenigde Staten die in 1880 over nog geen half millioen ton liep, maar in 1899 tot 1⅓ in 1900 zelfs tot 1.9 millioen opliep.

Omtrent Australië vindt men een teruggang in de productie der mijnen geconstateerd, die in 1900 bijna 11 millioen ton bedroeg tegen bijna 11½ in 1899, doch in Nieuw Zuid-Wales waar de productie alleen 6 millioen ton bedroeg nam zij toe.

België produceert jaarlijk 22 à 23 millioen ton, waarvan bijna een derde wordt uitgevoerd. terwijl de invoer in 1900 bedroeg 3.6 millioen ton en in 1901: 3 millioen.

Frankrijk produceerde 32 à 33 millioen metrieke tonnen en voert er ongeveer een uit, terwijl er nog 13 à 14 millioen ton ingevoerd worden.

Duitschland bracht in 1900 bijna 150 millioen metrieke tonnen steenkool voort, waarvan bijna ⅓ bruinkolen. De uitvoer van steenkolen bedroeg in 1900 en 1901 elk jaar ongeveer 15 millioen ton, alsmede 2 millioen coke. Van eerstbedoelde hoeveelheid gaan er 6 naar Oostenrijk-Hongarije, 3½ naar Nederland, 1.6 naar België, 1,2 naar Zwitserland en de rest naar andere landen.

Oostenrijk-Hongarije produceerde zelf in 1900 bovendien 39 millioen ton. Ook in Nederland wordt steenkool gewonnen. In 1870 leverden de domaniale mijnen te Kerkrade 31.857 metr. tonnen, in 1900 was de productie van alle mijnen 320.225 metr. tonnen.

Rusland dat in 1890 nog geen 6 millioen metr. tonnen voortbracht, zag deze productie in 1899 verhoogen tot boven 13 millioen en in 1900 tot boven 16 millioen ton.

Wereldproductie.— In tonnen van 1000 K. G. werd deze geschat voor 1820 op 18 millioen en in 1900 op 767⅔ millioen, waarvan ongeveer 248 millioen metr. tonnen door het Britsche Rijk.

De vermoedelijke oppervlakte der nog niet ontgonnen kolenlagen zoude

volgens schatting alleen in China 600.000 vierkante K. M. beloopen, in de Vereenigde Staten en Canada te zamen nog iets meer, in Engelsch-Indië ruim 90.000, Nieuw Zuid-Wales 60.000, Europeesch Rusland ruim 50,000, Engeland en Ierland ruim 30.000 enz.

De zelfkosten en werkloonen in verschillende landen loopen sterk uiteen. Volgens *Oesterr. Zeitschr. für Berg- und Hüttenwesen,* Wien 22 Sept. zoude de laagste prijs van steenkool aan de mijn betaald worden in Britsch-Indië en wel (de marken tot guldens herleid) *f* 2.16 per ton, in de Kaapkolonie is die prijs het hoogst *f* 8.54. In de Vereenigde Staten zoude dit zijn *f* 2.76, in Nieuw-Zeeland en Natal *f* 6.—. In Europa staat de prijs in Spanje het laagst met *f* 3.60, dan volgt Oostenrijk met *f* 3.67, Engeland met *f* 3.89, Rusland met *f* 4.03, Duitschland met *f* 4.42, België met *f* 4.92 en Frankrijk met *f* 5.18 per ton.

Men rekent dat een arbeider per jaar in de Vereenigde Staten 450 ton opbrengt, in Nieuw Zeeland 440, in Engeland 297, in Duitschland 271 en in Frankrijk 216 ton.

In de Kaapkolonie waar nog geen machinale inrichtingen gebruikt worden is de opbrengst slechts 56 ton per man en per jaar. Als men nagaat dat dit cijfer in Britsch-Indië slechts 68 ton is bij een prijs van *f* 2.16 dan moet de arbeider aldaar bijzonder laag betaald worden.

Volgens andere (Engelsche opgaven) kostte in 1899 de steenkool aan de mijn in Nieuw Zuid Wales 5 sh. 9 (*f* 3.45), in Canada 9 sh. 1 (*f* 5.45), aan de Kaap 15 sh. 9 (*f* 9.45), in Natal 8 sh. 6 (*f* 5.10) en in Britsch-Indië ongeveer 4 sh. $2^1/_4$ d. (*f* 2.50). In Indo-China zoude het cijfer zijn 12 fr. 90 cent. (10 sh. 4 d.) of *f* 6.20.

Bij de Ombilin-kolen bedroeg de productie per dag en per hoofd in 1900 237 K. G. tegen 248 K. G. in 1899, terwijl de kosten aan de mijn in 1898 berekend werden op *f* 2.867, in 1899 op *f* 3.16 en in 1900 op *f* 4.02. (Eerstgenoemd cijfer komt overeen met ongeveer 85 ton per man en per jaar, hetgeen dus wat meer is dan in Britsch-Indië).

DE KABELVLOOT DER WERELD.

Als een bewijs welken omvang de telegraphie langs onderzeesche kabels heeft verkregen, vindt men in het tijdschrift *Die Reform* een lijst van de schepen, welke uitsluitend dienen voor het leggen en onderhouden van telegraafkabels, met de maatschappijen of rijken waaraan zij behooren, den inhoud in registertonnen en het aantal paardenkrachten, alsmede de plaatsen, waar zij in station liggen. Deze lijst is overgenomen uit het „Electrical Trades Directory and Handbook for 1902" en wordt sedert jaren door de redactie van het vaktijdschrift *The Electrician* zorgvuldig bijgehouden. Zij is thans (bl. 1004) bijgewerkt tot het begin van 1902. Vergelijkt men haar met een overeenkomstige lijst van omstreeks 1898, voorkomende in het weekblad *de Ingenieur* van 7 Juni jl. dan blijkt het dat in de laatste paar jaren de vloot o.a. is

vermeerderd met het grootste schip van allen, de „Anglia" van 6514 registerton-nen, toebehoorende aan de Telegraph Construction and Maintenance Company, terwijl de Fransche gouvernementsstoomer „Ampère" met 305 ton het kleinste van deze soort vaartuigen is. Van het nieuwe derde stoomschip der Fransche regeering de „Djolibah" zijn de afmetingen nog niet bekend, evenmin als van het Amerikaansche schip „Burnside", dat in de wateren der Philippijnen dienst doet. In het geheel zijn er thans 44 grootere en kleinere stoomschepen in dienst. Met uitzondering van de beide laatstgenoemde is de gezamenlijke inhoud 69.391 registertonnen en de kracht der machines 11.582 paardekracht, hetgeen per stoomboot een gemiddelde geeft van ruim 1650 ton en 275 paardekracht. Het tijdschrift voegt er nog bij dat deze schepen 1322 regeeringskabels en 437 particuliere kabels bedienen, waarvan de lengte bedraagt voor de regeeringskabels ruim 22.857 zeemijl en voor de particuliere ongeveer 181.634 zeemijl dat is te zamen iets meer dan 204.491 mijlen. Rekent men een zeemijl op 1855 meter, dan worden deze getallen respectievelijk 42,400 K.M., 336.930 K.M. en 379.330 K.M. Het kapitaal, dat door de verschillende maatschappijen in onderzeesche kabels belegd is, zoude volgens dezelfde bron 37.872.138 pond sterling bedragen, dat is op 10 % na een half milliard gulden.

In het artikel van den heer L. Dufour in „de Ingenieur", waarin de bovenbedoelde staat voorkomt wordt het belang betoogd dat ook Nederlandsch-Indië bij het bezit van een eigen kabelschip heeft. De eerste uitgaaf wordt door dien schrijver voor een inhoud van ongeveer 1200 ton geschat op *f* 600.000 terwijl het steeds aanwezig hebben van een personeel van circa 60 man een jaarlijksche uitgaaf van ongeveer *f* 250.000 zoude vorderen, doch daartegenover staan de onafhankelijkheid tegenover vreemde maatschappijen en de kosten thans aan deze voor herstellingen te betalen.

„Ook zoude", zegt de heer Dufour, „moeten wegen de mogelijkheid om te verkrijgen Nederlandsche ambtenaren en ingenieurs, vertrouwd met de kennis van zeekabels, hun onderhoud en gebruik, die door de practijk tot ingrijpende studie van dit gewichtig verkeersmiddel als het ware gedwongen worden. Dit zoude misschien kunnen leiden tot kabelfabricage door de Nederlandsche industrie, waarvoor in de Nederlandsche koloniën de grond-stoffen gevonden worden voor circa de helft van de waarde der kabels."

DE KABELSCHEPEN DER WERELD IN 1902.

EIGENAREN.	NAAM VAN HET SCHIP.	INHOUD IN TONNEN.	PAARDE-KRACHTEN.	STATION.
Amazon-Telegraph-Company	Viking.	436	60	Para.
Anglo-American-Company	Minia.	1986	250	Halifax, (Nieuw Schotland).
Britsche Regeering (rijkstelegraaf)	Monarch.	1121	1004	Woolwich.
„ „ („)	Alert.	369	350	Dover.
Canadeesche Regeering (rijkstelegraaf)	Tyrian.	1039	96	Halifax, (N. S.).
Central and South American-Cable-Company.	Relais.	1200	180	Callao.
Commercial-Cable-Company	Mackey-Bennett	1718	300	Halifax, (N. S.).
Comp. Française des Cables télégraphiques	Pouyer-Quertier.	1385	160	West-Indië.
„ „ „ „ „	Centre-Am. Caubet.	1361	262	Hower.
Chineesche Regeering (rijkstelegraaf)	Fee Cheu	1034	150	—
Deutsch-Atlantische Telegraphen-Ges.	Von Podbielski.	1300	1600	Nordenham (Weser)
Eastern-Telegraph-Company	Amber.	1034	250	Plymouth.
„ „ „	Electra.	1219	200	Suez.
„ „ „	Mirror.	1545	250	Gibraltar.
„ „ „	Chiltern.	1372	200	Oost-Afrika.
„ „ „	John Pender.	2336	540	Roode zee.
Eastern and South African-Telegraph-Cy.	Great Northern.	1422	150	Oost-Afrika.
„ „ „ „ „ „	Duplex.	874	128	West-Afrika.
Eastern Extens., Austr. and China Telegr.-Cy.	Recorder.	1201	200	Singapore.
„ „ „ „ „ „ „	Cherard Osborn.	1429	200	Singapore.
Fransche Regeering (rijkstelegraaf)	Ampère.	305	70	Brest.
„ „ „	Charente.	548	120	La Seyne (Toulon).
„ „ „	Djolibah.	—	—	—
Great-Northern-Telegraph-Company	H. C. Oersted.	749	120	Kopenhagen.
„ „ „ „	Store Nordiske.	832	125	Shangbai.
India Rubb., Gutta-Percha and Tel.-Works-Cy.	Buccaneer.	785	180	Silvertown.
„ „ „ „ „ „ „	Dacia.	1856	170	Silvertown.
„ „ „ „ „ „ „	International	1381	110	Silvertown.
„ „ „ „ „ „ „	Silvertown.	4935	400	Silvertown.
Indo-Eur.-Telegr.-Cy. en Britsch-Ind. Reg.	Patrick Stewart.	1115	130	Karachi.
Japansche Regeering (rijkstelegraaf)	Okinawa Maru.	2100	350	Yokohama.
Gouvernement van Nieuw-Zeeland	Tutanekai.	811	233	Wellington.
Pirelli & Co	Citta di Milano.	1220	220	Spezzia.
Siemens Brothers & Co.	Faraday.	4919	500	Londen,
Société Industrielle des Téléphones	François Arago.	3191	300	Calais.
Telegraph-Construction & Maintenance Cy.	Anglia.	6514	365	Londen.
„ „ „ „ „ ...	Britannia.	1525	180	Londen.
„ „ „ „ „ ...	Scotia.	4667	550	Londen.
„ „ „ „ „ ...	Seine.	3553	541	Londen.
Regeering der Ver. Staten v. N. Amerika	Burnside	—	—	Manilla.
Western-Telegraph-Company	Norseman.	1117	287	Bahia.
West-Coast of America Telegraph.-Cy.	Retriever.	624	95	Callao.
West-India and Panama Telegraph-Cy.	Duch. of Marlborough.	402	80	West-Indische Wateren.
„ „ „ „ „	Grappler.	868	100	Idem.

Een verloren „buitencomptoir" der O. I. Comp.

DOOR

S. KALFF.

(*Slot*).

Zoo de *Mallabaarse Brieven* al weinig leerzaam zijn ten aanzien van de Europeesche samenleving in den tijd des schrijvers, ze beyatten daarentegen verscheidenheid van aanteekeningen betreffende land en volk.

Het is waar dat hij over zijn standplaats Cochin op verre na niet zoo uitvoerig is als Valentyn over Batavia, of over Ambon. Toch ware dit voormalige Portugeesche bolwerk wel eene nauwkeurige beschrijving waardig geweest, waar reeds oudere schrijvers er van spraken als van een „schone plaets van geboude huysen en kercken, oft men in Spaengien quam." In het *Dagh-Register* van het Casteel Batavia leest men, dat er met 't afbreken van de overtollige perceelen wel twee à drie jaren zouden gemoeid wezen, want „de ordinaire woonhuysen syn gebouwt met stercke mueren, van ysersteen en kalk gemetselt, niet min dan 2½ tot 4 voeten dick. Daer syn noch 4 kercken, meest seer swaare gebouwen, ende een ongelooflyk swaar Jesuyten klooster", enz. Maar de inlandsche stad was hiermede gansch niet in overeenstemming, zelfs niet het paleis des konings, 't welk Visscher vergeleek bij een „oude vervallen Brouwerie". En over den potentaat, die daar huisde, schroomde hij veel goeds te zeggen. Integendeel, 't was een donkerkleurige schavuit, wiens uiterlijk in overeenstemming was met zijn innerlijk: beiden deugden niet. Hij was „zwart en ongezien van wezen", waarom men hem in de wandeling „de koolbrander" noemde; iemand die fluks onder de overige inlandsche vorsten op de kust een vuurtje wist te stoken, en dan de E. Comp. de asch liet uitdragen. Zijne soldaten werden zoo slecht betaald, dat ze stroopende het land afliepen; bandieten in

uniform, die teerden op den boer. Door afpersing was hij rijk geworden, en door negotie. „Hij was een koopman van de aldergeringste dingen, en deed aan zijn hof niet alleen rijst, maar ook gebrande en ongebrande Cocosdoppen verkopen, en door zijn alleenverkoop den prijs derzelver steigeren." Een voorname bron zijner inkomsten waren de boeten, want er was bijna geen misdaad of ze kon met geld worden afgekocht. De heidensche majesteit wist daarmee zijne onderdanen „braaf in de beurs te slaan". Voorts de tol, welke hij liet heffen van in- en uitgaande goederen; een tol die geen hooge tarieven had en niettemin vrij zwaar drukte, omdat het aantal tolhuizen langs de rivier zoo groot was. „Het fatzoen dezer tolhuizen", leest men verder, „is vrij vreemt, want zij staan op Palen boven het water en gelijken zeer wel een oud Boere Secreet, maar staan veel hoger boven 't water verheven."

Onder de belastingen in dit rijk waren er, die van eene oorspronkelijke vinding, en niet minder van een overdreven fiscaliteit getuigden. Ze kenschetsten de willekeur, tevens het vernuft van een kleinen Aziatischen despoot. Zoo bezat hij (uit eigen goedvinden) „het recht van 't scheeren en opzetten der knevels, welke niemant dragen mag of hij moet daarvoor aan den Koning betalen een zekere geregtigheit, en dan word er nog ter eere dezer knevels een Feest geviert." Een andere belasting drukte op de..... kraamvrouwen. Ieder kind, dat in zijn rijk ter wereld kwam, had voor de vergunning tot die intrede ettelijke *fanums* of schellingen den vorst te betalen. De bevolking van Cochin vermenigvuldigde er zich niet minder om; geen beter bewijs dat deze belasting recht van bestaan had.....

Evenwel waren er genoeg kwalen des lands, waarmede ook voor den Europeaan viel rekening te houden; de dood hief *zijne* belasting. Als een dezer krankheden wordt aangeduid een soort van waterzucht in de beenen (het woord *beri-beri* wordt niet genoemd) welke eene speciaal tropische kwaal was en den lijders ware olifantsbeenen bezorgde, „beenen zo dik als mijn middel, aan welke ook zomtyds quabben hangen van verscheidene gedaante, dat yzelyk is om gezien te worden."

Zelf sukkelde de briefschrijver in den aanvang van zijn verblijf op Malabar met dyssenterie, maar het inlandsche middel, daarvoor als probaat erkend, wilde hem niet behagen. En geen wonder, want het bestond in het aanleggen van een heet ijzer aan de voet-

zolen. 't Scheen wel, als leefde ook aan deze kust de geest van den wijdvermaarden doctor Eisembart, en de traditie zijner radicale geneeswijzen.

Andere brieven handelen over het klimaat van Cochin, over het voornaamste cultuurgewas des lands: de peper, waarvan de Comp. het monopolie had, over de situatie der stad en die van de overige plaatsen van beteekenis. Daaronder Calicut, waar de Engelschen hun „logie" hadden, broeinest van kuiperij en van handels-intriges gericht tegen den Hollandschen concurrent. Engelsch geld steunde de vorsten des lands in hunne vijandelijkheden tegen de Comp.; Engelsche konstabels werden gezien de stukken te bedienen, welke die vorsten tegen haar in het veld brachten. 't Was als de schaduw, welke komende gebeurtenissen voor zich uit wierpen.

Over Goa, het Portugeesche hoofdkwartier, hangt de schrijver een donker tafereel op, 't welk met Valentyn's mededeelingen overeenstemt. De stad was vervallen, onrein, ordeloos, en getuigde wat de toestand der bevolking aangaat, voor niets zoozeer als voor de waarheid der stelling, dat een slecht bestuur is een algemeene ramp. Men struikelde er over de geestelijken, de monnikken die metterdaad barrevoeters waren en teerden op den inboorling; de jezuïten onder hen op de koopmanschap die zij dreven. Voorts „grimmelde" het van avonturiers en van het schuim der bevolking van Portugal, uitgedreven van hun vaderland, hier zich sierende met wijdluftige westersche titels, en den gebraden haan uithangende. De meesten dezer „Fidalgos" waren inderdaad „pauvre comme Job et fier comme Braganza". Dewijl ze geen middelen van bestaan haden, en dewijl ze toch leven moesten, zetten zij met behulp van hunne *espingardes*, kaffers met lange degens en roode rokken, formeele rooftochten op het getouw. Moord en doodslag kwamen dagelijks voor — maar een Fidalgo stond boven de wet. Voor een halsmisdaad moest hij naar 't vaderland opgezonden, en zijne zaak dáár berecht worden, maar gemeenlijk slipte hij door de vingers van eene vrouwe Justitia, die zoo strak haren blinddoek droeg dat zij de boozen niet meer zag. En de prostitutie was er „tot in het uiterste toppunt van godloosheid gestegen." Wanneer men versierde orembaaien de rivier zag opvaren, met guitaarspelende cavaliers en opgetooide inlandsche vrouwen, koers zettend naar een of ander „playsant hofken", dan wist men dat daar de *baljadores* (dansmeiden) aan boord waren, en dat er een

tropisch bacchantenfeest gevierd stond te worden. Wat de Portugeesche vrouwen betrof, hun echtelijke trouw was van dien aard dat, wanneer eenig persoon van aanzien zich op reis begaf, hij van te voren zijn vrouw in een klooster sloot. *Porte ouverte tente le saint* — hoeveel meer een Portugeeschen doordraaier. Beide seksen pasten hier bij elkander als een beroest mes bij vuile boter.

De onderkoning, die slechts voor een tijdperk van drie jaren benoemd werd, en de aartsbisschop hadden het hoogste gezag in handen, en wanneer deze twee het eens waren, dan was 't een maatschap als tusschen kok en bottelier. De een hield den zak op, en de ander vulde dien. Begonnen zij echter te kijven, dan hoorde men, in Portugal, „waar vet en boter blijven". De hooge positie was echter niet zonder gevaar, want behalve de dolk van den *bravo* speelde ook het venijn van den gifmenger eene voorname rol in deze verdorven koloniale samenleving. Men was er spoedig bij iemand een „Spaansche vijg in te geven". In de *Brieven* leest men:

„De tegenwoordige Aards-bisschop legt overhoop met de Jezuïten, en heeft ze gestoten uit de Priesterlijke bedieningen der Parochiën, hen beschuldigende dat ze in dien dienst meer kinderen dan zielen gewonnen hebben, maar of hij de overhand behouden zal, *en een lang leven hebben*, twijfelt men zeer."

Slechts dit wordt den Portugezen ter hunner eer nagegeven dat, zoetekauwers als ze waren, er onder hen weinig verslaafdheid aan den sterken drank werd aangetroffen; terwijl daarentegen de Nederlanders als pooieraars en kannekijkers te boek stonden; bij de inboorlingen onder den naam *Hollandeses bebidos:* dronken Hollanders. En de Engelschen waren almede met dit euvel besmet; zij wisten ook wel hoe de Goasche arak smaakte.

Onder de grove elementen van zulk een maatschappij werd het den Hollandschen predikant wel eens bang te moede, en die gedruktheid van geest weerspiegelde in zijne brieven. Schrijvende aan zijn broeder kon hij niet nalaten vergelijking te maken tusschen beider staat; de een in 't lieve vaderland, de ander in een land der Scythen, uit een moreel oogpunt een land van de buitenste duisternis. Hoe scherp was het onderscheid — „gy ter plaatze daar 't ligt des Evangeliums op den kandelaar gestelt is, ik in 't midden van de aldergroffste Heidenen, die de alderschrikkelykste monsters voor hun Goden eeren. Gy omringd met voortreffelyke boeken, welker keurstoffen uwen geest kunnen opscherpen, ik meest van die gelegentheit berooft, dryvende op de wieken van

myn eigen bespiegelinge." Wieken, die sedert het vertrek uit het vaderland al zeer ingekort waren. 't Was zooveel gemakkelijker in Holland met zijne gevestigde toestanden den Heer te dienen, dan in een land als Malabar, al ware 't slechts omdat men ginds niet tegenover eene overheerschende katholieke factie stond. De roomsche hierarchie had zooveel voor; hare uitwendige plechtigheden, haar beeldendienst lokten den heiden aan en herinnerden hem aan zijn eigen voorvaderlijk geloof. Zij vormde één lichaam, gehoorzamend aan één souvereinen wil, terwijl de protestanten *hun* geloof versnipperd hadden in tal van kerkgenootschappen en menschen geleken die, gelijk Voltaire van de Engelschen zei, honderd gelooven en maar één saus hadden. Men mocht, ook in 't rechtzinnig vaderland aan de Noordzee, wel eens beginnen met al die sekten aan één draad te rijgen, en aldus „Godt met eenparige schouder te dienen."

Maar van zulke religieuse ontboezemingen gaat de schrijver, in een volgenden brief, dan plotseling over tot de „zwarte koleur" der Malabaren, en verdiept zich in hypothesen over de oorzaak daarvan. Als een curiositeit onder dit volk noemde hij de „witte negers", d. i. de albino's van het ras. Zelf had hij zoo'n „kackerlack" eens in zijn bezit gehad, nl. een albino-meisje dat hem door een priester der St. Thomas-christenen geschonken was. 't Was zes of zeven jaren oud, blank over het geheele lichaam, maar de huid eenigszins ruw en geteekend met donkere vlekken. „Zal ook een moorman zijne huid veranderen? of een luipaard zijne vlekken?" luidde de oudtestamentische vraag — welnu, hier was zulk een wonder geschied. Het kind was „vrindelyk en van een goed begrip, dog hadde een zwaren reuk by zich." Het gelukte het echtpaar Canter Visscher echter niet om dit meisje (gelijk een glacéhandschoen „iets gevlekt") mee naar Java te nemen, want het kwam aan de pokken te overlijden. Trouwens, haar meester wist wel dat ook op Java albino's juist geen zeldzaamheid waren; de schilder Cornelis de Bruin zag er een aan het hof te Bantam, nl. een bijwijf van den sultan; de raad van Indië Radermacher ontmoette een albinoknaap te Batavia en de geleerde predikant Josua van Yperen beschreef een Papoeasche albino-slavin; allen van zwarte ouders afkomstig, en zwarte kinderen voortbrengend.

De Malabaren waren een volk, bij 't welk het naakt gaan nog eerbaar was. En *als* ze zich kleedden, dan lieten zij de lap stof om het benedendeel van hun lichaam in haar geheel, „en lagchen

met de Europeëers dat ze zulke schone stoffen aan stukken snijden." Hun inborst, onbeminnelijk als ze was, dreef hen echter niet licht tot de „uytsinnicheyt" van den Javaanschen amokspuwer, eerder — en dit had voor hunne omgeving een notabel voordeel — hingen ze zichzelf op, wanneer ze gevoelden dat ze hun geestelijk evenwicht ten eenenmale kwijt waren. 't Ware te wenschen geweest dat de gedesequilibreerde naturen onder de uitheemsche slaven op Java zich op dezelfde wijze gekoeld hadden; onder hen kwamen steeds de meeste gevallen van amok voor. Overigens waren de Malabaren sober en vredelievend, maar ook gierig en trouweloos. Een afzonderlijk element onder hen vormden de z.g. Toepassen, onherkenbaar internationaal mengelmoes van diverse gekleurde rassen, ten deele „afzetsels" der Portugezen bij inlandsche vrouwen en die, ofschoon ze meestal naar de donkerkleurige moeder aardden, den trots en de snoeverij des voorvaders bezaten en prat gingen op het druppeltje Portugeesch bloed in hunne aderen. *Tem nossa genti:* 't is ons volk, plachten ze van den Portugeeschen meester te zeggen, en gaven zich daarbij de beste namen des lands, gelijk men ze onder Hendrik den Zeevaarder reeds had hooren noemen. Zoo kon 't gebeuren dat men een d'Almeida ontmoette, die steenen bikte, en een de Souza Coutinho die met visch langs de straat liep. Als teeken dat ze vrij man waren, droegen ze hoeden; maar oudtijds, wanneer ze ook kousen en schoenen wilden dragen, met nog een rotting er bij, moesten ze dat recht koopen en er de diaconie voor betalen. De Hollandsche kommandeurs gingen niet zoo ver als die keizers van Mataram, welke eene belasting hieven op de kuiten hunner onderdanen (maar ook de spillebeenen moesten die betalen); niettemin wisten ze munt te slaan uit de ijdelheid dezer *negros* (zwarten) gelijk de Portugezen hen minachtend noemden. De meesten waren kleine ambachtslieden en landbouwers, maar niet zelden werden ze door Engelschen en Nederlanders gebruikt als een soort van inlandsche politiesoldaten. Ofschoon de Portugezen iedere verwantschap met dit slavenbroed terugwezen, het hechtte sterk aan de roomsche religie. Bijgeloof en dweepzucht kenmerkten den eeredienst dezer lieden, die in de Passie-week zichzelve met roeden kastijdden als waren ze bij de secte der Flagellanten in de leer geweest, en in de Vasten met Christus en zijn kruis door de straten liepen. Bij hunne godsdienstfeesten gedroegen ze zich eerder als het Beest uit de Openbaring, dan als een ordentelijk katholiek. Wonderdoende

kruisen hadden ze ook, maar sedert de komst van de Hollandsche ketters was de kwaliteit daarvan belangrijk achteruit gegaan. Het mirakel wilde niet langer gedijen *in partibus infidelium*.

Bij den aanvang van den regentijd bekwamen zij den priester-duivelbanner aan huis, die er met de wijwater-kwast de booze geesten uit sprenkelde. Maar deze zwarte vicarissen — „parochie-papen" noemden hen de Nederlanders — waren op 't stuk van den godsdienst niet van de schrandersten; zij hadden niet van de gerstebrooden gegeten. Zoo stelde een Hollandsch kommandeur aan een hunner de vraag, wie eerder in de wereld was geweest: Christus of de Christenen? „De christenen", antwoordde deze omgekeerde apostel, misschien op goed geluk af. Een ander, die het goed recht wilde bewijzen van de aanbidding der roomsche heiligenbeelden, beriep zich voor den oorsprong daarvan op..... de aanbidding van het Gouden Kalf. 't Stond in den bijbel! En een derde, die door een kortelings uit Nederland gekomen krankbezoeker in 't Hollandsch werd aangesproken, antwoordde onvervaard: „Ik versta 't Latijn wel dat gij spreekt, maar hebbe geen bequaamheit om in die taal te antwoorden."

De huwelijken der Toepassen werden door deze zwarte *caballeros* in de roomsche kerk gesloten, op een vrijbriefje van den Hollandschen kommandeur. De bruigom had daarbij een degen op zij, de bruid was gekleed als een kleurlinge, met een bruidskroontje op het hoofd en als in 't goud beslagen. Aan de deur van de kerk werden ze met rozewater besproeid — gedesinfecteerd, zou men van zulk een malproper volkje haast mogen zeggen. Bij sterfgevallen droegen ze een zwarten rok, maar omgekeerd, met de naden naar buiten. Trotsch en lui waren ze — als een Portugees, en wat hunne verhouding tot de Comp. betrof, hierover schreef ds. Visscher:

„De overeenkomste van Godsdienst, de gelijkheit van namen en de inbeeldinge dat ze nog afzetsels van hun zijn, boezemt deze arme menschen zoodanig een genegentheit voor hun in dat ik vaststelle dat ze, ingeval van oorlog tegen de Portugeesen, meer de Portugeesen dan ons zouden bijstaan."

Nog tal van onderwerpen worden in deze *Mallabaarse Brieven* ter sprake gebracht. Zij vullen de berichten van Valentyn en Baldaeus dikwijls verdienstelijk aan, zij behandelen de St. Thomas-christenen, de Joden, blanke en zwarte, de Brahmanen, de inlandsche dynastiën, de Britsche concurrenten, den Hollandschen peper-

handel, de zaken van den hervormden godsdienst, het ceremonieel aan de inheemsche hoven, het kastenwezen, de gebruiken der Nairos (de militaire klasse in Malabar) enz. Ook de voornaamste producten des lands. Er groeide op deze kust kaneel, maar niet zoo goed als die van Ceylon; en koffie, maar niet zoo goed als die van Mokka. Jan de Marre zou, voor *dit* gewas, allicht zijne loftuitingen op de koffie gematigd hebben; hij had andere dan Malabaarsche koffie op het oog toen hij zong:

> o Schoon Gewas, geroemd door veler volken monden,
> Wanneer gij naar de kunst, in 't ziedend vocht ontbonden,
> Word opgedischt, als 't licht in pracht van kleuren bloost,
> De zon, met goud getooit, verryst in 't kruidig Oost,
> En de uchtendkoelte ruischt met eenen zagten aassem!
> Gij stoort de vadzigheid des ligchaams door uw waassem,
> Terwijl de bloedstroom snel door hart en adren streeft,
> 't Verstand, dat eeuwig in bespiegelingen leeft,
> Ten hemel vliegt, en juicht in de Oorzaak aller dingen,
> Wie kan, o schoone Boon, uw lof naar waarde zingen?

Ds. Jacobus Canter Visscher deed er stellig geen moeite voor. Hij onthield zich van Valentyn's hebbelijkheid om, zonder dichter te zijn, aan dichterlijke divagatiën zich te buiten te gaan en daarmee zijn ietwat drogen stijl te larderen.

Behalve over het plantenrijk komen ook over het dierenrijk eenige aanteekeningen in de *Brieven* voor.

Inzonderheid over het rund, de Indische zebu of bultos. Het hing met den godsdienst der Malabaren samen dat ze geen dieren mochten dooden, en dat de koe als heilig werd beschouwd. 's Lands wet verplichtte de koningen bij hunne troonsbeklimming tot de gelofte, dat zij hunne bescherming gelijkelijk zouden uitstrekken over „de koeien, de brahmanen en de vrouwen". Wie een koe doodde was eerder des doods schuldig, dan hij die een manslag gepleegd had. En er was voor deze Hindoes geen zekerder bewijs dat de westerlingen in hun land een verdoemelijke leer aanhingen, dan het feit dat zij koeien slachtten en opaten. De Europeanen te Cochin en elders moesten teren op het vleesch van gestolen runderen, of ze zouden in het geheel geen vleesch geproefd hebben. Wanneer de geloovige Malabaar op het uiterste lag, dan voerde men een koe aan zijn sterfbed en de stervende hield den staart van het dier in de hand, geloovende dat hij langs dien schakel tot de eeuwigheid zou ingaan. „Zodat de Koestaart bijna op een

gelijke wijze onder hen gebruikt word, als een Waskaars onder de Roomsgezinden."

Ook de slang werd als een heilig dier beschouwd; en dat in een land waar zooveel giftige serpenten gevonden werden. Menig sterfgeval onder de inboorlingen was aan slangenbeet te wijten, ook van slangen, welke men meende onschadelijk gemaakt te hebben en afgericht tot kermisvertooningen. Van daar het spreekwoord onder de Malabaren: „de kornakken (olifantleiders) en de slangenbezweerders sterven zelden hun eigen dood."

In het binnenland werden reuzenslangen gevonden in voorwereldlijk formaat. Ze konden een mond als een schuurdeur opzetten en kleine viervoetige dieren inslikken, ja ook menschen. Ze waren onder de kruipende dieren wat de walvisch van Jonas onder de visschen was, behalve dat ze hun prooi niet meer uitbraakten. Waarom zouden ze? — de Jonassen bekwamen hun zeer wel. Slechts een enkele maal gebeurde 't, dat de buit voor den roover doodelijk werd, doch dan was de oorzaak aan toevallige omstandigheden toe te schrijven. Een geval van dien aard werd den schrijver medegedeeld uit de negorij Barfaloor, en hij geeft dat verhaal als volgt terug:

„Een Chegu op een Cocosboom geklommen zijnde om *Sury* of Palmwijn te tappen, wiert in 't nederdalen van zodanig een Slang, die zig bij den boom opgerigt en haar bek opgespalkt hadde, aan beide beenen tegelijk gegrepen, en naar mate als hij van den boom afzakte, ingezogen. Deze Indiaan hadde nu volgens gewoonte in zijn gordel het Tyffermes steeken (de Snoeimessen waarmede men de boomen ent niet ongelijk) met de kromte naar buiten gekeert; als hij nu over den middel ingezogen was, begon dat mes allengskens den buik van die Slang op te snijden, waardoor die Man gelukkig een openinge vond, en buiten alle vermoeden nog geredt wiert."

Ware de wijdvermaarde baron von Münchhausen ooit op Malabar geweest, hij zou met dit verhaal zijn voordeel gedaan, en de reeks zijner wonderbaarlijke avonturen vermeerderd hebben met een exploit betreffende een python, vastgezogen aan een mensch en een tyffermes.

In 1723 had ds. Canter Visscher zijne „verlossing "aangevraagd, verlossing inderdaad van dit land der afgodendienaars, en toen hij 't volgende jaar naar Java terugkeerde nam hij als aandenken met zich eenige koperen afgodsbeelden, afkomstig van eene door de Hollandsche troepen veroverde pagode. Te Cranganor had hij

wel eene koperen koe gezien, in bijna de natuurlijke grootte, doch zulke proeven van den eeredienst dezer blinde heidenen waren iets te wichtig voor overzeesch transport. De beelden in zijn bezit, een met een olifantssnuit, een met zes armen, een met een dubbele Janus-tronie, enz. volstonden trouwens om het type dezer Indische drekgoden aan te toonen.

Na zijn terugkeer te Batavia werd hij daar bij de Portugeesche gemeente geplaatst, en eerlang uitgezonden op een kerkelijke dienstreis om de kerken en scholen aan Java's noordkust te inspecteeren. Dit was geen sinecure. De reisgelegenheden verplichtten vaak tot ontbering, het traject van Batavia naar Samarang duurde, door tegenwind, niet minder dan twaalf dagen. Over deze laatste plaats leest men, dat daar toen reeds een levendig scheepvaartverkeer bestond, ofschoon dan meest van inlandsche vaartuigen. Er werd veel rijst en veel indigo afgevoerd. Het fort was slechts van houtwerken opgetrokken, berekend tegen een inlandschen, maar niet tegen een Europeeschen vijand. Er was eene vrij aanzienlijke gemeente van Europeanen en Europeesche mestiezen, toch werd in de geestelijke behoeften slechts op deze wijze voorzien, dat er éénmaal in de twee jaren een predikant van Batavia heen werd gezonden. Maar ditmaal was er in geen vier jaar een predikant geweest, wegens den oorlog in het rijk van Mataram. Zoo weinig werd er, met daden, gelet op de belangen van Gods kerk, en dat door eene Compagnie welke men zoo gaarne in officieele stukken als „voedsterheer der Kercke" aansprak.

Het concubinaat was er algemeen; de kinderen van Europeanen en Javaansche pandelingen werden wettig verklaard krachtens een notarieele acte. Maar dan kwam de kerkeraad, belust op „sielwinningh", en vorderde eene verklaring dat de heidensche moeder van het kind afstand deed, de christelijke vader zich verbond om het in de hervormde leer groot te brengen. Eerts daarna volgde de H. Doop — en de bevolking van Samarang telde een hinkend christen meer. Want er was hier nog al eens aanleiding om het Engelsche spreekwoord te gedenken: *God made the white man and God made the black man, but the devil made the halfcast.*

De Comp. oefende hier haar gezag uit door een opperhoofd of kommandeur, destijds Jacob Willem Dubbeldekop. De Comp. dienaren trokken, vooral uit rijst- en indigocultuur, considerable winsten. Zij zetten daarop hun geld uit tegen 12 à 18 procent, maar dit was geen woeker — neen, want dit voordeel kwam van

geele heidenen, en bruine; van Chineezen en Javanen, die zelve de hand kwamen ophouden tot borgen. Men hielp die menschen slechts met Europeesch kapitaal..... De stad was toenmaals reeds eenige jaren als de hoofdplaats van Java's Oostkust aangewezen, met eene bezetting van honderd militairen. De reizende predikant woonde hier een feest bij ter gelegenheid dat gezanten van den keizer van Mataram de verschuldigde oorlogskosten kwamen voldoen, en zag er als 't ware een concours van ronggengs, want ieder der inlandsche vorsten en grooten voerde de zijne ten tooneele. Maar behalve dat hij van dit tafreel uit het Javaansche volksleven een zooveel minder aanschouwelijke voorstelling dan Valentyn geeft, hij kon er „geen aardigheit ter wereld in vinden". Hij had dat op de kust van Malabar zooveel beter gezien; in de kunst van *tandak*, in verscheidenheid van dansfiguren en in bewegelijkheid hadden al deze *bedojo's* en *serimpies* geen hand water bij de Hindoesche *baljadores*. Eerst in Hindostan ervoer men dat

Tanzen ist ein Gottesdienst,
Ein Beten mit den Beinen —

Samarang's toenemende bloei was de ondergang geweest van Japara: station 't welk daarna door den schrijver der *Brieven* bezocht werd. Hier had de Comp. vroeger hare loge gehad; sedert de handel verlegd was woonden er slechts Chineezen, en de plaats leverde niet anders dan houtwerken, geconfectionneerd in een houtzaagmolen die door waterkracht werd gedreven. Ds. Visscher kon hier derhalve zijn bijbel en vragenboekje wel dicht houden; onder Chineezen viel niets te kerstenen. De welvaart nam later wel wat toe, want de zeeofficier J. C. Baane schreef er van dat hier, behalve dien watermolen, ook suikermolens, pepertuinen, en van zelf rijstvelden gevonden werden; dat er geheele ladingen djatihouten meubelen werden vervaardigd en naar Batavia gezonden; voorts dat de plaats voor de gezondste (kustplaats) van geheel Java werd gehouden. Dirk van Hogendorp, die hier twee en een half jaar resident was, getuigde dat hij de beste herinneringen had aan deze plaats, afvoerhaven voor de uitgestrekte bosschen van het binnenland, en wilde een der eilanden voor de stad zien aangewezen als emplacement voor een werf en een dok.

Evenwel moest destijds, ten opzichte van houtproductie, Japara achterstaan bij Rembang, dat mede door den Bataviaschen predikant bezocht werd. Dit mocht eerst het Noorwegen van de Comp.

heeten, zooveel hout kwam van deze plaats, zooveel schepen werden er gebouwd. Had een Europeesch schip een hoogen mast noodig, hier werden de langste balken gekapt. De Comp. bezat er een eigen scheepstimmerwerf; een resident voerde er de administratie, behalve over het hout ook over het zout. Er was zooveel zout dat de grond er wit van zag; bij 't loopen knerste het onder de voeten.

Maar van al deze kustfactorijen behaagde Cheribon den reiziger het meest. De hoorn des overvloeds scheen over dit landschap uitgestort, het leverde verscheidenheid van producten, waaronder rijst en indigo de voornaamste, het was volkrijk en vruchtbaar, het was het beloofde land voor den jager. „Men vind", zoo luidt hier de brief, „er aangename wegen, overvloedt van leeftocht en lustige boschaadjen."

Op die „boschaadjen" rijmde de dichter „plantaadjen" en „pluimaadjen"; nl. met de regelen:

> En gy, o Cheribon, met alle uw lustplantaadjen,
> Daar steeds de Lente heerscht op zo veel boompluimaadjen,
> Gewenschte Korenschuur, enz.

De Comp. liet hier de houtvlotten, bestemd voor de werven van Onrust enz. samenvoegen; vlotten die een diepgang van wel veertien voet hadden, en ruim drie voet boven den waterspiegel uitstaken. „'t Zijn zulke verbaasde gevaarten, dat ze in Zee bijna niet schokken."

Met deze laatste en korte mededeelingen over zijn dienstreis op Java besloot Jacobus Canter Visscher de reeks zijner *Brieven* naar 't vaderland. Te samen vormen zij een boekdeel van 468 bladzijden, waarvan verreweg de meesten aan de kust van Malabar zijn gewijd. Het verlangen zijn vaderland, vooral zijn geliefd Friesland terug te zien, bleef in hem steeds levendig, maar dat lot was niet voor hem weggelegd. Hoe benijdde hij dien broeder, geordend predikant gelijk hij zelf, maar die 't voorrecht had zijne dagen te slijten onder Friso's blonde zonen en dochteren, in de nederige pastorie van Pingjum; die geen stoet van slaven had om hem te bedienen, en niet de „wonderen van het Oosten" op zijn disch, die in zijn Friesche pronkkamer geen koperen afgodsbeelden kon toonen, geen gouden armringen als geschenk van Indische vorsten, geen parelen van Ceylon en Sumatraansch cantille-zilverwerk, die als Friesch dorpspredikant zeker geen derde van de in-

komsten zijns broeders te Batavia genoot — en die toch zooveel gelukkiger was! Dat besef deed hem somtijds zijne brieven aanvangen met regelen als deze:

„Als ik overweeg het gelukkig Landleven waarin gij uw dagen, onttrokken van 't gedommel en gewoel der meeste stervelingen, slijt, en dat gij dagelijks uw oog en geest vermaakt in 't gezigte der bloemen, bosschen met welriekende bloezemen versiert, en aangename en wijdgestrekte klaverbeemden, besproeid met den zilveren dauw die gelijk als diamanten en pareldruppelen met het oprijzen van 't Morgenrood op loof en gras zo aangenaam glinstert, zo word mijn herte door die overdenking als verrukt; daar in 't tegendeel het gezigte der schrale weiden in deze oorden, gevult met schadelijke gedrogten, mij als een droefheit instorten..... Och, wanneer zal die dag eens komen om U en onze lieve Ouders weer te zien! — misschien nimmer meer."

Dit somber voorgevoel bedroog hem niet. Na een twintigjarig verblijf in Indië kwam hij in 1736 te Batavia te overlijden. Al het goud en zilver, al de kostbaarheden die hij zich op Sumatra, op Malabar en op Java verzameld had, waren niet bij machte geweest hem een rustigen ouden dag in 't vaderland te verschaffen. Het was hem niet gegeven voor de oogen van Friesche dorpelingen de schatten van het Oosten uit te spreiden; en evenmin om in dat „land van oversee" het licht des evangelies te brengen aan de blinde heidenen. Maar voor de kennis van dat land, waar hij zes van de beste jaren zijns levens had doorgebracht, was zijn verblijf niet onvruchtbaar, al deed hij uit een ethnografisch oogpunt niet zooveel als Philippus Badaeus, noch uit een botanisch oogpunt zooveel als Philippus Baldaeus, noch uit een botanisch oogpunt nauwgezetheid en de „neerstigheit" van een Valentyn bezeten, hij zou wellicht over Malabar en over geheel Hindostan een soortgelijk standaardwerk geschreven hebben als gene over den O. I. Archipel. Of, zoo hem eigen ware geweest de aangeboren botanische zin van een Van Rheede, hij zou instede van een enkelen brief over de flora en fauna des lands, een zoo wetenschappelijken arbeid als de *Malabaarse Kruythof* tot stand hebben gebracht. En ware hij bezield geweest met den geest van onderzoek van een Baldaeus, met diens liefde tot taalstudie en diens geloofsijver, hij zou voortgezet hebben diens „Malabaarsche Spraak-konst" en de „Wederlegginge van de afgoderije der O. I. heydenen"; hij zou gelijk gene zijn werk ingeleid hebben met een vromen aanhef als deze:

„Ik oordeele dat God niemant te vergeefs heeft aan den dagh gebracht en zijn geboorte gegeven, en dat men (na Cicero's zeggen) niet mag spreken: *satis vixi*, ik heb genoegh geleeft: want een deel van ons leven eyschen onze Vrienden en Magen, maar byzonder den staat van Godes Kerke, zonder welke de zuylen van een goede regeeringe waggelen en 't eenemaal wankelen. En zoo zijn wij van God alle gemaakt om wat goeds te doen, anders waren wij niet waardig te leven, want een ledigh Mensch is een levendige krengh."

Evenwel, Jacobus Canter Visscher deed meer dan zijn voorganger ds. Schrevelius, en meer dan zijn opvolger ds. Van Breen. Hij ook heeft behoord tot die kleine keurbende van Comp. dienaren, welke niet, of niet uitsluitend het oog hielden gericht op bevordering, geld of eer; welke hun post beschouwden als een mandaat „om wat goets te doen", als een rentmeesterschap waarin zij gehouden waren voor tijdgenoot en nazaat de kennis te vermeerderen van vreemde landen en volken.

Maar Valentyn noch Baldaeus, Van Rheede noch Canter Visscher, konden vermoeden dat het land waarvan zij óf de geschiedenis, óf de natuurlijke historie ,óf de godsdiensten en instellingen te boek stelden, voorbestemd was om eerlang uit de rij der Nederlandsche koloniën te verdwijnen; dat gelijk het Portugeesche regiment verdrongen was door het Hollandsche, het Hollandsche op zijn beurt verdrongen zou worden door het Engelsche. Een bloeiende, of ook maar een rentegevende kolonie zou Malabar nooit worden. Eerder was 't een lastpost, en dit reeds in den tijd van den auteur der *Mallabaarse Brieven*. De inkomsten der koloniale affaire konden de uitgaven niet dekken, welke noodig waren om die affaire aan den gang te houden; alleen de staatkunde der Comp. dreef tot handhaven. Canter Visscher zelf, ofschoon door zijne geestelijke bediening buiten de eigenlijke besognes der Comp. staande, was zich bewust dat dit kantoor een verliespost, en hij zelf een doodeter was. De omzet aan handelsgoederen — en daarvan moest toch de schoorsteen rooken — was zoo gering dat een enkel schip volstond voor den jaarlijkschen aanvoer dier goederen uit het generaal depôt te Batavia, terwijl aan den anderen kant aan ongeveer twaalfhonderd Comp. dienaren hier de mond opengehouden moest worden. Daarbij kwamen nog de kosten voor den bouw van ettelijke forten, pakhuizen, hospitalen, kruidhuizen, enz., en de kosten van de oorlogen met inheemsche vorsten. Alleen

die met den Samorin van Calicut, ten jare 1717, had ongeveer twee millioen gulden gevorderd. [1])

Had men daarom dit kantoor maar moeten „lichten"? Had men er de nering moeten opbreken, gelijk b.v. op het eiland Mauritius geschied was? Neen, want het was voor een ieder duidelijk dat in zoo'n geval de Portugeezen, eenmaal door Rijklof van Goens „uitgeboend", fluks dezen verloren post weer bezet zouden hebben. Een post waarvan zij met nationalen hoogmoed tegenover den inboorling durfden beweren, „dat de E. Comp. dien voor den koning van Portugal bewaarde". Maar nog waarschijnlijker was 't — want de zon van den Britschen voorspoed was in Hindostan snel aan 't rijzen — dat de Engelschen er de hand op zouden hebben gelegd, èn om den peperhandel, èn om de uitbreiding van hun gezag. Voorts wilde de Comp. dit kantoor behouden om dezelfde reden waarom zij de Kaap — *ook* een lastpost — behield, nl. als ververschingsplaats en maritiem station. Voor de scheepvaartbeweging tusschen Batavia en de Roode Zee, de Perzische Golf, enz. was de hoofdplaats Cochin een punt van gewicht, en niet minder als voorpost van het eiland Ceylon.

Ook Ary Huysers, in zijne *Beschryving der O. I. Etablissementen*, achtte Malabar als kolonie niet veel zaaks. De peperhandel zou voordeelig genoeg wezen, als de Comp. er slechts niet op zulke zware lasten zat, als zij er geen legertje van 867 Europeanen en 405 inlanders in haren dienst behoefde te houden. De lasten liepen met de baten heen. De kust was in zijn tijd ook nog een gezochte slavenmarkt, van waar de levende koopwaar verzonden werd naar Batavia, de Kaap en elders; alles voor rekening van particulieren. Welke waren er o. a. ingevoerd werden, leert eene aanteekening in het *Dagh-Register* van het kasteel Batavia, vermeldende dat op 8 Augustus 1671 van de reede van Batavia naar Malabar vertrok het fluitschip *Osdorp*, met een lading stukgoederen en producten voor dat kantoor. Daaronder bevonden zich: specerijen, arak, sandelhout, Japansch staafkoper, ammunitie, zeildoek, papier, wapenen, gereedschappen, medicamenten, metalen, smeedkolen, werpankers, enz. Ook nog „1 casjen met verrekyckers 2000 leggerhoupen (hoepels voor vaten), 12 sacken met mos, 4 paerdenlynen en 8 stucx lyken." Onder deze laatsten werden

[1]) Over de verwikkelingen der Comp. met de vorsten van Trevancore, Calicut, Mysore (Hyder Ali) enz. uitvoerig by Stavorinus. „Reize naar Samarang" enz. d. II.

echter geene doode lichamen verstaan, maar simpel de touwen die gebezigd werden om er zeilen mee te boorden.

Onder de export-artikelen behoorden, behalve peper en slaven, ook timmerhout, was, manufacturen, kardemom, en, naar 't schijnt, witte gember. Althans, de dichter Joannes Antonides vermeldt dat product in het tweede boek van zijn langwijlig gedicht *De Ystroom*, waar hij zingt:

> In 't vruchtbare Kochin, daar een gewenschte Mai
> Gedurig 't velt vereert met haere bloemlievrei,
> En looftapijten, propt matroos de zwemmende eiken,
> Die met hun vleugels schier aen 's hemels assen reiken,
> Met witte gember en haer kostelyken klaeu,
> In zonneglans gedroogt, of in een lieven daeu
> Van suiker ingeleit —

Doch de dagen van den Nederlandschen handel en het Nederlandsch gezag op deze kust waren geteld. De schaduw van den Britschen Union Jack zweefde boven Malabar. Vier jaren nadat de kolonie reeds was verloren gegaan, wijdde Dirk van Hogendorp in zijn *Berigt van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in O. I.* nog een enkele bladzijde aan dit onvoordeelig buitencomptoir. Bij zulke cijfers van winst en verlies, bij den voortgang der veroveringen van Hyder Ali en Tippoo Saib, en boven deze de wassende macht der Engelschen in Hindostan, meende hij dat de Comp. slechts een dubieusen post op haar handelsbalans verloren had. Hij schreef er over:

„Het verlies daarvan (dat mede vrij schandelijk, doch niet te vermijden was) is dus alleen voor zooverre te betreuren, als het eene vermeerdering van magt voor de Engelschen is, waar voor deeze bezittingen van oneindig meer waardij dan voor ons zijn."

Want had Nederland zich in dit bolwerk tegen Britsche invloeden willen handhaven, het had dan tevens voor een sterk garnizoen, voor een grooten „ommeslag" moeten zorgen, en het spel was z. i. dien inzet niet waard. Van ouds was dit een onvruchtbaar wingewest geweest en reeds de gouverneur-generaal Jacob Mossel, die de bezittingen der Comp. uit een *kaufmännisch* oogpunt een voor een in de weegschaal had gelegd, was gewoon van Malabar te zeggen:

„Ik wenschte wel dat deze bezitting der Maatschappij reeds voor een eeuw in de zee ware verzonken!"

't Behoefde niet; ook zonder te verzinken zou deze „peperryke

landvoogdye" wel voor Nederland verloren gaan. In het jaar 1795 sleepte Napoleon zijne Hollandsche bondgenooten, in werkelijkheid zijne Hollandsche slachtoffers mee in den oorlog met Engeland, en aanstonds stortte de Britsche bulhond op zijn buit, en hield vast. De O. I. Comp. was stervende; er was geen ernstige weerstand te verwachten van *the corrupt servants of a bankrupt company*, gelijk Raffles zich later uitdrukte. Onder de vermeesterde koloniën behoorde ook Malabar, en de vrede van Amiens in 1802 hergaf aan Nederland niet duurzaam den verloren post. Trouwens, het zooveel belangrijker Ceylon werd bij dien vrede *niet* teruggegeven, en wat was Malabar, wat Koromandel zonder Ceylon?

Na het herstel van Nederlands onafhankelijkheid werd in 1814 het finaal acooord getroffen: het kleine land gaf de kust van Malabar prijs, het groote zijne rechten op Banka en Biliton. De tinmijnen van Oost-Indië, meende men, waren de pepertuinen van Hindostan wel waard.

Dit was de uitgang van eene Nederlandsche kolonie, die onder een beter bestuur dan dat van de O. I. Comp. en in samenhang met Ceylon een voorpost had kunnen worden en een aanhechtingspunt voor het Nederlandsche gezag in Hindostan. Dit de ondergang, na anderhalve eeuw bezit, van een snoer factorijen: Colombo, Punto Gale, Jaffnapatnam, Cochin, Cranganore, Coylang, na heeten strijd den Portugees afgewonnen. Dit de eindelijke uitkomst der overwinningen van een strijdbaar gouverneur-generaal, Rijklof van Goens, en achter hem mannen als Gerard Hulft, Jan van der Laan, Adriaan van der Meyden, du Pon, e. a. Aldus werd een uitgestrekt kustdomein prijsgegeven door het zwakke nageslacht, dat niet wist te behouden, niet eens te exploiteeren hetgeen kloeke voorvaderen voor Nederland gewonnen hadden; en de naam Malabar zou voortaan bij den vaderlander dezelfde sombere heugenissen wekken als die van het veroverd Formosa, het verlaten Mauritius, de „in bewaring genomen" Kaap, het „verzuimd Braziel"; van Nieuw Nederland, Koromandel, Ceylon — de kust van Guinea het laatst.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 23 Mei — 23 Juni 1902.

Behalve voor enkele fondsen als o. a. de Kon. Mij. v. Petroleumbronnen, de Amsterdam Deli Compagnie, de Redjang Lebong Mijnbouw Mij., die flink vooruitgingen, was het verloop der Koloniale fondsen niet bemoedigend.

Hooger werden genoteerd:

Aand.		Handelsver. Amsterdam	1 3/4 %
"		Amsterdam Deli Cie.	13 "
"		Tab. Mij. Kwala Pessilam	2 3/4 "
"		Medan Tabak Mij.	6 1/2 "
"	B.	Padang Cult. Mij.	1 1/2 "
"		Kon. Paketvaart Mij.	6 "
Pref. Aand.		Dordt. Petr. Industrie Mij.	2 3/4 "
Aand.		Kon. Ned. Mij. v. Petr. bronnen	40 "
"		Ned. Ind. Expl. Mij	5 "
"		" " Mijnbouw Mij.	5 1/4 "
"		Redjang Lebong Mijnb. Mij.	16 "
"		Babat Djombang St.tram Mij.	3 "
"		Madoera St.tram Mij.	3 "

Lager werden genoteerd:

Aand.		Cult. Mij. der Vorstenlanden	4 %
"		Koloniale Bank	2 7/8 "
Pref. Aand.		Idem	5 1/2 "
Aand.		Liq. Barge & Moormann	2 "
Cert. v. Aand.		Ned. Handel Mij.	3 1/8 "
Aand.		Ned. Ind. Handelsbank	8 1/2 "
Obl.		Ned. Ind. Landbouw Mij.	1 1/8 "
Aand.		Amst. Sum. Cult. Mij.	9 "
Cert.		Tab. Mij. Arendsburg	13 "
Aand.		Asahan Plantage Mij.	13 "
"		Besoeki Tabak Mij.	3 "
"		Deli Batavia Mij.	16 "
"		Deli Cultuur Mij.	4 3/8 "
"		Deli Maatschij.	7 1/2 "
"		Deli Plantage Mij.	4 "
"		Tab. Mij. Franco Deli	5 "
Pref. Aand.		Langk. Soekaranda	1 1/2 "
Aand.		Langk. Tab. bouw Mij.	8 1/2 "
"	A.	Langkat Tabak Mij.	12 1/2 "
Pref. Aand.		Tab. Mij. Namoe Djawi	4 1/2 "
Aand.		N. Asahan Tab. Mij.	10 1/2 "
"		Padang Tabak Mij.	1 3/4 "
"	A.	Sërdang Tabak Mij.	2 1/2 "
"		Tabak Mij. Soengei Bedjankar	3 1/4 "
"		Sumatra Cult. Mij.	3 1/4 "
Cert.		Un. Langk. Plant.	2 1/2 "
Aand.		Rott. Lloyd.	3 3/4 "
"		Java Petr. Mij.	5 "
"		Petr. Mij. Moeara Enim	2 3/4 "
"		Sum. Palemb. Petr. Mij.	4 "
"		Singkep Tin Mij.	2 7/8 "
"		Mijnb. Mij. Soemalata	9 1/2 "
"		Ned. Ind. Spoorweg. Mij.	2 1/2 "
"		Modjokerto Stoomtram Mij.	3 "
"		Ned. Ind. Tramweg Mij	5 "

DIVIDENDEN.

Kon. Paketvaart Maatschappij		10	%
Idem.	Winstaandeelen	*f* 72.75	
Cultuur Mij. Genoeng Sarie		6	%
Kalimaas Cultuur Mij. (Actions de Jouissance)		12	„
Rotterd. Kina-Mij. Tji Kembang.	Pref. Aand.	6	„
Idem	(Aandeelen A B C)	17	„
Koffiecult. Mij. Soember Kerto		3½	„
„ „ „	Gledagan-Pantjoer	19	„
Cultuur Maatschappij Langsee		10	„
Ned. Ind. Sport-Maatschappij		6	„
Cultuur Mij. Gabes		*f* 290.—	
Mij. Rijstlanden Michiels Arnold	(slot)	3¾	%
Deli Spoorweg Mij.		10	„
Indische Handels Compagnie		6	„
Buitenzorgsche Hulpbank		5	„
Landb. en Veeteelt ondern. Tjibodas		7⅘	„
Suikerfabriek Tjoekir		10	„
Dordtsche Petroleum Industrie Mij.		4	„
Idem	Pref. Aand.	7	„
Intern. Crediet- en Handelsver. Rotterdam		3⅖	„
Cultuur Mij. Petjangaän		10	„
Ned. Handel Maatschappij		9	„
Cultuur Mij. Pondok Gedeh		5¼	„
New London and Amsterdam Borneo Tobacco Co.		2½	„
Landbouw Mij Temoeloes		5	„
Javasche Bank		8½	„
Dordtsche Petroleum Mij.		*f* 2180.—	
Javasche Bosch Exploitatie Mij.		5	%
Kina Mij, Soekawana		4⅘	„
Idem	pref. aand.	13⅘	„
Naaml. Venn. Koelit		*f* 40.—	
Berneo-Sumatra Mij.	(superdividend)	„ 70.—	
Idem	oprichtersbewijzen	„ 9.50	
Ned. Ind. Escompto Mij.		7½	%
Ned. Ind. Handelsbank.		2⅑	„
Ned. Ind. Spoorweg Mij.		*f* 124.—	
Passoeroeansche Koffie Cultuur Mij.		„ 70.—	
Idem.	Bewijs v. Deelger	„ 12.45	
Kon. Ned. Mij. v. Petroleumbronnen		24	%
New London Borneo Tobacco Cy.	(slot)	9	„
Serajoedal Stoomtram Mij.		5	„
Oost-Java „ „		2	„
Samarang-Joana „ „		7⅖	„
Bagelen Thee en Kina Cult. Mij.		6	„

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Billiton Mij. 1e rubriek	*f* 2200.—	incl. div.
„	Idem 2e „	*f* 16.50 ex — „ 1800.—	incl. div.
„	Deli Bedagei Cult. Mij.	22½	%
„	Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh	85½	„
„	N. Ind. Electriciteits Mij.	45—45¼	„
„	Crediet- en Handelsver. Banda	48	„
„	Part. Prauwenveer te Soerabaja	110	„
„	Landbouw Mij. Rongga	90¼	„
„	Handelsvereeniging Gorontalo	45	„
Obl.	N. I. Houtaankap Mij.	84¾—84⅞	„
5% „	N. I. Cultuur Mij.	45	„
„	Solosche Tramweg Mij.	98	„
Opr. bew.	Kon. Paketvaart Mij.	*f* 670.— — *f* 740.—	
„ „	Singkep Tin Mij.	„ 95.— — „ 100.—	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juni. 9	23
Borneo-Sumatra Maatschappij .....Aand.	—	100¼ ex div.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	36	37
id. .....Pref. Aand.	117	119
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	106	108
Int. Cred. & H. V. Rotterd..... „	77	77
Javasche Bank..... „	173	173
Koloniale Bank..... „	36	34⅛
id. .....Pref. Aand.	57	55
Liquid. Barge & Moormann.....Aand.	40	39
Ned. Handel-Mij.....Cert. v. Aand.	139½	141 15/16
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	112	112
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	68	65
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	103¾	102⅞
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	—	—
Banda, Credt. & Handelsver..... „	—	—
Java Bosch Expl.-Mij..... „	—	—
Java'sche Cultuur-Mij..... „	60	60
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	—	—
Kaliwoengoe Plantaran..... „	—	—
Maron Cult. Mij..... „	—	—
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—
Michiels-Arnold, Rijstlanden..... „	101	101
Ned. Ind. Houtaankap Mij..... „	—	—
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—
Penampean Cult.-Mij..... ... „	—	—
Pondok Gedeh Cult. Mij..... „	—	—
Suikerond. Sentanen.-Lor..... „	99	99
Sindanglaoet, Suikerfabr..... „	160	160
Soemberredjo Cult.-Mij..... „	—	—
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—
West-Java Kina Cult.-Mij..... „	—	—
Amsterdam-Deli Comp..... „	583¾	583
Amsterdam Sum. Cult.-Mij..... „	68	59
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	660	647
Asahan Plantage Mij..... .....Aand.	75	75
Asahan Tabaksbouw Mij..... „	—	—
Balangan Tab. Cult. Mij..... „	—	—
Besoeki Tabak-Mij..... „	53	53
Deli-Batavia-Mij..... „	408	385
Deli-Cultuur-Mij..... „	72½	70⅛
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. A.	310	310
Deli-Maatschappij.....Aand.	458	439
Deli Padang Mij..... „	68	68
Deli Plantage Mij..... „	62½	57
Deli-Tabak-Mij..... „	—	—
„ .....Pref. Aand.	32	26¾
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	52	47½
Tab. Mij. Kwala Pessilam..... „	81	79¾
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	108	99⅞
„ „ ..... „ B.	45	45
Tabak Mij. Langk. Soekaranda..... Pref. Aand.	37	39
Langkat-Tabaksbouw Mij .....Aand.	—	30

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juni. 9	23
Langkat-Tabak-Mij. ..... Aand. A.	93 1/2	80
„ „ „ ..... „ B.	—	—
Medan-Tab.-Mij ..... Aand.	285 1/2	259 1/2 ex div.
Tab.-Mij. Namoe Djawi ..... Pref. Aand.	61	60
Nieuwe Asahan Tab. Mij. ..... Aand.	149 1/4	135
Padang Cultuur Mij. ..... Pref. Aand. A.	63 1/2	63 1/2
„ „ „ ..... Aand. B.	24	27 1/2
Padang Tabak-Mij ..... „	126	122 1/4
Rotterdam-Deli-Mij ..... „	237 3/4	222 1/2
Tabak Mij. Sakoeda ..... Pref. Aand.	—	—
Senembah-Mij. ..... Aand.	415	415
Serdang Tab. Mij ..... „ A.	132	129 1/2
„ „ „ ..... „ B.	50 1/4	50
Tabak Mij Soengei Bedjankar ..... „	95	94 3/4
Sumatra Cult. Mij. ..... „	179 1/2	179 3/4 ex div.
Sumatra Plantage Mij. ..... „	82	79
United Langk. Plant. ..... Cert. v. A.	248	239
Ned.-Ind. Electr.-Mij. ..... Aand.	45 1/4	45 1/4
Kon. Paketvaart-Mij. ..... „	158	158 1/2
Rott. Lloyd ..... „	101 3/4	98 1/4
Stoomv. Mij. Nederland ..... „	139	139
Dordt. Petr. Industrie Mij ..... Pref. Aand.	124 1/4	118 1/4 ex div.
Java Petroleum Mij. ..... Aand.	25	25
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië .. „	430 1/2	447
Petroleum Mij. Moeara Enim ..... „	105 3/8	104
Sumatra Palembang Petr. Mij. ..... „	70 5/8	68
Ned. Ind. Expl. Mij. ..... „	91 1/4	95
id. Mijnbouw-Mij ..... „	55 1/2	53 1/2
N. Celebes Mijnb. Mij. ..... „	21 1/2	20
Oost Borneo Mij. ..... „	—	—
id. ..... Pref. Aand.	—	—
Redjang Lebong Mijnb.-Mij. ..... Aand.	202 1/2	217
Singkep Tin-Mij. ..... „	129 1/4	127
Mijnbouw Mij. Soemalata ..... „	146	130
Droogd.-Mij. Tandj. Priok ..... „	160	160
Deli-Spoorweg-Mij. ..... „	172	170
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. ..... „	228 1/2	225
Babat Djomb. St. tr. Mij. ..... „	56	58
Bat. Electr. Tram-Mij ..... „	29 1/2	29 1/2
Kediri Stoomtram-Mij ..... „	—	—
Madoera „ „ ..... „	20	23
Malang „ „ ..... „	58	58
Modjokerto „ „ ..... „	16 1/2	13
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. ..... „	140	140
Oost-Java-Stoomtram. ..... „	—	—
Passoeroean „ ..... „	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij. ..... „	—	—
Semar.-Joana Tramw.-Mij. ..... „	—	—
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij. ..... „	143 1/2	141 3/4
Serajoedal St.-Tr.-Mij. ..... „	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	12—26 April.	28 April—17 Mei.
Aand. Javasche Bank	177½—180	177½—178½
Cert. Ned. Handel-Mij.	—	145¾—146½
Ned. Ind. Escompto Mij.	112½—113	114—117
„ „ Hypotheekbank	100	—
„ „ Handelsbank	—	75
Kon. Paketvaart Mij. (oude emissie)	153—155	154
„ „ „ (nieuwe „)	144	145—147
Int. Crediet & Handelsver. Rotterdam	—	76
Handelsvereeniging Amsterdam	—	105
Winkel Mij. Eigen Hulp	—	60—64
Mij. Onderlinge Hulp	—	90
Mij. Rijtuigfab. en Hand. in paard. F.J.Fuchs	—	85
Boekhandel Visser & Co.	100	—
Java Veem	—	82½
Ned. Ind. Spoorweg Mij.	—	223
Deli Spoorweg Mij.	—	178
Ned. Ind. Tramweg. Mij.	—	145
Sam.-Joana Stoomtram Mij.	174	175—176
Sam.-Cheribon Stoomtram Mij.	145—147	145—146
Serajoedal „ „	—	136
N. I. Levensverz. & Lijfrente Mij.	—	355
N. I. Zee- & Br. Assur. Mij.	115	—
2e Idem	100—105	—
Br. Waarb. Soc. Securitas	92½	90
Br. Ass. Mij. Veritas	125	—
Bataviaasch Prauwenveer	—	130
Nieuw Prauwenveer te Batavia	157½—160	—
Part. „ „ Soerabaja	125	—
Nieuw Probolinggo en Oosthoek Pr.veer.	150	—
Assam Thee Ondern. Malabar	190	—
Ned. Ind. Telefoon Mij.	172½	—
Intercomm. „ „	—	85
New Singap. dist. Water Ice Cy Lim.	205	—
Mij. tot voortz. der zaken B. Ledeboer J.Mzn.	100	—
Ned. Ind. Mijnbouw-Mij. Aand.	54—60	52½—59
Idem Oblig.	100	92½—99
Mijnbouw Mij. Martapoera	—	10
Mijnbouw Mij. Totok Aand.	40—50	42½—55
„ „ Redjang Lebong Aand.	225—272½	207½—230
„ „ „ „ Obl.	230	185—195
„ „ Kahajan	85—90	75—87½
„ „ Lebong Soelit	18	19—21
„ „ Tambang Sibonak	42½—80	60—85

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Handel-Maatschappij Hap Kie.

(Javasche Crt. No. 34, van 29 April 1902).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, speciaal in suiker, koffie, rijst en copra, en het waarnemen van scheepsagenturen.

Kapitaal. *f* 200.000, in 200 aandeelen à *f* 1000.—.

Bestuur. 1 directeur, de Chinees Tjio Pie Ho; 2 commissarissen, de Chineezen Tjio Po Nie en Tan Tjiok Nio.

Winstverdeeling. Eerst 6% dividend; van het overige komt 20% aan het reservefonds, 10% aan den directeur, 5% aan de commissarissen te zamen, 10% aan de schrijvers en het toko-personeel, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 75.000, tenzij de algemeene vergadering van aandeelhouders hieromtrent anders beslist.

Marmerkalkbranderij Gamping Wadjak, voorheen van Apcar & Co.

(Javasche Crt. No. 36, van 6 Mei 1902).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het vervaardigen van kalk en cement en voorts het verkoopen van en handeldrijven in kalk en kalksteen en cement en al wat verder met een en ander in verband staat.

Kapitaal. *f* 120.000, in 240 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Door den heer G. L. Apcar, voor 40 aandeelen: zijne kalkbranderij met alle baten en lasten.

Bestuur. 1 directeur: de heer S. L. Apcar, 2 commissarissen: de firma Z. Mesrope & Co. en de heer G. L. Apcar.

Winstverdeeling. 80% aan aandeelhouders, 5% aan den directeur, 5% aan de commissarissen, 10% aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 20.000 bedraagt, komen de genoemde 10% aan aandeelhouders.

Prauwenveer Makassar.

(Javasche Crt. No. 37, van 9 Mei 1902.)

Zetel. Macassar.

Doel. De uitoefening der scheepvaart in den uitgebreidsten zin, met eigen of vreemde schepen, het laden en lossen van schepen, en verder in het algemeen alles te verrichten, wat daarmede in verband staat, inclusief te koopen en verkoopen, huren en verhuren van roerende en onroerende goederen.

Kapitaal. *f* 200.000, in 40 aandeelen, serie A en 160 aandeelen serie B. à *f* 1000.

Inbreng. Door de firma Maintz & Co., voor 39 aandeelen A: 2 prauwen tjunia, 1 Inlandschschip en 1 motorsleepbarkas.

Bestuur. 1 directeur: de Handelsvereeniging voorheen J.Mohrmann & Co.

te Macassar; 1 commissaris: de Deutsch Australische Dampfschiffs Gesellschaft te Hamburg.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 5 % aan den commissaris, het overige aan aandeelhouders.

DE LANGKAT- EN TAMIANG TELEFOON MAATSCHAPPIJ.

(Javasche Crt. No. 38, van 13 Mei 1902.)

Zetel. Tandjong Poera.

Doel. De exploitatie van verkregen en eventueel nog te verkrijgen vergunningen voor telefoonverbindingen.

Kapitaal. *f* 100.000, in 200 aandeelen A à *f* 250 en 50 aandeelen B à *f* 1000, eventueel uit te breiden met nog hoogstens *f* 50.000, in aandeelen A.

Inbreng. Door de firma G. D. Langereis & Co., voor 160 aandeelen A en 50 aandeelen B: de vergunningen voor telefoongeleidingen in de afd. Beneden Langkat en Tamiang; de vergunning om de in de afd. Boven Langkat gelegen onderneming Koeala Bingei met het centraalkantoor Tandjong Poera te verbinden; de exploitatie van het telefoonnet in Beneden Langkat.

Bestuur. 3 Bestuurders: de heeren G. D. Langereis, P. Sandel en T. Adil.

Winstverdeeling. 5 % aan den president, 5 % aan de beide mede-bestuurders te zamen; daarna 6 % dividend aan de houders der aandeelen B, het overige komt aan de houders der aandeelen A en B.

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ MARINDAM.

(Javasche Crt. No. 39, van 16 Mei 1902).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De exploitatie van vergunningen tot mijnbouwkundig onderzoek, van concessiën, mijn- en andere rechten in Ned. Indië, met al wat daarmede in verband staat.

Kapitaal. *f.* 136.400, in 3200 aandeelen serie A, 3000 serie B en 620 serie C, alle à *f* 20.—. Van deze aandeelen zijn geplaatst 800 serie A, 600 serie B. Bij event. latere uitgifte van de overige aandeelen serie B, zal voor elk in contanten volgestort aandeel, een aandeel serie A, als premie, kosteloos worden uitgereikt. De aandeelen C zijn bestemd om als belooning aan den heer G. E. Busch, superintendent-mijningenieur, successievelijk te worden uitgereikt, n. l.: wanneer aan aandeelhouders 10 % aan dividenden zal zijn uitgekeerd, zal aan hem worden uitgereikt een bedrag aan aandeelen serie C, gelijkstaande met 10 % van het bedrag der reeds uitgegeven aandeelen seriën A en B.

Inbreng. Door den heer Mr. W. Birnie, voor 432 aandeelen serie A: de vergunning voor een terrein grenzende ten noorden aan de afd. Loeboe Sikaping; en door de Mijnbouw Mij. Tjoebadak, voor 368 aandeelen serie A: alle rechten en verplichtingen voortspruitende uit eene akte van overeenkomst dd. 13 Mei 1901.

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. W. Birnie; 2 commissarissen: de heeren H. E. Levert en Mr. J. W. D. Francken.

Winstverdeeling. Na aftrek van tantièmes aan het personeel: 10 % aan den heer G. E. Busch, zoolang geen aandeelen C aan hem zijn uitgereikt, en zoolang hij superintendent voor de vennootschap is, 80 % aan aandeelhouders, 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen. Zoodra aan den heer G. E. Busch geen 10 % meer behoeft te worden uitgekeerd, vervallen deze aan de aandeelhouders.

DELFSTOFFEN- EN LANDBOUWMAATSCHAPPIJ „SINGKAWANG".
(Staats-Crt. No. 128, van 4 Juni 1902).

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van concessiën tot het ontginnen van delfstoffen en het uitoefenen van den landbouw en alles wat daarmede in verband staat.

Kapitaal. *f* 2.000.000 in 1700 aandeelen A en 300 aandeelen B, à *f* 1000.—.

Inbreng. Door de heeren F. J. G. Bosman en L. Drooglever Fortuyn, voor 1200 aandeelen A en 300 aandeelen B: de vergunningen voor mijnbouwkundige opsporingen in 3 terreinen.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heer L. Drooglever Fortuyn; minstens 3 commissarissen: de heeren L. J. Resner, Mr. W. Heineken, W. J. H. van Beusekom en F. J. G. Bosman.

Winstverdeeling. 6 % dividend aan de aandeelen A, daarna 6 % dividend aan de aandeelen B. Van het overige komt 65 % aan alle aandeelen, 5 % aan de commissarissen, 9 % aan de directie, 5 % aan den administrateur, 16 % aan het reservefonds.

Reservefonds. Maximum *f* 250.000, zoodra dit bereikt is, komen de genoemde 16 % voor de helft aan aandeelhouders, voor de andere helft aan commissarissen, directie en administrateur, in verhouding als bij de winstverdeeling.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Mei 1902	*f*	31.600	*f* 11.20	91
„ 1901	„	17.000	„ 6.05	
Verschil meer	„	14.600	„ 5.15	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Mei 1902	*f*	94.000	„ 6.85	91
1901 „ 31 „ 1901	„	85.900	„ 6.25	
Verschil meer	„	8.100	„ 0.60	
Verschil minder	„	—	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Mei 1902	ƒ	98.200	ƒ 11.55	274
„ 1901	„	94.400	„ 11.30	270
Verschil meer	„	3.800	„ 0.25	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Mei 1902	„	347.600	„ 8.46	274
1901 „ 31 „ 1901	„	359.600	„ 8.80	270
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	12.000	„ 0.40	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Mei 1902	ƒ	13.300	ƒ 8.60	50
„ 1901	„	—	„ —	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Mei 1902	„	46.700	„ 6.20	50
1901 „ 31 „ 1901	„	—	„ —	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	—	„ —	

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1902	ƒ	105.900	ƒ 9.75	351
„ 1901	„	103.900	„ 10.50	319
Verschil meer	„	2.000	„ —	
Verschil minder	„	—	„ 0.75	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Mei 1902	„	434.700	„ 8.20	351
1901 „ 31 „ 1901	„	370.100	„ 7.70	319
Verschil meer	„	64.600	„ 0.50	
Verschil minder	„	—	„ —	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Mei 1902	ƒ	15.900	ƒ 13.15	39
„ 1901	„	17.800	„ 14.70	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	1.900	„ 1.55	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Mei 1902	„	81.700	„ 13.85	39
1901 „ 31 „ 1901	„	89.200	„ 15.15	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	7.500	„ 1.30	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Mei 1902	f 5.500	f 4.35			
„ 1901	„ 6.600	„ 5.20		41	
Verschil { meer	„ —	„ —			
Verschil { minder	„ 1.100	„ 0.85			
Van 1°. Jan.:					
1902 tot 31 Mei 1902	„ 26.800	„ 4.35		41	
1901 „ 31 „ 1901	„ 33.300	„ 5.40			
Verschil { meer	„ —	„ —			
Verschil { minder	„ 6.500	„ 1.05			

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over April 1902.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (90.700)	f	44.100.—
Goederen, tonnen (42.500)	„	163.900.—
Diverse ontvangsten	„	8.800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	216.800.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	226.530.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	836.200.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	817.709.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	35.25
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	36.83
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	33.99
„ „ 1 Jan vorig jaar (defin.)	„	33.24

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (87.600)	f	32.500.—
Goederen, tonnen (9.400)	„	38.500.—
Diverse ontvangsten	„	3.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	74.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	74.204.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	283.800.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	272.100.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	44.05
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	44.17
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	42.23
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	40.49

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (17.300)	f	2.100.—
Goederen, tonnen (2.700)	„	5.000.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	7.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.190.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	19.100.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	19.570.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	10.72
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	8.97
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	6.63
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.01

Stoomtram Djocja—Magelang. (Lengte 47 kilom.).

Reizigers, aantal (37.400)	f	8.700.—
Goederen, tonnen (2.400)	„	8.500.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	17.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.686.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	66.200.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	56.544.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.48
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	11.12
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	11.74
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	10.03

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (Lengte 194 [1]) kilom.)

Reizigers, aantal (45.300)	f	11.900.—
Goederen, tonnen (13.700)	„	17.900.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	30.100.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.654.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	94.900.—
„ „ 1 Jan vorig jaar (defin.)	„	55.126.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	5.17
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.88*
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	5.23†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.29*

[1]) Gemiddeld in exploitatie.
* „ „ „ 107 K.M.
† „ „ „ 151 „

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Mei 1902 *f* 24.400 tegen *f* 25.552 in 1901.
Opbrengst sedert 1 Juli 1901 *f* 285.500 tegen *f* 295.828 in 't vorige jaar.

DELI-SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorwegen.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K M. in 1901.

Opbrengst Mei 1902 *f* 120.000 tegen *f* 107.684 in 1901.
„ per dag-kilometer *f* 37.95 tegen *f* 34.05 in 1901.
„ sedert 1 Januari 1902 *f* 665.000 tegen *f* 629.581 in 1901.

Stoomtramwegen.

In exploitatie 30½ K.M.

Opbrengst Mei 1902 *f* 6,000.
„ per dagkilometer *f* 6.34.
„ sedert 11 April 1902 *f* 10.000.

Waaraan heeft Java behoefte?

DOOR

H. E. B. SCHMALHAUSEN.

Het valt niet meer te loochenen, dat in vele streken van Java, de bevolking verarmt. Met opzet spreek ik van „vele streken", want in een land, dat viermaal zoo groot is als Nederland, kan men niet alles en allen over één kam scheren. Maar wanneer men het woord „verarmt" gebruikt, mag men aannemen, dat dit woord betrekking heeft op de bevolking van een groot gedeelte van het eiland. Door dit nadrukkelijk op den voorgrond te stellen, hoop ik misverstand te voorkomen.

Wordt hier over economische toestanden gesproken, dan hebben zij betrekking op het sociale milieu, waarin het gros der bevolking het leven begint en eindigt.

De tijd lost vele vraagstukken op. Hoe vreemd en onnatuurlijk lijken ons thans strijdpunten toe, die, bij vroegere geslachten, de hoofden in vlam en vuur zetten. Wij kunnen ons nu nauwelijks voorstellen, hoe ooit heldere hoofden, volkomen te goeder trouw, de zaken averechts inzagen. Is het met de koloniale politiek wel anders gegaan? Waar een enkele het waagde te beweren, dat het met de economische toestanden niet alles „couleur de rose" was, daar werd hij al spoedig door andersdenkenden overstemd. En toch, men behoefde waarlijk geen profeet te zijn, om, reeds jaren geleden, te hebben kunnen voorspellen, wat thans in meerdere of mindere mate, werkelijkheid is geworden, nl.: dat Java in een toestand van chronische verarming dreigt te geraken.

Wat mag wel de reden zijn, dat juist, waar het koloniale zaken betreft, de waarheid zoo langzaam en zoo moeilijk zich een weg baant? Zou het niet de algemeen menschelijke eigenschap zijn om liever hun een gewillig oor te verleenen, wier taal ons aangenaam aandoet, dan aan de kleine minderheid, die meent, dat men de schaduwzijde niet in het duister mag laten rusten, ook al is dat den betrokken personen niet aangenaam?

Onder betrokken personen hebben wij, waar het koloniën geldt, in de eerste plaats de Regeering te verstaan. Zij is het, die in

meerdere of mindere mate aansprakelijk wordt geacht en zich ook aansprakelijk gevoelt, voor het wel en wee der door haar bestuurde onmondige bevolking. Ligt het nu niet in den loop der zaken, dat een dergelijk college een veel gewilliger oor zal leenen aan hen, die prijzen en loven, dan aan de enkelen, die meenen, dat men op zijne hoede behoort te zijn, omdat er zich kenteekenen vertoonen van naderend onheil? Wat heeft echter eene dergelijke politiek gebaat? De tijd heeft ook hier en maar al te gauw zijn werk volbracht; thans is het geen strijdpunt meer, maar een erkend feit, dat Java verarmt.

Men meene niet, dat wij hier eene specifiek Hollandsche eigenaardigheid afschilderen. Ik geloof zelfs met grond te kunnen beweren, dat wij, als koloniale mogendheid, het in de kunst van vergoelijken nog lang zoover niet hebben gebracht als onze Engelsche naburen. Dit heeft mij bij eene studie over Britsch-Indië herhaaldelijk getroffen. Zoo kwam mij bijv. in handen: „Our administration of India" bij H. A. D. Phillips Bengal Civil Service. De schrijver, een ambtenaar van het binnenlandsch bestuur, is blijkbaar zelf eenigszins verlegen over al het zoete en al het moois, dat hij te lezen geeft. Men moet, merkt hij zelf op, toch vooral niet meenen, dat hij schrijft in opdracht van de Regeering. Waarlijk, volgens hem, was Britsch-Indië (hij schreef zijn boek in 1885) een aardsch paradijs. Het weinige, wat daaraan nog mocht ontbreken, was verholpen of zou ten spoedigste verholpen worden. Het is waar, hongersnood was er geweest, maar de schrijver haast zich om met instemming de volgende woorden uit een artikel in de „*National Review*" aan te halen: „Accumulation of Capital, improvement of communications, and the organisation of trade *have made famine almost impossible.*"

En wat zien wij in werkelijkheid gebeuren? De hongersnooden volgen elkander steeds sneller op, nemen grooter omvang aan, terwijl een gedeelte der bevolking in een chronischen hongertoestand verkeert.

Met een zucht van verademing kunnen wij dan op ons Java zien. Maar laten wij daarom niet indommelen en laten wij ons spiegelen aan Britsch-Indië. Wat nog niet is, kan komen. Britsch-Indië zij ons een waarschuwend voorbeeld, want vele van de factoren, die daar tot zulk een treurig resultaat hebben geleid, zijn ook op Java aanwezig en ook bij ons dreigt het gevaar van chronischen achteruitgang en verarming met al de ellende, die daaraan onafscheidelijk

verbonden is. Want hoe moeten wij ons in groote trekken de tegenwoordige toestanden op Java voorstellen?

Door elkander genomen, is het land zeer dicht bevolkt. Elk jaar neemt de bevolking met 4 à 5 honderdduizend zielen toe, maar de bouwgrond vermeerdert volstrekt niet in dezelfde mate, terwijl in de dichtbevolkte streken, zoo goed als niets meer te ontginnen valt. Reeds lang in cultuur zijnde gronden gaan achteruit wat de opbrengst en het gehalte van het gewas betreft, want uit den bodem wordt gehaald, wat er uit gehaald kan worden en van bemesting is bijna nergens sprake. Doordat men het grootst mogelijk aantal oogsten in een bepaalde tijdruimte wenscht te verkrijgen, geschiedt de bewerking in verschillende streken oppervlakkiger dan vroeger. In enkele gedeelten van het land, is het gehalte van het vee nu reeds zoo slecht geworden, dat de vorm van eg en ploeg is moeten veranderd worden om het werk voor de dieren lichter te maken, ten koste natuurlijk, van eene diepe grondbewerking.

Het gevolg van een en ander is een minder krachtig gewas, dat weinig weerstandsvermogen tegen ziekte heeft.

Belangrijke gevolgtrekkingen daaromtrent, zijn te maken uit het, door den controleur Meijboom, in de „*Indische Gids*" van 1899 gepubliceerd staatje.

Jaar.	Bruto aanslag der landrente. (a)	Afschrijving wegens misgewas.	Jaar.	Bruto aanslag der landrente. (b)	Afschrijving wegens misgewas.
1878. . .	ƒ 18.083.000	ƒ 652.000	1888 . .	ƒ 19.891.000	ƒ 482.000
1879. . .	„ 18.804.000	„ 453.900	1889 . .	„ 15.713.000	„ 611.600
1880. . .	„ 19.150.000	„ 369.300	1890 . .	„ 16.482.000	„ 1.322.900
1881. . .	„ 19.348.000	„ 369.000	1891 . .	„ 16.465.000	„ 1.275.000
1882. . .	„ 19.428.000	„ 411.300	1892 . .	„ 16.465.000	„ 525.400
1883. . .	„ 19.672.000	„ 1.112.000	1893 . .	„ 16.465.000	„ 772.000
1884. . .	„ 19.800.000	„ 268.200	1894 . .	„ 17.413.000	„ 240.400
1885. . .	„ 19.873.000	„ 469.700	1895 . .	„ 17.560.000	„ 338.100
1886. . .	„ 19.734.000	„ 497.400	1896 . .	„ 17.730.000	„ 669.100
1887. . .	„ 19.249.000	„ 245.700	1897 . .	„ 17.749.000	„ 901.300
Totaal der 10 jaren	ƒ 193.141.000	ƒ 4.848.700		ƒ 171.933.000	ƒ 7.165.200
Gemiddeld per jaar	ƒ 19.314.000	ƒ 484.000		ƒ 17.139.000	ƒ 716.500

(a) In deze opgave is de landrente van Madura niet begrepen.
(b) „ „ „ „ „ „ „ „ wel „

Ter vergelijking van de cijfers der beide tienjarige tijdperken dienen de totalen der laatste 10 jaren (1888—1897) te worden verminderd met de landrente en afschrijvingen van Madura in dat

decennium; de gemiddelde bruto aanslag der landrente wordt alsdan voor Java ƒ16,460,000 en de gemiddelde afschrijving ƒ683.600.

De gemiddelde jaarlijksche opbrengst der landrente bedroeg gedurende het tijdvak 1888/97 dus ƒ2,900,000 minder dan gedurende de vorige tien jaren, terwijl de uitgestrektheid belastbare grond iets toenam. De landrente per bouw daalde alzoo aanmerkelijk. Desniettegenstaande bedroeg de afschrijving wegens misgewas gedurende 1888/97 gemiddeld ƒ683,600 's jaars tegen ƒ480,000 gedurende het tijdvak 1878/87. De uitgestrektheid mislukte velden was dus gedurende het tijdvak 1888/97 aanzienlijk grooter, dan gedurende 1878/87, vooral wanneer wij rekening houden met de daling van de landrente per bouw, waarvan boven sprake was.

Wij kennen allen de fabel van la Fontaine: de stervende landman, die aan zijne zoons mededeelt, dat op zijn akker een verborgen schat te vinden is, die zij door ijverig spitten en graven zeker zullen vinden. De zoons, die de woorden huns vaders letterlijk opnemen, spitten en graven, dat het een lust is, zien hun opbrengst steeds vermeerderen en eindigen met den waren zin dier symbolische woorden te begrijpen. Die fabel is nog op den huidigen dag van toepassing. Ook de milde bodem van Java weigert om steeds in dezelfde mate voort te brengen, wanneer hem nooit rust wordt gelaten, nooit iets wordt teruggegeven, noch de noodige voorbereiding wordt geschonken.

Daarnevens moet nog met nadruk gewezen worden op het zeer belangrijke feit, dat de veestapel in verschillende streken, zoowel qualitatief als quantitatief achteruitgaat.

Reeds lang werd er van verscheiden zijden de aandacht op gevestigd, dat de toename van den veestapel geenszins gelijken tred houdt met die der bevolking. Zoo bedroeg bijv. gedurende het tijdvak 1859 t/m. 1868 op elke duizend inlanders, het aantal beesten 294, in 1895 was diezelfde opgave gedaald tot 231. Maar wanneer wij de statistieken, die tot deze uitkomst leiden nauwkeuriger beschouwen, komen wij nog tot andere gevolgtrekkingen.

Gewest.	Bevolking. 1885.	1895.	Percentage.	Veestapel. 1885.	1895.	Percentage
Japara . . .	831.457	938.247	+ 13 %	150.092	146.781	— 2 %
Soerabaia . .	1.831.183	2.114.540	+ 15 %	392.017	378.019	— 3 %

Afdeelingen Banjoemas, Poerwokerto, Poerbolinggo, Bandjarnegara van de residentie Banjoemas.

	Buffels.	Runderen.	Paarden.	Totaal.		Zielental.	
1891	71.162	65.623	9264	146.049		942.977	
1897	65.440	62.896	7791	136.120	— 7%	985.525	+ 5 %

Waar hierbij van veepest of epidemieën geen sprake is, maar de achteruitgang voor een groot deel moet worden toegeschreven aan gebrek aan veevoeder en het vee dus letterlijk verdrongen wordt door den mensch, is de toestand zeer ernstig.

Dit heeft mij er toe gebracht om, toen ik Assistent Resident van Poerbolinggo was, een grondig en uitvoerig onderzoek in te stellen naar den stand van den veestapel in die afdeeling, ook in verband met den landbouw.

Wat men bij zulk een onderzoek te hooren en te zien krijgt, geeft op vele punten, een helderder inzicht, betreffende de oorzaken van den economischen achteruitgang van Java.

De talrijke onderzoekingen in de desa gehouden, bewezen, dat de qualitatieve achteruitgang van den veestapel, zooals die door de officieele statistieken werd aangegeven, juist was. Wat daarin echter niet was uitgedrukt, was de ellendige toestand, waarin het vee verkeerde, hetgeen toch een feit van minstens even groot belang is.

Wanneer men hier en daar verarmoede en vermagerde beesten ziet grazen of ploegen, maakt dit niet zulk een diepen indruk, als wanneer men een groot aantal dieren doet verzamelen en ze dan in oogenschouw neemt. Zulk een verzameling uitgemergelde wezens is een allertreurigst gezicht, ook al lijdt men juist niet aan overdreven dierenliefde.

Om aan den deskundige, den veearts, een goed denkbeeld van den waren toestand te geven, had ik te Boekatedja al het vee uit de nabijheid doen samendrijven en na gehouden inspectie was de eindindruk van dien Heer de volgende: „Ik dacht, dat u overdreven „hadt, maar ik moet erkennen, dat u nog een te gunstige beschrij„ving van den veestapel hebt gegeven, want van zoo'n verzameling „ellendige beesten, heb ik mij tot heden geen voorstelling kunnen „maken."

Die ambtenaar werd echter spoedig overgeplaatst en zijn opvolger kreeg eenige maanden later hetzelfde schouwspel te zien. Deze beschreef het op de volgende wijze: „Nimmer werd door mij zulk „eene verzameling van onoogelijk, klein, vervallen, mager en afge„werkt vee aanschouwd. De enkele uitzondering die aan redelijke „eischen beantwoordde, deed het ellendige van de rest alleen sterker „uitkomen. Onder deze bevonden zich dieren, die wat grootte aan„gaat, meer op geiten dan op runderen geleken, zoodat de bewering, „dat dergelijk vee geheel ongeschikt is voor den ploeg gespannen

„te worden, wel niet als overdreven beschouwd zal worden. Het „aanfokken en onderhouden van deze dieren kan onmogelijk voor- „deel afwerpen."

Ook het oordeel over den veestapel van de afdeeling in het algemeen, was ongunstig, hetgeen die ambtenaar toeschreef in de eerste plaats aan gebrek aan voedsel en verder aan slechte verzorging.

Men meene nu niet, dat de afdeeling Poerbolinggo in dit opzicht eene ongunstige uitzondering is. Verre van dien. De omstandigheden aldaar hebben er alleen toe geleid, dat een kwaal, die in de dichtbevolkte streken van Java snel toeneemt, daar zeer duidelijk aan het licht treedt.

Een Hollandsche boer zou zeggen: „Welnu, dat is nog zoo erg „niet, ik gebruik ook geen ossen voor den ploeg. Span er paarden „voor." Maar nu komen wij op een chapiter, waar het nog veel erger mede gesteld is.

De Javaansche paardjes worden zoo langzamerhand een caricatuur van hun ras en zelfs een Javaan zal er geen oogenblik over denken om ze voor den ploeg te spannen. Die magere, kleine, onoogelijke dieren vol kwalen en kuren, zijn op zijn allerbest geschikt om een vrachtje op den rug te dragen of een licht voertuig voort te trekken. Dit is nog de eenige wijze, waarop zij met voordeel te gebruiken zijn.

En hoe betrekkelijk snel ontstaan op Java dergelijke degeneraties! Daar juist merkte ik reeds met een enkel woord op, dat Poerbolinggo in deze opzichten volstrekt geen uitzondering is. Zoo lijden de omliggende afdeelingen, alle in meerdere of mindere mate aan dezelfde euvels, hetgeen aanleiding gaf, dat ik daaromtrent ook besprekingen hield met de Regenten der naburige Regentschappen. Zoo vroeg ik bijv. aan den Regent van Banjoemas, hoe naar zijne meening de toestand van den veestapel over dertig jaar zou zijn, als men de zaken op hun beloop liet. Hij zeide: „Uwe vraag is „zeer gemakkelijk te beantwoorden. Toen ik zes jaar oud was, dus nu „ongeveer 55 jaren geleden, was er in de geheele residentie Ban- „joemas geen enkel paard te vinden, dat klein genoeg voor mij was. „Ik herinner mij, hoe in 1852 de toenmalige Resident Jhr. van der „Wijck, bij zijne overplaatsing naar de Preanger-Regentschappen, „een Banjoemaasch rijpaard medenam, omdat het zulk een mooi dier „was. Zelfs de postpaarden maten toen, zonder uitzondering, vier „voet. Toen had men groote, forsche paarden en dacht niemand aan „overwalsche dieren. Nu is slechts een onoogelijk ras overgebleven.

„Welnu, wat met de paarden gebeurde, zal ook met het andere vee „geschieden."

Bij mijn onderzoek bepaalde ik mij echter niet uitsluitend tot qualiteit en quantiteit van den veestapel, maar ging ik tevens den invloed daarvan na op het landbouwbedrijf. Aanleiding hiertoe gaf mij o. a. de opmerking van een administrateur eener landelijke onderneming, die reeds 30 jaren te Poerbolinggo woonde, nl.: dat gedurende zijn verblijf aldaar, de rijstproductie per bouw aanmerkelijk was achteruitgegaan. Ik meende, dat in dit gezegde overdrijving moest schuilen en besloot mij daaromtrent zekerheid te verschaffen. Het feit bleek echter juist te zijn en werd door oude desahoofden toegeschreven aan achteruitgang van de gronden ten gevolge van onophoudelijke beplanting en aan gebrekkige grondbewerking, ook al ten gevolge van den slechten toestand van het vee. De waarnemend Regent onderzocht op mijn verzoek deze zaak zoo grondig en zoo uitgebreid mogelijk en kwam tot hetzelfde resultaat.

Opmerking verdient nog, dat de afdeeling Poerbolinggo voor een zeer groot gedeelte geen gebrek heeft aan irrigatiewater, zoo zelfs, dat duizenden bouws sawahs ieder jaar twee keer (dus ook in den drogen Moesson) met padie kunnen beplant worden.

De hier geschetste toestanden komen, het spreekt van zelf, voornamelijk voor in dichtbevolkte streken. Daar echter de bevolking snel toeneemt, zal ook dit kwaad zich steeds uitbreiden en wel vrij snel. Wat dit beteekent wordt duidelijk gezegd door Dr. J. H. F. Sollewijn Gelpke in het ontwerp van eene landrente-ordonnantie: „De eenige bezitting, waarop de Javaan bogen kan, is de veestapel. „Hierop alleen, schreef Hopkins ¾ eeuw geleden, zou bij eene exe- „cutie beslag te leggen zijn, en zoo is het nog."

Tot nu toe noemden wij landbouw en veeteelt. Wij zagen, dat daarbij vele bedenkelijke verschijnselen vallen op te merken. Laten wij nu eens zien, hoe het bij de andere takken van bedrijf gesteld is.

Naast de Europeesche cultures, waarbij de inlander in hoofdzaak, alleen de taak van daglooner vervult, neemt de inlandsche nijverheid, een uiterst bescheiden plaats in en vele takken van bedrijf zijn reeds verdrongen door den machtigen stroom der Europeesche invoerartikelen. Zonder steun, kan de Javaan daarmede niet concurreeren. Aan voorbeelden om dit feit te staven, ontbreekt het niet. Zoo hebben bijv. de Twentsche katoentjes voor het grootste

gedeelte, de oude Javaansche weefsels verdrongen. Wandel maar op een passer rond en zie dan eens, hoe ijverig de Javaansche markt overstroomd wordt met een eindeloozen sleep van goedkoope voortbrengselen uit het buitenland.

Niet alleen, dat het geld daarvoor uitgegeven, nu het land uitgaat, terwijl het vroeger onder de bevolking bleef circuleeren, ook het aantal werkzoekende handen vermeerdert, naarmate een tak van inlandsche nijverheid achteruitgaat of wel geheel verdwijnt.

Bij eene studie over Britsch-Indië, raadpleegde ik de werken van eenige bestuursambtenaren, die elk een verschillende richting waren toegedaan. Omtrent één punt waren zij het echter eens, nl. dat de invoer van de Manchester-katoentjes op groote schaal en het daardoor te niet gaan van dienzelfden tak van inlandsche nijverheid, een ramp is geweest voor het land.

De petroleum heeft het inlandsche product, de katjangolie en andere inheemsche oliën verdrongen, lucifers den ouden vuursteen.

Men zal de opmerking maken, dat ook Java tegenwoordig veel petroleum produceert, maar het hoofddeel van de verdiensten komt niet den inlander ten goede, maar wordt besteed aan machines, salarissen van Europeesch personeel, directeuren en commissarissen, of vloeit, als dividenden aan aandeelhouders, het land uit.

Katjangolie was een product van den inlandschen landbouw, waarbij geen Europeesche tusschenkomst vereischt werd. Al het geld door dien handel verdiend, kwam dus aan de inlandsche gemeente ten goede. Het geld aan lucifers besteed, vloeit het land uit, zonder dat daartegenover ook maar eenig equivalent staat.

Daarenboven zijn èn petroleum èn lucifers, gedurende de laatste jaren, de belaste artikelen bij uitnemendheid en het spreekt vanzelf, dat, naarmate zij zwaarder belast worden, ze door den inlander duurder betaald moeten worden.

Aan gezouten en gedroogde visch werd in 1900 ingevoerd voor eene waarde van *f*6,744,833, terwijl de uitvoer *f*65 bedroeg. De millioenen, die door dien invoer het land uitvloeien, zijn wederom een jaarlijksche aderlating, die door niets vergoed wordt.

Hoe is dit mogelijk zal men zeggen, bij een volk, dat vroeger tal van kloeke zeevaarders telde, getuige de volksplantingen, die zij op Malakka en elders gesticht hebben! De zee omspoelt ook Java thans nog, evenals zij dit eeuwen geleden deed.

Wat van dat verloop der visscherij wel de speciale oorzaak mag

zijn, heb ik niet met zekerheid te weten kunnen komen. Alleen vernam ik van den gepensionneerden Resident van Rembang, den heer van der Ven, dat de hoedanigheid der visschersprauwen in dit gewest ieder jaar achteruitgaat, omdat de bosschen thans gesloten zijn voor den inlander en deze te arm is, om het benoodigde hout te kunnen koopen.

Vele takken der inlandsche nijverheid lijden een kwijnend bestaan en andere gaan geheel te niet. Vergeleken met den landbouw, zijn zij al van heel weinig belang. Voor den uitvoer tellen zij zoo goed als niet mede en zij voldoen alleen nog aan locale behoeften, voor zoover die buiten het bereik liggen van de buitenlandsche grootindustrie en hun domein wordt van dag tot dag kleiner. Als wij deze zijde der Javaansche huishouding aanroeren, blijkt ook in dit opzicht de toestand niet gunstig te zijn. (*a*)

Maar er zijn nog andere factoren, die het hunne bijdragen tot den algemeenen achteruitgang en die ik hier wilde aanstippen.

Volgens de tabellen, voorkomende in de brochure van Dr. W. Burck: „Over de oorzaken van den achteruitgang van de Gouvernements-koffiecultuur op Java", was de gemiddelde jaarlijksche opbrengst van de gedwongen koffiecultuur tot 1889, ruim 850,000 picol. Tegenwoordig bedraagt zij niet meer dan plm. 200,000 picol.

Ofschoon de prijs per picol koffie door den Minister Keuchenius van *f*14 op *f*15 gebracht werd, is de oogst zoodanig verminderd, dat, waar het Gouvernement vóór 1889 's jaars nog gemiddeld plm. *f* 12,000,000 betaalde, die som nu niet meer dan gemiddeld *f*3,000,000 bedraagt, een nadeelig verschil dus van *f*9,000,000. Oogenschijnlijk is een bedrag van *f*9,000,000, omgeslagen over 27,000,000 zielen, niet van beteekenis. Maar wanneer wij de cijfers verder ontleden, komen wij tot andere gevolgtrekkingen.

In 1886 bedroeg de bevolking 21,700,000 zielen, terwijl de gemiddelde jaarlijksche productie nog op 850,000,000 picol gesteld kon worden. Voor een oogenblik aannemende, dat de koffiecultuur gelijkmatig over Java verdeeld was en is, dan zou de bevolking toen *f*11,900,000 of per hoofd *f*0.55, dus per huisgezin *f*2.75 ontvangen hebben. Wanneer wij diezelfde berekening voor het tegenwoordige maken, dan komen wij tot een bedrag van *f*0.11 per hoofd of per huisgezin *f*0.55, dus *f*2.20 per huisgezin minder dan in 1886.

(*a*) Van belang is de uitvoer van copra. Deze bedroeg in 1900, 47,033.058 K.G., ten bedrage van *f* 5,201,766. In 1901 daalde hij echter tot 26,103,869 K.G.

Nu ja, wat is een bedrag van *f*2.20 's jaars per inlandsch huisgezin? Veel meer, dan wij Westerlingen kunnen beseffen. Het gemiddelde inkomen van een Javaansch huisgezin, daaronder begrepen zoowel landbouwers als niet-landbouwers, zal zeker niet meer dan *f*90 's jaars bedragen. Een achteruitgang van *f*2.20 vertegenwoordigt dus hier bijna 2½ pCt. van het geheele inkomen.

In verschillende gedeelten van Java, vond de bevolking compensatie door de ontginning van talrijke erfpachtsperceelen, maar, zooals wij allen weten, doorloopt de particuliere koffiecultuur thans een zeer moeielijken tijd. Verscheiden ondernemingen werden eenvoudig verlaten en op de overblijvende werden onderhoud en loonen tot een minimum teruggebracht.

De uitgestrektheid gronds door de particuliere suikerindustrie in beslag genomen, is in de laatste jaren aanmerkelijk uitgebreid, maar de loonen zijn daarentegen zeer gedaald. Naar aanleiding van de crisis in de suikerindustrie in 1884, lezen wij in de Memorie van de Soerabaiasche Vereeniging van Suikerfabrikanten van 30 October 1889: „De gevaren waaraan het bankwezen en de landbouw „in 1884 en 1885 zijn blootgesteld geweest, zouden niet ontstaan „zijn, ware de muntregeling van vóór 1877 toen vigerend geweest. „Een schok, minder winst speciaal voor de suikerindustrie, ware „er kortstondig het gevolg van geweest, maar de veerkracht ware „niet gebroken, en het volk bij onze Industrie betrokken, ware niet „in hunne verdiensten getierceerd uit nooddwang."

Alleen door de crisis van 1884 zijn dus de loonen met 33 pCt. achteruitgegaan; de malaise van 1895 maakte echter weder eene reductie noodzakelijk, zoodat wij niet overdrijven, wanneer wij zeggen dat de loonen bij de suikerindustrie beduidend zijn verminderd.

Ook moet nog de aandacht gevestigd worden op het feit, dat de slechte hoedanigheid van het vee, een der voornaamste oorzaken is geweest, waarom vele fabrikanten er toe zijn overgegaan, het suikerriet langs rails te vervoeren, waardoor wederom groote sommen gelds minder onder de bevolking kwamen.

Wanneer wij nu voor een oogenblik aannemen, dat de suikercultuur over geheel Java gelijkmatig verdeeld is, dat de industrie zoowel in 1886 als nu, *f*38,000,000 (*a*) onder de bevolking brengt, dan krijgen wij, wanneer hier dezelfde berekening wordt toegepast

[1]) Hierbij wordt dus aangenomen, dat de uitbreiding sedert de crisis, opgewogen wordt door de daling der loonen en het verminderde karren-transport.

als ten opzichte van de koffiecultuur, voor 1885 per hoofd *f*1.75 of per huisgezin *f*8.75 en voor het tegenwoordige *f*1.41 en *f*7.05, dus weder een achteruitgang van *f*1.70 of bijna 2 pCt. van het getaxeerde inkomen van *f*90.

Andere jaarlijks terugkomende oorzaken, die tot verarming bijdragen, zijn de vele millioenen, die in den vorm van pensioenen en dividenden het land uitvloeien, terwijl eindelijk de aandacht moet gevestigd worden op de groote sommen, die de bedevaartgangers jaarlijks voor hunne reis naar Mekka noodig hebben.

Welk land zou onder dergelijke omstandigheden niet verarmen? En Java kan zoo weinig meer missen! Hoe arm het reeds is, blijkt wel ten duidelijkste uit de uitkomsten van de postspaarbank. Nadat deze instelling twee jaren bestaan had, bedroeg de gemiddelde inleg van den inlander op Java nog geen cent, dus *per jaar nog geen halve cent*, terwijl de landbouwstand onder de inleggers door afwezigheid schitterde.

In Nederland werd de rijkspostspaarbank in het jaar 1882 opgericht. Op plm. 4 millioen zielen, was toen reeds een vermogen van *f*41,760,000 in particuliere postspaarbanken vastgelegd of per hoofd plm. *f*10; desniettegenstaande was de inleg op de rijkspostspaarbank na verloop van het eerste jaar *f*2,157,710, of per hoofd plm. *f*0.50, terwijl daarnaast de particuliere spaarbanken in omvang bleven toenemen.

Deze beknopte opsomming van vele der oorzaken, die tot de verarming geleid hebben, is niet gegeven met het doel om in welken vorm dan ook critiek uit te oefenen. Waar echter het streven zich meer en meer baan breekt om de bestaande ongunstige economische toestanden te verbeteren, behoort aan voorstellen en pogingen op dat gebied vooraf te gaan, eene duidelijke uiteenzetting van de omstandigheden, waarin het land thans verkeert.

Hoe ongezond de sociale verhoudingen op Java zijn, valt moeielijk te begrijpen voor buitenstaanders. Daarom moge hier eene aanhaling volgen uit de bekende voordracht van Mr. N. P. van den Berg: „Over de economische belangen in Nederlandsch-Indië."

„Met eene productie van plm. 12 millioen pikols of 750,000 tons „staat Java dan ook vooraan in de rij van de rietsuiker voortbren„gende landen. Het laat tegenwoordig zelfs Cuba en de Philip-

„pijnen verre achter zich en met nog meer recht dan vroeger is de „meermalen door mij voorgedragen stelling verdedigbaar, dat Java's „suikerindustrie in economischen zin van misschien nog grooter „beteekenis is dan de wijnbouw voor Frankrijk en de graanteelt „voor de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Immers volgens „de officieele handelsstatistieken, heeft het gezamenlijk waardebe- „drag van Frankrijks goederenuitvoer in de jaren 1895, 1896 en „1897 gemiddeld per jaar bedragen fr. 3,825 millioen, waarin de „uitvoer van wijn deelt met fr. 206 millioen of nagenoeg 7 pCt. „terwijl de Vereenigde Staten in diezelfde jaren uitvoeren voor eene „waarde van $896 millioen met een graanuitvoer van gemiddeld „$151 millioen per jaar of ca. 17 pCt. van het geheel; en nu leert „de officieele handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, dat de ge- „zamenlijke waarde van den goederenuitvoer van Java in de jaren „1896, 1897 en 1898 heeft bedragen ƒ128,450,000, waarvan niet „minder dan ƒ59,330,000 of 46½ pCt. voor rekening komt voor de „van Java uitgevoerde suiker. Zonder eenige overdrijving derhalve, „kan de suikerindustrie beschouwd worden als de hoeksteen, waarop „schier alles rust wat leven en bedrijf geeft aan het verkeer van „Java, want mocht die industrie verloopen, of ten val komen, dan „valt er meer, dan valt alles wat aan haar zijn bestaan en zijn be- „houd dankt, de spoorwegen, de andere middelen van vervoer, zoo „te land als te water, de bank- en credietinstellingen, een groot „deel van den invoerhandel, de stoomvaartlijnen, dan moet Java „in één woord worden eene armlastige kolonie, waarbij de toestand „als thans nog in Suriname wordt aangetroffen, glansrijk zal af- „steken."

Deze woorden van den geachten schrijver zijn zeker zeer juist en zouden, geloof ik, door cijfers nog beter kunnen worden toegelicht. Daarvoor ontbreekt hier echter de ruimte. Wel wenschte ik echter daaraan eenige beschouwingen vast te knoopen.

Onwillekeurig komen wij onder den indruk van het woord „millioenen." Wij zijn geneigd, zonder, meer als een natuurlijk iets aan te nemen, dat, wanneer een zeer belangrijke industrie te gronde zou gaan, de kolonie daardoor een slag zou ontvangen, waarvan zij zich niet zou kunnen herstellen. Maar mocht dit inderdaad wel het geval zijn? Aan suiker werd gedurende 1896, 1897 en 1898 gemiddeld voor pls. ƒ60,000,000 uitgevoerd. De bevolking van Nederland bedraagt minder dan $^1/_5$ van die van Java. Naar verhouding zouden wij dus kunnen zeggen, dat eene vermindering van den

uitvoer met ƒ 12,000,000 Nederland armlastig zou maken. Wie zou niet lachen om zulk eene dwaze veronderstelling en toch is zij helaas voor Java allesbehalve ongerijmd.

Kan men sprekender voorbeeld verlangen voor de armoede aan geld, voor het gebrek aan weerstandsvermogen van het tegenwoordige Java?

Maar er is meer. Het wijst op ongezonde economische toestanden, wanneer het wel en wee van een volk van bijna 30 millioen zielen, grootendeels afhankelijk is van één industrie. Elke cultuur, vooral in de tropen, is wisselvallig en onderhevig aan „ups and downs". Wie kan nu met zekerheid zeggen, wat hare toekomst zal zijn, al verkeert zij op het oogenblik in goeden toestand! In 1880 voorspelde niemand, dat in het begin der 20e eeuw, de Gouvernements-koffiecultuur bezig zou zijn haar natuurlijken dood te sterven. Wie kan zelfs maar in de verste verte gissen, wat de chemische wetenschap nog zal bereiken! Is thans reeds het indigorein, een zuiver chemisch product, niet een gevaarlijke concurrent der natuurlijke indigo? Wie zegt ons, dat de wetenschap steeds in staat zal zijn alle ziekten in het gewas te keeren! Allemaal vragen, waarop niemand antwoord kan geven.

Waar de Heer van den Berg en te recht de woorden uitspreekt, dat het te niet gaan van één cultuur, den financieelen ondergang van Java na zich zou sleepen, oefent hij daar niet critiek uit op ons koloniaal bestuur? Javanen zijn onmondigen en worden als zoodanig beschouwd en bestuurd. Maar waar wij macht uitoefenen, dragen wij ook verantwoordelijkheid en nu had het m. i. op onzen weg gelegen, tijdig maatregelen te nemen, die konden leiden tot het openen van nieuwe bronnen van inkomsten, waardoor de tegenwoordige toestand, nl. het grootendeels drijven op één cultuur, nooit had kunnen ontstaan.

Maar daarover lang en breed uit te weiden, wat baat het? Zeker, buiten hetgeen wij op dit gebied verzuimden, zijn er groote misslagen en onrechtvaardigheden begaan. Indien de millioenen, die aan Java ten voordeele van het moederland zijn onttrokken, op oordeelkundige wijze ten behoeve van dat eiland zelf waren besteed, zouden de toestanden daar op het oogenblik geheel anders zijn, maar het valt te betwijfelen, of het tegenwoordige geslacht bereid en in staat zal zijn, ten koste van belangrijke financieele offers, terug te geven, wat voorgangers zich hebben toegeëigend en gebruikt. Zou het in die omstandigheden niet raadzaam zijn, het oog meer op het tegen-

woordige en de toekomst gericht te houden, dan alles terug te voeren tot het verleden?

De koloniën kunnen het moederland niet missen, het moederland de koloniën niet. Laten wij dus liever trachten de banden sterker en inniger te maken, dan verwijdering teweeg te brengen door herhaaldelijk op oude grieven terug te komen en dat nog wel met eene hoogst twijfelachtige kans op succes. Voor herhaling behoeven wij immers niet te vreezen.

De economische toestanden zijn op Java, zooals wij zagen, lang niet rooskleurig en het laat zich aanzien, dat ze in de naaste toekomst eer zullen verergeren dan verbeteren. Wat kunnen wij nu doen om dit kwaad te stuiten?

Vóór wij deze vraag kunnen beantwoorden, moeten wij, zij het dan ook in zeer beknopten vorm, duidelijk in het licht stellen, waaraan Java behoefte heeft. Hierbij zal ik gedeeltelijk gebruik maken van feiten en cijfers, voorkomende in mijne brochure: „Twee onderwerpen van actueel belang op koloniaal gebied."

I. *Veiligheid van have en goed.*

De desapolitie is geheel onbezoldigd en is er dan ook naar. De inlander, die bestolen wordt, zal zooveel mogelijk trachten dit geheim te houden want komt het tot een onderzoek, dan moet hij dikwijls beginnen met het desahoofd of diens trawanten, schadeloos te stellen voor de kosten, verbonden aan dat te verrichten onderzoek.

Verder wordt hij tallooze malen opgeroepen, in de meeste gevallen zonder eenige schadevergoeding en met het treurige resultaat, dat hij zijn eigendom nooit terugziet.

II. *Desabestuur.*

Bezoldiging van desahoofden en leden van het desabestuur is een vereischte om knoeierijen in de desa den kop in te drukken. In verband hiermede, staat de afschaffing der desadiensten.

III. *Afschaffing der diensten.*

IV. *Tegengaan van den woekerhandel.*

V. *Onderwijs.*

Op een zielental van 5 millioen, telt Nederland plm. *zevenhonderdduizend* schoolgaande kinderen. Java had op 1 Januari 1895 plm. 25,000,000 zielen, naar evenredigheid zouden er dus *drie en een half mit toen* moeten geweest zijn, het cijfer was echter slechts bijna *vijfenvijftigduizend*.

Volksonderwijs bestaat dus niet; niet alleen, omdat er te weinig scholen zijn, maar ook, omdat ze in het geheel niet voldoen aan de volksbehoefte.

VI. *Ambachtsscholen of eenige inrichting tot vakopleiding.*

Bestaan niet. De enkele particuliere pogingen op dat gebied genieten een klein staatssubsidie, maar verzinken natuurlijk in het niet op eene bevolking van 27,000,000 zielen.

VII. *Landbouw.*

De landbouw gaat achteruit. Practische inlichtingen kan de landbouwer niet krijgen, want zoowel Europeesche- als Inlandsche bestuursambtenaren hebben geen opleiding ontvangen, die hen in staat stelt, hem daarbij terecht te helpen.

VIII. *Veeteelt.*

In verscheiden gedeelten van Java gaat het vee, zoo qualitatief als quantitatief, achteruit door gebrek aan weidegronden. De veestapel is voor een landbouwvolk zeker een zeer voornaam iets en toch worden er geen pogingen aangewend, om in dit euvel verbetering te brengen, alweer een gevolg van geldgebrek. Het is waar, Java bezit een veeartsenijkundigen dienst, maar één veearts bijv. is belast met het toezicht op de residenties Bagelen en Banjoemas.

Die twee gewesten hebben eene oppervlakte van 163 vierkante geographische mijlen en een zielental van 2,619,035. Ware de veeartsenijkundige dienst in Nederland op dezelfde wijze ingericht, als hier in Indië, dan zouden de provincies Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Zeeland, slechts één veearts hebben (oppervlakte van de vier provincies 160.6 vierkante geographische mijlen, zielental volgens telling 1890, 2,199,371).

IX. *Geneeskundige dienst.*

De residentie Banjoemas telt twee Europeesche en vijf Javaansche doctoren; de laatste zou men eenigszins kunnen vergelijken met de vroegere plattelandsgeneesheeren in Nederland, met dien verstande, dat zij geen verloskundige practijk mogen uitoefenen. Het gewest is 101 vierkante geographische mijlen groot met een zielental van 1,100,000, dus eenigszins overeenstemmend met de provincies Zuid-Holland en Zeeland (oppervlakte 85,3 geographische mijlen, zielental in 1890, 1,148,875.)

Zou men in Nederland van een geneeskundigen dienst spreken, wanneer die twee provincies zich moesten behelpen met één docter en één plattelandsgeneesheer te Rotterdam, één docter en één plat-

telandsgeneesheer te 's-Gravenhage, één plattelandsgeneesheer te Leiden, één plattelandsgeneesheer te Dordrecht en één plattelandsgeneesheer te Middelburg?

X. *Irrigatie.*

XI. *Emigratie.*

Niemand zal ontkennen, dat de opgegeven onderwerpen, waar het de verbetering van de economische toestanden van een volk geldt, van het grootste belang zijn. En toch zullen wij door de omstandigheden genoodzaakt zijn, daaruit een hoogst sobere keuze te doen. Waar de nervus rerum „het geld" ontbreekt, is de grootste omzichtigheid bij het uitvoeren van hervormingen een gebiedende eisch, terwijl wij bovendien vóór alles ons vooraf nauwkeurig rekenschap behooren te geven van het verband, dat er bestaat tusschen de hervormingen, die wij wenschen in te voeren en den ontwikkelingstrap van het volk. Het zijn deze beide factoren, die onze keuze behooren te bepalen.

Waar nog zooveel te doen valt, is het onze plicht eerst het terrein onzer werkzaamheden nauwkeurig te verkennen en daarna een plan de campagne op te maken, aan welks uitvoering kan worden gearbeid, onafhankelijk van personen en stelsels. Doen wij dit niet, dan zullen wij vandaag dit, morgen dat aanvangen, schatten uitgeven en niets bereiken.(*a*) Waar wij nu eenmaal geroepen zijn, een volk van Oosterlingen te leiden en te besturen, behooren wij ons de moeite te getroosten, ons zooveel mogelijk in hun maatschappij in te leven en wat wij willen ondernemen steeds eerst te toetsen aan het daar opgemerkte.

Van zelf komt ons dan de vraag op de lippen, is, zooals velen denken, irrigatie het eerst en het meest noodige. Mijn persoonlijke opinie daaromtrent is de volgende. Voorshands behoort men zich te beperken tot het verbeteren der reeds bestaande leidingen, het vervangen van inlandsche dammen door permanente werken, wat aan de bevolking veel arbeid en materialen bespaart, terwijl tevens de watertoevoer constanter wordt. Verder zouden wij ons moeten bepalen tot het uitvoeren van werken, waarbij met betrekkelijk geringe kosten veel te bereiken valt.

Met een enkel woord wenschte ik hier toe te lichten, waarom m.i. voorloopig niet verder moet gegaan worden. Zij, die meenen, dat

[a]) Ik breng hier o. a. in herinnering, de tonnen gouds, die besteed zijn aan opname voor irrigatiewerken, die nooit tot stand zijn gekomen.

irrigatie het eerst en het meest noodige is, beroepen zich daarbij op andere landen en andere volken, maar vergeten, dat de tegenwoordige Javaan geen landbouwer, maar een knoeier is. Evenals zijn vee, zijne paarden, zijne vruchtboomen ontaarden en achteruitgaan, evenzoo gaat het met de gewassen, die hij teelt en den grond, dien hij bebouwt.

Verschaf aan een volk onder zulke omstandigheden met groote kosten water en de teleurstelling zal niet uitblijven. Gesteld, de geregelde toevoer van water doet de padi-productie vrij beduidend stijgen, dan zal toch de Javaan door onafgebroken beplanting den grond doen verarmen; de uitgeputte toestand van het vee geeft aanleiding tot slechte grondbewerking en aan bemesting wordt niets gedaan. Dit alles tracht de Javaan goed te maken door met stroomen water te plassen (van behoorlijk draineeren heeft hij geen begrip) en hoewel de rijst een uiterst taaie plant is, blijven ziekten in het gewas natuurlijk niet uit.

Zoo laat zich het feit verklaren, dat de controleur Walbeehm in het „Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur" 20ste Deel, aflevering 3, opmerkt: „Ook op een ander punt is het wenschelijk de „aandacht te vestigen. Steeds wordt beweerd, dat mislukking bij „permanente bevloeiingswerken zoo goed als uitgesloten is, althans „oneindig veel minder zal voorkomen dan elders. Voor zoover die „mislukking een gevolg is van watergebrek, is dat — althans hier, „waar de beschikbare watervoorraad zéér ruim is — bij een behoor„lijke waterregeling ongetwijfeld volkomen juist. Maar de ondervin„ding heeft geleerd, dat ziekten er evenveel — zoo niet meer — voor„komen als op de niet-bevloeide gronden en algemeen beweert de be„volking zelfs, dat *bij voldoenden regenval* de van regen afhanke„lijke sawahs minder last hebben van ziekte en meer opbrengen dan „de geregeld bevloeibare."

Hierbij sluit zich aan, wat de Heer van den Broek opmerkte in zijn opstel: „De verbetering van de padi-cultuur op Java" (Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur 15e Deel, Aflevering 4), nl., dat de meeste ziekten in het padi-gewas te wijten zijn aan het onoordeelkundig gebruik van het bevloeiingswater.

Mijn eigen ondervinding op dit punt strookt geheel met deze opvatting. Om een duidelijk inzicht te krijgen in de rijstcultuur nam ik, onder eigen toezicht, proeven en kwam al ras tot de overtuiging, dat bij den rijstbouw, zooals de Javaan die uitoefent, met zoo weinig kennis van zaken wordt te werk gegaan, dat het alleen aan de

taaie levenskracht van de rijstplant te danken is, dat zij er het leven bij gehouden heeft. Als hoofdfouten, die den inlander bij den rijstbouw eigen zijn, leerde ik toen opmerken: slechte grondbewerking, weinig zorg voor de zaadpadie, maar ook onoordeelkundig gebruik van het bevloeiingswater.

In overeenstemming met het voorgaande is verder het volgende, voorkomende in het voorloopig rapport van Dr. J. van Breda de Haan over de „Omo Mentek" (mededeelingen uit 's lands plantentuin LIII): „Voor zoover ons tot nu toe de levenswijze van het „rijst-aaltje bekend is, zal een voortdurende uitdroging het aaltje „dooden en schijnt er zelfs een vrij aanzienlijke mate van vochtig„heid in den bodem noodig te zijn om het aaltje in het leven te „behouden. Opmerkenswaardig toch mag genoemd worden, dat „zelfs bij herhaalde navraag en persoonlijk onderzoek, tot dusverre „geen verschijnselen van „omo mentek" konden geconstateerd wor„den in padi-aanplantingen op droge rijstvelden. In een der stre„ken *Midden-Java*, waar sinds oudsher de „omo mentek" heerschte, „is de bevolking uit zich zelve er toe overgegaan om op hunne „*sawahs*, welke vroeger steeds misoogsten gaven, droge rijst (padi „gaga) aan te planten en bleef deze tot dusverre verschoond van „omo mentek"." Dit feit was mij overigens geruimen tijd bekend.

Men ziet hier dus het eigenaardig verschijnsel, dat, waar vele in irrigatie het panacée voor Java's kwalen en nooden meenen te vinden, er zich omstandigheden kunnen voordoen, waarbij de bevolking van het kosteloos verschafte water geen gebruik meer wenscht te maken, omdat zij van niet-bevloeide sawahs een meer constante opbrengst trekt.

Maar dat moet veranderen, zullen zij zeggen, die in irrigatie, het eerst en het meest noodige zien. Hierop antwoord ik, dat niemand onontwikkelde, bekrompen boeren, plotseling om kan tooveren in goede landbouwers. Daaraan behoort heel wat vooraf te gaan, dat zeker niet binnen enkele jaren te bereiken is, evenmin als de verbetering van den veestapel. En goed vee is niet alleen noodig voor eene goede grondbewerking, maar ook voor bemesting.

De grond van Java is op vele plaatsen vrijwel uitgeput en eischt dringend bemesting. Nu is de Javaan door streng toezicht hiertoe wel te brengen, iets wat ik bij ondervinding weet, maar wat aan te vangen, wanneer het aantal dieren vermindert! Zooals zoo dikwijls in de wereld het geval is, werkt het eene kwaad hier ook het andere in de hand. Te dichte bevolking noodzaakt tot onophoudelijke

beplanting, waardoor de grond uitgeput raakt, terwijl aan den anderen kant het noodige veevoeder ontbreekt. Hoeveel water wij ook verschaffen, deze noodlottige wisselwerking blijft bestaan, zij verergert er zelfs door, want irrigatie heeft ten gevolge, dat de grond nagenoeg altijd beplant is, zoodat er voor het vee niets te grazen valt.

Poerbolinggo is daarvan een treffend voorbeeld. Uitnemend geirrigeerde gronden, slechte toestand van den veestapel, onophoudelijke beplanting, achteruitgang van de padi-productie.

Waar men irrigatie op groote schaal zou willen uitvoeren, moet daaraan voorafgaan reboisatie. Al heeft men daarmede een aanvang gemaakt, toch zullen er nog vele jaren moeten verloopen, alvorens de reboisatie is afgeloopen en men den gunstigen invloed er van zal kunnen ondervinden.

Verder meene men niet, dat eene grootere rijstproductie, zonder meer, het gevaar voor gebrek afwendt. Uit eigen ervaring kan ik daaromtrent een sprekend voorbeeld aanhalen.

In 1894 had de Regent van Tjilatjap bezwaren tegen de uitvoering van het groote irrigatiewerk voor Zuid-Banjoemas en wel om de volgende redenen.

Sedert de opening van den spoorweg Djocdjakarta—Tjilatjap, werden reeds groote hoeveelheden padi naar de Oostelijke streken van uit Soempioeh uitgevoerd. Desniettegenstaande lagen in het district Adiredja van zijn regentschap 60,000 picols overjarige padi te bederven. Voor zoover de transportkosten dat gedoogden, waren reeds alle afzetgebieden voorzien. Zijns inziens had het nu geen zin, in dergelijke streken millioenen uit te geven, om de padi-productie te vermeerderen, te meer, daar het te voorzien was, dat na de opening van het baanvak Maos—Bandoeng, ook de Preanger-Regentschappen padi zouden gaan uitvoeren. Adiredja grenst aan het overbevolkte Zuid-Bagelen, waar steeds rijst voor de bevolking te kort schiet en waar de industrie van weinig beteekenis is. Bijgevolg geen geld. Ware Zuid-Bagelen een echt industrieland geweest, de 60,000 picol padi van Adiredja zouden versmolten zijn als sneeuw voor de zon en zoodoende zouden beide partijen geholpen zijn geweest.

Velen zien het heil van Java in goede verkeerswegen en transportmiddelen, maar dit is een treffend voorbeeld, hoe die dikwijls

hun nut missen in een land, waar vóór alles behoefte is aan geld. Zuid-Bagelen en Zuid-Banjoemas zijn bekend voor hunne prachtige wegen. Zij worden verbonden en doorsneden door een spoorlijn. Mein Liebchen, was willst du noch mehr? En toch belet dit niet, dat in de eene streek te veel rijst is en in de daaraangrenzende te weinig.

Wat hier op kleine schaal gebeurde, heeft in het ongelukkige Britsch-Indië reusachtige afmetingen aangenomen. Wij verwijzen hiertoe naar de uitnemende studie van den Heer Augustin Filon: „L'Inde d'aujourd'hui d'après les écrivains indiens" in de *Revue des Deux Mondes* van 15 November 1899, waar deze zegt:

„La première pensée qui vient à l'esprit lorsqu'on aborde le pro-„blème indien, c'est de démêler, parmi les événements qui vien-„nent d'affliger l'Inde, les faits passagers et accidentels, les causes „profondes et permanentes qui, ramenées par les mêmes circonstan-„ces et opérant dans les mêmes conditions, aboutiront aux mêmes „tristes résultats, toujours aggravés. On se convainc très vite „que la famine et la peste appartiennent à cette seconde classe „de phénomènes, qu'elles sont les conséquences directes, nécessaires „inévitables de la misère, d'une misère sans analogue et sans nom, „auprès de laquelle l'indigence de nos grandes villes d'Occident „semblerait presque un état de bien-être et de confort. Il y a eu „autrefois des famines locales, produites par des années de „sécheresse exceptionnelle. Depuis la création des chemins de fer, „la famine dans le sens original du mot, c'est à dire celle qui „résulte de manque d'alimens est devenue impossible. En cas de „disette la Birmanie nourrirait le Penjab et les provinces du Nord-„Ouest ou vice-versa; Madras viendrait aux secours de Bombay et „réciproquement. La famine actuelle, ce n'est pas „le manque d'alimens, mais le manque d'ar-„gent pour acheter ses alimens. Ce qui le „prouve, c'est qu'on a vu des affamés périr „en grand nombre dans des districts qui, à ce „moment même, exportaient des millions „de tonnes de grain. Cette famine là est plus aiguë à „certains momens, mais elle est chronique, endémique, elle ne cesse „jamais."

Hetzelfde schouwspel, dat wij thans in Britsch-Indië zien, zou zich ook op Java kunnen voordoen, zelfs al ware de irrigatie daar volkomen naar wensch geslaagd en op groote schaal uitgevoerd.

Onwillekeurig stellen wij ons steeds voor, dat elk Javaansch huis-

gezin zijn lap bouwgrond heeft. Dit moge vroeger het geval geweest zijn, thans moet in de dichtbevolkte streken van Java, de klasse der niet-landbouwers steeds grooter en grooter worden en dat wel om de volgende redenen. Op vele plaatsen zijn de communale aandeelen reeds zoo klein geworden, dat de desa zelf, paal en perk heeft gesteld aan verdere verdeeling, zoodat daar nu communaal bezit bestaat met een vast getal aandeelen. Daar de bevolking echter steeds toeneemt, is er eene klasse van niet-landbouwers ontstaan, die elk jaar grooter wordt. Hiermede moeten wij wel degelijk rekening houden, daar het getal in sommige streken reeds beduidend groot is.

Zooals de Javaansche landbouwer thans zijne rijstvelden beplant, kan hij met zijn huisgezin zijn aandeel in den regel zelf bewerken, zoodat het niet aan te nemen is, dat hij genegen zal zijn tot nadere verdeeling over te gaan, zelfs wanneer door irrigatie de opbrengst beduidend vermeerderd mocht worden. Niet-landbouwers zullen dus in de vorm van koelieloon profiteeren bij den aanleg der werken, maar daarna zullen zij er slechts zijdelings eenig voordeel van kunnen trekken. Voor hen zullen echter geen nieuwe bronnen van inkomsten geopend worden.

Stellen wij ons wel goed voor, wat het zeggen wil, wanneer elk jaar 4 à 500,000 nieuwe monden voedsel komen vragen in een land, dat reeds zoo dicht bevolkt en daarbij zoo arm is?

Wij, Europeanen, verschaffen ons in dat geval lucht, wij emigreeren naar elders, het geboortecijfer daalt, de bestaande bronnen van inkomsten worden zooveel mogelijk tot volmaking gebracht en geëxploiteerd. Bij den Oosterling niets van dit alles, met het gevolg, dat het aantal niet-landbouwers steeds toeneemt.

Wij hebben daardoor op Java rekening te houden met de belangen van *twee* klassen, nl. die der landbouwers en die der niet-landbouwers, welke laatste, zooals wij zagen, elk jaar grooter wordt, terwijl de middelen van bestaan voor die lieden, door den grooten importhandel beduidend verminderd zijn.

Ja, zal men zeggen, maar er zijn omstandigheden, waarbij irrigatie oprichting van landbouw-ondernemingen, vooral suikerfabrieken ten gevolge heeft en in dit geval worden er twee vliegen in een klap gevangen. De werken worden rendabel door de directe en indirecte voordeelen, die de oprichting van ondernemingen voor 's lands schatkist ten gevolge heeft, terwijl bovendien een gedeelte der niet-landbouwers, daarbij gedurende eenige maanden van het jaar, werk kan vinden.

Dit is juist, maar op deze wijze zou Java nog meer afhankelijk worden gemaakt van de suikerindustrie dan het thans reeds is. Zoodoende gaat de Staat speculeeren en gaat hij in economischen zin steeds meer en meer afhangen van één cultuur.

Een voorzichtig financier belegt zijn fortuin in een groot aantal fondsen; de kwade kansen van het eene effect worden zoodoende geneutraliseerd door de goede van het andere.

Daarbij komt, dat wij op Java dubbel voorzichtig moeten zijn. De overgroote massa van het volk is tot niets anders geschikt dan ruwe veldarbeid. Wordt haar om de een of andere reden daartoe de gelegenheid ontnomen, waar kan zij dan elders het onmisbare geld verdienen? En die mogelijkheid is volstrekt niet uitgesloten, wanneer in hoofdzaak slechts één cultuur hare arbeidskrachten op groote schaal vraagt.

Alleen wanneer wij onverwijld aanvangen met krachtige pogingen om de groote massa van het volk practische kennis bij te brengen, waardoor nieuwe bronnen van inkomsten geopend kunnen worden en nieuwe takken van bedrijf zullen kunnen ontstaan, mogen wij zonder bezorgdheid, de groote uitbreiding der cultuur aanzien. Verzuimen wij dit echter, dan dobbelen wij met het onvermijdelijke einde, dat alle dobbelaars wacht, nl.: financieele ondergang.

Wij lieten nog twee punten onbesproken nl. het aangaan van leeningen voor groote openbare werken, hier meer speciaal irrigatie betreffende, en de kwestie der rentabiliteit dier werken.

Velen zijn van meening, dat het een weldaad voor het volk zou zijn, indien men de groote irrigatiewerken uitvoerde en daarvoor leeningen aanging, ongeacht de rentabiliteit. Zij wijzen daarvoor op andere landen, waar dat ook geschiedt. Dit is echter eene vergelijking, die mank gaat. Bepalen wij ons, om dit duidelijk te maken, voor een oogenblik tot Nederland.

Sluit men daar eene leening, dan wordt die voornamelijk geplaatst onder de burgers van dien Staat. De gekweekte rente blijft dus in het land circuleeren en dient weder tot ontwikkeling van andere bronnen van inkomsten, terwijl de openbare werken zelf, indirect groote voordeelen afwerpen. In dergelijke omstandigheden valt het niet zwaar de rente der schuld in den vorm van belastingen op te brengen, daar hier op elk gebied eene strooming tot vooruitgang en ontwikkeling bestaat. Instinctmatig zal ieder individu er zich tegen verzetten te dalen op den maatschappelijken ladder. Goed

onderwijs, landbouw-departementen, kamers van koophandel en nijverheid, volksvertegenwoordiging, karakter, klimaat, alles leidt er toe, om alle bronnen, die in land en bewoners schuilen te ontwikkelen.

Dat ook in deze maatschappij leelijke vlekken zijn, wie zal het ontkennen, maar als geheel gaat zij vooruit. Ik verwijs slechts naar het groote werk van Dr. H. Blink „Nederland en zijne Bewoners" en naar het „Historisch gedenkboek uitgegeven door het Nieuws van den Dag bij de inhuldiging van Koningin Wilhelmina."

Waar op Java de loonstandaard steeds daalt, is zij hier steeds klimmende. Waar op Java het overheerschend middelpunt der industrie door 180 suikerfabrieken gevormd wordt, zien wij voor Nederland, een land, dat viermaal kleiner is en minder dan een vijfde der inwoners telt, het aantal fabrieken, gedurende het tijdperk 1877—1895, toenemen van 2159 tot 4089.

Stel u nu echter Nederland voor, nog veel dichter bevolkt, daarbij bewoond door een ras, in inborst en beschaving gelijkend op de Javanen en bestuurd door vreemdelingen, onder wier leiding de groote massa der bevolking, geen meerdere ontwikkeling deelachtig is geworden en zoowel daardoor, als door een samenloop van andere omstandigheden in welvaart achteruitgaat. Zij boeren er op allergebrekkigste wijze op los, zien vee en paarden in aantal en hoedanigheid afnemen en hun bouwgrond achteruitgaan, zonder een vinger te verroeren; zien hun inkomen verminderen tot het nagenoeg de minimumgrens nadert, hun bedrijven te niet gaan en dat alles met dezelfde lijdelijke berusting.

Ofschoon zij, bij wijze van spreken, slechts de vingers hebben uit te steken om de zee te bereiken, wordt er door vreemdelingen voor schatten geld aan visch ingevoerd. Zij kleeden zich voddig met grootendeels buitenlandsch fabrikaat en blijven onwetend en dom, omdat zij geen onderwijs genieten. Tenzij vreemdelingen er heil in zien om eenig voortbrengsel van het land te exploiteeren, blijven alle hulpbronnen sluimeren.

Sluit onder zulke omstandigheden eens leeningen, die door de groote armoede van het land op de buitenlandsche markt moeten geplaatst worden en tracht dán de vraag op te lossen, hoe de rente later moet worden opgebracht. Dan zou dit probleem voor Nederland evenzeer een struikelblok blijken, want ook in Europa gaan juist de minst ontwikkelde volken, die onmachtig zijn de hulpbronnen van het land voldoende te ontginnen, het zwaarst gebukt onder

de rente der nationale schuld. Portugal, Spanje en Griekenland zijn hiervoor sprekende voorbeelden.

In stede dus van vergelijkingen te maken met landen, die in alles met Java verschillen, lijkt het mij meer rationeel toe een kijkje te nemen bij onze Britsch-Indische naburen. Daar is die staatkunde gevolgd en gaat het land gebukt onder een schuldenlast, die de Engelschen dwingt de belastingschroef op het onbarmhartigst aan te zetten. De schuldenlast is een der oorzaken, waardoor millioenen inwoners hun geheele leven in een chronischen hongertoestand verkeeren.

De rentelast, die de nationale schuld onvermijdelijk na zich sleept, is een jaarlijksche aderlating voor het reeds zoo arme land. Het moederland wilde zich niet voor de schuld aansprakelijk stellen, vandaar de hooge rentestandaard. De leeningen werden bijna geheel in Engeland geplaatst, zoodat elk jaar millioenen aan renten het land uitvloeien en de schuldenlast zelf, steeds toeneemt.

Naar mijne meening behooren zij, die de financiën hebben te besturen van landen, die zeer arm zijn aan geld en waarvan de bevolking op een lagen ontwikkelingstrap staat, waardoor zij onmachtig is, de schatten van klimaat en bodem te haren bate te ontginnen, uiterst omzichtig te zijn bij het sluiten van leeningen ten behoeve van openbare werken, waarvan de resultaten niet met zekerheid in klinkende munt kunnen worden omgezet en onder deze categorie rangschik ik, althans voor het oogenblik, kostbare irrigatiewerken.

Laten wij, om dit duidelijk te maken, voor een oogenblik aannemen, dat de Staat eene leening heeft gesloten van ƒ100,000,000 met het doel, die aan groote irrigatiewerken te besteden.

Het eerste tastbare resultaat is een rentelast van ettelijke millioenen. In de streken, waar werken ter hand worden genomen, komt veel geld onder de bevolking, zoodat daar meerdere welvaart heerscht; echter slechts tijdelijk. Zoodra de werken afgeloopen zijn, keert alles weder tot den ouden toestand terug, want het verdiende geld heeft de inlander besteed, gedeeltelijk om zich beter te voeden, gedeeltelijk zijn daarmede Chineezen en Europeanen gaan strijken.

Wij stellen verder alles zoo gunstig mogelijk. De werken voldoen aan de verwachtingen, de padioogst vermeerdert, terwijl ook de beplanting met tweede gewassen mogelijk is. Zelfs dan nog twijfelen velen er aan of er ooit van overproductie sprake zal kunnen zijn, terwijl het verder de vraag is, of de Javarijst, met succes, op

de buitenlandsche markt met Saigoen- en Birmah-rijst zou kunnen concurreeren.

Wat zal men nu zien gebeuren? De inlander is in het algemeen, wat de Engelschen noemen, „underfed", en begint, wat niet meer dan menschelijk is, in de eerste plaats aan de eischen van zijn maag te voldoen, zoodat daarmede het surplus geheel of gedeeltelijk verdwijnt. Deze betrekelijk gunstige toestand is echter slechts tijdelijk, want zooals de Heer van den Berg zegt: „tegen de vruchtbaarheid „der Javaansche bevolking te willen reageeren is een onbegonnen „werk."

De rente moet evenwel onverbiddelijk aan het buitenland betaald worden en hoe voldoet de Staat nu aan zijne verplichtingen? Meerdere belastingen? Dit zou alleen mogelijk zijn, wanneer Europeesche cultures geld onder de bevolking brachten. Wij bespraken echter reeds het gevaar van eene onbeperkte uitbreiding der suikercultuur en in de tegenwoordige omstandigheden is het juist *die* cultuur, welke op groote schaal in de vlakte gedreven wordt en den inlander *vaste* inkomsten bezorgt. Andere bronnen van inkomsten trachten te openen? Mogelijk is het zeker, maar het is geen werk van enkele jaren en hangt samen met ingrijpende hervormingen. Het geld voor de rentebetaling moet echter onmiddellijk opgebracht worden. De Regeering is dus verplicht, of zij wil of niet, de belastingschroef meer aan te zetten en kan bij misgewas minder vrijgevig zijn met het verleenen van afschrijvingen van landrente.

Tot nu toe lieten wij een anderen factor geheel buiten rekening, nl. het feit, dat door slechte grondbewerking, ook al een gevolg van den achteruitgang van den veestapel, uitputting van den grond enz., irrigatie, ziekte in het gewas en daardoor mindere opbrengst in het geheel niet buiten sluit en dan eerst begint de ware ellende. Niet alleen lijdt de bevolking gebrek en is zij onmachtig de verschuldigde belasting op te brengen, maar tot overmaat van ramp moeten dan steeds nieuwe leeningen gesloten worden om de rente der reeds bestaande schulden te kunnen dekken. Zoo ongeveer is de loop der zaken in Britsch-Indië geweest en er is geen enkele reden om aan te nemen, dat dit bij ons anders zal zijn.

Nogmaals, eer wij besluiten tot het aangaan van groote leeningen voor bevloeiingswerken, zij omzichtigheid, wikken en wegen van alle gevolgen, ten zeerste aanbevolen.

Stonden de financiën van den Staat gunstig, kon over veel geld beschikt worden, dan zou ik mij onmiddellijk onder de voorstanders

ook van groote irrigatiewerken scharen, want dan zou er geen enkel beletsel zijn, om tegelijkertijd in andere dringende behoeften te voorzien. Maar waar het duidelijk is, dat, wanneer 's jaars millioenen aan irrigatiewerken worden uitgegeven, andere meer dringende hervormingen, zonder welke irrigatie toch maar hoogstens half werk is, zullen moeten blijven rusten, ben ik er een beslist tegenstander van, te meer daar ik geheel de meening van Mr. van den Berg deel: „dat het geen overdreven verwachting kan genoemd worden door „aan te nemen, dat bij zorgvuldiger cultuur de rijstproductie van „Java van het tegenwoordige cijfer van plm. 70 millioen pikols padi „minstens tot 90 à 100 millioen pikols kan worden opgevoerd, zon„der dat hiertoe eenige verdere uitbreiding van de thans met rijst „beplante velden noodig zal zijn."

M. i. is dus het uitvoeren van groote bevloeiingswerken geenszins het eerst en meest noodige. Zeer goed begrijp ik de menschlievende bedoelingen, die de ijveraars voor irrigatie drijven, zoo zelfs, dat zij de kosten niet tellen. Er wordt honger geleden. In de toekomst zal dit misschien nog grooter afmetingen aannemen, dus verschaf rijst. Aldus is ongeveer hunne redeneering.

Zij vergeten echter hierbij rekening te houden met andere zeer belangrijke feiten. Zoo heeft het b.v. mijne aandacht getrokken, dat bij de discussies, die naar aanleiding van dit onderwerp gevoerd zijn, dikwijls beweerd werd, dat men leeningen moest sluiten en waar het irrigatiewerken betrof, niet op rentabiliteit mocht letten, maar nog nimmer zag ik opgegeven, uit welke middelen rente en amortisatie der schuld moesten worden bestreden. Verder werd daarbij niet gerept over de uitputting van den grond door aanhoudende beplanting, over de onkunde van den Javaan als landbouwer, zijne onwetendheid in het algemeen en den achteruitgang van den veestapel.

Men stare zich toch niet blind op irrigatie en onderschatte de andere factoren niet. Waartoe zij kunnen leiden schetst Filon ons in zijne meergenoemde studie over Britsch-Indië: „Le raïat des „territoires anglais ne peut donner à sa terre ni le repos absolu „de la jachère, ni le repos relatif des assolemens. Sa charrue ne „fait que gratter la surface du sol; elle ne creuse pas ce sillon pro„fond où le grain va s'enfouir pour chercher les élèmens nutritifs „des couches inférieures. L'engrais des bestiaux, qui devrait servir „à refaire la richesse du terroir, est réservé comme combustible. „Les bestiaux eux-mêmes dépérissent, faute de pâturages. L'épizoo-

„tie en enlève annuellement une quantité évaluée à 7 millions et „demi de livres. La race se détériore et s'affaiblit; elle sera bien- „tôt incapable de fournir aucun travail. L'homme et l'animal souf- „frent du même mal; ils meurent de faim."

Ofschoon deze aanhaling nu niet in alle opzichten toepasselijk is op Java, toch is de overeenkomst treffend genoeg om haar als eene ernstige waarschuwing te beschouwen. De tegenwoordige inlandsche maatschappij gelijkt op eene huishouding, waar het aantal leden steeds toeneemt en men met kunst- en vliegwerk de zaken gaande houdt, totdat plotseling een of andere tegenspoed den waren stand van zaken bloot legt; maar dan is goede raad duur, want wat wil men beginnen met millioenen individuen, die verslapt en krachteloos zijn door onvoldoende voeding en die geheel missen wat wij „vakkennis" noemen.

Zij, die meenen, deze crisis in de eerste plaats door irrigatie te kunnen bezweren, gelijken op de goedhartige lieden, die eenen behoeftige meenen te helpen door hem af en toe wat eten te geven, terwijl de ware manier zou zijn, hem een vast bestaan te verschaffen. Waar het nu een volk geldt, dat, zonder hulp, armlastig dreigt te worden, moet ons streven er op gericht zijn, het economisch zelfstandig te maken.

(*Wordt vervolgd.*)

De Inlandsche tabakscultuur in Rembang.

DOOR

A. H. J. G. WALBEEHM.

Zooals bekend is bestond in vroegere jaren in de residentie Rembang een bloeiende tabaksindustrie en waren over het geheele gewest tal van ondernemingen verspreid, waar men tabak bereidde voor de Europeesche markt. Deze industrie is echter sedert geheel teniet gegaan en toen ik in 1898 in Djatirâgâ kwam, waren de — sedert ook al weggehaalde — fundamenten van de laatst overgebleven administrateurswoning het eenige, wat nog aan die tijden herinnerde.

Toch wordt er ook thans nog, speciaal in de afdeelingen Toeban en Bodjânagârâ door de Inlandsche bevolking — maar nu voor eigen rekening — vrij veel tabak geteeld.

Met het oog op de groote beteekenis van deze cultuur voor de welvaart van den Inlandschen landbouwer heb ik op verzoek van den redacteur van dit tijdschrift eenige gegevens er over verzameld, die hieronder volgen. Zij hebben alleen betrekking op de beide bovengenoemde afdeelingen. Daarbuiten wordt in de residentie Rembang ook wel tabak geplant, maar niet op die groote schaal.

Allereerst eenige cijfers met betrekking tot de beplante uitgestrektheid (in baoe's):

	1899.			1900.			1901.		
Afdeeling.	Sawah.	Tĕgal.	Te zamen.	Sawah.	Tĕgal.	Te zamen.	Sawah.	Tĕgal.	Te zamen.
Toeban.....	5378	3861	9239	2425	2916	5341	1881	2486	4367
Bodjânagârâ	10375	3215	13590	6012	3640	9652	7262	1887	9149
Te zamen..	15753	7076	22829	8437	6556	14993	9143	4373	13516

Zooals men hieruit zien kan, loopt de beplante oppervlakte in verschillende jaren nog al uiteen. De reden daarvan is voornamelijk daarin gelegen, dat geen Inlandsche cultuur zóó afhankelijk is van de weersgesteldheid als die van tabak.

En nu was die weersgesteldheid in de jaren 1900 en 1901 juist buitengewoon ongunstig: te Wotsogå, de standplaats van den controleur van Djatirågå viel in Mei, Juni en de eerste helft van Juli 1900 nog voortdurend regen (in Juni b.v. 45 m.M.), zoodat de drassige toestand der sawah's het uitplanten van de jonge tabaksplantjes onmogelijk maakte. Hetzelfde was het geval in 1901, toen in Juni te Wotsogå niet minder dan 109 m.M. regen viel.

Toen tegen eind Juli de gronden langzamerhand droog genoeg waren geworden, waren de jonge plantjes op de kweekbeddingen te oud om nog overgeplant te kunnen worden.

Op het cijfer der beplante tegalan's, waar uit den aard der zaak de regens den grond niet zoo drassig konden maken, had die ongunstige weersgesteldheid, zooals ook uit bovenstaand staatje kan blijken, minder invloed.

Behalve op de totale uitgestrektheid is dus de weersgesteldheid ook nog van invloed op den aard der beplante gronden. Is het begin van den oostmoesson droog, dan plant men meer op sawah's, valt er dan nog veel regen, dan plant men meer op tegalan's. Boven alle andere gronden geeft men echter de voorkeur aan de uiterwaarden der rivieren, waarschijnlijk in verband met de hooge eischen, die deze cultuur aan den bodem stelt, waardoor dus alleen die gronden op den duur hun geschiktheid er voor behouden, die jaarlijks eenige tientallen malen overstroomd- en daardoor telkens in het bezit geraken van een nieuw laagje vruchtbaarmakend slib.

Heeft men geen uiterwaarden tot zijn beschikking, dan neemt men liefst zand- of z. g. brandjangan-gronden, waar de tabak dan als tweede gewas na padi of djagoeng wordt geplant.

Wat de cultuur zelf betreft, verwijs ik belangstellende lezers naar het in 1901 van Regeeringswege uitgegeven werk van Dr. J. H. F. Sollewijn Gelpke: „Naar aanleiding van Staatsblad 1878 No. 110" blz. 145 v.v.

Alleen zij hier voor Djatirågå een en ander aangeteekend, dat eenig verschil oplevert met het daar vermelde:

In de eerste plaats dragen de verschillende tabakssoorten hier andere namen, dan wel kent men er andere soorten, t. w. gelanggendjahmlati, gelangweloet, gelangkiong (elders gaf men op petok-

kiong), gelanglengå, gelangloelang, gelangbebek, gelangbaṭok, gelangloemoet en gelangsĕmboeng, welke laatste soort eerst na 8 maanden oogstbaar zou zijn.

Verder werd mij opgegeven, dat men in Bodjånagårå voor gelang zou zeggen semboeng, dus semboenggendjahmlaṭi enz. [1])

Ook wordt er wèl zorg besteed aan de keuze van het zaad. Voor zaadwinning kiest men daar eenige van de beste planten uit. Het zaad wordt na droging zorgvuldig in lappen gewikkeld en zoo bewaard.

Bovendien strooit men er geen asch op de kweekbeddingen, maar legt men er een dikke laag stokbladeren op, die men daarna in brand steekt. Zoodoende zijn meteen alle insecten enz. uit den weg geruimd.

Ook bedekt men hier wel het kweekbed na het uitzaaien met padistroo, dat na 8 à 10 dagen verwijderd wordt en vervangen door een hellend afdak, aan den noordkant plm. 3 voet, aan den zuidkant plm. 1 voet hoog.[2])

Verder worden er de plantgaten niet met den pootstok gestoken, maar maakt men plantgaten van plm. 30 cM. in het vierkant en 10 à 15 cM. diep, welke plantgaten men vóór het overplanten eerst nog flink begiet. ('mbotjori).

Opmerkelijk is het, dat men ook daar, waar volop levend water op het veld te brengen is, z. a. op de Kĕningsawah's, putten graaft voor de besproeiing. Men beweert nl., dat het aanvoeren van water door middel van leidingen den grond te vochtig maakt voor de tabak.

Eindelijk maakt men tegen den oogsttijd met het oog op eventueele regens gewoonlijk een ringgoot om den geheelen aanplant en een afvoergoot om de drie of vier rijen planten.

De 5 à 6 onderste bladeren, die men het eerst plukt, noemt men *kepelan*, de daarop volgende, die men plm. 10 dagen er na plukt *gantoeng* of *tĕngahan* en de bovenste 10 à 13, die men plm. 20 dagen na de *gantoeng* plukt, *oeroetan*.

---

[1]) Deze benamingen zijn blijkbaar overal verschillend. Hier in Ngrambe kende men geen van deze en slechts twee van de door Dr S. G. opgegeven namen en sprak men van: sĕmpoe, sili, sembåwå, sĕmboeng, dåråwati, gembel en petjok. Anderen voegden er weder peṭok voor en spraken van peṭoksĕmpoe, peṭok gĕmbĕl en peṭok sili.

[2]) Voor belangstellenden volgen hieronder nog eenige technische termen: Na 8 dagen zegt men van de blaadjes, dat zij zijn samåtå-lele, na 15 dagen samåtå-ajam, na 20 dagen saběnik of saḍoewitigaran, na 25 dagen sasengĕḍe, na 30 dagen saḍoewit ringgit, na 40 dagen soemoeroeh.

Wat de opbrengst der tabak betreft, moet men onderscheiden tusschen blad- en kerftabak.

Voor bladtabak bestemt men gewoonlijk alleen de minste kwaliteit bladeren, d. i. dus de *kepelan*. In de jaren 1899 en 1900 werd door één handelaar te Bangilan (het centrum van de tabakscultuur in Djatirâgâ) veel werk gemaakt van den opkoop van bladtabak en kocht hij plm. 1000 pikols per jaar op. Daar deze handel hem echter — althans naar zijn zeggen — verlies berokkende, is hij er sedert mede uitgescheiden.

De bladtabak wordt grootendeels uitgevoerd naar Soerabaja en naar Toeban en dient voor de bereiding van sigaren.

In Djatirâgâ waar ook sigaren gemaakt worden, behelpt men zich met de uitspruitsels, die na den oogst aan de planten komen. Deze geven nu wel geen superieur product, maar de sigarenfabrikant heeft zijn materiaal zóó maar voor het plukken, behoeft er niets voor te betalen en kan den prijs van zijn fabrikaat daardoor uiterst billijk stellen: ¼ cent per stuk voor gewone soort, en ½ cent voor extra-fijne kwaliteit. Zoo kan ook de gewone landbouwer zich nog de weelde verooorloven van zijn gasten te onthalen op een geurige sigaar.

De voor kerftabak bestemde bladeren worden al naarmate van de betere of mindere kwaliteit langer of korter gebroeid (3 tot 6 malen). Het gekorven materiaal wordt na droging tot rollen (dĕlĕg) gerold en een tiental dagen in versch geplukte djatibladeren bewaard. Daarna worden deze weder verwijderd en wordt de tabak definitief in manden verpakt.

Als gemiddelde opbrengst van een baoe goed geslaagden tabaksaanplant werd mij opgegeven: 3 pikĕls 1e soort à *f* 25, 2 pikĕls 2e soort à *f* 16, 3 pikĕls 3e soort à *f* 8 dus te zamen *f* 131.

Intusschen wordt vooral van de uiterwaarden, maar bovendien ook van enkele als daarvoor bijzonder gunstig bekend staande velden soms een veel hoogere opbrengst verkregen.

Zoo werd mij voor een stuk grond in de desa Kĕndoeroewan opgegeven: 8 pikĕls 1e soort à *f* 35, 1½ pikĕl 2e soort à *f* 16, 2½ pikĕl 3e soort à *f* 8, te zamen dus niet minder dan *f* 324.

Dergelijke opbrengsten worden echter uit den aard der zaak alleen verkregen bij een samenloop van bijzonder gunstige omstandigheden als daar zijn: groote opbrengst en hooge prijzen (gewoonlijk veroorzaakt door den misoogst van anderen). Maar toch komen opbrengsten van *f* 200 à *f* 250 per baoe lang niet zelden voor.

Zoo werd door een tabaksplanter eens geweigerd een bod, om zijn nog te veld staand gewas te verkoopen voor *f* 20 de 1000 boomen. Wanneer men nu weet, dat daar de plantwijdte was 2 op 2 voet, dat er dus — zelfs als men een ruim percentage voor mislukte planten aftrekt — minstens 15,000 boomen op de baoe stonden, dan komt men tot een bod van *f* 300 per baoe, waarbij dan de kooper nog èn de bereidingskosten èn de risico van de laatste dagen zou dragen.

En die risico achte men niet gering: De tabak toch is pas in het laatst van den oostmoesson en het begin van den westmoesson (September—November) oogstbaar. Vallen dan, wat vooral in de laatste jaren herhaaldelijk gebeurd is, eensklaps eenige zware buien achter elkander, dan beteekent dat een verlies in opbrengst van soms 50 pCt. En regent het een poosje door, dan brengt zoo'n veld niet meer dan enkele tientallen guldens per baoe op.

Daarin is dan ook, naast de groote zorg, die deze cultuur vereischt, de reden gelegen, dat bij zulke hooge opbrengsten[1]) niet op zulk een groote schaal geplant wordt, dat het product bijna onverkoopbaar is. Iets wat men maar al te vaak met andere tweede gewassen ziet.[2])

In het algemeen gesproken kan men dan ook wel zeggen, dat deze cultuur althans in de contrôle-afdeeling Djatirâgâ weinig of niet voor uitbreiding vatbaar is. In de eerste plaats toch zijn de gronden, die zich tot deze cultuur leenen, beperkt tot enkele soorten en in de tweede plaats vereischt de plant te veel zorg, dan dat men er groote uitgestrektheden mede zou kunnen beplanten. Zelfs voor een veebezitter is een aanplant van ½ baoe eigenlijk al te groot en

---

[1]) Dikwijls een gevolg van den van bestuurswege uitgeoefenden dwang. Zoo is het wel eens voorgekomen, dat men de cassave gebruikte als brandhout. Het uitvaardigen van dergelijke prentah's is o zoo gemakkelijk en de bruine broeder heeft niet alleen een breeden rug, maar piept bovendien niet gauw. Ik heb het bijgewoond, dat op last duizenden baoe's gronden zonder één druppel levend water beplant werden met tweede gewassen, in het hartje van den oostmoesson. Natuurlijk mislukte alles of ten minste zoo goed als alles. En behalve haar arbeid, was de bevolking — die toch al nauwelijks genoeg te eten had — ook haar zaad-djagoeng kwijt.

[2]) Dr. S. G. berekent bij een dagloon van 30 cents de productiekosten op sawah's op ± *f* 50.—, op tegals op ± *f* 52.—. Daarbij is echter de productie door hem voor Ngrâwâ op respectievelijk 5½ en 3½ pikol gesteld. Nu is de opbrengst in Rembang ongeveer tweemaal zoo groot, maar daarentegen is het dagloon beduidend lager (20 à 25 cents). De productiekosten voor Rembang zullen dus ongeveer gelijk zijn, zoodat men de zuivere winst kan stellen op gemiddeld *f* 131—*f* 51 = *f* 80 per baoe, d. i. het dubbele van de bruto-opbrengst van de rijst.

niet-veebezitters hebben hun handen al vol met een aanplant van ⅛ baoe.

De wijze, waarop men het product van de hand zet, loopt plaatselijk nog al uiteen. Tot voor korten tijd gold in de afdeeling Toeban als regel, dat alleen de mindere soorten op de pasar's kwamen. Deze werden, gewoonlijk door moeder de vrouw verkocht al naar gelang er in het huishouden behoefte was aan contanten.

De betere soorten hield men thuis, afwachtende tot er een opkooper met een aannemelijk bod kwam. Met het oog toch op de groote beteekenis van deze cultuur en met de bedoeling om voor het product de hoogst mogelijke prijzen te verkrijgen, werd ten behoeve van den opkoop van tabak een uitzondering gemaakt op den regel, dat vreemde Oosterlingen, niet in de desa's mochten komen en werden in den opkooptijd, d. i. in de maanden November t/m. Februari aan te goeder naam en faam bekend staande Chineesche handelaren passen afgegeven, om in de desa's tabak op te koopen. Door hen en door Inlandsche opkoopers, de laatsten gedeeltelijk voor rekening van Chineesche handelaren, werden alleen in de contrôle-afdeeling Djatirâgâ ieder jaar een paar ton besteed aan den opkoop van tabak [1]).

En al neemt men aan, dat van den geheelen oogst ook maar voor een bedrag van *f* 100 per baoe op die wijze door opkoopers opgekocht wordt, aan komt men voor de beide afdeelingen te zamen tot een som van 1⅓ à 2 millioen gulden 's jaars.

Intusschen valt het niet te ontkennen, dat een dergelijk onbelemmerd toelaten van Chineezen, tot in de meest afgelegen bergdesa's toe ook zijn schaduwzijden heeft. Kwade practijken, als daar zijn voorschot geven op het gewas, woekeren en opiumsmokkelen kunnen daardoor gemakkelijker plaats hebben dan anders.

Vooral waar, zooals in de contrôle-afdeeling Toeban, de gewoonte bestond, dat de opkoopers de tabak op het veld staande kochten en het product zelf bereidden, bestond gevaar voor voorschot geven. Wel was op straffe van intrekking der vergunning voorgeschreven, dat men het gewas alleen mocht koopen, wanneer het reeds oogst-

---

[1]) Opmerkelijk is het dat, waar zelfs Inlanders van Bandjarmasin soms in één keer over een bedrag van *f* 20.000 tabak kwamen opkoopen, zich daar althans in mijn tijd nooit een Europeaan met dit bedrijf inliet. Alleen in Badjânagârâ werd — naar men althans beweerde — tabak opgekocht door of voor rekening van een Europeaan.
Wat nu juist niet pleit voor den hooggeroemden ondernemingsgeest van het Kaukasische ras.

baar was, dus op zijn vroegst plm. acht dagen voor het snijden, maar uit den aard der zaak trachtte iedere opkooper zijn collega's voor te zijn en zoo bleef het gevaar bestaan, dat men langzamerhand dien termijn van acht dagen meer en meer zou overschrijden.

Echter moet men daarbij wel in aanmerking nemen:

1e. dat de cultuur niet alleen zéér precair is, maar bovendien ook groote zorg vereischt tot den laatsten dag toe en dat de prikkel om goed voor een aanplant te zorgen, verdwijnt, zoodra de planter het geld er voor ontvangen heeft of die prijs althans in beginsel vaststaat, zoodat een opkooper, die te lang vóór den oogst koopt, groote risico loopt;

2e. dat bij ontdekking hem altijd het Damocleszwaard van intrekking van zijn pas boven het hoofd hing, wat gelijk zou staan met het verlies van een groot deel der uitstaande kapitalen;

3e. dat ook vermogende Javanen een beroep maakten van den opkoop van tabak, en dat deze niet uit de desa's geweerd konden worden, zoodat kwade practijken van hun kant niet tegengegaan konden worden en wering van concurreerende Chineesche opkoopers bij het bestaan van kwade practijken wel eens zouden kunnen leiden tot nog meer onereuse voorwaarden, terwijl bij het niet-bestaan van dergelijke practijken het gevolg alleen zou zijn verlaging der prijzen uitsluitend ten bate der opkoopers

Hierbij zij nog aangeteekend, dat mij in de ruim 3½ jaar, dat ik controleur van Djatirâgâ was, geen enkel geval ter oore kwam, van kwade practijken, uitgeoefend door Chineesche tabaksopkoopers. Wel ontdekte ik in dien tijd tal van gevallen, waarin òf voorschot op gewas werd gegeven òf rijst of djagoeng op crediet werd verkocht met 100 pCt. en meer winst in plm. 4 maanden, maar daarin waren steeds òf andere Chineesche handelaren òf Inlanders de geldschieters. In één geval ook een Europeaan, liefst iemand met een zeer hoog inkomen.

Maar in Djatirâgâ werd ook alleen reeds geheel bereide tabak opgekocht. Opkoop van te veld staand oogstbaar gewas, waarbij meer gevaar voor kwade practijken bestaat, kwam daar niet voor.

Sedert eenigen tijd worden intusschen geen vergunningen meer verleend tot opkoop van tabak in de desa's. De ondervinding zal nu moeten leeren, of men — zooals de verwachting is — nu ook de betere soorten op de pasar's zal komen verkoopen en of er daar geen afspraak zal worden gemaakt tusschen de opkoopers om de prijzen laag te houden.

Bij de bestaande scherpe concurrentie en gegeven de omstandigheid, dat de opkoopers tot verschillende landaarden behooren, bestaat voor het laatste m. i. weinig vrees, maar toch zullen de prijzen waarschijnlijk eenigszins dalen. Vroeger toch had de verkooper het heft in handen: Beviel een bod hem niet, dan kon hij kalm een ander bod afwachten, terwijl de kooper zoowel uit vrees voor concurrenten, als om niet tevergeefs de kosten van een dikwijls lange reis gemaakt te hebben, allicht zou gaan tot het maximum, dat hij besteden kon.

Thans echter zijn de rollen omgekeerd: Vrees voor concurrenten behoeft het bod niet meer te beheerschen, waar men er zelf bij is, om zoo noodig en gewenscht nog hooger te gaan en de risico van voor niets een lange reis gedaan te hebben en de tabak weder onverrichterzake naar huis te moeten dragen, zal nu juist omgekeerd den verkooper er allicht toe brengen, een bod aan te nemen, dat hij anders zeker geweigerd zou hebben.

Het aldus opgekochte product, d. w. z. de kerftabak wordt grootendeels uitgevoerd naar de Buitenbezittingen, waar het voor de Inlandsche markt bestemd is. Vroeger kwamen Bandjareezen het zelf ter plaatse opkoopen, maar in de laatste jaren kwam dat althans in Djatirâgâ niet meer voor en kochten zij het van Chineesche handelaren, te Lasĕm, die het òf zelf òf door middel vau Chineesche of Javaansche handlangers opkochten.

Veel schijnt er echter door de groote concurrentie door de opkoopers niet met dezen handel verdiend te worden. Weliswaar kan men in dergelijke zaken niet altijd afgaan op de gewoonlijk door vrees voor belastingverhooging somber gekleurde verhalen van Chineesche handelaren, maar herhaaldelijk kon ik zelf constateeren, dat men nog opgescheept zat met het een jaar geleden opgekochte product, dat er ondertusschen natuurlijk niet op vooruitgegaan was. En dat zou toch zeker niet het geval zijn, wanneer men het inmiddels met een behoorlijke winst had kunnen verkoopen. Waarbij nog in aanmerking dient te worden genomen, dat een Chinees zich gewoonlijk met een zeer geringe winst tevreden stelt.

Wel zijn er jaren, dat b.v. door misoogst elders de prijzen plotseling stijgen en de opkoopers groote winsten maken, maar in ieder geval komt het leeuwendeel van de opbrengst in handen van den landbouwer — wat trouwens niet meer dan billijk is.

Ngrambe, 25 Mei 1902.

Brieven uit den zetel van het Khalifaat.

II. [1])

DE HEDJAZ SPOORWEG.

Dèr Saädèt (Konstantinopel) *Haziran* (Juni) *1902.*

Een spoorweg, welke Damaskus met Medina en Mekka moet verbinden; alzoo voor de Heilige Karavaan den bezwaarlijken tocht door de woestijn onnoodig maakt, de pelgrims die zich over land naar de Heilige Plaatsen van den Islam begeven in drie dagen naar hunne bestemming brengt; welke aan de Ottomansche regeering een snel vervoermiddel zal verschaffen voor troepen en oorlogsbehoeften naar de Arabische provinciën van het rijk, en haar bijgevolg beter in staat zal stellen dadelijk elke poging tot oproer of opstand van de ongezeggelijke Bedoeïenenstammen te onderdrukken, waardoor de Turksche heerschappij in Arabië beter verzekerd kan worden; — het ondernemen van zulk een grootsch werk is voorzeker een verheven gedachte van Sultan Abd-ul Hamid. Het blijft echter te bezien of de Turken in staat zullen wezen haar te verwezenlijken.

Wanneer men alleen afgaat op de hoogdravende artikels, in welke de Turksche couranten de ontelbare voordeelen roemen, welke de Islam van dien spoorweg zal trekken — artikels, welke meestentijds niet door de in andere talen verschijnende lokale bladen mogen worden overgenomen, daar dergelijke lofzangen niet voor de ooren en oogen van Ongeloovigen bestemd zijn —, dan zou de Sultan, toen hij zijn plan ontwierp, zich uitsluitend hebben laten leiden door godsdienstige en menschlievende overwegingen: De Sultan, in zijne hoedanigheid van Khalief, zou aan alle Moslims van de wereld de bedevaart naar Mekka hebben willen vergemakkelijken; en tot dat einde zou hij het vrome werk hebben ondernomen, dat Allah en den Profeet niet anders dan welgevallig kan zijn.

Het kan natuurlijk niet ontkend worden dat de godsdienst een der doorslaande redenen voor het plan is geweest; maar in het

[1]) Zie *Indische Gids* van November 1901.

Oosten, en bovenal in Turkije, waar de burgerlijke wet in de eerste plaats afhangt van de voorschriften der religie, is de politiek met den godsdienst onafscheidelijk verbonden. Men kan zelfs gerust aannemen dat elke godsdienstige uiting meestal slechts een uiterlijke vorm is waarachter een politieke daad schuilt. Zoo is ook bij den spoorweg van Damaskus naar Mekka de godsdienst een middel om beter de uitvoering van het werk te verzekeren, dat voor alles het Ottomansche rijk en de Turksche heerschappij in Arabië en Syrië tegen den aandrang van Europa moet versterken.

Men weet dat de regeerende Sultan vurig wenscht de tijden terug te roepen waarin de Khalief niet alleen het geestelijke hoofd, maar ook de wereldlijke souverein van alle Mohammedanen was. De theorie van het panislamisme, welke onder Sultan Abd-ul Azis eerst in het geheim, daarna voorzichtig en bescheiden is begonnen verkondigd te worden, heeft onder de regeering van den tegenwoordigen *Padisjah* verbazingwekkende verhoudingen aangenomen. Zij is een godsdienstig-politiek program geworden, dat ernstige gevaren kan opleveren voor al die mogendheden, welke Moslimsche onderdanen hebben, indien de Turken ooit sterk genoeg werden om van geheimzinnig geestdrijven, verborgen gestook en kuiperijen over te gaan tot openlijke betoogingen en een rechtstreeks uitdagend optreden.

De panislamietische leer, zooals zij op het oogenblik in de onmiddellijke omgeving van Abd-ul Hamid wordt begrepen, is allereenvoudigst: Een ieder die Muzulman is, is onderdaan van den Khalief en dezen gehoorzaamheid schuldig; maar, daar de Khalief tevens de Sultan der Osmanli's is, zoo is elk Muzulman, uit hoofde van den godsdienst welke hij belijdt, onderdaan van den Sultan, en bijgevolg Ottoman. Die leer blijft niet een platonisch beginsel; integendeel, telkens wordt er getracht ze door feiten te bevestigen.

Men durft ze niet al te openlijk te verkondigen en toe te passen ten opzichte van de Moslims in Rusland, in het Britsche rijk of in de Fransche Koloniën — ofschoon, wat de laatsten betreft, de Turksche regeering nog altijd bepaald weigert de Algerijnen als Fransche onderdanen te erkennen, en voortgaat ze te beschouwen en te behandelen als onderdanen van den Grooten Heer —; maar tegenover de zoogenaamde kleine mogendheden, waaronder ook Nederland, legt men zich minder beperking op. In onze Oost-Indische Koloniën wordt, hoewel niet meer zoo brutaal en zichtbaar als voor

eenige jaren, nog steeds door agenten van Jildiz Kiosk ijverig propaganda gemaakt voor het aanvaarden der Ottomansche nationaliteit door de Moslimsche inlanders en vreemde Oosterlingen, omdat zij Mohammedanen zijn. De adressen van Java en Sumatra aan den Sultan-Khalief gericht, waarbij honderd duizenden(?) Moslims verklaren zijn onderdanen te willen worden, zijn hiervan het sprekende bewijs. Onze Koloniale regeering zal dan ook die panislamietische zendelingen zeer goed in 't oog moeten blijven houden, om ze bij de minste aanleiding daartoe uit ons gebied te verwijderen, wil ze geen kans loopen onverwacht voor groote moeielijkheden van godsdienstig-politieken aard geplaatst te worden.

Toen de Sultan, voor nagenoeg twee jaren dat merkwaardige gezantschap, half militair, half geestelijk, naar China heeft gezonden om de Chineesche Moslims te bewegen zich tegen de Boksers te keeren, ten einde zoodoende de taak der verbonden troepen te vergemakkelijken, dacht hij door dat optreden de zaak van het panislamisme in Indië en in het Verre Oosten een belangrijken stap vooruit te kunnen brengen. En inderdaad, langs den geheelen weg van Konstantinopel tot Sjanghaï, overal waar de missie gelegenheid had zich eenigen tijd op te houden, in Indië, op Ceylon, te Singapore, te Saïgon, hebben die afgezanten met vuur de panislamietische leer verkondigd, en de grondslagen gelegd voor geheime vereenigingen om die leer verder te verbreiden.

De Europeesche diplomatie, welke eerst het zenden dier missie had aangemoedigd, gingen door dat optreden — wel wat laat — de oogen open; en alzoo verzette zij er zich tegen dat de zendelingen van den Khalief hun opdracht in China volbrachten. Hun werd niet veroorloofd verder dan Sjanghaï te reizen; men liet ze naar Japan vertrekken, om ze daarna langs den Transsiberischen-spoorweg, onder geleide van een Russisch eereëskorte, dat order had elke aanraking van de Turksche heeren met de bevolking te voorkomen, over Odessa naar huis terug te brengen.

In verband met al de moeilijkheden en de voortdurende tegenwerking, waarmede de *missi dominici* van het panislamisme te kampen hebben in de Mohammedaansche landen aan Europeesche Mogendheden onderworpen, is het beste middel voor de verbreiding van de panislamietische denkbeelden nog immer de jaarlijksche bedevaart naar Mekka. In de Heilige Stad, waar geen enkel Ongeloovige zich kan wagen zonder kans te loopen verscheurd te worden, kan men vrijelijk het goede woord verspreiden onder de Geloovigen

van alle deelen van den aardbol toegestroomd; men kan hen leeraren zooals men wil, en hen in alle zekerheid het plan beschrijven van de organisaties welke ze moeten gronden wanneer ze in hun land zullen zijn teruggekeerd.

Daar nu de geheele politiek van den regeerenden Sultan gebaseerd is op het panislamisme, zoo is het heden ten dage, meer nog dan vroeger, noodzakelijk dat de Ottomansche heerschappij in Arabië onbetwist blijft; dat de Turken geen gevaar loopen dat Mekka en Medina hun ontglippen; want den dag dat Arabië voor den Ottomanschen Sultan zou verloren gaan, dat de Turken uit Mekka zouden verjaagd worden, — zooals reeds aan het einde der 18de eeuw geschied is, toen de stad gedurende vijf en twintig jaren in het bezit der Wahabieten is gebleven —, dien dag zal het panislamisme doodelijk getroffen worden, tengevolge van den vernietigenden slag toegebracht aan het aanzien van den Khalief. Ontzet uit het bezit van de Kaäba, zou de Sultan zich niet meer bij de Mohammedanen kunnen voordoen als de opvolger van den Profeet; en hij zou geen centraal punt van samenkomst meer hebben, waarheen elk goed Muzulman zich minstens eenmaal in zijn leven *moet* begeven, om aan de geheele Moslimsche wereld zijne aanwijzingen en voorschriften te kunnen uitgeven.

Edoch, zeer ernstige gebeurtenissen hebben de laatste maanden op het Arabische schiereiland plaats gegrepen. Yemen en Assier zijn in volslagen opstand tegen het Turksche gezag, de verbindingen van de hoofdplaats Sanäa met de kust zijn onderbroken en in het bezit van de oproerige Bedoeïenenstammen. In Noord-Arabië, in het rijke landschap Nedjd, is Ibu-el-Rasjied, de Turksche vazal en bondgenoot, die voor twaalf jaren de oude Wahabietentroon heeft bemachtigd, geslagen en teruggedrongen door den zoon van den laatsten Wahabietenvorst. De Wahabieten worden weer geducht voor de Turken; zij verkondigen luide hunne veroveringsplannen, en ze treffen voorbereidselen om naar Medina en Mekka op te trekken. En dat weder op het tooneel verschijnen van de Wahabieten heeft een des te ernstiger karakter, omdat achter hen de Engelschen staan, die hen zooveel mogelijk aanmoedigen en helpen.

Wat verder de Hedjaz betreft; ook daar vermindert het gezag van de Turksche overheden met den dag, en worden het hoe langer zoo meer de Groot-Sjerief van Mekka en de Sjeich's, die zijne medehelpers zijn bij het exploiteeren en uitzuigen van de pelgrims, die alle macht aan zich trekken.

Bij de onmogelijkheid, ten minste voor het oogenblik, om eene voldoend sterke legermacht naar Arabië te zenden, ten einde overal de orde krachtig en afdoende te herstellen, heeft men in het begin van Mei te Jildiz Kiosk besloten te beproeven door onderhandelingen te verkrijgen, wat men niet met de wapens kon afdwingen. Een bizonder afgezantschap onder de leiding van Hassan Halid bei, de weliswaar nog zeer jeugdige, maar zeer schrandere en met waarlijk buitengewone diplomatieke talenten begaafde zoon van den Sjeich Aboel Hoedda, den bekenden leider der panislamietische beweging, vertrok 5 Mei van hier naar Hodeidah met de opdracht Yemen, en daarna de Hedjaz te bereizen, ten einde te trachten de Arabische stammen, en vooral den zeer invloedrijken Imam van Saäda, een afstammeling van de oude vorsten van Yemen, die zich voor twee jaar zelf tot Khalief in Arabië heeft opgeworpen, — weer tot den Khalief-Sultan te Stamboel terug te brengen. De missie is daartoe, behalve met een groote voorraad panislamietische geschriften, uitgerust met eene aanzienlijke hoeveelheid min of meer rijke geschenken, eeremantels, ridderorden, enz.

Dat Aboel Hoedda voor die netelige en niet zonder gevaar zijnde zending zijn eenigsten zoon heeft beschikbaar gesteld, is wel een bewijs welk een bizonder gewicht hij en de panislamieten aan de bevestiging van de heerschappij van den Sultan in Arabië hechten. De grootmeester der Rifaï-derwisjen, die zich den laatsten tijd wat op den achtergrond had gehouden, is daardoor nu wederom de machtigste en de meest in de gunst staande persoon bij den Sultan geworden, die hem dan ook als bewijs zijner dankbaarheid de brillanten ster van de Imtiazorde schonk, de hoogste Ottomansche ridderorde voor niet vorstelijke personen. Tegelijkertijd verkreeg Aboel Hoedda het reeds sinds eenigen tijd door hem gevraagde verlof tot het doen eener hernieuwde oproeping door de geheele Moslimsche wereld ten behoeve van het te zamen brengen van het benoodigde kapitaal voor den verderen aanleg van den Hedjaz-spoorweg, en het wederom daartoe uitzenden van bizondere agenten naar alle landen waar Moslims leven.

De laatste gebeurtenissen in Arabië hebben namelijk ook hem, voor wien die spoorlijn vroeger niet veel meer dan eene godsdienstige beteekenis had en een middel om het Khalifaat aan geld te helpen, overtuigd van het groote strategische nut eener snelle en rechtstreeksche verbinding naar die afgelegen provinciën van het rijk, en ook hem van oordeel doen worden dat reeds alleen om die reden

het tot stand komen daarvan zooveel mogelijk moet bespoedigd worden.

De ruim vijftig millioen piasters (5½ millioen gulden), welke tot nu toe bijeengegaard zijn, zijn natuurlijk op lange na niet voldoende om den ongeveer 2000 K.M. langen ijzeren weg met al de bijkomende werken, waaronder in de eerste plaats honderden artesische putten in de Noord-Arabische woestijn, aan te leggen. Er moet minstens nog achtmaal zooveel door de geloovige Moslims worden geofferd, voor en aleer daaraan kan gedacht worden.

Trouwens, het plan de lijn geheel tot de Heilige Plaatsen van den Islam door te trekken is, ten minste voor de naaste toekomst, ook in het panislamietische kamp al reeds opgegeven. Sultan Abd-ul Hamid houdt nog wel steeds aan dat voornemen vast, spoort dan ook voortdurend tot meerderen spoed bij den aanleg, tot grooteren ijver bij de inzameling van de vereischte gelden, tot het te dien behoeve aangaan van een monsterleening, en zoo meer, aan; er zijn evenwel in de nu bijna twee jaren sedert de arbeid is aangevangen, pas 61 K.M. rails gelegd in een betrekkelijk gemakkelijk terrein; en er zal voorzeker ook met den besten wil ter wereld niet vlugger kunnen worden gewerkt zoolang men te Jildiz Kiosk halsstarrig blijft vasthouden aan het voorschrift dat uitsluitend Moslims, en dan nog voornamelijk soldaten, als arbeiders aan dat Allahgewijde werk mogen worden gebruikt.

In den beginne had men zelfs bepaald dat geen enkel ongeloovige aan den bouw zou mogen medewerken; maar al spoedig heeft men ingezien dat er onder de rechtzinnige Mohammedanen geene voldoend bekwame ingenieurs en met spoorwegaanleg vertrouwde opzichters te vinden waren, zoodat men de opperste leiding van het werk aan een Duitscher heeft moeten toevertrouwen, aan wien een kleine staf van Europeanen is toegevoegd.

Een ander groot bezwaar voor een vlug en goedkoop werken is, dat de aanleg slechts van eene zijde kan worden ondernomen, en dat het eindpunt der lijn niet aan zee is gelegen. De spoorweg vangt aan bij het station Mezirib, op 100 K.M. afstand van Damaskus aan den reeds bestaanden z. g. n. Hauran-Spoorweg gelegen. De bouwmaterialen welke, uitgenomen de dwarsliggers en de telegraafpalen, alle uit Europa moeten worden aangevoerd, daar de inlandsche industrie niet op die hoogte staat ze te kunnen leveren, moeten eerst naar Beiroet worden verscheept, om van daar over den aan eene Fransche maatschappij toebehoorenden spoorweg van die haven

naar Damaskus (150 K.M., waarvan een gedeelte bovendien tandradbaan is), en vervolgens over den eveneens in particuliere handen zijnden Hauran-spoorweg naar het punt van aanleg te worden getransporteerd.

Alleen de vracht te betalen aan die beide maatschappijen voor het vervoer van het materieel benoodigd voor den aanleg van de lijn tot Maän, op 400 K.M. van Damaskus aan den ingang van de woestijn gelegen, moet meer dan 700,000 Turksche ponden (7¾ millioen gulden) beloopen; terwijl de Hedjaz-spoorweg geheel van de welwillendheid der directiën der aanvoerlijnen afhankelijk blijft.

Om aan die hinderlijke en zeer dure belemmeringen te ontkomen, heeft voor twee maanden de „Hooge Commissie ten Paleize voor den bouw van den Hedjaz-spoorweg onder het verheven voorzitterschap van den Keizerlijken Souverein" door de Ottomansche regeering voor 155.000 Turksche ponden de concessie laten terugkoopen voor een spoorweg van Haïffa aan de Syrische kust naar Mezirib (Damaskus), welke reeds voor ongeveer twintig jaren aan een Engelschman was verleend, die evenwel het vereischte kapitaal voor de uitvoering van zijn ontwerp niet had kunnen bijeenbrengen.

De regeering is nu van plan die verbinding met de zee van den Hedjaz-spoorweg zoo spoedig mogelijk voor eigen rekening aan te leggen; en zij is op het oogenblik in onderhandeling met de (Duitsche) Anatolische Spoorwegmaatschappij om haar daarmede te belasten. Die maatschappij heeft in beginsel daarin toegestemd: maar de nog op te lossen moeilijkheid is: waar het geld te vinden hetwelk zij voor dat werk verlangt. De bijkans 100 K.M. lange lijn van Haïffa naar Mezirib zal, alles en alles bij elkaar, ongeveer een millioen Turksche ponden vergen. Waar die som vandaan te halen? Ten Paleize heeft men daartoe een leening willen aangaan, waarvan de dienst zou worden gewaarborgd door de opbrengst van de exploitatie van den spoorweg; iets zekers is daaromtrent evenwel nog niet bepaald.

Bij diezelfde gelegenheid heeft de voornoemde „Hooge Commissie" de Anatolische Spoorwegmaatschappij eveneens gepolst omtrent de eventueele overname ook van den verderen aanleg van den Hedjaz-spoorweg. De Duitschers zullen voorzeker niets liever willen doen dan ook dat werk op zich te nemen, mits men hen betaalt; want zij zouden zoodoende hun invloed op den Sultan en zijne raadslieden, en in de Moslimsche wereld in het algemeen, nog belangrijk versterken.

Zooals reeds gezegd, denkt men er op het oogenblik ook te Jildiz Kiosk ernstig aan de lijn voorloopig slechts tot Maän aan te leggen, en het tracé is dan ook maar tot die stad opgenomen en vastgesteld.

Werkt men echter op den tegenwoordigen voet door, dan zal men nog in geen acht jaar tot daar zijn gekomen; en hoe men de moeilijke passages door of over de drie te kruisen bergruggen met de ongeoefende Moslimsche werklieden zal kunnen uitvoeren, vragen de ingenieurs zich reeds nu met een beklemd gemoed af.

Komt de lijn werkelijk tot Maän tot stand, op welke wijze dan ook, dan blijft het toch zeer onwaarschijnlijk, of men het, onder de tegenwoordige omstandigheden in Noord-Arabië, zal wagen haar verder naar het Zuiden door de woestijn te verlengen. Zooals reeds in een vorigen Brief werd verklaard (*Indische Gids*, November 1901), zou, om daaraan te kunnen denken, eerst moeten worden overgegaan tot het onderwerpen aan het gezag van den Sultan van de potentaatjes in het binnenland van Arabië; waarna een legermacht van minstens 10,000 man voortdurend noodig zou wezen om de lijn te bewaken. Die troepen en ook het geld voor hun onderhoud zijn niet voorhanden.

Verstandiger en uitvoerbaarder is dan ook voorzeker het denkbeeld sinds eenigen tijd ook door Aboel Hoedda aanvaard — ofschoon die, zoolang de Khalief-Sultan er nog niet voor is gewonnen, natuurlijk daarvoor nog niet openlijk wil uitkomen —, om den spoorweg van Maän naar Akabah, aan de Golf van dien naam, te richten.

Hoewel er op dat traject van ruim negentig K.M. ook eenige moeilijke punten zullen te overwinnen zijn; zoo is daar van de zijde der bevolking, niets te vreezen; terwijl de lijn in dat geval het groote voordeel zal verkrijgen twee verbindingen met de zee te hebben.

Materialen, enz. zullen alsdan van twee zijden kunnen worden aangevoerd; bijgevolg ook de aanleg van twee kanten kunnen geschieden, hetgeen eene zeer belangrijke besparing aan kosten en tijd zal opleveren.

Ook zal een spoorweg van de Syrische kust (Haïffa) naar Akabah aan de Roode Zee ruimschoots, en even zoo goed, voldoen, uit een godsdienstig zoowel als uit een strategisch oogpunt, als eene lijn geheel doorloopende tot in de Hedjaz.

Het groote bezwaar voor een vlug en goedkoop troepenvervoer

naar de Arabische provinciën van het rijk, en het meest hinderlijke en onaangename — men kan zelfs zeggen vernederende — voor den Grooten Heer te Stamboel, is de omstandigheid dat alle militaire transporten, en de pelgrims uit het Noorden, het Kanaal van Suez moeten passeeren, waarover de Khalief-Sultan niets heeft te zeggen, en dat gelegen is in een streng geloovig land waarover hij nagenoeg geen gezag meer uitoefent; feiten welke de bedevaartgangers gedurende hun verblijf in de Egyptische lazaretten allicht te weten komen, en dan schade doen aan het aanzien van den Beheerscher der Geloovigen.

Door het bouwen van een ijzeren weg van Haïffa naar Akabah worden die bezwaren geheel opgeheven. De pelgrims en de troepen kunnen dan van de Syrische kust geheel door Turksch gebied, onder het rechtstreeks bestuur van den Sultan staande, naar de Roode Zee worden vervoerd, en dan verder per scheepsgelegenheid in twee à drie dagen in de Hedjaz geland worden.

Die reis zal voorzeker veel veiliger, maar ook veel aangenamer en gezonder wezen dan de spoortocht door de nagenoeg waterlooze, snikheete zandwoestijn, waar de aan wet noch gebod gehoorzamende Bedoeïenen steeds rondzwermen.

Bovendien zal zulk een spoorweg van groot voordeel en gemak zijn voor den handel en voor den afvoer van producten uit het achterland van Palestina en Gazza, en de ontginning der minerale rijkdommen en de ontwikkeling van den land- en wijnbouw in die streken; alsook voor toeristenverkeer; zoodat hij langzamerhand zelfs een goed rentegevende onderneming kan worden.

Wil de Sultan zich voorloopig met de uitvoering van dit kleinere, maar veel doelmatiger plan tevreden stellen, dan zal het daarvoor benoodigde kapitaal (naar schatting rond twee millioen pond) hoogstwaarschijnlijk wel in Europa en Amerika gevonden kunnen worden; en zal de Hedjaz-spoorweg werkelijk, voor zoover het Noordelijke deel betreft, gebouwd kunnen worden.

Is daarentegen Sultan Abd-ul Hamid daartoe niet te bewegen, dan zal er misschien nog eenige jaren op de tegenwoordige wijze aan den aanleg worden voortgeploeterd; om dan het werk ergens midden in een nagenoeg onbewoonde streek te staken, wegens..... *para yok!* (geen geld).

MOEKHBIR.

Bezwaren tegen het nieuwe en bewijzen voor het oude in de Javaansche spraakkunst.

Eenige commentaren op het antwoord van den heer BEZEMER.

Even een woord over 't begrip „actief".

Volgens den heer B. is 't alsof dit tegenover „imperfectief" zou staan. Inderdaad heeft het er niets mee te maken. Zelfs is *imperfectief* bijna altijd *actief*, omdat een *imperfectief passief* vermeden of omschreven wordt. Dit is in 't Javaansch evenzoo als in 't Maleisch. 't Is daarmee als met den Engelschen „progressive form", die in 't passief zelden voorkomt („is being" wordt vermeden). Trouwens onze eigen taal toont het aan. Men zegt wel: *ik ben hem wachtende*, maar niet: *hij is door mij gewacht wordende*.

En wat dien neusklank aangaat: ik ben de eerste geweest die 't gewaagd heeft daaraan syntaktische kracht te ontzeggen. Vreemd dat maar zoo weinigen hier aan willen. Gelukkig heb ik onder die weinige aanhangers een taalgeleerde als Dr. Adriani. Deze nieuwigheid in de Maleisch-Polynesische taalwetenschap wordt in Dr. Tendeloo's nieuwe Maleische Grammatica volmaakt genegeerd. Ik heb trouwens wel 't een en ander meer nieuws daarin gevonden — en dat na jaren van nadenken en studie —, wat ook door deskundigen erkend is; maar de heer T. wil liever geïsoleerd staan. Zoo vermeldt hij ook mijn klankleer niet — de eenige die bestaat, al zijn er fouten in! — toch noemt hij alle mogelijke prulboekjes in zijn lijst van boeken over 't Maleisch.

Maar dat daargelaten. 't Verwondert me alleen dat taalkundigen nog twijfelen kunnen aan die opvatting van den neusklank bij 't werkwoord. Is het dan niet duidelijk dat die neusklank-inlassching ook *buiten het werkwoord* telkens opgemerkt kan worden, en niet alleen in de Mal. Pol. talen, maar in *tal van andere*? En ziet men dan niet dat b.v. in 't Dajaksch de neuskl. ook voorkomt in duidelijk passieve vormen (*i-mili* gekocht, dat evenals *dibeli* in 't Mal. meestal passief is). Waarom zou in *tĕngkâwang* de neuskl. niets dan verbindingsklank wezen en in *mĕnggâli* of *anggarap* kenmerk van 't *actief*?

Met de ingelaschte *r* is 't evenzoo. Ook dit heb ik het eerst beweerd, en ik heb er ook onze taal bij gehaald, om te laten zien dat het verschijnsel zich ook elders voordoet (*ver*kansie voor *vacantie* en in 't Mal. *tĕrmâsa* voor tamâsa) De heer Tendeloo spreekt nog trouw van een voorvoegsel *bĕr*. In mijn artikel *Meer licht in de Maleische spraakleer* toonde ik reeds aan dat het voorz. bĕ uit *ba* ontstaan is en dit de beteekenis van *met* heeft in het Soembaasch. Ook Minangkabansch heeft *ba* waar 't Mal. *bĕ* met r heeft.

Het Minangkabausch laat ook merkwaardigerwijze den verbindenden neuskl. bij den *mĕ-vorm* weg: *ma-ambil voor mengambil.* Is de Minangkabausche vorm soms daarom minder actief?

Uit het bovenstaande blijkt reeds dat ik den *di-vorm* niet altijd als passief beschouw. Ziehier het bewijs:

Lâloe diambil-nja akän bâtoe itoe, dilémparkännja kapâdâ-nja

Daarop nam hij *dien steen* (accusatief) en smeet *dien* (accusatief) naar hem toe.

En de Javaansche vertaling

Banjdjoer dipèk-ing watoe mâhoe dibâlang mĕnjang ḍéwĕk-ké.

Men zal toch niet willen beweren dat er een nominatief *na* een voorzetsel voorkomt?

Ik spreek dus tegen dat de vormen met *tak* of *dak* en met *ko* als passieven hooren bij den *di-vorm.* Deze laatste is niet altijd passief en de eerstgenoemde vormen zijn steeds *actief.*

Inderdaad zegt men: *woh sing ṭak pangan iki* en bedoelt dan een imperfectief. Hier dekken vorm en beteekenis elkaar niet, doch dit komt immers meer voor. Hoofdzaak is dat de regel in de meeste gevallen opgaat. In 't Mal. zegt men ook: *boeah jang sâja pegang ini* (de vrucht die ik hier vasthoud).

Hoe dit te verklaren? 't Komt mij voor dat dit aan dat *sing* of *jang* ligt. Het voorvoegsel bij 't werkwoord dat het imperfectief aanduidt is reeds een aquivalent voor *jang*:

ôrang mĕngambil ikan =

menschen *die* visch vangen.

Men schijnt te willen vermijden dat er als 't ware gezegd werd:

De vrucht die ik die vasthoud hier; terwijl toch *jang* wel onmiddellijk gevolgd kan worden door het imperf. voorvoegsel (*jang mĕmĕgang, kang njĕkel*). Er is iets vreemds in. Maar nog eens: vorm en beteekenis dekken elkaar niet grif in een taal.

Ook wij hebben tegenstrijdigheden, en die komen in iedere taal voor: wij zeggen *steiger* (moest eigenlijk *stijger* wezen) en bedoelen een ding dat *bestegen wordt.* Wij zeggen *bediende,* en bedoelen iemand *die bedient* enz.

De vorm met *di-* is te vergelijken met een *particiep perfect* in de Indo-Germ. talen. Het gebrek aan hulpwerkw. maakt dat de vorm vaak gebruikt wordt als *verbum finitum. Hij werd gedragen* wordt in 't Mal. eenvoudig uitgedrukt *hij gedragen.* Men zal ons tegenwerpen dat de *participia perfecti* steeds passief zijn. Pardon. Dat *kan* niet zoo wezen, want ook onovergankelijke werkwoorden hebben ze. Bovendien is etymologisch aan te toonen dat een *participium perfecti* een neutrale beteekenis heeft en eerst door 't verband passief of actief wordt. Dit blijkt daaruit, dat, om bij 't Nederlandsch te blijven, *ge met* beteekent, terwijl de uitgang *et* (*ed*) a.a. demonstratieve kracht heeft (Sanskr. *ta,* pronominale wortel, die ook als demonstratief dienst doet).

Als ik dus zeg *hij werd geslagen,* dan zeg ik feitelijk: *hij werd zoo, dat hij was* MET DAT SLAAN, betrokken in dat slaan. En zoo ook in actieve zinnen van intransitieven: *hij had gewandeld,* hij had de handeling, dat hij *met dat wandelen* (met dien wandel) was, gedaan. En de uitgang *en* bij de participiën van sterke werkwoorden is oorspronkelijk identiek met *en* van den infinitief

(demonstratief bij wijze van artikeltje, vergelijk Noorsche talen, waar *en* nog als bepalend lidwoord achter een gewoon substantief gevoegd wordt).

In het voorbeeld onder *a* dat volgens den heer B in tegenspraak zou wezen met mijn theorie (*ingkang ngâwis*), gebruikt men den neusklank-vorm (verkort van *angâwis*) na *ingkang*. Welnu, men doet in 't Maleisch op overeenkomstige wijze na *jang*. Na *jang* vindt men steeds *mĕ*, als nl. de mĕ-vorm bij een werkw. voorkomt. Met Spat verklaar ik dit daaruit dat men dan als 't ware aan een zelfstandig naamwoord denkt (ingkang *ngawis—bieders*), en dus een imperfectief laat optreden bij wijze van tegenwoordig deelwoord (*biedenden*, vergelijk Hindoestani, waar de Sanskr. uitgang voor den *agens* gebruikt wordt als tegenwoordig deelwoord). De Franschman spreek van *le gérant* en bedoelt *beheer*der, enz. enz.

Deze redeneering passe men ook toe op het voorbeeld onder *b*. En nog dit: volgens den heer B. *moet* in dit geval de vorm met *ka* of *di* gebruikt worden. Hij zegt hier *even goed*. Doch wij beweren dat het voorbeeld zooals het gegeven wordt volkomen goed is, en zoo en niet anders behoort te wezen, juist om de veelvuldigheid en voortduring der handeling. Laat een beschaafd Javaan dit eens beslissen.

Bij 't voorbeeld onder C.

In *kôwé gĕlĕm tak kongkon* hoort natuurlijk *gĕlĕm* bij *kowé* (jij wilt dat ik je zend), maar in

kowé arĕp tak kongkon komt *arĕp* evenzeer bij *kowé*, al zetten wij in onze vertaling *wil* bij *ik*.

Feitelijk zegt de Javaan in de laatsten zin dit: jij hebt vóór je (als je „voorland") dat ik je zend.

Hierin staan dus *gĕlĕm* en *arĕp* volkomen gelijk en behoeft men er geen hersenverwarrende onderscheiding van logische en grammaticale onderwerpen of voorwerpen bij te halen, om een verschillend gebruik te bewijzen: 't verschil zit alleen in de Nederlandsche *vertaling*, niet in den gedachtengang van den Javaan. Beide zinnen zijn hier zoo actief mogelijk.

't Lust ons niet na het afdoende betoog van Dr. Tendeloo in zijn *Maleische Verba en Nomina Verbalia* nog eens al de argumenten tegen het grammaticaal misgewas genaamd *subjectief-passief* hier aan te voeren.

Wat het voorbeeld onder c betreft, daar wordt 's heeren B.'s redeneering slechts gedekt door 't voorkomen van 't woord *gĕlĕm*. Maar laat dit weg, dan is nog de zin:

Ikoe woh bosok, akoe ôra toekoe (dat zijn rotte vruchten, ik koop ze niet) volkomen in den haak. En waar blijft dan de *verplichte tak*-vorm? En zoo zijn er honderd andere voorbeelden te noemen waar men over een bekend of genoemd voorwerp spreekt en toch een gewone constructie met *aku*, *kowé* a.a. bezigt, ook met een neusklank-vorm:

Angkatèn, akoe ôra mangan!

Neem weg, ik eet (dat) niet.

De neusklank is hier volkomen juist.

Men vraagt aan een waroeng-vrouw, of ze ook gezouten eieren verkoopt, en ze antwoordt bij voorbeeld:

Botèn njâdé. Ik verkoop ze niet.

Zou dit onjuist wezen volgens den heer B., wel, dan hebben *mijn ooren* mij

bedrogen in de twee-en-een-half jaar dat ik gelegenheid heb gehad den Javaan te beluisteren.

Curieus is 't dat de heer B. toegeeft dat in Kr. I. woorden beteekenis en vorm elkaar vaak *niet* dekken (karså, kôndoer, pinârak). Maar waarom daarin alleen niet, en in 't overig Javaansch wel: waarom *koloe*, ingeslikt, als lijdende vorm verklaard, en *karså* niet? Bij voorbeeld e helpt de heer B. zich met een Jantje van Leiden van de zaak af: op die wijze kan men *alles* goed praten.

Wat *kènâ* betreft, hier speelt weer de *vertaling* in 't Hollandsch den grammaticus parten. Neen, in de gedachten van den Javaan zijn de beteekenissen van kunnen, mogen en raken *één*. De overgang van begrip ligt in ons woord *geraken*: tot iets geraken *kan* als *kunnen*. als *mogen* en als *getroffen worden* opgevat worden. Men ziet dat hier 't actieve of passieve van 't bizonder geval afhangt. Dat bij *bisâ* = kunnen, een imperfectief komt, en bij *kenâ* = kunnen, een perfectief, is niets bizonders, wanneer men bij *kènâ* aan die beteekenis van *geraken* denkt: dit toch duidt op iets dat niet van den persoon of de zaak zelf afhangt, en *passief* is, en aangezien dit niet anders dan in den perfectief-*vorm* voorkomt, gebruikt men na *kenâ* een perfectief (passief) en na *bisâ*, dat een bekwaamheid *tot* iets aanduidt, een imperfectief (in staat *om te* doen).

Waarom kan men bij den derden persoon niet eenvoudig het verschil tusschen perfectief en imperfectief maken, vraagt de heer B. En waarom is dus blijkbaar in den derden persoon de vorm met *di* gebruikelijk? Op de eerste vraag nog eens: *bij 't passief* kan men nu eenmaal niet in den vorm 't verschil laten zien, in 't actief wel: *di pangan* is *hij eet* of *at*, actief perfectief, *ḍéwékké mangan*, actief imperfectief.

En verder alleen een tegenvraag. Hoe komen zooveel eigenaardigheden in de spraakkunst van alle talen voor? Zooveel tegenstrijdigheden? Wel, omdat een taal door *velen* gemaakt is, een *conventie*-ding is (zie Whitney, lectures on the Science of Language, waarin hij Max Müller's physiologische opvatting van de taal als organisme volkomen onmogelijk toont te zijn).

Waarom wordt het passief 3e persoon in de Romaansche talen (Fransch weinig) met *se* (zich) uitgedrukt, terwijl er geen equivalent voor bestaat voor de andere personen!

Waarom wel: *el libro se lee*, in 't Spaansch, het boek wordt gelezen (lett. het boek leest *zich*), dat wil zeggen: wordt gelezen door de menschen, door iemand.

En nooit: *el libro me lee* voor *het boek wordt door mij* gelezen?

Hierbij dient nog eens herhaald te worden, *dat ik den vorm met* di of dipoen *niet uitsluitend passief noem*, en dus ook *daarom* geen behoefte heb om met Roorda de werkwoorden met *tak*, *ḍak* of *ko* passief te noemen. Dit is dus een misvatting van den heer B.

Nu over *wis*, *doeroeng* enz. die nooit tusschen *tak* — *ḍak* — of *ko* en 't werkwoord komen te staan. Mijn antwoord op 't bezwaar is: dit is nu eenmaal spraakgebruik.

Waarom zeggen wij nooit *zegt nu i*, maar wel *zegt* — *i nu*? En waarom wel *heeft* — *i*, maar nooit *i* — *heeft*? Spraakgebruik, anders niet. Men went zich aan zulke constructies. Maar daarom komt *doeroeng* enz. wel tusschen *akoe* en het werkwoord in 't perfectief. Zoo *akoe doeroeng toekoe* enz. enz.

Nog eens *tak dak* en *ko* zijn niets dan idiomatische verkortingen van volledige voornaamwoorden *kitak* enz. De andere verwante talen zijn daarvan analoge gevallen aan te wijzen (Maleisch waar *koe* toch al heel duidelijk een afkorting is van *akoe* en *kaw* van *engkaw*, afkortingen die ook buiten dit speciale verband gebruikelijk zijn).

Dat op werkwoorden met *tak* enz. het voorwerp zoo goed als altijd voorafgaat, ontken ik met een dreigement:

tak kèprok ẽṇḍasmoe jèn mèngkono! Ontken's dat dat goed gezegd is, geachte heer B.

Bij *pådå* gelieve mijn tegenspreker er op te letten dat dit een *bijwoord* is met de beteekenis van *gelijkelijk*, en dat 't niet aangaat een bijwoord willekeurig in den zin te plaatsen.

Men zegt *akoe wis njamboet gâwé* en niet *akoe njamboet gâwé wis*. Waarom niet? Spraakgebruik alweer.

Zoo staat het Maleische *poen* vrijwel steeds bij 't onderwerp van den zin onmiddellijk daarachter.

Bij een actief komt *pådå* bij 't onderwerp, bij een passief evenzoo. *Pådå* staat nu eenmaal evenals *poen* bij 't onderwerp. Het perfectief met *pådå* is steeds passief.

Wat voor geheimzinnigs is hier nu weer in?

Wat de *emphase* aangaat: ziehier een *perfectief met nadruk:*

Jèn akoe. doeroeng tompå; kowé åpå wis?

Ik heb 't nog niet ontvangen; jij wel?

En hier een imperfectief zonder nadruk:

Ijå, bakal nompå mèngko sôré

Ja, 'k zal er van avond ontvangen.

Waarom hier geen *tak* of *dak*? vraagt de heer B. stralend van triomf. Wel, 't is immers geen kwestie van emphase van 't imperfectief. De al of niet nadruk zit 'm in 't voornaamwoord. Ik heb nooit beweerd dat *tak*, *dak* of *ko* altijd dienden om het gebrek aan nadruk van den heelen vorm aan te geven, wel van die woordjes zelf, om 't niet nadrukkelijke weer te geven laat men de voornaamwoorden weg of verkort ze. De verkorte vorm rijmt zich nu eenmaal niet met een daarop volgende neusklank of a- met neuskl., en evenmin met a- zonder neuskl.

Uit *akoe tak toeroe* blijkt wel dat *tak* niet altijd bij een passief staat, afgezien van de andere argumenten tegen 't subjectief-passief.

In 't hoog Javaansch komt geen emphase tot uitdrukking, omdat men daar als 't ware kalmer en bezadigder, niet zoo slordig spreekt. Zoo zegt een predikant op den kansel ook nooit *zegt-i*. Merkwaardig is in onze taal dat *ze* (voor *zij*, vrouw. enk. en meerv.) een willekeurige plaats vóor of achter actieve w.w. kan innemen, en *i* slechts achter het w.w.: *ze hebben 't gedaan* en *dat hebben ze gedaan*.

Ten slotte de beantwoording der bezwaren geput uit de laatst aangehaalde Javaansche zinnen.

a. Ik heb reeds gezegd dat men na *kang* of *sing* (Mal. *jang*) steeds den perfectief-vorm bezigt, ook al bedoelt men een imperfectief begrip, en heb boven getracht daarvan een verklaring te geven.

b. Ik bedoelde niet dat *åpå kang ko wåtjå* onjuist was; wel betwijfel ik

of 't in 't verband wel altijd op de mededeeling *Akoe lagi mâtjâ* als vraag past. *Kowé mâtjâ âpâ*? zou hier zeer goed zijn.

c. Hoe men ver*taalt* doet er weinig toe, wel hoe de Javaan het zich denkt, en de Javaan kan wel een imperfectief gebruiken en logisch vinden waar wij iets anders zouden willen.

d. Ik vat hier 't betoog van den heer B. niet. Toen de drie vrijers haar tot vrouw verklaarden, hadden ze toch ieder de hand reeds gegrepen. Eerst zegt het verhaal dit, en verklaart dan de handeling der drie. Ik haalde er 't Fransch bij, maar ook 't Engelsch zou kunnen dienen:

Then the three young men, each *taking* E. L. M. 's hand, declared her to be his wife.

Declared zou hier in 't Fransch *déclaraient* (*imparfait*, hier = imperfectief) luiden.

e. Dit is geheel een kwestie van opvatting.

't Engelsch zou hier hebben: *hanging* on my back, 't Fransch *suspendu à mon dos*. Zelfs al ware in de gedachten van den Javaan 't begrip imperfectef, de *vorm* kon wel perfectief wezen. Doch waarom moet hier *tjangklong* intransitief *hangen* zijn en niet *transitief*? En als 't transitief is, kan toch een opvatting: *wat ik ophangende heb aan mijn rug* niet verdedigd worden? In 't Engelsch is *hanging* natuurlijk als *intransitief* gebezigd.

Tjangklong is iets over zijn rug hangen, over den rug slaan, en dat is wel degelijk in den aangehaalden zin een afgeloopen handeling. Als *dipoen — lênggahi* in den geciteerden zin imperfectief begrip is (wat in 't passief met een perfectieven vorm moet uitgedrukt worden, omdat men 't nu eenmaal niet anders doen kan), dan is ook *koelâ lênggahi* volgens B. passief imperfectief omdat het geheel beantwoorden zou voor de 1en persoon aan wat *dipoen lênggahi* voor den 3en uitdrukt. Nu, passief hoeft het zeker niet te wezen, want bij den 1en persoon kan 't wel anders zijn dan bij den 3en (*wanneer er op gezeten wordt*, maar *wanneer ik er op zit* in onze taal). Doch de heer B. substitueert hier willekeurig. Bij *lènggahi* mag 't voorvoegen der lettergreep *a* + neusklank of alleen van den laatste als overblijfsel van 't voorvoegsel niet gebruikelijk zijn, er zijn tal van gevallen te noemen waar het voorvoegsel of de neusklank alleen wel degelijk verdedigbaar zou wezen:

Goehâ wâhoe mênâwi tijang mêlêbêt...

Hier is *mèlêbêt* imperfectief.

Sètiwèl wâhoe mênâwi koelâ nganggé...

Tôjâ poenikâ mênâwi sampéjan ngombé... enz.

Ik geloof niet dat hier iets incorrects in is.

Bij de „nadere bewijzen" nog dit.

I. *kôwé sing njolong* zie boven (imperfectief *vorm* na *sing* enz).

II. Het perfectief duidt niet altijd een volkomen daad of feit aan, maar kan ook de beteekenis van een *historisch perfectum* hebben of, beter, van *aorist*, omdat dit die beteekenis voor alle tijdsfeeren bedoelt. Naar onze Nederlandsche begrippen zou hier een *aorist* niet passen (*koelâ bâsani*), maar 't gebruik der tijden en werkwoordensvormen is zeer afwijkend in de verschillende talen: men denke slechts aan de andere regels voor de aanvoegende wijs in 't Fransch, Spaansch, Latijn en Duitsch bij voorbeeld. Wij geven toe: 't gebruik van *bâsani* is hier vreemd en moeilijker te

verklaren dan wanneer er *ambasani* stond. Dat *koelå bâsani* geen passief is staat te zeer vast om nog twijfel over te laten, als men niet met alle geweld van een tegenovergestelde meening *wil* wezen. Nog eens: mij lust het niet Dr. Tendeloo's helder betoog tegen het subjectief-passief te herhalen. Dat slaat evenzeer op het Javaansch.

III. Na *wis* of *sampoen* en andere bijwoorden die een verleden tijd uitdrukken wordt evenals na *soedah* wel een imperfectief gebruikt. Doet de Franschman niet evenzoo met zijn imparfait en 't woord *déjà*, of is: *il se rétablissait déjà* geen goed Fransch? In 't aangehaalde voorbeeld is 't gebruik van 't imperfectief niettemin typisch Javaansch.

IV. Hierin zie ik niets bizonders: *mëndẹ̀t* is imperfectief: nam; *kapëndẹ̀t* en *kasoedétakën* zijn als passieve participen te beschouwen (genomen, gestoken) gebruikt om 't passief perfectief uit te drukken.

V. Hierover kan ik niet genoeg oordeelen, omdat ik 't boek niet hier heb waaraan de passages ontleend zijn. Alleen dit: wanneer *di* of *dipoen* voor den 3en volkomen gelijk staat met *tak*, *dak*, of *ko* of *dikâ* voor den 1en en 2en persoon, zijn al deze vormen *actief* gebruikt, of die met *di* of *dipoen* slaat niet op een bepaald persoon (*men*, een passief met *er* in 't Hollandsch) en dan is deze vorm passief.

VI. Ook hierover kan ik geen oordeel uitspreken, om genoemde reden.

VII. Hier zie ik 't bezwaar van den heer B. niet. Ik ben van opinie dat men in den imperatief en zoo ook in den „vetatief" liefst een perfectief vorm bezigt; zoo dus hier *âdjâ ko goegoe*. Ware *akoe ôra ngandêl* verleden tijd, dan zou een Franschman zeggen: je ne le croyais pas.

Bovendien waar blijft de regel nu dat waar van een genoemd of bekend voorwerp gesproken wordt het passief *altijd moet* optreden? Dan zou hier toch *ôra tak andêl* moeten gezegd worden. En toch doet men 't niet, o onfeilbare regel!

Wij hebben weinig hoop den heer B. geheel overtuigd te hebben. We moeten toegeven dat in onze theorie nog niet alles glashelder is, maar gelooven dat ze in duidelijkheid en eenvoud verre boven de oude gaat.

Dr. A. A. FOKKER.

AMSTERDAM, 17 Mei 1902.

VARIA.

DESSADIENSTEN.

De omstandigheden dat een onderzoek is gelast naar den omvang der *gemeentelijke diensten* op Java en Madoera en dat bij de behandeling der Indische begrooting in de Tweede Kamer sommige leden in de meening schenen te verkeeren dat een in 1888—1893 gehouden onderzoek naar de verplichte diensten zich bepaald heeft tot de *heerendiensten*, heeft den heer F. Fokkens, Oost-Indisch hoofdambtenaar met verlof, die als Inspecteur van Cultures destijds dat onderzoek bijna geheel heeft geleid, aanleiding gegeven om in eene zooeven bij de firma M. M. Couvée te 's Gravenhage verschenen brochure „Het bevolen onderzoek naar den omvang der gemeentelijke diensten op Java en Madoera" te bespreken.

Hij wijst daarin op de benaming *heerendienst*-onderzoek, die wellicht tot misverstand heeft geleid en zegt dat de enquête die in alle gewesten, op de Vorstenlanden en Kedoe na, onder zijne leiding geschiedde, inderdaad beide soorten van diensten omvatte.

In het onlangs uitgekomen tweede gedeelte van het Eindrésumé van dat onderzoek *) wordt een overzicht gegeven van de verschillende soorten van arbeid, welke men bevonden heeft, dat in z.g. dessadienst gepresteerd werden en, daar bedoeld werk niet algemeen verspreid en niet in den handel is, wordt dat overzicht door hem nog eens in extenso afgedrukt.

De daarin genoemde soorten van arbeid bleken de volgende:

a. Het verrichten van pantjen-, gamel-, goendal-, en anggoerandiensten bij dessahoofden en leden van het dessabestuur.

Het is gebleken dat op zeer weinig uitzonderingen na, de dessahoofden overal het genot hebben van gewoonlijk 2 tot 6 pantjens, welk getal in 7 residenties zelfs klom tot 10 à 16. Deze dienstplichtigen deden huiselijke bezigheden, maakten huis en erf schoon, sneden gras, haalden water en brandhout, enz. In den regel duurde de dienst van 7 uur 's morgens tot 4 uur 's middags, doch tijdens de sawah-bewerking werden zij vaak eenige dagen aangehouden. Gamels zijn meer degenen, die 's ochtends een picol brandhout brachten en dan vrij waren. Goendals waren gewoonlijk vaste volgelingen op reis of tournée, anggoerans eveneens vaste lieden, die hetzelfde werk als de pantjens behoorden te doen, maar zich vrijkochten, door een zekere som geld of producten in natura. De leden van het dessabestuur hadden over het algemeen niet het genot van pantjens, de voornaamsten kregen er een van het dessahoofd. Op verschillende plaatsen kregen echter de tjariks, kamitoewa's en kebajans ze wel, ook al waren

*) Zie Ind. Gids, Maart afl. van dit jaar, bl. 436.

deze reeds voldoende in den vorm van ambtsvelden beloond en waar de leden van het dessabestuur geen apanage hadden, werden zij soms schadeloos gesteld door het genot van anggoerans.

b. Het verrichten van koedoerandiensten ten behoeve van dezelfden.

In een elftal residenties werd bevonden dat het gebruik bestond, dat de dessalieden op vaste tijden van het jaar hun hoofd en ook veelal andere dessabestuurders bijstonden met het bewerken der aan die personen toegekende ambtsvelden en vischvijvers. Deze dienst (koedoeran) werd verricht voor den kost (tweemaal daags eten) zonder loon en was *verplichtend*. Zij brachten vee en gereedschap mede. Elders was zulks vrijwillig en had het meer den aard van wederkeerig dienstbetoon (sambat sinambat). Bij het bouwen en repareeren der woningen van dessahoofden kwam dit laatste bijna overal voor. Slechts in één afdeeling werd ook dit laatste als koedoeran-dienst beschouwd.

c. Het doen van politiediensten en wel *binnen* de dessa.

1°. de wachthuizenbewaking (djaga gardoe).

2°. de dessapatrouille (patrol desa).

Buiten de dessa had men:

1°. de „ronda golong", montjopat of „montjo limo", de onderlinge bewaking van een groep van 4 of 5 dessa's, waarbij een der hoofden beurtelings aanvoerder was.

2°. de ronda district, - onderdistrict, - kotta, - besar, djalan prijaji, djaga prabot, die zich ten huize van het districts- en onderdistrictshoofd en op de hoofdplaatsen ter paseban van de regentswoning verzamelden en bestonden uit een zeker aantal leden van het dessabestuur vaak *met*, vaak *zonder* heerendienstplichtigen, ook wel vaste personen, die daarvoor van de dienstplichtigen vergoeding ontvingen. De taak van deze ronde bestond in de zorg voor de politie in en buiten de dessa's en op de hoofdplaatsen, zoomede in het controleeren der verschillende dessabewakingen.

3°. Vervoer van gevangenen.

Bovendien had men nog in vele afdeelingen speciale bewakingsdiensten als voor de grens der afdeeling; voor gemeenschappelijke karbouwen kralen; patrouilles te paard; ergens te Grissee het van olie voorzien en ontsteken van gemeentelantaarns; in Grati het bewaken van de kas van een spoorweghalte; djaga dessa, menschen die in vele streken bij de hand moesten blijven om spoedbevelen of brieven over te brengen; wachters bij de seinblokken (tontong); djaga polet, in een paar districten van Pekalongan, menschen met een band om den arm voor het opsporen van misdadigers; wakers bij viersprongen; ronda pompa, spuitgasten op vele afdeelingshoofdplaatsen; bruggenbewakers; patrol banjoe (Bangil, Pasoeroean) waar de gronden gebrek aan water hadden; patrol tambak, vischvijverbewakers in de stranddessa's van Pasoeroean; bewaking van enkele pakhuizen of andere gouvernementsgebouwen; patrol koppi, voor de pakhuizen en diefstal in de tuinen; bewakers van suikerriettuinen tegen rietbranden; in de boschrijke residenties patrol alas; in Japara, kustbewaking in het belang van het opium monopolie; in andere residenties bewaking van de herdersjongens, die het vee weiden; djaga pasar op marktdagen; elders wakers tegen boschbranden; bewaking en onderhoud van baleh-dessa's (raadhuizen) enz. (Deze diensten naar gelang

der behoefte zeer verschillend in de verschillende gewesten, zooals uit de gedetailleerde opgave van het Résumé kan blijken).

d. Diensten ten behoeve van het aanleggen, herstellen en onderhouden van dessawegen.

Het onderhoud bepaalt zich in den regel tot de meest urgente herstellingen en geregelde verharding wordt meestal alleen aangetroffen in de nabijheid van hoofdplaatsen of fabrieken.

Over het algemeen konden de diensten ten behoeve van dit onderhoud vrij licht genoemd worden. Alleen drukten zij zwaar, waar de wegen door riettransport van suikerfabrieken of bibittuinen dan wel door koffie of ander transport van particuliere ondernemingen veel te lijden hadden. Slechts in enkele gewesten (Pekalongan o. a.) droegen de suikerfabrikanten bij in de onderhoudskosten.

e. Diensten ten behoeve van het aanleggen, herstellen en onderhouden van dessabruggen en duikers.

Dit zijn in den regel dezulke, die in dessawegen liggen en het onderhoud geschiedde door de „toekang desa" (timmerlieden en metselaars) bijgestaan door de overige dessa-dienstplichtigen. (Wij teekenen hierbij aan dat men onder groote post- en binnenwegen op Java alleen verstaat die, welke hoofdplaatsen van gewesten, afdeelingen, districten en onderdistricten onderling verbinden of welke van deze leiden naar Gouvernements pakhuizen of naar andere belangrijke plaatsen; de kleinere wegen die slechts de gemeenschap tusschen dessa's onderling en tusschen deze en de groote wegen vormen, behooren door de betrokken gemeenten te worden onderhouden). In Cheribon (Losari), Tegal en Japara kwam het veelvuldig voor dat suikerfabrikanten de materialen leverden voor de door rietkarren stuk gereden bruggen, in Pekalongan werden steenen duikers op hun kosten aangelegd.

f. Diensten ten behoeve van het aanleggen, herstellen en onderhouden van dammen en leidingen.

Alle niet in de heerendienstleggers opgenomen waterwerken werden door de dienstplichtigen van die dessa's welke er van profiteerden onderhouden. Voor sommige werken kwamen slechts de sawahbezitters „en masse" uit. Voor het onderhoud van dammen, ook wel van leidingen, had men soms vast personeel, bekostigd uit de opbrengst van de verhuring van onverdeelde sawah-aandeelen.

g. Diensten ten behoeve van herstel en onderhoud van dessa wachthuizen baleh dessa's en dessa begraafplaatsen.

Voor zulke gebouwen van lichte materialen leverden sommigen de materialen, anderen den arbeid. Veel kwam het voor dat voor deze werkzaamheden vaste lieden aangewezen waren, met vrijstelling van andere diensten.

Uit dit overzicht, dat wij belangrijk bekort weergeven, blijkt genoegzaam dat, als er weder een onderzoek moet worden ingesteld, de heer Fokkens, wat de soort van diensten en den aard daarvan in verschillende gewesten aangaat, aan de nieuwe commissie al vrij wel al het gras voor de voeten heeft weggemaaid.

De moeilijkheid schijnt dan ook minder te liggen in het niet weten van hetgeen vroeger gebeurde en ook thans nog wel gebeuren zal, dan in de

weinig blijvende en duurzame maatregelen, welke op het stuk der gemeente diensten naar aanleiding van het rapport zijn genomen.

Bij de regeling der *heerendiensten* heeft men de misstanden trachten weg te nemen, de geleidelijke afschaffing voorbereid en den druk verlicht door gewestelijke regelingen, die bij koloniale ordonnantiën werden gefixeerd.

Bij de *gemeentelijke diensten* heeft men zulke maatregelen genomen door de voorgestelde ontwerpen te doen arresteeren bij besluiten van de hoofden van gewestelijk bestuur en deze slechts ter kennisneming aan de Regeering aangeboden.

In bijzonderheden geeft de schrijver de voorstellen ter verlichting, afschaffing of vereenvoudiging, welke het gevolg waren van het gehouden onderzoek. Door middel van registratie was er volgens hem voor gezorgd dat de omvang der daarna nog overblijvende diensten steeds bekend kon zijn, althans die der meest drukkende, n.l. ten behoeve der politie, en de pantjen-, gamel- en anggoeran diensten. De overige dessadiensten zijn weinig bezwarend en hebben alleen plaats, wanneer herstelling erg noodzakelijk is. „Zij zullen wel nimmer", zegt hij „voor afschaffing in aanmerking komen, waarom het brengen van den druk onder cijfers weinig zin heeft".

„Aan onjuistheid van het vroegere onderzoek kan hierbij niet gedacht worden, wijl destijds meer dan voldoende waarborgen zijn genomen om voor twijfel dienaangaande geen ruimte te laten".

In verband daarmede wordt medegedeeld hoe aan de afdeelingsverslagen van de enquête verklaringen van de betrokken assistent-residenten werden toegevoegd, in hoeverre zij zich met den inhoud konden vereenigen en hoe de voorstellen, die naar aanleiding van het bevondene gedaan werden, in vergaderingen met de bestuursambtenaren werden besproken. Dat het onderzoek naar de gemeentelijke diensten de goedkeuring wegdroeg der plaatselijke ambtenaren blijkt uit de besluiten, die er een uitvloeisel van waren, regelende de politiediensten, het dessabestuur, de pantjen- en de anggoerandiensten en het ambtelijk landbezit. Deze besluiten toch zijn gearresteerd geworden door de verschillende Hoofden van Gewestelijk Bestuur.

De oorzaak van den thans gegeven last moet gezocht worden in eene misvatting waarop de heer Fokkens gewezen heeft in eene op 16 November 1897 in het Indisch Genootschap te 's Hage gehouden lezing, waarin hij de wenschelijkheid voorstond de regelingen betreffende de dessadiensten even als die betreffende de heerendiensten te doen arresteeren door den Gouverneur Generaal. Tijdens het onderzoek had de Regeering niet zoo ver willen gaan, omdat de vrees voor het heilige huisje: „bemoeiing met de huishoudelijke aangelegenheden van de dessa" er nog te veel in zat.

Toen reeds had de schrijver ondervonden dat er ambtenaren zijn, die aan regelingen van Regeeringswege grooter beteekenis en grooter waarde hechten, dan aan die van residenten, waardoor de controle op de uitvoering dezer laatste leed en de inlandsche hoofden, zoodra zij die weinige sympathie bemerken, haasten zich de ingevoerde maatregelen te verwaarloozen en te doen verdwijnen.

Scherp toezicht door inspecteerende ambtenaren was dus noodig, doch hier was men op Batavia destijds uit principe tegen, omdat daardoor de

zelfstandigheid en het prestige van de residenten min of meer zoude worden aangetast. Eerst medio 1896 werd een controleur, speciaal voor de heerendiensten aan den toenmaligen hoofdinspecteur van Cultures toegevoegd en zoo waren de dessadienstregelingen minstens twee jaar zonder bijzonder toezicht geweest. Er werd geklaagd over slechte nakoming, in menige streek konden zij een wassen neus genoemd worden.

Arrestatie ervan door den Gouverneur-Generaal vond niet plaats en eene latere inspectie met haar talrijk personeel is, naar het schijnt, niet bij machte geweest het hier besproken euvel te bezweren, anders zou een speciaal onderzoek naar den omvang der dessadiensten niet bevolen zijn.

De in verschillende afdeelingen en gewesten plaats gehad hebbende verwaarloozing van de vóór een tiental jaren ingevoerde regelingen der dessadiensten, is niet alleen te betreuren om de moeite en kosten aan dat gedeelte der enquête besteed, maar vooral wijl een groot deel der bevolking daardoor verstoken is gebleven van de voordeelen, welke zij aanbrachten en die volgens den schrijver niet gering waren: Alleen voor de residentie Madioen bedroeg de besparing aan dessapolitiediensten bijna $2^1/_2$ millioen (van Banjoemas ruim 2 millioen) dag- of liever nachtdiensten.

In het belang der Inlandsche bevolking zal het dus zijn als men bij eene nadere regeling niet vervalt in dezelfde fout van vroeger.

EMIGRATIE VAN JAVANEN NAAR SURINAME.

Blijkens het in de *Staats-Courant* opgenomen uittreksel uit de verslagen van de Commissie van Toezicht over den doortocht en het vervoer van landverhuizers te Amsterdam en te Rotterdam, vervoerden in 1901 zes stoomschepen van den Kon. West-Indischen Maildienst te zamen 1325 Javanen.

Aangezien de Minister van Waterstaat de wetten van 1861 en 1869 tot regeling van het toezicht op de landverhuizers niet op de Javanen van toepassing achtte, werd aan de commissie bij speciale opdracht van den Minister voornoemd, dd. 20 Juli 1901, opgedragen het toezicht op de doortrekkende Javanen te houden.

Ter voldoening hieraan werden voormelde stoomschepen van den Kon. West-Indischen Maildienst vóór het vertrek geinspecteerd en in het bijzonder door de commissie nagegaan of de ruimte, de ventilatie, de reddingmiddelen en het voedsel voor de landverhuizers aan boord voldeden aan de vereischten van de reglementen.

Nu onlangs heeft de Minister van Koloniën zelf een inspectiereis naar Amsterdam gemaakt met het doel de huisvesting van de met het stoomschip „Timor" van de Maatschappij „Nederland" aangevoerde Javaansche arbeiders in persoon na te gaan. Deze emigranten hebben zich bij contract verbonden voor den veld- of fabrieksarbeid op de plantages in Suriname gedurende vijf jaren en zouden, na een verblijf van 12 dagen te Amsterdam, met de „Prins Willem III" van den Kon. West-Indischen Maildienst naar die kolonie vertrekken. Ook deze boot, die in het dok lag, werd door den Minister bezichtigd, terwijl eveneens de loodsen, waar de Javanen te Amsterdam moeten vertoeven, bezocht werden.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Juli 1902.

INHOUD.

Indië en de democratie. — Koeliemishandeling. — *De Locomotief* over Nieuw-Guinea. — Langsar een nieuwe zeehaven. — Opleiding van Indische ambtenaren. — Indische financiën. — Inlandsche Rechtspraak. — De strijd over de verlegging der Solorivier, overgebracht in de dagbladpers. — Noord-Soerabaja hervorming. — De voordeelen der suikercultuur voor de bevolking. — Gemeenschappelijke belangen. — Het Nederl. Zendelinggenootschap. — Heerendiensten op Java en autoriteitsgeloof in Nederland. — Nias. — Achterlijke toestanden op andere eilanden langs de Westkust van Sumatra. — De uitbreiding van den invloed van Nederland in Borneo. — Expeditie tegen de Dajaks van uit Serawak. — Hooger Onderwijs in Indië. — De Boro-Boedoer. — Spoorwegen op Zuid-Sumatra. — De werking der Opium-régie. — Indische pupillen. — De Nederlandsche Leeuw. — Een vroegere vestiging op Nieuw-Guinea. — Een kinine-monopolie. — Rijtuigbelasting op Java. — De goudmijn van het koffie-monopolie.

Indië en de democratie. In het *Sociaal Weekblad* van 14 Juni jl., waarvan Mr. J. van Drooge redacteur is, wordt eene opmerking gemaakt naar aanleiding van hetgeen wij schreven op bl. 831/832 in onze Juni-afl. over de onwaarschijnlijkheid dat de niet-bezittende klassen bij het invoeren van een meer algemeen kiesrecht in zake de „eereschuld" offervaardiger zouden blijken dan de kiezers van tegenwoordig. Dit gevoelen vindt volgens dat blad zijn oorzaak in de omstandigheid dat wij, wegens langdurige afwezigheid uit het vaderland, het eigenlijk gezegde volk niet dan hoogst oppervlakkig kennen en het acht het bedenkelijk dat wij niet schromen dat volk rechtvaardigheidszin ten opzichte van Indië te ontzeggen. Is deze uitspraak uit onze woorden af te leiden, dan moeten wij dat volk onze verontschuldiging aanbieden, want rechtvaardigheidszin is gelukkig onder alle standen onzer maatschappij in voldoende mate gebleken, getuige de verontwaardiging, die zich zoo menigmaal uitte, als er in het buitenland onrecht geschiedde, doch of zulk een zin zoo sterk ontwikkeld kan wezen bij de groote massa, dat zij om zulk onrecht weg te nemen, diep in den zak zal willen tasten blijven wij onaannemelijk achten en strekt die massa daarom nog niet tot schande. Dat wij in deze opvatting niet alleen staan, blijkt nog uit de in de Juli-afl. op blz. 958 aangehaalde opinie van het *Vaderland* over deze zaak.

Wij brengen gaarne hulde aan het verwarmend optimisme, waarmede het artikeltje in het *S. W.* geschreven is en releveeren er o.a. de opvatting uit: „dat de Indische pensioenen, met uitzondering wellicht van de allerhoogste, volstrekt niet buitensporig zijn en dat voor zoover tot het verwerven van kapitaal door particulieren ook de arbeidskracht der Inlandsche bevolking benut werd, die arbeidskracht steeds *vrijwillig* en *tegen betaling* verleend werd. Daarentegen werden de gelden door Nederland aan de Indische gemeenschap onttrokken, verkregen door den Inlander te *dwingen* tot het verrichten van *onbetaalden of onvoldoend betaalden arbeid.*"

Dat er een enkele maal op die vrijwilligheid en de behoorlijke betaling wel wat af te dingen viel, zal voor de lezers van genoemd weekblad wel geen geheim wezen.

* * *

Koeliemishandeling. Over dit onderwerp schreef de heer H. van Kol een artikel in het *Soerab. Handelsblad.* Na gesproken te hebben over eene in 1898 verschenen brochure: Contribution à la Géographie Médicale de l'Archipel Malais par le Dr. J. A. C. Tsundnowsky, waaruit hij destijds in de Tweede Kamer schandelijke feiten had medegedeeld, die evenwel blijkbaar niet algemeen geloof vonden, wijst hij thans in het algemeen op bestaande toestanden en noemt ook bepaalde feiten, van administrateurs die zeer onvoldoende zorg droegen voor hun ziek personeel en ze zelfs niet opzonden naar het centraal-hospitaal. Zulk eene inrichting te Loeboe Pakam (S. O. K.) werd door hem op 31 Maart 1902 bezocht. De dokter die 25 landen moet bezoeken en 5000 koelies moet behandelen is veelal afwezig en over de inrichting zelf is de schrijver weinig te spreken, omdat er allerlei soort gevaarlijke zieken dooreen lagen en de regelen der hygiëne er niet werden opgevolgd.

Ook het begraven der lijken liet in de laatste jaren veel te wenschen over zoodat de Controleur van Medan ter zake eene circulaire van 30 Juni 1899 moest uitvaardigen om er op aan te dringen de contractkoelies volgens hun adat te begraven en gronden voor Chineezen, Hindoes en Javanen afzonderlijk te reserveeren.

Op de groote ondernemingen schijnt een en ander iets beter geregeld te zijn, doch de bestaande koelieordonnantiën zijn, zoowel met betrekking tot de aanwerving als gedurende den contracttijd en nog daarna, een bron van allerlei misbruiken. „Zij behooren", zooals de schrijver zegt, „zoo spoedig dit slechts eenigszins mogelijk is, plaats te maken voor geheel vrijen arbeid.

„Tegen de misstanden bij het werven of ronselen op Java, waar proletariërs vaak ten prooi vallen aan de listen en lagen van gewetenlooze menschenhandelaren, die hen bestelen en uitzuigen, is zooals bekend eene ordonnantie in voorbereiding, die veel goeds bevat; want alleen afdoende hulp is mogelijk, wanneer de regeering het geheele beheer in handen neemt.

„Ook de „laukeh" bedriegt de bezitlooze Chineezen, die land en magen moeten verlaten om in verre gewesten een zuur stuk brood te gaan verdienen. Alle toezicht bij werving, vervoer en geneeskundige hulp op zee, schijnt daar te worden gemist en de veilheid der mandarijnen maakt zelfs de bestaande wetten tot een doode letter. Ook van de werving in China mag wel eens een nadere studie worden gemaakt.

„In Deli zelf is betere controle op de uitvoering van het goede, dat de ordonnantiën bevatten, noodzakelijk en zijn zoolang deze worden gehandhaafd eenige verbeteringen noodig: het toezicht op de loodsen, de verpleging, de loonen en het beëeindigen van het contract kan niet als extra werk aan de controleurs worden opgedragen. Art. 4 dat de koelie geregeld zijn arbeid moet verrichten is te rekbaar, en vooral in de koffie-tuinen wordt, vooral van vrouwen, vaak véél te zware arbeid geëischt.

„Alle klachten moesten in loco of op centrums van ondernemingen worden onderzocht, kort recht mogelijk worden gemaakt; het is reeds een vooruitgang dat aan de dwaasheid om „klapzaken" te Batavia te doen berechten, een

einde is gemaakt sedert 1 Januari van dit jaar. Bij bepaalde mishandeling, heel wat anders zijnde dan een klap in drift gegeven, moesten de straffen steeds zwaar zijn en ontslag uit de betrekking daarvan het onvermijdelijk gevolg. Aan geneesheeren, die zich aan ergerlijk plichtverzuim schuldig maken, moest dadelijk de bevoegdheid tot uitoefening van de geneeskundige practijk worden ontnomen.

„Het is een verdienste van den resident Steenstraten dat door hem de circulaire Scherer van 15 November 1886 (den administrateur het recht gevende tot 24 uren opsluiting), werd ingetrokken, al al had deze ten doel nog erger willekeur en mishandeling te voorkomen.

„De straffen van art. 9 bepalende 100 gld. voor den rijken werkgever en een maand gevangenis voor den arbeider, zijn onbillijk door hunne ongelijkheid.

In één woord de ordonnantiën hebben den Europeeschen ondernemer heel wat voordeelen en rechten bezorgd, doch waren voor den inlandschen werkman eene bron van talrijke onrechten en namelooze ellende. Het is in strijd met het meest primitieve rechtsgevoel, om aan het egoïsme van particulieren de bevoegdheid te geven inlanders te dwingen tot arbeid....

„De Europeesche ondernemers hebben onder de bestaande bepalingen een groote macht over de koelies, die altijd tot hunne beschikking staan. Zij hebben de vrijheid dezer lieden in handen en beschikken door min of meerder zorg in de hospitalen feitelijk over hun leven en dood.

„Het is dus de plicht der regeering met klem tegen alle misbruiken te waken, zij gaf dezen particulieren zulke exorbitante macht in handen, zij is verantwoordelijk voor de goede naleving der ordonnantiën voor zoo verre deze maatregelen bevatten tot bescherming dezer weerloozen. Speciale ambtenaren zullen daarvoor noodig zijn, en eene inspectie van den arbeid moet, op kosten der planters, worden ingesteld. Op verschillende andere punten moet de ordonnantie worden aangevuld en de verantwoordelijkheid der werkgevers in geval van blijvende invaliditeit door ongelukken, beter worden geregeld dan in art. 8 het geval is."

Het *Alg. Handelsblad* van 12 Juli jl. het artikel besprekende zegt o. a.:

„Met dat al, er *zijn* misbruiken, en de heer Van Kol deed een goed werk door daarop alle licht te doen vallen; alle krachten mogen worden ingespannen om daaraan een einde te maken. Wij mogen verzachtende omstandigheden pleiten. — verdedigen doen wij ze allerminst."

* * *

De *Locomotief over Nieuw-Guinea.* In tegenstelling met de talrijke verwijten die over onze vestiging te Merauké in het algemeen en het optreden van den Assistent Resident Kroesen in het bijzonder in de pers de ronde doen, heeft het woord van den heer P. Brooshooft in zijn Van Dag tot Dag in de *Locomotief* van 24 Mei, blijkens de overneming in verschillende bladen, bij velen weerklank gevonden; hij zeide o. a. het volgende:

„Duidelijk is het door den minister van koloniën op blz. 15 zijner toelichting tot de begrooting van 1902 gezegd, dat de invallen der in die zuidoostpunt van ons Nieuwguineesch gebied wonende Tugeres in het naburige Britsche territoir en de klachten daarover der Britsche autoriteiten — die tevens de juiste meening uitspraken dat slechts geregeld Europeesch bestuur zulke strooptochten kan voorkomen — de aanleiding was tot de vestiging van

dezen nieuwen post. Wat zou er, wanneer wij ons van die rechtmatige Engelsche klacht met een Jantje van Leyden hadden afgemaakt en dientengevolge eerstdaags John Bull, trouw ter zijde gestaan door de zielverwante Australische federatie, zichzelf op ons grondgebied recht verschafte, er zich wellicht nestelde of minstens zich in onze zaken mengde (met de daarvan waarschijnlijk zeer bedenkelijke politieke gevolgen) — wat zou er zijn geschetterd over onze lamlendigheid, over onze ontaarding van Jan Pieterszoon Koen en al die groote woorden meer! Maar nu héèft de regeering, in Nederland zoowel als in Indië, blijk gegeven van geestkracht; nu doet zij, met haar beperkte middelen, wat zij kan om onze, eenmaal historisch verkregen aanspraken tegen den vreemden indringer te handhaven — en nu klinkt uit de organen der openbare meening geen stem, die haar in deze mannelijke houding mannelijk steunt, maar vliegen slechts schimpscheuten door de lucht, hoort men roepen van moordhol, vagevuur van Nederlandsch imperialisme, menschenslachting op groote schaal, hoe lang zal dat schandaal nog duren, en weet ik wat verder voor laf geblèr. De groote geestkracht waarmee J. A. Kroesen, die in zijn bekend rapport en voorstellen heeft kunnen falen, maar deze dan toch door de regeering zag overgenomen en als ambtenaar nu in ieder geval is geroepen ze onvervaard uit te voeren — de geestkracht van dezen padzoeker wordt niet slechts door geen enkele krant gewaardeerd, maar integendeel putten zij zich uit in het smalend karakteriseeren van zijn streven.

„Alles wordt aangegrepen om zijn leiding in een ongunstig daglicht te stellen. Het heette, dat hij een land zonder drinkwater had uitgezocht, waarvoor redacteurs zonder geest hem duchtig in de maling namen — en nu leert ons de briefschrijver der *Locomotief* van 21 Mei doodkalm: „midden in het kampement bevindt zich een Nortonpomp, die prachtig helder water levert, voorloopig in meer dan voldoende hoeveelheid, terwijl er geen enkele reden is om aan te nemen, dat ze dit ook in den vervolge niet doen zal. De grond waarop zich deze pomp bevindt is dan ook zuiver zand en grind in afwisselende lagen. Eerst verkeerde men in het idée, dat de put geen water meer opleverde, toen bij nader onderzoek bleek, dat de gaten aan de punt van de zuigpomp door het fijne grind verstopt waren."

„Zeker is het betreurenswaardig, dat de hygiënische toestand der vestiging zoo tegenvalt en zal ieder innig medelijden gevoelen met de militairen en dwangarbeiders, die daar lijden en bezwijken als slachtoffers van den hun opgelegden plicht. Maar het zou m.i. een jammerlijke wankelmoedigheid van de regeering zijn, wanneer zij om die reden van het eenmaal op deugdelijke gronden genomen besluit tot vestiging ter N.-Guinea's Zuid-Oostpunt afzag."

Waar de schrijver niet aanneemt dat de vestiging op ondeugdelijke motieven is begonnen, mag aanvankelijke tegenspoed geen reden zijn om tot Engeland dadelijk te zeggen dat wij onmachtig zijn. De aangewezen weg is de nadeelen der plaatselijke gesteldheid te bestrijden, de moeilijkheden der vestiging te overwinnen. Men is daarmede reeds flink bezig. Wat er op hygienisch gebied gedaan kan worden en wordt, vindt vervolgens bespreking.

Daarna behandelt de schrijver ons optreden tegen de Papoea's, waarbij fouten vermeden behooren te worden. „Volgens eene correspondentie aan de *Soerabaja-Courant* van 20 Mei was de houding der bevolking aanvankelijk, bij het eerste lossen der schepen in Februari, niet vijandig, maar veranderde

dit weldra waarschijnlijk door het stelen van klappers uit de bosschen door onze soldaten en dwangarbeiders. Vooral wanneer een feest in 't vooruitzicht is en de klapperboomen tijdelijk onschendbaar (rahoeboe) zijn verklaard, schijnt dit een uiterst gevoelig punt der Papoeas, zoo iets als veediefstal bij landbouwende bevolkingen. Ook onze correspondent van 21 Mei vertelt, als de gewoonste zaak ter wereld, dat onze mennekes op geen andere manier aan klappers kunnen komen dan door ze in de kampongs te gaan „halen", wat de soldatenhumor alweer heeft gedoopt tot „naar de passar gaan". Indien dit alles juist is, dan schijnt het mij een fout van den ass.-resident, dat hij zulke strooperijen (ook varkens en kippen worden weggenomen) niet streng tegengaat. Onze verhouding tot de bevolking is wel is waar op 't oogenblik een beslist vijandige, zoodat zelfs geen aanraking met haar meer plaats vindt, maar het doel onzer nederzetting moet toch zijn, aldaar *invloed* te krijgen, en dit zal zeker niet worden bevorderd wanneer wij op allerlei wijzen verbittering blijven wekken. Ik krijg den indruk dat de ongerechtigheids-duivel, die in den regel in europeesche officieren en soldaten vaart wanneer zij voor 't eerst te doen krijgen met een barbaarsch volk, dat zijne gevangenen opeet en hunne koppen praepareert tot muurversierselen, weêr den scepter zwaait te Merauké."

Een poging der bevolking om een witten boei van de Marine weg te halen was gestraft met een nachtelijke beschieting van een kampong. De schrijver betwijfelt of zulk ruw en onredelijk optreden ooit een goede verhouding zal in 't leven roepen: „Beter een euveldaad tegen een zielloozen boei *niet* bestraft, dan door zoo op een afstand, ongezien, op schuldigen of onschuldigen, mannen, vrouwen of kinderen te schieten. Het moet wel de verbittering zijn over barbaarschheden tegenover de onzen, die in zoo'n tijd de geesten verduistert, want anders begrijp ik mij niet dat, ik zeg niet eens rechtvaardige, maar zelfs verstandige mannen zulke handelingen kunnen autoriseeren. Met een patrouille de kampong ingaan, waar men, al schijnen steeds allen overhaast op de vlucht te gaan, allicht een oude of gebrekkige kon vinden wien men aan het verstand kon brengen dat de voornaamste woning met den grond wordt gelijk gemaakt om de oneerbiedigheid tegenover een boei te straffen — dit of iets dergelijks — zou mij voor zoo'n vergrijp voldoende satisfactie schijnen. Maar op goed geluk, 's nachts, op 70 meters afstand, een aantal kogels zenden door een kampong met vrouwen en kinderen—foei!"

„Ik verdedig dus geenszins het geheele op Merauké gevolgde beleid. Ik zie maar al te goed dat er weêr, als bij alle menschelijk werk, vooral bij „beschavings" werk, fouten worden begaan. Regeering, leger- en marinebestuur behooren daartegen terstond streng te waken. Met alle waardeering van des assistent-residents geestkracht en ondernemingsgeest, moeten zij hem streng inprenten nimmer barbaarschheden, van wien ook, tegenover de bevolking te autoriseeren, maar tegenover hare moorden en dieverijen onzerzijds te stellen strenge eerbiediging van levens en eigendommen, behoudens kalme en logische bestraffing van al te groote euveldaden, waarbij immer het uiterste moet worden in 't werk gesteld om de *ware* schuldigen te treffen. De wraaktheorie kan ook hier nimmer iets goeds of schoons tot stand brengen."

Naar het ons voorkomt zal ieder deze zienswijze billijken, doch wat den Assistent Resident betreft verlieze men niet uit het oog dat hem bij andere

gelegenheden dikwijls verweten is weder te zwak tegenover de bevolking te zijn opgetreden en dat het voor hem een heele toer moet zijn tegen den aandrang te reageeren van verontwaardigde militairen en zeelieden, gewoon om tegen *vijanden* op te treden, waar de ambtenaar van het bestuur, die zijn roeping getrouw is, slechts bekrompenen van geest of menschen van geheel andere levensopvatting ziet.

* * *

Langsar, een nieuwe zeehaven. In verschillende bladen wordt het denkbeeld besproken, dat generaal van Heutsz schijnt te hebben om van Langsar gelegen aan een baai in straat Malakka, op ongeveer 120 K.M. benoorden Belawan een zeehaven te maken.

De Langsarbaai is mooi en groot en er loopt een diepe vaargeul door, de Telok Dalam, die bij laagwater nog 14 voet diepte moet bezitten en die voor de Penangbooten te allen tijde bevaarbaar zal zijn, terwijl ook de Langsar- en Birim-rivieren zelve een groote diepte hebben.

Gaat men te rade met de zeer regelmatige toeneming van de getijden van af Oleh-leh langs Segli, Belawan en Bengkalis, dan mag voor Langsar voorspeld worden dat als de dubbeldaagsche getijden samenwerken er een getijverval van ruim 1,60 M. of ruim 5 voet zal heerschen en dus schepen van 18 à 19 voet diepgang nog binnen kunnen komen in de genoemde vaargeul. Een enkele maal zal de waterdiepte daardoor nog wat meer kunnen worden, doch meestal zal dit wel eens per dag de uiterste grens zijn, zoodat men hier geen concurrent van Sabangbaai heeft. Het omliggende terrein is laag en moerassig, zoodat het aanleggen van steigers en etablissementen een dure geschiedenis is.

Toch acht de *Deli Courant* de vestiging en voleindiging van het Langsar-havenemplacement niet alleen gewettigd maar een der onafwijsbare middelen om den Atjeh-oorlog en een Atjeh-spoorweg te voleindigen en deze laatste niet alleen een strategische maar ook een handelslijn te doen worden. Edi en Segli zullen volgens dat blad minder dan Telok Semaweu en Langsar zijn aangewezen om in de toekomst dat doel te verwezenlijken.

„Er is thans heel wat slecht volk bijeen in Keureutoi Pase en Idi-ketjil en zal dit eerst onder handen genomen worden, vervolgens zal men de doesoen van Langsar, S. Rajah, Peureula en Pedawa moeten onder handen nemen om alsdan te kunnen beginnen aan het tweede gedeelte van de taak, de opening voor den land- en mijnbouw.

„De welgezinde vorsten dienen meer steun te krijgen, vooral wanneer ze er om vragen, zooals die van Perlak heeft gedaan, en reeds nu achten we het den tijd hun een deskundige te zenden, die hun leert welke boomen en boschproducten het geschiktst zijn voor den uitvoer en op de hoogte brengt van getah, cacao, koffie en andere cultuur, die ze slechts zeer gebrekkig kennen.

„Verleden jaar had men in S. Rajah en Peureula o. a. een muizenplaag, waardoor de rijstproductie voor het volgende jaar in gevaar werd gebracht.

„In zoo'n geval zou men de vorsten kunnen helpen.

„Wat Langsar betreft, wij vestigen thans reeds de aandacht op dit landschap, omdat er uitstekende grond voor tabak moet zijn, en ook den handel van Sumatra's Oostkust wekken wij op, om op het vinketouw te zitten en reeds nu zich te prepareeren op de dingen, die daar komen zullen."

* * *

Opleiding van Indische ambtenaren. De Minister van Koloniën heeft aan den Voorzitter van de Tweede Kamer medegedeeld, dat het bij Koninklijke boodschap van 2 December 1901 aangeboden ontwerp van wet tot aanvulling en verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1902 (opleiding van Indische bestuurs- en bureau-ambtenaren) krachtens machtiging van de Koningin van 20 Juli jl. door hem wordt ingetrokken.

* * *

Indische financiën. In het *Alg. Handelsblad* van 18 Juni jl. wordt o.a. naar aanleiding van het voorkomende op blz. 786 onzer Juni-afl. de quaestie ter sprake gebracht of inderdaad de door den Javaan opgebrachte belastingen helpen voorzien in een chronisch tekort van de Buitenbezittingen. „De Minister van koloniën", zegt het blad, „wees er den 10den Juli jl. in de Tweede Kamer reeds met een enkel woord op dat er wel degelijk nog andere bronnen van inkomsten zijn dan uit belastingen door Javanen opgebracht", o.a. het tin.

„Wij hebben eenigen tijd geleden reeds in het licht gesteld, dat — natuurlijk grosso modo geschat — *de Javaan* niet meer opbrengt dan voor Java gebruikt wordt; dat de Buitenbezittingen (zonder de tinmijnen van Banka en Billiton te rekenen) alle te zamen geen overschot, en ook geen tekort aanwijzen, — en dat dus de inkomsten uit de tinmijnen beschikbaar blijven voor buitengewone uitgaven, zooals oorlogskosten, telegraaflijnen, spoorwegen, havenwerken en al wat men verder uit buitengewone middelen wenscht te bestrijden.

Wij herinneren ons niet, ergens eene wederlegging te hebben ontmoet van deze, naar wij meenen behoorlijk bewezen stelling".

Het oordeel van den heer Van Kol wordt aangehaald dat Sumatra's Oostkust in de laatste drie jaren een overschot van $12^1/_2$ millioen zoude hebben gelaten. Sumatra's Westkust en Zuid-Sumatra zullen volgens het blad geen bijzondere eischen aan de schatkist stellen en jaren lang heeft Sumatra's Westkust integendeel eene belangrijke bate opgeleverd. Dit moge vroeger het geval geweest zijn, een paar jaar geleden meenen wij vernomen te hebben dat Sumatra's Westkust wel een tekort opleverde. Misschien zullen ter zake kundigen hieromtrent hun oordeel wel eens willen uitspreken. Volgens den steller van het artikel zouden het tekort van de Buitenbezittingen die geld kosten wel worden aangezuiverd door het saldo der evengenoemden. Bovendien wordt gewezen op de aanzienlijke winst van $16^1/_2$ millioen, die de tin oplevert. De zaak is interessant genoeg om ze bij gelegenheid eens uit te cijferen.

* * *

Inlandsche Rechtspraak. De lezing van Mr. C. Th. van Deventer op 4 Febr. jl. in het Indisch Genootschap gehouden over de ontwikkeling der Indische Rechtspraak, vermeld op bl. 533 van de April-aflevering, heeft in Indië een tegen-artikel in het *Recht in Ned.-Indië* uitgelokt van de hand van Jhr. Mr. A. J. van den Bergh.

Met betrekking tot de eischen, welke eerstgenoemde aan den Landraadvoorzitter in de tegenwoordige omstandigheden meende te moeten stellen, namelijk kennis van de taal der streek, waar hij recht spreekt en kennis van de wet en de adat, en tot het plan om bij eene nieuwe organisatie der Landraden de Europeesche voorzitters door Inlandsche hoofden te vervangen,

meent de schrijver dat, getoetst aan de werkelijkheid, tegen een en ander vele practische bezwaren rijzen. Gold het slechts één taal, dan zoude het al moeilijk genoeg zijn personen te vinden, die haar zóó kennen, dat zij zonder gevaar voor de rechtspraak er zitting in zouden kunnen houden, doch daar het niet doenlijk is de Landraadvoorzitters altijd in dezelfde streek te laten blijven, zouden zij meer dan één taal moeten kennen. Ware dit niet het geval, wie zoude bij het begin van zijn carrière bijv. de Makassaarsche of Boegineesche taal kiezen met de zekerheid Celebes dan nimmer te verlaten?

Wanneer de Landraadvoorzitter, hij zij dan Europeaan of Inlandsch hoofd, de taal onvoldoende kent, en toch daarin het onderzoek leidt is de waarborg voor goed recht geheel verdwenen. Bovendien komt het in streken met eene gemengde bevolking voor dat beklaagden en getuigen verschillende talen spreken. Op grond van een en ander wordt het alleen doenlijk geacht dat naast de kennis van het laag Maleisch, die der grondbeginselen van de Javaansche taal, als basis van vele andere gevorderd worden. Ook nu nog acht Mr. van den Bergh het van belang dat het z. g. laag Maleisch de taal der rechtspraak zij en blijve, ook al zou de voorzitter de taal der justitiabelen goed kennen, al ware het alleen om het gesprokene beter te kunnen controleeren. Die taal is sedert lang (Bijblad 4019) als officieële taal erkend, zij voldoet uitstekend in den geheelen Archipel, heeft overal burgerrecht verkregen en het is alleen noodig dat zij zoo goed mogelijk worde aangeleerd. Worden de processtukken gesteld in de taal der streek, waar recht wordt gesproken, dan stuit men op de bezwaren bij de revisie. Wat de wetskennis betreft, Mr. v. D. moge die bij den Europeeschen landraadvoorzitter aanwezig achten, het zal nog lang duren voor die ook door Inlandsche hoofden in voldoende mate verkregen is. Met de kennis van de adat is het nog veel moeilijker. Verstaat men er de rechtsregelen onder, die de Inlander aan zijn godsdienst heeft ontleend en die bij hem nog in gebruik zijn, dan zegt Mr. v. D. dat de Inlandsche hoofden het wezen niet van het bijzondere weten te onderscheiden. Maar, vraagt de schrijver, als de hoofden dat niet kunnen, wie zullen dan de adat kennen? Zeer zeker niet velen. En weer is de vraag, van welke streek of streken zou de Landraadvoorzitter de adat moeten kennen! De kennis van de adat kan onmogelijk als vereischte worden gesteld. De wet schrijft de toepassing voor, voor zoover deze niet in strijd is met de algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid, zij gedoogt uitzondering voor die Inlanders, welke zich vrijwillig hebben onderworpen aan het burgerlijk en het handelsrecht van Europeanen en stelt in de toekomst het geleidelijk vervangen van de adat door onze wetten in uitzicht, om gene slechts te behouden met niet meer kracht, dan bij de Europeesche wetten aan het gewoonterecht wordt toegekend; dit laatste wordt uit de handelingen over het regeeringsreglement met betrekking tot art. 98 aangetoond.

Tegen het aanstellen van Inlandsche hoofden tot Landraadvoorzitters worden meerdere bezwaren geopperd. Mr. v. D. stapt te licht heen over de vraag of zij voldoende vertrouwbaarheid en onpartijdigheid bezitten, wel zal eene goede bezoldiging en meerdere beschaving eene verbetering ten goede brengen, maar het aangeprezen middel om ze niet te laten rechtspreken in de streek, waaruit zij zijn voortgekomen, zal, naar de schrijver vreest, falen, daar het Inlandsche hoofd van eenig aanzien en met eene groote bezoldiging persé

ook een groot gevolg naar zijne nieuwe woonplaats zal medesleepen en al spoedig weer relaties en vrienden hebben, wier invloed men wilde ontgaan. Voorts zullen zulke hoofden zich eveneens de adat en de taal van de nieuwe streek moeten eigenmaken en in het algemeen niet bijzonder op zulke verplaatsingen gesteld zijn.

Ook is het te voorzien dat onder voorzitterschap van een Inlandsch hoofd niet veel van de collegiale rechtspraak zal overblijven, „want", zegt Mr. v. d. B. „in 99 van de 100 gevallen zullen de leden jabroers zijn daar zij tegen meerdere kennis die allicht gepaard zal gaan met hooger afkomst zullen opzien."

„Dat bovendien de Landraden geheel onder den invloed der Regenten zullen komen, ligt voor de hand en is dit een natuurlijk gevolg van het niet uit te roeien Inlandsch begrip, dat alleen de hoogste gezagbekleeder een opinie mag hebben".

„Een inlander heeft ook geen begrip van een collegiale rechtspraak en zouden vele Landraadsleden ook thans niets liever doen dan nastemmen, hetgeen zeer merkbaar is, indien soms na bespreking een tweede stemming noodig is".

„De Europeesche voorzitter dwingt echter door zijn leiding tot debat en onbevangen vrije stemming; de Indische voorzitter zal het tegendeel doen, al was het alleen om machtsvertoon en uit gewoonte zich niet aan de opinie van minderen te storen".

„Thans, nu een Europeaan presideert, heeft het zitting nemen van een hooger of aanzienlijker lid soms al zooveel invloed op het medelid, den Djaksa, den Panghoeloe en de getuigen, en is het wel te voorzien, dat zulks nog meer het geval zal zijn, indien een Inlandsch hoofd presideert".

„De Inlandsche voorzitter zal m. i. ook lijden aan het euvel dat door den tegenwoordigen voorzitter wordt gebreideld, n.l. de neiging der hoofden tot flatteeren der antwoorden".

Wat de schrijver wel urgent vindt is de algeheele scheiding van rechterlijke en administratieve macht. Waar men die beiden nergens in eene geordende maatschappij vereenigd ziet, is ook voor Ned.-Indië daartoe de tijd aangebroken. Een ieder voelt dat de Landraad-leden als rechters onafhankelijk moeten zijn, ook van het administratief gezag, zooals o.a. op Madoera, en er zouden zeker al lang ook elders zulke leden zijn aangesteld, wanneer dit niet te kostbaar was. Wanneer men de leden niet uit de gepensionneerden neemt, zullen zij grooter tractementen moeten hebben dan patih's of wedono's, daar velen anders toch nog oogendienaars van hun toekomstigen chef zullen zijn.

Na met betrekking tot de kennis van taal en adat ook nog de griffiers vermeld te hebben, die in Mr. v. D.'s stelsel onbesproken bleven, zegt de schrijver dat het voorstel om den Europeeschen voorzitter door een Inlandschen te vervangen, een idealistisch gevolg is van Mr. van D's evolutionistisch streven naar volmaking en daardoor ongeschikt voor invoering. De Inlander is zeker intelligent genoeg, maar hoe en waar zal hij zijn kennis moeten opdoen? Ook hetgeen omtrent de Residentie gerechten is voorgesteld, die o.a. misbruiken bij de Landraden zouden moeten ontdekken is Mr. v. d. B. niet optimistisch gestemd. Tegen deze laatste heeft hij een eenvoudiger en goedkooper midde door namelijk de leden te vervangen door een lid-adviseur.

„Deze kan, ja moet blijven in de plaats van herkomst, waarvan hij taal

en adat kent en wanneer het den Voorzitter dan is voorgeschreven te motiveeren, waarom hij c.q. van het advies van dezen adviseur afwijkt, zou dit der rechtspraak zeer ten goede komen. Overstemmen zou dan tevens onmogelijk zijn".

„Dat lid-adviseur (of wel de twee leden) kieze men voorloopig met oordeel uit de gepensionneerden, waaronder niet de minst geschikte zijn en wat dadelijk mogelijk is".

De schrijver eindigt met de aanbeveling:

„Men behoude echter Europeesche Meesters in de rechten als Voorzitters, niet met het oog op ons prestige, nog minder om der gelaatskleur wille, maar om der wille van een gezonde onpartijdige rechtspraak en in het belang van millioenen kleine luiden".

* * *

De strijd over de verlegging der Solorivier overgebracht in de dagbladpers. In *Het Vaderland* van 22/23 Juni j.l. (Tweede Blad A) verscheen een ongeteekend hoofdartikel over dit onderwerp, dat ten opzichte van den ondergeteekende in zulk een onwelwillenden toon geschreven was, dat hij zich genoodzaakt gevoelde daartegen een protest te doen hooren, hetwelk echter eerst in het nummer van 26 Juni d. a. v. met een naschrift van de redactie geplaatst werd. Daarin werd onze waarheidsliefde in twijfel getrokken betreffende het al of niet voorstellen van waarnemingen in de vaarwaters van Soerabaja, op eene wijze, die ook anderen te kras werd, zoodat de heer C. F. Zeeman, Oud-Secretaris van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken er tegen opkwam. Zijn artikel verscheen in het Tweede Blad B. van het nummer van 29/30 Juni, doch weder met een naschrift, waaruit blijkt dat de steller het Koloniaal Verslag ter zake niet heeft nagezien. Het ligt niet in onze bedoeling de lezers van *De Indische Gids* met den inhoud dezer stukken lastig te vallen, maar, om een onpartijdig inzicht te geven in den stand der quaestie voor zoover daaromtrent officieële mededeelingen zijn gedaan, schijnt het niet te onpas de volgende passage uit het Koloniaal Verslag over 1901 hier af te drukken (uit Hoofdstuk L., afd. I, bl. 86):

„Naar aanleiding van het op bl. 110 van het vorig verslag vermeld voorstel van de commissie van advies nopens de werken in de Solo-vallei om de doorgraving van de heuvels tusschen Wringin Anom en Sidajoe Lawas voorloopig te laten rusten, omdat in verband met een door haar aanbevolen onderzoek naar de waterbeweging en de slibverplaatsing in Straat Madura — voor welk onderzoek, voor zooveel het jaar 1901 betreft, bij gouv. besluit dd. 24 Februari 1901 No. 5 de noodige fondsen zijn beschikbaar gesteld — de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat dit deel van het plan zal blijken te kunnen worden ontbeerd, is, ten einde de bewakings- en onderhoudskosten tot een minimum te beperken, het atelier te Sidajoe Lawas zooveel mogelijk ingekrompen. Geheele opheffing bleek voorloopig niet mogelijk, omdat het overbrengen van de graafmachines naar elders buitengewoon veel zou kosten. De beide installaties voor electrische verlichting zijn gedemonteerd en in 's lands pakhuis te Soerabaja opgeslagen, terwijl de baggermachines na afloop van den Westmoesson 1900/01 naar Tandjong Priok overgebracht en te Batavia in conservatie genomen zullen worden. Het overige materiaal is grootendeels door andere diensttakken overgenomen. In Januari 1901 is daarop de dienst der Solo-werken als afzonderlijke dienst opgeheven en het

algemeen beheer van de geschorste werken overgegaan op den chef der 4de waterstaatsafdeeling".

„Op grond van de overweging, dat, als het groote irrigatiewerk niet wordt voortgezet, toch maatregelen zullen moeten worden genomen ter verbetering van den toestand in de Bengawandjero-streek, welke, door het verleggen van de Solo-rivier langs Oedjong Pangka, tengevolge waarvan de waterstanden op de beneden-rivier aanzienlijk hooger zijn geworden, in zeer ongunstige omstandigheden is geraakt, is eene opnemingssectie gevormd (bestaande uit 2 ingenieurs en 2 opzichters, die bij hun corps à la suite worden gevoerd), die deze aangelegenheid in studie heeft genomen en tevens zal onderzoeken wat kan worden gedaan om de bevloeiing in die streek gedurende den Oostmoesson te verbeteren. Aan één dezer ingenieurs is tevens opgedragen het toezicht op het onderhoud der geschorste werken, waarvoor hem een afzonderlijken opzichter is toegevoegd".

* * *

Noord-Soerabaja hervorming. Dat de bovenbedoelde oplossing der Soloquaestie de hartstochtelijke voorstanders van het oude plan niet naar den zin is, blijkt uit de gezochte bezwaren welke er tegen worden ingebracht, zooals dat er onteigening, verplaatsing van dessa's en van graven voor noodig zal zijn. Dat al die zaken ook voor het andere plan noodig waren en vermoedelijk in veel hoogere mate wordt voorbijgezien, omdat men in dezen strijd met vele kampioenen te maken heeft. die, om met DE GENESTET te spreken, ten sterkste *voor* het groote plan zijn, zonder er ook maar eenigermate *achter* te wezen. De twee artikelen in de *Locomotief* van 22 en 23 Mei j.l. onder bovenstaand opschrift geven hiervan weder een bewijs, waarop wij niet verder ingaan. Men kan er bovendien een fantastisch plan in vinden om van Sidajoe Lawas een zeehaven voor de groote vaart te maken, ter vervanging van Soerabaja.

* * *

De voordeelen der suikercultuur voor de bevolking. Om verder voor ditmaal met de periodieke Solo-literatuur af te rekenen, vermelden wij nog een artikel van den heer P. C. C. HANSEN Jr. in het Weekblad *de Amsterdammer* van 29 Juni j.l. getiteld: „Solowerken, irrigatie en suikercultuur", waarin deze de moeite neemt een vorig artikel van den controleur LULOFS te wederleggen, waaraan wij te weinig beteekenis hebben toegekend om het te vermelden, zoodat ook de wederlegging onopgemerkt zoude kunnen blijven, ware het niet van belang om aan te halen, wat er in voorkomt over de suikercultuur, daar ook hier bij het publiek eene vooropgezette meening bestaat, waar tegenover de wederpartij gehoord dient te worden om ten slotte tot het inzicht der waarheid te komen. In de eerste plaats wordt betoogd, dat het nut der cultuur, om de bevolking bij misoogst of anderen tegenspoed een dagloon te doen verdienen, niet opweegt tegen het nadeel dat aan den landbouwer door de grondverhuur wordt toegebracht. Gedurende de anderhalf jaar, dat hij de beschikking over zijn sawah mist, loopt hij ledig, luiert en krijgt de gewoonte van niets doen. Hij moet daarbij teren op de huurpenningen die hem veelal afhandig worden gemaakt. Is alles verkocht of verpand, dan blijft hem niets anders over dan daglooner te worden in dienst van de fabriek, die hem voor een dag van tien uur arbeiden de som van 25 cts. of 30 cts. betaalt. Hier wordt een artikel uit de *Java Bode* aangehaald onder het

opschrift „Theorie en Practijk" waarin de aandacht gevestigd wordt op eene correspondentie uit Japara aan de *Locomotief*:

„'t Is bedroevend, hoe weinig 't werkloon, voornamelijk 't graafloon van plantgeulen en 't plantloon, in 't algemeen de arbeid in de suikervelden, bedraagt, de arbeid in de fabrieken niet uit te sluiten. Omdat de inlanders elk jaar al meer beroofd raken van hun gronden en niets te doen hebben, wordt de vraag naar fabrieksarbeid grooter, maar het werkloon wordt steeds kleiner."

Voorts worden als getuigen opgeroepen Mr. P. Brooshooft in zijn „Ethische koers in de Koloniale Politiek", Resident de Jaager in zijne Beschouwingen (*Ind. Gids* 1901, deel I, bl. 1), de zendeling F. de Munnik in het maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap en de Ass.-Resident van Heutz.

Ten slotte zegt de schrijver:

„Die in ons echter een vijand meent te zien van de suikercultuur als nijverheid, beoordeelt ons verkeerd, wij zijn integendeel voorstander van cultuur en industrie, doch onder voorbehoud, dat het welzijn van den inlander, daardoor wordt gebaat en niet geschaad. Een ieder, die het welmeent met den inlander zal het *Handelsblad* groot gelijk geven als dit in den grondslag der suikercultuur iets vicieus vindt en slechts op de enkele erfpachtslanden de toestand gezonder acht. De grondverhuur is een kanker aan de welvaart van den Javaan."

* * *

Gemeenschappelijke belangen. In haar hoofdartikel van 28 Juni jl. bespreekt de *Nieuwe Courant* de wanklanken, die zij uit 's lands vergaderzaal vernam tegen het door haar geliefde thema van de ethische richting in de koloniale staatkunde, bij de behandeling der wetsontwerpen omtrent de subsidies aan de stoomvaartlijn van Java op China en Japan en eene kabelverbinding tusschen onze Oost en de geprojecteerde Amerikaansche „Pacific". De vrijzinnig-democratische afgevaardigde Dr. Bos beschouwde eerstgenoemde als te behooren tot de „speciaal Indische belangen en behoeften", Mr. Fock daarentegen zag in de kabelverbinding „een zuiver staatkundig belang van Nederland". De consequentie dezer meeningen bepaalde de houding van hen die haar uitspraken, in zake de financieële regelingen in deze materie. Dit wordt in het artikel nader aangetoond en hoewel het blad geen aanhanger is van de leer der „eereschuld" zoude het zich zeer goed met een wetsontwerp kunnen vereenigen waarin hulp uit de Nederlandsche schatkist voor een zuiver Indisch belang werd gevraagd, maar dat is hier de quaestie niet. Wat men voorbij zag is, dat men hier met een *nationaal* zoowel als met een koloniaal belang te doen heeft. Niet nog om een motief, ontleend aan de rede van Dr. Bos zelf, dat wanneer wij te kort schieten in „de ontwikkeling van alle hulpbronnen in onze overzeesche gewesten", „onze toekomst als koloniale mogendheid in gevaar komen" zou. Dit toch geldt tevens van vele ook in het oog van den steller speciaal Indische belangen. „Maar", zegt hij, „het nationaal belang zit er voor ons óók in, dat het een *Nederlandsche* stoomvaart is, die Java gaat verbinden met Oud- en Nieuw-Oost-Azië. Dit is een nationaal belang bij uitnemendheid. Oost-Azië is een deel der wereld, waarop alle mogendheden van eenige beteekenis, ook onder de kleine staten, een rol hebben te vervullen, en daarom moet ook Nederland zich daar vertoonen zoo goed als het kan. De rol zal bescheiden zijn, en naar meer hebben wij niet te streven.

Maar — verdonkeremanen moeten wij ons zelven niet. Wie zich niet laat gelden, wordt ter zijde geschoven; wie zich niet vertoont, wordt niet gerekend. Wie zich zelf niet telt, wordt niet geteld. Daarom is het voor een klein land als het onze nog altijd van belang, zich te vertoonen op die deelen van het wereldtooneel, waarop de aandacht der wereld zich vooral concentreert".

Waar bij het spreken van een zuiver staatkundig belang voor Nederland de bedoeling zoude voorzitten dat het belang van Nederlandsch-Indië daarbij geen rol speelt, wordt zulks in het artikel met leedwezen gezien, want het laatste zal zeker worden geschaad door een zich afrukken of een afgerukt worden van het moederland, nu geen enkel deel van den Archipel rijp is voor afscheiding van een Europeesch gezag en de wijze waarop Nederland zijne bezittingen bestuurt, gerust de vergelijking kan doorstaan met de toestanden bij andere natiën.

„Men behoeft zich niet schuldig te maken", luidt de slotsom, „aan vooringenomenheid met eigen land, niet aan chauvinisme, om de overtuiging te hebben, dat bij al wat wij uit onkunde, uit onmacht, uit onwil misdrijven, onvolmaakt, verkeerd doen, onze koloniale staatkunde nog niet de slechtste is, niet minder goed dan die van andere natiën. Maar deze onze stellige overtuiging geeft ons dan ook den moed het uit te spreken, dat wel degelijk ook voor Indië een belang van niet geringe beteekenis gemoeid is bij een veilige telegrafische verbinding met Nederland. En dit moest ons van het hart, vooral bij de tegenwoordig in de mode zijnde ongunstige beoordeeling van de toestanden in onze koloniën, van Engelsche en Amerikaansche zijde vooral; een beoordeeling gewoonlijk zonder kennis van zaken en reeds daardoor gewoonlijk onjuist. Het moest ons van het hart, ook bij het tegenwoordige lief-doen van sommige onzer Oostelijke naburen. In zelfrespect ligt óók een kracht; in zelf-respect op 't gebied onzer koloniale staatkunde, dat weigert ons lager te doen aanslaan dan wij bij al onze gebreken zijn, ligt óók een brokje ethische staatkunde! Maar daarin ligt ook de erkenning, dat het er niet zóó slecht met ons beleid in het Oosten uitziet, dat ook niet voor Nederlandsch-Indië van belang zou zijn, zoo hecht dit kan aan het moederland te worden verbonden. Er zijn ook gemeenschappelijke belangen, gelukkig!"

* * *

Het Nederlandsche Zendelinggenootschap. In de *Hollandsche Revue* van 25 Juni 1902 heeft de redacteur voor zijn maandelijksche karakterschets Ds. J. W. Gunning uitgekozen, den directeur van het Zendelinghuis, dat sedert 1841 te Rotterdam gevestigd is. Die schets geeft den schrijver aanleiding om in korte trekken de geschiedenis van het genootschap te vermelden. Nadat het in 1797 was opgericht en vijf jaren geleden een Gedenkboek van zijn honderdjarig bestaan kon uitgeven, is het een groote teleurstelling dat de financieële toestand, waarin het Nederlandsche Zendelinggenootschap in de laatste jaren verkeert, alles behalve schitterend is, zoodat zijn voortbestaan en de instandhouding van het Zendelinghuis volstrekt niet verzekerd zijn. In verband daarmede is het van belang op bedoeld opstel de aandacht te vestigen.

„De inkomsten" leest men, „die tot voor korten tijd meestal zonder buitengewone maatregelen voldoende waren geweest om in de behoeften te voorzien, waren in de laatste jaren sterk gedaald, zoodat ze in 1900 niet

meer dan ruim ƒ 53.000 beliepen. Het buitengemeen gunstige jaar 1897 had een overschot gegeven, dat het Genootschap de volgende jaren had staande gehouden; maar het laatste overblijfsel daarvan versmolt door slechte inkomsten van het jaar 1900, dat een deficit van bijna ƒ 11.000 deed ontstaan. Een ernstige poging, in het voorjaar in het werk gesteld, mocht niet baten. Het Hoofdbestuur zag zich genoodzaakt, door het nemen van een hypotheek, groot ƒ 32.000, in den kasnood te voorzien en toen deze gelden verbruikt waren, moest als laatste redmiddel de toevlucht worden genomen tot het te gelde maken van een kapitaal groot ƒ 17.000, dat voor het weduwenpensioenfonds op het Grootboek was geplaatst, en dat dus alleen als geleend geld mag worden beschouwd, zoodat de ƒ 5000, die daarvan reeds waren verbruikt, moeten worden beschouwd als schuld. Op dat oogenblik was dus een tekort in kas van ƒ 37.000. Daartegenover stond geen enkele rentegevende bezitting. De meening, die bij sommigen schijnt te bestaan, dat het „Genootschap" in hét bezit zou zijn van kapitaal, is geheel uit de lucht gegrepen. Het bezit geen ander kapitaal, dan hetgeen hier en in Indië in zijn vaste goederen is vastgelegd".

„Uit een overzicht van de inkomsten en uitgaven gedurende de laatste vijf jaren blijkt eene gestadige vermindering van uitgaven. De oorzaak daarvan is vooreerst, dat het werk is beperkt, in zooverre als dit zonder schade kon geschieden. Zoo werd Gorontalo opgeheven, Semarang aan de Salatiga-zending overgedaan, terwijl Madioen geen eigen zendeling meer heeft. Eindelijk is nu onlangs Savoe de standplaats geworden van een hulpprediker. Maar in de tweede plaats is deze vermindering een gevolg van de subsidiën in den laatsten tijd door de Regeering toegestaan. Door een en ander is het budget nu tot beneden de ƒ 90.000 gedaald".

Aan de hand van genoemd gedenkboek wordt de geschiedenis nagegaan, waarvan eene eerste periode loopende tot 1848 hier wordt voorbijgegaan om aan te stippen dat het tweede tijdvak werd begonnen met een reis door den heer L. J. van Rhijn namens het Genootschap in dat jaar naar Indië, waarbij de zendingsposten werden bezocht, nieuwe relatieën aangeknoopt en een nieuw plan voor den arbeid in de toekomst werd ontworpen. „Enkele middelpunten zouden gekozen worden in toegankelijker en minder onvruchtbare landstreken, waar op niet te grooten afstand Zendelingen zouden worden geplaatst, om elkander tot steun te kunnen zijn en allengs in ruimer kring den arbeid uit te breiden. In de eerste plaats bepaalde men zich tot de Minahassa van Menado en Java's Oosthoek.

In de Minahassa is de taak thans aan de Indische kerk overgedragen en worden nog slechts aangehouden de drukkerij, de kweekschool voor inlandsche onderwijzers en ± 120 scholen, die belangrijke geldelijke offers blijven eischen, maar waarvan eene „kwartgulden-Vereeniging" den last eenigszins tracht te verlichten.

Daarentegen is het zendingsgebied uitgebreid tot het landschap Posso in Midden-Celebes, terwijl in Oost-Java thans zeven zendelingen werkzaam zijn. De zendingspost op Savoe herinnert aan den tijd toen het zendelinggenootschap vooral betrekking had met de Molukken, doch overigens ligt deze thans even als de zending onder de Karo-Bataks in Deli buiten het eigenlijke arbeidsveld van het Genootschap. De aanleiding tot deze laatste vestiging wordt aldus

medegedeeld: „De Heer Cremer, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en oud-Minister van Koloniën, was overtuigd van het hooge belang, dat de Bataks op de hoogvlakte, die den overgang naar Atjeh vormt, niet door den Islam tot onze vijanden, maar door kerstening tot onze bondgenooten zouden worden gemaakt."

„Met den zendeling Kreemer besprak hij, tijdens diens verblijf met verlof hier te lande, de wenschelijkheid dat een paar zendelingen zich ten N. en ten O. van het Tobameer zouden vestigen. 't Kon geschieden buiten bezwaar van 's Genootschaps kas, want belanghebbenden bij verschillende tabaksmaatschappijen in Deli waren bereid, aanvankelijk voor drie jaren, de noodige gelden te verschaffen. Lag het meest voor de hand, dat het Rijnsche Zendinggenootschap, reeds met zegen onder de Bataks werkende, deze taak zou aanvaarden; men scheen bepaaldelijk te wenschen met het „Nederlandsche Zendelinggenootschap" te onderhandelen. En zoo geschiedde."

Nu, na een tijdvak van weder ruim vijftig jaren werd de wenschelijkheid erkend om iemand naar Indië te zenden, ten einde door persoonlijke aanschouwing en inspectie zich op de hoogte te stellen van den toestand der zendingsposten en de man die daarvoor werd aangewezen was de heer J. W. Gunning, vroeger predikant te Eerbeek, sedert 1897 Director van het Zendelinghuis. Het overzicht van die reis, gedaan in gezelschap van den heer C. W. Th. Baron van Boetzelaar, moeten wij hier kortheidshalve achterwege laten. In de Hollandsche revue vindt men daarbij behalve de portretten van de heeren Gunning en J. C. Neurdenburg, die vele jaren voorzitter van het genootschap was, een zestal typische afbeeldingen van de bezochte streken.

Belangrijk zijn de denkbeelden die de heer Gunning persoonlijk over de zending heeft en het practische inzicht, waartoe hij gekomen is. „Hij is de man", lezen wij in de karakterschets. „met een concilianten geest, die naast zijne overtuigingen ook de meeningen van anderen duldt en die dan ook niet tot strijd zal uitlokken, maar wel zal verzoenen."

„Dit blijkt reeds dadelijk als men kennis neemt van zijne opinie over de twee thans heerschende meeningen over het doel der Zending. Want ook op dit gebied loopen twee stroomingen, die wel eens met elkander in botsing komen. Het geldt nl. de vraag of het doel der Zending Evangelisatie of Christianisatie moet wezen."

„Onder Evangelisatie pleegt men te verstaan de poging om individuen te bewegen tot bekeering, terwijl men zich zooveel mogelijk van de oprechtheid hunner gevoelens tracht te overtuigen. Spreekt men daarentegen van Christianisatie, dan erkent men van te voren, dat men voor de oprechtheid der bekeering dergenen, die men in de christelijke gemeente opneemt, niet instaat: dat men dus een volkskerk sticht met al de aankleve van dien, en dat men meent zijn taak tegenover de individuën niet te hebben volbracht, wanneer deze, in de gemeente zijn opgenomen, maar veeleer dat men door deze opneming zijn taak eerst goed meent te hebben aangevangen."

Terwijl blijkens het verdere gedeelte van het opstel, de heer Gunning zich in deze geen partij stelde en zich niet bevoegd achtte tot het doen eener keuze, zeide hij ook dat hij meende dat niemand daartoe bevcegd was, daar het in het algemeen niet aangaat de practijk des levens te persen in het

keurslijf eener theorie. Van zijn reis had hij evenwel den indruk meegebracht, dat er door de Zendelingen in Indië over 't algemeen niet veel meer dan eene uitwendige kerstening is bereikt. „Het moet", zegt de verslaggever, „den heer Gunning ongetwijfeld moeite hebben gekost en pijn hebben gedaan deze verklaring af te leggen, maar het pleit voor zijn waarheidsliefde en zedelijken moed, dat hij de resultaten der zending niet opgesmukt heeft voorgesteld."

Het betoogde wordt door voorbeelden, uit eigen ervaring opgedaan, toegelicht, terwijl hij uit een geschrift van den heer Harthoorn over de evangelische Zending in Oost-Java er een aanhaalt omtrent de beschouwing van het Christendom als een soort van „ilmoe", waaronder de Javaan een soort van bovennatuurlijke kennis of macht verstaat, die men verkrijgt door het nauwkeurig opzeggen van de „rapal", dat is de formule, die bij een bepaalde ilmoe behoort, en waarvoor thans het Onze Vader, de tien geboden en de twaalf geloofsartikelen gekozen werden. De eerste beweging in dien zin is door een kleurling genaamd Coolen op Java gewekt en dat op West-Java betrekkelijk weinig vorderingen gemaakt worden, kan verklaard worden uit het feit, dat onder de Soendaneezen nog geen inlanders zijn opgestaan, die het Evangelie weten te kleeden in een inlandsch kleed, waardoor het voor hun volksgenooten aannemelijk wordt. Zeker zijn er onder de 8000 christenen die het genootschap thans in Oost-Java onder zijn werkkring telt velen die een betere kennis van het evangelie hebben, maar dit neemt niet weg, dat in den aanvang de voorstellingen zeer met de oud-Javaansche ilmoe-denkbeelden vermengd waren.

Toch is er reeds veel met de Zending bereikt hetgeen nader wordt uiteengezet en van de Minahassa verklaart de heer G. nadrukkelijk dat dit gewest thans na 70 jaren van Evangelisatie veel hooger staat, dan menige streek van Europa vele eeuwen na de invoering van het Christendom. Hoe groot evenwel het verschil moge zijn, het resultaat der beide methoden — nl. die van Evangelisatie en Christianisatie — is z. i. in zoover volkomen gelijk, dat door de eene evengoed als door de andere *volkskerken* en niet anders zijn gesticht. Wat de middelen betreft, zal men bij de Evangelisatie er velen moeten toepassen, die in het vaderland tot de philantropische werkzaamheden behooren, maar ook bij de prediking zal men er op moeten letten dat bij ons gangbare logica op den inlander dikwijls in het geheel geen vat heeft.

Wat de zegeningen der Zending aangaat, die zijn volgens hem vrij groot. „Vaak heeft men gewezen op het bedenkelijke van het verhoogen van het peil van het *materieële* leven des volks, wanneer daarmede niet eene evenredige verhooging van het moreele peil gepaard gaat. Het is duidelijk, dat deze bedenking in Indië nog zwaarder weegt". Immers, hoe laag ook het zedelijk peil in Europa, en ook in Nederland moge zijn, er is toch in het althans officieël erkende Christendom een element tot verhooging aanwezig, dat hoezeer het ook zijn invloed op sommige individuën schijnt te hebben verloren, toch dien telkens weer kan hernemen. Onder Heidenen en Mohammedanen ontbreekt dit element. Vandaar het geringe succes van vele der pogingen van de Regeering. Het laatst verschenen rapport over het inlandsch onderwijs constateert zelf, dat de leerlingen der Gouvernementsscholen op Java slechts trachten naar het een of ander baantje d.w.z. uit hun gewone levenssfeer uittreden.

Naarmate het getal leerlingen toeneemt, wordt de kans om te slagen geringer, maar daarmede vermeerdert dan ook het aantal ontevredenen. Voorts wordt gewezen op het geringe aantal meisjes op die scholen, waardoor de toch reeds groote kloof, die man en vrouw in de inlandsche maatschappij scheidt, nog toeneemt en het huiselijk leven niet tot bloei kan komen. Volgens hetzelfde rapport is die verhouding op de scholen in Ambon en Menado, waar het Christendom is ingevoerd, veel gunstiger en worden ook 80% der leerlingen weder landbouwer en keeren terug in den stand, waarin zij behooren.

Wij kunnen niet meer uit het belangrijke artikel afschrijven, doch geven ter aanvulling eenige cijfers uit de laatste afleveringen der *Mededeelingen van het Ned. Zendel. Genootschap* zooals die voorkomen in het 1ste en 2de stuk van het 46ste deel, uitgegeven onder redactie van Prof. C. Poensen.

Blijkens het verslag over Modjowarno van 1901, waren daar de volgende Christengemeenten met inlandsche voorgangers en het er achter opgegeven aantal leden: Modjowarno (2531), Bongsoredjo (473), Kertoredjo (338), Ngoro (423), Soekoramé (201), Mlaten (175), Wijoeng (107), Poelé (58), gesticht Semaroeng (68) met Soerobojo (15) en Soember Gondang (129), te zamen 4518, waarvan 1156 mannen, 1303 vrouwen, 1015 jongens en 1044 meisjes. Op de scholen waren 406 christenjongens, 407 christenmeisjes, alsmede 581 mohamedaansche jongens, 53 dito meisjes, totaal 1447 leerlingen.

Uit Kediri rapporteert de zendeling F. de Munnik over de Christengemeenten Semampir (78), Wonokasri (205), Selang (57), Aditojo (106), Poeworedjo (414), Sindoredjo (199), Djatiwringin (141), Ngampel-koeroeng (34), Woengoeredjo of Toengloer (147), Sambirotto (217), Gedangan (56), Maron (177), Toeloeng Agoeng (9), te zamen 443 mannen, 518 vrouwen, 465 jongens en 384 meisjes of 1810 leden. Op de scholen vond men 184 christenjongens, 121 dito meisjes, 190 mohamedaansche jongens en 8 meisjes

In 1901 was het eerste jaar van den werkkring van den zendeling C. Luinenburg verstreken, die in de gemeenten Pareredjo en Bandjarredjo te zamen 253 leden telde, alsmede 92 schoolkinderen, waaronder 25 mohammedanen.

Van den zendingspost Swaroe in het Malangsche rapporteert de zendeling D. Louwerier over 1891 over de volgende christengemeenten Swaroe (699), Peniwen (528), Wonoredjo (379), Sitiardjo (312), Poeloengredjo (146), Tambakredjo (62), Soember-agoeng (25) en Kendalpajak (22), totaal 482 mannen, 548 vrouwen, 628 jongens en 515 meisjes, terwijl de scholen bezocht worden door 225 christenjongens, 188 dito meisjes, 38 mohamm. jongens en 9 dito meisjes, te zamen 460 leerlingen.

Te Segaran waren volgens den zendeling S. de Vries in 1901 geen gemeenten onder inlandsche voorgangers, maar telt men toch 128 christenen, en wordt de school door 39 christelijke en 50 mahomedaansche leerlingen bezocht.

De genoemde mededeelingen bevatten voorts een artikel van den zendeling M. Joustra onder de Karo-Bataks over eene inlandsche plechtigheid gevierd te Boeloeh Awar, een van den zendeling J. H. Neumann in het ressort Sibolangit over het begrip „Begoe" in den godsdienst dier Bataks in de Doesoen, alsmede eenige aanteekeningen omtrent gebruiken op Sawoe door den zendeling J. H. Ledeboer, terwijl van beide eerstgenoemden ook een jaarrapport over hun werk wordt aangetroffen, alsmede iets over den werkkring te Boekoem

(S. O. K.) van H. Guillaume. De zending in Posso in 1901 wordt besproken door den zendeling Alb. C. Kruyt en van Dr. N. Adriani is er een artikel over de Evangelie prediking in de landstaal, terwijl men er over de medische zending onder Dr. H. Bervoets eveneens berichten vindt. Genoeg zij het om op den belangrijken arbeid van alle bij het Genootschap betrokken zendelingen, waar de familie Kruyt zulk een belangrijke plaats onder inneemt, de aandacht te vestigen.

Nadat het bovenstaande geschreven was, zagen wij in de dagbladen het verslag der op 8 en 9 Juli jl. gehouden 105de algemeene vergadering van het Nederlandsch Zendelinggenootschap. Daarin werd o a. verslag over den financiëelen toestand uitgebracht en het plan vermeld tot eventuëele combinatie van de opleiding der a.s. zendelingen met die van de Utrechtsche zendingvereeniging. Met het oog op dien toestand verklaarde de Director evenwel dat bezuiniging op het werk in Indië niet mogelijk is, integendeel dat vraagt overal dringend uitbreiding. Alleen de overgave van Savoe aan de Indische kerk kan op den duur tot eenige bezuiniging aanleiding geven, hoewel het Genootschap daar voorloopig nog de kosten van het onderwijs voor zijn rekening zal moeten nemen.

„Ook de toestand in de Minahassa laat niet toe, dat het Genootschap zich aan dat gewest onttrekt. Doordat de Minahassa te vroeg aan het gouvernement is overgegeven, is het eigen initiatief van den inlander aldaar niet voldoende ontwikkeld. Hij heeft niet geleerd zelfstandig te zijn, maar steunt, ook wat het financieele betreft, te sterk op de regeering. Het Maleisch-Polynesische ras is nog niet zelfstandig genoeg en al zal het lang duren, toch moet er op aangestuurd worden, dat het daartoe komen zal. Daarom is vooral ook noodig, dat de a.s. aldaar te plaatsen hulppredikers zich bij hunne godsdienstoefeningen niet langer bedienen van het Maleisch, maar van de taal der inlanders, bij voorkeur het pakewa, waardoor zij beter verstaan en begrepen zullen worden en aldus tot den inlander in nauwer betrekking zullen komen.

„De invloed van het Genootschap op het onderwijs in de Minahassa moet toenemen, omdat zendelingen beter in staat zijn te beoordeelen hoe het onderwijs voor den inlander moet zijn ingericht, dan regeeringsambtenaren dat kunnen. Bovendien is het onderwijs door het Genootschap gegeven goedkooper dan dat van regeeringswege. Ook kan het Genootschap zich niet uit de Minahassa terugtrekken met het oog op de propaganda van de zijde der Roomsch-Katholieken.

„Gewenscht is, dat van Genootschapswege eene ambachtsschool aldaar worde opgericht en er een zendeling-arts worde heengezonden. Dat zal vooreerst wel geld kosten, maar er bestaat uitzicht, dat als die beide daar zijn, het gouvernement door subsidie zal tegemoetkomen.

„Met het oog op verschillende toestanden is het gewenscht, dat zoo er in de Minahassa nieuwe hulppredikers benoemd moeten worden, deze opgeleid zijn bij het Genootschap, en om hen beter voor hunnen arbeid geschikt te maken, zou het goed zijn, zoo deze eerst 2 à 3 jaar te voren onder leiding van een ouderen hulpprediker daar arbeidden, om zich op de hoogte te stellen van taal, land en volk, en zich practisch te bekwamen. Voor het Genootschap bestaat er dus wel reden de uitgaven voor de Minahassa te vermeerderen, maar niet om er op te bezuinigen.

„Ook op Java is bezuiniging niet mogelijk. Er is dikwijls aangedrongen op

de overgave van Môdjô-Warnô aan de Indische kerk, maar daarvoor zijn de gemeenten aldaar nog niet ontwikkeld en zelfstandig genoeg. Ze moeten nog meer gebracht worden tot self-support. Een begin daarvan is reeds te vinden, daar 4 van 10 gemeenten in dien werkkring aan het Genootschap niets kosten, terwijl van de 10 scholen 8 zichzelf onderhouden. Gaf men Môdjô-Warnô aan de Indische kerk over, dan zou het middelpunt van de zending op Oost-Java zijn weggenomen en er gevaar zijn voor het verloren gaan van het overige.

„Het openen van eene kweekschool voor onderwijzers is te M.-W. dringend noodig en zooals bekend is, heeft het Genootschap daarvoor waarschijnlijk den rechten persoon gevonden.

„Br. Louwerier te Swaroe zal mettertijd ook eenen medehelper noodig hebben.

„Nu de regeering, blijkens hare maatregelen, prijsstelt op den steun door den zendeling van Posso haar verleend, door zijne kennis van land en volk, is het niet raadzaam in den arbeid aldaar wijziging te brengen".

Intusschen blijkt men voor het afgeloopen jaar de financieële moeilijkheden weder eenigszins te boven te zijn gekomen en een te kort van ruim ƒ 34000 te hebben kunnen dekken door extra-bijdragen, maar blijkens het rapport daarover uitgebracht is de financieële toestand op het oogenblik weer zoo, dat, wanneer de inkomsten niet ruimer vloeien, men spoedig weer voor een tekort zal staan.

* * *

Heerendienst op Java en autoriteitsgeloof in Nederland. Het in de vorige revue op bl. 980 vermelde artikel van Mr. L. W. C. van den Berg, ondergaat eene uitvoerige critiek onder den titel: „Een onverdiend vonnis" in de Juni afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* van de hand van den heer C. J. Hasselman. Waar eerstgenoemde schrijver een ongunstig oordeel velt over de in het leven geroepen gewestelijke heerendienstregelingen, blijken zijn hoofdbezwaren neer te komen op de volgende drie punten: dat bedoelde gewestelijke regelingen te weinig verband houden met de bestaande instellingen, gebruiken en behoeften, geconstateerd door de commissie in 1888—1892 en waarvan het Eindrésumé door den heer Fokkens is uitgegeven; dat door het behoud van de gemeentelijke repartitie der heerendiensten weinig waarde te hechten valt aan de cijfers der koloniale verslagen met betrekking tot het aantal werkelijk gepresteerde diensten en dat er al zeer weinig gedaan is in de richting van art. 57 Reg. Regl.

Hieromtrent wordt uitvoerig van repliek gediend. Wat het eerste punt betreft bepalen de afwijkingen zich in den regel tot kleinigheden, in dit opzicht kunnen plaatselijke toestanden zich sedert dat onderzoek hebben gewijzigd, doch vooral schijnt de opvatting niet gemotiveerd dat al de bevindingen der commissie nu ook als een bindend richtsnoer behooren te worden opgevolgd. In de officieële stukken zoude men de redenen van afwijking kunnen vinden en deze zijn wel gemotiveerd, zooals door een voorbeeld wordt in het licht gesteld.

Omtrent het tweede punt wordt aangetoond welk een groot verschil er bestaat tusschen het aantal dagdiensten dat per hoofd gevorderd mag worden en dat blijkens de koloniale verslagen feitelijk gevorderd is. Uit den bijgevoegden staat blijkt de verhouding als 4 of 3 tot 1 te staan. Wel is de taakverdeeling

aan de dessa overgelaten, maar met den grondslag van 36 à 42 diensten per hoofd en per jaar, welke het meest in den staat voorkomt, tegen werkelijke gepresteerde diensten van gemiddeld 5 à 10 is de kans, dat sommigen veel meer dan die 36 of 42 diensten presteerden, niet zoo bijzonder groot.

Tegen de regelingen door den Hoogleeraar voorgesteld, zooals het samenvatten in één algemeene verordening of het regelen van den grondslag van den heerendienst, de vrijstellingen en het maximum diensten districts- of onderdistrictsgewijze, worden de theoretische en practische bezwaren blootgelegd en ten slotte wordt aangetoond dat met betrekking tot het derde punt de meest belangrijke sedert 1864 ingevoerde wijzigingen te zeer op den achtergrond zijn gesteld. De aandacht van Prof. van den Berg schijnt voornamelijk getrokken te zijn door de *acht* nagenoeg gelijkluidende paragrafen van de heerendienstregelingen, terwijl daarvan nog minstens de helft bijna woordelijk ontleend zijn aan de regeling van 1864; maar juist „in de twee door Z. Hoog Gel. niet genoemde of *en bagatelle* behandelde paragrafen is de groote beteekenis van onze heerendienstpolitiek sinds 1888 te zoeken." In de eene blijkt de druk den heerendienst afdoende belangrijk verminderd door afschaffing in verschillende gewesten van een aantal diensten, zooals voor de groote wegen, het verzamelen en verbrijzelen van verhardingsmateriaal, bezetten van wachthuizen enz.

En om de kroon op het werk te zetten zullen dit jaar, middels de op de begrooting van 1902 daarvoor uitgetrokken sommen, afgeschaft worden in *alle* gewesten: de diensten voor aanleg van en zware herstelling aan groote post- en binnenwegen (dijken, dammen en waterleidingen) en voor bewaking van wachthuizen. Voorts is in het laatste tiental jaren het aantal werkelijk gepresteerde diensten ongeveer de *helft* verminderd.

„Een terugblik op hetgeen sinds 1864 gedaan is ter voldoening aan art. 57 R.R. kan", dan ook volgens den schrijver, „tot geen andere conclusie leiden dan dat, in verband met hetgeen in dat opzicht gedaan is, thans nog slechts betrekkelijk weinig meer te doen overblijft. En het drieledig vonnis door Prof. van den Berg geveld over gewestelijke heerendienstregelingen op Java en Madoera, moet in verband met al het voorafgaande in elk opzicht onverdiend heeten".

In zijn slotwoord komt de heer Hasselman tot het besluit dat het Nederlandsche publiek door zijne koloniale specialiteiten dikwerf slecht wordt voorgelicht. Niettemin tiert het autoriteitsgeloof daar welig en werkt vaak belemmerend op de verspreiding der waarheid.

Inzake het kiesrecht der Inlandsche gemeentenaren is volgens hem de Indische practijk in strijd met de op gezag van den heer Fransen van de Putte gehuldigde zienswijze dat dit een aloud en onaantastbaar privilege is. De goede vooruitzichten der Indische civiele ambtenaren worden door velen in Nederland voor hoogst aantrekkelijk gehouden op gezag van Prof. de Louter en nu loopt men weder gevaar voor een verkeerde voorstelling op het stuk van heerendiensten op gezag van Prof. van den Berg.

„Hoewel de geringe aandacht in Nederland geschonken, aan „de stem uit Indië", aan de uitingen in Indische dagbladen en tijdschriften, weinig succes doet verwachten van waarschuwingen uit Indië, zoo blijft waarschuwing niettemin plicht van hen die niet wenschen te buigen voor autoriteitsgeloof",

zegt de schrijver en het is alleen met het doel om te waarschuwen — zij het ook wederom te vergeefs — dat hij dit artikel schreef.

* * *

Nias. In het *Alg. Handelsblad* van 2 Juli jl. bespreekt de heer E. B. Kielstra onze betrekkingen tot dit eiland (administratief behoorende onder de residentie Tapanoelie) naar aanleiding van berichten in de Indische bladen dat voorstellen zijn gedaan om het bestuurspersoneel aldaar uit te breiden. Reeds in 1890 heeft deze schrijver de hoop uitgesproken dat, wanneer eenmaal Atjeh bevredigd zal zijn en wij daardoor de handen ruimer hebben, op nieuw de aandacht zoude worden gewijd aan de ongelukkige bevolking van Nias, voor wie onze tusschenkomst, in naam der menschelijkheid en beschaving verleend, de zegenrijkste gevolgen zouden opleveren.

In 1853 stelde de toenmalige Resident van Tapanoelie, de heer P. T. Couperus een plaatselijk onderzoek in en bevond dat in het binnenland nog barbaarsche gewoonten als koppensnellen, menschenoffers en slavenjacht bestonden, maar daar hij den aanleg der menschen niet slecht oordeelde, verwachtte hij wel heil van den arbeid van zendelingen. Gunstig ondersteund door van Swieten vond het voorstel om hiertoe stappen te doen bij de toenmalige Regeering geen instemming, o. a. op grond van art. 82 van het toen vigeerende Regeerings-reglement (St. 1836 No. 48; het artikel luidt: De uitoefening van Godsdienst, door de onderscheiden gezindten, geniet, in Nederlandsch Indië, de bescherming des bestuurs, voor zoover die uitoefening voor de openbare rust niet gevaarlijk is), met het oog waarop zij zich zooveel mogelijk meende te moeten houden op het onzijdig standpunt bij genoemd artikel voorgeschreven en derhalve geen hulp van zendelingen, van welke gezindte ook, behoorde in te roepen.

„In het laatst van 1856 verklaarde de resident in een „algemeene vergadering" der hoofden van Zuid-Nias, dat het in het voornemen der Regeering lag, het gansche eiland Nias in bezit te nemen en daar een geregeld bestuur in te voeren. Daar zouden geen onderlinge oorlogen meer mogen worden gevoerd; de slavenhandel zou verboden zijn; koppensnellers zouden wegens moord worden gestraft, evenals zij die menschen offerden.... Alle hoofden gaven hun bijval te kennen; een der rijkste en machtigste verklaarde dat het „hoog tijd werd dat een einde kwam aan den bestaanden staat van zaken, die slechts leidde tot onderdrukking van de zwakken, tot oorlogen en onveiligheid"...

Wij zijn thans 46 jaar verder, zegt de heer K., maar de toezeggingen namens de Regeering gedaan, zijn niet vervuld!

In 1857 schijnt eene kleine expeditie aanleiding gegeven te hebben tot eene vestiging te Lagoendi (op de zuidkust), doch deze ging met eene aard- en zeebeving in 1861 te niet. Daarna in 1863 was nog eene militaire expeditie noodig om den overmoed van enkele stammen te beteugelen, doch daarna keerde alles tot den ouden toestand terug, tot dat in de laatste jaren de Atjeh-oorlog een einde maakte aan den slavenhandel en het vasten voet krijgen van de Rijnsche zending op het eiland eenige hoop gaf op blijvend betere toestanden.

Of thans de tijd aangebroken is om door onze inmenging de inwendige toestanden op Nias afdoende te verbeteren, schijnt met het oog op wat de zendelingen voorbereid hebben, wel bevestigend beantwoord te kunnen worden.

Niettemin is daar waar die voorbereiding nóg onvoldoende mocht zijn, de meeste voorzichtigheid geboden, want de schrijver herinnert zich hier wat Dr. Adriani over de plaatsing van een ambtenaar te Posso heeft gezegd (vergelijk onze Mei-afl. bl. 685). Het ligt daarom op onzen weg met de sedert jaren op Nias gevestigde zendelingen te rade te gaan omtrent den weg die moet worden ingeslagen in het duurzame belang van de bevolking, zoodat ons gezag zich op vredelievende, vriendschappelijke wijze kan vestigen en van „tuchtigingen", zonder verder nut, geen sprake meer behoeft te zijn.

De schrijver acht het een eisch van beschaving en humaniteit — waaraan wat Nias betreft, alle „kapitalistische" overwegingen geheel vreemd zijn — dat aan de daar heerschende gruwelijke misstanden een einde kome en dat de inlander zich veilig gevoele onder de schaduw van de Nederlandsche vlag en hij hoopt dat de thans aanhangige voorstellen den toets eene ernstige critiek zullen kunnen doorstaan en weldra tot daden zullen leiden.

Omtrent de zending op Nias hebben wij indertijd verzuimd het volgende aan te halen dat den zendeling Kramer blijkens eene medeeling in het *Alg. Handelsblad* in het Tijdschrift van de Rijnsche zending (1901 n°. 4) verhaalde omtrent de uitbreiding van het christendom onder de heidenen op Nias.

„Wij hebben den indruk gekregen, dat het christendom in deze geheele uitgestrekte streek de overwinning behaald heeft over het heidendom; in alle dorpen hebben wij christenen en doopcandidaten ontmoet en in alle geval zijn alle bewoners in dit uitgestrekte gebied onder den invloed van het christendom. De afgoden verdwijnen hoe langer hoe meer uit de huizen en uit de dorpen, en nergens zagen wij offers brengen. De oogst is groot, maar de arbeiders ontbreken op alle zendingsposten van Nias."

Wat de bekeering en beschaving uitwerkt blijkt uit het volgende citaat:

„Vroeger was het noodig dat de lieden op hooge rotsen woonden om voor vijanden eenigszins in veiligheid te zijn; nu wonen zij echter ook aan den voet der steile rotsen veilig; de vijanden komen niet meer naar Soabhili, daar er een kerk staat".

De „kerk" is dus op Nias wel het symbool van rust en vrede!

Of wil men een ander citaat uit Kramer's mededeelingen.

„Zoo veranderen de tijden en de omstandigheden; vroeger waren de bewoners van Hilidoeho zeer gevreesd en berucht, als dieven en roovers, — nu vragen zij als christenen onderwezen te worden".

Niet de dwang, maar de overtuiging, door de zendelingen gewekt, brengt blijvende verbetering. Coolsma wees ook op de opmerkelijke verandering in de gezindheid der bewoners van het binnenland door de kerstening teweeg gebracht. Voorheen waren zij als koppensnellers gevreesd en vonden hun bestaan in plunderen, maar nu verklaren zij van deze levenswijze genoeg te hebben. Ook deze schrijver is geen optimist. Niet allen, die zich op Nias laten doopen, meent hij, doen dat uit overtuiging; voor velen is het christen worden een „mode-artikel". Sommigen zijn „het heidendom moede en beseffen dat het christendom iets beters geeft; anderen zoeken beveiliging tegen roovers en koppensnellers; anderen weder worden gedrongen door het verlangen eindelijk eens verlost te raken van die knevelarijen der hoofden".

„Het moge zoo zijn", zeide de schrijver in het *Handelsblad*, „is dan toch

niet het voldingend bewijs geleverd, dat de zendelingen op Nias de ware pioniers zijn der beschaving?"

* * *

Achterlijke toestanden op andere eilanden langs de Westkust van Sumatra. In aansluiting aan het artikel van den heer Kielstra over Nias, schrijft men aan de *Nieuwe Courant* in haar No. van 10 Juli j.l. over de reeks kleinere eilanden, die zich als zoovele golfbrekers langs de kust van het groote Sumatra uitstrekken, alsmede over het tamelijk ver uit de koers liggende Engano, waar de Regeering zich uit een oogpunt van zuinigheid eveneens zooveel mogelijk van inmenging heeft onthouden.

Op Poeloe Tello hebben wij een Controleur, op één der Mentawei-eilanden en op Engano sinds enkele jaren een inlandsche posthouder. Het laatste eiland wordt acht malen per jaar door een boot van de Paketvaart-Maatschappij aangedaan, die den resident van Benkoelen of een vervangend ambtenaar, den djaksa en den dokter-djawa derwaarts brengt, om ieder van die heeren in de gelegenheid te stellen gedurende een paar dagen hun functies uit te oefenen. Thans moet daar zelfs een inlandsche vaccinateur wonen.

Hiermede zijn zoo wat alle bestuursorganismen op die vele eilandjes aangegeven.

Bijna alle eilanders onderscheiden zich door een onbehoorlijke mate van onafhankelijkheidszin. Ongehoorde toestanden komen onder hen voor, waarvan pandelingschap en slavernij als een „geregelde orde" van zaken mogen genoemd worden.

De schrijver schetst in bijzonderheden hoe overwalsche schippers en handelaars tot pijnlijk-onheusche botsingen aanleiding geven en hoe zij door bedrog inwoners als pandelingen weten mede te nemen. Een actief optreden van Gouvernementswege door detacheering van personeel en herhaalde inspecties daarvan wordt door hen noodig geacht en hij twijfelt niet of bij eenig tactvol optreden zullen de bewoners dit wel zoo aangenaam vinden als de heerschappij van eenige usurpators, waaronder zij thans gewoonlijk zuchten.

In den jongsten tijd heeft het bestuur ter S.W.K. zich genoodzaakt gezien eenigszins krachtig in te grijpen op de Mentawei-eilanden. Op het eiland Zuid-Porah in het landschapje Si Oban was een paar jaar geleden een inlandsche posthouder gevestigd, die eenige gewapende politiedienaren tot zijn beschikking had. Deze werd door de bevolking op een goeden dag genoodzaakt in de kruisboot plaats te nemen en naar Padang terug te keeren. Ruim een jaar daarna werd eene andere vestiging gesticht op het meer zuidelijk gelegen eilandje Noord-Pageh, genaamd Sanang Toengkoe, bestaande uit een inlandsche posthouder met 20 gewapende politiedienaren. Van kwaadwilligheid van de zijde der bevolking is tot heden aldaar niets vernomen. De Obaneezen echter schenen met den overwal niets meer te maken te willen hebben en namen eene vijandige houding aan toen daar vele maanden geleden een groote prauw uit Padang coprah kwam laden. De bemanning werd fel beschoten — met pijl en boog — en eenige lieten er het leven bij. Toen dit bekend werd ging een militaire macht van één officier met 20 man met den controleur bekend maken dat de eilanders een zekere boete te betalen hadden en toen deze geweigerd werd, legde men beslag op twee prauwen. Daartegen ontstond

gewapend verzet, natuurlijk met het gevolg, dat de onhandelbare eilanders verdreven werden.

Op 7 Juni j.l. werd het gouvernements stoomscheepje Condor nog eens van Padang naar Si Oban gezonden. Aan boord waren weer de controleur der Padangsche Ommelanden en één officier met twintig onderhebbende fuseliers van het 17e bataljon infanterie te Padang. Doel van den tocht was, poolshoogte te nemen van de stemming der Obaneezen.

Volgens het verslag van den tocht, voorkomende in de Sumatra-Bode van 11 Juni j.l. kwam de Condor eerst bij de nieuwe vestiging Sawang Toengkoe, nam daar den posthouder aan boord en diens kruisprauw op sleeptouw. In den middag van 8 Juni j.l. bereikte men Si Oban en bleef daar tot den volgenden middag op de reede liggen.

Geen enkele der kustbewoners kwam aan boord. Wel kon men zien hoe eenigen over het strand liepen. Zelfs meende men op te merken, dat die lieden uitdagende gebaren maakten tegen het stoomscheepje. Doch eigenlijke vijandelijkheden hadden niet plaats, zoodat onzerzijds ook niet handelend kon worden opgetreden.

Men had geen enkele aanraking met de eilanders verkregen.

Ten slotte stelt de schrijver de vraag: zal men Si Oban — en daarmede het geheele eiland Zuid-Porah — van nu af ongemoeid laten, totdat mogelijk een internationaal conflict ontstaat?

In het Ochtendblad van 14 Juli j.l. bespreekt ook het *Alg. Handelsblad* onze betrekking tot de Mentawei-eilanden onder vermelding van hetgeen de Encyclopaedie van N. I. er van zegt en acht eene vestiging onder bekwame Europeesche leiding blijkbaar wenschelijk. „Wie weet" zegt dit blad, „of de Mentawei-eilanden met hun gezond klimaat, met hunne prachtige bosschen van timmerhout en kokospalmen, met hunne ruime baaien en veilige reeden, dan nog niet eenmaal zullen behooren tot die deelen van onzen archipel, waarop wij met trots kunnen wijzen.

* * *

De uitbreiding van den invloed van Nederland in Borneo is de titel van een artikel van den bekenden Dr. A. W. Nieuwenhuys in *De Gids* van Juli. Daarin wordt beschreven hoe in het centrale gedeelte, grenzende aan Serawak en waar de Kajan- en de Mahakkam of Koetei-rivieren naar het oosten, de Barito naar het zuiden stroomen, een uitgestrekt heuvel- en bergterrein zich uitstrekt, waar de schaarsche bevolking slechts hier en daar in het groote donkere woudkleed eenige lichte plekken aanbrengt door de ontginning hunner droge rijstvelden of ladangs. De Bahau-bevolking aan de Boven- en Midden-Mahakkam is sedert twee jaren onder ons rechtstreeks bestuur gebracht en een controleur te Long-Eram gevestigd. Om de noodzakelijkheid van die bestuursuitbreiding ook voor andere gedeelten aan te toonen, geeft het artikel een duidelijke voorstelling van den stand van zaken, die eenige overeenkomst heeft met wat men ook op Celebes en Sumatra aantreft.

Overal aan de kusten leven Maleiers, die handel drijven en rijkjes stichten, waarbij zij zooveel mogelijk trachten te leven op kosten van de meer arbeidzame inheemsche bevolking. Deze is daardoor meer naar de binnen-

landen teruggedrongen. Wanneer men zich de vraag stelt hoe het komt dat zulke uitgestrekte vruchtbare terreinen zoo slecht bevolkt zijn, dan ziet de schrijver als geneesheer de hoofdoorzaak in de malaria en andere ziekten in de door de Dajaks bewoonde streken, welke het individu verzwakken en storend op zijne vermenigvuldiging inwerken. Van de twee groote volksstammen door hem bestudeerd, zijn de Kenja's, die op ± 600 M. boven de zee aan de bronnen van de Kajan wonen, door het koelere klimaat, talrijker, krachtiger en beter ontwikkeld. De lager wonende Bahau's zijn een niet krachtig ras, dat zoowel in zijne physische als psychische ontwikkeling alle sporen draagt van zich slechts met moeite staande te houden in den strijd, dien de levenskracht dezer stammen te doorstaan heeft met de schadelijke invloeden van het klimaat der tropische bergwouden en met de ziekten die daar heerschen. Geheel logisch wordt de vreesachtigheid en het bijgeloof van deze stammen als een uitvloeisel er van geschilderd. Altijd bevreesd door verkeerde handelingen de booze geesten te ontstemmen, niets durvende ondernemen zonder raadpleging van voorteekens enz., zijn zij een gemakkelijke prooi van brutale indringers, die met allerlei gevaren dreigen en slechts een enkele maal wordt de door Maleiers geknevelde bevolking zoodanig ontstemd, dat zij tot moord op die indringers overgaat. Overigens zijn hunne sneltochten, waarbij zij een enkel argeloos slachtoffer onverhoeds overvallen al evenmin een bewijs van hun dapperheid en kracht. Zij hebben daarentegen vele met hun aard van landbouwers overeenkomende goede eigenschappen. Van karakter zijn de Bahau's kalm, geduldig en arbeidzaam, matig in voeding en het najagen van genot, niet verslaafd aan drankzucht en spel. Zij onderscheiden zich door groote technische vaardigheid en door het met gemak aanleeren van vreemde talen.

Daar tegenover schetst de schrijver de Maleiers der kuststaten, die hun overwicht op de oorspronkelijke bewoners hoogstwaarschijnlijk daaraan te danken hebben dat zij persoonlijk ondernemender en moediger zijn en, overal rijken en rijkjes vormend, tegenover de onderling verdeelde Dajaks meer gezamenlijk handelend konden optreden. Buitendien hadden zij te beschikken over betere wapenen en andere hulpmiddelen der cultuurvolken, met welke zij over zee verkeeren.

Terwijl de Maleiers zich op vele plaatsen vroeger slechts aan de kusten en den benedenloop der rivieren lieten gelden, hebben zij in latere jaren een machtigen prikkel gekregen om het binnenland in te trekken en zich daar te nestelen, namelijk door de sterk vermeerderde vraag der Europeanen naar boschproducten, vooral naar getah-pertja, caoutchouc en rotan, waardoor deze enorm in prijs zijn gestegen. De handelsgeest en lust tot zwerven der Maleiers vonden hier een veld, waarop zij eene bijzondere energie konden ontwikkelen. Hoe hierdoor vestigingen ontstonden, waar kaart- en dobbelspel en hanengevechten aan de orde van den dag waren en hoe alle schelmen zich daar vereenigen en een ongunstigen invloed op de Dajaksche bevolking uitoefenen, wordt vervolgens in het licht gesteld, als ook de wijze waarop de Maleiers in het algemeen hun gezag over de Dajaks uitoefenen. Daar waar deze stammen rechtstreeks onderworpen werden zijn zij niet veel meer dan lijfeigenen. Van de verder afwonenden weten de Maleiers, die de iviermonden bezet houden, hooge belastingen op handelswaren te heffen

omdat zij den in- en uitvoer in hun macht hebben en den eenigen toevoerweg voor zout, ijzer en rijst in tijden van schaarschte kunnen afsnijden. Op onregelmatige tijden gaan troepen Maleiers het binnenland in om de bevolking die hen niet durft weerstaan, te brandschatten, Volgens onze opvatting ligt dan ook volgens de schrijver in den bestaanden staat van zaken weinig grond voor de bewering, dat het rijk van een Maleisch hoofd van zulk eene nederzetting aan de riviermonding zich uitstrekt tot over het geheele stroomgebied van de rivier en dat alle daarop wonende Dajaksche stammen hem toebehooren. Zoo meent de panambahan van Sintang dat hij de wettige overheerscher is van het uitgestrekte stroomgebied van de Melawie, hoewel hij geen spoor van bestuur over de bovenlandsche stammen uitoefent en zich met het land alleen in zoover bemoeit, dat hij en zijne vele familieleden er, al naar de toevallig heerschende toestanden, meer of minder opbrengsten uit trekken. Verhaald wordt hoe een energiek Dajaksch kampongopperhoofd Raden Pakoe in 1895 gebruik maakte van den door de Maleiers opgewekten haat, om de bevolking tegen het Sintangsche bestuur in opstand te brengen en hoe de vorst daarop onze hulp inriep en door eene militaire excursie, gesteund door de Tëbida Dajaks, die opstand gedempt en Pakoe gevangen genomen werd.

De wijze waarop van uit Koetei door een zoon van den vorigen sultan in het gebied van de Mahakkam werd huisgehouden, vormt een tegenhanger van dit tafereel en aan de brandschattingen en moorden in het gebied beneden de watervallen waar de Bahau's door hun zwak karakter machteloos waren, kwam eerst een einde sedert in Juni 1900 de Controleur Barth zich daar vestigde.

De Bahaustammen boven de watervallen: Longglat's, 'Ma Soeling's, Kajan's en Pnihing's verkeerden door hun afzondering in voordeeliger omstandigheden, doch de toestand hunner stamverwanten beneden maakte op hen een diepen indruk, vooral omdat zich reeds enkele benden boschproducten-zoekers zich bij hen vertoonden. Nog meer ontzenuwend werkte op hen de vrees voor een herhaling der invallen van de Batang-Loepar-stammen uit Serawak. Dit leidde hen er toe naar beschermers uit te zien en daar zij zich van het Nederlandsch gezag weinig goeds beloofden, daar de vertegenwoordiger te Koetei weinig macht scheen te hebben en de veraf gelegen Wester afdeeling zich slechts merkbaar maakte door zware boeten, opgelegd voor het dooden van Maleiers, waardoor de Bahau's hun juk trachten te verlichten, zoude eene inlijving bij Serawak veel kans van slagen gehad hebben, als men daar niet de gewoonte had zich in afgelegen streken vooral door middel van Batoe-Loepar benden te doen gehoorzamen. Zoo was in 1896 bij de komst van Dr. Nieuwenhuys de bodem voorbereid voor het invoeren van ons rechtstreeksch bestuur, waartoe de Bahau's door zuiver eigenbelang gedreven werden.

Ook de meer krachtige Kenja's erkennen de voordeelen van een geregeld bestuur en het ontstaan en het voortbestaan van Serawak berustte in de eerste dertig jaren van zijn bestaan mede in hoofdzaak daarop, dat de Dajaksche stammen de weldaden op prijs leerden stellen, die één Engelsche familie door eene regeering naar westersche grondbeginselen hun deelachtig kon doen worden.

Ten slotte bespreekt de schrijver het bestaan en de regeeringsbeginselen

der Maleische Staten, welke veelal geheel in strijd zijn met onze begrippen van moraliteit. De Maleische vorstenfamilies, hoe dikwijls ook door ons gesteund, zullen nimmer uit gehechtheid tot onze bondgenooten behooren. Daarentegen zullen wij in staat zijn zonder veel opofferingen de meer voor ontwikkeling geschikte Dajaks volgens onze hooger staande regeeringsbeginselen te besturen en aan ons te binden door het scheppen van gunstiger levensvoorwaarden. Door de tegenwoordigheid der Nederlanders in het bovenstroomgebied wordt aan de Maleiers beneden de mogelijkheid ontnomen om zich terug te trekken in voor Europeanen zeer moeilijk toegankelijk terrein en tevens de beschikking over wel niet zeer moedige maar toch lastige hulptroepen uit het binnenland. Blijkens bevoegde beoordeelaars heeft men in de Battak- en Gajoelanden en op Celebes overeenkomstige toestanden en waar wij bij invoering van ons onmiddellijk bestuur het ergerlijke daarin zien plaats maken voor rust en eene vroeger niet gekende veiligheid, daar kan volgens den schrijver: „het Nederlandsche volk de zware taak van het bestuur van zooveel millioenen lager staande natuurgenooten blijven volvoeren onder de bemoedigende overtuiging, dat zijne tegenwoordigheid in den Indischen archipel ongetwijfeld er toe heeft bijgedragen, om het levenslot van tallooze geslachten te verlichten en om hen verder te brengen op den weg van den vooruitgang, dan wanneer zij aan zichzelf waren overgeleverd gebleven."

* * *

Een expeditie tegen de Dajaks van uit Serawak. Tot welke treurige gevolgen het leidt wanneer men met deze volken hard tegen hard gaat handelen en klimaat en plaatselijke omstandigheden daarbij hun invloed doen gelden, blijkt in tegenstelling met het voorgaande, uit een in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 Juli j.l. afgedrukt telegram dat de *Daily Express*, den vorigen dag uit Singapore ontvangen had en dat luidt:

„Een vreeselijk lot heeft een leger van inlandsche soldaten in Serawak getroffen, die uit waren gezonden tegen de koppensnellers in het binnenland van Borneo. De expeditie die uit 10,000 man bestond, werd in 700 booten de Batang Loepar-rivier opgezonden, in het zuiden van Serawak. In den eersten nacht werden de manschappen in een van de achterste booten door cholera aangetast die zich snel verspreidde tot bijna alle manschappen waren aangetast. Het lijdt geen twijfel dat zij het smerige rivierwater hadden gedronken dat besmet was met cholera-kiemen. Op de vloot ontstond vreeselijke verwarring, maar de aanvoerder besloot toch verder de rivier op te gaan en niet terug te keeren. Den tweeden dag was de ravage van de cholera nog erger. Honderden manschappen lagen dood of stervende in de booten. Vele booten konden, omdat de bemanning ziek was, de vloot niet bijhouden en dreven terug, stroomafwaarts. In den nacht van den derden dag waren er 300 dooden en dreven 50 booten onbeheerd weg. Toen besloot de aanvoerder terug te keeren, maar voor de terugtocht was volbracht waren er 2000 man van de expeditie omgekomen. De oevers van de Batang Loepar-rivier waren bezaaid met doode en stervende soldaten. De Dajaks kwamen onderwijl uit hun schuilplaatsen en wierpen zich op de hulpelooze slachtoffers. De heele rivier is besmet en de ziekte verbreidt zich stroomafwaarts".

Blijkens een later bericht zouden zes verlaten dorpen van de Dajaks ver-

woest zijn maar de toenemende cholera de expeditie gedwongen hebben op Simanggang (een niet nader aangeduide plaats) terug te trekken. Men vreesde dat eenige Europeesche deelnemers aan den tocht, aan de ziekte overleden waren. Volgens nadere berichten bedraagt het verlies duizend man, doch zou het doel der expeditie bereikt zijn.

* * *

Hooger onderwijs in Indië. In de Juli-aflevering van *Onze Eeuw* wijdt de heer E. B. Kielstra een opstel aan de taak der Indische Regeering ten opzichte van hooger onderwijs.

Hieronder verstaat de schrijver behalve dat der universiteiten, ook dat der Polytechnische school, der Veeartsenijschool, der Hoogere Land- en Boschbouwschool, der Koninklijke Militaire Academie en der voormalige Indische Instelling te Delft. Dat er rechtstreeks, behalve met de zoogenaamde afdeeling B, niet veel aan zulk onderwijs in Indië gedaan is, wordt verklaard door vergelijking van het aantal jongelieden dat in Nederland en in Nederlandsch-Indië het eindexamen der H. B. S. aflegt en volgens de laatst bekende cijfers zich verhield als 1400 tot 34.

Men kan niet verder gaan dan den eisch te stellen, dat elke instelling, die een in verhouding tot de kosten voldoend aantal leerlingen kan bezitten, in Indië aanwezig behoort te zijn.

Omtrent de Afd. B. wordt gezegd dat zij, die pleiten voor het behoud der school, zich op het standpunt stellen, dat aan Indische jongelieden niet de eenige instelling mag worden ontnomen, waar zij in Indië zelf hunne studie kunnen vervolgen. De schrijver stelt daar tegenover dat de Staat *veel meer* moet doen dan hij tot dusver deed om verdere studie te bevorderen, doch dat het verkeerd is, alleen te denken aan de opleiding van aanstaande *ambtenaren* en alle Staatszorg daartoe te beperken.

Wel werd in 1848 de gouvernementsdienst bijna het eenige middel van bestaan geacht en in 1864 eindelijk aan den toen geuiten drang gevolg gegeven, maar thans zijn volgens den schrijver de toestanden veranderd en zien de ontwikkelde jongelieden hun toekomst niet alleen in 's lands administratieven dienst, maar ook bij andere takken daarvan en bij particuliere ondernemingen. Voorts moet volgens hem ook aan de inlandsche en Chineesche leerlingen der H. B. S. de voortzetting hunner studiën mogelijk gemaakt worden. Intusschen is er in de eerste jaren nog geen uitzicht dat de middelbare scholen een groot aantal inlandsche leerlingen zullen tellen en dat het aantal die eindexamen afleggen zoo zal toenemen dat oprichting van eigen instellingen van hooger onderwijs gewettigd wordt.

Om aan de Indische jongelieden dat gemis te vergoeden, wil de schrijver hen door financieele hulp van den Staat in de gelegenheid stellen de hoogere onderwijs-inrichtingen in het moederland te bezoeken. De kosten van zulk eene voor het oogenblik radicale oplossing zijn geen bezwaar. Met *f* 150,000 's jaars zoude elk jongmensch vrije overtocht heen en terug en gedurende gemiddeld vijf jaar *f* 1000 toelage per jaar kunnen verkrijgen en vergeleken met de 43 ton gouds, welke thans het onderwijs in Indië kost, legt dat bedrag geen noemenswaardig gewicht in de schaal.

Waar de schrijver het overigens voor vele jongelieden nuttig vindt om

eenige jaren in eene andere omgeving door te brengen en zich vertrouwd te maken met de maatschappelijke toestanden in het moederland, meenen wij eenige overeenkomst te vinden met de elders in deze aflevering besproken denkbeelden van den heer Fallot met betrekking tot de Fransche koloniën.

Het *Alg. Handelsblad* van 13 Juli jl. betuigt zijn instemming met het door den heer Kielstra in Onze Eeuw geopperde denkbeeld. De schrijver acht eene dergelijke regeling het door de Indische Regeering vervullen van een te lang verzuimden plicht en meent dat wanneer deze royaal wordt uitgevoerd geen bezwaar meer tegen de opheffing der afdeeling B. van het gymnasium te Batavia kan rijzen. Voor de Indische ouders, die hun zoon naar Europa zenden, is het van belang dat zij zoo mogelijk zekerheid hebben van diens toekomst, als hij zijn studiën behoorlijk volbracht heeft. Het schijnt den schrijver daarbij een *politiek* belang dat de jongelui uit Ned.-Indië niet de minste reden hebben om te denken, dat zij bij plaatsing bij den een of anderen tak van dienst aldaar worden achtergesteld bij personen in Nederland geboren. Om dit te voorkomen geeft hij in overweging „dat jaarlijks aan een — voor elke categorie beperkt — aantal Indische jongelieden de toezegging werd gegeven dat zij, binnen een redelijken tijd hunne studiën volbrengende, bij physieke geschiktheid eene plaatsing in 's lands dienst kunnen vinden.

„De ranglijst van het eindexamen kan dan aangeven wie voor het verkrijgen van zoodanige toezegging het eerst in aanmerking komt.

„De cijfers der aldus beschikbaar te stellen plaatsen zullen jaarlijks kunnen veranderen; wij kunnen ons voorstellen dat, *bijvoorbeeld*, in eenig jaar wordt bekend gemaakt, dat van de jongelieden die aan het eindexamen der H. B. S. in Indië hebben voldaan en, met eene toelage uit de Indische kas, hunne studiën in Nederland voortzetten, na voltooide studie plaatsing in 's lands dienst wordt toegezegd aan:

6 bij 's lands burgerlijken dienst;
4 „ de rechterlijke macht;
4 „ het korps officieren van gezondheid;
2 „ „ „ ingenieurs der openbare werken;
1 „ „ „ mijningenieurs;
1 als predikant.

18 te zamen.

„Op deze wijze zoude dan voor de Indische jongelieden het stelsel van candidaat-ambtenaren toepassing kunnen vinden. Die jongelieden zouden zich tot niets verbinden; de regeling zou alleen strekken om hun, desgewenscht, zekerheid te geven dat hunne studie voor hen vruchten zal dragen en dat zij niet ten achter zullen worden gesteld.

Bij het ministerie van koloniën wordt dan een lijst aangehouden van personen, „bestemd voor den Indischen dienst"; deze personen komen, wanneer zij aan alle eischen voldoen, vóór anderen voor eene benoeming in aanmerking".

Voor de meeste takken van dienst zal overigens wel steeds voldoende personeel te krijgen zijn, alleen voor den burgerlijken dienst, acht deze schrijver het stellen van candidaat-ambtenaren wenschelijk en wel door in

de eerste plaats in aanmerking te brengen zij die een hooger examen dan dat van de H. B. S. hebben afgelegd en verder gewezen leerlingen daarvan na een vergelijkend examen in de vier talen.

* * *

De Boro-Boedoer. In een artikel van *Onze Eeuw* (Juli afl. bl. 77) behandelt Prof. J. S. Speyer uit Groningen den levensloop van Buddha, zooals die op den Boro-Boedoer is afgebeeld. In het algemeen is er omtrent den stichter van het Buddhisme weinig met zekerheid bekend. De oudste documenten der Buddhistische Heilige schrift staan in tijd nog verder van hem af, dan de Evangeliën van Christus. De verhalen omtrent Gautama Buddha, die vóór zijn monnikwording Prins Siddhartha heette, vloeien over van buitengewone gebeurtenissen, wonderen en tooverhandelingen, waarin de geleerden getracht hebben het uitgangspunt eener legende te vinden en zoo tot eene verklaring te komen, doch men heeft daarbij dikwijls de antieke denkwijzen miskend of de denkbeelden pasklaar trachten te maken voor eene wereldbeschouwing die thans in de smaak valt. Om het ware Buddhisme te leeren kennen moet men zich volgens genoemde schrijver houden aan de werkelijke niet gefatsoeneerde overlevering. Van de belangrijkste heilige boeken bestaan goede vertalingen. De overleveringen zijn echter verschillend naarmate zij bewaard zijn door de secten, waarin de volgelingen zich gesplitst hebben. Eene oudere phase van het Buddhisme wordt vertegenwoordigd door de Hinayana. Het jongere Mahayanisme heeft met zijne rijkere mythologie, zijne leer en practijken meer vat op de menschen en zich over een veel grooter gebied verbreid. Het staat volgens den hoogleeraar vast dat de Buddhisten op Java, evenals het oude volk der Khmers in Cambodja, en nog heden de Buddhisten in Nepal, Tibet, Mongolië, China en Japan aanhangers van het mahayana zijn.

Naast de omvangrijke schriften van de beide hoofd afdeelingen der kerk heeft men ook talrijke gedenkteekenen van bouw- en beeldhouwkunst, die als bewijsstukken van den eersten rang kunnen gelden en onder deze bekleedt de Boro-Boedoer op Java een belangrijke plaats.

Zooals bekend is werden in de monumentale uitgave van 1873 onder leiding van den heer Leemans de talrijke toen bekende reliefs afgebeeld en is later door den heer J. W. IJzerman de ontdekking gedaan dat het oorspronkelijke beneden gedeelte van het gebouw door latere toevoegsels, om verzakking te voorkomen, was gestut, waarbij nog andere reliefs zijn blootgelegd en na er licht beelden van genomen te hebben, weder bedekt.

Aan de determineering der gebeeldhouwde voorstellingen is veel gelegen en op dit gebied valt nog veel te doen. In het jaar 1894 deed een Russisch hoogleeraar S. F. Oldenburg de verrassende ontdekking dat eene geheele reeks van die reliefs (op de bladen 136—164 No. 1—115 bij Leemans) tooneelen voorstelt uit heilige vertelsels, zooals zij voorkomen in een beroemden bundel der Noordelijke Buddhisten, *Jatakamala.* Niet alleen zijn de onderwerpen dezelfde, maar de beeldhouwer gaf ze in dezelfde volgorde en heeft blijkbaar den eigen tekst van den grooten dichter-monnik Çûra tot leidraad gehad.

Het gedeelte der verhandeling van Oldenburg, dat op deze zaak betrekking

heeft werd door Prof. Kern uit het Russisch vertaald en geplaatst in de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde v. N. I.* (Zesde Volgr. III, bl. 49.) [1] Behalve deze reeks heeft dezelfde geleerde nog eenige legenden weten te identificeeren, die in andere teksten voorkomen, doch eveneens van de Noordelijke Buddhisten, d. i. de aanhangers van het mahayana.

Onder alle geschiedenissen staat die van den Çakyaprins zelven bovenaan, den zoon van koning Çuddhodana en de vrome koningin Maya (van het rijk Kapilawastu) en het was te verwachten dat men die in de eerste plaats in de gebeeldhouwde voorstellingen van den Boro-Boedoer zoude aantreffen. Reeds zeer spoedig na het blootleggen heeft de heer F. C. Wilsen, die het plaatwerk hielp samenstellen, waarbij Dr. Leemans den tekst schreef, deze geschiedenis in een reeks van 120 opvolgende reliefs herkend. Daar evenwel niet elk van die voorstellingen een belangrijk tijdsgewricht in de levensgeschiedenis van den held tot grondslag had, was de beschrijving vaag gebleven en veel daarin slechts bespiegeling en onderstelling.

Thans komt aan den heer C. W. Pleyte de eer toe ontdekt te hebben dat de tekst, welke aan deze geschiedkundige beeldhouwwerken ten grondslag is gelegd, de Lalita wistara is, een bij uitstek heilig werk van de Mahayanisten. Deze ontdekking gaf aanleiding tot eene nieuwe behandeling en beschrijving en als gedelegeerde van Ned.-Indië voor de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900, maakte hij van de gelegenheid gebruik om zelf op Java de origineelen weder te bezichtigen en met de door Leeman uitgegeven teekeningen te vergelijken.

Daar er bovendien behoefte bestond aan eene geïllustreerde beschrijving van de gebeeldhouwde voorstellingen, met name de Buddhalegende, besloot de uitgever J. H. de Bussy tot de uitgave van een in de Duitsche taal geschreven, door den heer Pleyte samengesteld werk, waaraan Prof. Speyer ten slotte een belangrijk deel van zijn opstel wijdt, en dat in *De Indische Gids* van Januari jl. (bl. 102) door Dr. H. H. Juynboll werd aangekondigd.

* * *

Spoorwegen op Zuid-Sumatra. In het *Vaderland* van 5—7 Juli jl. plaatste de heer P. C. Huyser een tweetal artikelen over eene spoorweg-verbinding van Batavia met Palembang en daarmede gepaard gaande kolonisatie van Javanen op Zuid-Sumatra.

In de eerste plaats bespreekt de schrijver de toenemende bevolking van Java en de middelen, die volgens zijn oordeel nog ter beschikking zijn om aan deze voedsel te verschaffen. Veredeling van zaden, kunstmatige bevloeiing, intensieve cultuur, vrije beschikking van den inlander over zijn tijd enz. kunnen de opbrengsten doen toenemen en daar er naar den maatstaf van België op Java nog wel plaats is voor het dubbele aantal bewoners, zoude het gevaar voor overbevolking voorloopig zijn af te wenden. Niettemin acht de schrijver emigratie van Javanen naar de overige eilanden, en in 't bijzonder naar Zuid-Sumatra, een schoon bestuursideaal. De wanverhouding tusschen opper-

---

[1] Daarin wordt verwezen naar de Engelsche vertaling van de Jatakamala of „Garland of Birth Stories" van denzelfden Prof. Speyer. Men vindt deze in de 5de Volgr. VII 129, 254, 441 en X 201, 321 en 616.

vlak en bevolking, die thans in de Lampongs wordt aangetroffen, kan eenigszins worden weggenomen door stelselmatige overplanting van Javaansche familiën naar Sumatra. Voorbereiding is echter noodig. Er moet vooral gezorgd worden voor geregeld dagelijksch verkeer over straat Soenda; er moeten woningen gebouwd worden; landbouwgereedschappen, ploegvee, paarden en zaden worden verstrekt, en voeding en kleeding worden verschaft, minstens zoolang tot de eerste oogst is binnengehaald. In dit alles is zonder veel bezwaar te voorzien; vele kolonisten zullen hun bezittingen medenemen; doch de voornaamste moeilijkheid is het aanleggen van behoorlijke transportwegen, vooral in den zachten kleibodem en het heuvelterrein, waar veel regen valt zooals in Zuid-Sumatra. Daarom zal de stoom te hulp geroepen moeten worden en acht de schrijver het begin van alle begin een stoompontveer over Straat Soenda en het aanleggen van een spoor- of tramweg van af eene geschikte landingsplaats aan de Lampongbaai naar Palembang.

„De bouw van een spoorweg", zegt hij, „is een machtig hulpmiddel voor kolonisatie. De kolonisten kunnen al dadelijk daarbij geld verdienen en de transport-quaestie wordt opgelost. Geleidelijk zullen de kolonisten zich links en rechts van de spoorbaan kunnen vestigen; de wildernis opruimen, rijstvelden aanleggen, vruchtboomen planten en boschproducten voor den handel inzamelen. Daar, waar de spoorbaan de rivieren snijdt, kunnen de kolonisten zich aan de boorden dier stroomen vestigen en de communicatie met den spoorweg te water onderhouden".

Wanneer de lieden maar goed behandeld worden, twijfelt de schrijver niet of het volk zal toestroomen als de hoofden op Java maar geen belemmeringen daartegen in den weg leggen. Thans wordt de Javaan belet om te gaan werken, waar hij wil „door de eischen die heeren-, cultuur- en dessadiensten stellen. „Onze bestuurs-inrichting houdt hem in knellende banden gevat, en men dwingt hem, zonder dat hij zich in iets aan de maatschappij vergrepen heeft, om publieken arbeid voor den staat of voor zijn gemeente te verrichten, zonder eten en zonder loon. Zij die, deze toestanden kennende, den Javaan voor een luiaard uitmaken, hebben een wonderlijk denkbeeld van hem. Men moet zóó ijverig, zóó goedig en zóó lijdzaam zijn als een Javaan, om zulk een juk geduldig te dragen".

Met den aanleg van een Zuid-Sumatra-Spoorweg zullen nog andere groote belangen gediend worden; jongelieden zullen er een eervol bestaan bij vinden, de mijnbouw zal worden aangemoedigd, handel en industrie gebaat worden, enz.

In zijn tweede artikel erkent de schrijver dat het in de eerste jaren niet te verwachten is dat deze spoorweg winst zal afwerpen; maar het doel is ook niet „om dadelijk rijkdom te oogsten, doch wel, om rijkdom voor de toekomst te zaaien". In verband daarmede wordt gewezen op de hulpbronnen, die Zuid-Sumatra bezit, op de 300.000 zielen waarmede Java toeneemt en die als pépinière voor arbeidskracht kunnen dienen, op hetgeen Engeland nog onlangs gedaan heeft door den aanleg van een spoorweg van de Afrikaansche kust tegenover Zanzibar naar Uganda aan het Victoriameer, waarvoor 15000 Hindoes van Britsch-Indië naar Afrika overgebracht zijn en op het gevaar dat de vreemdeling ons het werk uit handen zal nemen.

In deze zaak wenscht hij dat men het woord niet gunne „aan bekrompen financiekunst" en wijst op het crediet dat Nederland bezit, doch neemt ten

slotte aan dat onze Regeering, om gegronde redenen, niet te bewegen is, om dit werk aan te vatten en vraagt of particuliere krachten het dan vermogen. Of men geld zal willen steken in eene onderneming, die meer van staatkundigen dan van direct winstgevenden aard is, zal veel van de concessievoorwaarden afhangen en dan meent hij dat de Regeering de volgende voorwaarden aan een concessionaris zoûde kunnen verleenen:

1o. Een tijdperk van preferentie toestaan van 5 jaren, voor de opneming der lijn en der hulpbronnen van het land.

2o. Rente-garantie, zoolang, tot de exploitatie winstgevend is.

3o. Afstand in kosteloozen erfpacht van niet door inlanders geoccupeerden grond, grenzende aan beide zijden der baan, te zamen beslaande een oppervlakte van één vierkanten kilometer grond per kilometer baan.

4o. Recht van ontginning en mijnbouw op dien grond.

5o. Beschikking over het hout in de bosschen voor spoor- en huizenbouw, en vrijheid van inzameling van boschproducten.

De schrijver wil zijne denkbeelden door middel der drukpers onder de oogen brengen van Regeering en volk in Nederland en in Indië. Zijn bedoeling is onbaatzuchtig, „dit is duidelijk", zegt hij, „dewijl alleen beheerders van krachtige geld-instituten deze zaak kunnen aanvatten, bij onthouding der Regeering. Er is opwekking noodig om niet ten achteren te blijven bij de vooruitstrevende richting van onze mede-koloniale Mogendheden".

Wij kunnen het warme pleidooi niét verder afschrijven, doch gevoelen veel waardeering voor het enthousiasme dat er in ligt. Toch kunnen groote ondernemingen daardoor alleen niet levensvatbaar zijn en moeten er practische grondslagen zijn waarop wordt gewerkt. Wordt de zaak aan een voorloopig concessionaris afgestaan, dan vreezen wij dat de door den schrijver genoemde voorwaarden de kiem van mislukking reeds in zich dragen. Men weet van de details van een spoorwegnet op Zuid-Sumatra nog nagenoeg niets en kan zelfs niet vast stellen waar en langs welke plaatsen de lijnen het best zouden zijn te leggen om de voor land- en mijnbouw meest geschikte terreinen aan te doen, om de technische moeilijkheden tot een minimum te brengen, om het meeste vervoer te trekken, ongezonde streken te vermijden, enz. Er moet dus een onderzoek worden ingesteld, dat op een veel breederen grondslag dient plaats te hebben, dan in een beschaafd land, waar de behoeften reeds duidelijk spreken. Laat men gedurende vijf jaar een particulier of eene maatschappij, voor welke de geldquaestie de hoofdzaak is, met uitsluiting van anderen vrij, om zulk een onderzoek te doen, dan bindt men zich voor onbepaalden tijd, want verzoeken om verlenging van dien termijn zullen niet uitblijven en zijn bezwaarlijk te weigeren.

Daarom is het voor alles noodig dat van gouvernementswege dat onderzoek vooraf ga en de aanwijzing van den ingenieur K. J. A. Ligtvoet voor zulk eene verkenning is het bewijs dat reeds gehandeld wordt. Staat het dan vast welke lijn of lijnen met eenige hoop op goeden uitslag zijn aan te leggen, dan worden de voorbereidende maatregelen voor eene maatschappij beter te overzien en kan er met meer grond een niet te overschrijden termijn voor gesteld worden; doch dan is het noodig dat men voor de uitvoering ook met een wezenlijk krachtig geldinstituut onderhandelt en niet met een van die tallooze concessiejagers, die zich op dergelijke ondernemingen trachten te werpen, zonder iets

tot verwezenlijking te kunnen bijbrengen, omdat zij slechts toegerust zijn met winstbejag, instede van kennis, arbeidskracht of kapitaal.

Reeds nu zijn er volgens het Kol. verslag al acht aanvragen in behandeling. Op dit gebied even als bij zoo menig onderwerp van koloniaal beleid is men al te zeer geneigd enkele leuzen te volgen en zonder de zaken grondig te bestudeeren, stellingen als waar aan te nemen, omdat zé door velen herhaald worden. Zoo schijnt het van zelf te spreken dat een lijn, die eerst in de toekomst rendeeren zal, kan en behoort te worden aangelegd met rentegarantie zoolang tot de exploitatie winstgevend is. Dit komt slechts dan volkomen juist voor wanneer de exploitatiekosten althans door de inkomsten worden goedgemaakt, anders is het bedrijf als spoorweg op zich zelf ondoenlijk. De schrijver zag dit blijkbaar in en wenscht aan de onderneming te verbinden de kostelooze erfpacht van gronden langs den spoorweg zooals dit bij vele Afrikaansche lijnen is gebeurd. Men krijgt dan eene groote cultuur- en mijnbouwmaatschappij, die voorloopig de spoorlijn met verlies er bij exploiteert om de producten van haar bedrijf te kunnen afvoeren. Dan is echter de hoofdvraag heeft het Gouvernement inderdaad te beschikken over de begeerde woeste gronden en zijn deze de exploitatie waard. Wat eerstbedoelde quaestie betreft raden wij de lezing aan der Résume's van het onderzoek naar de rechten, welke in de gouvernementslanden van Sumatra op de onbebouwde gronden van Sumatra worden uitgeoefend, waarvan de 2de druk in 1896 te Batavia ter landsdrukkerij verscheen, en wat de vruchtbaarheid van vele perceelen in de Lampongs betreft, ware te rade te gaan met den toestand van eenige aldaar bestaande ondernemingen. Alleen op die wijze komt men tot positieve gegevens en deze kunnen toch bezwaarlijk worden gemist, waar vergelijkingen met het buitenland in den regel blijken te falen.

* * *

De werking der opiumrégie. In zijn van Dag tot Dag van Zaterdag 31 Mei jl. bespreekt de Hoofdredacteur van *De Locomotief* onder anderen de opiumrégie, welke steeds zal staan „voor dezelfde cirkelquadratuur als het pachtstelsel: is verminderde officiëele opiumverkoop een bewijs van verminderd gebruik, dan wel van toenemenden sluikhandel?"

In de eerste plaats worden de verbruikcijfers nagegaan en voor de gewesten Soerabaja, Pasoeroean, Probolinggo, Besoeki en Madoera, welke onder de régie gebracht zijn eene belangrijke afneming en bijna gestadige achteruitgang geconstateerd, behalve in Besoeki. Deze vermindering, waarop door het *Alg. Handelsblad* reeds als een verblijdend verschijnsel gewezen is (zie vorige revue bl. 980), is zoo kennelijk dat zij belangrijk genoeg werd geoordeeld om aanleiding tot eene conferentie tusschen den chef van den opiumdienst en de besturende autoriteiten.

De oorzaken van het verschijnsel zullen niet zoo gemakkelijk zijn vast te stellen, maar onder de omstandigheden, die er toe bijdragen, bekleedt blijkbaar de sluikhandel een eerste plaats. De regeering zelf schreef in het Kol. verslag den uitzonderingstoestand van Besoeki toe aan betere bestrijding van de smokkelarij, die daar haren gewonen weg kiest van uit Bali naar den naburigen wal van Banjoewangi en dus op minder onzekere gegevens dan elders schijnt tegen te gaan. „Bij de invoering der régie werd het terstond voorspeld",

zegt de schrijver, „en die waarschuwing gaat reeds nu in vervulling, dat de sluikhandel door de van de pacht vrijkomende kapitalen steeds in hardnekkigheid zou toenemen. Wijlen de Semarangsche opiumpachter Bé Ik Sam schreef in 1886 in zijn bekende brochure „*Vijftien millioen vermeerdering der staats-inkomsten zonder belastingverhooging*", dat op Java dubbel zóóveel sluikopium werd verkocht als door het Gouvernement aan de gezamenlijke pachters werd verstrekt. Indien dit vroeger reeds zoo was, toen de pachters op onze hand waren en in hun eigen smokkelarij althans beperkt werden door de vrees om in den kijker te loopen wegens opvallend kleinen inkoop bij het gouvernement, hoe zal het dan nu wel zijn, nu zij al hun groote handigheid en ijver kunnen wijden aan de zorg om, zelf steeds achter de schermen blijvende, hunne vrijgekomen kapitalen dienstbaar te maken aan smokkelconcurrentie met de régie!"

In *De Locomotief* van 26 Mei te voren is een humoristische brief afgedrukt van Sie Jang Tjay aan Jap Tong Ho of „Indië is geen land voor Chineezen", waarin over den tegenslag in allerlei clandestiene handelszaakjes gesproken wordt, de gefingeerde chinees klaagt over het tot zich trekken door de Regeering van de pachten en die overigens de strekking heeft te wijzen op de volgens het algemeen gerucht in den laatsten tijd waargenomen verhoogde werking van chineesch smeer. „Verscheidene europeesche ambtenaren liggen daarvan onder verdenking, maar in ieder geval kan men er zeker van zijn dat nagenoeg de geheele sleep van lagere inlandsche ambtenaren onder dezen of genen vorm „subsidie" geniet van den chineeschen sluikhandelaar, evenals, en meer dan, van den vroegeren chineeschen pachter. Soerabaja met zijn groote en tegen slechte winden hier en daar goed beschermde kustlijn is al bijna even moeilijk tegen invoer van Bali te beschermen als Japara; Sidajoe wedijvert in smokkel-reputatie met Joana. Naar aanleiding van gesnapten geregelden invoer, van blikjes met opium in Soerabaja en een paar aanhalingen op het naburige Bawean vermoedde de koloniale verslaggever van 1901 reeds in 1900 het bestaan van „een markt voor smokkelwaar te Soerabaja". De beraadslagingen van de opium-directie en het bestuur zullen zich dan ook wel voornamelijk bewegen in de richting van verscherpten tegengang der smokkelarij. En daaraan mag de regeering, nu op de vijf oostelijke gewesten reeds Kediri, Madioen, Semarang en Rembang zijn gevolgd, wel steeds hare grootste aandacht schenken".

Vervolgens wordt berekend dat op een bruto-ontvangst in de genoemde 10 gewesten van ruim $9^1/_2$ millioen gulden, de begrooting voor 1902 slechts wijst op eene uitgave van ruim 5 ton voor smokkelbestrijding.

„Evenals vroeger onder de pacht wordt dus hierin nog vrij groote zuinigheid betracht, maar toen hadden wij het geheele politie-contingent van den pachter benevens zijne oogluikend toegelatene „subsidiën" mede aan onzen kant, thans zijn deze *tegen* ons, dus wanneer het ons ernst is met de beperking van het schuiven door invoering der régie mogen wij wel de uiterste krachten inspannen om den verkoop meer in onze macht te houden, d. i. den inlander te beschermen tegen de verleiding der sluikwaar."

Intusschen wordt door dezen schrijver in het licht gesteld dat ook nog andere factoren invloed uitoefenen op de waargenomen vermindering en met waardeering wordt gesproken over maatregelen van gouvernementswege om

het debiet te beperken, terwijl de tegenwoordige opiumpolitiek der Regeering schijnt te wijzen op een streven naar waarheid en op een verstandig nemen der toestanden, zooals zij zijn, waarbij de hoop wordt uitgesproken, dat zij op dezen weg kalm zal voortgaan.

* * *

Indische pupillen. In het *Alg. Handelsblad* van 11 Juli jl. wordt het artikel van den gepensionneerden majoor Ruitenbach besproken, voorkomende in de Mei-afl. van de *Indische Gids* (bl. 613). Na een kort résumé zegt de schrijver:

„Wij moeten verklaren, veel voor dit, door den heer Ruitenbach met talent ontwikkeld en aangeprezen denkbeeld te gevoelen. Hoezeer wij gaarne vele Indo-Europeanen zien plaats nemen in de gelederen van ons leger in Indië; erkennen dat zij door velerlei goede eigenschappen voor dit leger een zeer gewenscht element zijn, — zoo willen wij toch niet het oog sluiten voor het feit, dat het tegenwoordige pupillenstelsel in strijd is met alle begrip van individueele vrijheid. Een kind van acht jaar, dat reeds verbonden wordt aan den militairen dienst... wij willen geen harde woorden gebruiken, maar vragen slechts met den heer R., is zoo iets uit een moreel oogpunt wel te verdedigen?

„Een bijzonder militair belang is bij de instandhouding der tegenwoordige organisatie niet betrokken; die 40 of 50 soldaten, thans per jaar daardoor verkregen, kan men ook wel rechtstreeks werven. De vraag kan slechts deze zijn: hoe handelt men het meest in het belang van de arme Indo-Europeesche jeugd; van hen, die, aan hun lot overgelaten, op lateren leeftijd grootendeels zullen plaats nemen onder de ongelukkige „paupers"?

Het is een algemeen belang, dat de Staat zich hetzij rechtstreeks, hetzij middellijk, die personen aantrekt door hun eene, met hun aanleg passende opvoeding te geven, zoodat zij, eenmaal volwassen, behoorlijk in staat zijn hun brood te verdienen.

Daarom hopen wij, dat de voorstellen van den heer Ruitenbach zullen worden overwogen met allen ernst dien zij verdienen."

* * *

De Nederlandsche Leeuw. In hetzelfde nummer van het *Alg. Handelsblad* wordt de opmerking gemaakt dat er thans volgens den Indischen Regeeringsalmanak negen regenten zijn, die officier zijn van de orde van Oranje-Nassau, maar dat er geen regent ridder is van de ook bij hen, hooger aangeschreven orde van den Nederlandschen Leeuw en gevraagd of deze voor hen onbereikbaar is. „Zoo ja, waarom?" vraagt het blad. „Zeker niet wegens hun stand in de maatschappij, of wegens het belang eener goede vervulling hunner betrekking Zeker niet, ook, omdat geen hunner ontwikkeld en verdienstelijk genoeg is om met de Europeesche ridders op één lijn te worden gesteld.

„Waarom dan?

„Wanneer een rechtmatige eerzucht niet bevredigd wordt, volgt ontmoediging. Het is, dunkt ons, de dure plicht der regeering, om, vooral bij de voorname inlandsche hoofden, die ontmoediging te voorkomen, en integendeel alles te doen wat hen kan prikkelen tot toewijding aan ons gezag en aan hun volk."

* * *

Een vroegere vestiging op Nieuw-Guinea. In het weekblad de *Amsterdammer* van 29 Juni jl. bespreekt de heer C. H. L. Baelde, Officier van Gezondheid 1e klasse bij het Oost.-Ind. leger den ongunstigen gezondheidstoestand der militaire vestiging te Merauke en zegt dat een dergelijk hoog ziekte- en sterftecijfer in de geschiedenis nauwelijks wordt gevonden als men teruggaat tot de ongezondste tijden van den Atjeh-oorlog. Er is eigenlijk slechts één episode uit onze koloniale geschiedenis, waarmede het in dit opzicht te vergelijken is en dat is juist onze vroegere poging om in N.-Guinea een militaire post op te richten, maar welke toen eveneens door den hoogst ongunstigen gezondheidstoestand jammerlijk mislukte. De schrijver bedoelt de geschiedenis van de vestiging in het z. g. fort du Bus in 1828, welke uitvoerig en boeiend beschreven is in het zeer interessante werk van kolonel Haga: „Nederlandsch Nieuw- Guinea en de Papoesche eilanden," in 1884 door het Bat. Genootschap uit gegeven. Van dit verhaal wordt door den schrijver een overzicht gegeven.

Onwillekeurig vraagt men, was deze geschiedenis bij de Regeering in het vergeetboek geraakt?

* * *

Een kinine-monopolie. In het *Alg. Handelsblad* van 9 Jan. van dit jaar werd onder het opschrift „Phantastische plannen" een critiek geleverd op het ontwerp van den heer Enklaar van Guericke, neergelegd in eene op 26 Nov. 1901 in de Tweede Kamer besproken memorie, waarbij het plan wordt uitgewerkt om de kininefabrikatie op Java tot een staatsmonopolie te maken. De Indische Regeering zoude daarbij een contract maken met de tegenwoordige planters op Java, waarbij hun de dubbele prijs wordt beloofd voor hun product met de zekerheid dat die prijs niet zal dalen. De kinine kost den Staat dan b. v. *f* 50.; als de verkoopprijs gesteld wordt op *f* 250 per K.G. is de winst op eene geschatte productie van 300.000 K.G. zestig millioen gulden per jaar. Tegen dit denkbeeld werd o. a. het bezwaar der concurrentie van het buitenland, bijv. van Ceylon geopperd. In het avondblad van 3 July jl. wordt de zaak op nieuw besproken, omdat et de heer E. v. G zijn voorstel sedert in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* (no. 6) nader heeft ontvouwd. Omtrent de concurrentie van Ceylon zegt de heer Enklaar naar aanleiding van bedoeld opstel: „Ik zal niet ontkennen dat de mogelijkheid, ja zelfs de waarschijnlijkheid bestaat, dat bij een duurzaam hoogen marktprijs der kinine, de kinacultuur in andere landen zal worden uitgebreid, maar dat de planters op Ceylon, — hiertoe haast onze eenige concurrenten — na de treurige ervaring, die zij hebben opgedaan, die cultuur weer dadelijk op groote schaal ter hand zullen nemen, meen ik te moeten betwijfelen."

Die twijfel berust op hetgeen Dr. Trimen, de Directeur van den Botanischen tuin op Ceylon in een jaarverslag van 1889 schreef, waarbij deze in het algemeen gelooft „dat het genoegzaam door de ondervinding bewezen is, dat noch de bodem, noch het klimaat van Ceylon goed geschikt zijn voor kinaboomen, die zich hier in den regel kort van leven en ongezond getoond hebben."

In het algemeen veroordeelde het *Handelsblad* het plan wegens de kapitalistische strekking die het had: de tegenwoordige kinaplanters en kininefabrikanten op Java zouden goed af zijn, — de algemeene kas zou later de lasten dragen en constateert thans dat de schrijver recht van bestaan toekent

aan het bezwaar der buitenlandsche concurrentie en meent dat de Staat zich behoort te waarborgen tegen verlies ingeval van daling der kinineprijzen door de betaling van de kinabast te doen afhangen van den verkoopprijs der kinine. Het *Handelsblad* teekent hierbij aan dat waar vroeger een jaarlijksche *winst* van zes millioen werd voorgespiegeld, de Staat zich nu reeds moet waarborgen tegen *verlies*.

In het ochtendblad van 14 Juli wordt bovendien het aangehaalde getuigenis van Dr. Trimen nog eens nagegaan en daarin niet een uitspraak gezien dat grond en klimaat in Ceylon absoluut niet deugen voor kinacultuur, maar wel dat zij meer geschikt zijn voor theecultuur, terwijl West-Java daarentegen meer geschikt is voor kinacultuur, zoodat Ceylon het bij deze laatste, als de concurrentie toeneemt, moet afleggen.

Dat evenwel Ceylon op zich zelf verrassende resultaten in die cultuur heeft opgeleverd wordt omtrent 1885 gestaafd door een citaat uit de *Indische Gids* van April 1887 (bl. 620) betreffende een rapport van den Nederlandschen Consul te Colombo, toen de uitvoer van Ceylon 6½ millioen K.G. kinabast per jaar bedroeg en Java slechts een tiende van die hoeveelheid produceerde.

* * *

Rijtuigbelasting op Java. In hetzelfde nummer van 14 Juli jl. bespreekt het *Alg. Handelsblad* de opbrengst van de rijtuigbelasting voor inlanders op Java, die van 118 duizend gulden in 1885 steeg tot 304 duizend in 1900. Schijnbaar een bewijs van toenemende welvaart is de juiste beteekenis van het verschijnsel toch moeielijk te vatten. Het grootste deel der „rijtuigen", die in de belasting vallen, worden geenszins uit weelde gehouden, maar zijn het eigendom van verhuurders. Voorts zijn het meerendeels goedkoope karretjes die met het paard een waarde van *f* 80 à *f* 100 vertegenwoordigen. De belasting is exorbitant hoog en bedraagt per jaar *f* 12, voor een tweewielig, *f* 30 voor een vierwielig rijtuig. „Nu worden," zegt het blad verder, „de rijtuigverhuurders voor hunne winsten ook nog in de bedrijfsbelasting aangeslagen.

„En om als rijtuigverhuurder te kunnen optreden, moeten zij vergunning hebben van het plaatselijk bestuur, wat hun, bij het verbazend hooge Indische zegelrecht, ook al weer eenige guldens kost; b.v. voor het opmaken van het rekest *f* 1.50, zegel van het rekest *f* 1.50, zegel der beschikking *f* 1.50, te zamen *f* 4.50.

„Een en ander is voor den rijtuigverhuurder, die misschien netto *f* 100 per jaar uit zijn bedrijf trekt, veel te zwaar.

„Wij hebben er niet tegen dat men de weelde, ook de bescheiden weelde die in Indië uit het bezit van een „bendy" of „dos-à-dos" spreekt, belast; maar dat men een nuttig bedrijf zoo zwaar treft, in de gedachte dat de rijtuigverhuurder zijne belastingen maar op de gebruikers moet verhalen, kan er inderdaad niet door.

„Te minder, nu spoor- en tramwegen buiten de gewone bedrijfs, (patent-) belasting geen extra-belasting betalen.

„Ons dunkt, dat het hoog tijd wordt de veel te fiscale regeling van 1885 te herzien; wat de ingezetene voor de uitoefening van zijn bedrijf noodig heeft, mag als belastingobject nooit gelijk staan met een artikel van weelde. En.... is het niet opvallend dat men buiten Java, in geheel Indië deze rijtuigbelasting

voor inlanders niet kent? Waarom moet juist de Javaan daarmede worden gekweld?"

* * *

De goudmijn van het koffie-monopolie. Onder het opschrift: „Een goudmijn?" bespreekt het *Alg. Handelsblad* de plannen van den heer P. J. van Maanen, welke deze in de November-afl. van het vorige en in de Mei-afl. van dit jaar in dit tijdschrift heeft uiteengezet en vindt in den ganschen gedachtengang iets dat het onaangenaam aandoet, omdat onder de leus: „afschaffing der dwangcultuur" de aanplant van koffietuinen in dwang, zonder betaling, bestendigd wordt, terwijl de vrije beschikking over de koffiie, die de planter voor zijn huishoudelijk gebruikt behoeft, hem voortaan zal worden ontzegd. Nergens wordt een streven gezien om het lot van den bij de Gouvernements koffiecultuur ingedeelden Javaan te verbeteren, terwijl de inlandsche kleinhandel, over geheel Java verspreid „ter voorkoming van fraude" belemmerd moet worden.

Deze verwijten schijnen niet ongegrond, maar het is de vraag of er niettemin in de plannen van den heer van Maanen geen gezonde kern wordt aangetroffen, welke van die gebreken kan worden gezuiverd. In tegenstelling met de twee andere in den laatsten tijd te berde gebrachte goudmijnen, het kina- en getah-pertja-monopolie, sluit zich het koffie-monopolie bij bestaande toestanden aan en nu wil de heer v. M. in stede van allen arbeid kosteloos te doen verrichten en alleen het product, zoo dit verkregen wordt, te betalen, slechts het planten van koffieboomen kosteloos doen geschieden, maar tuinonderhoud en pluk betalen. Staat men nog een deel van de te verdienen schatten af om ook dat planten te bekostigen, dan is het bezwaar van den dwang waarschijnlijk opgeheven en komt men tot het plan door N. op bl. 891 van de Juli-afl. van *De Indische Gids* besproken.

Wanneer de bereiding van gouvernementswege de gelegenheid opent om overal uitstekende zuivere koffie in officiëele verpakking tegen matigen prijs te verkoopen, dan moet zulks gunstig op het debiet werken. Of het daarbij noodig is strenger maatregelen dan tegenwoordig tegen clandestienen verkoop te nemen, blijkt nog niet onafscheidelijk aan het stelsel verbonden te zijn. Ook hier zoude wat de inlandsche markt betreft waarschijnlijk nog wel een middenweg te vinden zijn. Het meeste lachte ons als leek het denkbeeld toe dat men op die wijze officiëel als zuiver gewaarmerkte waar zoude kunnen krijgen en dat deze ook buiten de grenzen een gezocht artikel kan worden, waarvan de afzet mede zal werken om al zij het dan ook geen goudmijn voor den staat op te leveren, toch eene nuttige bron van inkomsten voor Inlanders zoowel als voor Indo-Europeanen in stand te houden.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Toen ik Indisch student was * door Tjeerd Flappuith, Assistent-resident met verlof. Uitgave van C. A. J. van Dishoeck, Amsterdam, 1902.

Dit zeer presentabel uitziende boekje geeft eene beschrijving van de colleges aan de onlangs opgeheven Delftsche Instelling voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, van de professoren, die daar hun licht lieten schijnen over Indische ambtenaren in spe en van het karakter en de eigenaardigheden van een aantal studentjes, die toentertijde aan die, zooals ze gewoonlijk genoemd werd „Indische Inrichting" studeerden en wier gebrilde tronies als niet onaardige penteekeningen tusschen den tekst prijken.

Of het groote publiek veel belang zal stellen in die colleges van een kwart eeuw geleden, in die professoren les gevende in vakken, die bijna niemand interesseeren, en die studenten aan „een inrichting van onderwijs waar een „gewoon mensch nooit van gehoord heeft", zooals de schrijver zelf met eenige overdrijving verklaart? Hier in Nederland, waar men in het heele Indië maar matig belang stelt, zeker niet, en die het werk al mocht inzien met het doel om eens te kijken of het lectuur van zijn gading is, zal het wellicht zonder verlangen naar verdere kennismaking neerleggen. De taal toch, die de studenten spreken en waarvan de schrijver voor zich te veel gebruik maakt, valt alleen in den smaak van jonge studenten en scholieren. Voor anderen is ze eer hinderlijk, onhebbelijk en stuitend dan aardig, die conversatietoon, die doet denken aan die der tegenwoordige hoogere en lagere burgerschooljeugd en die den Indischen te veel gelijkt op den onder Indische fuseliers gebruikelijken toon van spreken, ontdaan van de kwinkslagen waarmede die krijgslieden hun taal soms zéér geestig weten te kruiden. Wel duidelijk, maar alweer geenszins aardig zijn de naamsveranderingen, waarvan de schrijver veel werk heeft gemaakt: Jouwsma voor Meinsma, Ansjovis voor Pekelharing, Uijknoll voor Juynboll, Pantalonis voor van den Broek, Portugees voor Spanjaard enz.; evenzoo de liederen, die men gelukkig zeer spaarzaam tusschen den tekst aantreft. Dan zijn er vooral in het eerste gedeelte van het boek nogal aardigheden en geestigheden in het would-be genre, waarin jonge studenten vaak zeer rijk zijn.

Toen ik het boek eens goed doorgebladerd had was mijn ziel dan ook vol verbazing over het feit dat een man van meer dan veertig jaren, die zeker al heel wat meegemaakt heeft, nog pleizier kon hebben in zulke flauwigheden en in die ruwe onbeschaafde jongenstaal en kon ik hem als auteur geen anderen lot geven dan jonkheid van hart en trouwe liefde aan oude herinneringen.

Bij lezing ten einde toe, valt het boek echter gaandeweg mee, als men maar eerst dat weinig vermakelijke Hoofdstuk II door is, want dan komt de schrijver meer op streek en ook op meer belangwekkend terrein. Het wordt dan lezenswaard, hier en daar genietbaar, soms interessant, zelfs voor totoks in

Holland. De beschrijving van Prof. Uijknoll (Juijnboll) en zijn colleges is goed geslaagd, ook juist; wat de schrijver mededeelt over het Moslimsch recht is niet onaardig, is los en vroolijk geschreven. Dit gedeelte behoort tot het beste van het boek, evenals het hoofdstuk over Professor Nemo.

De man die naar het uiterlijk „den Profeet" gelijkt en de gentleman onder de gentlemen, zijn mede correct en aardig met woorden geteekend. Het vriendelijk oordeel over al deze zeker zeer bekwame en zeer verdienstelijke mannen in de Indologische wetenschap strekt den schrijver tot eer en het boekje lezende zal menig Indisch ambtenaar in zijn „rimboe" of aan zijn „kali" of moeras gezeten hen, hun colleges en heel het Indisch studentenleven gedenken in aangename „reminiscenza".

Over taal en stijl zullen we verder geen oordeel uitspreken, waar de schrijver die vaak, ter wille van de losheid van toon, opzettelijk bederft en evenzoo heenstappen over kleine literaire zonden als het telkens weer van een onderwerp afstappen met de, zij het ook steeds nagekomen belofte, om er straks weer op terug te komen.

„Genot" zullen van het boekje alleen hebben de Indische administratieve ambtenaren, enkele Pee Essers, die ten tijde van den schrijver en van het „Riesenschwein" te Delft studeerden en eenige weinige anderen. Den overigen leeslustigen mag de lectuur van het boekje daarom geenszins ontraden worden, mits ze maar wat heel vluchtig over het ontgroenen en de meeste der studententypen, als zijnde weinig belangwekkend, heenstappen; ze zullen dan trouwens zelf wel merken dat er geen Kneppelhout of Beets aan het woord is.

R.

Oost-Indisch Landjuweel, verzameld door S. Kalff,
Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon, 1902,

Dit boek, welks titel ons aan den bloeitijd der rederijkers doet denken, is een bloemlezing. Het is ons aangenaam de verschijning van zulk een werk te kunnen aankondigen, zulks te meer omdat over 't algemeen de bloempjes met zorg geplukt zijn. Rijk aan bloemlezingen, uit Indische literaire producten zijn we zeker niet; uit die welke in de Nederlandsche taal werden geschreven is hier de eerste en de eenige te zamen gebracht. Het was een goed werk dat de heer Kalff bestond om op deze wijze iets bij te dragen tot verspreiding van meer kennis van ons prachtig, heerlijk Insulinde en zoo mogelijk bij het Nederlandsche publiek wat meer belangstelling te wekken in een land en een volk dat sympathie zoo ten volle waard is. De zoogenaamde Indische romans — àl te uniform van inhoud — voor de meesten de eenige bron van kennis omtrent Indië, hebben niet vermocht dat te doen; dikwijls wekten ze meer antipathie dan sympathie.

In het „Landjuweel" komen fraaie, soms zeer schoone en interessante bijdragen voor, zoowel van schrijvers van „tempo doeloe" als van den nieuwen tijd. Met aanhalingen, zelfs maar van de titels, zou ik het bestek dezer bespreking overschrijden.

Waar noodig geeft de verzamelaar steeds correct de vertaling van een vreemd woord in den tekst; een enkele maal een zeer korte opheldering of verduidelijking. Te kwistig is hij niet met zijn „noten"; de bloemlezing is er des te genietbaarder om. Fouten worden daarbij om zoo te zeggen niet gemaakt; alleen parangs zijn geen hakmessen (pag. 138) en van de vertaling van de aanhaling

uit Dante op pag. 5 heeft de verzamelaar maar wat gemaakt, al geeft ze ook zoo wat den zin weer van de met een paar foutjes gedrukte Italiaansche woorden. Doch dit zijn foutjes, te onbeduidend eigenlijk om er over te spreken.

Het is zeer te wenschen dat de verzamelaar alle succes heeft met zijn chrestomatie, tevens anthologie en dat hij daardoor aangemoedigd worde om nog eens te schudden „aan den boom zoo volgeladen" waarvan hij in de voorrede spreekt, maar hij moet dan van de neergevallen pruimen niet oprapen dezulke, die er uitzien als Ritter's Pisangboom. Zulke vruchten smaken althans Nederlandschen lezers niet en zouden deze, afgaande op den smaak daarvan, allicht meenen dat Indische literaire vruchten niet lekker zijn.

R.

E. Fallot, l'Avenir Colonial de la France, Etudes pratiques sur les principes de la colonisation et la situation économique des Colonies françaises et étrangères. — Paris, Librairie Ch. Delagrave. 15 Rue Soufflot. (Broché 5 frs., relié toile 6 frs.)

Dit boekdeel in-18 van 550 bladzijden is versierd met 12 gekleurde kaartjes, ontleend aan een bij dezelfde uitgevers verschenen „Atlas Colonial" en vormt een gemakkelijk handboek voor ieder, die zich omtrent de Fransche koloniën op de hoogte wil stellen. De schrijver was vroeger ambtenaar in Tunis en toen er behoefte bestond aan eene school voor aanstaande kolonisten aldaar, en daarvoor onderwijskrachten ontbraken, nam hij blijkens een door den heer René Millet geschreven inleiding, de taak van leeraar daaraan met veel ijver op zich. Daar men niets zoo goed onderwijst als hetgeen, waarin men zelf ervaring heeft opgedaan, is volgens dezen inleider de wijze waarop de koloniale quaestie in dit boek wordt uiteengezet zeer helder en volledig en vormt het eene handleiding, zoowel voor den kolonist, als voor den bestuursambtenaar.

Een uitvoerig alphabetisch register maakt de raadpleging gemakkelijk. Gaat men den inhoud na, dan blijkt deze in 22 hoofdstukken verdeeld.

Daarin wordt gehandeld over: De economische beteekenis van het bezit van koloniën in de tegenwoordige maatschappij: de rol, die de staat daarbij vervult; de emigratie en het bevolkingsvraagstuk in Frankrijk; het beleggen van kapitalen buitenslands; het crediet, de handel en de douane maatregelen in de koloniën. Daarna worden de toestanden van vreemde koloniën nagegaan. Het eigenaardig karakter van de Engelsche koloniën en de politieke en administratieve organisatie van deze vormen de stof voor twee hoofdstukken. In een volgend, het tiende, hoofdstuk worden de vreemde koloniën besproken. Het elfde hoofdstuk handelt over de Fransche koloniën, waar de suikerindustrie hoofdzaak is, de eilandjes in de straat van Mozambique, Mauritius, Réunion, de Antillen. Het volgende over de strafkolonies en de verspreide kleine eilanden. In het dertiende hoofdstuk komen de vestigingen in Voor-Indië en Indo-China aan de beurt, dan Fransch West-Afrika zoowel uit een geographisch en ethnographisch oogpunt, als met betrekking tot de geschiedenis en de economie van de thans aldaar aanwezige vier koloniën. In het zestiende hoofdstuk worden Congo en Madagascar behandeld, terwijl de beide volgende Algerië beschouwen uit een geographisch en een econo-

misch oogpunt. Tunis neemt op overeenkomstige wijze de beide volgende hoofdstukken in beslag. In het 21ste hoofdstuk wordt de organisatie der Fransche koloniën besproken op een wijze die doet denken aan het werk van den heer Chailley-Bert (Juli-afl. bl. 929), terwijl het laatste hoofdstuk een blik in de toekomst tracht te slaan.

Deze uitgebreide stof, aangevuld met statistieke tabellen, geeft gelegenheid om bij voorkomende gevallen gemakkelijk over gegevens te beschikken. Het is echter jammer dat de in het werk verspreide statistieken niet altijd ten volle vertrouwen inboezemen. Toen wij het werk omtrent Martinique raadpleegden, stuitten wij op eene opgave van de suikerproductie van dit eiland en van Guadeloupe, waarbij de hoeveelheid, de opgegeven waarde en de met riet beplante oppervlakte onderling vergeleken tot zulke zonderlinge eenheidscijfers leidden, dat twijfel ontstaat of de getallen wel behoorlijk gecontroleerd of van drukfouten gezuiverd zijn.

De grondbeginselen, waarmede de schrijver zich vereenigt, blijken het best uit zijne uiteenzetting van de verhouding van den staat tot de koloniën. In de eerste plaats de plicht om de orde te handhaven, die in zich sluit de voorafgaande verovering. De rechtvaardiging van zulk eene verovering vindt de schrijver in het voorrecht dat er een geregeld bestuur in het leven wordt geroepen in streken, tot dusver door onophoudelijke oorlogen geteisterd, waar de bevolking zonder bescherming bloot staat aan de tyrannie van haar hoofden, dat veiligheid en gerechtigheid worden ingevoerd en het recht van het individu, dat tot dusver onbekend was, wordt geëerbiedigd. Daarbij mag echter het overwinnende leger zich niet aan buitensporigheden schuldig maken, de bezittingen en personen der inboorlingen moeten ontzien, een rechtvaardige politiek moet betracht worden. In de tweede plaats moet voor de koloniën eene bijzondere wetgeving gemaakt worden, die niet slaafs gecopiëerd is naar die van het moederland, maar rekening houdt met de instellingen van het land, waarvoor zij bestemd is.

Verder zijn het de openbare werken, die van het grootste belang zijn. Terwijl de staat hier ter bevordering van de welvaart, eene groote taak te vervullen heeft, kan hij dit in sommige gevallen met behulp van particulieren doen, bijv. waar het spoorwegaanleg geldt. Men kan zelfs andere werken aan deze toevertrouwen. In Tunis is de aanleg en uitrusting van havens aan twee maatschappijen opgedragen, onder voorwaarden, die men getracht heeft even voordeelig voor de schatkist als voor de aandeelhouders te maken.

De rol, die de staat in zake onderwijs spelen moet, is van zeer teederen aard. In de eerste plaats moet hij de gelegenheid verschaffen dat de kinderen der kolonisten het lager en zooveel mogelijk het middelbaar onderwijs genieten kunnen. Wat het hooger onderwijs betreft is de schrijver er voor, om daarvan het monopolie in het moederland te behouden. „En effet, si l'on veut éviter l'éclosion de sentiments particularistes, il est nécessaire que les colons restent en relations fréquentes avec la métropole et qu'ils aient l'occasion d'aller parfois respirer son air et s'imprégner de son esprit. Quel meilleur moyen peut-il y avoir d'entretenir cet échange d'idées et de sentiments, que d'envoyer l'élite de la jeunesse coloniale demander à nos grandes facultés françaises la haute culture littéraire ou scientifique qu'il servait difficile de mettre à leur portée?"

Doch ook het inlandsch onderwijs behoort tot de staatsplichten. Daardoor moet de staat er naar trachten om het volk geleidelijk tot een hoogeren trap van beschaving op te voeren. Door de kennis der Fransche taal te verbreiden zal hij in de toekomst de samensmelting voorbereiden van de vreemde elementen die in de kolonie gevestigd zijn, eene toenadering teweegbrengen tusschen Inlanders en Europeanen en de vooroordeelen doen verdwijnen, welk beiden verwijderd houden, terwijl hij ten slotte voor de kolonisatie een minder ruwe en onwetende arbeidsklasse zal vormen, dan het land zoude kunnen opleveren ware het aan zich zelf overgelaten.

Een verdere plicht van den staat is om het kolonisatiewerk te bespoedigen, niet door zich in de plaats te stellen van het particulier initiatief maar door de hulpbronnen der kolonie zooveel mogelijk beschikbaar te stellen en daartoe economische onderzoekingen te laten doen, waaraan zich wetenschappelijke aansluiten, terwijl de resultaten gepubliceerd moeten worden.

Hoe de schrijver over Algerië denkt vindt men op bl. 398 en daar deze zaak in dit tijdschrift besproken is (Mei-afl. bl. 641) willen wij dat oordeel hier aanhalen. „J'ai insisté sur les erreurs de méthode et sur les imperfections que renferme encore le système algérien de colonisation. Cette part faite à la critique, il n'est que juste de reconnaître que, quoi qu'il en soit, et bien qu'il eût été certainement possible de faire mieux, l'oeuvre accomplie en Algérie fait le plus grand honneur à la France". Waar men in den aanvang van staatswege te veel de gedwongen kolonisatie gedreven heeft, hebben de omstandigheden verbetering gebracht en zijn de van staatswege uitgekozen kolonisten van lieverlede door geheel vrijwillige vervangen. Het groote voordeel is evenwel bereikt dat door die inmenging ten slotte groote gedeelten van het staatsdomein in cultuur zijn gebracht, daar het bestaande stelsel van gemeenschappelijk landbezit slechts bij uitzondering gelegenheid geeft tot verkoop van reeds ontgonnen gronden. Het Europeesche landbezit heeft thans een groote uitbreiding verkregen en beliep in 1896 reeds 1.380.000 H. A. De waarde van woningen en gebouwen voor het landbouwbedrijf werd in dat jaar op 339 millioen frs. geschat en die van de landbouwgereedschappen, op 25 millioen. Er zijn nu meer dan 600 Fransche dorpen in Algerië en 8200 hofsteden. Elk jaar neemt het aantal kolonisten met 800 à 900 toe. In den vorm van dagloonen wordt jaarlijks door Europeanen 30 à 35 millioen frs. aan de inboorlingen uitbetaald. De kolonisten bebouwen 500.000 H. A. met graan, in 1896 bezaten zij 137.000 stuks vee, 326.000 schapen en 83.000 varkens; met inbegrip van paarden, kameelen en ander vee te zamen ruim 700.000 benevens een tal van olijfboomen, vruchtboomen en bijenkorven. De groote rijkdom schuilt echter in de wijngaarden, die vooral na 1870 toenamen. Toen het zuiden van Frankrijk geteisterd werd door de phylloxera, begon, men zich in Algerië meer en meer op deze cultuur toe te leggen. Wel herstelde de Fransche wijnbouw zich spoedig door invoer van Amerikaansche planten, zoodat van een vervanging daarvan door de Algerijnsche cultuur geen sprake bleek, maar toch bezat de laatste op ult. Dec. 1897: 141.000 H.A. die met den wijnstok beplant $4^1/_2$ millioen hectoliters wijn produceerden terwijl de oogst van 1900 nog 1 millioen hooger is.

Wat de getalsterkte der bevolking betreft, eerst na 1830 vestigden zich Franschen in de kolonie, meestal leveranciers, die het leger volgden. Toen

kwamen jongelieden als kolonisten, die na de verovering gronden kochten van de Turken, welke het land verlieten. In 1848 gaf de economische crisis, veroorzaakt door de omwenteling, aanleiding tot het emigreeren van Parijsche werklieden, die zich zeer moeilijk in landbouwers konden vervormen. Een ander contingent leverden in 1871 de Elsassers en Lotharingers, die niet bij Duitschland ingelijfd wilden worden. De meesten wisten echter weinig partij te trekken van de hun toebedeelde gronden en hadden gebrek aan kapitaal. Deze waren het die geleidelijk door betere elementen werden vervangen. Ook Spanjaarden, Italianen en Malthesers vestigden zich in een land, waar zij het veel beter hadden dan te huis. Een en ander werkte mede om het getal Europeanen te doen toenemen. In 1835 waren er slechts 11.000; in 1866 207,000; in 1886 was dit getal 422.000, thans in 1901 volgens de laatste telling 655.637 personen, waarvan 364.000 geboren en 71.000 genaturaliseerde Franschen. De Franschen schijnen er thans geheel geacclimatiseerd. Jaarlijks worden hun 8500 kinderen geboren.

Het zoude te ver voeren nog meer aanhalingen uit het werk te doen. Als een „book of reference" kunnen wij het een ieder aanbevelen.

„Op het Jang gebergte" in Oost-Java door dr. J. Groneman. — Zutphen, W. J. Tieme & Co. 1902.

Een werk aan te kondigen van den bekenden schrijver Groneman, op medisch en archaeologisch gebied zeker een der meest gezaghebbende persoonlijkheden van Java, is op zich zelf reeds een genoegen. Bij doorlezing van het bovengenoemde werkje geraakt men onwillekeurig onder den indruk van zijn betoog èn door den zakelijken inhoud met overtuiging en gloed voorgedragen èn door den boeienden stijl. Reisherinneringen uit Oost-Java, persoonlijke herinneringen en avonturen van den schrijver, vele medische en hygiènische wetenswaardigheden treft men in dit zijn boek aan.

Het geheel is een doorloopend pleidooi voor de stichting van een Sanatorium op het Jangplateau en verdient m. i. wel in ernstige overweging te worden genomen. Dr. Kohlbrugge's bestrijding er van wordt er in toegelicht en men vraagt zich na de lezing van het boek af, welke argumenten bij dr. K. toch wel den doorslag hebben kunnen geven, om het toekomstige gouvernementssanatorium op het malaria vrije Jangplateau niet met zijn gezaghebbend woord te steunen.

Zoo uit de verte er over oordeelende met de gegevens, ons door dr. G.'s jongste werk verschaft, zou men al licht geneigd zijn er van ganscher harte mee in te stemmen. Belangstellenden in de oeconomische en hygiènische toestanden (welke beide immers zoo innig samenhangen) op Java en vooral de autoriteiten van Insulinde kan ik de lezing van dit boek met volkomen gerustheid aanbevelen.

Groningen, Juli 1902.

P. ADRIANI,
Arts. Oud-Offic. van Gez. O.-I.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE UITVOER VAN BEENDEREN UIT BRITSCH-INDIË.

Het weekblad *India* vestigt de aandacht op de toeneming van de hoeveelheid beenderen, welke gedurende het laatste vijftal jaren werd uitgevoerd. In 1896/97 was deze 21.297 tonnen, in het volgende jaar 21.447 tonnen en in het derde jaar 27.901. Toen volgde voor 1899—1900 eene stijging tot 48.845 tonnen en het jaar daarop tot 55.263. Men meent hierin eene aanwijzing te zien van de toenemende sterfte onder het vee. Bovendien heeft Britsch-Indië door dien uitvoer nog het verlies te lijden van de waarde als mest van die beenderen en wordt het land aldus in twee opzichten verarmd. Volgens de statistiek gaan 56 pCt. van de uitgevoerde beenderen naar de Britsche eilanden, 27 pCt. naar Duitschland en de rest hoofdzakelijk naar Frankrijk en België.

DE NOORD-ATLANTISCHE SCHEEPSTRUST.

Hoewel nog niet alles tot klaarheid schijnt gekomen te zijn betreffende het groote syndicaat dat zich gevormd heeft tusschen de Amerikaansche, Engelsche en Duitsche stoomvaartmaatschappijen, die het verkeer tusschen Amerika en Europa bedienen, geven de publicaties van den laatsten tijd toch gelegenheid om zich van deze opzienbare gebeurtenis eenige meerdere rekenschap te geven. Vooraf ga de volgende statistiek over het personenverkeer in 1901 van uit Noord-Europeesche havens naar de Vereenigde Staten, zooals wij die ontleenen aan het *Algemeen Handelsblad* van 29 April jl.

NAAM DER LIJN.	Haven van afvaart.	Kajuits-passagiers.	Tusschen-dekspassag.	Aantal reizen.
Hamburg-Amerika lijn	Hamburg	20524	63223	106
Norddeutsche Lloyd	Bremen	20403	76804	86
Holland-Amerika lijn.	Rotterdam	5595	25966	51
Red-Star lijn.	Antwerpen	6241	32793	52
Comp.-gén. transatlant..	Havre	7279	35961	54
White Star lijn	Liverpool	18167	30483	66
Cunard lijn	Liverpool	17783	19943	57
American lijn	Southampton	12110	12511	39
Anchor lijn	Glasgow	7577	6756	40
Scandinav. America-lijn.	Kopenhagen	947	4408	20

Daar het uit deze opgave blijkt dat de beide eerstgenoemde Duitsche reederijen de eerste plaats innemen in het transatlantisch personenverkeer, was men in Duitschland zeer in spanning omtrent de houding, welke zij in deze zaak hadden aangenomen. Uit eene in het laatst van April namens beide gepubliceerde verklaring blijkt dat eene overeenkomst voor den duur van 20 jaar tusschen de Duitsche maatschappijen eenerzijds en het syndicaat anderzijds is aangegaan, waarbij o. a. het syndicaat zich verbindt zonder toestemming der maatschappijen geen Duitsche haven aan te doen, terwijl de laatsten de verplichting aangaan, aan het verkeer tusschen Engeland en Amerika niet boven een zeker cijfer deel te nemen. Verder zijn nog een aantal maatregelen overeengekomen, ten einde elke concurrentie tusschen beide groepen te voorkomen, en bepalingen getroffen, ten gevolge waarvan elk der beide groepen bij de financieele resultaten der andere geïnteresseerd is. Uitgesloten is daarentegen verkoop van aandeelen der eene groep door de andere. Verders verbinden de partijen zich gemeenschappelijke maatregelen te nemen tegen concurrentie van derden. Alle gemeenschappelijke vragen zullen behandeld worden door een adviseerend comité van 4 personen, waartoe elke groep 2 aanwijst.

Een scheidsgerecht zal worden ingesteld om quaesties waarover men het niet eens kan worden op te lossen. Zooals gezegd, is de termijn van de overeenkomst op 20 jaar bepaald, doch na 10 jaar heeft elk der beide partijen het recht een herziening te eischen en, indien deze niet tot stand komt, de overeenkomst te verbreken.

Ook de White Star Co. heeft den tekst openbaar gemaakt van de op 4 Febr. jl. gesloten overeenkomst. Deze heeft betrekking op den aankoop der verschillende, het verkeer tusschen Engeland en Noord Amerika bedienende lijnen en wel de „American, Red Star, Atlantic Transport, Leyland and Dominian & White Star Lines". Het kapitaal van de nieuwe vereeniging bedraagt 60 millioen dollars preferente, 60 millioen gewone en 50 millioen andere na 5 jaar terug te betalen aandeelen.

Met deze geldmiddelen worden 750 aandeelen van 1000 dollars van de White Star Line en al de aandeelen der andere genoemde maatschappijen aangekocht. Van het kapitaal berust twee derde in Amerikaansche en een derde in Engelsche handen, zoodat de eerste de meerderheid hebben. De zetel van het syndicaat is dan ook te New York waar het wettig geregistreerd is.

Waar alzoo de Duitsche maatschappijen nog een zeker zelfstandig aandeel in de zaak nemen en niet met hun geheele vloten er bij betrokken zijn, terwijl ook van eene verwisseling van vlag geen sprake is, ziet het er met de Engelsche stoomvaartlijnen minder gunstig uit en Engeland ondervindt nu aan eigen lichaam, zegt *Die Reform*, hoeveel pijn het doet, als de zeehandel stuksgewijze wordt afgebrokkeld, op de wijze waarop dit land vroeger feitelijk gehandeld heeft met dien van Spanje, Portugal, Nederland en Frankrijk. Om evenwel uit het gebeurde te besluiten tot een bedenkelijken achteruitgang van de Britsche vlag, acht dit tijdschrift overdreven. Tegenover de vaart van een deel der vloten van de Duitsche maatschappijen naar Oost-Azië staan even belangrijke tochten van buitenlandsche over, zooals de P. and O. Company en de Messageries Maritimes en van de Engelsche lijnen die zich aansloten

bij de Trust is alleen de White Star Line een eerste klasse lijn, welke voor vier groote stoomers, die in oorlogstijd de regeering als kruisers moeten bijstaan, subsidies geniet.

De Amerikaansche handelsvloot was tot dusver nog lang niet wat men er in verband met den handel, het kapitaalbezit en de kustlijn der Vereenigde Staten van verwachten mocht. Slechts één eerste klasse stoomvaartlijn, en dat eerst sedert 1893 met van Engeland gekochte schepen, hield de transatlantische concurrentie vol, namelijk de American Line en deze vervoerde in 1900 en 1901 nog maar het vierde gedeelte van het aantal passagiers, dat door de Hamburg-Amerikalijn en door de Norddeutsche Lloyd werd overgebracht. Intusschen trekken de Amerikanen vreemde lijnen geleidelijk tot zich en moet de Red Star Line van Antwerpen feitelijk een tak van de American Line zijn. Op die wijze willen zij ook een deel van de Britsche lijnen tot zich trekken, al gaat daarmede geen verandering van vlag gepaard.

Hoewel Engeland nog de eerste zeevarende mogendheid is, moeten dergelijke handelingen het geweldig hinderen. Volgens de opgaven omtrent 1901, die wij in *Die Reform* aantreffen, waren er volgens opgave van Lloyd's register op 31 December 1901 in de geheele wereld aan stoomschepen boven de 1000 bruto-registertonnen in de vaart 20.343.028 bruto-registertonnen. Hiervan bezaten:

Engeland	7930	stoomschepen met	12.149.090 ton.
Duitschland	1209	„ „	2.159.919 „
Frankrijk	662	„ „	1.052.193 „
De Vereenigde Staten . .	690	„ „	878.564 „

Door den overgang van de Leyland Line met 276.653 ton, de White Star Line met 265.634 ton en de Atlantic Transport met 150.000 ton, gaat de vloot van Engeland met rond 700.000 ton achteruit en de gezamenlijke vloot van Duitschland en de Vereenigde Staten daarmede vooruit. De verhouding die te voren tusschen de vloot van deze beide en die van Engeland bestond, namelijk als van 1 : 4 wordt hierdoor ongeveer als van 3.7 : 11.4 of 1 : 3.; zij zal nog meer in die richting veranderen als er zich meer Engelsche reederijen bij het syndicaat aansluiten. Dat dit niet het geval zal zijn met de laatste onafhankelijke snelstoomvaartlijn de „Cunard Line" is door den Minister Balfour onlangs in het Lagerhuis medegedeeld, toen hij verklaarde dat er geen overeenkomst bestaat, welke aan de scheepstrust het recht geeft de Cunard Line in zich op te nemen. Eerder zoude de Compagnie Générale Transatlantique er voor te vinden zijn.

Behalve de thans overgegane lijnen heeft Engeland nog vijf onafhankelijke stoomvaartmaatschappijen van meer dan 200.000 ton bruto-inhoud, namelijk:

The British India Steam Navig Cy.	met	448.950 ton.
Elder, Dempster & Cy.	„	396.680 „
Peninsular and Oriental Cy.	„	320.351 „
Union Castle Line.	„	255.463 „
Ellermann.	„	217.430 „
Te zamen. . . .		1.638.884 ton.

Duitschland bezit slechts twee van die maatschappijen boven de 200.000 bruto tonneninhoud, doch daarvan heeft de Hamburg-Amerikalijn 661.355

registertonnen en de Norddeutsche Lloyd 587.079 ton, te zamen 1.248.425 ton, hetgeen bijna even veel is als vier van de genoemde maatschappijen te zamen. Daarentegen heeft Engeland nog 15 reederijen met een stoomvloot van 100.000 tot 200.000 ton, waartegen Duitschland er maar 4 kan overstellen.

Wanneer de handelsvloot van de Vereenigde Staten op de keper wordt beschouwd, dan moet in de statistieken een onderscheid gemaakt worden tusschen de schepen, die op de groote binnenmeeren gebruikt worden, die welke voor de kustvaart dienen, en die welke op het buitenland varen. Het blijkt dan dat de inhoud van deze laatste in 1861 ongeveer $2^1/_2$ millioen ton bedroeg en dat volgens een officiëel rapport dit cijfer in 1901 was afgenomen tot 879.595 ton, terwijl de kustvaart in diezelfde veertig jaren van 2.7 millioen ton tot ruim 4.5 millioen was toegenomen. Waar dus de totale inhoud van de handelsvloot in veertig jaren vrijwel stationnair bleef en in 1901 slechts 8,2 pCt. van den geheelen uit- en invoer der Vereenigde Staten op Amerikaansche schepen werd bewerkstelligd, was het met de vloot onder die vlag niet schitterend gesteld en kan het streven van mannen als Pierpont Morgan in zekeren zin als eene vaderlandslievende daad worden aangemerkt.

De bedoeling van het syndicaat is vrij duidelijk, namelijk om een einde te maken aan het wederkeerig aanbieden van steeds lagere vrachten, wat zoodanig toenam, dat ladingen zelfs in plaats van ballast voor niets werden medegenomen. Men wil thans de wederkeerige invloedspheren begrenzen. Met betrekking tot de beide Duitsche maatschappijen, die beweren hunne volle vrijheid van handelen behouden te hebben, bestaat zulks, zooals gezegd is, in de verplichting om den handel naar Engeland niet boven eene bepaalde maat uit te breiden, terwijl zij verder belang hebben bij de gemeenschappelijke winsten en gedaan hebben gekregen dat gedurende den duur van het contract geen Amerikaansche schepen naar Duitsche havens mogen komen. Het gevaar voor dit laatste was blijkbaar niet groot en de bepaling schijnt meer gemaakt om de zaak in Duitschland een minder gevaarlijk aanzien te geven. Engeland's gevoeligheid is ontzien in zake de scheepsbouw: De werf van Harland & Wolff te Belfast, die tot dusver de eenige leverancier voor de White Star Line was, zal in het vervolg tot haar volle vermogen ook de klandisie van het syndicaat krijgen.

Dat de groote onderneming op den duur bloeien zal, is nog lang niet zeker. De kracht van Engeland, die tot dusver door de Afrikaansche aangelegenheden gedeeltelijk aan banden was gelegd, is nog groot genoeg om een woord mede te spreken en met geld kunnen zulke ondernemingen worden bestreden. De Engelsche werven hebben een buitengewoon productief vermogen en kunnen in weinig jaren vloten in het leven roepen, die de concurrentie met het syndicaat kunnen aanbinden. Leidt zulks tot verliezen aan die zijde, dan zijn de milliardairs aan gene zijde van den Oceaan nog niet de mannen om hun geld blijvend in verliesgevende zaken te steken.

MARTINIQUE.

Aangaande de Fransche kolonie Martinique, waarop de jongste vulcanische catastrophe de algemeene aandacht gevestigd heeft, worden in het onder de rubriek Koloniale Literatuur besproken boek van den heer E. Fallot eenige mededeelingen gedaan, waaraan het volgende ontleend is.

De archipel der Antillen, de eilandenketen, die als het ware de pijlers aanwijst van een reusachtige brug, welke de beide Amerika's verbindt, vormt tevens de begrenzing van die Amerikaansche Middellandsche zee, welke hier golf van Mexico en zee der Antillen heet. De prachtige natuur en de weelderige plantengroei lokten kort na de ontdekking reeds kolonisten derwaarts.

Franschen volgden er op Spanjaarden en betwistten deze een deel van die rijke gewesten. Sedert 1625 had Pierre Belain, heer van Esnambuc zich gevestigd op het eilandje St. Christoffel, later kwam hij op Guadeloupe en na tien jaar op Martinique. Vóór het einde van de 17de eeuw hadden Fransche kolonisten zich meester gemaakt van Grenada, Santa Lucia, St. Martin, Sa. Cruz, St. Barthelemy, Dominica, Tabago en eindelijk van het groote eiland St. Domingo, hetwelk tot aan de revolutie een der bloeiendste overzeesche bezittingen van Frankrijk bleef. Slechts onder voortdurende worsteling eerst met de Caraïbische inboorlingen, toen met de Spanjaarden en eindelijk met de Engelschen, wisten de Franschen zich aldaar te handhaven. De verschillende eilanden werden dikwijls genomen en herwonnen totdat in 1815 de verhouding der verschillende mogendheden bij tractaat geregeld werd en Frankrijk, dat tegen de Europeesche coalitie het onderspit had gedolven, zich van verschillende bezittingen beroofd zag. Het behield in de Antillen-zee slechts de groote eilanden Martinique en Guadeloupe, met hunne onderhoorigheden, de eilanden Marie-Galante, la Désirade, les Saintes en een deel van St.-Martin. Later, in 1878, heeft het van Zweden het eilandje St. Barthélemy teruggekregen, dat in 1784 aan dit rijk was afgestaan. Behalve St. Domingo, dat thans uit twee onafhankelijke republieken bestaat, zijn de andere eilanden, die te voren Fransch waren thans in Engelsche handen. Dit is o. a. het geval met Dominica, gelegen tusschen Guadeloupe en Martinique, waarvan de hoofdstad Roseau 28000 inwoners telt, waaronder nog 300 Caraïben, de laatste afstammelingen der oorspronkelijke bewoners, die overigens in de Antillen zijn uitgestorven. Evenals op de andere eilanden is ook hier de rietsuiker-cultuur het hoofdbedrijf, maar dit eiland drijft bovendien veel handel in tropische vruchten, vooral bananen, die naar New-York en Quebec worden verzonden.

Van de overige koloniën der Franschen in de Antillen was Martinique zoowel wat oppervlakte, bevolking als handel betreft de voornaamste, hoewel zij Guadeloupe niet belangrijk overtrof. Het is het zuidelijkste eiland van de twee en heeft een bijna regelmatigen ovalen vorm, ter lengte van 80 K.M. gemeten tusschen kaap St. Martin en de Pointe des Salines, terwijl de breedte van kust tot kust gemiddeld 30 K.M. bedraagt. In het zuidelijk gedeelte heeft de westkust, die tegenover het vaste land ligt, eene diepe insnijding, namelijk de prachtige baai van Fort-de-France. Aan den noordelijken oever van deze baai is de stad van dien naam, de hoofdplaats van het eiland, gebouwd; zij vormt een van de meest bezochte en best uitgeruste havens van de zee der

Antillen. Onlangs is zij uitgekozen om een der steunpunten voor de Fransche vloot te vormen. Het eiland Martinique is bedekt met een bergstelsel van vulcanischen oorsprong, dat omhuld is met een prachtig kleed van wouden; onder de hoogste toppen behooren de berg Pelée, in het noorden (1350 M. hoog), de spitsen van Carbet (1207 M.), de Pierreux-spits, het verlengde van den berg Pelée (596 M.) en de Balata-spits (597 M.), die bijna allen uitgedoofde kraters waren. De kam van het gebergte volgt ongeveer de groote as van het eiland en aan weerszijden zijn in de helling diepe dalen ingesneden, waarin een aantal waterloopen afstroomen; men telt er niet minder dan vijf en zeventig van eenig aanbelang, waarvan de langste niet meer dan 28 K.M. ontwikkelde lengte heeft. Slechts twee ervan, de Salée en de Pilote stroomen uit in de baai van Fort-de-France en zijn over eenigen afstand voor kleine vaartuigjes bevaarbaar. Aan de oost- en zuidzijde is de kust zeer ingekerfd; er langs loopt een bank van koraalriffen.

Evenals op Réunion liggen de steden en dorpen aan de kust, daarachter op de onderste berghellingen heeft men de bouwvelden en de hoogere gedeelten worden door de bosschen ingenomen. Fort-de-France, de administratieve hoofdplaats der kolonie, welke door den dienst van de Compagnie transatlantique driemaal in de maand verbinding met Frankrijk heeft en waar men ook eene dokgelegenheid aantreft, telt slechts 16000 inwoners. De meest bevolkte stad was Saint-Pierre met 25000 inwoners, gelegen in het noorden van het eiland tegenover eene open reede, die bloot lag voor stormen, maar ondanks dit bezwaar, werd er een groote buitenlandsche handel gedreven. In den omtrek vond men een beroemden botanischen tuin. Andere plaatsjes van aanbelang zijn of waren la Trinité, le François, le Lamantin, le Carbet door een bevaarbaar kanaal met de baai van Fort-de-France verbonden, le Marin, een haventje op de zuidkust, enz. De totale bevolking bedroeg in 1894 189.599 zielen, waarvan slechts 5000 blanken; de rest bestond voornamelijk uit kleurlingen en zwarten, alsmede eenige honderden Chineezen. De hindoesche immigranten, die vroeger op het eiland zijn ingevoerd, zijn bijna allen naar hun land teruggekeerd. Het geboortecijfer onder de creoolsche bevolking is zeer hoog en bereikte in 1887 het cijfer van 34 per 1000, terwijl het in Frankrijk slechts 22 per 1000 beloopt. Daardoor is de bevolking, die in 1820 slechts 98000 zielen bedroeg, in driekwart eeuw verdubbeld, zonder eenigen aanvoer van vreemdelingen van elders.

Met betrekking tot de economische beteekenis van het eiland stippen wij nog het volgende uit genoemd werk aan. Het totaal der waarden van de in- en uitvoerartikelen bedroeg in 1899: 53,600.000 francs, bijna gelijk over beide verdeeld. Even als voor Guadeloupe, dat het niet verder bracht dan tot 37.800.000 francs, bestaat de invoer grootendeels uit voedingsstoffen en fabrieksartikelen, het meel komt voornamelijk uit de Vereenigde Staten, rijst uit de Fransche Entrepôts, kabeljauw van Terre-Neuve, steenkolen uit Engeland, dranken en Engelsche weefsels uit Frankrijk, enz.

De uitgevoerde goederen zijn gering in aantal, namelijk suiker, rhum, cacao, koffie en campêchehout, doch de suiker is hiervan het voornaamste artikel, tot een bedrag van 34.000 quintalen. Stelt men deze op 100 K.G. of rond $1^2/_3$ picol, dan zoude de geheele jaarproductie van dit eiland slechts 57.000 picol zijn, zoodat men mag aannemen dat in deze opgaaf een abuis is. De

met suikerriet beplante oppervlakte bedroeg in 1887: 23.124 H.A., maar was in 1900 geslonken tot 13.000 H.A.

Het klimaat is in de Antillen warm en vochtig. Van December tot Maart heeft men het frissche seizoen, van April tot Juli het warme en droge en van Juli tot November het warme regenachtige of winterseizoen. Aan de kust variëert de temperatuur tusschen 21° en 31° C. en heerschen de moeraskoortsen, de dysenterie en de leverziekte; in het binnenland op een hoogte van 500 M. wordt de temperatuur gematigder en is het gezonder. Enkele malen worden deze eilanden ook bezocht door een epidemie van gele koorts.

Martinique heeft als de andere eilanden geleden door de suikercrisis. Met een budget dat in 1899: 6.300.000 francs beliep, moest het van Frankrijk nog 800.000 frs. subsidie krijgen om het burgerlijk bestuur en de gendarmerie te helpen bekostigen.

Wat thans het onheil betreft, hetwelk dit eiland en het Engelsche St. Vincent getroffen heeft, geeft het volgende chronologische overzicht door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in haar No. van 24 Mei jl. ontleend aan het Engelsche weekblad *Nature* een beknopt overzicht van het gebeurde.

19 April. — Hevige aardschokken in Guatemala, ook door de instrumenten van waarnemers in Europa opgeteekend.

23 April. — De Montagne Pelée op Martinique blaast een dampzuil uit. Onderaardsch gerommel hoorbaar.

3 Mei. — Groote massa's damp worden door de Pelée uitgestooten. 's Nachts ziet men de weerspiegeling van gloeiende lava in den krater.

4 Mei. — De berg werpt een aschregen uit, die in de stad St. Pierre een laag vormt ter dikte van een halven centimeter. 's Avonds vallen er ook slakken.

Uit verschillende plaatsen van westelijk Europa wordt melding gemaakt van lichte aardschokken.

5 Mei. — De M. Pelée werpt een stroom van modder en lava uit die, langs de zuidwestelijke helling afvloeiende, de bedding volgt van de Rivière Blanche tot aan zee, 8 K.M. ver, een suikerfabriek en andere gebouwen vernielende.

Op St. Vincent neemt men een hevige beroering waar in het kratermeer van de Soufrière.

6 Mei. — Aardschokken en zwaar onderaardsch gerommel op St. Vincent. 's Avonds wordt een dampkolom uit de Soufrière opgespoten.

7 Mei. — Op St. Vincent geweldige ontploffingen, er ontsnapt weer veel waterdamp uit den krater, waarna zwaardere stoffen uitgeworpen worden. Tegen den middag schenen zich drie kraters te openen, er begint lava te vloeien. Het geluid der vulkanische uitbarstingen is zoo hevig, dat het in de geheele Caraïbische Zee gehoord wordt. Een regen van asch, steentjes en fijne modder valt in den omtrek van de Soufrière.

De seismologische instrumenten te Edinburg, op het eiland Wight, enz. toonen onderaardsche stoornissen aan op grooten afstand.

8 Mei. — St. Pierre op Martinique wordt 's ochtends om acht uur binnen tien minuten geheel verwoest, en alle bewoners gedood, door een regen van asch en gloeiende steenen en een wervelwind van verstikkende dampen. Steentjes vallen tot in Fort-de-France, 20 K.M. ver. Ook op enkele andere plaatsen in het noorden van het eiland is de verwoesting groot.

15 Mei. — De uitbarstingen van de M. Pelée op Martinique en de Soufrière op St. Vincent duren voort. Laatstgenoemd eiland wordt ten deele overstroomd met lava, die een spleet van 500 Eng. voeten diepte en 200 voet breedte geheel vult. Te Georgetown ligt de vulkanische asch een halven meter diep, op vele plaatsen ziet men ophoopingen als na een sneeuwstorm, vele daken zijn ingestort onder het gewicht. De uitbarsting van de Pelée geschiedt nu in noordelijke richting, zoodat de puinhoopen van St. Pierre onderzocht kunnen worden.

Vulkanische asch waait tot op Jamaica. De instrumenten te New York wijzen onderaardsche bewegingen aan.

19 Mei. — Nieuwe hevige uitbarsting van de M. Pelée op Martinique. Er valt een zware aschregen tot in Fort-de-France, de omtrek van St. Pierre opnieuw bedolven onder steenen en slakken. Het geraas van de uitbarsting wordt tot op St. Thomas gehoord.

In het zuiden van Portugal en in Hongarije worden aardschokken waargenomen.

20 Mei. — In Florida talrijke aardschokken, hoofdzakelijk op de oostkust.

De *Nieuwe Courant* van 12 Juni geeft een uittreksel uit een schrijven van de officieren van ons oorlogsschip, de Koningin-Regentes, dat naar de plaats des onheils geweest is, luidende:

„Op den tweeden Pinksterdag kwamen wij voor Fort de France aan:

Geheel St. Pierre, hooren we, is verwoest en alles in die stad dood, uitgezonderd één gevangene in een cel van den „prison". Deze alleen ontsnapte! Duizenden vluchtelingen van omliggende plaatsjes zijn hierheen gevlucht en telkens komen er weer opnieuw aan. In Fort de France zelf is de stemming erg angstig en terneergedrukt en de menschen zijn ook klaar om te vluchten, wat o. a maakt dat bijna alle winkels gesloten zijn en overal menschen met huisgoed sjouwen.

Nu, het is te begrijpen dat den menschen de schrik om het hart is geslagen te oordeelen naar wat we met eigen oogen mochten aanschouwen. Gister morgen om 5 uur precies (20 Mei) had er weer een geweldige uitbarsting plaats, die wij aan het dek met anstige verbazing gadesloegen. Een zwarte, sombere wolk rees op uit den krater, bleef boven den mond zweven tot opeens geweldige, geelachtig grijs gekleurde wolken, doorkliefd van ontzettende bliksemstralen, omhoog schoten en opwolkten, altijd hooger en somberder, draaiend en woelend en dreigend klommen boven Fort de France, boven ons en de andere schepen op de reede. Bliksemstralen schoten ook door deze dikke wolkenmassa en gaven geen donder, alleen was er nu en dan een doffe dreun. Opeens verlichtte een zwak zonnetje, heel laag staand, de scherp afgeteekende massieve kanten van de geweldige massa in de lucht en was het schouwspel onvergetelijk mooi . . . . ."

Van een bezoek aan het verwoeste St. Pierre verhaalt de schrijver als volgt:

„Ontzettend die aanblik op een eindelooze aaneenschakeling van ruïnes, vlak aan zee, hier en daar rookend: alles bedekt met licht grijs, soms geelachtig grijs, maar verschrikkelijk doodsch als een lijkwade.

Rij achter rij van grijze brokstukken en steenklompen met gapende raamopeningen amphitheatersgewijze tegen de zacht glooiende hellingen; geen

enkel plekje groen; wat nog staat, is een korte stomp, grijs als alles. De rechterhelft van de stad is te zien, steekt boven de dikke asch- en steenenlaag uit; de linker, grootste helft, is verzwolgen, door lava en modder en onzichtbaar. Weer links van dit gedeelte rijst de in dampen gehulde vulkaan en aan het strand of liever daar waar de lava de zee ontmoet, recht voor den berg, stijgen ook dikke rookwolken op. We gingen met de kleine sloepen aan wal en daar, tusschen de geheel vernielde huizen, klauterend over groote steenen, stukken van gevels, pilaren, verkoolde balken enz enz., alles opgevuld en bedekt met een geweldige aschlaag, was de indruk van deze „doodenstad" ontzettend. Woorden zijn werkelijk haast niet te vinden om alles te beschrijven. Wij klommen door straten, als het straten geweest waren! — hetgeen dikwijls niet meer te zien was — liepen dwars door rijen huizen, alle geheel open, de ondermuren alleen nog voor een gedeelte staande met geheel verwrongen ijzerwerk, als hekken, verbindingen enz., en kwamen bij de groote ruïne van een kerk, waarvan alleen de voormuur met het vernielde altaar stond. Hier en daar verbogen, in elkaar gedraaide candelabers en koperen versiersels, heiligenbeeldjes, sommige gaaf, en er voor, neergesmakt, de groote torenklok, alles hopeloos grijs. Weinig huisraad was te zien, hier en daar een ijzeren pan, een wieg, een naaimachine, een schermmasker met degen, even boven de asch uitstekend, alleen te herkennen aan den vorm.

Wat onder de asch en steenen ligt, zal wel afschuwelijk zijn. We vonden ook boven de grijze massa nog enkele doode dieren en . . . . menschen.

't Was er benauwd warm en doodstil. Aan boord teruggekomen, zagen we ook nog een oude inlandsche vrouw de stad ingaan van een heuvel af. Twee matrozen werden gestuurd om haar te halen, maar zij wilde niet mede en bleek niet wijs te zijn . . . ."

Een brief door *het Vaderland* gepubliceerd, bevat o. a. het volgende:

„. . . . St.-Pierre is totaal verwoest, geen mensch ontkomen. Alles schijnt in enkele minuten te zijn afgespeeld. Een geweldige windstoot, tengevolge van de uitbarsting, heeft alles in puin gegooid, en daarna heeft een regen van gloeiende asch en steenen het vernielingswerk voltooid. De menschen zijn allen absoluut verrast, de meeste lijken zaten nog in hun gewone houding, sommigen hadden blijkbaar nog willen vluchten, maar de dood had hen achterhaald. De uitdrukking van de gezichten moet vaak verschrikkelijk geweest zijn. Sommige lijken waren geheel opengescheurd. Er schijnen geweldige krachten bij in 't werk geweest te zijn, ijzeren stangen waren verwrongen en verdraaid, alle boomen, tot de dikste toe, ontworteld, geen dak op een huis gelaten en geen muur intact. Alle schepen op de reede werden omgegooid en vergingen. Er waren er een twintigtal, waaronder 13 groote. De bemanning van de *Suchet* heeft de lijken die in zicht lagen allemaal verbrandt en verder de vluchtelingen uit naburige dorpen vervoerd, maar meer kon men ook niet doen. Onze hulpmiddelen werden ook dankbaar aanvaard, hoewel er geen erge nood was. Er waren wel veel vluchtelingen, zoodat levensmiddelen altijd wel te pas kwamen, maar gebrek was er niet. Gewonden kwamen niet voor, er zijn enkel dooden gevallen, en niet weinig. 37,000 lijken in een minuut of 5 . . . ."

MEER VERGAARKOMMEN VOOR DE BEVLOEIING IN BRITSCH-INDIË.

In een artikel van de „Asiatic Quarterly Review" van Juli jl., getiteld: „Value of water in India" wordt door den Generaal der Genie J. F. Fischer beweerd dat de irrigatiewerken, welke tot dusverre door het Gouvernement in Britsch-Indië zijn aangelegd nog ten eenen male onvoldoende zijn voor de behoefte en dat men in Engeland ten onrechte meent dat op dit gebied genoeg is verricht, zoodat het nu beter is meer geld voor spoorwegen uit te geven. Hij beroept zich daarbij op cijfers gegeven door Lord Curzon, den tegenwoordigen onderkoning, die kort na zijn optreden mededeelde dat er thans 19 millioen acres land in Britsch-Indië bevloeid waren, terwijl blijkens hem verstrekte met zorg opgemaakte gegevens, die oppervlakte nog slechts met 3 millioen acres vermeerderd zoude kunnen worden. De oorsprong dezer cijfers is aan den schrijver niet bekend, maar hij berekent thans op zijn beurt dat Britsch-Indië ongeveer 1.700,000 vierk. Eng. mijlen land bevat of 1088 millioen acres, zoodat het slechts mogelijk blijkt om ongeveer een vijftigste van die oppervlakte te bevloeien uit de groote rivieren, welke door dit heele gebied stroomen, vervolgens rekent hij uit dat wanneer jaarlijks slechts 12 Eng. duim regen valt en in doelmatige vergaarkommen wordt verzameld, men van elke vierkante mijl omstreeks een millioen kubieke yards water kan opvangen en dat men daarmede 100 acres padie-aanplant kan bevloeien, zoodat met al het water nog 170 millioen acres grond te bevloeien zijn in plaats van de 22 millioen acres welke men volgens Lord Curzon irrigeerbaar acht.

Dat nog meer dan de genoemde cijfers bereikbaar is, leidt de schrijver af uit waarnemingen van Sir Alex. Binnie C. E. die in 1870-74 bij de door hem uitgevoerde Nagpore waterwerken waarnam dat van een stroomgebied van 6.6 vierkante mijlen in de vlakte van Nagpore met een gemiddelden jaarlijkschen regenval van 40.73 inch, water genoeg kon worden opgevangen voor de irrigatie van ongeveer 170 acres per vierk. mijl. Daar het stroomgebied van de Godavery ruim 100.000 vierkante mijlen bedraagt, zouden daarin 17 millioen acres te bevloeien moeten zijn. Bovendien is de regenval op de westelijke Ghats en het Vindhya gebergte grooter dan in Nagpore en meent hij dus dat er wel 20 millioen acres alleen uit dit eene stroomgebied geholpen zouden kunnen worden door aanleg van behoorlijk geconstrueerde reservoirs.

De schrijver laat in het midden of die aanleg op groote schaal inderdaad mogelijk is, bejammert het dat destijds de plannen van Sir Arthur Cotton in die richting niet zijn opgevolgd en maakt een berekening van alle directe en indirecte verliezen daardoor geleden. Daar wij geen groote sympathie hebben voor dat schermen met denkbeeldige millioenen doch, waar het blijkt dat het opdammen van rivieren niet verder uitvoerbaar is of te kostbaar wordt, het denkbeeld van vergaarkommen niet geheel verwerpelijk achten, al moeten er voor den aanleg ook groote oppervlakken aan den landbouw worden onttrokken, willen wij nog eenige cijfers van den generaal aanhalen. Volgens hem hebben de Godavery en Kisthna stuwen ongeveer 18 Roepiën per acre gekost voor bevloeiïng en scheepvaart. Onderstelt men dat de werken om het water in de bovengedeelten der rivieren op te dammen, komen te staan op 40 R. per acre en dat men eene waterbelasting van 3 R. kon heffen, dan zoude de

opbrengst 7½ pCt. bedragen en hij vindt dit matige voordeel veel beter dan de door hem becijferde verliezen.

Omtrent verbruikscijfers wordt medegedeeld dat in het Godavery district 1 kub. voet water per seconde 66 acres bevloeit, in het Kisthna district 90 acres, maar in Tanjore slechts 22 acres. Uit dit laatste besluit hij tot eene algemeene waterverspilling, die thans in Indië zoude plaats hebben.

Blijkbaar is hij een groot bewonderaar van Sir Arthur Cotton en waar deze wel eens plannen op het getouw heeft gezet, die verkeerd uitkwamen, wordt de schuld gegeven aan de ingenieurs, die zijn ontwerpen niet begrepen en ze buiten zijn bemoeienis later verkeerd uitvoerden. Zelfs het mislukken van het groote Kurnool-Cuddapah kanaal zoude hieraan toe te schrijven zijn. (Dit is het zoog. Madras Company's kanaal bedoeld in het Soloverslag bl. 289).

Het geheele artikel geeft ons den indruk van eenzijdigheid en oppervlakkigheid. Het komt geheel overeen met wat in de dagbladpers zoo dikwijls te berde wordt gebracht als, zonder in bijzonderheden de zaken na te gaan, het gouvernement beschuldigd wordt van zijn plicht niet te doen en dat in zake irrigatie met betrekkelijk eenvoudige middelen het goud als het ware voor het grijpen ligt. Hier worden allerlei berekeningen gemaakt om de opbrengsten uit waterbelasting en dus de directe voordeelen prachtig voor te stellen, terwijl men in Nederlandsch-Indië reeds bij veel ontwerpen tot op de indirecte is geretireerd. Toch is het misschien van belang de aandacht op artikelen als het onderhavige, gedekt door een voornamen titel, te vestigen als een verschijnsel hetwelk zich in Britsch-Indië dikwijls evenzoo voordoet als bij ons, dat de mensch in een goedhartig maar kortzichtig élan overal meent het ei van Columbus overeind te kunnen zetten. Het is dan maar goed dat degenen, die het heft in handen hebben, zich niet dadelijk door ideologen van dat slag laten medeslepen.

DE KABEL DOOR DEN GROOTEN OCEAAN.

De gezamenlijke voorbereidende werkzaamheden voor het uitleggen van dezen 12900 K.M. langen kabel zijn thans geeindigd; het laten zinken zal van uit San-Francisco beginnen. Vandaar wordt hij eerst naar Honolulu en verder naar Manilla gebracht en wel door vier daarvoor speciaal gebouwde kabelschepen. Vergeleken met het leggen van kabels door den Atlantischen Oceaan, heeft men hier met eene onvergelijkelijk moeilijker onderneming te doen, al was het alleen maar omdat te rekenen is op diepten tot 6 K.M. toe. Het gezamenlijk gewicht van den kabel bedraagt ongeveer 22 millioen K.G., waarvan meer dan de helft wordt ingenomen door het staaldraad, terwijl 3½ millioen K.G. hennep en teer, 5 millioen K.G. koper en 1½ millioen K.G. getah-pertja gebezigd worden. Men neemt aan dat gemiddeld 11 K.M. kabel per uur te water kan worden gelaten; bij de grootste diepten zal dit zinken echter langzamer gaan. Op de kabelschepen zijn 250 technische personen en 800 gewone werklieden ter beschikking. Het leggen van deze reusachtige lijn zal zoo spoedig mogelijk beginnen en men hoopt in het voorjaar van 1904 met al het werk gereed te zijn. Daar er van Bolinao op Luzon een kabelverbinding met Hongkong bestaat, zoo zullen vanaf den zomer van 1904 alle oceanen der aarde door telegraafkabels doorkruist zijn en zal men eene depêche van Parijs naar Londen kunnen zenden via Honolulu en Manilla. *(Die Reform)*

Een strijd om Boeddha.

DOOR

SANGGAR.

PERSONEN.

SIDDHARTA, Vorst van Mataram.
DEWI MOENI, zijne Moeder, Vorstin-Weduwe.
RADEN ADIPATI DANOE PRODJO, Rijksbestuurder.
AMANGKOE-RAT, Vorst van Padjadjaran
TILOTTAMA, zijne Dochter.

Tijd der handeling: Omstreeks 800 na Christus.
Afwisselend in Mataram en Padjadjaran

EERSTE BEDRIJF.

Zandwoestijn met rotsen, in 't verschiet bergen. Avond.

SIDDHARTA *(alleen) kluizenaars(tapi)kostuum.*

De zon gaat onder. Zinnebeeld van Boeddha,
Gelijk *zijn* geestesmacht mij overweldigt,
Zoo overschittert mij *uw* licht. Uw zinken
Begroet ik steeds met vreugde: weer een dag
Gewonnen, een stap nader tot de rust,
De Goddelijke rust van het Nirwana.
O Meester! streedt ook gij dien zwaren strijd,
Die nooit gewonnen is, doch immer voortduurt,
Dien met zichzelven, met zijn eigen ik,
Met hartstocht, eerzucht, met al wat er leeft,
In ons gemoed? En — hebt *gij* dien gewonnen?
O zeker!
Na een leven vol geluk

Hebt gij begrepen dat het ijdel was!
Gij hadt een vrouw, die u beminde, hadt
Haar, die gij liefhadt, met u meegevoerd
Naar 't huwelijksbed.....
Doch later werdt gij moede!
En ik — moet vóóraf alles mij ontzeggen!
Vergeving, Heer!
Uw last is mij te zwaar!
Nog kan ik 't lieflijk beeld, dat mij vervolgt,
Niet offren op het altaar van de Kennis!
Waarom, o Moeder, gaaft gij mij den naam
Siddharta, heilig door wie eens hem droeg,
En spraakt mij van uwe afstamming van Hem,
Den Boeddha zelf, wiens weg ik moest betreden?
En zie — 't was u gelukt mij op te leiden
Tot zelfvergetelheid en zelfverzaking,
Toen die noodlottige reis naar Padjadjaran
Mij haar ontmoeten deed, de goddelijke,
De onvergelijkelijke Tilottama.
O! heel het Shivaïsme ligt in haar,
In haar heeft Shiva Boeddha overwonnen,
Ik voel het!
O die diepe blik der oogen!
Gelijk kemoeninggeuren in den nacht,
Zoo heeft uw liefdesblik mijn hart bedwelmd —
't Is waar — als kind reeds waart gij mij bestemd
Tot bruid, voordat de Stem mij had geroepen.
Ge wist niet dat ik een gelofte deed
Als Koning mij 't Sansara te ontscheuren,
En daarom kwaamt ge mij als mijne bruid
Met liefdesopenbaring tegemoet!
Voorbij!
Alléén zal ik den weg betreden,
Den korten weg naar 't graf, dat vriendlijk noodt
Hem, die van 't leven niet te hopen heeft.
Doch, Boeddha, sta mij bij!

(De maan is opgekomen).

Zacht droevig licht,
Dat van de woestenij een droombeeld maakt,
Gelijk de ware Kennis van het leven,

Stort kalmte in 't gemoed van hem,
Die 't leven overwinnen moet.
(nadert een grot).
Waartoe
Mijn vasten onderbreken? Ja, de Meester
Heeft alle uitersten vermeden. Hij
Had rust, hem kwelden geene weifelingen. *(zet zich neder.)*

Tweede Tooneel.

RIJKSBESTUURDER *nadert eerbiedig.*

Spreek, Patih, waarom stoort ge mijn gepeinzen?

RIJKSBESTUURDER.

O Maharadja, zeven weken lang
Wacht 't gansche volk met mij op het besluit,
Dat het zijn Vorst behagen zal te nemen.

SIDDHARTA.

Ge hebt gelijk. Te lang liet ik 't gezag
In uwe handen: ik zal het aanvaarden.
De geest van Boeddha heeft mij ondersteund,
Hij ruste op 't besluit dat ik zal nemen.

RIJKSBESTUURDER.

't Gezantschap wacht. De Vorst van Padjadjaran
Dringt aan op antwoord.
Ongetwijfeld zal
Het gunstig luiden op zijn voorstel?

SIDDHARTA.

Patih,
Gij zijt degeen, die mij van mijne jeugd
Den weg gewezen hebt in 't Staatsbestuur;
't Belang des volks hebt altijd gij voor oogen,
Gij hebt het recht mijn wil het eerst te hooren,
Verneem dien thans: Ik zie van 't huwlijk af.

RIJKSBESTUURDER.

Van 't huwelijk met de schoone Tilottama?

SIDDHARTA.

Van àlle huwelijk.
De Boeddha wil,
Dat ik mijn gansche leven hèm zal wijden,
Verbreiding van zijn reine Leer bevordren,
En afstand doen van zinsbegoocheling.

RIJKSBESTUURDER.

Moet dan het gansche Rijk den Boeddha volgen?

SIDDHARTA.

Ja! Ieder naar de mate van zijn kracht.
Ik, Koning, moet het hoogste voorbeeld geven.
Ik mag niet zwakker zijn dan de arme monnik,
In wien het licht des Meesters dof maar schijnt,
Doch die, gedragen door een vast geloof,
Het leugenweefsel van den schijn verscheurt,
En streeft naar dat, wat blijft. Te lang reeds heeft
De Shivadienst 't Javaansche volk verdierlijkt.....
Dat edel volk, dat, volgde 't zijn gemoed,
Ons Hindoes vóór zou gaan op 't smalle pad,
Het éénig pad ten Heil!
't Rijk Padjadjaran
Verwerpt den Boeddha...

RIJKSBESTUURDER.

Maar ge zijt gebonden,
O Vorst, door trouwbeloften van uw Vader,
Gewisseld met den Vorst van Padjadjaran,
Toen gij en Tilottama kindren waart!
En dan! Spreekt niet uw hart voor de overschoone,
Bevalliger dan Brahma's Tilottama,
Die, toen zij in den kring der Goden rondging,
Alom door Shiva's blikken werd vervolgd,
Zoodat zijn aangezicht werd verviervoudigd?

SIDDHARTA.

Zwijg! ongelukkige! geen woord van haar!
Zij is de ergste vijandin van Boeddha!

RIJKSBESTUURDER.

Vergeef mij, Vorst! dat mijne grijsheid waagt
Uw jeugd naar andrer maatstaf licht te schatten!
Te goed herken ik in dit rasch besluit
Den invloed van de Hooge Vorstin-Moeder,
Het late nakroost van den heiligen Boeddha,
Die u slechts zelfverloochening geleerd heeft.
Maar — niet alleen háár kind zijt gij, uw Vader
Was Kshatrija in merg en been, zijn bloed,
Zijn vurig bloed stroomt ook door uwe adren.
Ge kunt het niet ontkennen. Hebt gij niet
Van jongsaf aan in u de drift gevoeld,
Beheerscht ja, maar gevoeld dan toch de aandrift
Tot leven, strijden, heerschen en beminnen?
En zouden zeven weken eenzaamheid
In vasten en gepeinzen doorgebracht,
Die macht beteugeld kunnen hebben?

SIDDHARTA.

Patih,
De Meester waarschuwt tegen 't rassche woord,
Dat op de lippen rijst om toorn te uiten.
Ik wijt slechts aan uw wereldsche gezindheid
't Gemis aan eerbied voor het woord uws Vorsten.
Uw lang beproefde trouw spreekt uit uw mond,
Doch tevens — uw gemis aan hooger inzicht.
De macht des bloeds heerscht slechts in het Sansara,
De macht der Vrijheid voert tot het Nirwana.
Vrij wil ik zijn, en 't volk tot Vrijheid voeren.

RIJKSBESTUURDER.

Goed, dat gij van het volk spreekt, Maharadja!
Wat zal voor 't volk 't gevolg zijn van uw stap?
Een oorlog met het rijk van Padjadjaran.
Ik ken den Koning: nooit zal hij vergeven,
Dat gij zijn eenige dochter hebt versmaad.....

SIDDHARTA.

Persoonlijk zal ik hem mijn afstand melden:
Het zal een zware taak zijn, maar het moet.

RIJKSBESTUURDER.

Hoe? Vorst? Wilt gij uw trots voor hem verneedren?

SIDDHARTA.

Geen trots zal mij weerhouden, recht te doen.

RIJKSBESTUURDER *(werpt zich op de knieën).*

O zoon mijns ouden vriends, mijns dierbren meesters,
Vergun mij u te smeeken om beraad!
Een weinig uitstel kan geen schade doen!
De Leer van Boeddha denkt slechts om 't hiernamaals.
Slechts hij, die afstand doet van àl het aardsche,
Kan haar betrachten in haar zuiverheid.
U wacht een Kroon! Om menschen te regeeren,
Moet men zelf mensch zijn, mensch geheel en al!
Wat deed de Boeddha zelf, nadat de vier
Verschijningen hem de ijdelheid van 't leven
Geopenbaard hadden? Alles verliet hij,
Verliet zijn teergeliefde vrouw en kroost,
Verliet zijn uitzicht op een koningstroon,
Verliet àl wat hem dierbaar was. Waarom?
Omdat hij wist, dat alle banden knellen,
Dat vrijheid slechts bestaat in eenzaamheid,
Dat op den troon geen monnik kan regeeren.

SIDDHARTA.

Welnu, ook ik zal afstand doen van alles,
Waar zulks noodzakelijk mocht zijn. Doch gij,
O grijze Staatsman, veel hebt gij doorgrond,
Doch niet 't gemoed eens afstamm'lings van Boeddha.
Voorzeker, Hij werd kluizenaar, maar Hij was
De stichter van een nieuwe Leer, wij zwakkren
Behoeven slechts zijn woorden te verbreiden,
En waar het lot ons gaf de macht eens Vorsten,
Daar moeten wij die tot dat doel besteden.
Als mensch, als prediker, heb ik geen invloed,
Als Vorst kan ik door 't voorbeeld veel bewerken.
Gijzelf weet, hoe onze eigen adel denkt,
Hoe 't trotsch Brahmanendom den Boeddha smaadt,
Die 't groot geheim den Volke heeft ontsluierd,

Dat 't pad der Vrijheid, 't pad van de Verlossing
Ook voor den armen Soedra openstaat.
Zij haten Hem in 't diepste van hun ziel,
En hebben hem uit Hindostan verdreven!
Wàt is het lot van 't edelste op deze aard'?
Gehaat te worden door hen, die 't begrijpen,
Doch niet bereiken kunnen. Jaloezie
Neemt dan den vorm van spot aan, en de wereld
Vreest het venijn des spotters.
Koningszoon
Was Boeddha; Hem bereikte 't gif des nijds niet,
Omdat Hij daartoe àl te hoog verheven
Was boven zijne haters. Koningszoon
Ben ik; als Monnik wil ik Koning blijven,
Dat is mijn eindbesluit.

RIJKSBESTUURDER.

O Maharadja,
Bedenk u nog. Ik zal den Volke melden,
Dat gij terugkeert om den koningstroon
Van uwe Vadren te bestijgen. *(Af.)*

SIDDHARTA.

Ga.

Derde Tooneel.

SIDDHARTA *alleen (staat op en loopt peinzend heen en weêr.)*

Den strijd met andren te doorstaan is licht.
Veel zwaarder is 't, zichzelf te overwinnen.
Hoe de oude man mijn zwakte heeft doorgrond?
O! ik moet sterker worden dan ik was!
Een oorlog?
Wees oprecht, Siddharta, erken,
Uzelf ten minste moet gij het bekennen,
Dat gij niets liever wenschen zoudt, dan dat
De scheiding op die wijze u werd verlicht,
Dat gij haar nooit meer hoefdet te aanschouwen.....
Helaas! Wie kent het diepste van zijn hart?
Haar nooit meer zien, die 'k liefheb, nooit meer luistren
Naar die verleidelijke stem, wier tonen

Mij klonken als 't gezang der Widadari's?
Haar zelfs niet mogen zeggen, wat 't mij kost
Van haar te scheiden zonder hoop op weerzien?
Neen —
Ik ga niet naar het Hof van Padjadjaran.
Haar Vader moet mijn weigering eerbiedigen,
Wanneer hij weet, dat ik Boeddha ben gewijd.

(zet zich neder.)

Men hoort een onzichtbaar Koor van Boeddhisten:

Wat kan in hem, in wien Gij leeft,
O Heer, den vrede storen?
Hij aan Uw wil zich overgeeft,
En wil slechts U behooren.

Angst en twijfel, vrees en smart
Vloeien voort uit zinnelust,
Schijnt Uw licht in 's menschen hart,
Eerst dan keert het zich tot rust.

Als de lotus met zijn stengel,
Wortelt Maja's schoon in 't slijk;
Boeddha's schoon daalt als een Engel
Uit het stil Nirwana-rijk.

Gezeten in de schaduw van den heiligen boom
Kwaamt Gij, o Heer, tot de volmaakte Kennis;
Het eindig leven bleek U ijdel als een droom,
De streeling van de zinnen, zieleschennis.

Zoo is Uw reine leven ons schaduw voor 't gemoed,
Beschutting voor der driften zonnehitte.
Den smallen weg betreden wij met vasten voet,
Daar wij in U den veiligen Gids bezitten.

Eind 1ste Bedrijf.

TWEEDE BEDRIJF.

Eerste Tooneel.

Hof van Padjadjaran. Amangkoe-Rat en Tilottama.

AMANGKOE-RAT.

Ik heb u hier doen komen, Tilottama,
Omdat 't gezantschap van Mataram heden
Door mij terug verwacht wordt. Jonge vrouw
Zult gij dus weldra zijn, en mij verlaten.

TILOTTAMA.

Is dat zoo zeker, Vader?

AMANGKOE-RAT.

Tilottama,
Hoe kunt ge daaraan twijfelen? Is Siddharta
Niet door zijn vader jong nog mij verbonden
Als echtgenoot van mijne eenige dochter?
En dan! Hij heeft u lief!

TILOTTAMA.

Siddharta's moeder
Stamt van den Boeddha af: ik vrees dat zij,
Voor wie naar zoon den grootsten eerbied heeft,
Hem 't huwelijk ontraadt. O! zij is vroom,
Tè vroom voor eene moeder. Toen zij hier was,
Zag zij ons vaak met medelijden aan:
Haar blik gaf mij een voorgevoel van smart,
Dat 'k niet verklaren kan. Zie 'k hem ooit weder?

AMANGKOE-RAT.

Siddharta is een man, hij eert zijn moeder,
Doch gaat zijn eigen weg. De Rijksbestuurder,
De oude vriend zijns vaders, is een Wijze,
En werkt het drijven der Boeddhisten tegen.
Ik reken op zijn steun, maar meer nog, dochter,
Vertrouw ik op de macht van uwe schoonheid.
Dit huwelijk zal doorgaan; 't staat geschreven

In het onwankelbaar besluit der Goden.
Ik heb geen mannelijken erfgenaam,
In Padjadjaran mag geen vrouw regeeren:
Siddharta voege beide rijken samen
Tot één volledig koninkrijk van Java.
Hij is van edel bloed, ik heb hem lief
Als ware hij mijn zoon, zijn vader was
Mijn oude krijgsvriend, 'k heb hem groot zien worden,
En grond op deez' verbintenis van mijn stam
Met recht de hoop op rustigen levensavond.
Wanneer ik eenmaal 't kind van mijnen zoon
In mijne armen zal gesloten hebben,
Dan reken ik mijn taak volbracht, en ga
In eenzaamheid, en zal mij voorbereiden
Tot de hereeniging met Brahma.

TILOTTAMA.

Vader..

AMANGKOE-RAT.

Geen woord meer! Luister liever naar de opdracht,
Die ik u geven wil, voordat gij heengaat.
Zijt ge eenmaal later Koningin van Java,
Tracht u dan mijne lessen te herinneren —
Siddharta is een edel jongeling,
Maar weinig slechts gelijkt hij zijnen vader,
Die een geboren heerscher was; zijn zoon
Is zachter, weeker, onderging van jongsaf
Uitsluitend thuis den invloed van zijn moeder,
Niet opgewogen door dien van den Patih,
Den ouden veelbeproefden Rijksbestuurder.
De Vorstin is Boeddhiste in hart en ziel,
En heeft geen oog voor wichtige Staatsbelangen.
Aan u, mijn dochter, die de Veda's kent,
Met wie ik menige Staatszaak heb besproken,
Zij 't toevertrouwd Siddharta's steun te zijn,
Wanneer de heerscherstaf hem zwaar mocht vallen.
De heerschappij op Java danken wij
Aan 't overwicht van onze meerdere kennis.
Het volk moet steeds de overtuiging koestren,

Dat wij een soort van hooger wezens zijn,
Bekend met ondoorgrondelijke geheimen,
Tweemaal herboren tot een hooger staat,
Voor den gemeenen Soedra onbereikbaar.
Ook in het werk der Wijzen van den voortijd,
De heilige hoogverheven Vedaboeken,
Hebt gij gelezen, dat uit Brahma's hoofd
Gesproten is de kaste der Brahmanen,
Uit zijne armen die der Kshatrija's,
Uit zijne voeten eindelijk die der Soedra's!
Doch niet de Veda's schiepen dit beginsel.
Het eeuwig onderscheid van hoog en laag,
Beheerschers en beheerschten, vorst en volk,
Is uit den boezem der Natuur ontsproten,
En vruchtloos zult ge naar gelijkheid zoeken,
Waar ge ook het boek des levens openslaat.
De Boeddha echter wilde 't volk verheffen:
Het mededoogen van zijn edel hart
Deed hem 't Nirwana voor een elk ontsluiten,
Die slechts de ware Kennis had bereikt.
Dàt is voor onze macht 't begin van 't einde,
De kiem van onvermijdelijke ontbinding.
Wij moeten dus de leer van Boeddha stuiten.
Ver zij het van mij, Hem te willen smaden!
Voorzeker was hij een der incarnaties
Van Vishnoe of een andren Mahadewa!
Wij moeten hem dus offren, doch het volk
Verneme, dat de eeredienst van Shiva
De hoofdzaak is, en Boeddha slechts zijn leeraar.
In 't Goddelijke zij eenheid uitgesloten,
En zie het volk denzelfden trap van stijging
Als in het aardsche Rijk, waarin zij leven.'
Weerhoud derhalve niet Siddharta's moeder,
Wanneer zij de eenzaamheid wil zoeken. Laat
Haar gaan in vrede: volg haar voorbeeld niet.
Gij, Tilottama, zijt Vorstin geboren;
Siddharta zal met u den grondslag leggen
Van een eeuwendurend Vorstenrijk van Java.
Gij hebt hem reeds betooverd door uw schoonheid,
Geleid hem in de toekomst door uw wijsheid.

TILOTTAMA.

Ik dank u, vader, voor uw wijze lessen.
Wèl zegt gij dat Siddharta edel is:
Die zachte oogen vol van majesteit,
Die 't strenge van het peinzend voorhoofd tempren;
Die houding vol bevalligheid en kracht,
En ach! die stem, die ik steeds meen te hooren.....
Mijn Vader, slechts de goddelijke Ardjoeno
Kan 't evenbeeld geweest zijn van Siddharta.
Mijn hoogst geluk zal hier op aarde zijn
Hem tot een waardige gemalin te worden.
Eisch niet van mij, dat ik zijn wil bestrijd.
Der Veda's wijsheid hebt gij mij geleerd,
Zij willen, dat de vrouw zij als de koorde
Des boogs, haar man steeds volgend, één met hem.
Aldus voel ik mij reeds aan hem verbonden
Door uw gelofte en mijn eigen hart.

POORTWACHTER *(treedt binnen):*

't Gezantschap van Mataram vraagt gehoor.

AMANGKOE-RAT *(wenkt dat het kan binnentreden).*

Verwijder u, mijn dochter, de ure naakt,
Waarop wij moeten scheiden. Overdenk
Mijn woorden goed, ik kan ze niet herhalen.
(Tilottama af.)
Na een poos de Rijksbestuurder van Mataram binnen. (Zwijgt.)

Tweede Tooneel.

AMANGKOE-RAT.

Hoe nu, mijn oude vriend, waarom zoo zwijgend?

RIJKSBESTUURDER *(reikt hem een brief over.)*

Ziedaar het antwoord van Siddharta, Vorst.

AMANGKOE-RAT *(leest, aanvankelijk met verbazing, daarna met verontwaardiging.)*

Hoe? Is uw Vorst krankzinnig?
„Hooger plichten"
Bestaat er hooger plicht dan eer en trouw? *(leest door),*

„De wil van Boeddha?"
Ziet hij geestverschijningen?
„De stem der roeping?" *(legt den brief neer en loopt driftig heen en weer, staat daarop stil en ziet den Rijksbestuurder scherp aan).*
Hoor eens, Danoe Prodjo,
Wees openhartig jegens mij. Ge weet,
Hoe Padjadjaran en Mataram beide
Gebaat zijn met deze echtverbintenis.
Gij hebt die altijd voorgestaan, dat weet ik,
Het is de Vorstin-Moeder, die 't verhindert.
Heeft zij wellicht mij dezen brief doen schrijven?
Als ongeschreven wil ik hem dan beschouwen.

RIJKSBESTUURDER.

Helaas, mijn Vorst, het is Siddharta zelf,
Die na een afzondering van zeven weken
Dit onverwacht besluit genomen heeft.
'k Deed alles om tot uitstel te vermanen,
Ik wees op 't Staatsbelang; zelfs van zijn liefde
Voor uwe dochter heb 'k gewaagd te spreken.
Het baatte niet — ik sprak van oorlogskansen,
Hij deinst voor niets terug, zoekt slechts 't Nirwana.

AMANGKOE-RAT *(toornig).*

't Nirwana zal hij nog veel eerder vinden
Dan hij vermoedt —

RIJKSBESTUURDER.

Vorst, matig nog uw gramschap.
Wellicht zal de beslommering der regeering,
De dagelijksche wrijving met de wereld,
De aandrang van zijn jong onstuimig bloed
Hem weer in Tilottama's armen voeren.

AMANGKOE-RAT.

Zwijg! ongetrouwe dienaar van uw meester.
Gij hebt hem opgevoed, gij zijt aansprakelijk
Voor deze dwaze grillen, die zijn Moeder,

Wanneer gij 't niet oogluikend hadt geduld,
Hem niet in 't hoofd had kunnen brengen. Ja,
Misschien hebt gij hem daarin wel gestijfd,
Om des te langer het gezag te voeren,
Dat aan eens monniks handen moet ontglippen.

RIJKSBESTUURDER.

O Vorst, slecht kent gij mijnen vorst en mij,
Wanneer ge meent, dat ik hem zou beheerschen.
De dweeper hoort slechts naar inwendige stemmen;
Gepantserd is hij tegen redeneering.
Er is maar ééne, die hem kan veranderen,
En van die ééne wil hij afstand doen.

AMANGKOE-RAT.

Ik wil mij nog beheerschen.
Nog een maand
Sta ik Siddharta toe als einduitstel,
Maar ik verlang, dat hij zijn Moeder banne;
Zoodra mijn dochter met hem is gehuwd.
Zij trekke ergens in de eenzaamheid,
En wijde zich aan vrome overpeinzing,
Doch moeie zich niet met het Staatsbestuur.
Siddharta neme zelf 't gezag in handen,
Hij heeft zich daartoe ruimschoots voorbereid.
Gij, Danoe Prodjo moet zijn Patih blijven,
En waken voor afdwalingen van dweepzucht.
Dit is mijn laatste woord. Breng hem dat over.
Ik zal het tevens u op schrift doen geven.
Ik voeg er mondling bij, dat het mij ernst is,
En dat ik geen ontwijkend antwoord duld.
Bij weigering zeg 'k hem mijn vriendschap op.
Het zal mij smarten, want hij is mij dierbaar,
Zoo dierbaar als een eigen zoon. Aan niemand
Dan juist aan hem zou 'k nog bedenktijd geven,
Na de beleediging mij aangedaan.
Doch mocht hij bij zijn dwaas besluit volharden,
Dan moet ik hem voortaan mijn vijand achten.
Vaarwel! Gij weet nu wat er op het spel staat.
(Af).

Derde Tooneel.

RIJKSBESTUURDER *(alleen.)*

De storm breekt los; mijn oude handen blijven
Het roer niet meester, nergens zie ik uitkomst.

TILOTTAMA *(van de andere zijde op.)*

Hoe zoo alleen, mijn Patih, en zoo somber?
Helaas, ge zwijgt! Ach! Heeft mijn voorgevoel
Mij niet bedrogen? Is er misverstand,
Verwijdering van Siddharta en mijn Vader?

RIJKSBESTUURDER.

Prinses, ge spreekt de waarheid.
't Laatste woord
Van uwen Vader luidde vijandschap.
Siddharta deinst terug voor huwlijksbanden,
Ofschoon hij u meer dan zichzelf bemint.

TILOTTAMA.

't Is dan zijn moeder, die hem van mij scheidt.
Voorzeker schijn ik haar te wereldsch toe.
Niet ieder draagt het monnikskleed als zij
Wie is de bruid, die zij hem heeft verkoren?
Ik hoop, dat zij Siddharta waardig zij.

RIJKSBESTUURDER.

Geen andre vrouw zal ooit Siddharta kiezen.
Aan Tilottama slechts behoort zijn hart,
Maar Boeddha's ijver heeft hem aangegrepen,
En hij wil vrouwenliefde zich ontzeggen.
In eenzaamheid van zeven lange weken
Heeft hij gestreden met zijn liefdesmart.
O! hadt gij hem gezien als ik, Prinses,
Verteerd door tweestrijd, uitgeput door nachtwaak,
Ge zoudt begrepen hebben, dat slechts gij
Hem 't waar geluk deelachtig kunt doen worden.
Beproef uw macht op hem, geef mij een teeken,
Dat gij dezelfde voor hem zijt gebleven,
Of schrijf hem, wat uw edel hart u ingeeft.

TILOTTAMA.

Indien het waar is, Patih, wat ge zegt,
En in mijn hart zegt iets mij, dàt het waar is —
Welnu, in mij hebt gij u niet vergist,
Ook ik beschouw Siddharta als den mijne,
Den eenige, dien Shiva mij beschikt heeft,
En dien de Boeddha mij nu tracht te ontrukken.
Geef hem deez' ring, het erfgoed mijner moeder,
Ook schrijven zal ik hem, zoodra ik kan.....
(In vervoering.)
Verneem Gij mijn belofte, Albehoeder!
Siddharta slechts verkies ik mij tot man,
Ik geef zijn hart niet op, zijn woord niet weder,
Ik blijf de zijne, waar zijn pad ook gaat.
Des Hemels wrake dale op mij neder,
Indien mijn trouw Siddharta ooit verlaat!

(Scherm valt.)

Vierde Tooneel.

Hof van Mataram.

DEWI MOENI *(alleen.)*

Mijn zoon heeft dus den rechten weg gekozen.
Dank, heilige Boeddha, voor den steun uws geestes.
Heel 't Rijk Mataram zal U voortaan volgen.
De wil des Konings heeft steeds grooten invloed
Op 't heir der zwakken en der wereldlingen.
De ware vromen steunen op zichzelven,
Doch die zijn slechts een kleine minderheid.
Ons eerste werk zij nu: een tempel stichten,
Waarin des Boeddha's beeltnis duizendvoudig
Den volke boete predike en bekeering.....
Wanneer, o Heer! zal 't mij vergund zijn, stil
In de eenzaamheid mij af te zonderen tot
Bespiegeling en reiniging des harten?
Helaas! Siddharta heeft mijn steun nog noodig,
Zelf heeft hij mij gesmeekt niet heen te gaan:
En ik begrijp, dat hij zich eenzaam voelt,
Nu hij met zijne geliefde heeft gebroken.

Vijfde Tooneel.

SIDDHARTA *(koningsgewaad: tiara) komt op.*

DEWI MOENI.

Welnu, mijn zoon, hebt gij de Rijksvergadering
Verlaten en haar uwen wil doen kennen?

SIDDHARTA.

Ja, Moeder, de Poenggawa's zwegen slechts,
Doch in hun zwijgen voelde ik tegenstand.
Ik sprak hun van mijn afgebroken huwlijk,
Geen stem deed zich vernemen. Danoe Prodjo
Is nog afwezig; hij alleen durft spreken,
Wanneer zijn meening afwijkt van de mijne.

DEWI MOENI.

Hij is een oude veelbeproefde dienaar,
Maar vrome godsdienstijver is hem vreemd.
Wanneer komt hij terug van Padjadjaran?

SIDDHARTA.

Hij heeft zijne zware zending kiesch volbracht,
Zoo bleek mij reeds uit het behoud des vredes:
De breuk met Padjadjaran schijnt vermeden,
Ik had een dadelijken krijg verwacht.

DEWI MOENI.

Hoe? Zoudt gij aarzlen voor 't geloof te strijden?

SIDDHARTA.

Neen, Moeder, 'k voel mij daartoe meer geneigd
Dan om daarover dagelijks te twisten.
Naar daden, niet naar woorden haakt mijn hart,
Maar het belang des volks gaat boven alles.

DEWI MOENI.

't Belang des volks is niet een vadsig welzijn,
Veel beter is 't te sterven voor den Boeddha.
Maar ik verlang niet, dat gij oorlog voert
Met 't ongeloovig rijk van Padjadjaran:
Nog altijd hangt uw hart aan Tilottama

Haar naam ontsnapt u steeds nog in den droom.
Gij moet haar niet ontmoeten, zelfs als vijand,
Zelfs in den oorlog ware ze u gevaarlijk.

SIDDHARTA.

Vorstin, bespaar mij 't hooren van haar naam!
Ik volgde Boeddha's wil door haar te weigeren.
Roep niet haar beeld in mijn gemoed terug!
In deze zaak voegt zwijgen slechts ons beiden.

DEWI MOENI.

Mijn zoon, ik stelde u slechts op de proef,
En weet te goed, wat 't scheiden u gekost heeft.
Thans moeten wij den Boeddhadienst bespreken.

Zesde Tooneel.

POORTWACHTER *(binnen.)*

De Patih Rijksbestuurder vraagt gehoor.

SIDDHARTA.

Hij kome.

(Poortwachter af.)

(Ter zijde) Kracht, Siddharta, kracht tot 't einde!

Rijksbestuurder treedt binnen; overhandigt Siddharta zwijgend den brief van Amangkoe-Rat.

SIDDHARTA.

Wat brengt gij, Patih, vijandschap of vriendschap?

RIJKSBESTUURDER.

Uit 's Vorsten schrijven zult gij dat ontwaren.
Slechts weinig heb ik daaraan toe te voegen.
Het is het laatste voorstel, dat hij doet.
De boodschap, die ik verder voor u heb,
Kan in de aanwezigheid der Vorstin-Moeder
Door mij niet worden meegedeeld naar eisch.

SIDDHARTA *(opent den brief.)*

Verlaat ons, Moeder! 't Staatsbelang gebiedt het.

(leest.)

Amangkoe-Rat wil mij bedenktijd geven,
Alsof ik overijld gehandeld had!

(leest verder.)

En mijne moeder moet ik van mij zenden!
Vergeet hij, dat ik Maharadja ben?

RIJKSBESTUURDER.

Mijn Vorst, zwaar heeft uw weigering hem gegriefd.
Bedenk, dat hij ten tweeden male aanbiedt,
Wat nooit nog zonder smaad werd afgewezen:
De hand van zijne dochter, zijne eenige.
En dat haar hart u altijd nog behoort,
Dat heeft zij mij gelast u te verzeekren.
Hier is haar ring, het erfgoed harer moeder,
Hier ook een brief met eigen hand geschreven.
De edele vorstin is uwer waardig,
Zult gij ook haar geluk uw dweepzucht offren?

SIDDHARTA *(neemt ring en brief aan; leest.)*

Groot is haar ziel, en waardig het Nirwana!
Zij heeft begrepen, dat mijn hart haar trouw blijft,
Al kan *dit* leven ons niet samen voeren!
Zal ik in hooger sfeer van later leven
Voordat ik het Nirwana heb bereikt,
Met haar vereenigd worden?

RIJKSBESTUURDER.

IJdel dweepen!

SIDDHARTA.

Spreek niet van dweepzucht, Staatsman!
Dieper waarheid
Ligt in des menschen hart dan gij vermoedt;
't Gevoel verlicht met helle zonnenklaarheid
Wat voor den geest steeds duister blijven moet!

RIJKSBESTUURDER.

Slechts met 't verstand regeert men koninkrijken.
't Gevoel is aan het roer des staats misplaatst —
Ik ben verplicht u nogmaals te herinneren
Aan de gevolgen van uw weigering.
Op vrede kunnen wij onmooglijk hopen,
En 't rijk is slecht ten oorlog toegerust.

Amangkoe-Rat regeert met ijzeren vuist,
Voltallig zal zijn legerschaar hem volgen,
Doch uw vazallen durf ik niet vertrouwen.
Zij voelen weinig voor een strijd voor Boeddha.
De Shivadienst heerscht in het Rijk van Daha
Uitsluitend schier, en ook in Madjapahit.
Is 't eenmaal ruchtbaar, dat uw huwlijksafstand
De eenige oorzaak van den oorlog is,
Dan zal men u flauwhartig ondersteunen,
En dapperheid vermag niets tegen tweedracht.

SIDDHARTA.

Mijn trouwe Adipati, nog begrijpt
Gij altijd niet den geest, die mij bezielt!
Wat weegt de ondergang van 't Rijk Mataram
Mij tegen het behoud van mijne ziel? *(pauze)*
In dit Sansara moet het menschdom lijden.
Het is het rijk van dwaling, zonde en schuld,
De hoogste taak des menschen is, te strijden
Totdat de nacht des doods het oog omhult.
Geen einde zal ooit komen aan de ellende,
Zoolang de mensch naar zinnelijk welzijn jaagt.
De Boeddha wil, dat men zijn hart afwende
Van het genot, dat 't ware heil belaagt!

RIJKSBESTUURDER.

Mij gaat dan 't lot van 't rijk veel meer ter harte
Dan U, o Maharadja! Ik voorzie,
Dat 't werk der handen van uw zaalgen vader,
Waaraan hij levenslang gearbeid heeft,
In korten tijd geheel in een zal storten.
Ik heb geen blik geslagen in 't Nirwana,
Ik ken slechts 't menschdom in zijn aardsch bestaan,
En zie geen noodzaak, rampen te bewerken,
Die men gemakkelijk vermijden kan.
In *uwen* geest kan ik geen rijk besturen;
Laat mij dus gaan: ik kan u niet meer dienen.

SIDDHARTA.

De oorlog naakt: ik moet ten strijde trekken.
Wie zal het rijk besturen, als gij heengaat?

Verlaat mij niet in de ure des gevaars,
Wacht op mijn overwinning of mijn neerlaag.

BOODSCHAPPER *(treedt binnen.)*

De Vorst van Daha groet U, Maharadja,
Hij droeg mij op Uw Majesteit te melden,
Dat hij naar huis terugkeert, daar 't gerucht
Van oorlog hem verhindert hier te toeven.

SIDDHARTA.

Mijn wedergroet: ik zal hem laten schrijven.
(Boodschapper af) tot Rijksbestuurder:
Dat is de eerste, die zich van mij afwendt.

TWEEDE BOODSCHAPPER *(binnen):*

De Vorst van Madjapahit laat U groeten,
O Maharadja, hij gevoelt zich ziek,
En wil nog heden naar zijn rijk terug,
In de verwachting aldaar te herstellen.

SIDDHARTA.

Mijn wedergroet: ik zal hem laten schrijven.
(Boodschapper af) tot Rijksbestuurder:
Het is volkomen als gij mij voorspeld hebt,
Maar denk niet, dat ik mij gewonnen geef,
Al zou de gansche adel mij verlaten.
Ik reken op het volk, dat Boeddha liefheeft,
En weet dat ik uit hem gesproten ben.

DERDE BOODSCHAPPER *(binnen):*

Het volk schoolt samen op de aloen-aloen,
O Vorst! zij smeeken dat gij u vertoont.
't Gerucht loopt, dat gij kluizenaar wilt worden,
En van den vorstentroon wilt afstand doen.

SIDDHARTA.

Laat allen zich verzaamlen op het voorplein,
Persoonlijk zal ik hun mijn wil doen kennen.
(Boodschapper af) tot Rijksbestuurder:
Ze zijn zoo ver niet van de waarheid, Patih,

Deed ik niet beter werkelijk heen te gaan,
De kroon mijn jongen broeder af te staan,
En mij aan overpeinzingen te wijden?

RIJKSBESTUURDER.

Neen Vorst, dat ware uzelven logenstraffen,
En afval van de taak, die g'u gesteld hebt.
Moet eenmaal Shiva met den Boeddha strijden,
't Geschiede thans, dan wordt de zaak beslist:
Een korte krijg is boven lange tweedracht
Ver te verkiezen: gord het zwaard dus aan,
Met raad en daad zal ik U blijven steunen,
En mocht het Rijk Mataram ondergaan,
Op mijnen arm kunt gij tot 't einde leunen.

(Scherm valt.)

Einde 2de Bedrijf.

DERDE BEDRIJF.

Eerste Tooneel.

Lustslot bij het Hof van Padjadjaran.

SIDDHARTA *(gewond) alleen, op een rustbank liggende.*

Het einde is nabij, de strijd gestreden.
't Nirwana wacht mij tot zijn eeuwige rust. —
Had 'k in den slag 't bewustzijn niet verloren,
Nooit had men levend mij hierheen gevoerd.
Waartoe Amangkoe-Rat mijn leven spaarde?
Mijn nederlaag is hem voldoende wraak.
(Staat op en doet eenige schreden.)
Zou zij thans in mijn val mij nog beminnen?
(Kust Tilottama's ring.)
Men heeft mij haren ring nog niet ontnomen.
(Betast zich.)
Ik ben geheel ontwapend! 'k moet geduldig
Afwachten tot 't Amangkoe-Rat behaagt
Een eind te maken aan mijn vruchtloos leven!
(Ziet rond.)

Ha! niemand om mij te bewaken hier?
Waartoe die zoo onnoodige schijn van vrijheid?

(Amangkoe-Rat treedt binnen, alleen; blijft voor Siddharta staan.)

AMANGKOE-RAT.

Welnu, Siddharta, ziet gij thans uw dwaling?

SIDDHARTA.

Neen Vorst, ik zie slechts, dat de Boeddha wil,
Dat ik voor zijne heilige zaak zal sterven,
En dat hij mij 't Nirwana waardig acht.

AMANGKOE-RAT.

Mijn zoon — want nòg wil ik u blijven noemen,
Zooals ik u gaarne met meer recht genoemd had —
Thans is de tijd voorbij van ijdel dweepen,
De ernst des levens dringt zich aan ons op.
Zie af van 't streven naar die hersenschimmen,
Die Dewi Moeni in u heeft gekweekt.
Zij voegen noch uw afkomst, noch uw aard;
In dezen strijd heb ik u leeren kennen.
Gij zijt de echte zoon van uwen vader,
En niet de weeke dweeper, die gij zijn wilt.
Ontken eens, dat gij, staande op uw wagen,
Het wilde krijgsgewoel beheerschende,
Voor 't eerst gevoeld hebt, wat een Koning is,
Voor 't eerst uw hart met kracht hebt voelen kloppen,
Voor 't eerst uw afkomst waardig zijt geweest.

(Siddharta wendt zich af.)

Zult gij nog twijfelen aan uw bestemming?
Het is de kroningskroon van 't gansche Java.
Ik kom u die aanbieden voor het laatst
Tot prijs voor uwe dapperheid.
Zult gij thans
Mijn vriendenhand en band nòg van u stooten?

SIDDHARTA.

Amangkoe-Rat, ge zijt een edel vijand,
Doch Boeddha's vijand kan 'k de hand niet reiken.
Geloof mij, zwaarder overwinning op mijzelf
Dan nu, heb ik tevoren reeds behaald,

Toen ik besloot alléén mijn weg te gaan,
En afstand deed van Tilottama's hand.
Bespaar mij een herhaling van dien strijd,
Het Shivaïsme kan mij niet verwinnen.

AMANGKOE-RAT.

Siddharta, trots doet u zoo spreken, zie ik,
Van uw verwinnaar wilt gij geen genade.
In uwen toestand zou ik zelf zoo denken.
Doch meen niet, dat ik uit genade handel.
Als vriend kom ik tot u, als ouder vriend,
Door misverstand slechts tijdelijk vervreemd,
Die beider welzijn met u wil beraden.
Verbeeld u, dat ik reeds uw vader ben,
En luister naar de lessen der ervaring.
Gij hebt gezien, hoe zwak de Boeddha is,
En dat hij in den krijg geen bijstand geeft
Uw bondgenooten hebben u verlaten,
Uw moeder vruchteloos voor u gebeden.
Aan kracht, moed, fierheid hoort de heerschappij;
Slechts Shiva schenkt die zijnen volgelingen.
Met ziekelijke Boeddha-dweeperij.
Zult gij het volk van Java nooit bedwingen.

SIDDHARTA.

Amangkoe-Rat, gij oordeelt naar den schijn,
De overwinning kàn ons niet ontgaan,
Wat doet daartoe mijn nietig leven af?
Den Boeddha is een kalpa als één dag,
Een menschenleven als één wenk der oogen.
Doch u verblindt de sluier van de Maja,
De dieper waarheid houdt zij u verborgen.

AMANGKOE-RAT.

Al wat de Boeddha ooit verkondigd heeft,
Zoovèr het waar is, leeren ook de Veda's.
Van hèm afkomstig is alleen de dwaling,
Dat 's menschen wil den kringloop kan verbreken,
Den onverzettelijken loop der wereld,
Wiens beeld in dien der sterren staat geschreven.
Aan die begoocheling moet gij ontkomen,

Siddharta, en dat zult gij, door te *leven*,
Het leven van den man, den vorst, den strijder,
Dat thans uw deel van Brahma's kringloop is.
Thans zijt gij zwak, maar rasch wordt gij sterker,
En met uw kracht keert levenslust terug.
Ik laat u dus eerst aan uzelven over,
Moogt gij tot betere gedachten komen! *(wil heengaan.)*

SIDDHARTA *(houdt hem terug.)*

Neen, Vorst, 't is beter dat wij dadelijk scheiden.
Als bondgenoot ziet gij mij nimmer weder.
Ik blijf uw tegenstander, en uw geest
Verfoei ik thans veel meer dan ooit te voren.
Het blijkt mij nu, dat niet, zooals ik dacht,
Alleen 't vermeende staatsbelang u leidt,
Tot het bestrijden van de leer van Boeddha,
Maar dat gij daarvan de ergste vijand zijt,
Gelijk uw dochter de ergste vijandin.
Geen zwakte zal mij tot verrader maken
Aan 't levensdoel, waartoe ik ben gewijd;
Nooit zal ik mijn bezworen trouw verzaken,
Voor 't sterven mij 't Nirwana binnenleidt.

AMANGKOE-RAT.

Welaan, verblinde, hoor dan 't laatste woord,
Dat ge in dit leven van mij zult vernemen:
Nog heden zult gij sterven.
Het Nirwana
Verlangt gij slechts: gij zult 't Nirwana vinden. *(Af.)*

(Siddharta zinkt uitgeput neer. Een oogenblik stilte: men hoort een vogel zingen.)

SIDDHARTA.

Hoe liefelijk is het weefsel van de zinnen.
't Gezang des vogels, taal slechts van zijn hartstocht,
Wekt zoeten weemoed in het menschenhart,
En de tjempaka strooit een bloesemregen,
Wiens geuren balsem zijn voor mijne pijn –
Mijn wonde brandt, het duizelt mij in 't hoofd,
Terwijl de avond valt met zachte koelte.
(staat op en ziet rond.)

Ja, ik vergis mij niet: dit is de plek,
Waar ik, alléén met haar, heb rondgedwaald,
Toen Indra's Hemel in haar oogen lag,
En ik haar feegestalte hield omvat,
Alsof geen macht mij ooit die zou ontrukken.
Kan het Nirwana schooner zijn dan dat? *(pauze.)*
Zou 't hart des menschen ooit den vrede vinden?
Wat weten wij van 't hooggeroemde niet?
Waarom heeft Brahma het Heelal geschapen,
Wanneer niets beter is, dan 't te ontvlieden?
Waarom is de Natuur zoo heerlijk schoon,
Wanneer haar volgen slechts is, zich verlagen? *(pauze.)*
O Meester! Daartoe hebt gij mij gebracht!
Zoo schoon lag 't leven voor mij in 't verschiet,
Zoo veel geluk had ik mijn volk geschonken!
En thans is alles door uw hand verwoest,
En — 'k ben onvoorbereid voor het Nirwana!

(staat stil voor een Boeddha-beeld.)

Stil, koud en rustig is uw beeld, o Meester!
Kan ik zoo worden?
Voel mijn brandend voorhoofd,
Het heete bloed, dat in mijn polsen jaagt!
O geef mij kalmte, rust! Slaap zonder droomen!
Bescherm mij tegen haar — mijn Tilottama!

(beschouwt weder het beeld.)

Ik dacht dat ik een Bodhisatwa was,
Slechts door één graad gescheiden van den Boeddha.
De nadering des doods schenkt juister inzicht.
Sterk heb ik willen zijn, doch ik ben zwak,
Onzeker van mijzelven en mijn doel,
Onzeker van des menschen lotsbestemming,
Slechts zeker van mijn liefde —
Tilottama!
Vergeet gij mij?
Het kan niet lang meer duren,
Mijn kracht begeeft mij — kom één oogwenk bij mij,
En zeg mij, dat gij mij hebt liefgehad,
En laat uw oogen rusten in de mijne! — *(zinkt neer, pauze.)*
De avondwind ruischt door 't tjimaraloof,
Gelijk de stem der liefde in mijn hart —

De avondkoelte daalt als het geloof
Aan zielsverlossing, einde van de smart. —
De Boeddha zal mij niet voor goed verlaten,
Daartoe ben ik zijn zaak te trouw geweest,
Zij leeft mij in het hart — Hij in den geest —
O ik ben uitgeput — kan niet meer denken —
De slaap zal mij een oogwenk ruste schenken.
(sluimert in.)

Koor van Widadari's (naderen.)

Uit Indra's Hemel
Zijn wij gedaald,
Terwijl in 't Zenith
De mane straalt.
Der Goden min
Zijn wij ontvloden,
Wij komen helden
Tot liefde nooden.
In plechtig zwijgen
De aarde rust,
Terwijl het windje
De palmen kust.
De twijgjes suizen
Het lied der min,
Geheel de schepping
Drinkt wellust in.
't Is of de diepte
Der aarde trilt
Van heet verlangen
Nog ongestild.
(omringen Siddharta.)

O schoone held! Droom zoete droomen!
Tot u zijn wij alleen gekomen
Om u aan Yama te ontrukken,
En aan der liefde borst te drukken.
Wilt gij 't Nirwana binnengaan,
Versmadende der liefde waan?
Wis hebt gij nog geen vrouw bemind,
Wanneer gij daarin vrede vindt.

Tilottama (verschijnt op den achtergrond. Widadari's verdwijnen. Siddharta richt zich op.)

SIDDHARTA.

Ben ik in Indra's Hemel?
Neen, ik droomde,
Ik ben gevangene van Amangkoe-Rat,
En moet nog heden sterven. *(krijgt Tilottama in 't oog.)*
Tilottama!
(wil op haar toesnellen, doch bedwingt zich.)
Prinses, ik ben den Boeddha toegewijd!
't Nirwana heeft Hij waardig mij gekeurd.
Ga heen! Mij resten nog slechts enkle uren,
Ik heb u liefgehad — doch Boeddha wenkt —

TILOTTAMA.

Siddharta! Laat mij samen met u sterven.
Gij *hebt* mij liefgehad?
(trekt een dolk.) Ik min u nòg!
De vrouw des helden sterft met haren man,
Den bruigom wil de bruid niet overleven!

SIDDHARTA *(ontrukt haar 't wapen.)*

Geliefde! Ja, ik kan het niet verzwijgen,
Ik heb u lief, mijn Tilottama!
Sterven?
Waartoe zoudt gij mij volgen, mijne bruid?
In het Nirwana is geen plaats voor liefde. —
Wanneer ik thans in uwe oogen staar,
Wanneer ik U in mijne armen klem,
Dan voel ik eerst, al wat ik heb verworpen,
Het volle leven, dat mij straks ontzinkt,
Het eenig leven van den mensch: de liefde —
Maar boven het geluk, de liefde, 't leven
Gloort onvergankelijk des Boeddha's Licht,
Wien hij het hooger inzicht heeft gegeven,
Die daalt, als hij voor zinsbekoring zwicht.

TILOTTAMA.

Mijn Vorst, uw hand is heet, uw oog is koortsig,
Ge zijt gewond, o laat nog dezen dag
Mij u verzorgen, tot gij beter zijt!
Siddharta! stoot mij thans niet meer van u!
't Nirwana kunt gij niet zoo minnen als
Ik u bemin, mijn bruidegom en koning!

Zou Boeddha ons dit oogenblik misgunnen?
Ook hij heeft liefgehad, voordat hij stierf.

SIDDHARTA.

Wie sprak van rust, wie sprak van het Nirwana?
Zoolang het leven duurt, duurt ook de strijd.
(heft den dolk op.)
O edel staal!
De hand van Tilottama
Schenke mij de vrijheid —
Door een enklen stoot
Ben ik verlost, en Boeddha heeft mij weder!
(tot Tilottama.)
Waarom, mijn Tilottama, zoo bedroefd?
Is 't sterven niet veel schooner dan het leven?
(Men hoort eenige slagen op de gong.)
Dat is het doodsignaal. *(doorsteekt zich.)*
Vaarwel, mijn bruid,
Ik moet u voorgaan in het rijk des vredes,
U achterlaten in het rijk der smart. —
Mijn moeder, wees voldaan, ik sterf voor Boeddha,
Verwijt mij niet dat ik mijn bruid bemin —
Ik sterf gelukkig.
Eindelijk is het kluwen
Ontward, mijn liefde en mijn plicht verzoend.
Tweespalt is niet de laatste grond der dingen,
Tweestrijd niet d' eindpaal van des menschen streven.
De Eénheid naakt:
't Nirwana is de Liefde,
En liefde reeds de voorsmaak van 't Nirwana. —
Wat zijt gij vèr, mijn Tilottama. Blijf
Nog bij mij tot uws vaders knechten komen,
Zij mogen mij niet levend vinden.

TILOTTAMA.

Ach
Siddharta! Wilt ge alleen de reis aanvaarden,
Vanwaar nog niemand is teruggekeerd?
En mij verlaten zonder afscheidskus?
(kust Siddharta en ontneemt hem den dolk, waarmede zij zich doorsteekt.)

Is er geen plaats voor liefde in 't Nirwana?
Ik neem de proef, en werp het leven van mij,
Dat zonder liefde mij een leegte is.

SIDDHARTA.

De Boeddha ziet welwillend op ons neder.
Hij schenke ons de langgezochte rust;
Voor 't eerst, geliefde, hebt gij mij gekust,
Voor 't eerst en voor 't laatst kus ik u weder.
(tracht zich vergeefs op te richten.)
Maar ik bereik u niet —
Het Licht breekt door —
Uw hand — geliefde — volg mij — ik ga u voor —
(sterft.)

EINDE.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 23 Juni — 22 Juli 1902.

De Tabaksaandeelen maakten ten gevolge van gunstige oogstberichten een flinken sprong voorwaarts. Alleen de Langkat Tabaksbouw Mij., wier bestuur op de eerstkomende vergadering een voorstel tot liquidatie zal indienen, moest hare aandeelen van 30 op $7^1/_2$ % zien dalen. De aandeelen Kon. Mij. v. Petroleumbronnen zetten hunne rijzende beweging voort, terwijl mijnbouwaandeelen verdeeld waren.

Hooger werden genoteerd:

Aand.		Koloniale Bank	$2^7/_8$ %
„		Ned. Ind. Handelsbank	3 „
„		Amsterdam Deli Comp.	56 „
„		Amsterdam Sum. Cult. Mij.	2 „
„		Asahan Plantage Mij.	6 „
„		Deli Batavia Mij.	30 „
„		Deli Cultuur Mij.	$3^1/_8$ „
„		Deli Maatschappij	16 „
„		Tabak Mij. Kwala Pessilam	$1^1/_4$ „
„	A.	Langkat Cult. Mij.	$2^7/_8$ „
Pref. Aand.		Tab. Mij. Langk. Soekaranda	$5^1/_2$ „
Aand.	A.	Langkat Tabak Mij.	8 „
„		Tabak Mij. Namoe Djawi	$7^1/_2$ „
„		Nieuwe Asahan Tabak Mij.	16 „
Pref. Aand.		Padang Cultuur Mij.	$1^1/_2$ „
Aand.		Padang Tabak Mij.	$12^3/_4$ „
„		Rotterdam Deli Mij.	$8^1/_2$ „
„		Senembah Mij.	13 „
„	A.	Serdang Tabak Mij.	$4^1/_2$ „
„		Sumatra Cult. Mij.	$6^1/_4$ „
„		Sumatra Plantage Mij.	12 „
Cert. v. Aand.		United Langk. Plant.	13 „
Aand.		Kon. Paketvaart Mij.	$1^3/_8$ „
„		Rott. Lloyd.	$1^1/_4$ „
„		Stoomvaart Mij. Nederland	1 „
„		Kon. Mij. v. Petr. bronnen	27 „

Aand.	Moeara Enim Petr. Mij.	1 %
„	Ned. Ind. Expl. Mij	5 „
„	Redjang Lebong Mijnb. Mij.	1 „
„	Singkep Tin Mij.	1¾ „
„	Mijnb. Mij. Soemalata	2½ „
„	Semar. Cheribon St. tram Mij.	1¼ „

Lager werden genoteerd:

Pref. Aand.	Koloniale Bank	1½ „
Aand.	Javasche Cult.. Mij.	3 „
„	Suikerond. Sentanen Lor.	3 „
Cert. v. Aand.	Tab. Mij. Arendsburg	12 „
Aand.	Deli Padang Mij.	10 „
„	Tab. Mij. Franco Deli	2½ „
„	Langkat Tabaksbouw Mij.	22½ „
„ B.	Padang Cult. Mij.	2½ „
„	Tab. Mij. Soengei Bedjangkar.	2¾ „
„	Sum. Palembang Petr. Mij.	2¾ „
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij..	10 „
„	N. Celebes „ „	1 „
„	Bat. El. Tram Mij.	4¾ „
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	1 „
„	Ned. Ind. Tramweg Mij	1 „

DIVIDENDEN.

Cult. Mij. Goemoel-Djogonallan			1½ %
Idem	oprichtersbewijzen		f 20.—
Suikerfabriek Pangka			10½ %
Suikerfabriek Sindanglaoet	12	(slot)	5 „
United Lankat Plant. Cy Lim.		(interim)	5 „
Cult. Mij. Doekoewringin			16 „
Kina-Mij, Pasir-Malang	83½	(slot)	58½ „
Semarang Cheribon Sroomtram Mij			6 „
Cert. Tabak Mij. Rotterdam Deli			f 15.34½
Handelsvereeniging Amsterdam			7 %
Cult. Mij. Goalpora			21½ „
Tabak Mij. Soengei Bedjankar			5 „
Nederl.-Indische Verlichting Mij.			5 „
Landbouw Mij. Getas			1½ „
Kina Maatschij. Djajagiri			12 „
Suikerondern. Karang Soewoeng enz.			12 „
Cultuur Mij. der Vorstenlanden Pref. Aand..			5 „
Cultuur Mij. Rembes			6 „
Tanah-Wangie Maatschappij			f 25.—
Moluksche Handelsvennootschap			6 %
Senembah Maatschappij		(slot)	23 „
Medan Tabak Maatschij..			18 „

Preanger Landbouw Mij.		f 40.—
Mij. voor Uitvoer- en Commissiehandel		„ 225.—
Winkel Mij. Eigen Hulp		5 %
Koffieland Kedaton		3 „
Cultuur Mij. Majong		6 „
Suikerfabriek Phaeton en Olean		5 „
Ned. Ind. Gas Maatschappij		9½ „
Suikerondern. Djatiwangi		7½ „
Cultuur Mij. Tjisampora		5 „
Cultuur Mij. Peterongan	(slot)	f 55.50
Boekhandel Visser & Co. te Weltevreden		6½ %
Tjidamar Cultuur Mij.		31 „
Landbouw Mij. Melattie		1 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Pref. Aand.	Oostersche Hypotheekbank		50 %
Aand.	Billiton Mij.	1e rubriek	f 2000.—
		2e rubriek	„ 1700.—
„	Landbouw Mij. Rongga		92¼ %
„	Handelsvereeniging Holland-Bombay		30 „
„	Kina Mij. Djajagiri		130 „
„	Koetei Exploratie Mij.		40 „
Oblg. (3e Hyp.)	Suikerfabriek Klaling		35 „
„ 4½ „	Babat Djombang Stoomtram Mij.		80 „
Winstbew.	Singkep Tin Mij.	f 102.—	
„	Kon. Paketvaart Mij.	„ 675.—	— f 755.—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juli. 9	22	
Borneo-Sumatra Maatschappij .....Aand.	100⅝	100⅝	
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	37	36⅛	
id. .....Pref. Aand.	119	119	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	102	102	ex div.
Int. Cred. & H. V. Rotterd..... „	73	73	ex div.
Javasche Bank..... „	—	—	
Koloniale Bank..... „	35⅞	37	
id. .....Pref. Aand.	52	53½	
Liquid. Barge & Moormann.....Aand.	39	39½	
Ned. Handel-Mij.....Cert. v. Aand.	141⅞	142¼	
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	106	106	ex div.
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	66	68	
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	104½	104	
Badas, Suikerfabriek..... Aand.	18	18	
Banda, Credt. & Handelsver..... „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	—	—	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	60	57	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	—	—	
Kaliwoengoe Plantaran..... „	—	—	
Maron Cult. Mij..... „	—	—	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstlanden..... „	—	—	
Ned. Ind. Houtaankap Mij..... „	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Penampean Cult.-Mij..... ... „	—	—	
Pondok Gedeh Cult. Mij..... „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor..... „	96	96	
Sindanglaoet, Suikerfabr..... „	160	160	
Soemberredjo Cult.-Mij..... „	—	—	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult.-Mij..... „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	601	639	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij..... „	63	61	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	635	635	
Asahan Plantage Mij..... .....Aand.	79	81	
Asahan Tabaksbouw Mij..... „	85	85	
Balangan Tab. Cult. Mij..... „	—	—	
Besoeki Tabak-Mij..... „	—	—	
Deli-Batavia-Mij..... „	410	415	
Deli-Cultuur-Mij..... „	72	73¼	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. A.	—	—	
Deli-Maatschappij.....Aand.	448	455	
Deli Padang Mij..... „	—	58	
Deli Plantage Mij..... „	59½	57¾	
Deli-Tabak-Mij..... „	—	—	
„ .....Pref. Aand.	26⅛	26⅛	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	49	45	
Tab. Mij. Kwala Pessilam..... „	82	81	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	101	102¾	
„ „ ..... „ B.	—	—	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda..... Pref. Aand.	42½	44½	
Langkat-Tabaksbouw Mij .....Aand.	24½	7½	
Langkat-Tabak-Mij.....Aand. A.	85	88	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juli. 9	22	
Langkat-Tabak-Mij. Aand. B.	—	—	
Medan-Tab.-Mij „	252½	258	
Tab.-Mij. Namoe Djawi Pref. Aand.	59⅛	67½	
Nieuwe Asahan Tab. Mij. Aand.	149	151	
Padang Cultuur Mij. Pref. Aand. A.	66	65	
„ „ „ Aand. B.	27	25	
Padang Tabak-Mij „	150	135	
Rotterdam-Deli-Mij „	224¾	231	
Tabak Mij. Sakoeda Pref. Aand.	49	50	
Senembah-Mij. Aand.	408	405	ex div.
Serdang Tab. Mij „ A.	130	134	
„ „ „ „ B.	50	51	
Tabak Mij Soengei Bedjankar „	93¾	92	
Sumatra Cult. Mij. „	180	186	
Sumatra Plantage Mij. „	86	91	
United Langk. Plant. Cert. v. A.	242	252	
Ned.-Ind. Electr.-Mij. Aand.	45¼	45¼	
Ned. Ind. Gas Maatschij „	155	155	
Kon. Paketvaart-Mij. „	159⅞	159⅞	
Rott. Lloyd „	99½	99½	
Stoomv. Mij. Nederland „	139⅞	140	
Dordt. Petr. Industrie Mij Pref. Aand.	121	119	
Java Petroleum Mij. Aand.	25	25	
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië „	465	450¼	ex div.
Petroleum Mij. Mocara Enim „	106½	105	
Perlak Petr. Mij. Pref. Aand.	124½	134¼	
Sumatra Palembang Petr. Mij. Aand.	65⅝	65¼	
Kwand. Soemalata Mijnbw. Mij. „	—	28	
Mindrineti Goud Expl. Mij. „	21¾	23	
Ned. Ind. Expl. Mij. Aand.	100	100	
id. Mijnbouw-Mij „	47	43½	
N. Celebes Mijnb. Mij „	19¾	19	
Oost Borneo Mij. „	—	—	
id. Pref. Aand.	—	—	
Redjang Lebong Mijnb.-Mij. Aand.	218	218	
Singkep Tin-Mij. „	125⁹/₁₆	128¾	
Mijnbouw Mij. Soemalata. „	135	132½	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok. „	160	160	
Deli-Spoorweg-Mij. „	174	171	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. „	216	225	
Babat Djomb. St. tr. Mij. „	58	58	
Bat. Electr. Tram-Mij „	—	24¾	
Kediri Stoomtram-Mij „	80	80	
Madoera „ „ „	23	23	
Malang „ „ „	—	—	
Modjokerto „ „ „	12	12	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. „	139	139	
Oost-Java-Stoomtram. „	—	—	
Passoeroean „ „	—	—	
Probolinggo Stoomtr.-Mij. „	—	—	
Semar.-Joana Tramw.-Mij. „	—	—	
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij. „	142⅝	143	
Serajoedal St.-Tr.-Mij. „	—	—	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	19 Mei—2 Juni.	2—16 Juni.
Aand. Javasche Bank	180—182½	175
Cert. Ned. Handel-Mij	145½—146	145½—146
N. I. Escompto Mij	116—117½	116—117½
N. I. Effectenbank 4 % Pandbrieven	—	100
Algem. Spaar- en Depositobank	—	112
Kon. Paketvaart Mij. (nieuwe emissie)	148	147—148
Handelsvereeniging Amsterdam	104	—
Mij. Onderlinge Hulp	—	85
Deli Spoorweg Mij	178	—
Ned. Ind. Tramweg. Mij	142½—145	142½
Sam.-Joana Stoomtram Mij	—	175
Sam.-Cheribon Stoomtram Mij	146—146½	146
2e N. I. Zee- en Br. Assur. Mij	110	—
Bataviaasch Prauwenveer	130	130
Part. Prauwenveer te Soerabaja	120	120
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	—	80
Ned. Ind. Telefoon Mij	172½	—
Intercomm. „ „	—	85—90
New Singap. dist. Water Ice Foy Ld	—	210
Bandoengsche Kininefabriek	97½—99	100
Ned. Ind. Mijnbouw Mij. Aand.	50—52½	52—53
„ „ „ „ Oblig.	92½	95
Mijnbouw Mij. Totok „ Aand.	50—55	47½—50
„ „ Redjang-Lebong Aand.	155—210	180—225
„ „ „ „ Obl.	155—185	—
„ „ Kahajan „ Aand.	60—65	57½
„ „ Lebong Soelit „	—	15—17½
„ „ Tebing Tinggi	—	10
„ „ Tambang Sibonak	57½	50—70

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Handel-Maatschappij Au Bon Marché.

(*Jav. Crt., No. 41, van 23 Mei 1902.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. Het drijven van een of meer toko's voor huishoudelijke artikelen en galanteriewaren.

Kapitaal. *f* 100.000, in 100 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door den Heer J. Schnitzler, voor 74 aandeelen: de door hem op Passar Besaar gedreven wordende toko-affaire, met alle baten en lasten en huurrechten op het huis.

Bestuur. 1 directeur: de Heer J. Schnitzler; 1 commissaris: de firma Schnitzler en Co.

Winstverdeeling en *Reservefonds.* Telken jare door de algemeene vergadering te bepalen.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN SPECERIJLANDEN WELTEVREDEN.
(*Jav. Crt. No. 41, van 23 Mei 1902.*)

Zetel. Banda-Neira.

Doel. De exploitatie van verschillende landen en perceelen op de eilanden Ajj en Groot Banda.

Kapitaal. *f* 100.000, in 100 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door den Heer J. W. Delmaar, voor 99 aandeelen: de bovenbedoelde specerijlanden en perceelen.

Bestuur. 1 directeur: de Heer J. W. Delmaar. Eventueel 1 of 2 commissarissen.

Winstverdeeling. 10% aan het reservefonds, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 20.000.

STOOMVAART MAATSCHAPPIJ KOETEI.
(*Javasche Crt. No. 44, van 3 Juni 1902.*)

Zetel. Samarinda.

Doel. De uitoefening van de scheepvaart op de rivieren van Koetei, het vervoer van goederen en personen, het beladen en lossen van schepen en al hetgeen met een en ander in verband staat.

Kapitaal. *f* 200.000, in 200 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door Z. Hoogheid Mohamad Alimoedin Adil Chalifatoel Moeminin, Sultan van Koetei, als storting van 50% op 100 aandeelen: 3 stoomschepen, genaamd Melak, Mahakkam en Belajan.

Bestuur. 1 directeur: de vertegenwoordiger te Koetei van de Koetei Compagnie, 1 Commissaris: Z. Hoogheid M. A. A. C. Moeminin.

Winstverdeeling. 5% aan den directeur, 5% aan den commissaris, 80% aan de aandeelhouders, 10% aan een reservefonds.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000 bedraagt, komt het winstaandeel aan aandeelhouders.

WASPADA CULTUUR MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Crt. No. 44, van 3 Juni 1902.*)

Zetel. Garoet.

Doel. De overname en verdere exploitatie van de cultuuronderneming Waspada, gelegen in het distr. Panembong afd. Limbangan, res. Preanger Regentschappen en op een gehuurd perceel in genoemd district; en het aankoopen van eigendoms- en andere rechten, verhuur en exploitatie van andere gronden.

Kapitaal *f* 150.000, in 150 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de heeren H. G. Vaupel en M. C. Lans, voor 100 aandeelen,

de cultuuronderneming Waspada, met de daarop rustende hypotheek ad. *f* 50.000

Bestuur. 1 directeur: de heer H. J. Halewijn; 2 of 3 commissarissen: de heeren H. G. Vaupel en M. C. Lans.

Winstverdeeling. Na aftrek voor werkkapitaal: eerst een telken jare te bepalen tantième voor den superintendent en voor den administrateur, het overige wordt besteed tot aflossing van de hypotheek. Zoodra deze is afgelost komt van dit overige eerst 6 % dividend aan aandeelhouders; van het dan resteerende komt 20 % aan het reservefonds, 6 % aan de commissarissen, 74 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000 bedraagt, komen de genoemde 20 % der overwinst aan aandeelhouders.

ALGEMEEN RECLAME BUREAU EXCELSIOR.

(*Javasche Crt. No. 45, van 6 Juni 1902*).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het oprichten en drijven van een reclame bureau op algemeen gebied en het doen van allerlei zaken, die hierop betrekking hebben.

Kapitaal. *f* 100.000, in 1000 aandeelen à *f* 100.

Bestuur. 1 directeur: de heer W. F. A. Loonen; 1 secretaris: de heer V. E. Ketjen; 2 of 3 commissarissen: de heeren Mr. W. Birnie en E. H. S. Mulder; 1 gedelegeerd commissaris: de heer E. F. J. 't Sas.

Winstverdeeling. 50 % aan aandeelhouders, 17½ % aan het reservefonds, 15 % aan den directeur en den secretaris te zamen, 7½ % aan den commissaris gedelegeerde, 10 % aan de commissarissen gezamenlijk.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 25.000 bedraagt, zal telken jare worden beslist, of verdere reserves noodig zijn; zoo niet dan komen de genoemde 17½ % aan aandeelhouders.

BOUW-MAATSCHAPPIJ SOERABAJA.

(*Javasche Crt. No. 45, van 6 Juni 1902*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. De exploitatie van de hierna te noemen en event. nader te verkrijgen perceelen, zoomede het oprichten van huizen en andere gebouwen en het verkoopen en ruilen van vastigheden.

Kapitaal. *f* 450.000, in 450 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door de Chineezen Tjan Siong Gak en Tjan Siong Pik, voor de 450 aandeelen: eenige perceelen en erven te Soerabaja, bezwaard met hypothecaire schulden, pro resto groot *f* 432.000.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. van IJsseldijk; 1 plaatsvervangend directeur: de heer L. C. R. Breeman.

PREANGER PRODUCTENHANDEL.

(*Javasche Crt. No. 46, van 10 Juni 1902*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het koopen, verwerken, en in verwerkten of onverwerkten vorm verkoopen van landbouwproducten, in de Preanger-Regentschappen en in zoodanige andere gewesten van Nederl. Indië als de directeur zal te rade achten.

Kapitaal. *f* 100.000, in 200 aandeelen à *f* 500.

Bestuur. 1 directeur: de heer C. M. Gentis; 2 commissarissen: de heeren H. Gentis en B. Ledeboer J. M. Zn.

Winstverdeeling. Na event. aftrek van tantièmes en bijdragen voor het reservefonds, eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den directeur, 15 % aan commissarissen, 65 % aan aandeelhouders, 10 % aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 100.000 of meer bedraagt, komen de 10 % aan aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BARISSAN.

(*Javasche Crt. No. 47, van 13 Juni 1902.*

Zetel. Padang.

Doel. De verdere exploitatie van het erfpachtsperceel Loeboek Selissah, in de afd. XIII en IX Kota, res. Padangsche Bovenlanden, gouv. Sumatra's Westkust, en van event. andere te verkrijgen landen.

Kapitaal. *f* 60.000, in 2 seriën van 120 aandeelen à *f* 250.

Bestuur. 1 directeur: de firma van Houten Steffan Cie; 2 commissarissen: de heeren F. W. J. H. Tengbergen en H. J P. Haacke.

Winstverdeeling. 10 % voor een reservefonds, daarna 6 % dividend, van het overige komt 70 % aan aandeelhouders, 7½ % aan de commissarissen, 7½ % aan den directeur, eventueel 15 % aan den administrateur, of nog aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum 50 % van het maatschappelijk kapitaal.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ AMPEL.

(*Javasche Crt. No. 48, van 17 Juni 1902*).

Zetel. Semarang.

Doel. De overname en verdere exploitatie der landbouwonderneming Ampel, gedreven op gronden in de res. Soerakarta.

Kapitaal. *f* 150.000, in 150 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de heeren J. A. Dezentjé, R. L. E. d' Abo, Mr. Th. B. Pleyte en Mr. C. W. Baron van Heeckeren, voor de 150 aandeelen: de landbouwonderneming Ampel.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. A. Dezentjé; 2 commissarissen: de heeren Mr. C. W. Baron van Heeckeren en Mr. Th. B. Pleyte.

Winstverdeeling. Na aftrek van een deel voor werkkapitaal: 20 % aan het reservefonds, 7 % aan den directeur, 8 % aan de commissarissen, 65 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 75.000 bedraagt, zal over event. verder noodige reserves en over de verdeeling van het dan vrijkomend winstaandeel telken jare worden beslist.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ RANTJAWELINI.

(*Javasche Crt. No. 49, van 20 Juni 1902*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van de onderneming Rantjawelini, in de res. Preanger Regentschappen, afd. Bandoeng, distr. Tjisondarie, het exploiteeren van nader te verkrijgen gronden en de bereiding en verkoop van eigen producten of die van derden.

Kapitaal. *f* 112.000.—, in 224 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Door de heeren J. C. Kraft, F. J. Fuchs en A. J. Hoeben, voor 224 aandeelen: de bovengenoemde onderneming, waarvan 24 aandeelen blijven gereserveerd als belooning voor goeden arbeid, voor den tegenwoordigen of toekomstigen administrateur.

Bestuur. 1 Directeur: de heer J. Fürth; eventueel 2 commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst 6% dividend. Van het overige komt 10% aan het reservefonds, 5% aan den directeur, 5% aan de commissarissen, zoo die benoemd zijn, het overige aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 15,000.—.

HANDEL MAATSCHAPPIJ PRIAMAN.

(*Javasche Crt. No. 50, van 24 Juni 1902*).

Zetel. Priaman (Padangsche Benedenlanden).

Doel. De exploitatie der handelszaken door de inbrengers te Priaman gedreven, de overname van hunne gebouwen, vaartuigen, schuldvorderingen enz., en de exploitatie van nader te verkrijgen goederen.

Kapitaal. *f* 150.000.—, in 15 aandeelen à *f* 10.000.—.

Bestuur. Minstens 1 directeur: de Maleiers Mohamad Saleh galar Datoe Orang Kaja Besar, Mohamad Taïb galar Soetan Brahim en Mohamad Zeinoedin galar Marah Indo; minstens 1 commissaris: de Maleiers Mohamad Zen, Mohamad Hasan, Abdul Rahman galar Radja Indo, Mohamad Oemar galar Marah Soetan, Mohamad galar Soetan Bandaharoe en de Maleische vrouwen Sie Alima, Sie Asia, Chamsiah, Radjiaä en Patimah.

Winstverdeeling. Door de algemeene Vergadering te bepalen.

TARAKAN-PETROLEUMMAATSCHAPPIJ.

(*Staats Crt. No. 161, van 12 Juli 1902*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van vergunningen en concessiën voor petroleumhoudende terreinen en de handel in petroleum.

Kapitaal. *f* 3.900.000, in 6500 aandeelen à *f* 600.—, waarvan voorloopig 4500 worden uitgegeven.

Inbreng. Door de Tarakan-mijnbouwmaatschappij te Soerabaja, voor 4475 aandeelen de vergunning voor mijnbouwkundige onderzoekingen op het eiland Tarakan, behoorende tot het gebied van het sultanaat Boelongan, afd. Koetei en de Noord-Oostkust van Borneo.

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. R. van Lennep; hoogstens 7 commissarissen: de heeren H. A. Matthes, G. M. Titsingh, J. Mac Donald Cameron, W. D. Cairney, Mr. H. C. Hacke, J. Barr en Prof. Dr. G. A. F. Moolengraaff.

Winstverdeeling. Eerst 10 % dividend; van het overige komt 10 % aan den directeur, 25 % aan commissarissen, 65 % aan aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Juni 1902	*f*	46.000	*f* 16.85	91
„ 1901	„	42.300	„ 15.50	
Verschil meer	„	3.700	„ 1.55	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 30 Juni 1902	*f*	140.000	„ 8.50	91
1901 „ 30 „ 1901	„	128.100	„ 7.80	
Verschil meer	„	11.900	„ 0.70	
Verschil minder	„	—	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang-Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Juni 1902	*f*	122.500	*f* 14.90	274
„ 1901	„	120.600	„ 14.90	270
Verschil meer	„	1.900	„ —	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 30 Juni 1902	„	470.100	„ 9.50	274
1901 „ 30 „ 1901	„	480.200	„ 9.85	270
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	10.100	„ 0.35	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Juni 1902	*f*	18.800	*f* 12.55	50
„ 1901	„	—	„ —	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 30 Juni 1902	„	65.500	„ 7.25	50
1901 „ 30 „ 1901	„	—	„ —	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	—	„ —	

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1902		f 135.100	f 12.15	371
„ 1901		„ 116.900	„ 12.20	319
Verschil	meer	„ 18.200	„ —	
	minder	„ —	„ 0.05	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 30 Juni 1902		„ 569.900	„ 8.90	354
1901 „ 30 „ 1901		„ 487.000	„ 8.45	319
Verschil	meer	„ 82.900	„ 0.45	
	minder	„ —	„ —	

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juni 1902 (aantal reizigers 55,000) f 35.500; idem 1901 (aantal reizigers 59,000) f 24,000. Sedert 1 Jan. 1902 f 95,350, tegen f 48,500 in 1901.
In exploitatie 127 KM.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juni 1902 (aantal reizigers 60.000) f 15.000; idem 1901 (aantal reizigers 55.000) f 13,500. Sedert 1 Januari 1902 f 60,850, tegen f 43,425 in 1901.
In exploitatie 79 K.M.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juni 1902 f 7700, of f 7.13 per dag-kilometer; dito 1901 f 7936, of f 7.35 per dag-kilometer.
Sedert 1 Januari 1902 f 33.313; dito 1901 f 38.753. Per dagkilometer f 5.11 tegen f 5.94.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juni 1902 f 11.500, of f 9.46 per dagkilometer; dito 1901 f 11.121, of f 10.02 per dagkilometer.
Sedert 1 Januari 1902 f 33.658; dito 1901 f 41.370. Per dagkilometer f 4.59 tegen f 6.16.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juni 1902. Aantal vervoerde reizigers 224.300 opbrengst f 12.225 tegen 237 700 reizigers en f 11.400 ontvangst in 1901.
Sedert 1 Januari 1902 f 77.835, tegen f 74.900 in 1901.

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Juni 1902		f 17.100	f 14.60	39
„ 1901		„ 17.400	„ 14.85	
Verschil	meer	„ —	„ —	
	minder	„ 300	„ 0.25	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 30 Juni 1902		„ 98.800	„ 14.—	39
1901 „ 30 „ 1901		„ 106.700	„ 15.10	
Verschil	meer	„ —	„ —	
	minder	„ 7.900	„ 1.10	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Juni 1902	f 16.800	f 13.65	}	41
„ 1901	„ 10.300	„ 8.35	}	
Verschil { meer	„ 6.500	„ 5.30		
Verschil { minder	„ —	„ —		
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 30 Juni 1902	„ 43.500	„ 5.85	}	41
1901 „ 30 „ 1901	„ 43.500	„ 5.85	}	
Verschil { meer	„ —	„ —		
Verschil { minder	„ —	„ —		

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juni 1902 f 14,482 tegen 1901 f 10,119. Sedert 1 Jan. 1902 f 42.496, tegen f 42,696.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juni 1902 f 6,969, tegen f 6,596. Sedert 1 Jan. 1902 f 31.123 tegen f 29.589.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Juni 1902 f 25.000 tegen f 24.603 in 1901.
„ sedert 1 Juli 1901 f 310.500 „ f 320.341 „ 1901.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Mei 1902.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (99.500)	f	48.800.—
Goederen, tonnen (39.800)	„	174.700.—
Diverse ontvangsten	„	6.500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	230.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	259.447.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	1.064.358.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	1.077.156.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	36.19
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	40.38
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	34.38
„ „ 1 Jan vorig jaar (defin.)	„	34.80

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (88.100)	f	34.300.—
Goederen, tonnen (9.700)	„	43.100.—
Diverse ontvangsten	„	3.200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	80.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	84.243.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	364.033.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	356.343.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	46.43
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	48.53
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	43.05
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	42.14

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (20.200)	*f*	2.400.—
Goederen, tonnen (2.900)	„	4.300.—
Diverse ontvangsten	„	100.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	6.800.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	8.738.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	25.899.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	28.308.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	9.45
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.26
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	7.46
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	8.15

Stoomtram Djocja—Magelang. (Lengte 47 kilom.).

Reizigers, aantal (36.200)	*f*	8.400.—
Goederen, tonnen (3.300)	„	8.500.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	17.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	20.001.—
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	83.659.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	76.545.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.87
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	13.73
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	11.79
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	10.79

Stoomtram Goendih—Soerabaja (Lengte 194 [1]) kilom.)

Reizigers, aantal (51.000)	*f*	9.200.—
Goederen, tonnen (7.900)	„	14.400.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	23.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.199.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	119.079.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	70.325.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	3.97
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.58*
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	4.93†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.35*

*[1]) Gemiddeld in exploitatie. 107 K.M.
† „ „ „ 160 „

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juni 1902 *f* 20.000.

Waaraan heeft Java behoefte?

DOOR

H. E. B. SCHMALHAUSEN.

(Slot.)

Van zelf rijst nu de vraag, hoe bereiken wij dat doel? M. i. door in de koloniale politiek eene nieuwe richting in te slaan, die in de eerste plaats met de practijk rekening houdt en tracht de grondoorzaken van het steeds toenemend pauperisme te bestrijden.

Ongetwijfeld hapert het ons niet aan goeden wil, maar de uitkomsten bewijzen, dat er in ons koloniaal bestuursstelsel toch ernstige fouten moeten schuilen, want Java gaat op het oogenblik niet gebukt onder een toevalligen samenloop van ongelukkige omstandigheden, maar wel lijdt het land aan chronischen achteruitgang, aan chronische verarming. En even als het dierlijk en plantaardig organisme is de groep van individuen, die wij een volk noemen, onder zulke omstandigheden onderhevig aan allerlei ziekelijke storingen.

In den loop van deze verhandeling wezen wij reeds op de hoofdoorzaken, die tot dezen hoogst ongunstigen toestand geleid hebben en de aangewezen weg, dien wij hier hebben te volgen, is nu, daaraan vast te knoopen eene beschouwing der middelen, die m. i. tot duurzame verbetering kunnen leiden.

I. *Emigratie.*

Dit onderwerp werd reeds twaalf jaren geleden door mij in eene brochure behandeld, waarin ik waarschuwde voor de dreigende overbevolking en waarbij ik den raad gaf, tijdig dien stroom af te leiden naar de Buitenbezittingen. Java zou zoodoende ontlast worden van hare overtollige bevolking, terwijl vele woeste streken in andere gedeelten van ons koloniaal bezit door aanvoer van werkkrachten tot ontwikkeling zouden komen.

Bij een land als Java, aan alle zijden omgeven door de zee, is

uitbreiding der grenzen onmogelijk. Wij hebben dus bij onze beschouwingen te maken met eene bepaalde uitgestrektheid gronds, waarvan de bevolking snel toeneemt. De emigratie naar de andere eilanden van den Archipel is tot nu toe onbeduidend en kan daarom hier buiten sprake blijven.

Het door de eigenlijke Javanen bewoonde gedeelte is het zwaarst bevolkt en emigratie van Javanen naar door Soendaneezen en Madoereezen bewoonde streken vindt niet plaats, omdat de Javaan niet geschikt is om te midden van andere landaarden dan de zijne te leven.

Wat er dus in West- en Oost-Java nog te ontginnen valt, kan men gerust aanmerken om in de naaste toekomst te dienen voor den aanwas der Soendaneesche en Madoereesche bevolking. Verder is het eiland Madoera reeds zwaar bevolkt en daarbij niet vruchtbaar; de Madoereezen zwermen dan ook dikwijls uit naar de residentie's Probolinggo en Besoeki en vestigen zich dan daar voor goed.

II. *Herleving der Zeevischvangst.*

Er is geen enkele geldige reden te bedenken, waarom jaarlijks millioenen voor gedroogde en gezouten visch het land moeten uitvloeien. Laten wij de oorzaken van het verval nagaan, die zooveel mogelijk uit den weg ruimen, belemmeringen opheffen, aanmoedigen waar wij kunnen en het resultaat zal zeker niet uitblijven.

Twee maatregelen, die een zeer gunstigen invloed zullen hebben, liggen voor de hand. Men zij vrijgevig met het verschaffen van hout voor de prauwen en men stelle het zout, voor zoover het noodig is voor het visschersbedrijf, tegen lageren prijs beschikbaar.

III. *Onderwijs.*

Wanneer wij er ernstig naar willen streven, de komende crisis op Java te bezweren, dan is algemeen onderwijs een vereischte. Vele van de fouten, die thans den vooruitgang van het land tegenhouden, wortelen in onkunde en onwetendheid. Hoe zou het ook anders kunnen, waar de durchschnitt desaman geen onderricht, in welken vorm, ook ontvangt!

Wat ons zelf betreft, wij kunnen ons nauwelijks voorstellen, wat er wel van ons in geestelijken zin gegroeid zou zijn, indien wij verstoken waren gebleven van alle onderricht en opvoeding, terwijl onze omgeving uit personen bestond, die zich op hetzelfde standpunt bevonden. Ik geloof niet, dat wij dan reden zouden hebben, du haut de notre grandeur, op den Javaan neêr te zien.

Is het niet zeer begrijpelijk, ja kan het wel anders, dat Westersche

instellingen onder dergelijke omstandigheden niet voldoen, althans het nut ervan verre beneden de verwachting bleef? Waar echter de sociale toestanden verbeterd zijn, daar zien wij ook de Javanen vele leelijke fouten afleggen. Van 1881 tot 1889 was ik controleur van de afdeeling Djombang, waarin zich het zendingsstation Modjowarno bevindt, geleid door de Heeren Kruijt. Daar genoot de Javaan bescheiden welstand, had hij leeren sparen, bestond eene hoogst eenvoudige armenzorg, enz.; maar..... de kinderen genoten van de prille jeugd af onderwijs. Het is, voor een groot deel, de opvoedende en de bij uitnemendheid vormende kracht van dit onderwijs, die de christelijke en sociale begrippen bij den Javaan ingang hebben kunnen doen vinden.

Wij zien hieruit dus, dat het zeer goed mogelijk is den Javaan op te heffen en zijn levensstandaard te verbeteren, maar zonder volksonderwijs zullen onze pogingen daartoe steeds schipbreuk lijden. Onwetendheid is de zuster der armoede. Zijn ook in Europa, Portugal, Spanje, Zuid-Italië en Griekenland, waar de meeste analphabeten worden gevonden, niet de landen, waar het volk de minste welvaart bezit, terwijl in Spanje een der rijkdommen van het land nl. de mijnen, door buitenlanders geëxploiteerd worden?

Algemeen onderwijs is dus een eerste vereischte en men beginne hierbij op de allereenvoudigste en minst kostbare wijze en make het een aanhangsel der desainrichting.

De toestand van de schatkist gedoogt niet, dat voor het onderwijs vele offers worden gevraagd en dus moet het streven zijn, van de bestaande omstandigheden dusdanig partij te trekken, dat met een minimum onkosten, het grootst mogelijk aantal lieden, eenig onderwijs ontvangt.

„Eenig onderwijs" is niet veel zal men zeggen, maar m. i. is het beter de groote massa van het volk eenige opvoeding, hoe weinig ook, te doen genieten, dan, zooals thans het geval is, enkele tot een betrekkelijk hoogen trap van ontwikkeling te brengen, want, zooals wij zagen, missen vele maatregelen hunne goede werking, alleen door de onkunde van den kleinen man, waardoor hij niet bij machte is, het volle profijt ervan te trekken.

Breng hem de allereenvoudigste beginselen van kennis en opvoeding, desnoods op hoogst primitieve wijze, bij, dan is daarmede de eerste stap gedaan in eene nieuwe richting, die het hem mogelijk zal maken in de toekomst zich te verheffen boven zijn tegenwoordig peil in stede van te dalen, zooals nu het geval is.

Laten ons hierbij geen Westersche voorbeelden voor oogen zweven, de Javaan is hiervoor nog niet rijp. Verder zou dan ook de inrichting veel, veel te kostbaar zijn en dus daardoor alleen, niet tot volledige uitvoering kunnen komen.

Goedkoop, practisch en werkelijk *algemeen* volksonderwijs is alleen te verkrijgen door het te maken tot een noodzakelijk onderdeel der desasamenleving. M. i. zouden bijv. eenige dicht bij elkander gelegen desa's één school kunnen hebben. De benoeming van den onderwijzer, de leiding van- en het toezicht op het onderwijs, zouden bij de Regeering moeten berusten, terwijl deze verder voor de noodige leermiddelen zou moeten zorgen. Kosten voor gebouw en verdere inrichting en de bezoldiging van den onderwijzer zouden ten laste van de gemeente moeten komen. De laatste, nl. de bezoldiging, zou moeten gevonden worden uit kleine bijdragen van de schoolgaande kinderen en waar dit mogelijk is in het toekennen van een gedeelte der ambtsvelden.

In alle onderdeelen zou dat onderwijs zich zooveel mogelijk moeten aansluiten bij het desaleven en daarop zoo weinig mogelijk storend moeten inwerken. Verzuimt men dit, dan heeft men te kampen met het lijdelijk verzet der ouders. Zoo zou men bijv., evenals dat op Modjowarno het geval was en waarschijnlijk nog is, de lesuren moeten houden van 11 tot 1 of 2 uur. Die tijd is ruim voldoende en belet de kinderen niet hun gewone huiselijke bezigheden te verrichten. Hieromtrent zou men te rade moeten gaan met mannen als de Heeren Kruijt, doorkneed in de practijk en aan wie later ook de leiding zou moeten worden opgedragen.

Op deze wijze zou de grondslag gelegd zijn voor volksonderwijs in den waren zin des woords. Ongetwijfeld zal dit onderricht in vele opzichten gebrekkig en onbeholpen zijn, maar ook verre van volmaakt onderwijs, is een zegen, vergeleken bij geen onderricht, en naar mijne meening, bovendien het hoogste, wat op het oogenblik, met de beschikbare geldmiddelen te bereiken valt. Waar het geldt de geestelijke opheffing van millioenen en millioenen geheel ongeletterde menschen, kan men bovendien niet omzichtig en langzaam genoeg voortschrijden. De kwestie is slechts, dat men zich helder voor oogen stelt, welke richting men daarbij wenscht te volgen en het tijdstip en de wijze, waarop een aanvang moet worden gemaakt.

Wij hebben in dat opzicht reeds veel kostbaren tijd verloren laten gaan, zoodat omtrent het tijdstip alleen valt op te merken, hoe

eerder, hoe beter. De richting gaven wij reeds aan en in het kort komt die hierop neer: zoo goedkoop, zoo practisch, zoo eenvoudig en zoo algemeen mogelijk.

Wellicht zal men de opmerking maken, dat dergelijk primitief onderwijs den inlander geen korrel rijst meer zal verschaffen. In den letterlijken zin des woords is dit ook waar; indirect echter, acht ik het als opvoedend element, maar vooral als de brug, die tot vakopleiding kan leiden, van onberekenbaar nut. Het verkrijgen van vakkennis, die den Javaan aan contanten helpt, meen ik, dat voor hem eene levenskwestie is en nu heeft de ondervinding mij geleerd, hoeveel bezwaren men moet overwinnen, wanneer men met lieden te maken heeft, die schijn noch schaduw van opvoeding en onderwijs ontvingen. Tot het nemen van een proef op dat gebied werd ik bewogen, doordat ik in de vele jaren, die ik als ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur op Java doorbracht, allengs tot de overtuiging kwam, dat de Javaan langzaam, maar zeker verarmt. Hierbij werd ik geleid door de overwegingen, die in het begin van deze verhandeling werden behandeld.

IV. *Landbouw en Veeteelt.*

In korte woorden uitgedrukt, is het daarmede in vele streken treurig gesteld. Daar gaat de productie achteruit en vermindert het vee qualitatief en soms quantitatief en waar, zooals op Java, landbouw en veeteelt in sterker mate dan thans in Europeesche landen het geval is, *de* middelen van bestaan zijn, is dit een feit, dat men niet te ernstig kan opnemen. Wat zou nu natuurlijker zijn, dan dat zij, die het volk moeten leiden en voorgaan, nl. Europeesche- en inlandsche bestuursambtenaren op deze punten in de allereerste plaats onderlegd waren? Op het oogenblik echter niets van dat alles.

Zooals de toestand nu is, kan men het corps der inlandsche bestuursambtenaren in twee ongelijke helften verdeelen; eene kleine minderheid, die de hoofdenschool heeft doorloopen en de groote massa, die haar kennis opdeed aan de lagere inlandsche scholen. Het verschil in opleiding tusschen deze beide is groot en drukt zijn stempel op veler persoonlijkheid. Hier kan daarover niet uitgeweid worden. Op één punt van overeenkomst wilde ik echter wijzen, nl. dat zij, wanneer eenmaal de tijd is aangebroken, waarop zij als bestuursambtenaren het volk zullen moeten voorgaan en leiden, practische kennis met het dagelijksch bedrijf hunner landgenooten nl. landbouw en veeteelt, hun geheel ontbreekt. De eerste, de beste

inlandsche landbouwer heeft meer empirische kennis betreffende deze zaken dan het boven hem gestelde hoofd. Weliswaar is die kennis vermengd met tallooze bijgeloovige dommigheden, maar in elk geval is hij toch landbouwer, zij het dan ook een slecht landbouwer. Inlandsche hoofden van de tegenwoordige richting staan daar geheel vreemd tegenover.

Ook inlandsche ambtenaren, vergrijsd in den dienst, zijn deze meening toegedaan. Zooals ik reeds gelegenheid had op te merken, hield ik mij in 1897 onledig met een onderzoek naar den stand van den veestapel in de afdeeling Poerbolinggo en de middelen, die tot verbetering zouden kunnen leiden. O. a., vroeg ik toen het oordeel omtrent die punten van drie Regenten. De Regent van Banjoemas merkte in zijne nota onder meer op: „Boven toonde ik aan, „dat de kleine man zijn vee niet met kennis van zaken verzorgt. „Om hem die kennis bij te brengen, is het niet voldoende, dat het „onderricht daarvan overgelaten worde aan de inlandsche bestuurs„ambtenaren, want niet alleen hebben deze reeds zeer veel ander „werk, maar zij zijn, over het geheel genomen, zelf slecht daarvan „op de hoogte. Bovendien, al neemt de kleine man die verzorging „niet bijzonder ter harte, toch weet hij er meer van dan de inlandsche „ambtenaren, want van jongs af, gaat hij met het vee om."

Ook de Europeesche ambtenaren genieten in dat opzicht een hoogst onvoldoende opleiding en zullen hunne inlandsche collega's maar weinig hulp en steun kunnen geven en dat, terwijl het Javaansche volk, bij uitnemendheid een volk van landbouwers is. Wil men dus hun welvaart bevorderen, dan beginne men in de eerste plaats met aan hunne hoofden, zoowel Europeesche als inlandsche, eene zoodanige practische kennis van landbouw en veeteelt bij te brengen, als dienstig is voor de Javaansche maatschappij. Met opzet gebruik ik hier het woord „practisch", want in het algemeen zou ik willen zeggen, laten wij toch alle geleerdheid verre houden. Niet alleen, dat men van ambtenaren onmogelijk kan vergen, dat zij specialiteiten in alles en nog wat zullen zijn, maar vooral ook wensch ik er nadruk op te leggen, dat de Javaan nog verkeert in denzelfden toestand van het kind, dat lager onderwijs moet genieten. Dan geeft men zooveel mogelijk alle vakken in één hand en zelfs daar, waar moeite noch kosten behoeven gespaard te worden, zal men met die taak geen professoren, doch eenvoudige onderwijzers belasten.

Maar niet alleen de bestuursambtenaren behoorden grondig onder-

legd te zijn, ook de inlandsche onderwijzers dienden eene opleiding in dien geest te genieten. Zij kunnen grooten invloed uitoefenen op het komend geslacht en zoodoende voor de toekomst nuttig werken. Voorloopig zou in de nabijheid der inlandsche school van de afdeelingshoofdplaats een proefveld ingericht kunnen worden, gedeeltelijk door gestraften bewerkt.

Verder geloof ik, dat wij wijs deden het practische Amerika in deze na te volgen, waar het landbouwdepartement, in ons geval de plantentuin, op wetenschappelijke wijze voorgaat en zijne bevindingen in den vorm van bulletins ter kennis van belanghebbenden brengt. Deze geschriftjes munten uit door helderheid, beknoptheid en zijn voor een leek in allen deele begrijpelijk. Zij zijn populair wetenschappelijk in den goeden zin des woords. Nooit bijv., heb ik zulk een duidelijk inzicht gehad in het gebrekkige der inlandsche rijstcultuur, dan nadat ik een rapport had gelezen, door Dr. Knapp uitgebracht over die cultuur in Louisiana.

Op deze wijze zou veel practische kennis met weinig onkosten over geheel Java kunnen verspreid worden, want daar de inlandsche ambtenaren steeds eenmaal 's maands ter afdeelingshoofdplaats komen, zouden zij in de gelegenheid zijn, de resultaten der proefnemingen te zien en daardoor practische kennis op te doen, zoowel omtrent hetgeen wél, als hetgeen níét gedaan moet worden. Evenzoo zouden de schoolgaande kinderen met de practijk van het landbouwbedrijf herhaaldelijk kennis maken, terwijl desahoofden en andere inlanders er ook hun voordeel mede zouden kunnen doen.

Op dit proefveld behoorden niet uitsluitend rijst en tweede gewassen verbouwd te worden, maar een gedeelte ervan, zou als erf moeten worden aangelegd en beplant, want door de slordige beplanting der erven gaat op Java een ongeloofelijk groote som, die jaarlijks toeneemt, verloren. De tegenwoordige uitgestrektheid der erven is reeds beduidend, maar moet door de toename van bevolking, steeds uitgebreid worden. Eene kleine berekening daaromtrent moge hier volgen.

De Regeering geeft bij erven, vrijstelling van belasting tot en met een kwart bouw, daarbij natuurlijk uitgaande van het denkbeeld, dat eene familie, die uitgestrektheid noodig heeft. Voor een oogenblik nemen wij aan, dat de bevolking 's jaars met 400,000 zielen of 80,000 huisgezinnen toeneemt en dat elk nieuw huisgezin een erf krijgt van een achtste bouw. In dit geval neemt de uitgestrektheid van den als erf benoodigden grond daardoor jaarlijks

met 10,000 bouw toe, of in tien jaren met *honderdduizend bouw*. En wat zijn tien jaren in het leven van een volk! Daarbij heeft deze uitbreiding dikwijls plaats ten koste van den bouwgrond.

Waar wij de veeteelt te hulp willen komen, behooren wij in de eerste plaats te zorgen voor voldoend veevoêr. Waar dat ontbreekt, zullen alle andere maatregelen van geen nut zijn. Hiervoor zijn echter geen algemeene voorschriften te geven. Men zal daarbij te rade moeten gaan met plaatselijke omstandigheden. In sommige streken, waar de erven betrekkelijk groot zijn, kan het aanbeveling verdienen, een gedeelte daarvan voor de beplanting met veevoeder af te zonderen. Onnoodig hierbij te voegen, dat de veeartsenijkundige dienst op zijn tegenwoordige sterkte niet in staat is, doeltreffend toezicht op den veestapel te houden.

Met het tegengaan van den woeker door landbouw-credietbanken is van Regeeringswege reeds een aanvang gemaakt, zoodat wij over de noodzakelijkheid daarvan, hier niet behoeven uit te weiden.

V. *Irrigatie.*

Voorshands behoort men zich te beperken tot het verbeteren der reeds bestaande leidingen, het vervangen van inlandsche dammen door permanente werken, wat aan de bevolking veel arbeid en materialen bespaart, terwijl tevens de wateraanvoer constanter wordt. Verder zouden wij ons moeten bepalen tot het uitvoeren van werken, waarbij met betrekkelijk geringe kosten veel te bereiken valt.

VI. *Exploitatie van de hulpbronnen van het land.*

Hoezeer ik ook doordrongen ben van het gewicht, dat wij moeten hechten aan de verbetering van landbouw en veestapel, toch zou, naar mijne meening, al mochten wij daarin naar wensch slagen, Java niet voor goed uit den nood zijn geholpen, daar het land veel te dicht bevolkt geraakt, dan dat landbouw op den duur *het* bestaansmiddel bij uitnemendheid zou kunnen blijven. De klasse der niet-landbouwers neemt elk jaar toe en hoe moeten deze lieden den kost verdienen? Verder is iedereen er het over eens, dat er belangrijke hervormingen op allerlei gebied tot stand behooren te worden gebracht. Maar hoe is het mogelijk, het benoodigde geld te verkrijgen, wanneer het volk alle draagkracht mist?

Gebrek aan geld is de kanker, die aan Java knaagt. En toch is dat land in schijnbaar gunstige condities; een relatief vruchtbaren bodem, die velerlei verwerkbare grondstoffen oplevert, eene dichte

bevolking en een gunstig klimaat. Alles schijnt mede te werken om aan de bevolking een onbekommerd bestaan te verschaffen. Maar het woord uit de Schrift: „Zoodanig als de akkerman is, zoodanig is ook de bebouwing," is ook voor Java van toepassing. De Javaan is zeker niet onbegaafd, maar hij heeft uit den aard der zaak de hem aangeboren talenten uitsluitend dienstbaar gemaakt aan de inlandsche huishouding, daarbuiten zijn zij geen gangbare munt.

In het algemeen kan men zeggen, dat de Javaan als domme kracht gebruikt wordt. Klassen van ambachtslieden, die werk kunnen leveren, dat op de wereldmarkt afnemers vindt, bestaan niet. Hier en daar bloeien wel kleine takken van nijverheid, dikwijls is men in de gelegenheid werk te zien, dat van talent, geduld en handigheid getuigt, doch altijd is er een „maar" aan verbonden, waardoor het voor Europeesche afnemers minder geschikt is.

Hoe zou het ook anders kunnen, wanneer men nagaat, hoe men er in den tegenwoordigen tijd op bedacht is, den Europeeschen ambachtsman eene uitstekende vakopleiding te doen genieten? Moet men zich integendeel niet verbazen, hoe de Javanen zich in de bestaande omstandigheden weten te reuden?

Maar het gevolg van een en ander is, dat slechts weinig geld Java binnenvloeit. Wat het land noodig heeft, is het exploiteeren van de hulpbronnen van den bodem. Dit kan op twee wijzen geschieden.

A. *In den vorm van fabrieken en ateliers, opgericht met Europeesch kapitaal en gedreven door Europeesch intellect.*

Hier zou de Javaan dus de bescheiden rol van werkman kunnen vervullen, maar tevens de producten leveren en beide partijen zouden hier wel bij varen, want steeds heeft het mij getroffen, hoe weinig partij door de Europeanen is getrokken van de natuurlijke hulpbronnen van het land. Door eenige voorbeelden hoop ik dit nader toe te kunnen lichten.

Wij weten allen, hoe talrijk en overvloedig op Java de gewassen en boomen zijn, die sterk welriekende bloemen voortbrengen, welke oliën bevatten, uitnemend geschikt voor parfums en wij weten ook allen, hoe geheele steden in de Riviera daaraan hun bloei te danken hebben. Waarom zou nu het bereiden van parfums en welriekende poeders op Java ook niet mogelijk zijn?

Arrowroot bijv., dat weet ik bij ondervinding, is een uiterst gemakkelijk te telen gewas en nu zie ik volstrekt niet in, waarom bijv. Cuba op groote schaal het meel uitvoert en Java nagenoeg niet. De inlander hecht er voor zich zelf niet veel waarde aan, omdat

het als meelspijs niet geschikt is, om als hoofdvoedsel gebruikt te worden, maar wanneer hij zeker wist, tegen een eenigszins redelijken prijs vasten afzet te kunnen vinden, zou hij ongetwijfeld dit gewas algemeen aanplanten. Het neemt nagenoeg met elken grond genoegen, zoodat ieder verloren hoekje zoodoende benut kan worden. Tien centen voor een pond droog meel, zou de inlander reeds eene voldoende betaling achten. Herhaaldelijk werd mijne aandacht getrokken door eene advertentie in een onzer groote bladen, waarbij Natalsch arrowroot voor tachtig cent het pond werd aangeboden.

En om nu een oogenblik bij het arrowroot te blijven. Huntley en Palmers vervaardigt er millioenen en millioenen harer bekende biscuits mede; waarom zou nu iets dergelijks niet op Java kunnen gebeuren? Suiker wordt, bij wijze van spreken, naast de deur vervaardigd, wellicht goedkooper dan ergens anders ter wereld. Vanille kan gekweekt worden, terwijl eieren onder de levensbehoeften behooren, die op Java lager in prijs zijn dan in Europeesche landen.

Waarom gebruiken wij in een land, dat cacao, suiker en vanille produceert en waar werkkrachten elkander verdringen nagenoeg uitsluitend chocolade van Europeesch fabrikaat? Moet het niet juist omgekeerd wezen?

Wat voor partij wordt er getrokken van de voortreffelijke arensuiker, die zeer aangenaam van smaak, voedzaam en goedkoop is en zich uitsluitend zou leenen tot het maken van allerlei goed smakende praeparaten, vooral in vereeniging met het vruchtvleesch van den klapper?

Zelf kweekte ik in den tuin, Buitenzorgsche ananassen, prepareerde ze op de wijze der bekende Amerikaansche vruchten op water, dat wil zeggen, kookte ze met toevoeging van een weinig water en suiker in hun eigen sap gaar en liet ze, na voor sterilisatie gezorgd te hebben, in tinnen bussen luchtdicht soldeeren. De aldus toebereide vruchten zond ik naar Europa. Smaak en geur waren voortreffelijk, zelfs bij deze hoogst primitieve methode.

Wanneer men nu nagaat, dat de vrucht zelf, op vele plaatsen van Java niet meer dan twee en een halve cent zal kosten, de hoeveelheid suiker, die er bij noodig is, ongeveer hetzelfde, dan valt het gemakkelijk in te zien, voor hoe weinig geld men voortreffelijke waar zou kunnen leveren.

Waarom voert Britsch-Indië chutney (het bekende zoetzuur, vervaardigd van onrijpe manggas) en kerripoeder uit? Waarom kweekt men in Britsch West-Indië op groote schaal citroenen en voert men

het vruchtensap uit? Zoowel de manggaboom, de citroen, als de kruiderijen, waaruit het kerripoeder is samengesteld, gedijen, in een groot gedeelte van Java, voortreffelijk.

Waarom wordt elders de plantenboter uit het vleesch van den kokospalm bereid?

Java heeft rietsuiker en een keur van vruchten; moest het niet het aangewezen land zijn voor den uitvoer van jams en vruchtensappen?

Wanneer den inlander geleerd werd, hoe hij zijn erf had te beplanten en te verzorgen, zou voor eene groote waarde aan ingelegde vruchten kunnen worden uitgevoerd.

Welk een schat van producten en hoe weinig partij hebben wij daarvan weten te trekken? Het is mij wel bekend, dat in deze richting eenige pogingen worden gedaan, maar het zijn zeer enkele op zichzelf staande ondernemingen. Van een industrie is nog geen sprake. Ook weet ik, dat verscheidene andere proefnemingen mislukten en wel veelal door gebrek aan kapitaal, ondervinding en de noodige vakkennis.

Wat Java noodig heeft, is niet een stroom van Europeanen, die meenen, dat hun daar van zelf de gebraden duiven in den mond zullen vliegen, maar wel ondernemende lieden, toegerust met degelijke vak- en handelskennis, die in staat zijn de bezwaren en moeielijkheden te overwinnen, die zich steeds voordoen, waar men nieuwe takken van nijverheid wortel wil doen schieten.

Elk spoor van dilettantisme op dat gebied moet uitgeroeid worden. Dan zal men zeker slagen, want men kan toch niet aannemen, dat Java een betooverd land is, waar het onmogelijk zou zijn, deugdelijke grondstoffen tot deugdelijke preparaten te verwerken.

Ik geef gaarne toe, dat, wat ik daarvan tot nu toe proefde, maar zelden mijn verhemelte streelde. Vruchtenstropen gingen na eenigen tijd gisten, de vanille schimmelde, geleien waren nu eens te zoet dan weder te zuur en gingen ook dikwijls tot gisting over; eigen gefabriceerde chocolade was oneetbaar, doordat de cacaoboter niet voldoende verwijderd kon worden, alleen de betrekkelijk eenvoudige bereiding van ananassen slaagde geheel naar wensch, maar dit bewijst alleen, dat „pour savoir une chose, il faut l'avoir apprise."

Deze fundamenteele waarheid wordt in Indië maar al te dikwijls uit het oog verloren en hierin schuilt de grondoorzaak van vele teleurstellingen.

Onze Duitsche naburen, die toch zeker, zeer nieuwbakken kolonis-

ten zijn, hebben de koe dadelijk bij de hoorns gevat, want reeds in 1898 bestond te Witzenhausen aan de Werra eene „Duitsche Kolonialschule." Deze heeft ten doel, de opleiding van opzieners van landelijke ondernemingen, van planters, landhuishoudkundigen, veefokkers en van kooplieden, speciaal voor de koloniën en overzeesche bezittingen, ten einde hen door veelzijdige ontwikkeling in staat te stellen dadelijk met vrucht in de eene of andere betrekking werkzaam te zijn (*Indische Gids*, November 1898 bl. 1386.)

Eene dergelijke inrichting zoeken wij, in Nederland, dat reeds 300 jaren zijne koloniën bezit, te vergeefs.

De weg, dien wij te volgen hebben, ligt dus voor ons aangewezen. Niet alleen de Europeanen, ook de Javanen zullen vruchten plukken van een dergelijken gezonden ondernemingsgeest. De industrie zal hun, behalve gelegenheid tot geld verdienen, ook vasten afzet van sommige producten verschaffen, waarvan zoowel landbouwers als erfbezitters zullen kunnen profiteeren.

Eén ding moet men echter niet uit het oog verliezen, nl. dat fabrieken, ondernemingen en werkplaatsen, zeker verbetering in den toestand zullen brengen, maar zonder meer, niet als een afdoend middel kunnen beschouwd worden om den achteruitgang van Java te stuiten.

In de eerste plaats is natuurlijk lang niet elke streek geschikt voor de oprichting van fabrieken, terwijl slechts een betrekkelijk gering aantal Javanen, daarbij vast werk zal kunnen vinden; want bij onze beschouwingen behooren wij steeds te bedenken, dat wij spreken over een volk, dat weldra 30,000,000 zielen zal tellen. En aangenomen nu, dat de industrie zulk een vlucht zou kunnen nemen, dat daarbij honderdduizend huisgezinnen een bestaan zouden kunnen vinden, dan nog zou maar één op de zestig huisgezinnen het levensonderhoud daarbij verdienen, terwijl ons ideaal behoort te zijn, dat de tijd voor iederen Javaan waarde krijgt. Dan tasten wij het kwaad nl. geldgebrek in den wortel aan. Dit doel is m. i. te bereiken door

B. *Huisvlijt.*

Om die te kunnen doen beoefenen op zoodanige schaal, dat zij werkelijk een der groote bronnen kan worden, die in het geldgebrek van Java kunnen voorzien, is in de eerste plaats noodig, het vormen van geoefende werklieden, die artikelen van inlandsche materialen voor de wereldmarkt op zoodanige wijze weten te vervaardigen, dat zij daar eene vaste plaats veroveren.

Is dit mogelijk? Wanneer wij die vraag voorleggen aan Europeanen, die langen tijd in de binnenlanden verkeerden en in dagelijksche aanraking met den Javaan kwamen, dan zal men ongetwijfeld de meest tegenstrijdige antwoorden bekomen, welke gevoegelijk in twee hoofdcategoriën verdeeld kunnen worden.

Onmogelijk, zeggen de pessimisten; doe wat gij wilt, nooit zal de Javaan accuraat, flink werk leveren. Zijn domheid, onnadenkendheid, zijn laksheid zijn onoverkomelijke bezwaren. Lijnrecht daartegenover staat de minderheid van lieden, die den Javaan volstrekt zoo laag niet schatten en meenen, dat hij in vele opzichten niet ongunstig afsteekt bij den Europeaan. Zij bewonderen de handigheid en het geduld, hem aangeboren, waardoor hij in staat is, met primitieve werktuigen somtijds kunstvolle voorwerpen te vervaardigen.

Ik, voor mij, kwam tot de overtuiging, dat in beide beweringen eenige waarheid schuilt en dat is immers zeer natuurlijk. Kan bijv. onderwijzer A., die aan een kind, dat weinig begaafd is voor wiskunde, dit vak onderwijst, niet overtuigd zijn, dat het kind dom is en het nooit ver zal brengen, terwijl tegelijkertijd onderwijzer B., grooten letterkundigen aanleg in denzelfden leerling vermoedt? Op ander gebied verkeert de Javaan eenigszins in dat geval.

Hoe echter tot een juist inzicht te geraken van de werkelijkheid? Grau ist alle Theorie, und grün des Lebens goldner Baum. Daarom heb ik, gedurende langen tijd, zoowel in vrijen arbeid als door gestraften, allerlei voorwerpen uit inlandsche materialen doen vervaardigen, meestal naar Europeesche modellen. Zoodoende hoopte ik een helderder inzicht te krijgen in den aanleg, maar ook in de fouten en gebreken van den gewonen Javaan. Ik geloof, dat mij dit gelukt is. Ik kan er echter hier niet in het breede over uitweiden, maar wensch in het kort het volgende op te merken.

De genomen proef heeft mij omtrent verscheidene zaken zekerheid verschaft en een daarvan is, dat het gros der Javanen niet dom is en bij geschikte leiding, zeer goed voor ontwikkeling vatbaar is. Zich een ongunstig oordeel over een volk aan te matigen, waarvoor nooit iets gedaan is om het tot een hooger peil van ontwikkeling te brengen, is, op zijn zachtst genomen ongemotiveerd. Aan den anderen kant zou ik willen waarschuwen tegen te idealistische opvattingen, omtrent capaciteit en karakter van den inlander. Naar mijne meening, zouden de Javanen zeer goed te vormen zijn tot goede handwerkslieden, maar daarbij blijft het dan ook. Het is echter vol-

strekt niet onmogelijk, dat, wanneer de levensomstandigheden van beiden gelijk waren, het zou blijken, dat de durchschnitt Javaansche kleine man, in het geheel niet dommer is dan zijn Hollandsche collega, maar er bestaat toch een principieel onderscheid. Neem honderdduizend Hollanders, dan zal men daaronder een overgroot percentage vinden met middelmatige vermogens, een klein percentage van zeer achterlijken, maar ook, en daarop komt het vooral aan, enkelen, die ver boven het gros uitsteken en baanbrekers worden. Die laatste categorie nu, ontbreekt bij den Javaan geheel.

Natuurlijk is het niet mogelijk om te voorspellen, wat er eenmaal in den loop der eeuwen, onder gunstige omstandigheden, uit een volk kan groeien. Het hier behandelde en besprokene heeft dan ook alleen betrekking op het tegenwoordige en de naaste toekomst, waarmede wij toch in de eerste plaats rekening hebben te houden.

De tegenwoordige Javaan is echter allesbehalve een goed handwerksman; het ontbreken van elementair onderwijs verraadt zich overal. Vooral het gemis aan teekenonderricht is een groot struikelblok. Hand en oog zijn daardoor ongeoefend. Nu voorziet de practijk somtijds wel gedeeltelijk in die behoeften, doordat, wanneer van vader op zoon, slechts één enkel soort voorwerpen vervaardigd wordt, routine de noodige nauwkeurigheid in opzet en afwerking verschaft, maar dit is natuurlijk het ware niet. Bovendien, dit zijn dan steeds voorwerpen voor de inlandsche markt; krisscheeden bijv. zijn meestal zeer fraai van snit en afwerking. Vraag echter niet hoeveel uren er gearbeid is, op een voorwerp, dat voor een kwartje verkocht wordt. Dezelfde man, die deze zaken meestal in vereeniging met zijne huisgenooten vervaardigt, zal echter geheel de kluts kwijt zijn, wanneer men hem vraagt iets anders in denzelfden geest te vervaardigen, al is dit ook veel gemakkelijker. Moeten hand en oog afwijken van de gewone lijnen en handgrepen, dan levert hij gebrekkig werk. Nu weet ik wel, dat velen zeggen: laat de inlander zuiver inlandsche kunst blijven beoefenen, tracht die te ontwikkelen en tot volmaaktheid te brengen.

Afgescheiden nu nog, dat ook hiervoor vakopleiding onmisbaar is, wensch ik er op te wijzen, dat Oostersche kunst voor Europeesche landen steeds een fancyartikel zal blijven en dus hoogstens het aanschijn zal kunnen schenken aan kleine centra van nijverheid, terwijl wij noodig hebben, takken van industrie, wier débouché onbeperkt is en niet afhankelijk van een modegril.

Het zijn juist dikwijls op het oog onaanzienlijke voorwerpen, die

aan deze eischen voldoen. Wie denkt er bijv. aan, wanneer hij een knoop, lucifer, borstel, billartbal, mandewerk, touw en meer dergelijke kleine voorwerpen ziet, dat de fabricatie aan honderdduizenden een goed bestaan oplevert en zouden wij in deze richting ook niet voor Java moeten zoeken, daarbij natuurlijk rekening houdende met den trap van ontwikkeling en beschaving, waarop die maatschappij thans is of binnen een niet te lang tijdsverloop te brengen zal zijn?

Ook hier zou ik willen zeggen, begin bij het allereenvoudigste, knoop zooveel mogelijk vast aan de kiemen, die reeds aanwezig zijn en houdt vooral rekening met den natuurlijken aanleg van den inlander, m. a. w. ontwikkel huisvlijt, ook al weder met de minst mogelijke kosten, desnoods door reizende leeraren en laat niets onderwezen worden, tenzij eerst zorgvuldig onderzocht zij, of het te vervaardigen artikel voor den inlander loonend is en er ook voldoende afzet voor te vinden zal zijn. Vlecht- en borstelwerk bijv. vallen zeer in zijn smaak. Goed onderricht, zou hij, op dit gebied, voor weinig geld uitstekend werk kunnen leveren.

De tropische natuur is onbegrijpelijk rijk en weelderig en zoo is het mogelijk bij oordeelkundige aanleg en beplanting der erven, daarvan reeds een groote bron van inkomsten te maken, altijd, wanneer de Europeaan er voor zorgt, dat de inlander afzet van zijn verwerkte of onverwerkte producten vindt, producten, die nu dikwijls als waardeloos worden weggeworpen. Hieronder noem ik bijv.: „de luffa". De inlander gebruikt de jonge vruchten als groenten toebereid en laat slechts een enkele vrucht oud worden om zaad te verkrijgen, maar wat wij onder plantenspons verstaan, beschouwt hij als afval.

Aan plantaardige borstelsurrogaten wordt in Europa voor millioenen gebruikt, maar de Javaan levert daarvoor weinig of niets, niettegenstaande vele dier grondstoffen overvloedig voorkomen.

Van fraaie houtsoorten, weet hij maar weinig partij te trekken. Wandelstokken bijv., zou hij goedkoop en goed kunnen leeren vervaardigen. Hier en daar zou aan dergelijke voorwerpen wel de laatste hand moeten worden gelegd door de Europeesche industrie, maar dit ziet men in de Westersche landen ook, waar bijv. garens in het eene land vervaardigd worden en de daarvan geweven stoffen elders.

In het algemeen bezit de inlander aanleg en ook liefhebberij voor snijwerk en zeker zou hij met betrekkelijk geringe moeite van de houtsoorten, waar het land van wemelt, smaakvolle luxe voorwerpen kunnen leeren vervaardigen.

Vlecht- en snijwerk zijn groote rubrieken, die, het spreekt wel van zelf, in talrijke onderafdeelingen behooren verdeeld te worden, welke ieder hun aangewezen terrein zullen vinden, bepaald door bodem en klimaatsgesteldheid en wellicht ook door reeds bestaande kleine inlandsche industrieën.

Zoodoende zou niet alleen de tijd van den inlander waarde kunnen krijgen, maar ook naar de producten zelf zou vraag ontstaan. Wat voor nut bijv., trekt de inlander van de talrijke vezelstoffen, die het land oplevert? Onlangs was ik in de gelegenheid hier te lande een der inrichtingen te bezichtigen, waar matten uit tot touw gedraaide cocosvezels (tepes) vervaardigd worden, middels handenarbeid en met behulp eener hoogst eenvoudige installatie, zooals ieder inlander voor zich zelf zou kunnen maken.

Een cocosmat, wegende 1,1 kilo, wordt in den winkel, dus en détail, voor *f*0.80 verkocht; één werkman kan gemakkelijk vier dergelijke matten per dag vervaardigen. Een inlandsch huisgezin zal zeker, zonder bezwaar, per dag dezelfde hoeveelheid werk afleveren.

Gaat men nu na, dat de Javaan de cocosvezel gewoonlijk verbrandt, soms zelfs wegwerpt en maar voor een zeer klein gedeelte verwerkt, dan behoeft men volstrekt geen deskundige te zijn, om in te zien, hoe ook hier, de natuurlijke rijkdom van het land onbenut wordt gelaten.

Gesteld, er bestond op Java eene dergelijke industrie op eenigszins groote schaal. Wat zouden wij dan zien gebeuren? In de eerste plaats zou het product waarde krijgen en er zouden lieden zijn, die de tot touw gedraaide vezel opkochten. Verder zouden talrijke huisgezinnen een bestaan kunnen vinden met het kleuren der grondstof en het verwerken tot matten. Waar nu in het land de „matière première" nagenoeg waardeloos is, terwijl ze in Holland *f*0.24 de kilo kost, terwijl daarbij de werkkrachten op Java veel goedkooper zijn, volgt daaruit van zelf, dat de vracht van het verwerkte artikel niet zal kunnen beletten, dat het met succes in Europa of in Amerika geïmporteerd kan worden.

Weliswaar moet op Java eene kleine onderneming zijn, waar cocosmatten vervaardigd worden, maar wat heeft dat te beduiden voor zulk een groot land, waarvan de dorpen, in de vlakte, op eenigen afstand gezien, wel klapperboschjes gelijken!

Een sterk staaltje van onzen weinigen ondernemingsgeest, van onze „sleeping policy", zooals een Amerikaansch ingenieur het uitdrukte, vond ik verder de mededeeling van den fabrikant, dat de grondstof herkomstig was van Ceylon.

Blijkt uit dit voorbeeld nu niet zonneklaar, hoe weinig wij de kunst verstaan, om de bestaande hulpbronnen van het land te exploiteeren, een verzuim, dat zoowel ons zelf, als het door ons bestuurde volk, veel nadeel berokkent.

Moesten wij niet voor een groot gedeelte der wereld, de leveranciers zijn, zoowel van de verwerkte als onverwerkte grondstof? En dit is helaas niet een geval, dat op zich zelf staat.

Welk nut bijv., trekt men van de hoornachtige schil van den klapperdop, van de daoek van den arenpalm? In het geheel niets, of althans slechts een zeer klein gedeelte van het nut en het voordeel, dat men er van zou kunnen trekken.

Ik was al lange, lange jaren in Indië, voordat ik toevallig vernam, hoe de stam van de „pakis tjang" (een boomvaren), die overal in het gebergte voorkomt, zich tot fraaie voorwerpen laat verwerken.

De mooie, zeer taaie, als zijde glanzende vezelstof, verkregen uit de bast van den waroeboom, zou zeker eveneens tot heel wat meer doeleinden geschikt zijn dan het weinige gebruik, dat er nu van gemaakt wordt.

De fijne houtsoorten, die, mits goed behandeld en bewerkt, als grondstof voor kostbare en sierlijke voorwerpen zouden kunnen dienen en als zoodanig hooge waarde zouden hebben, liggen nu dikwijls te verrotten of worden voor enkele centen verhandeld.

In de inlandsche huishouding gaan op deze wijze jaarlijks enorme bedragen verloren. Wij zoeken ijverig naar goud en andere metalen, maar in den figuurlijken zin des woords gesproken, hoeveel goudmijnen hebben wij op Java niet onbenut gelaten!

Dit is slechts eene vingerwijzing. Men zou een boekdeel moeten vullen, wilde men de hulpbronnen en de exploitatie daarvan eenigszins volledig toelichten. Maar dit is hier ook niet noodig. In beknopten vorm dergelijke omvangrijke onderwerpen behandelende, is het slechts mogelijk schematisch te werk te gaan.

De quintessence van ons betoog is echter in enkele woorden weêr te geven: Wij moeten den Javaan leeren zijne producten te verwerken, zijn handen te gebruiken en zijn tijd in waardevollen arbeid om te zetten. Zooals ik reeds opmerkte, heb ik, om de mogelijkheid daarvan aan te toonen, eene verzameling voorwerpen laten vervaardigen, voor het grootste gedeelte door lieden, die nooit iets anders hadden gedaan dan op de meest primitieve wijze landbouw beoefenen. Deze categorie van inlanders vormt de overgroote meer-

derheid en hunne capiciteiten geven dus een juist denkbeeld van die van het geheele volk.

Het doel is natuurlijk niet geweest, voorwerpen te leveren, die ook maar eenigszins zouden kunnen concurreeren met Europeesch fabrikaat, maar wel om aan te toonen, welke aanleg en begaafdheid er bij den Javaan te ontwikkelen valt en enkele van de materialen aan te wijzen, welke onmiddellijk de aandacht trekken, zelfs van leeken. Wil men dus een eenigszins zuivere vergelijking maken, dan moet men zich voorstellen, dat men een dergelijk stel voorwerpen zou willen laten vervaardigen door boeren van het platte land, die vroeger nooit zulk werk bij de hand hebben gehad. Met opzet zeg ik „eene eenigszins zuivere vergelijking", want in Nederland mag men als regel aannemen, dat elk volwassen persoon, elementair onderwijs heeft genoten.

Eindelijk nog de opmerking, dat de verzameling drie, vier jaren oud is, her- en derwaarts is medegenomen en dus veel geleden heeft.

De directeur van het „Koloniaal Museum", Dr. Greshoff had de welwillendheid mij in mijn streven op de meest heusche wijze behulpzaam te zijn door de voorwerpen uit te laten pakken en in elkander te zetten, te doen etaleeren en voor belangstellenden ter bezichtiging te stellen.

Slechts zij, die vele jaren in de binnenlanden van Java verkeerd hebben en wier werkkring hen in veelvuldige aanraking met den desaman gebracht heeft, zullen eenigszins kunnen beseffen, hoeveel inspanning, tijd en hoofdbreken, het bijeenbrengen van eene dergelijke onvolledige en gebrekkige verzameling heeft gekost, altijd op den voorgrond gesteld, dat de vervaardigers ongetrainde dorpsbewoners moesten zijn, wilde men een eenigszins zuiveren maatstaf krijgen nopens den aanleg van den gewonen kleinen man, want dat was immers het doel.

Zeker, ook onder de Javanen zijn kunstenaars in hun soort. Ik herinner slechts aan den Soendanees, die, met behulp van een klein mesje, uit hout een welgelijkend borstbeeld van onze Koningin sneed. Maar zij zijn ook hier, de uitzonderingen, die den regel bevestigen en die regel is helaas, dat de Javaan een knutselaar is, een knoeier in alles. Een handig knoeier als men wil, maar toch een knoeier.

Al knoeiende en knutselende gaat de Javaansche maatschappij langzaam, maar zeker achteruit. Wie het budget van eenen ge-

wonen Javaan nagaat, slaat van verbazing de handen in elkander, hoe het mogelijk is, daarbij het hoofd boven water te houden. Een Europeaan zou hem dat zeker niet nadoen, en ook niet willen nadoen. Ook hier is hij dus weder handig aan het knoeien, maar toch, elk jaar brengt hem een schrede nader tot het tijdstip, waarop hij voor een volslagen deficit zal staan. Hier gebeurt in het klein, wat in het groot met de Javaansche maatschappij het geval zal zijn. En nu vraag ik, wat zal men dan aanvangen met millioenen menschen, verslapt en ontzenuwd door onvoldoende voeding en al de ellende en ziekten, die daarvan het gevolg zijn, daarbij onbekwaam tot elken arbeid, die eenige speciale kennis vereischt en physiek ongeschikt voor groote krachtsinspanning?

Is dit niet het dreigend spook der toekomst en is het dan niet onze plicht het te bezweren voor het te laat is en is de weg, dien wij daarbij te volgen hebben ons niet aangewezen? Elk ouder, die zijn taak opvat zooals het behoort, zal trachten zijne kinderen de best mogelijke opvoeding te verschaffen om hen zoodoende in staat te stellen, den strijd des levens, met hoop op goeden uitslag, te aanvaarden. Zij zullen daarbij niet alleen rekening houden met hun eigen particuliere omstandigheden, maar ook met aanleg en karakter der kinderen. Waar wij nu spreken van „moederland en koloniën" ligt in het eerste woord reeds opgesloten, hoe wij ons, in idealen zin, die verhouding hebben te denken en waarnaar dus ons streven gericht moet zijn.

Onze eerste plicht is het, den Javaan weerbaar te maken in den strijd der volkeren. Waar de man van „unskilled labour" in de maatschappij steeds een ellendig bestaan zal leiden, is datzelfde van toepassing op de volken. Wij kunnen dus zeggen, dat nu ten spoedigste een aanvang moet worden gemaakt met den leer- en oefentijd van het Javaansche volk. Over het in dat opzicht verzuimde in het breede te spreken, helpt niemand en kan dus gevoegelijk achterwege blijven, maar wel is de tijd aangebroken om na te gaan op welke wijze met dien leer- en oefentijd een aanvang kan worden gemaakt en welke richting daarbij gevolgd moet worden.

Willen wij daarbij van eene goede basis uitgaan, dan behooren wij eerst een duidelijk inzicht te hebben in den aanleg te dien opzichte van het volk. Daaromtrent eenige zekerheid te verkrijgen, is wel waard, dat men zich moeite getroost. Men beschouwe dus ook de vervaardigde voorwerpen van uit dat standpunt. Zij zullen, hoop ik, altijd in aanmerking nemende, dat men met ongeoefende

lieden te doen had, de overtuiging schenken, dat in die richting te ontwikkelen valt.

Men meene niet, dat dit een ondergeschikt punt is. Huisvlijt opent den Javaan de mogelijkheid zich contanten te verschaffen m. a. w. het grootste euvel waaraan Java lijdt, geldgebrek, te verminderen. Daarvan zal in de eerste plaats, de landbouw de weldadige gevolgen ondervinden. De landbouwproducten zullen in waarde stijgen, de afzet van erfproducten zal gemakkelijk worden, en daarin zal tevens een aansporing liggen tot een beter en zorgvuldiger beplanting der erven, want in het algemeen kan men zeggen, dat de Javaan daarbij zeer slordig te werk gaat, volstrekt niet uit dien bodem haalt wat er uit te halen valt en dus een zeer groote en vaste bron van inkomsten verwaarloost. Zelfs in dicht bevolkte streken vindt men vaak groote, slordig bewerkte en beplante erven. Het heeft mij dikwijls verbaasd, dat, waar het pro en contra van irrigatie tot bevordering van Java's welvaart besproken werd, aan dien factor zoo weinig aandacht werd gewijd.

Daarbij komt nog, dat het aantal niet-landbouwers reeds vrij groot is en elk jaar toeneemt; deze lieden zijn eigenlijk parasieten van den landbouwer. Niet alleen hebben zij dus, zelfs naar Javaansche begrippen dikwijls een uiterst schraal bestaan, maar zij worden een drukkende last voor den landbouwer. Hun aantal is reeds in vele streken te groot, dan dat zij in een of ander ambacht een voldoend bestaan zouden kunnen vinden. Voor hen zou huisvlijt dus in de eerste plaats een uitkomst zijn.

Maar ook welk een zegen voor het land in het algemeen, wanneer het eens mogelijk bleek aan aller tijd waarde te verschaffen, want een tropisch klimaat belet, hetzij door hevige hitte, hetzij door hevige stortregens, den bewoners om onafgebroken veldarbeid te verrichten, zoodat er wellicht geen dag in het jaar zou zijn, waarop zij niet in de gelegenheid waren, zich eenigen tijd aan huisvlijt te wijden.

En welk een toevlucht zou dit zijn in tijden van misoogst! Dan zou de zwartste ellende den inlander niet dadelijk aangrijnzen, dan zou hij met de verdiende penningen in staat zijn den moeielijken tijd door te komen, want voedsel kan hij altijd koopen, als hij maar over contanten kan beschikken. Wij zagen reeds, hoe in Britsch-Indië lieden, als gevolg van misoogst, bij duizenden verhongerden, al bevonden zich ook in hunne onmiddellijke nabijheid schuren vol graan.

Ook moet ik hierbij nog opmerken, dat de Javaan gaarne dergelijk werk thuis verricht, wat zeer goed te begrijpen is, daar het geen plotselinge verandering van levenswijze en gewoonten vordert, maar zich daarbij geheel aansluit, een voordeel, dat, bij een conservatief volk als de Javanen, niet licht te overschatten is.

Geld is het tooverwoord, het „Sesam opent U", dat alles mogelijk maakt. Neemt de draagkracht der bevolking toe, dan zullen ook 's lands inkomsten stijgen en andere noodige hervormingen kunnen tot stand gebracht worden. Is zoodoende de inlander op een hooger punt van ontwikkeling gekomen, stelt hij hooger eischen aan het leven en is hij bereid om zich voor dat doel groote inspanning te getroosten, dan is m. i. de tijd gekomen, waarop hij in staat zal zijn voldoende partij te trekken van groote waterwerken.

Wanneer het „time is money" ook maar eenigszins voor den Javaan van toepassng is geworden, dan zal hij ook begeerig uitzien, niet alleen naar de afschaffing der heerendiensten, maar ook naar die der gemeente.

In den laatsten tijd zijn vele stemmen opgegaan om het treurig lot te schetsen van vele Indo's en het is inderdaad een pijnlijk gezicht, dergelijke verarmde lieden, barrevoets, dikwijls bedelende van de eene plaats naar de andere te zien trekken. Met een paar woorden is deze zaak niet te bespreken, maar het is hier de plaats er op te wijzen, hoe ook zij zouden profiteeren van het ontstaan van nieuwe takken van bedrijf. Hiermede zou deze kwestie volstrekt niet uit de wereld zijn geholpen, maar een zeker percentage dezer lieden, zou, als tusschenpersoon dienstdoende, toch geholpen worden.

Ook handel en nijverheid, zoowel in Indië als in Nederland, zouden er groote voordeelen van trekken, want zelfs luttele sommen groeien, wanneer zij de individuen van een volk van bijna 30,000,000 zielen betreffen, tot ontzagwekkende cijfers aan. Gesteld, het ware in de toekomst mogelijk, elken Javaan een *halve cent* daags met huisvlijt te doen verdienen, dan zou toch jaarlijks *f*55,000,000 op deze wijze onder de bevolking gebracht worden.

Konden wij er dus in slagen, huisvlijt te maken tot een middel van bestaan voor den Javaan, dan zou daardoor een der economische vraagstukken van Java, nl. hoe den inlander contanten te verschaffen, een heel eind nader bij de oplossing zijn gebracht. En waarom zouden wij daarin niet kunnen slagen? Op Java zijn verscheidene millioenen werkkrachten, die thans hun arbeid niet productief weten te maken, verder materialen van de allerbeste soort, die thans vrij

wel waardeloos zijn, terwijl juist het intellect der bevolking van dien aard is, dat die richting ter ontwikkeling voor hen is aangewezen. De hoofdvoorwaarden tot welslagen, werkkrachten, intellect en materialen zijn dus aanwezig; de moeielijkheid schuilt dan ook in de uitvoering.

In de eerste plaats is het een zeer moeielijke, maar daarom volstrekt niet onmogelijke zaak om een stelsel van onderwijs in te voeren, dat goedkoop en algemeen is en in het desaverband past. Als noodzakelijke aanvulling hiervan, zou de nauwlettendste zorg moeten besteed worden aan degelijk en geheel op de practijk ingericht ambachtsonderwijs. Om te beginnen zou elke residentie één ambachtsschool rijk moeten zijn; verder zouden wij moeten kunnen rekenen op de volkomen medewerking der inlandsche ambtenaren, er zou voortdurend voeling moeten bestaan tusschen handel en bestuur, terwijl een uitstekend consulaatwezen onontbeerlijk zou wezen. Eindelijk zou de Regeering de jonge industrie zooveel mogelijk moeten steunen en aanmoedigen door bijv. spoorvrachten zoo laag mogelijk te stellen en zich in het algemeen te vergenoegen met de indirecte voordeelen en eene progressieve belasting op de te behalen winsten.

In het vorenstaande heb ik getracht uiteen te zetten, welke maatregelen m. i. zouden genomen moeten worden, om verbetering te brengen in de economische toestanden van Java en dat dit noodig is, zal wel niemand meer ontkennen.

Wij, Hollanders, hebben den naam van zeer bedachtzaam te zijn. Deze eigenschap heeft ons in de koloniale politiek zeker menigmaal goede diensten bewezen. Wij moeten nu echter toonen, dat wij, waar het noodig is, ook handelend kunnen optreden, want doen wij dat niet, dan zullen de omstandigheden ons op Java te machtig worden en daar wij een klein volk zijn, zal dit vroeg of laat leiden tot het verlies onzer koloniën.

Ik herinner mij eens gelezen te hebben, hoe eene vereeniging van plantkundigen, toch vooral den reizigers op het hart drukte, de fraaie, bloeiende alpengewassen niet meer met wortel en tak uit te rukken, omdat daardoor die soorten dreigden uit te sterven. Om hare denkbeelden voor de menigte bevattelijk te maken, voegde zij er aan toe: „Om de planten te leeren waardeeren en liefhebben, moet gij u de wereld maar eens voorstellen zonder boom, plant of struik."

Met eene variatie hierop zou ik willen zeggen: Laat heldere koppen eens nagaan, welke financieele gevolgen het gemis onzer Indische bezittingen op onzen volksrijkdom zou uitoefenen?

De ellende, die daarvan het gevolg zou zijn, stellen wij ons niet goed voor oogen. Hoe zou het anders mogelijk zijn, dat zelfs zeer ontwikkelde Nederlanders, waar het Indië betreft, van de grootste onwetendheid blijk geven? Onze koloniën schijnen geheel buiten hun gedachtensfeer te liggen, want de uitzondering bevestigt ook hier den regel.

Dit getuigt allerminst van dankbaarheid. Gedurende de 19e eeuw trok Nederland, zoowel op directe als indirecte wijze honderden millioenen uit Java; de Javaan zelf echter, verarmde. En thans zien wij het zonderling schouwspel, dat geheel Nederland in opwinding en beweging raakt over de Dreyfus-zaak en den Boerenoorlog, maar het lot van de koloniën niet alleen de groote massa, maar ook de ontwikkelde klasse koud laat.

Och, laten de Nederlanders, nu die punten afgehandeld zijn, een weinig van de vrijgekomen belangstelling wijden aan Java, dat het zoo hard noodig heeft.

De vraag of Nederland, in de gegeven omstandigheden, niet verplicht ware, Java financieel te steunen, laat ik hier buiten beschouwing, want zoo met de hervormingen gewacht moest worden tot deze kwestie in een of anderen zin uitgemaakt ware, zou wellicht met recht ook van Java eenmaal heeten:

Senatu deliberante, Saguntus periit.

Apeldoorn, 18 Juni 1902.

NASCHRIFT.

Na het beëindigen van dit artikel, werd mijne aandacht getrokken door eene mededeeling in de „*Nieuwe Rotterdamsche Courant*" van 19 dezer, van den volgenden inhoud:

„Verpakking van suiker. Het is opvallend dat koopers van „suiker tegenwoordig hoe langer hoe meer de voorkeur geven aan „verpakking der hoofdsuiker in goeniezakken, inplaats van krand„jangs, zoodat het is te voorzien, dat deze eerlang geheel in onbruik „zullen geraken.

„Is dit te betreuren met het oog op het daardoor verdwijnen der „inlandsche industrie van krandjangsvervaardigen, terwijl ook de „kadjangmatten in veel mindere hoeveelheid zullen noodig zijn, het

„schijnt te kunnen worden aangenomen dat de suiker in de zakken „beter is bewaard tegen nadeelige inwerkingen, waarvoor vooral „tengevolge der kadjangbekleeding wel eens werd geklaagd. Het „ware ernstig te wenschen dat op Java een vezelstof op groote schaal „door de bevolking werd aangeplant, en er een fabriek verrees, voor „de vervaardiging van goeniezakken, die thans uit Britsch-Indië „moeten worden betrokken, en waarvan voor de suiker-cultuur „grosso modo, zeven millioen stuks jaarlijks noodig zijn. De prijs „franco reede per zak, wegende $3^1/_4$ Engelsche ponden, metende „44 × 30 inches, die ruim 3 picols suiker kan bevatten, is nu onge„veer *f* 0.30."

Zoo zal dus, wanneer wij niet oppassen, binnen korten tijd, wederom eene industrie, die ruim *f*1,000,000 onder de bevolking brengt, verdwijnen. Is het wonder, dat Java verarmt?

In hetzelfde nummer van dit blad komt voor, een uit de *Java-Courant* overgenomen beschrijving van den toestand in de afdeeling Grobogan, waaruit duidelijk blijkt, hoe verderfelijk het gebrek aan ploegvee op den landbouw werkt. Hier gaf het op sommige plaatsen indirect aanleiding tot mislukking, omdat de bewerking van de sawahs met de patjol lang niet zoo intensief was en daarbij lang duurde, hetgeen, bij den ongeregelden regenval, misoogst ten gevolge had.

De Postspaarbank in Nederlandsch-Indië.

DOOR

J. E. DE MEYIER.

De Postspaarbank in Nederlandsch-Indië, die op 1 Juli 1898 in werking trad, zond haar jaarverslag over 1901 de wereld in en kon er met voldoening op wijzen, dat tengevolge van de zeer gunstige resultaten van het financieel beheer de bedrijfskosten reeds geheel gedekt worden door het rente-overschot, terwijl blijkens de voorloopige balans het saldo-debet der winst- en verliesrekening eene vermindering aanwijst vergeleken bij die van 1900.

Naar gelang van den landaard der inleggers zijn de boekjes in drie seriën verdeeld: A voor Europeanen, B voor Inlanders, C voor Vreemde Oosterlingen. Het totaal aantal inleggers steeg op ult. December 1901 tot 26531 of vergeleken met het vorige jaar, met 18,83 pCt., doch dit percentage bedroeg op ult. 1900: 31,26 pCt., alzoo eene vrij belangrijke relatieve daling.

Naar hun landaard was het aantal inleggers verdeeld als volgt:

	Java en Madoera.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
Europeanen	11744	3544	15288
Inlanders	7923	2528	10451
Vr. Oosterlingen	681	111	792
	20348	6183	26531

Het totale tegoed op 1°. Januari 1902 van deze personen bedroeg voor:

Europeanen	ƒ 3.096.264,62	of 89,38 %	van het totaal.
Inlanders	„ 322.079,25⁵	„ 9,30 „	„ „ „
Vr Oosterlingen	„ 45.859,01	„ 1,32 „	„ „ „
Te zamen	ƒ 3.464.202,88⁵	of 100 %	

Op 1 Jan. 1901 waren die verhoudingscijfers 88,86, 9,37 en 1,77 pCt., zoodat het aandeel der Europeesche inleggers met ruim $^1/_2$ pCt. vermeerderde ten koste van dat der anderen.

Het geheele tegoed der inleggers vermeerderde in het verslagjaar met ƒ 575.899,49 of met bijna 20 pCt.

Naar den landaard beschouwd, vermeerderde het tegoed der Euro-

peanen met ƒ 529.659,77, dat der Inlanders met ƒ 51.337,26⁵, doch verminderde dat der Vreemde Oosterlingen met ƒ 5.097,44⁵.

Het gemiddeld tegoed per inlegger was op:

	1°. Jan. 1902.	1°. Jan. 1901.
A. voor Europeanen	ƒ 202,53	ƒ 201,60
B. „ Inlanders	„ 30,82	„ 30,36⁵
C. „ Vreemde Oosterlingen ..	„ 57,90	„ 74,94
„ alle inleggers dooreen ...	„ 130,57	„ 129,37

Ook de verdeeling naar het bedrag van den inleg wordt opgegeven; wij trekken daaruit het volgende te zamen:

Aantal inleggers met een tegoed van:

	Minder dan ƒ 1	ƒ 1—ƒ 10	ƒ 10—ƒ 100	ƒ 100—ƒ 600	Hooger.	Totaal.
A.	1453	4278	4162	3490	1905	15288
B.	2177	5609	1982	577	106	10451
C.	127	334	219	96	16	792
	3757	10221	6363	4163	2027	26531
Percentsgewijze verhouding op 1°. Jan. 1902.	14,16 %	38,53 %	23.98 %	15,69 %	7,64 %	100 %
Op 1°. Jan. 1901 was deze	17,71 %	32,61 %	26,28 %	15,90 %	7,50 %	100 %

De percentsgewijze vermindering van het aantal inleggers in de eerste kolom, staat volgens het verslag ongetwijfeld in verband met den omstreeks medio 1900 getroffen maatregel om de *rechtstreeksche* terugbetaling te beperken tot zoodanig bedrag, dat ten minste ƒ 1.— op het spaarbankboekje blijft staan. De ervaring had namelijk geleerd, dat velen hun tegoed op ƒ 0.25 na opvorderden en het niet de moeite waard achten, dat geringe bedrag op te eischen door de indiening van eene aanvraag aan de directie, tengevolge waarvan dergelijke personen gedurende volle dertig jaren in de boeken der instelling als inleggers blijven doorloopen, zonder dit feitelijk te zijn.

Ter vergelijking ontleenen wij eenige gegevens aan het verslag betreffende de Rijkspostspaarbank in Nederland over 1900. Het aantal aldaar in omloop zijnde boekjes op ult. van dat jaar bedroeg 829.131[1]) of ruim 31-maal meer met een gezamenlijk tegoed van ƒ 84.697.013,80⁵ of bijna $24^1/_2$-maal meer dan in Indië. In 1884,

[1]) Voor 1901 was dit cijfer blijkens een interessant artikel in de *Hollandsche Revue* van 25 Juli ƒ 93.771.663 verdeeld over 896.761 inleggers en op ult. Juni jl. zoude het aantal inleggers tot ± 935.000 gestegen zijn.

toen deze spaarbank eveneens 3 volle jaren na het jaar van inwerkingtreding doorloopen had, bedroeg het aantal inleggers 90,798 of 3,4-maal het aantal in Indië, met een gezamenlijk tegoed van *f* 4.650.717,67 of slechts $1^1/_3$ meer.

Het gemiddeld tegoed per inlegger berekend uit deze cijfers, bedroeg alzoo in Nederland in 1884 *f* 51,22 en in 1900: *f* 102,15, dat is zoowat de helft van dat der Europeesche inleggers in Indië. Naar het bedrag van het tegoed zijn er in Nederland 211.684 inleggers van beneden *f* 1.—; 190.345 van *f* 1—*f* 10; 230.723 van *f* 10—*f* 100; 172.800 van *f* 100—*f* 800; 23.579 daarboven. In pCt. berekend geeft zulks in ronde cijfers 25, 23, 28, 21 en 3 pCt. voor Nederland, tegen 14, 38, 24, 16 en 8 pCt. voor Indië.

Hieruit valt de gevolgtrekking te maken dat voor beide de inleggers met een tegoed van *f* 10 en minder ongeveer de helft van het totaal uitmaken (48 en 52 pCt.), doch dat de inleggers die een tegoed hebben van *f* 10 tot *f* 100 in Indië nog niet het percentage hebben bereikt van Nederland, vermoedelijk omdat de postspaarbank aldaar langer bestaat. De inleggers met een hooger tegoed zijn bij beide banken juist gelijk, namelijk 24 pCt.

Uit deze beschouwingen meenen wij te mogen afleiden dat er bij geen van beide spaarbanken aanleiding is om aan beleggingen voor speculatieve doeleinden te denken, waartoe de lage rente trouwens ook geen aanleiding geeft. De Nederlandsch-Indische spaarbank keert slechts 2,4 pCt. per jaar uit of 20 cts. per maand voor elke ingelegde honderd gulden, welke rente ingaat met den 1sten van de maand volgende op die, waarin de storting gedaan wordt. In Nederland is die rente 2,64 pCt. of 11 cts. voor elke honderd gulden in elke halve maand, terwijl daar de rente ingaat met het begin van de halve maand, die op de storting volgt.

Wat de inlagen en terugbetalingen betreft, was het gemiddeld bedrag van de inlagen in Indië in 1901: *f* 48,95 tegen *f* 45,06 in 1900, terwijl dit in Nederland van *f* 13 à *f* 14 in de eerste jaren geleidelijk klom tot *f* 32,50 in 1897 en *f* 32,94 in 1900, alzoo in de laatste vier jaren ongeveer gelijk bleef na aanvankelijke toeneming evenals in Indië. Het bedrag van elke terugbetaling was in Indië in 1901 gemiddeld *f* 86,88, tegen *f* 79,14 in 1900, terwijl dit cijfer voor Nederland, aanvankelijk ruim *f* 37.—, geleidelijk toenam en in 1899 en 1900 *f* 69,05[5] en *f* 68,24[5] beliep, dus ook vrij stationnair schijnt te zijn geworden.

Het Nederlandsche verslag geeft nog allerlei statistieken betref-

fende het aantal inleggers en het bedrag provinciesgewijze en in verband met de bevolking.

In 1899 was het tegoed, berekend per 1000 zielen: *f* 7538,14 en in 1900: *f* 7617,59 voor geheel Nederland en waren er op dat aantal zielen 161,3 inleggers. Dit laatste getal was voor Noord-Holland het hoogst (231), voor Groningen het laagst (63,5). Met het oog op het groote aantal inlanders en de onzekerheid van dat aantal wegens het gemis van eene behoorlijke volkstelling, zijn dergelijke statistieken in Indië nog van geen waarde.

Bepalen wij ons tot eene globale berekening betreffende de Europeanen, dan heeft men te doen met een rond aantal van 52.000 Europeanen op Java en Madoera en van 12.000 op de Buitenbezittingen. De Eur. militairen zijn hier niet onder begrepen. Het totaal tegoed van alle Europeesche militairen in de postspaarbank beliep op ult. Dec. 1900: *f* 200.271,31; dit afgetrokken van het reeds genoemde cijfer van *f* 3.096.264,62 geeft *f* 2.896.093,13 voor 64.000 zielen of ruim *f* 45.000 per duizend zielen, dat is zesmaal meer dan in Nederland, hetgeen verklaarbaar is omdat er daar percentsgewijze natuurlijk veel meer minvermogenden zijn, dan bij de Europeesche kolonie in Indië. Trekt men de 3584 militaire inleggers in Indië van de 15.288 Europeesche inleggers af, dan blijven 11.704 inleggers op 64.000 zielen en dus zijn er op 1000 Europeanen in Indië thans 183 inleggers, dat is ongeveer 22 meer dan gemiddeld in Nederland en plm. 50 minder dan in de provincie met het grootste betrekkelijk aantal inleggers, hetgeen een minder groot verschil oplevert, dan men aanvankelijk uit het verschil in omstandigheden zoude vermoeden.

De zwakke zijde van de instelling is het weinige gebruik dat Inlanders er van maken. De vreemde Oosterlingen, die meestal hun geld anders en met meer winst uitzetten en betrekkelijk gering in aantal zijn, laten wij buiten beschouwing, doch de Inlanders met 10.451 boekjes, waarvan er nog 2177 zijn van beneden *f* 1.—, maken een treurig figuur. Dit wordt er niet beter op als men de beroepstatistiek (bijl. G. van het verslag) raadpleegt. Daarin komen als Inlandsche inleggers voor 8746 mannen, 674 vrouwen, 1023 kinderen en 8 vereenigingen. Van de mannen zijn 2401 militairen, 344 huisbedienden, 1924 ambtenaren of hoofden in 's lands dienst, 2287 dessahoofden, bestuursleden of geestelijken en slechts 1560 particulieren die een beroep en 208 die geen beroep uitoefenen. Bij den eigenlijken dessaman heeft de postspaarbank alzoo nog

geen noemenswaardigen ingang gevonden. De oorzaken hiervan zijn moeilijk na te gaan, doch schuilen waarschijnlijk in de wijze waarop bezit in de samenleving der inlanders wordt gewonnen en verloren en waarbij het geld als zoodanig veelal slechts eene zeer ondergeschikte rol vervult.

Op het gebied van het spaarbankwezen onder de Europeanen in Indië staat de Postspaarbank niet alleen en bekleedt zij tot dusver nauwelijks de eerste plaats, zooals blijkt uit onderstaande cijfers voor 31 December 1900 getrokken uit bijl. R. van het Kol. Verslag:

Spaarbank te	Aantal inleggers.	Tegoed met inbegrip der bijgeschreven rente.
Batavia	3562	*f* 1.579.149
Semarang	2438	„ 1.019.416
Soerabaja	4228	„ 3.616.452
Padang	972	„ 800.945
Makassar	695	„ 598.776
Te zamen voor de 5 grootste particuliere spaarbanken	11895	*f* 7.614.738

Van dit aantal inleggers waren 11076 Europeanen, 332 Inlanders en 395 Vreemde Oosterlingen.

Ingedeeld naar het tegoed per hoofd:

	Beneden *f* 100	*f* 100—*f* 500.	*f* 500—*f* 1000.	Boven *f* 1000.	Totaal.
Batavia	1528	1020	444	570	3562
Semarang	925	830	417	266	2438
Soerabaja	1144	948	521	1615	4228
Padang	328	229	113	302	972
Makassar	212	170	76	237	695

Voorts vermeldt da. verslag de volgende kleinere spaarbanken:

	Aantal inleggers.	Te goed.
Algemeene Spaar- en Depositokas te Batavia (alleen voor de spaarbank op ult° Juni 1900).	1133	*f* 362.596
Spaar- en hulpbank van het personeel der Alg. Secretarie te Buitenzorg; stand op ult°. Dec. 1900	37	„ 4.654
Spaar- en hulpbank van het personeel der Staatsspoorwegen te Bandong, stand als boven	76	„ 3.292
Spaarbank voor inlanders te Modjowarno (res. Soerabaja) stand als boven	75	„ 37.750
Spaarbank „Reksowibowo" te Patjitan. Id.	75	„ 11.442
Spaarbank „Minahassa". Id.	685	„ 105.527
Ambonsche Spaarbank. Id.	340	„ 65.194
Te zamen.	2421	*f* 590.455

Omtrent de afdeeling „Spaarbank" van de Incasso-, Spaar- en hulpbank te Soerabaja wordt alleen het tegoed met inbegrip van bijgeschreven rente vermeld op 1 Jan. 1900 groot *f* 588.135, terwijl de Spaarbank voor Inlanders te Kendalpajak (Pasoeroean) op dien datum nog slechts *f* 701 tegoed aanwees.

Omtrent de Bataviasche spaarbank geeft eene nadere opgaaf omtrent den stand op 1 Jan. 1902 slechts 3418 inleggers met een tegoed van *f* 1.463.752,50, zoodat hier een kleine teruggang merkbaar is. De renteuitkeering bij deze bank, werd over 1901 weder op het oude cijfer van 4 pCt. gebracht, waartoe *f* 47.632,20 noodig was uit eene beschikbare winst van *f* 48.139,75.

Omtrent de spaarbank te Soerabaja (van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen) troffen wij eene andere opgaaf aan van het tegoed op ult. Juni 1901 groot *f* 3.438.476,20, dat eveneens op een kleinen teruggang wijst. Deze bank gaf in 1901 eene rente van 3,6 pCt.

Van de kleinere inrichtingen, ontvingen wij het jaarverslag over 1901 van de Spaarbank „Minahassa". Daarin wordt eene zeer bevredigende vooruitgang geconstateerd, daar het aantal inleggers klom tot 728 en het tegoed tot *f* 129.794,35. De inlagen werden ontvangen bij verschillende controleurs en hulppredikers in het binnenland en het is merkwaardig dat bijna $^1/_3$ van het tegoed (*f* 34.855,29) behoort aan 119 inlandsche vereenigingen. Overigens waren onder de inleggers 155 Europeanen van de kleine burgerij en 2 dito vereenigingen.

Alles te zamen genômen zijn er nog meer dan 14.000 inleggers, waaronder ongeveer 12.000 Europeanen met een gezamenlijk tegoed van ruim $8^3/_4$ millioen gulden bij particuliere spaarbanken betrokken. Rekent men globaal dat de 12.000 Europeanen voor 8 millioen te boek staan en voegt men die bij de ruim 11.000 van de postspaarbank met een kapitaal van 3 millioen, dan heeft men op 64.000 zielen van de Europeesche gemeente 23.000 spaarders met 11 millioen kapitaal of per 1000 zielen 360 inleggers en *f* 11.000 tegoed, belangrijk meer dan in Nederland bij de Rijkspostspaarbank.

Het is mogelijk dat een groot deel van de kleine inleggers de particuliere banken verlaat om zich te bedienen van de zoo gemakkelijke postspaarbank, doch uit een algemeen oogpunt is de daardoor te verkrijgen uitbreiding van deze laatste voor de volkswelvaart van geen belang te achten en waar de belegging der parti-

culiere instellingen in Indische ondernemingen plaats vindt, ten opzichte van den bloei van deze eerder een nadeel. Deze opmerking geeft van zelf aanleiding om het beleggen der gelden nader te beschouwen.

De wijze waarop de belegging der inlagen geschieden moet, vormt een belangrijk vraagstuk, dat over de geheele beschaafde wereld de aandacht trekt.

Het onderwerp werd o.a. besproken in het *Alg. Handelsblad* van 31 Juli jl. met betrekking tot Engeland waar de moeilijkheid, daar men voor staat als men aan de inbrengers geen al te lage rente wil uitkeeren, terwijl de rentevoet van de meest solide beleggingen steeds dalende is, zich in die mate doet gevoelen, dat de spaarbank er thans eene rente uitkeert, die *hooger* is, dan die, welke zij maakt van de Staatsfondsen, waarin de gelden moeten belegd worden. Met het oog op de dalende rente van de Britsche Consols, vroeger 3 pCt., sedert 1888 $2^3/_4$ pCt. en na 5 April 1903 slechts $2^1/_2$ pCt., is eene Staatscommissie ingesteld, welke thans haar verslag heeft uitgebracht, waaruit in dat blad eenige mededeelingen worden gedaan, die wij hier laten volgen:

„De Commissie geeft eerst een overzicht van de geschiedenis der beleggingen. De wettelijke regeling daarvan dagteekent van 1817, toen aan de particuliere spaarbanken werd voorgeschreven de gelden te beleggen in Staatsfondsen en schatkistbiljetten. De rente werd daarbij tot aanmoediging van het sparen bepaald op ruim $4^1/_2$ pCt., wat bij den toenmaligen rentevoet reeds te hoog was. Daarom werd de rente in 1828 verlaagd tot $3^4/_5$ pCt. en in 1844 op $3^1/_4$ pCt. Ook dit percentage bleek te hoog te zijn, zoodat telkens de eigen fondsen der banken moesten worden aangesproken. Daarom werd in 1877 bepaald, dat voortaan het tekort door den Staat zou worden aangezuiverd, maar daarentegen overschotten aan de schatkist zouden komen. Hetzelfde werd in 1861 voorgeschreven bij de instelling van de postspaarbank, voor welke de rente echter terstond tot $2^1/_2$ pCt. werd beperkt.

Toen nu van 1877—1880 de Staat jaarlijks £ 75.000 had moeten bijpassen voor de particuliere banken, werd het noodig geacht, de rente, door de particuliere spaarbanken uit te keeren, tot 3 pCt. te verlagen en in 1888 werd dit percentage op $2^3/_4$ pCt. gesteld. Ook dit is gebleken te hoog te zijn, want van 1886 tot 1901 heeft de schatkist £ 500.000 meer moeten bijpassen aan tekorten dan zij

van overschotten ontving. In dienzelfden tijd hebben de postspaarbanken daarentegen een voordeelig verschil van £ 1.600.000 in de schatkist gestort.

Op 28 Juni jl. was ten name der particuliere spaarbanken belegd een totaal bedrag van £ 51.95, ten name der postspaarbanken £ 142.94 millioen. Het hoogste bedrag der rentegevende spaargelden was van £ 30 tot £ 50 verhoogd en dit lokte, wegens den lagen rentestand, in de jaren 1890—1898 enorme bedragen in de spaarbanken. Van 1894—1897 werd jaarlijks gemiddeld ruim £ 7 millioen meer ingebracht dan teruggenomen. Intusschen was de koers der Consols zóó gestegen, dat de belegging steeds minder rente opleverde; en hetzelfde gold van de overige door den Staat gewaarborgde effecten, waartoe de belegging zich moet bepalen. Terwijl in 1887 nog iets meer dan 3 pCt. werd gekweekt, was de rente in 1901 gedaald tot $2^3/_4$ pCt. Van het totaal bedrag der spaarbankgelden was op 31 Mei jl. £ 19.3 millioen uit de particuliere en £ 64.9 van de postspaarbanken in Staatsschuld belegd. Als nu in April 1903 de rente der Staatsschuld op $2^1/_2$ pCt. wordt verlaagd, zullen de particuliere banken alleen maar uit de belegging in Staatsschuld £ 67.500 en de postspaarbanken £ 181.000 minder inkomen hebben, en die tekorten zullen allengs stijgen. Alleen zullen de particuliere banken na 1907 een bijdrage ontvangen uit een fonds, dat in 1880 is gevormd tot dekking der tekorten.

Tot dusver werden de tekorten der spaarbanken uit de schatkist bijgepast, dus door de belastingschuldigen. Is het wenschelijk daarmede voort te gaan, gelijk sommigen aanraden, die het bedrag dat moet worden bijgepast betrekkelijk gering vinden in vergelijking met het groote nut dat in de aanmoediging van het sparen is gelegen? Of behoort de rente, welke de spaarbanken vergoeden, te worden verlaagd, nu de Staatsschuld op $2^1/_2$ pCt. wordt gebracht en zeitelijk nog minder zal opleveren, zoodra de Consols weder boven pari stijgen?"

Terwijl verder in het rapport nog de vraag behandeld en ontkennend beantwoord wordt of belegging in andere dan Staatsfondsen wenschelijk zoude zijn, komt deze Commissie tot de slotsom dat, evenals vroeger het geval geweest is, bij daling van den rentevoet ook de rente van de spaarbank verminderd behoort te worden en de schatkist niet op den duur met de tekorten belast mag worden. Daar over een klein tegoed het verschil in rente niet van beteekenis is, vreest zij niet dat het sparen er door zal verminde-

ren, terwijl degenen, die hooge bedragen te vorderen hebben, gemeenlijk reeds vaste spaarders zijn, die wel degelijk op de rente letten, maar dan ook het geld uit de spaarbank nemen als zij elders meer interest kunnen maken.

Gaat men thans na waar de Ned.-Indische Postspaarbank haar geld belegt, dan blijkt dat zij ƒ 2.525.150,— heeft ingeschreven op het Grootboek der 3-percents Nederlandsche Schuld, welk kapitaal op 31 Dec. 1901 naar den toenmaligen koers van gemiddeld $95^{3}/_{32}$ pCt. te boek stond voor ƒ 2.401.259,82⁵. Voorts werd ingeschreven op 100 schuldbekentenissen ad ƒ 1000.— der 3-percents geldleening ten behoeve van het Immigratiefonds der kolonie Suriname, welke op denzelfden datum ƒ 93.500 waarde vertegenwoordigde.

Op effecten was in Indië op den 31sten Dec. 1901 een bedrag van ƒ 563.280 in beleening uitgezet, verdeeld over 81 beleeningscontracten.

Het derde middel om het geld rentegevend te maken bestaat in het disconteeren van vendu-acceptatiën. Zooals bekend is, bestaat in Indië eene gouvernements-tusschenkomst bij het houden van openbare verkoopingen, waarbij de kooper binnen drie maanden moet betalen en de verkoopers eerst na zes maanden recht op de opbrengst van de vendutie verkrijgen. De daarvoor van gouvernementswege afgegeven acceptaties vormden tot dusver een soort van credietpapier dat bij banken of ook bij de vendumeesters zelf disconteerbaar was, ten einde de houders in de gelegenheid te stellen reeds dadelijk na de vendutie over contant geld te beschikken. Ten behoeve van de postspaarbank is bij Staatsbl. 1899 No. 77 bepaald dat deze disconteering in het vervolg bij de landskassen mag geschieden ten laste van de rekening dier spaarbank. Jaarlijks wordt het aandeel in de aldus gekweekte rente berekend, in verband met het bedrag der gelden van de Postspaarbank, dat geacht moet worden, gemiddeld gedurende het afgeloopen jaar voor disconteering beschikbaar te zijn geweest.

Daar de venduacceptatiën hoogstens zes maanden loopen, is het verklaarbaar dat blijkens het verslag .n 1901 bij 's lands kas gedisconteerd konden worden 2907 acceptiën gezamenlijk groot ƒ 2.562.862,61 voor een bedrag, dat geacht moet worden gemiddeld gedurende het geheele jaar geweest te zijn ƒ 668.002. Het bedrag der gelden hetwelk de spaarbank gemiddeld in dit jaar in 's lands kas beschikbaar had, bedroeg ƒ 576.379,59⁵. De door het disconteer-

ren gekweekte rente bedroeg in het geheel ƒ 25.359,53⁵ en daar de postspaarbank hiertoe niet het geheele kapitaal kon leveren, competeerde haar slechts ƒ 21.881,25 en kwam het overige den Lande toe.

Uit deze berekening blijkt dat de bank op deze manier nog hoogstens een ton rentegevend kan uitzetten, doch dat overigens de gelegenheid om de spaargelden in Ned.-Indië te beleggen, vrijwel is uitgeput, zoodat men voor het meerdere, tenzij de bepalingen veranderd worden, op de Nationale Schuld is aangewezen.

Overigens doet 's lands kas door het tegen lagere rente aan zich trekken van de bedoelde disconteering wel eenige concurrentie aan particulieren, die daaraan tot dusver verdienden.

Uit de opgaven omtrent de gekweekte rente blijkt, dat gemiddeld gemaakt werd van de Nationale Schuld 3.29 pCt., van de obligatiën van het Immigratiefonds 3.33 pCt., van de beleeningen 3.52 pCt., van het disconteeren 3.80 pCt., en gemiddeld over alle operaties 3.41 pCt. Na aftrek van de uitgekeerde of bijgeschreven rente in 1901 tot een bedrag van ƒ 67.311,76 bleef er ƒ 39.250,44 over voor het bedrijf, hetwelk in dat jaar ƒ 37.590,49 kostte of 1.09 pCt. van het saldo tegoed. Door diefstal op een kantoor was er een schadepost van ƒ 1178.50 te boeken en bleef er ten slotte dit jaar slechts een bate van ƒ 481.45. Dat men bij eene gekweekte rente van 3.41 pCt. en eene uit te keeren rente van 2.4 pCt. nog 1.09 pCt. aan onkostenrekening kan betalen en een klein saldo overhouden, moet naar wij veronderstellen verklaard worden uit de omstandigheid dat de rente op de boekjes eerst in de maand na die van den inleg ingaat.

Vergelijkt men thans de belegging van de Nederlandsche Rijkspostspaarbank, dan bezat deze op ult. Dec. 1900 (bijl. O van haar verslag) in $2^1/_2$ en 3 pCt. Nationale Schuld en obligaties van Suriname te zamen ƒ 30.893.225 terwijl ƒ 35.358.552,25 belegd waren in andere effecten, namelijk provinciale en gemeenteleeningen, aandeelen in onze groote spoorwegmaatschappijen en pandbrieven van hypotheekbanken. Men ziet op de lijst o.a. ƒ 1.036.200 van de $2^1/_2$ pCt. obligaties der Ned.-Ind. Spoorweg Maatschappij en ƒ 70.000 van de 4 pCt. obligaties der Samarang-Joana Stoomtr. Mij. In de derde plaats worden 888 loopende prolongatieposten genoemd tot een gezamenlijk bedrag van ƒ 13.781.000. In het geheel vertegenwoordigen deze bezittingen ƒ 80.032.777,25.

Aan rente werd in 1900 op de Staatsfondsen gemiddeld 3.23 pCt.

verkregen, op de effecten en pandbrieven 3.37 pCt. en op de prolongaties 3.95 pCt., terwijl het gemiddeld bedrag van alle gekweekte rente dat jaar 3.41 pCt. beliep (toevallig evenveel als voor de Indische Postspaarbank in 1901) tegen 3.18 pCt. in 1899.

De kosten van het bedrijf worden voor 1900 voorloopig berekend op *f* 394.794,36. In 1899 was dit bedrag bijna twee ton hooger wegens de stichting van een nieuw directiegebouw, waarvan de uitgaven ook nog gedeeltelijk op 1900 kwamen tot een bedrag van *f* 85.884,34, zoodat de normale uitgaven vermoedelijk ruim 3 ton per jaar bedragen of plm. 0.35 pCt. van het totale tegoed, hetgeen natuurlijk is omdat de bedrijfskosten niet evenredig toenemen met den omvang van het beheer.

Uit de resultaten met de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië verkregen, acht de directie zich gerechtigd tot de uitspraak dat zij hare financieele bestaanbaarheid op overtuigende wijze heeft aangetoond en niet, zooals door velen gevreesd werd, op den duur een lastpost voor de Regeering zal blijven, maar zij voegt daarbij: „de in vele opzichten geringe vermeerdering van het gebruik, dat in dit verslagjaar van de instelling werd gemaakt, wettigt het vermoeden, dat onbekendheid van het publiek met het bestaan en de organisatie van het instituut daarvan de oorzaak is."

„Het streven zij er derhalve op gericht door doelmatige en gepaste propaganda-maatregelen wijd en zijd de aandacht op de Postspaarbank te vestigen."

„De ondervinding heeft elders geleerd, dat vermeerderde uitgaven, die hiervan noodzakelijk het gevolg zijn, niet nutteloos zijn besteed."

Dat dit laatste als het ware een wenk zoude zijn om ook op dit gebied onder inlanders de zoo beruchte „printah aloes" in werking te stellen, willen wij maar niet aannemen, doch het klinkt bijna als een kreet van moedelooze machteloosheid. Beziet men de zaak nader en van een onpartijdig standpunt, dan heeft de Postspaarbank in Indië thans haar arbeidsveld voor een overgroot gedeelte onder de Europeesche bevolking en die Inlanders, welke deze op de hoofdplaatsen in gebruiken en gewoonten nastreven, zijn in de binnenlanden slechts grooter of kleiner hoofden, en dan misschien nog niet eens geheel vrijwillig, inleggers en heeft zij te concurreeren met van ouds bestaande spaarbanken, die te zamen

bijna het drievoudige aan ingelegd kapitaal kunnen aanwijzen, terwijl zij meer rente uitkeeren.

Deze omstandigheden maken het twijfelachtig of voor haar op den thans gevolgden voet wel eene hoogere vlucht te verwachten is, ook al wordt er geld besteed aan propaganda-maatregelen, zoo geheel in strijd met het oude gezegde dat goede wijn geen krans behoeft.

Wanneer men opmerkt dat in eene maatschappij, waar het credietwezen weinig ontwikkeld is, de rentestandaard wegens de kleine kapitalen, die omgezet worden, steeds hoog moet zijn, dan is het niet te verwonderen, dat voor de Inlandsche maatschappij eene interest van 2.4 pCt. eigenlijk belachelijk klein is.

Wij herinneren ons nog het voorbeeld van verklaarbare woekerrente uit onze schooljaren, van den man die met een kapitaaltje van een paar honderd gulden van zijn rente ging leven, door het aankoopen van eenige handwagens voor het venten van groenten of vruchten. Des morgens leent een verkooper den kruiwagen met *f* 1 contant geld en des avonds brengt hij dezen met *f* 2 terug. Het verschil dat de huurder door opkoop in het groot en detailverkoop in het klein op zijn dagelijksch bestaan moest overwinnen, was niet bovenmatig bezwarend en toch een rente van 100 pCt.

Ongeveer op die manier gaat het op Java ook en eene rente van 1 pCt. in de maand, voor op onderpand van juweelen of iets dergelijks verstrekt voorschot, is als zeer matig te beschouwen.

De vraag is thans, zoude niet de beste en de meest doeltreffende propaganda zijn om voor Inlanders, doch ook voor hen alleen, zelfs de hoogere hoofden uit te zonderen, de spaarbankrente minstens op 6 pCt. te bepalen? Men zal dan, evenals het in Engeland gebeurde, het ontbrekende uit 's lands kas moeten bijpassen, doch thans geldt het niet eene uitgaaf, die de bevolking verarmt, maar eene die het sparende deel bevoordeelt ten koste van het niet sparende.

Blijft men op den tegenwoordigen voet het geld in Staatsfondsen beleggen, waarvan men in 1901 bruto 3.41 pCt. gemiddeld maakt, doch welk percentage blijkens het verslag van de Rijkspostspaarbank in jaren zoo hoog niet geweest is (in 1896 daalde het tot 2.82 pCt.), dan zoude inderdaad het gevaar dat op den duur de bij te passen gelden tot groote bedragen opklommen niet denkbeeldig zijn. Voorloopig is het echter in verband met de bestaande toestanden onder de Inlandsche landbouwers nog niet dreigend. Zelfs met die rente van $^1/_2$ pCt. in de maand zal het

nog niet stormloopen van inleggers uit de dessa. Als proef om daar propaganda voor de zaak te maken, verdient de maatregel echter aanbeveling, vooral als men ten strengste zorg draagt dat de Europeesche en daarmede gelijk te stellen beleggers in geheel dezelfde conditie blijven als thans en slechts 2.4, hoogstens als in Nederland 2.64 pCt. maken.

De bedoelde maatregel moet wezen een eerste stap in de richting om de Postspaarbank in Indië ook wezenlijk voor de Inlanders van nut te doen zijn en dan meenen wij dat een tweede noodzakelijk daarop zal moeten volgen, namelijk het geleidelijk beperken der belegging in Nederland en het gebruiken van de beschikbare kapitalen voor het *Inlandsch landbouwcrediet*. Reeds nu worden voor dat crediet pogingen op kleine schaal gedaan. In de jongste aflevering van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* vinden wij het vijfde jaarverslag van de Poerwokertosche Hulp-Spaar-Landbouwcredietbank over 1901; de heer Van Heutsz bespreekt er de zuster-instelling „Limbangan" te Garoet; in de Januari-afl. van dat tijdschrift komt de Bataviasche landbouwcredietbank ter sprake, die op de particuliere landerijen hulp wil verstrekken.

De quaestie van het Inlandsche landbouwcrediet is thans aan de orde van den dag; de groote bevorderaar daarvan, de heer W. P. D. de Wolff van Westerrode, brak in de Maart-afl. van genoemd tijdschrift een lans voor de goede trouw van de inlandsche geldleeners en de ondervinding opgedaan bij de door hem opgerichte Poerwokerto'sche bank schijnt die gunstige meening te wettigen.

Men zal blijkbaar om nuttig te zijn een groot aantal overal verspreide inrichtingen van dien aard met een beperkt arbeidsveld onder bekende cliënten moeten oprichten en dan in ruime mate kapitalen in den landbouw kunnen uitzetten. Hoe die inrichtingen beheerd moeten worden, laten wij als leek geheel in het midden, doch wel schijnt ons de aangewezen weg dat de postspaarbank als centraal lichaam daarboven de fondsen verstrekt, en dat de banken bij het credietgeven in ons oog ruime interesten bedingen, om daartegenover weder de gelegenheid te geven geld te doen sparen tegen eveneens hooge rente, waardoor het op den duur niet meer noodig zal zijn belegging in Nationale Schuld of effecten te zoeken, doch ten slotte al de gelden *van* Inlanders geheel *door* Inlanders ruim rentegevend worden benuttigd.

Ook een millioenen studie.
Opmerkingen over Indische Comptabiliteit.

Personen die belang stellen in het oordeel van de Wetgevende Macht omtrent de wijze waarop de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië beheerd en verantwoord worden, komen er soms toe de Handelingen der Staten Generaal na te snuffelen en vinden dan wel eens wat waarop hunne aandacht valt.

Zoo bevatten die Handelingen van het jaar 1901—1902.... II, bladz. 831—834 een debat dat naar het voorkomt hier en daar berust op minder juiste stellingen.

Dit nader aan te toonen is het doel van de ondervolgende opmerkingen.

De redevoeringen gehouden door de heeren Van Kol, de Savornin Lohman en Harte van Tecklenburg, Minister van Financiën behoeven daartoe niet in haar geheel vermeld te worden, alleen zij opgemerkt dat die van den heer Van Kol, hoewel de zaak daarbij minder juist is uiteengezet, toch de verdienste heeft dat daarmede thans ook officieel de aandacht gevestigd is op de plaats gevonden hebbende roekelooze geldverspillingen; referte aan den inhoud van het artikel over Indische Comptabiliteit voorkomende in de *Indische Gids* van Februari 1902.

De redevoering van den Minister van Koloniën en die van den heer Cremer, voorganger van Zijne Excellentie, worden echter hierbij overgenomen omdat daaruit zoo duidelijk blijkt welke dwaalbegrippen in zake Indische Comptabiliteit nog steeds heerschende zijn tot groot nadeel van de Indische kas.

Bedoelde redevoeringen luiden als volgt:

„De heer Van Asch van Wijck, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de opmerkingen door den heer Van Kol gemaakt, wensch ik mede te deelen, dat men in 1883 slechts 35 millioen schuld had, doch dat men toen tot 45 millioen gegaan is, omdat op goede gronden verwacht werd, dat men binnen korten tijd die som zou noodig hebben, en dat het voordeeliger was om in eens de geheele som te leenen. Die 10 millioen hebben toen grootendeels renteloos gelegen, omdat de Staat die gelden niet rentegevend kan beleggen, zoodat er geen aanleiding was om rente te betalen aan Indië over het niet gebruikte bedrag.

In 1900 was er 10 millioen voor Indië noodig, de Minister van Financiën heeft toen 15 millioen aan schatkistbiljetten gecreëerd, waarvan 10 millioen voor Indië. Kort daarop zijn vele millioenen ontvangen uit het tin. Het ging toen niet aan om te zeggen: nu behoeft Indië geen rente te betalen; want de Staat had aan zijn verplichtingen te voldoen. Maar zoo spoedig als de schatkistbiljetten konden worden afgelost, heeft men dat gedaan en de rente daardoor verminderd.

Is er in vroegere jaren wel eens een te ruime kas in Indië geweest, thans wordt zooveel mogelijk gezorgd, dat er niet zulke groote kassen in Indië zijn, maar datgene, wat niet direct noodig is, wordt overgezonden."

„De heer Cremer: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord ter aanvulling van hetgeen zooeven door den heer Minister van Koloniën gezegd is en wel aangaande een onderdeel, dat hem waarschijnlijk ontsnapt is, omdat hij deze quaestie niet zelf heeft meegemaakt.

Toen onlangs de stand der kas wegens de opbrengst der tinveilingen en remises uit Indië toeliet om de som van 10 millioen aan schatkistbiljetten vóór den vervaldag af te lossen, heeft de Minister van Financiën de gelegenheid weten te vinden om die aflossing, in het belang van de Indische schatkist, tegen disconto vroeger te doen plaats vinden.

En nu ik toch aan het woord ben, ook nog een enkel woord over andere punten.

Ik heb met aandacht geluisterd naar de beide redevoeringen van den heer Van Kol, maar des niettegenstaande is mij de pointe daarvan niet geheel duidelijk geworden, zoodat, indien ik, evenals indertijd de heer Nolens, 't gesprokene in zijn afdeeling nu zou moeten rapporteeren, ik zeker een nota ter verduidelijking zou moeten vragen. Ik weet dus niet of wat ik nu ga zeggen volkomen slaat op alles wat de heer Van Kol heeft beweerd, maar ik wil wel zeggen, dat, waar de geachte afgevaardigde zich heeft beroepen op een artikel in de *Indische Gids* van den heer van Deventer, dit zijn opmerkingen niet sterker maakt, omdat daarin zekere verwarring heerscht tusschen kas- en rekeningsaldo's, terwijl het, zooals de geachte afgevaardigde zal begrijpen, bij renteberekeningen uitsluitend op de eerste aankomt.

Tusschen de Ministers van Dedem en Pierson was reeds overeengekomen, blijkens Koloniaal Verslag van 1892, dat, wanneer de Indische kasmiddelen hier te lande aanvulling behoefden, dit zonder renteberekening zou geschieden wanneer de Nederlandsche geldmiddelen toelieten dit te doen zonder gelden op te nemen, en dat alleen rente zou worden berekend, wanneer Nederland voor het geven van het voorschot zelf geld zou moeten opnemen. Later is door mij gezorgd, dat wanneer de Indische kassen te sterk gevuld waren, onmiddelijk dat geld, zonder eenige onkosten, naar hier werd overgemaakt, terwijl ook de aanvulling der Indische kassen, van hier uit, wanneer noodig, snel en zonder onkosten kan geschieden, zoodat er geen reden meer is in Indië te veel geld in kas te houden. Dat dit vroeger niet geschiedde, had zijn goede redenen.

Het is bekend, dat vroeger de Indische kassen bijna altijd moesten worden aangevuld van hier, omdat toen in Indië veel geld moest worden uitgegeven voor koffie en andere producten, die hier te lande zeer groote sommen in de kas brachten. Toen werd dus uit Indië niet dadelijk geremitteerd wanneer er tijdelijk de kas te ruim gevuld was, omdat te voorzien was dat binnen zeer korten tijd weer geld terug zou moeten gezonden worden in grooter hoeveelheid, bijv. om de koffieplanters te betalen, zoodat het toen beter was om dan tijdelijk eenige rente te derven.

Nu is in lateren tijd de toestand geheel veranderd en zal men zien dat de raming der middelen en der uitgaven in Nederland voor de Indische

begrooting vrijwel gelijk is; wanneer dus het geval zich voordoet, dat bijv. de producten niet zooveel opbrengen als verwacht wordt, dat hier beleggingen moeten plaats hebben voor bijzondere administraties (Weduwen- en Weezenfondsen, postspaarbank) of dat groote uitzendingen moeten geschieden naar Indië voor spoorwegen enz., dan moet tegenwoordig in den regel geld uit Indië naar hier worden gezonden. Nu heeft men misschien langer dan noodig is gebleken, de Indische kassen wat ruim voorzien gehouden, maar het is nu de bedoeling dat dadelijk geld naar hier wordt gezonden wanneer daardoor rentebetaling door Indië wordt voorkomen, en de Indische kas ruim voorzien is.

Ik geloof hiermede eenige opmerkingen van den heer Van Kol te hebben beantwoord, in aansluiting met hetgeen ook door de heeren Ministers is gezegd."

Deze redevoeringen zijn uitgesproken in de vergadering van 23 December 1901 en uit bijlage 136.5, ingezonden bij brief van 21 December te voren, blijkt, dat Indië op 1 Juli 1883 werkelijk ruim 35 millioen schuld had, doch dat op 1 Jannari 1884, dus kort na de leening van 45 millioen, het *voordeelig* saldo der rekening van Nederlandsch-Indië met 's Rijks schatkist slechts ruim $1^1/_2$ millioen bedroeg.

Indien dus werkelijk 10 millioen grootendeels renteloos hebben gelegen, dan moeten die gelden in *Indië* renteloos gelegen hebben en aldaar aangeland zijn door wisseltrekking of uitzending, hetgeen natuurlijk weder met groote onkosten gepaard is gegaan, want destijds bestond de overeenkomst met de Javasche Bank nog niet.

Die overeenkomst berust trouwens op een dwaalbegrip omdat bij een goed beheer, het nimmer kan voorkomen dat landsgelden van Indië naar Nederland moeten gezonden worden vermits de ontvangsten daar ginds steeds minder bedragen hebben dan de uitgaven aldaar. Zie ook *Indische Gids* van September 1901 bladz. 1140.

Is het met de 10 millioen van 1883 dus al zeer zonderling toegegaan, met de 10 millioen welke in 1900 volgens den Minister voor Indië noodig waren ging het niet beter.

Blijkens de meer aangehaalde zeer leerzame bijlage 136.5 had Indië *na* de leening van 1898 terstond weder nieuwe schuld, en wel op:

1 Januari 1899	ƒ 2.768.821,—
1 Juli 1899.	„ 9.837.928,—
1 Januari 1900	„ 11.450.214,—
1 Juli 1900.	„ 11.168.586,—

Van deze schuld is op het overzicht van den stand der Indische geldmiddelen overgelegd bij de begrooting voor 1902 geen melding gemaakt. Ook de aflossing vóór den vervaldag van de schatkistbiljetten tot een bedrag van 10 millioen komt daarop niet voor, en toch moest over die geleende gelden rente betaald worden.

Naar het voorkomt is eene zoodanige behandeling van zaken niet richtig. Dergelijke kas-operatiën kunnen en mogen niet buiten de begrooting plaats vinden, vide de 2e alinea van art. 2 der compt. wet, en volgens art. 74 dier wet geschiedt de verantwoording der Koloniale ontvangsten en uitgaven

van Nederlandsch-Indië aan de wetgevende Macht. De geleende gelden moeten dus als ontvangsten en de aflossingen als uitgaven behandeld worden, anders gaat de contrôle verloren.

De post van uitgaaf wegens rente en aflossing der geldleeningen, voorkomende op het Ie hoofdstuk der begrooting voor Nederlandsch-Indië. vereischt derhalve mede eene nauwkeurig gespecificeerde toelichting, want daaronder schuilt vermoedelijk de rente der schatkistbiljetten waarvan men echter de uitgifte in het belang van de Indische kas had kunnen voorkomen.

Ter verduidelijking van hetgeen nu verder volgen zal, moeten eenige woorden uit de Handelingen, gesproken door den heer Van Kol hier voorafgaan, zij komen voor op bladz. 832 en luiden:

„Bij de berekening van de tekorten van Indië werd de schuld steeds *vermeerderd* met 12,5 millioen, onder den naam van „administratief kapitaal." Hierop werd gewezen door de Commissie van Voorbereiding der regeling bedoeld bij art. 74, alinea 2, der comptabiliteitswet (Bijlage Handelingen 1900—1901, n°. 32), waarvan ik de eer had deel uit te maken.

Reeds jaren lang is aangetoond dat dit een fictie was, en thans heeft bedoelde commissie dat administratief kapitaal voor goed naar het rijk der fabelen verwezen.

Eerlang zal daarover een stuk verschijnen in de *Indische Gids* van de hand van den heer Mr. Th. v. Deventer. Daarin staat: „De Commissie van voorbereiding, van welker degelijken arbeid ik in mijn vorig artikel met ingenomenheid gewag maakte, betoogde met klem, dat de afzondering van een administratief kapitaal niet noodzakelijk en niet gewenscht was. „Het kan niet anders zijn", zoo redeneerde de commissie, „dan de som van hetgeen in de verschillende Indische kassen aanwezig is en zou reeds daardoor een fictief karakter hebben omdat die som klimt en daalt, naar gelang van bijzondere omstandigheden." Met deze beschouwingen zijn Regeering en Kamers medegegaan."

De heer Van Kol heeft, even als de heer Van Deventer, blijkbaar gevoeld dat er iets haperde aan het beheer der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië en daarom is het zoo goed dat die heeren hunne invloedrijke stem eens hebben doen hooren al is de zaak door hen ook niet in alle opzichten juist voorgesteld.

Behalve het bedrag toch dat noodig is om de uitgaven in Indië binnen de grenzen der begrooting te bewerkstelligen, moet er altijd daarenboven eenig geld in de kassen voorhanden zijn om den dienst geregeld gaande te kunnen houden.

Daartoe diende dan ook de som ad $f 12^1/_2$ millioen en als zoodanig was het zoogenaamd administratief kapitaal geen fictie, maar het droeg wel een fictief karakter als *afgezonderd* kapitaal dat bovendien aanleiding gaf tot verwarring Daartegen is de toenmalige Commissie van Voorbereiding zeer terecht opgekomen en met die beschouwingen zijn Regeering en Kamers medegegaan. Men herleze de stukken slechts in zijn geheel om tot die overtuiging te komen.

Het kan zeer zeker eene vraag zijn of het bedrag van $f 12^1/_2$ millioen niet hooger is dan noodig om ten allen tijde den dienst in Indië gaande te houden, want de toestanden zijn sedert 1836 sterk in het voordeel eener vermindering veranderd, hetgeen van deze zijde meermalen is aangetoond, maar, ruim

voldoende is die som stellig en door overschrijding daarvan in tijden van rentedragende schuld, wordt aan den Lande belangrijke schade berokkend.

Zoowel de Minister van Koloniën als de heer Cremer hebben erkend dat vroeger wel eens een te ruime kas in Indië is geweest, doch de heer Cremer besprak deze aangelegenheid als een gewonen loop van zaken alsof het eene kleinigheid betrof.

Uit de openbare stukken is echter reeds gebleken dat in 1896 ongeveer *f* 10 millioen, in 1897 plus minus *f* 6 millioen en in 1899 bijna *f* 18 millioen boven de hierbovenbedoelde *f* 12½ millioen in de Indische kassen voorhanden is geweest.

De daarover betaalde rente bedraagt over die drie jaren alleen reeds ongeveer één millioen gulden en daar komen nog bij de onkosten verbonden aan de uitzending van het overtollige geld en het verlies op wissels; al welke uitgaven men had kunnen voorkomen.

Hoe het met den stand der kassen in Indië gesteld geweest is in de overige jaren van af 1880 of van af het begin der schuld, kan dezerzijds, bij gemis van de noodige gegevens, niet nagegaan worden, doch de vrees is gewettigd dat ook in die jaren de zoo wenschelijke zuinigheid niet betracht zal zijn.

Het dwaalbegrip, dat de Indische kassen te sterk gevuld kunnen zijn, dat gelden uit de Indische kassen naar Nederland kunnen overgemaakt worden en dat tegenwoordig *in den regel* geld uit Indië naar hier moet worden gezonden en dat nog wel om het weder uit te zenden voor spoorwegen, is door de geheele rede van den heer Cremer heen geweven.

De vraag rijst echter terstond; waar zou men in Indië dat geld vandaan moeten halen? De ontvangsten in Indië hebben nog nimmer de uitgaven aldaar overtroffen. Indië *heeft* geen overtollig geld en *kan* het niet hebben of het moet door roekeloos aanvragen en wisseltrekken uit 's Rijks schatkist geput zijn.

Niet *bijna* altijd, maar *altijd* moesten vroeger en moeten ook nu nog de kassen in Indië aangevuld worden van hier, niet voor bepaalde doeleinden, bijv. om koffieplanters te betalen of voor spoorwegen enz., maar eenvoudig om het nadeelig verschil tusschen ontvangsten en uitgaven in Indië bij te passen.

En wanneer men nu mocht zien, zooals de heer Cremer zegt; dat de raming der middelen en der uitgaven in Nederland voor de Indische begrooting vrij wel gelijk is; wanneer dus het geval zich voordoet dat bijv. de producten niet zooveel opbrengen als verwacht wordt, welnu dan blijkt daaruit dat de begrooting een nadeelig saldo aantoont, dat gedekt moet worden door leening indien de geldvoorraad uitgeput is, maar, daaruit volgt volstrekt niet dat tegenwoordig geld uit Indië naar hier moet gezonden worden want Indië is daartoe niet bij machte. Ook kan nooit sprake zijn van rente *derven* want de Staat kan het beschikbare geld, zooals de Minister heeft opgemerkt, niet rentegevend beleggen.

De remises uit Indië zijn het gevolg van min conscientiens beheer.

Het beroep op geldbeleggingen voor bijzondere administraties (weduwen- en weezenfondsen, postspaarbank) getuigt van eene hopelooze verwarring want dat geld behoort aan *derden* en dient verhandeld te worden op de bestaande rekening met het Ministerie van Koloniën welke rekening op

hare beurt weder verrekend wordt met de gelduitzendingen, want, het zij nogmaals gezegd, Indië moet elk jaar het nadeelig verschil tusschen ontvangsten en uitgaven aldaar uit Nederland ontvangen.

Stel bijv. het geval dat in Nederland één millioen gulden voor de Indische postspaarbank belegd moet worden dan wordt dat bedrag, hetwelk wel in verschillende kassen als geld van derden gestort zal zijn, bij een der kassen in Indië onder het hoofd *„rekening met derden"* in uitgaaf gesteld en in ontvangst genomen als uit Nederland ontvangen tot aanvulling van den voorraad lands geld. Bij 's Rijks schatkist wordt dan bedoeld bedrag in uitgaaf gesteld tot aanvulling van den geldvoorraad in Indië maar dat bedrag wordt dan niet uitgezonden doch wel rentegevend belegd voor de Indische postspaarbank, een en ander natuurlijk gedekt door de noodige bewijsstukken.

Bij eene zoodanige behandeling komen dergelijke zaken zonder onkosten in orde.

Op welke wijze men in deze ook moge handelen, in geen geval mag de *rekening met het Departement van Koloniën* noch de *rekening met derden* van invloed zijn op 's Lands geldvoorraad. Ook mag het geld van *derden* nimmer met het geld des Lands vermengd of verward worden. De voorschriften en Staten voor het Indisch kasbeheer zijn daarop trouwens behoorlijk ingericht en het komt er slechts op aan op welke wijze van die voorschriften en Staten gebruik gemaakt wordt.

Er is dus geen enkel geldig motief te vinden voor het feit dat de kassen in Indië gedurende eenige jaren veel te ruim voorzien zijn gehouden en, aangezien dit feit in hoofdzaak als de oorzaak beschouwd moet worden, dat te veel en te vroeg geleend werd, ja, dat zelfs schatkistbiljetten tot een bedrag van 10 millioen zijn uitgegeven welke vóór den vervaldag weder ingewisseld moesten worden, is alleen de kwalifikatie wanbeheer eenigszins bij machte een denkbeeld te geven van hetgeen er in deze aangelegenheid aan onregelmatigheid voorhanden is.

De rede van den heer Cremer moet derhalve berusten op vergissingen of op minder juiste voorlichting, doch die rede kan niet in 's Lands belang zijn omdat de mogelijkheid bestaat dat daarop worde voortgebouwd, vooral in Indië waar op administratief gebied veel wat onjuist is, bestendigd en doorgedreven kan worden; temeer indien men zich beroepen kan op een hooge autoriteit, op het oordeel van een oud Minister van Koloniën.

Het is dan ook om deze redenen en omdat de rede van den heer Cremer nog door niemand zakelijk weersproken is, dat nogmaals de welwillende aandacht van *belangstellenden* voor het in deze bedoeld onderwerp gevraagd wordt.

Alle Indische belangen worden toch beheerscht door de geldelijke aangelegenheden van dat land en het zou jammer zijn als deze op den duur verwaarloosd konden worden.

H. A. MEPPELINK.

VARIA.

NIEUWE DENKBEELDEN OMTRENT DE ORGANISATIE VAN DE INFANTERIE VAN HET NEDERLANDSCH-INDISCHE LEGER.

De Luit.-Kolonel Hering, die in den jaargang 1901 van de *Indische Gids* (bl. 150) in een artikel: *Indische militaire belangen* de middelen besprak om een beter gehalte van inlanders voor het leger te verkrijgen, werd niet lang daarna in Atjeh geplaatst en bemerkte daar in de practijk spoedig, dat aan de organisatie en oefening van ons leger groote gebreken kleven.

Wat hij te velde zag en hoorde, gaf hem de overtuiging, dat om het leger meer geschikt te maken, zoowel voor expeditiën tegen inlandsche vijanden als tot bestrijding van een buitentandsche vijand, het hoofdwapen — de infanterie — op gansch andere wijze zoude moeten worden georganiseerd en geoefend dan thans.

Zijne denkbeelden, welke hij mededeelt in een opstel: *Vluchtige beschouwingen over de organisatie en oefening onzer infanterie*, voorkomende in het *Indisch Militair Tijdschrift* van Maart ll., zijn zoo afwijkend van die, welke door deskundigen tot dusver, ook in dat tijdschrift werden gehuldigd en aanbevolen en willen een zoo ingrijpende verandering van den bestaanden toestand, dat het gewenscht is om ze hier nader te vermelden.

Overste Hering heeft in Atjeh zulk eene bewondering gekregen voor het korps marechaussée, voor zijne bewegelijkheid, eenvoudige maar doelmatige organisatie en voor zijne bizondere bruikbaarheid tegen inlandsche vijanden, dat hij *al* de inlanders der veld-infanterie van ons leger op gelijke wijze wil organiseeren en oefenen.

Bovendien wil hij — hiermede geheel afwijkende van wat nog nog steeds door tal van militaire deskundigen wordt voorgestaan en o. a. nog in December t. v. in het I. M. T. werd aanbevolen de inlanders en Europeanen bij onze veld-infanterie voor goed van elkander scheiden en dan de Europeanen niet meer gebruiken bij expeditiën tegen inlandsche vijanden, doch *uitsluitend* aanwenden tegen den B V.

Achtte men het tot dusver gewenscht om *gemengde* bataljons, zelfs gemengde compagniën en detachementen, bij onze expeditiën te gebruiken, ten einde aan de inlandsche soldaten den moreelen steun te geven, die door de meerdere volharding, geoefendheid en toewijding van het Europeesch element werd verkregen, Overste Hering vindt die vermenging nadeelig,

gelooft dat de militaire waarde van beide elementen daardoor beslist achteruitgaat en dat bij eene scheiding en organisatie, zooals die door hem worden aangegeven, beider physieke hoedanigheden en aard te meesten nutte voor het land worden ontwikkeld en aangewend.

Hij wil onze veld-infanterie splitsen in *lichte infanterie* of karabiniers, waartoe de inlanders, en veldbataljons, waartoe de Europeanen en een deel der Amboneezen zullen behooren. De lichte infanterie ingedeeld in een tiental onderling onafhankelijke korpsen, bewapend met de karabijn en een blank oorlogswapen zooals de marechaussée heeft, gekleed zooveel mogelijk in overeenstemming met gewoonten van den inlander, practisch geoefend voor de guerilla als thans de marechaussée en gehuisvest in kwartieren, door de manschappen zelf op te richten in den vorm van kampongs. Evenals de marechaussée moeten de manschappen zelf in hunne voeding voorzien. De veldbataljons te bestaan uit 8 bataljons Europeanen, 2 divisiën vormende, met een afzonderlijk depotbataljon. Van de Amboneezen — die door godsdienst, zeden en gewoonten meer geschikt zijn om met Europeanen samen te dienen — wordt een der veldbataljons geformeerd, de overigen worden bij de lichte infanterie ingedeeld. Tegen een buitenlandschen vijand wordt de lichte infanterie — het inlandsch element dus — alleen gebezigd voor de guerilla. Daarvoor zijn inlanders zeer geschikt; strijdende in geregelde orde zouden ze niet stand houden.

Op die wijze zoude het kostbare Europeesche element dat — altijd volgens den schrijver — weinig geschikt is voor den strijd tegen inlandsche vijanden, gespaard worden en dit met volle kracht gebezigd kunnen worden tegen den B. V., waarbij haar de, daarvoor practisch geoefende en bewapende, inlandsche lichte infanterie een grooten steun zal verleenen door met groote bewegelijkheid en met succes voortdurend 's vijands troepen, transporten, verbindingslijnen enz. te bestoken.

Overste Hering is overtuigd, dat bij invoering van het door hem aanbevolen stelsel, bij expeditiën voortvarender en krachtiger zoude worden geageerd en een buitenlandsche vijand spoedig, gehavend en gedemoraliseerd, zoude moeten wijken.

Die overtuiging zal na lezing van zijne „vluchtige beschouwingen" wel niet terstond door alle deskundigen worden gedeeld en naar onze meening, zal bij expeditën en tochten van eenige beteekenis tegen inlandsche vijanden een kern van Europeesche soldaten bij de infanterietroepen wel niet kunnen worden gemist. De schrijver vergeet ook, dat de brigades marechaussée — die zoo uitmuntend voor den kleinen oorlog blijken te voldoen — niet alleen uit inlanders zijn samengesteld.[1]) Zeker zoude het echter gewenscht zijn, dat ook op Java korpsen bestonden als de marechaussée in Atjeh en dat kleeding, wapening, huisvesting en oefening der inlandsche infanteristen niet volkomen

---

1) Het korps „marechaussée te voet" bestaat, volgens de formatie vastgesteld bij G. B. van 3 Maart 1899 No. 6; thans uit 5 divisiën, elk van 12 brigades. Eene brigade wordt gecommandeerd door een Europeesch onderofficier en bestaat verder uit 1 Amboneesch of inlandsch sergeant, 1 Amboneesch of inlandsch korporaal en 17 Amboneesche en inlandsche soldaten. De totale sterkte van het korps is: 20 officieren, 72 Europ., 30 Amboneesche en 30 inlandsche onderofficieren, 540 Amboneesche en 540 inlandsche soldaten, te zamen dus 20 officieren en 1212 minderen.

gelijk waren aan die hunner Europeesche wapengenooten, zooals thans, hun bruikbaarheid tot nadeel, het geval is.

In de Juli-aflevering van het *I. M. T.* repliceert Overste Hering op eene verdediging van de gemengde compagnie, naar aanleiding van zijn artikel geschreven in de Mei-aflevering van dat tijdschrift door een officier uit Atjeh. Hij verhaalt in zijn repliek, hoe in April ll. een 15 man sterke brigade marechaussée, in een hinderlaag van 40 Atjehers vallende, na op 15 pas een salvo, dat 4 der onze buiten gevecht stelde te hebben doorstaan, den onmiddelijk daarop volgenden klewang-aanval zoo kordaat met een klewang-tegenaanval beantwoordde, dat de vijand met achterlating van 11 dooden met wapens ijlings op de vlucht sloeg; slechts 1 man aan onze zijde werd gewond. Dit succes komt z.i. omdat in het marechaussée-korps de inboorling eindelijk eens wordt aangewend zooals het behoort, omdat hij daarin al zijne eigenschappen, die voor den krijgsdienst nuttig zijn, kan ten toon spreiden; eigenschappen, welke in het gewone veldbataljon van geen nut zijn, zoodat hij daarin dan ook ten eenenmale ongeschikt is. Veilig kan dan ook worden aangenomen, dat in Atjeh meer succes wordt verkregen met de marechaussée dan met een dubbel getal Europeanen in de bataljon-formatie zoude te behalen zijn, niet omdat deze minder durven, maar omdat zij minder geschikt zijn voor den strijd tegen den inboorling.

Vergelijkende het verhaalde wapenfeit met de onlangs geseinde overvalling van een afdeeling der colonne Matthes in Seunangan — 40 man Amboineezen door 30 Atjehers, waarbij 1 officier en 11 man sneuvelden, 1 officier en 12 man werden gewond en 8 geweren en karabijnen verloren gingen — beweert overste Hering dat aan eene afdeeling marechaussée, ware zij ook half zoo sterk, zoo iets niet kon overkomen zijn; aan onze Amboneezen en inlandsche troepen ontbreekt de marechaussée-formatie en vooral de klewang, waarvan het gemis ons reeds vele verliezen heeft gekost.

Den volgenden dag werd van eene afdeeling derzelfde colonne de 12 man sterke spits, bestaande uit 2 Europeanen en 10 Inlanders, door eene Atjehsche bende overvallen en geheel vernietigd vóór de hoofdtroep te hulp kon komen; 10 man der onzen werden gedood, de beide overige gewond en 11 geweren gingen verloren.

Ook dit feit schijnt de bewering van Overste Hering te staven. Beide feiten bewijzen o. i. echter slechts, dat onze veldbataljons, ook door hunne bewapening niet zoo geschikt zijn voor den tegenwoordigen guerilla-strijd met de Atjehsche benden als de marechaussée, die ook door de praktijk daarin zoo uimuntend worden geoefend. Al zoude een marechaussée-korps bij de Lombok-expeditie b. v. groote diensten hebben bewezen, zoo gelooven wij, dat men Europeesche soldaten daarbij niet zoude hebben kunnen missen.

* *

DE INVOERING VAN HET NIEUWE STRAFWETBOEK.

Naar aanleiding van de stemmen, welke zich in den laatsten tijd weder verheffen tegen het Indische drukpersreglement, het beruchte „gewrocht der duisternis" wijst het *Algemeen Handelsblad* er in zijn nummer van 24 Juli j.l. op, dat degenen, die dit gaarne vervallen zouden zien, er bij de Indische autoriteiten op moeten aandringen de uitvoering te bespoedigen van het nieuwe Wetboek van Strafrecht voor de Europeanen in Ned.-Indië, dat reeds bij Staatsblad 1898 N⁰. 175 is afgekondigd en waardoor bij de inwerkingtreding alle vroegere bepalingen betreffende strafbare handelingen, dus ook het drukpersreglement, zullen vervallen.

In verband daarmede is het van belang te weten hoe het met die invoering staat en komt het wenschelijk voor om, in aansluiting aan de mededeelingen van genoemd blad, hier te laten volgen wat de Minister van Koloniën in zijne Memorie van Antwoord op het voorloopig verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1902 dienaangaande heeft gezegd. „Het is den ondergeteekende niet mogelijk reeds thans eene spoedige invoering van het in 1898 vastgestelde strafwetboek voor Europeanen in uitzicht te stellen. Zooals uit het Koloniaal Verslag van 1898 (bl. 48) blijken kan, wordt het noodig geacht dat wetboek tegelijkertijd met het strafwetboek voor inlanders in werking te doen treden.

Ten einde een denkbeeld te geven van den omvang van den arbeid ter voorbereiding van de invoering van de nieuwe strafwetgeving, moge hier eene opsomming volgen van hetgeen na de vaststelling van eerstgenoemd wetboek ten deze is verricht, alsook van hetgeen nog ter hand genomen zal moeten worden. In concept gereed zijn: *a.* een strafwetboek voor inlanders in Nederlandsch-Indië met memorie van toelichting; *b.* eene regeling der strafrechtelijke competentie, terwijl het *Staatsblad* van Nederlandsch-Indië van 1816 tot en met 1896 is nagegaan. Deels in behandeling genomen, deels nog niet geëntameerd zijn: *c.* het opmaken van eene chronologische lijst van de afgeschafte algemeene verordeningen (verg. art. 3 van de Nederlandsche invoeringswet, Staatsblad 1886, N⁰ 4); *d.* het opmaken van een lijst van de uitdrukkelijk gehandhaafde algemeene verordeningen (verg. art. 3 sub *d* j⁰. art. 10 eodem); *e.* het fiscale strafrecht; *f.* het militaire strafrecht; *g.* het maken van eene novelle op het hooger vermeld strafwetboek voor Europeanen, vermits de met het ontwerpen van dat strafwetboek belaste Staatscommissie enkele punten (als bijv. deelneming door Europeanen aan feiten die alleen strafbaar zijn, wanneer zij door inlanders worden gepleegd, of voor inlanders slechts een delict opleveren onder zekere omstandigheden) ongeregeld heeft moeten laten; *h.* het brengen van wijzigingen in het burgerlijk wetboek, het reglement op de rechtsvordering, de algemeene bepalingen van wetgeving, de bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving, het zoogenaamd inlandsch reglement en de verschillende reglementen op het rechtswezen in de buitenbezittingen, voor zoover de laatstbedoelde reglementen geen voorschriften omtrent rechterlijke organisatie inhouden; *i.* eene herziening van het reglement op de strafvordering, welke als van gewichtigen aard is te beschouwen. Met den hierbedoelden arbeid hebben zich gedurende geruimen tijd onder leiding van Mr. Winckel aan

het Departement van Koloniën onledig gehouden de rechterlijke hoofdambtenaar mr. Wilmar en de gewezen secretaris der Staatscommissie voor het ontwerpen van een strafwetboek van Europeanen mr. Slingenberg. Toen nu in het begin van dit jaar de beide eerstgenoemden hun wensch hadden te kennen gegeven om naar Indië terug te keeren, is mr. Slingenberg tijdelijk ter beschikking gesteld van den Gouverneur-Generaal, ten einde met werkzaamheden in verband met de invoering van de nieuwe strafwetgeving te worden belast. Zóó toch zal de aangevangen arbeid op dezelfde wijze en onafgebroken kunnen worden voortgezet."

DE MOSLIMS VAN JAVA.

Blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Juli jl., schrijft haar Correspondent te Constantinopel dd. 15 Juli:

„De Maloemat, het bekende panislamietische paleis-orgaan, bevat een brief van den sjeich Achmed Tahir Effendi uit Batavia, waarin o. a. het volgende wordt gemeld:

„De honderd exemplaren van den Koran, gezonden door Z. K. H. den Khalief-Sultan, die zich verwaardigt zijne weldaden tot alle Moslims over de geheele wereld uit te strekken, zijn uitgedeeld aan de leerlingen op de scholen van Batavia."

„Gebeden zijn te dier gelegenheid tot den Allerhoogste opgezonden om een lang leven voor den Beheerscher aller Geloovigen af te smeeken."

De Maloemat voegt hierbij, dat de Moslims van Java zich onderscheiden door hunne oprechte gehechtheid en trouw aan den verheven persoon van den Khalief-Sultan; alsmede door hunne mildheid wanneer het betreft godvruchtige werken ter bevordering van de glorie en de verbreiding van den Islam. De ruime bijdragen van de Soenda-eilanden voor den aanleg van den spoorweg naar de Heilige Plaatsen leveren hiervan een hernieuwd sprekend bewijs."(1)

DE OPZICHTERS BIJ DEN WATERSTAAT.

De belangen der lagere waterstaatsambtenaren worden door A. B. besproken in een artikel van het *Soerabajasch Handelsblad* van 27 Juni j.l. onder het opschrift: „Hoe „men" in Indië rechtvaardigheid betracht". De grieven, die opgesomd worden, betreffen het reizen van opzichters in de 2e klasse der mailbooten, het tractement aan de architecten toegekend, de indemniteit voor reiskosten, alsmede het gemis van kantoor-indemniteit voor afdeelingsopzichters en daarvan wordt de eerste uitdrukkelijk de voornaamste grief genoemd.

De uitsluitingsbepaling bij overtocht per mailboot is volgens den schrijver „diepe beleediging van het eergevoel" der opzichters. Beziet men de zaak

---

(1) Zie de Aug. afl. van de *Indische Gids*, bl. 1 6[illegible] e. v.

van een breeder standpunt, dan ligt hier inderdaad het zwaartepunt der quaestie. De schrijver meent dat de maatregel zijn ontstaan te danken heeft aan de toevallige omstandigheid dat enkele pas uit patria aangeworven opzichters aan boord van een mailboot samen met een lid in den Raad van Indië reisden en deze dermate vertoornd schijnt te zijn geweest „over het gebrek aan conventioneele vormen, door eenige dezer nieuwbakken opzichters aan den dag gelegd, dat hij bij aankomst in Indië wist te bewerken, dat de schuldigen met al hun collega's en diens gezinnen naar de 2e klasse werden verwezen."

Ten slotte meent hij dat door het veranderen van den naam van opzichters bijv. in dien van bouwkundig ambtenaar, de lagere klassificatie zoude kunnen vervallen.

Naar het ons voorkomt is de bewuste maatregel wel degelijk gegrond op een beginsel, al is het best mogelijk dat de uiting daarvan door zulk eene toevallige omstandigheid is bespoedigd en is er met eene eenvoudige naamsverandering niets te bereiken, omdat dan volgens de heerschende zienswijze slechts eens verandering van het overtochtsreglement zoude moeten volgen.

In het algemeen moet men bij de ambtenaren uitgaan van eene natuurlijke splitsing in twee hoofdrubrieken, die ongeveer in dezelfde verhouding tot elkander staan als in het leger officieren en onderofficieren. Of de arbeidsverdeeling, de bezoldiging enz. over die beide rubrieken altijd behoorlijk verdeeld zijn en andere dergelijke detailquaesties laten wij thans in het midden, genoeg zij het op te merken dat de verdeeling in onze maatschappij bestaat en dat zij zich weerspiegelt in tal van maatschappelijke verhoudingen, o.a. ook in de klassen, waarin gereisd wordt per spoor of per boot.

Nu deed zich in vroeger jaren het bezwaar voor dat de Nederlandsche mailbooten voor het betrekkelijk nog geringe aantal reizigers geen voldoende inrichting bezaten om die maatschappelijke verhoudingen behoorlijk te onderscheiden. Onder de subalterne ambtenaren, die wij in het algemeen met onderofficieren gelijk stellen, volgen nog eenvoudiger beambten, werklieden, militairen enz. en de tweede klasse op die schepen gaf het onderscheid in stand met deze niet voldoende aan, zoodat inderdaad toen het reizen met de tweede klasse beschouwd kon worden als een terugstellen van die personen in een stand, waartoe zij aan den wal niet behoorden.

Thans is de inrichting der nieuwere booten zoodanig verbeterd, dat zij, wat de materiëele verzorging betreft, aan alle billijke eischen voldoet. Er is een behoorlijk gedeelte van het dek om op te wandelen, de hutten zijn goed en de voeding laat niets te wenschen over.

Gold het dus een thans geleidelijk verdwijnend bezwaar, dan zoude daaraan tegemoet zijn te komen door in het vervolg bijv. te eischen dat de stoomvaartmaatschappijen, die nog kleine oude booten in de vaart hebben, waar de tweede klasse inrichting, wat ruimte en gemak betreft, te wenschen overlaat, de reizigers tweede klasse tegemoet komen, door ze bijv. op het achterdek toe te laten, sommige hutten van de eerste klasse aan hen af te staan, zooals die welke op de kleine Lloyd-booten naast de bottelarij liggen en dat alleen de tafel afzonderlijk wordt genoten, met eenige mindere luxe in spijzen.

Het is toch billijk en eigenaardig, dat, waar nu eenmaal in de ambtenaars-

wereld een splitsing als de bedoelde bestaat, deze wordt teruggevonden in de meerdere of mindere gemakken, welke door ambtenaren van die verschillende categoriën worden genoten, en dat de staat in overeenstemming daarmede ook voor de passage meer of minder betaalt.

In beginsel zal een en ander wel worden toegegeven, doch in de practijk zouden de subalterne waterstaats-ambtenaren wel gaarne willen dat zij in de eerste rubriek kwamen in plaats van in de tweede. Waarom? Omdat zij hun arbeid en kennis vergelijken met die van andere takken van dienst en uit eigen oogpunt den daar gepresteerden arbeid en de daar aanwezige kennis soms geringer schatten dan de hunne.

In sommige opzichten hebben zij gelijk, daar er nog wel lieden in de eerste klasse reizen, welke maatschappelijk en ambtelijk met hen op een lijn staan. De oplossing van dit bezwaar moet zijn dat ook deze laatsten op de booten geleidelijk naar de tweede klasse verhuizen en niet omgekeerd.

Het is nu nog slechts de vraag: worden de opzichters in hunne waarde onderschat, door ze niet op een lijn te stellen met de ambtenaren, die om zoo te zeggen officiersrang bezitten. Het is mogelijk dat er zijn, wij willen zelfs aannemen dat er velen zijn, die meer kennis bezitten dan strikt genomen noodig is, die ingenieurs zouden kunnen vervangen, doch dan bevinden zij zich in een corps, waarin zij niet tehuis behooren. Zooals de dienst thans is ingericht, zijn naast de ingenieurs subalterne opzichters noodig, doch geen ingenieurs in het klein, de eischen zijn anders en het argument, dat zij tegenwoordig verzwaard zijn, gaat niet op.

Er komen in den laatsten tijd veel meer liefhebbers voor deze betrekking en daardoor is de regeering wel verplicht om eene keus te doen, doch het programma der vereischte kundigheden is nagenoeg gelijk gebleven en vergeleken bij vroeger zijn er zelfs theoretische vakken, zooals beschrijvende meetkunde, afgevoerd en zoekt men meer naar practische bekwaamheid. Het doel waarnaar men streeft is om naast de theoretische en organiseerende werkzaamheid van den ingenieur, de technische bedrevenheid van den opzichter te plaatsen, waarbij de laatste de hand, de eerste het hoofd behoort te zijn. In de werkelijkheid wordt hier wel eens van afgeweken, omdat de opzichter zich gaarne op het in zijn oog meer voorname gebied wil begeven, maar als hij daarbij zijn eigenlijke werk liefst aan mandoors overlaat, staat hij feitelijk lager en niet hooger en kan uit dien hoofde geen aanspraken doen gelden. Om voor intelligente persoonlijkheden, die door bijzondere kennis en eene groote opgedane ervaring geleidelijk hooger zijn komen te staan, een uitweg te openen naar den officiersrang, heeft de Indische waterstaat in zijn architecten een overgangsschakel, welke in Europa ontbreekt en die de gelegenheid opent om uit de subalterne rangen op te klimmen tot eene hoogere klasse en zelfstandig werk te verrichten, bijv. als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar, waardoor voor zoover 's lands belang het maar even gedoogt, aan reclames uit dit oogpunt gevolg is gegeven.

Ten einde in den geschetsten gedachtengang ieder te geven wat hem toekomt, ware voor het reizen nog eene uitzondering te maken voor opzichters 1ste klasse, in het bezit van het architects-diploma en ook deze in de eerste klasse te plaatsen, daar dit getuigschrift den waarborg geeft, dat zij de vereischte kundigheden bezitten, terwijl hun rang medebrengt, dat zij voldoende ervaring

hebben om bij voorkomende gelegenheid in de hoogere rubriek van ambtenaren over te gaan.

Kan men voor andere lager bezoldigde ambtenaren, zooals onderwijzers (en onderwijzeressen) een dergelijk kenmerk aanwijzen, bijv. het bezit van een hoofdakte, dan zien wij voor de overige leden van deze categorie al even weinig bezwaar tegen het reizen in de 2de klasse als voor tal van andere ambtenaren. Menigeen die als particulier op eigen kosten naar Indië gaat en later bijv. controleur wordt, heeft de reis uit zuinigheid ook in de tweede klasse gedaan en wordt er niet minder om geacht.

Om een eind te maken aan het voortdurend streven naar vermeerdering van de staatsuitgaven ten behoeve van zulke veelal denkbeeldige grieven, moet niet in de door schrijver aangegeven richting worden gewerkt, doch de tweede klasse, wat fatsoen en waardeering betreft, worden verheven in de openbare meening.

Onder de grieven van minder beteekenis volgt in het bedoelde artikel nog het tractement der architecten, thans *f* 500 in plaats van vroeger *f* 600 als maximum. Wanneer bij de staatsspoorwegen betrekkingen bestaan, als die van bouwkundig ambtenaar, waaraan bij denzelfden rang hooger bezoldiging verbonden is, dan wordt het tijd dat die worden opgeheven, zooals bij den aanleg geleidelijk reeds plaats vindt. Waar ambten bij andere takken van dienst zooals van referendaris bij comptabiliteit, enz., met den architectsrang worden vergeleken, verliest men uit het oog dat er veel betrekkingen zijn, waar de eisch niet naar een examen in aangeleerde kennis is af te meten, maar naar persoonlijke hoedanigheden, die dikwijls moeilijk te vinden zijn en daarom volkomen terecht hooger beloond worden.

Als algemeen gezichtspunt gedoogen de financiëele toestanden in Indië niet, dat voor subalterne werkzaamheden bij den waterstaat meer tractement wordt betaald dan nu reeds het geval is. De personen, die zich met die bescheiden vooruitzichten moeten tevreden stellen, weten waar zij zich toe verbinden. Als zij de school verlaten, zijn zij blijde in een dergelijke eervolle en aangename loopbaan te worden opgenomen, getuige de toevloed van candidaten. Eenmaal in het corps opgenomen, komen de lust tot mededoen, de naijver en de verkeerde geest er in, om voor hun gezin eischen te gaan stellen, waarop zij in deze loopbaan geen rechten kunnen doen gelden en dan komen de klachten. Waar deze eenigen grond hebben, behooren zij te worden weggenomen. Is de indemniteit voor reiskosten te gering, men eische eene beëedigde verklaring der gedane uitgaven en betale bij. Bestaat eene usance als het declareeren van daggelden bij reizen binnen de afdeeling, men trekke die bepaling niet in, omdat ter elfder ure eene andere uitlegging daaraan wordt gegeven. (Waar gesproken werd van het *niet* declareeren van daggelden (verblijfkosten) moest toch iedereen denken, dat er in casu ook daggelden (reiskosten) bestonden.) Alle maatregelen, die het karakter van beknibbelen dragen, behooren vermeden te worden, maar het beginsel late men onaangeroerd, dat opzichters subalterne ambtenaren zijn en dat behooren te blijven.

TEGENWOORDIGE STERKTE EN INDEELING VAN DE TROEPENMACHT IN ATJEH.

In Atjeh en onderhoorigheden zijn thans gelegerd:

3 veldbataljons (het 3e, 12e en 14 bataljon),
2 garnizoens-bataljons,
1 korps marechaussée te voet (thans 5 divisiën sterk) } infanterie
1 veldescadron cavallerie,
1 berg-batterij artillerie,
1 compagnie vesting-artillerie,
2 sectiën genietroepen.

De sterkte is, volgens de laatste ons bekende gegevens:

236 officieren.
1964 Europeesche onderofficieren en minderen.
5032 { Amboneesche „ „ „ / inlandsche „ „ „

of totaal 236 officieren en 6996 onderofficieren en minderen.

De sterkte van het geheele leger bedroeg op hetzelfde tijdstip:
1254 officieren en 36.911 onderofficieren en minderen (w. o. 13.915 Europeanen) zoodat, al is de troepenmacht in Atjeh reeds belangrijk kleiner dan vroeger, er nog een groot deel van ons leger — ruim 1/6 in Noord-Sumatra noodig is.

Volgens eene particuliere correspondentie uit Kota-Radja dd. 10 Juni jl. en opgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Juli jl. is thans de dislocatie onzer troepen in Atjeh als volgt:

Ter hoofdplaats *Kota-Radja* zijn gelegerd: twee compagniën van het 3e veldbataljon, 1 garnizoensbataljon (het 2e), het veldescadron en de berg-baterij.

Op de *Noordkust* bezet het 14e veldbataljon Pidië Pedir). Het heeft eene compagnie te Padang Tidji, eene te Beurenneum, eene te Langga en eene te Meurendoe. Sigli (Segli) heeft een vast garnizoen van eene compagnie van het 1ste garnizoens-bataljon. Het landschap Samalanga met Peusangan wordt bezet door eene divisie marechausée (de 2e) te Samalanga en Panté Lhong en door twee compagniën van het 12e veldbataljon, waarvan eene op laatstgenoemde plaats, de andere te Peudada.

In het landschap Lho Seumawé bevindt zich, op de hoofdplaats van dien naam, een garnizoen van 75 bajonetten en verder ter bescherming van den spoorwegarbeid eene compagnie van het 12e veld-bataljon, terwijl de overblijvende compagnie van dat bataljon is gebivakeerd te Lho Soekon. Ter registratie en bovendien tot opsporing van den pretendent-sultan en Panglima Polim zijn den civiel gezaghebber van Lho Seumawé nog twee brigades marechaussèe toegevoegd (4e divisie).

Ter *Oostkust* heeft Idi (Edi) een vast garnizoen van eene compagnie van het 1ste garnizoensbataljon, het zuidelijker gelegen Bajan van twee compagniën, afkomstig van de troepen van Medan (Sumatra's Oostkust). Beide garnizoens staan 60 man af voor een registratie-bivak te Pasé tinggi aan de Djamboe Ajé-rivier (die nabij het Gajoe-gebied ontspringt en bij Diamantpunt in zee stroomt).

Bovendien levert Bajan nog kleine detachementen tot bescherming van den arbeid aan de petroleum-bronnen te Rantau pandjang en Peureula.

Op de *Westkust* van Atjeh heeft Poeloe Raja thans een garnizoen van 100 man, tevens bezet daar een peloton van het 3e veldbataljon verschillende bivaks tot steun van eene marechaussée-colonne van ongeveer 4 brigades, welke in deze woelige streek ageert.

Melaboeh heeft een garnizoen van 75 en eene mobiele colonne van 100 man. In het Melaboehsche is thans bovendien eene colonne, bestaande uit 2 compagniën Amboneezen van het 3e veldbataljon, onder bevel van den Majoor Matthes om de ons vijandige hoofden en benden onschadelijk te maken, de bekende Tjot Nja Dien en Tenkoe Keumagan te vervolgen en, zoo noodig, den pretendent-sultan of Panglima-Polim in de Gajoe-landen op te zoeken. [1])

Tapa Toean (langs de kustlijn, ongeveer 170 kilometer ten zuiden van Melaboeh gelegen) heeft een garnizoen van 75 man, thans tot 175 man versterkt voor eene mobiele colonne in het landschap Blang Pidië (halverwege Melaboeh gelegen).

De vijf divisiën marechaussée — elk sterk 4 officieren en 240 man — lagen vroeger allen in *Groot-Atjeh*, thans is eene (de 2e, zooals boven reeds vermeld) te Samalanga ter Noorkust.

De 1ste divisie is gelegerd te Selimoen, doch heeft 4 brigades gedetacheerd in Pidië, de 3e te Indrapoeri, de 4e te Lham Njong met 2 brigades te Lho Seumawé, de 5e te Lho Nga met brigades te Tjot Goë, Lhong en Daja.

Volgens den correspondent zal, in verband met den sinds 1897 aanmerkelijk verbeterden toestand, binnen zeer korten tijd eene groote wijziging in de bestaande dislocatie plaats hebben. Ten gevolge van den politieken toestand in Pedir zal de geheele 4e divisie marechaussée van Lham Njong derwaarts worden overgeplaats en zullen dan 6 brigades te Sigli, de 6 overige te Padang Tidji worden gelegerd. De garnizoens-compagnie — thans te Sigli — gaat dan naar Lham Njong met den controleur. De commandant der 4e divisie zal dan optreden als civiel bestuurder in Pidië. De compagnie van het 14e bataljon van Padang Tidji komt te Sigli in garnizoen met den staf van dat bataljon.

De 5e divisie is bestemd om van Lho Nga naar Poeloe Raja te gaan, van waar de garnizoens-infanterie naar Lho Nga wordt verplaatst. Vermoedelijk zal in de toekomst onze vestiging op het eiland Raja, met het oog op de lastige gemeenschap over zee, naar den vasten wal worden overgebracht, wellicht naar de zuidelijker gelegen Rigas-baai.

De posten Tjot-Goë en Lhong zouden worden opgeheven en de thans in Pidië geplaatste brigades der 1ste marechaussée-divisie naar Selimoen terugkeeren.

Volgens de *Nieuwe Courant* van 9 Aug. jl. zonde Generaal van Heutsz deze belangrijke wijziging in de disloratie reeds aan de Nederlandsch-Indische regeering hebben voorgesteld. Slechts 2 divisiën marechaussée zullen dan in Groot-Atjeh zijn gelegerd, de 3 overigen in de onderhoorigheden. * *

[1]) Het was een deel van deze colonne, dat onlangs zulke groote verliezen leed door een overvalling, waarbij 1 officier en 11 minderen sneuvelden, de kapitein van den staf Nijpels en controleur Krul — sedert overleden — werden gewond.

EEN DUITSCHER OVER DE VOORUITZICHTEN VAN JONGELIEDEN IN HET LANDELIJKE OP JAVA.

In de eerste afl. van den vierden jaargang de „Beiträge zur Kolonialpolitik und Kolonialwirthschaft" wordt door een Duitscher, den heer Ludwig Kindt, die zich lange jaren in de tropen heeft opgehouden, het een en ander medegedeeld naar aanleiding van tal van aanvragen, welke hem na zijne terugkomst in Duitschland bereikten, om den een of anderen landsman aldaar eene betrekking te bezorgen. Nu eens wilde een bemiddeld jongmensch op een landgoed werkzaam worden gesteld, om het later misschien zelf aan te koopen, dan weder wil een ijverig en krachtig landbouwkundige, die wegens gebrek aan middelen in zijn vaderland geen uitzicht op eene zelfstandige positie heeft, in de tropen een eerlijk stuk brood verdienen. Dikwijls ook wenschen bedroefde ouders een mislukt plantje in den tropischen grond op te kweeken.

Uit die aanvragen blijkt meestal de totale onbekendheid der arbeidzoekenden met de toestanden op Java, en dit geeft den schrijver aanleiding om eenige wenken te geven.

Hoe wenschelijk hij ook de toeneming van het Duitsche element acht en hoe zeker het is dat op Java flinke jongelieden goede vooruitzichten hebben, men moet er steeds op bedacht zijn de twijfelachtige elementen ter zijde te laten. Degenen, die nog verbetering noodig hebben, bedoeld in de derde plaats, verwees de schrijver naar Duitsch-Nieuw-Guinea, hetwelk voor zulke lieden een uitnemende leerschool oplevert. Zit er nog wat in, dan zullen eene reeks ontberingen, teleurstellingen, lichamelijk lijden, alsmede heimwee en wroeging hem misschien tot een bruikbaar mensch vormen, doch bezit hij geen innerlijke kracht, dan zijn ook deze middelen vruchteloos. Moet eene familie een harer leden op die wijze van zich stooten, dan voege zij geen nieuwe schade bij de bestaande: het kan den Duitschers in het algemeen toch niet onverschillig zijn, „wenn die Holländer in solchem Falle wieder Gelegenheit finden, über die „Moffen" herzuziehen."

Treurig is het om aan te zien hoe zulke personen leven, onvermijdelijk aan den drank geraken en dikwijls te gronde gaan. Waar de schrijver het uitzenden van zulke menschen tracht tegen te gaan, begroet hij de aanwinst der beide andere categoriën met vreugde.

Wat de kundigheden betreft, kan het natuurlijk nooit kwaad als men te huis den practischen landbouw heeft geleerd, eene technische landbouwschool heeft gevolgd, chemie bestudeerd heeft, of bedreven is in de veeartsenijkunde, enz.; maar men moet niet verwachten dat deze kundigheden op Java direct in geld zijn om te zetten. Bij aanvragen uit den kring van ouders of voogden is het goed de kundigheden te vermelden en de loopbaan waaraan het jonge mensch zich wenscht te wijden, doch het is in het geheel niet gemakkelijk dadelijk eene plaatsing, laat staan eene geschikte te vinden, daar er in de groote steden en op het land honderden zonder betrekking rondloopen.

Verder moet de aangekomene er op voorbereid zijn, dat hij van meet af aan op nieuw moet gaan leeren, zich in veel ongewoons moet schikken en zich er met grooten ijver op moet toeleggen om in den kortst mogelijken tijd minstens drie nieuwe talen aan te leeren. Plaatsen voor volontairs zijn er op

Java niet en terecht, daar elke arbeider zijn loon waard is. Protectie is wel een middel om eene goede betrekking machtig te worden, maar voldoet de persoon niet door ijver en plichtsbetrachting, of is hij niet tegen zijn taak opgewassen, dan behoedt zij hem niet voor ontslag. „Dies had seinen Grund in den besonderen dortigen Verhältnissen."

De cultures, welke het meest in aanmerking komen zijn suiker, koffie, tabak en indigo. Deze worden meestal door maatschappijen gedreven. De zelfstandige planters verdwijnen langzamerhand door gebrek aan kapitaal en lossen zich in de eerste op. Bemiddelde jongelieden wordt het daarom niet aangeraden „een plantage te koopen", maar zij handelen verstandiger met na eenigen tijd op Java te hebben doorgebracht, aandeelen in zulk eene maatschappij te nemen of er zelf een op te richten. Het is daarbij in het geheel niet uitgesloten dat zij het eens tot administrateur brengen, doch hiertoe zijn altijd eenige leerjaren noodig.

Suiker. Hierbij moet een jong mensch, als hij de vereischte kundigheden bezit, beginnen als assistent van den 1sten chemist der fabriek; ook als tweede machinist, bijv. na een opleiding als te Mittweida, heeft hij uitzicht op promotie. Weet hij een goeden indruk op den administrateur te maken, dan kan hij na een paar jaren tot tuinopzichter worden bevorderd, als zulk een plaats open komt. De meeste jongelui haken naar deze betrekking, omdat er de meeste administrateurs uit gekozen worden, volgens den schrijver in de honderd gevallen wel 95 maal.

In die betrekking heeft een gezin een fatsoenlijk bestaan, want behalve het vaste salaris is er altijd nog een aardig percentage in de winst. Die het tot administrateur brengt heeft natuurlijk „den Rahm von der Milch" maar hij draagt ook eene groote verantwoordelijkheid en heeft een zeer zware arbeidstaak.

De betrekkingen van eersten machinist en fabricagechef alsook die van eersten scheikundige worden mede goed bezoldigd en soms worden de administrateurs ook uit deze gekozen.

Niet onvermeld blijft dat pensioenen, of verzekeringen voor den ouden dag gevoelszaken zijn, welke bij de maatschappijen niet in aanmerking komen; er heerscht een stelsel van „rücksichtsloser Ausbeutung der Kräfte des Einzelnen". Men betaalt goed en wenscht goed werk, doch werpt den citroen zonder schroom weg, als de laatste druppel er uit geperst is.

Deze waarschuwing geldt elk die zich begeeft in het „particuliere", dat is alles wat niets met de Regeering uitstaande heeft. Particulieren worden volgens den schrijver door ambtenaren als wezens van de tweede soort aangezien, doch wegens hun meestal gunstiger financiëele omstandigheden niet zelden tevens benijd.

Koffie, cacao en *indigo* vereischen niet zulk een enorm kapitaal als suiker. Wordt het laatste bij millioenen geteld, hier doet men het met honderdduizenden. De verdienste is natuurlijk daarmede evenredig; desondanks gaat ook de koffiecultuur steeds meer in handen van maatschappijen over.

Vervolgens geeft de schrijver eene korte beschouwing over den grondeigendom op Java, waarbij wij niet stilstaan en wijst op de tegenspoeden der koffiecultuur, door den tot dusver gepleegden roofbouw, de bladziekte, het planten op ongeschikte gronden, enz., waardoor soms ondernemingen voor een appel en een ei te koop zijn. De goede plantages blijven in vaste handen

en zijn niet gemakkelijk te koop; ook deze hebben in den laatsten tijd slechte oogsten gemaakt en velen zien de toekomst der koffiecultuur op Java ongunstig in.

Van de minderwaardige plantages hebben de eigenaars gehaald wat zij konden, bij het uitblijven van een oogst hebben zij geen kapitaal meer en trachten hun onderneming te verkoopen om af te zijn van pacht en grondhuur. De nieuwe kooper moet op eenige misoogsten rekenen, voordat de grond zich hersteld heeft. Het aankoopen blijft altijd bedenkelijk.

De voorbereiding voor koffieplanter is zeer eenvoudig, maar zijn arbeid ook zeer eentonig. Het bereiden van koffie in eene drooginrichting leert men binnen een jaar. Daarna heeft een jongmensch gelegenheid, het gereedmaken van den grond, het planten en verder onderhoud van den aanplant te leeren, welke zaken, vergeleken met de suikercultuur, vrij gemakkelijk zijn.

Heeft hij kapitaal, dan kan hij later zelf zien wat hem te doen staat. Wegens de slechte prijzen zijn de salarissen der employés bij de koffie bij zwaar werk zeer laag.

Tabak. Wie zich bijzonder voor de tabak interesseert vindt een loonenden arbeid op Sumatra en Borneo. Voor eerstgenoemd eiland verwijst de schrijver naar eenige behartenswaardige wenken in W. von Hanneken's „Kreuz und Quer durchs Leben", uitgave van W. Süsserott (Berlin). Hij raadt aan om zich voor een plaatsing aldaar te wenden tot een der groote Hamburgsche-, Bremer- of Amsterdamsche maatschappijen. Op Java is de cultuur meest in handen van Javanen, met Europeanen als opkoopers, behalve in Besoeki.

Indigo behoort reeds meer tot de kleine cultures, slechts twee firma's drijven die in het groot. Het aanleeren van het planten is niet moeilijk, de bereiding eischt echter jaren oefening. De betaling van het personeel staat nog achter bij die van de koffie. Wegens de prijzen en vooruitzichten raadt de schrijver hier groote voorzichtigheid aan.

Wat op Java eene groote toekomst heeft is de aanplant en het winnen van caoutchouc, doch de bespreking hiervan valt niet binnen 'schrijvers bestek.

Ten slotte trekt hij nog eens zijne raadgevingen aan den jeugdigen immigrant bijeen: zich inspannen, een der gebruikelijke plaatselijke inlandsche talen, alsmede Hollandsch en Maleisch leeren, de verhoudingen nemen zooals zij zijn, tevreden zijn als-men in het algemeen een baantje vindt, zij het niet geheel naar keuze; ook bij den slechtsten chef kan men leeren, al ware het slechts hoe het niet gedaan moet worden. Op aansluiting aan den familiekring van den chef valt in den regel niet te rekenen. Juist omdat de administrateur meestal door de groote maatschappij is aangesteld en eene groote verantwoordelijkheid op zijn schouders rust, is hij gedwongen strenger en terughoudender te zijn, dan zijn karakter dikwijls medebrengt.

Er wordt, zegt de schrijver ten slotte, op Java veel intensiever gewerkt dan men in Duitschland gelooft, in elk geval wordt er meer gepresteerd, dan in vele andere tropische landen, welke de schrijver zag.

„Wie daarheen gaat, moet zeer veel ontberen, zich zoo spoedig mogelijk in al het nieuwe trachten te schikken en alle illusies of zelfs pretenties tehuis laten. Die dat doet en daarbij zijn doelwit, te willen leeren en arbeiden, voor oogen houdt, zal het wel tot iets brengen, hij zij dan van huis uit met aardsche goederen gezegend of niet. Voor kooplieden zijn de verhoudingen bepaald nog ongunstiger; deze moeten in elk geval niet zonder zeer belangrijke middelen

naar Java gaan, als zij ooit op vooruitkomen of zelfstandigheid willen rekenen. Vroeger was dit anders, ook nu komt nog wel eens een uitzondering voor, doch zij bevestigt den regel."

Het is zeker voor onze Hollandsche jongelui gelukkig dat deze vreemde leidsman zich tegenover zijn landgenooten zoo voorzichtig uitlaat.

Wij mogen naast het bovenstaand niet nalaten ook de aandacht te vestigen op eene lezing over hetzelfde onderwerp in het begin van dit jaar door den heer A. H. Berkhout in de vereeniging „Moederland en Koloniën," gehouden en daarna gepubliceerd in de Maart afl. van het tijdschrift *Cultura*. Wij lezen daar o. a.

„Voelt iemand lust, te beproeven in de tropen carrière te maken, dan zal de keuze van de richting, waarin hij zulks wil doen, moeten worden bepaald in verband met zijne neigingen, zijn aanleg en dikwijls ook met zijne geldmiddelen. Iemand, die een hartstocht heeft in de boeken te snuffelen, die weinig of niets voor het buitenleven gevoelt, die bij de minste lichamelijke inspanning afgemat geraakt, moet zich niet wijden aan den kolonialen Land-, Tuin of Boschbouw.

Ernstig gewaarschuwd dient te worden tegen de opvatting, dat iemand met beperkte geestvermogens of wel met gebrekkigen ijver in den landbouw zeer goed terecht kan komen. Het is eene dwaling, te gelooven dat deze slechte eigenschappen in Indië over het hoofd worden gezien en men met deze kans zal hebben in het landelijke te slagen. Vele jonge menschen hebben een aangeboren afkeer van boekenstudie, maar blijken buiten dikwijls scherpe waarnemers te zijn. Ik heb er gekend, die half slapend de eene of andere theoretische uiteenzetting volgden, maar aan wier blik op het veld en in het bosch niets ontging. Zulke personen waren, vooral in een tijd toen de tropische landbouw nog weinig profiteerde van de voorlichting der wetenschap, veel bruikbaarder dan zoogenaamde boekenwurmen, die in geschriften weing goeds betreffende de Indische cultures konden vinden. Naarmate evenwel de kennis van de theorie van den landbouw meer vorderingen maakt en naarmate de mededinging in de tropen steeds vinniger wordt, in dezelfde mate zal het noodzakelijker zijn, dat de beheerder eener landelijke onderneming in Indië theoretische en practische bekwaamheden bezit."

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Augustus 1902.

INHOUD.

Pandhuizen op Java. — Een sanatorium op het Janggebergte. — Gentisville, zee- en rivierbadplaats aan de Wijnkoopsbaai. — De hoogere commando's bij het Wapen der Artillerie. — Nieuw onderzoek naar de dessadiensten op Java. — De druk van heeren- en dessadiensten. — Spoorwegaanleg in Zuid-Sumatra. — Het personeel der Marine. — Siam. — Hertrouwen van weduwen en verlies van pensioen. — De strijd om gezag in Madioen. — De uitkomsten der opium regie. — Onze verhouding tot Gowa. — Vreemde soldaten in Indië. — Vreemdelingen bij den Geneesk. dienst in Indië. — De positie der Assistent-Residenten. — Nieuw-Guinea. — Ambulante huisvlijtscholen voor Inlanders. — Cholera en visch. — De inwijding der Pemaliwerken. — De anti-irrigator. — Eene eigenaardige bestrijding. — Het landrente-kadaster. — De cursus in arbeidzaamheid. — „Java-drainage?" — Imperialisme. — De nieuwe Gouverneur van Suriname. — Staatsspoorwegen op Java. — Een volksmanifestatie in de Minahassa. — Verdediging van de Buitenbezittingen. — Voorziening in Indische behoeften. — Indische geschiedenis en dilettantisme. — Kleine landbouw op Java. — Verhuizing van Javanen.

Pandhuizen op Java. In het *Alg. Handelsblad* van 17 Juli jl. wordt de uitspraak van den Assistent-Resident van Heutsz ter sprake gebracht, welke door den heer Homan van der Heide (in zijn Econ. Studiën en Critieken op blz. 134/135) herhaald werd, dat de toenemende armoede van den Javaan o. a. blijkt uit het feit dat de pandhuizen met hunne woekerrente zoo weinig opbrengen, dat ook die bron van inkomsten dreigt uit te drogen. De statistiek wijst echter het tegendeel aan en de pandhuispacht blijkt o. a. te hebben opgebracht in

1896	*f* 1.094.649
1898	„ 1.145.256
1901	„ 1.426.023

De hooge pachtsom voor het laatste jaar wordt o. a toegeschreven aan de scherpe concurrentie, ten gevolge van de goede zaken, in den vorigen termijn door de pachters gemaakt . . . .

Blijkt het hierdoor dat de conclusie van den heer van Heutsz niet opgaat, het omgekeerde is evenmin waar, want een rijkaard loopt niet naar den lombard. Het blad vindt de zaak als maatstaf van welvaart of armoede niet van groot belang en het cijfer der pachtsommen op eene bevolking van 28 millioen zielen van weinig beteekenis; waar het de pandhuispacht en de daaruit door den fiscus getrokken winsten bestrijdt, doet het dit om twee redenen:

1°. omdat de daarmede geheven belasting juist drukt op de armen, op hen die het minst kunnen missen; omdat het karakter van liefdadigheidsinstelling daarmede absoluut verloren gaat;

2°. omdat de pacht aanleiding geeft tot veel demoralisatie. Noodig blijven alzoo banken van leening in eigen beheer, waarbij alle winstbejag is uitgesloten. Als dàn deze bron van inkomsten voor den Staat is uitgedroogd, zullen wij ons verheugen, overtuigd dat zulks de welvaart der Javanen ten goede moet komen, rechtstreeks en middellijk.

* * *

Een Sanatorium op het Janggebergte komt in het *Alg. Handelsblad* van 21 Juli jl. nog eens ter sprake naar aanleiding van de in de vorige aflevering onder de rubriek koloniale literatuur vermelde brochure van Dr. Groneman. Terwijl deze met jeugdig vuur de noodzakelijkheid bepleit van de oprichting van het reeds sedert jaren door den Assistent-Resident J. L. van Gennep gewenschte sanatorium (Ind. Gids XVIII 1 : 612 met kaart en zijne brochure aangek. in deel XVII 1 : 801) wijst het blad op hetgeen Dr. C. L. van der Burg in ons tijdschrift er over schreef (XVIII 2 : 1287) dat de heer van Gennep voortdurend optimist is en zelfs nu en dan enthousiast, hetgeen deze geneesheer eene gelukkige omstandigheid achtte, „want om iets goeds tot stand te brengen is niet zelden eenige overdrijving nuttig en noodig."

Deze woorden acht het *Handelsblad* in zijn geheel op de geschriften van Dr. Groneman van toepassing en het komt er tegen op dat het ongunstig advies van Dr. Kohlbrugge, die aanvankelijk lid der commissie van onderzoek was, door dezen schrijver verdacht wordt gemaakt. Al wat daaromtrent gezegd wordt, treft het blad onaangenaam en vindt naar zijn oordeel eene waardige wederlegging in de rede, den 28sten November 1899 in het Indisch Genootschap gehouden.

Dat de Indische Regeering zich niet onverschillig betoonde, blijkt uit de toezegging van een subsidie van *f* 15.000 's jaars gedurende eenige jaren, doch waar zij in zoovele behoeften te voorzien heeft, moet bij elk voorstel, haar gedaan, de financieele quaestie zwaar wegen. Dr. van der Burg noemde zich een warm voorstander van de oprichting van een goed sanatorium in de hooglanden, maar was toch overtuigd dat aan de uitvoering het overwegen van alle omstandigheden vooraf moet gaan. Ook het *Handelsblad* meent dat eene beslissing slechts genomen kan worden na jarenlange waarnemingen: alle dergelijke instellingen beginnen in het klein en breiden zich uit naarmate de uitkomsten daartoe aanleiding geven. Tevens wordt er op gewezen hoe het sanatorium bijna uitsluitend voor Europeanen zoude dienen en gevraagd of het wel aangaat om naast de bestaande etablissementen voor deze zaak millioenen uit te geven zoolang de toestand van 28 millioen inlanders nog in menig opzicht te wenschen overlaat. Ook de beschuldiging der Tweede Kamer dat deze, nagenoeg niets van Indië wetende, de Indische belangen verwaarloost, wordt weerlegd daar de herinnering niet is bij te brengen dat zij ooit eenig goed doordacht en uitgewerkt voorstel betreffende Indië heeft tegen gehouden. Waar voorts nog meerdere punten in het geschrift van Dr. Groneman tot wederlegging uitlokken, wordt ten slotte gezegd dat wie te veel bewijzen wil niets bewijst en gevraagd of hij deze waarheid wel voldoende in het oog heeft gehouden.

Wanneer men de groote kosten nagaat welke het oprichten van een

sanatorium juist op deze plaats na zich sleept, door de moeilijke communicatie met de benedenlanden en men leest in het opstel van Dr. van der Burg dat er een reeks van ziekten zijn, waarvoor Dr. Kohlbrugge door ruime ondervinding en goede waarneming gesteund, zelfs een verblijf te Tosari afraadt, dan komt het ons voor dat uit diens advies betreffende het Jang-plateau niet mag afgeleid worden dat daarbij baatzuchtige bedoelingen voorzaten, doch dat integendeel de voorstanders van het groote ontwerp wat al te veel de bezwaren wegcijferen. Onder de ziekten waarvoor zulk een klimaat niet deugt worden genoemd: rheumatische ziekten van gewrichten, spieren, zenuwen, enz.; ziekten van het hart; slagaderuitzetting; verharding der wanden van de slagaderen; aambeien; ontwikkelde longtering; congestieve hoofdpijn; chronische oogbindvliesontsteking; slapeloosheid, verhoogde prikkelbaarheid van het zenuwstelsel. Zouden alzoo niet alle zieken er baat vinden, voor de gezonden, die uitspanning zoeken en gewoonlijk op de strandplaatsen vertoeven, schijnt die ijle lucht niet bijzonder aanlokkelijk en wanneer zij elders in een gezonde streek kunnen vertoeven, zal een etablissement voor ont- en uitspanning aldaar een leelijke concurrent worden. Die concurrent is reeds in wording en wel aan de Wijnkoopsbaai; zooals hieronder blijkt.

* * *

Gentisville, zee- en rivierbadplaats aan de Wijnkoopsbaai, nabij Palaboean Ratoe is het opschrift van eene keurig uitgevoerde reclame-brochure, welke ons dezer dagen ter hand kwam ter aanbeveling van eene nieuwe onderneming, welke voor den Europeaan in de tropen eene unieke gelegenheid hoopt aan te bieden als hij van zijn arbeid wenscht te verpoozen of in het belang van vrouw en kinderen eenigen tijd in een gezonder lucht en een aangenamer omgeving wil doorbrengen om weder op krachten te komen. Aanschouwt men de photogravures, dan levert deze streek inderdaad eene groote afwisseling van natuurschoon op. Eerst de zee met haar prachtige lichteffecten, hier aan een zandig strand, ginds door rotsen omzoomd, nu eens gezien bij zonsondergang dan weder bij maneschijn, hier bevolkt met visschers en hun prauwtjes, daar eenzaam met haar oneindige afwisseling. Doch het is niet de zee alleen, welke de bekoring van deze omgeving uitmaakt. Wij slaan eene bladzijde om en zien eene afbeelding van de njamploenglaan, waarvan de bodem met mos en grassen begroeid is, „de boomen vormend een reusachtig koepeldak met de grilligste takken en stammen, waarvan de enorme afmetingen in niet geringe mate uwe verbazing wekken". Even voorbij die laan ontmoet men de Sakawajana rivier nabij haar monding, en de fraaie afbeelding geeft ook hier een denkbeeld hoe groot het natuurschoon er wezen zal. Nog iets verder doch nog steeds binnen een cirkel van enkele uren is het de warme bron Tjipanas, die tot een bezoek uitnoodigt. Het boekje geeft inderdaad een goeden indruk van het veelzijdig natuurschoon, dat in deze omgeving te wachten staat. Om daarvan en van het aangename klimaat te genieten, belooft het een uitstekend onderkomen, niet alleen in een naar de eischen des tijds gebouwd hotel, maar ook in enkele geriefelijke gemeubelde villatjes of optrekjes, waar men zijn kinderen een aangename vacantie zal kunnen laten doorbrengen.

Hoe men er komen moet? Deze vraag wordt beantwoord in de onder-

stelling dat ieder zijn weg kan vinden tot aan het station Soekaboemie of de halte Tjibadak van de Westerlijnen. „Daar vindt gij", zegt de brochure, „eenmaal daags een automobiel-omnibus en mits gij betaalt, rijdt die u en uw gezelschap naar den oever van de Tjimandiri (een uur rijden)" . . . . . Daar ligt een gemakkelijk vaartuig dat u afvoert langs dien bruisenden bergvloed". Deze tocht, waaraan wegens de ondiepte der rivier geen gevaar verbonden is, duurt twee uur en nu nog een kwartiertje met een ander voertuig en men hoopt de verraste reizigers voor het nieuwe hotel te brengen.

Wat van deze plannen reeds tot uitvoering is gekomen, blijkt uit een uitvoerig verhaal van een tocht welke de redacteur van het *Nieuws van den Dag voor Nederl.-Indië* derwaarts deed en dat in de nummers van 24, 27, 28 en 30 Mei van dat blad is opgenomen. De overmoedige reclametoon van dit artikel, waarbij onaangename dingen gezegd worden aan met name genoemde personen, laten wij voor rekening van den schrijver, doch wat het etablissement betreft, blijkt daaruit dat in het midden van de gebogen kustlijn van de Wijnkoopsbaai een heuvel tot het strand vooruitsteekt en dat men daarop de huizen zet, van waar men langs een zigzag van de steile helling afdalenden weg in zes minuten het strand zal kunnen bereiken. Daar op 350 voet boven de zee wordt een soort van Kurhaus gezet met een voorhal, eetzaal, conversatie-zaal, biljartzaal en verschillende andere vertrekken van zeer ruime afmetingen. Aan de zuidzijde is een verandah, aan de west- en oostzijde komen open terrassen met cement vloeren, terwijl het gebouw zelf op gemetselde neuten ongeveer 1 M. boven den grond is aangelegd. De vloeren worden bedekt met linoleum, de salons met tapijten, de gepleisterde wanden worden behangen met imitatie-leder boven een houten lambriseering, en de plafonds bekleed met staalplaten. Het conversatiegebouw dient niet voor logies, daartoe wordt aan de oostzijde een afzonderlijk gebouw opgezet van twee verdiepingen, met 16 logeerkamers, elk 5 bij 6 M. en $4^1/_2$ M. hoog, alle aan de zeezijde gelegen, welk gebouw van hout pasklaar geleverd moet worden of thans reeds geleverd is. Zonder in nadere bijzonderheden omtrent afwerking en meubilair te komen, schijnt alles volgens de beschrijving uit een royale beurs te worden gemaakt. Op verschillende fraai gelegen punten van den heuvel worden voorts kleine villa's gebouwd, waartoe de voorbereidende werkzaamheden in vollen gang zijn en waarvan er een klaar is en tijdelijk tot logies dient. Zij zullen later gemeubeld verhuurd worden.

Dat alles met smaak wordt ingericht, gelooven wij gaarne, dat er steeds voldoe de gasten mogen komen om de kosten goed te maken zij der onderneming toegewenscht, doch dat de bezwaren om er te komen zoo gemakkelijk te overwinnen zullen zijn als ons in overmoedige bewoordingen wordt voorgespiegeld, is minstens aan twijfel onderhevig. De zeeweg, met het daaraan verbonden tijdverlies en de zeeziekte, laten wij thans daar; deze is in elk geval bruikbaar, doch over land wenscht men van Tjibadak of Soekaboemi uit (alzoo nog niet zeker van welk de beide plaatsen) voor personen groote automobielen te doen rijden en voor goederen straatlocomotieven, zooals die in Zuid-Afrika gebezigd zijn, tot aan de samenvloeiing van de Tjitjareuh en de Tjimandiri. In hoeverre de weg daarvoor geschikt te maken is, zonder in buitensporige kosten te komen, laten wij uit onbekendheid met het terrein

gaarne in het midden, doch de bevaarbaarmaking van laatstgenoemde rivier komt ons op de aangegeven wijze wel wat zonderling voor. De prauw waarin de reizigers zitten ontmoet de eerste versnelling. De roeiers springen er uit en schuiven het vaartuig langs de rotsblokken, waaromheen de stroom schuimt en ziedt en klauteren daarna weder aan boord. De vraag „zouden die versperringen en die steenen op te ruimen zijn?" wordt met echt Amerikaansch zelfvertrouwen, door den man, die nooit in 's Gouvernements dienst was, beantwoord met een „Natuurlijk! waarom niet?" — Ware hij wel in dien dienst geweest, dan zoude hij misschien van elders de ervaring medegebracht hebben, dat in zulke bergstroomen juist die versnellingen een soort van natuurlijke dammen vormen, waardoor het mogelijk is om in de daardoor bovenstrooms gevormde kommen bij lage rivierstanden nog wat te varen. Worden zij opgeruimd, dan vloeit het water boven sneller weg en ontstaan op andere punten weder nieuwe versnellingen, of de geheele rivier wordt in dat vak zoo ondiep, dat men nergens meer varen kan. Zoo zoude een bekrompen gouvernements-ambtenaar allicht redeneeren en als hij wat aan financiekunst deed, zoude hij de vooruitzichten van de eerste bezitters van het etablissement misschien minder rooskleurig inzien, maar het moet erkend worden dat die ambtenaar het dan ook niet tot stand zoude brengen, wat blijkbaar nu wel gebeurt.

* * *

De hoogere Commando's bij het Wapen der Artillerie. In de *Locomotief* van 16 Juni jl. bespreekt een „Artillerist" de noodzakelijkheid om het personeel bij den dienst van dit wapen uit te breiden, daar het noodig is om heen te stappen over het bezwaar van de kosten van een uitgebreiden staf, wil men dit wapen niet steeds achterlijk doen blijven. Dat het kapitaal daaraan ten koste gelegd, ten slotte zijn rente wel opbrengt, wordt door schrijver aangetoond met een voorbeeld omtrent misslagen begaan bij de keuze van nieuw materiëel, welke niet zouden zijn voorgekomen, als men voldoend personeel en gelegenheid heeft alle vraagstukken betreffende de vorderingen der techniek te bestudeeren. Voorts wordt gezegd, dat zoolang het kanon, volgens Napoleon, de ziel der verdediging is, de Artillerie niet voor afschaffing in aanmerking komt en dan ook alles in het werk gesteld moet worden om eene goede en compleete Artillerie te verkrijgen. Bij de tegenwoordige formatie wordt dit evenwel eene onmogelijkheid geacht.

„In de speciale betrekkingen heeft men de beste officieren noodig en als deze een beetje op de hoogte van hun taak komen, moeten ze weêr weg om de geschiktheid voor den hoogeren rang in den troep te halen. Men krijgt dan in de speciale betrekking een nieuweling en ook bij den troep en al doen deze beiden nu nog zoo hun best, dan ontstaat er toch op zijn zachtst genomen een oogenblik van stilstand in de leiding en oefening in beide takken, waar onze nieuwelingen werden ingeschoven. Het wapen der Artillerie is nu eenmaal te uitgebreid om er volledig van op de hoogte te zijn en van de knapste artillerie-officieren, die het Indisch leger ooit bezeten heeft, kon men niet zeggen dat ze ook maar van de helft van hun wapen op de hoogte waren."

Dat zulks veel noodeloos werk aan het hoofdbureau geeft en dat één Chef bezwaarlijk alles overzien kan, wordt vervolgens in het breede aangetoond.

Eene splitsing in enkele deelen van het wapen, elk onder een verantwoordelijk chef, onder een opperverantwoordelijkheid van een hoofdchef, waaraan men den titel van *inspecteur* wil geven, wordt noodzakelijk geacht. In de eerste plaats is het gewenscht dat op die wijze vestingartillerie en rijdende artillerie gescheiden worden, terwijl de technische inrichtingen te zamen een derde hoofdafdeeling zouden kunnen vormen. Om deze inrichting niet te duur te maken, gelooft de schrijver dat door eene doelmatige verplaatsing der tegenwoordige hoofdofficiers-commando's de zaak reeds uitvoerbaar zoude zijn en geeft aan hoe dit zoude kunnen gebeuren. Voorts acht hij het wapen gewichtig genoeg om het steeds door een generaal te doen commandeeren en in geen enkel leger in Europa zal men dan ook een dergelijk commando organiek aan een kolonel toevertrouwen. Den rang van een wapenchef af te meten naar het aantal militairen dat onder zijn bevelen staat, acht hij een slechten maatstaf. Ook het aanvankelijk benoemen van een chef in lageren rang, acht hij in principe verkeerd, omdat dit er onwillekeurig aanleiding toe geeft dat die chef, zoolang hij nog maar kolonel is, zich schikt naar de wenschen van het legerbestuur, ook al zijn deze in strijd met de belangen van het wapen, ten einde in een goed blaadje te blijven en zijn kans op het generaal-worden niet te verspelen.

Om uit de hoofdofficieren van het wapen een keuze voor chef te kunnen doen, zouden, indien deze organiek generaal-majoor was, de beide oudste hoofdofficieren den rang van kolonel moeten bekleeden, opdat men niet steeds aan den oudsten gebonden zij. Zooals de toestand nu is, is hij feitelijk onbillijk. Niemand kan toch bij de Artillerie tot kolonel-souschef worden bevorderd, indien hij niet tevens de capaciteiten van chef heeft.

Deze uitspraak wordt verklaard uit de omstandigheid dat men een flink commandant der bereden of onbereden artillerie kan zijn, zonder daarom eenige voor chef van het wapen onmisbare bureau-capaciteiten te hebben. Thans zoude zoo iemand feitelijk geen kolonel kunnen worden, omdat hij niet tevens voor generaal deugt. In Nederland zijn volgens den schrijver ook lang niet alle kolonels geschikt voor inspecteur. Dat twee kolonels in ondergeschikte betrekkingen bij dit wapen niet zulk een groote weelde is, wordt betoogd door eene vergelijking met de Infanterie, waarbij de commandant te Magelang slechts twee of drie bataljons onder zijn bevelen heeft en het als troepen-officier lang zoo druk niet heeft als bijv. een commandant der bereden artillerie, welke acht batterijen en drie gedetacheerde sectiën onder zijn bevelen heeft en tevens inspecteur van een belangrijk gedeelte van zijn wapen is.

Voorts zijn hier betrekkelijk jonge hoofdofficieren noodig voor het volgen van de vorderingen der techniek en het behoorlijk commandeeren van de bereden artillerie, terwijl ook in den wapenchef veerkracht en een restantje jeugd zeer te stade komen. Ten slotte wordt voor den chef der technische inrichtingen eene regeling voorgesteld, waarbij deze zoolang mogelijk aan die betrekking verbonden blijft. „Wij willen hopen", zegt de schrijver ten slotte, „dat het in Nederland worde ingezien, dat het niet langer aangaat het wapen der Artillerie in de hoogere commando's zoo jammerlijk stiefmoederlijk te bedeelen ten opzichte van het zusterwapen in Nederland".

* * *

Nieuw onderzoek naar de dessadiensten op Java. In aansluiting aan hetgeen in de vorige afl. (bl. 1084) omtrent de dessadiensten is gezegd, leest men thans in de Indische bladen dat het nieuwe onderzoek, hetwelk de Regeering vóór 1 Febr. 1903 beëindigd wenscht te zien, zal ingesteld worden door de plaatselijke Europeesche en Inlandsche ambtenaren en dat de resultaten verwerkt zullen worden door den, aan den hoofdinspecteur voor de cultures toegevoegden, assistent-resident C. J. Hasselman. Bij het te houden onderzoek zal onderscheid gemaakt worden tusschen de vaste, geregeld wederkeerende en de wisselvallige, d. i. op ongezette tijden gevorderde dessadiensten.

In de betrekkelijke, tot de residenten gerichte, aanschrijving wijst de Regeering er op, dat, ofschoon naar haar oordeel alleen omtrent het aantal der gepresteerde vaste dessadiensten tamelijk vertrouwbare cijfers verstrekt zullen kunnen worden, zij er evenwel prijs op stelt dat het mogelijke worde verricht, dat ook omtrent de wisselvallige diensten zoodanige cijfers worden verzameld; door navraag bij bevolking en dessahoofden, zooveel doenlijk gecontroleerd door de plaatselijke ambtenaren, kunnen hieromtrent, naar het inzien van den Gouverneur-Generaal, wellicht globaal vertrouwbare cijfers verkregen worden.

De strekking van het onderzoek is, dat zooveel doenlijk zekerheid worde verkregen omtrent de vragen:

1°. of de in 1889—1892 getroffen regelingen tot beperking van de dessadiensten behoorlijk nageleefd zijn;

2°. zoo ja, hoeveel vaste en wisselvallige diensten thans globaal gepresteerd worden en in hoever die diensten al dan niet drukkend worden geacht;

3°. Of het noodzakelijk en mogelijk is nieuwe maatregelen te nemen ter verzekering van de goede werking van hoogerbedoelde regelingen;

4°. of er gevaar bestaat dat de afschaffing van heerendiensten leidt tot clandestiene verzwaring der dessadiensten, en zoo ja, wat ter voorkoming daarvan gedaan zou kunnen worden.

* * *

De druk van heeren- en dessadiensten. Het *Dagblad van Z.-H. en 's Gravenhage* behandelt in zijn nummers van Zondag 13 en 20 Juli jl. het destijds onder leiding van den heer Fokkens ingestelde onderzoek naar aanleiding van zijne brochure en van de gepubliceerde gedeelten van het officieele verslag en komt tot eenige gevolgtrekkingen, welke aan velen zonderling zullen voorkomen. Zoo leest men: „Hoe meer de werkelijke toestand bekend wordt, hoe meer de overtuiging zal doordringen van het overdrevene in voorstellingen, alsof de inlandsche bevolking van gouvernementswege alleen uit zuiver winstbejag tot werken wordt genoopt."

Eene voorstelling, waarbij eene belasting in arbeid, men moge over het beginsel oordeelen zooals men wil, wordt beschouwd als een aanleiding tot winstbejag is er zeker eene die geene ernstige bestrijding vereischt; maar wat er op volgt is eene insinuatie, die zeker door het onpartijdig streven van menig ambtenaar, die geen belang bij particuliere ondernemingen heeft, wordt gelogenstraft. Wij bedoelen deze zinsnede: „Dringt men eenigszins dieper in de zaken door, dan blijkt het weldra dat al die klachten over overdreven arbeid niet komen van de zijde van hen die door het presteeren van arbeid

ten behoeve van het openbaar gezag, van andere lasten zijn vrijgesteld, maar wel van den kant van hen die gaarne en dan liefst kosteloos of tegen de minst mogelijke vergoeding, willen beschikken over den handenarbeid der inlanders ten behoeve van hun belang, zich weinig bekommerende om het algemeen belang en dat van den inlander in het bijzonder."

Hoe eindelijk dezelfde feiten tot lijnrecht tegengestelde gevolgtrekkingen kunnen leiden, blijkt uit deze conclusie: „De vrijstellingen zijn zeer groot in aantal en nog al uiteenloopend in de verschillende gewesten, en wanneer men de lijst nagaat van de personen, die van heerendienstplichtigheid zijn vrijgesteld, dan is het inderdaad onbegrijpelijk hoe men nog steeds kan beweren, dat de heerendiensten, die nog bestaan, zulk een bovenmatig zwaren druk voor de bevolking zijn."

Men zoude zoo zeggen dat juist door dat groote aantal vrijstellingen, de druk voor degenen, die het werk moeten doen, ernstig verzwaard wordt.

Bij de bespreking der dessadiensten wordt er op gewezen dat de diensten der zoogenaamde pantjens in zekeren zin gelijk te stellen zijn met die van onze huisknechten en dat zij, naar Europeesche begrippen althans, geen zeer zwaar werk hebben. Na verder het een en ander omtrent de dessadiensten te hebben medegedeeld, zegt de schrijver:

„Wanneer men dit alles nu leest in het met zooveel zaakkennis en onpartijdigheid samengesteld rapport van den heer Fokkens, dan verkrijgt men toch een eigenaardig licht over het van zekere zijde steeds volgehouden beweren, dat de taak, waartoe de inlander verplicht is, door den dusgenaamden „vrijen arbeid" zoozeer is verlicht. Zeker is in menig opzicht de particuliere industrie ook der bevolking ten goede gekomen, doch men moest nu eindelijk eens staken al die zoo weinig bewezen klachten over onderdrukking van en zware lasten rustende op, de inlandsche bevolking, alleen en uitsluitend ten behoeve van wat nog aan gouvernements-cultures is overgebleven of wat ten algemeenen nutte moet worden verricht".

Wanneer men elken boer kon dwingen, eenigen tijd als huisknecht te gaan werken, zoude dit toch zeker volgens die Europeesche begrippen niet zeer aannemelijk zijn.

De verdere beschouwingen omtrent de heerschende denkbeelden en toestanden, bewijzen dat vertoogen uit Indië, als dat van den heer Hasselman, in de vorige revue vermeld, nog in geenen deele overbodig zijn.

* * *

Spoorwegaanleg in Zuid-Sumatra. Onder dit opschrift betuigt de heer C. F. Zeeman in het *Vaderland* van 25 Juli j.l. zijne instemming met het denkbeeld van den heer Huyser om aan te dringen op dien aanleg, doch door eene oppervlakkige berekening toont hij aan welke groote kapitalen daarmede gemoeid zijn; alleen een lijn als die van Telokbetong naar Palembang, ten ruwe op 300 K.M. à *f* 70.000 geschat, zoude reeds 21 millioen vereischen. Voorts gaat hij de voorgestelde hulp van Regeeringswege na, welke de heer Huyser aan eene particuliere maatschappij, die de zaak ondernam, verleend zoude willen zien, o. a. de erfpacht van een strook van 1 K.M. breed langs de lijn, gevende in casu 300 K.M.^{2} of 43000 bouws, waarvan de waarde volgens den schrijver hoogstens op 2 millioen is te schatten, terwijl ook de

andere faciliteiten met het oog op den omvang van het aanlegkapitaal gering blijken tegenover de gewenschte rentegarantie. „En daar nu" zegt de heer Zeeman, „uit den aard der zaak een onderneming, die slechts beperkte zekerheid kan geven, voor het verkrijgen van het benoodigde kapitaal meer zal dienen te betalen dan de Staat, die met al zijn inkomsten borg kan staan voor een behoorlijke rentebetaling, zou men, zoo oppervlakkig geredeneerd er toe komen, te meenen dat de Staat het best zal doen een aanleg van spoorwegen in Z.-Sumatra zelf ter hand te nemen".

* * *

Het personeel der Marine. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Juli jl. wijst Jan Kompenie er op hoe de algemeene ontevredenheid van het personeel der koninklijke Marine zich meer en meer begint te uiten, omdat zoowel minderen als officieren de belangen van het personeel verwaarloosd achten. Op verbetering van positie wordt aangedrongen en het feit geconstateerd dat de onvoltalligheid van het personeel den dienst aanmerkelijk verzwaart. Dit moet het ergste zijn bij de machinisten, terwijl de torpedodienst er dermate onder lijdt, dat er torpedobooten zijn, die niet varen kunnen uit gebrek aan machinisten. Ook de zeeofficieren lijden door herhaalde verplaatsingen wegens gebrek aan wachtdoende officieren, hetgeen gedeeltelijk was toe te schrijven aan de slechte regeling en het weinige vooruitzien der autoriteiten, waarop de kapitein ter zee van Rossum reeds wees (zie de revue in de April-afl. van dit jaar bl. 546). De minister van marine beloofde in de Tweede Kamer maatregelen om het verloop in de officiersrangen tegen te gaan. Als gevolg daarvan wordt thans non-activiteit buiten bezwaar van den lande geweigerd aan officieren, die eene betrekking buiten het zeewezen waarnemen, doch het gevolg is dat verscheidenen na zulk eene weigering definitief ontslag vragen, terwijl bij het toestaan van bedoelde non-activiteit nog een kans bestond dat zij, wien het in het particuliere minder goed beviel, weder in den zeedienst zouden terugkeeren. „Een der grootste grieven", zegt de inzender verder, „zoowel van officieren als minderen, is het aanhoudend overplaatsen zoowel op de schepen onderling, als in de verschillende directies en hetgeen voortvloeit uit het groote incompleet. Hierdoor toch is het absoluut onmogelijk om een goed geoefende bemanning te krijgen, waarvan officieren en minderen met het schip en met elkaar vertrouwd zijn. Er wordt wel voortdurend geëxerceerd en opgeleid, maar het succes daarvan blijft uit, want in zeer korten tijd is er geheel ander personeel, dat dan weder van voren af aan moet beginnen. Dat hierdoor zoowel bij de officieren als bij de minderen de ambitie er niet op vooruitgaat, behoeft wel geen nadere verklaring".

Ten slotte wordt gewezen op de uitgaven, waarin de zee-officieren vervallen bij het vlag vertoonen in het buitenland. Men komt in aanraking met oorlogsschepen van andere naties en dan komt het zeer dikwijls voor, dat de onderofficieren en minderen van het Hollandsche oorlogsschip geinviteerd worden door hunne collega's van een vreemd schip, hetgeen niet alleen aangenaam voor hen is, maar bovendien ook zeer nuttig. Zulke „partijen", zooals de schrijver het noemt, worden bij de meeste vreemde marines echter bekostigd door den Staat en is daarvoor een bijzondere kas of speciaal fonds

aan boord aanwezig. Bij ons moeten contrabeleefdheden door onderofficieren en minderen uit eigen middelen gedaan worden, want de zoogenaamde scheepskas, welke daarvoor aangewend zou kunnen worden, is volgens den schrijver daarvoor ontoereikend en er ook niet voor bestemd.

Hetzelfde geldt voor de officieren, zoodat op die wijze eene buitenlandsche reis voor allen zeer bezwarend is. Er zijn wel een paar uitzonderingen geweest, waarbij de commandant representatiegelden medekreeg, doch de som was dan zoo gering, dat daarmede slechts een klein gedeelte van de gemaakte onkosten kon worden afgedaan.

Dat men over het geheel tegenover de zeeofficieren wel wat schriel te werk gaat, valt ook af te leiden uit een ingezonden stuk in dezelfde courant van 27 Juli jl., waarin een zeeofficier zich beklaagt over de beperking van hun recht op verblijfkosten.

Bij de menigvuldige overplaatsingen waaraan zij onderhevig zijn, is men er reeds sedert jaren op bedacht dat recht te beperken, door de aanwijzing van een hut op eenig schip, ook al was die hut practisch voor een of twee dagen niet te betrekken, dikwijls aan boord van schepen, waar de dekken gebreeuwd, het officierslogies geschilderd wordt of die kolen lagen te laden.

„Nu echter", zegt deze zeeofficier, „heeft een vindingrijke geest aan het departement van marine een middel bedacht om ook in die gevallen, waarin geen hut of ander verblijf kan worden aangewezen, den zeeofficier het declareeren van verblijfkosten te beletten; men plaatst hem, zij het dan ook maar voor enkele dagen, ter plaatse aan den wal, waar hij zijn werk heeft te verrichten, en geeft hem gedurende die enkele dagen het tractement verbonden aan zijn rang als aan den wal geplaatst zonder vrije woning.

Daar nu dit tractement voor de jongeren schijnbaar *f* 400 à *f* 500 grooter is dan het hun toekomende tractement aan boord, genieten zij een schijnbare schadeloosstelling van *f* 1.10 à *f* 1.35 per dag. Onnoodig te zeggen, dat daar waar voor elken ambtenaar, die tot de zelfde klasse van declareeren behoort, zes gulden per dag wordt uitgetrokken, de zeeofficier geen kans ziet zich logies en voeding voor *f* 1.35 per dag te verschaffen.

Maar het leelijkste van de zaak is, dat die schijnbare verhooging van het tractement inderdaad slechts van administratieven aard is, want zoo spoedig de verhooging van *f* 400 à *f* 500 ingaat, verliest de officier zijn tafeltoelage van *f* 300, vermeerderd met *f* 146.95, als zijnde de waarde van de voor hem aan de officierstafel verstrekte voedingsmiddelen, zoodat in werkelijkheid op hem de geheele kosten van verblijf worden verhaald en het rijk er niets van betaalt."

Het schijnt dat een zeeofficier, die zich bij deze regeling niet wenschte neer te leggen, bij een den Staat der Nederlanden aangedaan proces, niet ontvankelijk werd verklaard. Daarom tracht de inzender door publiciteit te bereiken, hetgeen door recht niet verkregen werd.

* * *

Siam. In de *Nieuwe Courant* van 23 en 24 Juli komen een tweetal artikelen voor omtrent *Siam*, geteekend P. C. H., waarin dit rijk vergeleken wordt met den bewoner van een huis, dat vroeger in een achterbuurt gelegen,

tusschen zijn naaste buren (Tonkin en Birma) een dragelijk figuur sloeg, maar nu deze door groote heeren, zooals Frankrijk en Groot Britannië vervangen zijn, die door nieuwerwetsche gevels de straat tot een moderne boulevard willen hervormen, met zijne woning uit de rooilijn geraakt. De machtige buren zijn hiervan niet gediend en dringen steeds aan op hervorming, waarbij zij het niet laten ontbreken aan wenken, dat er wel middelen te vinden zouden zijn om het terrein, dat hun een ergernis geworden is, bij het hunne te voegen, om het dan naar goedvinden in te richten. De naijver, welke hierdoor ontstaat, geeft Siam de gelegenheid om zich te handhaven, maar het geeft door noodelooze prikkeling van zijn buren, wel aanleiding tot moeilijkheden. De verwikkelingen met Frankrijk zijn reeds van ouden datum en hebben in 1893 tot eene uitbarsting geleid, toen twee Fransche oorlogsschepen door de versperringen heen de Menamrivier wisten op te stoomen, de forten en de gewapende vaartuigen tot zwijgen brachten, voor Bangkok verschenen en een tractaat wisten door te drijven, waarbij Frankrijk een aan Fransch Indo-China grenzende strook gronds langs de Mekong-rivier verkreeg, alsmede een geldelijke schadevergoeding en de toezegging dat Siam in een neutraal verklaarde strook van 25 K.M. breedte langs de grens geen bezetting mocht leggen. Een ander district, Chantaboen, werd tijdelijk als pand voor de stipte naleving aan Frankrijk afgestaan.

Nu zijn echter in die neutrale zone, zooals Frankrijk beweert door Siam's toedoen, onlusten ontstaan en de pers, bijgestaan of wellicht voorgegaan door de bladen in Fransch Indo-China, dringt op krachtige maatregelen aan. De schrijver acht het niet onmogelijk dat de groote bedrijvigheid in Toulon, waarvan men eenige weken geleden hoorde, in verband gebracht moet worden met eene mogelijke expeditie naar Siam.

Doch ook Engeland begint naar een stok te zoeken om dezen staat te lijf te gaan, waartoe de aan Siam onderhoorige Maleische staatjes op het schiereiland Malakka de gelegenheid geven, aangezien het overige gedeelte onder Britsch beschermheerschap is geraakt.

„De radja van Patani, een dezer Siameesche wingewesten, is door de Siameezen aan boord van een gewapend vaartuig gelokt en weggevoerd. Een groote gisting onder de Maleische bevolking van Patani is hiervan het gevolg, en het vergaan van een ander Siameesch oorlogsscheepje wordt aan hun weerwraak toegeschreven. Er zouden voor het vertrek in dat schip gaten geboord zijn. In de Straitsbladen wordt de schuld van deze verwikkelingen aan Siam geweten.

In een ander staatje is het de Maleische sultan zelf die het ongenoegen der Engelschen heeft gaande gemaakt, en ook dit geval wordt Siam ten laste gelegd. De sultan van Tringanoe dan, heeft voor de opvoeding van zijn kinderen een Britsch-Indische onderwijzeres in dienst genomen, welke hij door dwang van het Christendom tot den Islam schijnt te willen bekeeren. De middelen daartoe door hem aangewend zijn, volgens ter sluik aan de Straits Times (het voornaamste blad in de Straits Settlements) toegekomen berichten, onthouding van salaris en gevangenzetting. Volgens Oostersche begrippen zijn dit al zeer zachte dwangmiddelen, en de arme man zal zeker verbaasd hebben gestaan, toen hij vernam welk een storm er tegen hem was komen opzetten. Ongelukkig voor hem is de onderwijzeres Britsch onderdaan,

en hoewel er weinig of geen Europeesch bloed in haar aderen stroomt, is dit reden genoeg voor het Singapore-blad om hem heftig aan te vallen".

Het heeft den schijn dat de klachten over het geheel het doel hebben om Engeland met Frankrijk gelijken tred te doen houden als tot dadelijkheden wordt overgegaan en eveneens grond te doen hebben om gewapender hand in te grijpen.

Frankrijk en Groot-Britannië zijn evenwel door een in 1896 gesloten overeenkomst tegenover elkander gebonden, wat Siam betreft. Geen dezer mogendheden mag, zonder toestemming van de andere, troepen brengen of bijzondere voordeelen bedingen in een door die conventie afgebakend gebied, dat nagenoeg het geheele Rijk omvat.

Het schijnt waarschijnlijk dat beide in onderling overleg zullen handelen, terwijl er weinig verwachting bestaat dat Siam zelf aan de onlusten en misstanden een einde zal maken.

Omtrent de geringe kans dat het Siameesche volk zichzelf opheffen zal, wordt in het tweede artikel verwezen naar een stuk in de *Straits-Times*, getiteld: „The Siamese in the struggle of the races. An ethnico-political study by Homo Malayensis." Deze schrijver plaatst de Siameezen in den Tibeto-Indo-Chineeschen tak van het Mongoolsche ras en herinnert er ons aan, dat de rest van dien tak, behoudens een twijfelachtige uitzondering voor de Chineezen, zijn onafhankelijkheid heeft moeten prijsgeven en onder Europeeschen invloed is geraakt. Zijn jarenlange waarnemingen hebben hem den Siamees doen kennen als sluw (c u n n i n g) in hooge mate. Sluwheid geldt bij hen voor schranderheid. Versterkt met een bijmengsel van uitstellen, chicane en onderkruiperij moet deze eigenschap voor hun hoogere ambtenaren tevens dienst doen als staatsmanskunst. Het beetnemen met deze middelen van een vertegenwoordiger eener vreemde mogendheid, van kooplieden of personen die concessies van de Regeering aanvragen, of zelfs van hun eigen collega's geldt onder de Siameesche ambtenaren voor het toppunt van diplomatie. De schrijver wil niet zeggen, dat de Siamees een leugenaar is, want leugenaar is geen parlementaire uitdrukking en bovendien te zwak voor hetgeen hij zeggen wil.

Gebrek aan moed is een ander kenmerk van het ras. Tijdens het forceeren van de versperringen in de rivier door de Franschen, schijnen de Siameesche soldaten en matrozen zich lafhartig gedragen te hebben, terwijl de hooge ambtenaren Bangkok verlieten en niet terugkwamen voordat het gevaar was geweken.

Vaderlandsliefde is evenmin een hunner deugden. Ambtenaren van alle rangen zorgen in de eerste plaats voor zichzelven en degenen bij wie afpersingen en omkooperijen niet aan de orde van den dag zijn, moeten als hooge uitzonderingen worden beschouwd. Wie bij hen aanklopt, om gunsten of slechts om recht, moet zijn aanzoek met geschenken ondersteunen. Gunsten worden afgemeten naar de waarde dier geschenken.

De schrijver kent den Siameezen een zeker uithoudingsvermogen toe. Hij acht hen niet wreed van nature, maar geheel ongevoelig voor het lijden van anderen. Hij noemt hen verder zelfzuchtig, indolent en onbekwaam tot eenig initiatief. Zij zijn matig, maar de weinigen die zich aan drank of opium overgeven, raken er hopeloos aan verslaafd. Hun lust tot dobbelen doet hen na het verlies van hun bezittingen, hun vrouwen, kinderen en zichzelven op

het spel zetten. Slavernij is in naam afgeschaft, maar komt nog veel voor. Zoo ook veelwijverij voor degenen die zich die weelde kunnen veroorloven.

De hoofdstad des rijks, Bangkok, hoewel honderdduizende inwoners tellende, heeft geen ander drinkwater dan wat de Menamrivier levert. Niets wordt er uitgegeven om aan den slechten gezondheidstoestand een einde te maken. Er heerscht steeds cholera.

Industrie is er zoo goed als niet. Zelfs voor het kenmerkende in de nationale kleederdracht (panung of palai) zijn zij aangewezen op den invoer door inlandsche kooplieden uit Bombay. Schilder- en beeldhouwkunst doen nog denken aan een tijdperk van barbaarschheid.

Het lichtpunt is zeker de landbouw, maar de bevredigende toestand, waarin deze verkeert, is meer toe te schrijven aan de groote vruchtbaarheid van den bodem, dan aan de energie van de bevolking.

Het boeddhisme is de heerschende godsdienst in Siam, doch het aanbidden van geesten, duivelen en dieren wordt nog aangetroffen. De uiterlijke schijn doet in Siam op godsdienstig gebied alles. De armen voeden de priesters, de rijke standen en de adel bouwen tempels. Voor het onderhoud daarvan wordt echter niets gedaan, zoodat deze uit architectonisch oogpunt dikwijls verdienstelijke gebouwen veelal in verval zijn.

De inrichting der regeering, in naam een constitutioneele monarchie, verleidt den schrijver tot vergelijkingen met Gilbert Sullivan's operettes, waaraan hij zelf een einde maakt als hij zich plotseling herinnert, dat hij niet voor Punch maar voor een ernstig blad schrijft. Zoowel de eigen, als halve en aangenomen broeders zijn, naar hij ons mededeelt, door den koning tot zijn ministers verheven, terwijl diens vele zoons hooge staatsbetrekkingen met luid klinkende titels bekleeden. Op bekwaamheid wordt hierbij niet gelet en de zotste dingen zijn uitgelekt van de nachtelijke familie-bijeenkomsten, welke voor kabinetsvergaderingen moeten doorgaan.

Als goede eigenschappen worden hun stoïcijnsche kalmte en hun geduld in tegenspoed genoemd. Toch is de slotsom dat de Siamees behoort tot een minderwaardig ras, dat de voogdij van hoogerstaande rassen noodig heeft en waar het aan zich zelven overgelaten wordt, gewoonlijk eindigt met te gronde te gaan. Dat die voogdij de taak van Engeland en niet van Frankrijk is, wordt begrijpelijkerwijze in het stuk van de *Straits-Times* nader uiteengezet.

Het wil den schrijver van het artikel in de *N. C.* voorkomen dat de Fransche en Engelsche bladen in Europa thans minder over de Siameesche aangelegenheden spreken dan voor eenigen tijd en hij vraagt: „Is dit een teeken, dat de beide rijken onderhandelen over een gemeenschappelijk optreden? misschien wel over een verdeeling? Of is Frankrijk, nu Engeland door den vrede in Zuid-Afrika de handen meer vrij heeft, plotseling minder oorlogszuchtig geworden?"

In aansluiting aan deze vraag kan vermeld worden dat blijkens berichten uit Bangkok de Fransche zaakgelastigde zijn paspoort vraagt, aangezien hij moeilijkheden ondervindt bij de uitoefening van zijn taak. De eigenlijke Fransche gezant, de heer Klobukovski is met verlof naar Europa vertrokken en men vraagt zich af wat er na zijn vertrek kan gebeurd zijn, dat zijn plaatsvervanger dwingt zijn post te verlaten.

„Het eenige nieuwe feit", leest men in de *Nieuwe Courant* van 10 Aug. jl., „dat bekend werd, is den 4en Augustus uit Bangkok aan den Parijschen *Matin* geseind, en stelt er mee in kennis, dat zeshonderd opstandelingen het plaatsje Muang Pray (pl.m. 140 K.M. ten zuidoosten van Chiengmay en op ongeveer gelijken afstand ten westen van de Mekong-rivier) bezet hebben, en er rijst en ammunitie verzamelen, terwijl hun aantal gestadig toeneemt. 25 Siameesche ambtenaren zijn er afgemaakt, doch de Europeesche inwoners gespaard gebleven. 2000 man Siameesche troepen worden er inderhaast heengezonden.

Dit feit past echter zoo geheel in het kader van den chronischen toestand van anarchie en opstand in noordelijk Siam, dat het niet waarschijnlijk is, dat daarin de aanleiding voor den stap van den Franschen zaakgelastigde moet worden gezocht. Trouwens, Muang Pray ligt buiten de Fransche invloedsfeer."

Later leest men weder dat het dagblad *Le Temps* het bericht tegenspreekt omtrent de slechte verstandhouding met Siam en zegt dat het door de samenkomst, te Parijs, van den heer Klobukowsky, en van Phya-Sri, Siameesch gezant aldaar, mogelijk zal zijn, binnenkort de onderhandelingen aan te vangen die, naar men hoopt, een eind zullen maken aan de geschillen die sedert eenigen tijd tusschen de Fransche regeering en de Siameesche gerezen zijn.

* * *

Hertrouwen van weduwen en verlies van pensioenen. In de *Locomotief* van 11 Juni jl. wordt de bepaling dat weduwen van ambtenaren, die hertrouwen, gedurende dat tweede huwelijk haar weduwenpensioen verliezen, voorgesteld als eene aanleiding tot onzedelijke verhoudingen. De schrijver, die zich P. teekent, beweert hier geen zeer zeldzame uitzonderingen tot regel te verheffen, maar vele voorbeelden te kunnen aanhalen van het dientengevolge verkeeren in vrijen echt. „Het zou de moeite loonen," zegt hij, „eens over een groot aantal jaren na te gaan, welke voordeelen de fondsen hebben van het hertrouwen van weduwen, hoe groot gemiddeld de baten zijn, voortvloeiende uit het gedurende een zeker aantal jaren onuitbetaald blijven van jaargelden van vrouwen, die de weduwkap afleggen."

Wanneer die kleine inkomsten ook maar eenigszins gemist kunnen worden, dan mogen volgens den schrijver de weduwen- en weezenfondsen niet achter blijven om door het nemen van zulk een maatregel een einde te maken aan toestanden, waarbij de achting voor de vrouw lijdt en de kinderen reeds voor hunne verschijning op de wereld veroordeeld zijn.

* * *

De strijd om gezag in Madioen heet het hoofdartikel in de *Locomotief* van 19 en 20 Juni j.l., waarin de heer P. Brooshooft het bezwaarschrift bespreekt dat de gewezen regent van Madioen, Raden Mas Adipati Broto di Ningrat, heeft doen verschijnen maar niet in den handel bracht, getiteld: Confidentieële mededeelingen aan de Nederlandsche volksvertegenwoordiging." Het artikel begint met de aanhaling van drie gouvernementsbesluiten. In het eerste van 16 Juni 1899, genomen door den G. G. van der Wijck, werd hem de ontevredenheid der Regeering betuigd over een door hem aan den Resident van Madioen gericht ongepast schrijven en hem eene onherroepelijke laatste

waarschuwing gegeven. Bij het tweede besluit van 7 Jan. 1900 van den tegenwoordigen Landvoogd wordt hij geschorst en gelast zich tijdelijk naar Padang te begeven; bij het derde wordt hij eervol uit 's lands dienst ontslagen. In het bedoelde vlugschrift wil de ex-regent het doen voorkomen alsof de tegenwoordige resident Donner de vijandelijkheden begonnen is en brengt eenige redenen daarvoor bij. Volgens den heer Brooshooft ligt de aanleiding tot al het gebeurde buiten deze bagatellen maar veeleer in den hoogmoed van den ex-regent, welke zich nu weder openbaart in een bij de brochure gevoegden stamboom, waarin hij zich afstammeling noemt van de zeven voornaamste vorstenhuizen van Java. Zulk beschouwen van hooge afkomst als eene persoonlijke verdienste is op zichzelf volgens de Javaansche opvattingen wel geen ondeugd, maar het wordt dit wanneer het leidt tot aanmatiging en ongepaste houding tegenover Europeanen in het algemeen en den vertegenwoordiger van het Nederlandsch gezag in het bijzonder.

De ex-regent heeft het tegendeel trachten te bewijzen door zich te laten voorstaan op zijn goeden naam bij andere residenten, doch haalt volgens de *Loc.* ten slotte slechts de brieven van twee dezer aan, waarvan de eene hem ten hoogste waardeerde, daar hij steeds genegen was op diens stokpaardje mede te rijden betreffende het omheinen der velden tegen veediefstal, dat een groote bron van last en arbeid voor de bevolking werd, terwijl de andere zich, hoe achtenswaardig hij ook was, door den regent en den hoofddjaksa heeft laten influenceeren om eene onbekookte opium-huiszoeking te laten doen bij 's regents vijand in de kaboepaten van Magetan, die aanleiding heeft gegeven tot 's residents pensionneering. Laatstbedoelde zoude volgens den schrijver „zich zelf in de vingers gesneden hebben, indien hij zijn bondgenoot in de gewichtigste episode van zijn Madioensch bestuur (dat trouwens slechts $1^1/_2$ jaar duurde) geen lof had toegezwaaid"!

De kern der quaestie is evenwel niet dat de regent een onbekwaam ambtenaar geweest zoude zijn, maar dat hij een ongepaste houding aannam tegen den vertegenwoordiger van den G. G. en dat hij, toen daardoor wrijving ontstond, zich niet ontzag van de in de genoemde besluiten vermelde intrigues. Juist tegen die residenten, welke hij als minder voornaam beschouwde, sloeg hij een aanmatigenden toon aan. Een en ander wordt meer uitvoerig aangetoond en ten slotte zijn optreden tegenover den heer Donner en tijdens de kroningsfeesten in 1898 besproken. Na het eerstgenoemde besluit dat van een en ander een uitvloeisel was, moet de stemming van den regent in 1899 tot werkelijken haat tegenover den resident zijn aangegroeid en het is opmerkelijk dat juist in October van dat jaar in Madioen „letterlijk een stortvloed van diefstallen losbarstte, en daaronder zeer bijzondere, bij den resident, (een stuk gordijn, 's residents hoofddeksel en een paar andere kleinigheden), in het politiekantoor (overtuigingsstukken van landraadszaken waaronder een aan den resident behoorende tondeuse), twee malen bij den commies op het residentiebureau, bij een waterstaats-ambtenaar, bij een onderwijzer? Hoe het ligt in den aard des inlanders om bestuurshoofden die zij niet mogen lijden soesah te bezorgen door de openbare veiligheid in de war te brengen, is algemeen bekend, en *deze* diefstallen na *deze* omstandigheden geven zeer zeker te denken. Ik wil," vervolgt de heer Brooshooft, „hierin echter geen bepaalde meening uitspreken, maar dat het onderzoek

groote bezwaren tegen den regent aan het licht bracht, bewijzen de woorden zelf van het 7 Jan. 1900 gevolgde verwijderingsbesluit naar Padang «dat o.m. zware vermoedens tegen hem (regent) zijn gerezen als zoude hij zich niet hebben ontzien te heulen met dwangarbeiders om door een weefsel van intrigues onschuldigen aansprakelijk te stellen voor een in den nacht van 6 op 7 October 1899 ten residentiehuize gepleegden diefstal".

Het verdedigingssysteem van den gewezen regent tegen deze regeeringsverklaringen, zoowel in de bedoelde brochure als in een viertal aan de Tweede Kamer gerichte requesten, moet zich steunen op de tegenverklaring dat de resident Donner op grond der hiervoren bedoelde verhoudingen een haat tegen hem koesterde en er belang bij had zijn eigen handelingen te rechtvaardigen, waartoe hij op zijn beurt door misdadigers en gespuis valsche verklaringen zou hebben doen afleggen en getuigen intimideeren. Van dit bewerken worden door den ex-regent allerlei mededeelingen gedaan. Hier staan dus twee beschuldigingen van heulen met gespuis tegenover elkander, welke noch te bewijzen noch te weerleggen zijn en waarbij men zich tot de waarschijnlijkheidsrekening moet bepalen. De beschuldiging evenwel dat de resident, uit haat en vervolgingtwoede tegen den ex-regent, al diens aanhangers en familieleden zou ontslaan en vervolgen is wel min of meer te controleeren. Dat na den stortvloed van misdaden, die in Oct. 1899 over Ngawi en Magetan losbarstte, vele personen gestraft of administratief verbannen werden en dat in deze veelbeteekenende onrust van het land sommige familieleden van den ex-regent scherp in 't oog werden gehouden, is niet te verwonderen, vooral niet in verband met de bijzonderheden, die hier over sommige van die familieleden worden medegedeeld. Daarentegen blijkt uit andere dat de resident niet uit *parti pris*, d. w. z. ook waar zij niet onder verdenking vallen, tegen de familieleden van den regent agiteert.

De ex-regent beklaagt zich dat door zijn verwijdering naar Padang, art 47 en 48 v/h Reg.-Regl. zijn geschonden. Volgens de Kamer-commissie is echter de eigenlijke verwijdering in den zin van art. 47, door den last om zich tijdelijk naar Padang te begeven, niet toegepast. Wel acht de Commissie het onbillijk dat waar op den ex-regent bij het besluit van eervol ontslag een *blaam* werd geworpen, van n.l. in betrekking te staan tot personen van ongunstige reputatie, enz., hij zelf daarop niet behoorlijk is gehoord en dat hem geen vergoeding is gegeven voor zijn gedwongen reis naar Padang. In plaats van de formaliteit van een nader verhoor, acht de heer Brooshooft het zenden van een regeeringscommissaris naar Madioen gewenscht en de geldquaestie gemakkelijk te verhelpen. Het derde punt dat de regent voorbrengt, behalve de vragen om een onpartijdig onderzoek en om schadeloosstelling, namelijk zijne verbanning naar Padang te willen qualificeeren als een onwettige regeeringsdaad, kan wegens de genoemde interpretatie niet in aanmerking komen, terwijl het vierde punt: de schuldigen in zijne zaak te ontmaskeren en te straffen, slechts beteekenis zoude kunnen krijgen „wanneer *werkelijk* mocht blijken dat de resident, uit louter animositeit tegen den ex-regent en diens familie, tal van onrechtvaardigheden en machtmisbruiken had begaan".

In het tegengestelde geval zoude het volgens de heer B. billijk zijn en de regent het aan zich zelf hebben te wijten, als hij inderdaad verbannen werd, desnoods buiten Java.

Het einde van deze zaak wordt met spanning te gemoet gezien, want de rust in het Madioensche schijnt nog alles behalve verzekerd en in de *Semarang Courant* moet een bericht zijn opgenomen betreffende vreeselijke ketjoepartijen in de aan Magetan grenzende Mangkoe-negorosche landen — de Vorstenlanden dus — door een bende maraudeurs, onder hoofdleiding van eene als hadji vermomde vrouw. In hoeverre men hierin aanleiding vindt om thans ook den regent van Magetan te betichten, is ons niet duidelijk, doch in elk geval hebben de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur in deze residentie een zware taak.

* * *

De uitkomsten der opium-régie worden nog eens besproken in het *Alg. Handelsblad* van 28 Juli jl. De oorzaken van het geconstateerde mindere debiet *kan* volgens dat blad te danken zijn aan: *a.* de régie zelve en de in verband daarmede genomen maatregelen; *b.* den achteruitgang van den economischen toestand der bevolking en *c.* aan toenemenden smokkelhandel. Omtrent dit laatste punt dat ook de *Locomotief* ter sprake bracht (zie de revue in de Aug.-afl. bl. 1122) meent het *Handelsblad* alle reden te hebben om niet aan toenemenden sluikhandel te gelooven. Vooreerst, omdat de regie verschillende middelen in het leven heeft geroepen om dien sluikhandel te bestrijden.

Hare verpakking van opium in tubes, die niet kunnen worden nagemaakt, maakt al dadelijk het bezit van onwettig opium veel gevaarlijker dan voorheen. Waar de pachters vroeger zelf smokkelden, was het ingevoerde opium weldra veilig, thans blijft alle ruwe opium, of bereid opium dat niet in de regie-verpakking voorkomt, contrabande totdat het verbruikt is.

Met de invoering der regie is, in elk gewest, de politie belangrijk versterkt, en wordt zij beter betaald. Zij staat niet meer bloot aan de verleiding der pachters; was het onder de pachters, met hun „ambtelijk prestige", geen regel dat zij de gansche inlandsche politie beheerschten?

Verder geven de tiendaagsche rapporten der debitanten voortdurend aanleiding om na te gaan of er reden is aan sluikerij te denken en door de opkoop van djitjing (afschraapsel van de opiumpijp), die bij regie- en andere opium niet dezelfde samenstelling heeft, bestaat eveneens een middel om te weten of onwettige opium is gebruikt.

Wat daartegenover de practijk betreft kan men aannemen dat, waar de politie zooveel sterker is dan voorheen, vermeerderde smokkelhandel ook aanleiding tot meer aanhalingen zoude moeten geven, en met eenige cijfers wordt aangetoond dat deze betrekkelijk gering zijn, terwijl omtrent Besoeki, waar de regie in 1896 werd ingevoerd en tegelijk zoo goed mogelijk maatregelen werden genomen ter bestrijding van den smokkelhandel uit Bali wordt geconstateerd, dat het debiet, ondanks andere oorzaken van dalen, stationnair bleef en voortdurend 25% hooger was dan in de laatste jaren van de pacht. „Hieruit blijkt zeker," zegt het blad, „dat waakzaamheid tegen den sluikhandel vooral in de nabijheid van Bali steeds noodig blijft, maar ook dat de pachters vóór de invoering der regie, den sluikhandel *niet* voldoende wisten te beletten."

In het verder gedeelte van het artikel wordt het verband van de daling

van het debiet met den economischen toestand besproken doch ook geconstateerd dat blijkbaar het aantal opiumschuivers vermindert en dat de neutrale houding die de Regeering tegenover het gebruik aanneemt dit doet dalen, hetgeen nog bevorderd wordt door strenge wering van allen tusschenhandel en dat alle hoofden nu weten dat de Regeering het opiumgebruik afkeurt.

* * *

Onze verhouding tot Gowa. In het *Alg. Handelsblad* van 1 Aug. jl. wordt het bezoek besproken, dat de heer Van Kol bracht aan den vorst van Gowa op Celebes, terwijl de laatste aflevering van het *Tijdschrift van het Kon. Aardrijkskundig Genootschap* (No. 4, 1 Juli 1902) naast eene beschrijving van dit rijkje, van de hand van den 1sten luitenant bij den Top. dienst in N.-I. den heer V. J. van Marle, eene keurige kaart reproduceert op de schaal 1 : 200.000 zoodat er ook door de medegedeelde literatuur ruim gelegenheid is nader met dit volk kennis te maken. De sympathie, waarvan de vorst en zijn gevolg ten opzichte van onze Koningin blijk gaven en welke de heer Van Kol zoo roerend vond, daar het hier een rijk zou gelden, waaraan door ons macht en aanzien zijn ontnomen, geeft het *Handelsblad* aanleiding om ons ook op geschiedkundig gebied nader in te lichten. Bepaalt men zich tot de 17de eeuw, toen Gowa zich niet hield aan het Bongaaische tractaat, dat in 1667 eene expeditie van Speelman besloot en daarop krijgsverrichtingen volgden, waardoor Boni weder onafhankelijk werd en het met Gowa's grootheid in Zuid-Celebes gedaan was, dan heeft de bedoelde uitspraak zin, behoudens het feit, dat zulks het gevolg was van de eigen handelingen van dat rijkje. In later jaren heeft de Compagnie zich echter een trouw vriend betoond en in 1739 den vorst tegen de Boniërs die hem verdreven hadden, gesteund en in zijn gezag hersteld. In 1776 werd de regeerende vorst verdreven door eene oproerige partij en heroverden de Nederlanden het rijk op nieuw voor hem. En wat den lateren tijd betreft zegt de schrijver het volgende:

„In 1866 was er opstand in Gowa, en de opstandelingen maakten zich meester van de Rijkssieraden, het symbool van het gezag.

Die rijkssieraden vielen in handen van ons bestuur, en wanneer dit er aan gedacht had, Gowa te willen annexeeren, dan zou het daartoe de gelegenheid en de bevoegdheid hebben gehad: wie in het bezit is der rijkssieraden, heeft het recht zich te beschouwen als heer en meester van het land. Maar onze ambtenaren gaven ze terug aan den vorst, die daarmede in het gezag werd hersteld (1867).

Wij hebben dus het volle recht, te verklaren dat het tegenwoordige vorstenhuis van Gowa zijn bestaan te danken heeft aan den onbaatzuchtigen steun, bij verschillende gelegenheden daaraan door de Nederlanders verleend. Het heeft dien steun beantwoord met oprechte verknochtheid aan ons bestuur, en geeft daarvan ongevraagd — gelijk in 1894, en ook thans — gaarne de bewijzen.

Bevreemdend is dat niet; wel verblijdend, omdat het ons eenigermate den weg helpt aanwijzen die ook elders in Indië moet worden bewandeld: de daden van ons bestuur, tot tevredenheid en dankbaarheid leidende....."

* * *

De verpondingsbelasting in Indië. Het *Alg. Handelsblad* ontving, blijkens het avondblad van 29 Juli een afdruk van een request van het algemeen Syndicaat voor koffiecultuur en andere bergcultures in Ned.-Indië, waarin wordt aangedrongen op maatregelen, welke kunnen strekken tot behoud van de met ondergang bedreigde particuliere koffiecultuur op Java. Eene groote plaats in dat request wordt ingenomen door de opsomming der bezwaren, aan de verpondingsbelasting, gelijk die thans geheven wordt, verbonden. In verband met de mededeelingen, die daarin voorkomen, draagt het artikel tot opschrift: „Door feiten en cijfers gestaafd" en inderdaad blijkt daaruit naar het oordeel van dat blad overvloedig dat de tegenwoordig gevolgde wijze van aanslag voor die belasting alle waarborg van billijkheid mist en het zegt: „Daar *moet* verandering komen, zoodat de belastingschuldigen in Indië geen redenen meer hebben tot rechtmatige klachten over verregaande willekeur, die leidt tot spoliatie."

* * *

Vreemde soldaten in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 30 Juli wordt er op aangedrongen: Laat ons geen vreemdelingen meer aannemen voor het Indische leger! Niet zoozeer om de misbruiken, die het werven medebrengen, of wegens dien ten gevolge te vreezen internationale verwikkelingen, maar omdat het aanzien van Nederland geschaad wordt door de meening dat wij, wegens de uitgestrektheid onzer koloniën, vreemde soldaten zouden noodig hebben om ons gezag aldaar te handhaven. Dat wij deze best kunnen missen, wordt aan de hand der statistiek aangetoond.

Volgens de laatstelijk openbaar gemaakte statistiek bestond het Indische leger op ulto. 1900 uit 13,762 Europeanen en 22,996 Amboneezen en andere inlanders.

Van die 13,762 Europeanen waren: Nederlanders 10,898, Belgen 1216, Duitschers 1318, Zwitsers 179, Franschen 2, Luxemburgers 93; uit verschillende andere landen nog afkomstig 56.

Maar in de laatste jaren is de sterkte van het leger gaandeweg ingekrompen:

			Europeanen.		Nederlanders.
op ulto.	1895	waren er	16,530	waaronder	13,082
„ „	1896	„ „	16,274	„	12,992
„ „	1897	„ „	15,992	„	12,796
„ „	1898	„ „	16,101	„	12,876
„ „	1899	„ „	15,155	„	12,053
„ „	1900	„ „	13,762	„	10,898

Uit deze cijfers blijkt al dadelijk, dat het mogelijk is ca. 13,000 Nederlanders in het leger te bezitten. Het totaal cijfer daalde, zoodra er minder suppletoire troepen uit Nederland werden gezonden. Terwijl het aantal vreemdelingen weinig (van 400 tot 233) daalde, waren de getallen der in Indië aangebrachte Nederlandsche soldaten in de laatste vijf jaren: 1931, 1629, 1676, 975. 792.

Die vermindering wordt niet verklaard door het feit dat er zich minder menschen voor dienstneming aanmelden, omdat zij bijv. hier te lande zoo veel gemakkelijker aan de kost kunnen komen, maar toen, in verband met den toestand in Atjeh en vooral met den verbeterde gezondheidstoestand het belangrijk overcompleet niet meer noodig was, onthield men er zich van den

overgang van het Nederlandsche naar het Indische leger aan te moedigen. Terwijl van 1896—1900 de aanwerving van Nederlanders buiten het leger tusschen 407 en 563 man per jaar bedroeg, daalde het cijfer van hen die voor goed uit het Nederlandsche leger overgingen van 531 tot 86 à 113 en van degenen, die voor twee jaren naar Indië gedetacheerd werden achtereenvolgens van 600 à 700 tot nul. Sedert Mei 1899 werd de detacheering niet meer toegestaan. Dit laatste wordt door het blad betreurd en het vraagt of het niet beter ware geweest de 201 vreemdelingen die zich in 1900 voor het Indische leger lieten aanwerven af te wijzen en in de plaats daarvan Nederlandsche soldaten tot die krijgsmacht toe te laten. De Nederlandsche dienstplichtigen en de Amboneezen zijn daar van de Europeesche en niet Europeesche elementen de beste en het is wel wat vreemd, dat als men niet veel soldaten noodig heeft, deze het eerste geweerd worden, terwijl men de vreemdelingen blijft toelaten. „Waarom niet andersom?" vraagt het blad. „Men neemt nu in Indië allerlei maatregelen tegen een buitenlandschen vijand; zou het dan geen zaak zijn, allereerst de mogelijke landgenooten van dien vijand te weren uit onze gelederen ginds?"

* * *

Vreemdelingen bij den Geneeskundigen dienst in Ned.-Indië. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 Aug. jl. (Eerste bl. B) spreekt „een oud gediende" over den desolaten toestand, waarin het corps officieren van gezondheid in Indië blijkens de jongste berichten van daar, moet verkeeren, over den geest van ontevredenheid die er moet heerschen en hoe de vele mutatiën door voortdurende bewegelijkheid der troepen dien werkkring bijzonder zwaar maken. De schrijver acht het eene oude geschiedenis, die meermalen in het openbaar is behandeld en noemt besprekingen in het *Dagblad* van 8 Jan. 1884, het *Vaderland* van 20/21 Jan. 1895 en de *N. Rott. Courant* van 10 Febr. 1901 welke, zonder eenig gunstig gevolg zijn gebleven. Dat de verwaarloozing van den geneeskundigen dienst niet alleen de eigen weerbaarheid benadeelt, maar als een bewijs van gemis aan beschaving en humaniteit een volk verlaagt is een uitspraak, die uit de Revue des Deux Mondes van Nov. 1880 wordt aangehaald; doch reeds in 1847 is door den Nederlandschen Generaal Friedrich Balduin, vrijheer von Gagern, die in 1843 met eene belangrijke zending naar Indië vertrok, onder zijne daarover uitgebrachte rapporten, er één geleverd over den toestand en de toekomst van den militairen genee-kundigen dienst, dat nog in de archieven begraven zal liggen. Met veel nadruk is daarin volgens den schrijver er destijds reeds op gewezen, dat wanneer aan zijne adviezen geen gevolg werd gegeven, er een tijd zoude aanbreken, dat men wegens incompleet, tegen hooge premiën vreemdelingen zoude moeten aanwerven, van wie men niet de zekerheid had dat zij de vereischte bekwaamheid bezaten. Deze voorspelling is meermalen bewaarheid en de thans ontvangen Indische berichten geven den schrijver aanleiding „dit hoogst belangrijk onderwerp weêr eens in herinnering te brengen, in het vertrouwen dat de zeer oude, maar nog niet verouderde aanbevelingen van den generaal von Gagern nog eens ter harte zullen worden genomen en de bijzondere aandacht zal worden geleend aan de opleiding van de officieren van gezondheid voor het Nederlandsch-Indische

leger en vooral het compleet houden van dezen belangrijken tak van dienst zonder vreemdelingen, hoezeer daaronder ook vele en hoogst bekwame mannen, die onvergetelijke diensten aan het Ind. leger hebben bewezen, zijn aangetroffen.

Als koloniale mogendheid moesten wij toonen dat wij in onze binnenlandsche aangelegenheden en vooral in ons leger geen vreemdelingen noodig hebben."

* * *

De positie der Assistent-Residenten. In het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* van Juni 1902 bespreekt de heer Ch. E. Bodemeyer in de eerste plaats den rang en de positie van de hoofden van plaatselijk bestuur en wijst op de tegenstrijdigheden en moeilijkheden, die voortvloeien uit het bepaalde in de Bijbladen 3749, 4367 in verband met de staatsbladen van 1820 No. 22 en 1895 No 153, en stelt hij voor aan die ambtenaren den rang van Luitenant-Kolonel toe te kennen. Te voren achtte hij het begrijpelijk dat men er een 20-tal jaren geleden tegen opzag aan de A. R. den hoofdofficiersrang toe te kennen, toen ambtenaren bij het B. B. na 12 à 13 jaar dienst dien rang bereikten, dus na een tijdsverloop, waarin men bij het leger ternauwernood kapitein werd, doch thans moeten zij 20 jaar in ondergeschikte betrekkingen dienen en weldra nog langer om dien rang te bereiken. Daarna dienen zij nog 12 à 13 jaren daarin en de oudsten tellen thans nagenoeg dertig dienstjaren. Het behoeft volgens den schrijver nauwelijks betoog dat het niet langer aangaat dergelijke ambtenaren te doen plaats nemen beneden den jongsten majoor. In verband met de verbetering hunner financieele positie, in het bijzonder van de ouderen op de zoogenaamde dure standplaatsen en met de voorgenomen decentralisatie, waardoor hun werkkring in belangrijkheid tooneemt, klinkt het als eene bespotting dat zij bij de militaire eerbewijzen, geregeld in Bijblad 4367 gelijkgesteld worden met een subaltern officier. De rang van luitenant kolonel acht de schrijver noodig omdat een Regent met den titel van Adipatie dezen ook bezit en blijkens zijne instructie en het zoogenaamde Inlandsche Reglement toch aan den Assistent Resident ondergeschikt is.

In de tweede plaats wordt de bepaling in Bijblad 1665, dat de Assistent-Residenten alleen op zon- en feestdagen en de Resident elken dag de vlag voor hunne woningen mogen doen wapperen als een onpolitiek verzuim gekenschetst.

Ten slotte worden de tractementen besproken. *Staatsbl.* 1900 No. 3 heeft voor de ouderen eene wijziging ten goede gebracht, doch de jongeren zijn in zekeren zin benadeeld. Aannemende dat de vermindering van het aantal Residenten en de vermeerdering van het aantal Assistent Residenten wat de promotiekansen betreft tegen elkander opwegen, gaf de oude regeling met *twee* driejaarlijksche tractementsverhoogingen tegen de nieuwe met *drie* aanleiding tot het minder lang doordienen voor het maximum pensioen en werd men daardoor vroeger gemiddeld drie jaar eerder tot Assistent Resident bevorderd. Een pas beginnend Assistent Resident had toen meestal niet te versmaden emolumenten, zoodat de schrijver tot het besluit komt dat het billijk zoude zijn ze in het vervolg niet op *f* 600 maar op *f* 700 in dien rang te laten beginnen. De geleidelijke overgang tot het maximum zoude door

driejaarlijksche verhoogingen van ƒ 50 gemakkelijk te regelen zijn, terwijl de financiëele gevolgen onbeteekenend worden geacht. Het spreekt van zelf dat twee driejaarlijksche van ƒ 75 nog beter zoude zijn om het lang doordienen te beperken.

* * *

Nieuw-Guinea. Het artikel van den heer Baelde in het weekblad *de Amsterdammer*, besproken in onze vorige revue bl. 1125 geeft den heer Reinier D. Verbeek aanleiding tot een brief in hetzelfde blad van 27 Juli jl., waarin hij uiteenzet dat hij het gevoelen van dezen schrijver niet deelt, als deze tot de conclusie komt dat de vestiging te Merauké maar weder moet worden opgeheven. De heer Verbeek kan zich voorstellen dat daarvoor alleszins afdoende redenen zouden kunnen bestaan, doch dan moet die opheffing geschieden met het onwrikbare voornemen om onmiddelijk op een ander en beter gekozen punt eene nieuwe te stichten. Het bewijs dat Merauke slecht gekozen is, acht hij evenwel niet geleverd en hoewel geen medicus, meent hij op grond van eene langjarige ondervinding op dit gebied, de verklaring te mogen afleggen dat het nalaten of het opvolgen van de lessen die de hygienische wetenschap ons leert, in dergelijke gevallen van overwegenden invloed is.

„Het aanvankelijk bestaan van ongezonde toestanden," zegt hij, „is vrij wel de geschiedenis van al onze eerste nederzettingen aan de kusten van af Batavia tot Atjeh. Batavia moest wegens ongezondheid verlaten worden, maar van het dicht daarbij gelegen Weltevreden, of van Meester-Cornelis, kan men ditzelfde toch niet zeggen, vooral sedert men er artesische waterputten geboord heeft. Voor twee eeuwen geleden werd de westkust van Sumatra, die nu als een der gezondste gedeelten van ons Indië beschouwd wordt, de Pestkust genoemd. Op dezelfde plaats waar de door de O. I. Compagnie aangevoerde mijnwerkers, handwerkslieden en soldaten als ratten stierven, zoodat er een toestand ontstond, die aanleiding gaf tot dien naam, heb ik jarenlang gewerkt en de gezondheidstoestand onder het talrijke onder mijn beheer staande personeel liet niets te wenschen over. Geen enkel sterfgeval wegens ziekte had er plaats. En ook op andere plaatsen heb ik hetzelfde resultaat kunnen constateeren, wanneer maar voor eene eerste vestiging een goed punt uitgekozen werd en bij het aanleggen van het etablissement de eenvoudigste regelen der hygiene in acht genomen werden.

„Ook het aangehaalde vergelijk, ten bewijze dat wij nu, uit een politiek oogpunt beschouwd, ongestraft hetzelfde zouden kunnen doen als in 1835, gaat toch wel niet op. De toestanden zijn niet meer dezelfde. In het begin der vorige eeuw was Nieuw-Guinea een eiland, waarop niemand nog de begeerige blikken had geworpen. Voor Australië zelf zou eerst een paar tientallen jaren later, door de goud-ontdekkingen, die langzamerhand over verschillende deelen van dat werelddeel plaats hadden, een nieuw tijdperk van ontwikkeling en voorspoed aanbreken. In 1835 maakten wij alléén nog maar aanspraak op Nieuw-Guinea. Nu zijn Duitschland en Engeland daar onze buren geworden en men kan er zeker van zijn, dat beiden, en de laatste vooral, maar al te gaarne onze plaats zullen wenschen in te nemen, wanneer wij te kwader ure er toe mochten besluiten om de genomen maatregelen tot eene daadwerkelijke bezit-uitoefening te staken."

Op het oogenblik is het bovendien noodzakelijk zich van den toestand en van de te volgen gedragslijn rekenschap te geven, nu het Britsche gedeelte van Nieuw-Guinea aan Australie is overgegeven en men aldaar aan energieke maatregelen gewend is. Uit een artikel voorkomende in de Londensche *Mining Journal* van 17 Mei jl. worden eenige mededeelingen gedaan ten bewijze hoeveel verder men daar reeds met de kolonisatie gevorderd is dan bij ons. Daaruit blijkt dat de Australiërs over het algemeen ontevreden waren met het stelsel van bestuur der Engelsche ambtenaren, dat zij te langzaam en te conservatief vonden en dat men thans hoop heeft op vooruitstrevende en doeltreffende maatregelen, inzonderheid ten behoeve der verkeermiddelen en der politie. Reeds waren deskundigen bezig de vooruitzichten te bestudeeren voor den aanbouw van rijst, tabak en suiker op groote schaal. Politieescorten werden gevraagd om de troepen goudzoekers in hunne tochten naar de binnenlanden te beschermen, daar nu de helft van elken troep noodig was om tegen de wilde inboorlingen op te treden. Het Yodda-goudveld, met 250 Europeesche mijnwerkers was op het oogenblik het belangrijkste, hoewel moeilijk te bereiken; er werd nog slechts alluviaal-goud gewasschen. Te Gibora hielden zich ongeveer 35 mijnwerkers met goudwasschen bezig en op het Gira-goudveld 60, waarvan sommige er reeds drie jaren vertoefden. Gunstige berichten worden medegedeeld van de Woodlark Proprietary-mijn, terwijl eene Engelsche en verschillende Australische maatschappijen waren gevormd, om door middel van baggermachines het zand van de Mambare en Gira-rivieren te verwerken en men veronderstelde, dat de eerste machine over een paar maanden reeds aan het werk zou zijn.

De wet tot wering van niet blanke arbeiders had de paarl-visschers van Nieuw-Guinea echter zeer onaangenaam getroffen, omdat bij dit bedrijf als duikers voornamelijk inboorlingen gebezigd worden, afkomstig van de Zuidzee-eilanden, van Nieuw-Guinea of van Japan. Men zou nu de vloot der paarl-visschers dus moeten bemannen met blanken, maar dit kon het bedrijf niet betalen. Verschillende meetings waren er gehouden om de zaak te bespreken en men was besloten om de geheele vloot der paarlvisschers van de Torres-straat onder Nederlandsche vlag haar bedrijf te doen uitoefenen, wanneer de regeering van de Commonwealth voet bij stuk hield en niet wilde toegeven.

Er schijnt weinig kans dat de *Aliens Exclusion Act* in Australië zal worden ingetrokken. Men gevoelde wel is waar alle sympathie voor de paarlvisschers, maar men was van den anderen kant ook van oordeel, dat het voor de industrie in het algemeen beter was, dat de paarlvisscherij onder vreemde vlag werd uitgeoefend, dan dat ze een gevaar zou opleveren voor de stricte toepassing van het beginsel van een *Blank Australië*.

Dit zijn, volgens den schrijver, zeker feiten die te denken geven en duidelijk aantoonen dat de toestand sedert 1835 veranderd is.

Na de gevolgen van ons verlaten van dien post uit een politiek oogpunt en de vernedering die er mede gepaard gaat geschetst te hebben, gelooft de schrijver ten slotte niet dat de regeering in deze het meest aangewezen lichaam is om die kolonie productief te maken, doch verwacht hij meer van een geoctroyeerde particuliere maatschappij, ook al moest die aanvankelijk ruim gesubsidieërd worden.

* * *

Ambulante huisvlijtscholen voor inlanders is de titel van een opstel in de Juli-afl. van *het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur*, dat zoowel merkwaardig is wegens den naam van den schrijver, Raden Mas Toemenggoeng Oetoyo, als om den inhoud. In de *Locomotief* van 6 Mei jl. komt toch een brief voor van een ontwikkeld inlander, waaruit het volgende wordt aangehaald.

„Door de benoeming van Raden Mas Oetoyo, inlandsch translateur te Soerakarta, tot Regent van Ngawi heeft de Regeering de ware keuze gedaan en den rechten weg ingeslagen door het inlandsch bestuur in die afdeeling aan een goed ontwikkelden en beschaafden Regent toe te vertrouwen. Immers de nieuw benoemde, die het eindexamen van de H. B. S. met succes heeft afgelegd, heeft zich doen kennen als een uitmuntend landsdienaar, blijkens verscheidene opstellen van zijn hand in het onder zijn redactie verschenen Maleisch maandblad *Pewarta Prijaji*, zich ten doel stellend om de ontwikkeling en de kennis van inlandsche ambtenaren te bevorderen. Hij is niet alleen iemand met opvoeding en beschaving, maar ook een aanzienlijk Javaan, zijnde een zoon van den tegenwoordigen patih van Pekalongan en een kleinzoon van wijlen den Regent van Koetoardjo, zoodat zijn afkomst gepaard met zijn talenten een waarborg is, dat hij zijn hooge positie waard zal blijven. Zijn benoeming tot deze hooge waardigheid is door vele aanzienlijke inlandsche ambtenaren, die de normale opvoeding hebben genoten (meerendeels regentstelgen) ten zeerste toegejuicht, aangezien nu als het ware de Regeering als haar verlangen heeft te kennen gegeven dat voor de vervulling van een regents-vacature bij de candidaten wordt gelet, behalve op eerlijkheid en trouw, meer en in de eerste plaats op de ontwikkeling en beschaving dan op de aanspraken die men kan doen gelden als een der zonen of nabestaanden van den laatsten Regent. Dit is een aansporing en aanmoediging voor de Regenten om hun zonen een goede opvoeding te laten genieten, wil men zijn waardigheid op zijn zoon zien overgaan."

De schrijver begint in het onderhavige opstel zijne ingenomenheid te betuigen met het artikel van Wong Tani over dit onderwerp, dat in de *Indische Gids* van Juni 1901 (bl. 674) verscheen en verwacht dat er, gegeven het loffelijk streven van den tegenwoordigen Directeur van O. E. en N. den heer Mr. J. H. Abendanon, veel kans is dat de stem van Wong Tani niet die eens roependen in de woestijn zal zijn. Na aangehaald te hebben wat hij zich reeds in 1898 omtrent de bevordering van den huisvlijt in een denkbeeldig regentschap voorstelde, geeft hij thans zijne denkbeelden omtrent dit onderwerp als er aan eene algemeene invoering van huisvlijtscholen op Java en Madoera gedacht wordt.

Aan bepaalde ambachtsscholen heeft Java's bevolking vooreerst geen behoefte. „Immers", zegt de schrijver, „waar het gros der inlanders eenvoudige bamboezen huizen bewoont, zich met eenvoudig meubilair behelpt en in den landbouw en het bedrijf slechts gebruik maakt van zeer eenvoudige werktuigen dáár kan het werk van bekwame ambachtslieden onmogelijk de noodige waardeering vinden". Alleen in de steden waar de welvaart grooter is, zoude hiervan sprake kunnen zijn en het wordt zeer voldoende geacht als er bij gelegenheid ambachtsscholen voor inlanders op de drie hoofdplaatsen komen, doch het lot van de leerlingen van zulke instellingen valt buiten 'schrijvers bestek. Hij heeft een waar volksbelang op het oog, namelijk de oprichting

bijna overal, van huisvlijtscholen, „waar de Inlandsche jeugd uit de lagere volksklasse wordt geleerd *om hare verloren oogenblikken door knutselwerk productief te maken*, opdat de Javaan langzamerhand doordrongen zij van de noodzakelijkheid om, wil men in den strijd om het bestaan tot eenige welvaart geraken, de uitermate practische spreuk: *„Tijd is geld"* tot devies te voeren".

Kan tevens de invoering van die scholen de Inlandsche kunstnijverheid veredelen of het ambacht op een hooger peil brengen, des te beter, doch het hoofddoel is het niet en vooral niet als daartoe Europeesche werktuigen aangeschaft of bekwame teekenaars in dienst genomen zouden moeten worden.

Wat de leervakken op de nieuwe scholen betreft stelt de schrijver zich voor dat naar gelang van de beschikbare onderwijskrachten en de plaatselijke omstandigheden les wordt gegeven in, houtbewerking (huisraad en diverse inlandsche gereedschappen), draai- en snijwerk (in hout en bamboe), bamboebewerking, vlechtwerk en vezelbewerking. Hieraan voegt hij als zesde leervak toe schoolkennis, omvattende lezen (vooral van landbouwkundige werkjes). en schrijven, op de lei, met inheemsche karakters, rekenen met heele getallen, meetkunde (alleen voor zoover nuttig voor het dagelijksch leven), hand- en rechtlijnig teekenen (eveneens op de lei).

Gaarne had de schrijver landbouwkennis aan de vakken willen toevoegen, doch aangezien dilettantisme in dit vak slechts den lachlust der ondervindingrijke Inl. landbouwers zou wekken, terwijl niet kan worden aangenomen dat in de naaste toekomst speciaal daarvoor opgeleide onderwijzers zullen kunnen worden in dienst genomen, liet hij dit leervak weg.

Volgens de gegeven indeeling van het onderwijs zouden er aan elke school 6 onderwijzers moeten zijn. De 5 voor huisvlijtvakken worden gekozen uit de bestaande Inl. ambachtslieden, die jong en intelligent genoeg zijn om in het door hen beoefende ambacht les te geven, naar door een deskundige te geven aanwijzingen en zich verder te ontwikkelen. Zij genieten naar gelang hunner bekwaamheid een maandelijksch salaris van *f* 10.— tot *f* 20.—.

Er bestaat geen vrees dat het niet mogelijk zou zijn bij de geringe eischen van bekwaamheid het noodige aantal bijeen te krijgen. Immers timmerlieden, houtsnijwerkers (toekang ngoekir), kunstenaars in bamboebewerking en hoedenvlechters zijn overal in voldoend aantal aanwezig en daar, waar zij moeilijk te krijgen zijn, leveren Japara en Gombong in Midden-Java, Preanger en Tangerang in West-Java nog genoeg geschikt materiaal om geheel Java daarvan te voorzien. Voor vezelbewerking zal het moeilijker gaan en wordt voorafgaande opleiding aanbevolen. Voor het zesde vak, de schoolkennis, komen lieden uit den kleinen adel of het volk van het gehalte der kweekelingen aan de Inl. lagere scholen in aanmerking met een maandelijksch salaris van *f* 20 tot *f* 40 naar bekwaamheid plus *f* 5.— paarden fourage.

Bovenbedoelde onderwijzers geven om beurten les aan een groep van *zes* scholen, elk gelegen in een dessa met een rayon van ongeveer 3 palen en waarvan er vijf hunne centra hebben op ± 5 paal van het midden der centrale dessa, zooals door eene teekening wordt verduidelijkt. De onderwijzers wonen bij zulk een complex van zes scholen allen in de centrale dessa en begeven zich om de beurt achtereenvolgens naar elk der omliggende scholen om daar les te geven. Vrijdags wordt geen les gegeven, doch vereenigen de leeraars zich een paar uur tot onderlinge voorlichting en eigen oefening. Elk

geeft alzoo zes dagen per week les, waarvan één dag op de plaats zijner inwoning; de overige dagen hebben zij 5 à 5½ paal heen en terug af te leggen. Als het begin en de afloop der lesuren er naar geregeld wordt, ziet de schrijver hierin voor de ambachtslieden weinig bezwaar. Waar een spoor of tram is, zoude daar langs vrij vervoer toegestaan kunnen worden. Voor den leeraar in schoolkennis, die van min of meer adellijke afkomst is, zou het loopen heen en terug te vermoeiend zijn, daarom wil hij dezen paarden fourage toekennen. Voor den geregelden afzet der vervaardigde voorwerpen, zouden de centrale scholen zooveel mogelijk op afdeelingshoofdplaatsen, de andere op districts- of onderdistrictshoofdplaatsen gevestigd moeten zijn.

Door eene studie van de kaart komt de schrijver op eene aanvankelijke indeeling van Java in 148 schoolgroepen binnen de streken met 2000 zielen of meer per 1000 H. A.

Wat de gereedschappen en de localiteit betreft, worden de centrale scholen van elke groep van de beste voorzien en krijgen deze een pannen dak, flinke bamboezen wanden en een voldoend ruim erf. De buitenscholen, van lichte constructie, met atap gedekt, worden liefst op het erf van een hoofd gebouwd om ze 's nachts zonder bewaking te kunnen laten. Lage tafels, waaraan de leerlingen op den met matten bedekten grond zitten, zijn voldoende.

Om het schoolbezoek te bevorderen en het voor ouders en leerlingen zoo begeerlijk mogelijk te maken, wordt geen schoolgeld geheven en dienen de door de leerlingen gemaakte voorwerpen aan de vervaardigers te worden geschonken. De schoolbehoeften kunnen met den opbrengst der arbeid worden verrekend.

Omtent de schooldagen en — uren wordt voor de dessakinderen bijv. die het vee hebben te weiden en te drenken eene dagverdeeling voorgesteld in drie gedeelten, als een ochtendles van 8 tot 10½ uur, een middagles van 11 tot 1 en eene namiddagles van 2 tot 4½ uur, waarbij naar omstandigheden de eene leerling alleen een van deze drie bezoekt, of een ander van een tweetal gebruik maakt.

Wat de leerlingen betreft, wegens de dagelijks, met een maximum van 3 palen, af te leggen afstand, zijn de scholen minder geschikt voor meisjes doch de gelegenheid voor deze moet blijven opengesteld. De schrijver verwacht, zonder uitoefening van dwang verreweg de meeste leerlingen van een leeftijd van 10–20 jaar. Volgens de nadere uiteenzetting worden op één school 125 gewone leerlingen en ± 72 in bijzondere vakken verwacht.

Voor elke 12 groepen van scholen wordt een assistent-leeraar aangesteld op *f* 50— *f* 100 's maands en reiskosten, die zoowel aan de gewone leeraars als aan de leerlingen beurtelings onderricht geeft onder toezicht van inspecteurs, waarvan er 3 voor Java en Madura zouden aangesteld worden op *f* 500 à *f* 900 's maands.

Het gevolg van de instelling van deze soort scholen zoude zijn, dat er eenige 2de klasse Inlandsche lagere en eenige gesubsidieerde scholen opgeheven zouden kunnen worden, zooals nader wordt uitgewerkt.

Uit eene vrij gedetailleerde berekening der kosten, komt de schrijver tot eene jaarlijksche uitgaaf van *f* 260.000.— waarvan ± 180.000 leerlingen zouden profiteeren, alzoo per hoofd tegen ± *f* 1.50 per jaar, terwijl hij nog berekend dat door de bezuinigingen welke in verband daarmede op het gewond

Inlandsch onderwijs in te voeren zouden zijn, deze uitgaaf bijna geheel daarin zoude zijn terug te vinden, zoodat de invoering feitelijk geen vermeerdering van jaarlijks terugkeerende kosten zoude vereischen, terwijl deze scholen op een voor den geringen Inlander practischer leest zijn geschoeid dan de bestaande niet aan het doel beantwoordende onderwijsinrichtingen.

In zijne slotbeschouwing bespreekt de schrijver nog hoe noode hij het leervak *handelskennis* heeft weggelaten, waaronder niet te verstaan het bijhouden van boeken volgens de regelen der kunst, maar een algemeen begrip van de usances van den klein- en tusschenhandel, vooral waardeering en kennis van het credietwezen, het nut van coöperatie, de kennis van het letterschrift, enz. waardoor voorkomen zoude worden dat de geheele tusschenhandel en het grootste, meest lucratieve gedeelte van den kleinhandel op Java geheel in handen van vreemde Oosterlingen blijft en niet in die van Inlanders komt. Vooral dat de kostbaarheid van tijd bij deze al heel weinig begrepen wordt, is volgens den schrijver een van de voornaamste redenen waarom de Javaan al heel moeilijk tot welvaart kan geraken, terwijl huisvlijt onderwijs één der beste middelen is om tot de waardeering van het „Tijd is geld" te geraken.

* * *

Cholera en visch. In de *Locomotief* van 30 Juni en de *Preanger-Bode* ven 4 Juli komt de vraag ter sprake in hoeverre het gebruik van visch, inzonderheid van de bedorven visch, die dikwijls naar de dessa's gebracht, wordt van garnalen en van trassi de overbrenging van cholerakiemen kan bevorderen. Dit schijnt tot dusverre niet speciaal onderzocht te zijn, doch het groote percentage Inlanders en Chineezen, die het slachtoffer der ziekte worden, terwijl gevallen bij Europeanen sporadisch blijven, schijnt daarvoor wel aanwijzing te geven en het is goed dat de aandacht op dit onderwerp gevestigd wordt., temeer nu in latere nummers van laatstgemeld blad de mogelijkheid wordt besproken dat men in vele op zich zelf staande gevallen van cholera, misschien met eenvoudige vischvergiftiging te doen heeft.

* * *

De inwijding der Pemaliwerken. Blijkens eene correspondentie voorkomende in de *Locomotief* van 30 Juni, had den 27sten te voren de plechtige opening plaats van het aquaduct over de Pemalirivier te Pontjol, afdeeling Brebes, waarbij de ingenieur Lamminga eene rede hield behelzende een kort woord over de geschiedenis van het werk en een van dank voor de belangstelling, vooral van de zijde der particuliere industrie ondervonden, terwijl hij hoopte dat deze zoude leiden tot waardeering van de kunstmatige bevloeiing niet alleen door het bestuur, als vertegenwoordiger van den Javaanschen landbouwer maar ook door de groote landbouwindustriëelen, wier bekendheid met agrarische toestanden van groot nut kan zijn voor den ingenieur. De landvoogd liet zich niet onbetuigd en zond een waardeerend telegram, waarin de hoop werd uitgesproken dat het groote werk aan zijn doel moge beantwoorden en een blijvend eereteeken vormen voor den ontwerper en uitvoerder. Wij brengen hierbij in herinnering dat blijkens het Verslag der B. O. W. over 1892 van het aftappen van bevloeiingswater uit de Pemali-rivier reeds

meer dan 60 jaar geleden sprake was, doch wegens de vele bezwaren aan het plan verbonden, schijnt men nooit tot een behoorlijk ontwerp te zijn gekomen. In 1885 was men uit een technisch oogpunt eenigszins dichter bij een goede oplossing, maar achtte de toenmalige Inspecteur der Cultures de voordeelen, die van het aanhangige plan te verwachten waren, niet noemenswaardig en bleef de zaak rusten omdat het kort te voren ingevoerde waterstaatsreglement de uitvoering van irrigatiewerken in weinig bevolkte streken voorloopig uitsloot. In 1889 kwam de zaak, ten gevolge van eene nota van den Ingenieur H. van Kol, opnieuw ter sprake. In die nota werd medegedeeld dat een voorloopig onderzoek had geleerd dat uit de Pemali op den linkeroever eene oppervlakte van 31,000 in plaats van 21,100 bouws bevloeid zou kunnen worden. Na vele onderzoekingen, voorloopige plannen en correspondentie met het Departement is ten slotte de prise d'eau gekozen te Notok, op een afstand van ruim 33 KM. hemelsbreedte van de zeekust en werd aldaar het kunstwerk gebouwd, een steenen stuwdam met spui- en inlaatsluizen en met een hoofdkanaal op den rechteroever omdat aldaar betrekkelijk minder terreinbezwaren werden aangetroffen dan aan de linkerzijde, waar het kanaal een zijrivier van de Pemali, de Rambatan, met een aquaduct van 35 M. lengte zoude moeten overschrijden. Daar toch een aquaduct noodig was, besloot men het aanvankelijk aan den rechteroever loopende hoofdkanaal bij Pontjol ruim 20 KM. hemelsbreedte van zee gelegen, over de Pemali zelf heen te voeren met een ijzeren aquaduct en vandaar het hoofdkanaal naar de links gelegen bevloeibare gronden te brengen, terwijl een ander deel der rechts gelegen gronden groot ongeveer 14000 bouw daardoor ook van de bevloeiing profiteeren kan.

Het is dit kunstwerk waarvan de opening thans de kroon op het werk zet. De onderbouw van het aquaduct met brug bestaat uit twee gemetselde landhoofden en twee stoompijlers, waartusschen drie openingen, elk wijd 28 M. De pijlers hebben eene hoogte van ± 12 M. boven den rivierbodem. Aan weerskanten komt het kanaal, om de rivier een voldoend doorstroomingsprofiel te geven, in ophooging en de drie openingen worden overspannen door ijzeren vakwerkliggers, waartusschen de ijzeren kuip voor het water bevestigd is, en waarboven de rijbrug ligt.

De juiste afmetingen van het aquaduct zijn nog niet in de verslagen vermeld, doch daar ongeveer 25 M³. per sec. voor de westelijke irrigatie noodig is, kan men zich met dit cijfer eenigermate eene voorstelling maken van de grootte van dit fraaie kunstwerk.

* * *

De *Anti-irrigator* is eene nieuwe benaming, die het *Soerabajasch Handelsblad*, blijkens het ons toegezonden present-exemplaar van 9 Juli jl. voor den steller dezer revue bedacht heeft in een hatelijk berichtje naar aanleiding van hetgeen wij schreven in de revue der Juni-afl. bl. 834. Wij zouden ons na het artikel in de Februari-aflevering niet meer op ons gemak gevoelen, en ons goed hart in geenen deele bewezen hebben toen wij als spelbreker in de Solovallei-commissie het grootsche werk den doodsteek gaven. Het blad schijnt ons standpunt niet te willen, misschien niet te kunnen begrijpen, doch het kan geen nut hebben dergelijke beschouwingen te wederleggen.

Wij releveeren alleen de opmerking dat er voor ons geen ander dagblad in Indië zou bestaan dan de *Locomotief*. Dit blad kwam ons toevallig het meest onder de oogen; zijn er opstellen in andere couranten, die inderdaad niet onopgemerkt mogen blijven en niet van eene weinig beteekenende persoonlijke strekking zijn als het hier bedoelde, dan houden wij ons voor toezending aanbevolen en zal er zeker een volgende keer in de revue van ons tijdschrft melding van gemaakt worden.

* * *

Eene eigenaardige bestrijding. In een ingezonden hoofdartikel van de *Locomotief* van 7 Juli jl., geteekend R. A. v. S., komt de volgende zinsnede voor: „Wanneer inderdaad, zooals de heer Pierson beweert, de heer de Meyier gebruik heeft gemaakt van gegevens, die hij wist dat foutief waren, om den beweerden permanenten achteruitgang van het vaarwater van Soerabaja te ontkennen, dan voorzeker verschijnt zijne houding in geen gunstig licht." Wij stellen hier eenvoudig de vraag wie van beide partijen door zulke wapenen het meest gekwetst wordt.

* * *

Het Landrente-kadaster. In een drietal artikelen in de *Locomotief* van 2—4 Juli jl. wordt door G. F. W. een overzicht gegeven van de geschiedenis van het landrente onderzoek en van de rol, die het kadaster daarbij heeft gespeeld. Het volgende korte overzicht in het slot resumeert tevens de strekking:

„I. van 1818 tot 1857. De Regeering erkent de noodzakelijkheid van een opmeting en waardeering der bouwvelden, maar onthoudt zich van het nemen van maatregelen om daartoe te geraken.

Dit is een tijdperk nog door velen als de gouden eeuw beschouwd;

II. van 1857 tot 1864. Men onderneemt een kadastrale opname, waaraan de kaarten van de topographische opname ten grondslag strekken. Een weg, die reeds in 1864 als ondoelmatig en onnauwkeurig moest worden verlaten;

III. van 1864 tot 1879. Een kadastrale opname door ondeskundig personeel onder rechtstreeksch beheer van de ambtenaren van B. B. en daardoor vanzelf ten doode veroordeeld:

IV. van 1879 tot 1890. Een nauwkeurige kadastrale opname op groote schaal met het oog op een verwachte algemeene conversie van het individueel grondbezit en een regeling der grondbelasting op wetenschappelijken grondslag.

Een reuzenschrede in voorwaartsche richting, waartoe de tijd niet gekomen bleek;

V. Van 1890 tot 1902. Een tijdperk van samenwerking, euphonistisch genoemd *met* B. B., daadwerkelijk *onder* B. B.

Door technische ambtenaren buiten het vak wordt deze regeling genoemd een grove fout van organisatie en van practisch inzicht.

VI. 1902. De aanvang van een nieuw tijdperk waarin een specifiek kadastrale arbeid zal worden opgedragen aan deskundigen op een heel ander gebied van cartographie, van samenwerking van een militair georganiseerd lichaam met de ambtenaren van B. B. aan een taak, welke aan beide vreemd moest blijven.

Binnen deze tijdperken liggen nog enkele episodes zooals bijv. de snelopname door loerahs, van den hoofdinspecteur Sollewijn Gelpke, episodes die doen denken aan acute ziektetoestanden en op te merken vallen als indigesties in de oeconomie dan het landrente-bestaan.

Aanlokkelijk gemaakt door kunstig gegroepeerde cijfers, gebaseerd op de uitkomsten van speculatief werk zal een poging worden gedaan om de landrentemetingen aan het kadaster te ontnemen en toe te vertrouwen aan den topographischen dienst en ongetwijfeld zal ook aan dien tak van dienst *de geregelde jaarlijksche bijhouding worden opgedragen*, want zonder geregelde bijhouding heeft een belasting-kadaster al spoedig alle waarde verloren.

Daartoe zullen in alle afdeelingen der verschillende residenties bureaux moeten worden opgericht staande onder technisch toezicht.

Dit bevestigt de blijvende medewerking van een militair corps in zake de heffing van de grondbelasting.

Zoo staan wij aan den vooravond van den dag, dat na een cirkelgang van 40 jaren de samenstelling van landrentekaarten uit de topographische kaarten opnieuw zal worden beproefd".

* * *

De cursus der arbeidzaamheid. In het *Alg. Handelsblad* van 3 Aug. jl. wordt nog eens geprotesteerd tegen de opvatting, als zoude het cultuurstelsel aan den Javaan „spaarzaamheid en vlijt" geleerd hebben, welke opvatting van ons koloniaal beleid onlangs in een vergadering van het Britsch Koloniaal Instituut van 15 Mei is opgerakeld door Sir Hubert E. Jermingham. Onder aanhaling van hetgeen de heer van Kesteren in de *Indische Gids* van 1887 (I. 247) schreef naar aanleiding van eene verheerlijking van dat stelsel in de vergadering van de Eerste Kamer op 19 Jan. 1887, wordt er op gewezen, dat het uitsluitend is ingevoerd ten bate van 's lands geldmiddelen . . . . en van de Handelmaatschappij.

* * *

„*Java-drainage?*" bespreekt hetzelfde blad in zijn nummer van 5 Augustus naar aanleiding van de schrijvers op Java, zooals de heeren Homan van der Heide en P. J. F. van Heutsz, die op het voetspoor van menig schrijver over Britsch-Indië een donker tafereel hebben opgehangen van de jaarlijksche „drainage" waaraan Java is onderworpen. Volgens laatstgenoemden schrijver gaat het aldus jaarlijks meer dan honderd millioen achteruit. Het blad acht den grondslag der redeneering onjuist, zoowel omdat de cijfers niet deugen, als omdat aan die bloote cijfers eene veel te absolute waarde wordt toegekend. In het kort worden de factoren ontleed. De kosten van bestuur, leger enz. zijn niet onnut, omdat daardoor de veiligheid is vermeerderd, een einde werd gemaakt aan onderlinge oorlogen, zeeroof, slavenhandel, enz., en waar een deel buitenslands wordt betaald en verteerd kan men niet zeggen dat het volk daardoor verarmt; het zou in slechter conditie zijn, wanneer al dat personeel er niet was. Toegegeven wordt dat een deel van het geld het land uitgaat, doch dit nadeel wordt opgewogen door de voordeelen, welke ons bestuur biedt. Soortgelijke redeneering geldt ook voor de rente der kapitalen in Indische ondernemingen gestoken.

„Nu eenmaal", zegt het blad, „het feit vaststaat dat die kapitalen in Indië

zelf niet beschikbaar zijn, is het slechts de vraag, wat beter zou zijn: de aanwezigheid, of de afwezigheid dier ondernemingen."

Wanneer wij nagaan, hoeveel duizenden inlanders daar hun onderhoud vinden, ook — gelijk met vele ondernemingen het geval is — indien de daaraan ten koste gelegde kapitalen geen behoorlijke rente afwerpen, dan is die vraag voor ons opgelost. Alle arbeid door de inlanders verricht, wordt betaald; de handelswinst komt ten bate van het kapitaal, maar wanneer dit zich onthield, zou de Javaan noch loon, noch handelswinst ontvangen".

Omtrent het derde punt: „Verlies van kapitaal door expeditiën en pacificatiën", geschat op gemiddeld 30 millioen per jaar, wordt aangeteekend dat zulks veel te hoog berekend is; elders zegt de schrijver zelf dat Atjeh ons tegenwoordig niet meer dan 6 millioen kost. Zooals onlangs reeds door het blad besproken was (zie onze revue van Aug. bl. 1095) worden de oorlogsuitgaven op de Buitenbezittingen *niet* betaald door Java, maar uit de opbrengsten der tinmijnen op Bangka en Billiton en die der steenkolenmijnen op Sumatra. De opbrengst van opium- en pandhuispacht wordt ten onrechte op de lijst gezet, omdat deze niet het land uitgaat en waar ten slotte beweerd wordt dat de bestuurskosten der Buitenbezittingen, op 6 millioen geraamd, ten laste van Java komen, wordt de herkomst van dit cijfer niet verklaard en blijft het *Handelsblad* bij zijne meening dat de Buitenbezittingen te zamen hare bestuurskosten dekken.

Wat den voor- of achteruitgang der algemeene welvaart op Java betreft, is met cijfers en statistieken bitter weinig te bewijzen.

„Men zou", zegt het blad, „bijvoorbeeld, om aan te toonen dat er belangrijke vooruitgang is, kunnen spreken van den steeds toenemenden invoer van gezouten visch uit Siam, die sedert 15 jaar met 130 pCt. toenam; als de inlander het geld niet had om dien invoer te betalen, zou hij zich het genot moeten ontzeggen. Of van den invoer van glas en glaswerk, die in hetzelfde tijdvak met 80 pCt. vermeerderde.

In den gedachtengang van den heer Van Heutsz behoort de $6^1/_4$ millioen jaarlijks op Java voor glas- en glaswerk aan de Europeesche fabrikanten betaald, gerekend te worden tot de „Java-drainage", — verarmt Java met dat bedrag. Wij, niet ontkennende dat het de welvaart zou helpen verhoogen als Java zelf zijne glasfabrieken bezat, zien in het feit dat de Javaan thans zooveel meer dan voorheen aan weelde-artikelen kan besteden, een bewijs, van, zij het dan nog bescheiden, welvaart.

Omgekeerd zou het ook niet moeilijk vallen, bewijzen op te sporen dat de welvaart achteruitgaat; dat bijv. in de laatste tien jaren de invoer van katoenen manufacturen ondanks de vermeerdering der bevolking op Java stationnair blijft, is onvoldoende verklaard uit de daling der marktprijzen".

Het *Handelsblad* zelf ziet weinig verandering en gevoelt meer en meer de noodzakelijkheid dat ingrijpende maatregelen genomen worden om de welvaart op voor ieder zichtbare wijze te verhoogen.

* * *

Imperialisme. Onder dit opschrift behandelt de *Nieuwe Courant* in haar nummer van 8 en 9 Aug. eene brochure van den heer van Kol, getiteld, „het Imperialisme van Nederland", zeer waarschijnlijk hetzelfde artikel,

waarvoor de vorige redactie in de Januari-afl. van dit tijdschrift een plaats inruimde en dat ook elders is gedrukt. Een aantal der daarin voorkomende uitspraken zijn reeds in het *Alg. Handelsblad* aan critiek onderworpen; hier wordt meer in het algemeen geoordeeld dat het vluchtige overzicht van onze koloniale geschiedenis, hetwelk in het artikel gegeven wordt niet voldoende is en kan zijn om zich een juist oordeel over onze koloniale staatkunde van 1814 tot heden te vormen en dat men dubbel voorzichtig moet zijn als het leidt tot een hoogst ongunstig oordeel daarover. Het blad is tenminste door den heer van Kol allerminst overtuigd dat hij in zijn slotsom gelijk heeft. Op meer dan één plaats ontmoet men in de brochure zelf uitlatingen, die wijzen op geheel iets anders dan een dwaze en heillooze zucht tot uitbreiding van ons koloniaal bezit. Als de auteur zelf zegt: „ook Nederland werd willens of onwillens medegesleept door dien stroom des tijds", dan wijst hij reeds op eene mogelijkheid, die hem van een zoo buitengewoon scherp oordeel had moeten terughouden. In het tweede artikel wordt o. m. besproken of voor de inlandsche bevolking het Nederlandsche gezag een vloek, of zachter uitgedrukt, een nadeel is of dat er een voordeel voor haar wordt gezien in ons bestuur. Tegenover de ontkenning van dit laatste wordt het oordeel van dr. Nieuwenhuys gesteld, omtrent Borneo in de *Gids* uitgesproken (zie onze revue van Aug. bl. 1112). Na deze beschouwing wordt het blad versterkt in zijne opinie omtrent onze koloniale politiek (zie bl. 1100) dat naast veel fouten, ook veel goeds staat, waarmede wij gerust voor den dag kunnen komen. „En al gebieden", zegt het, „eerlijkheid en onpartijdigheid, dat wij óók waar 't onszelf betreft, de schaduwkanten even goed als het licht doen zien; diezelfde eerlijkheid en onpartijdigheid gebieden ook dat wij niet alleen in de schaduw gaan wandelen en dan klagen over gebrek aan licht, maar dat wij ook het licht erkennen, waar dat bestaat.

Wij eeren de onpartijdigheid, die werkelijk onpartijdig is; wij keuren af het vertoon van onpartijdigheid, die ten slotte uitloopt op een partijdigheid ten nadeele ván onszelf, niet verdiend".

* * *

De nieuwe Gouverneur van Suriname. Naar aanleiding van de benoeming van den heer C. Lely, Oud-Minister van Waterstaat tot Gouverneur van de West schrijft het *Vaderland*:

„Toen de minister van koloniën hem geheel onverwacht eenige weken geleden die betrekking aanbood, stelde hij zijn eischen.

Die eischen betroffen in de eerste en voornaamste plaats den onverwijlden aanleg van een tramweg van Paramaribo naar de Lawahstreek. De plannen voor dit groote werk zijn gereed; ze zijn ontworpen door den Indischen waterstaats-ingenieur P. Grinwis Plaat, gewijzigd door den heer J. A. de Gelder, ten behoeve der Maatschappij Suriname, die het recht en de verplichting had de tram aan te leggen.

Maar de Mij. Suriname kon geen kapitaal vinden voor den tramaanleg, en de eenige kans, dat de tram spoedig tot stand kwam, was, dat ze worde aangelegd van staatswege, met overname van de gereedliggende ontwerpen der ingenieurs van de Maatschappij Suriname.

En, daar de heer Lely overtuigd was, dat hier niet rentabiliteitsrekeningen den doorslag konden geven, maar dat het onmiddellijk be ang der kolonie

eischt, dat die tram onmiddellijk gebouwd wordt, stelde hij dat als uitdrukkelijken eisch voor het aannemen van zijn benoeming.

Op welke wijze de Staat zich het recht zou kunnen verwerven om die tram aan te leggen, daarmede heeft de heer Lely absoluut geen bemoeiing gehad en ook niet willen hebben. Dit was de zaak van den minister van koloniën.

Zaterdagmiddag heeft de vergadering van aandeelhouders der mij. Suriname plaats gehad, die is medegegaan met het voorstel van den minister om alle rechten en verplichtingen terug te geven aan den Staat, tegen vergoeding door dezen van de werkelijk gedane uitgaven, zonder renteberekening en zonder emissie- of bankiersvergoeding, waartegenover de Staat krijgt alle activa en alle uitkomsten van onderzoekingen.

Lely is voornemens zoo spoedig doenlijk de gereedliggende plannen der mij. Suriname inzake tramaanleg door den Staat ter hand te nemen".

* * *

Staatsspoorwegen op Java. Het *Alg. Handelsblad* van 11 Aug. vestigt er de aandacht op, dat volgens de laatst bekende gegevens (over 1900) de Staatsspoorwegen op Java 4,12 pCt. van het aanlegkapitaal hebben opgeleverd dus ruim voldoende om rente en amortisatie van het aanlegkapitaal te dekken. Al mogen sommige uitgaven voor het personeel zooals buitenlandsche verloven en pensioenen niet bij de uitgaven zijn opgenomen, dit wordt gecompenseerd door het goedkoope transport waarvan de Staat profiteert voor koffie, zout, landsdienaren en materiëel. Met instemming las het blad de volgende zinsnede uit het *Soer. Hbl.* van 9 Juli:

„Ruime winsten worden door de Staatsspoorwegen niet gemaakt, maar aan handel en industrie hebben zij onschatbare diensten bewezen. De enorme toeneming der in- en uitvoeren op Java gedurende de laatste 15 jaren mag zeker voor verreweg het grootste deel aan het tot stand gekomen spoorwegnet worden toegeschreven. Had dit niet bestaan, zoo ware de suikerindustrie in Madioen, Banjoemas, Kediri en een groot deel van Soerabaja te niet gegaan, terwijl de exploitatie van erfpachtsperceelen in Kediri, Blitar, Malang en Madioen tot de ondoenlijkheden had behoord. Ook de handel van den inlander is door den ijzeren weg in hooge mate gebaat geworden; men ziet thans allerlei producten te Soerabaja ter markt komen, die vroeger daar niet gezien werden. De rijstprijzen worden ook bij misoogst door de doelmatige verbindingen met het binnenland op een peil gehouden dat vroeger ondenkbaar ware geweest. Wat zoude er bijv. verleden jaar van Java's verarmde bevolking hebben moeten worden, indien de invoer van Saigon-rijst tot in het diepste binnenland door het gemis van spoorwegen onmogelijk ware geweest?"

* * *

Een volksmanifestatie in de Minahassa. Met verwijzing naar het voorkomende in onze Revue van Juni j.l. bl. 815 e. v., maken wij thans melding van het telegram in de *Locomotief* van 30 Juni waarin een kort verslag voorkomt van eene, op uitnoodiging van het Kamerlid Van Kol te Tondano gehouden vergadering, waaraan de voornaamste en ook mindere inlandsche hoofden deelnamen, benevens duizenden mannen uit het volk, waaronder de oudsten.

„Besproken werden: de persoonlijke diensten, de hoofdelijke belasting, de grondrechten der bevolking, het recht van het volk tot het verkiezen van

hun opper- en mindere hoofden volgens de adat, en de godsdienstige en staatkundige verhouding van de Minahassa tot den Nederlandschen staat.

Niettegenstaande de majoors van Tonsea, Toulimambot en Kakaskassan trachtten het te beletten, werden door de woordvoerders der bevolking de ongelijkmatige druk der persoonlijke diensten verklaard en bewezen. Deze diensten kunnen voor dienstplichtigen van groote negorijen tot 50 en van kleine negorijen tot 80 dagen per jaar en per persoon bedragen.

Verder brachten die woordvoerders te berde den ongelijkmatigen en zwaren druk der hoofdelijke belasting, de rechten der bevolking op eenmaal door haar of haar voorouders ontgonnen gronden, Pasini- of Poesakagronden genoemd, en haar aloude rechten op het kiezen harer eigen hoofden.

De hoofden en de bevolking verklaarden eenparig het bestaan van een contract van bondgenootschap der Minahassa met de O. I. Compagnie en later met den staat der Nederlanden, en zullen zij wegens dit contract de Minahassa beschouwen en steeds blijven beschouwen als makende een onafscheidelijk deel uit van den Nederlandschen staat.

Van Kol sloot deze volksvergadering die ruim 5 uren duurde, met een apprecieerend woord voor het volk der Minahassa, waarna uit duizenden monden een donderend hoera weerklonk en toen, als bij ingeving, zonder eenige voorbereiding het Nederlandsche volkslied werd gezongen.

De *Locomotief* zegt dat zulk eene luidruchtige volksmanifestatie bijna eenig is in de Indische geschiedenis en is benieuwd wat de *Javabode* en het *Soer. Handelsbl.* hiertoe zeggen, die om het hardst hebben beweerd dat de ontevredenheids-uitingen, uitvoerig gemotiveerd in de *Locomotief* slechts opwarmerij waren van een paar mopperende en eerzuchtige hoofden.

Wij moeten ons bepalen tot de vermelding der tegenstrijdige meeningen. Hoogstwaarschijnlijk ligt de waarheid als bijna altijd in het midden en zijn het vooral de heerendiensten, die op den duur aanleiding tot ontevredenheid geven, omdat het een algemeen verschijnsel schijnt te zijn, dat daarvan meer worden gepresteerd dan officiëel bekend is. Dit ontwerp behandelt de heer H. R. Rookmaker, naar aanleiding dezer berichten in een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rott. Courant* en in een artikel dat weldra in *De Indische Gids* zal verschijnen.

Even voor het afsluiten dezer revue kwam ons de *Locomotief* van 10 en 11 Juli jl. terhand, waarin de conclusiën der vergadering meer uitvoerig zijn medegedeeld. Omtrent den hoofdelijken omslag wordt eene regeling waarbij *alle* inwoners, hoofden zoowel als minderen, naar verhouding in de lasten bijdragen eene reeds lang gevoelde behoefte geoordeeld en toegelicht. Met betrekking tot de persoonlijke diensten werd opgekomen tegen den zeer ongelijkmatigen druk, door de vele vrijstellingen verleend aan lieden, die zich op landelijke en mijnbouw-ondernemingen of als huisbedienden verhuren, waarvoor zij meerendeels het land verlaten. Daardoor wordt de de taak der achterblijvenden verzwaard. Voor het noodzakelijk onderhoud van wegen en bruggen, klimt in sommige negorijen het aantal dagdiensten tot 50 à 80 per man en per jaar. De billijkheid eischt, dat zij die, in stede van hun aandeel in de diensten te presteeren, buitenslands tegen loon arbeiden, hun aandeel *afkoopen*. Wat het grondbezit betreft, wenschte men

de uitgifte van gronden in erfpacht met het oog op de toeneming der bevolking zooveel mogelijk beperkt te zien, terwijl de rechten der bevolking op haar eenmaal ontgonnen gronden zooals de adat voorschrijft, nimmer verloren kunnen gaan. Wat de eeredienst aangaat, werd gemeend dat de kerstening van het Minahassa-volk nu in een stadium verkeert, dat de inlandsche godsdienstleeraren het werk der hulppredikers op zich kunnen nemen. De eersten werden echter te slecht bezoldigd, terwijl men het beter vond dat de laatsten het land verlieten en verder trokken om heidenen te bekeeren, zooals de hulpprediker Kruyt het deed, die zich te Posso vestigde, waar nog heidenen zijn. Voor de Minahassa achtte men twee hulppredikers voldoende, voornamelijk om de inlandsche leeraars voor te lichten. Over het onderwijs werd niet gesproken; met het oog op de verschillende in het land heerschende godsdiensten achtte men het noodzakelijk dat het volksonderwijs bleef in handen van den staat. Met betrekking tot de verkiezing der mindere en opperhoofden werd de historische grond van het recht der bevolking daartoe aangewezen en op herstel van dat recht aangedrongen.

* * *

Verdediging van de Buiten-bezittingen. In een hoofdartikel van de *Locomotief* van 9 Juli jl. wordt dit onderwerp besproken en er de aandacht op gevestigd, dat tegenwoordig alles in het werk wordt gesteld om Java verdedigbaar te maken tegen een buitenlandschen vijand maar op de, zwak bezette, buitenbezittingen nog geen teeken is waar te nemen, dat blijk geeft van een voornemen ook deze aan den B. V. te betwisten. Wel zijn op de hoofdplaatsen van enkele buitenbezittingen versterkingen van eenigszins permanenten aard, maar deze houden in niets verband met den wensch om ook buiten die versterkingen eene actieve verdediging te kunnen voeren, zoodat het schijnt, dat nooit met ernst aan eene krachtige verdediging van de gewesten buiten Java is gedacht.

De schrijver vraagt of het inderdaad wel goed is gezien, om alle krachten aan Java te besteden en de buitenbezittingen zoo stiefmoederlijk te behandelen.

Hij erkent, dat uit een historisch oogpunt dat eiland voorzeker het belangrijkste is van onzen archipel maar gelooft, lettende op de redenen welke thans groote mogendheden doen haken naar het bezit van koloniën, naar expansie, dat als deze de keuze hebben tusschen onze verschillende eilanden, ze Java wel het allerlaatst zouden begeeren. Volgens hem is van Java reeds gehaald, wat er van te halen is en zal zijne groote, sterk toenemende bevolking den eigenaar eer nadeel kunnen opleveren. Het uitgestrekte Sumatra, zoo gunstig gelegen in het wereldverkeer, het kleine maar rijke Banka, zoo geschikt voor een kolenstation, het groote Borneo en Celebes, dat naar men vermeent groote schatten bevat, zullen aan eene vreemde natie — die er geen belang bij heeft om onze vlag in den ganschen archipel neer te halen — meer voordeelen beloven en daarom voor haar meer begeerlijk zijn.

Ook al deelt men die meening niet, zoo kan het z. i. geen tegenspraak dulden, dat Sumatra, Borneo, Celebes enz. minstens evenveel kans hebben om ingepalmd te worden als het hoog geroemde, maar vrijwel afgeroomde Java.

De zwakke bezetting, thans reeds onvoldoende om dat inpalmen te beletten, dreigt eerlang nog verminderd te worden en zelfs wordt er aan gedacht om de thans aanwezige artillerie te verminderen, dan wel geheel weg te nemen. Wel is bij de vermindering van die garnizoensinfanterie het veldleger definitief met 2 bataljons uitgebreid en kunnen die beide bataljons voor de buiten bezittingen worden gebruikt, maar voor een onverwacht verschijnenden buitenlandschen vijand heeft men daaraan niets; diens schepen zullen bovendien wel beletten, dat die troepen aan eene verdediging kunnen deelnemen.

De schrijver verklaart zeer goed te begrijpen, dat het onze middelen zou te boven gaan, wanneer wij onze buitenbezittingen even krachtig zouden willen verdedigen als Java, maar gelooft, dat wij wèl bij machte zijn om te beletten, dat eene, betrekkelijk kleine, vijandelijke scheepsmacht of een kleine troep, op oorlogsschepen overgevoerd, zich bij verrassing van de hoofdplaats van een gewest meester maakt of dat, mocht een vijand daarin geslaagd zijn, hij zonder slag of stoot het binnenland inrukt en de geheele streek aan zijn gezag onderwerpt.

Hij verneemt, dat voor Poeloe Weh en voor de Emma-haven bij Padang reeds maatregelen voor dat doel in overweging zijn genomen, maar wenscht dat ook voor de overige buitenbezittingen geleidelijk daarnaar worde gestreefd. Voorloopig gebruike men daar de nog zeer bruikbare achterlaadkanonnen, die van Java vrijkomen na de invoering van het nieuwe geschut, in onkostbare — maar ten minste moderne en goed geplaatste — batterijen; levensmiddelen en munitie moeten worden opgelegd, stellingen en terugtochtswegen voor de bezettingen worden gekozen en voorbereid enz.

Een onzer medewerkers zegt omtrent dit artikel het volgende: De schrijver heeft blijkbaar een weinig vleiend, maar, gelukkig, onjuist denkbeeld van ons Koloniaal beheer en door groote mogendheden worden thans zeker geene Koloniën begeerd en gezocht om ze „af te roomen". Wij stemmen echter gaarne in met zijn wensch, om geleidelijk maatregelen te nemen ten einde eene gemakkelijke inpalming van onze buitenbezittingen te voorkomen en zijn het volkomen eens met zijne overige beschouwingen om de noodzakelijkheid daarvan aan te toonen.

Wij gelooven evenwel, dat ook de regeering van de wenschelijkheid daarvan is overtuigd en dat thans door haar gansch andere denkbeelden omtrent de verdediging worden voorgestaan, dan in 1892 werden gehuldigd.

Destijds toch schijnt men in Nederland het beginsel te zijn toegedaan geweest, om bij de verdedigings-plannen voor Nederlandsch-Indië zich hoofdzakelijk te bepalen tot eene krachtige verdediging van het eiland Java en om de bescherming van de buitenbezittingen grootendeels aan onze Marine over te laten.

Thans echter weet men, dat voor Padang en Poeloe Weh reeds verdedigingsplannen zijn ontworpen en deels in uitvoering zijn en waarschijnlijk is het, dat voor de overige buitengewesten reeds veel is besloten en in overweging genomen van hetgeen de schrijver wenscht, want menig gewestelijke en plaatselijke militaire autoriteit werd in de laatste jaren in haar kalme, normale rust gestoord door opdrachten en aanschrijvingen betreffende den B. V.

Uit wat ons, zoo nu en dan, ter oore komt omtrent deze zoo geheimvolle zaken blijkt voorzeker, dat de regeering ook ernstig wenscht te waken voor het behoud van onze belangrijke buitenbezittingen, voor zooveel haar dit met de beschikbare en verkrijgbare middelen mogelijk is. *Verkrijgbare*, want al zonde — trots de sombere voorstelling vaak van onzen financiëelen toestand gegeven — het ons zeker zeer goed mogelijk zijn om belangrijke sommen voor de verdediging van onze koloniën te besteden en daarvoor ons de materiëele middelen te verschaffen daartoe noodig, het zijn onze *personeele* middelen, welke ons tot beperking dwingen bij de uitvoering van verdedigingsplannen, vooral waar die door vorm, uitgestrektheid en verspreiding van onze bezittingen zoo veelomvattend en zoo uiterst moeilijk zijn. Zonder voldoende bezetting en zonder de middelen om die naar eisch te kunnen aanvullen, zouden toch de meest modern ingerichte en bewapende batterijen ons van weinig nut blijken, de daarvoor gedane uitgaven als weggeworpen moeten worden beschouwd.

Geen wonder dus, dat wij onze krachten in de eerste plaats aanwenden tot verdediging van Java en van de gewesten daarbuiten, welke uit een staatkundig- of handelsoogpunt voor ons het meest belangrijk zijn.

Zeker het behoud van zijne koloniën is voor Nederland eene levensvoorwaarde en daarom is het verplicht om alle maatregelen te nemen, die dat behoud kunnen verzekeren, doch men bedenke toch dat daarvoor niet alleen verdedigingsmiddelen goed en noodig zijn, maar bovendien krachtige maatregelen tot verbetering van den economischen toestand van die koloniën en van hun bevolking, waardoor onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden eene rechtmatige of gezochte aanleiding tot een gewelddadig optreden van vreemde machten, tot hunne expansie te onzen koste kan worden voorkomen en dus den B. V. preventief kan worden bestreden. Ze zullen ons bovendien den steun der bevolking verzekeren, een onzer belangrijkste verdedigingsmiddelen. Dat dus nimmer hervormingen of verbeteringen, voor ons Indië gewenscht of vereischt, om der kosten wille worden vertraagd door uitgaven ten behoeve van de defensie.

* * *

Voorziening in Indische behoeften. In het *Alg. Handelsblad* van 4 Augustus wordt instemming betuigd met het artikel van den gep. kolonel Nieuwenhuyzen, opgenomen in *De Indische Gids* van Juni jl. en onder aanhaling van tal van voorbeelden waarbij men door bestelling langs den officiëelen weg duur uit is, aangedrongen op eene algemeene aanschrijving waarbij de Indische regeering wordt uitgenoodigd nooit iets aan te vragen wat in Indië tegen redelijken prijs kan worden verkregen. Het *Handelsblad* bracht deze quaestie reeds vroeger ter sprake (zie onze revue in de Febr.-afl. bl. 230).

* * *

Indische Geschiedenis en dilettantisme. Naar aanleiding van een opstel van Dr. F. de Haan over: „De heer Faes en de Geschiedenis van Buitenzorg. opgenomen in afl. 233 van deel LXV van het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N.-I., vestigt het *Alg. Handelsblad* in zijn ochtendblad van 10 Aug. jl. de aandacht op deze critiek en zegt o. a. „Nergens meer dan in

Indië schiet de struik van het dilettantisme weliger op. De gouvernementskoffiecultuur van jaren her wijst ons aan, hoeveel nuttelooze of schadelijke arbeid er gevorderd wordt van de inlandsche bevolking, op last van ambtenaren die zich-zelven het brevet van deskundigen hebben uitgereikt; of aan wie zoodanig brevet door anderen, even onkundig als zij, is toegekend. . . . Zoo gaat het ook in andere opzichten: met het ambt komt ook het verstand. Wij willen ons er van onthouden, namen te noemen: allerminst ligt een persoonlijke aanval, misschien niet meer levende personen geldende, in onze bedoeling, en sommige opzienbare benoemingen konden min of meer gemotiveerd worden door gemis aan meer geschikte elementen.

Een reden te meer om, waar deskundigen beschikbaar zijn, op deze van regeeringswege de hand te leggen."

In dit geval wordt verondersteld dat Dr. de Haan eene andere „Geschiedenis van Buitenzorg" zou hebben kunnen leveren dan de heer Faes, die voor geschiedschrijver *niet* in de wieg is gelegd.

* * *

Kleine landbouw op Java. In hetzelfde nummer wijst het *Alg. Handelsblad* op het uittreksel dat de *Locomotief* van 2 Juli leverde uit het *Archief voor den Landbouw in Insulinde*, waar „Indo-boertje" beschrijft hoe hij aan de kost komt door het ontginnen van een lap woesten grond, waar hij in Juni 1901 met een kapitaal van *f* 200 op begon. Hij werkte daar met het *maron*-stelsel, waarbij zoo als uit het stukje blijkt, de inlandsche landbouwer, die ontgint, zaait, plant en oogst, de beschikking erlangt over de helft van den oogst en de wederhelft betaalt voor het gebruik van den grond. De vraag wordt gesteld of tegenover zulk eene betaling van 50 pCt. de landrente die van 6 tot 20 pCt. afwisselt bij de op Java heerschende toestanden zoo buitensporig is te noemen. Men kan, volgens het blad, de landrente niet gelijkstellen met onze grondbelasting; er is ook een zeker bedrag aan pacht in begrepen.

* * *

Verhuizing van Javanen. In het *Alg. Handelsblad* van 12 Aug. jl. komt deze ter sprake ter bestrijding van overbevolking op sommige plaatsen en de blijkbaar gelukte proef in Zuid-Soekapoera. Tegen ambtelijke inmenging wordt gewaarschuwd. De bevordering er van geschiede langs indirecten weg.

„De spoorweg naar Banjoewangi is b.v. een der middelen, die woeste gronden toegankelijk maakt voor cultuur. Elders zullen gewone wegen of irrigatiewerken noodig zijn. En de Staat kan de individuen de verhuizing gemakkelijk maken, o.a. door hen in den eersten tijd geen belastingen te doen betalen.

Er zal dan misschien eenige „winstderving" zijn voor den fiscus, deze zal later ruimschoots worden opgewogen door het ontstaan van welvarende gemeenten.

Verstandige maatregelen tegen de hier en daar dreigende overbevolking zijn zeer zeker ernstig aan te bevelen. Maar eene verhuizing onder de leiding van „speciale ambtenaren", met krachtigen geldelijken steun van den Staat, zou, volgens de verkregen ervaring, allerminst een verstandige maatregel blijken."

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Onze strijd in Zuid-West-Selebes tot 1838 en de daaruit te putten lessen door G. Nijpels, 2 deelen, Batavia. Jav. Boekh. en drukkerij. 1902.

De heer Nijpels, thans kapitein bij den Indischen generalen staf, heeft als schrijver over militaire koloniale onderwerpen zich een goeden naam verworven. Behalve menig tijdschriftartikel verschenen reeds van zijn hand: *De expeditiën naar Bali in 1846, 1848, 1849 en 1868* en *Japan-Nederland in Oost-Azië*. Nu geeft hij ons eene studie over onze Krijgsverrichtingen in Z. W. Selebes tot de vrede, welke in 1838 met het leenroerig vorstendom Boni werd gesloten.

Evenals bij het werk over de Balische expeditiën vermeldt de titel van zijn jongste pennevrucht: „en de daaruit te putten lessen". Uit die bijvoeging en uit het motto door den schrijver op het titelblad geplaatst: [1] „Les conseils, c'est toujours agréable à donner et quelquefois utile à recevoir", blijkt duidelijk, dat het den heer N. niet alleen te doen is geweest om uit vertrouwbare bronnen en archiefstukken een juist geschiedkundig verhaal samen te stellen van het door hem gekozen strijdtijdperk, maar bovendien om de verhaalde gebeurtenissen te overwegen, te beoordeelen ook in verband met hunne gevolgen ten einde er lessen en raadgevingen uit te trekken voor de toekomst.

Die wijze van behandeling mogen den historicus, die de geschiedenis slechts als wetenschap eert, minder gewenscht voorkomen, ze is van veel waarde voor hem, die geschiedenis studeert om zich te bekwamen voor de praktijk.

Kapitein N. omschrijft zijn doel nader in het korte, maar stellingen-rijke voorwoord dat, evenals het voorwoord van den Leidschen hoogleeraar Dr. P. J. Blok geplaatst in zijn werk over de Balische expeditiën, wel niet door ieder lezer volkomen zal worden goedgekeurd, met de volgende woorden:

„Waarheid is eigenlijk hetzelfde als geschiedenis, onware geschiedenis „bestaat niet, al kan zij geschreven worden. Maar het zoeken van de waarheid „in het verleden en het bekend maken daarvan heeft op zichzelf weinig „daadzakelijke waarde, juist omdat waarheid verleden is, terwijl de praktijk „in de toekomst ligt. Gedane zaken hebben geen keer, maar er is veel leer „uit te trekken. Die leer geeft daadwerkelijke waarde aan de studie der „geschiedenis.

„Uit oorzaak en gevolg van gebeurtenissen is eene waarschijnlijkheidsleer „op te maken voor het verloop van verwikkelingen, die later onder overeen„komstige omstandigheden opdoemen.

„Daarom komt aan de geschiedenis bij de opleiding een eereplaats toe als „practische levende wetenschap."

[1] Waarom toch kiest de heer Nijpels — het slechte voorbeeld volgende van vele jonge Hollandsche schrijvers — hier een Fransch motto, waar hij van onze eigen schrijvers en redenaars menig puntig gezegde zoude kunnen aanhalen met dezelfde gedachte?

En uit het geschiedverhaal, door den schrijver gegeven, is veel leering te trekken, niet alleen voor den officier maar ook voor den ambtenaar van het B. B. Al heeft de wijze van krijgsvoering tegen een inlandschen vijand ook door onze betere bewapening en organisatie, sedert eene belangrijke wijziging ondergaan, zóó belangrijk, dat menig jong officier zich bij de bestudeering van vorige expeditiën — zelfs van krijgsverrichtingen in Atjeh vóór zijn tijd — vaak afvraagt, hoe het mogelijk was vroeger zoo weinig doortastend en met zooveel omhaal en vertoon te manoeuvreeren, toch zal hij nog menigmaal in een toestand kunnen komen, overeenkomende met dien, waarin zijn voorgangers bij Tanette, Soeppa en Boni verkeerden en dan van hun voorbeeld en van de raadgevingen van den heer N. voordeel kunnen trekken. En de ambtenaren — vooral die der buitenbezittingen — kunnen uit het verhaalde en de opmerkingen en kritiek van den schrijver veel leeren, wat hen van nut kan zijn bij het optreden tegen inlandsche volkstammen, vooral in tijden van onlusten of verwikkelingen.

Voor het gemak van den lezer zijn de vele opmerkingen en raadgevingen van den schrijver met kleinere letter tusschen den tekst gedrukt, waardoor de geschiedenis zelve afzonderlijk is te volgen. Die geschiedenis is niet altijd verkwikkelijk. Het is geen schoon tijdperk, dat van ons optreden in Selebes tot 1838, noch voor onze krijgsverrichtingen, niettegenstaande menige schitterende krijgsdaad, noch voor onze politiek. Wat een weifelen, welk gemis aan kracht in onze houding tegenover het overmoedige, door ons te sterk gewaande Boni! Welke geringe resultaten werden daardoor verkregen door de expeditie, in 1825 onder aanvoering van den Generaal-majoor Van Geen tegen dat rijk ondernomen. Wel werd het sterke Badjoa genomen en Boni's hoofdplaats ten deele verwoest, de vorstin Aroe Data op de vlucht gejaagd, haar krijgsmacht uit elkander geslagen, doch het staatkundige doel werd geenszins bereikt, Boni werd er niet door gedwongen Nederlands oppergezag te erkennen.

Het duurde nog tot 1838, alvorens door den in 1835 opgetreden vorst Aroe Pandjilé onderhandelingen met het gouvernement werden geopend, die tot het sluiten van den vrede voerden en hem deden toetreden tot het vernieuwd, Bongaisch contract. En dit succes was niet alleen te danken aan het beleid van den toenmaligen Gouverneur van Makassar De Fillietaz Bousquet, maar voorzeker ook voor een deel aan het gelukkig beeindigen van den Java-oorlog en aan den val van het onneembaar geachte Bondjol ter Sumatra's Westkust in Augustus 1837.

De beweerde goudrijkdom van Selebes heeft meer dan vroeger de aandacht op dit „slankarmige eiland", zooals de heer N. het noemt, gevestigd. Thans heerschen wij over het grootste deel nog slechts in naam. De tegenwoordige Europeesche en Amerikaansche staatkunde zal ons vrij spoedig kunnen dwingen om meer actief in Selebes op te treden. Ook daarom heeft de arbeid van den schrijver groote waarde.

Wij zouden niet gaarne verklaren, dat alle raadgevingen en opmerkingen, door den heer N. in zijn werk gegeven, „nuttig zijn om te ontvangen" maar erkend moet worden, dat hij menig goeden raad, vele behartigenswaardige wenken geeft.

Zoo wat hij o. a. schrijft op blz. 42 van het 1ste deel:

„Maar de geschiedenis bewees hier, evenals zij het overal elders gedaan heeft waar de meer beschaafde vasten voet heeft willen behouden in het gebied van den minder beschaafde, dat de sterkere het in tal van opzichten niet in zijn macht heeft zelf de grenzen te bepalen waarbinnen hij zijn gezag en zijn invloed wil houden. Want waar hij de perken omlijnt, begint voor den oorspronkelijken bewoner van het land het geloof aan de onmacht van den indringer, en daarmêe ontkiemt de lust om het verlorene aan aanzien en gebied weer te herwinnen. Wordt die lust niet gesmoord, dan neemt hij toe totdat hij tot uiting komt. Botsingen zijn op den duur niet te voorkgmen. De vastgestelde kring zal van een van beide zijden doorbroken worden."

En op bl. 43:

Eene koloniale mogendheid die vrede in hare bezitting wil, wordt genoodzaakt waar zij een gebied betreedt, ten slotte het geheel onder haar *rechtstreeksch bestuur* of onder haar *onverpoosd en streng toezicht* te brengen, voortgaande totdat hare grenzen sluiten aan zee of aan een anderen geordenden staat. De minder beschaafde bevriende buren van heden hopen de vijanden van morgen te kunnen zijn, want bij het verschil in beschaving, in godsdienst, in afkomst enz. enz. is alle vriendschap slechts schijn, alle vijandschap oprecht. Wil de heerscher vrede behouden, dan moeten de overheerschten zich door eigenbelang en vrees aan hem gebonden voelen; elke andere grondslag wankelt. Die gevoelens behoeven niet door geweld, maar moeten wel door rechtschapenheid en kordaatheid bestendigd worden. Dit moet elke regeering indachtig blijven waar zij het evenwicht tusschen macht en kracht te regelen en te verzekeren heeft. Het is geene wenschelijkheid, maar eene noodzakelijkheid waaraan een koloniale mogendheid zich wel tijdelijk, maar niet blijvend onttrekken kan; tijdelijk, namelijk zoolang de verstandhouding uiterlijk den innerlijken afkeer verbloemt.

In Java zijn wij reeds tot die grens voortgedrongen. Soematra, Borneo en Selebes vergen hetzelfde. Doen wij het niet, dan zullen anderen ons het werk uit handen nemen, en het land tevens. De uitbreiding van de koloniën der Europeesche staten in Azië en Afrika wordt dikwijls als willekeur bestempeld, ook waar zij niets dan eene (gewenschte of ongewenschte) onderwerping is aan den hier vermelden dwang, dien wij een natuurwet zouden kunnen noemen. De koloniale mogendheid die zich daar niet naar voegen wil, moet er ten slotte door vergaan."

Lezenswaardig is ook de vergelijking door hem gemaakt op bl. 59, waarop hij ook later eenige malen terugkomt.

„Bij het overzien van het in deze paragraaf behandelde, in menig opzicht treurige tijdperk, moet de aandacht toeven bij de eenvoudige waarheid, die elken politieken strijd in de koloniën, van laag tot hoog, beheerscht en die zich in Zuid-West-Selebes zeer duidelijk uitsprak:

De ondeugende schooljongen verlangt er in zijn hart naar den boven hem staanden meester te verkleinen. Hij beproeft hem te sarren en de kracht van zijn blik te breken; gelukt dit, dan volhardt hij met toenemende, grenzelooze, wreede aanmatiging. Inschikkelijkheid, toenadering van 's meesters zijde werpen dan slechts olie op het vuur. De andere jongens gaan met den bel-

hamel mee, eensdeels omdat zij dezelfde neigingen hebben als hij, zij 't al in mindere mate, anderdeels omdat zij den moed niet hebben om partij te kiezen tegen hunnen makker.

Vinden de rakkers daarentegen een meester, die hen aanpakt, dan blijkt in den regel spoedig hoe de meest aanmatigende onder hen vaak de minst dappere is; deze vreest dien gebieder meer dan een der andere knapen, omdat hij zich in zijn geest opstandeling gevoelt, niet terwille van het goede, maar uit behoefte aan zelf baas spelen. Hij draagt den meester wrok toe om eigene kleinheid, nog niet wetende, beseffende, voelende dat goed geordende ondergeschiktheid de eenige waarborg is van vrijheid en recht voor allen.

Om dat gevoel van minderheid eene afleiding en de beteugelde onstuimigheid een uitweg te geven, zoekt hij andere slachtoffers, zwakken. Maar terwijl hij deze tergt en zijn gezag daardoor onder de makkers tracht staande te houden, blijft hij loeren naar de handelingen van den meester. Blijkt, na eenigen tijd, dat de hand wel zwaar getroffen heeft, maar dat dit voortsproot uit eene opwelling van korten duur, blijkt dat de meester in zijn hart niet tot de strengen behoort, dat hij wel eens flink durft bulderen, maar toch eenigszins bang is voor den kwelgeest, dan bekomt de kwade jongen langzamerhand van zijne vrees. Hij beproeft met kleinigheden hoe ver hij gaan kan en waar de meester hem ontziet, gaat hij eene schrede verder. De ontvangen kastijdingen indachtig, doet hij veel achter den rug, bij voorkeur laat hij anderen de kastanjes uit het vuur halen, stout maar laf. Heeft hij den meester zóó verzwakt dat hij hem zelf aandurft, dan werpt hij het masker af.

Blijkt daarentegen dat de gebieder de knapen niet vreest, dat hij de sterksten en ergsten niet alleen straft voor hetgeen zij tegen hem wagen te ondernemen, maar dat hij steeds en overal toont zich hun meerdere te gevoelen, dat hij de zwakkeren tegen onrecht beschermt, dat hij niemands blik ontwijkt, dat hij rechtvaardig nagaat waar straf verdiend is, en onpartijdig kastijdt waar dit noodig is, dan bindt hij ook de ondernemendsten aan zijn wil. Dan buigt de mindere voor den meerdere, dan schikt de leerling zich spoedig naar de eischen van hem die gebiedt, dan regeert de vrees veel verder dan de blik van den meester reikt, dan volgt eene onderdanigheid, die geleidelijk minder dwang vergt, en alles—went—dan gaat de wrok doorgaans geleidelijk in achting over. Een streng en rechtvaardig meester is op den duur niet alleen de meest ontziene, maar tevens de meest geachte. Maar strengheid behoeft geen hardheid te wezen en mag nooit willekeur of wreedheid worden, die alle hoogachting uitsluiten.

Die strijd, door elk onzer in de schooljaren medegeleefd, herhaalt zich alom en telkens waar krachten, die in verschillende richting dringen, tot samengaan verplicht worden. De niet goed geleide slingerplant verstikt den boom. Het niet gedrilde dier wordt een gevaar voor den mensch. De knecht beheerscht en minacht den zwakken—, maar gehoorzaamt en hoogacht den krachtigen baas. Zoo is het waar de bevolking staat tegenover eene duttende—, dan wel tegenover eene wakkere overheid. Zoo is het met onderdanen en vasallen ten opzichte van hun heer.

De militaire lezer vooral, zal in het met kleine letter gedrukte menige belangrijke wenk voor de praktijk van den oorlog met den I. V. vinden.

Gesteund door zijne in Atjeh verkregen oorlogservaring en door zijne kennis van de Indische krijgsgeschiedenis, geeft kapitein Nijpels menig goeden raad, velt hij — naar het ons voorkomt — dikwerf een juist oordeel over de handelingen van de militaire aanvoerders en de leiding van de operatiën. Lettende ook op de ondervinding opgedaan bij onze krijsverrichtingen op Lombok en gedurende de laatste jaren in Atjeh, put hij waarlijk menige bruikbare les uit den beschreven strijd op Selebes.

De heer N. besluit zijn werk met eene, wat somber gekleurde, voorstelling van onze tegenwoordige positie in Selebes, waaraan hij de volgende opmerkingen toevoegt:

„In het regeerings-programma van elke beschaafde koloniale mogendheid moet voorkomen: *a.* het gezag doen eerbiedigen en gehoorzamen in het gebied, dat rechtstreeks onder haar bestuur staat — daaronder kan zij in redelijkheid de zedelijke verantwoordelijkheid als moederland niet dragen —; *b.* het bevorderen van de beschaving en de ontwikkeling van alle landen onder hare vlag — want zij mag in haar kinderland nergens willens en wetens laten voortwoekeren, hetgeen zij in eigen staat als gruwel of misdaad uitgeroeid heeft, veroordeelt of straft, a. d. z. willekeur, pandelingschap, slavernij, menschenroof, menscheneten.

Het eigenbelang van den staat brengt ook mee, dat hij bij de ontwikkeling van land en volk in zijne koloniën rekening houde met de bevordering van den nationalen en internationalen handel en met den expansie-geest die tegenwoordig de Europeesche- en Amerikaansche koloniale staatkunde kenmerkt.

Loochent eene regeering hare roeping, haren plicht als koloniale mogendheid, dan zal eene andere mogendheid eenmaal de taak overnemen van uitbreiding van gezag, van ontwikkeling van het volk, van opening der bronnen voor haren handel, van vorming van nieuwen afzet voor hare nijverheid, van scheppen van nieuwe gelegenheid tot kapitaalplaatsing en kapitaalvorming. Dan zal voor ons de zuinigheid de wijsheid weer en nogmaals bedrogen hebben, zooals zij deed waar zij onzen invloed in Japan en in Noord-Borneo verspeeld heeft en zooals zij deed voor Spanje, dat zijne koloniën heeft verloren, dicht bij, vlak bij Selebes!"

De schrijver schrijft vloeiend, doch soms, noodeloos te heftig en te beslist, soms te gezocht bv. op bl. 31/32 deel I, waar wij lezen:

„Wordt de afdoening der eindregeling uitgesteld .... dan wordt bij de beraad-„slagingen het scherpsnijdend slagzwaard behendig omwikkeld met de lange „draden der overlevering en het moeilijk te doorziene weefsel der huichelarij",

Enkele malen wat vrij, b.v. deel II bl. 31 „beroerden toestand", bl. 143 „achter de broek zetten."

Maar over het algemeen beschikt hij over een aangenamen stijl, die zich prettig laat lezen en de vaak droge stof smakelijk maakt.

Wij achten zijn arbeid zeer verdienstelijk en bevelen dien officieren en ambtenaren ter lezing en studie aan. Ook de beoefenaar van geschiedenis heeft er een volledige en vertrouwbare bron over het behandeld tijdperk door gewonnen.

Wij hopen, dat de staf-kapitein Nijpels — die, naar wij vernemen, thans op nieuw in Atjeh zijne krijgservaringen vermeerdert — zal voortgaan met ons de vruchten te geven van zijne studiën op krijgskundig- en krijgshistorisch gebied.

S.

Rumphius-Gedenkboek, uitgegeven door het Koloniaal Museum te Haarlem, 15 Juni 1902.

De wijze waarop het nageslacht groote mannen van het verleden dankbaar herdenkt, maar vooral het tijdstip waarop zulks geschiedt, is al zeer verschillend. De nagedachtenis van Victor Hugo werd met grooten luister herdacht op de 100ste verjaring van zijn *geboorte*-dag; het Koloniaal Museum te Haarlem heeft het wenschelijk geacht om Rumphius, dien grooten „blinden ziener van Ambon" op den 200sten jaardag van zijn *overlijden* waardig te herdenken en te huldigen.

Nu, het doet er weinig toe, welken gedenkdag men uitkiest — van onzen Rumphius is trouwens de geboorte-dag niet met zekerheid bekend —; het tijdstip voor eene huldiging gekozen, hangt toch meestal slechts af van het oogenblik, waarop enkele bewonderaars het denkbeeld opvatten om de nagedachtenis van een groot man te eeren en hoe later dit plaats heeft, des te grooter zijn voorzeker de verdiensten geweest van hem, die men huldigen gaat.

En dat Dr. Greshoff, de ijverige, enthousiaste directeur van het Koloniaal Museum, volkomen gelijk heeft gehad om thans den grooten natuurkundige te willen herdenken, die, hoewel Duitscher van geboorte, door arbeid en leven Hollander is geweest, bewijst wel de groote sympathie, welke zijn denkbeeld in de wetenschappelijke wereld heeft gevonden en die zoo treffend spreekt uit het gedenkboek, samengesteld door geleerden en geletterden van naam, bewijst vooral de omvangrijke bibliographie, waarmede dit werk besluit en waaruit zoo duidelijk blijkt, van hoeveel beteekenis de arbeid van Rumphius is geweest en hoe hoog die door tijdgenoot en nageslacht wordt aangeslagen.

Het Koloniaal Museum heeft onlangs den geleerden natuur-onderzoeker dan ook op inderdaad waardige wijze gehuldigd door de publicatie van dit gedenkboek en door de uitgave van eene Rumphius-medaille.

Die medaille, in zilver en brons geslagen om de herinnering te verlevendigen aan den uitmuntenden geleerde en aan zijn arbeid in de Molukken, is vooreerst bestemd thans om als gedenkpenning in de handen te komen van de vele vereerders van den grooten man, maar het voornemen bestaat om haar voortaan, in goud geslagen, op gezette tijden uit te reiken aan natuuronderzoekers, die geoordeeld worden groote verdiensten zich te hebben verworven voor het onderzoek van den N. I. archipel en wel bepaaldelijk het oostelijk deel daarvan. Men wil een *Rumphius-fonds* stichten voor de bevordering van het natuurwetenschappelijk onderzoek der Molukken en voor de instelling van die medaille. Voor dat fonds worden bijdragen gevraagd door het Koloniaal Museum.

Van ganscher harte hopen wij, dat velen tot die stichting zullen bijdragen en daardoor zullen medehelpen om voor Rumphius een monument op te richten, waardiger dan het eenvoudige, smakelooze gedenkteeken, dat in 1824 de Gouverneur-Generaal Van der Cappellen deed plaatsen te Ambon in de tuin van het huis, waar de groote geleerde heeft geleefd en gearbeid en, thans 200 jaar geleden, gestorven is.

En dat dit monument welverdiend is; wie zulks nog niet wist of betwijfelde zal na lezing van het gedenkboek daarvan wel ten volle overtuigd zijn.

Het is een fraai groot-folio boekwerk, kloek gedrukt op Nederlandsch

normaal papier en voorzien van enkele platen, w. o. reproductiën van één gekleurde, en van enkele zwarte afbeeldingen, voorkomende in „Het Amboinsche Kruidboek", „behoorlijke Figuren, nae 't leven afgebeelt voor zoo veel const in mij is", die ons bewondering afpersen voor hunne voortreffelijke kleur en teekening, zoo fraai en goed als in moderne natuurkundige plaatwerken slechts zelden worden aangetroffen.

Na eene korte, welsprekende inleiding van den redacteur Dr. Greshoff, waarin aard en doel der uitgave worden uiteengezet en eene beschrijving van de zinrijke Rumphius-medaille, begint het boek met een levensschets van Rumphius door Prof. Mr. J. E. Heeres.

De schrijver plaatst achter den titel: „naar de mededeelingen van P. A. Leupe", zegt bovendien er prijs op te stellen, te verklaren dat zijn opstel eene omwerking is van diens bijdrage geplaatst in deel XII, 1871, der Verhandelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen en geeft hem de eer uit het oud-Koloniaal archief de bouwstoffen voor deze levensschets te hebben opgedolven, doch die omwerking is zoodanig geschied en zoo aangevuld met aanteekeningen van Leupe zelven en van anderen, dat men Prof. Heeres grooten dank verschuldigd is voor zijn hoogst belangrijken arbeid.

Hij zegt, het niet te wagen om Rumphius' verdiensten als wetenschappelijk man te herdenken, laat staan te beschrijven en dit over te laten aan de geleerden, wier bijdragen de zijne volgen. In zijne schets wil hij slechts den draad hebben gezien, die het verband aangeeft.

Maar die, zoo bescheiden aangeboden, draad is dan ook onmisbaar, om een goed denkbeeld, een helder overzicht te verkrijgen van het leven en den arbeid van Georg Everard Rumpf, den bouwmeesters-zoon, zich zelf noemende Georgius Everardus Rumphius en als zoodanig bekend en beroemd, aan wie in 1681 door de Academia Naturae Curiosorum te Weenen den titel van „Plinius Indicus" werd gegeven naar zijn grooten Romeinschen voorganger.

Hoe welbesteed is dat leven, hoe veelomvattend en nuttig is die arbeid geweest van den man, door tijdgenooten erkend als te zijn „van nuchteren bequaamheit", „geleert in allerlei slach van wiscunsten", bizonder bekwaam in de „stercke bouwcunst", standaardwerken op natuurkundig gebied schrijvende van „bijzondere curieusheijt", en, zooals hij zelf aan Heeren Bewindhebberen schreef: „(over eene) onbesochte ende tot noch toe weinich bekende materie, een werck, daerin ik weijnich voorgangers ofte leijtslieden vinde".

Welk een ramp trof den arbeidzamen en nauwkeurigen onderzoeker in 1670, toen hem een ernstige oogziekte overviel, die met volslagen blindheid schijnt geëindigd te zijn. Wel zette hij met behulp van zijn zoon en zijne assistenten zijne waarnemingen voort, maar hij zelf schrijft in zijn Amboinsche Kruidboek van: „een droeve lange nacht met een geleende pen en oogen doorgebracht".

De levensschets is door Mr. Heeres met piëteit geschreven en heeft groote waarde voor hem, die meer van Rumphius' leven wil weten, dan in de laatste jaren van hem werd vermeld, o. a. in de beknopte biographie, door Dr. Greshoff, onlangs geschreven in de Encyclopaedie van Ned.-Indië, Deel III en in de aantrekkelijke levensbeschrijving door Papageno (S. Kalff) onder den titel „De Indische Plinius" geplaatst in de *Java-Bode*, Febr. 1896, waarin deze schrijver besluit met de volgende woorden, ook in de bibliographie van het gedenkboek aangehaald:

„Georgius Everardus Rumphius blijft in de geschiedenis der natuurkundige wetenschap eene eerbiedwaardige figuur. Door hem, meer dan door iemand anders zijn de flora en fauna der Ambonsche eilanden bekend geworden; zijne wedergade op dat arbeidsveld is vóór, noch na hem opgestaan. Slechts François Valentijn zou voor een deel naast hem gesteld kunnen worden, ware 't niet dat diens Ambonsche verhandelingen den stempel dragen van één grooten letterdiefstal, gepleegd op Rumphius' onuitgegeven werken.

Gemak- en winzichtige nederlandsche ambtenaren moeten met botten glimlach neergezien hebben op dien boekenworm en oesterjager, dien immer ontledenden, vergelijkenden, klassificeerenden Duitscher.

Als jeugdig Duitsch fortuinzoeker zien wij hem op Java landen, zonder brieven van aanbeveling in zijn mars, zonder andere gegevens tot slagen in het kamp der geleerdheid dan eene oppervlakkig-wetenschappelijke opvoeding, dan een nauw te bevredigen kennisdrift en de onderscheidingsgave van een Linnaeus. Zijn onbesproken levenswandel dwingt eerbied af, zijn inschikkelijk humeur verdraagt zich met dubbelhartige inboorlingen en korzelige gouverneurs. Voor een sober tractement van zestig gulden 's maands dient hij levenslang de Comp. en de wetenschap om haar zelve. Hij komt, met zijn ouderwetsch geloof tot steun, al zijne rampen te boven; achteruitstelling in zijn carrière, verduistering van zijn gezicht, verlies van vrouw en dochter, en draagt ze ten slotte met romeinsche gelijkmoedigheid, of ook, met christelijke berusting.

Zijne in stilte aan de wetenschap bewezen diensten zijn zoo groot, dat de „vader der natuurlijke historie" (Linnaeus) met waardeering van zijne werken getuigt en er zich van bedient, dat zijn boezemvriend Valentijn hem bewondert, en plundert; dat wij bewindhebbers der Comp. hun koopmansgeest zien verloochenen om hem deferentie te bewijzen; eindelijk, dat eene vereeniging van duitsche geleerden hem den eernaam van „Indische Plinius" waardig keurt."

De nederige man verklaarde zelf van zijn arbeid:

„ende al durf ick sulck juijst niet in den hoogsten graad van mijne schriften „beloven, soo ben ick doch verseeckert dat deze mijne beginselen soo veel „spoor aan de nacomelingen sullen geven, dat se te ijveriger ende lichter dit „of diergelijcke wercken tot eene perfectie sullen trachten te brengen, want „tot dusdanigh voorneemen meer als een menschenleven vereijscht werd."

en van hoeveel nut zijne geschriften voor het wetenschappelijk natuuronderzoek zijn geweest en heden nog zijn, blijkt ons duidelijk uit den verderen inhoud van het gedenkboek uit de bijdragen van de Nederlandsche geleerden: J. P. Lotsy, M. Weber, (wiens bijdrage echter grootendeels handelt over een onderwerp, waarvan door Rumphius niets is geschreven), J. G. de Man, R. Horst en A. Wichmann (uit wiens bijdrage blijkt, dat wij aan R. ook de eerste beschrijving van Indische delfstoffen te danken hebben en de eerste waarnemingen betreffende de niveau-veranderingen, aangaande den Indischen Archipel), en van buitenlandsche als K. Goebel en R. Semon uit München, C. Hartwich uit Zürich, O. Wartburg en E. von Martens en de verklaring van, den zoo jeugdigen grijsaard van Jena, E. Haeckel.

Hunne bijdragen, waarvan later door een meer deskundige in dit tijdschrift een overzicht zal worden gegeven, worden voorafgegaan door eene critische

vergelijking van Rumphius en Valentijn als geschiedschrijvers van Ambon door Dr. F. de Haan te Batavia en door „eene bladzijde uit de geschiedenis der vestiging van het Nederlandsch gezag in de Ambonsche kwartieren", waarin de bibliothecaris van het Koloniaal Museum J. J. Verwijnen de geschiedenis van Ambon verhaalt tot enkele jaren vóór de komst van Rumphius na raadpleging van de werken van meer „voorgangers ofte leijdslieden" dan deze vond voor het schrijven van zijn „Ambonsche Historie" (1678).

Het opstel van Dr. de Haan breekt onzen goeden ouden Valentijn (die predikant was op Ambon tijdens het leven van Rumphius en hem daar een zevental jaren heeft gekend) op geduchte soms heftige wijze af, en is hoofdzakelijk een betoog, dat deze in zijn Ambonsche Zaaken eenvoudig Rumphius' Ambonsche Historie heeft nageschreven.

Volgens den schrijver blijkt duidelijk „de meerderheid van den geschiedschrijver Rumphius boven den verzamelaar Valentijn: voor den eerste zijn geen feiten van belang wier onderling verband hem ontgaat; voor den laatste heeft alles waarde wat de imposante massa zijner folianten kan doen aanzwellen. Het nageslacht moge Valentijn erkentelijk zijn voor zijne verzamelwoede, ontkennen kan het niet, dat hemzelven alle begrip van de waarde of waardeloosheid zijner samengeharkte schatten ontbreekt en dat de zelfbeperking van een Rumphius op een beter ontwikkeld denkvermogen wijst, dan waarop Valentijn ooit heeft kunnen roemen".

Dat Valentijn den arbeid van zijn „boezemvriend" Rumphius danig heeft geplunderd, blijkt uit Dr. de Haan's betoog en uit andere gegevens, o. a. uit de Rumphius bibliographie duidelijk, doch dat hij met opzettelijke verzwijging van de bron, waaruit hij zoo ruimschoots heeft geput, zijn Ambonsche zaaken geheel als eigen werk heeft willen voordragen en dat daaraan en aan zijn overige geschriften zoo weinig waarde moet worden toegekend, betwijfelen wij.

Wij lezen toch in de bibliographie, dat hij in zijn Oud- en Nieuw Oost-Indiën op *tallooze* plaatsen de naam van Rumphius noemt, in het IIe deel bij de vermelding van een kaartje zelfs zegt, dat dit werd geteekend door G. E. Rumphius „een man, van wiens aanteekeningen over dit land van Amboina, wij ons veel bedienen" en ook op andere plaatsen erkent, zijne gegevens aan R. te hebben ontleend.

De schrijver verklaart ook zelf reeds, dat Valentijn in zijn boek menige mededeeling heeft gedaan, die bij Rumphius niet voorkomt, diens werk heeft aangevuld en daarvoor archiefstukken heeft geraadpleegd, die door zijn voorganger ongebruikt zijn gelaten. Ook dat Valentijn menige acte of contract in extenso publiceert, waarvan Rumphius slechts een resumé geeft, maakt zijn werk voor hem, die niet die stukken in eenig archief kan raadplegen, van meer waarde.

Wij zijn het geenszins eens met Dr. de Haan dat Valentijn slechts een verzamelaar is geweest, in wiens oog quantiteit steeds van meer belang was dan qualiteit en, zeker met velen, blijven wij Valentijn dankbaar voor het vele, dat hij voor ons heeft verzameld en ons op zoo'n gemoedelijke, soms wat wijdloopige manier vertelt. Veel daarvan zoude anders zeker te loor zijn gegaan of thans moeielijk te vinden.

Het gedenkboek besluit met de reeds meermalen genoemde Rumphius-

bibliographie. De samenstellers — G. P. Rouffaer en W. C. Muller — willen haar beschouwd hebben als een eerste proeve, zooals dan ook de titel aangeeft. Voor afdoend werk verklaren zij dat tijd, plaatsruimte, maar vooral de capaciteiten hun ontbroken hebben.

Nu, al was geen van beiden botanicus, zoöloog, mineraloog of bibliograaf van professie, wat de nederige samenstellers ons geleverd hebben getuigt van zooveel arbeid en studie, van zóóveel vereering van den grooten vinder van Indische wonderen der natuur, dat aan de nagedachtenis van Rumphius geen grooter, geen eerbiediger hulde kon zijn gebracht.

Al moge — naar zij meenen — door botanici nog menig boek aangewezen kunnen worden dat in hun eerste proeve ontbreekt, wat zij leverden is een machtig bewijs voor de hooge waarde, die werd en nog steeds wordt toegekend aan den arbeid van Rumphius. Met groote piëteit en veel letterkundig talent geven en ontleden zij voor ons, wat zoovele tijdgenooten en nakomelingen hebben geschreven over den grooten natuur-onderzoeker, daardoor eene fraaie volledige schets gevende van den eerbied, die men dezen Germano-Bataaf is blijven toedragen, nu reeds meer dan twee eeuwen lang.

Wij achten deze proeve een groot succes en bevelen die menig „bibliograaf van professie" ter navolging aan.

Meestal verliezen gedenkboeken spoedig hunne belangrijkheid na afloop van de herdenking, het Rumphius-Gedenkboek zal ook voor de toekomst hooge, wetenschappelijke, vooral historische waarde behouden. Daarvoor zij aan uitgevers en samenstellers onze dank gebracht.

* *

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE SMIRNASCHE OPIUMMARKT.

De correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, schrijft blijkens haar nummer van 20 Juli j.l.

De prijs van het opium zal dit jaar belangrijk lager zijn dan in langen tijd het geval is geweest. Een der Smirnasche couranten verklaart zulks op de volgende wijze: „Het verbod door de Chineesche regeering uitgevaardigd tegen den invoer van opium uit Perzië, ten einde de eigen productie te begunstigen, moet noodwendig een zeer nadeeligen invloed uitoefenen op den prijs van ons (het Anatolische) product. Het grootste deel van den Perzischen oogst, waarvan de hoedanigheid beter en rijker is aan morphine dan die van onze opium, werd uitgevoerd naar China. Dat opium, moet, nu die markt gesloten is, onvermijdelijk aan die afnemers worden aangeboden, die vroeger zich uitsluitend bij ons voorzagen. De prijs van ons product zal die concurrentie ongetwijfeld geducht gevoelen; en hoewel de oogst dit jaar bijzonder groot is, zal het profijt voor onze markt naar alle waarschijnlijkheid gevoelig minder zijn dan vorige jaren."

Voor de groote afnemers van de Smirnasche markt, waaronder ook onze Indische regeering, zal deze smartelijke alarmkreet van de Anatolische opiumhandelaars voorzeker een aangenaam en welkom bericht wezen.

EEN VAARTUIG TEN DIENSTE VAN ZUID-NIEUW-GUINEA.

Als ware het een antwoord op hetgeen werd geschreven in onze Juli-afl. bl. 954 betreffende de gebrekkige gemeenschap met de Zuidkust van Nieuw-Guinea, leest men thans in het *Vaderland* dat op 23 Juli aan het Departement van Marine bij onderhandsche inschrijving de bouw werd aanbesteed van een stoomschip ten dienste van Zuid-Nieuw-Guinea. Er waren vier inschrijvingen waarvan de minste was voor *f* 324.000 de Maatsch. voor Scheepbouw enz. te Amsterdam; de Ned. Stoomb. Maatsch. (Fyenoord) had voor *f* 330.000, de fabriek Industrie van de firma Smit te Slikkerveer voor *f* 331.500, de Kon. Mij. „de Schelde" te Vlissingen voor *f* 440.000 ingeschreven.

BLAKANG PADANG, EEN CONCURRENT VAN SINGAPORE.

Naar het *Handelsblad* verneemt is de te Amsterdam gevestigde Industrie maatschappij „Blakang Padang" in ernstige onderhandeling met buitenlandsche geldinstituten, om op het haar afgestane groote eiland *Blakang Padang*, vlak tegenover Singapore gelegen, aanlegsteigers, hangars en opslagloodsen voor steenkolen op te richten en last not least ook dokgelegenheid voor groote schepen. Het eiland, waar groote schepen dicht onder den wal kunnen komen en dat eene volkomen veilige reede heeft, biedt voor bovengenoemd doel eene prachtige gelegenheid en belooft een groote concurrent voor Singapore te worden.

Eene zeer gunstige omstandigheid is ook dat men van Blakang Padang uit drie bestaande lichten ziet, zoodat slechts een paar kleine geleidelichten aan den wal noodig zijn om schepen in staat te stellen ook 's nachts op de reede te komen.

Zooals bekend is, behoort dit eiland tot de residentie *Riouw*, afdeeling Batam. Omtrent de gesteldheid aan de noordzijde van het eiland *Batam* vindt men eenige mededeelingen in de beschrijving van den Archipel van dien naam door den heer J. G. Schot (*Ind. Gids* IV 2 bl. 28) waaruit blijkt dat de straat Bolang, die dit groote eiland aan de zuidwestzijde begrenst aan den ingang bij de zoogenaamde *Poelau Lima* door koraalvormige voortdurend vernauwt. Voorts leest men daar: „Evenals *Poelau Lima* beginnen thans *Kela* en *Kela ketjil* tot één eiland te worden, zoo ook *Lingkang* en het beoosten daarvan gelegen kleine eiland zonder naam; bij laag water zijn ze reeds vereenigd, alleen ontbreekt nog de plantengroei. *Aier Assem* benoorden *Lingkang*, bestaande bij hoog water uit vier eilanden, zooals de kaart aanduidt, is bij laag water slechts één eiland waarvan de kust zeer ver in noordwestelijke richting droogvalt. Bewesten *Blakang Padang* is een dergelijke zeer lage kust gevormd door koraal, zoodat er tusschen *Pialajam*, *Blakang-Padang* en *Aier Assem* van het breede water bij eb weinig overblijft, hoewel dit toch nog breed en diep genoeg is. Eene dergelijke koraalvorming vindt men tusschen *Metjar* en *Pemping*, het vaarwater is er bijna geheel onbruikbaar."

Deze berichten geven geen hoog denkbeeld van de gemakkelijke communicatie van het bewuste eiland met het overige van den archipel, doch daar de berichten omtrent de bedoelde plannen nog zoo vaag zijn, valt het moeilijk thans reeds een oordeel over de vooruitzichten dezer onderneming uit te spreken.

PAARLEN (VINDPLAATSEN EN VISSCHERIJ).

Onder dezen titel bevat het *Algemeen Nederlands Exportblad* van 22-29 Juli jl. een interessant artikel, dat wij hieronder laten volgen:

„Hoewel tengevolge van de mode, parels tegenwoordig niet zoo sterk in trek zijn, als in vroegere tijdperken en de handel in dat artikel daardoor in een periode van betrekkelijk minderen bloei verkeert, worden er jaarlijks toch nog zooveel parels verbruikt, dat het, vooral voor ons Nederlanders van groot belang is de aandacht op dit handelsartikel te vestigen. Geen land ter wereld toch, bezit meer en schooner parelen van het zuiverste water dan

juist Nederland in zijn O.-I. bezittingen, met name in de zeeën rond de Aroe-eilanden. De mode kan trouwens elk oogenblik veranderen; een tijd lang kan de smaak afdwalen van het werkelijk schoone, maar op den duur moet hij daartoe terugkeeren. Bovendien gaat met het duiken naar parelen gepaard het verkrijgen van parelmoer, dat een misschien nog belangrijker handelsartikel vormt.

De parelvisscherij vereischt geen al te groote kapitalen; voor Nederlandsche ondernemingen zijn de voorwaarden bijzonder gunstig, daar de oesterbanken geheel in nationaal gebied gelegen zijn en onze grootste concurrenten op dat gebied, sedert de totstandkoming van het Australisch Gemeenebest, geen Engelschen meer zijn, doch bewoners van een staat, welke er geen krachtige oorlogsvloot en evenmin een noemenswaardig leger op na houden, zoodat het Ned.-Indisch Gouvernement ruim in staat is, de belangen der Hollandsche ondernemers krachtig te bewaken tegen de Australische parelvisschers.

De parelvisscherij heeft niet alleen voordeel als handelsonderneming maar ook zouden verscheidene Hollandsche jongelui met een gezond en krachtig gestel bij die visscherij een emplooi kunnen vinden.

De parel is een ziekelijk product van den pareloester (meleagrina meleagris) (naar Meleager, den zoon des Konings van Calydon, wiens zusters in parelhoenders veranderd werden). De pareloester scheidt nl. een substantie af, het parelmoer dat zich op den binnenkant van den schelp afzet. Elk vreemd lichaam, dat zich in de schelpen bevindt oefent een sterken prikkel uit op de organen van het dier, en veroorzaakt daardoor overvloedige afscheiding van parelmoer, dat zich om dat lichaampje afzet en het geheel omhult. Op den duur ontstaat op deze wijze om die kern een bolletje van parelmoer — de parel. Werkelijk fraaie, geheel ronde of ovale paarlen kunnen alleen ontstaan indien de kern geheel vrij lag d. w. z. zich in de weeke deelen van den oester bevond.

De kern bestaat meestal uit een (microscopisch) klein deeltje geronnen bloed of eenige andere ziekelijke afscheiding, zelden uit zuivere kalk en waarschijnlijk nooit uit uiterst fijne zandkorreltjes. Natuurlijk kan men de oester dwingen kunstmatige parelen voort te brengen, door vreemde voorwerpen tusschen de schelpen te brengen. De Chineezen hebben het in deze kunst ver gebracht. Zij brengen stukjes tin van allerlei vorm tusschen de schalen en krijgen zoo Boedda-beeldjes en andere figuurtjes van parelen. Zuivere, ronde parelen worden op die wijze echter niet verkregen.

In een oesterschaal kunnen meerdere parels voorkomen van de kleinste zoo groot als een speldeknop, de z.g. seed pearls tot de grootste en schoonste parelen toe. De Britsche kapitein Stuart telde in één oester 67. Cordiner tot 150 stuks. De grootst bekende parel, een peervormige, is 35 m.M. lang. De paarlen worden berekend naar hun karaatgewicht, de prijs is evenredig aan de kwadraten van het gewicht, doch bovendien is op den prijs van invloed de kleur en de helderheid en of er voldoende van denzelfden vorm en hetzelfde voorkomen aanwezig zijn. De Amerikaansche parelen hebben door hun doffen loodglans veel minder waarde dan de Oostersche. De schoonste parels zijn wit, geelwit of blauwachtig wit, zelden rossig of zwartachtig blauw.

De pareloester komt voor op koraalbanken, men vindt haar dus alleen in

tropische zeeën, waar het water steeds een temperatuur van minstens 20° C. heeft, waar de zee niet te diep is, en waar bovendien voldoende voedsel voor den oester aanwezig is en overigens de levensvoorwaarden gunstig zijn. Parels worden gevonden in de Perzische Golf, in de Golf van Manaar, in de Roode Zee, in de Golven van Mexico en Panama, bij Californië en bij vele eilanden in de Stille Zuidzee en de daarmede in verband staande zeeën. De oesters verschillen echter onderling aanmerkelijk. Sommigen leveren vooral parelen, terwijl de schelp zelf weinig handelswaarde heeft, zooals de oesters van Ceylon, elders vindt men weer groote, fraaie schelpen zonder vele en zeer schoone parels en bovendien zeer groote kostbare schelpen. De jaarlijksche opbrengst is pl.m. *f* 20.000 aan parelen en *f* 200.000 aan parelmoer.

In de Perzische Golf is de Sultan van Maskate eigenaar der banken, welke zich uitstrekken van Schardscha tot Biddulpho-eiland, langs de Piraten-kust. Iedereen mag echter duiken, alleen wordt voor elke boot 1 à 2 dollars rechten betaald aan het plaatselijk hoofd (Scheik) van de haven van afvaart. Van de Bahrein-eil. komen elk jaar in den vischtijd, welke van Juni tot half September duurt, 3.500 booten, van de Perzische kust 100, en van de overige kuststreken een 700 booten van allerlei vorm en grootte, hun bedrijf uitoefenen. Elke boot meet 10—18 ton en heeft een bemanning van 8—40 man. In 't geheel nemen pl.m. 30.000 personen aan de visscherij deel. Zij leven bijna uitsluitend van visch en dadels, doch tegenwoordig voeren Britsche kooplui ook veel rijst aan. De parelhandel zelf is geheel in handen van Banianen (Indische kooplui), die te Maskate een afzonderlijk gilde vormen. De oudste en beroemdste parelvisscherijen zijn die van Ceylon, in de Golf van Manaar op beide kusten. Eigenaar is hier het Britsch Indische Gouvernement dat te Aripo, het middenpunt op de Westkust van Ceylon, een magazijn en een kazerne heeft laten bouwen, terwijl er tevens wachtschepen op de banken liggen om toezicht te houden op de duizenden en duizenden visschers, kooplieden, haaienbezweerders, goochelaars, priesters en gauwdieven, die hier uit geheel Hindostan samenstroomen: lubbies (inboorlingen), Mooren (Moh. kooplieden), Malabaren, Koromandelers, Singhaleezen en alle andere soorten van Hindoes. Ieder bouwt zich een hut van bamboe-stijlen of areka-stammen, gedekt met palmbladeren, rijststroo en bonte katoenen lappen. Aripo en de andere visschersplaatsen worden dan een tijdlang gezegend met geld- en crediet-instellingen, beurzen en markten, tingel-tangels, danshuizen en wat dies meer zij. De parels worden bij opbod verkocht, wat een zuivere loterij is, en het is dus gemakkelijk na te gaan, welk een verdorven samenleving hier tijdelijk onder Britsche heerschappij ontstaat.

's Morgens gaan de booten naar de banken op pl.m. 4 Eng. mijl van de kust gelegen. De bemanning bestaat uit 2 duikers, 2 helpers en een inlandsch soldaat met geladen geweer om te zorgen dat er geen schelpen worden opengemaakt in de booten zelf. Om 4 u. worden op een sein van het wachtschip, waarvan steeds gewapende sloepen tusschen de booten kruisen, de oesters aan wal gebracht en daar bij opbod verkocht. Wat niet verkocht wordt, moet in de Gouvernements-magazijnen worden afgeleverd.

Het duiken geschiedt met behulp van een 100 à 150 K.G. zwaren steen aan een lijn, waarmede de duiker zich laat zinken. Hij draagt alleen een lendedoek, tenzij er veel polypen zijn, in welk geval hij zich in een wit

kleed hult. Hij heeft een mandje, eveneens aan een lijn, bij zich en bovendien een korte, stevige krabber, om de schelpen los te maken. Voor haaien is hij niet bevreesd. Alle duikers zijn Maleiers en gelooven dus aan de haaienbezweerders, alias bedelaars, die langs den wal hun gebeden staan te prevelen. Het volkje in de booten maakt overigens leven genoeg om alle haaien uit den geheelen Indischen Oceaan weg te schrikken.

Aan de overzijde, op de kust van Britsch-Indië is Tutticorin, dat per spoor met Tinnavelly en verder met Madras is verbonden, het middenpunt. Het duiken, dat hier sedert overoude tijden plaats vindt, komt geheel overeen met het duiken bij Ceylon. De duikers moeten hier echter ongeveer 9 Eng. mijlen van den wal werken, ook weer in 8—10 vadem (16 M.) Zij blijven langer onder dan de Perzische visschers, die meestal niet langer dan 40 sec. beneden blijven en dan 3 minuten moeten rusten. De gewone tijd is hier, evenals bij Ceylon, 53—57 sec. Het record is 1 min. 58 sec. Elken dag wordt een premie betaald aan wien het langst onder water bleef. Zij kunnen telkens 8—12 oesters ophalen. In den Portugeeschen tijd kwamen op de jaarmarkt te Tutticorin 50—60.000 kooplieden bijeen. In 1822 beurde het Britsche Gouvernement nog £ 13.000 aan jaarlijksche rechten, in 1830 echter maar £ 10.000 en sedert ging de vangst voortdurend achteruit. De jaren 1860—1862 waren weer beter en brachten (aan belastingen) £ 20.000 op. In 1863 was de opbrengst weer nihil. In 1865 heeft Captain Phillips kunstmatige oesterteelt beproefd, maar door het verbreeden en uitdiepen van het Paumbenkanaal vooral, schijnt de strooming te sterk te zijn geworden en de oester hier niet zoo goed meer te gedijen.

Op de Aroe-eilanden worden, zoowel op den Achterwal (Oostkust der eilanden) als op den Voorwal (Westkust) pareloesterbanken gevonden. De Achterwallers zijn echter alleen duikers en kunnen het met de Voorwallers niet eens worden over de voorwaarden van exploitatie der banken. Voor Europeesche ondernemers vervalt dat bezwaar, en zou in den Westmoesson op den Achterwal, in den Oost-moesson op den Voorwal gevischt kunnen worden. Makasser, sedert 1846 een vrijhaven, is de haven voor alle producten der Aroe-eilanden en van Nieuw-Guinea, dus behalve voor parels en parelmoer, ook van tripang, vogelhuiden, (paradijsvogels) enz. Dobbo is de locale stapelplaats dier producten, evenals op Ceram, Kiliwaroe. De parelvisscherij wordt door de bewoners zelf, maar tegenwoordig ook van uit Makasser beoefend. Te Makasser is voldoende en uitstekend personeel voor het duiken te krijgen, maar voor Europeesche ondernemers zou het zeker voordeeliger zijn duikertoestellen te gebruiken en daarvoor vast personeel te oefenen. De inlandsche vaartuigen vertrekken in Dec.—Jan. met den West-moesson en keeren in Juli—Aug. met den Oost-moesson terug. Schrijver zag te Makasser enkel zeilschoenertjes met 5 à 6 open booten voor de parelvisscherij. Europeesche exploitatie zou natuurlijk van kleine stoomschepen en motorbooten gebruik kunnen maken. De stoomscheepjes zouden tevens een groot deel van de handelswaren der Aroe-eilanden kunnen vervoeren naar Makasser, dat door den aanleg van havenwerken een betere toekomst tegemoet schijnt te gaan, doch waar thans nog, helaas, een groot deel van den handel niet in handen van Nederlandsche firma's, maar van Duitschers, Zwitsers en Oostenrijkers is.

Parels worden bedriegelijk fraai nagebootst. Omstreeks 1660 werd die kunst

uitgevonden door een Parijzenaar, Jaquin. Voor kenners is het echter niet moeilijk echte parelen dadelijk van valsche te onderscheiden. De fraaiste nagemaakte parelen zijn die van glasbolletjes, opgevuld met een stof, welke onder de schubben van den witvisch (alburnus lucidus) voorkomt. Parelmoer wordt behalve van een pareloester, ook van andere schelpen verkregen en in zeer groote hoeveelheden door de industrie verbruikt." Js.

Aan de *Encyclopaedie van N. I.* (afl. 23 bl. 154) ontleenen wij nog dat de uitvoer van paarlmoerschelpen in 1896 bedroeg ongeveer 150 ton, in 1897 200 ton en in 1898 ruim 250 ton, met inbegrip van de schelpen afkomstig van de Aroe-eilanden en Flores. Ondanks deze toeneming waren de prijzen constant gebleven en moet te Makasser voor de Aroeneesche schelpen *f* 1600 à *f* 1700 per ton betaald worden, voor andere *f* 1000 à *f* 1200.

RIJSTINVOER IN MIDDEN-JAVA.

Uit het verslag van de Kamer van koophandel en Nijverheid te Semarang over 1901 blijkt dat in het afgeloopen jaar te Semarang 2.047.000 picols rijst werden aangevoerd en wel 924.000 picols van Saigon, 172.000 van Hongkong en 951.000 van Singapore. Voorts bedroeg de totaal-invoer te Tjilatjap 346.000 picols en te Djoeana 34.000 picols, makende voor Midden-Java weinig minder dan $2^1/_2$ millioen picols te zamen. Vergeleken met vorige jaren is deze hoeveelheid enorm groot, want de invoer bedroeg toen te Semarang in 1898: 13.000; in 1899: 6600 en in 1900: 290.000 picols, waarvan eerst in laatstgenoemd jaar ongeveer $^1/_3$ uit Hongkong en Saigon, terwijl in die jaren vermoedelijk geen rijst te Tjilatjap en Djoeana is ingevoerd.

Van de residenties Cheribon, Tegal en Pekalongan had de Kamer geen voldoende gegevens. Alleen de invoer van Saigonrijst wordt daar opgegeven als in 1901 te hebben bedragen, respectievelijk ± 180.000, 57.000 en 28.000 picols.

Terwijl vroeger te Semarang buitenlandsche rijst als regel bij kleinere partijen van Singapore, soms van Hongkong, een enkel maal van Saigon werd aangebracht, arriveerden daar in 1901 direct uit Saigon verschillende stoomschepen met volle rijstladingen van ± 3000 picols.

Welk aandeel Rangoon-rijst in bovengenoemde hoeveelheden gehad heeft, is niet te bepalen, daar deze onder de aanvoeren van Singapore voorkomt, waar de overlading plaats heeft.

Merkwaardig is de opgaaf der plaatsen waarheen de geïmporteerde rijst vervoerd werd. De cijfers zijn uit den aard der zaak zeer globaal. Telt men ze bijeen dan verkrijgt men iets meer dan de helft van de ingevoerde hoeveelheid, zoodat verondersteld moet worden dat de rest niet per spoor vervoerd of plaatselijk verkocht is. Van de genoemde hoeveelheden zijn de grootste bedragen gegaan naar:

Kedoeng Djatie en Toentang	119.000 picol
Solo	236.000 „
Tjepper en Klatten	99.000 „
Res. Djokja	263.000 „
Res. Kedoe	182.000 „
Koedoe en andere plaatsen in Japara	216.000 „
Willem I	62.000 „
Lassem, Rembang en andere plaatsen in die richting	126.000 „

De K. v. K. noemt den invoer van buitenlandsche rijst in 1901 onrustbarend, omdat hij niet door eene over het geheel genomen vermeerdering in opbrengst van den bodem en uitvoer van andere producten gecompenseerd wordt en dus als een belangrijk verlies in de welvaart zou zijn aan te merken. In hoever deze redeneering juist is, vereischt wel eenige toelichting, daar die uitvoer misschien in andere richting heeft plaats gehad of onder den vorm van arbeid elders gepresteerd. Ten einde een denkbeeld te krijgen van de waarde van dit invoerartikel, teekenen wij uit het verslag aan. „De kostprijzen van buitenlandsche rijst zullen wat Semarang betreft in 1901 gevariëerd hebben tusschen ± ƒ 4.50 en ± ƒ 5.10 per picol aan den wal, de verkoopprijzen uit de eerste hand tusschen ± ƒ 4.90 en ± ƒ 5.25".

„Winst en verlies op deze transactiën hebben elkander afgewisseld; over het totaal genomen is er op verdiend, echter matig in verhouding tot de groote sommen welke met deze zaken gemoeid zijn".

De Kamer neemt ƒ 5.— als middenprijs aan, verhoogt die met ongeveer ƒ 0.50 voor vracht en onkosten naar de plaatsen van verbruik en komt dan tot een bedrag van 13½ millioen gulden, dat de inlandsche verbruikers in 1901 aan inkoop van hun hoofdvoedsel hebben besteed.

DE GELDMARKT IN NED.-INDIË IN HET AFGELOOPEN JAAR.

In verband met bovenstaande mededeeling en het artikel van den heer Meppelink in deze aflevering, halen wij het volgende aan uit het verslag van den President der Javasche Bank over het 74ste boekjaar (1901—1902):

„De geldmarkt was ruim.

De buitengewoon groote rijstinvoeren, ten slotte door de daaraan behoefte hebbende bevolking betaald, hier en daar wellicht met de laatste ten dienste staande middelen, deden niet alleen bankpapier, doch ook in hooge mate standpenningen en pasmunt uit de circulatie terugvloeien en vermeerderden de behoefte aan remise, die zich bij de Banken steeds meer doet gevoelen, naarmate de suikercrisis de realisatie van dat produkt belemmert.

Hierdoor toch laat het zich ook nu aanzien, dat de wissels tegen de nog te realiseeren suiker veel later dan gewoonlijk aan de markt zullen komen, terwijl onherroepelijk minstens ƒ 25/mm. minder uit dezen hoofde door de Banken te koopen valt, nu bij een oogst van plus minus 12½/mm. pik. de doorsneeprijs minstens ƒ 2.— per pikol minder bedraagt.

Onder die omstandigheden was het begrijpelijk dat de wisselkoers zich steeds om en nabij het speciepunt bewoog en eindelijk niet alleen de ƒ 8,100,000.— specie, welke een paar jaren te voren waren ingevoerd. doch

zelfs nog plus minus ƒ 3/mm. meer uitgevoerd werden, om aan het gebrek aan remises te gemoet te komen.

In dit verslagjaar gingen derhalve ƒ 11/mm. aan rijksdaalders naar Europa, terwijl na sluiting daarvan tot heden, nog ƒ 6,600,000.— specie volgde, waarmede, naar wij vertrouwen, in de eerste behoefte zal zijn voorzien, aannemende, dat het Gouvernement van Nederlandsch-Indië vooralsnog geen verdere remises naar Nederland zal te maken hebben, krachtens de met ons aangegane overeenkomst, welke tot heden voor de Regeering van groot voordeel, en voor ons en het algemeen belang van veel nut geweest is, want waar zoude het heen gegaan zijn, indien ook de ƒ 14/mm. door *onze* bemiddeling overgemaakt, bij Wisselbanken genomen waren en zoodoende de middelen dier Banken en hare behoefte aan remise nog vermeerderd hadden.

Dit mag wel eenigszins aangenomen worden, daar, zooals onze Balans bij sluiting van het boekjaar aantoont, toen reeds een aanvang moest gemaakt worden met het opnemen van voorschotten bij ons tegen beleening van produkten, (art. 16 van het Octrooi) en sedert de schuld onder dit hoofd toenemende is.

Dat hiermede ter dege rekening gehouden moet worden, moge blijken uit het feit, dat het Gouvernement van Nederlandsch-Indië naar het Moederland overmaakte:

in het 72ste boekjaar door bemiddeling van derden	ƒ	3,000,000.—
„ „ 73ste „ „ „ „ „	„	6,000,000.—
„ onze bemiddeling	„	10,000,000.—
„ „ 74ste „ „ „ „	„	4,000,000.—
of totaal in het tijdvak van 3 Maart 1900—17 Maart 1902. .	„	23,000,000.—

waarvoor dus door degenen, die met de overmaking belast werden, moest getrokken worden tegen middelen, ten deele reeds in Europa aanwezig, en ten deele ter dekking dier trekkingen daarheen overgemaakt.

Nu naderen wij, naar het mij voorkomt, zonder groote schokken het keerpunt, en te midden van dat alles zijn en blijven de financieele resultaten en vooruitzichten voor onze Bank hoogst gunstig, daar immers het dividend, niettegenstaande nu dooréén ƒ 4,332,000.— minder uitstond, slechts $^1/_2$ pCt. lager is dan het buitengewoon hooge dat het vorige jaar kon uitgekeerd worden, en de rentegevende uitzettingen, die zich in het vorige boekjaar in sterk afnemende richting bewogen, nu met neiging tot verdere stijging, eenige miljoenen meer beloopen dan toen.

Het rentetarief kon het geheele jaar nog onveranderd blijven, doch voortgaande specieuitvoer met stijgende uitzettingen en de onzekerheid omtrent het verder verloop van den suikercrisis, die op de behoefte aan remises van zoo grooten invloed is, noopten ons met ingang van 1 April 1902 de voor een Aziatisch land zeker buitengewoon lage rente te verhoogen met $^1/_2$ pCt. voor alle operatiën, met uitzondering van hypotheken."

VALSCHE MUNT IN NED.-INDIË.

De *Economist* van Juli-Aug. geeft eenige cijfers uit het verslag van het muntcollege over 1901 en o.a. het volgende overzicht van het onderzoek van verdachte Nederlandsche en Ned.-Indische muntstukken in de laatste 10 jaren.

	Uit Nederland.	Daarvan echt of alleen geschonden.	Uit Ned. Indië.	Daarvan echt of alleen geschonden.
1892.	689	126	2080	0
1893.	333	44	1178	2
1894.	643	102	1548	12
1895.	1340	111	3661	246
1896.	3338	235	4830	126
1897.	6258	120	2714	42
1898.	5246	63	1151	14
1899.	2338	131	1300	5
1900.	2221	86	872	11
1901.	2375	68	1517	2

In het verslag over 1898 en 1899 wordt medegedeeld dat het meerendeel der uit Nederland toegezonden stukken, door de Nederlandsche Bank uit Indië was ontvangen. In de verslagen over 1900 en 1901 wordt aangeteekend dat de uit Ned.-Indië onderzochte munten slechts een deel vormden der aangehouden specie.

„Deze cijfers," zegt het tijdschrift, „wijzen op het ernstig gevaar waarmede de depreciatie van het zilver (van ruim 60 pence per ons standaard in het begin der zeventig jaren tot ruim 24 pence thans) onzen munttoestand, en die der landen welke gelijk het onze nog groote hoeveelheden zilveren teekenmunt in circulatie hebben, blijft bedreigen"

Over hetzelfde onderwerp wordt in het verslag van den President der Javasche Banken over het 74ste bankjaar, 1901/1902 gezegd (bl. 22). „Er werd iets minder valsch geld dan het vorige jaar aan onze kassen aangehouden, nl. 821 rijksdaalders en 469 guldens tegen in het vorige jaar 994 rijksdaalders en 256 guldens."

Voorts wordt er op gewezen dat men eerst in 1895 begonnen is aan de kassen der Javasche Bank speciale aandacht te wijden aan het als „fausse bonne monnaie" te betitelen meerendeels volwichtige zilver en dat het zeker voor de goede contrôle bij die kassen pleit dat in het naar Nederland weggevloeide zilver zoo weinig valsche of ongangbare munt werd aangetroffen. Van de laatste geldverzendingen naar Europa, welke wegens den stand van den wisselkoers in het verslagjaar ten bedrage van 11 millioen plaats hadden, was reeds over 9 millioen de bevinding aan de Nederlandsche Bank en 's Rijksmunt ontvangen en blijkens deze slechts *f* 200 valsch of ongangbaar bevonden.

Sedert 1895, toen de Jav. Bank begon om den aanbieders van valsch geld de keuze te laten tusschen afgifte daarvan aan de bevoegde autoriteit of ongangbaarmaking door verminking, zijn uit dezen hoofde in het geheel verminkt en teruggeven 10540 rijksdaalders, 2953 guldens en 17 halve guldens, zoodat het verslag gerechtigd is tot de conclusie „dat, hoe betreurenswaardig

het feit ook is, dat de zilveren standpenningen geimiteerd worden, de hier en daar zoo gewraakte contrôle onzerzijds, welke toch zeker het publiek tot voorzichtigheid bij de aanname aanspoort, en zoodoende de in-omloop brengers in hun bedrijf bemoeilijkt, geenszins een groot verlies aan nationaal vermogen heeft ten gevolge gehad".

Na aftrek van de intrinsieke zilverwaarde reduceert zich de op die stukken geleden schade in 7 jaren tot ± ƒ 15000.—.

Bovendien wisselde de Bank bij de Landskassen nog voor ruim ƒ 31000 aan echte munt in, welke wegens slijtage, slechten klank of moedwillige verminking ongangbaar was geworden,

Blijkens het Kol. Verslag werden, zoowel wegens de laatste redenen als wegens het verdacht zijn van valschheid, in 1900 aan de circulatie onttrokken 685 rijksdaalders, 666 guldens en 552 halve guldens, benevens eenige pasmunt.

VLECHTWERK-TENTOONSTELLING TE 's HAGE.

Op 20 Aug. jl. werd deze door de vereeniging Oost en West in de Gothische zaal georganiseerde tentoonstelling geopend, alwaar eene belangrijke verzameling bijeen is gebracht van Oost- en West-Indisch vlechtwerk, vervaardigd op hoogst primitieve wijze. maar desniettemin in fijnheid en degelijkheid van bewerking wedijverende met de producten van Europeesche vlechtkunst, ja deze in verschillende opzichten stellig overtreffende.

Men beweert zelfs dat Europeesche firma's, die in het vak ervaren zijn, verklaard hebben verscheidene van de op deze tentoonstelling bijeengebrachte geheel uit de hand, zonder hulp van eenige machine, vervaardigde producten, niet te kunnen nabootsen, zelfs niet met behulp der verfijnde techniek, waarover zij te beschikken hebben.

Als aanvulling van de vorige groepententoonstelling aan het weven gewijd, zijn bovendien nog verschillende doeken tentoongesteld en een model van eene merkwaardige op Celebes gebruikelijke weefwijze met behulp van kaarten of dunne plankjes, dat, door eene der aanwezige jonge dames gemonstreerd, op zeer eenvoudige wijze de gelegenheid bleek te geven om gordelbanden voorzien van allerlei spreuken en figuren te weven, waarvan een monster aanwezig was, destijds gemaakt ter eere van den bekenden taalgeleerde Dr. B. F. Matthes.

Elke scheringsdraad loopt hier door eenige gaatjes van een kaart. Al die kaarten liggen plat tegen elkander en kunnen om hun middelpunt gedraaid worden. Door die draaiing zijn allerlei standen der scheringdraden ten opzichte van elkander mogelijk, waardoor sommige opgelicht worden, terwijl andere omlaag gaan. Bij het doorwerpen van de spoel door de opening er tusschen en het daarna verschuiven van een of meer plankjes kan men de inslag bij elken slag op eene andere wijze op en onder de scheringdraden laten loopen en aldus bepaalde figuren vormen, des noods letterteekens en dergelijke.

De Oost-Indische Compagnie op het vasteland van Azië in de laatste jaren der 17e eeuw.

DOOR

N. MAC LEOD.

De laatste jaren der 17e eeuw kenmerkten zich door eene merkbare verslapping in het bestuur van Nederlandsch-Indië. Door kracht van wapenen had de Compagnie zich groote macht weten te verschaffen en was zij tot nu toe de sterkste gebleven. Maar men begon haar meer en meer op andere wijze te bestrijden, namelijk door kracht van geld. De Engelschen, niet alleen van de nieuwe Compagnie, maar ook particulieren, die zelfs bij de Engelsche compagnie's kantoren niet gewild waren, kwamen met steeds grootere schepen opdagen, gingen ook naar het oosten van den Archipel, om te trachten specerijen te koopen, zoodat de regeering „expres" vaartuigen daartegen liet kruisen, en hare brieven spreken herhaaldelijk over groote kapitalen, door de nieuwe Engelsche compagnie aangebracht, over de „contante en ruijme betalingen" van de Engelschen en Franschen, de verwachting dat deze na den oorlog veel kantoren zullen oprichten, en dergelijken meer.

Deze koopmans-overwegingen schenen het soldaatschap te verdringen, en men scheen dikwijls meer aan rust en geldelijk voordeel, dan aan eene flinke eervolle houding te denken. Dat de Compagnie alle handelskracht inspande om door de concurrentie geen schade te lijden, is natuurlijk, maar zij zou waarschijnlijk beter gedaan hebben als zij een gedeelte van haar grooten rijkdom besteed had aan het onderhouden van haar militair overwicht, dat zij begon te verwaarloozen.

De schuld hiervan lag meer bij de Indische regeering dan bij de XVII bewindhebbers. De ambtenaren knoeiden hoe langer hoe meer, dreven eigen handel, bedankten dikwijls voor de hun opgedragen betrekkingen, en de regeering handhaafde haar gezag even-

min over hare dienaren als zij genegen scheen dit in de politiek te doen. De XVII bewindhebbers drongen echter op het tegendeel aan. Zoo schreven zij in hunne missive van 8/9 October 1697 „dat ons van alle kanten ter ooren komt, en wij ook van over langen tyt gesien, en ondervonden hebben, dat onder de bedienden van de Compagnie, soo veele syn, die door haere debauches en ongeregelde manier van leven, haer tot den dienst, off de ampten die sy bekleden, onnut en onbequaem hebben gemaeckt" .....„maer daer beneffens noch schatten (weten) te vergaderen en soo rijck t'huys te komen (daartoe) verkeerde wegen inslaen, mitsgaders door haeren particulieren, en anderen ontrouwen handel, de Compagnie groff en groot benadelen." Zij gelastten wijders de regeering naar zulke zaken onderzoek te doen, en de schuldigen „in de militie te gebruiken" of naar Nederland op te zenden.

Ten einde aan de bestaande of gevreesde vermindering van handelsvoordeelen te gemoet te komen, trachtte de regeering het militaire wezen te vereenvoudigen en daarop te bezuinigen.

Reeds in 1693 had zij aan den Gouverneur van Ceilon last gegeven om te Trinkonomale en Batikaló geen nieuwe verdedigingswerken te maken. Deze order had ten gevolge dat men ook de bestaande werken verwaarloosde. Toen echter de Franschen verwacht werden, maakte men ze weer in orde, evenals die van Gale en Kolombo. Het werk aan laatstgenoemde vesting was van grooten omvang en duurde veel langer dan men verwacht had, zoodat het in het laatst van 1695 nog lang niet gereed was. Het Ceilonsche garnizoen was in 1694 sterk 2861 koppen, verdeeld over Kolombo, Gale, Jafnapatnam, Trinkonomale, Batikaló, Kalpetti en Toetoekorijn. Vermindering van vestingwerken zou bezuiniging op garnizoenen kunnen medebrengen.

Nagapatnam kostte veel geld. Men werkte aan den vijfhoek reeds sedert 1688 en had tot ultimo Augustus 1695 hieraan ƒ 808,589 ten koste gelegd. Op den laatsten Junij 1696 waren er in deze vesting 360 Europeanen, te Portonovo 12, Tegenepatnam 6, Poedisjeri 157, Sadraspatnam 5, Paliakata 44 en in Noord-Koromandel (Masoelipatnam en onderhoorigheden) 44. Inlandsche dienaren waren er 966, waarvan 616 pions (soldaten). In Portonovo, Tegenapatnam en Golkonda was opzettelijk niet meer bezetting gelaten dan noodig was om het recht daarop te kennen te geven. In 1697 waren de kosten van Nagapatnam tot 1 millioen geklommen.

Vooral op de kust van Malabaar, met haar oude Portugeesche

vestingen, wilde de regeering bezuinigen. Koetsjin, dat reeds dadelijk na de verovering door Rijcklof van Goens verkleind was, had toch nog 8 bastions (Hollant, Zeelant, Uytregt, Vrieslant, Greuningen, Overijssel, Altena, Stromenburg) en eenige buitenwerken. Over het algemeen was deze vesting in redelijken staat, maar dat de werken slecht onderhouden werden, blijkt uit het rapport, dat de fausse-braye (de onderwal of borstwering op de berm tusschen den hoofdwal en de gracht) geheel vervallen was en in de gracht stortte.

Koilan was vrij slecht, vooral zijne „punten" Mallabaar en Madure. Eene bres, waarschijnlijk reeds in 1658 of 1661 door van Goens gemaakt, lag nog open, en werd nu, tegen de Franschen, dichtgemaakt. Tegen een inlandschen vijand achtte men de vesting nog sterk genoeg.

Kranganoor, met een garnizoen van 50 man, was in goeden staat.

Kananoor, met 6 bastions (Vrieslant, Hollant, Uytregt, Greuningen, Gelderlant en Zeelandia) was te uitgebreid en zeer bouwvallig, ook dit werd „wegens de Franschen" zooveel mogelijk hersteld, maar de regeering wenschte het te vereenvoudigen; toen de Franschen-vrees voorbij was, nam zij zich zelfs voor, om den slechten handel, de bezetting tot 20 à 25 man te verminderen.

Aan het strand van Kali-koilan lag nog eene sterreschans, waarvan de regeering de slechting gelastte. De raad van Koetsjin gaf hieraan niet dadelijk gevolg, ten einde den radja van Koetsjin tegenover dien van Kalikoilan te kunnen steunen en om de Engelschen buiten dit rijkje te kunnen houden. In 1697 werd zij echter afgebroken.

Nadat de Directeur-generaal Joan van Hoorn in eene memorie van 30 folio bladzijden met tal van citaten aan de regeering betoogd had dat het noodig was, met den nieuwen Radja Singa van Kandi (de oude was in het laatst van 1687 of in Januarij 1688 gestorven) een nieuw contract te maken (ter vervanging van dat van Westerwolt, anno 1638), waarbij bepaald zou worden dat de havens van Kalpetti, Batikaló en Kotiare of Trinkonomale voor inlanders opengesteld, maar voor vreemde Europeanen gesloten zouden zijn, nam de regeering den 20en en 21en September 1696 in dien geest een besluit, waarbij verder bepaald werd dat de stad Kolombo zou ontmanteld, en alleen het fort (casteel) in den bestaanden staat gehouden worden, dat ook Gale, het fort Hangwelle en Malware in den bestaanden toestand gehouden, maar de

werken van Kalitoere en Matoere verkleind, en de sterkte te Negombo geslecht zouden worden. De forten van Jafnapatnam en Manaar zouden verlaten, en die van Kalpetti, Trinkonomale, Batikaló en eenige kleineren geslecht of aan Radja Singa overgegeven worden. Den 27en December 1697 gaven echter de bewindhebbers hierop te kennen dat de intrekking van Trinkonomale en Batikaló hun „bekommerlyck voorkomt en meynen met te groote voorbarigheyt daerin gehandelt te wesen", terwijl zij, zeer terecht, er aan herinnerden hoe reeds in 1673 De la Haye getracht had daar vasten voet te verkrijgen. Al nam men eene bepaling betreffende die plaatsen in het contract met Radja Singa op, dan zou hij de Franschen toch niet kunnen weren. De Bataviasche regeering bleef bij haar gevoelen dat haar besluit van 21 September 1696 goed was, en een nieuw contract met Radja Singa voldoende was tot het weren van vreemdelingen. Om echter den Hh. XVII genoegen te doen, bepaalde zij in 1698 dat de werken dezer posten vooreerst in denzelfden staat gehouden zouden worden, totdat de jonge Radja verlangen zou dat ze gesloopt werden, waarna *hij* dan zou hebben te zorgen dat er geen andere Europeesche natie kwam! De genegenheid van Radja Singa, schreef zij aan den gouverneur van Ceilon, moest het voornaamste wapen zijn om anderen te weren(!), „omdat de Compagnie het vermogen niet en heeft sulx met eijgen macht ofte hare forten en casteelen uijt te voeren, al had ser nog tweemaelen soo veel als tegenwoordig op het eijlant Ceijlon". Evenwel achtte zij noodig op het eilandje Dwars-in-den-weg eene wacht van 6 à 8 man te leggen „tot eene dadelijke betoninge onser possessie, daarvan tot soo lange wij ervaeren sullen waer op de bewegingen der francen en engelsen uijtkomen en gemunt sullen wesen." Als de Franschen kwamen met bedoeling om vasten voet op Ceilon te krijgen, moest men Radja Singa er vóór spannen, en zich zelfs onthouden van hem daarbij te helpen. Hoe typisch knoeierig, kruimelig en kruideniersachtig!

Toen in 1699 werkelijk 3 Fransche schepen gekomen waren, met het doel in de kalme baai van Trinkonomale te krengen en schoon te maken, schreef de regeering aan Gerrit de Heere, dat hij moest trachten den Franschen het gebruik te beletten, door Radja Singa over te halen, hun geen verversching te laten bekomen. En dit, terwijl zij zelf te Trinkonomale een gezaghebber met zijn raad had!

In hare generale missive van 19 Januarij 1697, aan de bewind-

hebbers geschreven, had de regeering hare denkbeelden over de verdediging als volgt blootgelegd: „Dewijl men in Amboina a° 1690 op onse gegevene ordre om tegen de franschen alomme op hoede en in posture van defensie te sijn, de gebreckelijke steene ringmuur van d' Hr Robbert de Vik zal^r met eene graft omgraven, en met die spijse van binnen aengevult heeft, hebbende overal vreemde, dog echter nog al dienstige strijkweren, soo meenen wij dat het vooreerst, en soo lang dat werk overend gehouden kan werden, best sal zijn daerbij te blijven, aangezien het niet apparent is, dat het geprojecteerde nieuwe reguliere werck of halve seshoeck die bij desen oorlog ligtel: niet voltooijt soude raken, den vijand veel langer uijt harden soude, als het presente. Eijndelijck en ten laetsten, dewijl er althans ontrent het emporteren van forten veel meerder violentie in het attacqueren geadhibeert werd, als wel in den spaensen oorlog, specialijk door kragt van vuurwecken, soodanig dat men in Europa de steden niet alleen op seer excessive kosten met verscheijde nieuw geinventeerde buijtenwercken, schansen en forten rontom moet versterken [1]), maar daerenboven oock met sware legers te velde genootsaekt is te decken, of wel op 't spoedigste te ontsetten, soo meenen wij dat het oock niet alleen in Amboina, maar over geheel India niet soo seer te doen sal sijn met sig binnen de forten te begraven, en in derselven lasten, oock selfs in vreedenstijden, te smoren; maer veel raedsamer wesen, Comp^s scheepsmagt overal henen te gebruijcken, welcke men bij vreedenstijde kan verminderen en bij oorlogstijde vroeg genoeg aen de hand hebben, wanneer UEd. ho: agtb: bij apparentie van oorlog ons maer tijdig van een extraord^r getal schepen, en bijsonderl: oock van manschap gelieven bij te springen."

In overeenstemming hiermede gelastte de regeering aan den Extraordinaris-raad-van-India Willem van Wijngaarden, die toen als gouverneur naar Ambon ging, dat de ringwal van Victoria in goeden staat gehouden moest worden, zonder meer. Tevens gaf zij bevel om verscheidene posten in te trekken.

Ook op Sumatra's Westkust had vermindering plaats. Alleen Padang, Poeloe Tjingko en Baros bleven bezet, met 241 in plaats van 441 koppen, terwijl te Priaman en Silida slechts een paar manschappen als vertegenwoordigers van het gezag bleven.

---

[1]) Men denke hier o. a. aan de ingewikkelde bevestigingsmanieren van Menno van Coehoorn, die in dezen tijd leefde.

In Julij 1698 gaven intusschen de Hh. XVII den bepaalden last om met de vermindering op Ceilon niet voort te gaan en nadere orders af te wachten. In denzelfden brief schrijven zij over Malabaar, dat de intentie om door het intrekken van posten de lasten te verminderen, „als een dienstige saeck" wordt aangezien, „mits dat sulcx sigh niet komt uijtte strecken tot het verlaeten off intrecken van posten off fortressen van aengelegenheijt en voorall tot het intrecken van soodanige posten van importantie niet getreden worden, sonder alvorens ons goetvinden en ordre daer toe bekomen te hebben."

In een brief van 19 September 1698 wordt nog sterker betoogd hoe noodig het is, *geheel* Ceilon in bezit te houden, al moest men zich daarvoor het dragen van eenige lasten getroosten. Ditzelfde werd ook gezegd betreffende de Molukken, Ambon, Banda en omliggende eilanden [1]).

22 Junij 1699 schrijven de bewindhebbers dat de gouverneur-generaal krachtiger maatregelen moet nemen tegen de „kwade conduites" in Koromandel, en keuren zij maar noode goed, dat het bouwen aan de vestingwerken van Nagapatnam gestaakt is. Tegenover Radja Singa heeft de regeering, naar hun oordeel, veel te nederig gehandeld, wat „met het aansien en respect van de Compe niet is overeen te brengen." Ook uit hun brief van 30 October 1699 blijkt, dat de XVII heeren in geen opzicht medegingen met het krachteloos bestuur, van welks verrichtingen in deze laatste eeuwjaren, ten aanzien van het vasteland van Azië het hieronder volgende wordt medegedeeld.

In 1697 duurden de onlusten tusschen den Samoedri van Kalikoet en den radja van Koetsjin voort, tengevolge van de bescherming, door eerstgenoemden aan het geestelijk hoofd Ajenekoeti Namboedi gegeven. Het Compagnie's plaatselijk bestuur onthield zich van inmenging, verwachtende dat Koetsjin wel zou toegeven, wanneer hij zag dat hij op geene hulp kon rekenen. De Engelschen gingen voort met het bouwen van hun fort te Ansjinga. Zij stonden steeds in de gunst van de koningin van Atinga, die nog geen vergoeding gaf voor het nadeel, in 1694 aan de Compagnie toegebracht. Onze loge te Wingoerla was nog steeds in handen van de

---

[1]) Op Wetter, Leti, Dammer, Moa, Babber, Nila en de Aroe-eilanden had men toen reeds garnizoen.

Mongolen, aangevoerd door Jachlas-khan. In 1699 begonnen de Engelschen ook te Tsjittawa eene loge te bouwen, op het grondgebied van den Samoedri; maar de commandeur Magnus Wichelmans richtte daartegen een vertoog tot dezen vorst, waarop hij de aan de Engelschen gegeven vergunning introk.

Op deze kust heerschte overigens eene gewenschte rust. Den commandeur Wichelmans werd in 1700 Mattheus Schenkenbergh, van Jafnapatnam, tot opvolger aangewezen, maar deze had er geen lust in en kwam onder stilstand van bezoldiging naar Batavia op. De opperkoopman Abraham Vink werd in 1701 tot commandeur van Malabaar, en de opperkoopman Henric Collart tot commandeur van Jafnapatnam aangesteld.

Zooals op blz. 584 gemeld werd, had de Sjah van Perzië aan de Compagnie hulp gevraagd tegen de Arabieren; in ruil daarvoor zou zij ontslagen worden van het zijde-contract dat, ondanks het, na het eindigen der vijandelijkheden in 1685 gesloten verdrag, nog niet vervallen was; zij zou overal zijde mogen inkoopen zonder belasting te betalen. De regeering nam dit aan, onder voorwaarde dat hare schepen zouden gegeven worden tot bescherming van de Perzische, die troepen naar Maskate zouden overbrengen, maar niet om kustplaatsen te beschieten of te land aan den oorlog deel te nemen. Evenwel stemde zij wel toe, munitie te verstrekken, en kanonnen, matrozen of bosschieters te leenen om in het beleg van Maskate gebruikt te worden. Voor deze expeditie werden de *Oost-Souburg*, *Vosmeer*, *Brandenburg*, *'t Hof van Ilpendam* en *Tamboer*, onder het bevel van den vice-commandeur Harmen Voet, aangewezen.

De Perzen hadden intusschen Bassora op de Arabieren heroverd, maar werden opnieuw door Sjech Manna geslagen, die Bassora weder belegerde, waarop de Sjah een gezant naar den „Grooten Heer", den Sultan van Turkije, zond om hem het bezit van Bassora aan te bieden.

Door deze aangelegenheden verviel in 1697 voor het oogenblik de voorgenomen expeditie naar Maskate. Ook in '98 en '99 vroeg de Sjah niet om schepen, zoodat men hoopte dat deze zaak wel in het vergeetboek zou raken.

Intusschen was de gouverneur Alexander Bergaigne den 20en Junij 1697 gestorven en door Jacobus Hoogkamer opgevolgd. Deze bouwde eene nieuwe loge en bleef met den Perzischen hertog van Gamron in goede verstandhouding. In 1700 ging hij als gezant

naar Spahan om aan den Sjah de gelukwenschen der regeering over te brengen met zijne troonsbestijging (wel wat laat!) en natuurlijk om handelszaken, grieven en vooral het zijde-contract te bespreken Ook nu nog vroegen de Perzen gewapende hulp van de Compagnie, namelijk om de Portugezen van Kongo te verdrijven, en boden hiervoor wederom vrijen handel aan. Maar de regeering wees dit af, op grond dat de Portugezen vrienden van haar waren.

Hoogkamer werd als gouverneur van Gamron opgevolgd door Magnus Wichelmans, den commandeur op de kust van Malabaar.

In Koromandel bleef het nog een paar jaren woelig. Onze loge te Sadraspatnam werd den 22en Junij 1697 door 1000 ruiters en 300 voetknechten van Rama-radja aangevallen, doch de aanvallers werden verjaagd. Oreng-Zeeb lag in dit jaar te Barampoer. Zijn zoon Akbar stond in het noorden tegen hem op, doch werd door zijn broeder Sjah-Alim naar Kandahar terug gedreven. Dzoe'l-fakir-khan ontweldigde eindelijk in 1698 het sterke Dsjindsji aan Rama-radja. Hij vond hierin aanleiding om te beweren dat nu ook Poedisjeri met zijne omgeving aan den grooten Mogol behoorde. Pit trachtte het gevaar af te wenden door een Europeesch gecommitteerde naar Dzoe'l-fakir-khan te zenden om hem met de verovering van Dsindsji geluk te wenschen en hem tevens bekend te maken dat wij Poedisjeri van Rama-radja gekocht hadden. De gecommitteerde kreeg voor den Mohamedaanschen veldheer een geschenk van 13 à 1400 pagoden mede en moest hem vragen hoeveel hij eischte voor confirmatie van den koop. Maar deze zending liep slecht af. Onze gecommitteerde werd brutaal ontvangen en de bij hem zijnde inlanders mishandeld; het gezantschap nam de vlucht en kwam na een reis van 3 dagen gelukkig te Poedisjeri terug (12 Julij).

Pit versterkte nu het garnizoen met 77 soldaten van Ceilon en 30 van passeerende schepen.

Ook de Engelschen hadden van de overwinnaars te lijden: Koereloer werd door dezen verraderlijk overrompeld en geplunderd.

Tot in October werd Poëdisjeri lastig gevallen, zoodat men nog eene kompagnie van Ceilon liet komen, waarna men verder ongemoeid bleef.

De tijd was intusschen daar, dat Poedisjeri weer aan zijne vroegere bezitters over ging. Den 8en October 1697 hadden de heeren XVII aan de regeering te Batavia geschreven dat te Rijswijk vrede gesloten was met Lodewijk XIV en dat bij art. 18 van het verdrag

van 20 September bepaald was, dat al het veroverde wederzijds zou teruggegeven worden. Dit schrijven werd 9 Mei 1698 per de galjoot *De Leewerick* te Batavia ontvangen, maar de regeering maakte het niet dadelijk bekend. Redenen van koopmanschap zullen daarvan wel de oorzaak geweest zijn.

Reeds meer dan twee jaar geleden had Lourens Pit, die toen 9 jaar gouverneur van Koromandel geweest was, zijn ontslag uit die betrekking gevraagd. Dit was in Mei 1696 toegestaan, terwijl Adriaan Verdonck, de door Alexander Bergaigne vervangen gouverneur van Gamron, tot zijn opvolger benoemd was. Verdonck overleed echter, en daarop werd Dirck Comans in zijne plaats aangewezen. Den 22en Mei liet de regeering hem, voorzien van instructies betreffende de overgave van Poedisjeri, met de *Reijgersdaal* en *Wijck op Zee* naar Nagapatnam vertrekken.

Den 21en Junij werd te Batavia de vrede gepubliceerd, en den 24en een solemneele dankdag gehouden, waarop 's avonds „naar gewoonte" vreugdevuren ontstoken werden.

Comans trad 30 September te Nagapatnam als gouverneur op. Pit zou daar nog tot het voorjaar blijven en was er getuige van, hoe het door hem veroverde en verbeterde Poedisjeri weer werd afgegeven.

Met 4 oorlogsschepen: *Lion*, *Zeeland*, *Castricum* en *Inaien*, vertrok François Martin, thans directeur-generaal der Fransche compagnie, in 1698 naar Indië. Aan boord bevond zich ook de Jezuïtenpater Tachard, met eene politieke zending belast. Dit eskader kwam in Augustus 1698 voor Bellesoor en ging van daar naar Punta das Negradas, om Père Tachard in de gelegenheid te stellen, te trachten te Tanaserni (Tenasserim) een factorij op te richten, terwijl Martin zich naar de Ganges begaf, waar nu eindelijk de Fransche schepen ontslagen konden worden.

Den 8en Maart 1699 verschenen de schepen *Le Bon* [1]), *Zeeland* en *Gaillard*, onder het bevel van den chevalier de Saugiers, voor Poedisjeri, terwijl Martin zich op een dier schepen bevond Den 16en werd de vesting aan de Franschen overgeleverd. Over het bezit der gronden buiten de vesting deden zich eenige moeielijkheden voor. Comans meende daar eene bezetting te mogen laten en tol heffen. Na eene aanschrijving der regeering kwam hij echter met Martin overeen, de stad en landen, zooals de Compagnie die van

---

[1]) Misschien moet dit wel *Lion* zijn.

Rama-radja verkregen had[1]), voor 16,000 pagoden (*f*96,000) over te leveren (de kosten hadden 32,800 pagoden bedragen); den 7en September werd hiervoor door beide partijen een contract geteekend. Maar Comans wist daarenboven nog 2500 pagoden te bedingen voor „nog eenige fanoems waarop d'E. comp- tot Nagapatnam schade gehad soude hebben, item eenig kragteloos boscruijt 't welk met het Casteel verovert was geweest, ende zedert nog meer bedorven was, nevens eenige houtwerken etc[a], aan die natie overgelaten."

Na dit schacheren, dat de Hollanders niet in de oogen der Franschen verhief, was de quaestie uit. Maar later kwam nog een geheim schrijven van de regeering, d.d. 22 October, dat alweder niet veel dunk geeft van de flinkheid van het bestuur van den gouverneur-generaal Willem van Outhoorn. In dit schrijven werd aan Comans vooreerst de last gegeven, de bezetting met allen omslag in te trekken en te trachten de rechten, die de Compagnie door aankoop van Rama-radja bekomen had, waaronder ook begrepen waren de vrijheid om de Franschen te verdrijven, en het bezit van het dorp Wirampatnam, tegen den kostenden prijs over te doen. Hierna vervolgde de brief met een omhaal, hierop neerkomende dat Comans maar trachten moest er zooveel mogelijk voor te bedingen en eindigde hiermede, dat, als er te veel moeielijkheden kwamen, hij maar liever alles in den steek moest laten! Er was wèl een andere geest in de regeering gekomen!

Na de beëindiging der zaken van Poedisjeri verliet Lourens Pit, aan boord van de fluit *Hobree*, de kust van Koromandel, waar hij nu 12 jaar geweest was. Hij kwam den 2en December 1699 te Batavia aan en werd als raad van Indië beëedigd.

„Mooren en heidenen", d. w. z. Mongolen en Indiërs, gingen intusschen voort met den handel te bemoeielijken, ten einde geschenken en afkoopgeld machtig te worden. Sahadji, de bekende radja van Tansjawoer, belegerde het Deensche Trankebaar, dat zich voor 235,000 pardaus (*f* 587,500) moest vrijkoopen, en toen de betaling niet spoedig volgde, gaf dit opnieuw tot gevechten en hoogere eischen aanleiding.

Comans liet daarom het garnizoen van Nagapatnam, behalve met dat van Poedisjeri, nog met een honderdtal Europeanen en eenige inlandsche soldaten van Ceilon versterken. In 1700 over-

[1]) Zie bl. 1282, October-afl. 1901.

leden Rama-radja en zijn oudste zoon, en ging hun sterkte Satara [1]) bij verdrag aan de Mongolen over, waardoor de oorlog met de Maharaten tijdelijk eindigde en bij het einde der eeuw in het gouvernement van Koromandel eenige rust ontstond.

Te Soerate werd de directeur ook in 1698 zóó lastig gevallen, dat hij gedwongen was twee konvooischepen te verstrekken, namelijk *'t Casteel Batavia* en *Oost-Souburg*, die ook lading voor Moka medenamen en den 27en Maart derwaarts vertrokken. Met deze schepen ging ook mede de Abessiniër Kodja Moerad die in September 1696 met de *Spierdijck* te Batavia was gekomen en met hem de Nederlandsche ambtenaar Jas, aan wien een zending naar den koning van Abessinië was opgedragen.

De zwarigheden die Moerad maakte over deze zending, deden, hoewel men hem nu reeds 8 jaar kende, twijfel rijzen of hij wel een gezant, misschien maar een gewoon koopman was. Te Moka aangekomen, ging hij in Julij 1698, over Massowa naar Abessinië, maar nam Jas niet mede, die te Moka op nader bericht bleef wachten.

De directeur Pieter Ketting werd in 1699 vervangen door Hendrik Zwaardecroon [1]), laatst commissaris voor Malabaar, die den 22en Augustus van dat jaar van Batavia naar Soerate vertrok met de *Drie Kroonen*, *Keulen*, *Jerusalem*, *Eenhoorn*, *Soldaat* en *Hartlooper*, bemand met 385 matrozen, 320 Europeesche en 155 inlandsche soldaten. Deze meer dan gewoon sterke macht werd uitgezonden, wegens de moeielijkheden, die de Mongoolsche gouverneur van Soerate, Ahmed-khan, den Europeanen aandeed naar aanleiding van zeeroovérijen.

Een schip behoorende aan den Turkschen koopman Hassan Hamedan, was in 1698 op de reis van Moka naar Soerate genomen door een Europeeschen zeeroover, waarschijnlijk den Engelschman William Kitt. De Turk had geweigerd zich aan het konvooi van

---

[1]) Satara, d. w. z. zeventien (bastions), ongeveer 15 geog. mijlen van de westkust af, tusschen Bombaja en Goa, was in 1192 door Indiërs gebouwd, die in 1318 door de Mohamedanen overwonnen werden. In 1673 nam de Maharatsche vorst Siwadjî, de vader van Sambadjî, het in. In 1705 hernamen de Maharaten het weer.

[2]) Wij volgen hier de spelling, die in de officieele brieven gebruikt werd. Het schijnt dat men de spelling der namen de mode liet volgen. Vóór 1700 schreef men Swaerdecroon, in de nieuwe eeuw Zwaardecroon.

't Casteel Batavia en *Oost-Souburg* te houden, en het was dus zijn eigen schuld. Maar Ahmed-khan viel er de Engelschen, Franschen en Nederlanders lastig om, wat niet het minst onbillijk was tegenover de onzen, die alle schepen, welke zich bij het konvooi hadden aangesloten, behouden binnengebracht hdden. Eerst werd hun geweigerd zich buiten de stad te begeven, later mochten zij zelfs de loge niet verlaten en werd aan het volk verboden hun levensmiddelen te verkoopen, zelfs niet voor de konvooischepn. Het slechte bestuur van Ketting en zijne slechte verstandhouding met Ahmed-khan waren ook oorzaak van deze plagerij. Ketting werd gedwongen, schriftelijk te beloven dat, wanneer in het volgende jaar weer schepen door roovers genomen zouden worden, de onze de roovers en hunne prijzen zouden vangen. Van de Engelschen werd geëischt dat zij de zee zuiver zouden houden tot China toe, en van de Franschen, dat zij de golf van Perzië zouden beveiligen.

In 1699 werden de *Schoonderloo*, *Moerkapelle* en *'t Hoen* voor het konvooi aangewezen. Zij kwamen den 11en September te Soerate terug. Ahmed-khan schreef den 15en December van dat jaar dat de Hollanders in Soerate zich weer vrij mochten bewegen.

Al had de regeering met Swaerdecroon een eskadertje uitgezonden, uit hare orders bleek toch ook hier hoe haar karakter veranderd was. Zou vroeger misschien het verleenen van konvooi (dat toch ook met 20,000 ropijen voor een groot, en 15,000 voor een klein schip betaald werd) streelend voor haar eer- en machtsgevoel geweest zijn, thans werd den nieuwen directeur gelast, met alle middelen te beproeven van deze verplichting en van de aan Ketting afgeperste belofte af te komen; groote voorzichtigheid werd hem aanbevolen, met het oog op de toenemende macht der Engelschen en Franschen, en de regeering had besloten, noch ter zee, noch ter land iets tegen den Mogol te ondernemen, maar te trachten goede vrienden te blijven. Welk eene verandering in korten tijd!

De Mongolen hielden intusschen de Compagnie niet voor zoo onmachtig als zij zichzelven hield, want zij eischten in 1700 dat de konvooischepen de hunne tegen *alle* natiën zouden beschermen. De regeering maakte zich die erkenning niet ten nutte, maar marchandeerde. In 1700 konvooieerden de *Wijck op Zee* en *Soldaat* eene vloot van 19 schepen.

Een genoegelijke tijding voor de kooplui te Batavia was, dat de oude en de nieuwe Engelsche compagnie te Soerate met elkander

overhoop lagen; de nieuwe liet de vlag van de oude neerhalen, en de inlanders heschen deze weer op.

Het duurde lang eer Swaerdecroon te Soerate aankwam. Hij deed Malabaar aan, zoogenaamd omdat hij niet genoeg water en veel zieken had, maar later bleek, dat daartoe geen noodzakelijkheid bestaan had. Pieter Ketting overleed te Soerate op zijne laatste standplaats, evenals zoovele anderen, die er te lang bleven. Zou het gedrag van Swaerdecroon óók een gevolg zijn geweest van het minder krachtige bestuur te Batavia? Hij had al spoedig genoeg van zijne betrekking, bedankte en werd afgelost door den opperkoopman Pieter de Vos.

In Bengalen maakte in 1698 Prins Aziem een einde aan den opstand in Bardoean. Hij ontnam aan Hoemet-Sing en Maha-Sing al het geld en goed dat zij zich toegeeigend hadden en zond toen nog 12,000 ruiters uit om hen te verjagen, waarna hij aan de opstandelingen vergiffenis schonk. Door Dijxhoeck werd hij met groote geschenken te vriend gehouden, maar hij eischte daarenboven geschut, en het slechten van de versterking onzer loge te Hoegli. Dit kwam eenigszins overeen met de orders van den gouverneur-generaal, die wilde dat de gouverneur zich niet langer met de binnenlandsche aangelegenheden zou bemoeien, geen nieuwe versterkingen om de loge zou maken, en van oordeel was dat 228 soldaten te veel, maar 50 Europeanen voldoende waren om de loge te beschermen.

De Engelschen hadden ook 5 kanonnen aan Prins Aziem moeten geven; één daarvan sprong, en daarop eischte hij 1000 ropijen boete en nog 4 andere stukken. Intusschen verzekerden de Engelschen zich het bezit van een gedeelte grondgebied rondom Kalkata, voor de som van 30,000 ropijen.

De Franschen moesten, door de moeielijkheden van Prins Aziem, Kasima-bazar verlaten. Hun schip *Le Gallaird* kwam, na het overnemen van Poedisjeri, voor de Ganges terug, maar verging op de banken voor de rivier. *Le Postillon*, die eene reis naar Frankrijk had gemaakt, kwam in 1699 weer terug met het bericht dat nog verscheidene schepen zouden volgen.

Het kapitaal, dat door de nieuwe Engelsche compagnie in Bengalen werd aangebracht, begrootte men op £ 200,000. De onzen moesten daardoor op hunne bestellingen 25 pCt. vooruit betalen, om zeker te zijn, het bestelde te ontvangen. Maar de regeering beant-

woordde de concurrentie door in 1699 12 schepen naar Bengalen te zenden, met eene waarde van *f* 3,300,731, waarvan *f* 2,841,342 aan comptanten.

Pieter van Dijxhoek verzocht in 1700 zijne aflossing; de regeering verzocht hem echter nog te blijven en hij overleed te Hoegli op den 12en Januari 1701. De opperkoopman Jacob Pelgrom nam het bestuur op en werd vervolgens door de regeering tot directeur benoemd.

Ondanks de vermoedens en klachten over wanbestuur waren toch de kantoren op het vasteland nog de beste van geheel Indië. In het VIIIe deel van Mr. J. K. J. de Jonge's standaardwerk vindt men vermeld dat, toen eenige jaren later de regeering aan de XVII bewindhebbers een staat overlegde, tot staving van hare klachten over achteruitgang, daaruit bleek, dat sedert 1683 Soerate en Perzië doorgaans, Moka, Bengalen en Koromandel meestal winst hadden opgeleverd, terwijl daarentegen 17 andere kantoren, voornamelijk die in den archipel, bijna altijd met verlies hadden gewerkt. Bleef dan ook het optimisme der XVII bewindhebbers zóó groot, dat de Compagnie, ondanks een schuldenlast in 1698 van elf millioen, steeds hooge dividenden bleef uitkeeren, en haar crediet zoo goed, dat zij steeds tegen lage rente geld kon blijven opnemen, dan was dit zeker voor een groot gedeelte aan hare bezittingen op het vaste land van Azië te danken.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 22 Juli — 21 Augustus 1902.

De aandeelen in Tabakmaatschappijen konden zich in eene vaste markt tot verhoogde koersen verheugen. Behalve de Redjang Lebong waarin nogal beweging was, waren de meeste mijnbouw maatschappijen flauw gestemd.

Hooger werden genoteerd:

Aand.		Borneo Sumatra Maatschappij	1½ %
„		Handelsvereeniging Amsterdam	2¼ „
Cert. v. Aand.		Nederl. Handel Maatschappij	1⅞ „
Aand.		Ned. Ind. Escompto Mij.	4 „
„		Amsterdam Deli Comp.	17½ „
„		Amsterdam Sum. Cult. Mij.	1¾ „
Cert.		Tab. Mij. Arendsburg	24 „
Aand.		Deli Batavia Mij.	5 „
„		Deli Cultuur Mij.	2¼ „
„		Deli Maatschappij	12½ „
„		Deli Padang Mij.	2¼ „
„		Deli Plantage Mij.	2¼ „
„	A.	Langkat Cult. Mij.	2¼ „
Pref. Aand.		Tab. Mij. Langk. Soekaranda	2½ „
Aand.	A.	Langkat Tabak Mij.	3¾ „
„		Medan Tabak Mij.	14¼ „
„		Nieuwe Asahan Tabak Mij.	2⅜ „
„		Rotterdam Deli Mij.	11½ „
„		Senembah Mij.	7 „
„	A.	Serdang Tabak Mij.	4¾ „
„	B.	Idem	3¾ „
„		Sumatra Cult. Mij.	14 „
„		Ned. Ind. Electr. Mij.	12¾ „
„		Kon. Paketvaart Mij.	6¼ „
„		Kon. Ned. Mij. v. Petr. bronnen	4¾ „
„		Petr. Mij. Moeara Enim	4⅞ „
Pref. Aand.		Perlak Petr. Mij.	9¼ „
Aand.		Redjang Lebong Mijnb. Mij.	13 „
„		Deli Spoorweg Mij.	5 „

Aand.	Kediri Stoomtram Mij.	2 %
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	1½ „
„	Semar. Cheribon St. tram Mij.	2 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Koloniale Bank	1¼ %
Pref. Aand.	Idem	3¼ „
Aand.	Tab. Mij. Franco Deli	1¾ „
„	Langkat Tabaksbouw Mij.	2 „
Pref. Aand.	Tabak Mij. Namoe Djawi	2½ „
„	„ „ Sakoeda	5 „
„	Sumatra Plantage Mij.	6 „
Cert.	United Langk. Plant.	7 „
Aand.	Kwandang Soemalata Mijnb. Mij.	3 „
„	Ned. Ind. Expl. Mij	5 „
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	11 „
„	Mijnb. Mij. Soemalata	10½ „
„	Ned. Ind. Spoorweg Mij.	4 „
„	Babat Djombang St. tr. Mij.	3 „

DIVIDENDEN.

Cultuur Mij. Broembong	Pref. Aand.	6 %
Kina Cultuur Mij. Garoet		6¼ „
Mij. tot Expl. der Petroleum Concessie Tinawoen		16 „
Cultuur Mij. Randoe Goenting-Tjandi Sewoe		5 „
Cultuur Mij. der Padangsche Bovenlanden		ƒ 50.–
Cultuur Mij. Gending		2½ %
Mij. tot het drijven van Commissiehandel en het exploiteeren van Prauwen en Pakhuizen te Panaroekan		ƒ 207.37

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Pref. Aand.	Oostersche Hypotheekbank	50 %
Opr. bew.	Kon. Paketvaart Mij.	ƒ 730.– – ƒ 800.–
„ „	Algem. Consignatiebank	„ 180.–
„ „	Singkep Tin Mij.	„ 100.– – „ 102.–
Aand.	Landbouw Mij. Rongga	92¼–93 %
„	Javasche Bank	170 „
Oblig	Crediet- en Handels Ver. Banda	90 „
Aand.	Expl. en Mijnbouw Mij. Gorontalo	5 „
„	Koetei Exploratie Mij.	35 „
Opr. Aand.	Semarang Cheribon Stoomtram Mij.	ƒ 76.–
Aand.	Billiton Mij. 2e rubriek te 's Hage	ƒ 1700.– – „ 1725.–

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Aug. 8	Aug. 21
Borneo-Sumatra Maatschappij ..... Aand.	102 1/8	102 1/8
Cultuur-Mij. d. Vorstenl. ..... „	36	37
id. ..... Pref. Aand.	119	119
Handelsv. Amsterdam ..... Aand.	103	104 1/4
Int. Cred. & H. V. Rotterd. ..... „	72	72 1/2
Javasche Bank ..... „	173	173
Koloniale Bank ..... „	33	35 3/4
id. ..... Pref. Aand.	48	50 1/4
Liquid. Barge & Moormann ..... Aand.	39	39
Ned. Handel-Mij ..... Cert. v. Aand.	142 5/8	144 1/8
Ned. Ind. Escompto Mij. ..... Aand.	108	110
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	67 1/2	67 1/2
Ned. Ind. Landb. Mij. ..... 5 % Obl.	104	104 3/4
Badas, Suikerfabriek. ..... Aand.	18	18
Banda, Credt. & Handelsver. ..... „	80	80
Java Bosch Expl.-Mij. ..... „	80	80
Java'sche Cultuur-Mij. ..... „	57	57
Kalibagor, Suikerfabriek. ..... „	50	50
Kaliwoengoe Plantaran. ..... „	34	34
Maron Cult. Mij. ..... „	60	60
Melattie, Landbouw-Mij. ..... „	90	90
Michiels-Arnold, Rijstlanden ..... „	101	101
Ned. Ind. Houtaankap Mij. ..... „	34	34
Ngoepit, Landbouw-Mij. ..... „	200	150
Penampean Cult.-Mij. ..... „	15 1/2	15 1/2
Pondok Gedeh Cult. Mij. ..... „	100	100
Suikerond. Sentanen.-Lor ..... „	96	96
Sindanglaoet, Suikerfabr. ..... „	160	160
Soemberredjo Cult.-Mij. ..... „	115	115
Temoeloes, Landb.-Mij. ..... „	110	110
West-Java Kina Cult.-Mij. ..... „	50	50
Amsterdam-Deli Comp. ..... „	650	656 1/2
Amsterdam Sum. Cult.-Mij. ..... „	63	62 3/4
Tabak-Mij. Arendsburg ..... Cert. v. A.	660	659
Asahan Plantage Mij. ..... Aand.	81	81
Asahan Tabaksbouw Mij ..... „	85	85
Balangan Tab. Cult. Mij. ..... „	5	5
Besoeki Tabak-Mij. ..... „	53	50 3/4
Deli-Batavia-Mij. ..... „	416	420
Deli-Cultuur-Mij. ..... „	72 1/2	75 1/2
Deli-Langkat-Tabak-Mij. ..... C. v. A.	310	310
Deli-Maatschappij ..... Aand.	456	467 1/2
Deli Padang Mij ..... „	60	60 1/4
Deli Plantage Mij. ..... „	61	60
Deli-Tabak-Mij. ..... „	—	—
„ ..... Pref. Aand.	26	26
Tab.-Mij. Franco Deli ..... Aand.	39 1/2	43 1/4
Tab. Mij. Kwala Pessilam ..... „	81 1/2	82
Langkat-Cult.-Mij ..... „ A.	103 1/2	105
„ „ ..... „ B.	45	44 7/8
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. ..... Pref. Aand.	48 3/4	47
Langkat-Tabaksbouw Mij ..... Aand.	6	5 1/2
Langkat-Tabak-Mij. ..... Aand. A.	92	91 3/

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Aug. 8	Aug. 21	
Langkat-Tabak-Mij. . . . . Aand. B.	40	40	
Medan-Tab.-Mij . . . . . „	265	272 1/4	
Tab.-Mij. Namoe Djawi. . . . . Pref. Aand.	66 1/2	65	
Nieuwe Asahan Tab. Mij. . . . . Aand.	150	153 3/8	
Padang Cultuur Mij. . . . . Pref. Aand. A.	63	64	
„ „ „ . . . . . Aand. B.	25	25	
Padang Tabak-Mij . . . . . „	133	136	
Rotterdam-Deli-Mij . . . . . „	238 1/2	242 1/2	
Tabak Mij. Sakoeda . . . . . Pref. Aand.	45	45	
Senembah-Mij. . . . . Aand.	410	412	
Serdang Tab. Mij. . . . . „ A.	133	138 3/4	
„ „ „ . . . . . „ B.	52	54 3/4	
Tabak Mij Soengei Bedjankar. . . . . „	92	92	
Sumatra Cult. Mij. . . . . „	196	200	
Sumatra Plantage Mij. . . . . „	85 1/2	85	
United Langk. Plant. . . . . Cert. v. A.	250	245	
Ned.-Ind. Electr.-Mij. . . . . Aand.	50	58	
Ned. Ind. Gas Maatschij. . . . . „	155	146 1/2	ex div.
Kon. Paketvaart-Mij. . . . . „	163	166 1/8	
Rott. Lloyd . . . . . „	99 3/8	99 3/4	
Stoomv. Mij. Nederland . . . . . „	140	141	
Dordt. Petr. Industrie Mij . . . . . Pref. Aand.	119 7/8	118	
Java Petroleum Mij. . . . . Aand.	25	25	
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië . . „	461	455	
Petroleum Mij. Moeara Enim . . . . . „	106 1/4	109 7/8	
Perlak Petr. Mij. . . . . Pref. Aand.	149	143 1/2	
Sumatra Palembang Petr. Mij. . . . . Aand.	64 1/2	64 1/2	
Kwand. Soemalata Mijnbw. Mij. . . . . „	28	25	
Mindrineti Goud Expl. Mij. . . . . „	21 1/2	22	
Ned. Ind. Expl. Mij. . . . . Aand.	100	95	
id. Mijnbouw-Mij . . . . . „	39 3/4	32 1/2	
N. Celebes Mijnb. Mij. . . . . „	18 1/2	18	
Oost Borneo Mij. . . . . „	13 1/4	13 1/4	
id. . . . . Pref. Aand.	32	32	
Redjang Lebong Mijnb.-Mij. . . . . Aand.	222 1/2	231	
Singkep Tin-Mij. . . . . „	128	128	
Mijnbouw Mij. Soemalata. . . . . „	129 1/4	122	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok. . . . . „	160	160	
Deli-Spoorweg-Mij. . . . . „	172	176	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. . . . . „	224 1/2	221	
Babat Djomb. St. tr. Mij. . . . . „	56	55	
Bat. Electr. Tram-Mij . . . . . „	23 1/2	25	
Kediri Stoomtram-Mij . . . . . „	79	82	
Madoera „ „ . . . . . „	23	23	
Malang „ „ . . . . . „	58	58	
Modjokerto „ „ . . . . . „	16	13 1/2	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. . . . . „	139	139	
Oost-Java-Stoomtram. . . . . „	77	77	
Passoeroean „ . . . . . „	58	58	
Probolinggo Stoomtr.-Mij. . . . . „	50	50	
Semar.-Joana Tramw.-Mij. . . . . „	175	175	
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij. . . . . „	142	145	
Serajoedal St.-Tr.-Mij. . . . . „	136	136	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	16–30 Juni.	30 Juni–14 Juli.
Aand. Javasche Bank	175–177½	177½–178
Cert. Ned. Handel-Mij	137½–142½	141½–142½
N. I. Escompto Mij	117½	112½ (ex div.)–117½
Kon. Paketvaart Mij	148–158	158
Int. Cred. en Hand. Ver. Rotterdam	72½	72½
Winkel Mij. Eigen Hulp	—	60
Mij. Onderlinge Hulp	—	85
Mij. t. Expl. v. Grondeigendom Eurazië I.	—	105½
Ned. Ind. Spoorweg Mij	215	217½
Deli Spoorweg Mij	172	—
Ned. Ind. Tramweg Mij	142½	142½
Sam.-Joana Stoomtram Mij	—	170
Sam.-Cheribon Stoomtram Mij	142½	142½–144
Brandwaarb. Mij. Ned. Indië	—	134
Bataviaasch Prauwenveer	132½	132½
Nieuw Prauwenveer te Batavia	160	160
Part. Prauwenveer te Soerabaja	120	120
Oost Java Prauw Mij	—	130
Soerab. Prauw Mij	137½	—
Nieuw Prauwenveer te Soerabaja	205	—
Asam Thee Ondern. Wanasoekie	80	—
Interc. Telefoon Mij	—	87½
Bandoengsche Kininefabriek	100–102½	100
Ned. Ind. Mijnbouw Mij (Aand.)	50–52½	45–48½
Idem (Oblig.)	95–97½	92½
Mijnbouw Mij. Totok (Aand.)	45–50	46–50
Idem (Oblig.)	62½	55–62½
Mijnbouw Mij. Redjang-Lebong (Aand.)	200–220	205–220
Idem (Oblig.)	200–215	200–215
Mijnbouw Mij. Kahajan	55	50–60
Mijnbouw Mij. Lebong Soelit	10–17	12–12½
Idem (Obl. en Winstbew.)	40	29–40
Mijnbouw Mij. Tambang Sibonak	60–70	70–80

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Houthandel Maatschappij West-Java.

(*Javasche Crt. No. 52, van 1 Juli 1902*).

Zetel. Buitenzorg.

Doel. De houthandel, zoo voor eigen rekening als in Commissie, waaronder begrepen het vervoer en de machinale bewerking van hout en de exploitatie van djati- en wildhoutbosschen in Ned-Indië.

Kapitaal. *f* 200.000, in 800 aandeelen à *f* 250.

Inbreng. Door den heer J. A. Stegerhoek voor 76 aandeelen: zijne overeenkomsten met de beheerders van het land Tjisaroea-Noord en met den eigenaar

van het land Tjisaroea-Zuid, voor het kappen van hout en verdere rechten en gedane voorschotten.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. A. Stegerhoek; 2 commissarissen: de heeren F. E. Keuchenius en E. C. Keuchenius

Winstverdeeling. Eerst 6% dividend. Van het overige komt 10% aan het reservefonds, 60% aan aandeelhouders, 10 % aan den directeur, 10% aan den procuratiehouder en het personeel te zamen, 10% aan de commissarissen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit naar het oordeel der algem. Vergadering niet meer versterkt behoeft te worden, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan de aandeelhouders.

BOUW-MAATSCHAPPIJ ARDJOENO.

(*Jav. Crt., No. 55, van 11 Juli 1902.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het koopen en verkoopen en het verhuren en huren van onroerende goederen.

Kapitaal. *f* 20.000, in 100 aandeelen à *f* 200.

Inbreng. Door den heer M. Tromp voor 1 aandeel: een perceel, gelegen in de residentie Soerabaia, bestuursafdeeling Soerabaia, district Soerabaia, kampong Lemahpoetro.

Bestuur. 1 directeur: de heer M. Tromp.

Winstverdeeling. Deze komt aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ REDJOSARIE.

(*Javasche Crt. No. 56, van 15 Juli 1902.*)

Zetel. Redjosarie, distr. Wlingi, afd. Blitar.

Doel. De exploitatie voor de cultuur van koffie en andere gewassen, van de ertpachtsperceelen Redjosarie I en III en event. van andere gronden.

Kapitaal. *f* 100.000, in 2 seriën: A ad 10 aandeelen à *f* 5000 en B ad 50 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door den Heer A. F. J. Moormann, voor 10 aandeelen A en tegen overname van de schulden aan achterstallige pachtschat en verponding: de bovengenoemde erfpachtsperceelen.

Bestuur. 1 directeur: de Heer A. F. J. Moormann; 1 à 3 commissarissen: de heer Dr. J. A. F. Wiederhold.

Winstverdeeling. 10% aan het reservefonds, 10% aan den directeur, 10% aan de commissarissen, 70% aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 25% van het maatschappelijk kapitaal bedraagt, wordt het daarvoor genoemde winstaandeel verdeeld onder de overige rechthebbenden, in verhouding als boven.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ HET CENTRUM.

(*Javasche Crt. No. 59, van 25 Juli 1902.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van handel in Nederl. Indië (zoowel invoer, doorvoer, uitvoer alsook binnenlandsche handel), een en ander zoo voor eigen rekening als in commissie.

Kapitaal. ƒ 70.000, in 700 aandeelen à ƒ 100.—.

Inbreng. Door de heeren A. A. J. A. en F. W. R. Diemont, voor 350 aandeelen: de te Batavia en te Amsterdam gedreven affaire, onder den naam A. & R. Diemont, Het Centrum, met al wat daartoe behoort.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. A. J. A. Diemont; 2 commissarissen: de heeren Mr. C. G. J. B. Henny en F. D. Cochius.

Winstverdeeling. Eerst 7½ % dividend, van het overige 10 % aan het reservefonds, 10 % aan de commissarissen, 15 % aan den directeur, 10 % aan het dienstpersoneel, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum ƒ 20.000.

HOUTAANKAP-MAATSCHAPPIJ „MANDAU-TAPONG".
(Staats-Crt. No. 175, van 29 Juli 1902).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen en vervreemden alsmede exploreeren en exploiteeren van terreinen voor houtaankap in Nederl. Indië, de exploitatie van vergunningen, concessiën en andere rechten; en alles wat daarmede in verband staat.

Kapitaal. ƒ 144.000, in 144 aandeelen à ƒ 1000.—

Inbreng. Door den heer H. C. Bluntschli, voor 36 aandeelen: de vergunning voor houtaankap en tot exploitatie in het landschap Siak (Sum. Oostkust).

Bestuur. 1 Directeur: de heer M. Hübner, 3 à 5 commissarissen: de heeren J. J. Jungfermann, F. Fröhlich en J. Neustätter; 1 vertegenwoordiger in Indië: de heer C. Bluntschli.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den raad van commissarissen, 5 % aan den directeur, 75 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit ƒ 50.000 bedraagt, komen de daarvoor genoemde 10 % aan de aandeelhouders.

LANDBOUWMAATSCHAPPIJ „PAGER ALAM".
(Staats Crt. No. 175, van 29 Juli 1902).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van de landbouwondernemingen Pager Alam en Pematang en van eventueel later te verkrijgen gronden in Nederl.-Indië.

Kapitaal. ƒ 500.000 in 1000 aandeelen à ƒ 500. De directeur is bevoegd eene obligatieleening ad hoogstens ƒ 80.000 te sluiten tegen hoogstens 6 % rente.

Inbreng. Door den heer J. van Hengst, voor 995 aandeelen: de bovengenoemde landbouwondernemingen, gelegen in de afd. Lematang-Oeloe en Ilir-Kikem en de Pasoemahlanden der res. Palembang.

Bestuur. 1 directeur: de Koloniale Bank; 3 commissarissen: de heeren J. H. de Groot, Mr. M. Enschedé en M E. van Ameyde van Duym.

Winstverdeeling. Eerst 10 % aan het reservefonds, en event. eene extra reserve, daarna 5 % dividend. Van het dan overblijvende komt 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders. Zoolang echter de bovengenoemde obligatieleening niet is afgelost, zal in de eerste plaats minstens 50 % van de winst daartoe worden bestemd.

Reservefonds. Maximum ƒ 100.000.

BOEDOEK MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ.

(*Staats Crt. No. 185, van 9 Augustus 1902.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van concessiën en andere rechten tot mijnbouw in Ned.-Indië.

Kapitaal. *f* 120.000, in 2000 aandeelen à *f* 60.—

Inbreng. Door de West-Borneo Goud-Maatschappij, voor 1997 aandeelen: het eerste perceel, bedoeld in de concessie tot het ontginnen van goud en andere delfstoffen in het rijk Sambas.

Bestuur. Een raad van beheer, bestaande uit 3 à 5 leden.

Winst. Deze komt geheel aan aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

SUMATRA-STAATSSPOOR.

Opbrengst van den Sumatra-Staatsspoor over de maand Maart l.l.:

	Maandstaat van het vervoer. Aantal of gewicht.	Opbrengst.
Reizigers, 1e klasse	2.865	*f* 2.135.75
„ 2e „	65.508	„ 24.436.34
„ suppletie	—	„ 293.55
Bagage (kilogrammen)	58.310	„ 495.22
Bestelgoed „	9.250	„ 725.60
Vrachtgoed (tonnen)	21.962	„ 67.233.78
Levende dieren (wagenladingen)	11¾	„ 188.20
Lijken „	—	„ —.—
Rij- en voertuigen „	2	„ 23.20
Particuliere telegrammen	781	„ 717.22
Extratreinen	—	„ —.—
Provisie op remboursement	—	„ 21.88
Verzekeringspremie	—	„ 514.60
Ontvangsten voortspruitende uit de expeditie van kolen	—	„ 10.655.57
Alle andere ontvangsten	—	„ 1.250.74⁵
Totaal		*f* 108.691.65⁵

Opbrengst over de maand Maart	1902	„ 108.691.65⁵
„ „ „ „ „	1901	„ 116.313.48
„ per dagkilom. „	1902	„ 16.69⁵
„ „ „ „	1901	„ 17.86⁵

DELI-SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorwegen.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1901.

Opbrengst Juni 1902	*f* 104.000	tegen *f*	93.125	in	1901
„ per dagkilometer	„ 33.98	„ „	30.43	„	1901
Opbrengst sedert 1 Jan. 1902	„ 769,000	„ „	722,707	„	1901

Stoomtramwegen.

In exploitatie 30½ K.M.

Opbrengst Juni 1902 *f* 6,000.
„ per dagkilometer *f* 6.55.
„ sedert 11 April 1902 *f* 16.000.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Juni 1902.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (121.400)	f	54.800.—
Goederen, tonnen (69.900)	„	258.600.—
Diverse ontvangsten	„	14.400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	327.800.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (definn.)	„	333 969.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	1.322.078.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (definn.)	„	1.411.125.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	53.30
„ „ dezelfde „ vorig jaar (definn.)	„	54.30
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	35.63
„ „ 1 Jan vorig jaar (definn.)	„	38.04

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (95.500)	f	35.600.—
Goederen, tonnen (8.200)	„	43.300.—
Diverse ontvangsten	„	3.100.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	82.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (definn.)	„	77.376.—
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	446.406.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (definn.)	„	433.719.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	48.81
„ „ dezelfde „ vorig jaar (definn.)	„	46.06
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	44.04
„ „ 1 Jan. vorig jaar (definn.)	„	42.79

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (27.200)	f	3.200.—
Goederen, tonnen (14.400)	„	19.800.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	23.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (definn.)	„	13.627.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	49.139.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (definn.)	„	41.935.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	33.77
„ „ dezelfde „ vorig jaar (definn.)	„	19.75
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	11.80
„ „ 1 Jan. vorig jaar (definn.)	„	10.07

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.).

Reizigers, aantal (43.400)	f	10.800.—
Goederen, tonnen (8.600)	„	14.000.—
Diverse ontvangsten	„	700.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	25.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (definn.)	„	29.558.—
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	109.578.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (definn.)	„	106.103.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	18.09
„ „ dezelfde „ vorig jaar (definn.)	„	20.96
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	12.88
„ „ 1 Jan. vorig jaar (definn.)	„	12.47

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (In aanleg 209 kilom.)

Reizigers, aantal (67.500)	ƒ	14.900.—
Goederen, tonnen (9.400)	„	15.700.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	30.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	13.414.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	150.632.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	83.739.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	4.93.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.18.—*
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	4.95.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.32.—*

*) Gemiddeld in exploitatie. 107 K.M.
† „ „ „ 168 „

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Juli 1902 ƒ 26.500 tegen ƒ 26.487 in 1901.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juli 1902 ƒ 12,950, tegen ƒ 12,000. Sedert 1 Jan. ƒ 90.785 tegen ƒ 86.900.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juli 1902 ƒ 13,600, tegen ƒ 10,114. Sedert 1 Jan. ƒ 47.268, tegen ƒ 51,484; per dagkilometer ƒ 5.50 tegen ƒ 6.51.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juli 1902 ƒ 10.400, tegen ƒ 9087. Sedert 1 Jan. ƒ 43,689 tegen ƒ 47.789; per dagkilometer ƒ 5.70 tegen ƒ 6.28.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1902	ƒ	152.900	ƒ 12.70	388
„ 1901	„	113.700	„ 11.50	319
Verschil meer	„	39.200	„ 1.20	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Juli 1902	„	722.800	„ 9.50	359
1901 „ 31 „ 1901	„	600.700	„ 8.90	319
Verschil meer	„	122.100	„ 0.60	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Juli 1902	ƒ	17.400	ƒ 14.40	39
„ 1901	„	18.200	„ 15.05	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	800	„ 0.65	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Juli 1902	„	116.200	„ 14.05	39
1901 „ 31 „ 1901	„	124.800	„ 15.10	
Verschil minder	„	8.600	„ 1.05	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Juli 1902	f	19.400	f 15.25		41
„ 1901	„	14.600	„ 11.50		
Verschil meer	„	4.800	„ 3.75		
Verschil minder	„	—	„ —		
Van 1°. Jan.:					
1902 tot 31 Juli 1902	„	63.000	„ 7.25		41
1901 „ 31 „ 1901	„	58.100	„ 6.70		
Verschil minder	„	4.900	„ 0.55		

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Juli 1902	f	52.800	f 18.70	91
„ 1901	„	46.000	„ 16.30	
Verschil meer	„	6.800	„ 2.40	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Juli 1902	f	192.900	„ 10.—	91
1901 „ 31 „ 1901	„	174.200	„ 9.05	
Verschil meer	„	18.700	„ 0.95	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang-Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Juli 1902	f	139.000	f 16.35	274
„ 1901	„	133.500	„ 15.95	270
Verschil meer	„	5.500	„ 0.40	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Juli 1902	„	609.100	„ 10.50	274
1901 „ 31 „ 1901	„	613.700	„ 10.70	270
Verschil minder	„	4.600	„ 0.20	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Juli 1902	f	20.500	f 13.20	50
„ 1901	„	—	„ —	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Juli 1902	„	86.100	„ 8.10	50
1901 „ 31 „ 1901	„	—	„ —	
Verschil minder	„	—	„ —	

Engeland en de Irrigatie in Egypte.

DOOR

J. T. CREMER.

Noodzakelijkheid der irrigatie.

Toen ik onlangs op een Nijltocht een oud Coptisch klooster bij Abydos bezocht, vond ik daar een der monniken bezig met het geven van Engelsche les aan een aantal knapen van twaalf tot vijftien jaar. Om te toonen hoe mooi ze konden lezen, werd de knapste naar voren geroepen en, eentonig, dreunde hij ons wat voor, wat ik niet verstaan kon en wat ik voelde, dat ook de jongen niet begreep. Het boekje werd mij gereikt en nu bleek het mij te zijn een leeslesje over „den regen". Iets in den trant van ons rijmpje:

God is goed! Daar valt de regen
Op het uitgedroogde land;
Vader bad om zulk een zegen.
„Zonder regen",
Zegt hij, „groeit noch kruit noch plant".

En nu werd het mij duidelijk waarom de jongen niet kon begrijpen wat hij las, want hoe waar deze vaderlijke opmerking moge zijn voor Europa en de meeste andere wereldstreken, voor Egypte gaat zij in 't geheel niet op.

Want in Egypte regent het zóó zeldzaam en de lucht is er, door de woestijn, die het omringt, zóó droog, dat de plantengroei er geheel onafhankelijk is van den regen. Alles wat groeit ontleent zijn kracht daartoe aan overstroomings- of irrigatiewater en waar de wateren van den Nijl niet komen of gebracht worden, groeit niets hoegenaamd, al moge de grond op zich zelf vruchtbaar zijn.

Vandaar dat sinds eeuwen, in den tijd der Pharao's en onder vreemde heerschappij, de grootste zorg der regeering was die der watervoorziening en waterverdeeling; waar die verwaarloosd werd

ging de bevolking in welvaart en aantal onmiddellijk achteruit. Groote werken en bevloeiingskanalen uit den oudsten tijd en de welvaart, die er toen moet hebben geheerscht, leveren het bewijs dat in de vroegste tijden de bevloeiingskunst een zeer hoogen trap heeft bereikt. Verwaarloosd gedurende het laatste gedeelte der Byzantijnsche overheersching in de zesde en het begin der zevende eeuw onzer jaartelling werd de irrigatie weder verbeterd door de Arabieren, die in 640 Egypte veroverden, maar toen ook hun heerschappij verzwakte en het land geregeerd werd door de dynastieën der Mamelukken, later onder de suprematie van Turkije, werd de irrigatie, vooral in de delta, weder verwaarloosd en daalde het getal der bevolking van 700 tot 1800 n. C. van twaalf tot twee millioen.

Toen de Engelsche regeering, na den opstand van Arabi Pasha in 1882, het noodzakelijk achtte Egypte militair te bezetten en alzoo de hoofdleiding der zaken daar in handen nam, achtte zij het dan ook haar eerste plicht om te zorgen voor betere bevloeiing en daardoor het land weder tot welvaart te brengen en tot onafhankelijkheid van zijne schuldeischers.

Alvorens een overzicht te geven van wat het daartoe deed, ga een korte uiteenzetting vooraf om in herinnering te brengen wat aanleiding gaf tot het ingrijpen der Europeesche mogendheden in de Egyptische zaken en welke moeilijkheden Engeland had en nog heeft te overwinnen bij zijn in 1882 opgevatte taak tot ontwikkeling van het oude Rijk aan den Nijl.

Historische Terugblik.

Nadat Napoleon Bonaparte aanvankelijk met geluk, maar op den duur te vergeefs, getracht had vasten voet in Egypte te verkrijgen, ten einde den Britschen handel in de Middellandsche Zee te vernietigen en de Britsche macht in Indië te fnuiken, was in 't begin der vorige eeuw de Britsche invloed daar toegenomen. Frankrijk zag dit met leede oogen en droeg zijn consul Mathieu de Lesseps op om er dien invloed tegen te werken, alsook om de macht te fnuiken der Mamelukken, die toen in Egypte regeerden, bijna onafhankelijk van Turkije. De Lesseps beval als werktuig daartoe aan Mohammed Ali, geboortig uit Roemelië, toen kolonel (bimbashi) van een Albaneesch corps van 1000 man, dat in Egyptischen dienst was. Deze wist zijn tegenstanders te overwinnen en werd in 1805 tot Pasha van Egypte benoemd. Hij weerstond weldra een Britsche poging om Egypte te nemen, deed de Mame-

luksche beys of vorsten, die de verschillende gewesten bestuurden, met hunne volgelingen in 1811 vermoorden, en trachtte zich van Turkije geheel onafhankelijk te maken. Dit zou hem gelukt zijn zonder de tusschenkomst der Europeesche mogendheden, het laatst van Engeland en Oostenrijk. Maar hij verkreeg daardoor in 1841 een firmân van den Sultan, waarbij, tegen betaling van een jaarlijksche schatting van omstreeks *f* 3.675.000, de erfelijke souvereiniteit van Egypte aan zijn geslacht werd verzekerd en zoo is de tegenwoordige Khedive, Abbas II Hilmi, een achterkleinzoon van Mohammed Ali's aangenomen zoon en opvolger, Ibrahim.

Mohammed Ali regeerde ruim 40 jaren met krachtige hand en deed veel tot opheffing van den landbouw, o. a. door de invoering van de katoenplant; omstreeks 1820 verbeterde en veranderde hij het bevloeiingssysteem, door de Delta (het vlakke, door de uitmondingen van den Nijl doorsneden en begrensde Beneden-Egypte) niet meer, als tot dusver uitsluitend afhankelijk te laten van het overstroomingswater van den Nijl, maar door ook het water van die rivier bij lagen waterstand door diepe kanalen op het land te brengen en het alzoo voortdurend te kunnen bevloeien. Hij versterkte de dijken van den Nijl en van de kanalen en de door hem aangelegde werken zouden, goed onderhouden, het land tot rijkdom hebben gebracht; maar onder zijne opvolgers werden ze allengs verwaarloosd.

Van die opvolgers gaf Ismaïl, tweede zoon van den evengenoemden Ibrahim Pasha, die van 1863 tot 1879 regeerde, aanleiding tot de tegenwoordige op financieel en daardoor ook op politiek gebied geheel afhankelijke positie van Egypte. Hij had zijne opleiding voornamelijk in Frankrijk ontvangen en zijn Oostersche opvattingen van weelde, van macht, van grootheid, welke, gevoed door Europeesche begrippen omtrent ontwikkeling en vooruitgang, uitliepen op een zucht tot het invoeren van allerlei nieuwigheden en aangemoedigd werden door een Europeesche omgeving van soms geniale en schrandere, maar meestal begeerige gelukzoekers, brachten Egypte ten verderve.

Sir Alfred — nu Lord — Milner, vroeger Onder-Minister *(under-secretary)* van Financiën in Egypte, beschrijft in zijn werk „England in Egypt", Ismaïl als het beste type van een verkwister, dat men in de geschiedenis of de verbeelding vinden kan. Daarvoor had hij alle eigenschappen, goede zoowel als slechte. Weelderig, wellustig, eergierig, belust op prachtvertoon, beginsel-

loos, had hij tevens grootsche denkbeelden en plannen voor de materieele ontwikkeling van zijn land. Boven de millioenen, die hij verkwistte voor onthaal (men denke aan de opening van het Suez-kanaal), voor giften en wellust, voor het bouwen van talrijke paleizen — die nu al bouwvallen zijn of dreigen te worden, maar bouwvallen zonder eenige schoonheid — gooide hij nog eens millioenen weg voor een uitgebreid plan van landbouwontwikkeling, ondernomen zonder kennis van zaken of van kosten.

Bij zijn troonsbestijging bedroeg Egypte's schuld weinig meer dan zes en dertig millioen gulden; de jaarlijksche middelen van het land waren ruimschoots voldoende om in alle behoeften te voorzien. En toch was op het einde van 1876 de schuld gestegen tot duizend acht en zestig millioen; ze was verdertigvoudigd in dertien jaren. Een land met zes millioen inwoners en slechts twee millioen hectaren bebouwden grond had per jaar tachtig millioen schulden gemaakt en tegelijkertijd waren de belastingen met ongeveer de helft verhoogd. Van deze geleende sommen was, door de nadeelige voorwaarden, waarop de leeningen allengs gesloten werden, slechts een gedeelte in de schatkist gekomen. Hoe meer werd geleend des te nadeeliger werden de voorwaarden. De groote leening van 1873 van £ 32.000.000 b.v. bracht slechts £ 20.700.000 in de schatkist; maar in de laatste jaren van Ismaïl's regeering, in de ongelukkige jaren 1877, 1878 en 1879 volgden de financieele dwaasheden elkaar onophoudelijk op, werden leeningen op korten tijd op de nadeeligste voorwaarden vernieuwd en kwam het zelfs voor dat een schuld van £ 72.000 werd afgedaan met staatsschuldbrieven voor £ 230.000, die later à pari werden afbetaald. Van al dit geleende geld werd een kleine twee honderd millioen gulden nuttig besteed ter zake van het Suezkanaal, maar het zal mooi zijn als van de rest één tiende gedeelte besteed werd voor werken van blijvend nut.

Inmiddels had Ismaïl vele gronden der bevolking tot privaat domein verklaard, zoodat omstreeks één vijfde deel der bouwgronden voor zijn gebruik waren bestemd; had hij tegen betaling van een groote som gelds van den Sultan een wijziging in de erfopvolging, gebaseerd op het eerstgeboorteschap, en voor zich en zijne opvolgers den titel van *Khedive* of onder-koning, in plaats van dien van *wâli*, of gouverneur van een gewest, verkregen en was de jaarlijksche schatting aan den Sultan verhoogd tot ong. 8.100.000 gulden.

De mogendheden, genoodzaakt om in te grijpen ten einde den financieelen ondergang van Egypte te voorkomen en de aanspraken der schuldeischers te waarborgen, dwongen den Khedive zijn eigen- en familiegronden aan den Staat af te staan en een ministerie te benoemen onder het presidium van den uiterst bekwamen Christen-Armeniër Nubar Pasha, met den Franschman Blignières als Minister van Openbare Werken en den Engelschman Rivers Wilson als Minister van Financiën. Maar weldra — in 1879 — liep deze combinatie spaak en het Kabinet werd opgevolgd door een geheel inheemsch ministerie. Toen was het geduld van de groote mogendheden ten einde en van de Porte werd de vervallenverklaring van Ismaïl gevraagd en verkregen. Hij werd in datzelfde jaar opgevolgd door zijn zoon Tewfik of Taufik.

Deze, een man van goeden wil maar niet een krachtige persoonlijkheid als enkele zijner voorgangers waren, begon zijn regeering als het ware onder de voogdijschap der groote mogendheden; en had de financieele contrôle, die werd ingesteld in den herfst van 1879, met bekwame mannen tot controleurs als De Blignières en majoor (later Sir Evelyn) Baring, welke laatste in het volgende jaar werd opgevolgd door Sir Auckland Colvin, ongestoord kunnen voortwerken, dan zou veel ten goede kunnen zijn gekeerd. Maar na een militair oproer in Caïro in 1881, voornamelijk veroorzaakt door Egyptische officieren, die ontevreden waren over het voortrekken der Turksche officieren, ontstond er een krachtige „nationalistische" beweging, die onder de leus „Egypte voor de Egyptenaren", zich keerde tegen allen invloed of contrôle van Europeanen en den Khedive noodzaakte in Februari 1882 een „nationaal" Kabinet te benoemen, waarvan de ziel was de bekende Arabi Bey, de Minister van Oorlog. Dit Kabinet nam eigenmachtig maatregelen tegen de vreemdelingen, tegen hunne inmenging op politiek en financieel gebied, maar weldra nam de beweging een ander karakter aan. De Egyptenaren stonden, geen wonder na lange jaren van wanregeering, niet hoog genoeg om een „nationalistische" beweging consequent en zuiver in 't rechte spoor te houden en ze ontaardde in een oplaaiing van de oude haat der Mohammedanen tegen de Christenen, ook tegen de inlandsche Christenen, de Copten, waarvan meer dan een half millioen over gansch het land verspreid waren. De Khedive, rekenende op den steun hem door Frankrijk en Engeland beloofd, verzette zich tegen de maatregelen van het Kabinet en tegen het einde van Mei ver-

schenen de vloten van deze mogendheden voor Alexandrië. In het midden van Juni braken daar ernstige ongeregeldheden uit en tal van Europeanen werden er vermoord, terwijl anderen bescherming zochten op de schepen. In Juli werd de stad door de Engelsche vloot gebombardeerd, een Engelsch leger onder Wolseley werd aan wal gezet; dit bestormde den 13en September de aardwerken van Tel-el-Kebir en vernietigde in één slag de macht en de hoop van Arabi. Negen tiende van zijn leger was blij den soldatenrok en de wapens weg te gooien[1]) en kalm aan 't geliefde veldwerk te gaan. Toen den volgenden dag, twee eskadrons Britsche kavalerie na een rit door de woestijn van 65 kilometers, half dood van vermoeienis, voor Caïro kwamen, gaven de stad en de citadel, ofschoon bezet door een sterke afdeeling van Arabi's troepen, zich zonder slag of stoot over.

Alzoo werd in 1883 de Britsche oppermacht in Egypte gevestigd. De „opstand" was gemakkelijk ten onder gebracht; de moeilijkheden om in den Egyptischen chaos eenige orde te brengen vingen nu aan.

Engeland's positie in Egypte.

Engeland was nu in 't feitelijk bezit van Egypte gekomen. Het voormalige, werkelijke gezag was vernietigd, het wettige was een schaduw. Annexatie was echter niet mogelijk, wilde Engeland de belofte, bij zijn optreden gedaan, dat het naar Egypte ging alleen om er de orde en het gezag van den Khedive te herstellen, niet met voeten treden. Het vestigen van een protectoraat, tijdelijk of duurzaam, ware misschien minder bezwaarlijk geweest, menigeen had het zeker verwacht, vele vreemde ingezetenen vroegen er om, maar ook deze vestiging kon nauwelijks overeenkomstig de afgelegde beloften genoemd worden, en zou zeker in hooge mate de gevoeligheid van sommige landen, van Frankrijk in de eerste plaats, hebben gewekt.

Maar Egypte kon op dat oogenblik ook niet aan zich zelf overgelaten worden, daarvoor was de eigen regeering te zwak, waren

---

[1]) De Egyptische landbewoner of fellah heeft ook nu nog een grooten tegenzin tegen den wapenhandel; aan de stations heb ik vrouwen onder luid misbaar en geween van hunne naar het leger tot oefening vertrekkende zoons zien afscheid nemen; goedmoedige politiedienaren en spoorwegbeambten moesten ze weerhouden om niet den trein na te snellen of zich onder de wielen te werpen. En dat niet in tijd van oorlog, maar van rustige rust.

de moeilijkheden, waarin het verkeerde, maar ook tevens de belangen van Europa, te groot.

Engeland handhaafde dus wat het had, de occupatie, de bezetting door een troepenmacht. Wat die beteekende werd aangeduid in een dépeche van Lord Granville aan de Groote Mogendheden van 3 Januari 1883, waarin werd gezegd: „ofschoon voor het oogenblik een Britsche macht in Egypte blijft om de openbare orde te handhaven, wenscht Harer Majesteits Regeering die terug te trekken zoodra de toestand des lands en de organisatie der bestuursmiddelen, in staat om de autoriteit van den Khedive te handhaven, zulks zullen gedoogen. Intusschen legt de verhouding, waarin H. M. Regeering jegens Zijne Hoogheid gekomen is, haar de verplichting op hem met raad ter zijde te staan ten einde er toe te komen dat de te vestigen orde van zaken van bevredigenden aard zal zijn en de grondslagen zal hebben voor duurzaamheid en vooruitgang."

Dit geven van „raad" aan den man, wiens land feitelijk in handen was van den raadgever, doet denken aan onze „leiding en leering" in Indië, en bedoelde, zooals weldra bleek, het geven van „bevelen". Het was het „verzoek" van den meerdere aan den mindere.

Toen bij zekere gelegenheid de Khedive en zijne ministers ongenegen schenen naar hunne Engelsche raadgevers te luisteren, schreef Lord Granville, den 4en Januari 1884, aan Sir Evelyn Baring, den Consul-Generaal:

„Ik zal er nauwelijks op behoeven te wijzen, dat bij belangrijke vraagstukken, wanneer het bestuur en de veiligheid van Egypte op het spel staan, het onontbeerlijk is dat, zoolang de voorloopige bezetting van het land door Engelsche troepen voortduurt, Hr. Ms. Regeering de zekerheid hebbe dat de raad, dien zij, na rijpe overweging van de inzichten der Egyptische Regeering, meent verplicht te zijn aan den Khedive te geven, zal worden opgevolgd. Het moet aan de Egyptische ministers en gouverneurs van provinciën worden duidelijk gemaakt, dat de verantwoordelijkheid, die voorshands op Engeland rust, Hr. Ms. Regeering verplicht om te zorgen, dat de door haar aanbevolen politiek worde gevolgd, en dat ministers en gouverneurs, die zich daar niet aan houden, hunne betrekkingen zullen verliezen."

De positie werd dus deze, dat de Egyptische regeering werd gehandhaafd, dat de Khedive in naam bleef regeeren, bijgestaan

door zijne ministers, maar de Engelschen bleven als voogden en raadgevers en om die taak goed te kunnen vervullen en om te zorgen, dat de aanbevolen maatregelen behoorlijk werden uitgevoerd, werden Engelschen in verschillende betrekkingen aangesteld, als onder-ministers of onder-secretarissen van Staat, als chefs van takken van dienst, als ingenieurs, als officieren in het Egyptische leger (wel te onderscheiden van het bezettingsleger) e. z. v. Alzoo werden zij wel dienaren der Egyptische Regeering, maar toch ook de vertrouwde werktuigen van den Consul-Generaal.

Het springt in het oog welke belangrijke positie deze laatste ambtenaar, de Agent der Britsche Kroon, in het tegenwoordige Egyptische regeeringstelsel moet innemen, maar tevens hoe moeilijk en delicaat zij is. Als politiek vertegenwoordiger heeft hij, evenals elke representant der Britsche regeering wat betreft het hof, waarbij deze geaccrediteerd is, officieel het recht om hare wenschen en inzichten aan de Egyptische regeering kenbaar te maken, maar in dat opzicht staat hij gelijk met het dozijn vertegenwoordigers, dat andere Europeesche mogendheden te Caïro hebben. En sommigen dezer laatsten doen alles om hun invloed te handhaven en doen de wenschen hunner regeeringen soms luid klinken.

Maar bestaat er formeel gelijkheid, in werkelijkheid is de vertegenwoordiger der bezettende, machthebbende mogendheid, die dus den wenschen zijner regeering een eigenaardige kracht kan bijzetten, de toongevende man in den lande. Wil hij echter niet telkens in botsing komen met zijne vreemde collega's aan de eene, en met de inheemsche, aan haar oude macht gehechte, regeering aan de andere zijde; wil hij door die botsingen den goeden gang van zaken niet in gevaar brengen, dan moet hij een mate van doorzicht, van toegevendheid naast vastberadenheid, van moed en bonhomie, in één woord van tact hebben, die maar zelden in één persoon vereenigd is. Engeland heeft het geluk gehad die aan te treffen in haren vertegenwoordiger, vroeger Sir Evelyn Baring, nu Viscount Cromer genaamd, die reeds twintig jaren deze moeilijke betrekking bekleedt en niettegenstaande ontelbare moeilijkheden groote en duurzame diensten aan de bevolking van Egypte heeft bewezen, zooals ik nader zal trachten aan te toonen.

Niet zijn geringste verdienste acht ik, dat hij getoond heeft hoe mannen van karakter en tact ook met de slechtste bestuursregeling een land en volk kunnen verheffen, en hun doel kunnen bereiken zonder machtsmisbruik.

Op hem achtte ik, bij menige ontmoeting, toepasselijk wat Disraeli van Conmgsby zegt en dat ik onvertaald hier naschrijf:

„But a word from his lip, a thought from his brain, expressed at the right time, at the right place, might turn their hearts, might influence their passions, might change their opinions, might affect their destiny. Nothing is great but the personal" en verder: „Or will they (hier: he) remain brave, simple, and true— refuse to bow before shadows and worship phrases, sensible of the greatness of their position; recognise the greatness of their duties..... and restore the happiness of their country by believing in their own energies, and daring to be great."

Mijn bestek laat niet toe alle moeilijkheden op te sommen, die Engeland op zijn pad vond. Die er een studie van wil maken leze o. a. Milner's boek. Maar kortelijk wensch ik de voornaamste toch aan te stippen, en begin met:

De moeilijkheden van internationalen aard.

Zooals te voren gezegd, is Egypte een vasalstaat van Turkije, maar als het zijn jaarlijksche schatting van 82 ton gouds betaalt, zijn overigens de banden al heel los en heeft het voldoende vrijheid van beweging. Echter de banden, die Turkije zelf op internationaal gebied zijn aangelegd, de capitulatiën met de Europeesche mogendheden, knellen Egypte ook, en knellen het meer dan de souvereine staat, omdat het getal vreemdelingen in Egypte zoo groot is. Deze capitulatiën dagteekenen al uit de 15e en 16e eeuw en werden „du haut de leur grandeur" door de Sultans toegestaan met het doel om het den christenen mogelijk te maken in het Turksche rijk te wonen en handel te drijven. Deze werden daarbij onder de jurisdictie geplaatst van de vertegenwoordigers der mogendheden waartoe zij behoorden.

Wanneer nu een „vreemde Europeaan" in Egypte een misdrijf of overtreding begaat, wordt zijn zaak onderzocht door den vertegenwoordiger van zijn land, en door dezen of door de rechtbank in zijn land berecht; huiszoeking mag bij hem niet plaats vinden dan met toestemming van zijn Consul en daar sommige Consuls allicht genegen zijn partij te trekken voor hun landgenooten, en deze heeren (men denke aan de talrijke Grieken, Levantijnen en andere Zuid-Europeanen) dikwijls niet van het beste gehalte zijn, wordt de goede werking van politie en justitie hierdoor soms op

ergerlijke wijze belemmerd, en missen zij het voor haar zoo noodige prestige. In Januari van dit jaar woonde ik het volgende geval bij. Vóór het bekende Stepheard's hotel te Cairo ontstond een twist tusschen een paar inlandsche gids-tolken (dragomans) in dienst van daar gelogeerde vreemden en den „kawas van het hotel, die daar vóór de stoep de orde handhaaft. De twist ging over tot handtastelijkheden, de kawas trok zijn revolver, doodde den eenen en wondde gevaarlijk den tweeden dragoman. Dadelijk gevat door de Egyptische politie mocht zij of 's lands justitie zich verder niet met de zaak bemoeien, want de schuldige was Montenegrijn, als zoodanig beschermeling van Rusland, en nu werd de instructie geleid door den Russischen Consul, die den man verwees naar een Russische rechtbank en nu zal hij ergens in Rusland terecht staan voor dit in Egypte bedreven feit en zullen de belangstellenden daar er misschien nimmer meer van hooren.

Maar lastiger nog dan zulke frappante gevallen is het dat de capitulatiën het maken van goede politie- en gemeentelijke reglementen in den weg staan. Waar het geldt nieuwe straffen te bedreigen b.v. tegen het houden van speelholen, slechte huizen, drankhuizen zonder vergunning, beschadiging van kanaaloevers; waar het geldt regelingen voor de openbare gezondheid, het tegengaan van valsche munters of het aanwijzen van een standplaats voor rijtuigen, — als de bedreigde straffen Europeanen raken, moeten de veertien of vijftien Europeesche mogendheden er in gekend worden en dan is er alle kans, vooral sinds de vestiging van den Engelschen invloed, dat er zwarigheden worden gevonden door een mogendheid, die er lust in heeft niet mede te werken. Op dit gebied is de Egyptische regeering met lamheid geslagen.

Heerscht er op crimineel gebied dus een soort anarchie in een land, dat op beschaafde wijze bestuurd wordt, civiele rechtzaken tusschen Europeanen en tusschen Europeanen en inlanders kunnen er, al sinds 1876, gebracht worden voor de internationale of „gemengde" rechtbanken, waarvan de meerderheid bestaat uit Europeanen, benoemd door de mogendheden, die capitulatiën met Turkije hebben.

Een ander voorrecht geven de capitulatiën aan de vreemdelingen op belastinggebied, en dit is niet minder belemmerend voor een goed bestuur. Het is de vrijstelling van alle directe belastingen, met uit-

zondering van de grondbelasting. Mocht hiervoor aanleiding geweest zijn in vroegere tijden, toen de christenen, in het Mohammedaansche land te nauwernood geduld, er de voordeelen van gelijkheid met de inboorlingen misten, tegenwoordig is daarvoor, in Egypte althans, geen aanleiding meer. Integendeel, als er nu verschil is in voorrechten, is dat ten voordeele der vreemden. Onmiddellijk na het optreden van het Britsche bestuur heeft het, gedwongen ook door den grooten nood van de schatkist, pogingen aangewend tot opheffing van dit privilegie, en het moest daarbij eerst recht de bezwaren ondervinden van Egypte's internationale dienstbaarheid. De drie voornaamste belastingen, die in 1882 wèl op inlanders, maar niet op vreemden drukten, waren de huis-, de patent- en de zegelbelastingen.

Na allerlei bezwaren en een mislukte invoering van de eerste belasting in 1884, verklaarden de zes groote mogendheden eenparig, bij gelegenheid van het teekenen der Londensche Conventie in 1885, dat zij in principe waren voor het toepasselijk maken van de drie belastingen op de vreemden; de daarvoor noodige ontwerp-wetten zouden met zorg door haar bestudeerd worden. Echter eerst in '87 kon de grondbelasting op vreemden worden toegepast en de opbrengst steeg daardoor van £ 45.000 tot £ 110.000 per jaar, een vermeerdering, die de schatkist dus in haar moeilijkste jaren, door de tegenwerking der vreemden, had moeten derven. Een tegenwerking, die de internationale goedkeuring der patentbelasting tot 1891 vertraagde, en daarna weder zoo krachtig het hoofd opstak, dat de regeering, zeker van de voortdurende tegenwerking in deze, vooral van Frankrijk en Griekenland, om groote moeilijkheden te voorkomen maar van de invoering afzag en haar, in billijkheid, toen ook afschafte voor de inboorlingen. En de gelijkmaking van de zegelrechten werd uitgesteld tot — Sint Juttemis.

Het voorgaande is wel genoeg om aan te toonen dat een regeering, die geen wetten, regelingen of belastingverordeningen kan maken, toepasselijk op de vreemden in den lande, vooral wanneer deze, door hun aantal, rijkdom en invloed een zeer belangrijk deel der bevolking uitmaken, tekort moet schieten in aanzien en macht. Noodig is het voor haar zich los te maken van die banden en het zou haar misschien gelukken zich te emancipeeren, evenals Japan dat vóór weinige jaren gedaan heeft, wanneer het onder Ismaïls bestuur niet zooveel schuld had gemaakt in Europa. Daar-

aan heeft het te wijten de kluister, die het op financieel gebied de vrijheid van beweging het meest belemmert: de „Caisse de la Dette".

Financiëele moeilijkheden.

De „Caisse de la Dette". Deze is in den waren zin van het woord een imperium in imperio. Zij werd al in 1876 ingesteld toen de groote Mogendheden het noodig oordeelden om Egypte te hulp te komen in zijn ontredderden financieelen toestand; er werd toen 5 jaar naar een goede oplossing gezocht; men kwam eindelijk tot de Liquidatiewet van 1880, waarbij Egypte met zijne crediteuren tot een schikking kwam op voorwaarden door de groote Mogendheden — ook voor de kleinere — gesteld. De interest op de verschillende schulden werd daarbij belangrijk verminderd — £ 3.410.000 was van toen af jaarlijks noodig voor den dienst der schuld — maar op financieel gebied werd het land aan handen en voeten gebonden, het kon niet zich bewegen of ademhalen zonder de vergunning van Europa en daaraan was ook Engeland gebonden bij zijne bemoeiingen na de bezetting.

De eerste breidel was de „Caisse de la Dette", waarvan de bevoegdheid en de samenstelling allengs, vooral in '80, werden uitgebreid en die nu zes leden telt; een Fransch, een Oostenrijksch, een Italiaansch, een Engelsch, een Duitsch en een Russisch lid. Zij bewaakt de Egyptische financiën in 't belang der schuldeischers; voorstellen tot belastingvermindering, tot leening, b.v. voor noodige en productieve irrigatiewerken, vereischen hare goedkeuring; voor afschaffing van heerendiensten, voor schuldconventie wordt haar raad gevraagd en opgevolgd. Maar bovenal heeft zij toe te zien op de goede werking van dat tweede dwangbuis door de Mogendheden der Egyptische financieele administratie aangelegd, de bovengenoemde *Liquidatie-wet*. Krachtens die regeling werden de rijksmiddelen in twee bijna gelijke deelen verdeeld, waarvan één naar de Caisse ging voor de schuldeischers, en een door de regeering kon worden besteed voor het bestuur des lands. Wanneer het deel dat de Caisse ontving onvoldoende was om aan de verplichtingen te voldoen, moest het worden aangevuld uit het andere deel; maar wanneer de Caisse een overschot had, hoe groot ook, mocht de regeering daarover niet beschikken. Voor hare uitgaven was een maximum vastgesteld, dat in alle behoeften moest voorzien. Welke ook die behoeften waren,

voor grensverdediging, voor de justitie, voor watervoorziening, alles wat boven het bedrag der vastgestelde uitgaven binnenkwam, moest naar de Caisse voor rente en aflossingsfonds. Dit gaf, bij 't wassen der landsbehoeften, onhoudbare toestanden en in '84 waren die zoo erg geworden, dat de Britsche regeering Lord Northbrook naar Egypte zond als „High Commissioner" om raad te schaffen of een uitweg te zoeken. Op zijn raad besloot de Egyptische Regeering de kluisters te verbreken en de gouverneurs van zekere provinciën, de hoofden van de douane- en spoorwegadministratiën kregen bevel om het batig slot hunner ontvangsten over een half jaar rechtstreeks in de schatkist te storten inplaats van in de Caisse, omdat het geld in de eerste noodig was en de laatste genoeg had voor de betaling van rente en aflossing, en het dwaas was geld voor extra-aflossing van geconsolideerde schuld te geven en tegelijkertijd vlottende schuld te maken tot hooger rente. Maar het was een schending der geldende bepalingen, de Mogendheden verzetten zich door hunne vertegenwoordigers, en de Commissarissen der Caisse kregen van de gemengde rechtbanken een vonnis, waarbij de betrokken ministers en ambtenaren verantwoordelijk werden gesteld en de Egyptische regeering dus in het ongelijk werd gesteld.

Een en ander bracht het Britsche bestuur er toe om toe te geven maar met te meer kracht aan te dringen op een nieuwe regeling, waarover de onderhandelingen al jaren lang gaande waren, en die na veel harrewarren tot stand kwam op den 18en Maart 1885 bij de z.g. Londensche Conventie, die geteekend werd door de zes Mogendheden en Turkije. Dat is nu nog de organieke wet voor de regeling der Egyptische financiën en een belangrijke verbetering van de Liquidatiewet. Daardoor is de financieele redding van Egypte mogelijk geworden, en hare totstandkoming, voornamelijk belemmerd door Frankrijk, is waarschijnlijk hoofdzakelijk te danken aan de omstandigheid, dat hierin het eenige middel was gelegen voor de onderdanen van dat rijk om vergoeding te krijgen voor de schade in '82 in Alexandrië geleden, en voor Duitschland en Rusland om ieder een commissaris bij de Caisse te mogen benoemen.

De twee voornaamste punten der regeling waren de volgende. Egypte werd daarbij gemachtigd negen millioen Pond Sterling tot 3 pCt. te leenen onder garantie der Mogendheden, en de annuiteit van £ 315.000 te brengen ten laste van dat deel der inkomsten

dat voor den dienst der oude schuld bestemd was. Op gunstige voorwaarden verkregen, strekte dit geld om de schadevergoeding voor Alexandrië te betalen, deficitten van 1882—'85 te dekken en een millioen pond voor nieuwe irrigatiewerken te besteden, boven de som die daarvoor op het gewone budget was uitgetrokken. Dit extra millioen was, zooals later zal blijken, de redding van de irrigatie in de Delta en daardoor van de Egyptische financiën; het gaf honderd ten honderd winst.

Ten tweede gaf de regeling een nieuwe wijze van verdeeling der staatsinkomsten tusschen de Caisse en de regeering; m. a. w. tusschen den dienst der schuld en dien der administratie. Er werd in het leven geroepen een begrooting van zekere „geautoriseerde" uitgaven, op een ruimer en bewegelijker schaal dan vroeger 't geval was; en de Caisse, na de coupon betaald te hebben, moest aan de regeering toekennen wat er tekort mocht komen voor die geautoriseerde uitgaven. Van wat de Caisse daarna nog overhoudt blijft de helft bij haar voor schulddelging en is de wederhelft ter beschikking der regeering voor wat zij goed acht. Deze regeling is gecompliceerd maar schijnt vrij goed te werken en aan de regeering voldoende ruimte te laten; althans zij heeft voor hare onverwachte behoeften nu al een reservefonds opgebouwd.

Het voorgaande zij voldoende om aan te toonen welken invloed, ook nu nog, de Caisse kan uitoefenen en hoe onvrij de Regeering is op financieel gebied. En tevens welke banden haar zijn aangelegd op ander gebied en hoe door de bemoeienis der vertegenwoordigers van de vreemde Mogendheden — waarvan sommigen niet welwillend gestemd zijn uit hoofde van Engelands positie aan den Nijl — met zaken van wetgeving, politie en geldwezen, Egypte een vasalstaat schijnt van Europa meer dan van Turkije alleen. Geen aangename positie voorzeker voor het land, dat zich tot taak heeft gesteld, Egypte op te heffen uit eeuwenoud verval, en dat spoedig te doen.

Irrigatie bemoeienis.

Alles uiteen te zetten wat in de laatste twintig jaren op verschillend gebied voor die opleiding van Egypte is gedaan, ligt buiten mijn bestek; ik wensch mij te beperken tot dat der bevloeiing, mij zorgvuldig onthoudende het zuiver technisch terrein te betreden, dat mij vreemd is.

Van dat vraagstuk hebben de Engelsch-Indische ingenieurs, die in Indië veel ervaring hadden opgedaan en door de regeering naar Egypte geroepen werden, onmiddellijk een diepgaande studie gemaakt, zoodat naar een vast plan en met vaste hand aan de oplossing kon worden gewerkt.

De mannen aan wie Egypte in dit opzicht het meest te danken heeft gehad, zijn Sir Scott Moncrieff, de eerste inspecteur-generaal, later onder-minister van publieke werken; diens opvolger Colonel Ross, de heer Willcocks (schrijver van een belangrijk boek over Egyptische irrigatie), majoor Brown, de heer Forster, allen inspecteurs; dan de herstellers der „Barrage", kolonel Western en de heer Reid, en eindelijk Sir William Garstin, nu onder-minister, die in verschillende betrekkingen bijzonder veel en goed werk leverde en aan wiens kennismaking ik dankbare herinneringen heb.

De bouwgrond van Egypte is bijzonder vruchtbaar; de laag alluviale grond door den Nijl allengs aangeslibd, heeft een gemiddelde diepte van tien tot elf en een halve meter en stijgt zelfs in het bovengedeelte van de Delta tot ruim vijftien meter.

Er bestaan twee soorten van irrigatie. De eerste is de oude, uit den tijd der Pharaos dateerende, de „basin-", bekken- of overstroomingsbevloeiing, waarbij het z.g. „roode" of modderige water der gezwollen rivier over het land stroomt of geleid wordt. Deze is uit den aard der zaak „tijdelijk" maar brengt naast zand, ook de vruchtbare slib op de akkers, en heeft dus de voorkeur om woeste gronden in cultuur te brengen, om verarmde te verbeteren, om oude of vermoeide te verjongen.

De tweede soort, de „voortdurende" („perennial"), verkregen door middel van opstuwing van het rivierwater, en die toestaat, ook bij lagen waterstand van den Nijl, dus ten allen tijde, het water door bevloeiingskanalen op het land te brengen, is verkieselijk om goede gronden te ontwikkelen, en ze, goed behandeld, tot de hoogste opbrengst op te voeren, door ze meer dan één oogst per jaar te doen geven.

De eerste soort wordt het meest toegepast in Opper-Egypte, langs de boorden van den Nijl, door middel van kanalen, die bij hoogwater het Nijlwater opnemen en op de langs de rivier gelegen en in bekkens verdeelde gronden brengen, waar het, onder normale omstandigheden omstreeks veertig dagen — van ca. 12 Augustus tot 22 September — aangehouden wordt om den grond

te drenken en er de slib (waarin gezaaid wordt) op achter te laten. Dit door opzuiging en verdamping allengs sterk verminderende water loopt van het eene bekken in het andere en wordt eindelijk, aan de benedenzijde van het kanaal, aan de rivier teruggegeven. Dit afloopen, dat zeer voorzichtig geschiedt, duurt gewoonlijk de gansche maand October of tot in November. Op deze wijze worden in de Nijlvallei, waarvan de vrij smalle strook bouwgrond nimmer breeder, maar meestal veel smaller is dan 15 kilometer, omstreeks 580.000 hectaren bevloeid. Als de oogst van het in de slib geworpen zaad is binnengehaald, d. i. in Maart of April, liggen de gronden braak tot de volgende overstrooming en geven alzoo slechts één oogst per jaar.

In Beneden-Egypte, de delta, bestaat deze wijze van irrigatie niet meer.

Door de tweede of voortdurende irrigatie worden in Boven-Egypte omstreeks 240.000 hectaren bevloeid, waarvan het grootste gedeelte behoort aan de uitsluitend op deze wijze bevloeide provincie Fayoem, de vruchtbare oasis, die als een afzonderlijk bekken, niet ver ten zuiden van Cairo, tusschen de Lybische heuvelen gelegen is. Het water wordt hierheen geleid door het in 1873 voltooid Ibrahimieh-kanaal, dat bij Assioet zijn oorsprong neemt in den Nijl en 268 kilometer lang, langs de rivier over het hooge land loopt, onderweg ook andere streken van water voorziet, en in den tijd van hoogwater ook „rood" water levert aan de „bekkens".

Deze wijze van bevloeiing schept voor het land in Boven-Egypte drie planttijden inplaats van een. In den zomer kunnen daar geplant worden: suikerriet, katoen, gierst, groenten; tot Mei ook klaver; gedurende het hoogwaterseizoen: rijst en gierst; in den winter: tarwe, boonen, gerst en klaver.

Geheel Beneden-Egypte, de Delta, wordt nu ook op deze wijze bevloeid. Vroeger was dit niet het geval; toen, zoowel onder de Pharao's als onder de Arabische overheersching, werd de delta bevloeid met het vruchtbare overstroomingswater en bereikte zij groote welvaart, die, zooals werd aangestipt in den aanvang van dit artikel, verminderde zoodra die bevloeiing werd verwaarloosd.

Omstreeks 1820 (zie blz. 1331) bracht Mohammed Ali verandering in den toestand; hij wilde Egypte uit zijn verval opheffen door het in staat te stellen producten voor de wereldmarkt te leveren, en wel voornl. katoen en suiker. Maar daar suiker het gansche

jaar door groeit en katoen juist in de zes maanden gedurende welke, onder het oude systeem, het land of geheel droog of overstroomd is, vereischten deze gewassen voortdurende irrigatie, en daarom werd door hem met krachtige hand dit systeem ingevoerd, met krachtige hand maar met onvoldoende kennis. Zoo werden door bevloeiing zonder afwatering vruchtbare streken in moerassen herschapen; slibden aanvoerkanalen zoodanig vol dat ze alleen ten koste van duldelooze heerendiensten op diepte waren te houden; sluizen en uitlaten waren verkeerd geplaatst, en zoo voorts. Weldra ziende dat hij zijn kanalen nimmer voldoende van water zou kunnen voorzien wanneer het peil van den Nijl, ook bij laag water, bij het inlaatpunt, d. i. het beginpunt van de Delta, niet blijvend kon worden verhoogd, begon hij in 1833 de grondslagen te leggen voor een dam door de rivier het werk werd echter na enkele jaren opgegeven. Eerst in 1842 wist de Fransche ingenieur Mougel Bey hem te overreden het werk weêr op te vatten. Na allerlei wederwaardigheden, die hierna in 't kort zullen worden uiteengezet, duurde het tot 1891 dat de door den Franschman ontworpen en door de Engelschen voltooide Nijlbarrage in volle werking kwam, en sedert is er in gunstige jaren water genoeg voor de bevloeiing van die gronden in Beneden-Egypte, die deze „voortdurend" noodig hebben; in ongunstige jaren kan het nu nog spannen of is het water nog onvoldoende. Het bebouwde land in de Delta beslaat thans 1.388.000 Hectaren, waarvan voor zomeroogsten, als katoen, rijst, suikerriet, tuinen en groenten, en voor de tot het eind van Juni bevloeide klaver, ongeveer de helft wordt ingenomen en dus voortdurende irrigatie behoeft.

De Nijl barrage. Deze „barrage", zooals zij in de wandeling genoemd wordt, de bij hare voltooiing grootste waterstuw ter wereld, is een trotsch werk, dat door zijne kolossale afmetingen en schoone afwerking een diepen indruk maakt op den bezoeker, die het van Cairo uit per spoorweg in een uur bereiken kan. Het was het eerste groote werk, dat na de Britsche bezetting onderhanden moest worden genomen. Grooten steun vond Sir Scott Moncrieff, de Onder-Minister van Openbare Werken, die het ter hand nam, bij Nubar Pasha, die in Januari 1884 als hoofd van een nieuw ministerie optrad; deze koesterde de vaste overtuiging dat de Egyptische kwestie de irrigatie-kwestie was; dreef tegen alle

bezwaren van financieelen aard en tegenwerkingen, het onderhanden nemen van dit werk door en hierdoor en door het afschaffen der heerendiensten verbond hij zijn naam voorgoed aan de opleving van Egypte.

Zooals gezegd werd het plan voor de barrage door den genialen Franschen ingenieur Mougel Bey gemaakt. Ongeveer 22 kilometer beneden Cairo, waar de Nijl zich in twee takken verdeeld heeft, die naar de plaatsen waar deze in zee uitloopen de Rosette- en de Damiëtte-tak genoemd worden, is de stuw, dwars door deze beide takken, aangelegd. De westelijke — Rosette-stuw is 465 meter lang, de Oostelijke — Damiëtte-stuw 535 meter; elke stuw heeft 61 openingen, en ze zijn onderling verbonden door een 1000 meter langen bekleedingsmuur, welke den kop van het tusschen beide takken gelegen schiereiland bekleedt. In het midden van dezen muur is de aanvang van het Menoefieh irrigatie-kanaal, dat in hoofdzaak de tusschen deze armen gelegen delta van water voorziet. De stuwopeningen laten bij hoogwater het water doorstroomen, maar zij kunnen door van boven op de bruggen beweegbare ijzeren schuifdeuren gesloten worden en alzoo het rivierwater opstuwen, waardoor dit gedwongen wordt in de bevloeiingskanalen te vloeien, die van hier uit, behalve uit het midden, ook bewesten en beoosten de rivierarmen naar de Delta geleid zijn. In den aanvang was Mougel met de uitvoering van het werk belast, maar in 1853 werd hij door den toenmaligen onder-koning, Abbas Pasha, uit ontevredenheid over den langzamen voortgang van het werk, ontslagen, en de voltooiing, naar het oorspronkelijk plan, opgedragen aan Mazhar Bey. Na bijna twintig jaren arbeids, in 1861, kwam het werk gereed; het had toen ruim 22 millioen gulden in geld en een groot aantal onbetaalde heerendiensten gekost. Maar totdat de Engelschen het opnieuw in handen namen was het groote werk van weinig waarde. De bogen in de Damiëtte-tak waren niet van schuifdeuren voorzien; in den Rosettedam toonden zich weldra ernstige verzakkingen en de dam werd onderloops; in 1883 werd het werk zoo goed als waardeloos verklaard. Het Nijlwater was er nimmer meer dan een halven meter door opgestuwd.

Was het alzoo treurig gesteld met de basis voor de irrigatie van Beneden-Egypte, niet beter was het met de drie kanalen, die het opgestuwde water moesten opnemen en brengen naar de oostelijke, midden en westelijke provincies van de Delta. Alleen het

middelste was in goeden staat; het oostelijke was begonnen maar opgegeven; het westelijke was gereed gekomen, maar aan het bovengedeelte zoodanig volgestoven, dat het bijna geen water kon opnemen. Met stuw en kanalen was het op de echt Oostersche manier gegaan; een prachtig werk was tot stand gebracht, schatten waren er aan besteed, maar het geregelde onderhoud werd geheel verwaarloosd; zooals het gaat, nu nog met de prachtigste moskeën te Cairo — ik denk aan die van Hassan — zoo ging het met Mougel's werk. En ten einde raad werden er nu met particulieren contracten gesloten om water uit de rivier in het middenkanaal te pompen en plannen gereed gemaakt om pompwerktuigen tot voorziening van de gansche Delta op te richten, die ruim $8\frac{1}{2}$ millioen gulden zouden kosten voor oprichting en ruim $3\frac{1}{2}$ millioen per jaar voor het in werking houden. Het denkbeeld om de barrage en de kanalen in orde te brengen en alzoo met weinig kosten het opgestuwde water op de velden te brengen kwam bij het Egyptische bestuur niet op.

De in 1883 opgetreden Engelsche raadgevers dachten er anders over. Onder de leiding van Sir Colin Moncrieff werd in het laagwater-seizoen van '84 al een eerste proef genomen om te zien hoeveel water de barrage kon tegenhouden, wanneer van beide gedeelten de stuwopeningen geheel gesloten werden. Het resultaat was zeer voldoende; aan de Rosette-zijde werden $2\frac{1}{4}$, aan den Damiëtte-tak werd ong. 1 meter opgestuwd; districten die sinds tijden bij laagwater geen besproeiing hadden gezien, ontvingen nu in Juni toevoer in overvloed; de katoenoogst overtrof met een half millioen kantars den grootsten vroegeren oogst. In 1885 werden de proeven herhaald en gaven nog schooner uitkomst en nu werd het voorstel gedaan om over te gaan tot een volledige restauratie van het werk. De som echter, die daarvoor noodig was, overschreed het gewone budget van het Departement, maar gelukkig kon nu worden geput uit het millioen ponden sterling voor publieke werken, toegestaan uit de gegarandeerde leening van 1885, op bladz. 1342 vermeld.

Het werk werd nu krachtig ter hand genomen, alle moeilijkheden verbonden aan het restaureeren van één deel, terwijl het andere als stuw moest blijven dienen, aan de omstandigheid dat het reuzenwerk op een bodem van modder en zand ligt in een rivier zoo veranderlijk als de Nijl, werden overwonnen en in het laagwater-seizoen van 1891 was het geheele werk gereed; het ligt

daar met zijn machtigen bovenbouw in Normandischen kasteelstijl, met zijn tal van boven bewogen schuifdeuren, die het water al naar behoefte doorlaten of niet, met zijn groote sluizen voor de scheepvaart, voor den Europeeschen bezoeker als een wonder van Europeesche kennis en volharding; voor den delta-landbouwer als een waarborg dat zijn vlijt zal worden beloond.

De restauratie heeft gekost omstreeks *f* 5.700.000 en de bereikbare opstuwing is nu vier meter. Hierdoor kan de bodem der evengenoemde irrigatiekanalen aan het boveneinde hooger worden gehouden dan te voren, hetgeen een groote vermindering ten gevolge heeft van de kosten hunner instandhouding. De grootste bron van kosten der irrigatiekanalen is toch de opruiming der slib, die bezinkt uit het irrigatiewater; door hunne mindere diepte nemen deze kanalen niet zooveel „rood" water meer op dat juist het meeste bezinksel nalaat, terwijl door de hoogere ligging aan het hoofd, het verval der kanalen is vergroot en daarmede de stroomsnelheid van het water, hetgeen al weder vermindering van neêrslag ten gevolge heeft. Deze kanalen, waarvan het oostelijke nauwelijks was aangevangen, werden voor de rest van het beschikbaargestelde millioen ponden sterling gereed gemaakt en verbeterd en zoo strekte dit geld tot afdoende verbetering, ja algeheele omkeering van het irrigatie-wezen in de vruchtbare delta.

De gewone toevoer van water door deze kanalen is daar nu 400 kub. meter per seconde; het onderhoud, dat in 1872 nog *f*6.400.000 per jaar vorderde, is verminderd tot ruim $2\frac{1}{2}$ millioen; het aantal geïrrigeerde hectaren is vermeerderd van 101.000 tot 615.000. Later zijn tot versterking der barrage, nog twee groote drempels benedenstrooms aangelegd, waaraan omstreeks zes millioen gulden is ten koste gelegd.

Na de besteding van de evenbedoelde sommen werd voor eenige nog noodige werken in de delta, maar voornamelijk voor Opper-Egypte nog een som voor buitengewone werken en dadelijke verbeteringen gevraagd. Toegestaan werd L. E. 910.000 (113 ton gouds) gedeeltelijk verkregen uit de conversie in 1890 van de bevoorrechte schuld.

Het geld voor Opper-Egypte werd besteed aan tal van werken behoorende tot de zoogenaamde Sharaki-werken. De naam Sharaki wordt in Egypte gegeven aan die landerijen, welke in zekere jaren van alle belasting worden vrijgesteld, wanneer ze hoegenaamd geen water hebben kunnen krijgen. In Opper-Egypte was haar

getal aanzienlijk, het beliep gemiddeld ten minste 18.000 H.A. per jaar, in slechte jaren ettelijke veelvouden daarvan. In 1888, toen de Nijl bijzonder laag was, bedroeg het bedrag der afgeschreven belastingen bijna L. E. 300.000[1]), in gewone jaren ca. L. E. 50.000. In het nog ongunstiger jaar 1899 bleven 107.000 H.A. onbevloeid, tegen 325.000 H.A. in 1877 toen de rivierstand niet zoo laag was. Nu werden L. E. 600.000 speciaal voor dit doel toegestaan en deze werden door den met de uitvoering der werken belasten kolonel Ross zoo goed besteed, met zooveel kennis van het terrein, van de behoeften en van alle details, dat niet alleen de Sharaki-werken, maar het bekken-systeem van gansch Opper-Egypte er belangrijk door verbeterd werd.

En zoo strekte ook deze uitgaaf al dadelijk niet alleen tot rechtstreeksche baat der bevolking, maar ook tot stijving van de schatkist, naar berekening met wel L. E. 200.000 in één jaar, en werd een bewijs te meer geleverd hoe geld voor irrigatie in Egypte, goed besteed, spoedige en groote renten afwerpt.

Het Assoean reservoir. De gunstige uitslag van de grondige restauratie der „barrage", bevestigde de juistheid van Nubar Pasha's uitspraak dat „het Egyptische vraagstuk was het irrigatievraagstuk" en gaf moed om het oude plan tot het maken van een reuzen-reservoir aan den Boven-Nijl, reeds onder Mohammed Ali ter sprake gebracht, weder op te vatten.

Gedurende de laatste helft van het jaar, van ongeveer half Juni af, wanneer de geleidelijke rijzing begint, voert de Nijl groote hoeveelheden vruchtbaar water af, dat hij voor het grootste gedeelte ontleent aan den van het Abyssinische hoogland komenden Blauwen Nijl, die het karakter van een bergstoom heeft, en nu, in den regentijd, in woeste vaart het modderige water naar beneden voerend, den wateroververvloed en overstrooming in Egypte veroorzaakt en die dan weder, in den drogen tijd, een bijna droge bedding toont.

Bij Kartoem voegt zich dit water bij dat van den Witten Nijl, die, van de groote en heldere Midden-Afrikaansche meeren komend, helder water aanvoert, in gemiddeld veel grooter hoeveelheid dan de Blauwe tak; dat water wisselt in de verschillende jaargetijden weinig in hoeveelheid, en daardoor voorkomt het dat

[1]) Het Egyptische pond (L. E.) is gelijk aan Pond Sterling £ 1.0/6 dus — ongeveer *f* 12.40.

het benedengedeelte van den Nijl in den zomer geheel opdroogt. De kritieke tijd voor de watervoorziening duurt van 1 Mei tot ong. 15 Juli, dus ong. vijf en zeventig dagen.

Ten einde nu dezen overvloed van vruchtbaar water gelijkmatiger te verdeelen over het gansche jaar, waardoor vooral in dezen kritieken tijd hulp kan worden geschaft; waardoor de op bladz. 1343 omschreven „voortdurende" (perennial) bevloeiing ook in Boven-Egypte mogelijk zou worden en de bodem daar dus meer dan één oogst per jaar zou kunnen voortbrengen en de verbouw van suikerriet belangrijk worden uitgebreid; waardoor de gevaren van zeer droge jaren kunnen worden gekeerd, althans ten deele; waardoor ook geschikte, maar nu braakliggende, gronden in de Fayoem-provincie en in de Delta voor 't eerst van water kunnen worden voorzien, wilde men op een geschikte plaats in Boven-Egypte het water bij hoogen stand opstuwen en vasthouden en daardoor een reserve vormen van voldoende grootte om in den drogen tijd den Nijl op hooger peil te brengen.

Verschillende plannen daartoe waren reeds geopperd en in studie genomen, maar in 1899, dadelijk na het welslagen der barrage-verbetering, besloot de Egyptische regeering een brigade te benoemen tot bestudeering van dit vraagstuk met den heer W. Willcocks, bestaande uit een achttal deskundigen, waaronder er waren van verschillende, ook Egyptische, nationaliteit. De heer Willcocks, door recente onderzoekingen van kolonel Ross, tot de overtuiging gekomen dat bekken-bevloeiing van groote waarde bleef ook naast de voortdurende bevloeiing, wenschte zijn onderzoek aan te vangen met een vergelijkende studie van beide stelsels in elk deel van Egypte, zoodat kon worden besloten, waar het laatste stelsel moest worden toegepast en waar het eerste verkieselijk was. Maar dit werd hem niet toegestaan want de drang der publieke opinie om met de reservoirs zonder tijdverlies een aanvang te maken was te sterk. Zijn eerste verslag verscheen in 1891, het tweede in 1894, het derde in 1895.

Na ernstige bestudeering van het rapport van 1894 raadde de Directeur van Openbare Werken, de onder-minister Sir William Garstin, het door Willcocks aanbevolen Assoean-reservoir aan, maar stelde de stukken nog in handen van een technische commissie van advies, samengesteld uit den Brit Sir Benjamin Baker, den Franschman Boulé en den Italiaan Torricelli, die ook tot aanleg van den dam bij Assoean adviseerden.

Assoean — deze naam klinkt den reiziger, die de tempels langs den Nijl bezoekt en daar de obelisken bewondert, waarvan er eenige met moeite zijn overgebracht naar Londen, Parijs en Constantinopel; die de reusachtige graftomben daar en tot zelfs in Syrië toe aanschouwt, telkens in de ooren, want het graniet, waaruit ze zijn gehouwen, is van Assoean gekomen, is van daar den Nijl afgevoerd. Beneden Assoean zijn de oevers der rivier tot op korten afstand begrensd door heuvels, van Caïro af eerst van kalksteen, dan van zandsteen; zij geven den reiziger die deze 945 kilometer afstands in een week per expresboot opvaart een grijs en vrij eentoonig landschap te zien; maar bij Assoean verandert dit, daar stuit men op een bergketen van graniet, die de scheiding vormt tusschen Egypte en Nubië, en waardoor de Nijl zich een weg heeft gebaand, woeste watervallen vormende en eilanden van graniet boven en beneden die vallen. Op die eilanden in de breede rivierbedding, beneden den val zijn lusthoven aangelegd, verrijzen nu, evenals in het aan den rechteroever gelegen Assoean, prachtige hotels, waar honderden kranken in den winter, door inademing van de droge en warme woestijnlucht, genezing komen zoeken voor hunne kranke longen. Voor de meeste Nijlbezoekers is deze plaats het einddoel der reis. En boven de vallen is het wereldberoemde eiland Philae, de parel van Egypte, met zijn tempel van Isis, als middenpunt van kleinere tempels aan andere goden en godinnen gewijd, en zijn schilderachtige Kiosk of Pharao's bed, dat zijn slanke kolommen spiegelt in den Nijl.

Het is dwars door deze watervallen, op een plek waar de Nijl ca. 2000 M. breed is, dat de dam werd ontworpen, die de bovengelegen breede Nijlbedding tot het waterreservoir van Egypte moest maken en de watervallen zou veranderen in een meer; die ook het bestaan van Philae zou bedreigen, maar met het oog op dat bestaan veel van zijn grootschheid van opvatting moest inboeten, zooals nader zal blijken.

Bij de berekeningen en opnemingen van Willcocks' staf bleek dat van de ruim twee en een half millioen hectaren bouwgronden van Egypte omstreeks een derde deel geheel onontgonnen is, en dat dit deel ligt in de streken der „voortdurende" irrigatie, omdat de zomerlevering van den Nijl voor de bevloeiing van het geheel tekort schiet. Voor al die bovenbedoelde geregeld bevloeibare gronden van Opper- en Beneden-Egypte zou in 't geheel noodig zijn een waterlevering van 500 kub. meter per seconde.

Kon men daarop rekenen dan zou al dat land tot voortbrenging kunnen worden gebracht. Maar in de droogste maanden — van 1 Mei tot 16 Juli — kwam gewoonlijk zoowat de helft tekort bij de kanaalinlaten, dus 250 M^3. per seconde gedurende 75 dagen, 't geen neerkomt op 1600 millioen M^3. bij die inlaten, of rekening houdende met opslurping en verdamping, 2000 millioen M^3. in de reservoirs, waar die dan ook gemaakt mochten worden.

Maar er zijn bovendien nog ruim twee honderd duizend hectaren woeste gronden in de Delta, niet ingedeeld bij eenig irrigatiecomplex, die door geregelde bevloeiing voor den landbouw geschikt gemaakt kunnen worden en waarvoor 1000 millioen M^3. noodig zouden zijn.

En wil men het gebied der „bekken"-bevloeiing, omstreeks 700.000 H.A., „voortdurend" irrigeeren, dan zou er nog een drie duizend millioen M^3. bijkomen, en in het geheel zes duizend millioen M^3. vereischt worden.

Maar noodig en beter voorshands achtte Willcocks slechts te rekenen op 1.671.000 H.A., „voortdurende"-, en de 858.000 H.A. „bekken"-bevloeiing te laten bestaan, waardoor dan noodig zouden zijn 4000 Millioen M^3. water in het reservoir of 3200 millioen in de kanalen, d. i. 500 M^3. per seconde gedurende de 75 kritieke dagen.

Deze hoeveelheid, zoo meenden al de evengenoemde deskundigen, zou het best geleverd kunnen worden door afdamming van den Nijl bij Assoean en zoo kwam het voorstel bij de Egyptische Regeering om een 1950 meter langen dam te leggen door de Nijlvallei even beneden Philae en boven den eersten waterval; in dien dam een aantal openingen aan te brengen, die door sluisdeuren gesloten kunnen worden en van voldoende grootte zijn om er de grootste watertoevoeren te kunnen doorlaten, waardoor bij hooge rivierstanden het overvloedige water en de rijke vaste stoffen, die anders zeker spoedig het reservoir zouden doen verzanden, naar Beneden-Egypte af te voeren. Overwegende moeilijkheden uit het oogpunt van den ingenieur werden voor de constructie en het onderhoud niet voorzien, de voornaamste bouwmaterialen van de beste hoedanigheid waren in de buurt voorhanden; van het reservoir werden voor de gezondheid geen nadeelige gevolgen verwacht, integendeel van de geregelde zomervoorziening van den Nijl werd ook uit dat oogpunt voordeel verwacht, terwijl van den eenigszins verminderden wintertoevoer gedurende den vullingstijd van het reservoir geen nadeel werd gevreesd.

Op een belangrijk punt echter was de internationale commissie niet eenstemmig. De meerderheid, bestaande uit het Engelsche en het Italiaansche lid, was met den ontwerper en den beoordeelenden onder-minister, van oordeel dat de maximum hoogte van den dam 35 meter zou moeten zijn, het water 25 meter opstuwende, waardoor het reservoir 3700 millioen M³. water zou inhouden. Het eiland Philae zou dan tijdelijk onderwater komen en zoo werd voorgesteld de bouwvallen der tempels zorgvuldig over te brengen naar het daarnaast gelegen hoogere eiland Bigeh, op de wijze b.v. als dit geschiedde met de St. Angelo-brug te Rome bij de normaliseering van den Tiber, of wel ze op te heffen boven het hoogste vloedpunt, of wel op andere wijze aan dit euvel tegemoet te komen.

De minderheid, bestaande uit het Fransche lid, kon zich met het voorstel niet vereenigen; dit lid wilde, ofschoon zich uit een technisch oogpunt met de plannen geheel kunnende vereenigen, nieuwe onderzoekingen laten instellen naar een andere plek voor een reservoir, want „hij kon niet medewerken tot eenig voorstel om de overblijfselen der tempels en andere gebouwen in oude tijden op het eiland Philae opgericht, onder water te zetten of op eenige wijze hoegenaamd te veranderen, omdat hij, zoo doende, zeker was de verachting te zullen op zich laden, niet alleen van zijn eigen landgenooten, maar van de openbare meening van gansch Europa."

De Egyptische Regeering, zwichtende voor het aandringen der archaeologen, besloot toen het voorstel harer adviseurs, wat betreft den aanleg van het Assoean-reservoir, te volgen, maar den waterspiegel acht meter te verlagen (deze te brengen op 106 inplaats van op 114 M. boven den zeespiegel) ten einde te trachten de Philae-tempels te redden. De inhoud van het reservoir werd daardoor teruggebracht tot 1065 millioen M³.(1)

[1]) De Assoean-dam is ontworpen en uitgevoerd in één rechte lijn 1950 meter lang en bestaat uit een doorgaanden muur van metselwerk, waarin zich bevinden 140 benedenspuiopeningen elk van 14 □ meter oppervlak, en 40 hoogere openingen elk van 7 □ meter, totaal 2240 □ meter opening gevende. De fundeering ligt in het harde graniet der watervallen. De maximum opstuwing is 20, de maximum waterhoogte is 28 meter. De breedte van den dam is boven 7, beneden 24.5 meter. De maximumdruk op den benedenstroomschen teen van den dam is berekend op 5 K°. per vierk. centimeter; de spuiopeningen zijn niet breeder dan 2 meter elk, de pijlers daartusschen zijn 5 meter breed. De beneden openingen zijn bekleed met graniet, de hooger gelegene met gietijzer; ze worden gesloten met Stoney's patent schuiven.

De heer Willcocks zegt aangaande deze beslissing in zijn werk „Egyptian Irrigation" (2e dr. bl. 437): „Deze drang der archaeologen heeft het reservoir benadeeld en zal op den duur den tempel niet redden. Ware ons voorstel om den tempel naar het daarnaast gelegen eiland Bigeh over te brengen, of dat van Sir Benjamin Baker, om hem loodrecht op de eigen fundeering op te heffen, aangenomen, dan zou Egypte een reservoir gekregen hebben van twee en een half maal den inhoud van het nu gebouwd wordende en voldoende om voor eene generatie te voorzien aan de eischen der irrigatie van het rijk; daarenboven zou de tempel voor altijd behouden zijn."

Ook ik heb, bij het beschouwen van het in den aanvang van dit jaar reeds grootendeels voltooide kunstwerk, dat mij grootscher voorkwam dan alle kunstwerken van Egypte uit vervlogen eeuwen, een gevoel van spijt niet kunnen onderdrukken over de genomen beslissing, waardoor de belangen van het arbeidende volk zijn opgeofferd aan een gevoel van piëteit voor het verleden, voor de tempels waar geofferd werd aan Isis en Osiris, aan Nephtys, Hathor, Sati, Khnum en consorten. Daar rees bij mij de vraag, hoeveel heeft dat volk al niet geofferd, de eeuwen door, aan zijne koningen en priesters! Zeker, de pyramiden van Ghiseh en Sakkarah, de tempels van Abydos, van Denderah, van Karnak, Luxor en Thebe, van Edfoe en Kom Ombo, die van Philae, de konings- en priestergraven van Thebe en elders zijn bouwstukken, die de bewondering moeten wekken van het nageslacht wegens hun grootsche opvatting, hun krachtige versiering, de volmaaktheid dikwijls van hun conserveering, die niets te lijden had, de eeuwen door, van den invloed van het klimaat, maar veel, waar zij werden ontdekt, van de menschelijke hartstochten. Maar de gedachte dringt zich telkens op hoe nutteloos vele dezer kolossen

---

De gewone afstand tusschen het midden der sluisopeningen is 7 meter; tusschen elke tiende sluis en de opvolgende is die afstand 12 meter. Gedurende hoogwater zijn alle sluizen geheel open tot doorlating van al het Nijlwater. De maximum afvoer van een buitengewonen vloed is 14.000 M³. per seconde, deze zal de sluizen doorgaan met een snelheid van 6.25 M. per sec. en een opstuwing van 3.30 M. De gemiddelde maximum vloed van den Nijl te Assoean is 10.000 M³. per sec. en deze zal doorgaan met een snelheid van 4.75 M. per sec. en een opstuwing van 2 M. De modderige Augustusvloed van 8.000 M³. per sec. zal met 4 M. per sec. doorgaan en een opstuwing van 1.50 M. geven. In het Westelijk deel van den dam is een scheepvaartkanaal met schutsluizen van een totale lengte van 1600 M. deels uit de rots gehouwen, deels opgebouwd. De bedding daarvan is 15 M. breed.

waren, hoe ze moesten voldoen aan de ijdelheid der vorsten en aan de heerschzucht der priesters en het volk er voor moest zweeten en bloeden, zonder dat het iets kon voelen voor het doel dier grafsteden en tempels. Want de goden, die in deze tempels werden aangebeden — meestal locale grootheden waarvan het Egyptische pantheon zeer ruim voorzien is — waren omgeven door zoovele mysteriën, dat zij slechts genaakbaar waren door bemiddeling van een priesterschaar, die leefde van het vette der aarde en, naijverig op den glans, die afstraalde van *hunne* goden, steeds trachtte die van naburige provinciën te overtreffen. De eene vorst ook trachtte den ander te overtreffen in het stichten van tempels, waarvan de godheid — of de priesterschaar die toegang had tot het heilige — hem meer aanzien moest geven bij het volk en moest bijstaan in den oorlog; in het houwen van standbeelden van reusachtige afmetingen; in het opeenstapelen van fijn behouwen steenen, of het graven en versieren van onderaardsche gewelven, die hun lijk moesten onttrekken aan de schendende hand der roovers.

Ongeloofelijk is de hoeveelheid werk, die de bevolking daarvoor heeft moeten leveren, de krachtsinspanning die daarvoor noodig was. Zoo werd er dertig jaar gewerkt aan den bouw van de groote pyramide van Ghiseh, waarvoor jaarlijks 100.000 man gedurende drie maanden uitkwamen. Naïef is dan ook de voorstelling, die men telkens aantreft op de wanden van grafgewelven van vorsten of priesters, waar hunne „faites et gestes" zijn afgebeeld, van dorpshoofden die met de zweep gedreven worden naar den belastinggaarder, om daar opgaven te doen aangaande de belastingschuldigen.

En al dat werk, al dat geld diende voor dood kapitaal.

En nu wordt er een ander reuzenwerk ondernomen, waaraan niet dan vrijwillig en tegen goede betaling gewerkt wordt, en dat leven zal geven, overvloed van slibrijk water, aan de velden van de Fellahin en nu komen de oude goden van Egypte en hunne priesters van heden tusschenbeide en tierceeren de levenwekkende kracht van dit kunstgewrocht!

Ik kan niet nalaten de hoop uit te spreken dat, door nood gedrongen, het peil van het reservoir spoedig zal worden verhoogd en dat dan nog netjes zal worden gezorgd voor het behoud van de tempels van Philae, al is het dan niet een geheel ongewijzigd behoud.

Na deze uitweiding valt nog te vermelden de wijze, waarop de Egyptische Regeering gekomen is aan de vereischte geldmiddelen. Deze kon die onder curateele staande regeering weer niet verkrijgen op de gewone wijze, uit overschotten van diensten van vorige jaren; door leening zoo noodig; neen, de regelen, indertijd gesteld voor de bankroete nalatenschap van Ismaïl, werden nog angstvallig gehandhaafd door de „welwillende" zorg der vreemde voogden, ook nu de financieele toestand van Egypte door zorgvuldig beheer was verbeterd. Het nadeel dezer contrôle was dat de aanvang van het werk belangrijk werd vertraagd.

In werkelijkheid toch waren de uitkomsten van het financieele beheer in den laatsten tijd schitterend. In de vijf jaren voorafgegaan aan den aanvang van het groote werk, in 1894 tot 1898, waren de inkomsten gestegen van 128½ millioen tot 143 millioen gulden, de uitgaven van 123 millioen tot 127 millioen, de zuivere overschotten bedroegen in die jaren te zamen 50 millioen gulden. Gedurende dien tijd werd de Soedan heroverd en de spoorweg (die nu tot Kartoem gereed is) tot Wady Halfa aangelegd. Het spaarfonds, een soort buitengewoon aflossingsfonds, bedroeg op 31 December 1898 ruim L. E. 3.100.000; het algemeene reservefonds had toen een saldo van L. E. 4.300.000 en hieruit werden geregeld sommen toegestaan voor buitengewone uitgaven, vooral op irrigatie-gebied, b.v. in 1897 een van L. E. 250.000 voor afwatering in het delta-gebied, in 1898 een van L. E. 154.000 voor het zelfde doel en niet minder dan L. E. 530.000 voor versterking van de Barrage, door de constructie van de evengenoemde twee benedenstroomsche drempels of dammen.

Onder deze omstandigheden zou het voor het gouvernement zeer gemakelijk geweest zijn om de 25 millioen gulden, die voor de constructie van het Assoean-reservoir, noodig waren, òf op voordeelige voorwaarden te leenen, òf uit de verschillende reservefondsen te putten, maar na eenige maanden van onderhandeling bleek dat dit niet dan op onmogelijke voorwaarden zou worden toegestaan en zoo werd op ingenieuse wijze een uitweg gevonden. In Februari 1898 werd met de aannemers-firma Aird & Co. nl. overeengekomen dat zij den dam en de bijkomende werken zouden leveren voor twee millioen pond sterling en dat zij betaling zouden ontvangen in zestig halfjaarlijksche betalingen van £ 78.613, te beginnen van het gereedkomen van het werk in 1903. De Regeering betaalt dus eerst voor het werk nadat het voordeel afwerpt, dus totdat het zich zelf betaalt.

En zoo is het groote werk in 1898 begonnen en nu, binnen den voorgestelden tijd, gereed gekomen. De inhoud van het reservoir is, zooals gezegd, volgens Willcocks' berekening 1065 millioen M³., het zal worden gevuld tusschen November en April, nadat de tijd van zeer hoog water voorbij is, en geloosd in Mei, Juni en Juli. Voor verlies aan verdamping in die drie maanden wordt gerekend op 1 meter of 75 millioen M³., blijft netto 990 millioen M³., hiervan zal door opslurping en verdamping op den weg naar Assioet nog een 227 millioen M³. verloren gaan, zoodat gerekend wordt op 763 millioen M³. per jaar als netto hoeveelheid, die verbruikt zal kunnen worden. Dit cijfer kan echter op 1015 millioen meter gebracht worden door het water een meter hooger op te stuwen, waartoe de dam gelegenheid biedt.

De aan de westzijde van de stuw aangebrachte sluis, met een verval van 21 meter, in drie afdeelingen van elk 6 meter en eene afdeeling van drie meter verval, zal van groot voordeel zijn voor de Nijlvaart, want nu zullen de schepen, die vroeger niet verder konden komen dan Assoean, tusschen de hemelhooge wanden van de sluis door ook den Boven-Nijl tot Wady Halfa toe kunnen bevaren.

De Assioet barrage. Tusschen Caïro en Assoean, ligt de vrij belangrijke stad Assioet en daar is de inlaat van het op blz. 1344 vermeldde belangrijke irrigatie-kanaal van Opper-Egypte, het Ibrahimieh-kanaal, de verlenging van de Bahr Joessoef of het Jozeph's-kanaal, welke te zamen een groot deel van de vrij breede strook grond op den linkeroever van den Nijl alsook het Fayoemdistrict bevloeien. Ten einde het „voortdurende" bevloeiings-systeem aan deze streken te verzekeren en haar een behoorlijk deel te doen toekomen van het water uit het Assoean-reservoir, is beneden evengenoemden inlaat een barrage in den Nijl ontworpen en een inlaatsluis aan de monding daarvan. Deze barrage of stuw, tegelijkertijd met den Assoean-dam ondernomen en dit jaar gereed gekomen, is dwars door de rivier gebouwd, op de wijze als de Delta-barrage, met 120 doorlaatopeningen, elk van vijf meter breedte, die door valschutten, van boven af, gesloten kunnen worden, en met penanten er tusschen van twee meter breedte elk. Deze dam heeft ook een 16 meter breede schutsluis voor het doorlaten van de schepen; hij kan in den zomer, bij een maximum diepte van het water van 4.60 meter, dit 2.50 meter opstuwen. De kosten werden geraamd

op £ 449.000 voor de barrage en £ 76.000 voor de inlaatsluis van het Ibrahimieh-kanaal.

Overzicht en toekomstplannen.

Met al deze werken, tot stand gebracht door den Engelschen invloed, kan worden gezegd dat het eerste gedeelte van de taak die Engeland zich had opgelegd, n.l. een goed gebruik te maken van al het water dat de Nijl afvoert, is volbracht. Deze arbeid is uitgevoerd volgens een vast plan; het heeft twintig jaren van rustige studie en van krachtige uitvoering gekost hem te voltooien. In een missive van Viscount Cromer van 19 Juni 1901 aan den Britschen Minister van Buitenlandsche Zaken, Lord Lansdowne, (bluebook „Egypt No. 2, 1901" ingediend aan het Parlement in Juli 1901) zet deze uiteen hoe sinds 1885 tot het einde van dat jaar een som van ruim L. E. 7.000.000 zal zijn besteed voor buitengewone werken van bevloeiing en afwatering. (Gedurende datzelfde tijdvak werd bij de gewone begrootingen L. E. 4.080.000 toegekend voor irrigatiewerken, inbegrepen onderhoud en schoonhouden van kanalen, terwijl L. E. 4.800.000 besteed werden tot vermindering van heerendiensten). Voor eerstgenoemde som werden verkregen: in de eerste plaats de herstelling der Barrage, die met een uitgaaf van L. E. 465.000 tot een bruikbaar werk werd gemaakt, en de twee dammen, benedenstrooms aangelegd voor L. E. 486.000. Ten gevolge van deze werken is de katoen-oogst van Beneden-Egypte verdubbeld, een winst aan het land gevende van ten minste £ 5.000.000 per jaar. In de tweede plaats werd £ 673.000 besteed aan een groot aantal verschillende werken zoo in Boven- als Beneden-Egypte, waarvan het Tewfikieh-kanaal tot irrigatie van de oostelijke provinciën der Delta tot de belangrijkste behoort. In de derde plaats werd L. E. 772.000 besteed voor de Sharaki-landen (zie blz. 1348) en in de vierde plaats L. E. 1.000.000 voor afwateringswerken, waardoor groote uitgestrektheden gronds, die vroeger tijdelijk onderwater stonden, nu goede oogsten geven, en de betaling hunner belastingen kunnen goedmaken. In de vijfde plaats wordt gerekend dat de groote dammen te Assoean en te Assioet (door Willcocks ontworpen) omstreeks L. E. 3.000.000 zullen kosten en L. E. 663.000 zijn uitgegeven voor werken in verband met deze dammen; voor de geregelde bevloeiing van vroeger bekken-land was toch een volledig kanalennet met gemetselde kunstwerken noodig.

Ten slotte is ook de Zifta-barrage, een werk dat op L. E. 450.000 geschat wordt, ter hand genomen om in 1902 gereed te komen; het zal den Damiëtte-tak van den Nijl bij het ongeveer halverwege tusschen Caïro en de zee gelegen Zifta opstuwen, met hetzelfde doel ten opzichte van het noordelijk deel der Delta, als de oude barrage dit doet voor het zuidelijk deel er van.

Voor dezen dam, voor werken in Opper-Egypte en voor verbetering van afwatering blijven na 1901 dan nog L. E. 1.200.000 te besteden, die in de eerste jaren gemakkelijk uit het algemeene reservefonds geput kunnen worden.

Nu alzoo het plan om de watervoorziening van Egypte voor de naaste toekomst grondig te regelen, zijne voltooiing nadert en de Britsche Staatslieden en ingenieurs met voldoening op hun werk kunnen terugzien, ligt het geenszins in hunne bedoeling het daarbij te laten.

Willcocks rekende dat Egypte op den duur ruim 3600 millioen M^3. noodig zou hebben en daarvan geeft het Assoean-reservoir, zooals het moest worden gebouwd, slechts ong. 1000 millioen M^3. Er zouden dus nog ruim 2600 millioen M^3. gevonden moeten worden, en volgens Sir William Garstin, den tegenwoordigen onderminister van Openbare werken, mag wel op drie tot vier millioen kubieke meters gerekend worden. Verscheidene omvangrijke plannen zijn daartoe in ernstige studie genomen. Er werd gedacht aan opstuwing van de Victoria of Albert Nyanza-meeren, die den Witten Nijl voeden en hoeveelheden van tot 140.000 millioenen M^3. kunnen leveren, die dan tevens zouden kunnen dienen tot irrigatie van een deel van Soedan; aan een waarschijnlijker voorkomende opstuwing van het in Abyssinië op 1775 meter boven den zeespiegel gelegen meer Tsana, dat den Blauwen Nijl voedt en gerekend wordt bijna evenveel te kunnen leveren. Omvangrijke en kostbare onderzoekingen, die gepaard gaan met krachtige maatregelen tot verbetering van den loop van den Nijl in Soedan, worden onder Garstin's leiding ondernomen. Ze zijn uitvoerig omschreven in het op blz. 1358 vermeldde bluebook, maar het gaat mijn bestek te buiten, die hier uitvoerig te vermelden. Ik koester niet den minsten twijfel of deze onderzoekingen zullen leiden tot krachtig ingrijpen ter geschikter tijd, al zal de voorgenomen spoorweg-verbinding van Kartoem met de Roode Zee, daaraan wel voorafgaan.

Ik heb deze regelen geschreven, niet opdat daaruit, wat de irrigatie betreft, rechtstreeksche gevolgtrekkingen worden getrokken ten opzichte van andere landen. Egypte is in dit opzicht met geen land ter wereld te vergelijken. Maar wat ik daar zag, hoorde en las, heeft op mij een diepen indruk gemaakt en ik trachtte dien in deze regelen weêr te geven.

Daarbij treedt wel het eerst de gedachte op den voorgrond, dat ook hier weêr gebleken is hoe het ingrijpen van een Europeesche mogendheid ten bate kan strekken van een verachterd Oostersch rijk; in twintig jaren is door Britschen invloed Egypte gered van financieelen ondergang; is daar de orde hersteld; het leger hervormd; Soedan heroverd, waardoor de grenzen van eigenlijk Egypte, beveiligd zijn; zijn politie, justitie en gevangeniswezen belangrijk verbeterd; is het onderwijs uitgebreid; zijn de heerendiensten afgeschaft; monumenten van oud Egyptische en Arabische kunst hersteld en schitterende museums gebouwd; het gansche land doorkruisende spoorwegen en tal van stoomtramwegen aangelegd en — last not least — is het gansche bevloeiingswezen op goede grondslagen geregeld.

En dan springt ten tweede in het oog de omstandigheid, dat al dit werk is verricht onder zeer ongunstige omstandigheden, door een Regeering, die niet de minste vrijheid van beweging had; waardoor alweder bewezen wordt dat een goed bestuur niet in de eerste plaats wortelt in wetten, bepalingen en constitutiën, maar in hoofdzaak in de eerlijkheid, bekwaamheid, toewijding en tact der bestuurders; een omstandigheid, die ook ons, als koloniale natie, steeds voor den geest moet staan bij de keuze onzer gouverneurs en besturende ambtenaren.

Maar ten derde valt hier ook op te merken de samenwerking van Egyptische en Europeesche bestuurders, van de Khedive's met het Britsche bestuur, van de inheemsche ministers met hunne Europeesche onder-ministers of onder-staatssecretarissen, van Nubar Pasha, b.v. vooral waar het gold de vestiging der gemengde rechtbanken, de afschaffing van heerendiensten, de organisatie der bevloeiing. Ja, ik weet het wel, dat deze samenwerking dikwijls met horten ging en stooten; dat ernstige moeilijkheden en lastige bisbilles aan de orde van den dag waren; dat, over 't algemeen genomen, de Engelsche occupatie niet populair is in Egypte. Maar tevens heb ik de overtuiging dat Lord Cromer er steeds naar streefde zijn machtige hand niet te veel te doen voe-

len, en vooral ook om Egypte niet te verengelschen; integendeel om zooveel mogelijk gebruik te maken van Egyptenaren voor het bezetten van posten, waarvoor zij maar eenigermate de geschiktheid hebben; om Egypte rijp te maken voor het zelfbestuur dat komen moet, wanneer voldaan zal zijn aan de voorwaarden gesteld in Granville's circulaire van 1883 (blz. 1335), en Egypte te behouden voor de Egyptenaren. Het is te hopen, dat Engeland steeds indachtig zal zijn, dat het met die belofte in de Nijl-vallei regelend is opgetreden en mocht er voor Lord Cromer eenmaal een opvolger moeten worden aangewezen, dat deze dan doordrongen zal zijn van de goede trouw dezer politiek en zich niet zal laten leiden in een imperialistische strooming.

Wanneer de tijd zal zijn aangebroken dat Egypte, vrij van internationale verplichtingen, geschoold in den tijd van verval, afhankelijkheid en langzame opheffing, zichzelf zal kunnen en mogen besturen, dan zal — ik ben er zeker van — Engelands naam geëerd blijven, vooral om wat het gedaan heeft tot oplossing van *de* Egyptische kwestie, de waterkwestie.

Wat voor het behouden van onze Oost-Indische Koloniën in de eerste plaats noodig is.

DOOR

P. C. C. HANSEN Jr.

In de pers wordt wel eens beweerd, dat Nederland in het bezit zijner koloniën wordt gelaten bij de gratie der ijverzucht van andere rijken, eene uitdrukking, die zeker zeer geschikt is om bange luiden vrees aan te jagen, maar overigens weinig waarde heeft, want met evenveel recht zou men kunnen zeggen dat Engeland het behoud zijner zelfstandigheid te danken heeft aan de welwillendheid van Frankrijk, Duitschland en de Vereenigde Staten, immers, indien die drie landen tot zijn ondergang besluiten, wie zou dan nog gelooven aan Engeland's overwinning?

Al heeft dus die bangmakerij weinig te beduiden, niettemin dient eene verstandige regeering, die besef heeft van hare groote verantwoordelijkheid, te zorgen, dat het behoud van het koloniaal gebied zoo goed mogelijk verzekerd is. Daartoe is bovenal noodig, dat het Gouvernement staat kan maken op de verknochtheid der inlandsche bevolking, want zoolang dit niet het geval is, is een verdedigen van Oost-Indië terecht onbegonnen werk. Nimmer toch zal het kleine smaldeel, hetwelk in de wateren van Oost-Indië gestationneerd is, een ernstig gemeende landing kunnen beletten, daarvoor is de kustlijn te uitgestrekt en hoogstwaarschijnlijk zal het evenmin opgewassen zijn tegen de vloot, die de tegenstander het tegenover zal stellen.

Het is toch al te dwaas om aan te nemen, dat een mogendheid welke het gewichtige plan opvat om Indië te veroveren, daarheen een vloot zou zenden, die in quantiteit, zoowel als in qualiteit niet in alle opzichten de meerdere is van de verdedigingsdivisie, waarvan de sterkte immers algemeen bekend is. Zelfs het aanvaarden van den slag door ons eskader zou dan een onverantwoordelijke daad zijn, een nutteloos opofferen van menschenlevens, want niet de

moed van het individu, maar de degelijkheid der pantsering, de trefkans en uitwerking van het geschut en de getalsterkte beslissen heden ten dage de overwinning.

De sterkte van het Oost-Indisch eskader te verhoogen, zoodat het bijvoorbeeld met eenige kans op succes aan de groote, moderne vloot van Japan het hoofd zou kunnen bieden, gaat ver boven de financieele krachten van Kolonie en Moederland en daarom zal slechts te land de verdediging met goed gevolg gevoerd kunnen worden.[1]) Daarbij zal de gezindheid der bevolking de voornaamste factor wezen, want als de inlanders ons vijandig gezind zijn, is ook eene verdediging te land een hopelooze zaak.

Heeft de inlander aanleiding ons bestuur dankbaar te zijn voor de welvaart en bescherming hem geschonken, dan zal de indringer niet staan tegenover eenige duizende soldaten, maar een geheele bevolking van millioenen tegen zich vinden. Heeft de inlander daarentegen alle reden ons bestuur te verwenschen wegens onredelijke belastingdruk en dwangdiensten, wegens hopelooze overlevering aan woekeraars en het veronachtzamen van zijne materieele belangen, dan zal de vijand als een redder worden ingehaald en van het oogenblik zijner landing feitelijk reeds meester zijn van het gebied.

Hoe dapper de Hollandsche troepen zich dan nog in hunne stellingen verdedigen, hunne vernietiging zal slechts een quaestie zijn van tijd, terwijl de invaller zich intusschen rustig in het bezit kan stellen van het land, belasting kan heffen en misschien zelfs recruten aanwerven.

Bij een aanval op de Kolonie hangt dus het behoud van Oost-Indië in hoofdzaak af van de stemming der bevolking. Het voorkomen van een aanval is evenwel de taak der diplomatie.

Uit vrees dat Oost-Indië zich niet behoorlijk zal kunnen verdedigen, willen sommigen heil zoeken bij eene alliantie, maar, indien men zwak en klein is, moet men geen verbond aangaan met een reus, want alsdan is men er in den regel nog slechter aan toe dan, wanneer men op zichzelf blijft vertrouwen.

Wat coquetteeren met een verbond kan geen kwaad, des te meer zal om onze vriendschap gevleid worden en de wetenschap dat een dreigen ons in de armen van een andere mogendheid zal voe-

[1]) Naar alle waarschijnlijkheid zal ook Australië na verloop van eenigen tijd een krachtige vloot ter beschikking hebben. Het doet daartoe zijn best. Waarvoor?!

ren, zal op zeer gewenschte wijze mogelijk wat avontuurlijke landen in bedwang houden. Maar geen alliantie aangegaan! Daarvoor is het vroeg genoeg als onze kansen werkelijk hachelijk staan; met een geschenk in grondgebied zal dan altijd wel eenige vriendschap te koopen zijn. Zoolang het zoover nog niet is, doen we beter onze zelfstandigheid te bewaren en meester te blijven in eigen huis.

Er kan echter veel gedaan worden op diplomatiek gebied om de positie van de Kolonie te versterken.

Oost-Indië is door zijne ligging op politiek- en op handelsgebied in een geheel andere positie geplaatst dan Nederland of West-Indië. Tot voornaamste buren heeft het: Australië en Japan, waarbij nog komen: Duitsche-, Amerikaansche-, Fransche- en Portugeesche Koloniën, alsmede de Straits, China en ver in het Noorden het Russische Rijk. Met opzet wordt Engeland hieronder niet genoemd, want wel worden in den regel Australië en de Straits gerekend als tot dat rijk te behooren, maar inderdaad beredderen deze Koloniën, althans Australië, liefst zelf hunne zaken en houden daarbij dikwijls weinig rekening met wenschen van het Moederland.

In de eerste plaats heeft dus Oost-Indië belang bij de betrekkingen met Australië en Japan, twee Staten, waar Nederland hoogstens uit een handelsoogpunt eenige relatie mee heeft te onderhouden.

Australië is een zeer uitgestrekt land met een betrekkelijk geringe bevolking, doch een groot deel van het gebied is door klimaat en watergebrek ongeschikt ter bewoning, zoodat voor de produkten van landbouw en industrie elders een afzetgebied gezocht moet worden. Op welke wijze dit zal geschieden is voor Oost-Indië van groot belang, vooral nu Australië een Statenbond vormt, wat als een eerste stap beschouwd moet worden tot feitelijke onafhankelijkheid.

Voor het Indische Gouvernement zal het daarom zeer nuttig zijn op de hoogte te blijven van hetgeen bij dezen buurman omgaat en al behoeft men nu niet dadelijk eene oorlogsverklaring te duchten, wanneer in Australië luidkeels wordt verkondigd dat Nieuw-Guinea tot Australië behoort en Holland niet in staat is zijne Oost-Indische Koloniën tot ontwikkeling te brengen, toch zijn dergelijke uitlatingen niet geheel zonder beteekenis en dient een verstandig regeeringsbeleid daar rekening mede te houden.

Japan gaat met reuzenschreden vooruit, doch gewaarschuwd moet worden tegen veler meening als zou dat land reeds geheel gemoderniseerd zijn. Ettelijke duizenden hebben Europeesche manieren aangenomen en hebben min of meer zich Europeesche kundigheden eigen gemaakt, maar de overigen der 35 millioen inwoners staan nog weinig hooger dan vroeger ten opzichte van hetgeen men in Europa onder beschaving verstaat. In tegenstelling met Australië, waar de opinie van het volk de bestuurders dwingt in de richting te gaan, die de openbare meening aangeeft, berust in Japan de diplomatieke leiding bij de autoriteiten. Hoe die autoriteiten denken over uitbreiding van gebied, bewijst als gevolg van den China-Japanschen oorlog het annexeeren van het groote eiland Formosa, hetwelk een zesde grooter is dan Nederland en verder het verbond met Engeland, ten einde zich vasten voet op Korea te verzekeren.[1])

Trouwens de omstandigheden waarin Japan verkeert, dwingen het tot vergrooting van zijn invloedssfeer. Japan produceert namelijk thans reeds van enkele artikelen veel meer dan het voor eigen gebruik behoeft, voor welk surplus het naar een ander afzetgebied moet omzien en hoewel uitvoer naar vreemde landen daartoe zeker in aanmerking kan komen, verdient om velerlei redenen voor den handel het bezit van eigen koloniën verreweg de voorkeur.

Bovendien is Japan vrij dicht bevolkt, zoodat het moet trachten zijne overbevolking naar elders af te leiden. Dit wordt het echter niet gemakkelijk gemaakt, want zoowel Australië als Amerika belemmeren de immigratie van Japanners haast even sterk als die van Chineezen. Hierdoor is Japan genoodzaakt zijn blikken naar elders te richten, naar China, naar Korea en naar andere landstreken in de nabuurschap waar geen machtig rijk het den weg verspert.

De Vereenigde Staten van Noord-Amerika zijn, sedert de Philippijnen hun toebehooren, de buren van Oost-Indië geworden. Voorloopig valt op die eilanden voor de Amerikanen nog heel wat te verrichten en toch zal juist later, wanneer de rust hersteld is, zich eerst de grootste moeilijkheid voor hen voordoen. Amerika kan niet als overheerscher van koloniën optreden, de staatsinrichting leent er zich niet toe, het strijdt te zeer tegen de traditie dezer

[1]) Bij een gesprek over den Jameson-raid zeide een Japansch diplomaat, die later met de portefeuille van Buitenlandsche Zaken belast werd, dat naar zijne meening een land, hetwelk de macht heeft een rijk gebied in bezit te nemen, dit niet moest nalaten.

groote republiek en tegen de democratische beginselen van het volk. Bovendien is het kleurlingvraagstuk in Amerika een bewijs, dat de Amerikanen nog zeer veel zullen moeten leeren, voordat zij gekleurde rassen tot tevreden, rustige onderdanen kunnen vormen.

Om deze redenen mag men aannemen dat de Vereenigde Staten geene neiging zullen gevoelen om hun gebied in Oost-Indië uit te breiden, terwijl de betrekkelijke voorspoed met Cuba, tegenover de onophoudelijke tegenspoed op de Philippijnen, het hare zal bijdragen om Amerika voor mogelijke verdere uitbreiding van gebied meer de blik naar die zijde te doen richten.

De nabuurschap van Amerika moet eerder als een steun dan als eene bedreiging voor het bezit van Nederland in Azië worden beschouwd. De antipathie tusschen Japanners en Amerikanen zal nimmer door de diplomatie geheel kunnen worden overwonnen en maakt de Vereenigde Staten tot den aangewezen bondgenoot voor allen, die van Japan iets hebben te duchten, vooral omdat de oorzaak van die haast vijandige verhouding op, wat men zou kunnen noemen, solide grondslagen berust, op den scherpen strijd tusschen de nijverheid en industrie der beide volken, op hunne concurrentie op de wereldmarkt en op de minachting der Amerikanen voor gekleurde rassen.

Ook tegen Australië verdient eene vriendschappelijke verhouding met Amerika alle aanbeveling, want de strijd op economisch gebied tusschen deze beide groote democratische staten, welke eerst in de aanvangsperiode verkeert, plaatst hunne belangen lijnrecht tegenover elkander.

Duitschland is in het oosten de nabuur van Insulinde geworden. Sommigen zien hierin een politiek gevaar voor ons bezit, doch waar Duitschland onze onmiddellijke nabuur is in Europa, daar kan er weinig bezwaar in gevonden worden, dat het dit ook is in Oost-Indië. Overigens zijn de belangen van Duitschland aldaar geheel dezelfde als de onze; ook Duitschlands bezit zou worden bedreigd bij toepassing eener Australische Monroeleer en als groot-industrieel en exporteur naar het Oosten kan Duitschland niet anders dan met leede oogen den steeds stijgenden invloed van Japan aanzien. Onder deze omstandigheden kan een sterker worden van Duitschlands positie in het verre Oosten, *mits natuurlijk niet ten onze koste*, ons slechts voordeel aanbrengen.

De Straits, Portugal en China nemen in het Oosten geene positie

in, die eenig direct gevaar kan opleveren voor Oost-Indië, doch wel zouden de beide eersten door eene andere mogendheid als werktuig gebruikt kunnen worden om ons in moeilijkheden te wikkelen. Daarom moet eene vriendschappelijke verhouding met beiden van belang worden geacht, wat gedeeltelijk ook geldt voor China, dat een belangrijke afnemer kan worden van Indische producten en bovendien voorloopig nog de koelies moet leveren voor tabaks- en mijnbouwondernemingen.

In Achter-Indië heeft Frankrijk bezittingen, terwijl Rusland door zijne oorlogshavens en vloot eene sterke positie in het verre Oosten inneemt. Zoowel Frankrijk als Rusland hebben echter, het eerste in Afrika, het tweede op het vasteland van Azië nog zoo enorm veel te doen, dat men wel mag aannemen, dat zij minder dan eenig ander land op ons Insulinde azen. Niet onverschillig kan het hun evenwel zijn, wie de bezitter is van dat eilandenrijk en bij eene poging tot verovering daarvan door Japan, Engeland of Amerika zou een beroep op hunne tusschenkomst zeker bij hen een gewillig oor vinden, want Japan, de Vereenigde Staten en Engeland hebben belangen geheel tegenstrijdig aan die van het Russische Rijk, terwijl Engeland met de Fransche diplomatie op vele plaatsen in conflict is; men denke slechts aan Marokko en Siam.

Uit bovenstaande beschouwing volgt dat Japan en Australië belangen en inzichten hebben, welke bepaald tegenstrijdig zijn aan het belang van Oost-Indië, doch tevens in strijd met het belang van Duitschland en van de Vereenigde Staten. Door dit laatste feit zijn Duitschland en de Vereenigde Staten de natuurlijke beschermers van Oost-Indië tegen die beide landen *ook zonder dat Nederland zijne zelfstandigheid door eene bepaalde alliantie prijs geeft.*

Wanneer Japan of Australië ten koste van Oost-Indië hun grondgebied zouden willen uitbreiden, waardoor hun macht en aanzien zouden toenemen, dan zullen noch Duitschland, noch de Vereenigde Staten dit kunnen toelaten, dat verbiedt hun eigenbelang, die machtigste van alle drijfveeren, veel machtiger dan alle soorten alliantie's of andere banden. Ook Rusland zou een dergelijk optreden van Japan vermoedelijk niet lijdelijk aanzien.

Wel beschouwd is het daarom voldoende voor Oost-Indië om op vertrouwelijken voet te staan met de Vereenigde Staten, met Duitschland, met Rusland en zijn bondgenoot Frankrijk, terwijl

de naijver, welke ook nog tusschen al deze landen onderling bestaat, daarbij eer een voordeel dan een nadeel voor Oost-Indië geacht moet worden. Zonder alliantie kan Oost-Indië rekenen op de hulp dezer vrienden, in zekere mate zelfs op die van Engeland, terwijl eene alliantie met een hunner de verhouding met de overblijvenden moet benadeelen en bovendien, daar eene alliantie altijd eenigszins *wederkeerig* is, de Kolonie blootstelt in verwikkelingen gemengd te worden, waar zij zonder alliantie zich geheel buiten kon houden. Vooral waar de voor een bondgenootschap in aanmerking komende landen zoo enorm veel machtiger zijn dan wij, daar wachtte men zich voor de eerste stap in die richting, want hoe onschuldig schijnbaar[1]), de dwerg kan tegenover den reus niet te voorzichtig zijn en het gezegde: „de vinger gegeven, de hand genomen", zou hier wel eens van toepassing kunnen worden.

Bij de politieke verhouding van Oost-Indië tot Australië, Japan, de Vereenigde Staten, Frankrijk, Rusland en Duitschland zijn dus gewichtige belangen gemoeid, terwijl een voortdurend in voeling blijven met de Straits [2]), Portugal en China door de voorzichtigheid geboden wordt. Oost-Indië is evenwel geen onafhankelijke staat, maar maakt deel uit van het Nederlandsche Rijk, waarom op de Hollandsche diplomatie de plicht rust de belangen der Kolonie te behartigen, een plicht, die geheel samenvalt met het eigenbelang van Holland, want wat zou Holland zijn zonder Indië. Tegen de wijze waarop tegenwoordig de behartiging der politieke belangen van Indië door het Moederland geregeld is, bestaan evenwel vele bezwaren.

Eerstens is deze weg te omslachtig, de afstand is te groot, zoodat een tijdig en flink optreden wordt belet, terwijl het dikwijls moeilijk zal zijn zich in Holland een juist oordeel te vormen over den aard en omvang van voorkomende verwikkelingen.

Verder wordt dit systeem oorzaak dat de buren van Oost-Indië dit gebied beschouwen als eene bezitting, een artikel en niet als een deel van eene politieke persoonlijkheid, waardoor onze Kolonie

---

[1]) B. v. het opgeworpen denkbeeld om door schenking van een goed gelegen, waardevol kolenstation zich de bescherming van een groot rijk te verzekeren. (Voor hoe lang? En als die vriend na een paar jaar een nieuw, nog grooter cadeautje verlangt, wat dan gedaan? Het zoo lichtvaardig heen gegeven kolenstation kon dan wel eens een gevaarlijk wapen worden.)

[2]) Hetgeen in dit artikel gezegd wordt van de Straits, geldt ook voor Britsch Noord-Borneo.

in hunne diplomatie de rol speelt van een begeerlijk kleinood, waarvan men zoo mogelijk zich het bezit moet verzekeren.

Stelt men zich daarom op een practisch standpunt dan moet het onderhouden van diplomatieke betrekkingen met buren van Oost-Indië, ter wille van de kolonie, maar achter haar rug om door het verafgelegen Holland afgekeurd, als zijnde niet de weg, waarvan voor Indië, dus indirect ook voor het Moederland, het meeste succes verwacht kan worden. Vanuit Indië zelf dient voortdurend contact te zijn met naburige landen, dan zal de Kolonie in het oog van vreemden het karakter van eene *bezitting* verliezen, als onderdeel van een beschaafd rijk worden erkend en gerespecteerd en zal een meer intieme verhouding kunnen ontstaan, welke op politiek- en op economisch gebied rijkelijk vruchten zal afwerpen.

Daartoe is het noodzakelijk aan den Gouverneur-Generaal een bekwaam diplomaat toe te voegen, die grondig bekend is met de toestanden in het verre Oosten en die, namens den Gouverneur-Generaal en in overleg met dezen, de diplomatieke zaken heeft te behandelen met Australië, China, Japan, de Straits, de Russische nederzettingen in het Oosten en de Duitsche-, Amerikaansche-, Fransche- en Portugeesche Koloniën, daarbij gebruik makend van de hulp onzer politieke vertegenwoordigers in die streken. Maar dit optreden op politiek gebied vanuit Oost-Indië mag niet geschieden geheel onafhankelijk van het Moederland. Terecht wordt de Kolonie beschouwd als deel uit te maken van het Nederlandsche Rijk en elk streven om die band losser te maken door Indië tot een zelfstandige staat op te voeden, moet beschouwd worden nadeelig te zijn, zoowel voor Indië, als voor Nederland. Integendeel moet getracht worden het gebied in de verschillende werelddeelen, waarboven de Hollandsche vlag wappert en dat eene uitgestrektheid beslaat ruim tweemaal grooter dan de gezamenlijke oppervlakte van de Europeesche rijken: Duitschland, Engeland en België, tot een nauwverbonden geheel te vereenigen, zooals uit de kleine Duitsche Staten het Duitsche Rijk, uit de verschillende Provinciën het Nederlandsche Koninkrijk gevormd is. Nederland behoeft geen *klein* land te zijn en het hangt slechts af van de ruimte van blik, van de wilskracht en energie van de machthebbenden in Holland om Groot-Nederland tot een verbonden, bloeiend geheel te maken.

De Minister van Buitenlandsche Zaken in Holland zal verantwoordelijk moeten blijven voor alle aanraking met andere mogend-

heden, want de leiding der buitenlandsche politiek van een land, dus ook van Nederland en zijn onderdeel Indië, behoort in één hand te berusten. Daarom zal de Gouverneur-Generaal zich in dezen naar de aanwijzigingen van dien Minister, middels het Ministerie van Koloniën overgebracht, hebben te gedragen. Eene ongeveer soortgelijke verhouding dus als tusschen den Gouverneur-Generaal en den Minister van Marine bestaat.

Door eene regeling als boven besproken zal niet alleen de Kolonië in aanzien stijgen bij hare buren, maar zal tevens het politiek belang van Oost-Indië beter behartigd worden. Immers de diplomaat, te Batavia geplaatst, die hooger in rang moet zijn dan onze gezanten in China of Japan, zal zich daar geheel aan kunnen wijden en o. a. ook door zijne adviezen, door middel van den Gouverneur-Generaal en den Minister van Koloniën aan den Minister van Buitenlandsche Zaken uitgebracht, er veel toe kunnen bijdragen, dat in den Haag een juist begrip bestaat, omtrent hetgeen voor Oost-Indië gewenscht is en kan diensovereenkomstig door de Hollandsche diplomatie gehandeld worden.[1])

Vreemd is het overigens, dat niettegenstaande men erkent dat de Gouverneur-Generaal onmogelijk een grondige kennis kan hebben van alle bijzondere takken van dienst en hem daarom bekwame vakkundigen toevoegt voor het leger, de vloot enz., men daarbij een der belangrijkste zaken, de diplomatie, geheel vergeten heeft, hoewel de koeliewerving in China, de clandestiene invoer van vuurwapenen in de Kolonie en de bescherming van den kolonialen handel en nijverheid in het buitenland, om maar eenige zaken te noemen, allen een voortdurend diplomatiek beleid vorderen.

Zelfs bij de vele kleine en groote quaesties, welke zich *binnen* de uitgestrekte Kolonie op politiek gebied voordoen en waarbij zooveel van het eerste optreden afhangt, zal het een groot voordeel zijn, dat de Gouverneur-Generaal te allen tijde de beschikking heeft over een kundig diplomaat tot het geven van advies. Bij het voorkomen van quaesties als met de Nisero, de Hok Canton en den doodeerlijken Australischen walvischvaarder zal de aanwezigheid te Batavia van een bekwaam diplomaat, die door onze politieke vertegenwoordigers met de andere landen in verbinding staat, van onberekenbaar nut zijn.

Ter verhooging van de nuttige werking van dit diplomatiek Bureau ware het aan te bevelen dezen diplomaat, doorkneed in

[1]) B. v. een nauwer aanhalen der betrekkingen met de Vereenigde Staten.

buitenlandsche politiek, een knap ambtenaar toe te voegen, opgekweekt ter Secretarie, die thuis is in het archief en volkomen op de hoogte van de *binnenlandsche* politiek, de verdragen met de inlandsche vorsten, het geschiedkundig verloop dier overeenkomsten enz.

Dat onbekendheid met deze zaken dikwijls de oorzaak was van oorlogen met inlandsche vorsten is een algemeen erkend feit, zoodat alleen reeds ter voorkoming van dergelijke treurige misgrepen, die soms zooveel aan bloed en geld gekost hebben, het aanstellen van een dergelijk ambtenaar ten volle gewettigd is, doch bovendien is zulk een ambtenaar hoog noodig om den Gouverneur-Generaal voor te lichten bij de steeds meer voorkomende aangelegenheden in de Buitenbezittingen, waarbij vreemde mogendheden betrokken zijn. Degelijke kennis van onze verhouding tot de verschillende inlandsche vorsten en van de verdragen, die voortdurend gewijzigd worden, terwijl nieuwen worden toegevoegd, wordt daarbij vereischt om ons gezag te handhaven en hoogst ernstige verwikkelingen te voorkomen met machtige rijken, belust op ons prachtig Insulinde.

Doch de benoeming van zulk een ambtenaar als adviseur voor de *binnenlandsche* politiek, maakt de plaatsing te Batavia van een diplomaat, die in het verre Oosten zijne sporen verdiende, niet minder noodzakelijk. Kennis van binnenlandsche verhoudingen, van tractaten met vorsten op Celebes of op Sumatra, geeft nog in geenen deele de bekwaamheid en capaciteiten vereischt voor een diplomatiek optreden tegenover vreemde mogendheden. Daartoe behoort, behalve veel diplomatieke ervaring, een groote mate van kennis omtrent de politieke toestanden in die landen, welke slechts door een betrekkelijk langdurig verblijf ter plaatse kan verkregen worden. Niet door wat liefhebberen op diplomatiek gebied zal het belang van Indië bevorderd worden, maar juist van het gehalte der diplomatie, dus voornamelijk van den persoon, die aan het hoofd van het diplomatiek Bureau te Batavia geplaatst wordt, zal het succes afhankelijk zijn.

Behalve de vermelde aangelegenheden, zouden ook de consulaire zaken, de uitlevering en dergelijken, welke thans hier en daar zijn ondergebracht, (Afd. A en Afd. C.) aan het nieuwe Bureau moeten worden toevertrouwd, waardoor al die zaken, welke vaak in elkander grijpen, in één hand komen en dus beter behandeld zullen worden. Verder zal niet alleen de verhouding van Oost-Indië tot

de naburige Staten en Koloniën een meer waardeerend en vertrouwelijk karakter aannemen, maar ook de handel en industrie van Indië, welke laatste vooral voor nog zooveel uitbreiding vatbaar is, zullen dan eindelijk de zoo noodzakelijke steun erlangen ter behartiging hunner belangen in de omliggende landen.

Niemand zal ontkennen dat de toestand in het verre Oosten heel wat ingewikkelder is geworden dan ze een tiental jaren geleden was, daarom werkelijk alle aandacht verdient en het nemen van bijzondere maatregelen dringend vordert. Zeer veel zal gedaan moeten worden om Nederland zijn koloniaal bezit te waarborgen, maar niet in de richting door de Regeering ingeslagen, niet alleen in het bouwen van kostbare batterijen en versterkingen, welke, als eenmaal een groote vijandelijke macht verschijnt, onvermogend zullen blijken om op den duur eene in bezitname te verhinderen, maar in diplomatiek beleid naar buiten en naar binnen.

Geregeld onderhouden vriendschappelijke betrekkingen met de naburige Rijken en Koloniën, benevens een verknochte inlandsche bevolking zullen onze Kolonie niet slechts het afslaan van een vijandelijke aanval gemakkelijk maken, maar zullen ook in hooge mate preventief werken en onrustige buren meer ontzag inboezemen dan een paar batterijen met kanonnen en een marine-divisie, welke bij de geringe financieele draagkracht van Indië nimmer zoo sterk gemaakt zal kunnen worden, dat ze met eenige kans op succes het hoofd kan bieden aan een talrijke, goed uitgeruste vijandelijke vloot.

De Malaria-expeditie van Prof. R. Koch op Java en Nieuw-Guinea.

DOOR

P. ADRIANI,

Arts, Oud-Offic. v. Gez. O.-I., Oud-Civiel geneesheer op Java.

Deze wetenschappelijke expeditie, met groote zorg voorbereid en samengesteld, ondervond overal in onze O. I. bezittingen den meest mogelijken steun en medewerking van Regeering, geneeskundigen en particulieren.

Men las in de Indische bladen over het verblijf van prof. Koch op Java o. a. het volgende:

Dr. Koch, de groote Duitsche bacterioloog, die te Batavia is aangekomen, heeft met zijne echtgenoote en een assistent zijn intrek genomen in het „Hôtel der Nederlanden."

Eene commissie uit het bestuur der „Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen" in Ned.-Indië, bestaande uit Dr. Kloos, president en Dr. Grijns, secretaris, heeft hare opwachting gemaakt bij prof. Koch.

„Zulk een koning der wetenschap", zegt de *Java-Bode*, „wordt bij zijne intrede in deze kolonie niet met grooten geur ingehaald, zelfs door geen adjudant verwelkomd en toch kan zijn komst van niet minder beteekenis zijn, dan van welke hooggeplaatste autoriteit ook, niet alleen voor het land dat hij bezoekt, maar voor de geheele menschheid. Wij wenschen hem dan ook toe, dat zijne verwachtingen omtrent de oplossing van het belangrijke malaria-vraagstuk, waarvan de studie hem hierheen heeft gevoerd, zich mogen verwezenlijken.

Van de medewerking van alle medici en belangstellenden kan hij zich overtuigd houden."

Den civielen geneesheeren is door den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid opgedragen om den Duitschen bacterioloog,

prof. dr. R. Koch, op zijne studiereis de noodige medewerking te verleenen.

De officier v. Gezondheid der 2de kl. dr. J. J. Kunst, die zich op de studie der malaria speciaal had toegelegd, daarover verscheidene opstellen in het licht heeft gegeven en bovendien de Duitsche taal volkomen beheerscht, is door de Regeering ter beschikking gesteld van prof. Koch om dezen op zijne studiereis over Java te vergezellen.

De reis zoude vermoedelijk een halfjaar duren; of zij zich ook zoude uitstrekken tot de Buitenbezittingen was afhankelijk van de vraag, of voldoende materiaal zoude worden aangetroffen.

Prof. Koch ziet, naar men ons mededeelt, in chinine een uitnemend geneesmiddel tegen de malaria en zoude het daarom van het grootste belang achten, dat de chinine tot den laagst mogelijken prijs onder het bereik der inlandsche bevolking werd gebracht. Vergissen wij ons niet, dan geschiedt dit bij epidemiën hier zelfs gratis. Er valt op preventief hygiënisch gebied voor de regeering meer in het belang der bevolking te doen, dan het uitreiken van geneesmiddelen. Daarmede is de regeering in den regel gul genoeg, volgens het oordeel van de *Java-Bode*.

Hetzelfde blad vervolgt zijne beschouwingen dienaangaande onder den titel: „Een oordeel over Batavia" met de volgende bewoordingen:

„Er is in Batavia geen wind genoeg. Wind in den letterlijken zin; over den figuurlijken liet hij zich niet uit. Men ziet wel de toppen der boomen bewegen, maar voelen doet men hem niet. Stroom in de lucht is er dus genoeg, maar voldoende tocht, d. w. z. zuivering der atmosfeer is er niet. En daaraan heeft de overvloedige plantengroei schuld.

Het is altijd belangwekkend het frissche oordeel van nieuw aangekomenen te hooren over dingen, waarop wij uit gewoonte niet meer letten, te meer als dit oordeel van een buitenlander is, over ons eigen land of zijne koloniën.

Het zal den inwoners van Batavia goed doen te weten, hoe vol bewondering de eminente Duitsche geleerde is over onze stad.

Heeft men ons goed ingelicht, dan moet prof. Koch zich verrukt hebben uitgelaten over de pracht van huizen, inrichting en bouworde van Batavia, vooral ook over den weelderigen plantengroei overal: „Wir leben hier in einem Walde", moet hij gezegd hebben, er aan toevoegende, dat dit wel heel mooi en artistiek is voor het

oog en weldoend voor 's menschen kunstzin, maar uit een hygiënisch oogpunt niet zoo rooskleurig te noemen."

Enfin Robert Koch zal het zeker wel goed ingezien hebben, Robert Nurks zoude er misschien wel wat anders van gezegd hebben!

Over een zijner tochten werd het volgende in de *Locomotief* geschreven: Zaterdag 18 November 1899 maakte prof. Koch met zijn assistent Olwich eene excursie naar Oengaran. Dit gezondheidsoord is gelegen op plm. 12 paal afstands van de hoofdplaats Ambarawa en ligt ongeveer 1000 voet boven den zeespiegel, dus lager dan Ambarawa (1528 voet).

De beteekenis van dezen tocht zal duidelijk worden door de volgende voorafgaande toelichting:

Een gezondheids-etablissement, waarheen men malarialijders zendt, om daar de malaria kwijt te raken, moet voldoen aan deze voorwaarden, te weten: er mogen daar geene of slechts weinige malariagevallen voorkomen onder de bevolking. Nu staat Oengaran algemeen bekend, dat daar betrekkelijk weinig malaria voorkomt. Daarom interesseerde het dus prof. Koch te weten, hoe het daar met de muskieten stond en wilde hij zich ook persoonlijk overtuigen van den toestand ter plaatse.

Te Oengaran aangekomen, werd het gezelschap verwelkomd door den geneesheer dr. Bijleveld. De eerste vraag, die de hoogleeraar deed, was als altijd: „komen hier malariagevallen voor en hoeveel?" De geneesheer was blijkbaar gelukkig den hoogleeraar te kunnen verzekeren, dat er nagenoeg geen gevallen van malaria zich onder zijn behandeling te Oengaran hadden voorgedaan en dit klopte precies met het onderzoek, dat door prof. Koch reeds verricht was met de muskieten, die van Oengaran naar Batavia waren toegezonden. Want immers moet men hoofdzakelijk twee soorten van muskieten onderscheiden: 1e. de onschadelijke en 2e. de schadelijke soorten. De onschadelijke soort is gekenmerkt doordat zij over hare geheele lengte op het menschelijk lichaam en tegen de voorwerpen zit; de schadelijke zit rechtstandig (nijdig) verticaal op zijn slachtoffer en heeft bovendien zwarte vlekjes op hare vleugels. Prof. Koch had te Batavia gevonden, dat uit Oengaran geen zwartvleugelige d. z. schadelijke muskieten, afkomstig waren, zoodat voorloopig bevestigd werd: geen schadelijke muskieten, aldus geen malaria.

Toen werd de expeditie, die behalve uit den professor, bestond uit de doktoren Olwich, Kunst en van Haeften, door den chef van het hospitaal te Oengaran, dr. Bijleveld voornoemd, rondgeleid. Van

dit hospitaal, dat een fort geweest is, had de professor zich eene andere voorstelling gemaakt. Hij dacht dat het een ingesloten gebouw was en was dus verbaasd over den vriendelijken indruk, dien het geheel op hem maakte. Op verschillende zalen, in de badkamer en in de chambrée's der manschappen werden muskieten gevangen, die dan nader zullen worden onderzocht.

De uitkomsten van dit onderzoek zien wij met belangstelling te gemoet. De professor is over het algemeen van meening dat de gezondheidsoorden in Indië veel diensten kunnen bewijzen bij bloedarmoede, zenuwtoestanden, die het gevolg zijn van langdurige malaria; maar dat men de malariakoorts niet alleen bestrijden kan door verplaatsing naar een malariavrij klimaat, steeds is chinine daarvoor noodig. Dit weten wij al lang, maar uit de onderzoekingen van prof. Koch zal het blijken, hoe die chinine moet worden toegepast, want, om eene vergelijking van den hoogleeraar te bezigen: „als men een ongeoefende een geweer in de handen geeft, zal hij dit wel kunnen afschieten, maar treffen dat is de kunst." Zoo is het dus van belang te weten, hoe men het wapen chinine tegen de malaria gebruiken moet. Prof. Koch brengt dus wel degelijk wat nieuws en heilzaam nieuws ook; hij zal ons dus het wapen chinine beter leeren hanteeren.

Het verblijf te Oengaran duurde slechts kort, de rijsttafel werd gebruikt in het hôtel Montenari. Veel gasten waren daar niet, wat werkelijk jammer is, naar hetgeen er boven over de gezondheidstoestand van die plaats is medegedeeld.

De terugtocht werd om 2½ uur 's middags ondernomen en nog voor de regen was het gezelschap in het hôtel Tiedtke te Ambarawa teruggekeerd.

Zooals ik de vorige keer reeds mededeelde blijft de hoogleeraar hier nog maar kort; in een der muren van het vertrek waarin hij logeert, mocht mevr. Tiedtke zijn nagedachtenis wel op steen, met de woorden: „Hier woonde prof. Koch in November 1899", vereeuwigen.

Zagen wij reeds welke beteekenis zijne onderzoekingen hebben ten opzichte van het geneesmiddel tegen de malaria, zoo kunnen wij vooral op het volgende de bizondere aandacht vestigen, nl. betere waardeering van de werkelijke waarde der bestaande reconvalescenten inrichtingen.

Eindelijk zal een onderzoek, dat verricht werd in het hartje der malariaoorden op zooveel personen (ruim 100 in de Rawa bandjir)

een zuiver beeld geven van de uitbreiding dezer ziekte, wat niet geleverd wordt door de oppervlakkige opgaven der bevolking van zooveel (God zegene de greep) gevallen van „sakit panas". Het gevolg van zoo'n wetenschappelijk en dus nauwkeurig onderzoek kan den gezondheidstoestand eener bevolking het best leeren kennen.

Naar de behoeften der bevolking wordt er geneeskundige hulp verleend, dáár natuurlijk het eerst, waar zij het meest noodig is; dus zal de wetenschap de rechtvaardigste beoordeelaarster zijn van de nooden onzer populatie aan geneeskundige hulp."

Wij lezen verder in de *Java-Bode* over het verblijf van prof. Koch op Java: „Professor Koch bezocht in de laatste dagen van October Buitenzorg, alwaar 's Lands Plantentuin en het gesticht voor beriberi-lijders werden bezichtigd. Daarna zette de hoogleeraar zijn reis voort naar Soekaboemie, waar dr. Vorstman alle inlichtingen verstrekte, die hem bij zijn onderzoek van nut konden zijn.

Den 2den November werd Sindanglaya bezocht en het geheele ruime etablissement tot in al zijne details nagegaan. De vangst van malarialijders was echter zeer schraal — geen enkele logé was er aanwezig.

Daarna was de beurt aan Tji-Bodas. Deze hoogst interessante cultuurtuin en het prachtige tropische oerwoud, op de hellingen van den Gedeh, maakten niet weinig de bewondering der vreemde bezoekers gaande. Die laan van dichte, zware naaldboomen, de prachtige boomvarens, eucalypten, palmen en orchideeën en later langs een steil bergpad door het dichte bosch! Prof. Koch was verrukt: „Jeder Baum für sich ist ein botanischer Garten".

Eindelijk kunnen de paarden niet meer verder en moet de kleine karavaan te voet verder kruipen. De weg wordt al steiler, de voeten steeds natter en kouder.

Plotseling staat men vóór de watervallen, die van een torenhoogen, loodrechten rotswand neerruischen. Dat is werkelijk onbeschrijfelijk mooi; de rotsen zijn begroeid met dicht mos, palmen en kolossale boomvarens. Het fijnspattende water is doordringend koud.

„Ik rilde en beefde als een jonge poes, die in een emmer is gevallen", vertelde ons iemand, die toevallig het tochtje medemaakte. De Gedeh had echter helaas zijn zwaren kop in de wolken gestoken.

Bij de achtergelaten paarden werd ontbeten. De professor had sterrekers ontdekt bij de watervallen en voerde ons die bij het broodeten, echt Europeesch.

Geen waar malariakenner, wien niet de kinaplant interesseert.

Van Bandoeng uit werd eene expeditie ondernomen naar Lembang en de uitgebreide kinatuinen in de nabijheid ervan. De heer v. Leersum spaarde geene moeite om den bezoekers de interessante punten van het door hem beheerde gebied te toonen. Zeker geen gemakkelijke, maar wel een hoogst dankbare taak. De beroemde man, als zeer veelzijdig geleerde, interesseert zich intensief voor de geheele natuur en houdt van nauwkeurige mededeelingen omtrent het zoovele zienswaardige op dit prachtige eiland. Bij het bezoek aan de tuinen sloot zich dat aan de chininefabriek aan. De hoogleeraar was ten zeerste ingenomen met de uiterst welwillende wijze, waarop hij overal op zijne tochten ontvangen werd. De verschillende autoriteiten hebben zich allen de meeste moeite gegeven om hun gast in al zijne wenschen te gemoet te komen.

Tot zoover onze berichtgever. Uit Ambarawa kregen wij de tijding dat het gezelschap, bestaande uit het eminente hoofd, zijne vrouw, zijn Duitschen assistent, den heer dr. Olwich, benevens dr. Kunst aldaar in het hôtel is aangekomen en men er circa drie weken denkt te verblijven. Naar wij vernemen is de malaria-expeditie van Tosari teruggekeerd en moet prof. Koch reeds te Batavia zijn aangekomen.

De vergelijkende resultaten van het onderzoek der kampongbevolking in Ambarawa en in de Tengger brachten de noodzakelijkheid aan het licht tot het doen van diezelfde werkzaamheden in verschillende andere, op de heenreis reeds bezochte plaatsen. Daar echter de voor den hoogleeraar beschikbare tijd voor dit veelomvattend en lastig onderzoek ten eenenmale onvoldoende bleek, moest er besloten worden tot verdeeling van den arbeid en vroeg prof. Koch aan dr. Kunst het onderzoek van de buiten de hoofdroute zijner reis gelegen plaatsen voor zijne rekening te willen nemen; een blijk van vertrouwen, dat deze officier van gezondheid zeker zal weten te waardeeren. Het kleine reisgezelschap, dat tot dusver zoo eendrachtig samen had gewerkt, werd daarom te Tosari ontbonden.

Dr. Kunst, eenige dagen eerder dan prof. Koch uit Tosari vertrokken, onderzocht toen een 600-tal kampongkinderen te Oenarang, te Magelang en te Sindanglaya, terwijl de professor zelf met Stabarzt Olwich het onderzoek te Soekaboemie volbracht.

De onuitputtelijke kinderzegen van Java's dessabevolking maakte, dat er aan onderzoekingsmateriaal geen gebrek was. Het civiel bestuur werkte, voor zoover dit op zijn weg lag, overal uiterst welwillend mede tot het doen slagen der werkzaamheden. Het schijnt dus, dat het groote practische belang van dit streng wetenschappelijk

onderzoek voor onze koloniën in hoe langer zoo ruimer kring wordt ingezien en gewaardeerd.

Niet weinig zal zeker daartoe meegewerkt hebben de opgewekte, frissche strooming, tegenwoordig in het medisch officierskorps heerschende, als weldadig gevolg der benoeming van iemand als chef, die, in de volle kracht zijns levens, in staat is met onpartijdigen ijver en bekwaamheid in dezen voor te gaan.

Heeft men ons goed ingelicht, dan is het vertrek van prof. Koch naar Nieuw-Guinea onverwacht vervroegd.

Daarom is het hem onmogelijk een paar kampongs aan den mond van den Tjitaroem, op welker belangrijkheid voor het malariaonderzoek den geleerde door dr. Vorderman gewezen was, zelf te onderzoeken.

De aangewezen officier v. Gezondheid zal nu in gezelschap van dr. Vorderman dit werk ondernemen."

In de „*Deutsche Medicinische Wochenschrift*" van 6 December 1900 geeft prof. Koch zijne ondervindingen en beschouwingen ter zake der malaria in Duitsch Nieuw-Guinea ten beste en hieraan ontleenen wij het navolgende:

Reeds lang is het de gewoonte geweest onder malaria niet eene enkele ziekte, maar een groep van ziekten te verstaan. Voor de ontdekking van de malaria-parasieten werden op grond van klinische verschijnselen een groot aantal vormen van malaria onderscheiden. Sedert wij nu evenwel de malaria-parasieten kennen, moeten wij, evenals bij de andere parasitaire ziekten, van het beginsel uitgaan, dat slechts dan een vorm der malaria als eene zelfstandige ziekte gelden kan, indien eene bijzondere soort van parasiet de oorzaak van dezen ziektevorm is.

Er bestaat wel geen twijfel meer aangaande het verschil tusschen de parasieten der quartana en tertiana (derde daagsche- en anderdaagsche koorts) na de onderzoekingen van Golgi. Maar ook andere soorten bestaan er bovendien nog.

Volgens het nieuwste werk van Mannaborg (Die Malaria Krankheiten, Wien 1899) vindt men in Z. Europa, vooral in Italië, eene gepigmenteerde quotidiana parasiet, eene ongepigmenteerde dito en eene maligne tertiana parasiet; daarbij komt nog op autoriteit van Golgi een parasiet der „febbri malariche a lunghi intervalli". Zoodat er dus alleen in Europa reeds 6 verschillende soorten van malaria-parasieten voorkomen.

Volgens de zeer onzekere — met enkele gunstige uitzonderingen

— berichten over malaria-parasieten in de tropen zoude men daar ook wel bijzondere soorten kunnen vermoeden.

Koch herinnert aan de door F. Plehn beschreven parasieten, die zich vrij tusschen de bloedlichaampjes bewegen en door methyleen blauw niet gekleurd worden, aan de puntvormige parasieten van A. Plehn, aan de bacterievormige parasieten die IJersin bij de zwartwaterkoorts ontdekt heeft, aan de parasieten van Glogner, die de oorzaken der beri-beri zouden zijn, maar er juist zoo als de malaria-parasieten uitzien.

Met het oog op al die verschillende parasieten was Koch er op bedacht geweest, zoowel in de tropische landstreken, als in Italië, allerlei verschillende malaria-parasieten te zullen aantreffen. Hij was evenwel verwonderd in Duitsch Oost-Afrika behalve de bekende vormen der tertiana en quartana, slechts eene enkele soort van parasieten te vinden, welke soort zich geregeld ringvormig voordoet, maar onder omstandigheden eene halvemaanvormige gedaante aannam en overeenkwam met koortsaanvallen van een duidelijk tertiaan type.

Men moet evenwel bij de malaria, door dezen parasiet veroorzaakt, in aanmerking nemen, dat de tertiana typus slechts in recente gevallen duidelijk is op te merken; bij slepende gevallen, of indien de aanvallen door chinine gewijzigd worden, kunnen deze zich zeer onregelmatig voordoen.

Koch was in de gelegenheid zich, na zijn verblijf in Oost-Afrika, in Italië te overtuigen bij honderden lijders, dat aldaar met betrekking tot de malaria-parasieten dezelfde verhoudingen bestaan als in het eerstgenoemde land. Behalve tertiana en quartana vindt men er nog slechts eene soort, nl. de ringvormige parasieten met aanvallen van een tertiaan type.

Marchiafava heeft deze soort met haar zeer karakteristiek verloopende aanvallen reeds gekend en beschreven. Aangezien hij ze echter niet dikwijls had gezien, hield hij ze voor iets afzonderlijks en noemde ze eene maligne tertiana, terwijl hij de latere en onregelmatig verloopende aanvallen, zeker wel op een dwaalspoor gebracht door de klinische verschillen, aan andere soorten van parasieten toeschreef.

Bij zorgvuldige en langen tijd voortgezette waarneming van recente gevallen kan men zich er gemakkelijk van overtuigen, hoe deze regelmatig met een tertiaan type in het begin zich vertoonen en in het verdere verloop meer en meer onregelmatig worden. Ook

de Golgi'sche „febbri a lunghi intervalli" zijn niets anders dan chronische gevallen van dienzelfden malariavorm.

Koch heeft in het verloop der laatste jaren dikwijls de gelegenheid gehad aan de hand van ziektegeschiedenissen met daarbij behoorende temperatuur curven- en bloedpraeparaten, ook de malaria van andere tropische landen o. a. van West- en Z.W.-Afrika, Midden Amerika, etc. te leeren kennen. Gedurende zijn verblijf in Ned. O.-Indië en in Nieuw-Guinea heeft hij aan de verschillende malariaparasieten de grootste opmerkzaamheid geschonken en steeds naar nieuwe soorten gezocht, maar nooit andere kunnen vinden dan de 3 reeds genoemde soorten.

Thayer en Hewetson (The Malariafever of Baltimore 1895) zijn met betrekking tot de Vereenigde Staten tot hetzelfde resultaat gekomen. Onder deze omstandigheden is het moeielijk aan te nemen, dat er in het een of ander gedeelte van onzen aardbol nog eene andere soort zal kunnen worden aangetroffen. Indien zulks toch het geval mocht zijn, zoude het voor de genoemde landen toch van geen praktisch belang zijn. Er blijven dan 3 soorten van malaria bestaan, over welker nomenclatuur Koch het toen nog niet geheel met zichzelven eens was. Dikwijls leest men de naam: aestivo-autumnaalkoorts, in lateren tijd wordt weer de naam febris maligna tertiana dikwijls gebruikt, maar beide namen schijnen Koch niet doelmatig voor te komen. De uitdrukking aestivo-autumnaalkoorts past in het geheel niet voor de tropen, alwaar deze soort malaria toch wel inheemsch is; wilde men ze als maligna tertiana aanduiden, dan zoude men de tertiana in de gematigde luchtstreek in onderscheiding van hare tropische zuster wel als benigne tertiana kunnen doopen. Om deze redenen komt het Koch geschikt voor, den van ouds gebruikelijken naam tropische koorts te behouden en de latere benamingen, overeenkomende met lokale toestanden, te laten vervallen.

De malaria-expeditie heeft in Duitsch Nieuw-Guinea de gelegenheid gehad, zooals heden ten dage wel niet veel meer zal kunnen plaats hebben, om de malaria onder omstandigheden, dat zij zich geheel ongestoord konde ontwikkelen, te bestudeeren. En zulks is alleen in geheel afgesloten streken mogelijk, waar de menschen van elk onderling verkeer verstoken zijn. Deze voorwaarden zijn nu op Nieuw-Guinea nog op de uitgestrekte gebieden van toepassing. Het land is zeer dun bevolkt en de inboorlingen leven in dorpen, welke tamelijk ver uit elkaar gelegen zijn. Elk dorp heeft zijn bepaald gebied en duldt niet, dat het door vreemdelingen betreden

wordt. Gewoonlijk leven de naburige dorpen onderling in openbare vijandschap en waagt men het, op een ander dorpsgebied zich te begeven, dan kan men zeker zijn gespiest en gebraden te worden. Met zulke overoude gewoonten is het niet te verwonderen, dat het leven in die dorpen zeer afgesloten verloopt, even alsof zij door een muur omringd waren. Niemand kan het dorp verlaten en behalve enkele geroofde vrouwen en kinderen komen er ook geen nieuwe en vreemde elementen bij.

Als men de bewoners van zulk een dorp onderzoekt en er malaria vindt, kan men met volle zekerheid aannemen, dat zij die malaria op de plaats zelve hebben opgedaan en men dus de echte endemische malaria heeft. Van plaatsen, welke min of meer eenig lokaal verkeer hebben, kan men zulks niet zonder verder bewijs aannemen: de in deze plaatsen voorkomende malarialijders kunnen die ziekte dan ook elders hebben opgedaan en Koch heeft meer dan eens zulke plaatsen leeren kennen, waar overvloedig gevallen van malaria voorkwamen, zonder dat het toch inderdaad werkelijke malariahaarden waren.

In dat geval was de malaria uit eene andere streek afkomstig of uit eene landstreek, die gepasseerd was door den lijder, voor hij in de genoemde plaats was terecht gekomen. Of wel, de zaak had zich zoo toegedragen, dat de inwoner der plaats, welke op zich zelf geheel malaria-vrij was, op tamelijk ver verwijderde landbouw-ondernemingen (plantages) of langs de wegen, welke naar de kust voerden, vanwaar ze hun zout haalden, geïnfecteerd waren. In de meeste kustdorpen van Nieuw-Guinea behoeft men niet bevreesd te zijn voor dergelijke wijze van infectie met malaria.

Hij geeft dan de navolgende voorbeelden:

1e. Bogadjim (dorp aan de Astrolabe baai):

kinderen beneden 2 jaar:	2	zonder malaria,	3	met malaria	=	60	%
„ van 2—5 „ :	7	„	„	5	„	„	=	41.6	%
personen boven 5 „ :	86	„	„	0	„	„	=	0	%

2e. Bongu (eveneens een dorp aan dezelfde baai):

kinderen beneden 2 jaar:	0	zonder malaria,	6	met malaria	=	100	%
„ van 2—5 „ :	7	„	„	6	„	„	=	46.1	%
„ „ 5—10 „ :	13	„	„	4	„	„	=	23.5	%
personen boven 10 „ :	39	„	„	0	„	„	=	0	%

Koch heeft nog meer dergelijke statistieken vermeld, die hij voor een later uitvoeriger werk verklaart te willen gebruiken.

Men ziet hieruit dat de malaria, indien ze ongestoord verloopt, zich uitsluitend tot de kinderen bleef bepalen.

Alle menschen boven 5 jaar in het eene dorp en allen boven 10 jaar in het andere waren malaria-vrij. Voor het dorp Bogadjim bestond eene uitzondering, maar eene, die den regel bevestigde. Er was daar eene vrouw van 21 jaar, die in haar bloed malaria-parasieten had, maar het bleek dat deze vrouw eerst sedert een half jaar er verblijf hield, zij kwam van Bilibili, een niet geheel malariavrij eiland. In het dorp Bongu vond hij ook een man met malaria, deze was als arbeider bij de zendelingen niet lang geleden uit Nieuw Pommeren (Bismarck Archipel) herwaarts gekomen.

Koch verklaart het feit dat de malaria er alleen de kinderen aantast en de volwassenen voorbijgaat, uit eene langzaam ontstane, maar echte en natuurlijke immuniteit. Zijn bewering grondt hij daarop, dat de volwassen personen uit zulke malariadorpen naar andere bekende malariastreken, b.v. Stephansort en Friedrich Wilhelmshaven gebracht kunnen worden, zonder dat zij er ziek worden aan malaria, terwijl menschen uit malariavrije oorden en plaatsen, zonder uitzondering, wel aan malaria ziek werden, als zij naar de genoemde malariahaarden werden overgebracht.

Zeer interessant is nog de volgende waarneming.

Koch heeft onder de eilanden van den Bismarck Archipel, door hem voor het grootste gedeelte onderzocht, behalve enkele, die geheel vrij van malaria waren en andere, waar alle 3 soorten van malaria voorkwamen, ook eenige eilanden gevonden, waar slechts de febris quartana werd aangetroffen. Arbeiders, die op deze quartana-eilanden, zooals hij ze gemakshalve noemt, waren aangeworven, werden te Stephansort ziek aan tropische koorts en aan febris tertiana. De eene soort van malaria beveiligt dus niet voor de andere.

In tegenstelling met de opvatting van Koch beweert Glogner in „Virchow's Archif, Band CLXII, Heft 2" dat het verschoond blijven der volwassenen in een malariastreek niet door eene verkregene immuniteit, maar door eene sedert de geboorte bestaande onvatbaarheid voor de malaria veroorzaakt wordt en dat er hierbij slechts eene soort van selectie plaats heeft, dus dat de vatbaren sterven en de onvatbaren overblijven. Hij blijft bij de vroegere leer, dat de mensch door het doorstaan van malariaaanvallen, niet minder, maar integendeel meer vatbaar wordt en beroept zich op zijne ervaringen bij de kinderen van het weeshuis te Semarang opgedaan, die ge-

durende jaren achtereen steeds van recidieven resp. nieuwe aanvallen te lijden hebben.

Hierop antwoordt Koch aan Glogner, dat hij den gewichtigen regel niet in acht neemt, slechts zulke zaken onderling te vergelijken, die in 't geheel genomen voor eene vergelijking vatbaar zijn.

De inwoners der dorpen Bogadjim en Bongu bevinden zich in betrekking tot de malaria onder geheel andere omstandigheden als de weeskinderen te Semarang, die onder geneeskundig toezicht staan en zooals men wel moet aannemen, ook geneeskundig behandeld worden bij een malariaaanval. Naar analogie met andere infectieziekten, waar geen immuniteit wordt verkregen, wanneer het immuniseerende ziekteproces kunstmatig afgebroken of gewijzigd wordt, moeten wij ook bij malaria zoo iets aannemen. Het zal dus bij de Semarangsche weeskinderen des te minder tot immuniteit komen, hoe beter zij geneeskundig behandeld worden en hoe spoediger bij hen de malariainfectie door chinine verdreven wordt. Om de zieke kinderen in de Nieuw-Guineadorpen bekommert zich evenwel geen arts, niemand geeft ze chinine en de malaria-immuniteit kan er zich ongestoord ontwikkelen. Indien bij deze kinderen de eerste aanval van malaria, zooals Glogner beweert, eene grootere vatbaarheid veroorzaakte, dan moeten zij wel, daar zij allen met malaria geïnfecteerd zijn (ook bij een positief resultaat van 80 pCt. mag men aannemen dat er in de werkelijkheid 100 pCt. ziek waren, maar dat het niet bij ieder gelukte de malaria-parasieten aan te toonen) steeds zieker worden en ten slotte allen sterven. Dit geschiedt nu echter niet; een bepaald gedeelte bezwijkt voor de ziekte, bij de overblijvenden neemt de malaria steeds meer af en zij worden ten slotte geheel en al onvatbaar voor malaria.

Hier kan dus slechts van eene verkregene immuniteit sprake zijn. Koch kan het onderzoek der kinderen op malaria-parasieten niet dringend genoeg aanbevelen, wanneer het er om te doen is om snel en betrouwbaar het aanwezig zijn van endemische malaria, vooral ook der bizondere soorten er van, vast te stellen.

Hoe grooter het getal der onderzochte kinderen is, des te meer waarde zal het resultaat van het onderzoek hebben. Om dergelijke onderzoekingen in massa te kunnen bewerkstelligen moet men zich van methoden bedienen, waarbij men vele bloedpraeparaten kan verzamelen om ze later te verwerken. Wil men het onderzoek op versch bloed ondernemen, dan kan men meestal slechts enkele praeparaten machtig worden, afgezien nog van de onzekerheid in de zeer tal-

rijke gevallen, dat er slechts zeer weinig parasieten in voorhanden zijn.

Men kan natuurlijk op verschillende wijzen tot het doel geraken en Koch wil niet beweren dat de door hem gevolgde nu juist de beste is, maar geeft er toch een korte beschrijving van. Eene kleine druppel uit den top van den vinger, hoogstens zoo groot als een stopnaaldknop wordt met den kant van een schuin gehouden dekglaasje op een ander dekglaasje, zoo dun en gelijkmatig als mogelijk is, uitgestreken en door het heen- en weer zwaaien van het dekglaasje spoedig gedroogd, hetgeen in de vochtige lucht der tropen (in den vroegen morgen dikwijls 100 pCt. vochtigheidsgraad) niet altijd gemakkelijk is.

De gedroogde bloedpraeparaten worden in een ledig doosje van dekglaasjes verzameld, elk met een etiket beplakt, waarop aanteekeningen: datum, plaats, leeftijd des kinds, etc. worden geschreven. Dit doosje, als het gevuld is, wordt in vloeipapier gewikkeld, daarna in een glas met wijden hals en glazen stop geplaatst, waarin eenige stukken chloor calcium zich bevinden. Zonder deze voorzorgsmaatregelen beschimmelen de bloedpraeparaten in de tropen zeer spoedig. Maar, aldus geborgen, kunnen ze weken, ja jaren lang bewaard worden.

Om ze te kleuren moet de bloeddruppel op het dekglaasje gefixeerd worden en wel door het glaasje tusschen de vingers te houden en boven de vlam even te verwarmen — zonder deze verwarming ziet men de bloedlichaampjes dikwijls op eene storende en hinderlijke wijze als 't ware omgekruld — dan houdt men ze 20 minuten lang in absoluten alcohol.

Men kleurt ze met eene borax-methyleen blauwoplossing van 5 pCt. borax en 2 pCt. methyleenblauw. Niet alle soorten van methyleenblauw zijn evengoed. Koch gebruikt het medicinale methyleenblauw der Hoechster fabriek. Deze oplossing wordt dan zoover met water verdund, dat in eene laag van 1 cM. dikte zij juist doorzichtig begint te worden. In deze verdunde oplossing wordt het uit den alcohol genomen en volkomen droge dekglas eenige keeren ondergedompeld en met gewoon water nagespoeld, totdat het eene groenachtig blauwe kleur heeft aangenomen. Dan wordt het tusschen vloeipapier gedroogd en in cederolie onderzocht. Indien het praeparaat goed gelukt is, moeten de roode bloedlichaampjes gelijkmatig uitgespreid in eene enkele laag liggen, geen hoopjes of rolletjes vormen. De kleur moet helder groen-blauw zijn, de kernen

der leucocyten (witte bloedlichaampjes) zijn donker gekleurd en ze zijn tusschen de bleeke groenachtige bloedlichaampjes gemakkelijk te zien. In zulk een praeparaat kan geen parasiet over het hoofd gezien worden door iemand die wat geoefend is. Maar men moet de parasieten weten te onderscheiden van kleurstofpraecipitaten, andere toevallige verontreinigingen en de overige bloedbestanddeelen.

In de Nieuw-Guineadorpen met ongestoorde malaria had Koch nog eene zeer interessante waarneming van een milt tumor (gezwel), ontstaan ten gevolge van malaria; ofschoon het hem niet mogelijk was bij alle kinderen een juist onderzoek der milt te bewerkstelligen en hij er met name van moest afzien geringe graden van miltzwelling te constateeren, vond hij toch bij vele kinderen de milt zoo sterk vergroot, dat bij rechtopstaande houding ze gemakkelijk onder den ribbenboog konde worden gevoeld. Dikwijls kwam ze 2 à 3 vingers breed onder de ribben uit, ook wel reikte ze tot aan de mediaan lijn en vormde dan ook een uitwendig zichtbaren tumor. Bij de jongste kinderen werd slechts bij uitzondering eene vergroote milt gevonden en slechts eenmaal voelde hij, bij een kind van 1½ jaar een duidelijken milttumor, beneden dien leeftijd echter niet meer. Het meest vond hij milttumoren bij de kinderen van 3—6 jaar, een duidelijken milttumor, beneden dien leeftijd echter niet gelijkmatig met de malaria verschijnt, maar 2 à 3 jaar daarna zich vertoont. Zeer merkwaardig is nu dat deze milttumoren, evenals de malaria, geheel van zelf weer verdwijnen. Dit kon hij niet beweren op grond van lang voortgezette waarnemingen, maar bij de kinderen van 3—8 jaar in het zelfde dorp de milt sterk vergroot en bij de jongelieden van 14—15 jaar geen enkelen vergrooten en gemakkelijk voelbaren milttumor vindende, moet men wel aannemen dat de laatstgenoemden in de vroegere jaren voor het meerendeel milttumoren hadden, die successievelijk verdwenen zijn. De malaria laat dan ook bij de inboorlingen van Nieuw-Guinea zoo goed als geen spoor achter. Onder de kinderen ziet men dikwijls slappe, magere gestalten, met fletse huid en opgezetten buik, maar zoodra de malariatijd overwonnen is, bloeien zij weer op en worden dan goed gebouwde en krachtige menschen.

Koch heeft zeer dikwijls in exquisite malariadorpen menschen gezien, geschikt als modellen voor kunstenaars. Eene malaria-cachexie (kwijnende toestand) heeft hij er in 't geheel niet aangetroffen; deze neemt hij aan slechts bij die menschen voor te komen, die nog niet een voldoenden graad van immuniteit bereikt hebben en

in hun voedingstoestand benadeeld worden door aanhoudende recidieven en nieuwe infecties met het malariagif. Is de mensch maar eerst immuun geworden of geheel genezen en dan niet aan een nieuwe infectie blootgesteld, dan verdwijnen de milttumoren, zoowel als de anaemie (bloedarmoede) en andere nevenverschijnselen der malaria geheel en al en ook zonder ons toedoen.

Het wil mij voorkomen dat het standpunt en de theorie van Koch in deze malariakwestie zich op juisteren grondslag bevinden, dan die van dr. Glogner, 2de Stadsgeneesheer te Semarang. Ook deze laatste is van Duitsche origine en heeft jarenlange ondervinding op malariagebied, in een haard van endemische malaria, zooals Semarang er een is.

Toch wijken zijne beschouwingen niet af van de reeds verouderde zienswijze en moet men Koch bewonderen, die met zijne bekende genialiteit ook nu weer de juiste waarnemingen op dit gebied heeft gedaan.

Zooals vaak gebeurt, is ook nu wederom gebleken, dat de ontdekking van Koch en Grassi, hier en daar bij het volk al reeds bekend was.

Nature reproduceert een brief van een Syrier, Abdella Jabour, die in 1884 aan de redactie van een te Kaïro verschijnend wetenschappelijk tijdschrift, de Muktataf, was geplaatst. Deze luidt: Ik heb gelegenheid gehad de uitbreiding der malaria te Rashiya in den herfst der jaren 1878 en 1883 gade te slaan en daarbij heb ik opgemerkt, dat de mug eene zeer voorname, zoo niet de voornaamste, rol speelt bij de uitbreiding dezer ziekte. Ook heb ik geconstateerd, dat allen, die tijdens de epidemie voorzorgsmaatregelen tegen muggesteken hadden genomen, van koorts zijn vrijgebleven. Dit is een feit, dat in dit gedeelte van het land algemeen bekend is.

Hieruit leid ik af, dat muggeschermen om het ledikant de beste voorzorgsmaatregelen zijn in streken, waar moeraskoortsen heerschen.

VARIA.

NIEUW ONTWERP VAN WET TOT DE CENTRALISATIE VAN HET BESTUUR IN NED.-INDIË. [1])

Bij koninklijke boodschap van 13 Augustus 1902 is aan de Tweede Kamer een wetsontwerp ingediend luidende, met weglating van het gewone hoofd en slot als volgt:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is om in *Nederlandsch-Indië* voor gewesten of gedeelten van gewesten de gelegenheid te openen om tot zelfbestuur te geraken;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Eenig artikel.

In het Reglement op het beleid der regeering van *Nederlandsch-Indië* vastgesteld bij de wet van 2 September 1854 *(Staatsblad No. 129)*, worden na artikel 68 drie artikelen ingelascht, luidende als volgt:

Art. 68*a*. Naarmate de omstandigheden het toelaten, worden voor gewesten of gedeelten van gewesten geldmiddelen afgezonderd uit die, bedoeld in art. 66, ten einde, als eigen geldmiddelen van het betrokken gebied, te strekken ter voorziening in bijzondere behoeften van dat gebied.

De aanwijzing van de gewesten of gedeelten van gewesten, waarop de voorgaande bepaling zal worden toegepast, van de daarvoor af te zonderen geldmiddelen en van de behoeften, waarin niet meer uit de algemeene geldmiddelen van *Nederlandsch-Indië* zal worden voorzien, geschiedt bij ordonnantie.

Art. 68*b*. Voor gewesten of gedeelten van gewesten, waarop de bepaling van het eerste lid van art. 68*a* wordt of is toegepast, worden, wanneer de toestanden aldaar het veroorloven, bij ordonnantie raden ingesteld, ter behartiging en regeling van aangelegenheden, die gewesten of gedeelten van gewesten betreffende.

De inrichting en bevoegdheid der raden, de benoeming of verkiezing hunner leden, al hetgeen noodig is om hun ordelijke werking te verzekeren, zoomede al hetgeen betrekking heeft op het verkiezen van leden van de raden, worden bij ordonnantie geregeld.

---

[1]) Het vroegere ontwerp, van den Minister Cremer, vindt men in den XXIIsten jaargang (1900), tweede deel bl. 1154 e. v. van dit tijdschrift.

Bij ordonnantie kan aan deze raden de bevoegdheid worden gegeven om, onder toezicht van den Gouverneur-Generaal, voor het gebied, waarvoor zij zijn ingesteld, verordeningen vast te stellen betreffende de heffing van belasting ter versterking der eigen middelen van dit gebied en betreffende onderwerpen, welke ingevolge de artikelen 57, 71 en 72 van dit reglement en ingevolge andere wettelijke voorschriften den Gouverneur-Generaal bij algemeene verordening of door de ambtenaren, met het hoogste gewestelijk gezag bekleed, bij van hen uitgaande verordeningen zijn te regelen.

Art. 68c. Het beheer en de verantwoording der eigen geldmiddelen van gewesten of gedeelten van gewesten worden bij algemeene verordening geregeld en aan het toezicht van de Algemeene Rekenkamer onderworpen.

Echter kan, waar raden zijn ingesteld, in het toezicht over de verantwoording der rekenplichtigen op andere wijze worden voorzien.

Ten laste van een gewest of een gedeelte van een gewest kan geen geldleening worden aangegaan of gewaarborgd dan onder voorbehoud van bekrachtiging van het daartoe strekkend besluit bij eene ordonnantie.

Lasten en bevelen, enz.

De Memorie van Toelichting op dit wetsontwerp luidt als volgt:

§ 1. De vraag of het wenschelijk en mogelijk is de zorg voor de plaatselijke behoeften in Nederlandsch-Indië van het centraal gezag aldaar over te dragen op plaatselijke besturen, en zoo ja op welke wijze, heeft, gelijk bekend is, reeds sedert vele jaren de aandacht beziggehouden, zoowel in als buiten de Volksvertegenwoordiging, zoowel van het Opperbestuur als van de Indische Regeering. Reeds onder het bestuur van de Oost-Indische Compagnie bestonden te Batavia colleges van Schepenen en Heemraden, elk belast met de behartiging van zekere gemeentelijke belangen, welke colleges, door Daendels in een hervormd college van schepenen opgelost, eerst onder het Britsche tusschenbestuur werden afgeschaft. Het lag dus voor de hand, dat men zich afvroeg of het niet wenschelijk was soortgelijke colleges, naar de sedert veranderde omstandigheden gewijzigd, weder in het leven te roepen, toen het meer en meer bleek, dat der Indische Regeering, door haar ook grootendeels de zorg van de voorziening in de plaatselijke behoeften op de schouders te leggen, eene taak was opgedragen, welke hare krachten te boven ging. En wat de gewestelijke behoeften betreft, geldt bij de voortdurende uitbreiding van de Regeeringstaak tot zekere hoogte hetzelfde, ook buiten Java.

In elk geval won allengs de overtuiging veld, dat met het bestaande stelsel van centralisatie de gewestelijke en plaatselijke behoeften niet in voldoende mate kunnen worden bevredigd, en het wordt dan ook thans vrij algemeen erkend, dat, om verbetering te verkrijgen, de Regeering een deel van hare taak moet overdragen op gewestelijke en plaatselijke overheden, beschikkende over eigen financiën. Die overtuiging leidde tot de indiening van de bekende wetsontwerpen van de Ministers mr. W. K. baron van Dedem en J. Th. Cremer (Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1893—1894—**103** en Zitting 1899—1900—**220**), welke ontwerpen na het aftreden dier Ministers werden teruggenomen. De ondergeteekende heeft, zoodra hij daartoe gelegenheid kon vinden, de zaak opnieuw in behandeling genomen en stemt blijkens deze Memorie voor een groot deel in met de beschouwingen,

door zijn ambtsvoorganger aan de zaak gewijd. Zoowel in de bedoelde wetsontwerpen en de daarbij behoorende bescheiden als in de belangrijke adviezen, elders over het onderwerp uitgebracht, heeft de Regeering bij de overweging van het vraagstuk eene niet genoeg te waardeeren voorlichting gevonden.

§ 2. Dat de tegenwoordige inrichting van het bestuur er niet op berekend is om de belangen van elk gewest en van zijne onderdeelen behoorlijk tot hun recht te doen komen, is een gevolg vooral hiervan, dat de behoeften van de verschillende gewesten, zelfs van de onderdeelen van éénzelfde gewest, in verband met de mate van hunne ontwikkeling, tegenwoordig veel meer uiteenloopen dan voorheen het geval was; dat, terwijl die onderscheidingen nu ook in sterker mate ter plaatse gevoeld worden, het centraal gezag die niet, of niet spoedig genoeg kan vatten en dat er tegenwoordig meer dan vroeger naar gestreefd wordt om alle behoeften te behartigen. Bloeiende streken met hoofdzakelijk inlandschen landbouw, of met grooten Europeeschen land- of mijnbouw; streken, waar de inlanders met het veldwinnen van het Christendom of wel voorgegaan door intelligente hoofden tot zekere ontwikkeling zijn gekomen; streken waar veel vreemde Oosterlingen, voornamelijk Chineezen, zijn; streken waar de bevolking nog op lagen of op den laagsten trap van ontwikkeling staat; steden ook, die centra zijn van handel of nijverheid, alle stellen onderling geheel verschillende eischen. Het centraal gezag kent die niet altijd, is althans niet steeds in staat om het ontwikkelingsproces van nabij te volgen of er tijdig in de gewenschte richting steun aan te verleenen. Daardoor kan allicht menige ontwikkeling tegengehouden of bemoeilijkt worden.

Zooals het thans is, stuiten de voorstellen, die door de gewestelijke bestuurders tot verbetering van locale toestanden worden ingediend, niet zelden af op financieele bezwaren, omdat de centrale Regeering, die slechts over beperkte geldelijke middelen beschikt en daaruit in de eerste plaats de algemeene koloniale behoeften moet bevredigen, door haren plicht om te zorgen voor het behoud van het financieel evenwicht op de begrooting dikwijls belet wordt om aan voorstellen van dien aard gevolg te geven. Zij is dus genoodzaakt om uit de voorstellen, van verschillende gewesten afkomstig, eene keus te doen en, zelve onbekend met de behoeften van ieder gewest in het bijzonder, kan zij onmogelijk beoordeelen, welke het dringendst voorziening eischen. Aldus tast zij in hare beslissing, hetzij deze strekt om een voorstel op te volgen hetzij om het af te wijzen, onvermijdelijk vaak mis, met het gevolg dat allicht urgente behoeften in het eene gewest verwaarloosd of bij minder dringende in het andere achtergesteld worden, zoodat hier zekere vrijgevigheid heerscht en ginds het noodige wordt onthouden. En wat het bezigen van de toegestane gelden betreft, mag men wel aannemen, dat daarbij niet evenzeer het streven voorzit om door overleg en zuinigheid met het beschikbare te woekeren, als het geval zou zijn, wanneer wat bezuinigd werd ook besteed kon worden voor de bevrediging van behoeften van gelijksoortigen of van anderen aard in eigen bestuurskring.

Uit het voorafgaande volgt, dat het aanbeveling verdient de behartiging der gewestelijke en plaatselijke belangen gaandeweg op te dragen aan hen, die geacht kunnen worden er het best mede bekend te zijn, dat is aan locale

besturen, en dat het geschieden moet op zoodanige wijze, dat degenen, die over de daarvoor vereischte fondsen beschikken, er belang bij hebben die fondsen op de zuinigste en oordeelkundigste wijze te besteden, m. a. w.: de plaatselijke behoeften moeten zooveel mogelijk worden bestreden uit eigen middelen van het gebied, dat van de uitgaven nut trekt.

Niet alleen zal daardoor beter en zuiniger in de plaatselijke behoeften voorzien worden, maar de Buitenbezittingen zullen zich door een doelmatige decentralisatie krachtiger kunnen ontwikkelen. Ook zal het centraal bestuur er door ontheven worden van te taak om zich met allerlei dikwijls weinig beteekenende zaken van plaatselijk belang in te laten. En wat niet minder van gewicht schijnt, met name nu de Indische financiën met zorg en behoedzaamheid behandeld moeten worden, is de overweging dat door een goede decentralisatie een dam wordt opgeworpen tegen het gevaar, dat gaandeweg een steeds grooter wordend deel der algemeene middelen voor de bevrediging van plaatselijke behoeften in beslag zal genomen worden, tot schade voor de algemeene belangen van Nederlandsch-Indië.

Intusschen zal decentralisatie eerst dan volledig aan haar doel kunnen beantwoorden, wanneer voor het bestier der locale geldmiddelen en ook meer algemeen voor de behartiging der locale belangen de medewerking wordt ingeroepen van geschikte en onafhankelijke ingezetenen van de verschillende landaarden, zoowel in als buiten 's lands dienst, die met de plaatselijke toestanden, behoeften en hulpmiddelen volkomen bekend zijn. Wel is waar kunnen de bestuursambtenaren in dit opzicht nu reeds de voorlichting inroepen van hunne deskundige ondergeschikten, ook van ambtelooze personen, en zal er, evenals tot nog toe, van de zijde van deze laatsten in den regel geen bezwaar bestaan om voorlichting te geven ook zonder dat men hen tot mederegeeren roept, doch het zal wel geen betoog behoeven, dat de beschikbare krachten nuttiger effect zullen hebben indien haar eene belangrijke plaats in de bestuursinrichting wordt ingeruimd. Op die wijze kan de weg worden gebaand tot een stelsel van locaal zelfbestuur, dat, indien het met de noodige waarborgen wordt omringd ter bescherming van hen die numeriek of intellectueel in de minderheid zijn, de meeste zekerheid aanbiedt voor eene doelmatige behartiging van locale gemeenschappelijke belangen.

§ 3. De eerste stap in de aangegeven richting zal hierin moeten bestaan, dat in den geest van hetgeen in 1870, onder het bestuur van den onderkoning lord Mayo, in Britsch-Indië geschiedde, aan de gewestelijke besturen, die daarvoor in aanmerking komen, de beschikking wordt gegeven over een zeker bedrag uit de algemeene middelen of over een aandeel in bepaalde, binnen het gewest opgebrachte belastingen, ten einde daaruit de kosten te bestrijden, verbonden aan de hun toe te vertrouwen zorg voor eenige thans ten laste van de algemeene begrooting komende onderwerpen van zuiver gewestelijk of plaatselijk belang; met dien verstande, dat zoodanig bedrag of zoodanig aandeel voor een bepaald aantal jaren wordt vastgesteld, dat de gelden afzonderlijk en afgescheiden van de algemeene geldmiddelen van Nederlandsch-Indië worden beheerd en verantwoord, en dat de vruchten van bezuiniging ter beschikking blijven van de betrokken besturen voor locale uitgaven ook in volgende dienstjaren.

Deze eerste decentraliseerende — een begin van gewestelijk zelfbestuur scheppende — maatregel zal in vele gevallen kunnen gepaard gaan met de oprichting van een uit ingezetenen als bovenbedoeld samengestelden gewestelijken raad, die onder toezicht van den Gouverneur-Generaal de aanwending der beschikbaar gestelde geldmiddelen regelt en bevoegd zal moeten zijn om, met toestemming van de Indische Regeering, in het gewest nieuwe heffingen in te voeren ter bevrediging van nieuwe of zich uitbreidende behoeften, dan wel ter betere voorziening in bestaande behoeften. Terwijl aldus de financieele decentralisatie meer volledig tot haar recht komt, zal zulk een raad al verder de bevoegdheid kunnen erlangen om, onder de noodige contrôle van het centraal gezag, verordeningen vast te stellen aangaande onderwerpen van uitsluitend gewestelijk of plaatselijk belang en om, wanneer het noodig is, de gewestelijke of plaatselijke belangen bij de Indische Regeering voor te staan.

Intusschen zal het niet mogelijk zijn, al aanstonds in alle gewesten tot de oprichting van een raad over te gaan. Daarvan zal zeker geen sprake kunnen zijn in gewesten, waar een te klein getal geschikte en onafhankelijke personen aanwezig of beschikbaar is om er eene keus uit te kunnen doen voor de samenstelling van zulk een college. Waar die voorwaarde niet vervuld wordt en waar geen of slechts enkele Europeanen, inlanders of vreemde Oosterlingen van voldoende ontwikkeling te vinden zijn buiten de daar bescheiden ambtenaren en officieren, zou de invoering van een raad, uitsluitend of bijna uitsluitend samengesteld uit de aan het hoofd van bestuur ondergeschikte ambtenaren, weinig nut stichten, terwijl in gewesten, waar de handhaving van ons gezag nog veel politiek beleid vordert, de invoering ongeraden kan zijn. In zulke gevallen zal men beter doen van de oprichting van een raad voorshands af te zien, maar daarom behoeft in deze gewesten de financieele decentralisatie niet te worden prijsgegeven. Zij is daar evengoed noodig als elders, doch hare toepassing zal er binnen engere grenzen beperkt zijn, want men zal er van moeten afzien aan de ambtenaren, die aldaar met het hoogste gewestelijk gezag zijn bekleed, de uitgebreide verantwoordelijkheid op de schouders te leggen, welke voortvloeit uit de bevoegdheid om nieuwe heffingen in te voeren. Ook in dezer voege beperkt kan nochtans de financieele decentralisatie veel nut stichten, doordat zij aan de hoofden van gewestelijk bestuur, die beter dan de centrale Regeering met de locale toestanden en behoeften bekend zijn, meer vrijheid zal geven in het gebruik der middelen, welke ter voorziening in zoodanige behoeften kunnen worden beschikbaar gesteld, terwijl de omstandigheid, dat hetgeen door hun beleid in eenig jaar bespaard wordt ten bate van het gewest komt, een thans ontbrekenden prikkel zal opleveren om de gelden met zuinigheid en overleg te besteden. Aan den anderen kant zal ook deze meer beperkte financieele decentralisatie het stellen van toenemende eischen aan de algemeene kas ter bevrediging van locale behoeften kunnen tegengaan, wanneer de middelen, welke ten laste van de algemeene begrooting daarvoor worden toegestaan, voor een zeker aantal jaren worden vastgesteld en gedurende dien tijd niet dan in buitengewone gevallen worden verhoogd. Zij zal voorts in niet geringe mate kunnen bijdragen om den omvang der bemoeiingen van het centraal gezag met zaken van locaal belang te beperken en daardoor aan dat gezag gelegenheid te geven, zich meer onverdeeld aan de algemeene belangen te wijden.

Wilde men, uit gehechtheid aan het denkbeeld om den ingezetenen deel te geven in het locaal bestuur, de financieele decentralisatie bepalen tot die gewesten, waar tevens raden kunnen worden opgericht, dan zouden aan den zoo nuttigen maatregel engere grenzen worden gesteld dan wenschelijk is.

Ditzelfde moet worden getuigd van het denkbeeld om geen *gewestelijke*, doch al dadelijk uitsluitend *plaatselijke* administratiën in het leven te roepen; een denkbeeld dat door den ondergeteekende met zorg overwogen is, omdat het hem niet twijfelachtig toeschijnt dat de voordeelen, welke gewestelijk zelfbestuur kan opleveren, in nog grootere mate mogen worden verwacht van de invoering van plaatselijk zelfbestuur met voldoende financieele zelfstandigheid en bevoegdheid. In de verschillende deelen van een gewest toch kunnen de toestanden nog zeer uiteenloopen en de bewoners van elk dier deelen zullen dus in den regel meer belangen hebben dan die van het geheel, terwijl in elk geval de bijzondere administratie van een kleiner gebied door ieder gemakkelijker kan worden overzien. Om nader te vermelden redenen van practischen aard zou het evenwel ondoenlijk zijn, het thans gecentraliseerd bewind op eenmaal zóó te decentraliseeren, dat aan alle onderdeelen der gewesten aanstonds of binnen betrekkelijk korten tijd eene zekere zelfstandigheid werd toegekend. Langs dien weg zou men derhalve slechts geraken tot het scheppen van een beperkt aantal op zich zelf staande administratiën, buiten wier gebied de gecentraliseerde bestuursvorm met de daaraan verbonden nadeelen ongewijzigd zou blijven voortbestaan.

De gewestelijke financieele decentralisatie is vatbaar om binnen betrekkelijk korten tijd algemeen te worden ingevoerd, deels gepaard met de instelling van raden, deels zonder. Is dit eenmaal geschied, dan kan worden onderzocht welke onderdeelen van gewesten voor het verkrijgen eener zelfstandige plaatselijke administratie in aanmerking komen. Dit onderzoek zal tijd vorderen, ook omdat de gegevens, waarover men thans beschikt, niet toelaten met juistheid na te gaan, welke uitgaven in het bijzonder voor eenig onderdeel van een gewest zijn gedaan, noch wat daarvoor is ontvangen. Zelfs nadat eene speciale boekhouding, welke ter verkrijging van een betrouwbaar gemiddelde eenige jaren moet worden volgehouden, deze leemte zal hebben aangevuld, kan er nog geen sprake van wezen om bijv. aan alle op Java en Madura door assistent-residenten, in de Buitenbezittingen door ambtenaren van verschillenden rang bestuurde onderdeelen der gewesten eene zelfstandige financieele administratie te geven. Dit zou slechts dan denkbaar zijn, indien ook voor de onderdeelen van gewesten kon worden toegepast wat hiervoren is aangegeven voor de gewesten, waar nog geen raden kunnen worden opgericht. Doch daartegen verzet zich een overwegend bezwaar. Waar raden worden ingesteld, kunnen deze deelnemen aan de contrôle op het financieel beheer, zoodat ten aanzien daarvan de taak der Algemeene Rekenkamer eenvoudiger kan zijn dan ten opzichte van locale administratiën, welke aan de besturende ambtenaren worden toevertrouwd. Werden deze laatste administratiën in zóó grooten getale in het leven geroepen, als noodig zou zijn om aan elk der hoogerbedoelde onderdeelen van de verschillende gewesten afzonderlijke geldmiddelen toe te kennen, de taak der Algemeene Rekenkamer zou een dusdanigen omvang krijgen, dat zelfs bij belangrijke uitbreiding van haar personeel zou moeten worden gevreesd voor stremming in de geregelde

bijhouding der contrôle. Zoodanige stremming nu zou het welslagen van den maatregel in ernstig gevaar brengen, ook omdat zij in den weg zou staan aan de verwezenlijking van een der groote voordeelen van de beoogde financieele decentralisatie: het beschikbaar komen voor locale belangen van eventueele saldo's.

Het schijnt daarom raadzaam de financieele decentralisatie als regel slechts dáár voor onderdeelen van gewesten toe te passen, waar zij met de instelling van locale raden kan gepaard gaan.

§ 4. Het behoeft wel nauwelijks betoog, dat bij de invoering der financieele decentralisatie met bedachtzaamheid zal moeten worden te werk gegaan. De taak, welke aan de betrokken ambtenaren en raden zal worden opgedragen, mag vooral in het begin geen grooten omvang hebben, wil men niet door overlading tot teleurstellingen aanleiding geven. Naar gelang de betrokken organen toonen voor den hun toegewezen werkkring berekend te zijn, kan die — ook op hun initiatief, al mag de Regeering het daarop alleen niet laten aankomen — geleidelijk worden uitgebreid, totdat die werkkring ten slotte alle onderwerpen van zuiver locaal belang omvat. Ook de meest doelmatige wijze van beheer en verantwoording der locale geldmiddelen zal slechts aan de hand der ervaring kunnen worden gevonden. In verband hiermede moet volle vrijheid bestaan om de ter zake in te voeren regelingen met gebruikmaking van de lessen der praktijk te verbeteren en mag de wet die vrijheid niet beperken door in bijzonderheden af te dalen. Zij zal zich er toe moeten bepalen om, door het beginsel vast te stellen en tot uitvoering daarvan gelegenheid te geven, aan de Indische Regeering den plicht op te leggen om, zij het stap voor stap, naarmate de omstandigheden het toelaten voort te schrijden, totdat de eindpaal bereikt is.

Om de aangegeven redenen moet de ondergeteekende ook zich er van onthouden, hier een min of meer uitgewerkt plan van financieele decentralisatie te ontvouwen en dient hij met de bespreking van enkele hoofdpunten te volstaan.

Natuurlijk kunnen geen uitgaven van de algemeene begrooting worden afgevoerd om aan eene locale administratie te worden overgedragen, noch gelden uit die begrooting ter bestrijding van zoodanige uitgaven worden beschikbaar gesteld, zonder dat de Wetgevende Macht, die de Indische begrooting vaststelt, hare toestemming daartoe verleent bij die vaststelling. Is eenmaal deze toestemming voor eenig gebiedsdeel verleend, dan moet die beslissing ook voor volgende jaren gelden, evengoed als wanneer zij genomen ware bij een speciale wet, en dan kan aanstonds de eerste locale begrooting vastgesteld worden. Dit zou ter vermijding van tijdverlies kunnen geschieden door de Indische Regeering, daar zoodanige eerste locale begrooting toch bezwaarlijk iets meer zal kunnen bevatten dan de uitgaven en middelen, die uit de algemeene begrooting zijn afgezonderd, zoomede, waar een raad wordt ingesteld, de aan die instelling verbonden noodzakelijke uitgaven (als: vergoeding van reis- en verblijfkosten voor leden, die niet woonachtig zijn ter plaatse waar de raad vergadert, en kosten van vertolking in verband met den verschillenden landaard der leden. Daarna kan jaarlijks de locale begrooting voorloopig worden vastgesteld door den localen raad of, waar die niet is opgericht, door het hoofd

van gewestelijk bestuur. De definitieve vaststelling ware aan de Indische Regeering voor te behouden, die de motieven van eventueel door haar aan te brengen wijzigingen ter kennis zal moeten brengen van de autoriteit, welke de begrooting voorloopig heeft vastgesteld. Prefentief toezicht van het centraal gezag schijnt hier, althans voorshands, onontbeerlijk, wil het in staat zijn te voorkomen dat bij de aanwijzing van de bestemming der locale uitgaven de belangen van eenige categorie van ingezetenen worden verkort ten bate van die eener andere categorie. En zoodanig toezicht ware bezwaarlijk op andere wijze voldoende te verzekeren, zonder de tijdige vaststelling der begrooting in gevaar te brengen.

Met betrekking tot het beheer der locale geldmiddelen dient onderscheid te worden gemaakt tusschen administratief en comptabel beheer. Van het eerste zal verantwoording moeten geschieden aan de Indische Regeering, welke zal hebben te oordeelen over het richtig gebruik van de locale geldmiddelen en over de doelmatigheid der gedane uitgaven. Betwijfeld mag worden of hare contrôle daarop afdoende zou kunnen zijn, indien bij die contrôle de voorlichting werd gemist van een college als de Algemeene Rekenkamer, hetwelk over de noodige zaakkennis en geroutineerde werkkrachten beschikt voor een grondig onderzoek der rekening. Vast staat in elk geval, dat dit van de Regeering onafhankelijk lichaam van zijn onpartijdig en onbevangen standpunt over het beheer hoogst nuttige opmerkingen zal kunnen maken, gelijk het nu veelal ten aanzien van het beheer der algemeene geldmiddelen doet. Met het oog hierop alleen reeds zou het van groot belang moeten worden geacht, ook voor de geregelde verdere uitbreiding der financiëele decentralisatie, de Algemeene Rekenkamer met het onderzoek van de jaarlijks aan den Gouverneur Generaal in te dienen locale begrootingsrekeningen te belasten.

Wat het comptabel beheer betreft, daarvan zou rekening en verantwoording kunnen worden gedaan aan den localen raad, waar er een is ingesteld. Waar dit niet het geval is, kan van rekenplicht der met dat beheer te belasten personen tegenover anderen dan de Algemeene Rekenkamer wel geen sprake zijn. Dientengevolge zal de financiëele decentralisatie voor dat college eene beduidende vermeerdering van werkzaamheden medebrengen, welke waarschijnlijk versterking, zoo al niet van haar ledental, dan toch van haar ambtenaarspersoneel noodzakelijk zal maken. De verhooging van uitgaven, welke daaruit kan voortvloeien, mag naar het oordeel der Regeering in geen geval reden opleveren om hetzij de voordeelen der financiëele decentralisatie prijs te geven, hetzij die in de waagschaal te stellen door onvoldoende voorziening in het vereischte toezicht.

§ 5. Ook bij het aandeel geven in het locaal bestuur aan ingezetenen dient met behoedzaamheid te worden gehandeld. Meer nog dan de zorg voor het zedelijk overwicht der Indische Regeering, hetwelk nochthans niet aan ondermijning mag worden blootgesteld, noopt daartoe onze verplichting om te waken voor de belangen van de niet-Europeesche en in de eerste plaats van de inheemsche bevolking, welke, ook bij voldoende getalsterkte van het niet-Europeesch element in de locale raden zouden kunnen worden verkort indien daarnevens geen andere waarborgen werden gesteld. Bij het bepalen van den werkkring der nieuwe organen is het gevaar voor overlading in aanmerking

te nemen, waarop reeds hooger werd gewezen. Niet minder gevaar voor de goede werking en zelfs voor de levensvatbaarheid der raden zou kunnen voortvloeien uit eene onoordeelkundige samenstelling, vooral in den aanvang. Door bij de regeling van de samenstelling, de bevoegdheid en den werkkring der raden zonder voldoenden overgang te willen toepassen wat elders door een langdurig ontwikkelingsproces is tot stand gebracht, zou de grondvesting van locaal zelfbestuur in Nederlandsch-Indië tot een ijdel streven kunnen worden gemaakt, gezwegen nog van de bedenkelijke gevolgen van anderen aard welke er uit zouden kunnen voortspruiten.

Bij de alzoo plichtmatige behoedzaamheid dient evenwel tevens gezorgd, dat de samenstelling en bevoegdheid der raden voldoende gelegenheid geven tot inderdaad nuttige werkzaamheid en tot beoordeeling van de mogelijkheid om hun werkkring en bevoegdheid geleidelijk uit te breiden, zoomede hunne samenstelling langzamerhand te wijzigen in dien zin, dat meer en meer de leden der raden verkozen worden door de ingezetenen. Een zoo volledig mogelijk locaal zelfbestuur moet het einddoel zijn en de Indische Regeering, die de werkzaamheid der op te richten raden met de meeste belangstelling zal moeten gadeslaan, dient vrijheid te hebben om, met dat doel voor oogen, telkens wanneer de ervaring de mogelijkheid daarvan aantoont een stap verder te gaan op den af te leggen weg.

Ook hier behoort de wet dus te volstaan met daartoe gelegenheid te geven, na vaststelling van het beginsel. Wilde zij tevens de inrichting en bevoegdheid der raden, al ware het slechts in groote trekken, regelen, dan zou het aanleggen van voor de volledige ontwikkeling dier instellingen hinderlijke banden slechts te vermijden zijn, door verder te gaan dan het belang van den Staat, van de inlandsche bevolking en van de instellingen zelve vooralsnog zou gedoogen.

Wegens den zoozeer verschillenden ontwikkelingstoestand en de uiteenloopende behoeften zal voor de verzekering van de ordelijke werking der raden wellicht ook verschil moeten bestaan in hunne inrichting en bevoegdheid. Ligt hierin een reden te meer om aan het centraal gezag in Indië de meest mogelijke vrijheid te laten voor de regelingen, welke zullen moeten worden getroffen, zoo heeft de regeering toch gemeend niet te mogen nalaten zich eene voldoend omlijnde voorstelling te vormen van de wijze, waarop zoo mogelijk de zaak dient te worden aangevat. Ten aanzien van de hoofdpunten zij het volgende medegedeeld.

De raden behooren te worden samengesteld uit Europeanen en inlanders, benevens vreemde Oosterlingen, waar deze in eenigszins belangrijk getal op duurzame wijze gevestigd zijn.

Als voorzitter van den gewestelijken raad ware het hoofd van gewestelijk bestuur, als voorzitter van den plaatselijken raad het hoofd van plaatselijk bestuur aan te wijzen. Dat hierdoor dezelfde ambtenaar voorzitter van twee raden kan zijn, daar het hoofd van gewestelijk bestuur soms tevens hoofd van plaatselijk bestuur is in een onderdeel van zijn gewest, levert geen overwegend bezwaar op. Als hoofd van gewestelijk of van plaatselijk bestuur zal de voorzitter in den regel — zonder dat echter den leden het recht van initiatief wordt onthouden — de ontwerpen der door den raad te behandelen regelingen hebben in te dienen. Hem zou eene raadgevende stem kunnen

worden gegeven in de vergaderingen, die, wil de instelling der raden aan haar doel beantwoorden, openbaar zullen moeten zijn. De waarde der gedachtenwisseling kan slechts winnen bij de tegenwoordigheid van den besturenden ambtenaar en zijne deelneming aan de beraadslagingen over de door hem voorbereide regelingen, terwijl zoodanige persoonlijke aanraking tusschen hem en den raad in het algemeen zeer wenschelijk is ter bevordering van wederzijdsch vertrouwen en vruchtbare samenwerking. De ondergeteekende ontveinst zich geenszins, dat het voor de inlandsche leden der raden moeielijk kan zijn den hun vaak eigen schroom, om hunne zienswijze tegenover die van anderen te doen gelden, te overwinnen, en zulks niet het minst wanneer hun gevoelen verschilt met dat van den vertegenwoordiger van het gezag; maar het schijnt niet twijfelachtig, dat dit bezwaar in gelijke mate zou bestaan indien zij geroepen werden om buiten tegenwoordigheid van bedoelden ambtenaar te beraadslagen in *openbare* vergadering, met de wetenschap dus dat het verhandelde geen geheim zal blijven. De deelneming aan den arbeid der raden zal ten deze opvoedend kunnen werken en de noodige vrijmoedigheid kunnen kweeken, waar die nog ontbreekt. Bestuurshoofden, die hun roeping begrijpen en geschikt zijn voor hun ambt, zullen niet in gebreke blijven die te bevorderen en waar noodig bij de leden van den raad de overtuiging te doen levendig worden, dat op vrije gedachtenwisseling wordt prijs gesteld. De Indische Regeering zal ten overvloede de betrokken ambtenaren op hun verplichting daartoe kunnen wijzen, terwijl het door haar op de werkzaamheid der raden te houden toezicht gelegenheid zal geven om te waken, dat die verplichting niet uit het oog wordt verloren.

Om het doel, dat met de nieuwe instelling beoogd wordt, behoorlijk tot zijn recht te doen komen, zal het particulier element eene belangrijke rol in de raden moeten vervullen, al zal het voorshands aanbeveling verdienen de meerderheid der leden in den regel te doen bestaan uit landsdienaren. Onder de inlandsche en in het algemeen onder de niet-Europeesche bevolking zal vooralsnog weinig stof voor eene krachtige bevordering der locale belangen in de raden worden aangetroffen en dientengevolge zal het Europeesch element er overheerschend zijn, niet alleen numeriek, maar ook qualitatief. De ondervinding zal moeten leeren of over het algemeen de Europeesche leden hoog genoeg staan om, waar er strijd is tusschen de belangen der verschillende groepen van ingezetenen, onbevangen te oordeelen en niet uitsluitend of in te groote mate bedacht te zijn op de belangen der Europeanen. Inmiddels behoort het mogelijke te worden gedaan om eene goede behartiging ook van de belangen der niet-Europeesche bevolking te verzekeren en het aangewezen middel daartoe schijnt om in de raden een overwegenden invloed te geven aan personen, die door hun dagelijkschen werkkring geroepen zijn algemeene belangen te behartigen. Wilde men den waarborg tegen verwaarloozing of achterstelling van de belangen der niet-Europeesche bevolking uitsluitend zoeken in het toezicht van het centraal gezag, dan zou, tegen de bedoeling der decentralisatie, de taak van dat gezag worden verzwaard, terwijl tevens de goede en geregelde werking der raden door al te vaak ingrijpen eener hoogere autoriteit zoude kunnen worden verstoord.

Het hier duidelijk uitgesproken doel van de ambtelijke meerderheid beneemt aan de betrokken landsdienaren de mogelijkheid, zich verplicht te achten om

bij hun werkkring als raadslid hun persoonlijk gevoelen ondergeschikt te maken aan dat van de Regeering of van haren vertegenwoordiger, terwijl dat doel ook in geenen deele zich verzet tegen opneming in die meerderheid van personen, die zooals rechterlijke ambtenaren tegenover het bestuur een onafhankelijk standpunt innemen.

De aanwijzing der raadsleden-landsdienaren zal van het centraal gezag behooren uit te gaan, hetzij door benoeming, hetzij door te bepalen dat het lidmaatschap aan bepaalde betrekkingen verbonden is. Bij die aanwijzing zullen niet als landsdienaren zijn aan te merken de bezoldigde of onbezoldigde hoofden van vreemde Oosterlingen, wier werkkring slechts bemoeiing geeft met het bestuur over personen van hun landaard. De belangen van zoodanigen landaard zullen niet altijd overeenkomen met de in de eerste plaats te verzekeren belangen der inheemsche bevolking.

Wat betreft de niet tot 's lands dienst behoorende leden — waaronder dus ook de eventueel voor het lidmaatschap aan te wijzen hoofden van vreemde Oosterlingen worden begrepen —, het schijnt wenschelijk, althans voor de *plaatselijke* raden, wier werkkring om reeds genoemde redenen meer binnen den gezichtskring van alle belanghebbenden zal vallen dan die der gewestelijke raden, al spoedig enkele dier leden door de ingezetenen te doen verkiezen. Dit zal het centraal gezag in staat stellen om waar te nemen, hoe zulk een stelsel van verkiezing werkt en of het voor verdere uitbreiding vatbaar is. Zoolang te dien aanzien nog alle ervaring ontbreekt, behoort het centraal gezag voldoende gelegenheid te behouden om door eene zorgvuldige keuze aan het particulier element de belangrijke plaats te verzekeren, die het in de raden behoort te bekleeden. Voorts zouden bij de eerste instelling nog *alle* particuliere leden door de Regeering kunnen worden benoemd en ware eerst wanneer de aldus in de plaatselijke raden opgenomen leden voor aftreding aan de beurt komen, gelegenheid te geven tot verkiezing door de ingezetenen, die zich dan beter rekenschap zullen kunnen geven van de taak, welke de door hen te kiezen personen hebben te vervullen.

Voorshands zullen waarschijnlijk alleen de Europeesche ingezetenen voor de toekenning van kiesbevoegdheid in aanmerking kunnen komen. Onder de inlanders en vreemde Oosterlingen zal nog geruimen tijd, althans in den regel, het aantal voor het lidmaatschap der raden geschikte personen uiterst beperkt zijn, terwijl degenen, die de vereischte ontwikkeling bezitten, vanzelf voor aanwijzing door de Regeering in aanmerking zullen komen. In deze omstandigheden kan de toekenning van kiesrecht geen nut hebben. Mochten evenwel in sommige streken de toestanden veroorlooven eerlang ook inlanders en vreemde Oosterlingen in staat te stellen om de leden of een deel der leden van den raad, die tot hun landaard behooren, zelf aan te wijzen, dan zal de Indische Regeering zeker niet nalaten die gelegenheid aan te grijpen om aan het kiesstelsel uitbreiding te geven.

Het centraal gezag zal bevoegd moeten zijn om een raadslid, ook indien het zijn mandaat aan verkiezing ontleent, na raadpleging of op initiatief van den raad ontslaan in bepaaldelijk te omschrijven gevallen, als overtreding van voor de raadsleden uitgevaardigde verbodsbepalingen, wangedrag, onzedelijkheid, voortdurende achteloosheid in de waarneming der betrekking of gebleken ongeschiktheid voor die waarneming door ouderdom of aanhoudende ziekte,

veroordeeling wegens misdrijf tot vrijheidsstraf of de doodstraf, gijzeling wegens schulden, onder curateele stelling en verklaring in staat van faillissement of van kenlijk onvermogen. Voor enkele andere gevallen, als het aannemen van eene met het lidmaatschap onvereenigbaar verklaarde betrekking en vestiging buiten het gebied, waarover de werkkring van den raad zich uitstrekt, zou kunnen worden bepaald dat de betrokkene ophoudt lid van den raad te zijn. Als regel echter zal het lidmaatschap, behalve in geval van ontslagname, slechts een einde moeten nemen door periodieke aftreding volgens bepaalde regelen.

Hooger bleek reeds, dat de Regeering openbaarheid der vergadering noodig acht. Uitzondering daarop zal slechts zijn toe te laten in bepaalde gevallen, waarbij art. 43 der Nederlandsche gemeentewet tot richtsnoer kan strekken. In navolging van art. 44 dier wet zullen voorts bepaalde onderwerpen van behandeling in besloten vergadering zijn uit te sluiten. Aan de ontwerpen van de aan de raden voor te dragen begrootingen en verordeningen, zoo noodig ook aan andere door de raden te behandelen voorstellen, kan op doelmatige wijze openbaarheid worden verzekerd voordat zij in de vergadering ter tafel komen.

Dat aan de raadsleden het recht van initiatief zal zijn te geven is mede hooger reeds gezegd. Zij zullen ook het recht van amendement moeten hebben. Voorts ware aan den voorzitter de verplichting op te leggen tot het binnen zekeren termijn beleggen eener vergadering, wanneer door een bepaald aantal leden daartoe het verzoek wordt gedaan.

Wat de aan de raden te verleenen bevoegdheid aangaat, is reeds het noodige opgemerkt over de vaststelling der locale begrooting, de contrôle op het beheer dier begrooting en het recht tot invoering van locale belastingen. De wetgevende bevoegdheid, welke het Regeeringsreglement aan de hoofden van gewestelijk bestuur toekent, komt uit den aard der zaak in aanmerking om op de raden over te gaan, terwijl hun verder de macht zoude kunnen worden gegeven om voor het gebied waarover hun werkkring zich uitstrekt, of voor eenig onderdeel daarvan, verordeningen vast te stellen nopens onderwerpen, die de belangen van dat gebied of van zoodanig onderdeel betreffen, onder voorwaarde dat daarbij niet worde getreden in de regeling van hetgeen bij algemeene verordering geregeld is, tenzij daartoe bij algemeene verordening vrijheid wordt gegeven.

Het centraal gezag zal op de uitoefening dezer wetgevende bevoegdheden het noodige toezicht kunnen houden, indien wordt bepaald dat sommige categoriën van locale verordeningen niet in werking treden, dan nadat zij door de Indische Regeering zijn goedgekeurd, en dat alle andere door de raden vastgestelde verordeningen of genomen besluiten door die Regeering kunnen worden geschorst of vernietigd wegens strijd met algemeene verordeningen of met het algemeen belang. Indien tevens wordt bepaald dat de besturende ambtenaar, die den raad zal voorzitten en wien uit den aard der zaak de uitvoering van 's raads besluiten zal zijn op te dragen, die uitvoering in geval hij termen aanwezig acht tot schorsing of vernietiging kan opschorten totdat het centraal gezag heeft beslist, zal er voldoende gelegenheid zijn om tijdig in te grijpen, telkens wanneer dit noodig mocht zijn.

Het spreekt vanzelf dat, wanneer de Indische Regeering schorsing of vernietiging noodig oordeelt, dan wel indien zij bezwaar maakt hare goedkeuring

te verleenen in de gevallen dat die vereischt wordt, de raad mededeeling zal moeten ontvangen van hare beweegredenen. Dit zoude ook kunnen worden voorgeschreven voor de gevallen, dat de Indische Regeering geen termen vindt om gevolg te geven aan adviezen of vertoogen, door de raden ingediend krachtens de hun mede te verleenen bevoegdheid om de belangen van het gebied, waarover hun werkkring zich uitstrekt, bij die Regeering voor te staan.

Ten einde het toezicht van het centraal gezag volledig tot zijn recht te doen komen, zal dat gezag ook tot ingrijpen bevoegd moeten zijn, wanneer een raad in verzuim is. De Indische Regeering zoude zich kunnen voorbehouden om in dat geval, na den raad in staat te hebben gesteld zich te verantwoorden bij ordonnantie de noodige voorziening te gelasten ten koste van de locale geldmiddelen, terwijl nog zou kunnen worden voorgeschreven dat, zoo de aard der vereischte voorziening daartegen geen bezwaar oplevert, den raad door het stellen van een termijn vooraf gelegenheid moet worden gegeven om die voorziening zelf tot stand te brengen.

Zoolang het meerendeel der raadleden zijn mandaat zal ontleenen aan eene aanwijzing door het centraal gezag, kan er voor de raden geen sprake zijn van ontbinding, in den zin die gewoonlijk aan dit woord wordt gehecht. De Gouverneur-Generaal zal echter, althans vooralsnog, de bevoegdheid niet kunnen ontberen om, bij ordonnantie, een localen raad op te heffen. Bij de onmogelijkheid om onvoorziene omstandigheden uit te sluiten en bij het ontbreken van alle ervaring aangaande de werking der raden, mag het centraal gezag niet buiten staat zijn een maatregel te nemen, die in een gegeven geval onvermijdelijk zoude kunnen worden. Daar de Regeering doordrongen is van de overtuiging, dat de invoering van een zich geleidelijk ontwikkelend locaal zelfbestuur door 's lands belang wordt gevorderd, staat het vast dat tot den hier bedoelden uitersten maatregel niet dan bij strikte noodzakelijkheid zal worden overgegaan.

§ 6. De ondergeteekende stelt zich voor om indien het ontwerp, waarop deze Memorie betrekking heeft, wet wordt, den Gouverneur-Generaal in overweging te geven, zooveel mogelijk de hierboven ontwikkelde beginselen tot richtsnoer te nemen bij het leggen van den grondslag voor locaal zelfbestuur in Nederlandsch-Indië.

De considerans van het ontwerp verklaart dezen maatregel wenschelijk en de artikelen welke tot opneming in het Regeeringsreglement worden voorgedragen, regelen de invoering der daartoe noodige voorzieningen, naar gelang de omstandigheden haar gedoogen.

ARTIKEL 68*a*.

heeft betrekking op het in 't leven roepen van afzonderlijke geldmiddelen voor gewesten of *gedeelten van gewesten*. Deze laatste term, ook in de considerans en in artikel 68*b* gebezigd, laat de noodige ruimte voor de bepaling der gebiedsdeelen, waarop de gedachte maatregelen zullen worden toegepast, zoodat men daarbij niet gehouden zal zijn aan de onderdeelen, waarin de gewesten voor de uitoefening der algemeene bestuurstaak zijn gesplitst, maar ook aan *steden* bijv. een begin van zelfbestuur kan worden gegeven.

handelt over de instelling van raden en vereischt na de gedane mededeelingen nog slechts de volgende toelichting.

In een tijd, toen men nog geen locale raden kende, is bij eenige artikelen van het Regeeringsreglement ten aanzien van sommige onderwerpen, waarvan reeds thans gevoeld wordt dat zij stellig in aanmerking komen om door zoodanige raden geregeld te worden voor het gewest of gedeelte van een gewest waarvoor zij zijn ingesteld, regeling door het centraal gezag of door het hoofd van gewestelijk bestuur voorgeschreven. Het kan zijn dat bij andere wetten of Koninklijke besluiten voor Indië regeling door het centraal gezag of door het hoofd van gewestelijk bestuur is voorgeschreven ten aanzien van onderwerpen, waarvan nader blijken zal dat zij in aanmerking komen om door de locale raden voor hun ressort te worden geregeld. Daarom wordt eene wetsbepaling vereischt, die uitdrukkelijk aan de Indische Regeering vergunt om de locale raden bevoegd te verklaren voor hun ressort regelingen te maken ook ten aanzien van zulke, bij de bedoelde artikelen van het Regeeringsreglement en bij andere wettelijke voorschriften voor regeling door andere machten aangewezen onderwerpen. De derde alinea van art. 68*b* bevat zoodanige wetsbepaling.

De bedoelde artikelen van het Regeeringsreglement zijn de artt. 57, 58, 71 en 72. Terwijl in art. 68*b*, derde lid, de artt. 57, 71 en 72 enkel behoefden te worden genoemd, is van het geven der bevoegdheid tot het vaststellen van belastingverordeningen — waardoor wordt afgeweken van art. 58, volgens hetwelk belastingen alleen bij algemeene verordening mogen worden opgelegd — uitdrukkelijk melding gemaakt, omdat het wenschelijk voorkwam in de wet te doen uitkomen, dat de locale raden ter versterking van de eigen geldmiddelen van gewesten of gedeelten van gewesten locale belastingen kunnen invoeren.

Art. 57 betreft de regeling der heerendiensten door den Gouverneur-Generaal. Het is duidelijk dat vooral de regeling van deze diensten, welke nu reeds voor elk gewest en zelfs voor sommige onderdeelen van gewesten afzonderlijk plaats heeft, zich eigent om, onder behoorlijk toezicht van het centraal gezag, tot den werkkring der locale raden te worden gebracht. Daardoor zal het voorschrift van art. 57 betreffende de geleidelijke vermindering van heerendiensten het best tot volledige uitvoering kunnen komen.

Art. 71 bepaalt o. a. dat, tenzij zulks niet overeenkomt met bestaande volksinstellingen of verkregen rechten, aan de inlandsche gemeenten de regeling harer huishoudelijke belangen wordt gelaten, met inachtneming der van den Gouverneur-Generaal of van het gewestelijk gezag uitgegane verordeningen. De hier aan de Regeering en aan het gewestelijk bestuur voorbehouden bevoegdheid zal door gewestelijke en plaatselijke raden, waarin ook het inlandsch element vertegenwoordigd is, met meer zaakkennis kunnen worden uitgeoefend dan door het centraal gezag, en inzonderheid door *plaatselijke* raden beter dan door het gewestelijk bestuur; altijd behoudens het toezicht van den Gouverneur-Generaal, dat ten deze vooral zal hebben te waken tegen elke inbreuk op het bij de aangehaalde bepaling gehandhaafd, reeds in decentraliseerenden zin werkend beginsel.

Art. 72 verklaart de ambtenaren, met het hoogste gewestelijk gezag bekleed, bevoegd tot het maken van reglementen en keuren van politie en tot het bedreigen van straffen tegen overtreding daarvan, overeenkomstig bij algemeene verordening te stellen regels. Dat deze bevoegdheid uit den aard der zaak op de raden kan overgaan, is reeds gezegd.

ARTIKEL 68c.

De regeling van het beheer en de verantwoording der locale geldmiddelen en van het toezicht der Algemeene Rekenkamer daarop moet om reeds vermelde redenen bij voorkeur aan den wetgever in Indië worden overgelaten, doch formeele redenen kunnen nopen om sommige daartoe betrekking hebbende punten bij Koninklijk besluit vast te stellen. Het voorschrift van de 2de alinea van art. 62 der Grondwet (vóór de herziening van 1887 art. 60), dat de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen wordt geregeld door de *wet*, kan bezwaarlijk van toepassing geacht worden op de thans in te stellen locale geldmiddelen, daar het hier eene tijdens de vaststelling van dat voorschrift volkomen onbekende zaak geldt. Om dezelfde reden kan de Comptabiliteitswet van 1864 (*Staatsblad* no. 35), welke voor Nederlandsch-Indië aan dat grondwettig voorschrift uitvoering gaf, alleen op de *algemeene* geldmiddelen van Nederlandsch-Indië betrekking hebben en er is derhalve geen voldoende aanleiding om haar thans aan te vullen met eene verklaring, dat zij niet toepasselijk is op de in het leven te roepen geldmiddelen van gewesten of gedeelten van gewesten, welke vallen buiten het door die wet geregeld onderwerp.

De tweede alinea van artikel 68c vindt hare toelichting in hetgeen (op bladz. 1395 gezegd is over het toezicht op het comptabel beheer der locale geldmiddelen, waar raden zijn.

De derde alinea is gegrond op de wenschelijkheid om te verzekeren dat geldleeningen, die hier en daar noodig kunnen zijn voor den aanleg van groote werken van algemeen nut, als bijv. verlichting en watervoorziening, niet worden aangegaan of gewaarborgd zonder zorgvuldige overweging van het voor en tegen, ook door de hoogste Indische autoriteiten. Bij gebreke van de voor eene ordonnantie gevorderde overeenstemming tusschen den Gouverneur-Generaal en den Raad van Nederlandsch-Indië, zal ingevolge art. 30 van het Regeeringsreglement de uitspraak van het Opperbestuur moeten worden ingeroepen. De verplichting daartoe ook voor andere gevallen op te leggen schijnt niet noodig, daar de beslissing bij den Landvoogd en het Indische Regeeringscollege in volkomen bevoegde handen zal zijn, terwijl onnoodige verdeeling der verantwoordelijkheid deze slechts verzwakken kan.

§ 7. Het door den Gouverneur-Generaal uit te oefenen toezicht kan bij toeneming van het aantal locale raden en uitbreiding hunner werkzaamheid mettertijd eischen stellen, welke ook ten aanzien dáárvan decentralisatie wenschelijk zouden kunnen maken. De Indische Regeering kan aan de tweede alinea van het ontworpen artikel 68*b* van het Regeeringsreglement de bevoegdheid ontleenen, om de raden van *gewesten* te doen deelnemen aan het toezicht op de handelingen der raden, welke voor gedeelten van die gewesten zijn ingesteld. Doch het zou op den duur noodig kunnen blijken, de

bemoeiingen van het centraal gezag nog verder te beperken dan langs dien weg geschieden kan. De oplossing kan dan wellicht worden gezocht in het instellen van colleges, bestemd om toezicht uit te oefenen op de handelingen der locale raden in een gebied, dat voor elk dier colleges eene groep van gewesten zou kunnen omvatten, grooter of kleiner naar gelang van het aantal raden in die gewesten en den omvang hunner werkzaamheid. Intusschen kunnen maatregelen van deze of dergelijke strekking, mochten de omstandigheden die noodig maken, veilig aan eene andere wet worden overgelaten.

§ 8. De Regeering is van oordeel dat de gevolgen der voorgestelde ingrijpende maatregelen eenigen tijd behooren te worden gadegeslagen, alvorens eene hervorming van de inrichting van het algemeen bestuur mag worden ter hand genomen. De wijze, waarop de ingezetenen de hun thans toegedachte taak zullen vervullen, kan een goeden grondslag leveren voor de overweging der vragen, of en in hoever hun ook aandeel in de Regeering des lands behoort te worden geschonken. Bij eene gelijktijdige hervorming van de lagere en van de hoogere bestuursinrichting zouden ook de resultaten van elk dier maatregelen niet scherp genoeg uiteen gehouden kunnen worden; de kans zou dan bestaan, dat de fouten, die bij de uitvoering allicht worden begaan, gebracht werden ten laste van dat deel der reorganisatie, dat ze eigenlijk niet veroorzaakte. Bovendien zal het centraal gezag door de decentralisatie allerlei werk van buitengewonen aard te verrichten hebben; men drage dat niet op aan een bestuur, dat zelf in staat van reorganisatie verkeert en nog niet volkomen met zijn nieuwe organisatie vertrouwd is.

De Minister van Koloniën,
T. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK.

HET OVERLIJDEN VAN DEN MINISTER VAN KOLONIËN.

Bij het overnemen van het wetsontwerp betreffende de Indische decentralisatie waren wij er zeker niet op verdacht in dezelfde aflevering tevens melding te moeten maken van het overlijden van den onderteekenaar daarvan. Deze slag heeft alle partijen diep getroffen en de woorden waarmede de Minister van Binnenlandsche zaken, de heer Kuyper in de kamerzitting van 9 September het zooeven ontvangen bericht van het overlijden van Jhr. Mr. T. A. J. van Asch van Wijck op 53-jarigen leeftijd mededeelde, zullen ook daar buiten een diepen indruk gemaakt hebben. Terwijl alle leden van hun zetel oprezen zeide de heer Kuyper het volgende:

Niet zonder ontroering moet ik de vergadering mededeeling doen van het overlijden hedenvoormiddag van den minister van koloniën. Aan ons, zijn ambtgenooten, is het niet, om van deze plaats zijn lof te verkondigen en zijn nagedachtenis te eeren. Maar zooveel wensch ik te zeggen, dat Hare Majesteit de Koningin in hem verliest een trouw dienaar, het vaderland een ijverig en toegewijd staatsman, wij, ministers, een hooggewaardeerden ambtgenoot, die in ons hart de plaats innam van één, die ons lief was.

Moge God de Heere de weduwe troosten en nabij zijn!

Nadat daarop de Voorzitter nog een waardeerend woord gesproken had, werd de vergadering gesloten.

HET ENGELSCH-INDISCHE KRONINGS-CONTINGENT.

Ter opluistering van de kroningsfeesten zijn ook troepen uit de koloniën te Londen aanwezig geweest en daaronder inlandsche soldaten. Deze passeerden op 13 Augustus in de oprijlaan van Buckingham Palace de revue voor den koning en de Engelsche bladen zijn over het geheel opgetogen over deze vertooning. Nadat zij in vier gelederen opgesteld waren trad de koning hen tegemoet, ontving het koninklijk saluut en nam vervolgens plaats, waarna langs hem gedefileerd werd. Elk der officieren en manschappen kreeg uit handen van den Prins van Wales een kroningsmedaille. Na afloop daarvan werden de troepen door den koning toegesproken, die zijne ingenomenheid te kennen gaf met zulk een prachtig contingent en de hoop uitsprak dat zij in Engeland een genoegelijken tijd hadden doorgebracht en weder behouden naar hunne haardsteden zouden terugkeeren. In de volgende week werd het kamp te Hampton Court dat zij 63 dagen bezet hielden, opgebroken. Een in Indië woonachtig Engelschman schrijft echter in het Engelsche weekblad *Spectator* dat dit bezoek bedenkelijke gevolgen heeft gehad en nog zal hebben.

De Sipayer (Sepoy) zegt hij (blijkens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 28 Aug. jl,) is een buitengewoon onwetend en naar Engelsche begrippen onbeschaafd Indiër van de laagste volksklasse en die tengevolge van het in Indië geldende kastenwezen gewoon is de Europeanen als bijzonder hoogstaand te beschouwen; enkel daarom onderwerpt hij zich zoo gewillig aan de Engelschen. Men heeft zulke lieden nu met voorbeeldeloos gejubel ontvangen en ze als volkomen gelijken behandeld. Erger nog is gebeurd: Engelsche vrouwen hebben zich vergooid aan deze Indiërs die tot dusver ieder blank vrouwelijk wezen als ongenaakbaar hadden beschouwd. Het gevolg is nu, dat de achting voor de vreemdelingen bij deze Indiërs in verachting verkeerd is, terwijl zij niet nalaten hun beschouwingen over de Engelschen aan hunne landgenooten mede te deelen.

De redactie der *Spectator* merkt hierbij op: Wij zijn van oordeel dat de klacht van onzen correspondent wel degelijk gegrond is en dat het verblijf van Indische soldaten hier te lande in den regel schadelijk werkt. Op Indische vorsten heeft een bezoek aan Engeland doorgaans een zeer slechten invloed; met den gewonen Sipayer staat het ten dezen nog veel erger.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 September 1902.

INHOUD.

Decentralisatie in Indië. — De zending in Nederl. Oost-Indië. — Een eed op Timor. — R.-Kath. propaganda in de Minahassa. — De particuliere koffiecultuur op Java. — Is voor de landrente een kadaster noodig? — Verarmt de Javaan? — Java's welvaart. — De Mentawei-Archipel. — Een kolenstation tegenover Singapore. — Landbouwcrediet ten beh. v/d. Eur. kleinen land- en tuinbouw. — Indische schrijfmanie. — Uitvoer van Indië. — Geen waterloten. — Emigratie van Javanen naar de Buitenbezittingen. — Een nieuwe cultuurdwang. — Ziekenverpleging in Indië. — Bewapening onzer bereden artilleristen. — Groepententoonstellingen van het Ethnogr. Museum. — Javanen en Britsch Indiërs in de West. — Posthouders. — De rijstcultuur op Java. — De Witte-Kruis-kolonie te Salatiga. — Onderscheiding van bekwame dessahoofden. — Is de Javaansche landbouwer een knoeier.

Decentralisatie in Indië. Het in deze aflevering afgedrukte ontwerp van wet tot decentralisatie van het bestuur in Indië wordt door het *Alg. Handelsblad* (in zijn nummer van 21 Aug.) met ingenomenheid begroet. Onder verwijzing naar hetgeen het blad in zijn N°. van 7 Aug. 1900 schreef over het ontwerp van den Minister Cremer, constateert het dat aan de aanmerkingen, toen gemaakt, is tegemoet gekomen. Zij betroffen het verkeerde om voor alle plaatselijke geldleeningen in Indië de goedkeuring des konings te vorderen en verder de voorgestelde bepaling dat de inrichting en de bevoegdheden der gewestelijke of plaatselijke raden zouden worden geregeld bij algemeene verordening, „met inachtneming van de bevelen des Konings". Deze bepaling, in verband met art. 20 R. R. overbodig, kon slechts den indruk wekken dat ten slotte alles te 's Gravenhage zoude worden beslist, — „vierkant in strijd met den wensch om aan de lagere bestuursorganen in Indië de grootst mogelijke met het algemeen belang bestaanbare zelfstandigheid toe te kennen".

„In beide opzichten nu", zegt het blad, „is het thans aangeboden wetsontwerp naar onze overtuiging beter".

„Overigens gaat het van denzelfden gedachtengang uit, en wij voorzien wel dat sommigen, die wat heet gebakerd zijn, weder zullen spreken van „half werk", waarmede Indië niet gediend zou wezen.

Hiertegen moge met een enkel woord worden gewaarschuwd. Wat men doet, zal in de eerste jaren altijd het karakter van proefneming dragen; de te treffen regelingen zullen herhaaldelijk wijziging behoeven, en het zou derhalve verkeerd zijn thans meer in de wet te bepalen dan volstrekt noodig is. Zij, die de voorstellen der regeering veroordeelen omdat deze niet dadelijk aan al hunne wenschen voldoen, mogen bedenken dat Keulen en

Aken niet op een dag zijn gebouwd; de hoofdzaak is dat nu zoodra mogelijk een grondslag wordt gelegd, waarop later naar den eisch der omstandigheden verder kan worden voortgebouwd.

Laat men nu al vast met de financieele en administratieve decentralisatie een begin maken; op dat begin is waarlijk al lang genoeg gewacht."

* * *

De Zending in Nederlandsch Oost-Indië wordt in *Onze Eeuw* van Aug. jl. besproken door Dr. J. R. Callenbach en wel in het bijzonder de geschiedenis van de Protestantsche zending in die gewesten, daar de schrijver over de Roomsch-Katholieke zich niet vermeet een oordeel uit te spreken. Het stuk is te uitvoerig om er hier een overzicht van te geven, doch naast de historische bijzonderheden tracht het vooral het denkbeeld ingang te doen vinden dat ten onrechte gevreesd wordt dat de invoering van het Christendom tegenover het aanwezige Mohammedanisme gevaarlijk zoude zijn. Neutraliteit in deze wordt afgekeurd omdat zij leidt tot verachting van de eerstgenoemde en steun van de laatstgenoemde godsdienst. Verder wordt op gezag van deskundigen aangetoond hoe weinig diep de Islam bij velen is doorgedrongen en hoe de beschaving niet moet voorafgaan aan het Christendom, maar er juist door worden gebracht, zooals het meerdere schoolbezoek in de gechristianiseerde streken leert. Voorts wordt er op gewezen hoe tal van reizigers getuigen van de groote verbeteringen door de Christelijke Zending in het uitwendig en huiselijk leven in de kampongs aangebracht en daartoe o. a. een in 1883 uitgesproken oordeel van den heer A. W. P. Verkerk Pistorius aangehaald. Wat de vrees voor fanatieke opstanden betreft, wordt gezegd dat de zending wel te kampen heeft gehad met tegenwerking van de zijde der Mahomedanen maar dat zij nooit geleid heeft tot fanatieke uitbarstingen. Eene in 1859 op een groot aantal zendelingen op Borneo gepleegden moord zal wel niemand op rekening van godsdienstig fanatisme willen stellen.

Bij het schetsen van het groote arbeidsveld dat voor de zending open ligt, wordt het ook noodig geacht dat zij werkt onder de Indo-Europeanen, dat zij in het algemeen meer evenwicht brengt in de levensbeschouwing door een hooger levensbeginsel en dat zij aangewezen is om op dit gebied een deel van de taak der kerk over te nemen.

Ten slotte wordt gewenscht dat de inlander tot meerdere zelfstandigheid worde opgeleid en betoogd dat de Christelijke Zending daartoe het beste in staat is, daar de Islam allen vooruitgang op dit terrein in den weg staat. zooals o. a. blijkt uit bedenkelijke beginselen die o. a. werden verkondigd bij de verdediging van Mahomedaansche zijde, eener door anderen aangevallen rede van Seyid Othman uitgesproken bij gelegenheid der troonsbeklimming van H. M. en vervat moeten zijn in spreuken van den Koran, waarover prof. M. J. de Goeje sprak in *De Gids* van 1899, dl. 4, blz. 550. Tegenover die denkbeelden moet het Christendom worden gesteld en volgens den schrijver vraagt de zending slechts dat aan de inlanders niet den indruk worde gegeven alsof het Christendom eene gedulde godsdienst ware, die niet als wettige kan worden beschouwd.

* * *

Een eed op Timor. Een eigenaardige illustratie van het bovenbedoelde haalt het *Alg. Handelsblad* van 15 Aug. jl. aan onder het opschrift: „Eene

ergerlijke vertooning", ontleend aan het maandbericht van het Nederl. Zendelinggenootschap van Juni jl.

„Den 29en October kwam de resident van Koepang (Timor) om den nieuwen radja te bevestigen..... Alles was gereed voor het afleggen van den eed: het glas stond gevuld met arak; kruit en kogels zijn er in gemengd; de resident staat met zijn statiedegen gereed, den eed af te nemen" ....

Een Christen-resident zou dus, van een Christen-radja, den eed afnemen op heidensche manier!!

Gelukkig was de inlander in deze verstandiger dan de Europeaan. Hij nam ongevraagd het woord en zeide in het Maleisch: „Uw dienaar vraagt verschooning voor hetgeen hij gaat zeggen, hooge heer; uw dienaar is een Christen en daarbij een hoofd (diaken) van de Christelijke gemeente. Moge het den hoogen Heer behagen mij alleen den Christelijken eed af te nemen en niet den Savoeneeschen eed".

„En alzoo geschiedde het", verhaalt de zendeling Letteboer, „dat voor het eerst een inlandsch Christen in zijne hooge waardigheid bevestigd werd na het afleggen van den Christelijken eed".

Het *Handelsblad* is het met den zendeling eens dat de houding van den vorst voor hem pleit en spreekt den wensch uit dat dergelijke lessen elders onnoodig zullen blijken.

* * *

R.-Kath.-propaganda in de Minahassa. In het verslag van den staat en de werkzaamheden van het *Nederlandsch Zendelinggenootschap* over het afgeloopen jaar, wordt naar aanleiding van het van regeeringswege toelaten van twee pastoors te Tomohon de klacht geuit dat van de roomsche propaganda, hoewel zij weinig succes heeft, het grootste bezwaar is dat elke maatregel die in het belang van de Minahassa moet worden genomen er door onmogelijk gemaakt of met onvruchtbaarheid geslagen wordt. „De Minahassa verkeert economisch," zegt het verslag, „in zeer bedenkelijken toestand. Niet omdat er gevaar zou zijn voor oproer, zooals men ons heeft willen doen gelooven; de vreedzame Minahasser denkt daaraan niet. Maar omdat door onverstandige maatregelen op dit oogenblik de Minahassa gewoon is voor al haar behoeften ruimen steun der regeering te ontvangen en zij daardoor veel te weinig in eigen onderhoud voorziet, en het eigen initiatief der bevolking veel te weinig is aangewakkerd. Bepaaldelijk voor school en kerk brengt de Minahassa veel te weinig op. Maar hoe zal men in dezen toestand, die ook naar het ons voorkomt, in regeeringskringen ernstige bezorgdheid moet wekken, verbetering brengen, wanneer men in de Minahassa naast elkander laat bestaan de roomsche en de protestantsche propaganda, waarvan de eerste nooit verlegen schijnt te zijn om geld? Zoodra van protestantsche zijde wordt aangedrongen op meerdere offervaardigheid voor kerk en school, staat Rome gereed om de ontevredenen in haar kerk op te nemen, zonder van hen de offers te vragen, waarop wij moeten aandringen, en terwijl zij integendeel belooningen aan haar bekeerlingen uitreikt. Hetzelfde indirecte nadeel bewerkt de roomsche propaganda, waar zij elk krachtig optreden tegen zedelijke misstanden verlamt. Het uitoefenen van de kerkelijke tucht, in een land als de Minahassa nog zoozeer noodig, is door de aanwezigheid der roomsche propaganda vrijwel onmogelijk

geworden. Ziedaar eenige der redenen waarom wij ons beklagen en blijven beklagen over de houding der regeering in deze, en het met vrijmoedigheid durven uitspreken, dat de achteruitgang van de Minahassa, die in menig opzicht reeds begonnen is en misschien nog ernstiger afmetingen zal aannemen, niet onze schuld is maar van de bovengenoemde toestanden".

* * *

De particuliere koffiecultuur op Java wordt nog eens in het *Alg. Handelsblad* van 18 Augustus j.l. besproken naar aanleiding van het in de vorige revue vermelde request van het algemeen syndicaat voor koffie- en andere bergcultures in N.-I. aan den Minister van Koloniën gezonden. Volgens de gegevens daardoor verstrekt wordt de koffiecultuur uitgeoefend door:

111 naamlooze vennootschappen, in Nederland gevestigd, met een gezamenlijk aandeelenkapitaal van ca. *f* 47 millioen;

66 id. in Indië gevestigd, met een kapitaal van ca. *f* 15 millioen;

verder door een zeker aantal particuliere ondernemers (er zijn in 't geheel 413 koffieplantages op Java).

Men kan dus veilig aannemen, zoo leert ons het request, dat in 't geheel een honderd millioen gulden in de koffiecultuur zijn vastgelegd.

Die honderd millioen gulden brengen weinig of geen rente op; een belangrijk deel daarvan is reeds voor goed verloren, een ander deel zal naar alle waarschijnlijkheid verloren blijken. Volgens een overgelegden staat zijn er, alleen in Oost-Java, reeds 36 ondernemingen, met een gezamenlijk maatschappelijk kapitaal van meer dan tien millioen gulden, die de exploitatie hebben moeten staken.

Volgens een anderen, bij het request overgelegden staat, heeft de inlandsche bevolking in de vier residentiën Kediri, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki in de laatste vijf jaren gemiddeld per jaar, voor tuinonderhoud, plukloon, bereiding en transport, van de particuliere ondernemingen ontvangen *f* 5,775,133, bijna zes millioen gulden.

De vaste bevolking op die ondernemingen wonende bestond uit:

26,289 mannen
28,414 vrouwen
20,487 kinderen
te zamen.. 75,190 personen,

terwijl nog menigeen, niet tot de vaste bevolking behoorende, tengevolge van het bestaan der ondernemingen in de gelegenheid was, behoorlijk in zijn levensonderhoud te voorzien.

In de genoemde vier gewesten zijn 239 perceelen erfpachtsgrond die, vroeger waardeloos (woeste gronden) nu met koffie zijn beplant. Men zal wel niet ver van de waarheid zijn als men aanneemt dat de 413 perceelen op geheel Java jaarlijks tien millioen gulden onder de bevolking brengen. En als het eenigszins juist is dat op Java een inlandsch huisgezin van *f* 100 per jaar leeft, dan zijn honderdduizend huisgezinnen of een half millioen inwoners in hun bestaan van de particuliere koffiecultuur afhankelijk.

Het is dus wel een algemeen belang, wanneer er voor gezorgd wordt dat deze den strijd om het bestaan zal kunnen blijven voeren!

Op de koffie-ondernemingen zijn ca. 1140 Europeesche geëmployeerden, meest Indo-Europeanen; gaan de ondernemingen te niet, dan zal ook het

zoo bedenkelijk pauperisme onder deze categorie van ingezetenen weder toenemen.....

Ten slotte zegt het *Hdbl.* dat de koffiecultuur na de suikercultuur alzoo een bron van bestaan is voor velen en dat het eene ramp zoude zijn indien zij verdween, en spreekt de hoop uit dat de Regeering dit moge inzien en alle fiscaliteit laten varen. Gingen al die ondernemingen te niet dan zoude het bezwaarlijk gaan ei later opnieuw kapitaal voor beschikbaar te krijgen en zou de ontwikkeling van Java's welvaart voor vele jaren achteruit gezet zijn.

* * *

Is voor de landrente een kadaster noodig wordt aan het hoofd van eenige artikelen gevraagd, opgenomen in de *Locomotief* van 16 Juni e. v. dagen, door den heer Sollewijn Gelpke, die daarin de in onze vorige revue (bl. 1274) vermelde uitspraken van den heer G. F. W. te Malang bestrijdt. In de eerste plaats wordt door de volgende vragen het goed recht van de topographische opneming tegen over de kadastrale bepleit.

Kan het ook zijn dat het meten met een afstandsmeter zooals de topografische dienst gebruikt vlugger geschiedt dan met een ketting waarvan het kadaster zich veelal bedient?

Kan het ook zijn dat de militaire discipline invloed heeft op de afgeleverde hoeveelheid werk per maand?

De topografische dienst heeft een speciale opleidingsbrigade en het kadaster heeft die niet; kan het dus ook zijn dat de opnemers en topografen een betere opleiding krijgen dan de meetmantri's van het kadaster?

Kan het ook zijn dat kadastrale arbeid noodzakelijk medebrengt het vervaardigen van pijnlijk mooi gekleurde en beschreven kaarten, iets wat voor de landrente onnoodig werk is?

Het stellen er van acht de schrijver meteen het beantwoorden.

Met het voorbeeld van Zuid-Bagelen voor oogen, waar door verschillende takken van dienst opnemingen gedaan zijn, welke te zamen onnoodig veel geld hebben gekost en o. a. door gebrekkig toezicht en het ontbreken eener triangulatie op kadastraal gebied slechts zeer middelmatige kaarten hebben opgeleverd, betoogt de schrijver de noodzakelijkheid om alle metingen op te dragen aan ééne technische leiding en deze zal zich de vraag moeten stellen aan welke eischen de landrentekaarten hebben te voldoen. De bij de kadastrale meting in de Preanger ontmoete bezwaren worden geschetst. Men is thans bezig op Java eene landrenteregeling voor te bereiden op Preanger-basis, dus met een perceelsgewijzen aanslag. Daarvoor zijn kaarten noodig op de schaal 1 : 5000 en de eischen der meting die daarmede verband houden, worden vermeld, met de vraag waarom de topographische dienst of welke andere dienst dan ook niet aan die eenvoudige eischen zou kunnen voldoen. In Britsch-Indië gaat, blijkens het „General Report on the operations of the Survey of India Department 1899-1900", eene triangulatie vooraf. Vervolgens hebben metingen plaats der dessa-grenzen en worden de hoofdlijnen (wegen en rivieren) gemeten. Eindelijk krijgen de landrente-ambtenaren de gedrukte dessakaarten om de uiterst kleine velden er in te meten, die men in Bengalen afzonderlijk wenscht aan te slaan. De dessakaarten zijn geteekend op de schaal van 16″ of 1:3960. Middels den pantograaf worden deze verkleind tot op de schaal van 2″ of 1 : 31680 tot gebruik van

den topographischen dienst in Britsch-Indië en daarna worden ze weer verkleind tot de schaal 1″ of 1 : 63360, dat is de schaal die de Standaardbladen hebben. Daar door de landrente-ambtenaren niet op de kaarten worden gebracht de bosschen, ravijnen en gebergten worden de 2″ kaarten bij een speciaal onderzoek daarmede aangevuld. Vervolgens wordt nader over de verkregen nauwkeurigheid daar en op Java in détails getreden en op de veel geringere kosten in Britsch-Indië gewezen. Terwijl het duurdere kadastrale werk in de Preanger volgens de ambtenaren van dien diensttak zelf geen aanspraak kan maken op zeer matige eischen aan een eigenlijk kadaster te stellen, behoort de topographische dienst in het vervolg zoo te meten, dat de gegevens tevens voor landrente dienstbaar zijn. Daar er evenwel reeds streken zijn die niet met het oog daarop door den topographischen dienst gemeten zijn, tracht men als proef bij wijze van hulpmiddel zich te behelpen met de zoo gewraakte vergrooting van de kaarten op de schalen 1 : 20000 of 1 : 25000 tot de gewenschte van 1 : 5000, doch de schrijver wijst er uitdrukkelijk op dat men hier slechts met een proef te doen heeft, welke intusschen voor het doel gunstige resultaten schijnt op te leveren. Van ruim 62000 bouw landrente-plichtige gronden werden proefmetingen gedaan die met inbegrip van alle kosten op ƒ 0.175 per bouw kwamen tegen ƒ 2.11 die de landrente opnemingen van het kadaster kosten.

* * *

Verarmt de Javaan? Naar aanleiding van het eerste gedeelte van het artikel van den heer Schmalhausen in onze Augustus-aflevering, stelt het *Alg. Handelsblad* in zijn ochtendblad van 22 Augustus jl. deze vraag en deelt daarbij den indruk mede van iemand, die na vele jaren eerst als ambtenaar, later als groot-industrieel op Java te hebben doorgebracht, geruimen tijd in ons land had gewoond en nu nog eens gedurende eenige maanden op Java een kijkje had genomen. Die indruk wordt geformuleerd als volgt:

„Het zal u misschien vreemd voorkomen, zoo luidde ongeveer het bescheid, als ik beweer dat de algemeene toestand thans veel gunstiger is dan voorheen. Gij hoort hier in Holland van misoogst in sommige streken, en zijt allicht geneigd tot generaliseeren. Gij komt daardoor tot verkeerde gevolgtrekkingen. Laat ons eens stellen dat een millioen inwoners van Java het op 't oogenblik slecht hebben, zoodat de Regeering door het doen uitvoeren van openbare werken, door het geven van voorschotten, door het verstrekken van levensmiddelen enz., te hulp moet komen en ook de particuliere liefdadigheid een ruim arbeidsveld vindt; dan blijven er nog zeven-en-twintig millioen menschen over, die het bepaald beter hebben dan vroeger. Ik heb verscheidene residentiën doorkruist, en het viel mij op hoe de menschen beter woonden, zich netter kleedden, zich meer behoeften hadden kunnen scheppen . . . . . In geheel West-Java, in de Preanger vooral, is de welvaart zichtbaar toegenomen; ieder weet hoe in Oost-Java in de laatste jaren, dank zij de uitbreiding van spoor- en tramwegen, groote ontwikkeling kwam. . . . . .

Het is een angstige tijd voor de Europeesche landbouw-industrie, althans wat koffie en suiker betreft, en het kan niet anders of de daarin betrokken inlanders zullen er min of meer de gevolgen van ondervinden; maar wie

daar verreweg het meest lijden, dat zijn niet de inlanders, maar de Europeanen; de industrieelen, de geldschieters, de kooplieden. . . . . .

Men spreekt tegenwoordig zoo gaarne van geld, dat het land uitgaat en waardoor Java verarmt. Laat men dan ook eens wijzen op de honderden millioenen Europeesch kapitaal, in de landbouwondernemingen gestoken, die niet den kapitalisten, maar vooral den inlanders ten goede kwamen". .

Hiertegenover de meening lezende: „Het valt niet meer te loochenen dat in vele streken van Java de bevolking verarmt," vraagt het blad wie heeft gelijk en tracht de stellingen van den heer S. aan de feiten te toetsen. Dat de bevolking elk jaar met 4 à 500.000 zielen toeneemt, maar de bouwgrond volstrekt niet in dezelfde mate vermeerdert, wordt wat het laatste punt betreft in twijfel getrokken, door de vergelijking van eenige cijfers voor Java, de Vorstenlanden uitgezonderd:

	1890	1900
Aangeslagen in de landrente.....	bouws.	bouws.
Sawahs.....	2733618	2901303
Tegalvelden.....	822186	1204147
Nipahbosschen.....	4461	4330
Boomgaarden.....	80269	60023
Belastbare woonerven.....	201860	265417
Wisselvallige gronden.....	126178	146591
Erfpachtslanden.....	267655	564851
Totaal.....	4236227	5146662

Hieruit blijkt, dat het aantal in cultuur gebrachte gronden in tien jaar met 21.5 % vermeerderde . . . ongeveer juist zooveel als de toeneming der bevolking bedroeg.

Een andere zaak, namelijk dat de opbrengst en het gehalte van het gewas op reeds lang in cultuur gebrachte gronden zoude achteruitgaan, wordt mede niet door de beschikbare statistieken bevestigd, al wordt erkend dat die omtrent de rijstproductie niet heel vertrouwbaar zijn en zij omtrent andere gewassen ontbreken. In 1890 werd de productie geschat op 60.892.600 picols padi, in 1900 op 78.174.400. dat is 30 pCt. meer. Daarbij komt dat thans veel meer dan vroeger aandacht wordt gewijd aan de teelt van andere voedings gewassen meest mais. Deze werden geteeld (meest als tweede gewas).

		in 1890		in 1900
		bouws.		bouws.
a.	Op Sawahs met levend water op.....	274.124	op	619.001
b.	Op Sawahs van regen afhankelijk op	115.163	op	376.450
c.	Op Sawahs op moerasgrond op.....	738	op	4.425
d.	Op Tegalvelden, geregelde cultuur...	267.509	op	1.277.659
e.	Op Tegalvelden, ongeregelde cultuur.	42.929	op	120.386
	Totaal.....	700.463		2.397.921

Gaf de meerdere rijstproductie, omdat 1890 een ongunstig jaar was, geen aanleiding om op bepaalden vooruitgang te wijzen, op betrekkelijken achteruitgang wees het cijfer evenmin, terwijl de laatstgenoemde statistiek wel op zeer grooten vooruitgang wijst. Ook uit de gemiddelde productie-cijfers van padi per bouw van 1895—1900 achtervolgend: 24,24; 22,40; 23,23; 23,75;

24,49 picols kan men niet concludeeren dat de productie achteruit gaat.

Waar gewezen wordt op een achteruitgang van de opbrengst der landrente door vergelijking van de periode 1878—'87 met 1888—'97 en eene grootere afschrijving voor misgewas, merkt het blad op dat waar de maatstaf ontbreekt, uit de cijfers alleen is af te leiden dat men in dat opzicht in Indië minder fiscaal is dan vroeger. De ambtenaren zijn na 1888 in dit opzicht, op aandrang der Indische Regeering zelve, vrij wat humaner begrippen toegedaan dan vroeger. Slechts schijnbaar blijkt uit de cijfers dat er meer misgewas geweest zou zijn.

Toegegeven wordt dat de toestand op Java in menig opzicht niet gunstig is en waar de heer S. ons zegt dat de veestapel niet alleen in aantal maar ook in gehalte achteruitgaat, durft het blad hem niet tegenspreken. Een lichtzijde is dat er door al de spoor- en tramwegen minder vee voor transporten noodig is. Met het oog op de minder betrouwbare cijfers uit vroeger periode, wordt ook op dit punt tegen overdrijving gewaarschuwd en voorts gevraagd of de Javaan ook vroeger zijn paarden en runderen niet verwaarloosde.

Vervolgens komt ter sprake dat de inlandsche industrie tot op zekere hoogte door de Europeesche is vervangen. Hetgeen hierin nadeel is voor den Javaan wil men niet ontkennen, doch ook op lichtpunten wordt gewezen. De quaestie van petroleum tegenover katjangolie, van lucifers enz. wordt besproken. Het blad ziet in het feit dat de inlander zich aldus nieuwe behoeften heeft geschapen en deze vervullen kan een bewijs van bescheiden welvaart. Bovendien nam de katjangcultuur van 1890—1895 toe en is zulks misschien een bewijs dat de petroleum de katjangteelt als tak van landbouw voor den inlander niet heeft verdrongen. Nog sterker staat het blad tegenover den heer S. als hij klaagt over den invoer van gezouten visch (7 millioen gulden 's jaars) en wijst op het verloopen der inlandsche zeevisscherij. De opmerking wordt gemaakt of de inlander niet, als dit voordeeliger uitkwam, een deel dier millioenen had kunnen besteden voor den aankoop van hout voor de visschersprauwen, waartoe de heer S. ze te arm oordeelt. Tevens wordt gevraagd of het een bewijs van die armoede is als zij nu veel meer aan de geliefkoosde toespijs kunnen besteden dan voorheen. Om het zout kan het niet zijn, want het debiet daarvan nam evenredig toe met de bevolking. Waarschijnlijker komt het voor dat de inlander thans meer geld in handen krijgt dan voorheen door vermeerderden uitvoer en dat hij daardoor meer besteden kan voor zaken welke hij zich vroeger moest ontzeggen. De stijgende waarde van den uitvoer (voor geheel Indië in 1890: *f* 158.675.237 tegen *f* 230.586.278 in 1900 en voor Java in de 10 laatste jaren 17 millioen meer invoer tegen 21 millioen meer uitvoer) wijst daarop.

Op het gevaar af dat de een of andere criticus weder spreekt van „het optimistisch *Handelsblad*" komt het tot de slotsom dat de bewering van den heer S. omtrent den geregelden achteruitgang van Java *niet* bewezen is. Verschillende verschijnselen wijzen zelfs op eenige verbetering. „Maar . . ." zegt het blad, „die verbetering gaat veel te langzaam en alle krachten dienen te worden ingespannen om haar een snelleren tred te verzekeren.

Met dit laatste is ook de heer Schmalhausen het eens."

* * *

Java's welvaart. Blijkens het ochtendblad van 7 Sept. d. a. v. heeft het boven besproken artikel van verschillende kanten brieven uitgelokt. Sommigen verweten den schrijver in het *Handelsblad* dat hij niet genoeg aandacht had gewijd aan de lichtpunten, dalend opiumverbruik, afschaffing van de slachtpacht, toenemend gebruik van naaimachines in de dessa, enz. Een ander wijst op den hongersnood in Demak en Grobogan, op het tekort aan voedingsmiddelen in sommige andere streken en zegt dat er te weinig nadruk op gelegd is „dat de Javaan noodlijdend is". Het blad antwoordt dat zulk generaliseeren niet opgaat. Waar men den algemeenen toestand van 28 millioen menschen bespreekt, kan men hen evenmin noodlijdend noemen, omdat er in een deel van Midden-Java nood is, als dat men hen welvarend kan noemen, omdat in West Java de toestanden merkelijk beter zijn dan voorheen.

Een ander meende dat in de aantooning dat de bouwgronden ongeveer naar evenredigheid der bevolking toenemen, de erfpachtslanden buiten rekening hadden moeten blijven, „waarbij de inlanders slechts indirect belang hebben". Dit wordt niet toegegeven nu op die landen alle handenarbeid, ontginnen, planten, onderhoud der tuinen, oogsten, enz. door inlanders wordt verricht. Wel wordt erkend dat het lijstje onvolledig is en dat ook de particuliere landerijen, voor zoover deze in cultuur zijn, benevens de bouwgronden in de Vorstenlanden er bij geteld hadden moeten worden, maar daartoe miste de schrijver de gegevens. Hij meent verder dat men verkeerd doet te veel waarde te hechten aan persoonlijke opvattingen. Wie sommige zaken opmerkt, vergeet licht dat er nog veel kan zijn wat aan zijne waarneming ontsnapt, — zoowel in de eene als in de andere richting!

Waar het de vraag geldt wat voor de toekomst moet geschieden, komt het er weinig op aan of de armoede van den Javaan thans wat grooter of wat kleiner is dan voorheen; allen zijn het daarover eens, dat tot bevordering van zijne welvaart *veel meer* geschieden moet dan tot dusver.

Ten slotte zegt de schrijver dat hij niet gaarne zoude willen dat iemand uit zijn vroeger artikel de gevolgtrekking maakte dat de welvaart der Javanen *niet* met krachtige hand moet worden bevorderd. Ook in dat artikel is de *noodzakelijkheid* van groote verbeteringen erkend. „Eenig verschil van opvatting omtrent sommige zaken moge niet beletten, dat zij, die den Javaan een goed hart toedragen, samenwerken om te geraken tot een betere toekomst."

* * *

De Mentawei-archipel. Dr. C. M. Pleyte heeft in het tijdschrift *Globus* (Brunsw. Fr. Vieweg u. Sohn) een opstel geschreven over deze eilanden (vergelijk onze revue in de Aug. afl. bl. 1111) en hunne bewoners, fraai versierd met een 10-tal photo's van deze en van het landschap .In de *Nieuwe Courant* van 26-28 Augustus wordt een uitvoerig extract uit dit opstel medegedeeld, waarin wij tevens lezen dat Dr. Morris zich in 1898 verdienstelijk heeft gemaakt door eene studie van de taal der inboorlingen, die een dialect is van de westelijke afdeeling der Maleisch-Polynesische talen.

* * *

Een kolenstation tegenover Singapore. In aansluiting aan het voorkomende in onze vorige afl. over het eiland Blakang Padang, deelen wij hier een bericht mede uit de *Nieuwe Rott. Courant* van 27 Aug. jl. (Tweede bl.)

— De beweringen over vermeende onderhandelingen tusschen minister Kuyper en vertegenwoordigers van mogendheden van het Drievoudig Verbond houden in de buitenlandsche pers aan. Nu wordt weer in een Laffan-bericht, dat uit den Haag heet te komen, beweerd dat die onderhandelingen voornamelijk loopen over een verdrag tusschen Nederland en het Drievoudig Verbond betreffende Nederland's internationale positie. Nederland zou zekere waarborgen moeten geven. „Duitschland heeft in het bizonder belang bij het verkrijgen van een kolenstation op een eiland van de Riouwgroep tegenover Singapore. Duitschland zou verder een haven wenschen, die gesteund zou worden door Duitsch kapitaal en Singapore concurrentie zou moeten aandoen. Voor het overige is er geen sprake van afstand van het eiland aan Duitschland. De onderhandelingen duren nog voort. Nederland heeft echter geweigerd het bedoelde eiland te versterken."

Intusschen wordt het voeren van zulke onderhandelingen later weder pertinent tegengesproken. Wordt het evenwel ernst met eene particuliere vestiging aldaar, dan mag men wel aannemen, dat er blijkbaar Duitsch kapitaal mede gemoeid is.

* * *

Landbouw-crediet ten behoeve van den Europeeschen kleinen land- en tuinbouw. Eene nota door den heer J. de Graaff opgemaakt over het verleenen van staatswege van dergelijk crediet, vormt een der bijlagen van een door den Gouv. Secretaris D. F. W. van Rees, ingevolge Regeeringsopdracht uitgebracht verslag nopens hetgeen gedaan zoude kunnen worden tot beperking van het pauperisme onder de Europeanen in Nederlandsch-Indië en wordt met vergunning der Regeering afgedrukt in het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* van Augustus j.l. In dit stuk worden bestaande regelingen in het buitenland beschreven en gaat de schrijver vervolgens na in hoeverre het mogelijk zoude zijn hulp te verleenen aan den vakman, tuinbouwer in de volle beteekenis van dat bedrijf die een zelfstandig beheer van eene hoeve tegemoet kan gaan en de min of meer behoeftige kolonist, die in de opbrengst van zijn stukje grond in hoofdzaak moet vinden eene aanvulling in het tekort van eigen voedingsmiddelen en eene nuttige bezigheid, die hem onttrekt aan de demoraliseerende invloeden van zijn tegenwoordig bestaan. Voor deze de landbouwkolonie met een hulpbetoon van staatswege meer het karakter van weldadigheid naderend. De regeeringsbeschikking van 26 Juni 1901 (Bijbl. 5611, ook te vinden op bl. 689 onzer Mei-afl.) wordt daarbij aan een onderzoek onderworpen en wegens de gelegenheid die zij geeft om het daar bereikbaar gestelde eigendomsrecht op den grond te vervreemden en te splitsen, gedeeltelijk voor intrekking aanbevolen. Wat het door den schrijver ontwikkelde schema betreft, ook dit zal eerst aan de practijk getoetst moeten worden. Slechts dit meent hij te kunnen besluiten dat aan de ontwikkeling van het Europeesch kleine tuinbouwbedrijf bezwaarlijk gunstiger voorwaarden zijn aan te bieden dan de in het artikel omschrevene, zoodat indien oordeelkundig geleide proefnemingen in dien geest in geen enkele richting met bevredigenden uitslag bekroond worden, het vraagstuk daarmede beslist is en elke verdere illusie van een Europeeschen klein-landbouwerstand van eenige economische beteekenis in Ned.-Indië een ijdel droombeeld kan worden geacht.

* * *

Indische Schrijfmanie, In het avondblad van het *Alg. Handelsblad* van 30 Aug. jl. wordt eene herinnering aangehaald welke het *Soer. Hbl.* te berde bracht omtrent eene reeds in 1858 geuite klacht over de vele en lange schrifturen, waarin vele ambtenaren slechts heil zien en die worden uitgelokt door het telkens weder vragen van adviezen, zoodat men met recht van eene „papier-regeering" zoude kunnen spreken, hetgeen wordt aangetoond uit eene statistiek van het toenemend aantal dienstbrieven en telegrammen.

„De klacht", zegt het *Hbl.*, „uit van Hoëvell' tijdschrift door het *Soer. Hbl.* in herinnering gebracht, was niet, gelijk dat blad meent, van Van Hoëvell zelven: zij werd in September 1857, door iemand op Java geuit. Doch zij bevat daarom niet minder een kern van waarheid, wanneer gezegd wordt: „Riemen en riemen papier worden over elke zaak volgeschreven, om maar niet tot afdoening te geraken." De juiste waarheid is dit niet: oorzaak en gevolg worden hier verwisseld. Men vraagt steeds adviezen, niet omdat men de afdoening wil tegenhouden (al is dit er het gevolg van), maar omdat men „gedekt" wil zijn; en de adviseurs willen aan den dag brengen hoeveel zorgen zij aan hunne adviezen besteden...

Wat is er tegen te doen?

Eene circulaire helpt niet; dat is bewezen.

Het eenige zal wel wezen dat de Regeering toont, de inktwellustelingen achter te stellen bij de mannen van de daad."

* * *

Uitvoer van Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 4 Sept. jl. wordt er op gewezen dat de uitvoercijfers in ons Indië aantoonen dat er zich gaandeweg nieuwe industrieën ontwikkelen. Zoo komt de coprah het eerst voor in de statistiek over 1884. De waarde van den totalen uitvoer steeg van 154 millioen in dat jaar tot 230 millioen in 1901. Voor een deel is die stijging te danken aan tin, Europeesche landbouwproducten en zaken die niet bepaald wijzen op de ontwikkeling van eigen cultures der inlanders en op vruchten van hun eigen arbeid. Onder deze laatste, in die beschouwing voor dat tijdvak te zamen op ongeveer 36 millioen waarde geschat, bekleedt die coprah eene voorname plaats met meer dan 10 millioen gulden waarde. In 1884 werden nog geheele noten uitgevoerd. Trekt men de waarde daarvan er af, dan blijft voor dit artikel de vooruitgang 8.4 millioen gulden. In de tweede plaats komt de toeneming der verschillende gomsoorten (getah, getah-pertja, gom benzoën, gom dammar, gom copal, gom elastiek) ad 13.3 millioen gulden. Verder schelpen, vroeger niet, thans ter waarde van 2.6 millioen. Het overige verschil is te danken aan tal van andere artikelen, pinang noten, peper, huiden, eetwaren, visch, cacao, djarakpitten, enz. Het blad vraagt of al de opgegeven cijfers geen moed geven voor de toekomst.

* * *

Geen waterloten. In het avondblad van denzelfden datum geeft het *Alg. Handelsblad* een beeldspraak betreffende schadelijke uitspruitsels aan planten en bedoelt daarmede onnutte uitgaven uit de algemeene kas, die ontstaan doordien aan de voorschriften eene toepassing wordt gegeven, welke niet strookt met de bedoeling van hem die ze uitvaardigde. Als voorbeelden op dit gebied in Nederl. Indië wordt gesproken van den ambtenaar met vrouw en

8 kinderen, die om zijn geschokte financiën door overwinst op de passagegelden te herstellen met verlof naar Nederland vertrok en na een of twee maanden terugkeerde. Al is het verhaal misschien niet volstrekt juist, het illustreert toch het misbruik, gemaakt van vrije overtochten. Een ander voorbeeld betreft geringe in den dienst opgedane gebreken, welke bij militairen aanspraak geven op verhoogd pensioen, terwijl hetzelfde gebrek vroeger, als het een beletsel voor promotie zoude geweest zijn, als van geen beteekenis werd verklaard. Een derde geval betreft het misbruik dat dikwijls gemaakt wordt van het ontslag uit de betrekking wegens ziekte onder toekenning van wachtgeld. Vooral als men op tal van anderen kan wijzen, die op zulk een manier hunne moeite beloond zagen, werkt dat voorbeeld aanstekelijk. Zij die in meerdere of mindere mate aldus profiteerden moeten zwijgen over het prestige van den Europeaan. Dit eischt in de eerste plaats onbaatzuchtigheid. „Er is voor het bestuur zooveel aan gelegen dat het voorbeeld van elk zijner dienaren niet in woorden, maar in daden tot de bevolking zegt: de Hollander is streng tegenover anderen, maar allermeest tegen zich zelven."

* * *

Emigratie van Javanen naar de Buitenbezittingen. In het *Handelsblad* van 5 Sept. jl. wordt in verband met het laagstaande peil der welvaart van de Javaansche bevolking nog eens gewezen op de mogelijkheid van emigratie. In verschillende streken heeft de bevolking, met of zonder hulp der regeering, zich uit de overbevolkte over de weinig bevolkte streken verspreid. Dit middel kan op den duur weinig invloed uitoefenen en emigratie buiten Java, onder streng regeeringstoezicht, zoodat geen „handel" in menschen gedreven kan worden, verdient naar de meening van het blad alle aanbeveling. Als voorbeeld van een geschikten uitweg worden de Lampongsche districten genoemd, onder verwijzing naar hetgeen de toenmalige Assistent-Resident, later Resident M. C. E. Stakman daarover schreef in de *Indische Gids* van 1885 (zevende jaargang, II bl. 965) betreffende de vruchtbaarheid der Masoetjistreek in de afdeeling Toelang Bawang, waar duizenden gezinnen een plaats kunnen vinden of over de bosschen in een ander deel van die afdeeling (bl. 848), welke tal van kostbare houtsoorten en boschproducten op kunnen leveren. Voor zoover het blad weet „is, behalve misschien wat betreft de inzameling van boschproducten — van de exploitatie dezer bosschen in de sedert verloopen jaren weinig of geen werk gemaakt. En nu vragen wij ons af: kan — wanneer althans de juistheid van al het bovenaangehaalde bij nader onderzoek blijkt — „het boschwezen" niet den stoot helpen geven aan de ontwikkeling en de bevolking van dat land?

Er is wel iets van aan, als de heer Stakman (blz. 849) schrijft: laat ons niet weer voor de ontwikkeling van handel en nijverheid steunen op den sterken arm van het gouvernement, dat plechtanker der gemakzucht, laten wij zelf de handen uit den mouw steken".... Maar aan eene geregelde boschexploitatie hebben de particuliere ondernemers zich ook na zijne roepstem niet bezondigd; behoudens enkele gunstige uitzonderingen wordt de ondernemingsgeest in Indië dan ook niet bijzonder door de uitkomsten aangemoedigd, — en de ontwikkeling der Buitenbezittingen, vooral ook met het oog op de immigratie van Javanen, is een staatsbelang!

Wanneer „het boschwezen" eens met kracht de exploitatie der Lampongsche bosschen, met behulp van Javaansch werkvolk, op zich nam, en aldus den grond legde voor Javaansche koloniën, die zich daar vestigen en uitbreiden! Dat de regeering veel doen kan om deze vestiging te bevorderen, behoeft geen betoog; maar de hoofdzaak is, dat zich eerst eenige honderden Javanen, met vrouwen en kinderen, daar tevreden gevoelen en de overkomst van duizenden voorbereiden.

Gelijk in de Lampongs, zullen ook elders wel streken te vinden zijn waar soortgelijke „kolonisatie" met Javanen mogelijk is. De zaak schijnt ons wel bijzonder de aandacht waard!"

* * *

Een nieuwe cultuurdwang is het opschrift, waaronder in het avondblad van 6 Sept. het *Alg. Handelsblad* terugkomt op het in onze revue van Juni op blz. 837 besproken opstel van den heer de Wolff van Westerrode over bemesting van sawahs. Hij zegt naar aanleiding van den daarin voorgestanen dwang tot bemesting van sawahs o. a.:

Ons bestuur zou zich, vreezen wij, mooi gehaat maken als het dienovereenkomstig ging handelen. Maar hetgeen ons het meeste treft, is dat de heer De Wolff zelf het bewijs levert dat zijne voorstelling, als zou de Javaan in het algemeen te lui, te onverschillig zijn om zijn eigen belang te behartigen, absoluut onjuist is. Want wij vernemen uit zijn mond, dat

> .... „op korten afstand, n.l. in het Karangkobarsche door den inlandschen landbouwer een zeer intensieve, tegalcultuur met braakligging, bevloeiing, wisselbouw en bemesting wordt gedreven en de stalmest met grof geld wordt betaald"....

Daar zijn dus, in andere afdeelingen, toch ook andere landbouwers dan die de heer De Wolff ons voorstelde!

Juist omdat *oordeelkundige* bemesting noodig is, mag zij niet door ambtenaren worden opgedrongen, die tot „oordeelen" welke mest voor elke grondsoort en elke cultuur noodig is, volstrekt onbevoegd zijn; dat oordeel laat het blad ten slotte nog liever over aan den „oerconservatieven, wantrouwenden en gemakzuchtigen" landbouwer.... die ten minste tot zekere hoogte *landbouwer* is.

* * *

Ziekenverpleging in Indië. Onder verwijzing naar eene polemiek met de *Locomotief*, waarin het *Alg. Handelsblad* van 5 Sept. jl. verzekert dat het zich van den aanvang af ongeveer op hetzelfde standpunt heeft gesteld als de redactie van eerstgenoemde courant, wordt door dat blad het *Semarangsche Comité voor zieke en behoeftige inlanders* ten zeerste in de *klinkende* belangstelling van het Nederlandsche volk aanbevolen. „De voorgenomen stichting van eene duurzame en aan goede eischen beantwoordende verplegings- en verzorgings-inrichting te Semarang verdient die ten volle".

Zoeals bekend is heeft dit comité tot voorzitter Mr. P. Brooshooft, tot Secretaris Ds. J. F. Verhoeff en tot Penningmeester de heer S. E. Toens, agent der Factorij v/d. Ned. Handelmij. terwijl het bovendien nog 22 leden telt, waaronder de Regent van Samarang en verschillende dames.

Blijkens de oproeping aan de ingezetenen van Ned. Indië, o.a. opgenomen

in de *Locomotief* van 18 Juni jl. is het de bedoeling „om voldoende fondsen bijeen te krijgen om te Semarang opterichten en te onderhouden een verzorgings- en verplegings-gesticht voor Inlanders, met het noodige terrein en hulpmiddelen om zoowel zieken als hongerlijders behoorlijk te kunnen verzorgen. Natuurlijk zou bij de oprichting geen weelde voorheerschen, maar met eenvoudige inlandsche materialen op zoo ruim mogelijk terrein (voor tuinarbeid, vruchtenteelt etc.) volgens het paviljoen-stelsel bescheidene woningen en verplegingslokalen worden opgericht.

Mocht het Comité er niet in slagen, voor een dergelijke zelfstandige inrichting de noodige fondsen bijeen te brengen — welke teleurstelling het in de gegevene ernstige omstandigheden niet kan verwachten — dan zal het, in overleg met de plaatselijke geneesheeren en het Bestuur, de hem toevertrouwde gelden besteden om de *bestaande* verplegingsinrichtingen alhier en in de afdeelingen zooveel mogelijk uit te breiden en te verbeteren."

* * *

Bewapening onzer bereden artilleristen. Onze bereden artilleristen zijn thans slechts gewapend met het z. g. kaasmes. Daardoor is eene batterij op marsch en in stelling volmaakt weerloos, heeft zij steeds infanterie of cavallerie noodig om haar te beschermen.

Aan die weerloosheid schijnt men een einde te willen maken door ook de bereden artilleristen van een vuurwapen te voorzien; een proef zal nl. worden genomen met repeteerpistolen. Wordt zulk een pistool op den lederen holster geplaatst, dan verkrijgt men een zeer lichte karabijn, waarmede op vrij grooten afstand kan worden gevuurd.

„Artillerist" pleit in de *Locomotief* van 1 Augustus voor eene betere bewapening van de bereden artillerie doch keurt het repeteer-pistool af, omdat hij niet gelooft aan eenig nuttig effect van dat in elkander geflanste karabijntje en men op dat pistool geen bajonet kan plaatsen, zoo noodzakelijk voor het handgemeen. Wil men voor den kanonnier alleen aan lijfsverdediging denken, dan is de tegenwoordige revolver z. i. net zoo goed en veel minder kostbaar.

Naar zijne meening verdient een karabijn van ± 3 kilo met bajonet beslist de voorkeur. Dringt een vijand in de batterij, men kan hem met de bajonet opvangen; beschiet hij haar op een afstand dan kan men hem met vuur verdrijven; de reservemanschappen kunnen met hun karabijnvuur de bediening beschermen en wanneer het kanon niet gebruikt wordt kunnen de, met karabijn gewapende, kanonniers de infanterie een handje helpen.

Aan de stukrijders zoude artillerist ook wel een karabijn willen geven, indien onze kleine afgejakkerde paardjes nog in staat waren (sic) zoo'n wapen te torsen. Nu vindt hij het echter beter om op het materieel een tiental karabijnen mee te voeren, ten gebruike van de stukrijders bij diensten te voet en deze overigens te wapenen met den uitstekenden marechausséeklewang.

* * *

Groepententoonstellingen van het Ethnographisch Museum te Leiden Blijkens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 6 Sept. jl. heeft Dr. Schmelz, de volijverige directeur van dit museum het voornemen opgevat om uit de groote

rijkdommen op ethnographisch gebied onder zijn beheer groepententoonstellingen in te richten waardoor het wetenschappelijk nut van het Museum zeker in hooge mate bevorderd zal worden. Zulk eene eerste tentoonstelling, op 8 Sept. te openen, werd door den verslaggever op speciale uitnoodiging met eenige anderen bezocht en men genoot daarbij tevens van de voorlichting van den directeur, waardoor des te beter de aandacht gevestigd kon worden op een aantal belangrijke aanwinsten, die het Museum te danken heeft aan de reizen van dr. Nieuwenhuis door Centraal Borneo. „Een der merkwaardigste resultaten op ethnographisch gebied van Dr. Nieuwenhuis' tweede reis", zegt deze berichtgever, „is zeker wel het vinden van een donker gekleurd menschenras in 't hartje van Centraal-Borneo, waardoor bewezen werd, wat vroeger reeds door anthropologen vermoed werd, dat men in Borneo te doen heeft met twee verschillende rassen, de oorspronkelijke, meer donkergekleurde bevolking, behoorende tot den Melanesischen stam, die later door de lichter gekleurde bevolking naar het binnenland is teruggedrongen.

Wij zullen niet in een opsomming treden van de rijke verzameling voorwerpen, die door dr. Nieuwenhuis van zijn tweede reis werden meegebracht. Slechts willen wij wijzen op de hooge mate van kunstvaardigheid, waarvan de inboorlingen van Centraal-Borneo blijk geven in het bewerken en versieren van allerlei stoffen. In hun met kralen versierd vlechtwerk, in hun snijwerk toonen zij een zeer ontwikkelden zin voor ornamentiek. Merkwaardig komt in hun gestyliseerde figuren veelvuldig voor de hond, die naast den mensch bij de Dajaks een groote rol speelt. In hun ornament is vooral de hondenbek typisch te herkennen, wat ook blijkt uit vele voorwerpen door dr. N. van zijn eerste reis meegebracht. Aan het einde van onze wandeling maakte dr. Schmelz ons hier opmerkzaam op een curieuse collectie symbolische kleedingstukken en attributen, die door de inboorlingen bij hun doodenritus gebruikt worden. Daar hing ook aan den wand een varkenmasker, waarop vroeger dr. Juynboll reeds wees, dat het ook in onzen Maleischen archipel een rol speelt, een meening, die door dr. N.'s reis bevestigd werd."

* * *

Javanen en Britsch-Indiërs in de West. Naar aanleiding van den treurigen moord onlangs in Suriname op een plantage gepleegd, wordt in de dagbladen een ingezonden stuk in *Onze West* besproken, waarin te vergeefs gezocht wordt naar de aanleiding der opstanden die kort na elkander op de plantages Alliance en Mariënburg plaats hadden en welke men niet aan slechte behandeling van het volk meent te kunnen toeschrijven, maar waaromtrent de planters het vrijwel eens zijn dat het moorddadig optreden der koelies te wijten is „aan de bloedgierigheid dit menschenras eigen", zoodat de schrijver het wenschelijk acht van nu af aan eenparig te besluiten om in het vervolg slechts Javanen aan te vragen en zelfs met geen enkelen Britsch-Indiër te hercontracteeren, daar ook één man alreeds veel kwaad kan stichten; alleen als vrije arbeiders zouden zij misschien later nog dienst kunnen doen.

„Onder Javanen", zegt hij, „worden door ons gewoonlijk alle immigranten

bedoeld die van Java worden aangevoerd, doch dit is niet juist, het zijn Javanen, Soendaneezen en Maleiers.

De Javanen en Soendaneezen zijn goed, de Maleiers, waarvan Mariënburg er velen heeft, deugen niet. Indien dus het koloniaal bestuur er slechts voor kan zorgen dat ons geen Maleiers of Madureezen worden toebedeeld, dan zijn wij gered. Nu zal zeker wel niemand, die de Javanen kent, willen beweren dat zij tot geen kwaad doen in staat zijn, niets zou meer bezijden de waarheid zijn dan dat, doch zij waardeeren een goede menschkundige behandeling, wat de Britsch-Indiër niet doet, die nooit tevreden is op den duur, hoeveel men hem ook toegeeft. De Javanen doen geen kwaad, tenzij zij er op onhebbelijke wijze toe gedwongen worden. Waren zij ook al bij den opstand te Mariënburg, bij de sommatie gingen zij uiteen, de koelies daarentegen verzetten zich tot het uiterste, in den zekeren waan dat de geweren der militairen toch niet geladen waren, of, dat niet geschoten mocht worden, nu dat niet op Alliance was geschied. Zij drongen dan ook door tot bijna tusschen de militairen, wier meerderen eindelijk één salvo vuur lieten geven, waardoor 55 koelies vielen, er was geen enkele Javaan onder. Onder de 19 arrestanten is slechts één Javaan".

De „bloedgierigheid" der Britsch-Indiërs is zeker een zeer eigenaardige verklaring voor hun poging tot oproer en het is haast niet aan te nemen dat er voor hen geen voldoende reden daartoe bestond, al was het ook misschien de een of andere handeling voor een Europeaan vrijwel zonder beteekenis, doch in het oog van den inlander beleedigend of grievend. Dat er iets niet in den haak was, zoude men haast moeten gelooven omdat zelfs de Javanen zich niet van medewerking onthielden. Het is te hopen, dat een nader onderzoek de zaak geheel tot klaarheid brengt.

* * *

Posthouders. Onder het opschrift „Ambtenaren op Ceram" bespreekt het *Alg. Handelsblad* van 10 Sept. jl. de opmerking van den heer Van Kol in het *Soer. Hbl.* dat het niet raadzaam is, in onze dagen, nu het inlandsche element zich niet alleen meer doet gelden doch steeds meer en meer het Europeesche binnendringt, het gezag over te laten aan vaak onbekwame en onwetende posthouders. Dat het lot en de opkomst van bijv. Ceram, een gewest bijna zoo groote als de geheele Preanger, wordt overgelaten aan 3 posthouders met 100 gulden tractement, wijst volgens hem op onverantwoordelijke schrielheid bij het bestuur dezer gewesten.

„Wij behoeven", zegt het blad o. a., „waarlijk niet te zeggen, dat wij met ingenomenheid constateeren dat de heer Van Kol, bij persoonlijk onderzoek, onze plichten tegenover de te veel verwaarloosde Buitenbezittingen anders beschouwt dan voorheen."

Na eene uitweiding over afgesprongen plannen van 1892 om in dit gewest controleurs te plaatsen en eene verdediging van de houding der toenmalige volksvertegenwoordiging, wordt de vraag gedaan of de heer Van Kol wel juist was ingelicht over het gehalte der posthouders. Aan het slot van zijn opstel zegt hij toch dat de politieke toestand op Ceram gunstig is; daar wordt aangetoond hoe wij. . . . . „door tactvol en bezadigd optreden veel kunnen bijdragen tot beschaving en welvaart."

En ziet, . . . dat „tactvol en bezadigd optreden" geschiedt door de zoo

gesmade posthouders; de bemoeienis van den resident is immers, wegens de gebrekkige stoomgemeenschap, slechts luttel. . .

In ieder geval: als het nu op Ceram zoo goed gaat, is er ook geen noodzaak tot verandering!"

Met betrekking tot de schrielheid wordt nog gereleveerd dat Amboina volgens den heer Van Kol een jaarlijksch deficit van $^1/_3$ millioen oplevert en dat eene vermeerdering daarvan voor eene niet dringend noodzakelijke bestuursuitbreiding bezwaarlijk te rijmen is met eene den 22sten November jl. door hem gedane uitspraak, toen hij het uitbreiden van onze bestuurstaak op de Buitenbezittingen qualificeerde als een „roekeloos, en tegenover den Javaan misdadig bedrijf?"

* * *

De rijstcultuur op Java. Het *Alg. Handelsblad* van 12 Sept. jl. bespreekt een bericht uit de Indische bladen van 7 Augustus, jl. luidende:

„De regent van Modjokerto heeft een proef genomen met het planten van carolina rijst waarvan hij de bibit uit Amerika ontving.

„Eerst plantte hij op zijn erf en daarna op de sawah en wel met een schitterend resultaat.

„Een volledig verslag van zijn proef en de uitkomsten daarvan bood hij den resident van Soerabaja aan, met het verzoek de regeering daarmee in kennis te stellen".

Dit bericht bracht het blad o. a. op eene circulaire van den Gouverneur Generaal Loudon van 15 Juni 1873, waarin gezegd werd:

„De ondervinding leert dat een bouw sawah, wanneer alles meeloopt, 80 à 100 pikols padi kan opleveren, terwijl, wanneer slechts aan de voornaamste eischen van een goeden landbouw worde voldaan, eene productie van 40 à 50 pikols per bouw... niets bijzonders behoeft te zijn.

„Vergelijkt men nu met deze cijfers de gemiddelde opbrengst, in de meeste gewesten van Java verkregen, dan valt het duidelijk in het oog, dat de rijstcultuur kwijnende is en opbeuring behoeft...."

„De gemiddelde opbrengst wordt nu," zegt het blad, „over geheel Java, jaarlijks geschat op ca. 24 pikols. Zou het ook waar kunnen zijn dat men door het gebruik van goede zaadpadie, de productie kon verdubbelen of verdriedubbelen?

Zoo ja, dan zou door aanvoer uit Amerika of Noord-Italië misschien met weinig kosten bijzonder veel nut kunnen worden gesticht.

De zaak is wel zeer ernstige overweging waard, en met groote belangstelling wachten wij nadere berichten omtrent de uitkomst der Modjokertosche proef af."

* * *

De Witte-Kruis-kolonie te Salatiga. Ons kwam het eerste nummer ter hand van een *Witte-Kruis-Blad* onder redactie van den heer A. van Emmerik, te Salatiga, die aan het hoofd van bedoelde kolonie staat en het blaadje niet in de eerste plaats uitgeeft om er geldelijken steun aan te ontleenen voor de kolonie, maar vooral om gelegenheid te hebben een hartelijk woord tot zijne lezers te richten als een gevolg van het nieuwe leven dat in hem is opgeweld nu hij zich is gaan wijden aan den dienst van God en van de menschheid.

De genesis der Witte-Kruis-Kolonie wordt door hem beschreven. In November van het vorige jaar had hij met zijn vrouw nog het beheer over het rusthuis van het Leger des Heils te Salatiga en kwam toen in gesprek met den hoofdonderwijzer W. van der Spek aldaar, die hem voorstelde de bedelaars van die plaats eenige malen in de week op zijn erf te verzamelen om hen daar stoffelijk te helpen en zoo mogelijk ook op andere wijze wel te doen. Een comité dat zich verantwoordelijk stelde voor de financiëele gevolgen werd gevormd en al spoedig ruim ƒ 100.— verzameld. In zeer korten tijd wisten al de gebreklijdenden onder de Javanen te Salatiga waar zij een flinke portie voedsel, eenige centen en ongekookte rijst konden krijgen. Gedurende de eerste weken was de aanblik op de verzameling „ellende" op het erf van den heer v. E. op de uitdeelingsdagen bijna ondragelijk.

Vrouwen als geraamten, in vieze lompen met uitgeteerde kinderen, vermagerde, uitgeputte mannen, velen met afzichtelijke beenwonden, blinden, kreupelen, verminkten; en allen een uitdrukking in het gelaat sprekende van stuitend schrokkige begeerte naar voedsel.

Toen later nieuwe bijdragen inkwamen, o.a. namens de Vereeniging Oost en West, besloten de heer v. E. en zijn vrouw een begin van uitvoering te geven aan een reeds lang gekoesterd plan om eene kolonie te vormen, waar zij de menschen de noodige hulp konden verschaffen. Hunne twee kleine toevluchten waren spoedig overvol. Er waren menschen, die het een voorrecht schenen te achten om in de stal en onder de boomen op hun erf te mogen slapen. Verscheidene bliezen daar den laatsten adem uit. In de eerste dagen van Mei hadden zij soms vier à vijfhonderd personen op hun erf. Intusschen nam de steun van buiten toe. Er werd vervolgens aan den heer v. E. gevraagd of hij de zorg voor een groot aantal inlandsche weezen op zich wilde nemen, welk aanbod onvoorwaardelijk werd aangenomen. Eene erfpachtsaanvrage werd ingediend, terwijl hij er dadelijk werk van maakte om een stuk grond groot 11 bouw, gelegen in het midden der aangevraagde gronden, aan te koopen ten einde daarop woningen te zetten, waarin de kinderen geherbergd konden worden. Op ultimo April was de plaats nog eene wildernis en 14 dagen later waren hij, zijn gezin en helpers alsmede een groot aantal armen en gebrekkigen van Salatiga er op gehuisvest; eenige dagen later had men er een geregelde en ruime toevoer van water uit een op drie paal afstands gelegen bron.

Het spreekt van zelf dat deze onderneming dringend steun behoeft, daarom verspreidt de heer Van Emmerik tevens kaarten, waarop men zich op een of meer exemplaren van het maandelijksch verschijnend blaadje kan abonneeren tegen ƒ 2.50 's jaars.

Omtrent den huidigen toestand in de kolonie leest men in de Indische bladen dat de maand Juli tengevolge van allerlei ziekten onder de kinderen en kolonisten een zeer moeilijke en pijnlijke maand is geweest. De hevige winden, die geheerscht hebben, waren daar zeker niet onschuldig aan, ofschoon in aanmerking dient te worden genomen dat de kinderen voor het grootste gedeelte afkomstig zijn van malaria-streken met een gestel, ondermijnd door gebrek en verwaarloozing.

Het aantal zielen in de kolonie bedroeg op ultimo Juli 107 volwassenen en 220 kinderen of te zamen 327. De dagelijksche uitgaven voor voeding,

daaronder begrepen die voor de zieken en de Europeesche opgezetenen, bedragen plm. *f* 25.— Met het bouwen was men nog niet geheel klaar. Na een opsomming van ontvangen giften zegt de heer v. E. dat hij het 't beste vindt als men zich zonder geldelijken steun van het Gouvernement door de moeilijkheden heenslaat. De volwassenen en de kinderen, die gezond zijn, zijn flink aan het werk. De bedoeling schijnt de jongens in het landbouwbedrijf op te leiden en ze wat lezen, schrijven en rekenen te leeren, de meisjes de meest noodzakelijke handwerken.

* * *

Onderscheidingen voor bekwame dessahoofden worden in de Augustusafl. van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* door den Regent van Demak aanbevolen. Na de geringe waarborgen besproken te hebben, welke de bepalingen op de goedkeuring der verkiezing van die hoofden, opleveren, zoodat zij kunnen behooren tot de klasse van landbouwers, industrieelen, kooplieden, daglooners, pakkendragers, boodschaploopers, sjouwerlieden of koelies en wat dies meer zij, terwijl zij geen speciale opleiding hebben genoten, schetst de schrijver den omvang en het gewicht van hun ambt. Of ze allemaal en in alle opzichten vertrouwbaar zijn, wil hij hier niet behandelen maar het toeval wil dat er onder die burgervaders personen worden aangetroffen, die gezond verstand bezitten, zich geschikt en bekwaam toonen en tevens goede landsdienaren zijn. Dit kan worden afgeleid uit het feit dat er dessahoofden zijn die 30, 40, ja 50 en meer jaren dienst tellen, zonder aanleiding te hebben gegeven tot ernstige ontevredenheid over de wijze, waarop de aan hen toevertrouwde belangen worden behartigd. Plichtsbetrachting als de onderwerpelijke verdient vooral beloond te worden bij deze onopgeleide personen, die jaren achtereen tot tevredenheid hunner meerderen aan de eischen van een afwisselend bestuur met dikwijls strijdige inzichten wisten te voldoen. De eenige belooning is echter de bronzen ster (B. B. 3179) na dertigjarigen dienst. Eene hoogere onderscheiding is niet mogelijk. Wil men ze geen eereteeken toekennen, dat slechts voor voornamere hoofden bestemd is, dan geve men hun als waardeering der langdurige trouwe diensten vergunning om een ambtstitel of pajong te voeren, gelijkstaande met die van een der mindere Inlandsche ambtenaren. „Een en ander heeft geen geldelijke uitgaven ten gevolge," zegt de schrijver, „en valt meer in hun smaak dan medailles of sterretjes niet van edel metaal gemaakt."

* * *

Is de Javaansche landbouwer een knoeier? In een zeer waardeerend overzicht van het artikel uit onze Augustus-afl., waarin de heer Walbeehm de Tabakscultuur in Rembang beschrijft, put het *Alg. Handelsblad* van 9 Sept. jl. uit dit laatste eenige argumenten tegen de klacht van den heer Schmalhausen dat de tegenwoordige Javaan op landbouwgebied een knoeier zoude zijn. Daar het artikel van den heer Schmalhausen ook nog velerlei andere tegenspraak uitlokte, deelen wij mede dat hij zich voorstelt in eene volgende aflevering van dit tijdschrift van repliek te dienen.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

De heer Faes en de geschiedenis van Buitenzorg door Dr. F. de Haan.

In een zestigtal bladzijden bespreekt Dr. F. de Haan, in de afleveringen 2 en 3 van deel LXV van het tijdschrift uitgegeven door de Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw, Faes' „Geschiedenis van Buitenzorg", uitgegeven door diezelfde Maatschappij.

Dr. de Haan onderscheidt vooral twee zaken in het boek van den oud-resident Faes; de daarin behandelde rechtskwesties en de eigenlijke geschiedenis.

„Ook na het werk van onzen schrijver hangt de geschiedenis van „Buitenzorg nog in de lucht, ik bedoel, de geschiedenis in algemeeneren „zin en niet die der juridische verhouding van de opgezetenen, landheeren „en Staat, welke, naar ik meen, door den heer Faes voldoende en in elk „geval met groote scherpzinnigheid is gefixeerd." Zoo luidt het oordeel van Dr. de Haan en deze staaft zijne bewering, dat de heer Faes zich het schrijven van de geschiedenis al te gemakkelijk heeft gemaakt, op velerlei wijzen.

De recensent geeft in een paar trekken [1]) aan, hoe de geschiedenis van Buitenzorg van vóór 1744 geschreven had kunnen zijn, uit welke schets, voor dat tijdvak, beter inzicht wordt verkregen van die vóórgeschiedenis dan de heer Faes vermocht te geven.

De vraag rijst of deze laatste, de Dagregisters, behalve enkele reeds gedrukte, verwaarloosd heeft als bron voor zijn werk; „uit zijne ('s schrijvers) „woorden zou men concludeeren dat bij wijze van hooge uitzondering in „het Dagregister van 1689 op een paar plaatsen mededeelingen omtrent de „Ommelanden voorkomen, terwijl dergelijke berichten vrij talrijk zijn en „zeer wel tot een samenhangend geheel kunnen worden gecombineerd"; aldus weder Dr. de Haan [2]), die verder verschillende staaltjes van onjuistheden en oppervlakkigheid op historisch gebied, in 's heeren Faes' werk aanstipt [3]); het geheele hoofdstuk I, behandelende de geschiedenis van Buitenzorg tot 1744 wordt onvolledig, onjuist en onsamenhangend genoemd.

Ook heeft de schrijver blijkbaar de resolutiën van Heemraden niet geraadpleegd, waardoor hem de geschiedenis der padi-tienden, door kampong Baroe even als andere landen aan de Compagnie geleverd onbekend is gebleven; en toch lag het voor de hand dit te doen, daar behalve Gouverneur-Generaal en Raden en den Commissaris over den Inlander, de Heemraden de eenigen zijn geweest, die tijdens de Compagnie iets met de Ommelanden en Buitenzorg te maken hebben gehad. [4])

Evenzeer moet worden aangenomen dat de schrijver de Proceedings van den Luitenant-Gouverneur in Rade als bron voor de geschiedenis van het

[1]) Zie bladz. 105 t/m. 108 van afl. 2.
[2]) Zie bladz. 118 van afl. 2.
[3]) Zie bladz. 119 t/m. 121 van afl. 2; terwijl op bladz. 127 en 128 van afl. 2 en op bladz. 157 en 158 van afl. 3 op meerdere onnauwkeurigheden wordt gewezen.
[4]) Zie bladz. 122 van afl. 2.

Engelsche tijdvak heeft verwaarloosd, daar hij anders niet zou gezegd hebben dat de kwestie omtrent het karakter van het eigendomsrecht der eigenaren van de landen, vroeger aan de particulieren in eigendom afgestaan, tijdens het Engelsche tusschenbestuur onaangeroerd werd gelaten [1]).

De bewering van den heer Faes als zouden de opgezetenen der benedenlanden geene diensten aan de Compagnie hebben gepresteerd en als zoude ook vóór het optreden van Daendels meer dan $^1/_{10}$ der padiproductie van de bevolking zijn geëischt, wordt door Dr. de Haan weersproken, met verwijzing naar de papieren van Nicolaus Engelhard, te vinden in 's Lands Archief te Batavia, die echter door den heer Faes niet schijnen te zijn geraadpleegd [2]).

In 't kort Dr. de Haan wijst er op dat vele kwesties, waarover eindeloos is gedisputeerd eigenlijk heel geen kwesties kunnen heeten en dat nooit zouden zijn geworden, wanneer men de zaken maar behoorlijk had onderzocht. Zoo citeert Dr. de Haan bijv. een Resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden van 1748 waaruit de vraag of de landheeren al of niet het recht hadden de opgezetenen te verjagen, is op te lossen en welke resolutie „als „zij onzen auteur bekend ware geweest hem veel geschrijf zou hebben bespaard [3])."

Op meer dan eene plaats toont de recensent aan, dat de schrijver telkens tracht de handelingen van Daendels te verbloemen en goed te praten, en dit meermalen ten koste van Nicolaus Engelhard, waarvoor dan de gegevens herhaaldelijk geput worden uit de biographie, die Dr. de Haan over dezen laatsten schreef [4]) maar die door den heer Faes niet altijd juist begrepen schijnt of waaruit door dezen gevolgtrekkingen worden gemaakt, die er niet uit af te leiden zijn.

Uit de recensie van den heer de Haan blijkt een breede, diepgaande kennis, berustende op langdurige en nauwgezette archiefstudie, van de verhouding tusschen de bevolking der Ommelanden, dier Hoofden en de Compagnie, van de historische rechten en verplichtingen van opgezetenen en landheeren, van de eigenaardige toestanden in de Omme- en Bovenlanden en van de opvattingen, die in den Compagniestijd in het algemeen geldende waren.

Het ware te wenschen dat Dr. de Haan de door hem verkregen kennis tot één geheel verwerkte, dat hij zelf eene geschiedenis van Buitenzorg of nog beter eene geschiedenis van de particuliere landen in West-Java schreef. Bij een overdracht van de particuliere landen aan den Staat, waartoe het toch eenmaal zal moeten komen, zou de archief-kennis van Dr. de Haan stellig van groot nut zijn; de historische wederzijdsche rechten en verplichtingen schijnen hem, beter dan iemand anders, bekend te zijn [5]).

In ieder geval is het zaak, bij de bestudeering van Faes' geschiedenis, hoezeer ook aan diens juridische beschouwingen recht moet worden gedaan, de recensie van Dr. de Haan mede te raadplegen.

B.

---

[1]) Zie bladz. 174 en 175 van afl. 3.
[2]) Zie bladz. 178 van afl. 3.
[3]) Zie bladz. 124 en 125 van afl. 2.
[4]) Zie „De historie van een oudgast" in het Tijdschr. v. h. Batav. Genootschap, deel XLIII, afl. 3 en 4.
[5]) Zie bladz. 114 t/m. 116 van afl. 2 en bladz. 169 en 170, 171 t/m. 175 van afl. 3.

DRIE VREEMDELINGEN IN ONZEN ARCHIPEL.

Ernst Haeckel. *Aus Insulinde.* Malayische Reisebriefe. — Mit 72 Abbildungen, 4 Karten im Text und 8 ganzseitigen Einschaltbildern. Bonn, Emil Strauss 1901.

Dr. K. Giesenhagen. *Auf Java und Sumatra.* Streifzüge und Forschungsreisen im Lande der Malaien. — Mit 16 farbigen Tafeln und zahlreichen Abbildungen im Texte sowie einer Kartenbeilage. — Leipzig, B. G. Teubner 1902.

Adolphe Combanaire. *Au pays des Coupeurs de Têtes.* A travers Bornéo. Avec une photographie et une carte. Paris, Plon, Nourrit et Cie.

Wanneer we hier de drie bovenomschreven boeken alsnog aankondigen dan geschiedt dit, vooral wat het eerste betreft, met de gedachte aan uitstel waarvan spreekwoordelijk afstel dreigt te komen. Ook heeft dit drietal boeken zeer weinig onderling gemeen of 't moest wezen, dat de auteurs vreemdelingen zijn, die hunne indrukken over onzen Archipel op zeer verschillende manier hebben weergegeven.

Het boek van professor Haeckel [1]) is in de eerste plaats een aardig, een gezellig boek. Het riekt volstrekt niet naar de lamp en er is niets professoraals in. Men weet trouwens hoe het ontstaan is. Onderweg naar Indië en ook gedurende zijn verblijf aldaar, schreef Haeckel geregeld brieven, die het eerst zijn verschenen in de *Deutsche Rundschau* en daarna werden aangevuld en verwerkt tot een geïllustreerd boek. Het is goed om dit in het oog te houden, omdat sommige gedeelten een zuiver journalistiek karakter dragen. Zoo, om een voorbeeld te noemen, de zeer uitvoerige beschrijving van het leven aan boord van een der groote booten van den Norddeutschen Lloyd, waarbij zelfs de volledige menu's worden overgelegd. Ook op de terugreis geeft Haeckel van zijn ervaringen aan boord vele bijzonderheden en daarbij zijn ontmoeting met den Russischen schilder Wereschtschagin, benevens een luimige karakteristiek van sommige alleenreizende Engelsche dames. Uit dergelijke passages vooral leert men den auteur waardeeren als een joviaal man, wiens geleerdheid hem niet in den weg zit, maar die als een gewoon sterveling rondkijkt en bijwijlen heel grappig uit den hoek kan komen. Te meer te waardeeren wanneer men bedenkt, dat deze geleerde reeds een hoogen leeftijd heeft bereikt.

Met deze reis werd een illusie verwezenlijkt. In 1881 maakte hij een studiereis naar Ceylon en sedert had hij zich steeds voorgenomen ook in het bijzonder onzen Archipel te bezoeken, meer bepaald in het belang van zijne veeljarige studie over de lagere organismen van de wereldzee. Daarbij hoopte hij ook nieuwe bijdragen te verzamelen voor een plaatwerk, waarvan het eerste gedeelte reeds was verschenen. Dit doel schijnt te zijn bereikt, want, als een voorproef van den nog te verwachten, meer wetenschappelijken

---

[1]) Van dit werk is sedert eene vertaling verschenen, getiteld: Haeckel (Ernst). Uit Insulinde. Vertaald door dr. H. H. Juynboll. Met 72 afbeeldingen, 3 kaarten in den tekst en 8 groote platen. Leiden, A. W. Sijthoff (VI—303 blz.). RED.

arbeid, zijn in dit boek reeds tal van vignetten opgenomen, ter illustratie van de gedeelten waar meer de geleerde dan de tourist aan het woord is.

Intusschen, van de wetenschappelijke resultaten zijner reis is -- gelukkig voor den lezer die ondersteld wordt een leek te zijn, — niet al te veel sprake. De professor staat zelden in den katheder, maar hij vertelt eenvoudigweg zijne ervaringen.

Aan den Plantentuin van Buitenzorg is een geheel hoofdstuk gewijd en aangenaam is het te lezen, met hoeveel lof de schrijver deze instelling beschrijft, hoe groote bewondering hij heeft voor hetgeen daar tot stand is gebracht en in welke vleiende en vereerende termen hij den arbeid en het streven van zijn vriend Treub roemt. Trouwens, van dergelijke ingenomenheid geeft de schrijver op vele andere bladzijden blijk, waar hij dank betuigt voor een gastvrij onthaal of voor een vriendelijk geleide.

Niet in alle opzichten is professor Haeckel gelukkig geweest op zijn perigrinatio in Insulinde. Vurig had hij gehoopt ook de Molukken te kunnen bezoeken, waartoe professor Max Weber te Amsterdam een reisplan had opgemaakt. Door een rheumatische aandoening moest hij dit echter opgeven, en in de plaats kwam nu een bezoek aan Sumatra's Westkust. Doch ook hierbij trof hem tegenspoed. Even na zijn aankomst te Padang, deed hij een val die hem tot stilzitten verplichtte. Hij was daarbij de gast van den heer Th. Delprat en had aldus gelegenheid de hooggeroemde Indische gastvrijheid in haar vollen omvang te leeren kennen. Door dit ongeval moest het verblijf ter Westkust beperkt blijven tot enkele korte uitstapjes, maar de schrijver had toch gelegenheid zijn tijd goed te besteden.

Het zeer lezenswaardige boek is op werkelijk voortreffelijke wijze geïllustreerd, voor een deel met behulp van photographie, voor een ander deel met reproductie van gewasschen teekeningen. Elders reeds is bij een der afbeeldingen een grappige vergissing opgemerkt. Een plaat waarop zeer kennelijk drie Bataksche vrouwen zijn afgebeeld, draagt het onderschrift „Eine Batta-Familie. Ein Mann mit seinen zwei Frauen". Dezelfde foto werd reeds gereproduceerd bij een artikel van controleur Westenberg over de Bataks, in *Eigen Haard*. Toen nu de redactie van dat tijdschrift professor Haeckel hierop opmerkzaam maakte, mocht zij het aardige briefje ontvangen, dat we hier gemachtigd zijn te citeeren.

„Die Sexual Correctur der Fig. 63 meiner „Insulinde" (Batta — 3 Weibchen!!!) war mir um so komischer, als auch in Fig. 54, wie ich leider zu spät erfuhr, beide Geschlechter verwechselt worden sind: dieses „Paar" (Mentawei) besteht aus 2 Männchen!! In beiden Fällen wurde ich vom Geber der Photographie falsch berichtet. Man sieht, wie schwer beide Geslechter — ohne Kenntniss der entscheidenden Organe! — zu unterscheiden sind!"

Dat komt er nu van, professor, — zou men geneigd zijn te zeggen, — wanneer men plaatjes aanneemt en afdrukt zonder dat men daar ter plaatse zelf is geweest. Evenwel, hierin ligt een zeer onbillijk verwijt. En bovendien, elke schijn van kritiek zelfs moet verdwijnen bij een blijmoedigheid als te lezen is in dat briefje en trouwens in het geheele boek.

Het werk van professor Giesenhagen, hoogleeraar in de botanie te München, ziet er zeer aantrekkelijk uit, met den fraaien band waarop de kapala van

een sarong is nagebootst en met vele afbeeldingen naar foto's, waarbij de Delische van den heer Kleingrothe vooral een fraai vertoon maken. Een boek van een Duitsch geleerde doet ons Nederlanders licht denken aan omslachtigen zinbouw en in 't algemeen aan lectuur die allerminst onderhoudend, maar zwaar-op-de-hand is. Geen van beide is echter het geval. Meer dan in het vorige gevoelt men dat hier een „professor" aan het woord is, maar het „an und für sich" dat wel een kenmerk is van den bedoelden stijl, dringt zich niet op, en, al is de schrijver niet juist zoo joviaal en gemoedelijk als zijn beroemde ambtgenoot uit Jena, zijn werk laat zich bij alle deftigheid aangenaam lezen. Ook deze reiziger is vol lof over 's Lands Plantentuin, maar van een uitvoerige beschrijving acht hij zich ontheven door de „botanische Tropenreise" van Haberlandt. Meer ruimte wordt door hem gewijd aan zijne reis door de Preanger, waar hij achtereenvolgens de rijstbouw en de cultuur van thee, koffie, cacao beschrijft. Dit hoofdstuk wordt besloten met het relaas van een tocht naar de Gedeh. Het daarop volgende uitstapje naar de Vorstenlanden geeft den schrijver voornamelijk stof tot een beschrijving van suiker- en indigocultuur, benevens tot een fraai geïllustreerd gedeelte over de Hindoemonumenten.

Naar Batavia teruggekeerd, richtte de professor zich thans naar Sumatra, eerst naar Palembang, het „Maleische Venetië", vanwaar hij onder den steun en voorlichting van den resident, van den heer IJzerman en overste Christan, langs Moeara Enim, naar de Merapi en naar Lahat trok, aldus óók een werkelijken tocht dwars door Sumatra makende. Van Benkoelen ging hij per „Carpentier" naar Padang en maakte vandaar een reisje naar de Padangsche Bovenlanden. Bij uitzondering treft men in dit gedeelte een episode waar de algemeene waardeering over toestanden en personen door een werkelijke grief wordt verbroken. Te Sawah Loento gebeurde het nl. dat de plantenzoeker des professors in zijn arbeid werd gestoord door een gewapenden oppasser („Uppas") van den controleur. Over dit „seltsame Erlebnisz" is de professor zeer vertoornd, en de controleur krijgt er geducht van langs. („Der kleine Gernegrosz hat, wie es scheint, einen unwiderstehlichen Drang in sich, wie ein neugebackener Unteroffizier das Bisschen Ambtsgewalt, dasz ihm in seiner untergeordneten Stellung zusteht, gegen Jedermann hervorzukehren. Man sagte mir, dasz in ganz Sawah Lunto keine Büffelkuh ein Kalb zur Welt bringen dürfe ohne die ganz spezielle Erlaubnisz des Hernn Kontroleurs"). Overigens heeft de reiziger van het B. B. niets dan hulp en vriendelijkheid ondervonden.

Na een vluchtig bezoek aan Atjeh — waar de toenmalige kapitein Van Daalen hem o. a. te Selimoen recipieerde, — ging de professor over Penang naar „Das Tabaksland Deli". Hij had echter niet ongestraft gewandeld onder palmen en waringins; kortom, in Medan werd hij ziek en moest veel geduld oefenen. Maar daarbij leerde ook hij de Indische gastvrijheid kennen, en niet zonder reden ziet men het boek opgedragen aan den Duitschen consul-generaal te Batavia, maar tegelijkertijd aan Dr. Maurer, directeur van het hospitaal der Deli-Maatschappij. Na zijn herstel heeft de schrijver toch nog ter Oostkust verschillende uitstapjes kunnen maken, welke hem de stof leverden voor vrij uitvoerige beschrijvingen van de tabakscultuur.

Over 't algemeen heeft de professor een voorspoedige reis gehad, maar een-

maal kwam hij in ongelegenheid door een journalistieken canard. Een telegram uit Amsterdam aan een blad te München meldde, dat op Java en Sumatra een verschrikkelijke aardbeving was geweest en dat bepaaldelijk in den „vasalstaat" Tjiandjoer 14 plaatsen en 1500 menschenlevens werden vernietigd! Toen nu professors verwanten in München berekenden, dat hij juist in die dagen in de Preanger moest zijn, gaf dit aanleiding tot seinen over en weer, wat heel veel moeite en geld kostte vóór en aleer men in München de zekerheid had, dat de professor springlevend was en die verschrikkelijke aardbeving zich had bepaald tot een lichte dreuning.

Hiermede hebben we althans enkele zaken uit het fraaie boek aangestipt.

Het derde geschrift dat we hier nog met enkele woorden ter sprake wenschen te brengen, staat op een geheel ander plan dan de beide vorige. Hier is geen Duitsche geleerde aan het woord maar een Fransche technicus, die het oerwoud intrekt om de beste soort van getah pertja te zoeken voor de bekleeding van onderzeesche kabels. Adolphe Combanaire is van Serawak uit Zuidwaarts getrokken en heeft toen heel Borneo doorkruisd, juist in omgekeerde richting als de helden van Perelaer's „ethnographischen roman". 't Is niet alles erg nauwkeurig wat deze schrijver mededeelt, maar, wanneer hij o.a. beweert, dat er in 1857 bij een opstand in Serawak even 40,000 Chineezen om hals werden gebracht; of elders, dat de duizenden (!) Franschen die na de Commune zich lieten aanwerven te Harderwijk den reeds honderdjarigen (!) Atjeh-oorlog hebben beëindigd (!), dan kunnen we dat kalm rekenen tot de bekende Fransche vluchtigheid. In werkelijkheid is dit een vroolijk boek vol avonturen maar met een goede dosis *blague*. Men zou te ver gaan, om gelijk een Indisch dagblad deed, het geheele boek voor pure fantasie te houden. Hoe zou men trouwens aan de echtheid, aan het werkelijk gebeurde daarover twijfelen, nu de meest bevoegde ten deze — *j'ai nommé* Dr. Nieuwenhuis — het reeds voor echt heeft erkend? Maar er is toch één element, dat voor dergelijken twijfel wel aanleiding geeft. Deze heer Combanaire slaat nl. bij het relaas zijne zwerftochten zulk een potsierlijken toon aan, hij is zulk een geweldige held, dat de vergelijking met den beroemden Tartarin de Tarascon zich telkens opdringt. Dat begint al in de voorrede, waar hij verschillende bedenkingen over mogelijke gevaren op zijn reis, besluit met deze exclamaties:

Alors! tout bien pesé! Qu'est ce que je risque? Ma peau . . . .
Ça ne compte pas!
En route!

In Serawak brengt hij eerst Radja Brooke en daarna diens ambtenaren in verbazing over de ongehoorde manier waarop hij, zonder bediende zelfs, op weg gaat. Reeds in den aanvang komt hij in groote moeilijkheden, wordt gevankelijk opgebracht naar den radja van Song Kong en daar behandeld als een spion. Maar hoewel hij in doodsgevaar verkeert, kan niets of niemand zijn heldenmoed breidelen. Men begrijpt niet goed wat voor een landsman hij is: „Orang Française" verstaat men niet. Daar krijgt hij echter een prachtigen inval en trotsch vraagt hij den radja of men dan nooit gehoord heeft van de „Orangs-Didon"? Dan is opeens de toestand veranderd: „et le mot circule dans le cercle des chefs: orangs Didon, *Orangs-Brani:* les hommes courageux!"

Genoeg, dat hij zich er altijd doorheen slaat, want tegen zijn onverschrokkenheid is niets bestand. Onderweg maakt hij jacht op krokodillen (hij mist nooit, maar de kaailui zijn zoo hardhuidig, dat hij wel eens tweemaal moet schieten voor ze in het stervensuur hun bek opensperren), idem op bevers, op orang oetans en, ongerekend veel klein gedierte, schiet hij ook een rhinoceros. Ter afwisseling vangt hij ook fabelachtige vlinders. De Dajaks aanbidden hem schier, vooreerst omdat hij in de rol van geneesheer voornamelijk ricinus olie uitdeelt, maar vooral om zijn onuitputtelijke royaliteit. 't Is werkelijk ongelooflijk hoeveel tabak, sigaren, flesschen met arak en jenever de man op zijn tocht heeft meegenomen en uitgedeeld. En dat alles ongerekend een kapitaal aan fooien.

Tegenover den titel staat een portret van dezen orang Didon: een stevige dikke Franschman met sikbaard en sierlijk gekrulde knevels, kijkend met den heldenblik dien Maleiers noch Dajaks konden weerstaan.

Summa summarum is het een aardig en in den bedoelden zin soms ook een erg amusant boekje. Het riekt wat naar „bouillabaisse" en herinnert aan de Cannebière, maar daarom is het volstrekt niet *blague* alleen.

H. v. d. P.

Etude de géographie humaine; *l'Irrigation* ses conditions géographiques, ses modes et son organisation dans la péninsule ibérique et dans l'Afrique du Nord par JEAN BRUNHES, Professeur de Géographie à l'Université de Fribourg et au Collège libre des Sciences sociales de Paris. Paris. — C. NAUD. Editeur. — 1902.

Als hoogleeraar in de aardrijkskunde heeft de heer Brunhes het vraagstuk der bevloeiingen van uit een meer algemeen en wijsgeerig standpunt willen beschouwen en hij behandelt in zijne inleiding de vraag, welke geographische feiten het onderwerp van zijn studie behooren uit te maken.

Terwijl tot de zuiver physische aardrijkskunde het onderzoek behoort naar de wijze waarop en de mate waarin het water als voortbrengsel van natuurverschijnselen den mensch als onontbeerlijke levensvoorwaarde ten goede komt, brengt de vraag op hoedanige wijze en voor welke doeleinden hij van dat water gebruik maakt, de zaak op een meer speciaal onderdeel van de aardrijkskunde over, door den schrijver de „géographie humaine" genoemd, want hier treden de factoren van menschelijk begrip en van menschelijke energie op, die een eigenaardig soort en dikwijls een algemeen type van werkzaamheid kenmerken, welke zich geheel aan de omstandigheden zoude aansluiten, als de mensch zijn krachten en middelen altijd volkomen aan de hem omringende natuur kon aanpassen.

Om partij te trekken van het water moet het in den regel tusschen vele individuen verdeeld worden: hoe grooter die verdeeling hoe minder elk er van krijgt. Dit heeft weder eene strenge in bijzonderheden afdalende reglementeering ten gevolge en terwijl dit nauwgezette en gedetailleerde waterbeheer schijnbaar onafhankelijk is van de geographische omstandigheden, heeft de schrijver willen aantoonen dat het in werkelijkheid wel degelijk daarmede

verband houdt. Wel bestaat er geen absoluut determinisme, maar er bestaat overeenstemming tusschen bepaalde verschijnselen op het gebied van de physische en van de menschkundige geographie, evenals die bestaat tusschen de natuurlijke omstandigheden en den aard van het landbouwbedrijf. Wel kan de mensch trachten kunstmatig daarvan af te wijken, door bijv. bepaalde druivensoorten in Engeland in warme kassen te telen, door de vanille in sommige deelen van Europa te kweeken, doch die kostbare kunstmatige hulpmiddelen zijn eene erkenning van den overwegenden invloed der geographische gegevens. Zelfs waar de mensch schijnbaar geheel vrij is zooals in het bouwen van zijn woning, wordt toch het meerendeel der inwoners van bepaalde streken er toe gebracht om bij voorkeur gebruik te maken van de bouwstoffen onder hun bereik en hun huis te plaatsen en in te richten in overeenstemming met de topographische en atmospherische invloeden, zoodat het gewone woonhuistype en vooral het landhuis een van de merkwaardigste en meest afwisselende onderwerpen van de menschkundige aardrijksbeschrijving uitmaakt.

Op denzelfden voet als het geval is met landbouwbedrijf en huizenbouw meent de schrijver dat de verschillende wijzen van gebruik, verdeeling en beheer van het bevloeiingswater feiten zijn welke tot het genoemde speciale onderdeel der geographie behooren. Het ordenen en beschouwen van die feiten tracht hij op de aangewezen wijze tot eene wetenschappelijke methode op te voeren.

In het tweede gedeelte van zijn inleiding gaat hij na welke landstreken het meest geschikt zijn om de exploitatie van het water door den mensch als aardrijkskundig verschijnsel in het licht te stellen. Gaat men bij het bestudeeren van cultures of mijnbouw in de eerste plaats een onderzoek instellen in de streken, waar de beschouwde producten het overvloedigst zijn, bij de voorgenomen studie over het watergebruik zal men zich integendeel in het bijzonder wenden tot de landen, waar het schaarsch voorkomt, omdat juist daar de menschelijke werkzaamheid op dit gebied het grootste is en de „waterindustrie" de meeste inspanning vordert. Uit dit oogpunt is de woestijn de plaats, welke de meest vernuftige en zelfbewuste pogingen van den mensch heeft opgewekt en het is daar dat het water die eigenaardige vormen van samenleving en van toepassing van den menschelijken arbeid op dat water als geographisch verschijnsel in het leven heeft geroepen, welke men de „Oasen" noemt.

Terwijl het begrip woestijn verschillende geographische toestanden omvat, is het zoowel toepasselijk op geheel dorre streken, als op zoutsteppen en op de hammada's of steenbodems, waarbij deze alle één kenmerk, watergebrek, gemeen hebben. Is er nog plantengroei genoeg voor veevoeder dan kan de mensch er als nomade leven, door van de eene weide naar de andere te trekken, als hij zich maar beweegt langs lijnen waar af en toe bronnen of putten worden aangetroffen. Anderen, die den landbouw beoefenen, zijn vaster en enger aan het aanwezige water gebonden en ontwikkelen hunne werkzaamheid in de buurt er van, het zijn de bewoners van die oasen.

Ziet men voorloopig af van de historische scheiding tusschen Europa en Afrika, dan vormen de landen rondom het groote bekken, door de Middellandsche Zee gevormd, juist een geschikt veld voor het onderzoek dat de schrijver zich voorstelt.

Zonder die waterplas van 3 millioen vierkante kilometers zoude de woestijn-

invloed van de Sahara zich op veel hoogere breedte doen gevoelen. In tegenstelling van het klimaat van West- en Centraal-Europa is dat van de boorden dier zee droog en helder, hetgeen zich weerspiegelt in den struikachtigen plantengroei. De voornaamste beteekenis van deze zee is evenwel dat zij een zoo groot uitdampingsbekken vormt, waardoor de omliggende landen eene vrij groote relatieve vochtigheid genieten en waarbij zich meestal vrij overvloedige winterregens voegen. In het algemeen wordt de tegenstelling tusschen het waterrijke Europa en het woeste Afrika er door gematigd. Vooral teekent zich die geleidelijke overgang in het westen, waar het Iberische schiereiland en het land benoorden den Atlas zulk een overgangsvorm voorstellen. Achter het beschouwde kustterrein vindt men in Spanje het Iberische bergplateau, in Afrika de Atlas en aan weerskanten onvruchtbare steppen, die zich over groote uitgestrektheden uitbreiden, doch waarin zich bebouwde enclaves bevinden, door menschelijken arbeid en oordeelkundig gebruik van het beschikbare water tot stand gebracht. In dit gedeelte van Spanje en Barbarije vindt men eene eigenaardige opvolging van streken met woeste plekken, hier en daar afgebroken woestijnen en geheel woeste gebieden, alzoo eene geographische volgorde met zeer gevariëerde bijzondere gevallen. Binnen dit gebied wil de schrijver niet alle irrigatiegebieden afzonderlijk beschouwen, maar slechts de meest typische voorbeelden van gebruik, verdeeling en reglementeering van het water aanduiden.

Volgens hem is in de geschriften van verschillende speciale onderzoekers het aardrijkskundig verband tusschen de natuurlijke oorzaken der bestaande toestanden niet genoeg in het oog gehouden en zijn de feiten daardoor dikwijls onnauwkeurig of onjuist voorgesteld. Hij is die feiten op de plaats zelf gaan bestudeeren, om daardoor tevens de gegevens, die in geschrifte neergelegd zijn, des te beter te kunnen benuttigen. In 1894/95 bezocht hij de verschillende streken van Spanje, kwam er in 1900 voor de tweede maal en besteedde de eerste maanden van laatstgenoemd jaar aan de studie van Algiers en Tunis. Daar de belangrijkste van al de voorkomende gevallen de echte woestijn-oasen zijn, die men in het klein in het zuiden van Algerië ontmoet, achtte de schrijver zijn werk niet volledig als hij niet tevens een studie maakte van de grootste der bestaande oasen, namelijk van het Nijldal. De studie van dit buitengewone geval, waarbij zijne op aardrijkskundige beschouwingen gegronde inzichten eene verklaring geven van de jongste vlucht, welke de Egyptische irrigatie neemt, werd hem mogelijk gemaakt door eene in 1899 ondernomen studiereis van vier maanden naar dit klassieke land.

In de drie behandelde landen Spanje, Algiers-Tunis en Egypte is de toekomst van groote Europeesche belangen aan het irrigatie vraagstuk verbonden en dit is daar tevens het economische probleem bij uitnemendheid. De irrigatie is in die drie landen het onderwerp van ernstige overwegingen en proefnemingen. De Europeesche volken, die er te zeggen hebben behooren eerst na te gaan wat er bestaat, doch zij mogen zich niet daartoe bepalen, zij moeten het aangevangen werk voortzetten, het beveiligen, verbeteren of overdoen en de schrijver hoopt dat uit zijn objectief onderzoek, eenige practische en nuttige gevolgtrekkingen zullen zijn af te leiden.

In verband met het onderwerp vervalt het boek in drie gedeelten. Voor het

Iberische schiereiland wordt, toegelicht door hoogte-, regen- en irrigatiekaartjes, een overzicht gegeven van de aardrijkskundige, geologische, klimatologische en andere omstandigheden. Vervolgens worden een vijftal groepen van eigenaardige irrigatiestelsels beschreven, zonder in onnoodige technische bijzonderheden af te dalen. De economische feiten worden beschouwd in het kader der omgeving en ten slotte worden de algemeene gezichtspunten omtrent Spanje geresumeerd. Zoo behooren de bekende reservoirs met hooge stuwdammen als eigenaardigheid aan de zuidoostelijke provinciën, de groote kanalen zijn in het bijzonder het kenmerk van de Ebro-vlakte. Waar het natuurlijk waterdebiet zoo onregelmatig is als in Spanje, is het voor den mensch niet mogelijk die ongelijkmatige verdeeling geheel te compenseeren. In het voorkomen van periodieke droogten moet men zich schikken. Men kan slechts alles aanwenden om die gebeurtenissen zoo onschadelijk mogelijk te maken. Vandaar die tot in bijzonderheden afdalende waterregelingen, gemaakt ten bate van het gemeenschappelijk belang. Zulke gemeenschappelijke regelingen zijn echter ook dringend noodig bij groote ondernemingen, zooals die in de Ebro-vallei en het is een gelukkig verschijnsel dat de openbare meening in Spanje zich meer en meer bezig houdt met wat men in het groot eene irrigatiepolitiek zoude kunnen noemen. De schrijver heeft trachten aan te toonen dat door de vorm en de ligging, die Spanje nu eenmaal heeft, verschillende streken tot een onvermijdelijke armoede op landbouwgebied gedoemd zijn en dat het voor die streken niet aangaat op eene onbeperkte ontwikkeling te rekenen. Bij alle plannen mag de voorzichtigheid niet uit het oog verloren worden en dient men zich aan de door de eeuwen beproefde methoden te houden.

Met betrekking tot het complex Algerië-Tunis, gaat een overzicht van de hoogteligging en het klimaat vooraf, waaruit blijkt dat in deze streek sterke tegenstellingen bestaan tusschen het Noorden en Zuiden en dat die tegenstellingen toenemen, naarmate men westelijker komt. Vervolgens wordt in groote trekken de irrigatie beschreven van het beoosten de hoofdplaats zich uitstrekkende vrij waterrijke Kabylië, met een geaccidenteerd terrein, eene dichte bevolking en eene zorgvuldige cultuur; daarna de laag- en hoogvlakten van de Tell, waaronder men in het algemeen de met graan beplante streken verstaat in tegenstelling van de natuurlijke weiden, die reeds tot het gebied van de Sahara behooren. Uit een oogpunt van irrigatie bestaat er tusschen Algerië en Tunis slechts een onmerkbaren overgang en beide landen zijn uit een geographisch oogpunt te beschouwen als te behooren tot een zelfde complex. Ook hier valt de aandacht bijzonder op de wijze van wateropvangen en benutten in verband met de geographische omstandigheden.

Aanvankelijk door de inboorlingen onvoldoende benut, heeft de Fransche invloed voor de waterquaestie het voorbeeld van Spanje gevolgd en groote vergaarkommen met stuwmuren aangelegd. De practijk heeft echter geleerd dat groote irrigatiemaatschappijen met groote kunstwerken hier minder op hun plaats zijn, dat het zaak is vele kleine en minder kostbare werken aan te leggen en dat het aantal ondernemingen behoort toe te nemen. Tevens blijkt meer en meer dat op zomercultuur niet te rekenen valt en dat het gewenscht is de gronden beschikbaar te houden om van de minste herfstregens te profiteeren.

Op de Tell-gronden volgt Zuidwaarts met zeer afwisselende grenzen de dorre woestijnstreek, waar slechts hier en daar de oasen worden aangetroffen op plekken, waar het grondwater aan den dag treedt of door artesische boring aan de oppervlakte gebracht kan worden. Typische afbeeldingen naar door den schrijver genomen photogrammen, werken mede om van deze streken den juisten indruk weer te geven, doch ons bestek gedoogt niet hier langer bij stil te staan. In zijn résumé van dit hoofdstuk wijst de schrijver er op hoe ook hier de beschikbare waterhoeveelheid beperkt is en hoe het uitbreiden van den Franschen invloed in zuidelijke richting in de eerste plaats verband houdt met het watervraagstuk. Daar waar dit kunstmatig aan den ondergrond wordt ontleend, moet het algemeen belang steeds in het oog worden gehouden en de bestaande cultures moeten het eerst worden geholpen. Het vraagstuk moet men niet trachten in het groot en in het algemeen op te lossen, maar die oplossing moet plaatselijk en dikwijls op zeer verschillende wijze geschieden.

Een zelfde gedachtengang ontmoeten wij in het derde gedeelte bij de bespreking der irrigatie van Egypte. Vooraf gaat een kort historisch overzicht met het jaartal 1837[1] als keerpunt, toen Mohammed Ali voor het eerst de voortdurende bevloeiingskanalen in de plaats begon te stellen van de bekken-bevloeiing. Door den bouw van de groote Nijlstuw en het toenemen van de bevloeiing door kanalen is het waterverbruik in Egypte *over den tijd* grooter geworden en door met hulp van die kanalen meer gronden in cultuur te brengen, is dat verbruik ook *over de ruimte* toegenomen. Hierdoor is de jaarlijksche door den Nijl aangevoerde hoeveelheid in tweeërlei opzicht onvoldoende geworden en volgens den schrijver is het groote feit, dat hier alle economische vraagstukken beheerscht, dat er in Egypte gebrek aan water heerscht en dat dit gebrek hand over hand toeneemt. Tegenover dezen toestand hebben de Engelschen in de laatste 20 jaren twee dingen tot stand gebracht, namelijk het in voorraad bewaren van de watermassa's door den Nijl bij de jaarlijksche wassen aangebracht, een technische arbeid, en de grondslagen gelegd voor eene wetgeving en regeling op irrigatiegebied, een juridische en administratieve arbeid.

Ook hier is de beschrijving van den huidigen toestand door eenige welgeslaagde afbeeldingen toegelicht. Men maakt kennis met de inlandsche wateropvoerwerktuigen, de zware scheurende kleigronden in Neder-Egypte, de ziltegronden in het noorden, den plantengroei, de gekweekte gewassen, enz. Wat den wisselbouw betreft, wordt een uitvoerig schema gegeven, hoe in een tijdsverloop van drie jaren op de goede gronden van de delta in regelmatige volgorde een zestal oogsten worden gewonnen namelijk 1° katoen of vlas, 2° bersim, erwten, boonen of linzen, 3° braakliggen, dan wel maïs of rijst, 4° koren, tarwe of gerst, 5° rijst of maïs, dan wel braakliggen en 6° bersim.

„Men kan zich moeielijk een denkbeeld maken," zegt de schrijver (bl. 329) „van wat men het „overwerken" van die goede deltagronden zoude kunnen noemen. Zie hier eenige bijzonderheden van den driejarigen wisselbouw; de klavervarieteit, die in Egypte voorkomt, de bersim, wordt op verschillende

[1] Volgens Willcocks was dit reeds in 1820 het geval.

plaatsen minstens 8 of 10 keer in 5 maanden gesneden of liever afgegraasd, want in dien tijd worden de dieren met bersim gevoed; zij leven dan in het veld op die bersim zelf; zij worden in rijen op enkele passen onderlingen afstand aan palen vastgemaakt en zijn daarbij geheel willekeurig door elkander geplaatst: kameelen, ezels en buffels hebben allen hetzelfde lot; zij knagen al het kruid tot gelijk met den grond weg binnen den cirkel, waarin zij zich kunnen bewegen. Als het vee op die manier verscheidene weken van die bersim geleefd heeft, verkrijgt men nog een laatste „snee" daarvan, welke thans wezenlijk afgesneden wordt met het doel ze te laten drogen, dan wel ze als groene bemesting onder te ploegen. Nu was bovendien de bersim-aanplant reeds voorafgegaan door de tarwe of de gerst, die in Mei voor den Nijlwas geoogst werd en daarna door de maïs, gezaaid in Juni en geoogst tegen het eind van October; als die grond aldus twee oogsten koren en tien sneden bersim heeft opgeleverd, meent men dan dat de eigenaar tevreden is en kalm het tijdperk van het wassen van den Nijl afwacht? Geenszins, omdat er nog wat sprietjes overblijven, verhuurt hij zijn veld nog even aan bedoeïnen, die er met hun schapen opkomen; aldus ontvangt hij een laatste voordeel van een grond, die men nooit werkeloos laat en waarvan geen stukje improductief blijft."

Elk oogenblik ziet men het voorkomen der velden door deze snelle afwisseling veranderen, doch ook met den tijd is er een groote verandering in de cultures gekomen en waar vroeger koren bovenaan stond is nu suikerriet en katoen aan de orde van den dag.

Merkwaardig is wat de schrijver mededeelt over de ontzilting van gronden die daardoor voor cultuur geschikt gemaakt worden, als zij met irrigatiewater worden besproeid. Staat dit zoete water echter te lang op de velden, dringt het in den bodem en komt het elders als grondwater weder naar boven, dan gebeurt het ook dat het zout uit diepere lagen door goede gronden heen naar boven wordt gewerkt en deze bederft. Een merkwaardig voorbeeld hiervan is de Wadi Toemilat, een laagte welke bij het meer Timsah eindigt en die vroeger zeer vruchtbaar was. Voor den aanleg van het Suez-kanaal was het noodig daarlangs in de helling een zoetwaterkanaal te graven naar Ismaïlia. Een gedeelte van het terrein bezuiden dit kanaal kwam daardoor lager te liggen dan het niveau daarvan en door opwaartsche filtratie werden van 27000 feddans goeden bebouwden grond 20000 feddans verloren.

In verband met die feiten moet bijzondere nadruk gelegd worden op de afwatering en het aanleggen en in stand houden van de masrâfs of afwateringskanalen, waaraan eerst in de latere jaren voldoende aandacht is geschonken. Vooral in Neder-Egypte, waar weinig verhang in het terrein bestaat is het een moeilijk vraagstuk om het water er voldoende snel in te doen wegstroomen. Eene speciale door afbeeldingen toegelichte beschrijving wordt gegeven van de provincie Fayoem, waarvan de eigenaardigheden kort en duidelijk uiteen worden gezet. Dan wordt de beschrijving van den bestaanden toestand besloten met eenige mededeelingen over de toeneming der bevolking in Egypte en de economische en maatschappelijke gevolgen daarvan.

In een volgend hoofdstuk wordt besproken wat de Engelschen tot stand gebracht hebben. In verband met de interessante studie over dit onderwerp in deze zelfde aflevering mag het opsommen daarvan overbodig heeten en

ook de organisatie van den dienst, de administratieve en juridische zijde van het vraagstuk blijven hier onbesproken om nog even stil te staan bij het résumé van den schrijver omtrent dit derde hoofdgedeelte van zijn arbeid. Wat de dienst der irrigatie in Egypte nooit zal kunnen wijzigen dat zijn de aanvankelijk bestaande geographische toestanden van de Nijlvallei en van Egypte. Hoe kunstig ook verdeeld, hoe zorgvuldig ook benut, men kan niet over het hoofd zien dat de was van den Nijl niet elk jaar gelijk is, dat hij wel eene periodieke maar geen regelmatige gebeurtenis is. Wordt de waterverdeeling in alle bijzonderheden ingericht op een gemiddeld debiet en wordt dan alle partij van het water getrokken, welke mogelijk is, dan ontstaat in de jaren dat het beneden het gemiddelde blijft, een critieke economische toestand. Men zoude handelen als de industriëel, die zijn uitgaven en den voet waarop hij leeft, had ingericht naar het maximum van zijn inkomsten. Thans is het Nijlwater ter nauwernood voldoende voor de behoefte der menschen, die aan zijn oevers leven en het zoude eene dwaling zijn om te meenen, dat de Nijl voldoen kan aan steeds stijgende behoeften.

Het was de vraag niet om de grootst mogelijke uitbreiding te geven aan het bevloeide terrein of om de meeste intensieve opbrengst te krijgen, maar om die grens te bepalen, die maat in de uitbreiding der cultuur en van de opbrengsten, welke overeenstemmen met de verstandigste exploitatie, de meest normale benuttiging van de algemeene oorzaak van vruchtbaarheid en welvaart van den Nijl. — Er moet voor de gronden in Egypte een maximum van oogsten bestaan, behoorende bij een minimum van uitputting, even als er bij eene machine een maximum van nuttig effect moet bestaan bij een minimum van slijtage, de snelheid waarmede het loopt om zulk een normaal bedrijf op te leveren vormt een normalen gang, die ook op irrigatiegebied in Egypte in het oog moet worden gehouden.

En de schrijver wijst er op hoe juist thans, in dat Egypte waar alles van ouds onbewegelijk en onwrikbaar scheen, op irrigatiegebied de veranderingen sedert Mohammed-Ali zich met zulk een snelheid hebben gewijzigd, dat boeken als van Barois (1887) Chélu (1891) Buckley (1891) Willcocks (1899) ten opzichte van elkander reeds alle verouderde gegevens bevatten. Het is in dit opzicht bezwaarlijk te voorspellen wat de toekomst van die grootsche omwentelingen zal zijn. In Fayoem heeft men een soort van proefveld voor geheel Egypte, de toestanden zijn er vergeleken met vroeger, achteruit gegaan en het is de vraag of daarin eene voorspelling voor Neder-Egypte ligt.

Uit een ander oogpunt leert de geschiedenis der Egyptische bevloeiingen de dringende noodzakelijkheid van een centraal gezag op dit gebied en de Engelschen waren de eenigen in staat het uit te oefenen.

Stapt men af van de details en stelt men zich op het standpunt van den schrijver in zijne slotbeschouwingen, dan zien wij hoe het water juist in het oog van den mensch eene bijzondere waarde krijgt, waar het hem karig is toebedeeld, dat zulke streken door irrigatie slechts dan in voldoende mate voor de cultuur gewonnen kunnen worden als men een wetenschappelijk en nauwkeurig onderzoek instelt naar de hulpbronnen, waarover men in dit opzicht beschikt en dat voor elke streek tevens dient te worden nagegaan

welke de wijze van verdeeling, reglementeering en administratie van het water is, die het beste met de toestanden overeenkomt.

De mensch is in staat om door zijn persoonlijken invloed te ageeren en te reageeren op de natuurlijke toestanden, maar het wetenschappelijk vak, dat deze schrijver met den naam van menschkundige geographie aanduidt, leert dat er aan die reactie grenzen zijn, dat er een band bestaat tusschen den mensch en zijn omgeving, dat er een grens is, binnen welke zijn werkzaamheid bepaald blijft, evenals het vermogen van zijn zintuigen zekere grenzen niet kan overschrijden. Het wijzen op die „cadre geógraphique" is noodig.

Er zijn van nature dorre streken, waar de mensch door irrigatie bebouwing mogelijk maakt en de natuurlijke toestanden wijzigt, maar hij kan dit slechts doen daar waar het water onder den een of anderen vorm tot zijne beschikking is en tot een bepaalde hoeveelheid. Hij schept het water niet, maar gebruikt het waar hij het ontdekt of verzamelt. Dit feit is op zichzelf duidelijk genoeg, maar het wordt in de practijk menigmaal miskend.

Wij moeten het belangrijke boek hier sluiten, doch ten slotte ieder, die in Indië belangstelt aanbevelen het te lezen. Het is onderhoudend en in aangenamen vorm geschreven, door kaarten en afbeeldingen geïllustreerd en bevat geen dorre technische gedeelten, die een leek vervelen. Voorts bevat het geen enkel woord over Java en de tropen, doch hierin schuilt juist in dit bijzonder geval de verdienste voor Indische lezers. Men hoort van landen waar Spanjaarden, Franschen en Engelschen hebben gewerkt en wat daar gebeurd is en plaats vindt kan geheel objectief worden beschouwd om ten slotte den blik naar ons Indië te wenden en zich af te vragen of bij het bespreken van landbouw- en irrigatiequaesties niet wat meer wetenschappelijken zin en wat breeder opvattingen behooren voor te zitten, of het wel goed is om banale meeningen en oppervlakkige inzichten met veel geschreeuw als de alleen ware te verkondigen en zoodra er iets in afwijkenden zin wordt te berde gebracht, die zienswijze te brandmerken als reactionnair, als een onbegrijpelijke houding of erger als voortvloeiende uit onedele drijfveeren. Wetenschappelijk is ook op dit gebied elk vraagstuk in hooge mate, het eischt nauwgezet, volkomen onpartijdig onderzoek van enkelen. Zij, die daartoe genegen zijn, zij het boek ter lezing aanbevolen. In het bijzonder de ingenieurs kunnen er uit leeren, of heeft niet de rol van de Brantas tegenover de delta van Soerabaja overeenkomst met die van den Nijl ten opzichte van Neder-Egypte en bestaat er geen gevaar dat men bij vele irrigatieplannen als het ware den eenen het brood ontneemt om het den ander te verschaffen? Men raadplege bijv. hetgeen wij in de Juli-afl. van dit tijdschrift (blz. 985) mededeelden over de Tjiplang-quaestie.

J. E. de M.

Egbert. Het in verdedigbaren staat brengen van Nederlandsch Oost-Indië. Uitgave van M. M. Couvée. 's Gravenhage. Augustus 1902.

De titel van deze, onlangs verschenen, brochure is wat vreemd gekozen en daardoor zal de inhoud menigen militairen lezer teleurstellen, die verwacht heeft — op dien titel afgaande — daarin veel aan te treffen over de verdediging van onze Oost-Indische Koloniën tegen den geduchten B. V.

De schrijver behandelt hoofdzakelijk de politieke zijde van het vraagstuk en dan niet met het oog op de buitenlandsche politiek, zooals tegenwoordig aanhoudend aan de orde is, maar meer bepaald op de binnenlandsche. Hij schreef de brochure om aan te toonen, hoe naar zijne meening de Indische Regeering het vraagstuk van Java's in staat van verdediging brengen te eenzijdig heeft opgevat, zij te veel oog heeft gehad voor den materieelen kant en op de politieke zijde niet genoeg heeft gelet.

Hij beweert, dat toen in 1899 de Gouverneur-Generaal van der Wijck aftrad door het opperbestuur de zaak van de verdediging van Indië zoo overwegend werd geacht, dat het meende tot zijn opvolger te moeten benoemen een militair, die zijn sporen op het gebied van defensie had verdiend en dat daarom de Generaal-majoor Rooseboom als Landvoogd werd uitgezonden. Deze zoude dadelijk na zijn optreden zich beijverd hebben om de hem opgelegde taak in vervulling te brengen, met de militaire autoriteiten een defensie-plan hebben beraamd en zoodra dit was vastgesteld met het bouwen en bewapenen van versterkingen een aanvang hebben doen maken.

Wij gelooven, dat de schrijver zich hierin vergist. De heer Rooseboom zoude zeker niet tot Gouverneur-Generaal zijn benoemd, indien hij slechts eene defensie-specialiteit ware geweest; het verdedigings-plan was reeds lang voor zijne benoeming vastgesteld en de daarvoor noodige voorstellen waren reeds ingediend. Zonder twijfel zullen zijne groote militaire bekwaamheden, in een tijd dat de belangrijke en zoo kostbare verdedigingsvoorstellen in behandeling waren, eerder de aandacht op zijn persoon hebben gevestigd, doch zeker niet in de eerste plaats hem in aanmerking hebben gebracht voor de veel staatmansbeleid vereischende positie van bestuurder onzer belangrijke koloniën.

En zeker moet erkend worden, dat het te danken is aan zijn gezag op militair gebied dat reeds zoo spoedig na zijn optreden door de volksvertegenwoordiging belangrijke uitgaven werden toegestaan voor de uitvoering van de door hem goedgekeurde voorstellen en dat met kracht door de militaire autoriteiten in Indië aan de uitvoering kon worden gearbeid.

Egbert betwijfelt echter of met hetgeen thans tot stand komt, Java te verdedigen zal zijn tegen een eenigszins machtigen buitenlandschen vijand en meent, dat het beter ware niet te wachten tot deze is geland maar om te trachten de vloot te vernietigen, waarmede hij moet worden overgevoerd; wat alleen de marine kan, evenwel niet met de middelen waarover zij tegenwoordig beschikt, al worden die uitgebreid, doch z. i. slechts met de krachtige vernielingswerktuigen — waartegen geen enkele vloot zal blijken bestand te zijn —, met onderzeesche torpedo-booten.

Doch hoe men ook Java wil verdedigen, zeker is het naar zijne meening, dat voor den goeden uitslag veel — zoo niet alles — zal afhangen van de

gezindheid, die de inlandsche bevolking, hun hoofden en de Indo-Europeanen jegens Nederland zullen koesteren. En de schrijver betoogt na die korte inleiding in zijne brochure, dat op *die* politieke zijde van het vraagstuk door de Indische regeering na het optreden van den Gouverneur-Generaal Rooseboom al zeer weinig is gelet, ja, dat ten aanzien daarvan zelfs veel is bedorven geworden en niet genoeg in het oog is gehouden de waarheid, o. a. door Kielstra verkondigd in een artikel door hem over den heer Rooseboom geschreven in *Eigen Haard* kort na diens benoeming, dat onze grootste kracht in Indië gelegen is in de tevredenheid der bevolking met *ons* bestuur.

Wat de inlandsche hoofden betreft, wijst de schrijver er op hoe door de reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur het korps inlandsche ambtenaren werd ingekrompen, waardoor de promotie-kans werd verminderd, door de opheffing van patih's het aanzien van regenten werd benadeeld en vele regenten, die vroeger onder een resident stonden, maar thans onder een assistent-resident kwamen, in de oogen der inlandsche maatschappij werden achteruitgesteld.

Ook kreeg het prestige van regenten een gevoelige knak door de ongehoorde wijze, waarop de zaak van een hunner — den aristocratischen regent van Madioen — werd behandeld, die na door den resident van dat gewest te zijn aangeklaagd, op krenkende wijze naar een buitenpost werd verbannen en zes maanden later, zonder gehoord te zijn of zich te mogen verdedigen, uit 's lands dienst werd ontslagen, wel is waar eervol en onder toekenning van pensioen, doch volgens de considerans van het ontslagbesluit wegens oneervolle handelingen.

Nog meer ontevredenheid werd te weeg gebracht toen door de Regeering een onderzoek werd gelast naar de schulden van de regenten en daardoor op grievende wijze werd ingegrepen in het privaat leven dier hooge, inlandsche ambtenaren, terwijl de schrijver ten slotte wijst op de achteruitstelling der regenten door hun in den laatsten tijd slechts de Oranje-Nassau orde te schenken en niet het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw, waarmede slechts Europeesche hoofdambtenaren worden versierd.

En de inlandsche bevolking zelve werd volgens den schrijver ontstemd door de schriele wijze, waarop door de Indische Regeering uitvoering werd gegeven aan de opdracht van het Opperbestuur tot invoering van landbouwcrediet. In een officieel besluit, door alle dagbladen bekend gemaakt, werd aan den assistent-resident de Wolff van Westerrode opgedragen een onderzoek naar hetgeen met betrekking tot de oprichting van landbouw-credietbanken al of niet met directen, *maar zoo min mogelijk geldelijken steun* der Regeering, zoude kunnen worden gedaan. De Indische Regeering toonde daardoor duidelijk, slechts weinig uitgaven te willen doen tot verbetering van de welvaart der verarmde bevolking.

Die openlijke erkenning van hare schrielheid wordt een politieke fout geacht, maar nog grooter fout werd begaan met de zendings-circulaire van Juni 1901. Vooral veroordeelt de schrijver de publiciteit daaraan gegeven, waardoor noodeloos onrust werd gezaaid in de gemoederen van de Mohamedaansche bevolking, waarvan geestdrijvers te eeniger tijd gebruik zullen maken. Ten bewijze daarvan haalt hij aan, wat naar aanleiding van die circulaire in het inlandsche tijdschrift „Tapian na Oeli" werd geschreven.

Onder de Indo-Europeanen werd, volgens Egbert, noodelooze verbittering opgewekt door de weinig kiesche wijze, waarop het bekende onderzoek naar het pauperisme onder hen werd ingesteld en uitgevoerd. De daarvoor aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera verzonden circulaire gaf terecht aanstoot door daarin gestelde vraagpunten en vooral door de overbodige publiciteit, welke aan dat regeeringsstuk werd gegeven. Het had als een geheim stuk moeten zijn behandeld en daaruit had moeten zijn weggelaten alles, wat kwetsend kon zijn als betreffende het intieme leven van de betrokkenen.

Door de publieke en vaak onhandige wijze, waarop het onderzoek werd uitgevoerd, werd de zaak nog verergerd, zijn noodeloos en nutteloos tal van personen gekrenkt geworden.

De schrijver oordeelt, dat de tijden er niet naar zijn om nog langer voort te gaan met de politieke zijde van het vraagstuk te verwaarloozen. Hij wenscht, dat de Regeering zoo spoedig mogelijk herstelle wat te herstellen is, door de regenten weder te verheffen op hun vroeger voetstuk, door de bevolking landbouw-credietbanken te schenken, ongeacht de daarvoor noodige uitgaven, door de zendings-circulaire met eenig éclat in te trekken en ten aanzien der Indo-Europeanen zooveel mogelijk goed te maken, wat de pauperisme-circulaire heeft bedorven.

Het gaat niet aan om den Gouverneur-Generaal Rooseboom verantwoordelijk te stellen voor de nadeelige gevolgen van eene organisatie van het Binnenl. Bestuur, welke onder zijn voorganger werd ontworpen, een maatregel, waarvan hij uit onbekendheid met Indische toestanden zeker niet spoedig na zijn optreden de voor- of nadeelen heeft kunnen beoordeelen.

Ook is het de vraag of de zendingscirculaire wel te zijnen laste mag worden gebracht en de uitvaardiging daarvan niet volgens bevelen van het Opperbestuur heeft plaats gehad. En voor het ontslag van den regent van Madioen zullen wel klemmende redenen aanwezig zijn geweest, al is de vorm waarin dat ontslag werd gegeven wellicht af te keuren. Tegen den vorm wordt menigmaal door de tegenwoordige Indische Regeering gezondigd, al is de bedoeling, zooals zeker bij de pauperisme-circulaire en misschien bij die der zending, goed geweest. Men zou waarlijk twijfelen of den Gouverneur-Generaal wel goede, deskundige raadslieden ter zijde staan. De Algemeene Secretaris en bijna alle ambtenaren der Algemeene Secretarie kennen Indië en zijne bevolking slechts uit de boeken en stukken en zijn daardoor weinig geschikt om een landvoogd als de tegenwoordige, die Indië niet kent en op zijne dienstreizen nog onjuist leert kennen, steeds van goeden raad te dienen. En de samenstelling van den Raad van Indië geeft weinig waarborg, dat zijne adviezen over onderwerpen als door Egbert ter sprake gebracht, altijd practisch en juist zijn.

Diens brochure wijst te recht opnieuw op het groote belang, dat voor ons aan een verstandige *binnenlandsche* politiek is verbonden, waardoor — ook al zullen daarbij voorzeker materieele verdedigingsmiddelen niet mogen ontbreken — het behoud onzer koloniën beter zal worden verzekerd dan door bondgenootschap met wie ook. Die politiek eischt echter voor de inlandsche en Indo-Europeesche bevolking van onze koloniën o. i. belangrijker maatregelen dan slechts herstel van de grieven door Egbert in zijn betoog vermeld.

* *

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

VINDPLAATSEN VAN GOUD IN NEDERLANDSCH-INDIË.

In een duitschen brief opgenomen in het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap van dit jaar (afl. 4) vermeldt Dr. E. Carthaus het een en ander hierover en over den bouw van het gebergte in het stroomgebied van de Boven-Gadis op Sumatra. De schrijver heeft zich uit een wetenschappelijk en mijnbouwkundig oogpunt meer dan drie jaren beziggehouden met een nauwkeurig onderzoek van de goudvindplaatsen in Nederlandsch-Indië en meent tot interessante resultaten te zijn gekomen. Het onderwerp van dezen brief bepaalt zich tot de aanwijzing uit welke gesteenten de goudlagen in den maleischen archipel afkomstig zijn en hoe zij zich naar 's schrijvers oordeel hebben gevormd. Hij acht het boven allen twijfel dat in Indië een belangrijk aandeel in de vorming van goudvoerende lagen geleverd is door oudere leisteenlagen of zoogenaamde phylliten uit het steenkolentijdperk, en meent dat zulks ook aan de inlandsche goudwasschers niet ontgaat, die weten dat zij in de beddingen van beken en rivieren vooral daar naar het edele gele metaal moeten zoeken, waar vlak aan den kant of iets hooger aan den oever phyllieten of andere leigesteenten te voorschijn treden. Ja, de inlander kwam den oorsprong van het stroomgoud nog nader, toen hij ontdekte dat die bruinachtige of zwarte mulle massa, welke in de onmiddellijke nabijheid van stukken kwarts (batoe blangsi) voorkomt en die hij, bij zijne primitieve manier van goudziften, sedert lang als „kawan mas" of begeleider van het goud heeft herkend, dikwijls zelf zeer rijk is aan het edele metaal. Daarbij had hij te doen met de uitloopers van pyriet-kwartsgangen in oude leien, waarbij zwavelkies onder loslating van gedegen goud overgegaan is in aardachtige bruine ijzersteen. En nog eene andere ervaring deed de maleische goudwasscher op. Wanneer hij jaren geleden af had moeten zien van het benutten van de uitloopers van zulk een goudvoerenden pyrietgang in het gebied der leigesteenten, omdat hij stootte op de harde zwavelkies, waaruit hij geen kans zag de geringste hoeveelheid goud te ontleenen, dan bemerkte hij dat later die pyriet ontleed was en dat de bruine of zwarte producten, waarin deze was overgegaan op nieuw goud opleverden en hij duidde daarom de ijzerkies aan als „mas moeda" of jong goud.

Ook door de analyse kan in de pyrieten der oude leien in de meeste gevallen goud worden aangetoond. In ijzerkies, afkomstig uit gangen, die uitsluitend begrensd waren door granietachtige gesteenten, gelukte dit den schrijver nooit; daarentegen bleek goud bijna altijd aan te toonen in lood-, zink-, koper- en vooral ijzer- sulphiden, welke als ertsen voorkomen in gangen, die zijdelings

door dioriet- en ook door diabaas-gesteenten zijn ingesloten. Hoe het in dit opzicht met andere oude gesteenten staat, als gabbro of olivien weet de schrijver niet te zeggen, alleen schijnt zoowel op Borneo als op Sumatra in de buurt van dit laatste gesteente platina te worden aangetroffen. Wat de andesiet betreft, bevatten de daardoor ingesloten gangen van loodglans en zinkblende eveneens goud, maar ook altijd zilver. De schrijver beperkt echter deze opmerking voorloopig tot de oudere en de meest voorkomende augiet-andesiet, daar hij omtrent de hoornblende-andesiet en de jongere andesieten in het algemeen te weinig gelegenheid tot onderzoek had.

Terwijl de schrijver door zijne waarnemingen op het terrein en zijne scheikundige onderzoekingen reeds lang tot de besproken resultaten gekomen was, werd hij eerst op zijn laatsten onderzoekingstocht in Zuidoostelijk Tapanoelie (S. W. K.) in het landschap Klein-Mandheling met een belangrijk feit bekend, dat het verklaarbaar maakt, dat dikwijls op Sumatra's Westkust en zeker ook wel in andere goudstreken, welke rijke alluviale of diluviale goudvoerende lagen bezitten, waarvan het edele metaal van niet heel ver afkomstig moet zijn, te vergeefs gezocht wordt naar enkele groote of talrijke kleinere gangen, die goudhoudend erts bevatten. Op zijn laatste reis naar Sumatra was het voornamelijk het aan goud zoo rijke stroomgebied van de Batang Gadis, dat de schrijver aan een nauwkeurig onderzoek onderwierp. Hij stiet daarbij op eenige kleine in die rivier uitmondende beken, waarvan de bedding zeer rijk aan stroomgoud was, zonder dat men in het gebied er van ook maar den kleinsten ertsgang bespeurde, die althans voor een deel het goud zou hebben kunnen opleveren, hetwelk thans nog in de geheele bedding van de beek voorkomt, ongerekend nog dat hetwelk bij de daar veelvuldige overstroomingen in betrekkelijke groote hoeveelheid in de Batang Gadis zelf terecht komt. Het goud moest dus ergens anders dan uit ertsgangen komen. Het was den schrijver opgevallen dat de goudwasschers zoowel hier als op Celebes onder het materiaal dat zij op den ronden waschschotel (doelang) onder water met de hand voortdurend fijn wrijven, dit vooral met veel zorg enkele grootere grindkorrels deden, die zij zorgvuldig een voor een afwiesschen. Hij kwam daardoor op het denkbeeld dat deze kiezelsteentjes, welke van oudere gesteenten afkomstig zijn, als dioriet, diabaas, enz, veelvuldig pyrieten ingesloten bevatten en dat uit dit ijzerkies inderdaad om zoo te zeggen al het stroomgoud van vele gouddistricten afkomstig is. Dat men slechts zeer zelden gedegen goud aan deze steenen vastgehecht vindt, moet ongetwijfeld daaraan worden toegeschreven, dat bijna alle bestanddeelen ervan behalve kwarts, bij de ontleding in zulken vorm worden omgezet, dat het goud hetwelk vrij wordt er van los laat en onder het zand en de kiezel der rivierbedding geraakt.

Of en in hoeverre de silicaatbestanddeelen der bedoelde gesteenten edel metaal opleveren voor de vorming van goud- en zilverertsgangen is eene vraag, die de schrijver nog niet kan beantwoorden.

Omtrent de Batang Gadis deelt hij mede dat deze ontspringt op den 2000 M. boven den zeespiegel verheven berg Kelaboe of Klaboe. Op de geologische kaart van Fennema (opgenomen in het Jaarboek van het Mijnwezen van 1887), doch die in het algemeen als foutief wordt gekenmerkt, draagt het terrein bij den top van den berg de aanduiding, dat wil zeggen, de kleuring,

„vulcaan mantel". Dit wordt evenwel door den schrijver bepaald onjuist geacht. Wel is het hoogste gedeelte van den indrukwekkenden, eigenaardig gevormden berg uit een zeer eigenaardig grijs wit of groenachtig grijs conglomeraat of tuf opgebouwd, maar dit is niet te rekenen tot een eruptief gesteente van de tertiaire of eene latere periode, maar behoort veeleer tot de porphier- of tot de diabaas-gesteenten van het oudste steenkolen-tijdperk. Zooals uit den bouw op andere plaatsen, waar het voorkomt, blijkt, moet dit eigenaardig tufgesteente, hetwelk van den top van den Klaboe af eene zich een uur ver westwaarts uitstrekkende keten vormt, zeer oud zijn. Men vindt daarin toch afgeronde stukken van oude leien of phyllieten. Zooals veelal vormt dit gesteente, hetwelk de schrijver als porphiertuf wenscht aan te duiden, steile rotswanden bij den top van den Klaboe.

Verder van de bronnen komt in het stroomgebied van de Batang Gadis diabaas voor, nu en dan in gemeenschap met kolenkalk, die echter zeer arm aan versteeningen is. Ook gabbrogesteenten worden verder benedenwaarts bij den berg aangetroffen, zoowel als malaphyr. Ook olivien is in het gebied van den Klaboe en den ganschen bovenloop van de Batang Gadis zeer verspreid, want men vindt niet alleen op verscheidene plaatsen olivien-diabasen en gabbro's, enz., maar ook olivienrots alsmede peridotieten. De bijzondere geologische aanduiding der verschillende aangetroffen gesteenten, welke het slot van den brief vormt, laten wij als te speciaal wetenschappelijk hier verder achterwege.

GROOTE ZEILSCHEPEN.

Terwijl de stoomvaart in de laatste tientallen jaren zulk eene belangrijke uitbreiding verkreeg en oorlogsschepen reeds geruimen tijd nagenoeg uitsluitend met stoomkracht worden voortbewogen, heeft het moderne zeilschip nog eene gewichtige plaats in de handelsvloten der wereld weten te behouden. Door het gebruik van ijzer voor de romp kon men aan de zeilschepen meer stevigheid geven, ze konden langer gemaakt worden en scherper en daardoor kon de snelheid van beweging aanzienlijk worden vermeerderd, al is het niet mogelijk in deze met de snelste stoomschepen te wedijveren. In een belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van de zeilvaart, voorkomende in het tijdschrift *Die Reform* (afl. 21 en 23 van dit jaar), kan men de langzame ontwikkeling lezen van den uitgeholden boomstam der oudste menschen tot de door roeiriemen bestuurde schepen der klassieke oudheid, de karaveelen van de middeneeuwen en de fregatten, barken, brikken. enz. van een vorig geslacht. Thans is de ontwikkeling ook op dit gebied versneld. De oude verhouding tusschen lengte en breedte van het houten schip, als 3 tot 1 nam toe tot 5 op 1 en zelfs tot 8 op 1 en in 1894 werd het toenmaals grootste zeilschip van staal gebouwd, de *Potosi*, met 8580 ton waterverplaatsing, hetgeen bij 2430 ton eigen gewicht een laadvermogen van 6150 ton had. Dit schip had 5 masten, doch werd nu onlangs wat den inhoud betrof overtroffen door een aan dezelfde Hamburger reederij van F. Laeisz behoorend vaartuig, de *Preussen*, dat op 7 en 8 Mei jl. van stapel liep te Geestemünde van de werf van Joh. C. Tecklenburg. De lengte van dit schip, gemeten tusschen

de uiterste punt van de verlengde boegspriet en van den achtersteven bedraagt 133.5 M., de grootste breedte 16.4 M., de grootste diepte 10.25 M. De waterverplaatsing van dit reuzenschip bedraagt bij gemiddelden diepgang 11150 ton en het laadvermogen is bij dien diepgang 8000 ton.

De inwendige constructie van den romp bezit eigenaardigheden, die in verband staan met het gebruik van staal voor den bouw. In de eerste plaats zijn de beide door het geheele schip heen loopende dekken uit dat materiaal samengesteld. Beide zijn van eene zware houtbekleeding voorzien. Bijzondere maatregelen werden genomen om de spanning door de masten veroorzaakt gelijkmatig over het schip te verdeelen, hetgeen bij zulk een groot schip eene niet te vermijden voorzichtigheidsmaatregel is. Men verkreeg dit door verstijvingsschotten, welke achter elk der vijf masten zijn aangebracht, verbonden door zware kokervormige stalen balken, die de voorname trekking van het tuig aan de zijkanten van het schip opnemen. De stevigheid van de scheepswanden en hunne door de dekken gevormde koppeling werd verkregen door het gebruik van U-vormig staal, met een profildiepte van 340 m.M. — het grootste in de fabrieken verkrijgbare profil. Hieruit zijn niet alleen de onderliggers van boven- en tusschendek maar ook de verstijvingen tusschen den scheepswand en de dekken gevormd. Over twee derde van de lengte zijn in het middendeel van het schip de spanten eveneens van U-staal van iets geringer afmetingen.

Het schip bezit een dubbelen bodem en de ruimte daartusschen groot 550 ton dient voor een deel als voorraadruimte voor het voedingswater van twee stoomketels, die in een stalen dekhuis achter de fokkemast zijn opgesteld en waardoor stoom wordt geleverd voor het ankerspil, het stuurtoestel, de stoomlieren en de stoompompen.

Het ankerspil is berekend voor eene ankerketting van 65 mM. dikte en in geval van nood kan met behulp van een kaapstander het 3850 K.G. zware boeganker ook uit de hand gelicht worden.

Het tuig van het schip is voor vijf volgetuigde masten, elk voorzien van dubbele mars- en bramraas. De masten, zoowel als de stengen en de boegspriet zijn van staal geconstrueerd en van rails of lijsten voorzien, waarop eigenaardige met de raas verbonden schoenen loopen, die het op- en nederlaten van deze gemakkelijk maken en waardoor de stand er van met de er aan bevestigde zeilen veel vaster wordt. De gemelde beweging der raas, zoomede het reven van de onderste, de mars- en de bramzeilen geschiedt door braslieren van bijzondere constructie.

De vlaggeknop van de middelste mast ligt 68 M. boven de kiel, de lengte van de onderste raas bedraagt 31.20 M. en van de bovenste 16 M. De grootste middellijn van de masten bedraagt aan het ondereinde 900 m.M. en van de onderste raas 640 m.M. terwijl de boegspriet aan het ondereinde 920 m.M. doorsnede heeft. Het schip voert in het geheel 43 zeilen met eene gezamenlijke oppervlakte van 5560 M^2.

Het beschreven vaartuig is niet het eenige van zooveel masten. Vermeld wordt nog een houten schip met vijf masten de „Helen Martin" dat 106 M. lang, $12^1/_2$ M. breed en $7^1/_4$ M. diep is en in dit materiaal het grootste dat bestaat.

Wat het aantal masten betreft wordt het overtroffen door een Amerikaansch

vaartuig met schoenertuig en *zeven* masten, dat eene waterverplaatsing heeft van 10.000 ton, 132.9 M. lang is, bij eene diepte van 10.9 M., doch slechts 7500 ton laadvermogen bezit, alzoo minder dan de „Preussen." Het is voorts over het geheel lager, de top der masten ligt 63 M. boven de kiel en de oppervlakte der zeilen is kleiner, namelijk 3774 M².

Het voordeel van het schoenertuig is dat aan elke mast slechts twee zeilen te bedienen zijn, zoodat het schip ondanks het grooter aantal masten minder personeel noodig heeft, daarentegen geeft het volledige tuig meer gelegenheid om de uit te zetten zeilen beter naar de sterkte van den wind te regelen.

De romp van den zevenmaster is ook van staal, doch van de masten is slechts het ondereind ter lengte van 47 M. uit staal met een middellijn van 72 M., terwijl de daarop bevestigde stengen zijn van Oregonsch greenenhout 21 M. lang en 45 en 25 c.M. doorsnede aan de einden. Alleen de voormast heeft een iets hooger steng. De gaffels van de vijf voorste masten zijn 15.5 M. lang en 35 c.M. dik. Ook hier zijn stoomtuigen voor de bewegingtoestellen, terwijl zelfs het zetten, reven en strijken der zeilen met stoomkracht geschiedt. Feitelijk telt de bemanning van dit schip slechts 19 koppen. De gezamenlijke kosten bedroegen *f* 900.000.

Door het karakter van een schoener, waaraan de bouw beantwoordt, heeft dit schip een nog ranker voorkomen dan de „Preussen" en munt het door nog fraaier lijnen uit. Met zijn zwarte, een halve meter beneden boord door een vergulde lijst afgezette kleur, en den fraai gevormden met naam en vergulde versierselen voorziene boegspriet, geeft het een bekoorlijken indruk aan het oog en overtreft in dit opzicht alle stoombooten, al kan het ook bij den gunstigsten wind niet met de groote mailstoomers wedijveren, zoodat het als passagiersschip slechts door liefhebbers gebezigd zal worden.

De beide beschreven stalen schepen vormen den laatsten trap van ontwikkeling van het zeilschip, welke ondanks de scherpe concurrentie van de stoomvaart, toch, zij het ook langzaam, vooruitgaat.

DE RIJSTCULTUUR IN COCHIN-CHINA.

Cochin-China vormt zooals bekend is het deltagebied van de groote *Mekong*-rivier of Cambodja, die in den bovenloop ook Lantsan genoemd wordt en ontspringt in het gebergte van Tibet. De totale lengte wordt op 3500 K.M. geschat. Vóór dat zij de Fransche kolonie Laos bewesten Tonkin bereikt, heeft zij de Chineesche provincie Yunnan doorloopen. Op de grens is het nog een onbevaarbare bergstroom, maar een paar honderd kilometer verder bij het plaatsje Xieng-sen, benedenstrooms van de versnellingen van Tan-ho op ongeveer 2500 K.M. van de monding is zij reeds gedurende eenige maanden van het jaar voor bijzondere rivierstoomers bevaarbaar. Van daar tot aan de versnellingen van Khone, die slechts 800 K.M. van zee verwijderd zijn, vormt de rivier een in vier door rotsdammen gescheiden panden verdeeld vaarwater, waartusschen telkens overlading moet plaats vinden, de oevers zijn hier met dichte wouden bezet, slechts hier en daar door open vakken met dorpen afgebroken. Op dit gedeelte loopt de rivier langs de westzijde van Anam. In den tijd van hoog water gaat de scheepvaart, die dient om

de producten uit deze streken naar Saigon af te voeren, door tot Loeang-Prabang, een stad van 10 à 12000 inwoners, de vroegere hoofdplaats van Boven-Laos, een belangrijk handelscentrum. Te Kong op een eiland gelegen in de versnellingen van Khone, houdt feitelijk de bergrivier der kolonie Laos op en komt men aan het in alle seizoenen bevaarbare gedeelte dat door de kolonie Cambodja loopt tot de hoofdplaats daarvan, Pnom-Penh, een stad van 45000 inwoners. Wel zijn er nog enkele versnellingen, zooals die te Preapatang, maar deze zijn geen hinderpaal voor de booten van de „Messageries fluviales de Cochinchine" die het verkeer met Saigon onderhouden.

Bij Pnom-Penh heeft men een zeer merkwaardig punt der rivier, waar het water bij hooge standen niet alleen langs twee breede, aanvankelijk weinig divergeerende armen zuidwaarts naar het deltagebied loopt maar terwijl de hoofdrivier die tot Kratié ongeveer zuidwaarts liep, ter hoofdplaats aankomt in eene zuidwestelijke richting, bestaat er aldaar nog een arm noordwaarts, die zich bij hooge standen vult en het water uitstort in een groot meer, genaamd Tonlé-sap op de grenzen van een door Siam afgestaan en onder Franschen invloed gebracht gebied, waarin o.a. de beroemde bouwvallen van Angkor worden aangetroffen en voorts de steden Battambang, Siemreap, alsmede aan de zeezijde Chantaboen (zie de revue in de vorige afl. blz. 1256). Dit meer dat 100 K.M. benoorden het aftappingspunt ligt, werkt als reservoir en geeft bij lage rivierstanden het water langs denzelfden weg weder aan de Mekong terug. Als men in aanmerking neemt dat het zelf 140 K.M. lang is, dan is het duidelijk dat het een krachtig middel is om de Mekong in haar benedenloop steeds voor uitdroging te vrijwaren. Op 60 K.M. beneden Pnom-Penh komen de beide hoofdtakken binnen het gebied van de kolonie Cochin-China en verdeelen zich weldra in dit reusachtig deltagebied in een tal van armen, door natuurlijke dwarskanalen of arroyo's onderling verbonden en waaraan de inboorlingen al van ouds een tal van gegraven waterloopen hebben toegevoegd. De meest westelijke van beide armen, ook wel de voorste rivier of rivier van Bassac genaamd loopt van af de grens dezer kolonie met Cambodja bij de stad Chaudoc in bijna rechte lijn zuidoostelijk naar de Chineesche zee, dooh heeft verscheidene armen welke van den linkeroever naar de golf van Siam loopen. De oostelijke of achterste rivier gaat meer oostwaarts tot een plaats, genaamd Vinhlong en verdeelt zich daar in drie groote takken, waarvan de meest oostelijke loopt langs de stad Mytho, een hoofdplaats en handelscentrum met 226000 inwoners. Hier vermengt zich de delta van de Mekong met die van een aantal uit Anam afkomstige kleinere rivieren, waaronder de westelijke en oostelijke Vaïco en de Don-nai de voornaamste zijn, welke laatste de rivier opneemt, waaraan *Saigon*, de hoofdplaats van Cochin-China gelegen is. Deze rivier mondt uit in de golf van Ganhray, beschermd door kaap Saint-Jacques. Al deze rivieren voeren nog belangrijke hoeveelheden water af en het is zeker daaraan en aan de krachtige getijwerking toe te schrijven dat het op 50 K.M. van zee gelegen Saigon, dat zich buiten de delta van de eigenlijke Mekong bevindt, toch voor de grootste stoomers bereikbaar is. Niet alleen de schepen van de Messageries Maritimes, maar zelfs de gepantserde oorlogsschepen kunnen er aan de kaai komen. Bovendien staat Saigon door diepe kanalen met de Mekong in gemeenschap, zoodat de rivierbooten van daar tot het genoemde

Khong in Laos en ook over het meer tot Battambang op de grenzen van Siam kunnen varen.

Uit deze korte beschrijving is het duidelijk welk een exceptioneel waterland de geheele kolonie Cochin-China is en dat het in zijn geheel bijna als één groot rijstland is te beschouwen. Wel plant men er ook boonen, maïs, katoen, indigo, aardnoten, tabak, pinang en peper, doch dit alles is van weinig beteekenis tegenover de rijst, welke het hoofdvoedsel der bevolking uitmaakt en tevens nog een belangrijk uitvoerproduct is.

Volgens de laatste gegevens van onzen consul te Saigon (opgenomen in de Consul. verslagen van 28 Aug. jl.) neemt de rijstcultuur in dit land jaarlijks toe; gedurende 1900/1901 werd de bebouwde oppervlakte met 1.147.000 H.A. of circa $1^1/_2$ millioen bouws aangegeven en voor 1901/1902 met 1.220.000 H.A., welke cijfers vermoedelijk nog beneden de werkelijkheid zijn omdat gedurende de eerste drie jaren voor nieuw-ontgonnen gronden geen belasting betaald wordt, en deze vermoedelijk nog niet bij die berekening zijn opgenomen.

Ter vergelijking zij hierbij vermeld dat Cochin-China 59.500 vierk. K. M. oppervlak heeft en eene bevolking van ongeveer 2.900.000 zielen.

Er schijnen hier voornamelijk drie verschillende soorten van rijst aan de markt te komen, Gocong, Vinhlong en Bayxio-rijst, doch in het afgeloopen jaar werd herhaaldelijk de aandacht gevestigd op de zoogenaamde lúa sông lón of drijvende rijst zoowel wegens de gemakkelijke en eenvoudige cultuur, alsook wegens de zware korrel en het overvloedig rendement per eenheid van oppervlak.

De consul haalt hieromtrent het rapport aan van den administrateur van Chaudoc, waaraan wij het volgende ontleenen.

De drijvende rijst, die men te Chaudoc lúa sông lón of rijst van de groote rivier noemt, werd ingevoerd uit het noorden van de provincie Kratié, door een Anamiet, welke er de eerste proeven mede nam in het dorp Da-phuoc. Reeds na den eersten oogst gingen ten gevolge van de verkregen uitkomsten, tal van inboorlingen, die getroffen waren door de gemakkelijke wijze waarop deze rijst groeide en de weinige zorgen, die het planten er van eischte, tot de aankweeking over. Zij wordt nu geregeld geteeld in de dorpen Da-phuoc, Phuoc-hong, Ha-bao, Chau-phu, enz. Volgens inlichtingen welke door planters uit die verschillende dorpen verschaft werden, gaat men daarbij als volgt te werk: „Eenigen tijd voor het invallen van de regens, dat is in de tweede Anamietische maand (Maart), begint men telkenjare het terrein gereed te maken, dat wil zeggen de planten worden verwijderd, wortels uitgetrokken, in het algemeen wordt het gezuiverd zonder dat het noodig is het te beploegen of den grond om te werken.

Zoodra, uiterlijk in de derde Anamietische maand, de regens doorkomen, wordt gewacht totdat de grond goed vochtig is en als hij voldoende met water doortrokken blijkt, maakt men met een aangepunten pootstok daarin gaten op ongeveer 50 c.M. onderlingen afstand en 3 à 4 c.M. diep. In elk gat worden 12 à 15 rijstkorrels geworpen en met een dun laagje aarde bedekt. Deze zaadkorrels moeten den vorigen dag 10 à 12 uur in water geweekt en vervolgens in de schaduw gedroogd worden. Zoodra het zaad geheel droog is, moet het onmiddellijk worden uitgezaaid. Gedurende 14 dagen moeten de bezaaide velden nauwkeurig bewaakt worden om te voorkomen

dat de vogels (vooral tortelduiven zijn er zeer verzot op) de korrels opeten. Zoodra er zichtbare halmen ontstaan, die op zijn minst twee geledingen hebben is er geen gevaar meer. (De aanplant is dan 50 à 60 dagen oud). Van dit oogenblik af behoeft men er zich niet meer om te bekommeren en groeit de rijst evenveel als de overstrooming rijst, zoodat het water nooit boven de stengels uitkomt. Indien het water evenwel plotseling stijgt, voordat de stengel de bovenbedoelde ontwikkeling bereikt heeft, dan kan de plant den waterspiegel niet spoedig genoeg bereiken en sterft.

Men kan deze rijstsoort ook planten op velden, waar maïs of boonen groeien, in welk geval deze gewassen veertien dagen te voren gezaaid moeten worden. Tusschen elke twee rijen ervan worden twee voren met rijst beplant. De rijst, die op aldus bebouwde velden gekweekt wordt, is minder mooi dan die welke bij voorkeur in het open veld te midden van de geïnundeerde vlakten wordt gekweekt.

De in de derde maand geplante rijst staat in de tiende maand in bloei en is in de elfde maand, dat is in den loop van December rijp, op welk tijdstip de oogst plaats heeft. Dit oogsten gebeurt met prauwtjes, waarin zich verscheidene personen bevinden. Een roeit en de anderen snijden de halmen op den waterspiegel af, naarmate het bootje voortgaat.

De padie, die bestemd is voor den handel of plaatselijk voor voedsel dient, kan zonder bezwaar op het water drijven. Dit is niet het geval met die, welke in het volgend seizoen voor zaad moet dienen en niet in het water gedoopt of bevochtigd mag worden. Men moet deze daarom snijden voordat de stengel door het gewicht er van in het water gaat hangen. Men behoeft ze daarna slechts goed in de zon te drogen ten einde ze voor het volgende jaar te bewaren. De verkregen rijst is wit, met eenige roode vlekjes. Na het koken wordt zij evenwel geheel wit, doch schijnt niet zoo geurig als de gewone Cochin-China-rijst.

De korrel is ovaal en zeer langwerpig, iets grooter dan die van de gewone rijst. Een kubieke decimeter padie (wij zouden zeggen gaba) van de lúa sông lón (oogst van het vorige jaar) woog ongeveer 660 gram. Dezelfde hoeveelheid gewone padie uit de provincie Chaudoc (van denzelfden oogst) woog slechts 550 grammen.

De stengel heeft eene lengte, die afhankelijk is van de hoogte van overstrooming en die 4, 5 en zelfs 6 M. kan bereiken. Uit het ondergedompelde gedeelte komen bij elke geleding worteltjes te voorschijn van 8 à 10 c.M. lengte. Deze rijst schijnt bovendien de eigenaardigheid te bezitten van ook zeer goed op gewone gronden te willen groeien, waarbij de stengel dan dezelfde lengte behoudt als die van de bekende rijstsoorten, welke in de niet overstroomde streken van Cochin-China worden verbouwd.

De gemiddelde opbrengst per H.A. wisselt af tusschen 120 en 130 gia. De handelswaarde daarvan (padie van het vorige jaar dit jaar verkocht) bedroeg op de markt te Chaudoc 65 à 70 piasters [1]).

Tot zoover de mededeeling van den administrateur, waarbij wordt aangeteekend dat 1 gia = ongeveer 40 liters, terwijl de consul bericht dat op 143

---

[1]) Een piaster is in goudwaarde ongeveer 2.50 franc, dus in Nederl. munt pl. m. *f* 81 à *f* 88 of *f* 2.70 per picol.

monsters bekroonde padie, ter onderzoek aan de Kamer van Koophandel te Saigon overhandigd, het middelbaar gewicht per liter 0.610 K.G. bedroeg, met een maximum van 0.650 K.G. op één enkel monster der provincie Cholon. De geheele productie van Cochin-China in aanmerking genomen, kan het middelbaar gewicht gerekend worden op 0.575 K.G. of wel circa 23 K.G. per gia van 40 liters. De middelbare opbrengst per H.A. mag volgens hem geschat worden op 80 gia, hoewel eenige rijstvelden der oostelijke provinciën regelmatig circa 200 gia produceeren.

Brengt men een en ander tot de in Ned.-Indië gebruikelijke maten over, dan wordt van een hectare dus geoogst gemiddeld 1840 K.G. padie of van één bouw ongeveer 20 picols, de opbrengst van de drijvende rijst zoude zijn 30 à 32½ picol en van de beste gronden in de oostelijke provincies 50 picols. Of dit droog of nat gewogen is wordt niet opgegeven,, terwijl hier vermoedelijk het gewicht van de gabakorrels alleen zonder de stengels bedoeld is.

Het is de vraag of de drijvende rijst geen toepassing zoude kunnen vinden in de lage overstroomde deelen van de beruchte Bengawandjerostreek.

DE RIJSTUITVOER VAN SAIGON.

Terwijl uit onze vorige aflevering (bl. 1299) valt af te leiden dat in 1901 te Semarang, Cheribon, Tegal en Pekalongan te zamen bijna 1.2 millioen picols rijst uit Saigon werden ingevoerd en bovendien Tjilatjap en Djoeana 380,000 picols ontvingen van niet opgegeven herkomst, blijkt uit het verslag van den Nederlandschen Consul, den heer N. G. M. Luykx, dat in hetzelfde jaar uit Saigon niet minder dan 172,297 ton rijst naar Java verscheept zijn. Tegen 16 picols per ton berekend, is dit meer dan 2¾ millioen picol. Rekent men alle genoemde ingevoerde rijst als van Saigon afkomstig, dan vindt men van deze hoeveelheid slechts ruim de helft terug en is er nog een millioen picols, alleen uit Saigon, elders op Java dan wel via Singapore aangevoerd.

Alles dooreengenomen bedroeg de rijstuitvoer van Indo-China in 1900 (witte rijst, cargorijst, gebroken rijst, padie en meel) 911.754 ton of ruim 14½ millioen picols. Hiervan waren 758.639 ton afkomstig uit Cochin-China, 150.818 uit Tonkin en 2.397 uit Anam.

De hoeveelheid uit Cochin-China werd volgens het verslag verdeeld over de verschillende afnemers als volgt:

Java en de Philippijnen	306.470 ton.
Frankrijk en koloniën	205.693 „
Hongkong en Canton	179.078 „
Overige landen van Europa.	48.675 „
China en Japan	9.391 „
Straits-Settlements.	9.232 „
	758.539 ton.

Eene andere opgave komt in hoofdzaak hier vrij wel mede overeen. Uit een overzicht betreffende 1896—1901 door de Kamer van Koophandel opge-

maakt, ontleenen wij de uitvoer naar Java in die jaren respectievelijk ad. 34.883; 49.168; 44.038; 38.219; 66.972 en 172.217 ton.

Prijzen variëerden gedurende het afgeloopen jaar voor padie (hiermede wordt blijkbaar gaba of ongepelde rijst bedoeld) tusschen 1.98 en 2.50 per picol van 150 lbs., voor cargorijst met niet meer dan 20 pCt. padie 2.40 en 3.03 per picol van 140 lbs, en voor witte rijst No. 2 van 2.90 tot 3.55 per picol van 140 lbs. Zij waren aan belangrijke schommelingen onderhevig en bereikten hun hoogsten stand in September tengevolge der schaarschte aan padie en de noodzakelijkheid waarin de rijstmolens verkeerden, om hunne belangrijke verplichtingen voor Java en de Philippijnen na te komen.

HANDEL EN SCHEEPVAART VAN SAIGON IN 1901.

Uit het genoemde verslag teekenen wij nog het volgende aan:

De voorraad *petroleum* was bij het intreden van het jaar 1901 vrij belangrijk en als volgt samengesteld: Russische olie 8.466.722 K.G., Amerikaansche 5.685.620 KG. en Nederlandsch-Indische 612.634 KG. Dientengevolge waren de nieuwe aanvoeren gedurende 1901 van minder omvangrijken aard en bestonden naar het land van herkomst in dezelfde volgorde genomen uit: 3.759.856, 3.663.352 en 1.105.819 K.G. Er valt eene opmerkelijke afneming der Russische en Amerikaansche merken te constateeren, terwijl daarentegen de invoer van het Nederlandsch-Indische product eene grootere levendigheid vertoonde. Vermoedelijk zal zich het verschil gedurende 1902 nog sterker accentueeren, daar de tanks der Shell Transport & Trading Co. thans regelmatig in werking treden en het allen schijn heeft, dat zoowel Russische als Amerikaansche olie de concurrentie tegen de aanvoeren van deze maatschappij noch tegen die der van eene goedkoope vracht profiteerende Koninklijke Petroleum Maatschappij niet zal kunnen volhouden. Nederlandsche bodems deelen vooralsnog niet in het vervoer van dit artikel.

Alhoewel over het algemeen de Fransche scheepvaart niet op vooruitgang aanspraak kan maken en de Kamer van Koophandel de wenschelijkheid besproken heeft, door het uitloven van premiën eene Fransche kustvaart in het leven te roepen, zoo toont het verkeer in de haven van Saigon eene gestadige verbetering tegen vroeger jaren. De kolonie is eene verbinding met het moederland rijker geworden, daar de Compagnie des Chargeurs Réunis een maandelijksche vrachtdienst tusschen Duinkerken, le Havre, Saigon en Haiphong geopend heeft.

In het geheel vinden wij 585 schepen vermeld die Saigon aandeden met 820.053 ton inhoud, tegen 790.000 ton in 1900 en 779.036 ton in 1899.

Van deze schepen waren er 157 Fransche, metende 254.920 ton gesubsidiërd, 72 Fransche met 101.526 ton zonder subsidie, 170 Duitsche met 192.022 ton, 116 Engelsche met 175.243 ton en de rest van andere naties, waaronder 6 Nederlandsche, metende te zamen 7212 ton. De consul betreurt het dat de Nederlandsche vlag zulk een gering aandeel had aan den grooten omzet met Java, welke voornamelijk aan Duitsche en Engelsche vaartuigen ten

goede kwam. Slechts een voor rekening van eene Semarangsche firma varend stoomschip vervoerde circa 10.000 ton.

Vrachten waren over het algemeen iets hooger dan verleden jaar en varieerden voor Hongkong van 10 tot 33 cents, voor Java van 28 tot 40 cents, voor Singapore van 30 tot 33 cents en voor de Philippijnen van 32 tot 46 cents per picol. (Hier zijn blijkbaar dollarcenten bedoeld per picol van 140 lbs. of ruim 63½ Kg.).

Een Fransche kruiser klaarde in het afgeloopen jaar naar Poeloe Weh uit, teneinde alsdan kolen te laden, doch het mocht den Consul niet gelukken te ontdekken of hierbij baat gevonden werd en men plan heeft een vaker gebruik van dit kolenstation te maken.

De aanwezigheid van Hr. Ms. Pantserdekschip „Piet Hein" op de reede van Saigon gedurende het afgeloopen jaar maakte een goeden indruk.

DE PHILIPPIJNSCHE EILANDEN NA DEN OORLOG.

Blijkens het verslag van onzen Consul te Manilla, den heer P. K. A. Meerkamp van Emden, was de toestand van landbouw en handel in 1901 nog niet zeer bevredigend.

De productie van *hennep* bleef over het algemeen gelijk aan die van 1900 en was de prijs stijgende, doch op sommige eilanden werd de toestand toch donker ingezien. Erger schijnt het met de *suiker* gesteld, waarvan de oogst hopelooze cijfers aantoont; was reeds 1900 een ongelukkig jaar, de productie van 1901 wijst nog 100.000 picols minder aan. Uit de overgelegde statistieken blijkt dat de uitvoer in 1893 bedroeg 576½ millioen pond, (ruim 4 millioen picols), in 1894: 464⅖ millioen pond (3⅓ millioen picols) tegen in 1899 1⅓ millioen picols en in 1900 slechts ruim 1 millioen picols, terwijl hij in 1901 tot 880.000 picols is gedaald of slechts ⅕ van vroeger. Prijzen varieerden van $ 4.50 tot $ 6.— voor de eerste qualiteiten en van $ 3.60 tot $ 5.10 voor de derde soort.

Ook de *tabaksoogst* liet te wenschen over en de qualiteit stond ver beneden die van 1900. Zoo mogelijk is de classificatie nog slechter dan in vroegere jaren en wat men bijv. voor 10 jaren 3e lengte noemde, verkoopt de planter nu voor 1ste. Hierdoor wordt de uitvoer natuurlijk zeer bemoeilijkt, daar de exporteur de geheele classificatie moet herzien en tot hare normale grenzen beperken.

„Meer zorg besteedt de Indische planter ook nog niet aan de tabak en hij zal dit naar alle waarschijnlijkheid ook wel niet in de toekomst doen. Vooral voor dit product is het erg jammer, dat de Amerikaansche regeering niet veroorlooft, dat hier Chineezen gebracht worden. Daardoor toch zou de geheele tabakscultuur eene aanzienlijke verbetering kunnen ondergaan. Ofschoon de productieprijs dan ook aanmerkelijk hooger komt, zou het verschil waarschijnlijk meer dan gedekt worden door de grootere waarde, welke de tabak voor export zou verkrijgen. De prijzen zijn gedurende het voorgaande jaar ongeveer 25—30 pCt. gevallen en voor goede partijen werd $ 45, $ 38 $ 30, $ 22, respectievelijk voor 1a, 2a, 3a en 4a betaald."

Van bladtabak was de uitvoer 177.543 quintalen (146.000 picols), iets kleiner dan in 1900 en iets meer dan de helft van het cijfer van 1897. De export van sigaren bedroeg 129.000 mille, dus 14 millioen minder dan in 1900, maar toch nog 12 millioen meer dan in 1899.

Van *coprah* was de productie en aanvoer normaal van 5 tot 600.000 picols, doch de grootere aanvoer moet worden toegeschreven aan opruiming van vroeger onverscheepte voorraden. De noteeringen voor dit artikel waren uiterst hoog. In Januari $ 6.25 en in December reeds $ 8.25.

Wat de *rijst* betreft, zooals door de troebelen te verwachten was, kan de oogst de locale consumptie niet dekken en moesten nog 2 millioen picols ingevoerd worden, terwijl de *koffie*cultuur hoegenaamd geen rol meer speelt.

Met betrekking tot de *industrie* wordt bericht dat de productie der sigarenfabricage 15 millioen stuks kleiner was dan in 1900. Daarentegen werden voor de locale consumptie veel meer duurdere sigaren gefabriceerd dan vroeger. De totale productie schat men op 200 millioen ruim. De sigarettenfabricage blijft ook nog steeds van zeer groot gewicht. Statistieken waren moeilijk verkrijgbaar, maar er bestaat volgens den consul geen enkele reden waarom de inlander thans minder sigaretten zou rooken dan in vroegere jaren, integendeel, door zijne grootere verdiensten kan hij zich nog beter deze weelde veroorloven en is het aan te nemen, dat de productie zeker niet kleiner is geworden. De prijs der sigaretten is dan ook uiterst laag; de goedkoopste soorten koopt de inlander tegen $2^1/_2$ dollar-cent de 24 stuks, terwijl de beste qualiteiten 8 cent opbrengen.

Van bierbrouwerijen, fabricage van hoeden en regenschermen, wordt gunstig gerapporteerd, terwijl het plan wordt vermeld om te Manilla een lucifersfabriek op te richten.

Omtrent den *invoerhandel* wordt opgemerkt dat de importhuizen niet erg tevreden zijn met het jaar 1901. Het binnenland nam niet zooveel af als gewenscht en verwacht werd. Bovendien bracht de lage dollarkoers het zijne daartoe bij. Een belangrijke rol speelt na de rijst, de *petroleum*. Gewoonlijk kwam slechts Amerikaansche en Russische aan de markt. In November echter zond ook de Langkat Maatschappij een partijtje naar Manilla, hetwelk, voor zoover bekend, met goed gevolg werd verkocht. In het begin van dit jaar kwam eene tweede partij van 8000 kisten, welke grif verkocht werden en goede prijzen opbrachten. Een nieuw merk in den handel te brengen heeft natuurlijk zijne eigenaardige moeilijkheden, maar het schijnt dat de Langkat-petroleum hier goeden afzet kan vinden, indien de Maatschappij voldoende produceeren kan, om ook de Philippijnen steeds van goede voorraden te voorzien.

Wat de handel met Nederland betreft, werden van daar ingevoerd: geweven en bedrukte stoffen, garen, boter, kaas, jenever, ijzer, cement, glas en aardewerk, kaarsen en cacao (van Houten).

Naar Nederland worden nog maar weinig sigaren en tabak uitgevoerd. Uit Nederlandsch-Indië gingen cacaoboonen, koffie en petroleum en daarheen touw, tabak en sigaren.

Wat de *scheepvaart* betreft wijzen zoowel de buitenlandsche als de kustvaart betere cijfers aan dan in 1900. Er kwamen 22 zeilschepen met lading en een in ballast aan, respectievelijk metende te zamen 25.144 en 121 ton,

alsmede 491 stoomschepen metende 809,218 ton met lading en 47 metende 61,961 ton in ballast. In het geheel werden 661 schepen met 896,444 ton inhoud ingeklaard en 489 uitgeklaard met 827.420 ton. In 1900 waren deze cijfers 462 schepen met 673,148 ton uitgeklaard en 394 met 646,412 ton ingeklaard, terwijl de kusthandel in die jaren, per jaar door 1700 à 1900 schepen met hoogstens 400.000 ton inhoud gedreven werd.

HANDEL VAN GENUA MET NEDERLAND EN DE KOLONIËN.

Uit het verslag van onzen Consul-Generaal, den heer N. J. Tiedeman, blijkt dat in 1901 uit Nederland te Genua werden ingevoerd ruim 14 millioen K.G. diverse artikelen, waaronder aardappelmeel met ruim 7 millioen, ijzerwerken met ruim $1^3/_4$ millioen, steenkolen met $1^1/_4$ millioen, zink met 1 millioen K.G. voorkomen en voorts chemicaliën, sodasilicaat, oxyden en kleuren, oliën en vetten, cacao, kaas, stearine, enz. De uitvoer derwaarts liep over 5.6 millioen K.G., waaronder 1.2 millioen K.G. rijstpoeder, bijna evenveel zemelen en meel, $2^1/_2$ millioen K.G. marmer en talk, voorts wijnen, likeuren, extract van kastanjehout, olijfolie, ingemaakte vruchten, enz.

Uit de Nederlandsche Koloniën werden $6^1/_2$ millioen K.G. diverse artikelen ingevoerd, waarvan de coprah met ruim $4^1/_2$ millioen de groote massa vormt, voorts ruim 800.000 K.G. peper, 448.000 K.G. dividivi, 313.000 K.G. hout, alsmede gom, ricinus, tin, koffie, cassia fistula, drogerijen, huiden, cocosvezels, indigo en diversen.

Naar Nederlandsch-Indie werden uitgevoerd $1^1/_2$ millioen K.G. marmer, ruim 980.000 K.G. weefsels, garens, enz. en 800.000 K.G. conserven, gecondenseerde melk enz. Voorts een weinig ijzerwerken, wijn, likeuren, papier, chemicaliën, kralen, olijfolie en diversen.

De totale aanvoeren van Nederland toonen eene vermindering aan van ongeveer 2000 ton, welke vermindering hoofdzakelijk ten koste komt van ijzerwaren en andere artikelen, uit Duitschland afkomstig, waarvan de invoer nu op andere wegen geschiedt, of die in Nederlandsche havens bij voorkeur worden ingeladen op de stoomschepen van de nieuwe Duitsche stoomvaartlijn „Argus", welke den Rijn tot aan Keulen opvaren. De voortbrengselen van de Nederlandsche nijverheid, zooals aardappelmeel, kaas, likeuren, enz. toonen een geringe vermindering aan.

De invoeren van de Nederlandsche koloniën overtreffen die van het jaar 1900 met bijna 2000 ton. Deze vermeerdering komt ten goede aan coprah en peper van Java en van dividivi van Curaçao. De overige koloniale artikelen zijn nagenoeg onveranderd.

De uitvoer naar Nederland is ruim 2000 ton grooter dan in het jaar 1900, tengevolge van grootere afschepingen van rijststofafval, van zemelen en dergelijke artikelen, geschikt voor veevoeder, van talk en extract van kastanje-hout. De uitvoer van notenhout, vroeger zoo belangrijk, is geheel gestaakt. Deze houtsoort wordt zeer schaars in Opper-Italië en is duurder dan elders.

De uitvoer naar Nederlandsch-Indië is ook ongeveer 1000 ton grooter dan

in 1900. Geweven en gesponnen goederen, gecondenseerde melk, verduurzaamde levensmiddelen en marmer dragen alle tot de vermeerdering bij.

De totale scheepvaartbeweging is vrij wat grooter dan men dit in Aziatische havens gewoon is. In 1901 werden 11.276 schepen ingeklaard en uitgeklaard, metende 10.011.574 netto reg. ton, tegen 11.866, metende 9.651.394 netto reg. ton in 1900, gevende eene vermindering van 590 in het aantal en eene vermeerdering van 460.180 in het geheel der tonnemaat, een verschijnsel, dat ook elders werd waargenomen en zijne verklaring vindt in den steeds toenemenden tonneninhoud der schepen.

Wat de nationaliteit der schepen betreft komt Nederland in volgorde der belangrijkheid in de zesde plaats, na de Italiaansche, Engelsche, Duitsche Spaansche en Oostenrijk-Hongaarsche vlag:

Ingeklaard werden 101 stoomers metende 159.101 ton.
Uitgeklaard „ 101 „ „ 193.458 „

Daarop volgen de Grieken en Franschen. In het vorige jaar nam de Nederlandsche vlag evenwel de vijfde plaats in, vóór de Oostenrijksche Van de 101 aangekomen Nederlandsche stoomschepen kwamen 56 van Amsterdam, 28 van Batavia, 9 van Rotterdam, 1 van Soerabaja en de rest van Engelsche of Amerikaansche havens.

De „Koninklijke Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij", die het grootste deel van het vervoer tusschen Genua en Nederland in handen had, ondervindt thans de mededinging van de Duitsche maatschappij „Argus", die met haar kleine stoomers van ongeveer 700 ton in de maand October j.l. een tweewekelijkschen dienst heeft geopend tusschen Keulen en andere havens van den Rijn en Genua, met aandoen van Rotterdam. De lijn vindt haar voornaamste voedsel in de uit- en invoerartikelen uit en voor Duitschland, die vroeger over de binnenlandsche kanalen naar Amsterdam en Rotterdam werden verzonden.

VETH-FONDS.

In de maand September verspreidde het Bestuur van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam eene circulaire, waarin het met voldoening wijst op de vermeerdering der kennis van onze overzeesche bezittingen in de laatste 25 jaren verkregen. Sedert het Genootschap voor ongeveer 25 jaren de Sumatra-expeditie uitrustte, zijn bijna op elk eiland van den Indischen Archipel groote gebieden, vroeger slechts bij naam bekend, ontsloten; landstreken zijn doorkruist en in kaart gebracht, onbekende volkstammen zijn bestudeerd en, ten hunnen bate veelal, onder ons gezag gebracht. Verschillende wetenschappelijke schatten zijn bijeengebracht, geologen hebben omtrent menige streek nieuw licht doen opgaan, doch met dat al wijst de circulaire er op hoeveel er nog, zoowel in Oost als West, te ontsluieren valt.

Meer dan ooit zijn de bestuurders van het Genootschap doordrongen van het besef, dat systematisch met de opneming van land en volk van onze overzeesche gewesten voortgegaan moet worden, willen wij in afzienbaren

tijd het stadium bereiken, waarin de witte plekken van de kaarten onzer koloniën verdwenen zijn. Slechts aardrijkskundige verkenning van nog onbekende landstreken, doch geen intensieve tijdroovende studie van bodem, klimaat, dieren, planten, taal, zeden en gebruiken is het doel. Geleidelijk en vlug wenscht het Genootschap te werk te gaan door het steunen van wetenschappelijke expeditien van niet te grooten omvang en niet te langen duur.

De belemmering, die het bij zijn plannen telkens ondervindt, is het gebrek aan middelen en om nu niet voor elk bijzonder geval gedwongen te zijn tot een beroep op de publieke beurs, daar de gewone jaarlijksche inkomsten nauwelijks voldoende zijn om de gewone uitgaven te dekken, wenscht het Genootschap de beschikking te krijgen over een som gelds, een fonds, uit de rente waarvan het geregeld onderzoekingstochten kan steunen en waarvan het kapitaal in sommige gevallen, waarin eene zeer belangrijke onderneming in uitvoering moet komen, desnoods ook aangesproken zal mogen worden, zij het dan ook op eene wijze, die latere aanvulling mogelijk maakt. Het bestuur acht het noodig daarvoor thans een kapitaal van ƒ 100.000 bijeen te brengen, dat, naar gehoopt wordt, later door schenkingen, legaten en jaarlijksche bijdragen zich vanzelf zal uitbreiden.

Van dit bedrag is door enkele belangrijke bijdragen van aanzienlijke handelslichamen, vrienden der wetenschap te Amsterdam en het huishoudelijk bestuur van het genootschap ƒ 50.000 bijeengebracht, onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de andere helft vóór 1 Januari 1903 gevonden worde.

In verband met dien termijn hebben de belangstellenden in Indië nog de gelegenheid hun stem aan dit goede doel te verleenen.

Ter aanvulling van deze mededeeling teekenen wij uit het verslag van den penningmeester over 1901 (opgenomen in de afl. van 1 Juli jl.) aan dat het *Veth-fonds* op 1 Januari 1901 een saldo aanwees, hetwelk vermeerderd met intressen steeg tot ƒ 766,71, doch door eene bijdrage van ƒ 1000.— aan de Coppename-expeditie in een tekort overging van ƒ 233.29. Dit fonds is belegd in ƒ 5.500 pandbrieven Hollandsche Hypotheekbank. Voorts wordt er nog melding gemaakt van een *P. J. Veth-fonds* groot ƒ 10.000 in Nederl. Staats- en gemeenteschuldbrieven belegd, met een voordeelig saldo in kas van ƒ 1684.53⁵. De bedoeling is blijkbaar eerstgenoemd fonds aan te vullen.

DE STAATS-STOOMTRAMWEG IN ATJEH.

De exploitatie van de tot het tramwegnet in Groot-Atjeh behoorende zijlijnen Koeta Radja, Lam Njong, Lambaro werd, wegens het geringe gebruik dat daarvan gemaakt werd, na 15 September 1901 gestaakt. De baan werd echter voorloopig nog niet opgebroken.

De beide eindvakken (Segli—Meureudoe en Lho Seumawé—Kroeëng Manei) van de lijn ter Noordkust van Atjeh van Sigli naar Lho Seumawé werden voltooid. Van het eerstgenoemde werd het gedeelte Sigli—Gloempang Minjeu op 1 October 1901 in beperkte, en het geheele baanvak op 20 November d. a. v. in volledige exploitatie genomen. Het eindvak Lho Seumawé—

Kroeëng Manei was bij het einde des jaars nog niet voor het verkeer opengesteld. De geheele lengte in exploitatie bedroeg toen 113 K. M. tegen 78 K. M. op ult. 1900. Van het midden-baanvak Meureudoe—Kroeëng Manei der lijn Sigli-Lho Seumawé werden de trajecten Meureudoe—Peudada, ter lengte van 39 K. M., en Kroeëng Manei—Peusangan ter lengte van 17 K. M., onderhanden genomen. Bij gemis van topographische kaarten kon het tusschenvak Peudada—Peusangan nog niet worden opgemeten.

Ten behoeve van de voorgenomen verlenging van de lijn Sigli—Lho Seumawé tot Idi (zie K. V. 1901 bl. 47) werd het gedeelte Lho Seumawé—Lho Soekoen, ter lengte van 33 K. M., opgemeten en kwam men gereed met de opmeting der omgeving van de hoofdplaats Idi.

De topographische opneming van het terrein over het waterscheidingsgebergte tusschen Groot-Atjeh (Seulimeum) en Pidië (Keudé Breuë Moekim VII) kwam in den loop van 1901 gereed, waarna de genie dadelijk aan het werk toog om een geschikt tracé te bepalen voor den aanleg van de zoo noodige tramaansluiting tusschen Groot-Atjeh en de Noord- en Oostkust der onderhoorigheden. Kort voor het einde des jaars was zij daarin geslaagd, en binnenkort kan een voorontwerp worden tegemoet gezien. De gedane opmetingen hebben aangetoond, dat die aansluiting, die, in verband met de aanhangige plannen tot ontwikkeling van de zeehaven en het kolenstation Sabang (Poelo Wé), ook als handelsstation, voor den Europeeschen handel in Groot-Atjeh van groot belang moet worden geacht, zal kunnen worden tot stand gebracht voor ongeveer 1.5 millioen minder dan op grond van de in 1898 verrichte vluchtige opneming werd noodig geacht.

(*Kol. Versl. van 1902*).

DE BIJENTEELT IN DE KOLONIËN.

Het van 9—11 September jl. te 's-Hertogenbosch gehouden internationaal congres voor bijencultuur geeft er aanleiding toe de aandacht op dit onderwerp te vestigen, waaromtrent wat onze Koloniën betreft nog zoo weinig bekend is. Op dat congres werd een hoogst belangrijk rapport ter tafel gebracht van den Markies de Fougères te Parijs, waarin een overzicht wordt gegeven van de bijenteelt in de Fransche Koloniën. In een groot gedeelte van Madagascar zijn geen of zeer weinig kunstmatige bijenwoningen, maar wel bijen, die meerendeels in holle boomen huizen en niet zelden beduidende hoeveelheden honig verzamelen, waardoor de inboorlingen, die er ijverig jacht op maken, het gebrek aan suiker wordt vergoed, terwijl zij de was voor verlichting bezigen. Andere provinciën onderscheiden zich door op meer of minder groote schaal de bijencultuur te beoefenen.

Op het eiland Réunion vindt men drie verschillende soorten van bijen en is de losse bouw met kasten van een Fransch systeem in gebruik. (Men vergelijke bl. 508 van het opstel in de *Hollandsche Revue*, 1901 handelende over Nederland's grootsten ijmker F. Aug. Kelting). In Fransch-Guinea, Soedan en Egypte worden veel bijen aangetroffen, doch meestal ontbreekt het de bevolking op dit gebied aan technische kennis. In Anam

wordt veel werk gemaakt van het verzamelen van honig en was; in Cochin-China worden de bosschen uit dit oogpunt verpacht, doch de dalende pachtsommen wijzen op achteruitgang. Voor verschillende West-Indische eilanden vindt men gunstige berichten omtrent de bijenteelt, terwijl tevens tal van bijzonderheden zijn medegedeeld omtrent andere plaatsen. Het Koloniaal Weekblad van *Oost en West* wijst er op dat uit het rapport van den heer de Fougères blijkt, dat de bijencultuur evengoed als voor Europa, ook voor de tropische landen een zeer winstgevend nevenbedrijf kan zijn, vallende onder het bereik van bijna iedereen en dat nagenoeg geen kapitaal vordert.

Omtrent de Nederlandsche koloniën werd op het congres een speciaal rapport uitgebracht door den President der Ned. afd. van de Indische Mij. van Landbouw. Blijkens het uittreksel door genoemd weekblad uit dit rapport gegeven, treft men in O.-Indië tal van inheemsche bijensoorten aan en bestaat er op Java een soort bijencultuur; de inlander vangt de bijen op in een uitgehold stuk hout, dat in een boom wordt gehangen en daarna als het gevuld is, bij het huis onder een afdak bewaard om eenige malen in het jaar daaruit te oogsten. Buiten Java, worden de bijennesten uit de boomen zelf weggehaald en is de oogst een vrij gevaarlijk werk. In sommige streken worden de boomen, door schoonmaak, voor 't bijenverblijf bereid en beschouwt men hem, die dit doet als de eigenaar van de bijenzwermen, die in den boom nestelen.

Reeds in 1862 werd de aandacht der Indische Regeering gevestigd op de voordeelen, die eene rationeele bijenteelt in Oost-Indië zoude opleveren en de toenmalige hortulanus Teysmann adviseerde er gunstig over, maar door tegenadviezen van anderen kwam er niets van de zaak.

In 1876 bracht Dr. P. J. Veth, toen Voorzitter van 't Aardrijkskundig Genootschap een voorstel over van den Praagschen heer Rudolf Mayerhofer, die de Indische bij had bestudeerd, om of in Oost-Indië de Europeesche bij (apis mellafica) in te voeren of om de Indische bij te beschaven en regelmatig te cultiveeren.

Dit voorstel vond zoowel in den Haag als in Indië weerklank en in October 1877 nam de heer Rijkens, benoemd leeraar aan de landbouwschool te Buitenzorg, een bezending bijen mee naar den cultuurtuin te Tjikeumeuh. Reeds onderweg hadden die bijën veel geleden en in 't volgende jaar waren ze allemaal dood.

Men meende het in Indië niet bij deze eerste proeve te moeten laten en in 1881 kocht de Gouverneur-Generaal eenige bijenkorven uit Cyprus door den Amerikaan Benton naar Indië medegebracht. Tegelijk werden te Tjikeumeuh proeven genomen met het civiliseeren der O.-Indische bij. Niettegenstaande de zorg door het personeel van 's lands Plantentuin er aan gewijd, stierven alle Europeesche bijen en vlogen de Indische met gansche zwermen weg.

Het is geheel onbekend waaraan die mislukking van de proeven te Tjikeumeuh is toe te schrijven, doch het is wel vreemd dat de bijenteelt volgens het rapport van de Fougères wel gelukt in andere tropische landen. Een bekwaam natuurkundige, die wij er over raadpleegden, wist geen nadere inlichtingen ter zake te geven.

Een vruchtbaar en practisch studieveld ligt hier open.

Een Penggawa aan het woord over Heerendiensten op de Buitenbezittingen.

In zijn bekende, zeer fraaie en degelijke studies over de inlandsche huishouding in de Padangsche Bovenlanden teekent de heer Verkerk Pistorius, sprekende over Heerendiensten op „dat elk Europeesch ambtenaar daarbij veelal zijn toevlucht neemt tot l'art de grouper les chiffres of tot erger en dat hij daartoe dikwijls gedwongen wordt". Zoo was het in de dagen van dezen schranderen deskundige en daar er nooit een keerpunt ten goede is geweest, gaat het nog zoo toe. Alleen is het „erger" dat hij bedoelt door den drang der omstandigheden nog een beetje erger geworden. Werd het in zijn dagen den indischen besturenden ambtenaar als een deugd en als bekwaamheid aangerekend bij het licht van statistieke opgaven alles mooier te doen schijnen dan het was, in het laatste jarental *moest* zijn alles, tout, pour le mieux dans le meilleur des mondes (op papier namelijk). Het werd gaandeweg een eisch, die door de usance gesteund, ging à outrance.

Zoo kan de ter zake kundige van heden dan ook met nog méér recht dan de deskundige van vele jaren geleden, als waar opteekenen het toen door dezen gesproken woord dat o. a. aan de statistieke opgaven der heerendiensten niet alleen geen volstrekte, maar zelfs geen betrekkelijke waarde kan worden gehecht.

„Zij die meenen mochten, dat de officieele cijfers toch approximatief waar zullen zijn, verkeeren in een groote dwaling; de waarde van die cijfers is nul."

Zoo is het ook nu nog, ten minste voor de Buitenbezittingen. In hoeverre ze voor Java betrouwbaar zijn kan ik niet met juistheid beoordeelen. We zullen die dus daarlaten en het er maar voor houden dat ze zuiver zijn.

Waarom de opgaven der Heerendiensten op de Buitenbezittingen onzuiver zijn en ook niet waar *kunnen* zijn, hoop ik nader in geschrifte aan te toonen, voor 't oogenblik slechts wijzende op het verkeerde om daarop redeneeringen en tevredenheid te gronden, want wel nergens staan opgaven en cijfers zoo ver van de naakte waarheid als hier het geval is. Voor hen die in ernst met die cijfers werken willen is multiplicatie ervan met *minstens* het cijfer 2 dan ook zeer aan te raden in verreweg de meeste gevallen.

Velen hebben het woord gevoerd middels mond en pen over de heerendiensten en velen hadden ambtshalve bemoeienis met de heerendiensten, van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië af tot den jongsten aspirant-controleur toe, maar *nooit* is de stem vernomen van den allernederigsten, den alleronaanzienlijksten onder hen, die gezag voeren over het volk dat den grooten, schoonen archipel bewoont van af de zee die Sumatra's Westkust bespoelt tot aan de prachtige Molukken, waar ons gebied in Azië eindigt (of weer begint.)

Daarom voor een enkele maal eens het woord aan hem, die beter dan menig schrijver en speecher over het onderwerp, weet hoe licht of hoe zwaar de Heerendiensten op den bruinen broeder van den Overwal drukken.

Penggawa[1]), of hoe, in elk gewest verschillend, uw nederig klinkende titel ook luiden moge; gij zijt de laagste, de allerlaagste, de onaanzienlijkste van àlle priesters in de alleenzaligmakende kerk van het Binnenlandsch bestuur. Onmiddellijk op u volgen de leeken, het volk, de kleine mannen, zou ik zeggen als dat woord door de kenners van Indië anders dan in het enkelvoud mocht worden gebruikt; de corvéabele massa. Gij penggawa, als ik u zoo noemen mag ter aanduiding mede van al uw ambtgenooten, hebt misschien wel de meeste, de zwaarste bemoeienis van allen die zich ambtshalve met heerendiensten moeten bemoeien, uw kennis zou licht kunnen ontsteken voor zoovelen die nu in den blinde rondtasten, want gij roept de lieden op tot heeren- en kampongdienst, gij weet mitsdien het best wat er gevorderd wordt van de krachten en van den tijd van het heerendienstplichtige volk en daar ge er een enkele keer

---

[1]) Met den titel „penggawa" duid ik hier in 't algemeen aan de inlandsche hoofden, die — onder de dorpshoofden staande — gezag voeren over een deel der Kampongbevolking.

In Palembang heeten ze penggawa; in elk der overige gewesten dragen ze verschillende titels. Het zijn een soort wijkmeesters.

wel eens een extra dienstje oplegt, waarvan niemand van hen die bijdragen moeten leveren tot de statistiek der heerendiensten afweet, zouden uw opgaven de meest volledige kunnen zijn.

Daarom, penggawa, neem gij eens het woord om te vertellen van uw betrekking voor zoover die met heerendiensten te doen heeft. Ge zult eerlijk opvertellen, want voor mij hebt ge immers geen geheimenissen.

Een uit de massa penggawa's en ranggenooten, voldoende aan mijn verzoek, opent zijn mond en spreekt:

Mijneheeren! Het ambt dat ik de eer heb te bekleeden is een der moeielijkste in de inlandsche maatschappij, dat men zich denken kan. Het geeft bemoeienis letterlijk met alles; vooral zeer ambulant werk. De (in geld) belastingschuldigen naloopen om hen tot betaling te brengen het is mijn werk; bij het opsporen en tot klaarheid brengen van misdrijven ben ik alleen vrij van het minst vermoeiende deel van den arbeid; bij transporten, bij reizen van ambtenaren, bij rampen en ongevallen, bij alles in onze kampongmaatschappij is het penggawa voor en na; 't kamponghoofd, 't districtshoofd, soms wel de controleur of de assistent resident zelf, ze commandeeren mij allen en tot volvoering van mijn veelvuldige taak heb ik geen andere hulpmiddelen dan..... mijn beenen, soms een prauwtje waar gevaren kan worden; alleen een heel enkele grand seigneur onder ons heeft een rijpaardje, maar dan is het toch niet meer dan een onoogelijk beestje, zoo klein en zoo doorgereden dat het voor een hoofd eigenlijk onwaardig is om er op te zitten.

Wat ons van alles het meest „knauwt" in onzen dienst dat is het vele werk dat de heerendiensten ons geven. Wel vinden we een machtig hulpmiddel om de lui op te roepen in heerendienst in het 's avonds als zij van den veldarbeid in de kampongs zijn teruggekeerd doen rondklinken dat men weer uit moet komen met bijvoeging van tijd en plaats, doch daar zijn er altijd bij, die zoo gemeen zijn om zich oost-indisch doof te houden. Zulke lui moet ik dan persoonlijk gaan oproepen. Dan zijn er altijd nog een heele hoop lieden, die soms ver, heel ver buiten de kampong in tuinen of op rijstvelden in exprès daarvoor gebouwde hutjes, soms wel heele huizen, den nacht doorbrengen. Hoe dikwijls hen ook al bevolen is om altijd in de kampong te komen overnachten ten einde gemakkelijk te kunnen worden opgeroepen tot heerendienst of kampongdienst en voor die diensten, zoo noodig, direct disponibel te zijn,

toch blijven ze doen alsof die bevelen niet bestonden en dat terwijl ze evengoed als ik weten, dat de resident zelf er streng op staat dat zulk een bevel wordt nagekomen.

Enfin, men is menschelijk en gaat er dan maar op uit om ze op te roepen, daar waar ze zijn, tot persoonlijken dienst. Over heuvels en door ravijnen, over beekjes en rivieren marcheert men voort van het eene bouwveld naar het andere en hoe ver liggen ze vaak van elkaar! Ik verzeker u, M. H. dat ik dikwijls mijn beenen voel. Had men nu nog maar pleizier van zijn moeite, maar helaas, hoe vaak krijgt men waar men vermoeid, soms eerst in den avond aankomt, een onvriendelijk, zelfs een verwijtend woord. Als hoofd, als man heeft het mij meermalen vernederd wanneer ik buiten de hut staande, mijn komst meldde en de nijdige stem van een vrouw daarbinnen, mij toeriep „Alweer; alweer heerendienst voor mijn man; het houdt tegenwoordig niet op", of mij teleurstelde met de woorden „Mijn man is er niet". Ik heb dan hen daarbinnen wel gefopt, door hen te doen gelooven dat ik weg was gegaan en gewacht tot ik den man, dien ik kwam oproepen, zag of zijn stem hoorde in het huisje. Veel onaangenaamheden heb ik met die dingen gehad, maar het geduld dat ik als inlander heb en het goed beschouwd, toch nog erg meegaande in het karakter van mijn volk, brachten mij gewoonlijk ten slotte tot mijn doel en de opgeroepene tot de gevraagde corveé.

Naar ge weet M. H., doe ik mijn zware ambtsplichten geheel belangeloos en dan is het zoo prettig als men zoo op de een of andere wijze wat satisfactie heeft van zijn werk. Daar zijn er, die, als ik bij hen aanklop, altijd weer met dat ééne doel om hen te doen „uitkomen" in heerendienst, mij beleefd ontvangen, mij verkwikken met een kopje koffie of een teug palmwijn of mij een maal rijst voorzetten met de gulle woorden „makanlah penggawa";[1]) daar zijn er die er mee vereerd zijn als ik zoo aanzit in hun woning, daar zijn er zelfs die mij dank wijten dat ik zoo goed was hen op te roepen en alzoo vrijwaarde voor mogelijke gevolgen van in gebreke zijn, zij het ook door onwetendheid dat er weer iets gevergd werd. Maar zij die zoo vriendelijk en zoo goed zijn voor mij, 't zijn juist de minstbedeelden met aardsche goederen, de domsten, de armen van geest, de vreesachtige naturen. Met den wat in goeden doen zijnden hadji, met den welgestelden handelaar, met den richard onder ons

1) „Eet penggawa".

verstaat het kamponghoofd zich als het districtshoofd dat zelf niet doet — soms doen ze het beiden; — zulk moeizaam oproepen in tuinen en bosschen of op de vergelegen velden is voor hen niet noodig. Tegenover mij hebben die lui, misschien verbeeld ik het mij ook maar, zelfs gebrek aan decorum.

Ik blijf, waar ik mij niet kan doen gelden zooals ik dat als hoofd, hoe klein dan ook, wel zou willen doen, eenvoudig en eerlijk.

Dat alles niet van eene kant kan komen is natuurlijk; bij mijn baantje nog toeleggen kan ik niet, daarom neem ik wel eens een klein geschenk aan in geld of in natura door iemand te vergeten bij een of andere heerendienst, door mij te belasten om voor den ver op zijn rijstveld verblijfhoudenden heerendienstplichtige een vervanger te stellen, dat ik dan ook wel eens vergeet te doen, dan wel door bij vergissing iemand op te roepen voor wien op 't stuk van heerendienstpraestatie de maat eigenlijk al meer dan vol is. Hij die laat vervangen betaalt mij daarvoor den vollen prijs; de man ten wiens nadeele de vergissing plaats had, komt er met minder af; 't is al hard genoeg voor hem dat hij tot de domsten onzer medeburgers behoort te worden gerekend en daarom al meer dupe was van zulk een abuis.

Die kleine „stille winstjes", 't is ook het eenige wat ik heb in mijn ambt en veel is het niet. Menigeen zou het er niet eens voor willen doen, al de moeite die ik heb. Ik heet vrij van heerendienst in mijn kwaliteit van penggawa, maar geloof mij, al hoef ik zelf niet te dragen en te sjouwen grint, hout, bamboe voor wegen en bruggen of goederen van gouvernementsreizigers, ik kom meer uit dan de zwaarst belaste.

Eens, ja dat moet ik u toch eens vertellen, had ik een heele gekke droom. Het was in den nacht, volgende op den dag dat de controleur in ons district vergadering had gehouden met al de hoofden. Hij had het veel gehad over opgaven en staten van heerendiensten, over het belang dat het gouvernement er bij had dat die volkomen juist waren, over het nut van zulk werk dat tot resultaat moest hebben, geluk, welvaart en lichten druk van lasten voor de bevolking; hij had het al maar over heerendiensten en drukte er vooral op een juist begrip te hebben van het verschil tusschen heeren- en kampongdiensten. In dien droom was het als hoorde ik een stem, die mij afvroeg „hebt gij geen gewetenswroeging, dat gij door al uw vergeten en vergissingen mede-schuldig zijt dat die staten nooit zuiver kunnen zijn en ook dit jaar weer ver van de waarheid zullen

wezen". Nooit heb ik zoo'n gekke vraag gehoord, ik begreep ze niet, evenmin als ik begrepen had waarom de controleur bij al dat praten over „staten" in het geheel niet had gerept van geld, dat toch bij zijn hoorders — ten deele ten minste — één begrip vormt met heerendienst. Hè, het was een nare, akelige droom over die dingen, waarvan een eenvoudig man geen verstand heeft en haast het eenige van al wat ik dien morgen had vernomen, dat mij héél duidelijk was, was bij het naar huis gaan het gezegde van iemand uit het publiek, dat op den achtergrond de vergadering had bijgewoond „dat het voor zijn „toelang" (zijn botten) precies hetzelfde was of men de persoonlijke diensten die men van hem vergde, heerendienst noemde dan wel kampongdienst."

Toch moet er wel veel verschil zijn in die beide soorten van diensten, anders zou de controleur daar niet zoo nadrukkelijk op wijzen en ook de Gouverneur-Generaal er niet zooveel aan hechten, daargelaten nog dat de Tweede en misschien ook wel de Eerste Kamer, daar in het verre Nederland, aan dat verschil zulk een zwaarwichtige beteekenis geven.

Vergun mij, Heeren, op dit punt niet verder door te gaan als behoorende tot een sfeer van begrippen, die hooger liggen dan de mijne en die van mijn volk, dat op 't stuk van persoonlijke diensten zelfs voor de allerzachtste, zoetstklinkende namen letterlijk niets zou voelen. Laat ik u liever eens vertellen van de laatste corvée die ik meemaakte, waarbij ik de eer had een commando te vervullen; ja, in dit jaar; u telt immers 1902. In de eene residentie is het zwaarder dan in de andere en de onze kan meetellen, al behoeft dat nu niet zoo precies in cijfers te worden getoond. Ons aandeel in den grooten weg moest weer worden begrint en ik trok er met mijn heerendienstplichtigen op uit. Voor de heen- en terugreis naar dat aandeel hebben we maar zeven dagen reis. Ver? Nu ja, bij ons is alles ruim, uitgestrekt, groot, flink. Vijf weken bleven we aan den weg werken, maar toen we terugkeerden had ik ook de overtuiging dat als mogelijkerwijze de resident er eens langs zou komen, of de controleur, des noods de dominee, want die was daar in de laatste jaren zelfs tweemaal gezien, ze tevreden zouden zijn. Daar was wel eens een enkele zucht geslaakt, soms een klaagtoon gehoord van een of ander die weer te veel dacht aan eigen ik, maar van verzet, onwil of zoo iets geen sprake; eer was men dankbaar, als ik hen in herinnering bracht hoe gelukkig men zich mocht rekenen dat de corvée niet had moeten worden gedaan juist in den oogsttijd, zooals

drie jaar geleden het geval was geweest toen een jong controleur het bezwaar daarvan voor het volk had weggecijferd met de woorden „tra perdoeli."

Hard vond ik het wel een beetje dat ik een dag of wat nadat we thuis waren gekomen, de lui weer moest oproepen in heerendienst om houtwerken te verzamelen voor een nieuwe brug; ik vond het zoo hard — men blijft toch altijd mensch — dat ik hun op dat oogenblik verzweeg wat hun verder nog te wachten stond in de allernaaste toekomst; ik had zoo iets gehoord over een nieuwe pasanggrahan, over zware reparatie aan een balei, over verbetering van een waterweg, over een nieuw dak op de missigit en nog een en ander. Trouwens zoo heel zwaar zou hun dat alles ook niet op het lijf zijn gevallen, haast altijd was en is er zoo iets en ze zijn het zich ten volle bewust dat zij zijn: taillable et corvéable à merci. (De penggawa bezigt hiervoor natuurlijk een Maleische uitdrukking.) Wat mij betreft, weinig tijd schoot mij over tusschen mijn terugkeer van ons wegaandeel en het op nieuw gaan oproepen in heerendienst, want het districtshoofd droeg mij op om de heerendienstplichtigen die te kort waren geschoten in het begrinten van den weg, voor den controleur te brengen ten einde ten Magistraatsgerechte te worden gestraft; dat was weer een heele reis voor mij, die ik evenals al mijn dienstwerk pro deo deed.

M. H. Ik heb geen voeling met penggawa's, die in andere residenties dienen; dat collega's uit verschillende gewesten elkaar ontmoeten, geschiedt om zoo te zeggen nooit dan alleen op de reis naar Mekka, maar toch heb ik wel gehoord dat men in andere residenties ook heel wat vergt van het volk; vreemdelingen vertelden mij dat wel. Ook daar moet men zich evenals bij ons ook nog bemoeien met leveranties. Ik heb mij wel eens laten vertellen — ik geloof dat het de wegens oneerlijkheid ontslagen inlandsche schrijver op het Assistent Residentsbureau was, die het zeide — dat sommige leveranties eigenlijk niet mogen worden gevorderd, maar wie zal het in zijn hoofd krijgen, als hij haast aldoor lui oproept in heerendienst, zoowel zware en lichte houtwerken moet doen aankappen en transporteeren voor bruggen, pasanggrahans, wachthuizen, balei, missigit, tontongs, vonders en zoo altijd wordt bezig gehouden, zoo kleingeestig te zijn om te weigeren een paar dozijn kippen, maar een paar dagreisjes ver bij den controleur te bezorgen of om cascenade te maken als er een paar balken noodig zijn voor het gouvernementsschoolgebouw. Dat zou muggenzifterij zijn en al had men strikt

genomen gelijk, men zou er licht last door krijgen. Ik heb menig kippetje en menig haantje gerekwireerd voor den heer controleur, ook voor den assistent resident; ook wel den heer resident behulpzaam geweest met zulk pluimvee te zien te krijgen, en deed dat altijd met genoegen, want het is waar dat op hun standplaatsen kippen vaak zeer moeielijk, ja soms haast niet te krijgen zijn en dan peper, peperduur. Nu, meer dan dat vragen die heeren bestuurders ook niet voor zich zelf (velen willen die hulp niet eens), en ze betalen ook wat ze krijgen, 't geen de boven mij staande inlandsche hoofden, die dikwijls heel wat meer vergen, niet altijd doen.

Voor de houtwerken voor B. O. W., zooals de ontslagen inlandsche schrijver dat noemt, wordt ook betaald; ook die zijn anders moeilijk te bekomen en zoo stel ik mij voor dat men den makkelijksten weg inslaat om die te krijgen, namelijk in (betaalden) heerendienst. Die pientere schrijver zegt dat alles wat zoo betaald wordt, strikt genomen niet mag gevorderd worden. Als het waar is, wat hebben wij, mijn collega's en ik en ook de boven ons staande inlandsche hoofden ons dan al niet veel en zwaar bezondigd. Overigens, wij voor ons, hebben op die betaalde diensten niets tegen; alleen is het lastig al die lieden, die ieder op een klein gedeelte van het betaalde geld recht hebben, overal te moeten zoeken en na te loopen om hun dat — zij 't ook zuur genoeg verdiende — geld ter hand te stellen.

Daarom — de ervaring heeft het geleerd — is het maar 't beste niemand uit te betalen; anders maakt dat licht schele oogen bij hen die niets krijgen. Klagen doen ze toch niet voor dat bagatel. Zoo'n reis naar des controleurs standplaats, daar dagen lang wachten, weer terugreizen, nog eens opgeroepen worden voor de zaak enz. enz., dat kost heel wat „vrije" dagen en dan wordt dat later nog ingepeperd. Neen, ze klagen niet of 't zou bepaald uit wraakzucht moeten zijn en ze daarbij heel wat durven.

Ja, ik geloof toch wel dat die ontslagen kantoorman gelijk heeft, want ik herinner mij, nu ik mij goed bedenk, dat de controleurs — ook de nog hooger geplaatsten — als ze het districtshoofd of ons kampongshoofd spraken over hout voor B. O. W. b.v., het altijd was op niet zoo streng bevelenden toon; 't was dan „minta toeloeng" en 't klonk veel vriendelijker dan 't commando tot heerendienst, dat ik hen zoo menigmaal, vaak in barsche toonen, heb hooren uitspreken. Op Java, waar 't minder voorkomt, noemt men dat dan ook „perintah haloes".

Die gewezen kantoorschrijver is toch, al is hij nog zoo'n groote gladmuis, een verbazend kundige man. Over de diensten die ik hier 't laatst bedoelde, met mij sprekende, eigenlijk mij opzettende tot kwaad, noemde hij een geleerd woord: zachte dwang, zeide hij en vertelde verder dat men 't in Nederland, zelfs in de Volksvertegenwoordiging soms daarover had en dan sprekende een bedenkelijk gezicht zette, zelfs wel afschuw toonde, terwijl al de hoorders dan bedroefd voor zich keken. Nu, dit laatste zal alles wel overdreven zijn, want anders zou de zachte dwang al heel lang niet meer bestaan, en dat ze bestaat, wie weet dat zoo ter dege als ik en mijn collega's en de lui die wij oproepen met gewonen dwang. Het „zachte" is er af gegaan op de reis van 't controleursbureau.

Ik vind ook dat die zachtheid er best af kan, want de kleine man voelt die diensten, evenals de kampongdiensten, of die welke daarvoor, ter flatteering der statistieke opgaven, moeten doorgaan, even zwaar drukken op zijn door heerendiensten gekromden rug als de andere, die men bij hun naam noemt en die, zooals de controleur ons op de vergadering uitlegde, alleen op de staten behooren te paraisseeren.[1])

En nu, M. H. heb ik u eenigermate ingelicht omtrent mijn moeitevolle betrekking. Wat het districtshoofd en het kampongshoofd met de heerendiensten hebben uit te staan, vertel ik liever niet, wijl ik geen beschikking heb over hun geheimen. Of ze op 't stuk van heerendiensten zuiver zijn op de graat?

In mijn jeugd heb ik wel eens gedroomd van hoofden, die geheel belangeloos waren in hun bemoeiingen met die diensten en dwaalden dan mijn zinnen rond in een ideale wereld, waar welvaart voor de inlanders kon bestaan. Maar het werkelijke leven is zoo heel anders dan een schoone droom uit de jongelingsjaren. Van af de dagen dat ik moeder en andere vrouwen vaak zwaren mannenarbeid zag verrichten omdat mijn vader, mijn grootvader en al onze mannelijke verwanten van de eene persoonlijke dienst in de andere vielen, schier aldoor, als waren zij heerendienstplichtigen van beroep, tot op de dagen dat ik zelf mijn medeburgers ging oproepen tot corvée en van af die dagen tot op heden, toen ik een paar balken uit het bosch liet slepen voor de nieuwe woning van het districtshoofd, heb ik in het werkelijke leven op stuk van per-

1) Eigenlijk een soort boerenbedrog dat weglaten van de kampongdiensten op de staten; een der middelen om de persoonlijke diensten veel lichter te doen schijnen, dan ze in werkelijkheid zijn.

soonlijke diensten bij hoofden nooit iets anders opgemerkt dan het tegenovergestelde van belangloosheid. Ook hier geldt de Hollandsche zegswijze „de gelegenheid maakt den dief."

Daar hebt ge b. v. ons districtshoofd; hij is waarlijk een beste, goeie mensch, werkelijk waar, en alleen de bemoeienis die hij heeft met die diensten, maakt dat hij ons het bloed uit de nagels haalt. Zoo moesten laatst geheel tusschentijds all hands uitkomen om den weg te begrinten en ons wegaandeel was nog heel goed, er lag wel een meter dik grint op en waarom moest dat nu gebeuren? Alleen omdat een zijner kinderen ging trouwen en hij daarvoor geld noodig had; nu ja, ook nog om een schuld — een speelschuld, geloof ik — aan een Chinees. De meesten begrepen er wel wat van, doch men mopperde niet hard, want ons districtshoofd, berooid als hij is, had toen werkelijk geld noodig en dan ook bedenken ze altijd dat hij blijft. Telkens moge er weer een nieuwe controleur zijn en diens chefs ook vaak verwisseld worden, hij blijft, vergeet niet, en op een goeden dag, als er eens een controleur is met wien hij zich op goeden voet heeft weten te stellen, dan coujonneert hij en bijt hij zoo, dat het een heilzaam voorbeeld voor anderen kan zijn, die op hun beurt eens ontevreden mochten worden.

Behalve geld[1]), had hij nog ander pleizier ook van deze flinke corvée. Kort nadat het werk was afgeloopen, kwam de resident met een paar heeren en eenige hoofden toevallig daar in die streek en — ik had heusch moeite mijn lachen te houden — hij gaf ons districtshoofd een pluimpje; hij kon zien dat aan dien weg flink wat gedaan was, was tevreden en stelde ons hoofd ten voorbeeld aan anderen. Het was leuk om te zien hoe ons hoofd met een sierlijke hoofdbuiging en een gezicht als had hij de hulde ten volle verdiend, maar niettemin zeer dankbaar was dat de groote heer dat zoo apprecieerde, den resident — die naar men zeide nooit controleur was geweest — bedankte met de woorden „trima kasih toewan besar."[1])

Verder laat ik de hoofden in hun waarde en voorloopig blijft het nog in vertrouwen gezegd, denk ik voor mij er zelfs ernstig over om mij voortaan van den heelen winkel niets meer aan te trekken en ontslag te vragen. Ja, ziet eens hier, de verdiensten van een penggawa zijn niet veel; de boven mij staande hoofden trekken het

---

1) Te trekken van de uit het distrikt afwezigen; van door hem, zoogenaamd wegens ziekte, vrijgestelden, van tekortgekomenen die hij het hard vond dat daarvoor gestraft zouden worden, middels plaatsvervanging in naam en middels fijnbedachte geheimenissen.

leeuwendeel uit de heeren-, kampong- en zachten dwangdiensten en ik heb er het meeste last mee; 'k loop 't vuur uit mijn sloffen (qua beeldspraak gezegd.) Hoe dikwijls gebeurt het, om maar eens iets te noemen, dat er een vent van ons in een andere bestuursafdeeling zit, daar aan den controleur vraagt er te mogen blijven, daar wordt dan tusschen de controleurs over gecorrespondeerd, (de ontslagen schrijver heeft mij daaromtrent goed ingelicht. Hij weet dat alles door zijn vorig ambt), 't verhuizingsbiljet kan dan worden afgegeven als de man — om niet te spreken van véél meer — b. v. betaalt *f* 26 aan achterstallige heerendienst en *f*14 aan achterstallige kampongdienst, waarvoor vervangers heeten gehuurd en betaald te zijn; dat geld ziet die man daar dan te leenen, 't districtshoofd krijgt het „terug", deelt dat met 't kampongshoofd en de arme penggawa ziet er nooit een enkele cent van. Zoo visch ik altijd achter 't net, omdat ik de minste en de laagste ben. En zoo ik zeide, wij doen haast al het werk. Wat was mijn voorganger niet voor zijn tijd op en versleten door al dat heen en weer loopen en die verre marschen; loopen en loopen is twee, maar zooals men dat van ons vergt, dat gaat menschenkrachten te boven; hoe menig penggawa moet het opgeven omdat het hem asthma heeft bezorgd! En als wij krachtens ons ambt wat poids willen bijzetten; hoevelen zijn er niet die bijna niets om een penggawa geven! Dat hindert iemand ook wel, die zonder eenige belooning aldoor zoo hard werken moeten, nooit eens een buitenkansje heeft dan door afzetterij van de armste en domste menschen.

IJdelheid en nog wat anders, was het dat mij het ambt van penggawa deed ambieëren, maar de werkelijkheid heeft mij alle illusies die ik had, benomen. Zelfs mijn vrouw, en ge weet hoe ijdel de inlandsche vrouwen in hun hartjes zijn, raadt mij aan van dat baantje te scheiden; ze zegt dat het één agitatie is, dat een inlander eigenlijk niet geagiteerd behoeft te zijn, en dat alleen dat onzalige baantje met die heerendiensten mij zoo heeft gemaakt. Wat mij weerhoudt om eervol ontslag te vragen is het idee dat ik dan zelf heerendienstplichtige word, want ik heb nog niet lang genoeg gediend om daardoor vrijstelling te krijgen en dan zoo'n 150 of meer dagen — dat cijfer luidt officieel héél anders, zegt men — in het jaar uit te komen (bij ons is het nog al zwaar; iets zwaarder wel dan elders), opgeroepen te worden, waar men eenmaal zelf de macht had om op te roepen; 't maakt mij de keus moeielijk.

En nu, M. H. eindig ik mijn redevoering, de eenige die ik ooit

in mijn leven hield, en willende besluiten als een nette speecher met een vriendelijk woord, betuig ik ook namens mijn mede-inlanders mijn dank dat er tot op dezen dag nooit is gevorderd geworden — van geen onzer, ik ben er zeker van — van géén onzer — een aantal persoonlijke diensten, hoe dan ook genaamd, van 365 dagdiensten per jaar, of méér.

Onzen dank zeggende aan den spreker voor het kijkje dat hij door zijn openhartig en deskundig woord ons heeft gegeven op de werkelijkheid, verklaart schrijver dezes, die zelf bijna dertig jaren lang tot ongeveer op dezen tijd toe met zoo menig penggawa en desgelijke de kwelling der heerendiensten in allerlei oorden van de Buitenbezittingen heeft moeten aanschouwen, dat des penggawa's woord een zuiver beeld der niet officiëele waarheid heeft geschetst.

Hier en daar is die waarheid iets minder hard, elders is ze nog harder en wreeder, maar wat hij schetste is een algemeen beeld der naakte waarheid op 't stuk van Heerendienst.

H. R. ROOKMAAKER.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 Augustus — 20 September 1902.

Van de tabaksaandeelen was de stemming verdeeld, petroleum-aandeelen vast voor Koninklijke, Moeara Enim en Perlak, doch zeer flauw voor Java Petroleum Mij. In mijnaandeelen had een groote val plaats voor Ned. Ind. Mijnbouw Mij., welke ook op de andere mijnaandeelen zijn invloed deed gelden. Stoomtram aandeelen meerendeels lager, vooral de Pasoeroean, welke van 58 % (laatste noteering) op 20 inzakten.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	4 3/4 %
„	Koloniale Bank	4 „
Pref. Aand.	Idem	1 3/4 „
Aand.	Liq. Barge & Moormann	2 „
„	Ned. Ind. Escompto Mij.	2 „
„	Ned. Ind. Handelsbank	4 „
„	Michiels Arnold Rijstlanden	1 1/4 „
„	Amsterdam Deli Compagnie	5 1/2 „
„	Besoeki Tabak Mij.	1 1/4 „
„	Deli Batavia Mij.	10 „
„	Deli Cultuur Mij.	2 1/2 „
„	Deli Padang Mij.	5 3/4 „
„	Langkat Tabak Mij.	4 „
„ B.	Langkat Cultuur Mij.	1 „
„	Rotterdam Deli Mij.	1 1/2 „
„	Tabak Mij. Sakoeda	8 „
„ B.	Serdang Tabak Mij.	3 1/4 „
Cert. v. Aand.	United Langk. Plant.	10 „
Aand.	Stoomvaart Mij. Nederland	2 „
„	Kon. Ned. Mij. v. Petr. bronnen	8 „
„	Petr. Mij. Moeara Enim	4 1/8 „
„	Deli Spoorweg Mij.	2 „
„	Babat Djomb. Stoomtram Mij.	2 1/4 „
„	Semar. Cheribon „ „	2 „

Lager werden genoteerd:

Cert.	Tab. Mij. Arendsburg	14	%
Aand.	Asahan Plantage Mij.	9	„
„	Deli Maatschappij	11½	„
„	Deli Plantage Mij.	5½	„
Pref. Aand.	Deli Tabak Mij.	5½	„
Aand.	A. Langkat Cult. Mij.	2½	„
„	B. Idem	1⅜	„
„	A. Langkat Tab. Mij.	2¾	„
„	Medan Tabak Mij.	10¼	„
„	Padang Tabak Mij.	3	„
„	Senembah Mij.	3¾	„
„	A. Serdang Tab. Mij.	2¾	„
Aand.	Tab. Mij. Soengei Bedjankar.	5	„
„	Java Petroleum Mij.	16	„
„	Sumatra Palemb. Petr. Mij.	4	„
„	Kwandang Soemalata Mijnb. Mij.	3	„
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	20¼	„
„	N. Celebes Mijnb. Mij.	4	„
„	Redjang Lebong Mijnb. Mij.	21	„
„	Singkep Tin Mij.	3	„
„	Mijnb. Mij. Soemalata	22	„
„	Kediri Stoomtram Mij.	2	„
„	Madoera „ „	1	„
„	Malang „ „	3	„
„	Modjokerto „ „	1½	„
„	Pasoeroean Stoomtram Mij.	38	„

DIVIDENDEN.

Kina Mij. Kertamanah	(slot)	14	%
Probolinggo's Prauwenveer		8¾	„
Brand Waarborg Societeit Securitas		4½	„
Mij. tot voortzetting der zaken Van der Linde & Teves		8	„
Mij. tot Expl. van de Kina-onderneming Telaga Petengah		10	„
Maatschappij Panaroekan		*f* 208.62	
Preanger Volks Apotheek		17	%
Cult. Mij. Pagottan		6	„
Mij. tot Expl. van het land Soekaboemi		4	„
Padangsche Handel Maatschappij		8	„
Cultuur-Maatschappij Tjihoenie		2½	„
Mij. tot Expl. van het land Pebayoran		6½	„
Vereenigd bezit van Ind. Fondsen		2½	„

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Ned. Ind. Electriciteits Mij.	58	%
„	Cultuur Mij. Langsee	95	„
„	Landbouw Mij. Ngoepit	150	„
„	Deli Bedagei Cultuur Mij.	25—30	„
„	Ned. Ind. Houtaankap Mij.	28—30	„
„	Mijnbouw Mij. Soemalata	103	„
„	„ „ Lebong Soelit.	25	„
„	Billiton Mij. 2e rubriek	f 1725.—	
5 % Oblig	Crediet- en Handelsver. Banda	90	%
4 ½ „ „	Babat Djombang Stoomtram Mij.	81	„
Opr. bew.	Singkep Tin Maatschij.	f 90.— — f 100.—	
Winstaand.	Kon. Paketvaart Mij.	„ 780.— — „ 800.—	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Sept. 5	Sept. 20
Borneo-Sumatra Maatschappij .....Aand.	102 1/8	102 1/8
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	36 1/4	41 3/4
id. .....Pref. Aand.	115	118
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	104 1/2	104 7/16
Int. Cred. & H. V. Rotterd..... „	72 3/4	72 1/2
Javasche Bank..... „	165	165
Koloniale Bank..... „	36	39 3/4
id. .....Pref. Aand.	50 1/4	52
Liquid. Barge & Moormann.....Aand.	38	41
Ned. Handel-Mij.....Cert. v. Aand.	144 5/8	144 3/4
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	110	112
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	68 1/2	71 1/2
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106	105
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	18	18
Banda, Credt. & Handelsver..... „	80	80
Java Bosch Expl.-Mij..... „	80	80
Java'sche Cultuur-Mij..... „	57	57 1/4
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	50	50
Kaliwoengoe Plantaran..... „	34	34
Maron Cult. Mij..... „	60	60
Melattie, Landbouw-Mij..... „	90	90
Michiels-Arnold, Rijstlanden..... „	101	102 1/4
Ned. Ind. Houtaankap Mij..... „	34	34
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	150	150
Penampean Cult.-Mij..... ... „	15 1/2	15 1/2
Pondok Gedeh Cult. Mij..... „	100	100
Suikerond. Sentanen.-Lor..... „	95	95
Sindanglaoet, Suikerfabr..... „	160	160
Soemberredjo Cult.-Mij..... „	115	115
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	110	110
West-Java Kina Cult.-Mij..... „	50	50
Amsterdam-Deli Comp..... „	656	662
Amsterdam Sum. Cult.-Mij..... „	62 3/4	62
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	656	645
Asahan Plantage Mij..... .....Aand.	75	72
Asahan Tabaksbouw Mij..... „	85	85
Balangan Tab. Cult. Mij..... „	5	5
Besoeki Tabak-Mij..... „	50 3/4	52
Deli-Batavia-Mij..... „	430	430
Deli-Cultuur-Mij..... „	77	78
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. A.	310	310
Deli-Maatschappij.....Aand..	458	456
Deli Padang Mij..... „	66	66
Deli Plantage Mij..... „	60	54 1/2
Deli-Tabak-Mij..... „	—	—
„ .....Pref. Aand.	25	20 1/2
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	44 1/2	43 1/2
Tab. Mij. Kwala Pessilam..... „	81	81
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	105 1/4	102 1/2
„ „ ..... „ B.	44 1/2	43 1/2
Tabak Mij. Langk. Soekaranda..... Pref. Aand.	46 7/8	46 7/8
Langkat-Tabaksbouw Mij .....Aand.	5 1/4	6
Langkat-Tabak-Mij.....Aand. A.	91 1/2	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Sept. 5	Sept. 20
Langkat-Tabak-Mij. Aand. B.	45	44
Medan-Tab.-Mij „	265	262
Tab.-Mij. Namoe Djawi. Pref. Aand.	65	65
Nieuwe Asahan Tab. Mij. Aand.	149	153 3/4
Padang Cultuur Mij. Pref. Aand. A.	64 1/2	64 1/2
„ „ „ Aand. B.	26	26
Padang Tabak-Mij „	133	133
Rotterdam-Deli-Mij „	245 1/2	244
Tabak Mij. Sakoeda Pref. Aand.	50	53
Senembah-Mij. Aand.	411	408 1/4
Serdang Tab. Mij „ A.	136 1/4	136
„ „ „ „ B.	57	58
Tabak Mij Soengei Bedjankar „	91	87
Sumatra Cult. Mij. „	200	199
Sumatra Plantage Mij. „	84 3/4	84 3/4
United Langk. Plant. Cert. v. A.	258	255
Ned.-Ind. Electr.-Mij. Aand.	58	58
Ned. Ind. Gas Maatschij „	146 1/2	146 1/2
Kon. Paketvaart-Mij. „	169	167
Rott. Lloyd „	99 1/8	99 5/8
Stoomv. Mij. Nederland „	141	143
Dordt. Petr. Industrie Mij Pref. Aand.	118 1/2	118
Java Petroleum Mij. Aand.	25	9
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië „	458 3/4	463
Petroleum Mij. Moeara Enim „	115 1/4	114
Perlak Petr. Mij. Pref. Aand.	134	142 7/8
Sumatra Palembang Petr. Mij. Aand.	62 3/4	60 1/2
Kwand. Soemalata Mijnbw. Mij. „	21	22
Ned. Ind. Expl. Mij. „	95	95
id. Mijnbouw-Mij „	30 1/2	12 1/4
N. Celebes Mijnb. Mij. „	18	14
Oost Borneo Mij. „	13 1/4	13 1/4
id. Pref. Aand	32	32
Redjang Lebong Mijnb.-Mij. Aand.	230	210
Singkep Tin-Mij. „	127	125
Mijnbouw Mij. Soemalata. „	102	100
Droogd.-Mij. Tandj. Priok. „	160	160
Deli-Spoorweg-Mij. „	179 1/2	178
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. „	220	220
Babat Djomb. St. tr. Mij. „	57 1/4	57 1/4
Bat. Electr. Tram-Mij „	25	25
Kediri Stoomtram-Mij „	80	80
Madoera „ „ „	23	22
Malang „ „ „	55	55
Modjokerto „ „ „	14	12
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. „	139	139
Oost-Java-Stoomtram. „	77	77
Passoeroean „ „	58	20
Probolinggo Stoomtr.-Mij. „	50	50
Semar.-Joana Tramw.-Mij. „	175	175
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij. „	145	147
Serajoedal St.-Tr.-Mij. „	136	136

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	14–28 Juli.	29 Juli–18 Aug.
Javasche Bank	–	178–179
Certif. Ned. Handel-Mij	140–141½	141–141¾
N. I. Escompto Mij	112	110–112
Ned. Ind. Handelsbank	–	62–63½
N. I. Cred. & Bank Vereen.	–	50
N. I. Effectenbank (4 % pandbrieven)	–	100
Kon. Paketvaart Mij.	–	159–165
Int. Cred. en Hand. Verg. „Rotterdam"	–	72½–74
Handels-Verg. „Amsterdam"	–	104–106
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	60	–
Mij. Onderlinge Hulp	–	82½
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	–	87½–90
Bataviasche Volks- en Stadsapotheek	100	–
Ned. Ind. Spoorweg Mij	–	215
Deli Spoorweg Mij.	175	–
Ned. Ind. Tramweg Mij	144	145
Samarang-Joana Stoomtram Mij.	–	167½–170
Samarang-Cheribon „ „	144–145	145–146
Serajoedal „ „	131	–
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij.	–	355
Bataviaasch Prauwenveer	132½	133
Nieuw Prauwenveer te Batavia	–	160
Part. Prauwenveer te Soerabaja	120	–
Oost Java Prauw-Mij.	130	–
Nieuw Prauwenveer te Soerabaja	–	200
Kina Mij. „Kertamanah"	200	200
Kultuur Mij „Goalpara"	163	–
Ned. Ind. Telefoon Mij	172½–173	172½–175
Intercommunale Telefoon Mij.	87½–90	95–100
Bandoengsche Kininefabriek	100	100–101
Ned. Ind. Mijnb. Mij (aandeelen)	41–47½	37½–39½
Idem (obligatiën)	87½–90	77½–85
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	43–45	40–45
Idem (obligatiën)	52½–56	60
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	205–215	210–245
Idem (obligatiën)	210	207½–225
Mijnbouw Mij. Kahajan	45–50	35–46
Mijnb. Mij. Atjeh (oprichtersbewijzen)	–	*f* 50.–
Mijnb. Mij. Lebong Soelit. (aandeelen)	7–7½	8–10
Idem (obligatiën)	25	25–30
Idem (winstbewijzen)		
Mijnb. Mij. Tambang Sibonak (aandeelen)	–	67½–76

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

IJsfabriek Wadas.

(*Javasche Crt. No. 53, van 4 Juli 1902*).

Zetel. Tegal.

Doel. De exploitatie van de ijsfabriek „Wadas".

Kapitaal. *f* 50.000, in 500 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door Vrouwe J. E. van Dijk, geb. Martherus, voor 480 aandeelen: de ijsfabriek Wadas, gelegen te Kadjen, distr. Balapoelang, afd. Brebes, res. Pekalongan.

Bestuur. 1 directeur: Vrouwe J. E. van Dijk, geb. Martherus; 2 commissarissen: de heeren F. K. E. Beekveld en L. L. Claase

Winstverdeeling, 10 % aan het reservefonds; van het overige komt 5 % aan den directeur, 2½ % aan elken commissaris, het overblijvende aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 10.000.

Eerste Nederlandsch-Indische Koffiebranderij.

(*Javasche Crt. No. 54, van 8 Juli 1902.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. Het koopen, verwerken, bereiden en verkoopen van koffie en/of andere waren, in het algemeen, en het in werking brengen en drijven eener fabriek voor het branden van koffie en andere producten, in het bijzonder.

Kapitaal. *f* 50.000, in 500 aandeelen à *f* 100.—

Bestuur. 1 directeur: de heer L. Schol; 3 commissarissen: de heeren H. J. G. Janssen van Raay, B. Wolf en B. N. Powell.

Winstverdeeling. 75 % aan aandeelhouders, tenzij door hen besloten wordt een gedeelte hiervan alsnog voor het reservefonds te bestemmen, of daarover op andere wijze te beschikken; 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen.

Boek- en Handelsdrukkerij, voorheen Thies en Umbgrove.

(*Javasche Crt., No. 54, van 8 Juli 1902.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De voortzetting der zaken van de firma Thies en Umbgrove, en alzoo het drijven van een boek- en handelsdrukkerij c. a.

Kapitaal. *f* 60.000, in 120 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door de heeren W. Thies en M. J. N. Neujean, voor 91 aandeelen: hunne boekdrukkerij met toebehooren en uitstaande vorderingen.

Bestuur. 1 directeur: de heer W. Thies; 2 commissarissen: de heeren Mr. A. van Gennep en L. M. van Leeuwen.

Winstverdeeling. 9 % aan het reservefonds, 15 % aan den directeur, 6 % aan de commissarissen, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 10.000 bedraagt, komen van de daarvoor genoemde 9 % in de overwinst 4 % aan commissarissen en 5 % aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT VOORTZETTING EN EXPLOITATIE DER ZAKEN FIRMA V. OLISLAEGER & Co.

(*Javasche Crt. No. 63, van 8 Augustus 1902.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De voortzetting der juweliers-, goud-, zilversmids- en horlogemakerszaak, bekend onder den naam van V. Olislaeger & Co, gedreven op Rijswijk te Weltevreden.

Kapitaal. *f* 80.000, in 8 aandeelen à *f* 10.000.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. J. J. Olislaeger.

Winstverdeeling. Na aftrek van reserves 5 % dividend aan de aandeelhouders, daarna een tantième aan den directeur, het overige aan aandeelhouders.

EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN.

(*Javasche Crt. No. 63, van 8 Augustus 1902.*)

Zetel. Padang.

Doel. Het exploiteeren van onroerende goederen ter Sumatra's Westkust.

Kapitaal. *f* 50.000, in 200 aandeelen à *f* 250.

Inbreng. Door de heeren K. H. H. van Bennekom, J. J. Goldie en H. A. Krijgsman en de firma van Houten Steffan & Cie voor 100 aandeelen: eenige perceelen te Padang.

Bestuur. 1 directeur: de heer K. H. H. van Bennekom; 2 commissarissen: de heeren H. D. Schlüter en H. Noordhoek Hegt.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 25 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, 60 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 50 % van het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt, komt het hiervoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

ALGEMEENE HOUTAANKAP MAATSCHAPPIJ.

(*Javasche Crt. No. 64, van 12 Augustus 1902).*

Zetel. Batavia, met een bijkantoor te Singapore.

Doel. De exploitatie van bosschen met daaruit te verkrijgen hout, gewassen en producten.

Kapitaal. *f* 500.000 in 1000 aandeelen à *f* 500. De directeuren zijn gemachtigd eene Obligatieleening ad *f* 500.000 aan te gaan.

Inbreng. Door den heer E. S. Ali Cohen, voor een nader te bepalen bedrag: een hout-contract betreffende een terrein in het landschap Indragiri, Oostkust van Sumatra, res. Riouw en Onderhoorigheden; eene concessieaanvrage voor een terrein naast voorgaand; en het aanwezige hout enz. op eerstgenoemd terrein.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heeren E. S. Ali Cohen en J. M. H. van Oosterzee; 3 à 5 commissarissen: de heeren S. J. W. van Buuren, H. Gentis, J. C. de Jongh en G. C. F. W. Mundt.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 15 % aan de(n) directeur(en), 10 % aan de commissarissen, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum: de helft van het kapitaal.

NAGREKSCHE HANDEL EN NIJVERHEID MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Crt. No. 65, van 15 Augustus 1902*)

Zetel. Nagrek.

Doel. De oprichting en exploitatie van een fabriek voor de bereiding van cassave en een fabriek voor de bereiding van olie uit djarakpitten en andere oliehoudende planten en zaden; de handel in- en aanplant van landbouwproducten en event. de oprichting en exploitatie van nijverheidsondernemingen.

Kapitaal. *f* 60.000, in 60 aandeelen à *f* 1000.—

Bestuur. 1 directeur: de heer M. M. A. L. Giesbers; 2 commissarissen: de heeren C. E. Ploem en J. Carli.

Winstverdeeling. Na aftrek van reserve voor vernieuwing, uitbreiding of werkkapitaal eerst 6 % dividend; van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 2½ % aan elk bestuurslid, zoomede aan den administrateur en den adviseur, onverschillig of een persoon meer dan één betrekking bekleedt of niet, 77½ % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000 bedraagt, komen de daarvoor genoemde 10 % aan aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ KONG TJHIANG LIE.
(*Javasche Crt. No. 66, van 19 Augustus 1902*).

Zetel. Padang. *Bijkantoor* in de Padangsche Bovenlanden, nl. te Padang Pandjang en Sawah Loento en eventueel op andere plaatsen.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken, gedreven onder de Chineesche benaming Kong Tjhiang Lie (en Co); en de exploitatie van 3 te Sawah Loento staande huizen, en verder event. te verkrijgen roerende en onroerende zaken; het uitoefenen van 's lands pachten, het verrichten van werk en/of het aannemen van leverantiën ten dienste van, of te samen met anderen; het drijven van handel in alle zaken die daarvoor vatbaar zijn.

Kapitaal. *f* 18.375, in 21 aandeelen à *f* 875.—

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Mak A. Hok; minstens 1 commissaris: de Chineezen Lim Tak Tjiauw en Mak A. Sie.

Winstverdeeling. Eerst 3 % dividend. Van het overige komt 40 % aan het reservefonds, 5 % aan den directeur, 2½ % aan elken commissaris, de rest aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 40.000.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ DJEMBROENG.
(*Javasche Crt. No. 66, van 19 Augustus 1902*).

Zetel. Djembroeng, afd. Bangil, res. Pasoeroean.

Doel. De exploitatie van de indigo-onderneming „Soember Salak", gelegen

in de dessa Djembroeng, zoomede de cultuur van cassave en djarak en de bereiding van cassave- en ander meel en van djarakolie, de handel in die producten en event. andere zaken; verder de exploitatie van erfpachts-, eigendoms- en opstal-rechten op andere eventueel te verkrijgen gronden.

Kapitaal. *f* 50.000, in 50 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer A. F. Herrmann, voor 5 aandeelen: de bovengenoemde Indigo-onderneming. Aan den heer W. E. van Charante worden 10 aandeelen uitgereikt voor hetgeen door hem ten behoeve dier onderneming is gefourneerd.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. F. Herrmann; 2 commissarissen: de heer W. E. van Charante; de 2e nader te benoemen.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 5 % aan den secretaris, het overige aan aandeelhouders. Als er geen secretaris is, komen de 5 % mede aan aandeelhouders. Het reservefonds strekt mede om den aandeelhouders zooveel mogelijk 5 % dividend te verzekeren.

Reservefonds. Maximum *f* 10.000.—

Cultuur-Maatschappij Tjiblagoeng.

(*Javasche Crt. No. 67, van 22 Augustus 1902*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van de onderneming Tjiblagoeng, in de res. Preanger Regentschappen, afd. Tjiandjoer, distr. Tjiblagoeng, desa Bobodjong en Soekasarana en van event. te verkrijgen ondernemingen, zoomede de handel in diverse landbouwproducten.

Kapitaal. *f* 50.000, in 100 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door den heer E. de Sturler, voor 99 aandeelen: het erfpachtsrecht op bovengenoemd perceel, en het recht van opstal op een stuk grond, gelegen in het district Tjiblagoeng, desa Soekasarana.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. de Sturler; 1 commissaris: de heer A. de Sturler.

Winstverdeeling. 20 % aan het reservefonds; van het overige komt 10 % aan den directeur, 5 % aan den commissaris, 85 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 20.000.

Cultuur Maatschappij Onggobojo.

(*Javasche Crt. No. 68, van 26 Augustus 1902*).

Zetel. Op het erfpachtsperceel Onggobojo, distr. Djambean, afd. en res. Kediri.

Doel. Het verkrijgen in eigendom, huur, erfpacht of opstal van gronden, geschikt voor den aanleg van cultuurondernemingen en veeteelt, dan wel van zoodanige gronden, waarop reeds cultuurondernemingen gevestigd zijn, en de exploitatie dier gronden en cultuurondernemingen.

Kapitaal. *f* 28.000, in 28 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer J. H. Hieronimus, voor 4 aandeelen: het erfpachtsperceel Onggobojo.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. H. Hieronimus; 2 commissarissen: de heeren F. G. Insinger en P. R. Tromp de Haas.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, 10 % aan de administrateurs en geëmployeerden der ondernemingen, 75 % aan de aandeelhouders.

EXPLORATIE- EN MIJNBOUWMAATSCHAPPIJ POELOE PERTJAH.
(Staats Crt. No. 204, van 2 September 1902)

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het exploiteeren van concessiën, vergunningen en andere rechten tot mijnbouw in Nederl. Indië.

Kapitaal. *f* 600.000, in 10 seriën van 600 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer G. A. Schouten, voor 350 aandeelen: de concessie betreffende petroleum-, goud-, diamant- en andere delfstofhoudende gronden, in het rijk van Kotta Intan.

Bestuur 2 directeuren: de heeren J. P. Nickel en R. H. Arntzenius; 3 à 5 commissarissen: de heeren C. F. Meyer, G. C. Otten, A. C. Uljee, S. C. Korteweg en Mr. J. J. Henny.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan een reservefonds, 15 % aan de commissarissen, 10 % aan de directeuren, de rest aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 100.000.

MIJNBOUW-COMPAGNIE „KOTABOENAN".
(Staats Crt. No. 218, van 18 September 1902).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van vergunningen voor mijnbouwkundige onderzoekingen, van concessiën, mijn- en andere rechten.

Kapitaal. *f* 2.000.000, in 2000 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de Mijnbouw-Maatschappij „Kotaboean", in liq., voor 1200 aandeelen: de haar verleende vergunning voor een terrein in Nederl. Indië.

Bestuur. 1 of 2 directeuren; 3 à 5 commissarissen.

Winstverdeeling. Na aftrek van een deel voor het reservefonds; 80 % aan aandeelhouders, 10 % aan commissarissen, 10 % aan directeuren.

Reservefonds. Maximum 25 % van het gestort maatschappelijk kapitaal.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

DELI-SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorwegen.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1901.

Opbrengst	Juli 1902	*f*	110.000	tegen *f*	100.308	in	1901
„	per dagkilometer	„	34.78	„ „	31.72	„	1901
„	sedert 1 Jan. 1902.	„	879.000	„ „	823.016	„	1901

Stoomtramwegen.

In exploitatie 30½ K.M.

Opbrengst Juli 1902 *f* 5.000.
„ per dagkilometer *f* 5.28.
„ sedert 11 April 1902 *f* 21.000.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Juli 1902.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (103.700)	f	48.300.—
Goederen, tonnen (94.900)	„	365.300.—
Diverse ontvangsten	„	12.300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	425.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	379.612.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	1.821.540.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	1.790.736.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	67.02
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	59.73
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	41.91
„ „ 1 Jan vorig jaar (defin.)	„	41.20

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (94.800)	f	32.700.—
Goederen, tonnen (11.200)	„	48.300.—
Diverse ontvangsten	„	3.300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	84.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	80.103.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	531.831.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	513.823.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	48.56
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	46.14
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	44.80
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	43.28

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (22.600)	f	2.700.—
Goederen, tonnen (20.900)	„	27.400.—
Diverse ontvangsten	„	500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	30.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	20.916.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	79.796.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	62.852.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	42.92
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	29.33
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	16.37
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	12.89

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.).

Reizigers, aantal (42.500)	f	9.200.—
Goederen, tonnen (8.000)	„	17.200.—
Diverse ontvangsten	„	900.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	27.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	33.493.—
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	137.683.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	139.596.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	18.74
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	22.99
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	13.82
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	14.01

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (In aanleg 209 kilom.)

Reizigers, aantal (74.000)	*f*	15.800.—
Goederen, tonnen (13.500)	„	15.300.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	31.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	14.867.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	181.439.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	98.606.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	4.86.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.48.—*
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	4.95.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.35.—*

*) Gemiddeld in exploitatie. 107 K.M.
† „ „ „ 173 „

SUMATRA-STAATSSPOOR.

Aan den Maandstaat van het vervoer over de maand Mei ll. wordt het volgende ontleend:

	Aantal of gewicht.		Opbrengst.
Reizigers, 1e klasse	2.777	*f*	1.987.70
„ 2e „	66.199	„	24.276.64
„ suppletie	—	„	307.15
Bagage (kilogrammen)	56.560	„	497.48
Bestelgoed „	10.446	„	775.35
Vrachtgoed (tonnen)	20.201	„	67.121.18
Levende dieren (wagenladingen)	9	„	208.60
Lijken „	2	„	21.80
Rij- en voertuigen „	2	„	25.60
Particuliere telegrammen	751	„	689.52
Extratreinen	2	„	80.—
Provisie op remboursement	—	„	29.86
Verzekeringspremie	—	„	400.50
Ontvangsten voortspruitende uit de expeditie van kolen	—	„	8.587.24
Alle andere ontvangsten	—	„	1.724.65
Totaal		*f*	106.733.27
Opbrengst over de maand Mei 1902		„	106.733.27
„ „ „ „ „ 1901		„	113.167.12[5]
„ per dagkilom. „ 1902		„	16.39[5]
„ „ „ „ 1901		„	17.38

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1902 *f* 12,650, tegen *f* 12,920. Sedert 1 Januari *f* 103.435 tegen *f* 99.820.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Augustus 1902 *f* 26.200 tegen *f* 26.143 in 1901. Sedert 1 Juli 1902 *f* 52.700 tegen *f* 52,631 in 1901.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1902 *f* 57.000 tegen *f* 46,000. Sedert 1 Jan. 1902 *f* 204,700, tegen *f* 166,000.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1902 *f* 30,000 tegen *f* 22,500. Sedert 1 Januari *f* 115,250, tegen *f* 85,425.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1902 *f* 12,100 tegen *f* 13,142, per dagkm. *f* 9.63 tegen *f* 10,46. Sedert 1 Jan. *f* 59.368 tegen *f* 64,626, per dagkilometer *f* 6.03 tegen *f* 7.91.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1902 *f* 9.700, tegen *f* 11.646 Sedert 1 Jan. *f* 53,389 tegen *f* 59.435. Per dagkilometer *f* 6.09½ tegen *f* 6.78½.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1902 *f* 12,200 tegen *f* 12,571. Sedert 1 Januari 1902 *f* 52.545 tegen *f* 50.920.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Aug 1902	*f*	118.500	*f* 9.85	388
„ 1901	„	129.500	„ 13.10	319
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	11.000	„ 3.25	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Aug. 1902	„	841.300	„ 9.55	363
1901 „ 31 „ 1901	„	730.200	„ 9.40	319
Verschil meer	„	111.100	„ 0.15	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Aug. 1902	*f*	17.100	*f* 14.15	39
„ 1901	„	16.400	„ 13.55	
Verschil meer	„	700	„ 0.60	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Aug 1902	„	133.200	„ 14.05	39
1901 „ 31 „ 1901	„	141.200	„ 14.90	
Verschil minder	„	8.000	„ 0.85	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Aug. 1902	*f*	13.700	*f* 10.80	41
„ 1901	„	16.700	„ 13.15	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	3.000	„ 2.35	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Aug. 1902	„	76.600	„ 7.70	41
1901 „ 31 „ 1901	„	74.900	„ 7.50	
Verschil minder	„	1.700	„ 0.20	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Aug. 1902		ƒ 54.500	ƒ 19.30	91
„ 1901		„ 47.900	„ 17.—	
Verschil	meer	„ 6.600	„ 2.30	
	minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Aug. 1902		ƒ 247.400	„ 11.20	91
1901 „ 31 „ 1901		„ 222.100	„ 10.05	
Verschil meer		„ 25.300	„ 1.15	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang-Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Aug. 1902		ƒ 126.900	ƒ 14.95	274
„ 1901		„ 142.900	„ 17.05	270
Verschil	meer	„ —	„ —	
	minder	„ 16.000	„ 2.10	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Aug. 1902		„ 736.000	„ 11.05	274
1901 „ 31 „ 1901		„ 756.600	„ 11.55	270
Verschil minder		„ 20.600	„ 0.50	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Aug. 1902		ƒ 20.200	ƒ 13.05	50
„ 1901		„ —	„ —	
Verschil	meer	„ —	„ —	
	minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Aug. 1902		„ 106.200	„ 8.75	50
1901 „ 31 „ 1901		„ —	„ —	
Verschil minder		„ —	„ —	

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Augustus 1902 ƒ 23.000. In exploitatie 216 K.M.

De Nederlandsch-Indische rechterlijke organisatie en art. 74 van het Regeeringsreglement,

DOOR

Mr. A. J. IMMINK.

Hoewel het Reglement, waarbij in 1848 het rechtswezen in Nederlandsch-Indië geregeld werd, den naam draagt van *Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië*, en hoewel de aanhef van art. 1 van dit Reglement luidt: „De regterlijke magt in Nederlandsch-Indië wordt... uitgeoefend door enz.", geldt, gelijk al dadelijk uit den verderen inhoud van dat artikel blijkt, het meerendeel der voorschriften van genoemd Reglement slechts voor een betrekkelijk klein gedeelte van het uitgestrekte gebied, dat Nederland in Oost-Indië bezit. Immers, behalve dat bij het 2de lid van gezegd artikel de bestaande verordeningen omtrent het rechtswezen in de residenties Soerakarta en Djokjokarta worden gehandhaafd, tot dat daaromtrent nader zal zijn beschikt [1]), houdt het 3de lid de bepaling in, dat de rechtbanken en gerechten in de bezittingen buiten Java en Madura „vooreerst derzelver tegenwoordige benaming en zamenstelling behouden".

Thans is deze laatste bepaling feitelijk vervallen. Sedert 1874

---

[1]) Het 2de lid van art. 1 Recht. Org. zal ongetwijfeld eerlang worden ingetrokken. Uit het Koloniaal Verslag toch van dit jaar, kolom 143, blijkt, dat de Gouverneur-Generaal daartoe reeds gemachtigd werd bij Koninklijk besluit van 20 September 1901 n°. 48 (aangevuld bij Koninklijk besluit van 13 Maart 1902 n°. 34) en dat de ordonnantiën ter uitvoering van dat besluit, welke gelijktijdig daarmede zullen worden afgekondigd en in werking gebracht, reeds zijn ontworpen.

toch zijn, achtereenvolgens, voor de verschillende gewesten in de Buitenbezittingen een zeventiental Reglementen uitgevaardigd, welke door Mr. T. H. der Kinderen, naar het voorbeeld van het Inlandsch Reglement, werden ontworpen, doch tevens de noodige voorschriften bevatten omtrent de benaming, samenstelling en rechtsmacht der, in gezegde bezittingen met de rechtspraak belaste, rechtbanken en gerechten. Maar zoodoende zijn de, ten aanzien der rechterlijke organisatie in Nederlandsch-Indië, geldende voorschriften in een achttiental Reglementen verspreid, om niet te spreken van de vele Staatsbladen, waarbij die voorschriften zijn gewijzigd en aangevuld. In dien doolhof van bepalingen, waartusschen bovendien niet altijd de noodige eenheid en het noodige verband bestaat, den weg te vinden, is verre van gemakkelijk en wordt hoe langer zoo moeilijker. Bedenkt men hierbij, dat de rechtsbedeeling, in haar ganschen omvang, berust en steunt op de rechterlijke organisatie en dat de deugdelijkheid van elk gebouw afhankelijk is van de grondslagen, waarop het is opgetrokken, dan wordt het duidelijk, dat de tegenwoordige toestand niet lang meer bestendigd kan blijven en dat eerlang toegegeven zal moeten worden aan den, reeds meermalen geuiten, wensch, dat tot de samenstelling worde overgegaan van een nieuw reglement, waarin de thans verspreide bepalingen van rechterlijke organisatie, met inbegrip van die, welke voor de Buitenbezittingen gelden, zijn bijeengevoegd.

Dat de samenstelling van een dergelijk reglement een alles behalve gemakkelijke arbeid zal zijn en dat zich daarbij tal van moeilijkheden zullen voordoen, behoeft geen betoog. Van al die moeilijkheden zal echter het geven eener behoorlijke omschrijving van de grenzen der rechtsmacht van de rechtbanken en gerechten in de Buitenbezittingen, ongetwijfeld eene der grootste, zoo niet de allergrootste zijn, bepaaldelijk met het oog op de omstandigheid, dat in de meeste gewesten een deel der inheemsche bevolking gelaten is in het bezit harer eigene rechtspleging.

Dat bezit of „genot", zoo als art. 74 Reg. Regl. het noemt, heeft de Regeering in sommige, onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement gebrachte, gedeelten der Buitenbezittingen, aan de inheemsche bevolking toegestaan als eene gunst, met de bedoeling blijkbaar, dat die bevolking het gemis harer onafhankelijkheid zoo min mogelijk zoude gevoelen. Daarentegen berust evenbedoeld bezit of genot in andere, niet onder het rechtstreeksch be-

stuur staande, gedeelten der Buitenbezittingen op, met de inlandsche zelfbesturen gesloten, contracten[1]).

Op het genot van eigen rechtspleging bestaan echter verscheidene uitzonderingen. Krachtens wettelijk voorschrift of krachtens contract zijn namelijk de leden der inheemsche bevolking, aan wie dat genot is gelaten, in eenige burgerlijke- en strafzaken onderworpen aan de rechtsmacht der rechtbanken en rechters van het Gouvernement. Van daar, dat bij art. 1 van bijna al de Reglementen op het rechtswezen, uitgevaardigd voor die gewesten der Buitenbezittingen, waar een deel der inheemsche bevolking in evengezegden rechtstoestand verkeert, is bepaald, dat, voor zoo ver die bevolking niet gelaten is in het genot harer eigene rechtspleging, of voor zoo ver de rechtsbedeeling niet, krachtens met hen gesloten contracten, is overgelaten aan de vorsten en grooten der verschillende staten en rijken, de rechterlijke macht wordt uitgeoefend door de, in dat artikel genoemde, rechtbanken en rechters.

Om te weten tot hoe ver de rechtsmacht van die rechtbanken en rechters zich uitstrekt, is het dus noodig de wettelijke en contractueele bepalingen te kennen, waarbij de, in het genot harer eigene rechtspleging gelaten, inheemsche bevolking, bij wijze van uitzondering, aan evengezegde rechtsmacht onderworpen is. Een overzicht van bedoelde bepalingen mag hier derhalve, naar ik meen, niet worden gemist, terwijl het mij wenschelijk voorkomt bij het geven van dat overzicht de, tot het rechtsgebied van één en denzelfden raad van justitie behoorende gewesten, achtereenvolgens, elk afzonderlijk, te bespreken[2]).

---

[1]) Beoordeeld naar Nederlandsche rechtsbegrippen, laat bovenbedoelde eigene rechtspleging aan deugdelijkheid zeer zeker veel te wenschen over. Daar echter, waar die rechtspleging wordt toegepast, is zij ongetwijfeld geheel in overeenstemming met de maatschappelijke toestanden, behoeften en verhoudingen, zoodat het zeer de vraag is, of de bevolking wel zou zijn gebaat met de invoering eener, meer op westersche leest geschoeide, rechtspleging. Daarbij mag niet uit het oog worden verloren, dat, bijna zonder uitzondering, ieder zijne eigene nationale instellingen, al zijn deze misschien ook minder goed, verre verkiest boven betere instellingen van vreemden oorsprong, hem van elders opgedrongen. Maar daarom bestaat er dan ook, mijns inziens, geene reden om met Mr. C. W. Margadant (zie blz. 90, dl. III van zijn werk: *Het Regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië*) de, in art. 74 van dat Reglement gebezigde, uitdrukking: is gelaten *in het genot*, „zonderling" te noemen.

[2]) De Heer J. Peelen, wd. Referendaris bij het Departement van Koloniën, had de welwillendheid mij omtrent de, met de verschillende inlandsche zelfbesturen gesloten, contracten, alle gewenschte inlichtingen te geven.

Wat dan het rechtsgebied van den raad van justitie te Batavia betreft, de daartoe behoorende gewesten, wier inheemsche bevolking voor een deel gelaten is in het bezit harer eigene rechtspleging, zijn: Palembang, Riouw en Onderhoorigheden, de Westerafdeeling van Borneo en de Oostkust van Sumatra.

In eerstgenoemde residentie werd de inheemsche bevolking, buiten de hoofdplaats Palembang, bij § II lett. *b* der, door den Gouverneur-Generaal in Rade genomen resolutie van 3 Juni 1828, in het bezit harer eigene rechtspleging gehandhaafd[1]), terwijl in dien toestand bij besluit v n 22 Maart 1856, gewijzigd bij besluit van 3 April 1857, door den toenmaligen resident van Palembang in zoo ver eenige verandering werd gebracht, dat, krachtens de daarbij in het leven geroepen regeling, de berechting van misdrijven werd opgedragen aan, door den besturenden ambtenaar voorgezeten, rapat's. Deze regeling, waarin de Regeering, bij besluit van 26 Januari 1872 n°. 13 [2]), verklaarde te berusten, is bestendigd bij art. 1 Regl. Palembang (Stbl. 1878 n°. 14)[3]), volgens hetwelk de rechtspraak over de inheemsche bevolking buiten de hoofdplaats Palembang „voorloopig op den bestaanden voet blijft gehandhaafd."

Ter verduidelijking van de, in evengezegd artikel gebezigde, uitdrukking: „inheemsche bevolking buiten de hoofdplaats Palembang", werd bij Stbl. 1886 n°. 146 bepaald, dat onder die uitdrukking ook begrepen worden alle Inlanders, die zich in het gewest buiten de hoofdplaats bevinden. Dit Staatsblad werd in het leven geroepen met het oog op de bezwaren voor ver in de binnenlanden woonachtige, niet tot de inheemsche bevolking behoorende Inlanders, verbonden aan de berechting hunner zaken ter hoofdplaats, „maar ook, omdat de bepalingen der adat door den, in de binnenlanden tijdelijk vertoevenden, Palembanger

---

[1]) Zie blz. 85 en vgg. van de, door het Hooggerechtshof uitgegeven, *Reglementaire en andere Wettelijke bepalingen* (4de druk).

[2]) Zie Bijbl. op het Stbl. nos. 2817 en 2818. Vergl. voorts de missive van den 1sten Gouvernementssecretaris van 14 Maart 1875 (Het Recht in Ned.-Indië, dl. XXV, blz. 235 en vgg.) en, voor zoo veel de inlandsche wetten in de residentie Palembang en het rijk van Djambi betreft, de *Rechtsbronnen van Zuid-Sumatra*, uitgegeven, vertaald en toegelicht door Mr. L. W. C. van den Berg (Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 5de volgreeks, dl. IX).

[3]) De, in dit opstel aangehaalde, Staatsbladen zijn die van Nederlandsch-Indië.

uit de hoofdplaats, straffeloos konden worden overtreden"[1]). Het bezit harer eigene rechtspleging, gelaten aan de inheemsche bevolking buiten de hoofdplaats, werd dus uitgestrekt tot niet tot die bevolking behoorende personen. De berechting van, door laatstbedoelde Inlanders gepleegde, kleine overtredingen werd evenwel bij Stbl. 1894 n°. 265 weder opgedragen aan de, in de binnenlanden gevestigde, magistraten.

Voor zooveel het, tot de residentie Palembang behoorende, zelfbestuur bezittende rijk van Djambi aangaat, is bij contract van 28 Mei 1888 bepaald, dat voor de, door het Gouvernement aangewezen, rechtbanken en rechters terechtgesteld zullen worden:

1°. de Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen, mitsgaders Chineezen en andere Vreemde Oosterlingen, met de toestemming van den Gouverneur-Generaal of diens vertegenwoordiger, binnen het rijk van Djambi en Onderhoorigheden gevestigd of zich tijdelijk tot het drijven van handel, als anderszins ophoudende;

2°. alle andere personen binnen dat rijk:

a. die misdrijven plegen tegen het Gouvernement, zijne dienaren of onderdanen;

b. die misdrijven, overtredingen en rechtsverkorting plegen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels.

De zelfbestuur bezittende rijken in de residentie Riouw en Onderhoorigheden, waarmede contracten werden aangegaan, zijn: Lingga, Riouw en Onderhoorigheden en Indragiri en Onderhoorigheden.

Bij het, met eerstgenoemd rijk gesloten, contract van 1 December 1857 en de suppletoire contracten van 17 October 1881 en 11 Januari 1887 is bepaald:

1°. dat de, door het Gouvernement aangewezen of later aan te wijzen, rechters kennis nemen van misdrijven, gepleegd door:

a. onderdanen van het Gouvernement;

b. onderdanen van het rijk van Lingga, Riouw en Onderhoorigheden, gezamenlijk met onderdanen van het Gouvernement;

2°. dat door de Gouvernements rechtbanken en rechters kennis wordt genomen:

a. van alle zaken van handel en nijverheid, waarin onderdanen van het Gouvernement betrokken zijn, bijaldien die

[1]) Zie blz. 41 en 42 van het Koloniaal Verslag van 1886. Vergl. ook blz. 41 en 42 van het Koloniaal Verslag van 1887.

zaken aanleiding geven tot geschil met een der landzaten, onderdanen van het rijk van Lingga, Riouw en Onderhoorigheden;

b. van overtredingen en misdrijven, zonder onderscheid van den landaard der betrokken personen, begaan ter zake van de, aan het Gouvernement afgestane, inkomsten;

c. van straf- en rechtsvorderingen ter zake van misdrijven, overtredingen en rechtsverkorting door onderdanen van den sultan met betrekking tot telegraaflijnen en kabels gepleegd;

3°. dat als onderdanen van het Gouvernement worden beschouwd:

a. Europeanen en met hen gelijkgestelden;

b. Chineezen;

c. personen in dienst van den Lande, onverschillig van welken landaard;

d. personen zonder onderscheid van herkomst, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements etablissementen;

4°. dat onderdanen van den sultan, die zich, behoudens de gevallen vermeld onder n°. 2 lett. *b*, schuldig maken jegens het Gouvernement, terechtstaan voor een, door den resident van Riouw en Onderhoorigheden, te zamen met den sultan, op Tandjong Pinang bijeen te roepen, raad, samengesteld uit acht onpartijdige, kundige en voorname personen, van wie vier, waaronder de voorzitter, door den resident, en vier door den sultan worden gekozen, blijvende het niettemin den resident onverlet de zaak naar den sultan te verwijzen, die daarin alsdan zonder verwijl en met rechtvaardigheid zal doen beslissen.

Ingevolge de, met Indragiri en Onderhoorigheden gesloten, suppletoire contracten van 22 Mei 1887 en 21 Maart 1892, zijn aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement onderworpen:

1°. de rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement, als hoedanig worden beschouwd:

a. alle Europeanen en met hen gelijkgestelden;

b. alle bedienden van Europeanen en met hen gelijkgestelden, voor zoover zij niet behooren tot de inheemsche bevolking van Indragiri en Onderhoorigheden;

c. alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements etablissementen;

d. alle personen in dienst van het Gouvernement, onverschillig van welken landaard;

e. alle gewezen dienaren van het Gouvernement, niet behoorende tot de inheemsche bevolking van Indragiri en Onderhoorigheden;

f. alle Chineezen, Arabieren, Mooren en andere Oostersche Vreemdelingen;

g. alle andere, niet tot de inheemsche bevolking van Indragiri en Onderhoorigheden behoorende, personen, gevestigd op ondernemingen van land- of mijnbouw, die gedreven worden door onderdanen van het Gouvernement;

2°. de onderdanen van den soetan van Indragiri en Onderhoorigheden:

a. die te zamen met onderdanen van het Gouvernement zich aan misdrijven of overtredingen schuldig maken;

b. die misdrijven plegen tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren, militaire- of andere onderdanen, of wel ten aanzien zijner eigendommen, of die zijner onderdanen;

c. die procedeeren in zaken van handel en nijverheid of andere civiele gedingen, waarin onderdanen van het Gouvernement betrokken zijn;

d. die zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen ten aanzien van de, aan het Gouvernement afgestane of eventueel af te stane, inkomsten;

e. die zich schuldig maken aan misdrijven, overtredingen en rechtsverkorting met betrekking tot telegraaflijnen en kabels;

f. die zich schuldig maken aan overtreding der bepalingen omtrent den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie.

Voorts werd nog bedongen, dat de soetan van Indragiri en Onderhoorigheden in de gevallen, waarin zijne onderdanen voor eene rechtbank van het Gouvernement terecht staan, daarin hetzij in persoon, hetzij bij gemachtigde, zitting zal kunnen nemen, ten einde over de zaak zijn gevoelen uit te spreken.

Van de inheemsche, onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement staande, bevolking in de residentie Westerafdeeling van Borneo, is die der Pinoehlanden, blijkens Stbl. 1896 n°. 220, in het genot gelaten harer eigene rechtspleging, met bepaling tevens, dat over die bevolking, onder leiding van den controleur

der Melawi, recht zal worden gesproken door de karapatan en verder door de bestuurshoofden.

Ingevolge gezegd Staatsblad zijn echter aan de kennisneming van de karapatan en van de bestuurshoofden, alleen rechtsprekende, onttrokken de misdrijven en overtredingen:

1°. begaan buiten het gebied der Pinoehlanden;
2°. begaan in medeplichtigheid met, niet tot de inheemsche bevolking der Pinoehlanden behoorende, personen;
3°. tegen de uit- en inwendige veiligheid van Nederlandsch-Indië;
4°. tegen landsdienaren of tegen andere personen, niet behoorende tot de inheemsche bevolking der Pinoehlanden;
5°. tegen de eigendommen van het Gouvernement;
6°. betrekking hebbende op 's Lands middelen en pachten;
7°. van de wettelijke bepalingen op het stuk van den slavenhandel;
8°. van gewestelijke reglementen of keuren van politie.

Ter zake dezer misdrijven en overtredingen staan personen, behoorende tot de inheemsche bevolking der Pinoehlanden, luidens Stbl. 1896 n°. 220, terecht voor de Gouvernements rechtbanken en rechters, en zijn zij aan de rechtsmacht dezer rechtbanken en rechters almede onderworpen, wanneer zij in burgerlijke zaken, te zamen met, niet tot die bevolking behoorende, personen, worden gedagvaard.

Daarentegen kan de inheemsche bevolking der, tot de residentie Westerafdeeling van Borneo behoorende, zelfbestuur bezittende rijken en staten, met uitzondering van die van Simpang, Soekadana en Matan, eigenlijk niet gezegd worden in het genot harer eigene rechtspleging te zijn gelaten.

Immers, blijkens het met Pontianak gesloten contract van 18 Augustus 1879, behoort het recht tot uitoefening der justitie over alle inwoners, van welke natie ook, aan het Gouvernement als Souverein des lands, terwijl bij de met Mampawa, Sambas, Landak, Tajan, Meliouw, Koeboe, Sangouw, Sekadouw, Sintang, Silat, Soehaid, Salimbouw, Piasa, Djonkong en Boenoet, onderscheidenlijk op 19 September 1880, op 29 Juli 1879, op 5 Juli 1883, op 22 Februari 1883, op 7 Juli 1887, op 21 October 1880, op 4 Maart 1882, op 7 Februari 1881, op 25 December 1880, op 25 Februari 1882, op 7 Juni 1883, op 28 Februari 1882, op 23 April 1880, op 23 Maart 1882 en op 8 December 1881 gesloten contracten

of suppletoire contracten is bepaald, dat allen, die zich binnen het gebied dier landschappen bevinden, onderworpen zijn aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement, behalve dat, zoolang daaromtrent niet anders is voorzien, buiten de plaatsen, waar Gouvernements ambtenaren zijn gevestigd, door den vorst en zijne hoofden worden berecht:

1°. burgerlijke geschillen over eene waarde van *f* 50.— tusschen onderdanen van het rijk onderling;

2°. zoodanige overtredingen, door onderdanen van het rijk gepleegd, als ingevolge de, in de residentie Westerafdeeling van Borneo geldende, bepalingen, behooren tot de bevoegdheid van den politierechter, met uitzondering van die op het stuk van 's Lands middelen en pachten.

Eveneens werd wel is waar bij contract met Simpang van 18 Juni 1881, bij dat met Soekadana van 3 December 1881 en bij suppletoir contract met Matan van 16 Juni 1881, overeengekomen, dat het recht tot uitoefening van de justitie over alle inwoners van het landschap, van welke natie ook, aan het Gouvernement als Souverein des lands zou behooren, doch daarbij werd tevens bepaald, dat zoo lang nog geen landraad in de zuidelijke afdeeling der residentie was opgericht, de panembahan's van genoemde rijken de, tot op het tijdstip der overeenkomst door hen uitgeoefende, rechtsmacht zouden blijven behouden over alle, tot de inheemsche bevolking behoorende, personen, zullende evenwel die rechtsmacht niet door hen worden uitgeoefend over de onderdanen van het Gouvernement, als hoedanig werden beschouwd alle, niet tot de inheemsche bevolking behoorende, personen en voorts alle personen zonder onderscheid, gevestigd op het grondgebied der, in genoemde rijken bestaande of eventueel op te richten, Gouvernements etablissementen. Vooralsnog is derhalve de inheemsche bevolking van Simpang, Soekadana en Matan in het genot harer eigene rechtspleging gelaten[1]). Bij de suppletoire contracten met Simpang op 30 April 1888, met Soekadana op 27 April 1888 en met Matan op 28 April 1888 gesloten, is echter de kennisneming

[1]) Aan de kongsi Lanfong, van welke kongsi eene Chineesche geschiedenis gevonden wordt in *Het Kongsiwezen van Borneo*, van Dr. J. J. M. de Groot, was vroeger ook eenige rechtsmacht toegekend; bij den dood echter van den, op 22 September 1884 overleden, kapthai, werd aan het zelfstandig bestaan van die kongsi een einde gemaakt en werd het bestuur daarover op den 4en October van dat jaar door het Gouvernement aanvaard. Zie het Koloniaal Verslag van 1885, blz. 17 en vgg.

van de straf- en rechtsvorderingen ter zake van misdrijven, overtredingen en rechtsverkorting met betrekking tot telegraaflijnen en kabels, door de onderdanen van genoemde rijken gepleegd, opgedragen aan de rechtbanken en rechters van het Gouvernement.

Van de residentie Oostkust van Sumatra, waarvan slechts een betrekkelijk klein gedeelte onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement is gebracht, bestaat het grootste gedeelte uit verschillende zelfbestuur bezittende rijken, wier inheemsche bevolking gelaten is in het genot harer eigene rechtspleging. Met opzicht tot de rechtsbedeeling gelden aldaar de contracten, suppletoire contracten en verklaringen, aangegaan met- of afgelegd door de inlandsche bestuurders van:

Pelalawan, op 9 April 1895 en 1 December 1898;

Siak, op 15 October 1890 en 1 December 1898;

Deli, op 30 October 1883, 11 Juni 1889, 10 December 1890 en 5 November 1898;

Kota Pinang, op 7 Januari 1884, 18 Juli 1889, 15 November 1890 en 8 November 1898;

Tamiang, met inbegrip van Soengei Yoe, op 30 April 1884, 11, 12, 17 en 19 Juni 1889, 15 November 1890 en 30 October 1898;

Panei, op 3 December 1883, 24 Juni 1889, 8 November 1890 en 2 November 1899;

Bila, op 3 December 1883, 24 Juni 1889, 10 November 1890 en 3 November 1898;

Si Paré Paré, op 3 December 1883, 16 Juli 1889, 11 November 1890 en 3 November 1898;

Tandjong, op 3 December 1883, 16 Juli 1889, 11 November 1890 en 31 October 1898;

Pagoerawan, op 3 December 1883, 16 Juli 1889, 11 November 1890 en 1 November 1898;

Batoe Bahra, op 3 December 1883[1]), 16 Juli 1889, 11 November 1890 en 25 October 1898;

Serdang, op 29 Januari 1887, 10 Juli 1889, 25 November 1890 en 26 October 1898;

---

[1]) Het voor Panei, Bila, Si Paré Paré, Tandjong, Pagoerawan en Batoe Bahra geldend contract van 3 December 1883 is een met Siak gesloten contract, aan welks bepalingen de vorsten van genoemde landschappen onderscheidenlijk op 2 November 1899, op 3 November 1898, op 3 November 1898, op 31 October 1898, op 1 November 1898 en op 25 October 1898 verklaarden zich te onderwerpen. Voor zooveel Siak betreft, werd het contract van 3 December 1883 vervangen door dat van 15 October 1890.

Langkat, op 23 Mei 1893 en 1 October 1898;

Koealo en Leidong, op 25 Maart 1886, 4 Augustus 1889, 23 November 1890 en 15 November 1898; en

Asahan, op 6 October 1888, 15 Maart 1890 en 3 November 1898.

Ingevolge bovenvermelde contracten, suppletoire contracten en verklaringen, zijn aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement onderworpen:

1°. de rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement, als hoedanig worden beschouwd:
   a. alle Europeanen en met hen gelijkgestelden;
   b. alle personen in dienst van het Gouvernement, onverschillig van welken landaard;
   c. alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements etablissementen;
   d. alle gewezen dienaren van het Gouvernement, niet behoorende tot de inheemsche bevolking der residentie Oostkust van Sumatra, die, na minstens vijf jaren onafgebroken dienst, eervol zijn ontslagen;
   e. alle Chineezen, Japanneezen en Manillareezen;
   f. alle, niet tot de inheemsche bevolking van de residentie Oostkust van Sumatra behoorende, personen, die in dienst zijn van de, onder lett. *a* tot en met lett. *e* bedoelde, onderdanen van het Gouvernement;

2°. de onderdanen van voornoemde rijken:
   a. die zich, te zamen met onderdanen van het Gouvernement, schuldig maken aan misdrijven of overtredingen;
   b. die misdrijven plegen tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren, militairen of andere onderdanen, of wel ten aanzien zijner eigendommen of die zijner onderdanen;
   c. die procedeeren in zaken van handel en nijverheid of andere civiele gedingen, waarin onderdanen van het Gouvernement betrokken zijn;
   d. die zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen ten aanzien der, aan het Gouvernement afgestane of eventueel af te stane, inkomsten;
   e. die zich schuldig maken aan overtreding der bepalingen betreffende den in-, uit- en doorvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie;
   f. ter zake van alle straf- en rechtsvorderingen wegens mis-

drijven en overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels;

g. die, hetzij tegelijk met Gouvernements onderdanen, hetzij door één of meer Gouvernements onderdanen alleen, of met onderdanen van een van bovengenoemde rijken als eischers, in een civiel geding betrokken worden als gedaagden.

Voorts werd aan de inlandsche bestuurders van elk van voornoemde rijken de bevoegdheid verleend om, wanneer hunne onderdanen, ingevolge de bepalingen, vermeld in lett. *a* tot en met lett. *f* van n°. 2, terecht worden gesteld voor eene rechtbank van het Gouvernement, daarin, hetzij in persoon, hetzij bij gemachtigde, zitting te nemen, ten einde over de zaak hun gevoelen uit te spreken.

De, tot het rechtsgebied van den raad van justitie te Soerabaja behoorende, gewesten, wier inheemsche bevolking voor een deel gelaten is in het genot harer eigene rechtspleging, zijn: de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en de residentie Bali en Lombok.

Met het, tot eerstgenoemde residentie behoorende, rijk van Kotta Waringin werd op 26 October 1878 een contract gesloten, krachtens hetwelk aan de rechtspraak der Gouvernements rechtbanken en rechters onderworpen zijn:

1°. de onderdanen van het Gouvernement, als hoedanig worden beschouwd:

a. alle personen, niet behoorende tot de inheemsche bevolking, van welken landaard ook, gevestigd binnen het rijk;

b. alle personen, zonder onderscheid, gevestigd op de, in het rijk bestaande of eventueel op te richten, Gouvernements etablissementen;

2°. de onderdanen van den vorst en de rijksgrooten, die:

a. te zamen met onderdanen van het Gouvernement zich schuldig maken aan misdrijven of overtredingen;

b. misdrijven plegen tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren, militairen of andere onderdanen, of wel ten aanzien zijner eigendommen of die zijner onderdanen;

c. procedeeren in zaken van handel en nijverheid of in andere civiele gedingen, waarin onderdanen van het Gouvernement betrokken zijn;

d. zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen ten

aanzien der, aan het Gouvernement afgestane of eventueel af te stane, inkomsten.

Verder werd bij suppletoir contract van den 28sten September 1897 nog bepaald, dat de onderdanen van Kotta Waringin onderworpen zijn aan de rechtspraak der Gouvernements rechtbanken en rechters:

1°. wegens overtreding der bepalingen omtrent den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie;

2°. ter zake van alle straf- en rechtsvorderingen wegens misdrijven en overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels begaan.

Gelijkluidende bepalingen worden aangetroffen in de contracten, suppletoire contracten en verklaringen, aangegaan met of afgelegd door de inlandsche bestuurders van:

Pasir, op 3 December 1889;

Pegatan en Koesan, op 13 November 1875 en 7 Juni 1893;

Goenoeng Taboer, op 21 Mei 1878 en 23 Juni 1893;

Sambalioeng, op 6 Juni 1878 en 6 Juli 1896; en

Boeloengan, op 2 Juni 1878 en 14 December 1889; — behalve dat, volgens het contract met Pasir van 3 December 1889, als onderdanen van het Gouvernement worden beschouwd:

1°. de Europeanen en met hen gelijkgestelde personen;

2°. de Chineezen;

3°. de personen in dienst van den Lande, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen het gebied van Pasir;

4°. alle personen, zonder onderscheid van herkomst, gevestigd binnen de grenzen der etablissementen van het Gouvernement.

Van de bepalingen, voorkomende in bovenvermelde contracten, suppletoire contracten en verklaringen, wijken die, welke gevonden worden in het contract met Koetei van 17 Juli 1863, eenigszins af. Ingevolge dit contract worden voor de rechters door het Gouvernement aangewezen, dan wel later aan te wijzen, terecht gesteld:

1°. de onderdanen van het Gouvernement, als hoedanig worden beschouwd:

a. de Europeanen en met hen gelijkgestelde personen;

b. de Chineezen en andere Vreemde Oosterlingen;

c. de personen, in dienst van den Lande, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen het rijk van Koetei;

d. alle personen, zonder onderscheid van herkomst, gevestigd binnen de grenzen der etablissementen van het Gouvernement;

2°. onderdanen van het rijk van Koetei, die, te zamen met onderdanen van het Gouvernement, eenig misdrijf plegen.

Verder werd bij het contract van 17 Juli 1863 nog bepaald, dat door den Nederlandsch-Indischen rechter kennis wordt genomen van :

1°. alle misdrijven, door onderdanen van den sultan gepleegd tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren of militairen, of tegen andere onderdanen van het Gouvernement, dan wel tegen eigendommen van het Gouvernement of van bedoelde personen;

2°. alle zaken van handel en nijverheid, waarin onderdanen van het Gouvernement betrokken zijn, bijaldien die aanleiding geven tot geschil met een der landzaten, onderdanen van het rijk van Koetei;

3°. alle overtredingen en misdrijven, zonder onderscheid van den landaard der betrokken personen, binnen het rijk van Koetei, ter zake van de, aan het Gouvernement afgestane, inkomsten begaan; — terwijl bij een suppletoir contract van 12 Juli 1896 de onderdanen van Koetei nog aan de rechtspraak der Gouvernements rechtbanken en rechters zijn onderworpen:

a. in geval van overtreding der bepalingen omtrent den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie; en

b. ter zake van alle straf- en rechtsvorderingen wegens misdrijven en overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels begaan.

Tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behooren ook de zoogenaamde Tanah Boemboe, waaromtrent Mr. der Kinderen in § VII zijner circulaire van 7 Mei 1880[1]), strekkende tot toelichting van het Reglement op het rechtswezen in genoemde residentie (Stbl. 1880 n°. 55), het volgende schreef:

„De verschillende landschappen, uitmakende de zoogenaamde Tanah Boemboe (Tjingal, Manoengoel, Bangkalaän, Sampanahanan, Tjantoeng, Batoe Lietjien, Sabamban en Poeloe Laoet met het daarbij behoorende eiland Seboekoe) staan onder het regtstreeksch bestuur van door of namens het Gouvernement aangestelde hoofden, die zich moeten gedragen naar instructiën, waarbij hoofdzakelijk slechts de politieke regten en belangen van het

[1]) Afgedrukt in n°. 3579 Bijbl. op het Stbl. en in dl. XXXIV, blz. 311 en vgg. van Het Recht in Ned.-Indië.

Gouvernement worden verzekerd en eenige algemeene voorschriften in het belang van land en volk worden gegeven. Bepalingen omtrent de uitoefening van justitie en policie worden daarin niet aangetroffen.

„Regtens zijn deze landschappen niet anders te beschouwen, dan als een integrerend deel van het regtstreeksch grondgebied van het Gouvernement, en dien ten gevolge vallen zij ook niet in de uitzondering van art. 1 der nieuwe regeling"[1]).

Van de inheemsche bevolking der residentiën Bali en Lombok is het grootste gedeelte, hoewel onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement gebracht, in het bezit gelaten harer eigene rechtspleging. In de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali is de rechtspraak over gezegde bevolking, voor zoo ver zij den Hindoe-godsdienst belijdt, bij Stbl. 1882 n°. 143 opgedragen aan raden van kerta's en aan de districtshoofden (poenggawa's).

Blijkens dat Staatsblad zijn echter aan de kennisneming dier raden van kerta's en districtshoofden onttrokken de misdrijven en overtredingen:

1°. begaan door, tot evengezegde bevolking behoorende, personen, in medeplichtigheid met anderen;
2°. tegen de uit- en inwendige veiligheid van Nederlandsch-Indië;
3°. tegen de personen, voor zoo ver zij gepleegd zijn tegen landsdienaren;
4°. tegen de eigendommen, voor zoo ver zij gepleegd zijn ten nadeele van het Gouvernement;
5°. betrekking hebbende op 's Lands middelen en pachten;
6°. beschreven in art. 129 n°. 2 lett. *a* en *c* Recht. Org. (zeerooverij en slavenhandel);
7°. van gewestelijke reglementen en keuren van politie.

Ten aanzien dezer misdrijven en overtredingen zijn bovenbedoelde personen, ingevolge genoemd Staatsblad, onderworpen aan de, voor andere Inlanders in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana geldende, wettelijke bepalingen, terwijl verder nog is bepaald, dat zij in burgerlijke zaken met anderen gedagvaard wordende, terechtstaan voor den rechter hunner medegedaagden.

---

[1]) Blijkens de Memorie van toelichting der Indische begrooting voor 1903, bestaat thans bij de Regeering het voornemen om de Tanah-Boemboelanden ook feitelijk te brengen onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement.

Nadat Lombok was onderworpen en onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement gebracht, werd ook daar de rechtspraak over de, in het genot harer eigene rechtspleging gelaten en den Hindoe-godsdienst belijdende, inheemsche bevolking, bij Stbl. 1895 n°. 186 opgedragen aan een raad van kerta's en aan de districtshoofden, aan wier kennisneming echter eveneens de hierboven onder n°. 1 tot en met n°. 7 vermelde misdrijven en overtredingen onttrokken zijn, met bepaling dat de, tot evenbedoelde bevolking behoorende, personen ter zake van die misdrijven en overtredingen worden terechtgesteld voor de Gouvernements inlandsche rechtbanken en rechters, terwijl zij in burgerlijke zaken gedagvaard wordende met anderen, ook voor die rechtbanken en rechters terechtstaan.

Over de, in het genot harer eigene rechtspleging gelaten, inheemsche bevolking van Lombok, voor zoover zij den Mohammedaanschen godsdienst belijdt, werd de rechtspraak bij Stbl. 1895 n°. 185 opgedragen aan rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten, van wier kennisneming echter ook de, hierboven onder n°. 1 tot en met n°. 7 vermelde, misdrijven en overtredingen zijn uitgesloten. Met opzicht tot de berechting dezer misdrijven en overtredingen en het geval, dat de, tot evenbedoelde bevolking behoorende, personen met anderen in eene burgerlijke zaak worden gedagvaard, bevat Stbl. 1895 n°. 185 dezelfde bepalingen, als Stbl. n°. 186 van dat jaar.

Bij de contracten, aangegaan met de zelfbestuur bezittende rijkjes op Bali, namelijk met Kloengkoeng, Bangli, Badoeng en Tabanan[1]), is voor de inheemsche bevolking het genot harer eigene rechtspleging niet uitdrukkelijk bedongen.

De, tot het rechtsgebied van den raad van justitie te Padang behoorende, gewesten, wier inheemsche bevolking voor een deel gelaten is in het genot harer eigene rechtspleging, zijn: het gouvernement Sumatra's Westkust, de residentie Benkoelen en het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden.

Voor zooveel het gouvernement Sumatra's Westkust aangaat, is de inheemsche bevolking der landschappen, uitmakende de afdee-

---

[1]) Een paar jaren geleden werd de inlandsche bestuurder van het, vroeger zelfbestuur bezittende, rijk van Gianjar, ingevolge zijn verzoek en dat zijner landsgrooten om in dezelfde verhouding tot het Gouvernement gebracht te mogen worden als 's Gouvernements stedehouder in Karang Asam, tot stedehouder (wakil) van het Gouvernement aangesteld.

ling Padang Lawas en de onderafdeelingen Silindong, Boven-Kampar en Toba, zoomede die der landschappen Moeawa, Soengei Lolo, VI Kota, Mapat Toenggoel, Loeboe Oelang-Aling en Laras Kapoer nan Sembilan, - al welke landschappen onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement zijn gebracht, — blijkens Stbl. 1879 n°. 23, Stbl 1882 n°. 234, Stbl. 1883 n°. 41, Stbl. 1888 n°. 118, Stbl. 1890 n°. 62, Stbl. 1891 n°s. 9 en 89 en Stbl. 1901 n°. 293, onder de leiding en het toezicht der besturende ambtenaren, voorloopig in het bezit harer eigene rechtsbedeeling gelaten, met bepaling dat ten aanzien van de, in bedoelde landschappen gevestigde of verblijvende, niet tot de inheemsche bevolking behoorende, Inlanders en met deze gelijkgestelde personen, de rechtsmacht, bedoeld in art. 10 Regl. Sumatra's Westk. (Stbl. 1874 n°. 94*b*), door de, bij evengenoemde Staatsbladen aangewezen, magistraten, — en die, bedoeld bij art. 19 n°s. 2 en 3 van dat Reglement, door de daarbij aangewezen rapat's wordt uitgeoefend.

Bij art. 1 Regl. Benkoelen (Stbl. 1880 n°. 32) werd de rechtspraak over de leden der, onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement staande, inheemsche bevolking buiten de hoofdplaats, voorloopig op den bestaanden voet gehandhaafd, en is die bevolking alzoo in het bezit harer eigene rechtspleging gelaten[1]).

Bedoelde personen staan echter, ingevolge art. 25 van evengezegd Reglement, voor de rechtbanken en rechters van het Gouvernement terecht, wanneer zij beschuldigd zijn van:

1°. misdrijven of overtredingen binnen het gebied der hoofdplaats, of te zamen met andere Inlanders of met deze gelijkgestelden gepleegd;

2°. overtredingen der bepalingen opzichtelijk 's Lands middelen en verpachtingen;

3°. misdrijven tegen het Gouvernement, als opstand, wederspannigheid, het vermoorden of mishandelen van 's Gouvernements ambtenaren of militairen, of het berooven van deszelfs eigendommen, of wel tegen Europeanen en hunne afstammelingen, tegen Oostersche Vreemdelingen, of hunne goederen gepleegd.

In het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden is de inheemsche bevolking der afdeeling Groot-Atjeh, blijkens Stbl. 1881 n°. 83, in het bezit harer eigene rechtspleging gelaten, terwijl de toestand van het rechtswezen in de Onderhoorigheden, daar, waar de

[1]) Zie over de inlandsche wetten in de residentie Benkoelen, Mr. van den Berg's hiervoren aangehaalde *Rechtsbronnen van Zuid-Sumatra*.

Inlandsche hoofden eene akte van verband hebben aangegaan, door deze akten wordt beheerscht.

Ingevolge evengezegd Staatsblad wordt over de inheemsche bevolking van Groot-Atjeh recht gesproken door inheemsche rechtbanken, moesapat's[1]) en door de districtshoofden, hoeloebalang's, aan wier kennisneming echter onttrokken zijn de misdrijven en overtredingen:

1°. begaan door personen, behoorende tot de inheemsche bevolking van Groot-Atjeh in medeplichtigheid met personen van anderen landaard;
2°. tegen de uit- en inwendige veiligheid van Nederlandsch-Indië;
3°. tegen de personen, voor zoover zij gepleegd zijn tegen landsdienaren;
4°. tegen de eigendommen, voor zoover zij gepleegd zijn tegen het Gouvernement;
5°. betrekking hebbende op 's Lands middelen en pachten;
6°. omschreven in art. 41 n°. 2 lett. *a* en *c* Regl. Sumatra's Westkust (zeerooverij en slavenhandel);
7°. van gewestelijke reglementen en keuren van politie.

Met opzicht tot deze misdrijven en overtredingen is de inheemsche bevolking van Groot-Atjeh bij bovengemeld Staatsblad onderworpen aan de, voor andere Inlanders of met deze gelijkgestelden, in Groot-Atjeh geldende, wettelijke bepalingen, terwijl, ingevolge datzelfde Staatsblad, Atjehers, die met personen van anderen landaard, te zamen in burgerlijke zaken worden gedagvaard, moeten terechtstaan voor den rechter hunner medegedaagden.

Wat verder de Onderhoorigheden van Atjeh betreft, in de eerste jaren na de inneming van den Kraton, werd in den rechtstoestand der bevolking aldaar geene verandering gebracht. De verklaringen in de jaren 1874 tot 1876 door verschillende hoofden, die de opperheerschappij van Nederland erkenden, afgelegd, behelsden geene bepalingen omtrent de rechtsbedeeling. Daarentegen werden enkele bepalingen dienaangaande wel aangetroffen in de verklaring in 18 artikelen, welke in de jaren 1876 tot 1884 door verschillende Atjehsche hoofden werd afgelegd. In 1899 en 1900 is

---

[1]) Zie betreffende de moesapat's de Memorie van toelichting van Mr. der Kinderen, welke gedeeltelijk, onder het opschrift: *Regtstoestand in Atjeh*, werd afgedrukt in n°. 938 Ind. Wkbl. van het Recht, en in haar geheel, van wege de redactie van Het Recht in Nederlandsch-Indië, in Juni 1881 werd uitgegeven als bijvoegsel van dl. XXXVI van dat tijdschrift.

echter de verhouding van de hoofden der meeste landschappen in de Onderhoorigheden van Atjeh gewijzigd, ten gevolge der vervanging van evenbedoelde verklaring in 18 artikelen, door eene korte verklaring in 3 artikelen[1]), waarbij den gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden eenvoudig de bevoegdheid wordt verleend om, ten aanzien der rechtsbedeeling, alle door hem wenschelijk geachte voorschriften vast te stellen. Immers bij art. 3 hebben de, tot gezegde verklaring toegetreden hoofden, zich verbonden om alle regelingen, die, met betrekking tot hun landschap, door of namens den gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden, zijn of zullen worden getroffen, na te komen en te handhaven en om alle bevelen op te volgen, welke hun door of namens dien gouverneur zijn of zullen worden gegeven.

Maar terwijl alzoo in enkele landschappen, wier hoofden niet zijn toegetreden tot de verklaring in 3 artikelen, de verklaring in 18 artikelen bij voortduring van kracht is, gelden elders nog weder andere regelingen. Zoo onder anderen werd door het hoofd van de III Moekims Megoi en de Moekim Bambi (Noordkust van Atjeh) op 3 Mei 1893 eene verklaring afgelegd, welke de, in de verklaring in 18 artikelen niet voorkomende, bepaling bevat, dat zijne onderdanen aan de rechtspraak der Gouvernements rechtbanken en rechters onderworpen zijn:

1°. ter zake van alle straf- en rechtsvorderingen, wegens misdrijven, overtredingen en rechtsverkorting met betrekking tot telegraaflijnen en kabels gepleegd;

2°. wegens overtreding der bepalingen omtrent den in- uit- en doorvoer van vuurwapenen, buskruit en andere oorlogsbehoeften.

Dergelijke verklaringen werden ook afgelegd door het hoofd van Kerti op 17 Augustus 1891, door dat van Melaboe op 23 Maart 1891, door dat van Mangging en Baoeëh op 9 Mei 1893, door dat van Soewak, Tangan-Tangan Tjoet, Tangan-Tangan Rajoet en Lok Pahoe-Noord op 9 Mei 1893 en door dat van Troemon op 16 April 1896, al welke landschappen, behalve Kerti, dat op de Noordkust ligt, gelegen zijn op de Westkust van Atjeh, makende ook Troemon, blijkens Stbl. 1901 n°. 459, thans een deel uit van het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden.

De, tot het rechtsgebied van den raad van justitie te

[1]) Zie de Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal zitting 1900/1901 — 169 no. 27.

Makasser behoorende, gewesten, wier inheemsche bevolking voor een deel gelaten is in het bezit harer eigene rechtspleging, zijn: het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, de residentie Timor en Onderhoorigheden, de residentie Menado, de residentie Amboina en de residentie Ternate en Onderhoorigheden.

De grondslag der betrekkingen met de, tot het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden behoorende, inlandsche staatjes, wier bevolking gelaten is in het genot harer eigene rechtspleging, is het in 1667 door Speelman tot stand gebrachte vredes- en bondsverdrag, bekend onder den naam van „Bongaaisch contract"[1]). Dit contract, onder den Gouverneur-Generaal van der Capellen in 1824 hernieuwd, is thans vervangen door, in het laatste gedeelte der vorige eeuw, met elk van bedoelde staatjes afzonderlijk aangegane contracten.

Die staatjes zijn: de leenrijken Boni en Tanette en de bondgenootschappelijke landen Gowa, Barroe, Laikang, Soppeng, Sidenreng, Soeppa, Sawitto, Rappang, Alietta, Balangnipa, Madjene, Pambaoewang, Tjenrana, Tappalang, Mamoedjoe, Binoewang, Palos, Towaëli, Donggala, Tontoli, Loewoe of Loehoe, Laiwoei, Boeton, Bima, Sumbawa, Dompo, Sanggar, Wadjo, Maiwa, Doerie, Batoelappa en Kassa.

Van de, met elk dezer rijkjes gesloten, contracten bevatten die met de bestuurders van Boni en Tanette, onderscheidenlijk op 16 Februari 1896 en op 25 December 1898 aangegaan, ten aanzien der rechtsbedeeling, geheel gelijkluidende bepalingen.

Volgens die bepalingen zijn aan de rechtspraak der Gouvernements rechtbanken en rechters onderworpen:

1°. de rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement, als hoedanig worden beschouwd:
   a. alle Europeanen en daarmede gelijkgestelden;
   b. alle bedienden van Europeanen en daarmede gelijkgestelden, voor zoover zij niet behooren tot de inheemsche bevolking van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden;
   c. alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements etablissementen;

[1]) Voorafgegaan door eene inleiding van den heer J. Boudewijnse, onder het opschrift: *Les conventions avec les princes indigènes autonomes dans l'archipel des Indes Néerlandaises orientales*, is het Bongaaisch contract, met nog een paar andere contracten, onder anderen afgedrukt in *Le Régime des protectorats*, uitgegeven door het Institut Colonial international (1899).

d. alle personen in dienst van het Gouvernement, onverschillig van welken landaard;

e. alle gewezen dienaren van het Gouvernement, niet behoorende tot de inheemsche bevolking van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden;

f. alle Chineezen en andere Vreemde Oosterlingen;

g. alle andere, niet tot de inheemsche bevolking van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden behoorende, personen, gevestigd op ondernemingen van land- en mijnbouw, die gedreven worden door onderdanen van het Gouvernement;

h. allen, die den Christelijken godsdienst belijden;

2°. de onderdanen van bovengenoemde leenrijken:

a. die zich te zamen met onderdanen van het Gouvernement schuldig maken aan misdrijven of overtredingen;

b. die misdrijven plegen tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren, militairen of andere onderdanen, of wel ten aanzien zijner eigendommen of die zijner onderdanen;

c. die procedeeren in zaken van handel en nijverheid of andere civiele gedingen, waarin onderdanen van het Gouvernement betrokken zijn;

d. die zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen ten aanzien der, aan het Gouvernement afgestane of eventueel af te stane, inkomsten;

e. die zich schuldig maken aan overtreding der bepalingen betreffende den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie;

f. wegens alle straf- en rechtsvorderingen ter zake van misdrijven en overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels.

Voorts is bij voormelde contracten aan de bestuurders van Boni en Tanette de bevoegdheid verleend om in de gevallen, waarin hunne onderdanen voor eene rechtbank van het Gouvernement terechtstaan, daarin hetzij in persoon, hetzij bij gemachtigde, zitting te nemen, ten einde over de zaak hun gevoelen uit te spreken.

Met de bovenstaande bijna geheel overeenstemmende bepalingen, worden gevonden in het, met den bestuurder van Gowa op 26 October 1894 gesloten, contract. De eenige punten van verschil zijn, dat de Arabieren in dat contract uitdrukkelijk als rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement worden genoemd, terwijl

daarin het, hierboven onder n°. 1 lett. *b*, *c* en *h* en onder n°. 2 lett. *d* vermelde, ontbreekt.

Ingevolge het contract van 28 September 1887, en het suppletoir contract van 11 November 1896, gesloten met de vorstin en hadat van Barroe, staan de onderdanen van het Gouvernement, als hoedanig worden beschouwd alle Europeanen en daarmede gelijkgestelden, Oostersche Vreemdelingen en voorts allen, die den Christelijken godsdienst belijden en niet tot de inheemsche bevolking behooren, ter zake van misdrijven voor de Gouvernements rechtbanken terecht, terwijl de onderdanen van Barroe aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement onderworpen zijn, ter zake van:

1°. alle straf- en rechtsvorderingen, wegens misdrijven, overtredingen en rechtsverkorting met betrekking tot telegraaflijnen en kabels begaan;

2°. overtreding der verbodsbepalingen omtrent den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie.

Gelijkluidende bepalingen worden aangetroffen in de contracten en suppletoire contracten, gesloten met Sidenreng op 28 October 1886, 11 September 1887 en 4 December 1888, met Soeppa op 18 Juli 1890, met Sawitto op 30 October 1890, met Rappang op 11 September 1887 en 4 December 1888, met Alietta op 20 Juli 1890, met Madjene op 20 Augustus 1892, met Pambaoewang op 31 October 1892, met Tappalang op 31 October 1892, met Binoewang op 2 October 1888, met Palos[1]) op 1 Mei 1888 en 18 Mei 1890, met Towaëli op 26 Juli 1888, met Donggala op 2 Mei 1888 en 19 Mei 1890, met Loewoe of Loehoe op 15 September 1887 en 11 Februari 1889, met Laiwoei op 21 De-

[1]) Tot Palos werden vroeger gerekend ook te behooren het landschap Sigi, — tegen welks vorst door het Gouvernement onlangs gewapenderhand werd opgetreden, ten einde hem te noodzaken de bekende Zwitsersche reizigers P. en F. Sarasin toe te laten in zijn gebied, — zoomede de landschappen Dolo (bestaande uit Dolo Rindaoe en Dolo Kaleké) en Belomaroe. Bij een, in 1890 ingesteld, onderzoek bleek echter, dat de drie genoemde landschappen een eigen onafhankelijk bestuur hadden. In het daarop volgende jaar verklaarden de vorsten van Sigi, Dolo Rindaoe en Belomaroe, onderscheidenlijk op 9-, 14- en 8 Augustus, dat hun gebied een deel uitmaakte van Nederlandsch-Indië, dat zij de Koningin van Nederland als hunne Souvereine erkenden en dat zij bereid waren hunne verhouding tot Nederland bij een te sluiten contract te regelen. Voor zooveel blijkt, zijn evenwel met bedoelde vorsten nog geene contracten aangegaan, terwijl met Dolo Kaleké zelfs nog geene aanrakingen werden verkregen.

cember 1885, 17 Maart 1887 en 13 Maart 1889, met Wadjo op 8 November 1888, met Maiwa op 8 September 1890, met Doerie op 30 September 1890, met Batoelappa op 23 November 1890 en met Kassa eveneens op 23 November 1890.

Bij een, met den bestuurder en de grooten van Laikang op 19 November 1879 gesloten, contract is bepaald, dat de onderdanen van het Gouvernement, als hoedanig worden beschouwd alle Europeanen, vast of tijdelijk gevestigd in Laikang, en voorts alle personen, zonder onderscheid, gevestigd op het grondgebied der, in dat landschap bestaande of eventueel op te richten, Gouvernements etablissementen, onderworpen zijn aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement, terwijl, ingevolge evenvermeld contract en het suppletoir contract van 10 April 1889, ten aanzien der gevallen, waarin de onderdanen van Laikang mede aan gezegde rechtspraak onderworpen zijn, bepalingen gelden, welke overeenkomen met die, hiervoren bij de vermelding van den inhoud der met Boni en Tanette gesloten contracten, onder n°. 2 lett. *a*, *b*, *c*, *e* en *f* medegedeeld.

Met evenbedoelde, met Boni en Tanette gesloten, contracten stemt, wat de bepalingen omtrent de rechtsbedeeling aangaat, het contract met Soppeng van 18 Januari 1897 bijna geheel overeen. De eenige punten van verschil zijn, dat in het contract met Soppeng de Arabieren uitdrukkelijk als rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement worden genoemd en dat daarin het, hiervoren in n°. 1 lett. *c* en in n°. 2 lett. *d* vermelde, ontbreekt.

Geheel gelijkluidende bepalingen met die, voorkomende in het contract met Soppeng, worden aangetroffen in het contract met Tjenrana van 29 September 1896 en in dat met Mamoedjoe van 30 September 1896.

Ingevolge het contract met Balangnipa van 28 Januari 1873, zijn aan de rechtspraak der rechtbanken van het Gouvernement, ter zake van misdrijf in het gebied van dat rijk gepleegd, onderworpen alle Europeanen en met hen gelijkgestelden, Oostersche Vreemdelingen, zoomede de Inlanders, te huis behoorende in landen onder rechtstreeksch gezag staande van het Gouvernement, en voorts allen, die den Christelijken godsdienst belijden, terwijl bij de suppletoire contracten van 24 October 1887 en van 26 October 1888 nog is bepaald, dat de onderdanen van Balangnipa eveneens onderworpen zijn aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement, ter zake van:

1°. alle straf- en rechtsvorderingen, wegens misdrijven, overtre-

dingen en rechtsverkorting met betrekking tot telegraaflijnen en kabels begaan; en

2°. overtreding van de verbodsbepalingen omtrent den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie.

Bedingen als die, voorkomende in het contract en in de suppletoire contracten, gesloten met Balangnipa, zijn bij contract van 28 Augustus 1873 en bij de suppletoire contracten van 18 Juli 1887 en 21 Maart 1889 ook gemaakt met den sultan en de rijksgrooten van Boeton.

Bij het contract met Tontoli van 5 Juli 1858 werd, ten aanzien van de rechtsbedeeling, niets anders bepaald, dan dat Vreemde Oosterlingen en daarmede gelijkgestelden, in geval van misdrijf, evenzeer als de inboorlingen, gestraft zullen worden volgens de wetten van het land, zoo lang van wege het Gouvernement geen Europeesch ambtenaar, belast met het gezag, te Tontoli gevestigd zal zijn, doch dat bij aanwezen van zoodanigen ambtenaar[1]), alle vreemdelingen voor hem terecht zullen staan op de wijze, als in zijne instructie zal worden vermeld, terwijl Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen alleen terechtgesteld zullen kunnen worden voor den bevoegden Europeeschen rechter te Makasser. Voorts zijn nog bij suppletoire contracten van 17 November 1887 en van 8 Juni 1889, met opzicht tot de bescherming van telegraafverbindingen en den tegengang van den in- en uitvoer van oorlogsbehoeften, regelingen getroffen als hierboven vermeld.

Het contract met Sanggar van 14 Augustus 1858 bepaalt, ten aanzien van de rechtsbedeeling, niets anders, dan dat rechtsvorderingen tegen Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen worden beslist door den, te Bima geplaatsten, Nederlandschen ambtenaar, dan wel door den bevoegden rechter te Makasser, en dat elk misdadiger wordt gestraft volgens de wetten van het land en op het land, waar hij misdreven heeft, met dien verstande dat Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen alleen terechtgesteld kunnen worden voor Europeanen, door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, terwijl, ingevolge de suppletoire contracten van 15 Juli 1887 en 16 Mei 1889, de onderdanen van Sanggar aan de rechtspraak der Gouvernements rechtbanken en rechters onderworpen zijn, ter zake van:

1°. alle straf- en rechtsvorderingen wegens misdrijven, overtre-

---

[1]) Thans is te Tontoli een Europeesch civiel gezaghebber bescheiden.

dingen of rechtsverkorting met betrekking tot telegraaflijnen en kabels begaan; en

2°. overtreding der verbodsbepalingen omtrent den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie.

Ingevolge het, met den sultan en de grooten van Bima op 20 October 1886 gesloten contract, zijn aan de rechtspraak van de Gouvernements rechtbanken en rechters onderworpen de, in dat rijk gevestigde, onderdanen van het Gouvernement, als hoedanig worden beschouwd alle Europeanen en daarmede gelijkgestelden, Oostersche Vreemdelingen en voorts allen, die den Christelijken godsdienst belijden en niet tot de inheemsche bevolking van Bima behooren, terwijl, naar luid van gezegd contract en van de suppletoire contracten van 5 October 1887 en 24 Juni 1889, aan evenbedoelde rechtspraak mede onderworpen zijn de onderdanen van Bima, die:

1°. zich te zamen met onderdanen van het Gouvernement schuldig maken aan misdrijven en overtredingen;

2°. misdrijven plegen tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren, militairen of andere onderdanen, of wel ten aanzien zijner eigendommen of die zijner onderdanen;

3°. procedeeren in zaken van handel en nijverheid of in andere civiele gedingen, waarin onderdanen van het Gouvernement betrokken zijn;

4°. zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen, ten aanzien der, aan het Gouvernement eventueel af te stane, inkomsten;

5°. zich schuldig maken aan misdrijven, overtredingen of rechtsverkorting met betrekking tot telegraaflijnen en kabels;

6°. zich schuldig maken aan overtreding der verbodsbepalingen aangaande den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie.

Bepalingen, overeenstemmende met die, welke voorkomen in het contract en in de suppletoire contracten met Bima, worden ook aangetroffen in het contract op 21 October 1886 en in de suppletoire contracten op 6 November 1887 en 9 Juli 1889, met den sultan en de grooten van Dompo aangegaan.

Met den sultan en de rijksgrooten van Sumbawa eindelijk is bij contract van 27 Februari 1875 overeengekomen:

1°. dat aan de rechtsmacht der Gouvernements rechtbanken en rechters onderworpen zijn alle Europeanen of met hen gelijk-

gestelden en Vreemde Oosterlingen, die in genoemd rijk daden plegen, welke, volgens de wetten van het Gouvernement, het karakter van misdrijf dragen;

2°. dat geschillen van burgerrechtelijken aard, die ontstaan tusschen Europeanen onderling, Vreemde Oosterlingen onderling, of tusschen Europeanen en Vreemde Oosterlingen, aan de beslissing van den rechter van het Gouvernement worden onderworpen, indien die ingeroepen wordt door de gedaagde partij;

3°. dat van het oogenblik, waarop het Gouvernement gebruik maakt van de, aan hetzelve verleende, bevoegdheid om in het rijk van Sumbawa een of meer Europeesche of inlandsche gezaghebbers te vestigen[1]), alle personen, niet behoorende tot de inheemsche bevolking, van welken landaard ook, gevestigd binnen het rijk van Sumbawa, en voorts alle personen, zonder onderscheid, gevestigd op het grondgebied der, in dat rijk bestaande of eventueel op te richten, Gouvernements etablissementen, onderworpen zijn aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement.

Overigens gelden, ingevolge voormeld contract en de suppletoire contracten van 17 Augustus 1887 en 16 Juli 1889, ten aanzien van de gevallen, waarin de onderdanen van Sumbawa voor evengezegde rechtbanken en rechters terechtstaan, bepalingen, welke geheel overeenstemmen met die, opgenomen in het contract en de suppletoire contracten met Bima.

Aangaande de rechtsbedeeling in de, tot de residentie Timor en Onderhoorigheden behoorende, zelfbestuur bezittende rijkjes, waar de inheemsche bevolking gelaten is in het genot harer eigene rechtspleging, behelzen de, met de vorsten en grooten dier rijkjes gesloten, contracten slechts enkele bepalingen.

Deze bepalingen worden gevonden in:

1°. het contract door Johannes, Andreas Paravicini op 9 Juni 1756 gesloten „met de gezamentlijke respective Koningen en Regenten van het Groot Eijland Timor, die van het eiland Rotti, de regenten van Savo, de senghadji's van Solor en de acht regenten van het eiland Soemba";

2°. het contract van 20 Juni 1860, gesloten met de regenten en

---

[1]) Van die bevoegdheid is nog geen gebruik gemaakt; een Europeesch gezaghebber althans is in Sumbawa niet gevestigd.

onderregenten van Taimanoe, Kambera, Kadamboe en Manjili, allen op het eiland Soemba;

3°. het contract van 23 Juni 1860, gesloten met de radja's en fettor's van Seba, Timoe, Mania, Massara, Liai en Randjoea, allen op het eiland Savoe;

4°. het contract van 16 April 1861, gesloten met de radja's en rijksgrooten van Ende op het eiland Flores; en

5°. het contract van 28 Juni 1861, gesloten met den radja van Larantoekoe en de senghaqji's op de Solor-eilanden (regenten der zoogenaamde Lima Pantes).

Eerstgenoemd contract bevat ten aanzien der rechtsbedeeling slechts de volgende bepaling:

„Wanneer het quame te gebeuren, dat een der onderdanen van de respective koningen en regenten voorm. van de eene of de andere negorij buffels, paarden, schaapen, varkens of iets anders mogte rooven en steelen of te een ander groot delict, gelijk moord en doodslag, perpetreeren, zal den Koning, Regent ofte hoofd, van wiens volk het ook mogte zijn, gehouden weezen op de dienweegens gedane klagten goed onderzoek te doen of laten doen en den misdadiger aan het hem ten laste gelegde delict off quaad schuldig bevonden werdende, aan 't opperhoofd op Coupang over te leveren, om dan door de groote rijxvergadering gevonnist en naar de groote en swaarte van zijn misdrijf gestraft te worden".

Bij de, in de vier overige contracten voorkomende, gelijkluidende bepalingen is bedongen:

1°. dat alle Chineezen, Arabieren, Javanen en inboorlingen van andere gedeelten van den Indischen Archipel, zoomede alle andere, op Gouvernements grondgebied gevestigde en niet aan de vorsten onderhoorige, Inlanders, als onmiddellijke onderdanen van het Gouvernement, onderworpen zijn aan den rechter, die daartoe door het Gouvernement is of mocht worden aangewezen;

2°. dat alle rechtsvorderingen tegen Europeanen en met deze gelijkgestelden worden beslist door de vertegenwoordigers van den resident, dan wel door de bevoegde rechtbank;

3°. dat Europeanen en met deze gelijkgestelden op het grondgebied van den vorst misdrijvende, alleen worden terechtgesteld voor de rechtbanken door het Gouvernement aangewezen; en

4°. dat onderdanen van den vorst, die een misdrijf hebben begaan tegen het Gouvernement of zijne onderdanen, of ook op Gou-

vernements grondgebied, naar gelang van het gepleegde misdrijf, worden terechtgesteld voor den landraad of den raad van justitie.

Andere contracten, dan de bovengenoemde, welke bepalingen omtrent de rechtsbedeeling inhouden, bestaan niet. De verklaring hiervan is, dat de Regeering in 1867 in beginsel heeft aangenomen, met de Timoreesche radja's geene contracten meer aan te gaan, omdat gebleken was, dat die radja's slechts de gedelegeerden waren van de, in elk rijkje bestaande, vergadering van grondbezitters. Bij voortduring werden echter door het Gouvernement akten van erkenning en bevestiging aan de nieuw opgetreden radja's uitgereikt. Intusschen is in de laatste jaren van evengezegd beginsel wel eens afgeweken; zoo onder anderen zijn regelingen gemaakt betreffende de bevoegdheid tot mijnontginning.

De inheemsche bevolking van de residentie Menado staat, voor zoo veel zij in het genot harer eigene rechtspleging is gelaten, voor een klein deel onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement; voor het grootste deel is zij gevestigd in de verschillende, zelfbestuur bezittende rijkjes.

Het eerste is het geval met de inheemsche bevolking van de voormalige leenrijken Gorontalo, Bone, Limbotto, Boalemo en Attingola, welke, na onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement te zijn gebracht, ingevolge Stbl. 1889 n°s. 95 en 257, hare eigene rechtspleging heeft behouden, met bepaling dat voor eene inheemsche rechtbank, de groote madjelis genaamd, terechtgesteld zullen worden de, tot gezegde bevolking behoorende personen, die zich, binnen het gebied van genoemde rechtbank, schuldig maken aan moord, moedwilligen doodslag, menschenroof, brandstichting, het bedriegelijk namaken, vervalschen of besnoeien van muntspeciën, wettigen koers hebbende in Nederlandsch-Indië, of wel aan het met kennis in omloop brengen van zoodanige nagemaakte, vervalschte of besnoeide muntspeciën, aan het bedriegelijk namaken of vervalschen van bankpapier of eenig op hoog gezag in omloop gebracht papieren geld, of wel aan het met kennis in omloop brengen van alzoo nagemaakt of vervalscht bankpapier of papieren geld; aan landverraad, oproer, diefstal, in vereenigde of gewapende benden of met geweld gepleegd, en in het algemeen aan alle zoodanige misdrijven, welke met den dood of met de straf naast die des doods kunnen worden gestraft.

Behalve dat alle door de groote madjelis gewezen vonnissen,

welke geene vrijspraak inhouden, onderworpen zijn aan de revisie van den raad van justitie te Makasser, is aan de Gouvernements rechtbanken en rechters geene rechtsmacht over bovenbedoelde bevolking toegekend.

Wat verder de zelfbestuur bezittende rijkjes betreft, welke tot de residentie Menado behooren, daarmede zijn, behalve met Posso, contracten gesloten, waarbij de rechtsmacht der Gouvernements rechtbanken en gerechten omschreven is.

Gelijkluidende bepalingen, voor zoo veel die rechtsmacht betreft, worden gevonden in de contracten, gesloten met Bolang Mongondo op 22 October 1895, met Bolang Oeki op 11 September 1895, met Bintaoena op 22 Juli 1895, met Bolang Itang op 12 September 1895, met Kaidipang op 21 September 1895, met Bwool op 27 Augustus 1895, met Mooeton op 16 September 1896, met Parigi op 29 Mei 1897, met Saoesoe op 20 Februari 1899 en met Todjo op 25 Mei 1897, terwijl de hoofden en ado's van Ampibabo, Toriboeloe, Sigenti en Kasimba zich, blijkens hunne, onderscheidenlijk op 13 December 1898, op 14 December 1898, op 17 December 1898 en op 23 Februari 1899 afgelegde verklaringen, onderworpen hebben aan de bepalingen, voorkomende in het contract met Mooeton van 16 September 1896.

Ingevolge voormelde contracten nu zijn aan de rechtspraak van de Gouvernements rechtbanken en rechters onderworpen:

1°. de, in voornoemde landschappen gevestigde, rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement, als hoedanig worden beschouwd

a. alle Europeanen en daarmede gelijkgestelden;

b. alle bedienden van Europeanen en met deze gelijkgestelden, met uitzondering van hen, die behooren tot de inheemsche bevolking der residentie Menado, doch met inbegrip van deze laatsten, voor zoover zij zijn inlandsche Christenen, niet behoorende tot de eigenlijke bevolking van het landschap;

c. alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements etablissementen;

d. alle personen in dienst van het Gouvernement, onverschillig van welken landaard;

e. alle gewezen dienaren van het Gouvernement, met uitzondering van hen, die behooren tot de inheemsche bevolking

der residentie Menado, doch met inbegrip van deze laatsten, voor zoover zij zijn inlandsche Christenen, niet behoorende tot de eigenlijke bevolking van het landschap;

f. alle Chineezen, Arabieren en andere Vreemde Oosterlingen;

g. alle andere, niet tot de inheemsche bevolking gerekende, personen, gevestigd op ondernemingen van land- en mijnbouw, die gedreven worden door onderdanen van het Gouvernement;

2°. de onderdanen van elk van voornoemde landschappen:

a. die te zamen met onderdanen van het Gouvernement zich schuldig maken aan misdrijven of overtredingen;

b. die misdrijven plegen tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren, militairen of andere onderdanen, of wel ten aanzien van zijne eigendommen of die zijner onderdanen;

c. die procedeeren in zaken van handel en nijverheid, of andere civiele gedingen, waarin onderdanen van het Gouvernement betrokken zijn;

d. die zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen ten aanzien der, aan het Gouvernement afgestane of eventueel af te stane, inkomsten;

e. die zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen ten aanzien van den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie;

f. wegens straf- en rechtsvorderingen ter zake van misdrijven en overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels begaan.

Bovendien is aan den radja en de mantri's van elk van bovengenoemde landschappen de bevoegdheid verleend om in de gevallen, waarin hunne onderdanen voor eene rechtbank van het Gouvernement terechtstaan, in persoon of bij gemachtigde, in die rechtbank zitting te nemen, ten einde over de zaak hun gevoelen uit te spreken.

Eindelijk houdt elk van voormelde contracten nog de bepaling in, dat de radja met zijn gerechtshof kennis neemt van alle civiele zaken onder zijne onderdanen, met uitzondering van de hiervoren vermelde, en die zaken afdoet volgens landsgebruik, zijnde hij almede bevoegd om kennis te nemen van- en overeenkomstig de wetten en gewoonten des lands uitspraak te doen omtrent misdaden en overtredingen, niet genoemd in de ordonnantie, afgekondigd in Stbl. 1882 n°. 28, zooals deze is of nader zal worden gewijzigd.

Voorts worden nog ten aanzien der rechtsbedeeling, met elkander overeenstemmende, bepalingen aangetroffen in de contracten, gesloten met Siauw op 11 December 1884, met Kandhar op 24 November 1885, met Taroena op 24 November 1885 en met Tagoelandang op 24 November 1885.

Bij die contracten is bepaald:

dat de rechtsmacht van den radja en de mantri's zich niet verder uitstrekt, dan tot de eigenlijke bevolking van het landschap, zijnde de, daar verblijf houdende, vreemdelingen onderworpen aan de rechtsmacht van het Gouvernement;

dat de radja en zijn gerechtshof kennis neemt van alle civiele zaken onder zijne onderdanen en die afdoet volgens landsgebruik;

dat hij mede bevoegd is kennis te nemen en overeenkomstig de wetten en gewoonten des lands uitspraak te doen omtrent geringe misdaden, zooals diefstallen, lichte verwondingen en dergelijke; en

dat, ten aanzien van alle overige misdrijven, door leden der inheemsche bevolking gepleegd, de voorschriften gelden der ordonnantie, afgekondigd in Stbl. 1882 n°. 28, zooals die in de Maleische taal aan het contract is gehecht of later zal worden gewijzigd.

Met deze bepalingen stemmen die, voorkomende in het contract met Taboehan van 19 Juli 1865 en in dat met Manganitoe van 15 Januari 1866, overeen, behalve dat, volgens genoemde contracten, wanneer zwaardere misdrijven als moord, doodslag, zware verwondingen, brandstichting, roof, muiterij, verzet tegen 's Gouvernements gezag en namaking of uitgifte van geld of papieren munt zijn gepleegd, hiervan door den radja en de rijksgrooten schriftelijk kennis moet worden gegeven aan den resident van Menado, die dan beslist of de zaak zal worden afgedaan door den radja en zijn gerechtshof, of wel door eene rechtbank te Menado, samengesteld uit den resident als voorzitter en den radja met een of twee rijksgrooten, terwijl verder ten aanzien van het misdrijf van zeeroof nog is bepaald, dat zij, die zich daaraan schuldig maken, bij ontdekking en opvatting, met de getuigen en de stukken van overtuiging, uitgeleverd zullen worden aan den resident van Menado, ten einde voor den raad van justitie te worden terechtgesteld.

Verder is bij suppletoire contracten op 17 October 1890 met Kandhar, Taroena en Tagoelandang aangegaan, nog bepaald, dat de onderdanen van de radja's dier landschappen aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement onderworpen zijn:

1°. ter zake van alle straf- en rechtsvorderingen wegens misdrijven, overtredingen en rechtsverkorting met betrekking tot telegraaflijnen en kabels gepleegd;

2°. wegens overtreding der verbodsbepalingen betreffende den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie.

Wat eindelijk de in Stbl. 1882 n°. 28 afgekondigde ordonnantie betreft, waarvan sprake is in het meerendeel van bovenvermelde contracten, bij die ordonnantie is aan rijksraden, gevestigd te Menado en te Gorontalo, de eerste voorgezeten door den resident, de tweede door den assistent-resident[1]), de berechting opgedragen van de in gezegd Staatsblad genoemde, door personen behoorende tot de eigenlijke bevolking der zelfbestuur bezittende rijkjes gepleegde, misdrijven. Deze misdrijven zijn dezelfde, die, ingevolge Stbl. 1889 n°. 95, ter kennisneming staan van de groote madjelis en hiervoren reeds zijn vermeld.

Evenals de vonnissen der groote madjelis, zoo ook zijn de vonnissen der rijksraden, welke geene vrijspraak inhouden, blijkens Stbl. 1882 n°. 28, onderworpen aan de revisie van den raad van justitie te Makasser.

Betreffende de rechtsbedeeling in die gedeelten der residentie Amboina, alwaar de bevolking vooralsnog gelaten is in het bezit harer eigene rechtspleging, schreef Mr. der Kinderen in § LXX zijner circulaire van 4 April 1882[2]) het volgende:

„Artikel 1 Regl. Amb. zondert van de regtsbedeeling door regters en regtbanken van het Gouvernement uit die gedeelten der residentie Amboina, alwaar de bevolking vooralsnog is gelaten in het bezit van hare eigene regterlijke instellingen en regtspleging.

„Dewijl in deze residentie geene overeenkomsten de verhouding regelen tusschen het Gouvernement en de, niet onder regtstreeksch bestuur van het Gouvernement staande of gebragte, gedeelten van het uitgestrekte, uit meer dan 200 eilanden bestaand gewest, en nergens eene regeling in dat opzigt wordt aangetroffen, is het onmogelijk met juistheid te zeggen, waar de bevolking zich bevindt in het bezit van hare eigene regterlijke instellingen en regtspleging.

---

[1]) Luidens Stbl. 1894 n°. 136 kan, wanneer de rijksraad vergadert buiten de plaats, waar hij gevestigd is, de president de waarneming zijner functiën opdragen aan den controleur, binnen wiens gebied die raad vergadert.

[2]) Afgedrukt in n°. 3808 Bijbl. op het Stbl. en in dl. XXXIX, blz. 265 en vgg. en blz. 374 en vgg. van Het Recht in Ned.-Indië.

„Het Gouvernement zou het regt hebben overal regtstreeksch bestuur te voeren en zijne daarmede verband houdende voorschriften op het gebied van regtswezen en policie in te voeren, maar bij de bestaande bestuursmiddelen is dit geheel onmogelijk, en het komt mij voor, dat men wijs handelt en doet wat mogelijk is, als men den regel stelt en opvolgt, dat de inheemsche bevolking alleen is en mag zijn in het bezit harer eigene regterlijke instellingen en regtspleging, waar het regtstreeksch bestuur der Europesche Gouvernements-ambtenaren zich niet kan doen gelden.

„Het aantal Europesche ambtenaren is door het Gouvernementsbesluit van 12 Januarij j.l. n°. 2 (Stbl. n°. 36) zeer uitgebreid, maar verre is het, dat daardoor het Europeesch regtstreeksch bestuur *overal* zou zijn ingevoerd, en zich *overal* zou kunnen doen gelden.

„En nu zal het wel niet voor redelijke tegenspraak vatbaar zijn, dat een bestuur zich verzwakt door te willen wat het niet kan dwingen."

En verder:

„Het is dus niet mogelijk kathegorisch op te geven, hoeverre de regtsmagt der door het Gouvernement ingestelde regtbanken en regters zich in de residentie Amboina uitstrekt.

„De omvang van het regtstreeksch Europeesch bestuur toch is vooral afhankelijk van de toestanden; hier en daar zal het de geheele afdeeling kunnen omvatten, elders slechts het eiland of zelfs slechts de plaats, waar een gezagvoerend Europeesch ambtenaar gevestigd is.

„Eene zaak staat daarbij nogthans vast, namelijk, dat alle vreemdelingen, dat zijn de niet-leden der inheemsche bevolking, zonder onderscheid, zijn onderworpen aan onze regtsbedeeling, en in regten behooren te worden geroepen voor onze, in naam des Konings regtsprekende regtbanken en regters".

Voor zooveel eindelijk den rechtstoestand betreft van de, in het genot harer eigene rechtspleging gelaten, inheemsche bevolking in het gebied van de sultans van Ternate, Tidore en Batjan, te dien aanzien gelden het suppletoir contract met Ternate van 10 December 1894, het contract met Tidore van 22 October 1894 en het contract met Batjan van 9 November 1899.

Ingevolge de, met elkander overeenstemmende, bepalingen van die overeenkomsten, blijft de uitoefening der rechtspleging, ter zake van misdrijf en overtreding door de onderdanen van evenge-

noemde sultans, binnen het rechtsgebied van elk hunner begaan, opgedragen aan die rechtbanken en rechters, welke volgens de instellingen des lands tot die uitoefening zijn aangewezen en wordt de rechtspraak in burgerlijke zaken tusschen de onderdanen van elk dier sultans op den bestaanden voet gehandhaafd.

Tevens echter werd bepaald, dat door eene inheemsche, onder den naam van rijksraad ter hoofdplaats Ternate gevestigde, rechtbank[1]), welke wordt voorgezeten door den resident van Ternate of den hem vervangenden ambtenaar, in eersten aanleg kennis wordt genomen:

1°. van burgerlijke rechtsvorderingen, ingesteld door onderdanen van het Gouvernement, — als hoedanig worden beschouwd alle personen, geene geboren onderdanen van een der sultans zijnde, die zich in zijn gebied hebben gevestigd, — tegen onderdanen van den sultan;

2°. van alle door de onderdanen der sultans begane overtredingen van het verbod tot in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie, zoomede van alle overtredingen van de door het Gouvernement vastgestelde of nader vast te stellen pachtvoorwaarden;

3°. van alle straf- en rechtsvorderingen ter zake van misdrijven, overtredingen en rechtsverkortingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels, door de onderdanen der sultans gepleegd;

4°. van moord, moedwilligen doodslag, menschenroof, brandstichting, het bedriegelijk namaken, vervalschen of besnoeien van muntspeciën, wettigen koers hebbende in Nederlandsch-Indië, of wel het met kennis in omloop brengen van zoodanige nagemaakte, vervalschte of besnoeide muntspeciën, het bedriegelijk namaken of vervalschen van bankpapier of eenig op hoog gezag in omloop gebracht papieren geld, of wel het met kennis in omloop brengen van zoodanig nagemaakt of vervalscht bankpapier of papieren geld, landverraad, oproer, zeeroof, verboden slavenhandel, het in zijne vrijheid belemmeren van een vrij mensch, hem in den waan brengende of latende, dat hij een slaaf is, diefstal in vereenigde of gewapende benden of met geweld gepleegd en in het algemeen van zoodanige,

---

[1]) Zie betreffende deze rechtbank Stbl. 1874 n°. 144, Stbl. 1878 n°. 153, Stbl. 1879 n°. 91, Stbl. 1882 n°. 33 en Stbl. 1888 n°. 150.

door onderdanen der sultans begane, misdrijven, welke met den dood of met de straf naast die des doods kunnen worden gestraft, alsmede van alle misdrijven, geene uitgezonderd, door onderdanen van de sultans tegen dienaren van het Gouvernement gepleegd.

Van de uitspraken van den rijksraad is hooger beroep toegelaten aan den raad van justitie te Makasser:

1°. in burgerlijke rechtsvorderingen, wanneer de vordering loopt over eene som of waarde van meer dan *f* 500.—;

2°. in zaken van overtreding, wanneer het hoogste bedrag der op de overtreding gestelde boete meer dan *f* 500.— beloopt, of indien, hetzij gelijktijdig met, hetzij zonder eenige geldboete, eene andere zwaardere straf, of wel verbeurdverklaring van bijzondere voorwerpen op de overtreding is gesteld.

Voorts zijn alle vonnissen in zake van misdrijf door den rijksraad gewezen, wanneer zij geene vrijspraak inhouden, onderworpen aan de revisie van den raad van justitie te Makasser.

Behalve de rechtspraak aldus aan dien raad van justitie, in hooger beroep of in revisie, over de onderdanen der sultans opgedragen, is over die onderdanen, bij voormelde overeenkomsten, slechts in een enkel geval rechtsmacht aan de Gouvernements rechtbanken toegekend. Voor deze rechtbanken namelijk worden terechtgesteld onderdanen van elk der sultans, die in vereeniging met onderdanen van het Gouvernement of met onderdanen van naburige landschappen, zich aan misdrijf of overtreding hebben schuldig gemaakt.

Met de, in vorenstaand overzicht vermelde, bepalingen nu moet rekening worden gehouden bij de beantwoording der vraag, tot hoever zich de rechtsmacht der Gouvernements rechtbanken en rechters in de Buitenbezittingen uitstrekt. Immers art. 1 van de Reglementen op het rechtswezen in gezegde bezittingen, waarbij het noodig was zoodanig voorbehoud te maken, bepaalt, dat voor zoover de bevolking niet gelaten is in het bezit harer eigene rechterlijke instellingen en rechtspleging, of voor zoover de rechtsbedeeling niet, krachtens met hen gesloten contracten, is overgelaten aan de vorsten en grooten der verschillende staten en rijken, de rechterlijke macht wordt uitgeoefend door de, in dat artikel genoemde, rechtbanken en rechters van het Gouvernement.

Zoodoende echter zijn de bezwaren, aan eene regeling van het rechtswezen in de Buitenbezittingen verbonden, wel vermeden,

maar niet opgelost. Eene oplossing toch kan het wel niet heeten, dat de rechtsmacht van het meerendeel der Gouvernements rechtbanken en rechters in de Buitenbezittingen slechts ten deele is omschreven en vastgesteld in de desbetreffende Reglementen, en dat verder verwezen wordt naar allerlei bepalingen, wier inachtneming is voorgeschreven, zonder dat zij eenigszins nader zijn aangeduid, doch die niettemin deel uitmaken van de rechterlijke organisatie in bedoelde bezittingen.

Tusschen deze bepalingen, waarbij de rechtsmacht der Gouvernements rechtbanken en rechters geregeld is, voor zooveel die gedeelten van Nederlandsch-Indië betreft, waar de inheemsche bevolking is gelaten in het bezit harer eigene rechtspleging, bestaat onderling niet het minste verband, wat trouwens een natuurlijk gevolg is van de wijze, waarop zij tot stand zijn gekomen. Met het oog hierop en op de omstandigheid, dat die bepalingen op verschillende tijdstippen zijn vastgesteld, laat het zich zeker wel verklaren, dat zelfs daar, waar de bevolking onder het rechtstreeksch bestuur staat van het Gouvernement, met opzicht tot evengezegde rechtsmacht, de meest uiteenloopende regelingen gelden. Maar met dat al komt het mij toch bijna onbegrijpelijk voor, dat in de, onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement staande, gedeelten van Nederlandsch-Indië, waar de bevolking in het genot harer eigene rechtspleging gelaten is, aan de berechting der inheemsche rechtbanken misdrijven en overtredingen zijn overgelaten, waarvan het, mijns inziens, volstrekt noodig was geweest, dat de kennisneming aan de Gouvernements rechtbanken en rechters was voorbehouden, zooals de misdrijven en overtredingen, gepleegd ten aanzien van 's Lands middelen en pachten; met betrekking tot den in- en uitvoer van oorlogsbehoeften; en met opzicht tot telegraaflijnen en kabels. Bij de contracten met de verschillende zelfbestuur bezittende rijken is dan ook, behoudens eene enkele uitzondering, bedongen, dat de onderdanen van die rijken, ter zake van evengezegde misdrijven en overtredingen, onderworpen zijn aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement. Bedoelde uitzondering betreft de onderdanen van de sultans van Ternate, Tidore en Batjan, die, wanneer zij zich aan voormelde misdrijven en overtredingen schuldig maken, worden terechtgesteld voor eene inheemsche rechtbank, namelijk voor den rijksraad te Ternate.

Het grootste, tegen de thans geldende regeling bestaande, be-

zwaar evenwel is, dat de bepalingen betreffende de rechtsmacht der Gouvernements rechtbanken en rechters, voor zooveel zij worden aangetroffen in de, met de verschillende inlandsche zelfbesturen gesloten, contracten noch door plaatsing in het Staatsblad, noch op eenige andere wijze in Indië openbaar worden gemaakt, en slechts te vinden zijn in de Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal[1]). Bovendien geven deze, vooral in de Buitenbezittingen moeilijk verkrijgbare, Stukken zelfs nog geen licht omtrent alle, in die bezittingen ten aanzien der rechterlijke organisatie geldende, voorschriften. Zoo bij voorbeeld is in de, tot de Onderhoorigheden van Atjeh behoorende, landschappen, wier hoofden tot de verklaring in 3 artikelen zijn toegetreden, de gouverneur van Atjeh, gelijk hiervoren bekend werd gesteld, bevoegd om ten aanzien der rechtsbedeeling zoodanige regelingen te maken, als hij wenschelijk acht. Die regelingen behoeven om verbindbaar te zijn, voor zoover blijkt, aan geene enkele voorwaarde, zelfs niet aan die van openbaarmaking, te voldoen. Hetzelfde geldt met opzicht tot de rechtsbedeeling in Tontoli, waar, ingevolge het hiervoren besproken contract van 5 Juli 1858, alle vreemdelingen voor den Europeeschen civielen gezaghebber, op de wijze als in diens instructie, een geheim stuk, is vermeld, moeten terechtstaan.

Is het dus voor den rechter, en vooral voor de justiciabelen, steeds uiterst moeilijk om de noodige kennis te erlangen van de hier bedoelde voorschriften van rechterlijke organisatie, voor zooveel enkele dier voorschriften betreft, is zulks zelfs ten eenenmale onmogelijk.

Dat alzoo de tegenwoordige voorschriften betreffende de rechtsmacht der rechtbanken en rechters van het Gouvernement in die gedeelten van Nederlandsch-Indië, waar de inheemsche bevolking in het bezit harer eigene rechtspleging is gelaten, eene rijke bron opleveren van verwarring en onzekerheid, behoeft wel geen uitvoerig betoog.

Nochtans hebben zich in de praktijk de nadeelige gevolgen van die gebrekkige regeling, naar het schijnt, nog weinig doen gevoelen, wat ongetwijfeld hieraan is toe te schrijven, dat zaken, bij

---

[1]) Het bij art. 44 al. 2 Reg. Regl. bedoelde geval, dat het belang en de zekerheid van Nederland en van Nederlandsch-Indië de overlegging niet toelaten van contracten, als hier bedoeld, zal zich zeker niet lichtelijk voordoen en kan dus, mijns inziens, veilig buiten beschouwing worden gelaten.

wier beslissing de rechter bepalingen van contracten met inlandsche vorsten en grooten heeft toe te passen, vrij zelden voorkomen. Mij althans is uit den tijd, dat ik als raadsheer zitting had in het Hooggerechtshof, slechts één geval van dien aard bekend. Dat geval betrof een, in het rijk van Djambi woonachtigen, Chinees, wiens vonnis, nadat hij door den landraad te Palembang wegens misdrijf tot straf was veroordeeld, door het Hof vernietigd werd, omdat de rechtbank, waarvoor hij had moeten terechtstaan, niet, gelijk art. 20 al. 3 van het destijds geldend contract met Djambi van 2 Mei 1882 voorschreef, door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement was aangewezen.

In de laatste jaren evenwel zijn de toestanden in de Buitenbezittingen aanmerkelijk veranderd. Vooral door de voortdurende toeneming van het aantal ondernemingen van mijnbouw, zijn vele streken, welke vroeger weinig of niet bekend waren, toegankelijk geworden voor het publiek verkeer en zijn veelvuldige aanrakingen verkregen met de inheemsche bevolking van staatjes, wier grenzen te voren bijna door geen enkelen vreemdeling werden overschreden. Dat, waar aldus handel en nijverheid zich meer en meer ontwikkelen, ook in toenemende mate het gemis eener nauwkeurige en volledige omschrijving van de rechtsmacht der Gouvernements rechtbanken en rechters aanleiding zal geven tot ernstige bezwaren, ligt voor de hand. Mijns inziens mag dus niet langer worden gedraald met in dat gemis te voorzien.

Uit het vorenstaande volgt, dat, wanneer een nieuw reglement op de rechterlijke organisatie wordt samengesteld, dit ook de wettelijke en contractueele bepalingen zal moeten behelzen, waarbij aan de Gouvernements rechtbanken en rechters rechtsmacht wordt toegekend in die gedeelten van Nederlandsch-Indië, waar de inheemsche bevolking gelaten is in het bezit harer eigene rechtspleging. Al de, te dien aanzien thans geldende en in vorenstaand overzicht vermelde, bepalingen op te nemen in de artikelen, houdende eene omschrijving der rechtsmacht van de Gouvernements rechtbanken en rechters, zou evenwel eene onmogelijkheid zijn, al ware het alleen maar, omdat die artikelen dan zoo omvangrijk en ingewikkeld zouden worden, dat zij volkomen onverstaanbaar zouden zijn.

Naar mijne meening bestaat er maar één middel, ter bereiking van evengezegd doel, en dat middel is, dat de bepalingen, voorkomende in de, met de verschillende inlandsche zelfbesturen ge-

sloten, contracten, waarbij rechtsmacht wordt verleend aan de Gouvernements rechtbanken en rechters, worden vervangen door andere, woordelijk met elkander overeenstemmende, bepalingen, die dan opgenomen zouden moeten worden in het nieuwe reglement op de rechterlijke organisatie en tevens zouden moeten gelden voor die gedeelten van Nederlandsch-Indië, waar de, in het bezit harer eigene rechtspleging gelaten, bevolking onder het rechtstreeksch bestuur staat van het Gouvernement.

Ten einde duidelijk aan te toonen, dat het hier aangegeven denkbeeld alleszins uitvoerbaar en voor verwezenlijking vatbaar is, meen ik niet beter te kunnen doen, dan de bepalingen te formuleeren en kortelijk toe te lichten, die ik, na wijziging der bestaande contracten met de inlandsche zelfbesturen, in het Reglement op de rechterlijke organisatie zou willen opnemen of invoegen.

Die bepalingen dan zouden ongeveer moeten luiden als volgt:

Art. 1. „De rechterlijke macht in Nederlandsch-Indië wordt, onverminderd de rechtsmacht, ten opzichte van bepaalde onderwerpen, bij dit Reglement of bij andere wettelijke bepalingen aan bijzondere colleges of autoriteiten toegekend, uitgeoefend door:

de districtsgerechten;
de regentschapsgerechten;
de magistraatsgerechten;
de inlandsche rechtbanken;
de residentiegerechten;
de raden van justitie; en
het Hooggerechtshof.

„Daar, waar de inheemsche bevolking, uit kracht van een wettelijk voorschrift of van een contract met het inlandsch zelfbestuur, gelaten is in het bezit harer eigene rechtspleging, zijn, behoudens het bepaalde bij de artt. 88*a*, 95*a*, 110*a*, 125 en 129 n°. 2, de, tot die bevolking behoorende, personen slechts dan onderworpen aan de rechtsmacht der rechtbanken en gerechten in het vorige lid vermeld, wanneer zij gezamenlijk met, niet tot die bevolking behoorende, personen in eene burgerlijke of strafzaak, als gedaagden of beklaagden, betrokken zijn.

„Met uitzondering van de gevallen, vermeld in art. 130*a*, zijn de personen, behoorende tot de inheemsche bevolking van die gedeelten van Nederlandsch-Indië, waar gezegde bevolking gebleven is in het bezit harer eigene rechtspleging, zonder dat zulks

bij wettelijk voorschrift of bij contract met het inlandsch zelfbestuur is bepaald, niet onderworpen aan de rechtsmacht der, in het 1ste lid vermelde, rechtbanken en gerechten."

Art. 7*a*. „Indien een persoon, behoorende tot de inheemsche bevolking van een gedeelte van Nederlandsch-Indië, waar die bevolking, krachtens contract met het Inlandsch zelfbestuur, is gelaten in het genot harer eigene rechtspleging, in eene burgerlijke of strafzaak, in eersten aanleg, betrokken is, wordt aan zijn vorst of hoofd gelegenheid gegeven om in persoon, dan wel bij gemachtigde, de zitting van de rechtbank of van het gerecht bij te wonen en daar van zijn gevoelen te doen blijken".

Art. 88*a*. „Van de, overigens ter beslissing van de districts- of regentschapsgerechten staande, burgerlijke en strafzaken, waarin als partij of als beklaagde een persoon betrokken is, behoorende tot de inheemsche bevolking in het 2de lid van art. 1 bedoeld, wordt kennis genomen door het magistraatsgerecht.

„De, door dit gerecht in die zaken gedane, uitspraken, zijn aan geenerhande voorziening onderworpen."

Art. 95*a*. „Voor zooveel de burgerlijke en strafzaken betreft, in het vorige artikel vermeld, zijn aan de rechtspraak der inlandsche rechtbanken, in eersten aanleg, almede onderworpen de personen in het 2de lid van art. 1 bedoeld:

1°. wanneer zij den Christelijken godsdienst belijden;
2°. wanneer zij gevestigd zijn binnen de grenzen eener nederzetting van het Gouvernement;
3°. wanneer zij in dienst zijn van het Gouvernement;
4°. wanneer eene burgerlijke rechtsvordering tegen hen is ingesteld en de eischer, of indien er meer eischers zijn, één hunner, niet behoort tot de, in het bezit harer eigene rechtspleging gelaten, bevolking.

„Voorts zijn de, in het 2de lid van art. 1 bedoelde, personen, behoudens het bepaalde bij het voorlaatste en laatste lid van art. 110*a*, aan de rechtsmacht der inlandsche rechtbanken, in eersten aanleg, onderworpen, wanneer zij zich, waar ook in Nederlandsch-Indië, schuldig maken:

1°. aan misdrijven tegen de veiligheid van den Staat;
2°. aan eenig misdrijf ten opzichte van muntspeciën of muntpapier in Nederlandsch-Indië wettig gangbaar of van zegels of merken, van wege de Nederlandsch-Indische Regeering uitgegeven;

3°. aan valschheid hetzij in schuldbrieven of certificaten van schuld ten laste van Nederlandsch-Indië, hetzij in de, tot een dezer stukken behoorende, talons, dividend- of rentebewijzen, of in de bewijzen in plaats van deze stukken uitgegeven, hetzij in biljetten eener, krachtens algemeene verordening opgerichte, Nederlandsch-Indische circulatiebank, of aan het opzettelijk gebruik maken van eenig der hier vermelde geschriften;

4°. aan misdrijven tegen de personen, indien deze niet behooren tot de, in het genot harer eigene rechtspleging gelaten, bevolking;

5°. aan misdrijven tegen de eigendommen van het Gouvernement of van personen, niet behoorende tot de, in het genot harer eigene rechtspleging gelaten, bevolking;

6°. aan overtreding der voorschriften ten aanzien van 's Lands middelen en pachten;

7°. aan overtreding der verbodsbepalingen betreffende den in- en uitvoer van oorlogsbehoeften;

8°. aan overtreding der bepalingen, vastgesteld ter bescherming van telegraaflijnen en kabels".

Art. 110*a*. „Voor zooveel de burgerlijke en strafzaken aangaat in het vorige artikel vermeld[1]), zijn, behoudens het bepaalde bij art. 88*a*, aan de rechtspraak der magistraatsgerechten, in eersten aanleg, almede onderworpen de personen in het 2de lid van art. 1 bedoeld:

1°. wanneer zij den Christelijken godsdienst belijden;

2°. wanneer zij gevestigd zijn binnen de grenzen eener nederzetting van het Gouvernement;

3°. wanneer zij in dienst zijn van het Gouvernement;

4°. wanneer eene burgerlijke rechtsvordering tegen hen in ingesteld en de eischer, of indien er meer eischers zijn, één hunner, niet behoort tot de, in het genot harer eigene rechtspleging gelaten, bevolking.

„Voorts zijn de, in het 2de lid van art. 1 bedoelde, personen onderworpen aan de rechtsmacht der magistraatsgerechten, in eersten aanleg, ter zake van de, in het laatste lid van art. 95*a* vermelde, waar ook in Nederlandsch-Indië gepleegde, overtredingen,

---

[1]) De bedoeling is aan den politierechter van art. 110 Recht. Org. ook den naam van magistraatsgerecht te geven, en dan in dat art. 110 de rechtsmacht dier gerechten, ook in burgerlijke zaken, te omschrijven.

voor zoover deze, ingevolge het bepaalde bij art. 110, tot de bevoegdheid dier gerechten behooren.

„Daar, waar de inheemsche bevolking in het bezit harer eigene rechtspleging is gelaten, doch onder het rechtstreeksch bestuur staat van het Gouvernement, wordt door de magistraatsgerechten mede kennis genomen van de overtredingen van reglementen en keuren van politie door, tot gezegde bevolking behoorende, personen gepleegd".

Art. 125. „De raden van justitie nemen, ongeacht den landaard van partijen en ook dan, wanneer zij behooren tot de, in het 2de lid van art. 1 bedoelde, bevolking, in eersten aanleg kennis enz."

Art. 129 n°. 2 „zonder onderscheid van den landaard der beklaagden en ook dan, wanneer zij behooren tot de, in het 2de lid van art. 1 bedoelde, bevolking:

a. van het misdrijf enz."

Art. 130*a*. „Voor de raden van justitie worden de, in het 3de lid van art. 1 bedoelde, personen, na te zijn aangehouden en overgeleverd aan de Nederlandsch-Indische justitie, vervolgd en terechtgesteld, wanneer zij zich, waar ook in Nederlandsch-Indië, schuldig maken:

1°. aan misdrijven tegen de veiligheid van den Staat;

2°. aan eenig misdrijf ten opzichte van muntspeciën of muntpapier in Nederlandsch-Indië wettig gangbaar, of van zegels of merken van wege de Nederlandsch-Indische Regeering uitgegeven;

3°. aan valschheid hetzij in schuldbrieven of certificaten van schuld ten laste van Nederlandsch-Indië, hetzij in de, tot een dezer stukken behoorende, talons, dividend- of rentebewijzen, of in de bewijzen in plaats van deze stukken uitgegeven, hetzij in biljetten eener, krachtens algemeene verordening opgerichte, Nederlandsch-Indische circulatiebank, of aan het opzettelijk gebruik maken van eenig der hier vermelde geschriften;

4°. aan moord, brandstichting en diefstal, onder verzwarende omstandigheden, gepleegd tegen personen, niet behoorende tot de, in het 3de lid van art. 1 bedoelde, bevolking;

5°. aan zeeroof en het opzettelijk in de macht van zeeroovers brengen van een Nederlandsch of Nederlandsch-Indisch schip".

Tot toelichting van bovenstaande bepalingen moge het volgende dienen:

Onder de, in het 1ste lid van art. 1 met name genoemde rechtbanken zijn de rijksraden te Menado, Gorontalo en Ternate en de groote madjelis te Gorontalo niet begrepen. Met het oog toch op hunne bijzondere rechtsmacht kunnen zij niet gerekend worden tot die rechtbanken te behooren. Overigens staan zij hiermede vrij wel gelijk; zij spreken ook recht in naam der Koningin en, voor zooveel hooger beroep of revisie van hunne vonnissen is toegelaten, wordt daarvan kennis genomen door den raad van justitie te Makasser. In beide opzichten maken gezegde rijksraden en de groote madjelis eene uitzondering op den regel, dat daar, waar de inheemsche bevolking gelaten is in het genot harer eigene rechtspleging, geen recht wordt gesproken in naam der Koningin, en dat tegen de beslissingen der inheemsche rechters geene voorziening is toegelaten bij de rechtbanken van het Gouvernement, doch daarop slechts een zeker toezicht uitgeoefend wordt door de administratieve macht. Ten aanzien van dit toezicht worden de noodige voorschriften gevonden in de contracten met de inlandsche zelfbesturen en in verschillende ordonnanties. Zoo zijn, ingevolge art. 11 van Stbl. 1881 n°. 83, de vonnissen van veroordeeling in strafzaken, gewezen door de moesapat's in Groot-Atjeh –, ingevolge art. 9 van Stbl. 1882 n°. 143, de vonnissen der raden van kerta's op Bali – en ingevolge art. 7 van Stbl. 1896 n°. 220, de vonnissen van de karapatan in de Pinoehlanden, houdende eene veroordeeling tot eene zwaardere straf dan die van dwangarbeid van drie maanden, vóór de tenuitvoerlegging, onderworpen aan de goedkeuring van het hoofd van gewestelijk bestuur, die, voor zooveel de vonnissen der raden van kerta's betreft, bij gemis aan de noodige overeenstemming, de beslissing kan inroepen van den Gouverneur-Generaal, terwijl dergelijke voorschriften, met opzicht tot de uitspraken van de rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten en van den raad van kerta's op Lombok, in art. 9 van Stbl. 1895 n°. 185 en in art. 9 van Stbl. 1895 n°. 186 worden aangetroffen.

Naar aanleiding van het bepaalde bij art. 11 van Stbl. 1881 n°. 83 en bij art. 9 van Stbl. 1882 n°. 143 verwijt Mr. Margadant[1]), die daarin twee gevallen ziet van ongeoorloofde tusschenkomst in

[1]) Zie blz. 166 van het, in 1897 verschenen, IIIde deel van zijn hiervoren aangehaald werk.

zaken van justitie, zoowel den Regeeringscommissaris, die bedoelde ordonnanties voorbereidde, als den Directeur van justitie en de Regeering van die jaren, dat hun de, tusschen beide voorschriften en art. 81 Reg. Regl. bestaande, strijd is ontgaan, terwijl hij er ten slotte zijne verwondering over uitspreekt, dat niemand aan dien strijd aanstoot neemt. Mijns inziens echter bestaat er, zoo min voor dat verwijt, als voor die verwondering eenige grond. Met het oog toch op art. 74 Reg. Regl. lijdt het wel geen twijfel, dat het, zoo vaak verkeerd begrepen, art. 81 van dat Reglement niet van toepassing is op de uitspraken van rechtbanken, die geen recht spreken in naam der Koningin en wier rechtsmacht zich niet verder uitstrekt, dan tot de inheemsche, in het genot harer eigene rechtspleging gelaten bevolking. Geen enkel der hierboven aangehaalde wettelijke voorschriften kan dus gezegd worden inbreuk te maken op meergenoemd art. 81.

Zooals uit het 2de en 3de lid van art. 1, in verband met het 1ste lid van dat artikel, blijkt, is het de bedoeling, dat daar, waar de inheemsche bevolking, gelaten of gebleven is in het genot harer eigene rechtspleging, alle, niet tot die bevolking behoorende, personen onderworpen zullen zijn aan de rechtsmacht der rechtbanken en gerechten van het Gouvernement.

Bij Stbl. 1886 n°. 146 werd bedoeld genot, hetwelk oorspronkelijk alleen aan de inheemsche bevolking buiten de hoofdplaats Palembang was gelaten, uitgebreid tot alle, zich in de residentie Palembang buiten de hoofdplaats bevindende, Inlanders. Die uitbreiding, waarop ten deele werd teruggekomen bij Stbl. 1894 n°. 265, was echter, mijns inziens, eenigszins in strijd met art. 74 Reg. Regl. Blijkbaar toch is het de bedoeling van dit artikel om het genot van eigen rechtspleging, waarvan daar de rede is, strikt te beperken tot de inheemsche bevolking, waaruit volgt, dat over alle, niet tot die bevolking behoorende, personen recht moet worden gesproken door de rechtbanken en rechters van het Gouvernement. Verder komt het mij, met het oog op gezegd artikel, voor, dat de onderscheiding in onderdanen en in niet-onderdanen van het Gouvernement, aangenomen bij verreweg het meerendeel der, met de verschillende inlandsche zelfbesturen gesloten, contracten onjuist en verwerpelijk is. Immers het genot van eigen rechtspleging wordt vóór alles beheerscht door de vraag, of men behoort tot de inheemsche bevolking van eenig gedeelte van Nederlandsch-Indië, en niet door de vraag, of men onderdaan is van het Gouver-

nement. Waar het meergezegd genot geldt, is derhalve, naar ik meen, de eenige juiste onderscheiding die: in personen, behoorende tot de inheemsche bevolking en in personen, niet behoorende tot deze bevolking. Ten aanzien van laatstbedoelde personen kan dan stilzwijgend en als van zelf sprekend worden aangenomen, dat zij onderworpen zijn aan de rechtsmacht der rechtbanken en gerechten van het Gouvernement, terwijl uitdrukkelijk dient te worden voorgeschreven, in welke gevallen door die rechtbanken en gerechten recht moet worden gesproken over personen, behoorende tot de, in het genot harer eigene rechtspleging gelaten of gebleven, bevolking, onverschillig of deze, al dan niet, onder het rechtstreeksch bestuur staat van het Gouvernement.

Zoodanige voorschriften nu worden gevonden in het 2de en 3de lid van art. 1.

Het 2de lid van dit art. 1 bevat, in de eerste plaats, eene verwijzing naar de bijzondere, desbetreffende artikelen, terwijl het verder op de daarbij bedoelde personen den regel toepasselijk verklaart, dat, wanneer meer personen als gedaagden of beklaagden betrokken zijn in ééne en dezelfde burgerlijke- of strafzaak, zij allen gezamenlijk onderworpen zijn aan de rechtsmacht van denzelfden rechter.

Door laatstbedoeld voorschrift op te nemen in het 2de lid van art. 1, wordt de noodzakelijkheid om het bij de omschrijving der rechtsmacht van elke rechtbank en van elk gerecht te herhalen, vermeden.

Intusschen spreekt het wel van zelf, dat, om evengezegd voorschrift, zoomede de bepalingen, naar welke het 2de lid van art. 1 verwijst, te kunnen toepassen op de inheemsche, krachtens contract in het bezit harer eigene rechtspleging gelaten, bevolking, de contracten met de verschillende inlandsche zelfbesturen vooraf dienovereenkomstig moeten worden gewijzigd. Aan zoodanige wijziging zijn ongetwijfeld groote bezwaren verbonden. Dat deze bezwaren onoverkomelijk zullen zijn, behoeft nochtans, naar ik meen, niet te worden gevreesd. In de laatste jaren toch is in bedoelde contracten menige wijziging gebracht van vrij wat ingrijpender aard, dan die, welke door mij wordt beoogd. Zoo bij voorbeeld hebben, gelijk uit vorenstaand overzicht blijkt, bijna alle inlandsche vorsten en grooten, onder anderen die in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, wier meegaandheid en inschikkelijkheid gewoonlijk vrij veel te wenschen overlaten, goedgevon-

den, dat hunne onderdanen, wegens overtreding der bepalingen omtrent den in- en uitvoer van oorlogsbehoeften, zoomede ter zake van misdrijven en overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels, worden terechtgesteld voor de rechtbanken en rechters van het Gouvernement. Zelfs is door velen het recht om in hun gebied mijnontginningen te bewerkstelligen en concessiën daartoe te verleenen, aan het Gouvernement afgestaan. Daarbij komt, dat in verreweg de meeste contracten reeds bepalingen worden aangetroffen, ongeveer overeenkomende met die, welke, mijns inziens, voor alle, in het 2de lid van art. 1 bedoelde, personen zouden moeten gelden. Met het oog op een en ander bestaat er, dunkt mij, alleszins grond om te verwachten, dat de inlandsche zelfbesturen gereedelijk zullen toestemmen in eene wijziging der met hen gesloten contracten in den door mij bedoelden geest, wanneer hun slechts duidelijk wordt gemaakt, dat het niet in de bedoeling der Regeering ligt inbreuk te maken op hunne rechten, maar dat het er haar enkel en alleen om te doen is, in het belang der rechtsbedeeling, eene betere regeling van de rechtsmacht der Gouvernements rechtbanken en gerechten tot stand te brengen.

Met dat al komt het mij raadzaam voor, om, wanneer tot eene herziening der contracten wordt overgegaan, een begin te maken met die, wier wijziging vermoedelijk niet zonder eenigen tegenstand, te verkrijgen zal zijn. Wanneer eens in deze contracten de noodige veranderingen en wijzigingen zijn opgenomen, zullen de overige contracten, zeker zonder veel bezwaar, daarmede in overeenstemming kunnen worden gebracht, met dit gevolg dat ten slotte alle contracten, met opzicht tot de rechtsmacht der Gouvernements rechtbanken en gerechten, gelijkluidende bepalingen inhouden.

Mocht deze uitkomst onverhoopt niet worden bereikt, ten gevolge van den onwil van enkele inlandsche zelfbesturen om tot vorenbedoelde herziening mede te werken, dan zullen met die zelfbesturen afzonderlijke regelingen gemaakt en daarna opgenomen moeten worden in het reglement op de rechterlijke organisatie. Immers bij art. 27 al. 2 Reg. Regl. is bepaald, dat de algemeene verordeningen op die gedeelten van Nederlandsch-Indië, alwaar het recht van zelfbestuur aan de inlandsche vorsten en volken is gelaten, slechts in zoo ver toepasselijk zijn, als met dat recht bestaanbaar is, en deze bepaling heeft, blijkens de daarvan gegeven

toelichting[1]), juist haar aanzijn te danken aan de overweging, dat, waar was aangenomen, dat het Gouvernement zich niet zou bemoeien met de rechtspleging of eenige andere huishoudelijke aangelegenheid van de inheemsche bevolking, gelijk bij voorbeeld ter Sumatra's Westkust was geschied bij het besluit van den Commissaris-Generaal van den Bosch van 11 October 1833, de voor Nederlandsch-Indië uitgevaardigde algemeene verordeningen slechts in beperkten zin toepasselijk waren, en dat dit vroeger ook wel aldus was begrepen en in praktijk gebracht, doch dat, nu de Gouverneur-Generaal strafbaar zou zijn, wanneer hij verzuimde uitvoering te geven aan het Regeeringsreglement en aan de voor Nederlandsch-Indië verbindende verordeningen, die uitzondering bepaaldelijk moest worden aangewezen.

Maar is alzoo de Regeering onbevoegd om voor die gedeelten van Nederlandsch-Indië, waar bij contract aan de inheemsche bevolking uitdrukkelijk het genot harer eigene rechtspleging gewaarborgd is, verordeningen uit te vaardigen, welke in strijd zijn met de bepalingen van zoodanig contract, geheel anders is het gesteld daar, waar met de inlandsche zelfbesturen òf geene contracten zijn aangegaan, òf wel contracten, waarbij voor de inheemsche bevolking het behoud harer eigene rechtspleging niet uitdrukkelijk is bedongen, zooals bij voorbeeld het geval is op Bali, waar de zelfbestuur bezittende vorsten wel de opperheerschappij van Nederland hebben erkend, beloofd hebben het welzijn des volks te bevorderen, met rechtvaardigheid te regeeren, zeeroof en slavenhandel te beletten, enz., doch ten aanzien der rechtsbedeeling niets is bepaald. In deze gedeelten van Nederlandsch-Indië moet, mijns inziens, de Regeering, niet gebonden als zij is door eenig contract, op grond en uit kracht van Nederlands opperheerschappij, volkomen bevoegd worden geacht om, ten aanzien der rechtsbedeeling, zoodanige verordeningen vast te stellen en uit te vaardigen, als haar nuttig en noodig voorkomen. Of echter, en in hoeverre, van deze bevoegdheid gebruik behoort te worden gemaakt, is eene vraag, bij welker beantwoording rekening moet worden gehouden met de omstandigheid, dat het gezag van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in die gedeelten van Nederlandsch-Indië, waarvan hier de rede is, zich nog weinig of niet heeft doen gelden, zoodat het vrij wel on-

[1]) Zie Mr. L. W. C. Keuchenius: *Handelingen der Regering en der Staten-Generaal betreffende het Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indië*, dl. II, blz. 494.

mogelijk zou zijn door de Regeering uitgevaardigde verordeningen, aldaar te doen eerbiedigen en naleven.

Intusschen zijn er enkele misdrijven, waardoor de rechtsorde, volgens algemeene beginselen van strafrecht, zoo zeer wordt aangetast, dat zij ook dan strafbaar worden gesteld, wanneer zij buiten 's lands, door wien ook, zijn gepleegd. Deze misdrijven zijn, voor zooveel Nederlandsch-Indië betreft, die, genoemd in de artt. 32, 33 n°. 2 en 33*a* Alg. bep. van wetg.[1]).

Mijns inziens nu is het wenschelijk evenbedoelde misdrijven ook dan, wanneer zij zijn gepleegd door personen, bedoeld in het 3de lid van art. 1, met straf te bedreigen. Wel is waar zal het, gelijk zoo even werd opgemerkt, in den regel onmogelijk zijn aan die bedreiging gevolg te geven, doch dit is, dunkt mij, geene reden om ook dan, wanneer die onmogelijkheid ophoudt te bestaan, wanneer namelijk de schuldige kan worden aangehouden en ter beschikking van de Nederlandsch-Indische justitie gesteld, het door hem gepleegde misdrijf straffeloos te laten. Naar het mij voorkomt, moet derhalve voor dat geval aan den Nederlandsch-Indischen rechter de bevoegdheid worden verleend om de zaak te vervolgen en den schuldige te straffen, terwijl ik meen, dat die bevoegdheid, met het oog op het gevaar voor internationale verwikkelingen, uitsluitend moet worden toegekend aan de raden van justitie.

Ten aanzien van art. 7*a* zij opgemerkt, dat het, mijns inziens, wenschelijk is eene dergelijke bepaling, welke reeds wordt aangetroffen in het meerendeel der, met de inlandsche zelfbesturen gesloten, contracten, in alle contracten, bij eene herziening daarvan, te doen opnemen.

Art. 88*a* heeft de strekking om zaken, waarin een der, in het 2de lid van art. 1 bedoelde, personen betrokken is, aan de kennisneming der inlandsche gerechten te onttrekken. Daar toch zoodanige zaken aanleiding zouden kunnen geven tot moeilijkheden, ook van politieken aard, schijnt het niet raadzaam de berechting daarvan toe te vertrouwen aan bedoelde gerechten.

In het 1ste lid van art. 95*a* komt niet voor de, blijkbaar met het oog op de artt. 2 en 4 der internationale overeenkomst van 14 Maart 1884 en de verklaring van 21 Mei 1886 (Stbl. 1891 n°. 233), in verscheidene contracten met de inlandsche zelfbesturen opgenomen, bepaling, dat rechtsvorderingen wegens rechtsverkorting

[1]) Bij art. 33 n°. 1 Alg. bep. van wetg. is bepaaldelijk van, door ingezetenen van Nederlandsch-Indië, buiten 's lands gepleegde, misdrijven sprake.

met betrekking tot telegraaflijnen en kabels, gepleegd door onderdanen van de zelfbestuur bezittende rijken, ter kennisneming staan van de Gouvernements rechtbanken en rechters. Die rechtsvorderingen toch kunnen geacht worden te vallen in de omschrijving van art. 95*a* al. 1 n°. 3, daar het wel altijd een, niet tot de inheemsche bevolking behoorend, persoon zal zijn, door wien zij worden ingesteld.

Het meerendeel der bepalingen, welke gevonden worden in het 2de lid van art. 95*a*, wordt, behalve in de meeste der, met de inlandsche zelfbesturen gesloten, contracten, ook aangetroffen in verscheidene wettelijke verordeningen, welke het bezit van eigen rechtspleging regelen. Maar terwijl de, in die contracten en verordeningen voorkomende, bepalingen natuurlijk uitsluitend verband houden met het thans nog in Nederlandsch-Indië geldende strafrecht, is er naar gestreefd de bepalingen, welke gevonden worden in het 2de lid van art. 95*a*, zoo te doen luiden, dat zij onveranderd kunnen blijven, wanneer de nieuwe Nederlandsch-Indische Wetboeken van strafrecht, waarvan dat voor Europeanen reeds in 1898 werd afgekondigd, terwijl van dat voor Inlanders onlangs een Ontwerp is gereed gekomen, in werking getreden zullen zijn. Zoo mogelijk toch dient er voor te worden gezorgd, dat door die inwerkingtreding geene nieuwe herziening der, met de inlandsche zelfbesturen gesloten, contracten noodzakelijk worde gemaakt.

Daarom is in n°. 1 van art. 95*a* al. 2 het opschrift overgenomen van den 1sten titel van het 2de boek van het nieuwe Strafwetboek voor Europeanen en van het Ontwerp van zoodanig Wetboek voor Inlanders, terwijl in n°. 2 en in n°. 3 van art. 95*a* al. 2 met opzicht tot de, bij art. 32 Alg. bep. van wetg. strafbaar gestelde, misdrijven, de omschrijving is gevolgd, voorkomende in art. 4 n°. 2 en n°. 3 van evengezegd Wetboek en Ontwerp.

Dat daar, waar de inheemsche bevolking gelaten is in het bezit harer eigene rechtspleging, door een, tot die bevolking behoorend, persoon een misdrijf zou kunnen worden begaan tegen de Koninklijke waardigheid of tegen de waardigheid van den Gouverneur-Generaal, is zoo goed als ondenkbaar, en dus behoeft van dergelijke misdrijven, mijns inziens, geene melding te worden gemaakt in het 2de lid van art. 95*a*.

Niettegenstaande het nieuwe Wetboek van Strafrecht voor Europeanen en het Ontwerp van dat voor Inlanders alle verdeelingen

van dien aard verwerpen, worden, overeenkomstig de thans geldende Wetboeken van Strafrecht, in n°. 4 en in n°. 5 van art. 95*a* al. 2 de misdrijven tegen de personen en die tegen de eigendommen onderscheiden. Niet wel doenlijk toch schijnt het bedoelde misdrijven op eene andere wijze aan te duiden, terwijl er, naar ik meen, geene vrees behoeft te bestaan, dat gezegde onderscheiding, moge zij uit een wetenschappelijk oogpunt ook al onjuist zijn, na de invoering der nieuwe Wetboeken van Strafrecht, in de praktijk aanleiding zal geven tot moeilijkheden, daar de vraag of eenig misdrijf gerekend moet worden te behooren tot de misdrijven tegen de personen, of tot die tegen de eigendommen, ook dan wel, zonder veel bezwaar, te beantwoorden zal zijn.

Het bepaalde bij n°. 6 van art. 95*a* al. 2 kan, gelijk van zelf spreekt, alleen daar toepassing vinden, waar het recht om belastingen te heffen, ook door middel van verpachtingen, aan het Gouvernement is afgestaan.

Eene bepaling als die, voorkomende in n°. 7 van art. 95*a* al. 2, wordt thans reeds aangetroffen in bijna alle, met de inlandsche zelfbesturen gesloten, contracten. Hoewel eenige jaren geleden door de Regeering in beginsel werd aangenomen dat zij, op grond van Nederlands opperheerschappij over de zelfbestuur bezittende rijken en staten, volkomen bevoegd was, om de, tot de inheemsche bevolking behoorende, personen, ter zake van aldaar gepleegde overtredingen van de verbodsbepalingen betreffende den in- en uitvoer van oorlogsbehoeften, door den Nederlandsch-Indischen rechter te doen straffen, werd het wenschelijk geacht zulks niettemin, zooveel mogelijk, bij de contracten met de inlandsche zelfbesturen uitdrukkelijk te bedingen, ten einde aldus de naleving van bedoelde bepalingen te beter te verzekeren.

Vernieling, beschadiging of onbruikbaarmaking van telegraafverbindingen door de, in den aanhef van art. 95*a* bedoelde, personen begaan, zal in den regel in de omschrijving vallen van het bepaalde bij n°. 5 van het 2de lid van gezegd artikel. Dit is echter niet het geval, wanneer het feit eene overtreding uitmaakt of gepleegd is ten nadeele van een vreemden staat, en dus kan de bepaling van art. 95*a* al 2 n°. 8, mijns inziens, niet worden gemist.

Naar aanleiding van art. 110*a*, dat, naar het mij voorkomt, geene toelichting vereischt, meen ik hier nog de aandacht te moeten vestigen op het hiervoren vermelde feit dat, behalve in het rijk van Pontianak, in de, tot de residentie Westerafdeeling van Borneo be-

hoorende, zelfbestuur bezittende rijken, wier bevolking niet gezegd kan worden in het genot harer eigene rechtspleging te zijn gelaten, door den vorst en zijne hoofden, buiten de plaatsen waar Gouvernements ambtenaren gevestigd zijn, met uitzondering van de overtredingen op het stuk van 's Lands middelen en pachten, de burgerlijke en strafzaken worden berecht, welke volgens art. 4 Regl. Westerafd. Borneo (Stbl. 1883 n°. 59) ter kennisneming staan van de magistraten. Aan deze onregelmatigheid zou, mijns inziens, bij eene herziening der contracten een einde gemaakt moeten worden.

Met betrekking tot art. 129 n°. 2 zij hier verder nog opgemerkt, dat, wanneer de personen, bedoeld in het 2de lid van art. 1, ter zake van het misdrijf van zeerooverij, van de misdrijven, gepleegd aangaande prijzen en buiten, en van de overtredingen der wettelijke bepalingen op het stuk van den slavenhandel, onderworpen worden aan de rechtsmacht van den Nederlandsch-Indischen rechter, wat, mijns inziens, wenschelijk is, de rechter, voor wien zij alsdan moeten worden terechtgesteld, wel geen andere kan zijn, dan de raad van justitie.

Art. 130*a* eindelijk behoeft, naar ik meen, na hetgeen hiervoren bij de bespreking van het 3de lid van art. 1 in het midden is gebracht, geene nadere toelichting, terwijl het wel bijna onnoodig is op te merken, dat, met opzicht tot de omschrijving der daarbij vermelde misdrijven, het bij de toelichting van art. 95*a* al. 2 gezegde, van toepassing is.

Ten slotte zij hier nog aangeteekend, dat, wanneer eene regeling van de rechtsmacht der Gouvernements rechtbanken en gerechten, zoo als door mij wordt voorgesteld, tot stand komt, eene nadere, ook de zelfbestuur bezittende rijken en staten omvattende, regeling van het rechtsgebied der verschillende rechtbanken en gerechten, niet zal kunnen uitblijven.

In de vorige bladzijden heb ik gepoogd duidelijk aan te toonen, dat de rechtsmacht van de rechtbanken en gerechten in de Buitenbezittingen, thans op eene uiterst gebrekkige wijze geregeld is, en dat derhalve, wanneer tot de samenstelling van een nieuw reglement op de rechterlijke organisatie wordt overgegaan, almede in de eerste plaats in dat euvel dient te worden voorzien, terwijl ik verder heb trachten te betoogen, dat het, daartoe meest dienstige en ook alleszins uitvoerbare, middel hierin bestaat, dat in alle con-

tracten met de inlandsche zelfbesturen gelijkluidende bepalingen betreffende de rechtsmacht der Gouvernements rechtbanken en gerechten worden opgenomen. Geschiedt dit, en worden die bepalingen daarna overgebracht in het nieuwe reglement op de rechterlijke organisatie, dan zal de rechtsmacht van evenbedoelde rechtbanken en gerechten behoorlijk vastgesteld en omschreven zijn in eene algemeene verordening, waarvan ieder, die dit wenscht, kennis kan nemen, en zullen alzoo de rechters en de justiciabelen niet langer in het duister behoeven rond te tasten, waar het de vraag geldt, tot hoever gezegde rechtsmacht zich uitstrekt. De thans te dien aanzien bestaande verwarring en onzekerheid, zullen dan, naar mijne overtuiging, plaats maken voor een toestand van orde en regelmaat.

Intusschen spreekt het wel van zelf, dat eene herziening der contracten met de inlandsche zelfbesturen in den door mij gewenschten zin, zeer veel tijd zal kosten. Alleszins wenschelijk mag het dus heeten, dat, wanneer de Regeering mocht kunnen besluiten tot bedoelde herziening over te gaan, met de uitvoering van dit besluit niet zal worden gedraald.

Een Repliek door H. E. B. Schmalhausen.

Eenige opmerkingen, naar aanleiding van de critiek op het artikel „Waaraan heeft Java behoefte", voorkomende in het „Algemeen Handelsblad" van 22 Augustus, 7, 10 en 30 September en 4 October.

Het ligt niet in mijne bedoeling om een ieder, die het, met de door mij in dat artikel voorgestane opvattingen niet eens mocht zijn, te weêrleggen en dit te minder, nu juist in den laatsten tijd van officiëele zijden herhaaldelijk gewag is gemaakt van de mindere welvaart der inlandsche bevolking op Java. Maar in dit geval leek mij dit wel wenschelijk, omdat wellicht velen, niet van nabij bekend met de inlandsche huishouding, voetstoots de door het *Handelsblad* aangehaalde statistieken en de daaruit getrokken conclusies zullen aannemen. En hoe verkeerd zij dan zouden uitkomen, zal ik thans trachten aan te toonen.

Om te beginnen, zullen wij de critiek, uitgeoefend in het *Handelsblad* van 22 Augustus nader beschouwen.

Wij beweerden, zooals zeer velen met ons, dat op Java de toeneming van den bouwgrond geen gelijken tred houdt met de toeneming van bevolking. Het *Handelsblad* is het hiermede in geenen deele eens en licht deze meening toe door het statistiekje, dat o.a. is overgenomen op bl. 1411 der revue van de Oct. afl. van dit tijdschrift.

Daaruit trekt het blad deze conclusie: Hieruit blijkt, dat het aantal in cultuur gebrachte gronden in tien jaar met 21.5 pCt. vermeerderde. . . . . *ongeveer juist zooveel als de toeneming der bevolking bedroeg.*

Oppervlakkig beschouwd, klopt dat als een bus. Wanneer wij echter van den bouwgrond van den inlandschen landbouwer spreken, dan bedoelen wij natuurlijk den grond, die door hem en te zijnen behoeve beplant wordt. De erfpachtslanden moeten daar echter scherp van afgescheiden worden. Zij zijn complexen, meestal in bergterreinen gelegen, die voor 75 jaren in erfpacht worden afgestaan, welk recht in den regel slechts wordt aangevraagd door Europeanen en Chineezen, met het doel daarop producten voor de Europeesche markt te telen; vele dier gronden zijn ongeschikt voor den inlandschen landbouw. Daarbij, wat uitgegeven is, is op lange na nog niet ontgonnen en de lichtvaardigheid in aanmerking nemende, waarmede gronden dikwijls werden aangevraagd, is het zeer de vraag, of vele niet geheel onontginbaar zullen blijken. De gronden der inlanders, die in bovenstaande statistiek onder den naam bouwgrond vermeld worden, zijn zonder uitzondering in cultuur gebracht. Met de erfpachtslanden is dit in de verste verte niet het geval.

Dit sluit natuurlijk volstrekt niet uit, dat er veel erfpachtsgrond ontgonnen is en daardoor veel geld onder de bevolking kwam. Eenmaal in exploitatie gebracht, blijft de inlander werkkrachten leveren voor onderhoud, pluk,

bereiding als anderszins. Maar wanneer nu later het *Handelsblad*, tot verklaring van het aangenomen standpunt: „De welvaart der Javanen is in „de laatste reeks van jaren niet achteruitgegaan, integendeel, verschillende „verschijnselen wijzen op eenige verbetering" o. a. aanhaalt, dat er meer geld door grooteren uitvoer onder de bevolking komt, dan slaat dit ook op de erfpachtslanden, die gedeeltelijk die uitvoerproducten leveren, zoodat zij, ten onrechte, 2 malen dienst doen. Immers, een stuk grond dient òf voor de teelt van inlandsche gewassen door inlanders voor de inlandsche markt, òf wel voor die van producten voor de Europeesche markt onder Europeesch toezicht, waarbij de inlander dan slechts werkkrachten levert.

Het *Handelsblad* heeft dus de erfpachtsgronden twee malen in rekening gebracht.

1o. bij de uitbreiding van den inlandschen bouwgrond, onder welke rubriek zij niet thuis behooren;

2o. bij de vermelding van den uitvoer, waarvan de opbrengst dier gronden een deel uitmaakt en waar zij op hunne plaats zijn.

Uit de statistiek van inlandsche ontginningen behooren zij echter onvoorwaardelijk te vervallen. Dan krijgt men eene vermeerdering van den bouwgrond niet van 21.5 pCt., maar van 15.5 pCt., dat is dus beduidend minder dan de toename der bevolking.

Maar er is meer. Wanneer de uitgestrektheid beplante velden met 15.5 pCt. is toegenomen, volgt daaruit nog volstrekt niet, dat dit ook met de productie het geval is. Door dit te veronderstellen, handelen wij ongeveer op de volgende wijze: Jan heeft in 1890, 100 geldstukken en in 1900 115, dus is zijne bezitting met 15 pCt. toegenomen. Stelt men het geval zoo, dan springt de onnauwkeurigheid dadelijk in het oog en zal een ieder onmiddellijk vragen: welke geldstukken had hij, en welke heeft hij er bij gekregen? Vragen wij nu hier: welke soort van grond was er reeds in ontginning en in welke verhouding zijn de verschillende grondsoorten vermeerderd, dan komen wij tot geheel andere resultaten en zien wij, dat de beste soort grond, nl. de sawahs slechts met *zes* pCt. toenam, waar tegenover staat, dat de minder waardevolle tegallans[1]) met bijna *vijftig* pCt. vermeerderden, zoodat de vermeerdering in productie beduidend minder zal zijn.

Tot mijn spijt beschik ik thans niet over de noodige statistieken. Het lijkt mij echter toe, dat zelfs de toename van den bouwgrond gedurende 1890–1900 met $15^1/_2$ pCt. gedeeltelijk aan bijzondere omstandigheden te wijten is. De Heer Homan van der Heide toont in zijne: „Beschouwingen aangaande de Volkswelvaart en het Irrigatiewezen op Java" met cijfers, ook ontleend aan de koloniale verslagen, aan, dat gedurende 1885—1895, de uitgestrektheid sawahs toenam met $3^1/_2$ pCt, terwijl dat cijfer voor de gezamenlijke uitgestrektheid sawahs, tegallans en wisselvallige velden $6^1/_5$ pCt. was. Klaarblijkelijk zou dus gedurende 1895—1900, eene aanmerkelijke uitbreiding moeten hebben plaats gegrepen, natuurlijk veel hooger dan $15^1/_2$ pCt. Die plotselinge verhooging valt echter ongeveer samen met de invoering van de zoogenaamde Preangerregeling, waarbij aan het daglicht kwam, dat groote complexen bouwvelden niet als zoodanig waren opgegeven en dus

[1]) Ik spreek hier in het algemeen en laat uitzonderingen buiten beschouwing.

ook in de statistieken ontbraken. Hoogstwaarschijnlijk bestaat er dus verband tusschen de invoering van de Preangerregeling en de plotselinge stijging van de uitgestrekheid van den bouwgrond, gedurende 1890—1900.

Maar zelfs al laat men dezen factor buiten beschouwing, dan nog geven de door het *Handelsblad* verschafte cijfers, het bewijs van mijne bewering, want in tien jaren nam de bevolking met ruim 20 pCt., de uitgestrektheid van den bouwgrond met 15½ pCt en de productie met nog geringer percentage toe. Ik ga verder. Ook wanneer de vermeerdering der uitgestrektheid bouwgrond gelijken tred zou kunnen houden met die der bevolking, dan nog zou dit niet voor de productie het geval zijn.

Nu komen wij tot een tweede punt. Het *Handelsblad* merkt op: „Een „andere zaak geldt de bewering van den Heer S., dat reeds lang in cultuur „zijnde gronden achteruit gaan, wat de opbrengst en het gehalte van het „gewas betreft, want uit den bodem wordt gehaald wat er uit gehaald kan „worden en van bemesting is bijna nergens sprake:

„Wederom maken wij, ter beoordeeling van de juistheid dezer opvatting, „eene vergelijking tusschen 1890 en 1900. Wij merken daarbij op, dat de „statistiek omtrent de rijstproductie niet zeer vertrouwbaar is en die omtrent „andere gewassen geheel ontbreekt. Maar wat wij aan statistiek bezitten; „bevestigt de meening van den Heer S. niet; in 1890 werd de productie ge„schat op 60,892,600, in 1900 op 78,174,400 picols padi; een vooruitgang dus „van ca. dertig %. Nu was 1890 een ongunstig jaar, en men kan dus niet „zeggen dat dit cijfer een bepaalden vooruitgang aantoont; maar een (be„trekkelijken) achteruitgang toch zeker ook niet".

Hier staan wij ongeveer tegenover eenzelfde redeneertrant als bij Jan met de geldstukken. Iedereen weet, dat landbouwoogsten zeer wisselvallig kunnen zijn en door nu de oogstopbrengsten van twee geheel uiteenloopende jaren te vergelijken, kan men bewijzen, wat men wil. Het *Handelsblad* neemt de jaren 1890 en 1900. Nu valt daaromtrent op te merken, dat 1890 een ongunstig jaar was, d. w. z., dat de opbrengst beneden het normale bleef, terwijl 1900 een goed beschot opleverde. Maar nu doe ik hetzelfde met evenveel recht met de jaren 1885 en 1896, doch vergelijk nu eens een goed geslaagde padieopbrengst van 1885 met die van 1896, welk een minder goed product opleverde. Dan krijgen wij de volgende vermakelijke resultaten:

1890—1900.	1885—1896.
Gedurende *tien* jaren vermeerdering van bevolking met ruim *twintig* pCt. *vermeerdering* padiproductie circa *dertig* pCt.	Gedurende *twaalf* jaren vermeerdering bevolking ± *vijf en twintig pCt.*, *vermindering* padieproductie *tien* pCt.[1])

Hoe komt dit? Eenvoudig omdat het *Handelsblad* het ongunstige jaar voorop stelt en ik het gunstige. Beiden raadpleegden wij dezelfde bronnen en kwamen desniettegenstaande tot tegenovergestelde conclusies. Ziehier het bewijs, hoe men zich wachten moet, uit oogstopgaven van twee jaren conclusies te trekken.

De kwestie of de officieele statistieken steeds vertrouwbaar zijn, doet hier

1) Padiproductie van Java in 1885, 71.6 millioen in 1896, 65,4 millioen picols.

niets ter zake; de methode deugt niet en dit wilde ik in het licht stellen. Daarenboven heb ik ook volstrekt niet beweerd, dat over *geheel* Java de opbrengst der sawahs dalende zou zijn, maar wel, dat reeds lang in cultuur zijnde gronden achteruitgaan wat de opbrengst en het gehalte van het gewas betreft, en die bewering berust op persoonlijk onderzoek in verschillende streken en mededeelingen van ambtenaren.

Dit sluit niet uit, dat in andere streken de productie vooruitgaande kan zijn. Maar dat de daartegenoverstaande achteruitgang van reeds lang in cultuur zijnde gronden, van belang moet zijn, blijkt, als men per sé met statistieken wil werken, o. a. uit de, door den Heer Homan van der Heide in zijn boven aangehaalde werk gegeven statistiek, die ik hier laat volgen:

Jaar.	Rijstoogst in millioenen picols padi.		Jaar.	Rijstoogst in millioenen picols padi.	
1885.	71.6		1891.	60.0	
1886.	68.6		1892.	67.9	
1887.	69.6	gemiddeld	1893.	65.2	gemiddeld
1888.	66.2	1885/90 66.6.	1894.	68.7	1891/96 66.6.
1889.	63.9		1895.	72.2	
1890.	59.8		1896.	65.4	

gemiddeld per jaar over 1885/1896, 66.6 millioen picol padi.

Hier hebben wij te maken met de uitkomsten van 12 opeenvolgende jaren, dus met een vertrouwbaar gemiddelde. Waar nu de beplante uitgestrektheid velden grooter werd en de opbrengst stationnair bleef, ging, zooals van zelf spreekt, de productie per bouw achteruit.

En nu vraag ik, wie van nabij bekend is met de slordige bewerking der velden door den Javaanschen landbouwer, met de grove fouten, die hij daarbij maakt, waarover later meer, wie daarbij bedenkt hoe het steeds toenemend zielental altijd meer dringt tot onophoudelijke beplanting, kan nooit in gemoede meenen, dat lang in cultuur zijnde gronden, en die zijn op Java vele, op den duur in productie niet zouden achteruitgaan? Ware dit niet het geval, dan zouden wij, Hollanders, in het belang van onzen eigen landbouwstand verplicht zijn, ons op de hoogte te stellen, hoe het mogelijk is, om met slechte grondbewerking en zonder bemesting, zonder zorg voor zaadpadie en wisselbouw, bij voortdurende beplanting, steeds dezelfde productie te verkrijgen. Terecht merkt dan ook de Heer van den Broek in het *Tijdschrift van Binnenlandsch Bestuur*, 15de Deel, Aflevering 4, pagina 24, op, na de gebreken bij de sawahbewerking opgesomd te hebben: „Men heeft toch waarachtig niet veel gezond verstand noodig om te begrijpen dat achteruitgang moet plaats grijpen.

Reeds de Heer van Gorkom spreekt, *in algemeenen zin, dus uitzonderingen daargelaten*, in zijne, Oost-Indische cultures van achteruitgang door gebrekkigen en schralen arbeid.

Met betrekking tot den veestapel merkt het *Handelsblad* op: „Zeker is „de toestand op Java in menig opzicht niet gunstig; als de heer S. ons zegt, „dat de veestapel niet alleen in aantal, maar ook in gehalte achteruitgaat, „durven wij hem niet tegenspreken. Gelukkig dan, dat door al de stoom-

„en tramwegen op Java thans aan de dieren voor het transportwezen minder „hooge eischen worden gesteld".

Door mij werd beweerd, dat in verscheiden dichtbevolkte streken van Java, de veestapel qualitatief en soms quantitatief achteruitgaat, vooral door gebrek aan veevoeder. Dat ik hierbij niet overdreven heb, moge de volgende in mijn opstel voorkomende beschrijving van den deskundigen veearts bevestigen: „Nimmer werd door mij zulk eene verzameling van onoogelijk, „klein, vervallen, mager en afgewerkt vee aanschouwd. De enkele uitzondering, „die aan redelijke eischen beantwoordde, deed het ellendige van de rest „alleen sterker uitkomen. Onder deze bevonden zich dieren, die wat grootte „aangaat, meer op geiten dan op runderen geleken, zoodat de bewering, dat „dergelijk vee geheel ongeschikt is voor de ploeg gespannen te worden, „m. i. niet als overdreven beschouwd zal worden. Het aanfokken en onder„houden van deze dieren kan onmogelijk voordeel afwerpen."

Bij den Javaanschen landbouwer vervullen buffel en rund de taak van ploegvee en zijn als zoodanig onmisbaar. Buitendien wordt het ook bij transporten gebezigd en nu is juist het slechte gehalte van het vee, een der redenen geweest, waarom vele suikerfabrieken er toe over zijn gegaan, trams aan te leggen voor het riettransport en ik wees er in het eerste gedeelte van mijn artikel uitdrukkelijk op, dat dit financieel een groot nadeel voor den inlander is. Dit schijnt het *Handelsblad* ontgaan te zijn. Daarom moge de volgende toelichting hier eene plaats vinden.

Niet voor hun genoegen zien wij de eene suikerfabrikant voor, de andere na, er toe overgaan, zich railtransport aan te schaffen, om zoodoende het gebruik van trekvee tot een minimum te kunnen beperken. Dergelijke installaties verslinden groote kapitalen en zonder noodzaak zouden zij er dus niet toe over zijn gegaan. Het wanhopig gesukkel echter met krachteloos, uitgemergeld trekvee, dat het bij de minste of geringste buitengewone inspanning aflegt, heeft er hen dikwijls toe gedwongen, zeer tot schade der inlandsche bevolking, die daardoor een vaste bron van inkomsten zag opdrogen.

Zelfs wanneer geen stoomvermogen gebruikt wordt en het transport geschiedt op lowries, voortgetrokken door vee, heeft de inlander, bij eene productie van 1000 picols riet, zeker eene winstderving van *f* 15 à *f* 20 per bouw. Wanneer dus op den langen duur, de overgroote meerderheid der suikerfabrieken zich van railtransport zal hebben voorzien, zal dit den karrevoerders jaarlijks op eene winstderving van een paar millioen komen te staan.

Daarbij komt nog, dat de topeinden van het suikerriet, een geliefkoosd veevoeder, ter beschikking stond van deze lieden, wat, bij het, op vele plaatsen, heerschende gebrek aan veevoeder, eene ware uitkomst was.

Nu zegt het *Handelsblad:* dan kunnen die dieren ten bate van den inlandschen landbouw worden aangewend. Afgescheiden nu nog van het feit, dat de inlandsche bevolking dan de voor haar zoo noodige contanten toch blijft missen, moet ik er opmerkzaam op maken, dat de practijk wel eens anders leert. Naar aanleiding van deze bespiegeling van het *Handelsblad*, deelde een suikerfabrikant mij mede, hoe, toen op zijne fabriek railtransport werd ingevoerd, een groot gedeelte van het overtollig geworden trekvee aan den slager verkocht werd en wel, omdat de eigenaars er geen andere koopers

voor konden vinden, zelf geen contanten meer in handen kregen en het veevoer in den vorm van topeinden van het riet moesten missen. Ziehier een der gevolgen, maar lang niet de gewichtigste, van den ellendigen toestand van den veestapel.

Verder merkt het blad op: „De dieren zien er slecht uit, zegt de heer S.; „maar het is bekend dat de Javaan weinig hart voor paarden en runderen „heeft. Zouden deze dan ook in vroegere jaren niet verwaarloosd zijn?" Zeker de Javaan, ik spreek hier niet van den Madurees, zorgt slecht voor zijn vee, evenals voor zooveel andere dingen, maar gebrek aan veevoeder is hier toch verreweg het grootste kwaad. De beste verzorging kan gebrek aan voedsel niet goed maken. En wat nu het uiterlijk der dieren in vroegere tijden betreft, vinden wij een vertrouwbaar getuigenis in de door mij in mijn opstel aangehaalde verklaring van den Regent van Banjoemas: „Toen „ik zes jaar oud was, dus nu ongeveer 55 jaren geleden, was er in de „geheele residentie Banjoemas geen enkel paard te vinden, dat klein genoeg „voor mij was. Ik herinner mij, hoe in 1852 de toenmalige Resident Jhr. „van der Wijck, bij zijne overplaatsing naar de Preanger-Regentschappen, een „Banjoemaasch rijpaard medenam, omdat het zulk een mooi dier was. „Zelfs de postpaarden maten toen, zonder uitzondering, vier voet. Toen had „men groote, forsche paarden en dacht niemand aan overwalsche dieren. „Nu is slechts een onoogelijk ras overgebleven. Welnu, wat met de paarden „gebeurde, zal ook met het andere vee geschieden."

Met den stand van den veestapel, hangt in een land als Java, de welvaart der inlandsche bevolking ten nauwste samen. Men spiegele zich in dit opzicht aan Britsch-Indië, waar de eigenlijke ellende is begonnen met den achteruitgang van het vee en waar nu mensch en dier te zamen misère lijden. Hoe komt het, waar het zulk een allerbelangrijkste kwestie geldt, dat het *Handelsblad* slechts algemeenheden ten beste geeft en de kern der zaak, nl.: „het gebrek aan veevoeder" niet aanroert?

Wanneer wij het hervormingswerk met ernst ter hand willen nemen, behooren wij in de eerste plaats onze aandacht te wijden aan de verbetering van den veestapel en daarbij is weêr het op te lossen hoofddilemna: „voldoende en goed veevoeder".

Fokstieren, tentoonstellingen, enz. zijn nutteloos, zoolang het vee onvoldoende gevoed wordt. Overigens bewijst het voorbeeld van Madura, dat dit ook voor zwaar bevolkte streken, volstrekt geen onbereikbaar ideaal is.

Wat nu de opmerking betreft in het *Handelsblad* van 7 September jl.: „Waar het de vraag geldt wat voor de toekomst moet geschieden, komt het „er weinig op aan of de armoede van den Javaan thans wat grooter of kleiner „is dan voorheen", daarmede ben ik het in het geheel niet eens. Een kundig geneesheer zal, wanneer hij een ernstige patiënt onder behandeling krijgt, eerst een zoo nauwkeurig mogelijke diagnose der ziekte trachten op te maken en eerst daarna naar geneesmiddelen grijpen en voorschriften geven. En hoe kunnen wij grondig hervormen, wanneer wij niet zeker weten, waar de kwaal zit, hoe groot zij is en waar zij in wortelt? En daarom acht ik het eene principieele zaak eerst uit te maken, of de Javaan al of niet verarmt.

Thans komt het *Handelsblad* van 10 September aan de beurt.

De aanhef van mijn opstel in de „Indische Gids" luidt aldus: „Het valt „niet meer te loochenen, dat in vele streken van Java, de bevolking verarmt. „Met opzet spreek ik van „vele streken", want in een land dat viermaal zoo „groot is als Nederland, kan men niet alles en allen over één kam scheren. „Maar wanneer men het woord „verarmt" gebruikt, mag men aannemen, „dat dit woord betrekking heeft op de bevolking van een groot gedeelte van „het eiland. Door dit nadrukkelijk op den voorgrond te stellen. hoop ik „misverstand te voorkomen".

Ik zie waarlijk geen kans het standpunt, waarvan ik bij het schrijven van dat artikel uitging, duidelijker uit te drukken en houd mij dus aan de hierboven gegeven definitie. Elders wees ik er nadrukkelijk op, dat, waar in een klein bestek, omvangrijke onderwerpen behandeld moeten worden, slechts een schema kan gegeven worden, waarin voor bijzonderheden geen plaats is.

In dit licht beschouwd, treft de opmerking van het *Handelsblad* van 10 September jl., dat in de afdeelingen Toeban en Bodjonegoro, eene bloeiende inlandsche tabaksindustrie zou bestaan, volstrekt geen doel. Dusdanige industrieën kunnen bij onze beschouwingen alleen in aanmerking komen, wanneer zij van genoeg belang zijn, om een merkbaren invloed uit te oefenen op de *algemeene* volkswelvaart. En in mijne besprekingen heb ik dan ook alleen van factoren, die aan deze voorwaarden voldoen, gewag gemaakt. Monografieën van residenties en afdeelingen te leveren, lag niet op mijn weg.

Desniettegenstaande loont het echter wel de moeite, het gegeven voorbeeld eens van naderbij te beschouwen.

Het *Handelsblad* merkt op: „De tabakscultuur in de beide afdeelingen „Toeban en Bodjonegoro brengt, berekent hij, jaarlijks $1^1/_2$ à 2 millioen, ver„moedelijk veel meer, op; zij is eene *geheel* inlandsche cultuur, zonder be„moeienis van Europeanen gedreven. Wanneer wij den Heer Schmalhausen in „hetzelfde no. den Javaan hooren beklagen omdat de Gouvernementskoffie„cultuur nu op geheel Java 9 millioen gulden minder onder de bevolking „brengt dan tien jaar geleden, dan vragen wij met eenig recht; waarom „spreekt gij niet van andere bronnen van inkomst zooals de tabakscultuur, „die thans zulke belangrijke winsten afwerpt".

M. a. w. ik zou geneigdheid bezitten, een eenzijdig licht te laten vallen op de economische toestanden en met voorliefde opsommen, wat daaromtrent ongunstigs te melden viel, met vermijding van de lichtpunten. Als voorbeeld dient dan de tabakscultuur in de afdeelingen Toeban en Bodjonegoro, die *thans* zulke belangrijke winsten afwerpt, dus, volgens het *Handelsblad nu* belangrijk meer dan vroeger [1]). Waarop is echter deze beschouwing gegrond". Uit de Oost-Indische cultures van den Hoofdinspecteur van Gorkom, blijkt duidelijk, dat de inlandsche tabakscultuur reeds tientallen van jaren in Rembang met succes gedreven werd. Wij hebben hier volstrekt niet met eene nieuwe industrie, noch met eene belangrijke herleving eener reeds

1) Wat de tabakscultuur in het algemeen betreft, de uitvoer voor de Europeesche markt bedroeg in 1874, 25 en in 1900 bijna 19 millioen gulden. Deze cijfers wijzen zeker niet op vooruitgang, maar tot mijn spijt, staan mij slechts de gegevens van die 2 jaren ten dienste en valt daaruit geen conclusie te trekken.

lang bestaande te maken. Integendeel. Wel verre van vooruitgang, geloof ik, dat van achteruitgang moet sprake zijn. Niet in een entrefilet, maar in een hoofdartikel van het *Algemeen Handelsblad* avondblad, 2e blad van 16 April j.l., wordt een optimistische en een pessimistische beschrijving aangehaald van de toestanden in de afdeeling Bodjonegoro, maar zelfs de optimist zegt, dat de tabakscultuur in de afdeeling Bodjonegoro, *minder* beteekenend is dan in vroegere jaren. Hoe valt het nu daarmede te rijmen, dat hetzelfde Blad, eenige maanden later, diezelfde cultuur, gedreven in dezelfde streek, gebruikt, als bewijs van eene opmerkenswaardige vooruitgang?

Uit het artikel van den Heer Walbeehm, voorkomende in *de Indische Gids* van Augustus j.l. kan men toch ook moeielijk tot vooruitgang concludeeren. In 1899 werden met tabak beplant 22829. — in 1900, 14993 — en in 1901, 13516 bouw. Al moge daar nu de ongunstige weersgesteldheid gedeeltelijk de oorzaak van zijn, het is toch wel „optimisme à outrance", om daaruit tot vooruitgang te willen besluiten. En evenmin duidt op een bloeienden toestand de volgende opmerking van den Heer Walbeehm: „Veel „schijnt er echter door de groote concurrentie door de opkoopers niet met „dezen handel verdiend te worden. Weliswaar kan men in dergelijke zaken „niet altijd afgaan op de gewoonlijk door vrees voor belastingverhooging „somber gekleurde verhalen van Chineesche handelaren, maar herhaaldelijk „kon ik zelf constateeren, dat men nog opgescheept zat met het een „jaar geleden opgekochte product, dat er ondertusschen natuurlijk niet op „vooruitgegaan was. En dat zou toch zeker niet het geval zijn, wanneer „men het inmiddels met een behoorlijke winst had kunnen verkoopen. „Waarbij nog in aanmerking dient te worden genomen, dat een Chinees „zich gewoonlijk met een zeer geringe winst tevreden stelt".

En nu vraag ik, hoe zou die cultuur zich op den duur *kunnen* uitbreiden waar de Heer Walbeehm zelf opmerkt, hetgeen mij ook van andere bevoegde zijde verzekerd werd: „Boven alle andere gronden geeft men echter de „voorkeur aan de uiterwaarden der rivieren, waarschijnlijk in verband met „de hooge eischen, die deze cultuur aan den bodem stelt, waardoor dus „alleen die gronden *op den duur*[1]) hun geschiktheid er voor behouden, die jaarlijks eenige tientallen malen overstroomd — en daardoor telkens in „het bezit geraken van een nieuw laagje vruchtbaarmakend slib".

Bij aandachtige lezing blijkt dus, dat deze industrie in den loop der jaren *moet* achteruitgaan en het einde zal zijn beperking der cultuur tot de uiterwaarden, waar de natuur zorgt voor het deugdzaam blijven der gronden.

Wat nu de buitengewone zorgen betreft, die de inlander in Rembang aan de cultuur besteedt en waarover het *Handelsblad* zoo opgetogen is, die zijn slechts zeer betrekkelijk en hangen geheel samen met den aard van het gewas, dat, in tegenstelling met de rijst, een van de teerste en meest veeleischende cultuurplanten is. Wil hij iets van de tabak terecht brengen, dan is een eenigszins zorgvuldige behandeling onvermijdelijk, maar men meene niet, dat die in betrekkelijken zin, weer niet gebrekkig is. Zoo maakt het *Handelsblad* met voldoening opmerkzaam op de buitengewone zorg, waarmede de inlander zaad en bibit behandelt. Zeker besteedt hij

1) De cursiveering is van mij.

daaraan zorg, want anders zou er van zijn product nooit iets terecht komen maar men moet dit niet zoo opvatten, alsof hij daarin den Europeaan zou evenaren. Van Gorkom deelt mede, dat vroeger de tabakscultuur onder Europeesch toezicht in Bondowoso, in tegenstelling met de andere streken van Java, zulke goede resultaten afwierp, omdat de Europeesche planters daar de zorg van zaad en bibit tot zich trokken, niettegenstaande de tabakscultuur ook dáár onder die inlanders inheemsch was.

Eerst wanneer de inlander in staat is, zonder Europeesche hulp, tabak af te leveren, die gewild is op de wereldmarkt, zal men met recht van zijn overleg kunnen spreken, want men bedenke wel, dat aan tabak voor de Europeesche markt veel meer zorg moet besteed worden dan aan die voor de inlandsche.

Op welke hoogte de Javaan, in het algemeen, als landbouwer staat, zullen wij aan het slot van dit artikel behandelen.

Rest nu nog ter bespreking de voordeelen, die de inlander in de afdeelingen Toeban en Bodjonegoro uit deze industrie trekt. De Heer Walbeehm schat de gemiddelde zuivere winst per bouw op *f* 80, altijd wanneer de oogst goed slaagt. Gedurende de jaren 1899, 1900 en 1901 werden gemiddeld 17,000 bouws 's jaars geplant, zoodat die cultuur dooreengenomen, een verdienste afwierp van *f* 1,360,000, daarbij dan aannemende, dat alles geslaagd is. Maar in de practijk is dit natuurlijk niet het geval, want zoowel de Heer van Gorkom als de Heer Walbeehm merken op, dat de tabakscultuur met zeer veel risico gepaard gaat. Wij houden ons echter aan het cijfer van *f* 1.360,000. Een mooi bedrag, maar die beide afdeelingen tellen, naar mij verzekerd werd, te zamen ± 750.000 zielen. Wanneer men nu nagaat, dat, volgens door mij verkregen inlichtingen, na de rijstcultuur, de inlandsche tabakscultuur de hoofdbron van inkomsten is [1]), begint men dat cijfer met andere oogen te bezien. En dat inderdaad de economische toestanden, niettegenstaande de tabaksindustrie, zelfs voor Java daar niet gunstig zijn, blijkt wel uit het feit, dat ook ten behoeve der afdeeling Bodjonegoro, aangedrongen is op de uitvoering der Solo-Vallei werken.

Nog scherper treedt de betrekkelijke geringheid dier som in het licht, wanneer wij de verdiensten per huisgezin nagaan, daarbij gebruik makende van de gegevens door den Heer Walbeehm verschaft, waar deze zegt: „Zelfs voor een veebezitter is een aanplant van $^1/_2$ baoe eigenlijk al te groot en niet-veebezitters hebben *hun handen al vol* [2]) met een aanplant van $^1/_8$ baoe.

Hieruit volgt dus, dat in het gunstigste geval, een veebezitter, aangenomen, dat hij $^1/_3$ bouw goed kan verzorgen en bewerken (want een $^1/_2$ bouw is eigenlijk te veel) *f* $26^1/_2$ verdient en de niet-veebezitter *f* 10. De tabakscultuur geeft minstens gedurende 4 maanden werk. Voor den veebezitter is dus de verdienste *f* 0.22, voor den niet-veebezitter *f* 0.08^5 daags. Men verlieze verder niet uit het oog, dat hij dan, volgens den Heer Walbeehm, zijne handen vol heeft en dat hier gerekend is, dat het gewas steeds naar wensch slaagt, wat geenszins het geval is. Een spotvogel, vroeger admini-

1) Tijdelijk kwam in Bodjonegoro veel geld onder de bevolking door de uitvoering der Solowerken en door den aanleg van trams; dit zijn echter slechts tijdelijke bronnen van verdiensten.

2) De cursiveering is van mij.

strateur eener tabaksonderneming, maakte naar aanleiding van de verrukking van het *Handelsblad*, de opmerking, dat als men zoo in de wolken was over verdiensten van *f* 26½ en *f* 10 in minstens 4½ maand, dit er wel op wees „hoe beroerd" het dan wel met de rest gesteld was.

In het *Handelsblad* van 30 September wordt, steeds ter bestrijding van het bewuste artikel: „Waaraan heeft Java behoefte?" o.a. de suikerkwestie behandeld. Bantam, de Lampongs en Palembang worden aangehaald als voorbeelden om te bewijzen, dat de suikercultuur voor Java, in het geheel niet onmisbaar zou zijn.

Stellen wij nu in algemeenen zin de vraag: kan een land zonder industrie bestaan, dan is het onmogelijk, daarop een antwoord te geven, wanneer men niet goed op de hoogte is van de omstandigheden. Onder die omstandigheden speelt de dichtheid van bevolking een eerste rol. Naarmate die stijgt of daalt, wijzigen zich de levensvoorwaarden en de bestaansmiddelen. Hoe dunner gezaaid de bevolking is, hoe minder de behoefte aan industrie zich zal openbaren en zoo laat zich dan ook het feit verklaren, dat in den Buitenbezittingen streken te vinden zijn, waar de bevolking, zonder industrie, welvarender is, dan in streken van Java met industrie. Eerstens beschikt zij daar over eene groote uitgestrektheid gronds, terwijl de bosschen in vele gevallen een aanzienlijke som van inkomsten leveren. Verkeerde Java in dienzelfden toestand, ware dat land even schaars bevolkt, dan zou ook daar alle industrie onnoodig zijn. Dat nu Bantam het zonder industrie kan stellen, bewijst volstrekt niet, dat dit voor alle gedeelten van Java het geval zou zijn, want deze residentie is even als de Preanger, vergeleken met andere gedeelten van het eiland, zeer dun bevolkt. Wanneer Bantam eenmaal 20.000 inwoners op de G.M², zal tellen en de inlander op hetzelfde punt blijft staan, waarop hij nu verkeert, zal ook voor deze residentie blijken, dat industrie onmisbaar is. Om de juistheid der vergelijking van het *Handelsblad* naar waarde te leeren schatten, diene de mededeeling, dat in de Lampongsche districten 265, in Palembang 270, in Bantam 5656, in Soerabaia 21.389 en op Java gemiddeld 12.035 zielen op de G.M². wonen. Economische toestanden van streken, die wat de dichtheid van bevolking betreft, zich verhouden als 1 : 45 (Lampongsche districten en Java) over één kam te willen scheren, is nu wel wat heel sterk.

Men stelle zich eens voor, hoe de economische toestand in Nederland geheel anders zoude zijn, wanneer ons vaderland in stede van door ruim 5.000.000 door 120.000 zielen bewoond was.

Mr. N. P. van den Berg geeft als zijne meening te kennen, dat Java armlastig zou worden wanneer de suikerindustrie te niet ging, waaruit ik de verdere gevolgtrekking maakte, dat de economische toestanden ongezond zijn. Aannemende, dat de premisse juist is, valt op de conclusie niets af te dingen. De meening van den heer van den Berg is, onder de tegenwoordige omstandigheden, ook de mijne en ik gevoel mij geheel in staat, dit, waar het Java als *geheel* geldt, te bewijzen. Dat het zoover gekomen is en met den dag erger wordt, is treurig genoeg. Tijd en ruimte ontbreken mij daartoe echter op het oogenblik.

Het *H.* merkt aangaande Twente op: „Wanneer wij ons hier aan eene „vergelijking wilden wagen, dan zouden wij wijzen op de Twentsche katoen-

„industrie. Het zou eene ramp zijn als deze te niet ging; men zou, niet „alleen in Twente, maar ook in verschillende opzichten daarbuiten, de „nadeelige gevolgen ondervinden; maar met dat al kan men toch niet „zeggen dat het „wel en wee" van een volk van ruim 5 millioen zielen „grootendeels van die eene industrie afhankelijk is! En haar ondergang „zou voor die streek zelve misschien nog nadeeliger zijn dan die van de „suikercultuur op Java; de daarbij geëmployeerde personen, zouden, vreezen „wij, minder gemakkelijk ander werk vinden". De afzet van de katoen-industrie bedroeg aldaar in 1894, *f* 11.000.000, terwijl de waarde van den uitvoer *van alle manufacturen van geheel Nederland*, in 1890 slechts ca. 24 pCt. vormde van de totaalwaarde van den uitvoer, waar dan nog tegenover staat een invoer van manufacturen, die 1.93 pCt. vertegenwoordigt van den geheelen invoer (Dr. Blink. Nederland en zijne bewoners). Het aandeel van de katoen-industrie van Twente in den totaaluitvoer zal dus een zeer kleine percentage van den geheelen uitvoer voorstellen.

De suiker daarentegen, maakte gedurende 1896, 1897 en 1898, gemiddeld $46^1/_2$ pCt. uit van den uitvoer van geheel Java, waar tegenover geen noemenswaardige invoer van dit artikel stond. De vergelijking is dus wederom verre van gelukkig.

Maar nu iets anders. Het lijkt mij toe, dat het *Handelsblad* daaromtrent geen gevestigde opinie heeft. Hiervan kan de lezer zich zelf overtuigen, wanneer hij kennis wil nemen van de ondervolgende aanhalingen uit:

Algemeen Handelsblad 22 Februari 1902. Avondblad. Tweede Blad.

Wij vertrouwen dus dat de Indische regeering, in haar eigen belang en in dat der inlandsche bevolking, door tijdelijke opoffering van de winsten van het spoorwegvervoer, de Suikercultuur op Java in stand zal helpen houden. Zij zal ongetwijfeld indachtig zijn aan het woord van den president der Nederlandsche Bank: „Wanneer „die industrie mocht verloopen of „ten val komen, *dan valt er meer*, „dan valt alles wat thans leven en „bedrijf geeft aan het verkeer, de „spoorwegen, de andere middelen van „vervoer, zoo te land als te water, „de geldinstituten, de assurantie-„maatschappijen, de invoerhandel, de „stoomvaartlijnen, dan moet Java in „één woord worden een armlastige „kolonie, waarbij een toestand als „thans in Suriname wordt aange-„troffen nog glansrijk zal afsteken. Wie

Algemeen Handelsblad 30 September 1902. Ochtendblad. Tweede Blad.

Met dit al kunnen wij bezwaarlijk toegeven, dat de geheele toekomst van Java van het bestaan der suikercultuur afhankelijk wezen zou en dat Java, zooals mr. N. P. van den Berg het meermalen heeft uitgedrukt, eene „armlastige kolonie" zou worden wan-de suikercultuur verdween.

„echter onder dergelijken loop van „zaken bovenal het kind van de reke- „ning worden moet, is de inlandsche „bevolking.

Wat beteekent ten slotte, (hier is het *Handelsblad* weder aan het woord) tegenover dergelijke belangen, de vraag of de Indische Staatsspoorwegen tijdelijk wat minder, laat ons zeggen een millioen gulden per jaar minder, opbrengen?

Waar het *Algemeen Handelsblad* den 22en Februari de Regeering aanspoort toch indachtig te zijn aan de woorden van den Heer N. P. van den Berg, moet het blad het dus met de daarin uitgedrukte stelling geheel eens zijn.

Ook overigens toont het September-artikel een opmerkelijke verandering van inzichten, vergeleken met dat van Februari. De ruimte ontbreekt, om dit nog door meer aanhalingen te staven, ofschoon het wel verleidelijk zou zijn.

In het algemeen heeft het *Handelsblad* de gewoonte om in enkele volzinnen, een oordeel uit te spreken over samengestelde koloniale kwesties, waar andere lieden ter plaatse zelf, jaren noodig hebben om zich een zelfstandig oordeel te vormen, maar zou dit niet schaden aan de diepte der beschouwingen? Ofschoon mij op het oogenblik ruimte en tijd ontbreken om bijv. de suikercultuur, waarvan ik eene bijzondere studie heb gemaakt, hier grondig te bespreken, wensch ik toch één feit te releveeren, dat de onvolledigheid der redeneering van het *Handelsblad* duidelijk in het licht stelt. Waar in het Septembernummer de suikercultuur besproken wordt, is geen *enkele maal* melding gemaakt van den niet-landbouwer en juist voor deze categorie van personen is die cultuur onder de tegenwoordige omstandigheden van zooveel belang.

Waar nu verder het blad, Bantam, aan de hand van het eindrésumé, als bewijs aanhaalt, dat een gewest zeer goed welvarend kan zijn, zonder suikercultuur, neem ik dat gaarne aan, maar nu vraag ik, in welk verband deze opmerking staat tot de kwestie of Java als *geheel* thans op de suikercultuur drijft?

Bantam is zeer dun bevolkt (de gemiddelde bevolkingsdichtheid van Java bedraagt meer dan het dubbele; Bantam 5656, Java 12035 zielen op de G.M²). Hieruit laat zich gemakkelijk de uitvoer van een millioen picol padi verklaren, een verschijnsel, dat wij ook aantreffen in de dun bevolkte residenties Besoekie en de Preanger-Regentschappen. Bovendien moet Bantam, waar zoo goed als geen Europeesche industrie is, zich contanten verschaffen voor de voldoening der belastingen, voor den inkoop van zout, petroleum, kleeren, enz. De uitvoer van copra en klapperolie ter waarde van zes ton, is daarvoor natuurlijk in het geheel niet voldoende, want in 1900 bedroeg de landrente alleen reeds ± zes ton. Wanneer wij nu in het Koloniaal Verslag lezen, dat de padiprijzen in 1900 in de residentie Bantam het laagst waren, dan volgt daaruit van zelf, dat de uitgevoerde hoeveelheid aanzienlijk moet zijn.

Dr. Sollewijn Gelpke merkt in zijne *Gegevens voor eene nieuwe landrente-*

regeling, waarvoor hij de grondstof over *geheel* Java heeft verzameld, omtrent dergelijke streken op, dat gebrek aan koopkracht van den kant der bevolking *overal* wordt aangetroffen, „waar zij alleen gewassen voor de voeding en „niet voor den handel teelt, geen koffie of suiker plant, geen steun ontvangt „van een stad of groote plaats, en geen onderneming van landbouw of „nijverheid in de nabijheid heeft."

En wat zien wij nu bij Bantam? Deze residentie vindt een débouché voor producten en werkkrachten in Batavia. Het is bijv. van algemeene bekendheid, dat zeer vele waterdragers en koelies van Batavia en Tandjong-Priok, Bantammers zijn, die zeker hun „Heimath" niet zouden verlaten, als zij daar een behoorlijk bestaan konden vinden.

Naarmate de bevolkingsdichtheid toeneemt, wordt de drang om elders geld te verdienen, dringender. Madura bijv. is zwaar bevolkt en heeft evenmin Europeesche industrie, maar de bevolking van dit eiland zou er slecht aan toe zijn, zonder de Europeesche industrie van de Oostkust en de nabijheid van Soerabaia, dat wederom zijn bloei aan dezelfde industrie te danken heeft.

In zijn artikel; „Irrigatie en Europeesche landbouw" (*Alg. Handelsblad*, Avondblad, Derde Blad, 5 Maart), komt de volgende opmerking voor: „Zooals „de toestanden zich nu eenmaal ontwikkeld hebben, zou de ondergang van „dien landbouw [1]), voor Java, een onafzienbare ramp zijn. „Als de suiker-„cultuur valt, dan valt er meer," zoo luidde bij herhaling het waarschuwend „woord van Mr. N. P. van den Berg, — en men zij daaraan indachtig wanneer „men op maatregelen aandringt, welke dien val zoude kunnen verhaasten!"

Hier wordt dus ook door het *Handelsblad* over Java *als geheel* gesproken en in het bizonder melding gemaakt van de suikercultuur. Geen woord echter over Bantam.

Het blad eindigt zijn hoofdartikel van 30 September aldus. „De suiker-„cultuur is een bron van welvaart, maar er zijn nog vele andere ook." Ik ben het hiermede volkomen eens, mits men voor de woorden: „maar er zijn nog vele andere ook", leze: „maar er zijn nog vele andere *sluimerende* ook." De strekking van mijn *I. Gids*-artikel was o. a ook om te wijzen op die *sluimerende* bronnen.

In hoeverre de suikercultuur in de tegenwoordige omstandigheden voor Java *in zijn geheel* onmisbaar is, blijkt, naar mijne meening, reeds voldoende uit het feit, dat de suiker nagenoeg de helft vertegenwoordigt van den geheelen uitvoer. Wanneer men echter in bijzonderheden daaromtrent zou willen treden, zou o.a. moeten gewezen worden op het belang, dat de bevolking, daarbij zoowel direct als indirect heeft, op de belangen van den Staat enz. Verder behoorde men te schetsen, hoe het bestaan der groote handelssteden met die cultuur samenhangt. Elk op zichzelf omvangrijke onderwerpen, waarvoor hier de plaats ontbreekt.

De zeevisscherij geeft aanleiding tot critiek in het *Handelsblad* van 4 October.

Mijne bewering, dat het een abnormaal en ongunstig verschijnsel is,

[1]) Hier is sprake van den Europeeschen landbouw, in het algemeen. op Java, waarbij echter de suikercultuur in zeer sterke mate predomineert.

wanneer een eiland als Java, omspoeld door vischrijke zeeën, voor millioenen invoert, terwijl het toch een natuurlijken loop van zaken zou zijn, wanneer diezelfde hoeveelheid visch, in stede van geïmporteerd, geëxporteerd werd, handhaaf ik.

De redeneering van het *Handelsblad*, begrijp ik echter niet. In het hoofdartikel: „Java-drainage", van 5 Augustus jl., wijdt dat blad, ter bestrijding der denkbeelden van den Heer van Heutsz, er met ingenomenheid op, dat de importatie van gezouten visch uit Siam, gedurende 15 jaren, met 130 pCt. is toegenomen, wat, volgens het blad, als teeken van welvaart moet worden aangemerkt. In het blad van 22 Augustus jl., wordt o.a. gezegd: „En wat „den (beweerden) achteruitgang der zeevisscherij betreft — 10 à 20 jaren „geleden beteekende zij immers toch ook niet veel! — zou het ook kunnen „zijn dat het den Javaan voordeeliger uitkomt, zijn tijd op andere wijze te „besteden". Dus hier wordt de veronderstelling opgeworpen, dat er zulk een ruime markt van werkkrachten is, dat de Javaan er zijn zoo winstgevende zeevisscherij voor heeft laten loopen. In het *Handelsblad* van 10 September wordt wederom eene suppositie gewaagd, nl. of de zoo winstgevende tabaksindustrie in Toeban en Bodjonogero, misschien een der oorzaken is, van de weinige geneigdheid in Rembang voor de zeevisscherij.

Tot zoover is er dus uitsluitend sprake van de zeevisscherij van Java, waarbij zeker het meest merkwaardige is, dat de invoer van gezouten Siamvisch op Java, gedurende 15 jaren met 130 pCt. is toegenomen. Maar nu komt het *Handelsblad* van 4 October met eene berekening, waaruit blijkt, dat de invoer van gedroogde visch, gedurende 16 jaren, met 8 pCt. is toegenomen.

Hoe is het nu mogelijk zal men zeggen, tot zulke geheel verschillende resultaten te komen? De oplossing is echter zeer eenvoudig. De 8 pCt. hebben betrekking op geheel N. Indië, de 130 pCt. echter uitsluitend op Java. Welk nut heeft evenwel die berekening voor geheel N. Indië, met betrekking tot Java? Java importeert uitsluitend gezouten visch (de export is zoo onbeduidend, dat zij verwaarloosd kan worden), de Buitenbezittingen exporteeren veel meer dan zij importeeren, zooals duidelijk blijkt uit ondervolgend staatje van 1900.

	Invoer.	Uitvoer.
Java	33,724,162 KG.	1302 KG.
Buitenbezittingen	3,466,119 „	14,689,411 „

Op deze wijze wordt de lezer, die niet van nabij met de inlandsche huishouding bekend is en geen statistiek tot zijne beschikking heeft, op een dwaalspoor geleid.

Waar het *Handelsblad* zegt: „Nu is de invoer van bedoelde visch in de „laatste jaren tamelijk stationnair gebleven, en hieruit is het vermoeden te „putten dat van „verloop" der eigen visscherij in werkelijkheid geen sprake is," spreekt het niet over Java, maar over geheel N. Indië. Wat doet het er echter voor Java toe, waar de invoer, gedurende 15 jaren met 130 pCt. is toegenomen, terwijl geen export daar tegenover staat, of de Buitenbezittingen nu al groote massa's visch exporteeren? Die zaken hebben niets met elkander te maken en wanneer nu het H., op dien vooruitgang van 8 pCt. wijzende, voor geheel N. Indië daaruit concludeert, dat de zeevisscherij niet

achteruitgaat, begrijp ik volstrekt niet, in hoeverre dit op Java zou slaan, waar de invoer zoo belangrijk gestegen is. (*één honderd dertig percent.*)

Waar nu verder in het *H.*, de rapporten van de residenties van Java worden aangehaald, is er wederom uitsluitend sprake van Java. Dit geeft voor den lezer groote verwarring. Nu blijkt, dat alleen voor Cheribon van bepaalden vooruitgang sprake is, in Bantam, Tegal, Rembang, Soerabaia, Besoeki en Bantam bleef de zeevisscherij stationnair, terwijl in Krawang, Semarang, Japara, Pasoeroean en Probolinggo achteruitgang viel op te merken.

In 1891 werd dus voor Java, als geheel genomen, achteruitgang geconstateerd. Uit de woorden van het *Handelsblad*: „Mogen de latere mededeelingen al aan„wijzen dat in sommige streken de vischvangst vooruit, in andere achteruitgaat, alles te zamen „genomen, kan men gelooven wij, gerust zeggen, dat de toestand nog juist is als voor tien jaren", moet opgemaakt worden, dat de toestand in 1901 dezelfde was als in 1891; maar daar de bevolking gedurende dien tijd met ruim 20 pCt. toenam, heeft de zeevisscherij, daar zij stationnair bleef, geen gelijken tred gehouden met de toename der bevolking.

De consumptie van visch op Java bestaat uit de opbrengst van eigen visscherij en uit ingevoerde visch. Waar nu de eigen visscherij in het gunstigst geval stationnair is gebleven en de bevolking gedurende 1885—1900 met ruim 30 pCt. vooruitging, wijzen de vermeerderde invoeren van gedroogde Siamvisch niet op vermeerderde welvaart, maar op aanvulling van een ontstaan te kort. Ook hier dus wederom „*drainage*" en daarom had ik alle recht om in mijn Gidsartikel te spreken van „*aderlating*". Het geldt hier geen weeldeartikel, maar volksvoedsel. Nu zegt het H. in zijn nummer van 4 October: „Onze landbouw — zoo dachten wij — is toch ook niet „verloopen", al neemt de invoer van granen toe!" Blink merkt daaromtrent op, dat men een gedeelte van den bouwbodem tot warmoezerijen heeft ingericht, omdat de meerdere opbrengst van den tuingrond boven bouwland dezen cultuurvorm gezocht maakt. De uitkomsten waren dan ook, dat in 1890 bijv. aan versche en gedroogde groenten voor ruim achttien millioen meer werd uit- dan ingevoerd.

De vergelijking van het H. gaat dus mank, want waar is op Java het handwerk of bedrijf op groote schaal uitgeoefend, dat loonender is dan oordeelkundig gedreven visscherij? De acht en een halve cent, die de inlander bij de tabaksindustrie in Rembang verdient, zullen toch niet in die termen vallen.

Waar het blad, het volgende rapport van den Resident van Rembang aanhaalt: „De zeevischvangst is vrij wel stationnair, ten deele wellicht omdat „door de slechte communicatie te land het afzetgebied beperkt is, maar waar„schijnlijk ook omdat vele visschers hier, die stoute zeevaarders zijn, en „verre tochten ook in open zee durven te maken, dikwijls meer voordeel „genieten door hunne medewerking te verleenen bij de opium smokkel„handel", laat het daarop volgen: „Dit klinkt anders dan de door den Heer S. overgebrachte verklaring." Deze tirade is geheel misplaatst, want iedereen, die ook maar eenigszins met Indische toestanden bekend is, weet, dat het den Resident Uljée, toen hij in 1892 als Dir. BB. optrad, gelukt was, den opiumsmokkelhandel voor goed te fnuiken, terwijl de communicatiemiddelen in dit gewest veel zijn verbeterd.

Dat gebrek aan hout zich wel degelijk kan laten gevoelen bij de zeevisscherijen, bewijst het blad door de aanhaling omtrent het aangrenzende gewest Japara: „De resident (nl. van Japara) geeft gebrek aan hout op als „hoofdoorzaak der vermindering van het aantal en het gehalte der gebezigde vaartuigen".

In mijn I. Gidsartikel merkte ik reeds op, dat het mij niet gelukt was, de speciale oorzaak van den achteruitgang der visscherij te vinden; sedert mocht ik van zeer bevoegde zijde, de volgende inlichtingen bekomen.

Tijdens het pachtstelsel hadden de Chineezen, dank zij voorschotten enz., de visschers geheel in hun macht. Zij kochten de visch op en zoutten die voor het grootste gedeelte, waardoor zij verduurzaamd werd en dus voor verzending naar het binnenland geschikt was. Door aan de Chineezen de pacht te ontnemen, meende de Regeering den inlandschen visscher te helpen. Maar deze liet weldra het deugdelijk conserveeren achterwege en verving dit door het leggen van de visch in zeewater.

1e. miste hij de installaties, al waren die ook zeer primitief; die de Chineezen er op na hielden.

2e. Was de duurte van het zout een beletsel, want men vergete niet, dat daarvoor groote hoeveelheden zout noodig zijn, de picol zout *f* 6,72 kost en de inlander in den regel niet over noemenswaardige contanten beschikt.

Het gevolg hiervan was, dat het debiet van de visch tot de kuststreken en tot de nabijheid der spoorlijnen beperkt werd, want in een tropisch klimaat is dit artikel zeer spoedig aan bederf onderhevig. Het eigenlijk gezegde binnenland, dus een groot gedeelte van Java, werd toen aangewezen op de goed geconserveerde Siam-visch.

Is dus het debiet beperkt geworden, aan den anderen kant, is ook de vischrijkdom zeer achteruitgegaan en wel tengevolge van de onoordeelkundige wijze, waarop de inlander de vischvangst uitoefent, gepaard met eene schandelijke roofvisscherij.

Daar de inlander nu echter de visch niet goed conserveert, is hij niet in staat diep zeewaarts in te gaan en zoodoende nieuwe wateren op te zoeken. Mijn zegsman verklaarde verder, dat er, vergeleken met vroeger, wel degelijk van grooten achteruitgang sprake was en niet van stationnair blijven.

Hij sprak echter over Java in *het algemeen;* plaatselijke uitzonderingen en meerdere oorzaken dan de hierboven opgenoemde, zullen wel hier en daar te vinden zijn.

Met dit alles hoop ik echter mijn hoofddoel bereikt te hebben, nl. de aandacht van machthebbenden op de visscherijen te vestigen, want waar in alle beschaafde landen, de zeevisscherij een troetelkind van staatszorg is, hoeveel te meer moet dit dan niet het geval zijn voor Java, waar visch geen weelde, maar een volksvoedsel bij uitnemendheid is en waar de economische toestanden van schitterend zijn.

Nederland, dat geen eiland is, dat vijf millioen zielen telt, dat, over het algemeen genomen, welvarend is, dat slechts monopolie van visscherij op de Zuiderzee heeft en op de Noordzee moet concurreeren met Engelschen, Duitschers, Noren en Franschen, voerde in 1890, alléén aan haring, voor vier millioen meer uit, dan het invoerde. Java, dat een eiland is, dat

spoedig door 30.000.000 zielen bevolkt zal zijn, dat, over het algemeen genomen, arm is, dat de binnenzeeën en den Indischen Oceaan te zijner beschikking heeft, voerde in 1900 voor bijna zeven millioen aan gedroogden gezouten visch in, niettegenstaande dat voedingsartikel aan een invoerrecht van 10% (zegge 10 procent) onderhevig is.

Nu zijn wij genaderd tot het punt, waarop ik doelde, toen ik opmerkte, dat ik, den Javaan als landbouwer, aan het slot van mijne beantwoording der verschillende critieken van het *Handelsblad* wenschte te behandelen.

Herhaaldelijk gaf het *Handelsblad* „Seitenhiebe", naar aanleiding van mijne definitie: de Javaan is als landbouwer een knoeier. Laat ik beginnen met mijn standpunt duidelijk uiteen te zetten.

Wat verstaat men, in het algemeen gesproken, onder een knoeier? Toen ik in 1877 naar Java vertrok, had ik onder het woord knoeier leeren verstaan, iemand, die, hetzij door onkunde, hetzij uit gemakzucht, hetzij uit slordigheid, hetzij door het gedachteloos volgen van een sleur, zijn werk niet verrichtte, zooals het behoort verricht te worden en ik geloof, dat men ook thans nog ongeveer deze beteekenis aan dat woord hecht, althans, mijn bedoeling is geweest en is nog, dat het in dien zin behoort opgevat te worden. Nu zullen wij eens zien, of wij, aan deze definitie vasthoudende, kunnen staven wat wij beweerden en ons daarbij houden aan de hoofdcultuur, de volkscultuur bij uitnemendheid, nl. die van rijst.

In het *Handelsblad* van 22 Augustus waarin de veldtocht tegen mij geopend wordt, schrijft het *Handelsblad*: „De dieren zien er slecht uit, zegt „de heer S.; maar het is bekend dat de Javaan weinig hart voor paarden en runderen heeft." Een heel onschuldig zinnetje, maar weet het blad niet, dat het vee bij de rijstcultuur een voorname rol speelt en dat achteruitgang van het vee op den duur onverbiddelijk gelijk staat met achteruitgang der cultuur, met misgewas, ziekte, enz. en dus een levenskwestie is voor den Javaan? Waar hij nu de verzorging van datzelfde vee verwaarloost, is hij daar een knoeier, ja of neen?

In het vroeger behandelde artikel van het *Handelsblad* van 30 September, leest men: „Wanneer hij (de Javaan) er eens toe gekomen zal zijn om zijne sawahs „rationeel te bemesten, zal hij veel meer oogsten dan thans". Volkomen juist. Dus nu oogst hij veel te weinig, maar daaruit volgt van zelf, dat hij, met binnen zijn bereik liggende middelen, zijne productie aanmerkelijk kan verhoogen. Waar hij dit nu nalaat, is hij daar een knoeier ja of neen?

In het *Handelsblad* van 10 September wordt het artikel van den Heer Walbeehm over de inlandsche tabaksindustrie in Toeban en Bodjonegoro, tegen mij als wapen gebruikt om te bewijzen, dat de Javaan een goed landbouwer is. Maar diezelfde Heer Walbeehm schrijft in het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* 20ste Deel, aflevering 3, dat de achteruitgang van de productie der sawahs bij de Keningwerken o.a. te wijten is aan uitputting der gronden, door onophoudelijke beplanting met tweede gewassen en nu maak ik er den lezer opmerkzaam op, dat de Keningwerken gelegen zijn in de afdeeling Toeban, dus in dezelfde streek, waar de tabakscultuur wordt gedreven, die als voorbeeld werd aangehaald. Een landbouwer, die op dusdanige wijze gronden misbruikt en uitmergelt, kan men dien een knoeier noemen, ja of neen?

Herhaaldelijk werd in het *Handelsblad* met instemming gewag gemaakt van de brochure van Mr. N. P. van den Berg: „Over de economische belangen van Nederlandsch-Indië. Op pag. 13 lezen wij: „Zeker is het, dat in dit „opzicht in de laatste 25 à 30 jaren op weinig of geen vooruitgang te wijzen „valt, terwijl toch niet één reden denkbaar is, waarom bij betere bewerking „van de gronden, betere bemesting, betere zorg voor zaadpadie en wisselbouw, „de productie van rijst niet tot het dubbele, ja misschien tot het drievoudige „van de tegenwoordige zou kunnen stijgen". Dus door slechte grondbewerking, geen of onvoldoende bemesting, weinig zorg voor zaadpadie of wisselbouw, haalt de Javaan slechts de helft of misschien slechts het een derde uit den grond van hetgeen hij er uit zou kunnen halen. Is zoo iemand een knoeier ja of neen, en doet de heer van den Berg iets anders dan het begrip van knoeier omschrijven? Waarom heeft het *Handelsblad* den heer van den Berg daar nooit op aangevallen?

In diezelfde brochure komt, omtrent den Javaan als landbouwer, het oordeel voor van den Regent van Demak, aldus luidende:

„Zooals het reeds dikwerf is gezegd, de orang tani, inlandsche boer, weet nog „het meest van de padicultuur; maar eigenlijk heeft dit niet veel te beteekenen".

„Wat ze weten is slechts wat de adat, de sleur, medebracht; maar naar het „zoeken naar betere middelen om de opbrengst te verhoogen, daaraan doen ze „niet; het is veel gemakkelijker maar de adat te volgen, al is die minder goed".

„Er zijn zeker goede dingen in die adat, maar waarom ze dat zijn, weet „men niet te verklaren; maar er zijn daarbij ook veel slechte zaken, die men „alleen uit sleur opvolgt".

Is iemand. die zich van een verkeerden sleur niet weet los te maken, een knoeier, ja of neen?

Wanneer wij nu het standaardwerk „*De Oost-Indische Cultures*" van den Hoofdinspecteur van Gorkom raadplegen, dan schiet mijn pen te kort. Enkele der merkwaardigste uitspraken, wil ik hier toch eene plaats geven.

1°. De cultuur heeft gebrekkig plaats en geeft niet het resultaat waarop men, bij betere bewerking en zorgen, zou mogen rekenen.

2°. De veldarbeid heeft bij wijlen meer van een vluchtige en haastige voorbereiding tot een ophanden zijnden oogst, dan van een degelijke geschiktmaking des akkers voor de opname van kiemlingen in de eerste periode harer ontwikkeling. Men voert het vertrouwen op vruchtbaarheid van grond en mildheid van klimaat, tot bedenkelijke hoogte op.

In de meeste gevallen is de grondbewerking, in waarheid, niet veel meer dan een groote schoonmaak.

3°. Nu eenmaal geconstateerd is, dat de rijstcultuur haar achteruitgang te wijten heeft, juist aan gebrekkigen en schralen arbeid, zal men — haar opbeuring ernstig verlangende — ook niet een meer intensieve behandeling van tijd tot tijd, ontgaan kunnen.

4°. Zeer juist is de opmerking van den Heer Holle, in zijne „bijdrage tot de kennis en ziekten van het padigewas" dat over het algemeen veel te weinig melding wordt gemaakt van een der voornaamste „hama's" (ziekten of plagen) nl. van den mensch, die door onbedachtzaamheid of slordigheid, voor een groot deel oorzaak is van de ziekten die het gewas teisteren en van de misgewassen, die soms op groote schaal te betreuren

zijn. Verleid door het milde klimaat, beschouwt men den bouwgrond als een groote, onuitputtelijke geldkist, waaruit ongestraft met beide handen, voortdurend genomen kan worden, zonder verplichting van aanvulling of vergoeding. Wij hebben voldoende aangetoond, dat de meest algemeene werkwijzen hoogst gebrekkig zijn. Moedwillig miskent men de kostbare lessen der ervaring.

5°. Als wij straks de rijstcultuur zelve bespreken, zal 't voorts duidelijk worden, hoe gebrekkig en zorgeloos deze over het algemeen, nog gedreven wordt en in een betere behandeling, ook zonder uitbreiding van bouw-gronden, tot een verdubbeling van de productie zou kunnen, neen! moeten leiden.

Bij deze laatste aanhaling wensch ik een oogenblik stil te staan. Uit de reeds vermelde statistiek van den Heer Homan van der Heijde blijkt, dat de gemiddelde padi-productie voor Java (zonder Madura) op ca. 66.6 millioen pic. padi kan geschat worden. Een zeer lagen gemiddelden padi-prijs van *f* $1^1/_2$ per picol aannemende, komen wij door eene berekening tot het treurige resultaat, dat door het *geknoei* van den Javaan, als landbouwer, het land een jaarlijksche winstderving van honderd millioen lijdt.

Wie verder de gebreken, die den Javaan als landbouwer aankleven, wil leeren kennen, raad ik ten zeerste de lezing aan van het artikel van den Heer van den Broek: „De verbetering van de padicultuur op Java". (*Tijdschrift* BB. 15e. Deel, afl. 4.). Mijn eigen ervaring heeft mij geleerd, dat zijne opmerkingen over het algemeen juist zijn.

Nu blijven ons nog twee vragen ter beantwoording over. Is de Javaan van nature een knoeier, en moet hij in de toekomst een knoeier blijven?

De gewezen Luitenant-Gouverneur, Sir George Campbell, zegt omtrent de beschaafde en ontwikkelde Britsch-Indiërs, die voor een deel een academische opleiding genoten: „In mere intellectual capacity they are quite „our equals; but I do not think they have the energy and backbone of the „European; if they had, we should not be where we are in India".

Hoeveel te meer geldt deze opmerking voor Java, waar zelfs *die* klasse geheel gemist wordt. Een volk als de Javanen, dat zich door een veel kleinere natie laat overheerschen, *moet* in den volksaard gebreken hebben, waardoor het onbekwaam is, zelfstandig te zijn.

Nu was het onze plicht als overheerschers geweest, dat volk te leiden. Dit deden wij echter *niet!* In stede daarvan, is de Javaan in vele opzichten, maar ook als landbouwer, achteruitgegaan. Het bewijs hiervan vindt men op Bali, waar de landbouw op het oogenblik op een hoogeren trap staat dan op Java. Naar ik vermeen, hebben in dit opzicht de overmatige cultuur- en andere diensten ten tijde van het cultuur-stelsel, een hoogst nadeeligen invloed uitgeoefend en gevoegd bij het „laisser aller", den Javaan eigen, onder meer tot den tegenwoordigen toestand geleid. Waardevolle inlichtingen hieromtrent verkreeg ik in de afdeeling Poerbolinggo, (waar nog zeer oude desahoofden in functie waren), die ook voorkomen in het rapport van den waarnemend Regent over den achteruitgang van de padi-cultuur en waarvan reeds in mijn Gidsartikel sprake was. Als een der oorzaken, opgegeven door de oude desahoofden, wordt daar gezegd:

„Het begin van de wijziging in de grondbewerking, valt samen met de

„teelt van gouvernements indigo in deze afdeeling. Toen ter tijd ontbrak „het aan liefhebbers voor een aandeel in de velden, voornamelijk door de „zware diensten bij de indigo-cultuur. Doordat het aantal landbouwers „gering was, was ieders aandeel betrekkelijk groot en dit gevoegd bij de „drukkende cultuurdiensten had het gevolg, dat aan de padiecultuur niet „de noodige zorg werd besteed. Na de intrekking van de indigocultuur, „had de landbouwer minder diensten voor het Gouvernement te presteeren, „zoodat hoe langer hoe meer desalieden, landbouwer wenschten te worden, „waardoor ieders aandeel in de sawahs kleiner werd. Maar de oude methode „van grondbewerking was nu eenmaal gewijzigd en men vond het toen niet „meer noodig, den grond te bewerken, zooals het behoorde."

Wij zien dus hier, hoe de eerste stoot gegeven is door eene onverstandige politiek, maar ook, hoeveel moeite het den inlander kost, zich van den eenmaal aangenomen sleur los te maken, ook al is hij er zich heel duidelijk van bewust, dat hij daarin niet goed doet.

Het *Handelsblad* geeft duidelijk te kennen, dat ik een hard en liefdeloos oordeel over den Javaan vel. Niets is echter minder waar. Ik heb evenwel gemeend niemand een dienst te bewijzen door toestanden en karakterfouten te verbloemen, maar ik heb aan den anderen kant evenmin verzuimd er op te wijzen, dat wij den Javaan daarvan geen verwijt behoorden te maken, onkundig als het volk onder ons bestuur is gebleven. Indien wij als overheerschers, onze taak ruimer hadden opgevat, onze belangstelling voor den Javaan meer met daden dan in woorden hadden geuit en hem intellectueel hadden opgeheven, zouden hem thans wellicht nog vele fouten aankleven, maar zou hij, op allerlei gebied, niet de knoeier zijn, die hij nu is. Nadrukkelijk heb ik er overigens op gewezen, dat ik hem voor ontwikkeling vatbaar acht, zoodat hij m. i. op den duur geen knoeier behoeft te blijven.

Wij staan op Java thans voor zeer ingewikkelde economische vraagstukken, waarbij met velerlei factoren rekening moet worden gehouden. Wij hebben te maken met eene bevolking, die snel toeneemt, waarvan de groote massa schijn noch schaduw van onderwijs heeft genoten, terwijl de voedingsmiddelen niet in gelijke mate toenemen, de veestapel in treurigen toestand verkeert, de landbouw gebrekkig gedreven wordt en inlandsche nijverheid en visscherijen zijn achteruitgegaan.

Wil men hierin verbetering brengen, dan moet men beginnen met de toestanden flink onder de oogen te zien en niet schromen den vinger op de wonde plekken te leggen. Nooit echter zullen wij tot eene oplossing geraken, wanneer wij onze sterkte zoeken in het vallen op woorden, het opwerpen van excepties, handige cijfergymnastiek en het vergoelijken van misstanden.

En nu ten slotte het volgende: mijne bedoeling bij het schrijven van dit artikel is niet geweest het *Handelsblad* te overtuigen, maar wel, zooals ik in den aanhef reeds zeide, den lezer te wijzen op de noodzakelijkheid voorzichtig te zijn bij de apprecatie der door dat blad gegeven statistieken en conclusies. Men zal echter begrijpen, dat ik tijd noch lust heb, in verdere debatten te treden, zoodat ik het *Handelsblad* gaarne het laatste woord gun.

Apeldoorn, 11 October 1902.

De Britsch-Indische Spoorwegen in 1900.

Het „Administration Report on the Railways in India for the Calendar year 1900" bevat 25 bladzijden folio tekst, en 470 bladzijden bijlagen, benevens een duidelijke kaart en graphische tabel. Hoewel lijvig en vol cijfers geeft het blijkbaar een beknopt en duidelijk overzicht, waaraan hieronder het een en ander ontleend wordt, dat ter vergelijking met toestanden elders van nut kan zijn. Om die vergelijking gemakkelijk te maken zijn de Engelsche munten en maten tot Nederlandsche herleid. [1])

Financiëele Uitkomsten. Sedert de halve eeuw geleden toen met spoorwegaanleg in Britsch-Indië begonnen werd, leverden de spoorwegen in 1900 voor het eerst een overschot op voor den Staat van $8^3/_4$ lakh roepiën of *f* 700.000.—. Men moet daarbij echter in aanmerking nemen dat het de gewoonte is om tegenover de ontvangsten te stellen niet alleen de exploitatiekosten, maar ook de renten van de aanlegkapitalen, en zelfs de rente der aanlegkosten van lijnen, die nog niet in exploitatie zijn gebracht, en van de nog niet bestede overschotten van kapitalen, welke door particuliere maatschappijen bij den Staat gestort zijn, terwijl eindelijk het bedrag dat jaarlijks door middel van reservekapitalen en annuiteiten wordt betaald voor de amortisatie van de kapitaalswaarde van spoorwegen, die door den Staat zijn aangekocht, eveneens op de debetzijde gebracht wordt.

De uitkomsten voor de *Staatsfinanciën* van de drie laatste jaren zijn op die wijze in de volgende tabel samengevat:

Indien de post voor amortisatie van het aanlegkapitaal wordt weggelaten dan is het resultaat:

In 1898 een netto verlies van	—	*f* 6.242.437
„ 1899 „ „ „ „	—	„ 983.207
„ 1900 „ „ winst „	+	„ 5.409.366 [2])

[1]) De roepie = 16 anna's = 192 pie's heeft thans een waarde van 16 pence = *f* 0.80. Een lakh = 100.000 roepiën. Een crore = 100 lakh. — Een Eng. mijl = 1609.315 M. — Een voet = 0.304.794 M. — Een inch = 0.0254 M. — Een ton = 1016.0475 K.G.

[2]) Volgens eene opgave in het weekblad *India* van 22 Aug. zoude dit cijfer £ 459.000 zijn geweest en in 1901 op dezelfde wijze berekend (dus eveneens zonder amortisatie af te trekken) £ 1.361.000 of *f* 16.332.000, dus bijna driemaal meer. De winst op de Rajpoetana-Malwa-lijn zou $9^1/_2$ pCt. en die op de East-Indian $9^1/_4$ pCt. hebben bedragen.

	1898.	1899.	1900.
ONTVANGSTEN.			
Staatsspoorwegen, Bruto ontvangsten uit het verkeer	*f* 155.032.366	*f* 165.506.214	*f* 192.099.932
Spoorwegen met rentegarantie. Bruto ontvangsten uit het verkeer	„ 48.791.993	„ 50.688.159	„ 38.327.326
Gesubsidiëerde Spoorwegen. Terugbetaling van voorgeschoten interessen	„ 341.991	„ 338.562	„ 258.437
Totaal inkomsten	*f* 204.166.350	*f* 216.532.935	*f* 230.685.695
UITGAVEN.			
Staatsspoorwegen. Exploitatiekosten	*f* 75.309.614	*f* 81.053.561	*f* 95.038.162
„ Interest à 4 pCt. op het geheele aanleg-kapitaal in Indië en uitgegeven schuldbrieven	„ 32.704.098	„ 33.810.942	„ 35.129.532
„ Interest op schulden overgenomen of gecreëerd bij aankoop van spoorwegen	„ 6.825.558	„ 6.706.992	„ 7.857.722
„ Annuiteiten om spoorwegen af te betalen: Interest	„ 24.508.949	„ 23.525.956	„ 28.655.893
„ Annuiteiten om spoorwegen af te betalen: Amortisatie van kapitaal.	„ 2.688.235	„ 2.701.822	„ 4.711.454
„ Interest terug te verkrijgen van maatschappijen die in voorschot zijn.	„ 4.205.398	„ 4.518.539	„ 4.777.658
„ Interest van door maatschappijen gedeponeerde kapitalen	„ 10.105.917	„ 10.250.074	„ 11.207.047
Spoorwegen met rentegarantie. Exploitatiekosten	„ 25.906.438	„ 26.398.203	„ 19.818.061
„ „ „ Bij te passen winst, enz.	„ 2.997.902	„ 3.475.384	„ 2.413.424
„ „ „ Landafstand en toezicht	„ 238.491	„ 588.810	„ 215.003
„ „ „ Bijgepaste interest	„ 26.678.221	„ 26.216.605	„ 19.140.532
Gesubsidiëerde Spoorwegen. Landafstand en onderstand	„ 882.650	„ 565.765	„ 314.486
Verschillende spoorweguitgaven	„ 45.550	„ 413.311	„ 708.809
Totale uitgaven tegenover de inkomsten	*f* 213.096.922	*f* 220.217.964	*f* 229.987.783
Netto verlies — (of winst +)	— *f* 8.930.572	— *f* 3.685.029	+ *f* 697.912

Tegelijk vermeerderde de lengte van het spoorwegnet in 1898 met 1400 K.M., in 1899 met 2400 K.M., in 1900 met ongeveer 2000 K.M., dus in die drie jaren te zamen met 5800 K.M.

Op de onkostrekening wordt eene zware belasting gelegd door de bestaande overeenkomsten met de spoorwegmaatschappijen, die rente-garantie genieten, want niet alleen is deze hooger dan thans noodzakelijk zoude zijn, maar de berekening van de bij te passen winst moet nog geschieden volgens den maatstaf van 22 pence per roepie, terwijl de koers thans 16 pence is. Zoolang deze overeenkomsten nog loopen, kan de Staat geen voordeel trekken van goedkooper geld, verbeterd crediet van het land of gunstiger wisselkoers. Van deze contracten liep dat met de Great Indian Peninsular Railway op 30 Juni 1900 af, maar die van de Bombay, Baroda and Central India en van de Madras-spoorwegen eindigen eerst op ult°. 1905 en 1907.

Lengte der spoorwegen. Op het einde van 1900 waren 39760 K.M. spoorweg voor het publiek geopend. Van 1 Jan. tot 30 April 1901 kwamen daar nog 670 K.M. bij, zoodat op laatstgenoemden datum het spoorwegnet 40430 K.M. telde, wat de *spoorwijdte* betreft verdeeld als volgt:

14.001 Eng. mijlen	= 22.530 K.M.	met een spoorwijdte van	5′ 6″ of 1.676 M.
10.378 „ „	= 16.700 „	„ „ „	„ 3′ 3⅜″ „ 1.— „
746 „ „	= 1.200 „	„ „ „	kleiner dan een meter.
25.125 Eng. mijlen	= 40.430 Kilometers.		

Behalve deze lijnen zijn er buiten de kommen der gemeenten nog 126 K.M. stoomtramwegen.

In een uitvoerige bijlage (No. 4) vindt men van 1853 af, van jaar tot jaar opgegeven het aantal mijlen spoorweg dat door elke maatschappij en onder het beheer van elken onderkoning werd geopend.

Vervoer en opbrengsten. Ter inlichting van degenen die spoorwegen willen aanleggen, is eene bijlage (No. 6) gemaakt, waarin de bruto-ontvangsten per eng. mijl en per week van elken spoorweg zijn medegedeeld van af het begin der openstelling en de percentsgewijze verhouding van de exploitatiekosten tot de bruto-ontvangsten. Om een voorbeeld te noemen bracht de East Indian met de spoorwijdte van 5′ 6″ het eerste jaar (1854) 131 roepie per mijl en per week op en bedroegen de exploitatiekosten 62,18 pCt. daarvan. Voor 1860 en volgende tientallen van jaren had men:

	Bruto opbrengst per mijl en per week in roepieën.	per dagkilometer in guldens.	Verhouding van de exploitatiekosten tot de bruto-ontvangsten.
1860	231	*f* 16.40	48.36 pCt.
1870	424	„ 30.10	53.68 „
1880	549	„ 39.—	32.98 „
1890	538	„ 38.30	31.21 „
1900	708	„ 50.40	34.31 „

Een andere van die breed-spoorlijnen, de Bombay, Baroda and Central brengt het in 1900 tot 734 R. per weekmijl of *f* 51.50 per dagkilometer, waarvan de exploitatiekosten 52½ pCt. Het breede spoor in Madras brengt

het niet verder dan tot 254 R. per weekmijl of ƒ 18.04 per dagkilometer met $51^3/_4$ pCt. daarvan voor exploitatie. Bij het meterspoor heeft men bijv. de Rohilkund and Kumaon met 156 R. per weekmijl of ƒ 11.08 per dagkilometer en 48.64 pCt. exploitatiekosten, de spoorwegen in Birma met ƒ 13.85 en 54.93 pCt.

De zeer smalle spoorwegen exploiteeren ook niet goedkoop. De bekende Darjeeling-Himalaya met 2′ voet = 0.61 M. spoorwijdte, leverde in 1900 ƒ 21.66 per dagkilometer op, met 55,28 pCt. expl. kosten; de Jorhat slechts ƒ 4.47 met 118.05 pCt. voor exploitatie, dus verlies.

Geschiedenis der lijnen. In een tabellarische bijlage (No. 7) worden van alle spoorwegen opgegeven het volgnummer van de lijn, de naam, zijtakken en richting. In een derde kolom de lengte in mijlen. Vervolgens de data van openstelling, de bijzonderheden der constructie en algemeene opmerkingen, zoodat men van elken spoorweg in een oogopslag kan zien de samenstelling en het gewicht van den bovenbouw, de maximum hellingen, minimumstralen, enz. Bij de groote lijnen bevat de laatste kolom een chronologisch overzicht der geschiedenis Alleen deze bijlage beslaat 150 bladzijden van het boek.

Omvang en opbrengst van het vervoer.

In bijlage 8 worden op een dubbele bladzijde voor de vijf laatste jaren 1896—1900 de algemeene resultaten medegedeeld, namelijk het aantal mijlen in exploitatie, de bruto-opbrengst, de exploitatiekosten, de verhouding van beide, de netto opbrengst, de opbrengst per mijl en per treinmijl. Daaronder komt voor elk der vijf jaren het aandeel in de opbrengst van het reizigersvervoer, geleverd door de verschillende klassen van reizigers en andere opbrengsten, het goederenvervoer verdeeld in het algemeene vervoer, steenkolen, legerbehoeften en spoorwegmateriëel; voorts de opbrengsten van telegraphie en diversen, waaronder stoombooten. De exploitatiekosten zijn gesplitst in die voor weg en werken (engineering), locomotieven, waggons, vervoer (traffic), algemeene en diverse uitgaven. Eindelijk vindt men op deze bladzijde het aantal reizigers van elke klasse, den gemiddelden afstand door deze afgelegd, den gemiddelden transportprijs per eenheid, het aantal afgelegde treinmijlen van passagiers en goederen, de hoeveelheid vrachtgoederen in tonnen, den gemiddelden doorloopen afstand en de gemiddelde vracht per eenheid.

Om een denkbeeld te geven van de reizigers-verdeeling, ontleenen wij hieraan dat 1900 reisden in de:

		passagiers.	over een gemiddelden afstand van.
eerste	klasse . . .	655.180	74.65 mijl = 120.2 K.M.
tweede	„ . . .	3.855.736	44.04 „ = 70 9 „
tusschen	„ . . .	5.913.311	58.93 „ = 94 9 „
derde	„ . . .	164.400.256	39.16 „ = 63.— „
	Totaal . . .	174.824.483	40.09 „ = 64.6 „

In de laatste 5 jaren had men *voor alle lijnen te zamen* de volgende verkeerscijfers en bruto-ontvangsten:

	Reizigers verkeer.			Inkomsten van ander verkeer in 1000-tallen gulden.	Goederen verkeer.			Electrische telegraaf in 1000-tallen guldens.	Stoomboot-opbrengsten en div. in 1000-tallen guldens.	Totale opbrengst van het vervoer in 1000-tallen guldens.
	Aantal reizigers.	Opbrengst in 1000-tallen guldens.	Gemiddelde afstand afgelegd in K.M.		Duizendtallen tonnen van 1000 K.G.	Opbrengst in 1000-tallen guldens.	Gemiddelde vervoersafstand in K.M.			
1896	159.508.945	65.766	64.3	7.855	32.991	123.339	227.5	615	5.316	202.891
1897	149.679.828	60.970	63.1	9.918	34.260	127.119	230.—	649	6.162	204.818
1898	151.125.022	60.691	62.5	8.826	36.956	143.091	261.—	601	6.440	219.649
1899	161.295.353	64.746	62.1	9.061	41.274	153.899	246.2	697	6.904	235.307
1900	174.824.483	71.606	64.6	10.509	44.341	163.276	247.3	634	6.748	252.773

Ontvangsten van de verschillende lijnen. De spoorwegen worden ook hier elk met een paar voorletters aangeduid en dit maakt het mogelijk op één tabel (bijl. 9) voor spoorwegnetten te zamen uitmakende 46 verschillende lijnen (en kolommen) voor de laatste 5 jaren voor elk afzonderlijk overzichten te geven van de bruto-ontvangsten in duizendtallen roepiën van het vervoer van reizigers, stukgoederen en vrachtgoederen, alsmede van de totale bruto- en netto-ontvangsten.

Invloed van pest en hongersnood.

De groote toeneming van het reizigers-verkeer was volgens het verslag gedeeltelijk te wijten aan de verhuizingen tengevolge van pest en hongersnood, gedeeltelijk toe te schrijven aan de natuurlijke ontwikkeling van het verkeer en het openen van nieuwe lijnen. De toeneming van het goederenvervoer ontstond door den hongersnood die heerschte in het presidentschap Bombay, Rajpoetana, Centraal-Indië, de Centraal-provincies, en Zuid-Pendsjab, door de ontwikkeling van het steenkolenvervoer naar Calcutta en door het openen van nieuwe lijnen.

De oppervlakte, die aan hongersnood onderhevig was besloeg een millioen vierkante kilometers of ten ruwe de geheele streek tusschen 14° en 30° N.Br. en 68° tot 85° Oosterlengte. Hulp kon dus slechts verleend worden door transporten over groote afstanden.

De volgende tabel (nº. 10) geeft de beweging van tarwe, rijst en andere graangewassen en tevens een toelichting op hetgeen omtrent den hongersnood wordt gezegd.

Men vindt daarin voor elk gewest als Bengalen, Bombay, Sind, enz. voor de groote inlandsche staten, Rajpoetana en Centraal-Indië, het gebied van den Nizam en Mysore, alsmede voor de vier voornaamste zeehavens twee kolommen, betreffende den in- en uitvoer. Voor elk der rubrieken tarwe, rijst en andere granen, waaronder peulvruchten de cijfers voor de laatste 5 jaren.

De cijfers, die bij de zeehavens onder invoer zijn opgenomen, hebben betrekking op hetgeen per spoor en langs de rivieren derwaarts gebracht wordt en dus hoofdzakelijk bestemd is om over zee te worden uitgevoerd, terwijl in de tabel onder uitvoer alleen die per spoor en rivier is opgenomen

en *niet* de uitvoer over zee. Zooals in het verslag met voldoening wordt vermeld voerden zoowel Bengalen als Madras voedingsmiddelen uit naar Gujerat en Sind [1]), hetwelk zonder spoorwegen niet mogelijk geweest zoude zijn, terwijl het er tevens op wijst hoe de vraag naar voedingsmiddelen van zelf de uitvoeren uit Indië regelde en hoe dit land niet alleen in staat was om zonder hulp van buiten in eigen behoefte te voorzien, maar om nog graan uit te voeren.

Om enkele cijfers te noemen ontleenen wij het volgende aan de tabel, en trekken daarbij export en import van elkander af, zoodat alleen de verschillen gegeven zijn (in Eng. tonnen); uitvoer aangeduid door +, invoer door −:

Bengalen voerde *uit* in	*1898.*	*1899.*	*1900.*
tarwe	+ 19.337	+ 73.930	+ 54.576
rijst	+ 473.567	+ 652.212	+ 1.092.841
andere granen en peulvr.	+ 87.166	+ 293.549	+ 457.373
Bombay.			
tarwe	+ 64.143	+ 71.242	— 108.432
rijst	— 24.792	— 142.489	— 435.568
andere granen, enz.	— 20.260	— 134.649	— 496.813
Madras.			
tarwe	— 2.763	— 2.153	— 3.041
rijst	+ 33.503	+ 132.900	+ 86.479
andere granen, enz.	— 77.778	+ 90.699	+ 89.130
Sind.			
tarwe	+ 89.112	+ 39.083	- 29.004
rijst	+ 38 448	+ 33.129	+ 28.213
andere granen, enz.	+ 37.033	- 55.499	+ 86.685

Onder deze cijfers zijn de vier groote havens van elk dezer gewesten *niet* begrepen. Men vindt voor.

Calcutta.			
tarwe	— 271.216	— 208.414	— 63.432
rijst	— 456.255	— 561.316	— 566.977
andere granen	— 139.499	— 238.192	— 185.879
Bombay.			
tarwe	— 344.320	209.438	+ 16.594
rijst	— 241	+ 88.502	+ 442.663
andere granen	— 177.449	— 138.062	+ 625.042
Kurrachee (Sind.)			
tarwe	— 311.183	— 364.880	— 111.658
rijst	— 38.810	— 20.620	— 28.528
andere granen	— 48.226	— 80.348	— 92.272
Havens in Madras.			
tarwe	— 79	— 54	+ 13.11
rijst	— 5.485	— 91.020	+ 52.681
andere granen	+ 14.554	— 36.522	+ 23.417

[1]) Dit blijkt alleen uit de cijfers voor Kurrachee.

Zonder de andere gewesten te vermelden, zijn deze cijfers voldoende om een denkbeeld van de geleverde statistiek te geven, waarbij het maken van gevolgtrekkingen niet zoo heel gemakkelijk is. Terwijl het gewest Bengalen in 1900 anderhalf millioen ton voedingsmiddelen uitvoert, wordt 800.000 ton te Calcutta aangevoerd, blijkbaar voor uitvoer over zee. Het gewest Bombay ontvangt dat jaar een millioen ton, en de havenplaats voert een gelijke hoeveelheid per spoor of rivier uit, dus naar het noodlijdende binnenland. Het gewest Sind voert 120.000 ton uit, en aan de haven Kurrachee wordt 230.000 ton toegevoerd, hetgeen eveneens op uitvoer over zee zoude wijzen. Het gewest Madras voert 170.000 ton uit, en de havens ongeveer 77.000 ton naar het binnenland.

Reizigersvervoer. Behalve de reeds besproken bijlage 8, waarin alle lijnen te zamen worden beschouwd heeft men voor dit onderwerp eene bijlage 11 in vier dubbele pagina's waar op voor de 35 verschillende spoorwegmaatschappijen of stelsels het aantal reizigers van elke klasse, de vervoersafstand en de eenheidsprijs voor de verschillende klassen gedurende de laatste vijf jaren worden opgegeven, terwijl bijl. 12 op één dubbele bladzijde voor de 35 netten de bruto-ontvangsten voor elke klasse en elk der 5 jaren geeft. In bijlage 44 (4 dubb. bladz.) zijn voor elk net die bruto-ontvangsten gesplitst per half jaar en voor de verschillende soorten van reizigers en goederen en andere ontvangsten.

Wat de reizigers betreft trekt het verslag hieruit het volgende verkorte overzicht, waarvan de laatste kolommen hier in Nederl. munt en maat zijn overgebracht.

Kalender jaar.	Aantal vervoerde reizigers in duizendtallen.				Opbrengst in 1000-tallen guldens.				Gemiddeld tarief per persoon en per kilometer in centen. [1]			
	Eerste klasse.	Tweede klasse.	Tusschen klasse.	Derde klasse.	1ste	2de	Tusschen	3de	1ste	2de	Tusschen	3de
1896	614	3600	5501	149.794	2.439	3.614	4.441	55.271	3,26	1,31	0,80	0,58
1897	602	3500	5007	140.570	2.369	3.592	3.982	51.027	3,18	1,26	0,81	0,58
1898	745	3715	5223	141.442	2.530	3.711	3.982	50.467	3,20	1,28	0,82	0,59
1899	666	3948	5406	151.276	2.553	3.865	4.186	54.141	3,26	1,38	0,79	0,60
1900	655	3856	5913	164.400	2.574	3.883	4.509	60.640	3,26	1,42	0,81	0,60

De toeneming gedurende 1900, vergeleken met 1899 van de ontvangsten met 21 duizend gulden voor de 1ste klasse en 18 duizend voor de 2de, terwijl terzelfder tijd het aantal reizigers in die klassen met 11000 in de 1ste en 92.000 in de 2de klasse afnam, is volgens het verslag merkwaardig, vooral omdat er in dat jaar 1237 Eng. mijlen nieuwe lijnen werden opengesteld. De

[1] Bij deze cijfers moet men in aanmerking nemen dat vroeger de roepie ƒ 1.20 waard was en ten opzichte van het binnenlandsch verkeer die zilverwaarde nog in vele opzichten voor de samenleving geldt zoodat in goud berekend 0.60 cent per K.M. feitelijk het centstarief van ons Indië nadert.

vermeerderde opbrengst is gedeeltelijk toe te schrijven aan de vermeerdering van de opengestelde spoorweglengte, doch hoofdzakelijk aan toeneming van het vervoer over groote afstanden.

De afneming van het reizigersaantal in deze klassen wordt gedeeltelijk toegeschreven aan het sterk verminderde troepenvervoer in het verslagjaar, doch voornamelijk aan dezelfde oorzaken, welke er ook in Engeland zelf toe geleid hebben om de rijtuigen der lagere klassen aan te vullen ten koste van die der hoogere. Door de meerdere gemakken welke eerstbedoelde thans aanbieden en het doen loopen van sneltreinen, zijn vele reizigers, die vroeger 1ste of 2de klasse reisden, overgegaan in de 2de en de tusschenklasse, daar het verschil in vrachtprijs tusschen deze klassen niet voldoende opweegt tegen het verschil in comfort. Deze gevolgtrekking schijnt eene bevestiging te vinden in de groote toeneming in 1900 van het aantal reizigers in de tusschenklasse, namelijk met 507.000 personen, terwijl de opbrengst met ruim 320.000 gulden steeg.

Als gewoonlijk wordt evenwel de grootste toeneming in aantal en opbrenst aangetroffen onder de derde klasse passagiers, namelijk 13 millioen in aantal en meer dan $6^1/_2$ millioen in geld. Dit vervoer is steeds meer ontwikkeld en loopt thans over meer dan 164 millioen vervoerde reizigers en een opbrengst van meer dan 60 millioen gulden, terwijl deze cijfers voor alle klassen ruim 174 millioen personen en bijna 72 millioen gulden beliepen.

Het was niet mogelijk in het rapport op te geven welk aandeel in de opbrengst verkregen wordt door het uitgeven van abonnementskaarten (season-tickets). Deze worden hoofdzakelijk gebruikt in de buurt der hoofdplaatsen van de presidentschappen, waar de moeilijkheid om geschikte woningen te vinden met den dag grooter wordt en waardoor een groot aantal personen uit alle standen der maatschappij verplicht zijn om verblijf te houden in de voorsteden.

Goederenvervoer.

In de volgende tabel is een resumé gegeven van het gedeelte der tabellen 8, 13, 14 en 44, waarvan 13 en 14 voor goederen geven, wat 11 en 12 voor het reizigersverkeer doen.

Kalender jaar.	Hoeveelheid goederen in 1000-tallen tonnen.[1]					Opbrengst in 1000-tallen guldens.				
	vracht-goed.	Steenkool ook voor eigen gebruik der lijnen.	Militaire voorraden.	Spoorwegmaterialen voor aanleg.	Totaal.[2]	Vracht-goed.	Steenkool ook voor eigen gebruik der lijnen.	Militaire voorraden.	Spoorwegmaterialen voor aanleg.	Totaal.[2]
1896..	20.120	6.056	61	2.345	33.012	103.729	13.291	1.006	1.359	123.339
1897..	20.560	6.802	118	2.720	34.260	105.242	14.194	1.895	1.577	127.119
1898..	22.175	7.660	134	2.822	36.957	119.145	16.708	1.696	1.589	143.091
1899..	25.090	8.123	60	3.266	41.275	129.025	17.731	1.046	1.875	153.899
1900..	26.747	9.533	59	2.475	44.341	135.378	20.592	1.134	1.462	163.276

[1] Door bijvoeging van $^1/_{60}$ zijn de getallen Eng. tonnen tot tonnen van 1000 K.G. herleid.
[2] Omvat ook de niet gespecificeerde andere ontvangsten.

De toeneming van het aantal vervoer tonnen van 1899 tot 1900 was 7.43 pCt., terwijl de opbrengst slechts met 6.09 pCt. vermeerderde. De voornaamste toeneming in massa bestond in voedingsstoffen, vervoerd over groote afstanden ten gevolge van den hongersnood. Daartegenover stond een sterke achteruitgang in het vervoer van katoen, welke echter door de granen meer dan opgewogen werd; daar deze laatste evenwel tegen lager tarief vervoerd worden was de toeneming in opbrengst niet evenredig aan de toeneming in hoeveelheid,

Steenkolen. In bijlage 26 van het rapport wordt een overzicht gegeven van de hoeveelheid steenkolen in elk der jaren 1885—1890 geproduceerd in Bengalen, de Centraalprovinciën, Assam, Centraal-Indië, het gebied van den Nizam, Pendjab, Beloedchistan, Rajpoetana, Madras, Birma en de noordwest provinciën, alsmede de hoeveelheden verbruikt door de Britsch-Indische spoorwegen, de uit Indië uitgevoerde en de daarheen ingevoerde hoeveelheden. In 1900 was het grootste gedeelte der geproduceerde hoeveelheid [1]) uit Bengalen afkomstig, namelijk 4.945,965 Eng. tonnen en daarna 469.291 uit het gebied van den Nizam. De spoorwegen verbruikten 1.855.610 ton, de uitvoer bedroeg 541.445 ton, de invoer nog slechts 83.236 tegen $^3/_4$ millioen in 1895 en vroeger.

Het verslag zegt dat de toeneming van het steenkoolvervoer een teeken is van de vlucht welke het winnen van kool in Indië zelf genomen heeft, tengevolge van de prijsverhooging in Engeland. Verscheidene spoorwegen vinden het thans veel voordeeliger inlandsche steenkolen te stoken en ook de vraag ten behoeve van schepen in de Indische wateren neemt steeds toe. De onlangs ingevoerde belasting op de Engelsche steenkolen zal het verbruik van de Indische kolen nog doen toenemen.

De meerdere massa militaire goederen, welke vervoerd werden, houdt verband met de oorlogen in Zuid-Afrika en China en de vermindering van het vervoer van spoorwegmaterieel met een kleiner aantal in 1900 in aanleg zijnde lijnen.

Wat de verschillende soorten van vrachtgoederen betreft, is de invloed van den hongersnood in het algemeen merkbaar. Het vervoer van voedingsstoffen, goeniezakken, veevoeder en huiden nam belangrijk toe en dat van katoen zeer af, omdat de streek, die door den hongersnood geteisterd wordt, de beste katoendistricten van Br.-Indië omvat.

Uit de vergelijking van 1899 met 1900 volgt dat er in 1900 ruim 2 millioen ton of 25 pCt. meer granen en peulvruchten vervoerd werden dan in 1899, voorts 584.000 ton goeniezakken, 822.000 ton veevoeder en 316.000 ton huiden en vellen, zijnde respectievelijk $2^1/_2$, 3 en $1^1/_3$ maal de hoeveelheid van het vorige jaar [2]). Daarentegen werd slechts 453.000 ton ruwe katoen vervoerd tegen 851.000 ton in 1899.

Een verbetering was in het verslagjaar waar te nemen ten opzichte van petroleum, die van 334.000 ton toenam tot 383.000 ton en van schors om te looien, waarvan 99.887 ton werden vervoerd tegen slechts 3261 in 1899. [2])

---

[1]) Zie *Ind. Gids* Juli afl. blz. 1000.

[2]) Die meerdere huiden en looistoffen schijnen op meerdere sterfte onder het vee te wijzen, vergelijk de Aug. afl. *Ind. Gids* blz. 1134.

Opbrengst per Kilometer.

Wanneer men de opgaven per mijl en treinmijl herleidt, ontstaat het volgende overzicht betreffende de bruto ontvangsten:

Jaar.	Per K.M. in exploitatie Bruto opbrengst in guldens.			Per treinkilometer Bruto opbrengst in guldens. [1]
	Reizigers.	Goederen.	Totaal met inbegrip div. ontv.	
1896	2260	3780	6240	*f* 1.93
1897	2100	3750	6150	„ 1.82
1898	1960	4040	6320	„ 1.87
1899	1950	4060	6370	„ 1.88
1900	2050	4100	6470	„ 1.86

Even als in Nederlandsch-Indië wordt er ongeveer het dubbele verdiend aan het goederenvervoer, zijn de kosten per treinkilometer ongeveer gelijk, maar de totale opbrengst per geëxploiteerde K.M. gemiddeld lager (75 pCt. van die onzer Indische spoorwegen), hetgeen wijst op een grooter aantal improductieve lijnen, doch waarop dan vermoedelijk ook niet veel treinen loopen.

Exploitatiekosten.

Jaar.	Totale exploitatie kosten in 1000-tallen guldens.	Verhouding tot de bruto ontvangsten.	Expl. kosten p. geexpl. K.M. in guldens.	Expl. kosten. per treinkilometer in guldens.
1896	97.107	47.86	3020	*f* 0.91[5]
1897	99.853	48.75	2990	„ 0,88[5]
1898	104.259	47.47	2992	„ 0.88[5]
1899	111.733	47.48	3000	„ 0.89[5]
1900	120.796	47.79	3085	„ 0.88[5]

Vergeleken met de Nederlandsch-Indische spoorwegen die gemiddeld in 1900 per K.M. *f* 4176 aan exploitatie hebben gekost, is het bedrijf in Britsch-Indië goedkooper, terwijl per treinkilometer *f* 0.93 in ons Indië staat tegenover *f* 0.88[5] daar. De verhouding tot de bruto opbrengst ad 47,8 pCt. geeft een netto-opbrengst van 52,2 pCt. terwijl de netto-opbrengst in ons Indië slechts 49.08 pCt. van de bruto-opbrengst is, zoodat het bedrijf in Engelsch-Indië inderdaad niet duur is, zeker door goedkoope steenkolen en arbeidsloonen.

Omtrent de medegedeelde cijfers zegt het verslag dat de geregelde toeneming van de totale kosten in de laatste drie jaren gedeeltelijk verklaard wordt door eene groote vermeerdering in lengte aan opengestelde lijnen en door de ont-

[1] Volgens de statistiek der N. I. Spoorwegen was daar in 1900 het aantal treinkilometers 9.706.329.

		Per geexpl. K.M.
De bruto opbrengst van het personenverkeer	*f* 5.789.055	*f* 2665
„ „ „ „ „ goederenverkeer	„ 11.734.290	„ 5401
„ „ „ „ „ diversen	„ 923.703	„ 435
te zamen . . .	*f* 18.447.048	*f* 8501

Alzoo de bruto opbrengst per treinkilometer *f* 1.89

wikkeling van het vervoer, doch de vermeerdering per geëxploiteerde lengte-eenheid wijst op andere oorzaken voor die vermeerdering en wel op verhooging van arbeidsloonen en rijzing in de prijzen van materialen. Daar tegenover wijst de slechts geringe vermeerdering de verhouding van de exploitatiekosten tot de bruto-ontvangsten en de daling in de kosten per treinkilometer op het zuiniger bedrijf.

Een andere factor, welke in het afgeloopen jaar de bedrijfskosten verhoogde, was de schade, veroorzaakt door overstroomingen; de regenval was dit jaar buitengewoon zwaar.

In hoeverre de cijfers wijzen op loonsverhooging is niet gemakkelijk na te gaan, doch dat zij bestaat is onmiskenbaar. Voor een deel moet men bij de groote ontwikkeling van het verkeer de meer bekwamen uitkiezen en boven dien is er veel vraag naar geschikte handwerkslieden bij de vele fabrieken en andere industrieële ondernemingen, welke in de groote centra worden opgericht. Ten slotte wordt onder deze rubriek gewezen op de toenemende prijzen van ijzer en staal, die sedert 1896 van 30 tot 100 % van verschillende soorten gestegen zijn.

Brandstoffen. Behalve de genoemde 1.855.610 Eng. ton steenkolen, welke in Indië zelf werd gewonnen, verbruikten de spoorwegen in 1900 nog 54.339 ton vreemde kolen en blijkens de gedetailleerde opgaaf in bijlage 25 ook veel hout.

Het totaalcijfer vinden wij niet vermeld, maar wel o. a. ruim 56.000 ton tegen 11.71 roepie per ton voor de North Western State railw., ruim 29.000 ton tegen 13.37 roepie Madras railway, 17.000 ton tegen 10.40 roepie voor de Southern Mahratta, enz. doch nimmer uitsluitend als brandstof.

Merkwaardig zijn in die bijlage 25 nog de kolenprijzen. De East-Indian gebruikte bijv. in 1900: 461.034 Eng. ton Indische kolen, uit eigen mijnen en deze kwamen haar *zonder* vracht op slechts 1.97 roepie per ton te staan en toch leert bijl. 27 dat deze maatschappij in 1899 nog 3.23 pCt. rente van de mijnexploitatie maakte. De North Western Stater. verbruikte naast 123.235 ton Indische kolen, die zonder vracht 5.40 R. met vracht 17.23 R. kostten, 25.825 ton Engelsche kolen, die op 18.25 R. inclusief vracht kwamen. Over het algemeen ziet men bij de verschillende maatschappijen de kosten der inlandsche kolen zonder vracht meestal om 5 à 6 roepiën slingeren en bij uitzondering 12 R. bedragen.

Netto-opbrengsten.

Voor alle spoorwegen te zamen wordt de netto-opbrengst als volgt berekend:

Kalenderjaar.	Netto opbrengst in 1000-tallen guldens.	Percentage van het aanleg-kapitaal.	Netto opbrengst per	
			opengestelden kilometer.	per treinkilometer.
1896.....	105.784	4.92	*f* 3320.—	*f* 1.—
1897.....	104.965	4.65	„ 3160.—	„ 0.97
1898.....	115.390	4.92	„ 3340.—	„ 0.98⁵
1899.....	123.675	4.99	„ 3360.—	„ 0.99
1900.....	131.978	4.99	„ 3400.—	„ 0.98

Exploitatiekosten gesplitst over onderdeelen. Deze onderdeelen, namelijk 1 *Engineering*, 2 *Locomotive*, 3 *Carriage and wagen*, 4 *Traffic* en *General* komen blijkbaar ongeveer overeen met de Indische tweede afd. = 1; de 3e afd. = 2 en 3, de 4e afd. = 4 en de 1ste afd. = 5.

Kalender jaar.	Engineering (weg en werken).			Locomotive. (Tractie en rollend materiëel).			Carriage and wagon. (Tractie en rollend materiëel).			Traffic (Beweging en vervoer).			General (Administratie).		
	In pCt. v/d bruto ontvangsten.	Per opengestelden kilometer.	Per treinkilometer.	In pCt. v/d bruto ontvangsten.	Per opengestelden kilometer.	Per treinkilometer.	In pCt. v/d bruto ontvangsten.	Per opengestelden kilometer.	Per treinkilometer.	In pCt. v/d bruto ontvangsten.	Per opengestelden kilometer.	Per treinkilometer.	In pCt. v/d bruto ontvangsten.	Per opengestelden kilometer.	Per treinkilometer.
1896.....	12.48	*f* 780	*f* 0.24	15.92	*f* 990	*f* 0.31	4.30	*f* 270	*f* 0.08⁵	7.97	*f* 497	*f* 0.15⁵	5.06	*f* 315	*f* 0.10
1897.....	12.67	„ 765	„ 0.23	15.83	„ 960	„ 0.29	4.49	„ 272	„ 0.08⁵	8.24	„ 497	„ 0.15	5.21	„ 314	„ 0.09⁵
1898.....	11.48	„ 712	„ 0.22	15.67	„ 972	„ 0.29⁵	4.87	„ 305	„ 0.09	8.05	„ 499	„ 0.15	4.98	„ 310	„ 0.09⁵
1899.....	11.66	„ 725	„ 0.22	16.05	„ 1000	„ 0.30⁵	4.56	„ 285	„ 0.08⁵	7.89	„ 492	„ 0.15	4.85	„ 302	„ 0.09⁵
1900.....	11.47	„ 728	„ 0.21⁵	16.69	„ 1030	„ 0.31⁵	4.43	„ 282	„ 0.08⁵	7.95	„ 506	„ 0.15	4.69	„ 298	„ 0.09

Deze algemeene resultaten acht het verslag niet onbevredigend, doch de resultaten voor de afzonderlijke lijnen in de bijlagen vermeld, schijnen niet bij alle op een doelmatig bedrijf te wijzen, zoodat de studie daarvan in het verslag wordt aanbevolen.

De omstandigheden zijn voor alle Britsch-Indische lijnen niet normaal geweest, terwijl sommige in bloeienden toestand verkeerden, kunnen anderen, tengevolge der bepalingen van de overeenkomst waaronder zij werken, de gegarandeerde interest niet opbrengen. Toch acht het verslag de uitkomsten gunstig, want vergeleken met 1899 namen in 1900 de geëxploiteerde lengte toe met 5.25 pCt., het aantal reizigers met 8.39 pCt, de personen-trein-kilometers met 9.23 pCt. de bruto-ontvangsten op reizigers met 11.26 pCt., de hoeveelheid vervoerde vrachtgoederen met 7.43 pCt., de goederen-trein-kilometer met 8.42 pCt., de bruto-ontvangsten op goederen met 6.09 pCt., terwijl tegen 8.11 pCt. meer exploitatiekosten 6.80 pCt. meer netto-opbrengst stond.

Kapitaal.

Het verslag geeft ook voor alle lijnen een overzicht van de toeneming van het aanlegkapitaal. De bijlage 30 die hierover handelt loopt van 1891 tot 1900 terwijl de cijfers voor 1879—1890 tegen een volgend jaar toegezegd worden.

De opgave luidt voor 1900 verkort als volgt in roepiën:

Gegarandeerde spoorwegen	670.958.145 R.
Staatsspoorwegen geexploiteerd door maatschappijen	1.395.506.127 „
„ „ „ den Staat	891.151.975 „
Ondersteunde maatschappijen	167.335.501 „
Spoorlijnen der inlandsche Staten	160.904.092 „
Lijnen op buitenlandsch gebied	17.627.520 „
	3.303.483.360 R.
Het verslag telt hier nog bij:	
Voor spoorwegen in aanleg	8.913.365 „
Voor andere uitgaven, met inbegrip van opnemingen, kolenmijnen enz	15.114.112 „
En komt dan tot een totaal aanlegkapitaal van	3.327.510.837 R.

Onder de spoorweg-uitgaven zijn geen indirecte opgenomen, zooals verlof-tractementen en pensioenen of gekapitaliseerde waarde van verminderde landrenten.

Het bovenstaand cijfer is niet herleid tot guldens volgens de tegenwoordige koersverhouding, want het wil ons voorkomen dat men op die wijze dat kapitaal te laag schat. Wanneer men zooals blijkbaar in het verslag gebeurt de netto-opbrengsten van thans, uitgedrukt in roepiën van ƒ 0.80, waarde als interest berekent van een kapitaal, dat in de eerste aanlegjaren betaald werd met roepiën van ƒ 1.20 of een tiende van een pond sterling (Rx = £) dan wordt eene onzuivere rekening gemaakt en de percentage winst te hoog aangeslagen en geven de Nederlandsch-Indische Spoorwegen met hun totale netto-opbrengst van ƒ 6.937.711 in 1896 op ƒ 150.839.279 aanlegkapitaal of 4.65 pCt. tegen ƒ 9.059.184 in 1900 op ƒ 179.496.541 of 5.06 pCt. een meer nauwkeurige voorstelling van de zaak. Wanneer men alzoo aan het slot van het eerste gedeelte van het verslag leest dat de netto-opbrengst in de laatste 5 jaren respectievelijk 4.92; 4.65; 4.92; 4.99 en 4.99 pCt. van het aanlegkapitaal bedroeg, dan zijn die cijfers wel ongeveer gelijk aan de Nederlandsch-Indische maar feitelijk lager.

In het bovenstaande overzicht is geen melding gemaakt van de nieuw toegestane lijnen of van die welke in studie zijn. Ook omtrent de mededeelingen van diversen aard voorkomende in het tweede gedeelte zullen wij niet te lang stilstaan, want de voornaamste gebeurtenissen van het verslagjaar, als overdracht van lijnen, gesloten overeenkomsten, enz. hebben voor een buitenlander weinig belang.

Rollend materieël. Ook hier de klacht dat de ontwikkeling van het verkeer dikwijls werd belemmerd door gemis aan genoegzaam rollend materieël. In 1900 zijn echter belangrijke bedragen daarvoor toegestaan, zoodat alleen in dit jaar 155 locomotieven, 539 personenrijtuigen en 3392 goederenwagens voor het breed spoor en het meterspoor werden aangeschaft. In het geheel liggen 414.668.000 R. vast in het rollend materieël.

Op het einde van 1900 waren 1569 locomotieven en 8670 wagens van automatische remtoestellen voorzien en 2056 locomotieven on 70325 rijtuigen nog niet, zoodat men deze remmen alleen nog maar bezigt voor sneltreinen in streken met groote hellingen. Verder waren 5486 rijtuigen voorzien van Pintsch's gas. Gaandeweg werden alle rijtuigen van schroefkoppelingen voorzien.

Ongelukken. Eene gedetailleerde opgave van passagiers, treinpersoneel en andere personen welke gedood of gewond werden, geeft als resultaat in 1896: 763 dooden en 761 gewonden en in 1900: 1265 en 1106. De groote vermeerdering in 1900 onder het hoofd: andere personen dan passagiers of treinpersoneel, zegt het verslag, „was due to famine-stricken people wandering on the line at night". Met eene meesterlijke soberheid geeft die enkele regel een denkbeeld van de ellende, die daar geleden wordt. De treinongelukken, waarvan een elftal belangrijke worden medegedeeld, gaan wij kortheidshalve voorbij, even als de schaden door overstroomingen. Slechts zij aangeteekend dat als bewijs van de abnormale weersgesteldheid o. a. wordt medegedeeld dat er eenmaal te Calcutta en omstreken in 48 uur 25.36 inch = 644 mM. regen viel.

Personeel. De verschillende spoorweglijnen hadden aan Europanen, Eurasianen (Indo's) en Inlanders het volgende personeel;

1896:	4665	Europeanen	6696	Eurasianen	283.095 Inlanders,
1900:	5367	„	7295	„	350.177 „

Van dit personeel is een gedeelte georganiseerd als „Volunteers" namelijk in 1900 als zoodanig 389 officieren, 1406 onderofficieren en ruim 10000 minderen, totaal 12662 personen, terwijl 122 instucteurs door het leger verstrekt werden.

De *politie*, welke bij de spoorwegen zorgt voor de handhaving van orde en wet en voor de bescherming der spoorwegeigendommen, wordt door het burgerlijk bestuur verstrekt, waartoe, behalve op de door den staat geëxploiteerde lijnen en op de oude lijnen met rentegarantie, drie tiende van de kosten door den staat en zeven tiende doorde Spoorweg-maatschappijen worden gedragen.

Ook op dit gebied was het aantal diefstallen tengevolge van hongersnood grooter dan anders. Door het drukke vervoer moesten dikwijls ongesloten wagens voor vervoer van granen gebruikt worden en bij het langzaam rijden op groote hellingen in de noodlijdende streken werd daarvan geprofiteerd om zakken van de wagens te wippen, zelfs werden op sommige plaatsen gesloten

wagens opengebroken en werd zooveel van den inhoud geroofd als maar nomen kon worden.

Verzorgingsfondsen. Elke spoorwegmaatschappij heeft ten behoeve van zijn personeel of hunne gezinnen, voor zoover die geen vast ambtenaar of loonbediende zijn, een fonds voor ondersteuning op den ouden dag of bij overlijden, waarvan de employé's lid moeten wezen en waartoe zij maandelijks eene bijdrage geven, die op verschillende lijnen verschillend is maar nooit meer dan $^1/_{12}$ van het salaris.

Boeten worden door de maatschappij niet als baten geboekt, maar in een boetefonds gestort en daaruit wordt subsidie gegeven aan instellingen ten bate van het personeel.

Scholen. De groote spoorwegmaatschappijen onderhouden in de groote centra waar een voldoend aantal kinderen zijn, eigen scholen, waarvoor een matig schoolgeld wordt geheven in overeenstemming met de inkomsten der employé's. Bovendien geeft het departement van onderwijs, voor elk kind, dat aan voorgeschreven eischen voldoet, eene tegemoetkoming en wordt het te kort overigens door de spoorwegmaatschappij aangevuld. Aan het einde van 1900 werden 6242 kinderen en 3828 handwerkslieden en leerlingen onderwezen, waarvoor de staat 31.601 R. bijdroeg, de spoorwegen 104.288 R. gaven en 73.971 R. schoolgeld werd betaald. Deze scholen worden zeer gewaardeerd en door een jaarlijksch examen dat de gouvernements schoolopzieners houden, wordt er voor gezorgd dat het onderwijs op een behoorlijk peil blijft.

Bijlagen van het rapport. Behalve de 46 uitgewerkte staten, die het rapport vergezellen zijn er nog 12 andere bijlagen, waarvan o.a. de eerste de uitvoerige spoorwegbegrooting van een volgend dienstjaar bevat. Verder vindt men hier bepalingen vastgesteld op eene Indische spoorwegconferentie over doorgaand verkeer en uitwisseling van rollend materieël en eindelijk den tekst van belangrijke overeenkomsten met groote spoorwegmaatschappijen.

VARIA.

DE INDISCHE BEGROOTING OVER 1903.

Uit de wetsontwerpen tot vaststelling der begrooting van *Nederlandsch-Indië*, voor het dienstjaar 1903, welke bij Koninklijke boodschap van 15 Sept. j.l. aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werden aangeboden, teekenen wij hier onder het een en ander aan:

Met inbegrip van de som van *f* 306.400, welke bij een afzonderlijk wetsontwerp wordt aangevraagd voor een spoorweg van Rangkas betoeng naar Laboean, wijst deze begrooting de laatste eindcijfers aan:

Middelen in Nederland	*f* 26.742.833	
„ „ Indië	„ 126.606.425	
		f 153.349.258
Uitgaven in Nederland	*f* 34.662.874	
„ „ Indië	„ 130.720.725	
		„ 165.383.599
Zoodat de begrooting sluit met een tekort van		*f* 12.034.341

Vergeleken met de ramingscijfers van 1902, zooals die bij de wet van 7 Juli 1902 (Staatsbl. No. 150) zijn gewijzigd, blijkt dat tegenover eene vermeerdering van *f* 1.162.844 voor de middelen, eene verhooging staat van *f* 5.654.733 voor de uitgaven. De inkomsten van de koffie zijn *f* 724.000 en van opiumpacht en régie *f* 1.138.000 lager geraamd, maar eene hoogere opbrengst wordt verwacht van *f* 1.645.000 wegens den zoutverkoop, van *f* 591.000 uit de exploitatie der staatsspoorwegen en van *f* 789.000 van het boschwezen.

Verschillende uitgaven zijn blijkbaar van buitengewonen aard als: drinkwaterleiding te Soerabaja (380.000), haveninrichting Makasser (281.000), briquettenfabriek voor het zout (558.000), aanleg van spoorwegen (6.964.600), Atjehstoomtram (2.018.000), telegrafische verbinding van Menado (540.000), van Banka en Westerafd. Borneo (1.709.000) en verschillende irrigatiewerken (1.097.500), te zamen tot een bedrag van ruim $3^1/_2$ millioen. Bovendien zijn er buitengewone uitgaven voor het leger, als ruim 9 ton aan geschut, 6 ton voor bijzondere geniewerken en nog 3 ton voor verbetering van het marine-etablissement.

Uit het overzicht van vorige diensten blijkt dat in de jaren 1892 t/m 1901 de diensten 1893, 1900 en 1901 voordeelige saldo's hebben gegeven, respectievelijk van ruim $7^1/_2$, $5^3/_4$ en ongeveer 1 millioen, te zamen *f* 14.532.357, terwijl al de andere sloten met een nadeelig saldo, bedragende in 1892 en 1896 telkens ruim 8 millioen, in 1894 en 1896 telkens meer dan 10 millioen, in 1897 en 1898 telkens $18^1/_4$ millioen en in 1899 $1^3/_4$ millioen, te zamen *f* 75.409.346, zoodat het vermoedelijk tekort tot en met 1901 bedraagt *f* 60.876.989.

Tot dekking daarvan is beschikbaar *f* 24.763.117 uit de opbrengst der geldleening, aangegaan krachtens de wet van 16 Maart 1883 (Stbl. No. 34) en *f* 55.358.871 uit de opbrengst der leening, aangegaan krachtens de wet van 9 Juni 1898 (Stbl. No. 142). Hieruit volgt dat er een bedrag van 19¼ millioen uit die leeningen beschikbaar blijft.

Het tekort op het loopende dienstjaar wordt geraamd op 9 millioen, zoodat er tot dekking van het tekort op 1903 nog 10 millioen beschikbaar blijft, weshalve bij deze begrooting gerekend is op de uitgifte van credietmiddelen.

Uit het vergelijkend overzicht van de opbrengst der middelen en van de uitgaven sedert 1897 blijkt dat de ontvangsten in verband met de producten koffie, kina, Banka-tin en Billiton-tin in de 7 jaren tot en met 1903 beliepen 24⅓, 24¾, 30⅙, 36⅕, 33⅗, 32 en 31⅓ millioen en de uitgaven 15⅕, 9½, 11⅛, 11, 9, 11⅓ en 11½ millioen. Van de Ombiliensteenkolen ziet men de ontvangsten sedert 1897 van 1.6 millioen geleidelijk tot bijna het dubbele aangroeien en de uitgaven klimmen van 1⅙ millioen tot 2⅔ millioen, zoodat het voordeelig verschil van *f* 437.000 in 1897 klimt tot *f* 719.000 in 1899, dan daalt tot *f* 461.000 in 1901, in 1902 klimt tot *f* 907.000 en voor 1902 geraamd is op ruim een half millioen.

Bij eerstgenoemde cijfers is de vlucht die de tin genomen heeft, onmiskenbaar de voorname factor voor het stijgen van het voordeelig verschil op de producten, dat voor 1897 ruim 9, voor 1898 ruim 15, voor 1899 reeds 19 millioen beloopt, in 1900 een maximum van ruim 25 millioen bereikt en dan weder daalt tot 24⅔ in 1901 met ramingen van ± 20 millioen voor 1902 en 1903.

De onderstaande cijfers geven aan welk aandeel elke begrootingsafdeeling in 1903 en 1902 in de *uitgaven* heeft:

	1903	1903
I. Regeering en hooge colleges	*f* 1,152.140	*f* 1,151.890
II. Justitie	„ 5,701.211	„ 5,596.984
III. Financiën	„ 25,468,961	„ 24.116.383
IV. Binnenlandsch bestuur	„ 31,552,168	„ 30,991,344
V. Onderwijs, eeredienst en nijverheid . .	„ 22,165,726	„ 20,533,948
VI. Burgerlijke Openbare Werken	„ 34,285,849	„ 33,169,282
VII. Oorlog	„ 35,309,972	„ 35,049,937
VIII. Marine	„ 9,747,577	„ 9.119,099
	f 165,383,599	*f* 159,728,866

Ter verklaring van de verschillen wordt het volgende aan de stukken ontleend:

Justitie. Als iets nieuws worden fondsen aangevraagd om aan de niet-ambtelijke leden der landraden op Java en Madoera eene schadeloosstelling te geven voor het bijwonen der zittingen. In de eerste plaats is dit op den voorgrond getreden, nu tengevolge van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur in den regel op de patihs en wedono-kotta's niet langer als leden van den landraad te rekenen valt en in het vervolg veel meer dan thans van niet-ambtelijke leden gebruik zal moeten worden gemaakt.

In verband daarmede heeft dit denkbeeld een onderdeel uitgemaakt van de plannen tot die reorganisatie, daar de voorgenomen inkrimpingen van inlandsch personeel in zekeren zin van de verwezenlijking daarvan afhan-

kelijk zijn. Nu die inkrimpingen geleidelijk worden ingevoerd, mag de verwezenlijking van het denkbeeld niet op zich laten wachten. Doch ook afgescheiden hiervan zal moeten worden toegegeven dat de billijkheid van dezen maatregel in het oog springt. „Wanneer de Staat beschikt over de diensten van gepensionneerde ambtenaren — de niet-ambtelijke leden der landraden op Java en Madoera zijn in den regel gepensionneerde inlandsche ambtenaren — behoort hij hen te bezoldigen." Voor elken landraad is nagegaan welke de financiëele gevolgen zijn, als het zitting nemen van actieve ambtenaren streng wordt beperkt tot diegenen, wier eigenlijke werkzaamheden daaronder niet lijden. Men is op die wijze tot een totaal bedrag van *f* 26,000 per jaar gekomen. De vergoeding is berekend op *f* 2,50 per zittingdag, behalve voor zoover de niet van landswege bezoldigde Boepati Najoko (hoofdregenten) in Soerakarta en de regenten Najoko in Djokjakarta betreft, die *f* 5.— krijgen.

Wees- en boedelkamers. Van het denkbeeld om zonder vermeerdering van uitgaven aan de wees- en boedelkamers op Java een betere samenstelling te verzekeren door opheffing van die te Padang en Makasser is afgezien. Er zije thans de noodige gelden uitgetrokken om de tractementen van de presidenten, secretarissen en boekhouders der kamers te Samarang en Soerabaja te brengen van resp. *f* 8400, *f* 5400 en *f* 4200 op *f* 9600, *f* 6000 en *f* 4800 's jaars. De uitbreiding van de weeskamer te Soerabaja met één Europeesch lid staat geheel op zich zelf en is een noodwendig gevolg van de steeds toenemende werkzaamheid van dat college.

Financiën. Op deze afdeelding wordt *f* 282,000 meer aangevraagd voor inkoop en vervoer van Bengaalsche opium, *f* 650.000 voor verdere uitbreiding van de régie, *f* 317.000 wegens de aanhoudende stijging der uitgaven voor pensioenen en gagementen. *f* 32,000 voor burgerlijke verlofstractementen op grond van de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren en *f* 33,000 voor uitbreiding van het recherchepersoneel.

De *inlijving in het tolgebied* van het daartoe nog niet behoorende gedeelte der residenties Ternate, Amboina en Timor, waarop bij de loopende begrooting reeds gerekend was, is vertraagd, zoodat dezelfde sommen daarvoor bij de nieuwe begrooting zijn aangehouden.

Een nieuwe categorie van *onderstanden* ten behoeve van gewezen Indische dienaren wordt voorgesteld. In de eerste plaats voor enkele gevallen dat wegens welbewezen ziels- of lichaamsgebreken een ontslag binnen de 5 jaar wordt verleend, waarbij in tegenstelling met de officieren thans geen pensioen wordt toegekend. In de tweede plaats wordt onderstand beoogd ten behoeve van ambtenaren, die hetzij *eervol maar niet op verzoek*, hetzij *niet-eervol* ontslagen zijn, een diensttijd hebben van ten minste 10 jaren, en niet in de termen vallen om in het genot van pensioen te worden gesteld (artikel 1a—e van het reglement). Voor hen zal de tot wederopzeggens toe te kennen onderstand bedragen 4/5 van het pensioen, met een maximum van *f* 1000.— 's jaars. „Pleit reeds op zich zelf een ten minste 10-jarige Indische dienst er voor, dat de ontslagene, die immers ook voor eventueel pensioen bijgedragen heeft, niet aan gebrek worde prijsgegeven, ook overwegingen van anderen aard moeten de invoering van onderstand voor de aangegeven gevallen noodzakelijk doen achten". Hier wordt gedoeld op de omstandigheid dat volgens de Indische bepalingen toekenning van pensioen

in de eerste plaats van *eervol* ontslag afhankelijk is. Niet-eervol ontslag doet alle aanspraken, ook na 20 jaren dienst verloren gaan en treft niet alleen hen die *in* den dienst zich misdroegen, doch ook dengeen, die geacht wordt wegens handelingen buiten den eigenlijken ambtenaarsdienst eervol ontslag onwaardig te zijn. Er is overwogen of de eisch van *eervol* ontslag in allen gevalle gehandhaafd moest worden. De hooge eischen evenwel, die juist in Indië met betrekking tot gedrag en wandel gesteld moeten worden, maken het wenschelijk niet slechts dien eisch te behouden, maar zelfs een hooger maatstaf er voor aan te leggen en door invoering van onderstanden de handhaving daarvan zooveel mogelijk te waarborgen.

„Aan *eervol* ontslagenen, die minder dan 20 maar ten minste 10 jaren dienst hebben, *kan* pensioen worden toegekend wanneer hun het ontslag gegeven is omdat zij ongeschikt worden geacht voor verderen dienst (artikel 1c van het reglement). Van die bevoegdheid tot pensionneering wordt echter alleen gebruik gemaakt wanneer de ongeschiktverklaring *niet aan eigen schuld of toedoen* te wijten is, en pensioen wordt dan ook onthouden aan hem wien ontslag verleend is omdat op zijn behoud geen prijs wordt gesteld en hij, in één woord, geacht wordt beter te hebben kunnen dienen of zich gedragen dan hij deed. Ook ten deze eischt 's lands belang bestendiging van de tot dusver gevolgde gedragslijn, wat almede te waarborgen is door de gelegenheid te openen om door middel van onderstand de ontslagenen voor gebreklijden te kunnen vrijwaren". Aan dezen maatregel wil men voorts vijf jaren terugwerkende kracht geven, waaraan echter geen *recht* ontleend kan worden en zulks met het oog op allerlei omstandigheden die zich kunnen voordoen en die wij hier verder stilzwijgend voorbijgaan. (Het groote nut van deze regeling schijnt wel dit dat chefs in het vervolg niet met hun geweten in strijd zullen komen om een persoon, die zich op de een of andere wijze aan *oneervolle* handelingen heeft schuldig gemaakt, toch voor *eervol* ontslag voor te dragen, omdat anders zijn gezin totaal broodeloos wordt. Nu kan door onderstand te verleenen in zulke gevallen worden voorzien en tevens het begrip *eervol* hoog worden gehouden).

Postspaarbank. In verband met den administratieven omslag tot dusver verbonden aan het disconteeren van vendu-accepten bij 's lands kas ten behoeve van de postspaarbank, wordt eene vereenvoudiging voorgesteld, die hier als van minder belang, verder onbesproken kan blijven.

Contrôle op de landsontvangsten. Ten vervolge op vroegere mededeelingen wordt vermeld dat de Gouverneur-Generaal bij besluit van 19 Mei 1902 No. 29 nadere bepalingen heeft gemaakt tot aanvulling van het stelsel van contrôle op de verantwoording der landsontvangsten en dat de directeur van financiën nader zal rapporteeren omtrent de maatregelen, welke zouden kunnen leiden tot vermindering van het gevaar dat de algemeene ontvangers zich aan de hun toevertrouwde landsgelden vergrijpen.

Uitzending van goederen naar Indië. Deze beloopen voor 1903 een gezamenlijk bedrag van *f* 13.812.600 tegen *f* 12.456.500 voor 1902. Onder de belangrijkste posten trekken de aandacht $4^1/_2$ millioen voor aanvulling der oorlogsmagazijnen, $3^1/_4$ voor de staatsspoorwegen, $2^1/_5$ voor den post- en telegraafdienst, $9^1/_2$ ton voor marine, bijna 6 ton voor den dienst der openbare werken, ruim 5 ton voor de zout-briquetteering, 362 000 voor de artillerie, 329 000

voor de exploitatie van het Ombilienkolenveld, 218 000 voor de opium régie, 200.000 geneeskundige dienst, 163.000 voor het mijnwezen, 155.000 drinkwaterleiding Soerabaja, 150.000 papier en andere benoodigdheden voor de landsdrukkerij, 100.000 Levantsche opium, enz.

Onder *Binnenlandsch bestuur* wordt in de eerste plaats *f* 217.000 meer aangevraagd voor de reorganisatie van het inlandsch bestuur in de *Tanah-Boemboelanden* (waarvan in de revue reeds het een en ander gezegd is). Deze worden, met uitzondering van Sebambam, verdeeld in drie districten: 1o. Poeloe Laoet en Batoe Litjin, 2o. Tjantoeng en Bangkalaän, 3o. Sampanan, Menoenggoel en Tjengal. Aan het hoofd van elk dezer districten komen te staan districtshoofden, waarvan twee zullen zijn van de 3e klasse met *f* 1500 's jaars tractement en een van de 2e klasse met *f* 1800 's jaars. Het landschap Sebambam wordt gevoegd bij het district Satoei der onderafdeeling Tanah Laoet, afdeeling Martapoera, voor dit aldus vergroote district wordt gerekend op een districtshoofd der vierde klasse op *f* 1200 's jaars. Voorts worden drie panghoeloes op *f* 25 's maands aangesteld en wordt het aantal politie-oppassers gewijzigd. De groote som in eens betreft de schadeloosstelling voor inkomsten uit heffingen, die aan de hoofden thans volgens den adat toekomen.

Boschwezen. De uitgaven zijn aanzienlijk hooger geraamd dan in 1902, hoofdzakelijk als een gevolg hiervan, dat deze tak van staatsbedrijf thans den omvang begint te krijgen, die in 1896, bij de voorstellen tot reorganisatie als einddoel voor oogen werd gesteld. Dat einddoel was het verkrijgen van eene jaarlijksche kapmassa van 225000 M³. djatihout, vertegenwoordigende eene brutowaarde van *f* 2.925.000 (d.i *f* 1.022.000 boven de tot vergelijking gekozen bruto-inkomsten van 1894), waar tegenover echter eene stijging der uitgaven zou staan van *f* 703500 tot *f* 1.388.000.

Wegens ongunstige omstandigheden zijn de eerste jaren voor het staatsboschbedrijf verre van gunstig geweest en in de jaren 1898—1900 de inkomsten beneden de geraamde cijfers gebleven. Aangezien men niet tijdig genoeg is gereed kunnen komen met het doodringen van de voor exploitatie in aanmerking komende perceelen zal ook 1901 teleurstelling geven. „Maar daarentegen verklaart de hoofdinspecteur van het boschwezen zeer bepaald dat het ramingscijfer voor het dienstjaar 1902 — in totaal *f* 2.648.100— niet door de werkelijkheid zal worden gelogenstraft en dat, aangezien alles wordt gedaan om de voor de exploitatie bestemde perceelen op tijd te doen aanbesteden en voor de waarde van het aan de verschillende departementen te verstrekken hout slechts een bescheiden bedrag is geraamd, wat 1903 betreft — waarvoor een bruto opbrengst van *f* 3.473.100 en een overschot van *f* 1,904.903 wordt begroot — met eene groote mate van waarschijnlijkheid mag worden verwacht, dat, als geen niet te voorziene tegenslag intreedt, de werkelijkheid geen teleurstelling zal baren, zooals gedurende de jaren 1898 tot en met 1901 het geval was. Dat deze opbrengstraming het bij de reorganisatie geraamde maximum reeds aanzienlijk overschrijdt is hoofdzakelijk het gevolg van de hooge inschrijvingen, die door de levendige mededinging op het gebied der boschexploitatie in den laatsten tijd worden verkregen, en het is natuurlijk niet volstrekt zeker dat die hooge inschrijvingen permanent zullen zijn. Maar ook als de inschrijvingen wederom

mochten dalen, mag volgens den hoofdinspecteur op eene gemiddelde jaarlijksche bruto-opbrengst van ƒ 3.000.000 gerekend worden, terwijl het niet onmogelijk is, dat die tot vier millioen zal stijgen".

Om jaarlijks de normale hoeveelheid hout te kunnen blijven produceeren is herbossching noodig en wordt behoefte gevoeld aan meer personeel daarvoor, hetgeen ten deele tot hoogere raming der uitgaven leidt.

Zuid Nieuw Guinea. In aansluiting aan hetgeen in het koloniaal verslag voor 1902 kol. 87 v. v. voorkomt, worden hier nog eenige mededeelingen over de nieuwe vestiging gedaan, waaruit de betere vooruitzichten ten opzichte der aanraking met de inboorlingen en van den gezondheidstoestand blijken.

Voor *Europeesch onderwijs* zijn meerdere uitgaven noodig in verband met de opening van het tweede studiejaar der Koningin Wilhelminaschool te Batavia, waardoor het onderwijzend personeel vermeerderd moet worden.

Voorts zal ter nakoming van de voorwaarde, die het bestuur der Bataviasche ambachtsschool gesteld heeft bij den kosteloozen afstand van de gebouwen en den inventaris dier school aan het gouvernement te Batavia een *Cursus voor ambachtsonderwijs*, gratis toegankelijk voor minvermogende Europeesche jongelieden, moeten worden opgericht.

De nieuw op te richten cursus zal er naar streven onontwikkelde of zeer weinig ontwikkelde en verwaarloosde kinderen van behoeftige ouders tot eenvoudige maar degelijke werklieden te vormen, ten einde hen in staat te stellen om met handenarbeid den kost te verdienen. Het onderwijs zal zich, overeenkomstig het doel van den cursus, niet verder uitstrekken dan tot smeden, bankwerken, timmeren en verven. Voor verdere speciale vakken als wagenmaken, hoefbeslag, fijnsmeden e. a., kunnen de leerlingen na volbrachten cursus werkzaam worden gesteld op gouvernements- of particuliere inrichtingen, wat het laatste betreft, zoo noodig met betaling van leergeld aan den werkgever. Voor toelating komen in aanmerking jongelieden van 14 tot 18 jarigen leeftijd. Tusschentijdsche toelating zal niet zijn uitgesloten. Het aantal leerlingen zal bepaald worden op ten hoogste 90, verdeeld over drie studiejaren; gedurende de eerste drie jaren zullen jaarlijks 30 leerlingen worden aangenomen.

Blijkens de uitgaven, voor ineens uitgetrokken, zullen voor dezen cursus de gebouwen der vroegere Bataviasche ambachtschool gebruikt worden.

Voortgezet meer uitgebreid lager onderwijs wordt voor het eerst in uitzicht gesteld en wel allereerst voor de leerlingen der lagere scholen, waar geen hoogere burgerscholen gevestigd zijn. Men wil voor hen de mogelijkheid doen bestaan om zich verder te ontwikkelen, ten einde te kunnen voldoen aan de hoogere eischen, welke werkgevers tegenwoordig voor in dienstneming stellen en gemakkelijker eene ondergeschikte betrekking in staatsdienst te kunnen verwerven. Om dit doel te bereiken zullen de betrokken lagere scholen met twee klassen worden uitgebreid. Voortzetting van het onderwijs der lagere school zal daar op den voorgrond staan. Het onderwijs in de geschiedenis zal echter moeten worden uitgebreid met een overzicht van de algemeene geschiedenis, terwijl aan de algemeene aardrijkskunde een ruimer plaats zal behooren te worden toegekend. Naast de voortzetting van de lessen in de Fransche taal, zal, naar gelang van de plaatselijke omstandig-

heden, één nieuwe vreemde taal worden onderwezen, hetzij Engelsch, hetzij Duitsch, welke laatste taal bijv. voor Makassar van het meeste belang is te achten. Ook zal als nieuw vak de stel- en meetkunde moeten worden onderwezen. Voorloopig wordt een proef genomen te Bandoeng en te Djokjakarta.

Subsidie aan ambachtsscholen. Eene subsidie van *f* 350 's maands wordt voorgesteld aan de ambachtsschool „Vorstenlanden" te Djokjakarta, die zich onder den heer K. L. Th. Stroo Westerman ten doel stelt Indische jongelui tot machinist op te leiden. Dat de school levensvatbaarheid bezit, blijkt uit het feit dat zij 8 Juli 1901 met 10 leerlingen geopend, in Jan. 1902 reeds 45 leerlingen telde.

Het subsidie van de Semarangsche Ambachtsschool wordt voorgesteld te brengen van *f* 6000 op *f* 12000 om de gelegenheid te openen er een cursus voor bouwkundige en spoorwegopziener aan toe te voegen.

Op den 1sten April 1902 opende de Vereeniging „de Soerabajasche Ambachtsschool", op een van het gouvernement in eigendom verkregen terrein eene inrichting, waar aan 90 leerlingen onderwijs kan worden gegeven in timmeren, bankwerken, smeden, draaien en hoefbeslag. Aangezien aan particuliere bijdragen en schoolgelden jaarlijks niet meer dan *f* 8300 in de kas der vereeniging vloeit en de uitgaven per jaar ten minste *f* 12400 zullen bedragen, is voor de instandhouding van de school een subsidie van *f* 4000 noodzakelijk.

Inlandsch onderwijs. Omtrent het verleenen van subsidiën aan inlandsche particuliere scholen, waarbij het denkbeeld is aan de hand gedaan om deze te stellen op ongeveer $^2/_3$ der kosten van eene openbare school met een gelijk aantal leerlingen, is de Minister nog in overleg met de Indische Regeering.

Bij den *Geneeskundigen dienst* blijken de vraagstukken aangaande de behoefte aan verloskundige hulp voor inlandsche vrouwen en het geven van een recht aan de inlandsche ambtenaren op vrije geneeskundige behandeling eveneens nog niet geheel tot oplossing te zijn gekomen. Wat de quaestie van adenoïde vegetaties in de neus- en keelholte betreft, blijkt deze ziekte in Indië zeer weinig voor te komen, zoodat een nader onderzoek onnoodig wordt geacht.

Zoutbriquetteering. Voor deze zaak wordt *f* 3.515.055 uitgetrokken en wel *f* 679.000 meer dan in 1902. Van dit bedrag is ongeveer $^2/_3$ noodig voor de meerdere productie ad 21495 koyang van het verpakte zout in de gereed gekomen fabrieken te Kalianget en Boender. Men berekent de kosten, met inbegrip van uitgaven op het eerste hoofdstuk der begrooting op *f* 25.— per koyang.

De overschietende meerdere uitgaaf houdt verband met de algemeene invoering van het debiet van verpakt zout op Java en Madoera (Beheer en transportkosten). In 1903 zal eene fabriek te Pengarengan (Sampang) worden gebouwd, waarvan de kosten op *f* 456,000 zijn geraamd, waarvan ongeveer de helft in Nederland voor de benoodigde machinerieën wordt besteed.

Docenten der Indische Instelling te Delft. Tot definitieve regeling van de tegemoetkoming aan de gewezen docenten dezer inrichting wordt thans een som uitgetrokken, die tijdelijk nog *f* 7800 zal bedragen.

Bij de *Burgerlijke Openbare Werken* is voor onderhoud en herstelling van gebouwen en voor nieuwe gebouwen *f* 186,000 minder uitgetrokken en *f* 286,000 meer voor onderhoud en herstelling van bevloeiingswerken, bruggen,

wegen en andere waterstaatswerken en voor nieuwe werken op dit gebied.

Voor nieuwe bevloeiings- en afwateringswerken is een bedrag van *f* 1,995,500 uitgetrokken, hetgeen misschien nog met *f* 220,000 verhoogd za worden om in 1903 een viertal nieuwe werken op dit gebied ter hand te kunnen nemen.

Post- en Telegraafdienst. Ter toelichting van de verhooging welke de uitgaven voor dezen diensttak ondergingen, ter zake van den aanleg en de bediening van de telegraphische verbinding van Java over Billiton met de westerafdeeling van Borneo met een zijlijn van Billiton over Banka naar Palembang, wordt gezegd dat deze verbinding een verdere stap is op den weg der zoowel uit een politiek als uit een oeconomisch oogpunt zoo noodzakelijke uitbreiding van de telegraphische gemeenschap van Java met de buitenbezittingen. Door de gekozen richting wordt niet alleen het voordeel verkregen dat de belangrijke eilanden Banka en Billiton eene aansluiting aan het Indische telegraafnet bekomen, maar tevens wordt zoodoende eene tweede verbinding verkregen tusschen Java en Sumatra, waarvan de tot standkoming, met het oog op het zeer drukke telegraphische verkeer tusschen beide eilanden en op de vele storingen, welke op den Straat-Soenda-kabel voorkomen, van het grootste belang moet worden geacht.

De kosten van aanschaffing en legging van de vereischte kabels, toestellen en verdere benoodigdheden zijn geraamd op *f* 1,596.000, waarop bij het 1ste hoofdstuk der begrooting gerekend is. Op het 2de hoofdstuk komen 7 kabelhuizen, ter beveiliging van de landingspunten en verder de kosten van het ingraven der kabels, het uitleggen der rivierkabels en den aanleg van landlijnen, alles te zamen rond *f* 51.000.—

De landingspunten zijn op Java bij Antjol, beoosten Batavia, zoodanig dat de nieuwe kabel den aldaar landenden kabel naar Singapore niet zal kruisen; op Billiton bij Tandjang Pandan op 1 K.M. buiten de vaargeul; op Borneo nabij Soengei Kakap, op ± 20 K.M. van Pontianak met een ondergrondsche leiding over dat traject. De zijlijn van het landingspunt op Billiton komt op Banka nabij de monding van de Soengei Aer itam, op 9 K.M. afstand van Pankalpinang, en wordt door eene landlijn met Muntok verbonden. De kabel van Banka naar Sumatra zal op 6 K.M. afstand van Muntok landen nabij de vuurtoren te Kalean en op Sumatra gelegd worden door de Saleh rivier tot Palembang, met behulp van den genoemden rivierkabel.

Het personeel wordt voor de nieuwe verbinding uitgebreid met 1 kantoorchef 3e klasse, 2 commiezen 2de, 7 commiezen 3de, 8 Eur. klerken en 12 inl. bestellers, waardoor de vaste jaarlijksche uitgaven met *f* 31,410 toenemen.

Aangezien niet te verwachten is dat de verbinding voor October 1903 in exploitatie zal kunnen komen, zijn die vaste uitgaven slechts voor 3 maanden uitgetrokken. Omtrent de opbrengst van deze lijnen valt niets met zekerheid te voorspellen. Men verwacht blijkbaar nog al wat van den handel, der land- en mijnbouw van de Westerafdeeling. Voorts wordt gezegd dat, wanneer de aanhangige onderhandelingen met Frankrijk over het aansluiten van Cochin-China aan het Indische telegraafnet tot het verwachte gunstige resultaat leiden, de kabel Batavia—Pontianak daartoe het middel zal zijn en een schakel zal vormen in eene nieuwe internationale telegraafverbinding.

Staatsspoorwegen.

Voor den aanleg van nieuwe lijnen wordt ongeveer $1^1/_2$ millioen meer gevraagd dan in 1902 en wel voor de voltooiing van de lijn Kalisat—Banjoewangie . . . . . *f* 65,200,—
voor de lijn Padalarang—Krawang . . . . . „ 3,683,000,—
voor uitbreiding van in expl. zijnde lijnen . . . . . „ 2,910,000 —
voor den spoorweg Rangkasbetoeng—Laboean . . . . . „ 306,400,—

te zamen . . . . *f* 6,964,600,—

Het afzonderlijk wetsontwerp betreffende deze laatste lijn, strekt om aan eene vruchtbare en dicht bevolkte streek in het westelijk deel der residentie Bantam de voordeelen eener spoorwegverbinding te verschaffen. Een belangrijk verkeersgebied zal worden ontsloten zoodat, behalve het locaalvervoer op de lijn zelve, ook meer vervoer op de bestaande hoofdlijn zal worden gebracht, voornamelijk in de richting naar Batavia, maar ook in die via Serang naar Karangantoe aan de baai van Bantam. Om den noordelijken, oostelijken en zuidelijken voet van het Bantamsche hoogland loopt dan een spoorweg, waarvan de einden tot aan zee reiken en die in het midden op de spoorwegverbinding naar Batavia steunt.

Dat deze spoorweg tot verdere ontwikkeling, welvaart en bloei van die landstreek leiden moet, mag boven twijfel worden geacht. Rijst vooral wordt in die streken, waarvan hier sprake is, in groote hoeveelheden verbouwd, maar tengevolge van de voor een belangrijk verkeer te gebrekkige transportmiddelen is het niets vreemds, als drie-, vier- en meerjarige padi in de schuren wordt aangetroffen.

„Maar niet alleen voor de onmiddellijk te doorsnijden streken zal de beoogde verbinding tusschen Rangkasbetoeng (aan de Bantamlijn) en de haven-plaats Laboean nuttig zijn. Ten zuiden toch daarvan ligt eene breede strook lands met eene schaarsche bevolking, waarvan een der geraadpleegde bestuursambtenaren, de assistent-resident van Pandeglang, verklaarde, dat zij met de voordeelen van eene intensieve cultuur onbekend, maar wêl zich volkomen bewust is, dat verhoogde productie harer gronden toch niet tot verbetering van hare welvaart zou leiden, omdat in noordelijkee streken reeds overproductie is en bij haar zelf de oogst van 10 en meer jaren op afvoer wacht. Bovendien liggen daar en in de afdeeling Tjaringin duizenden bouws vruchtbare gronden nog braak, die als de verkeersmiddelen verbeterd worden, met kapitaal en ondernemingsgeest in bloeiende rijst-, peper- en klappers produceerende landerijen te herscheppen zouden zijn".

De totale lengte van de lijn is $56^2/_3$ K.M.; de bouwtijd wordt op 3 jaren geschat en men stelt zich voor in den loop van 1903 met den aanleg te beginnen. De lijn Kalisat-Banjoewangi kan dan voltooid en het gedeelte Krawang-Poerwakarta van de Padalaranglijn in exploitatie zijn, zoodat het personeel voor aanleg geen uitbreiding behoeft te ondergaan.

Men rekent op eene opbrengst der exploitatie, overeenkomende met die van het vak Doeri-Rangkasbetoeng van de hoofdlijn, ad *f* 9.45 per dagkilometer en voorts op besparing op het vervoer van brieven, pakketten en zout, en komt ten slotte op eene netto-opbrengst raming van 3.8 pCt. van de aanlegkosten.

Oorlog. De reorganisatie van de *artillerie* zal in 1903 nog niet haar beslag kunnen krijgen. Vooreerst zal aan het einde van dat jaar nog slechts een gedeelte van het nieuwe (snelvuur-)materieel voor de mobiele artillerie in Indië kunnen zijn aangebracht (waarvoor thans weder *f* 200.000 op het Iste hoofstuk is uitgetrokken), maar het blijkt uit deze M. v. T. dat ter zake nog geen eenstemmigheid is verkregen. Het is namelijk gebleken dat de voorstellen van het legerbestuur niet tot bezuiniging leiden. Hierop zal nader moeten worden aangedrongen, waarbij het beginsel zal zijn in herinnering te brengen, dat heeft voorgezeten bij de in 1893 tot stand gekomen reorganisatie der infanterie, dat namelijk geleidelijk behooren te worden opgeheven alle niet volstrekt onmisbare nevendiensten in het leger, die een goed deel van de beste krachten der officiers-corpsen en der onderofficiers-kaders onttrekken aan de eigenlijke bestemming van het koloniale leger, welks kracht zich behoort te concentreeren in de elk oogenblik tot uitrukken gereed te maken mobiele veldtroepen.

Het streven is 'nieuwe stijging van de jaarlijksche uitgaven voor militaire doeleinden zooveel mogelijk te voorkomen, „daar op dit oogenblik de middelen niet zouden zijn aan te wijzen om jaarlijks terugkeerende hoogere uitgaven voor oorlogs-doeleinden te bestrijden, wil men niet nuttige en noodige uitgaven in het belang van de oeconomische ontwikkeling der kolonie achterwege laten. En daarvan mag natuurlijk geen sprake zijn."

Dit is te meer noodig daar de belangen der *defensie* in de eerstvolgende jaren nog belangrijke eischen aan de schatkist zullen stellen. De bij een aanval te Batavia aldaar te concentreeren troepen zullen een veiligen terugtochtsweg naar het binnenland moeten hebben en aldaar, op de hoogvlakte van Bandoeng zal een complex van magazijnen en werkplaatsen zijn op te richten, die het volhouden van den strijd mogelijk maken. Terwijl niet getreden is in het kostbare denkbeeld om het departement van oorlog geheel derwaarts over te brengen, hetgeen 2 millioen zou kosten, tegen *f* 76000 's jaars besparing aan huishuur en huishuurindemniteit, zijn er toch noodig *f* 590.000 voor magazijnsbouw te Bandoeng, *f* 1.400.000 voor uitbreiding van het kampement met het noodige logies voor de hulpwapens, *f* 840.000 voor de afsluiting der accessen van de hoogvlakte, waarvan ruim *f* 620.000 voor geschut en munitie, terwijl voorts de noodzakelijkheid is betoogd om de artilleriewerkplaatsen van Soerabaja naar Bandoeng over te brengen en aldaar nadere voorzieningen te treffen voor het bewaren van rookzwak buskruit. Voorts is het dringend noodig de kolendepots der staatsspoorwegen van Tjilatjap terug te trekken naar het binnenland en wordt een plan voorbereid om de werkplaatsen der S. S. uit te breiden en in oorlogstijd als reparatieateliers voor het leger te doen dienen. Bovendien heeft de G. G. aangedrongen op de spoedige oprichting van eene militaire bakkerij te Tjimahi. Op de loopende begrooting vindt men als eerste uitgaven voor die bakkerij en de buskruitbewaring *f* 25000, voor den bouw van oorlogsmagazijnen *f* 100.000, voor het overbrengen van den steenkolenvoorraad S. S. van Tjilatjap naar Bandoeng *f* 60.000, voor de wijziging der ateliers *f* 27000, voor batterijbouw op de accessen der hoogvlakte *f* 60.000, voor kampementsbouw aldaar *f* 159.000 en eindelijk op het Iste hoofdstuk 3 ton, zijnde ongeveer de helft van het benoodigde voor de bewapening dier batterijen. Wat den

kampementsbouw aangaat, wordt met dat voor de genietroepen aangevangen, die thans gebrekkig gehuisvest zijn te Magelang, waar bovendien later een nieuw reservebataljon gelegerd moet worden.

Eindelijk is nog een bedrag van *f* 37.000 uitgetrokken om een begin te maken met den bouw van een paar eenvoudige kustbatterijen op *Poelo-We'*, dat door zijn gunstige ligging voor het wereldverkeer meer en meer de aandacht trekt, ook als kolendepot, en om die reden voorzien dient te worden van de middelen, die, bij een oorlog tusschen twee bevriende machten, onmisbaar zouden zijn om tegenover aldaar binnenvallende schepen van een der oorlogvoerende partijen den eisch der neutraliteit te kunnen handhaven. De bewapening zal kunnen geschieden met in Indië achtergelaten zwaar geschut van Marine.

Generale staf. Er is *f* 7818 meer uitgetrokken tot versterking van het het personeel, met het doel om de buitenbezittingen methodisch te doen verkennen en ook om bij den staf eener expeditie naar eenig deel van den archipel steeds een officier van den generalen staf te kunnen indeelen, die eene studie heeft gemaakt van het land, waar geageerd moet worden.

Een andere post betreft eene reorganisatie van het *personeel der militatre strafgevangenis*, tevens huis van detentie, welke inrichting in het laatst van 1896 van Semarang naar Tjimahi werd overgebracht, en wel hoofdzakelijk van het personeel, belast met de leiding van en het toezicht op de schoen- en kleermakersateliers, waar ten behoeve van het leger gewerkt wordt. Ter bekorting gaan wij dit punt weer met stilzwijgen voorbij, even als de reorganisatie van het personeel van den *pharmaceutischen dienst*, welke reeds in onze revue ter sprake kwam.

Voor de voortzetting van den aanleg van een *stoomtramweg langs de noord- en oostkust van Atjeh* (van Segli tot Idi) wordt bij deze begrooting gerekend op *f* 2.010.000 (waarvan *f* 400.000 op het Iste hoofdst.), terwijl voorts eene principieele beslissing wordt gevraagd ten opzichte van de uitbreiding van dien stoomtramweg tot aan de Langsarbaai, de eenige goede, natuurlijke haven ter noord- en oostkust, doch die thans door ontoegankelijke moerassen van het binnenland is gescheiden, zoodat dan ook het landschap Peureula, waarvoor de Langsarbaai de natuurlijke haven is, in- en uitvoert over Idi. Eene opneming heeft doen zien dat de Birim- en de Langsarrivier, welke in die baai uitmonden, te allen tijde voor flinke schoeners toegankelijk zijn en dat het mogelijk is aan de riviermonden steigers te bouwen, waar schepen het heele jaar door veilig kunnen aanleggen. Nu dit vaststaat is volgens de M. v. T. deze baai als eindpunt van den staatsstoomtramweg verreweg te verkiezen boven Idi dat vroeger als eindpunt was aangenomen, want de reede aldaar is gedurende de helft van het jaar nagenoeg onbruikbaar, altijd moeilijk en dikwijls gevaarlijk. Nu het mogelijk blijkt een veel betere afscheephaven voor de producten van de oostkust open te stellen, is het veel beter de kosten, die men te Idi wilde maken, voor de Langsarbaai te besteden, waar een geregeld verkeer onder Nederlandsche vlag verzekerd is, door tusschenkomst van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, dat het nationaliseeren van den productenhandel in Atjeh in de hand zal werken, ten bate van de pacificatie, die op de onderwerping volgen moet. Er zijn twee tracé's voorgesteld. Van af Idi naar den Birimmond 65 K.M. of naar den Langsarmond 68 K.M.

welke lijnen respectievelijk geraamd zijn op ƒ 1.850.000 en ƒ 1.960.000. Voor een steiger, zijsporen, grondophooging, visitatieloods, recherchekantoor en watervoorziening wordt in het eerste geval ƒ 100.000, in het tweede ƒ 95.000 uitgetrokken (hetgeen ons al bijzonder weinig voorkomt). De uitbreiding van het rollend materieel vereischt nog ƒ 125.000, doch daarentegen wordt 3 ton bespaard op de werken te Idi, zoodat de eindcijfers ten slotte gesteld worden op ƒ 1.775.000 en ƒ 1 880 000. De geheele aanleg zal ruim 1 jaar duren en niet kunnen aanvangen vóór het begin van 1904 na voltooiïng van de lijn Lho Seumawé—Idi.

Marine. Nu het auxiliair eskader geheel uit moderne schepen bestaat, worden aan het *marine-etablissement te Soerabaja* hoogere eischen gesteld, die gedurende eenige jaren aanzienlijke offers van de schatkist zullen vorderen. Niet alleen is een plan in studie om aldaar een nieuw droogdok op te richten, voorloopig op ruim ƒ 1.100.000 geschat, maar al dadelijk is, behalve de aanvulling van den munitievoorraad voor het snelvuurgeschut der zeemacht, de uitzending noodig van een aantal nieuwe werktuigen, waarvoor op het 1ste hoofdstuk ƒ 250.000 is uitgetrokken zoomede ƒ 40.000 voor ketels en dynamo's te stellen in een nieuw gebouw van ƒ 10.000 om aan den wal het electrisch licht te leveren voor de op het etablissement in reparatie liggende schepen, wat zal leiden tot spoediger uitvoering van den reparatiearbeid en ook het voordeel oplevert, dat de werktuigen voor electrische verlichting aan boord zoolang ongebruikt en dus beter geconserveerd blijven.

Voor aanbouw, uitrusting en uitzending van schepen wordt in verband met eene hoogere raming van het steenkolenverbruik op het hoofd *materieel der zeemacht* ƒ 736.800 meer gevorderd dan in het loopende jaar.

Omtrent de *kustverlichting* wordt aangeteekend dat het in 1899 medegedeelde plan, tot uitbreiding van de kustverlichting van den Indischen archipel, in 1903 zal zijn afgewerkt na de ontsteking van het licht op de Discovery Oostbank (zuidelijke ingang van straat Karimata, Borneo's zuidwestkust), de verbetering van een aantal reeds bestaande kleinere vaste lichten en de oprichting van een aantal oeverlichten langs enkele der voornaamste rivieren.

Al is hiermede een belangrijke schrede gedaan, de Regeering is verplicht geleidelijk voort te gaan op den weg van verhooging der veiligheid in onze wateren. Terwijl een nieuw werkplan wordt voorbereid, worden thans gelden aangevraagd voor den bouw van een tweetal kustlichten ten behoeve van de zich krachtig ontwikkelende scheepvaart tusschen Java en Australië. De geheele weg, dien de schepen op die vaart door onzen archipel volgen is, uitgezonderd een kustlicht op Sapoedi, nog onverlicht. Met de oprichting van een kustlicht der 4de orde op de zuid-kust van het eilandje Babi of Liran (ten westen van het eiland Wetter) en een van de 5de orde op de zuidkust van het eilandje Meaty Miarang (of Brisbane, ten oosten van Timor) kan niet langer worden gewacht. Een derde licht, dat op deze route noodig is, op het eiland Madang (benoorden Soembawa), zal in het in bewerking zijnde plan worden opgenomen.

Behalve deze nieuwe lichten zal te Idi, in plaats van de petroleumlantaarn aldaar, een lichttoestel der 5de orde worden geplaatst, terwijl gelden worden aangevraagd voor de verbetering (karakteriseering) van de bestaande lichten

e Langkat (S. O. K.), Cheribon, Tegal en Probolinggo. Voor de verlichting van de mondingen der Padang-Tikarrivier (Borneo's Zuidwestkust, vaarwater naar Pontianak) en van de Sambasrivier waar de scheepvaart belangrijk is toegenomen worden een viertal gasboeien noodig geacht. Daar men thans 3 gaslichtschepen en 28 gaslichtboeien te water heeft liggen, is het noodig geworden een tweetal gasfabriekjes, één te Palembang en één te Belawan-Deli op te richten, ter vervaardiging van het olievetgas, dat in de boeien en lichtschepen wordt gebrand. Tot nu toe wordt dit gas alleen in de daarvoor bestemde installatie bij het marine-etablissement te Soerabaja vervaardigd en in gashouders samengeperst naar de verschillende drijvende lichten in den archipel vervoerd, hetgeen veel aan transport kost.

Inkomsten van de loodsen. Tot dusver genieten de ambtenaren van het loodswezen, zoowel Europeesche als inlandsche, verschillende tractementen, afhankelijk van hunne standplaatsen en bovendien een aandeel in de opbrengst der loodsgelden, dat zeer uiteenloopt voor de verschillende loodsdiensten. Te Soerabaja en te Tjilatjap wordt dan nog extra eene premie genoten voor het behoorlijk loodsen van zeer diep gaande schepen. Het gevolg hiervan is dat de maandelijksche inkomsten zeer verschillen, bijv. in 1900 varieërden tusschen *f* 556 (te Tjilatjap) en *f* 178 (te Aroebaai), wat niet alleen onbillijk is, maar de loodsen voortdurend doet verlangen naar verplaatsing. Bovendien is bij de bestaande regeling het vaste tractement zeer klein, waardoor hunne pensioenen en die hunner weduwen zeer klein zijn, als maximum resp. *f* 787 en *f* 336 's jaars. Het voornemen bestaat thans 1o de bestaande onderscheidingen in klassen en titels te doen vervallen en de bezoldiging der Europeesche loodsen te stellen op *f* 150 's maand met zes driejaarlijksche verhoogingen van *f* 25.— 's maands en die der Inlandsche op *f* 50.— met zes driejaarlijksche verhoogingen van *f* 5.—; 2o. voor belooning en aanmoediging van het personeel 10% van het bruto bedrag der loodsgelden onder het personeel te verdeelen, naar een door den G. G. vast te stellen maatstaf. Voor deze regeling wordt *f* 16520.— meer uitgetrokken op eene onderafdeeling en *f* 18000 minder op eene andere, zoodat zij ten slotte nog eene kleine bezuiniging geeft.

Ten aanzien van de *middelen* wordt voor die in *Nederland* gerekend op den verkoop van slechts 90000 picols koffie tegen 30 cts het half kilogram, gevende netto *f* 3.164.966; de hoeveelheid kinabast (360000 K. G.), tegen een prijs van 40 cts. per half kilogram wordt 10000 K. G. hooger geschat en de opbrengst wordt geraamd op *f* 285.120; van Banka-tin zullen in verband met den aanwezigen voorraad 250000 picols verkocht worden, geraamd op *f* 65.—, hoewel de opbrengst in dit jaar gemiddeld *f* 71.88 bedroeg (deze post ad *f* 19.666.697 levert het grootste gedeelte dezer middelen); het aandeel in de winst der Billiton-maatschappij wordt dit jaar op 2 millioen gulden geraamd, dat in de winst der lijn Semarang-Vorstenlanden is *f* 17000 lager dan in 1902 en bedraagt *f* 233000, terwijl *f* 765000 voorschot terug betaald werd. De som van *f* 361.000 als uitkeering uit de Nederlandsche bedrijfsbelasting is *f* 11.000 hooger geraamd. Vervallen is de post examengeld van candidaten voor het grootambtenaarsexamen.

Wat de *middelen in Nederlandsch Indië* betreft zien wij omtrent de *opiumpacht*

aangeteekend, dat de raming voor de gewesten op Java waar het pachtstelsel nog zal werken (met 1 Jan. 1903 wordt de opiumregie in de Vorstenlanden ingevoerd) *f* 1.913.000 lager is gesteld, waar tegenover staat eene verhooging van de opbrengst der regie. Op een vraag van den Minister of bij kitten in het gebied der opiumregie de gamelan werd gespeeld, heeft de G. G. ontkennend geantwoord; wel is de vergunning daartoe eens door een kithouder gevraagd, maar zij is geweigerd. Van een verkeerden indruk omtrent de bedoelingen van de Regeering is volgens den G. G. niets gebleken; men is algemeen overtuigd dat de regie niets doet om het gebruik van opium te bevorderen. Het ten vorigen jare in overweging gegeven denkbeeld om bij de kitten eene goed leesbare waarschuwing tegen het gebruik van opium aan te brengen, wordt door den G. G. ontraden in overeenstemming met het advies van den chef der opiumregie, die de residenten, in wier gewesten de regie een jaar of langer in exploitatie is, heeft geraadpleegd. Zij wijzen er op, dat verreweg het meerendeel der personen, die de kitten bezoeken niet kan lezen. Velen zouden, naar de meening van enkele residenten, de waarschuwing niet goed kunnen rijmen met het feit, dat het gouvernement zelf als opiumverkooper optreedt.

Chineesche dobbelspelen. Een onderzoek wordt ingesteld, naar hetgeen alsnog zou kunnen worden gedaan om het dobbelen onder de Chineezen te beperken, maar omtrent het resultaat kan nog niets worden medegedeeld.

Pandhuizen. In den aanvang van dit jaar is te Tjiandjoer een tweede proefpandhuis geopend. Even als bij dat te Soekaboemie is het voor de pacht geldende tarief voorloogig behouden, teneinde een zuivere vergelijking te krijgen tusschen het stelsel van verpachting en dat van eigen beheer. Zoolang de financieele resultaten van den maatregel nog niet genoegzaam bekend zijn en men nog niet geheel op de hoogte is van de eischen van de practijk, wordt eene verlaging van het tarief, die wellicht gepaard zou moeten gaan met andere wijzigingen, willekeurig en stelselloos geacht. Afgescheiden van de proef worden, ten aanzien van de bij de pandhuur op geheel Java en Madoera bestaande toestanden, gegevens verzameld.

Opbrengst der exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer. De raming heeft een vermindering ondergaan van *f* 1.323.000 op grond van de daling der ontvangsten op Java en Madoera in 1901. Daartegenover staat een verhooging van *f* 2.566.000 omdat rekening gehouden is met de exploitatie gedurende het geheele jaar in het vroegere pachtperceel Batavia en op sommige plaatsen in de Preanger, en voorts omdat voor Soerakarta en Djokjakarta is aangenomen dat de regie zal compenseeren, wat minder ontvangen wordt aan pacht. Voor Lombok is, wegens stijgende ontvangsten, de raming met *f* 10.000 verhoogd.

Invoerrecht. De stijging, waarmede ten vorigen jare rekening werd gehouden heeft alleen voor de buitenbezittingen stand gehouden. De raming voor Java en Madoera is met 385.000 verminderd en voor de buitenbezittingen met *f* 109.000 verhoogd.

Uitvoerrecht. De raming steunt op de uitkomst van 1901 na aftrek van de opbrengst der in dat jaar nog geheven uitvoerrechten van koffie en van indigo. Voor de buitenbezittingen is daarentegen het uitvoerrecht op boschproducten en dat in eenige landschappen in de Z. en O. afd. v. Borneo er

bijgekomen. Vandaar is de raming op Java en Madoera *f* 135.000 lager en voor de buitenbezittingen *f* 141.000 hooger.

Accijnsen. De ontvangsten voor Java en Madoera zijn *f* 365.000 lager geraamd, omdat een buitengewoon groote invoer van lucifers in 1900 tot eene vroegere te hooge raming had geleid. Op de buitenbezittingen daarentegen *f* 231.000 meer, op grond van de aanhoudende stijging van de opbrengst.

Personeele belasting. Onder dit hoofd worden een paar wijzigingen van de ordonnantie in uitzicht gesteld met betrekking tot militairen beneden den rang van officier en geestelijken, die krachtens hun ambt samenwonen. De raming is gegrond op het aanslagcijfer van 1901 (*f* 940.0000 tegen *f* 932.000 in 1902).

Patentrecht. Wegens de voortdurende stijging is de raming naar de opbrengst van 1901 gesteld op *f* 1.149.000 of *f* 93.000 (*f* 102.000 ?) hooger dan in 1902.

Verponding. Deze is voor Java en Madoera in overeenstemming met het aanslagcijfer voor 1900—1904 *f* 29000 hooger geraamd. Voor de buitenbezittingen wordt het voornemen vermeld om ten opzichte van de specerijperken op de Banda-eilanden de wijze van belastingheffing naar de brutoopbrengst in verband met de dalende marktwaarden te herzien, in verband daarmede wordt op eene restitutie gerekend als aan de nieuwe bepalingen tot 1 Jan. 1900 terugwerkende kracht wordt gegeven, en de raming voor de buitenbezittingen ten slotte met *f* 51.000 verminderd.

Openbare verkoopingen. Hierbij wordt vermeld dat het voornemen bestaat het vendusalaris voor effecten, welke verkocht worden onder beding dat de betaling der koopprijzen niet zal geschieden aan het gouvernement, hetwelk ingeval van toewijzing op $1^1/_4$ pCt. is bepaald, in die omstandigheden tot $^1/_2$ pCt. terug te brengen.

Zegelrecht. Bij Indisch Staatsblad 1902 no. 21 is de lijst van vrijstellingen uitgebreid.

Eene nieuwe regeling der *rechten van successie en van overgang bij overlijden*, is bij Ind. Staatsbl. 1901 no. 471 afgekondigd en op 1 April jl. in werking getreden.

Belasting op wajangs. Op de opbrengst van deze belasting, geregeld bij Ind. Staatsbl. 1902 no. 93 en ingevoerd 1 April jl., wordt thans voor het volle jaar gerekend.

Belasting op het bedrijf. Hiervan zijn thans vrijgesteld de Chineesche mijnwerkers te Sawah Loentoe even als die van Banka en Billiton het reeds waren; thans allen onder een algemeene omschrijving vereenigd. Daarentegen zijn nu wel belast rechtstreeksche onderdanen van het gouvernement, werkende in de onder inlandsch zelfbestuur staande landschappen in Menado. Deze belasting is geraamd op een totaal van *f* 3.234.000 (*f* 4.000 minder dan in 1902).

Bij de *belasting op het slachten van vee* wordt omtrent de buitenbezittingen het een en ander aangeteekend, waaruit het streven blijkt om hier pacht zooveel mogelijk door rechtstreeksche heffing te vervangen. Omtrent eene andere bijzondere belasting op de buitenbezittingen, namelijk de *hoofdelijke belasting in de binnenlanden van Palembang* wordt het antwoord van den G. G. op een vraag medegedeeld, waaruit blijkt dat inderdaad vroeger wel eens inlanders, die de belasting niet konden voldoen, door de hoofden in

dienst werden gesteld van Chineezen, die de achterstallige belasting voorschoten, doch dat zulks in de laatste jaren niet meer is geschied.

Eenige posten van minder beteekenis voorbijgaande ziet men het

Hoofdgeld van heerendienstplichtigen op grond van den aanslag in 1901 geraamd op *f* 3.400.000 of *f* 55.000 hooger. De opbrengst van het *kadastsr* daarentegen teruggebracht tot *f* 62.000 of *f* 36.000 (volgens de mem. *f* 20.000) lager dan in 1902 geraamd.

De *landrente* is even als 1902 geraamd op *f* 17.772.000.

Voor de *erfpachtsperceelen* is de opbrengst *f* 1.423.000 geraamd, slechts luttel minder dan voor 1902.

Bij den *verkoop van koffie* wordt voor de Java-koffie gerekend op *f* 32.— en voor de Sumatra-koffie 1ste soort op *f* 48.— (voor de totaalopbrengst van beide geeft de raming *f* 5.118.500 en ruim $^1/_2$ millioen minder dan voor 1902 nagenoeg uitsluitend voor de Sumatra-koffie).

De verkoop en verstrekking van kinine geraamd op *f* 399.000 is *f* 115.000 hooger dan voor 1902.

Een belangrijke post vormt bij het *boschwezen* de opbrengst van de door particulieren geëxploiteerde boschperceelen ad *f* 2.919.000, welke *f* 821.000 hooger wordt geraamd (eene raming die blijkens de bezwaren daartegen in onze revue besproken inderdaad te hoog schijnt).

Dat de *steenkolen* bij eene gelijke geschatte productie van 240000 ton op *f* 3.192.000 zijn geraamd of *f* 77.000 lager dan voor 1902 is in overeenstemming met de voor 1902 vastgestelde regularisatie- en verkoopprijzen.

Zout. De opbrengst geraamd op *f* 11.665.000 is *f* 1.645.000 hooger dan het vorige jaar.

Telegraphie. Het transitverkeer over Java zal belangrijk afnemen omdat een groot deel van het buitenlandsch verkeer van Australië, thans gaat over de lijn van daar via de Kokos-eilanden naar Zuid-Afrika en terwijl ook de intercommunale telephonen eene vermindering van het aantal binnenlandsche telegrammen doen verwachten. De raming is met *f* 155.000 verlaagd en voor 1903 gebracht op *f* 725.000.

De *inkomsten der staatsspoorwegen* kunnen wegens toenemend vervoer en het in exploitatie brengen van het baanvak Krawang—Poerwakarta gesteld worden op *f* 14.400.000 of bijna 6 ton hooger dan voor 1902.

DE JONGSTE HONGERSNOOD IN BRITSCH-INDIË.

Onlangs is door de Engelsche regeering een Blauwboek uitgegeven betreffende den hongersnood in Britsch-Indië en de maatregelen tot ondersteuning van de bevolking genomen, gedurende de jaren 1900–1902.

Dit lijvige boek (2 deelen, elk van ongeveer 500 blz.) bevat de talrijke, uitvoerige telegrammen tot April 1902 door de regeering van den Onderkoning ontvangen, de rapporten en brieven van de verschillende autoriteiten

en een uitgebreide statistiek met tal van gegevens, waarvan de kennismaking in den tegenwoordigen tijd voor ons van belang is te achten.

Ten einde eenig juist denkbeeld te geven van den grooten omvang van den hongersnood zij medegedeeld, dat op het einde van Juli 1900, toen de nood het hoogste was, aan ruim *zes millioen* personen hulp werd verleend en wel aan 3.5 millioen, door ze tegen betaling te werk te stellen aan reliefworks, aan 2.7 millioen door ze kosteloos te verplegen in kampen of loodsen, gekookt voedsel dan wel voedingsmiddelen of geld te geven.

Uit onderstaande opgave, samengesteld uit de overgelegde staten, blijkt hoe die hulp over het gansche land is verdeeld geworden.

PROVINCIE.	Oppervlakte in vierk. Eng. mijlen. *a.*	Bevolking. *a.*	Aantal ondersteunde personen.		
			Tegen arbeid, (reliefworks).	gratis, (met voedsel of geld)	TOTAAL.
Britsche provinciën.					
Madras	29.908	4.654.014	9.428	3.060	12.488
Bombay en Sindh . .	75.318	12.263.246	1.135.568	406.860	1.542.428
Bengalen.	12.045	1.725.655	10.196	5.972	16.168
N. W. prov. en Oudh.	4.926	1.837.647	1.263	1.519	2.782
Pendjab	16.689	3.966 873	135.881	40.308	176.189
Centrale provinciën. .	86.501	10.784.294	531.342	1.624.089	2.155.431
Berar	17.717	2.897.040	345.803	147.032	492.835
Ajmer-Merwara. . . .	2.711	542.358	76.662	34.273	110.935
Totaal	245.856	38.671.127	2 246.143	2.263.113	4.509.256
Inlandsche Staten.					
Rajputana	128.081	12.175.425	277.106	145.395	422.501
Centraal-Indië	76.313	9.642.995	93.667	41.611	135.278
Hyderabad.	82.698	11.537.040	388.293	111.416	499.709
Baroda.	8.226	2.415.396	72.959	30.741	103.700
van Bombay	52.783	7.319.974	408.622	68.889	477.521
van Pendjab	25.808	2.866.470	26.682	17.391	44.073
van de Centrale provin.	24.702	1.795.332	17.024	40.511	57.535
Kashmir	7.917	1.088.676	264	—	264
Totaal	406.528	48.841.308	1.284.617	455.964	1.740.581
Totaal generaal. . .	652.384	87.512.435	3.530.760	2.719.077	6.249.837

a. Het oppervlak en de bevolking, hier vermeld, zijn bij Madras, Bombay, Bengalen, N. W. provinciën en Pendjab, die der noodlijdende districten in elke provincie, dus niet die van de geheele provincie.

Dit zijn welsprekende cijfers, die een treffend beeld geven van de ellende, welke overal geheerscht heeft en wel het meest in de Centrale provinciën, waar aan $^1/_5$ deel van eene bevolking van bijna 11 millioen zielen hulp moest

worden verleend. Ter vergelijking kan dienen, dat Java een oppervlakte heeft van 2388 □ geogr. mijlen, gelijkstaande met ongeveer 50.150 □ Eng. mijlen dus met ongeveer $^7/_{10}$ van het oppervlak der Centrale provinciën, doch eene bevolking heeft van ruim 26 millioen of per □ geogr. mijl ruim 4 maal grooter dan daar.

Lezenswaardig vooral is het verslag over den hongersnood uitgebracht door den Onderkoning — Lord Curzon — in eene vergadering van den Wetgevenden Raad, gehouden te Simla op den 19en October 1900. De nood was toen reeds belangrijk verminderd en zelfs sprak de Gouverneur-Generaal in zijn rede de hoop uit, dat in den loop der volgende maand allen, aan wie nog onderstand werd verleend, naar hunne haardsteden zouden kunnen terugkeeren, welke verwachting echter niet werd verwezenlijkt. Wel daalde het aantal ondersteunden van $1^1/_2$ millioen in October 1900 tot ruim 400.000 in November, doch volgens het Blauwboek werd nog in Maart 1902 aan ongeveer 370.000 personen onderstand verleend.

Lord Curzon beschreef de uitgestrektheid van den nood als volgt:

„In meer of mindere mate is aan $^1/_4$ van de geheele bevolking van het Indische vasteland steun moeten worden verleend. Het is moeielijk om met eenige nauwkeurigheid in cijfers uit te drukken, welk verlies er door deze zoo uitgebreide als hevige bezoeking is geleden. Maar globaal kan het aldus worden aangegeven. De jaarlijksche landbouw-opbrengst van Indië en Birma kan geschat worden op gemiddeld 200 à 250 millioen pond sterling. Volgens een zeer zorgvuldige schatting moet de opbrengst in 1899—1900 minstens $^1/_4$, zoo niet $^1/_3$, beneden dat gemiddelde zijn geweest. Bij normale prijzen was het verlies dus minstens 50 millioen pond sterling. Wordt daarbij gevoegd de waarde van eenige millioenen stuks vee, dan verkrijgt men eenig denkbeeld van de verwoesting van eigendom door een groote droogte veroorzaakt. Er zijn vele onvruchtbare jaren in Indië geweest maar nog geen, waarvan zulke feiten konden worden geconstateerd. Het was niet alleen een mis-oogst maar een gebrek aan vee-voeder op enorme schaal, in veel streken gevolgd door een uitroeiing van het vee, zoowel ploegvee, buffels, als melkvee. Het werk-kapitaal van de landbouwende klassen werd aangetast, bijna vernietigd. En binnen het halve jaar verschenen de gewone furiën in het gevolg van den hongersnood, grepen cholera, dysenterie en koorts de reeds uit geputte bevolking aan".

Hoe hevig die furiën hebben gewoed, blijkt uit een telegram van den Gouverneur van Bombay van 8 Juli 1900, waarin den Secretaris van Koloniën wordt gerapporteerd, dat in de week eindigende den 30 Juni in die provincie waren voorgekomen: 10300 cholera-gevallen, waarvan 6502 met doodelijken afloop, terwijl in de inlandsche staten van Bombay gedurende die week 9700 gevallen met 5931 sterfgevallen werden geconstateerd.

Behalve door de ondersteuning welke gedurende geruimen tijd aan millioenen personen werd verleend, werden door het gouvernement 637 civiele en militaire ambtenaren in de Britsche en inlandsche provinciën te werk gesteld tot het verleenen van hulp, w. o. 44 civiele ingenieurs, 10 genieofficieren, 35 geneesheeren en 141 hospitaal-assistenten.

In het jaar 1900 werden uitgegeven voor:

directe ondersteuning	633	lakhs.
vermindering en kwijtschelding van landrente enz.	147	„
schadeloosstellingen	66	„
	846	lakhs.

daarenboven verstrekt:

in leen aan de inlandsche Staten	411	lakhs.
aan voorschot voor landbouw (vrij van interest)	142	„
	553	lakhs.

1 lakh is 100.000 R. of ± 80,000 gulden; de directe uitgaven en kosten bedroegen dus in 1900 ruim 67 millioen, aan leeningen en voorschotten werd ruim 43 millioen gulden uitgegeven.

In dat jaar werden door het „Central Relief Committee" aan giften ontvangen 11.2 millioen gulden, waarvan uit Indië zelve slechts 2.5 millioen, uit Engeland ruim 7 millioen. Van het totaal bedrag werden bijna 9 millioen gebruikt voor vee, zaad en giften aan landbouwers.

De onderkoning besluit zijn rede met de volgende belangrijke opmerkingen:

Ons hoofddoel is tot dusver geweest om de lijdende bevolking door hun ellende heen te helpen, ons hoofddoel moet nu zijn om ze weder met billijke kans op slagen in de wereld vooruit te brengen. Maar achter die beide doeleinden ligt de plicht om een nuttig gebruik te maken van de lessen, die de hongersnood ons heeft gegeven. Het zou dwaas van ons zijn om stil te zitten totdat een nieuwe hongersnood komt en dan de geheimen van de Voorzienigheid te gaan betreuren. Daar zijn vele onderwerpen, waarover wij een zorgvuldig onderzoek moeten instellen. Wij zullen de verschillende middelen tot ondersteuning en hunne resultaten in de provinciën moeten vergelijken; moeten nagaan in welke opzichten onze wetten gebrekkig zijn; waar zij te streng, waar te slap zijn; moeten onderzoeken de moeielijke vraagstukken van groote reliefworks of kleine, van concentratie of verspreiding van ondersteuning. Wij zullen moeten nagaan de waarde van verschillende inrichtingen voor hulpverleening en van onvoorwaardelijke gratis ondersteuning wanneer de regens invallen. Wij zullen moeten beschouwen in hoe verre plotselinge en hooge sterfte te verklaren en te voorkomen is. Wij moeten vaststellen de beste middelen om het volk met de grootste snelheid en rechtstreeks hulp te brengen middels uitstel of kwijtschelding van landrente. Wij moeten een onderzoek instellen naar de verschillende openbare werken, die in den loop van den jongsten hongersnood zijn ondernomen en moeten zorgen voor de opmaking van een uitvoerig programma van preventieve werken in de toekomst.

Met het oog hierop breng ik in herinnering dat de laatste Hongersnoodcommissie in haar rapport daaraan reeds veel aandacht heeft gewijd. Ongelukkig kwam de jongste hongersnood ons overvallen vóór dat hare aanbevelingen tijd hadden gehad om vrucht te dragen en in de haast van de overstelpende ramp van het afgeloopen jaar zijn werken als het ware in een wip geïmproviseerd om aan de aanvragen van eenig bizonder gewest te voldoen, onverschillig of het werk van permanente waarde was of niet. Tegen dit gevaar zullen wij verplicht zijn te waken door aan te dringen op stelselmatige voor-

bereiding van district-programma's en op de instelling van provinciale takken van dienst, die met deze bizondere taak worden belast. Spoorwegwerken zijn thans vrij wel uitgeput. Er bestaan meer wegen dan behoorlijk kunnen worden onderhouden. Maar er zijn weinig deelen van het land waar werken voor opstuwing of verzameling van water niet uitvoerbaar zijn. Misschien, waarschijnlijk zelfs, zullen die werken niet direct winstgevend zijn. Maar als zoo'n werk grooter zekerheid brengt voor den oogst en als het met matige kosten kan worden in stand gehouden, dan is het juist datgene, wat moet worden gedaan of gereed moet worden gehouden voor hulp in tijden van nood. Geen program van ondersteuning moet volledig worden genoemd, alvorens elk mogelijk plan tot irrigatie of waterverzameling in de provincie is onderzocht geworden, alvorens een vaste meening is verkregen omtrent zijn uitvoerbaarheid en nut en alvorens gedetailleerde plannen en begrootingen zijn gemaakt voor elk aangenomen schema.

Zulke werken zullen niet vallen binnen de categorie van de groote productieve irrigatie-projecten, zooals die in vele deelen van Indië zijn uitgevoerd. Deze zijn slechts mogelijk in bepaalde landstreken, zooals in de alluviale vlakten van de Pendjab en de N. W. provinciën, in de delta-streken van Madras en Sindh en binnen de droge zône van Birma. Waterreservoirs zijn niet overal uitvoerbaar en dikwijls is het onmogelijk gebleken, om nieuwe reservoirs te maken zonder bestaande te benadeelen en de watervoorziening zou daardoor geheel kunnen falen en droog loopen juist op het oogenblik, dat ze het meest noodig is, nl. bij hongersnood. Ook zijn over het geheel genomen de resultaten van dergelijke werken, die reeds zijn uitgevoerd, niet bijzonder gunstig. Het kan gebeuren dat bouwland daardoor tegen te hoogen prijs verkregen wordt. Aan den anderen kant zoude de ondergrondsche verzameling van water meer uitvoerig en stelselmatig kunnen worden ondernomen en de aanleg van putten op een meer vrijgevige wijze worden bevorderd. Dit alles zouden wij kunnen onderzoeken en klaar maken vóór een volgende hongersnood komt. De jaarlijksche regenval kunnen wij regelen noch voorzien. De sociale gewoonten van de bevolking kunnen wij in één decade of in één geslacht niet wijzigen. Maar kunnen wij noch voorkomen noch genezen, wij kunnen ten minste veel doen door voorzorgen te nemen."

Lord Curzon protesteert in zijn rede met kracht tegen de aantijging door een parlementslid uitgesproken, dat hij en de staats-secretaris (Lord Hamilton) zonder te helpen, zouden hebben toegezien dat twee millioen menschen van gebrek en ziekte in Indië waren aangekomen. Integendeel verklaart hij en daagt tot tegenspraak uit, dat er nooit een hongersnood is geweest waarbij de algemeene sterfte minder was, waar de ellende op ruimer en sneller wijze werd geholpen en waar het gouvernement en zijne ambtenaren zich met meer toewijding hebben gegeven om levens te redden en ten dienste van de bevolking werkzaam te zijn.

Het Blauwboek bewijst ten duidelijkste de groote activiteit door het gouvernement en de ambtenaren ontwikkeld, zoowel in het verleenen van dadelijke hulp als in het controleeren van den toestand en in het nemen van maatregelen tot voorkoming van de nadeelige gevolgen.

Die dadelijke hulp werd verleend door talrijke „relief works"; zoowel groote

werken onder leiding van het departement van Openbare werken of van het civiel bestuur, zooals het maken van aardewerken voor spoorwegen, het graven van kanalen en van groote water-reservoirs, en tal van kleinere, z.g. „Village works", als het verzamelen van ballast voor spoorwegen en van verhardingsmateriaal voor gewone wegen, het graven van waterputten en van kleine reservoirs, het maken van gemeenschapswegen, enz. Verder door het oprichten van een aantal keukens, waar aan behoeftigen die niet werken konden en aan kinderen gekookt voedsel werd verstrekt en door het geven van geld aan personen die — zooals velen — weigerden om gekookt voedsel te ontvangen of wier woonplaats te ver van zoo'n keuken was verwijderd. Eindelijk nog werd door de particuliere liefdadigheid veel gedaan om de ellende te verminderen o. a. door gratis verstrekking van kleedingstukken, medicijnen, zaad, landbouwgereedschappen, ploegvee enz. en het oprichten van magazijnen, waar tegen lage prijzen levensmiddelen, vee-voeder, w.o. gras en hooi, kon worden gekocht. Bovendien werden tal van verblijven opgericht voor zieken, gebrekkigen en kinderen.

Ten einde aan de personen, die op de relief-works werkten, gelegenheid te geven om zich na hun ontslag in hunne woonplaatsen weder zelf te kunnen redden, werd hun bij het vertrek eene toelage geschonken voor twee weken levensonderhoud en, zoo noodig, door hun dorpshoofd daarna nog gedurende eenige weken onderstand verstrekt in geld.

Op ruime schaal werd uitstel of afschrijving van landrente verleend en belangrijke bedragen werden besteed als voorschot voor aankoop van vee en zaad en voor levensonderhoud. Daarbij werd op zeer milde wijze de terugbetaling geregeld. Om het den landbouwers in de streken door hongersnood geteisterd gemakkelijk te maken zich van de geleden schade te herstellen, werd in Mei 1900 door het gouvernement bepaald dat:

1°. alle voorschotten in de noodlijdende districten verstrekt voor zaad of vee en voor onderhoud aan landbouwers, in verband met landbouw-werkzaamheden gedurenden den naderenden regentijd, kunnen worden gegeven vrij van interest;

2°. de eerste termijn van terugbetaling van de voornaamste van deze voorschotten zal kunnen worden verschoven tot 12 maanden na de verstrekking daarvan;

3°. voortaan het plaatselijk bestuur uitstel voor die terugbetaling kan ververleenen, in verband met de omstandigheden waaronder de betrokken personen verkeeren, tot hoogstens de helft van het totale bedrag, dat in de geheele provincie is gegeven.

Rechtmatig kon door den Secretaris van Financiën den 20en Maart 1901 in den Wetgevenden Raad worden verklaard, dat de nationale beurs en het nationale crediet geheel ter beschikking waren gesteld van allen, wier ware ellende, naar men hoopte, door dadelijke uitgaven aan geld kon worden geholpen."

* *

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 October 1902.

INHOUD.

De nieuwe Minister van Koloniën. — De Indische comptabiliteitsbepalingen. — De financiëele toestand van Ned.-Indië en de Solöwerken. — Canon der erfpachtslanden. — De gepensionneerde Regent van Madioen. — Rijtuigbelasting in Groot-Atjeh. — Toestanden in Banda. — Het derde deel der Encyclopaedie van N.-I. — Militaire Apothekers in N.-I. — Het *Handelsblad* en de heer Van Kol. — Inaugureele rede van Prof. Mr. J. E. Heeres. — Zaadwisseling bij Java's rijstcultuur. — Bronnen van welvaart op Java. — Java's Zeevisscherij. — De pacificatie van Atjeh. — De Tanah Boemboelanden. — De onderzeesche kabels in oorlogstijd. — Dessa verkiezingen. — Siam tegenover Engeland, Frankrijk en Duitschland. — Europeesch kapitaal op Java. — Bruine slavinnen. — Dwangarbeid verdedigd. — Achteruitgang van den houthandel op Java. — Bevordering van de rijstcultuur. — Polikliniek en kwakzalverij. — De Minahassa. — Verkoop van Banka-tin. — Het reisreglement in N. I. toegepast op opzichters b/d. Waterstaat. — Een Rus over Insulinde.

De nieuwe Minister van Koloniën. De benoeming van den heer A. W. F. Idenburg, lid van de Tweede Kamer voor Gouda, tot Minister van Koloniën, wordt door de dagbladen over het algemeen vrij welwillend opgenomen, doch velen zien er een gevaarlijke proefneming in. Dit denkbeeld wordt o. a. wedergegeven door het artikel „Op hoop van zegen" in de *Nieuwe Courant* van 25 Sept. jl. dat begint met de opmerking hoe Zijn Excellentie bij zijne benoeming de gewaarwording heeft moeten ondervinden van iemand, die een bovenhuis bewoont en wien een olifant ten geschenke wordt gezonden. Na er op gewezen te hebben dat de Heer Idenburg bekend staat als een sieraad van het Indische leger, dat hij daar een schitterende carrière achter den rug heeft en zich mag verheugen in de warme sympathie van zijn chefs, wordt tevens vermeld dat zijn debuut in de Kamer bij de beraadslaging over de Indische begrooting voor 1902 een succes was; een rede met inhoud, eene repliek die niet teleurstelde. Door niemand werd dan ook ontkend dat deze man, *indien* hij aan de door hem opgewekte verwachtingen bleef beantwoorden te eeniger tijd, na een aantal jaren van parlementaire ervaring, nog wel eens minister van koloniën kon worden. Thans vindt men dat die portefeuille hem te spoedig te beurt is gevallen, terwijl als ambtenaar, als staatsman, als regeerder, als kenner van Indië zelfs, een vraagteeken achter zijn naam staat. Een vergelijking wordt gemaakt met den heer Fransen van de Putte die eens verteld heeft dat hij bij zijn eerste benoeming tot minister van koloniën niet recht wist hoe eigenlijk een koninklijk besluit tot stand kwam. Wat er evenwel in 1863 aan diens kennis van het staatsrecht mocht ontbreken, hij was destijds de aangewezen man om Uhlenbeck's opvolger te zijn, daar hij reeds de erkende aanvoerder en woordvoerder der liberale koloniale partij in de

Tweede Kamer was. Hier is het de vraag of niet de belangen onzer koloniën te licht worden gesteld tegenover de eischen van kabinetspolitiek, of Indië's belang bij deze keus den doorslag gaf, dan wel de premier, op hoop van zegen, maar een greep deed onder zijne naaste volgers.

Het blad eindigt zijne beschouwing aldus:

„Het is mogelijk — wij hopen het — dat de nieuwbenoemde minister van koloniën toont de soldaat te zijn, die den maarschalkstaf, in zijn ransel geborgen, verdient. Het is mogelijk, dat dr. Kuyper zijn mede-regeerders, niet zijn volgelingen, met zoodanige scherpzinnigheid en menschenkennis weet te kiezen, dat Indië en Nederland hem eens ook voor deze keuze dankbaar zullen zijn. Maar wel zwaar is de verantwoordelijkheid, die de eerste raadgever der Kroon door het koninklijk besluit van 24 September op zich laadde en wel diep moet het vertrouwen in zijn doorzicht zijn bij hem, die deze benoeming toejuicht".

In andere bladen wordt de opmerking gemaakt dat toen de heer Lely in 1891 Minister van Waterstaat werd, hij in jaren nog jonger was dan thans de heer Idenburg. Ook de heer Fransen van de Putte had slechts den leeftijd van 41 jaren toen hij voor het eerst optrad.

Onder het opschrift „Een parallel" zegt het *Handelsblad* van 27 Sept. jl. het volgende: „Hij (de heer Idenburg) heeft langere jaren dan de heer Van de Putte in Indië doorgebracht; hij heeft, in verschillende militaire betrekkingen, meer van Indië gezien dan de heer Van de Putte. Maar met dat al, — ook zijne „opvoeding" voor koloniale specialiteit is „eenzijdig" geweest; hij kan niet geacht worden bijzonder op de hoogte te zijn van de details van binnenlandsch bestuur en financiewezen. Dit kon trouwens van zijn voorganger ook niet worden getuigd, — niettemin werd diens overlijden door de staatslieden van *alle* partijen betreurd.

„Daar is, meenen wij, veel overeenkomst in het optreden van den heer Van de Putte voorheen, van den heer Idenburg thans. Zij, die nu het hoofd schudden over diens benoeming, mogen bedenken dat de benoeming van den heer Van de Putte in 1863 óók vele bedenkingen uitlokte. Maar de heer Van de Putte heeft, door zijne talenten, steeds grooten invloed geoefend, en er zijn, naar het ons toeschijnt, wel voorteekenen dat hetzelfde met den heer Idenburg het geval zal zijn. Was ook zijn optreden in de Tweede Kamer niet in alle opzichten een succes?

„Wij hopen zeer dat men later de vergelijking zal kunnen voortzetten en getuigen: Ook hij was een koloniaal staatsman van groote beteekenis".

Waar ieder belang zal stellen in de denkbeelden van dezen Minister, terwijl hetgeen vroeger door hem in het openbaar gezegd is, daaromtrent eenige aanwijzing kan geven, verwijzen wij naar den Jaargang 1901 (XXIII 2de deel bl. 1087 e. v.) van dit tijdschrift, waarin de verkiezingsrede van den heer Idenburg te Gouda is opgenomen.

Door zijn ontslag uit den militairen dienst te nemen, heeft hij al dadelijk de moeielijkheden vermeden, die zouden kunnen ontstaan in zijn verhouding tot generaals en andere hoofdofficieren; dat hij een ernstig en bezadigd man is met een helder hoofd en een goed hart schijnt boven alle bedenking verheven te zijn. Het feit zijner benoeming moet velen, die ouder en hooger in rang

waren, aanvankelijk hebben verrast. Men zal daaraan echter gewennen en toegerust met de bedoelde eigenschappen, belooft deze Minister met veel grooter waarschijnlijkheid een goed dan een slecht bewindsman te zullen zijn.

* * *

De Indische comptabiliteitsbepalingen zijn reeds sedert jaren het onderwerp van critiek geweest van den Oud-Referendaris, den heer G. Roessingh van Iterson, die onder den algemeenen titel van „Waar vele millioenen reeds gebleven zijn en waar vele millioenen nog zullen blijven" nu onlangs zijn zevende brochure ter zake in het licht zond, behelzende „eenige zeer noodige toelichtingen en nog wat."

Reeds in September van het vorige jaar had hij een slotwoord gegeven, doch sedert heeft o. a. de behandeling der Indische begrooting voor 1902 in de Tweede Kamer hem aanleiding gegeven nog eens op het kasbeheer terug te komen.

Uit den aard der zaak is dit onderwerp. voor leeken niet bepaald aantrekkelijk en als men hoort dat dit reeds de 7de brochure is, terwijl van den heer van Dorsser en van anderen nog meer of minder lijvige tegenschriften bestaan, zoude men allicht geneigd wezen dezen bundel geschriften ter zijde te schuiven en ook de jongste publicatie ongelezen te laten. Naar wij meenen ten onrechte, want zij laat zich, ook zonder speciale kennis van het onderwerp zeer goed lezen en betreft een belangrijk onderdeel der Indische administratie.

In het kort zij hier herinnerd dat de schrijver steeds heeft volgehouden dat het, ondanks het bestaan van een ingewikkeld samenstel van comptabiliteitsvoorschriften en een corps bekwame inspecteurs van financiën, niet mogelijk is om zich op een gegeven oogenblik er van te overtuigen dat de administratie van de ontvangers van 's lands kas behoorlijk in orde is, dat men te Batavia niet weet hoe het met de plaatselijke kassen staat en dat de bestaande voorschriften eer het begaan van fraudes in de hand werken, dan ze voorkomen.

Een eerste grief was het ontbreken van een behoorlijk kasboek voor de algemeene ontvangers. In stede daarvan moesten sinds 1874 drie registers voor ontvangsten en één voor uitgaven worden bijgehouden, die niet behoefden te worden afgesloten. (Wij herinneren ons nog hoe destijds de heer A. J. W. van Delden in zijn bekenden „Blik op het Indisch staatsbestuur" er reeds op wees dat zulke registers in lijnrechten strijd waren met hetgeen de wet, in art. 6 van het Wetboek van Koophandel, eischt nl. dat elk koopman verplicht is dagboeken te houden, waarin van dag tot dag, naar orde des tijds, zonder witte vakken, tusschenregels of kantteekeningen moet worden aangeteekend, enz.). Op den duur is de heer Roessingh v. Iterson in het gelijk gesteld, want hij mocht de voldoening smaken dat het zoo lang bepleite officieele kasboek sedert 1 Mei 1901 weder is ingevoerd. Hiermede is de schrijver echter nog geenszins voldaan. Als practisch bewijs hiervan dient een belangrijk tekort, dat in 's lands kas te Tjilatjap bevonden werd. Het ontvreemde bedrag, eerst op *f* 50.000, later op *f* 67.000 vastgesteld, moet omstreeks 15 Juni gestolen zijn, toen het nieuwe kasboek reeds $1^1/_2$ maand in gebruik was. Het feit dat de wd. kashouder zijne vrouw, reeds eenige dagen vóór de ontdekking, met een som van *f* 27.925 naar Batavia zond, kon alleen geschieden, omdat bij wederinvoering van dat kasboek, door den heer De Meester het tegelijkertijd invoeren van eene afdoende contrôle op de ontvangsten niet noodig werd

geoordeeld en daardoor de kashouders altijd nog worden vrijgelaten om gedane ontvangsten al dan niet te boeken.

Dat eene controle op de ontvangsten, zooals die in Nederland bestaat, eveneens niet afdoende zoude zijn, waarbij men een te Groningen gepleegden diefstal als voorbeeld aanhaalde, wordt weerlegd door de mededeeling dat men hier te doen had met een persoon, die tegelijk rijks- en provinciale fondsen onder zich had en daar de afzonderlijke inspecties over beide nooit tegelijk plaats vonden, telkens het tekort in de eene administratie met het geld van de andere tijdelijk wist te dekken. In Indië komt zulk een toestand nog niet voor en mag men verwachten, dat dergelijke fraudes onmogelijk worden als alle afgegeven quitanties door een andere autoriteit geviseerd worden en af te scheuren strooken daarvan ter boeking naar Batavia worden opgezonden. Dat in sommige gevallen bestuursambtenaren, die kassen op de Buitenbezittingen beheeren, zonder die controle moeten werken, acht schrijver met het oog op hunne positie en betere vooruitzichten geen bezwaar en mag geen reden zijn om den maatregel voor het veel belangrijker beheer der speciaal daarvoor aangestelde kashouders achterwege te laten. Eigenaardige mededeelingen over de bestaande leemten in het kasbeheer worden gedaan, waardoor men inderdaad den indruk krijgt, dat eene contrôle op de ontvangsten zeer gewenscht zoude zijn. Dat in deze zaak noch het departement van Financiën, noch de Algemeene Rekenkamer, die sedert meer dan 25 jaren in het bestaande berust hebben, het initiatief zullen nemen, is niet onbegrijpelijk. De schrijver wilde daarom een onpartijdig onderzoek door „Accountants" om uit te maken welke voorschriften beter zijn, de bestaande of die welke hij er voor in de plaats wenscht te stellen. Daar hij evenwel vreest dat, nu men in den tegenwoordigen Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië den in deze materie uitnemend deskundige ziet, de adviezen van andere Nederlanders hem tegenover dezen niet in het gelijk zullen stellen, heeft hij zich naar het buitenland gewend. Dit geschiedde bij een brief van 17 Juni jl. aan den bekenden heer J. Chailley Bert te Parijs. Waar deze o. a. op bl. 10 van zijn bekend werkje „la Hollande et les fonctionnaires des Indes Néerlandaises", den Hollanders lof toezwaait over hunne goede administratie en de nauwgezette studie, die aan hunne wetten ten grondslag ligt, wijst de heer R. v. I. hem op de hier besproken kasadministratie en op het ontbreken van eene regeling van het ontslag van ambtenaren bij de wet, met de bedoeling van dat beheer in het algemeen een anderen indruk te geven. Of het feit dat de Nederlanders vooralsnog op dit speciale gebied administratief te kort zijn gekomen en de onmiskenbaar subjectieve strekking van de andere quaestie, voldoende zijn geweest om het gunstig oordeel van den heer Chailley Bert te wijzigen, blijft vooralsnog de vraag, daar hij op dien brief niet antwoordde. Dat de heer R. v. I. is teruggekomen van zijne vroegere voorliefde „de laver le linge sale en famille", welke hij a. o. vooropstelde in eene noot bij een artikel van zijn hand in *De Indische Gids* van 1890 (II bl. 1595) over de voorschriften zooals zij zijn en moesten zijn, kunnen wij na de ondervonden teleurstellingen eenigszins verklaren, hoewel wij het betreuren. Moge de heer Chailley Bert maar blijven zwijgen, doch hopen wij dat de Indische autoriteiten zich niet door nevenbeschouwingen zullen laten weerhouden, om de zaak der administratieve voorschriften op nieuw ter hand

te nemen en als de controle op de ontvangsten inderdaad zoo gebrekkig is, ze op de meest doeltreffende wijze te regelen, al moest men daarbij ook gebruik maken van de aanwijzingen van een gepensionneerd ambtenaar, die wat zijn opinie betreft, tot dusver in de minderheid geweest is. Bij het belang van zaken, treedt dat van personen op den achtergrond. Intusscheu schijnt dit pnnt blijkens de M. v. T. op de Indische begrooting voor 1903 in N.-Indië in onderzoek te zijn.

* * *

De financiëele toestand van Nederlandsch-Indië en de Solowerken. Die toestand wordt in het *Alg. Handelsblad* van 28 Sept. jl. besproken naar aanleiding van de jongste Indische begrooting. De uitkomsten der afgesloten dienstjaren 1897—1901 geven het blad aanleiding tot de uitspraak dat de financiëele toestand van Indië waarlijk niet ongunstig genoemd kan worden. In gemeld tijdvak is *f* 31,196 984 meer uitgegeven dan ontvangen, maar er is voor ongeveer een gelijk bedrag alleen aan nieuwe spoorwegen besteed. Verder zijn uit de gewone middelen betaald: alle kosten van den Atjeh-Oorlog, geschat op ongeveer 6 millioen 's jaars, dus 30 millioen, irrigatiewerken tot een bedrag van ruim 13 millioen en nog verschillende andere zaken, als de opiumfabriek, de drinkwaterleiding te Soerabaja, telegraphische verbindingen, verdedigingswerken, enz.

Wanneer men aanneemt dat aldus jaarlijks 10 millioen voor buitengewone uitgaven afgezonderd zijn, maakt men zich niet aan overdrijving schuldig. Dit wil niet zeggen dat men de gewone inkomsten met 10 millioen zoude kunnen verminderen of de gewone uitgaven met een gelijk bedrag vermeerderen zonder het financiëel evenwicht in gevaar te brengen, want men mag niet voortdurend rekenen op de winsten met de tinexploitatie verkregen, maar wel blijkt dat de toestand in geenen deele zorgwekkend is te achten en dat men niet behoeft te schromen, hoogere uitgaven te doen voor zaken die de welvaart van land en volk ten goede komen.

Nog verder teruggaande en wel tot 1877, toen de „bijdragen aan het moederland" ophielden, blijkt dat van 1877—91 in het geheel circa 80 millioen meer is uitgegeven dan de gewone middelen opleverden, maar in datzelfde tijdperk is ca. 156 millioen betaald voor de spoorwegen, zoodat er, zonder deze, nog een overschot zou zijn van 76 millioen, ondanks de *groote* uitgaven voor Atjeh, de Bataviasche havenwerken en verder zaken van buitengewonen aard.

Men zou dus, zegt het blad, zonder het financiëel evenwicht in gevaar te brengen, in ieder geval al dadelijk nog 76 millioen, geleend of nog te leenen geld, voor buitengewone uitgaven kunnen bestemmen; de netto-winst op de staatsspoorwegen en het met den spoorweg ter Sumatra's Westkust in het nauwst verband staande Ombilinkolenveld bedroeg in 1900 (het laatste jaar waarvan de uitkomsten bekend zijn) *f* 6.547.915, en is dus voldoende om, gerekend tegen 4 pCt., rente en aflossing van 163 millioen te betalen; van de reeds gesloten leeningen is nu ca. 80 millioen verbruikt."

De bedoelde 76 millioen zijn tegenover de behoeften van Indië geen zeer groot bedrag en men zou volgens het blad verkeerd doen den toestand nu rooskleurig in te zien en dus bijv. te veronderstellen dat Indië niet dringend behoefte had aan eene behoorlijke vereffening der „eereschuld" op de wijze

als van die zijde herhaaldelijk is betoogd, hetgeen voor Indië eene verminderde uitgaaf van den tegenwoordigen rentepost ad 4 millioen 's jaars zoude beteekenen. De bedoelde 76 millioen zouden beschouwd moeten worden als eene reserve, „die niet mag dienen voor uitgaven welke jaarlijks terugkeeren, maar bestemd moet blijven voor noodige openbare werken, die slechts indirect productief kunnen worden genoemd; allereerst voor irrigatiewerken en havenwerken.

„En in dit verband denken wij al dadelijk aan de Solovallei, waarvan de Indische begrooting voor 1903 met geen woord melding maakt. . ."

Iets verder wordt gezegd dat deze werken 28 millioen zullen kosten en dat voor dit geld naar berekend wordt slechts $2^1/_2$ pCt. rente zal worden getrokken. „Maar", wordt gezegd, „door de uitvoering van die werken zou er welvaart, leven en vertier komen in eene uitgestrekte streek; zouden acht honderd duizend menschen afdoende geholpen zijn."

Het doet ons leed dat een blad als het *Algemeen Handelsblad* ten opzichte van een zoo belangrijke zaak nog steeds in dwaling verkeert en wezenlijk meent dat die 800.000 menschen er daardoor zooveel beter aan toe zouden zijn. Er bestaat omtrent de Solowerken eene legende dat, behoudens het bezwaar dat zij zeer duur zullen zijn, op gemakkelijke wijze een groot kanaal gemaakt kan worden, dat overal in een streek met 232000 bouws beplantbaar oppervlakte overvloedig levend water zal brengen en daardoor wijd en zijd welvaart, leven en vertier zal veroorzaken, dat dit kanaal, gepaard aan de verlegging van een altijd lastige en overstrooming veroorzakende rivier, eene geheele streek in den besten toestand van afwatering zal brengen en dat door deze gecombineerde maatregelen een wildernis, bevolkt met armoedige hongerlijdende personen, tot een van de welvarendste streken van Java te maken zal zijn. Om zich een denkbeeld te maken van den werkelijken toestand heeft men als voornaamste bron het lijvig Solorapport, doch het is voor een oningewijde inderdaad moeilijk om hierin den weg te vinden. Wat de uitvoering van het werk in het algemeen betreft, heeft de commissie, waarvan de meerderheid de voortzetting aanbeval o.a. op bl. 296 geschreven: „Stonden wij voor de vraag of tot den hoogen prijs van 38,8 millioen gulden het onderhanden nemen der onderneming mocht worden aanbevolen, ook wij zouden aarzelen of bij alle behoeften, die op voldoening wachten, voor dit exceptioneele werk reeds de tijd gekomen zoude zijn". Op bl. VI der inleiding vindt men omtrent dit laatste punt sub i. opgeteekend: „De in Nederland vertoevende leden der commissie erkennen gaarne, dat hun omtrent de werkelijk zeldzaam omvangrijke beteekenis van het irrigatie-ontwerp voor de Solo-vallei eerst het juiste licht is opgegaan, toen zij zich rekenschap hadden gegeven van de buitengewone afmetingen en hoeveelheden der grond- en kunstwerken." Naar aanleiding hiervan is de vraag gewettigd of bij eene andere stemming der meerderheid deze passages niet, met eene kleine wijziging anders gestyleerd, de waarheid aan den tegengestelden kant even nabij zouden zijn gekomen, of men hier wat de technische zijde van het vraagstuk betreft, niet op de grenzen van het onuitvoerbare staat.

Wij spraken als minderheid van *ernstige risico's*, om dit te motiveeren wijzen wij slechts op het gevaar der hopelooze aanslibbing van de hoofdkanalen als de daar tegen aanbevolen, doch nog nooit beproefde middelen falen; de

buitengewone prise d'eau, de gevaren voor doorbraak bij de 30 syphons onder het hoofdkanaal, waarvan er 18 begroot zijn op gemiddeld $2^1/_2$ ton per stuk, waardoor de toevoer van de geheele streek plotseling voor maanden kan worden onderbroken; de totale buitenwerkingstelling van alle bestaande irrigatie-middelen op kleine schaal; het nog niet beproefde kunstmatige middel om in den Oostmoesson over water te beschikken, enz. enz. Waarlijk als men met een dergelijk werk in Nederland zelf wilde beginnen, bijv. om de Maas bij Maastricht op te dammen ten einde een reusachtig kanaal te voeden om de provincie Drente te irrigeeren, dan zoude zulks al spoedig voor een utopie worden verklaard, maar als het Indië betreft, schijnt men nooit bezwaren te willen zien. Waar het de vraag is om in abstracto te beslissen of een werk hoe omvangrijk ook technisch uitvoerbaar is, hebben wij als ingenieur niet tot de onuitvoerbaarheid willen besluiten; met geld en arbeidskrachten is veel, dat hoogst moeilijk is, wel tot stand te brengen. Wat het evenwel zal in hebben om het in bruikbaren toestand te houden en hoe men bij de uitvoering voor onverwachte moeilijkheden kan komen, die de voltooiïng vertragen, is in een geval als dit door niemand met zekerheid te zeggen, doch de waarschijnlijkheid is zeer groot, dat men met groote tegenvallers zal te kampen hebben en dan vragen wij is het zoo onzekere, in elk geval weinig beteekenende, eerst over 15 jaren of later te bereiken, resultaat die risico waard en doet men niet veel beter om onmiddellijk de handen aan het werk te slaan in het belang van dat gedeelte, de zoogenaamde Bengawan djero, waarop de bekende bl. 31 van het versl. betrekking heeft en waarvan 20.000 bouw beneden zeepeil in al te ongunstige conditie verkeeren, dat is dus circa 8 pCt. van het geheele oppervlak der Solovallei. Met de daarvoor en voor 30.000 bouw iets hooger gelegen gronden benoodigde vergaarkommen, die in staat zullen stellen om in natte jaren als de bandjirs zeer lang aanhouden, het planten tot later uit te stellen, zal een dringende verbetering worden aangebracht. De voorstanders van het utopische plan, cijferen de bestaande wadoek-irrigatie geheel weg, doch dit systeem werd in vroeger jaren zelfs als voorbeeld gesteld aan Grobogan, vanwaar men een bezoek aan Lamongan aanbeval om die wadoek's te bezichtigen.

De lagere gronden langs den benedenloop van de Solo-rivier zouden nog meer geholpen kunnen worden als er gelegenheid was er bij lage rivierstanden het vruchtbare Solowater op te brengen, door eene beweegbare waterkeering in die rivier, waarvoor de uitmonding zoude moeten verlegd worden bezuiden Menari in de straat, teneinde ook in den Westmoesson door grooter verhang het te lang onder water staan der velden te voorkomen.

Daar de verlegging in die richting met betrekking tot de vaarwaters van Soerabaja, evenwel zoozeer indruischt tegen de heerschende denkbeelden en de practijk in de laatste halve eeuw gevolgd, durven wij niet op eene wijziging van die denkbeelden te rekenen en zal van een vermindering der overstroomingen uit dien hoofde en van eene benuttiging van de Solo-rivier op die wijze vooralsnog wel geen sprake zijn.

Hoe de economische gevolgen van het werk uit het verslag niet duidelijk spreken, blijkt uit een ander artikeltje, voorkomende in het *Alg. Handelsblad* van 29 September jl., waarin naar aanleiding van een bericht uit de Solovallei, voorkomende in de Indische bladen wordt gezegd: „De ellendige

toestand waarin genoemde afdeeling verkeert, is sedert lang bekend; men leze slechts bl. 270/71 van het rapport der commissie van advies, betreffende de Solowerken. Die bladzijde opslaande vindt men na een overzicht van de afschrijving der landrente, gedurende het tijdvak 1889—'98 in de verschillende afdeelingen, waarvan gedeelten binnen het Sologebied vallen, voor die streken de vermoedelijke oorzaken van het misgewas opgegeven. Daaruit blijkt, dat de meeste schade geleden wordt door het verloren gaan van zaadpadie of jong gewas door overstroomingen. Voor Rembang, waarvan alleen de afdeelingen Toeban en Bodjonegoro ten deele binnen het gebied vallen, klaagt de resident over het gevaar van het uitblijven van regen bij velden, die alleen van regen afhankelijk zijn, doch vooreerst vallen een aantal dergelijke velden hier buiten het irrigatie-gebied, ten tweede bewijzen de Keningwerken dat in die buurt zulke gronden in den regel een gewas geven, minder onderhevig aan ziekten en eindelijk blijkt uit de afschrijving dat die in de beide genoemde afdeelingen juist niet groot is, de natte jaren 1890/'91 en '96 uitgezonderd, toen veel gewas speciaal in Toeban verloren ging, niet door gebrek aan water maar door overstrooming. In Bodjonegoro zijn deze minder hevig, terwijl zij in de afdeelingen, die tot de residentie Soerabaja behooren, weder belangrijke schade aanrichten. Lamongan klaagt dat het nut der wadoeks beperkt is, maar overigens is het altijd het teveel water dat de groote schade in de lage landen veroorzaakt. In het gebrek aan wadoeks kan worden voorzien, maar tegen de overstroomingen in Toeban zal het Soloplan niets kunnen uitrichten en tegen die in de Bengawandjero-landen is het middel wel voorgespiegeld, maar blijkens hetgeen o. a. op bl. 209 wordt gezegd, is het geheele plan voor dit gedeelte nog niet eens een avant-projet te noemen en staat in elk geval verre achter bij ons denkbeeld.

Wil men inderdaad irrigatie-werken maken, die bij uitvoerbaarheid en redelijken prijs een belangrijke verbetering in een bepaalde streek beloven, men wende bijv. het oog naar Bantam, waarvan een gedeelte in het noorden vermoedelijk voor een 3-tal millioenen guldens uit de Tjioedjoeng is te bevloeien, naar de irrigatie van het zuiden van de afdeeling Djember en volge met belangstelling wat in Tegal wordt gedaan. Vooral ook bestede men het geld aan kleine werken, waar door permanente constructies veel nuttelooze arbeid voor tijdelijke voorzieningen kan worden uitgespaard. Het verhoogen van den post voor irrigatiewerken met eenige millioenen per jaar, zooals het *Handelsblad* wil, is allerminst noodig, als men niet zeker weet dat zij wel besteed worden, daarentegen zullen eenige doelmatig bestede tonnen per jaar voor het beoogde doel veel nuttiger zijn.

* * *

Canon der erfpachtslanden. In het *Alg. Handelsblad* van 22 Sept. jl. wordt naar aanleiding van de toelichting op de Indische begrooting voor 1903 het feit besproken, dat de Indische ontvangsten in 1902, wat den post „afstand van grond" betreft *f* 834.000 beneden de raming zijn gebleven en dat dit hoofdzakelijk het gevolg blijkt te zijn van het onbetaald blijven van den canon van erfpachtslanden. Van 1899 tot 1903 ziet men de raming telkenjare omstreeks 14 ton bedragen en daarop werd in 1900 ruim 8 ton en in 1901 slechts

ruim 6 ton betaald. Met ult⁰. 1897 bedroeg de achterstand in betaling van den „canon ter zake van erfpachtsperceelen" ruim 14 ton; drie jaar later was die het dubbele. Geschat wordt dat op het einde van 1902 de achterstand wel tot 4½ millioen geklommen zal zijn.

„Nu is hier", zegt het blad, „niet te denken aan onwil om te betalen: de fiscus zou de onwilligen wel dwingen; er kan slechts sprake zijn van onmacht. En is het dan niet een zeer bedenkelijk teeken, dat de achterstand steeds naar verhouding grooter wordt en nu reeds meer dan de helft van den canon onbetaald blijft.

Afgescheiden daarvan, — de raming der middelen voor 1903 is stellig 8 ton te hoog".

* * *

De gepensionneerde Regent van Madioen, Raden Mas Adipati Broto di Ningrat (zie onze revue in de Sept.-afl., blz. 1259) heeft blijkens de *N. R. Courant* op nieuw een adres aan de Staten-Generaal gezonden, waarin hij, „met het oog op de massa tijd, gemoeid aan een nauwkeurig in Nederland te houden onderzoek naar requestrants reclamezaak", vraagt „al aanstonds de regeering van Nederlandsch-Indië uit te noodigen om de door requestrant in de maand Maart 1902 aan den procureur-generaal, en in de maand April 1902 aan den officier van Justitie te Semarang ingediende klachten tegen den resident J. J. Donner van Madioen en andere ambtenaren in die residentie, al aanstonds voortgang te willen doen hebben; dan wel: den requestrant, indien zulks mocht blijken, wegens het indienen van valsche klachten tegen ambtenaren niet alleen, maar zelfs tegen den vertegenwoordiger der regeering in de residentie Madioen, voor den bevoegden justitierechter te doen terecht staan".

* * *

Rijtuigbelasting in Groot-Atjeh. In het *Alg. Handelsblad* van 20 Sept. wordt in aansluiting aan hetgeen vroeger gezegd werd over de rijtuigbelasting op Java (zie de revue in de Aug.-afl. blz. 1126) thans eene dergelijke in Groot-Atjeh besproken, welke bij Indisch Staatsblad no. 22 van 1902 werd ingevoerd en speciaal geheven wordt van elk rijtuig, hetzij op twee of op vier wielen dat verhuurd wordt. Eenvoudigheidshalve bedraagt de belasting voor elk soort een zelfde som van *f* 18.— per jaar, die volgens strenge bepalingen wordt ingevorderd. In de Memorie van Toelichting op de Indische begrooting voor 1901 vindt men vermeld dat het voornemen tot de invoering bestond om een bestaanden toestand te sanctioneeren. Daaruit blijkt niet of dan tot dusver art. 58 R. R. niet was in acht genomen. Het totaalbedrag der belasting beloopt ongeveer 1000 gulden per jaar en nu vraagt het blad of het de moeite waard was, om daarvoor eene nieuwe belasting in te voeren, die, een middel van bestaan treffende, economisch onverdedigbaar is.

* * *

Toestanden op Banda. In het *Alg. Handelsblad* van 22 Sept jl. wordt besproken hoe nog in 1892 de toenmalige resident van Ambon schreef dat de noten-cultuur op de Banda-eilanden nog steeds groote winsten afwierp. „Toen", zegt het blad, „waren sedert een twintigtal jaren, alle sporen van vroegeren slavenarbeid en monopolie uitgewischt. Het monopoliestelsel was in 1864 in

beginsel opgeheven, maar er waren nog eenige jaren van overgang geweest. De Indische Regeering had zich royaal getoond: alle vroeger verleende voorschotten werden kwijtgescholden en aan de perkeniers werd geheele vrijheid van cultuur en handel verleend, onder de voorwaarde dat zij voortaan grondbelasting betalen zouden".

Er heerschte welvaart en rijkdom en ook de belasting bracht meer op dan vroeger, doch sedert is ook hier, gelijk bij andere cultures, een crisis gekomen. Volgens opgave van den heer Van Kol in het *Soerab. Hbl.* van 7 Juli is de prijs der muskaatnoten tegenwoordig nog geen derde deel van die welke in 1872 werd behaald. De toestand is verre van rooskleurig geworden. Vele notenperken, met schulden bezwaard, kunnen slechts bij de gratie der geldschieters in handen hunner eigenaren blijven, juist als bij tal van koffielanden op Java het geval is.

Waar de heer Van Kol dezen toestand gedeeltelijk toeschrijft aan de spilzucht der perkeniers, meent het blad dat men lichtelijk onbillijk kan zijn en waar hij verklaart dat „steun uit de schatkist, mits doelmatig aangewend niet achterwege mag blijven", zou men naar het oordeel van dat blad te ver gaan en het vraagt hoe een man als hij er op kan aandringen de kapitalisten te steunen uit de schatkist, wanneer het hun in hunne ondernemingen van handel, landbouw of nijverheid tegenloopt. Of er al of niet een tekort is op de administratie van Banda heeft weinig waarde. Alleen wanneer de billijkheid of het algemeen belang steun uit 's lands kas noodig maken, zoude deze verleend moeten worden, anders niet. De beschouwingen van den heer Van Kol over de in 1872 „ingevoerde belasting op de specerijperken" worden aan eene critiek onderworpen. Waar blijkt dat deze wat de tegenwoordige berekening der productiekosten betreft, te hoog is, daar zal het noodig zijn die te herzien. Er is dan evenwel geen sprake van steun uit de schatkist, maar van onthef fing van drukkend geworden lasten.

* * *

Het derde deel van de Encyclopaedie van Nederl.-Indië. Dezer dagen verscheen de 30ste afl. van dit standaardwerk. Men vindt daarin levensberichten van niet minder dan drie Gouverneurs-Generaal, n. l. Joannes Siberg, Fr. s' Jacob en Sloet v. d. Beele; eenigszins uitvoerige beschrijvingen van Siak, Siboga, Sipirok, Soekadana, enz; de Siboga-expeditie; een levensbericht van Dr. Snouck Hurgronje; een uitvoerig artikel van de hand van Dr. J. C. C. W. van Nooten over Sierplanten en tuinbouw; een artikel over slavernij; een over smeedwerk geteekend met de doorzichtige initialen G. P. R., een over snijwerk van den heer J. A. Loeber Jr., over slangen door R. H. enz. Met deze aflevering is het derde deel compleet. In het bijgevoegde voorbericht herhaalt de heer Joh. F. Snelleman, wat hij na het overlijden van Prof. Van der Lith bij de 26ste afl. schreef en o. a. dit:

„Dat prof. Van der Lith de thans naderende voltooiïng van de Encyclopaedie niet heeft beleefd, betreuren zij vooral die weten, hoe lief hem dit werk was. De redactie die het voortzet en ten einde hoopt te brengen, ziet in een waardige voltooiïng der „Encyclopaedie van Van der Lith" een daad van piëteit".

De omvang van de letter S. maakt het noodzakelijk dit deel bij het woord „Soekapoera" te doen eindigen. Het vierde deel zal nu het slot van deze

letter en de nog volgende letters bevatten, zoomede het supplement en het reeds in deel I toegezegde alfabetisch register, bevattende de namen van belangrijke personen en zaken die in het werk vermeld worden, doch waaraan geen afzonderlijk artikel is gewijd.

* * *

Militaire Apothekers in Nederl.-Indië. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 26 Sept. jl. ontvouwt X. eenige gewichtige bezwaren tegen eene op de koloniale begrooting van 1903 voorkomende: Reorganisatie van den pharmaceutischen dienst in Oost-Indië. In de eerste plaats wordt er op gewezen dat deze benaming, hoewel door het spraakgebruik geijkt, eigenlijk onjuist is. Bij het leger in Indië bestaat een militaire geneeskundige dienst, samengesteld uit een corps officieren van gezondheid, militaire apothekers en militaire paardenartsen. Aan het hoofd staat een officier van gezondheid met rang van kolonel. Het zou dus juister geweest zijn te spreken van een reorganisatie van het personeel of corps der militaire apothekers.

„Volgens de begrooting" zegt de schrijver, „zal deze z.g. reorganisatie bestaan in het terugbrengen van het aantal 42 officieren-apothekers tot 24 en het vermeerderen met 26 onderofficieren-apothekersbedienden. Van de 24 officieren-apothekers zullen twee den hoofdofficiersrang behouden, zooals reeds de formatie sedert 1878 is en ten minste zeven den kapiteinsrang. Tegenwoordig telt men 23 officieren van dezen rang. Het aantal is onbepaald, vermits de apothekers 2e klasse (met den rang van 1en luitenant) recht hebben op bevordering tot 1e klasse of kapitein na tien jaren dienst. Wordt deze regeling, die nauwelijks 25 jaren bestaat en goed voldoet, ingetrokken of gewijzigd, zoodat het aantal kapiteinsplaatsen wellicht tot tien gereduceerd wordt, dan zullen de vooruitzichten in deze loopbaan zoo akelig treurig worden, dat geen jongmensch zich meer zal laten verlokken om zelfs tegen een gratis opleiding — die den Staat 4000 gulden per hoofd kost, behalve de toelage aan den hoogleeraar met het toezicht belast — het ambt van militaire apotheker te kiezen. En zij die het gewaagd hebben, zullen met de kostelooze universitaire opleiding hun voordeel weten te doen en te gelegener tijd zich aan hun tienjarige verbintenis onttrekken. Niet zelden komen zij dan nog ten laste van de pensioenkas.

„Hoe men op deze paragraaf der begrooting 7400 gulden 's jaars denkt te bezuinigen, is ons niet duidelijk, zelfs al werd de opleiding voor militaire apothekers te Utrecht morgen aan den dag opgeheven. Maar nog minder klaar staat ons voor den geest, hoe men is gekomen tot het voorstel om voor een bezuiniging van deze luttele som een wetenschappelijk gevormd personeel voor een groot deel te willen doen vervangen door een categorie van personen, die slechts lager onderwijs hebben genoten en waarvan het nut voor Indië en vooral in het leger zeer betwijfeld mag worden. Waaraan Indië vooral behoefte heeft, is kennis, goed onderwezen menschen op verschillend gebied, die door hun open blik en breede ontwikkeling in het belang van land en volk nuttig werkzaam kunnen zijn. Dit zullen de apothekers doen, die studie gemaakt hebben van natuur-, schei-, plant-, dier- en mineralenkunde. Het doel dat ook wijlen de hoogleeraar G. I. Mulder en de hoogleeraar dr. H. Wefers Bettink met hun vorming van miltaire apothekers beoogden.

„Aan deze eischen zullen de onderofficieren-apothekersbedienden niet kunnen voldoen. Zij zullen land en volk niet ten goede komen en voor hulp in de militaire apotheken zijn zij bepaald onnoodig. Ook voor deze personen zelf is de positie niet gewenscht. Zij zullen zich in de Indische samenleving diep ongelukkig gevoelen. Geen soldaat van beroep zijnde, zullen zij het gevoel hebben van een paria, die zich in de kazerne of cantine niet thuis gevoelt en in andere kringen niet ontvangen wordt. Het gevolg daarvan zal zijn, dat het aantal afgekeurde en gegageerde onderofficieren, die nog nauwelijks zes jaren in de koloniën gediend hebben, aanmerkelijk zal toenemen. Of, wanneer zij in Indië blijven na het einde van hun verbintenis, zullen zij het aantal proletariërs in den vorm van kwakzalvers, zoo niet erger, nog grooter en door hun halfweten veel gevaarlijker maken.

Uit een ethisch zoowel als uit een financiëel oogpunt kunnen wij deze z.g. reorganisatie niet toejuichen. Ook hier zal de ondervinding leeren, dat de zuinigheid de wijsheid bedriegt en zal men het later wellicht betreuren, dat het gebouw — al is het slechts een bijgebouw van den militairen geneeskundigen dienst — vóór meer dan vijftig jaren gesticht door den beroemden hoogleeraar G. I. Mulder, ter besparing van een bagatel gelds omvergeworpen werd".

Ten slotte bespreekt de schrijver de in uitzicht gestelde toelage voor militaire apothekers, voor diensten te bewijzen ten behoeve van den burgerlijke geneeskundigen dienst, waaromtrent de Minister nog inlichtingen uit Indië verwacht. Deze inlichtingen acht hij overbodig, daar de zaak reeds sedert veertig jaren bijna voor iedereen open en bloot ligt. Hij geeft daarbij een overzicht van het vele werk dat de militaire apothekers in het belang van de inlandsche bevolking ten behoeve van den burgerlijk geneeskundigen dienst verrichten, omdat er geen burgerlijke ambtenaren-apothekers bestaan, en noemt ook de kostelooze verstrekkingen aan de halfbloed-proletariërs, die door hen gereed gemaakt moeten worden.

Gratificaties of declaraties genieten zij daarvoor niet en waar de militaire apothekers zich in hunne verwachtingen moreel en financiëel teleurgesteld zien, behoorde eene vergoeding voor werkzaamheden, welke zij aan hunne verplichtingen vreemd achten, niet te worden aangemerkt als gunst, maar als recht.

* * *

Het Handelsblad en de heer Van Kol. In de Minahassa is het opschrift, waaronder het *Alg. Handelsblad* van 29 Sept. l.l. bespreekt het onderzoek door den heer Van Kol aldaar ingesteld naar de heerschende verhoudingen en toestanden, en het acht het geen wonder dat zijne meening omtrent het een of ander, tot dusver slechts gegrond op hetgeen hij van anderen vernam, daarbij wijziging onderging. De zelfverdediging ter zake, welke genoemde heer aan zijn artikelen in het Soer. Hbl. van 8 Aug. en volg. laat voor afgaan, wordt dan ook geheel onnoodig geacht, hoewel zij met instemming door het blad wordt aangehaald. Reeds generaal Knoop zeide dat het beter was inconsequent dan onverstandig te zijn. Dat de heer Van Kol, niet in zijn eigen onfeilbaarheid geloovende, naar Indië is gegaan om zich van sommige onderwerpen beter op de hoogte te stellen, strekt hem tot eer, niet minder

dan hij de uitkomsten openhartig mededeelt, ook al zijn die met zijn vroegere meeningen in strijd. Een andere vraag is of de thans door hem verkondigde stellingen voor bestrijding vatbaar zijn. Terloops wordt hem gewezen op zijn gemis aan scherp onderscheid tusschen meening en beginsel. Hij blijft den Atjeh-oorlog onrechtvaardig achten en het afwentelen der kosten op den Javaan prostitutie onzer nationale eer, al erkent hij, dat terugtrekken een onmogelijkheid is geworden en de oorlog zijn einde nadert. Het blad zoude niet aan beginselverzaking denken, ook al ware de heer V. K. door argumenten van de andere zijde van het tegendeel overtuigd.

„De waarheid en het recht te dienen, is een schooner taak dan aan eenmaal verkondigde opvattingen à tort et à travers vast te houden; of de Atjeh-oorlog onrechtvaardig was of niet, heeft met sociaal-democratische, liberale, anti-revolutionnaire, katholieke beginselen niet te maken, — deze vraag wordt beslist door de feiten, die tot de oorlogsverklaring aanleiding gaven, tot zekere hoogte ook door het vertrouwen dat men in de leidende staatslieden meent te kunnen stellen."

Terugkeerende tot de Minahassa is het blad van oordeel dat het verblijf van den heer Van Kol aldaar ontegenzeggelijk veel nut heeft gesticht, in de eerste plaats en vooral omdat de verhouding des lands tegenover ons bestuur thans beter dan ooit te voren is afgebakend. Het wijst er op hoe in een contract van 1679 de hoofden aan de O. I. Compagnie verklaarden, deze als hun wettig en eenig opperheer te erkennen, waarbij zij als goede, oprechte en getrouwe *onderzaten* der Compagnie werden aanvaard, terwijl in latere contracten steeds van *bondgenooten* wordt gesproken. Daar het de Compagnie niet te doen was om uitbreiding van de bestuurstaak, was het verschil in werkelijkheid minder groot dan het scheen. Aangetoond wordt dat van bepaalde rechtsverkrachting onzerzijds geen sprake was, doch het is ook duidelijk dat van de zijde der hoofden in de Minahassa anders geredeneerd werd en aldus sedert tal van jaren de eene meening tegenover de andere stond en het schijnt de groote verdienste van den heer V. K. dat hij ze tot elkander heeft gebracht.

„Wanneer — zoo legde hij aan hoofden en bevolking den toestand uit — gij slechts bondgenooten zijt, dan behoeft gij geene belasting te betalen, maar dan betaalt het Indische gouvernement ook niets voor u: geen rechtspraak, geen scholen, geen Nederlandsche ambtenaren; dan wordt de Minahassa geheel overgelaten aan eigen krachten, — alleen in geval van oorlog zouden de Minahassa en het Indisch bestuur elkander bijstaan. Zoudt gij met zoodanige opvatting der verhoudingen winnen?

„Neen, werd algemeen getuigd. Een der hoofden wees er op, dat ontwikkeling, beschaving, Christendom weder zouden verdwijnen, dat het land weder zou terugzinken in den modder en de duisternis van voorheen . . . Een ander verklaarde dat de Minahassa allerminst zelfstandigheid wenschte, — het verlangde slechts een deel van Nederland te zijn, dat het land heil heeft gebracht . . . „Eenparig was de instemming, daverend het applaus dat volgde". . .

„Een der grootste volksvergaderingen, ooit in de Minahassa gehouden, heeft aldus duidelijk gesproken; de heer Van Kol trekt daaruit te recht deze slotsom:

Wat rechtens de verhouding is, kan voortaan blijven rusten, — men wil leven onder één vaan, vormen één deel van Indisch Nederland."

„Dit is," meent het *Hbl.*, „een politiek resultaat; de heer Van Kol heeft bijgedragen tot de versterking van de „vriendschap" tusschen het deel en het geheel, — hij heeft daarmede beiden een dienst bewezen."

Omtrent de domeinverklaring in 1877 van de woeste gronden in de Minahassa blijkt thans, dat zij in geen enkel opzicht den kleinen man heeft benadeeld. Met deze toelichting heeft de zaak veel van haar vroeger belang verloren en is het goed er in te berusten.

Ten slotte zegt het *Handelsblad* omtrent de houding van den heer Van Kol het volgende:

„Dit stuk was reeds geschreven toen „Het Volk", van 27 Sept. verscheen: wij vinden in den aanval, door den heer Van Kol daarin op ons gericht, geen aanleiding tot wijziging.

„De heer Van Kol vergist zich, wanneer hij meent dat wij hem sinds jaren vijandig zijn. Wij hebben er steeds naar gestreefd over zijne geschriften een onpartijdig oordeel te vellen, wanneer wij het met hem eens waren, verzwegen wij dat niet. Onze critiek — verscheidene nos. van ons blad in den loop dezes jaars kunnen dat bewijzen — ging nooit de perken der welvoegelijkheid of betamelijkheid te buiten.

„Wij kunnen toch waarlijk niet gelooven, dat de heer Van Kol dergelijke critiek niet verdragen kan".

* * *

Inaugureele rede van Prof. Mr. J. E. Heeres. Op den 1en October 1902 aanvaardde Mr. J. E. Heeres het hoogleersambt in de faculteit van letteren en wijsbegeerte — meer in het bijzonder in de Indische geschiedenis en de historie en methode der zending — aan de rijksuniversiteit te Leiden met eene redevoering over „Belang en minderwaardigheid".

Blijkens de verslagen door de dagbladen van die rede gegeven, begon de spreker te wijzen op het heuchelijk feit dat door alle partijen in de volksvertegenwoordiging de opvatting gehuldigd wordt, dat bij het bestuur van Indië het belang der inlandsche bevolking op den voorgrond behoort te staan. Vooral den beoefenaar onzer koloniale geschiedenis, die in zijn verbeelding langs den langen weg van een drietal eeuwen, door onze koloniale staatkunde afgelegd, terugziet en zich herinnert hoe vroeger die staatkunde berustte bij mannen, die zeilden op het kompas der begeerlijkheid, treft in sterke mate de tegenstelling van toen en nu. In de koloniale staatkunde onderscheidt spreker twee groepen van factoren, die van het belang en van de waardeering. De eerste groep is weder te verdeelen in de belangen van het moederland en die van de bezittingen of koloniën. Daar het moederland de domineerende macht is, komt het hierbij in de eerste plaats aan op de vraag, welke grenzen het wenscht in te ruimen aan zijn eigenbelang, waardoor de behartiging van het belang der inheemsche bevolking tot zekere grenzen wordt teruggebracht. Bij het afpalen dier grenzen door den Europeaan en bij den indruk, daardoor op den inlander gemaakt, weegt zeer zwaar de appreciatie van den een door den ander. Dit leidt van zelf tot de tweede groep van factoren, waarbij dubbel zwaar weegt wat de Europeaan over den

inlander denkt. In de eerste phase onzer koloniale staatkunde, die der Oost-Indische Compagnie, was het belang van den inlander volkomen ondergeschikt aan dat van die machtige vennootschap. De staatkunde dat het laatste het best gediend was door de vestiging en later door het behoud van het monopolie, bepaalde de belangen van het moederland en van den inlander volkomen in het voordeel van het eerste, waardoor helder in het licht trad dat slechts één belang gold in de Compagnie, n.l. het eigenbelang. Deze staatkunde is langen tijd bestendigd tengevolge van den geringen dunk, welken de Nederlander destijds had van den hem onderworpen bewoner van het oosten. Deze minachting is niet alleen een uitvloeisel van den tijd of van de mindere innerlijke beschaving dergenen, die toen naar Indië trokken, maar grootendeels eene uiting van eene diep gevoelde superioriteit van eigen ras, van eene even diep besefte inferioriteit van den Oosterling vergeleken met den Europeaan. Er bestond eene meening van minderwaardigheid niet zoozeer individueël maar voor al de Nederlanders als vertegenwoordigers van hun gemeenschap tegenover de andere zoo geheel verschillende gemeenschap, die zij in het Oosten aantroffen. Juist deze meening is het geweest, welke de belangen van het moederland zoozeer op den voorgrond plaatste. De spreker waarschuwt echter tegen overdrijving, want er zijn bladzijden in de historie, die er op wijzen, dat de daden dikwijls veel zachter waren dan de woorden. In de 17de eeuw komen er zachter gevoelens, de kerstening van sommige streken en het inlandsch onderwijs, dat o.a. op Ambon in het midden dier eeuw reeds een zekere bloei genoot, werkten ten goede. Doch die meerdere waardeering kwam nog altijd meer voort uit algemeen humane begrippen, uit medegevoel dan uit een gelijkwaardigheidsgevoel; daarvoor stond men nog te ver uit elkander. Waar zich teekenen voordoen om den inlander stoffelijk en zedelijk op te heffen, ziet spreker minstens evenveel motieven van staatkunde en eigenbelang als begrip van moreelen plicht, van altruïsme. Naarmate het gezag der Compagnie hechter gevestigd werd, was een optreden als in den aanvang minder in haar staatkunde noodig en zachter werd steeds haar druk. Later werd zij zwakker en moest men lijdelijk optreden. Wel flikkerden de oude gevoelens somtijds op, getuige de Chineezenmoord in 1740, maar over 't algemeen worden, naarmate de 18de eeuw haar einde naderde, zachtere, meer humane gevoelens in het beschaafde Europa gangbaar, die ook aan de niet-blanke bevolking van den Archipel ten goede kwamen.

Als een der eerste uitingen van die humane denkbeelden moet wel beschouwd worden de groote beweging in Engeland tegen den slavenhandel. In ons land is de oprichting van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap in 1797 te Rotterdam een stap geweest in het zedelijk en geestelijk belang van den inlander. Toen de Staat kort daarop in de plaats der Compagnie trad, werd de belangengrens tevens anders getrokken, want deze was in de eerste plaats bestuurder, geen koopman. Met recht mocht verwacht worden dat het dien Staat niet te doen was om directe winsten, doch dat hij zou trachten gelijkelijk de belangen van al zijn burgers te behartigen. In de tweede plaats zouden de zegevierende beginselen der Fransche revolutie hun invloed gaandeweg gaan uitoefenen, al bleef in 1795 en nog daarna voorloopig alles bij het oude, want de Compagnie-mannen, die toen nog te Batavia de leiding der regeering hadden, wilden van de leer van vrijheid en gelijkheid niet weten. Vooral

bij het vraagstuk der slavernij kwam het verschil tusschen de gemakkelijke theorie en de moeilijke practijk nog sterker aan de orde.

Vond men het egoïst optreden ten voordeele van zich zelf niet onnatuurlijk, aan de grenzen der 18e en 't begin der 19e eeuw voelde men behoefte het te verdedigen. Maar juist door het te willen goed praten zag men dat het niet goed was. Er was wrijving gekomen in de denkbeelden omtrent onze koloniale politiek en daarmede was tegelijkertijd de bijl gelegd aan den wortel dezer baatzuchtige staatkunde. Spr. stond geruimen tijd stil bij het rapport „der Staatscommissie tot de Oost-Indische zaken" dat alweder in hoofdzaak liep over de vraagpunten belang en minderwaardigheid en slechts sprak over Java en den Javaan. Hoewel onderteekend door Dirk van Hogendorp, bevat het rapport weinig van diens denkbeelden. In tegenstelling met het lid Nederburgh, een voorstander van de politiek der Compagne, was Hogendorp een aanhanger van geheel andere denkbeelden en vooral gekant tegen den gedwongen arbeid, die de Javanen maakten tot „slaven of lastdieren". Hij wilde den Javanen grond in eigendom of erfpacht geven, de verplichte leveringen zien verdwijnen en daarvoor in de plaats regelmatige belastingen geheven zien als bijdrage der Javanen in de kosten van het bestuur.

De voorstanders van dwangarbeid verdedigden dezen met de meening, dat de Javanen aan den arbeid gehouden moesten worden, omdat zij van nature lui waren. Van Hogendorp's meening stond hier lijnrecht tegenover; hij vond, dat men oorzaak met gevolg verwarde, en dat wat men luiheid van den Javaan noemde, was het droevig besef bij hem, dat zijn krachtsinspanning hem onder het heerschend stelsel geen daaraan geevenredigde belooning gaf. Aan de ontkenning van minderwaardigheid van den Javaan sluiten zich zijn overige denkbeelden aan, als vrijheid van persoon, van arbeid, van handel, zelfs ziet hij in de toekomst staatkundige rechten en vrijheid voor hen aanbreken.

Het rapport der Commissie en het daarop gebaseerde regeeringsreglement huldigden geheel andere denkbeelden, maar al mochten die van Van Hogendorp niet door haar gedeeld worden, zij bleven leven en gingen voort hun invloed uit te oefenen. De jaren van 1816—'30 waren eene periode van stelsels, van wisselingen, van proefnemingen. Het had er in de dagen van de Commissarissen-generaal allen schijn van dat de richting die thans, bijna eenparig, als de juiste wordt erkend, zoude worden gevolgd. De hoop, welke zij, die met van Hogendorp, Raffles, Muntinghe en Sloet eenstemmig dachten, koesterden dat de politiek in het vervolg de nieuwe banen zoude blijven volgen, is niet verwezenlijkt.

Op dien tijd volgden de weifeljaren van Van der Capellen en het optreden van Van den Bosch, den schepper van het cultuurstelsel, een stelsel dat, hoe men daarover op zichzelf oordeele is en blijft de felle reactie tegen wat in de lijn lag door Dirk van Hogendorp aangegeven.

De belangen van het moederland werden verder het richtsnoer onzer koloniale staatkunde, de meening van de minderwaardigheid van den inlander werd weder aangenomen.

De oppositie tegen de beginselen van het cultuurstelsel was al spoedig duidelijk merkbaar. Met welken uitslag? De woorden, waarmede spr. zijn rede aanving, gaven daarop reeds het antwoord. Zij bevatten de verzekering, dat thans die beginselen niet meer worden gedeeld, althans niet verdedigd: dat

daaraan tegenovergestelde denkbeelden in practijk zijn en worden gebracht zij het dan onvolkomen; zij bevatten beloften voor de toekomst.

* * *

Zaadwisseling bij Java's rijstcultuur. In het *Alg. Handelsblad* van 30 Sept. jl. wordt met terugzicht op de besproken proeven van den regent van Modjokerto (zie onze revue in de Oct.-afl. bl. 1421) gewezen op eene pessimistische correspondentie ter zake in de *Locomotief*, waarin o. m. gevreesd wordt dat de Carolinarijst ook haar „ziekten en plagen" kan hebben en het antwoord daarop: „misschien wel, misschien mislukken de proefnemingen ten slotte; maar misschien ook niet, — en zou dan niet *veel* gewonnen zijn?" Er is reden om te blijven hopen op middelen tot aanzienlijke verhooging der rijstproductie. „En als zaadverwisseling", zegt het blad, „eens een der middelen was, zou het dan niet, desnoods, op den weg der Regeering liggen om door gratis verstrekking van buitenlandsche zaadpadi die productie te doen toenemen, waarvan ook zij in den vorm van landrente ruime voordeelen plukken zou?

Men heeft tot nu toe steeds proeven genomen met zaadpadi uit andere residentiën; de Soerabajasche p a d i a n d e h viel, zoo lezen wij, in Tjaringin zeer in den smaak. Op Madura wordt zaadverwisseling bevorderd door de oprichting van de z. g. bibitpassers, enz Hoe kan men dan meenen, dat de inlanders à p r i o r i van ruimer zaadwisseling niet gediend zouden zijn?

Elke poging om de veel te lage productie (24 picols per bouw) hooger op te voeren, moet met ingenomenheid worden begroet, en niet vooraf met allerlei „bezwaren" worden verdacht gemaakt."

* * *

Bronnen van Welvaart op Java. In het ochtendblad van denzelfden datum geeft het *Alg. Handelsblad* eene meer uitvoerige beschouwing over dit onderwerp, waarin er op gewezen wordt hoe bij herhaling van bevoegde zijde het hooge belang van de suikercultuur voor Java in het licht is gesteld. Men heeft met cijfers aangetoond, dat het product dier cultuur is het voornaamste uitvoerartikel van geheel Indië, een groote factor voor het bestaan van middelen van vervoer, invoerhandel enz. Een belangrijk deel der bevolking is er bij geinteresseerd en het zoude inderdaad een ramp zijn als de suikercultuur tengevolge de buitenlandsche concurrentie tot ondergang mocht worden gedoemd. Het evenwicht zoude verbroken zijn en het zou langen tijd duren, voordat het hersteld was. Met dat al kan het blad bezwaarlijk toegeven, dat de geheele toestand van Java van het bestaan der suikercultuur afhankelijk is, dat Java, zooals Mr. N. P. van den Berg het meermalen heeft uitgedrukt, eene „armlastige kolonie" zou worden, wanneer de suikercultuur verdween. Waar suiker groeit kan ook padie groeien en de Javaan zoude slechts derven hetgeen de eerste meer opbrengt. Wel zou de geheele *Europeesche* handel een schok krijgen, die zij, althans in een gedeelte van Java, moeilijk te boven zou komen. Uit de cijfers hoeveel grond in de landrente is aangeslagen en hoeveel met suiker als 1e of 2e gewas wordt beplant, blijkt aan de eene zijde dat de suikercultuur onder gunstige omstandigheden voor groote uitbreiding vatbaar is, maar ook dat zij wel voor sommige streken, maar niet voor Java als geheel, een levensbelang is.

Overtuigd als het blad is dat zij voor den inlander voordeeliger is, wenscht

het dat als die gunstige omstandigheden zich voordoen, zij meer en meer een belangrijke bron van welvaart voor Europeanen en inlanders beiden, een oorzaak van levendigen handel en vertier moge worden. Maar een gewest kan zeer goed welvarend zijn, zonder suikercultuur. Dat bewijzen op de Buitenbezittingen Palembang en de Lampongs, op Java Bantam en de Preanger. De uitspraak van den heer Schmalhausen op bl. 1045 van de Aug. afl. der *Indische Gids* wordt overdreven geacht. Eene vergelijking wordt gewaagd met de Twentsche katoenindustrie. Het zou eene ramp zijn als deze teniet ging; men zou niet alleen in Twente, maar ook in verschillende opzichten daar buiten, de nadeelige gevolgen ondervinden; maar met dat al kan men toch niet zeggen dat het „wel en wee" van een volk van ruim 5 millioen zielen grootendeels van die eene industrie afhankelijk is!

Dat Java grootendeels drijft op die eene cultuur kan het blad onmogelijk onderschrijven. Ook Ceylon ging niet onder, toen het voornaamste uitvoerartikel, de koffie, door de bladziekte werd vernietigd.

In de residentie Bantam bestaat geen suiker- en geen noemenswaardige koffiecultuur en toch is dat gewest ondanks de groote rampen, die het van 1880—1888 doorleefde, welvarend. Dit wordt aangetoond door mededeelingen uit het bekende door den heer F. Fokkens bewerkte Eindrésumé van het onderzoek naar de verplichte diensten der Inlandsche bevolking (zie het Eerste ged. Heerendiensten, Tweede Stuk bl. 29 e. v.). „Bantam bewijst — van hoeveel belang in verschillende opzichten de suikercultuur op Java moge wezen — dat het „wel en wee" der bevolking van „bijna 30 millioen zielen" daarvan allerminst afhankelijk is, of althans behoeft te zijn. De suikercultuur is één bron van welvaart, maar er zijn nog vele andere ook."

* * *

Java's zeevisscherij. In het *Alg. Handelsblad* van 4 Oct. j.l. geeft het meermalen besproken artikel van den heer Schmalhausen aanleiding om ook dit onderwerp ter sprake te brengen. Waar deze sprak van het verloopen der visscherij alleen op grond van het feit dat aan gedroogde en gezouten visch jaarlijksch voor enkele (6 à 7) millioen guldens wordt ingevoerd, meent het blad dat bijv. onze landbouw ook niet „verloopen" is, al neemt de invoer van graan toe. Om zich eenige zekerheid omtrent deze quaestie te verschaffen, heeft het blad nagegaan wat de economische verslagen van 1891 (na deze zijn er geen meer openbaar gemaakt) over het onderwerp mededeelen; na dien tijd is weinig verandering in dien toestand gekomen.

Uit de medegedeelde berichten blijkt dat in Bantam in geen geval achteruitgang is te constateeren, dat in Batavia de vischvangst aan de strandbevolking een goed middel van bestaan oplevert; dit is ook het geval in Krawang, waar echter de vischrijkdom eenigszins afneemt. In de Preanger is het zeevisschersbedrijf beperkt, maar de zoetwatervisscherij een belangrijke tak van industrie. In Cheribon neemt het getal visschers steeds toe. In Tegal is de vischvangst een bron van welvaart, hoewel vooruitgang niet merkbaar is. In Pekalongan is zij behalve in het oostelijk deel van het kustgebied, waar het klimaat ongezond is, vrij sterk ontwikkeld en behoort tot de meest winstgevende bedrijven. In Semarang wordt boven de strandvisscherij de meer winstgevende in open zee verkozen, hoofdzakelijk voor plaatselijke

consumptie, doch ook voor uitvoer naar de Vorstenlanden. De visch wordt evenwel schaarscher, hetgeen o. a. wordt toegeschreven aan het verdwijnen van het kreupelbosch aan de kust, de geliefkoosde broedplaats. Te Japara wordt eene vermindering in het aantal en gehalte der vaartuigen aan gebrek aan hout toegeschreven. Met betrekking tot Rembang haalt het blad eene verklaring aan, die in strijd is met hetgeen op bl. 1040/41 van de Aug.-afl. voorkomt. Zij luidt: „De zeevischvangst is er vrij wel stationnair, ten deele wellicht omdat door de slechte communicatie te land het afzetgebied beperkt is, maar waarschijnlijk ook omdat vele visschers hier, die stoute zeevaarders zijn, en verre tochten ook in open zee durven maken, dikwijls meer voordeel genieten door hunne medewerking te verleenen bij den opium-smokkelhandel". In Banjoemas leverde de zeevisscherij in 1890 vrij groote voordeelen op, in Bagelen daarentegen is er te veel branding op de kust. Dit laatste geldt ook voor de Vorstenlanden en Madioen. Van Kediri wordt daarentegen gezegd dat de visscherij aan het zuiderstrand (op Trenggalek) eene grootere uitbreiding zoude krijgen indien de communicatiemiddelen sneller vervoer toelieten. In Soerabaja wordt geklaagd over de weinig loonende vangst aan de kusten, daar deze door aanslibbing en andere (onbekende) oorzaken door de visschen blijkbaar geschuwd worden. De opbrengst wordt echter voldoende genoemd. In Pasoeroean en Probolinggo wordt veel werk van de visscherij gemaakt, maar men beweert dat de vischrijkdom achteruit gaat, vooral door het afvisschen met ondoelmatige netten. Ook in Besoeki is aan de oostkust de visscherij hoofdbedrijf, maar vooruitgang is niet te bespeuren. Hetzelfde wordt van Madoera gezegd.

„Wanneer men", zegt het blad, „nu vraagt, welke indruk bovenstaand kort overzicht maakt, dan is het antwoord: de vischvangst is over het algemeen een voornaam middel van bestaan voor de strandbewoners, behalve aan de vrij onherbergzame Zuidkust — maar zij wordt min of meer bedreigd door de roofvisscherij". Een onderzoek ter zake aan Dr. J. F. van Bemmelen opgedragen, werd door diens vertrek naar Europa gestaakt, en voorzoover is kunnen worden nagegaan, niet hervat.

Alles te zamen genomen schijnt de toestand nog als voor tien jaren. „*Als* er sprake van mocht zijn — niet van „verloop", maar van eenige vermindering van bedrijf, dan kan de reden daarvan niet zijn dat de visschers in een of twee residenties geen hout voor hunne prauwen kunnen koopen, maar alleen deze: door de netten met kleine mazen wordt veel „nest" vermoord". Het blad vraagt of de Indische Regeering na het vertrek van Dr. van Bemmelen hieraan nooit meer hare aandacht heeft gewijd.

* * *

De pacificatie van Atjeh. In een ingezonden stuk in het *Vaderland* van 21/22 Sept. jl. wordt door een oud-officier, zich teekenend Brutus (l'homme sourd) naar aanleiding van de reis van den heer Van Kol naar Atjeh het een en ander over het doel en de waarde van die soort van inspectie in het midden gebracht en vervolgens protest aangeteekend tegen de uitspraak dat de oorlog in Atjeh uit zoude zijn.

„Neen", zegt deze schrijver, „de Atjeh-oorlog is *niet* uit.

„Wel is het voormalig oorlogsterrein veilig te noemen, dat zij zoo! Maar

het verzet heeft zich in volle, herlevende kracht verplaatst naar de zijde van het Oostelijk en Zuidoostelijk gelegen Hinterland, alwaar de vijand, uitwijzende de vele laatste ongunstige berichten, het ons nog altijd even moeilijk maakt als vroeger in het nu veilige gebied, waar men den heer V. K. de teleurstelling heeft weten te bereiden, dat aan zijn wensch om toch ook eens beschoten te worden, niet is voldaan.

„Wil men al toegeven, dat onder den tegenwoordigen bevelhebber in Atjeh betrekkelijk veel ten goede is gekeerd, niemand kan instemmen met dat „Uit zijn van den oorlog", wanneer men telkens maar al te te lange lijsten van gesneuvelden en gewonden in de Indische berichten te lezen krijgt en den gang van zaken in Atjeh raadpleegt".

De schrijver stelt vervolgens de vragen of het einddoel onderwerping is en door welke middelen dat einddoel is te bereiken.

Eene onvoorwaardelijke onderwerping acht hij in een afzienbaren tijd niet te bereiken, omdat de geschiedenis genoegzaam bewezen heeft dat het Atjehsche volk zich niet *wil* onderwerpen. Een totale onderwerping is in de nieuwe geschiedenis zoo goed als onbekend. Die dat wil brengt de overwonnenen tot wanhoop en, het einde is niet te overzien. Dat hebben wij in Atjeh gewild en schijnen het nog te willen. Het doel is daar voorbijgestreefd en de schrijver is beslist overtuigd dat het wapengeweld moet ophouden, dat de agressieve weg moet worden verlaten om naar eene meer vreedzame oplossing te zoeken.

Hij acht het een misslag, dat wij den pretendent-Sultan zonder genade à outrance vervolgen en ons daartoe steeds verder van onze basis, het nu veilige Groot-Atjeh verwijderen. Die vervolging is in zijn oog agressie en hij meent dat men had moeten inzien dat de pretendent na den dood van den Sultan, dien wij den oorlog in 1873 aandeden, de wettige vorst van Atjeh is. Deze laatste, in dit artikel voorgesteld als de vader, moge door zijne weerbarstige houding, door verkeerden raad geleid en bouwende op fictieve hulp van buiten de oorlog hebben uitgelokt, de zoon, toen een kind, had van de schuld des vaders, geen dupe mogen worden gemaakt. Zag men al in eene schikking met zijne voogden voor ons prestige eene te gevaarlijke zaak, met de meerderjarigheid hield dit bezwaar op. Toen kon de Nederlandsche regeering met hem, den door zijn hoofden erkenden Sultan als pair onderhandelen. Deze redeneering wordt in een later ingezonden stuk in zooverre door Brutus gerectificeerd, dat de pretendent-Sultan niet is de zoon van den vroegeren Sultan. De tegenwoordige pretendent is Toeankoe Daoed, kleinzoon van een in 1870 overleden Sultan Mansjoer Sjah, in 1874 8 à 9 jaar oud, doch die bij zijne meerderjarigheid door het Atjehsche volk als wettig Sultan erkend werd.

De schrijver wenscht verder in het oog te doen houden dat de Oostersche vorsten zoowel wereldlijk als geestelijk hoofd zijn in hun gebied.

In de eerstgenoemde hoedanigheid kan hun macht door invloedrijke hoofden of door hunne omgeving belangrijk worden bekort, maar als geestelijk hoofd zijn hunne rechten onaantastbaar, omdat zij die aan den Koran ontleenen. De onderdaan erkent hem als zoodanig; het is een legitimiteitsquaestie, en wie daaraan tornt, die heeft het volk willens of niet willens tot vijand. Waar wij de macht in handen hadden om hem onze voorwaarden voor te schrijven, had men de diplomatieke taktiek moeten volgen om met den

meerderjarigen pretendent te onderhandelen en hem een gunstige vrede moeten afdwingen, waartegenover hij uit onze hand den altijd vurig begeerden titel van door ons erkend Sultan, als eene genade onzerzijds tot vergoeding ontving. Zoo hebben wij bijna overal gedaan. De schrijver kent de redenen niet, welke aanleiding hebben gegeven om in dit geval met de traditioneele diplomatie in Indië te breken, maar hij vermoedt haar wel. Hinken op twee of meer gedachten; afbreken door den een, wat door den ander is opgebouwd; onkunde en verkeerde adviezen; een kinderachtig vasthouden aan ons prestige; en wellicht nog andere bijkomende motieven, waarover de schrijver niet wil uitweiden. Wel doet hij dit nog in algemeene bewoordingen over de schade die dat prestige wezenlijk geleden zou hebben, om daarna tot het besluit te komen dat de grootste ramp, die ons in Atjeh getroffen heeft, de dood is geweest van den laatsten sultan. Ware hij blijve leven, dan was er waarschijnlijkheid geweest dat hij na de inneming van den Kraton tot onderwerping ware toegenaderd. Wat toen niet kon, omdat het noodlot hier sprak, kon wel toen zijn „zoon" (lees wettige opvolger volgens de rectificatie) meerderjarig was geworden, enz. De grootste fout, die wij sedert in Atjeh begingen, is dezen weg niet te hebben gevolgd. De schrijver meent dat zoo èn Regeering èn Volksvertegenwoordiging niet helderziend genoeg zijn om de uit de lucht gegrepen stelling de oorlog is uit „eenvoudig ter zijde te leggen tot tijd en wijle de fouten in Atjeh haar bevestigen, zij zich een vreeselijke teleurstelling zullen bereiden." Zonder die volgens hem noodlottige leus zouden er ten minste (denkelijk) maatregelen beraamd worden om òf den bevelhebber in Atjeh de beschikking te geven over op zijn zuinigst berekend het dubbele der thans onder zijn order staande troepenmacht, òf men zoude onze oude tactiek trachten te volgen om, wat de schrijver het meest aan te bevelen vindt, alsnog met den pretendent te gaan onderhandelen over het herstel van het sultanaat.

Het bovenbedoeld artikel en een vorig getiteld Van Kol-Atjeh in het *Vaderland* van 14 en 15 Sept. waarin o. a. beweerd wordt dat het „inspectie-terrein" van den heer Van Kol vooraf door het veelvuldig doen afpatrouilleeren van vijanden gezuiverd zoude zijn, gaven den kapitein van den Gen. Staf O. I. L., den heer R. G. Doorman, aanleiding tot een repliek onder den titel: *Brutus-Kessler contra Van Kol* in het *Vaderland* van 7 Oct. jl. ingezonden. Daarin wordt gewaarschuwd tegen het universeel middel: onderhandeling met den pretendent-Sultan en het al weder veranderen van systeem omdat .... een gedeelte onzer troepen een paar malen slaags is geweest met een bende „onverzoenlijken", waarbij als hooge uitzondering het voordeel niet geheel aan onze zijde was.

„Hoe heerlijk", zegt deze schrijver, „dat niet allen er zoo pessimistisch over denken en hoe geruststellend als de autoriteiten, die geroepen zijn om over die voorvallen te oordeelen, de zaak anders inzien! Hij haalt ten bewijze hiervan de volgende passage aan uit de rede van den gouverneur-generaal op de, den 31sten Aug. jl. te Batavia gehouden, audientie:

„In Atjeh blijft de energieke gouverneur zich bij voortduring wijden aan de pacificatie van zijn gewest en de ontwikkeling van land en volk.

„De in de laatste maanden meer dan in de vorige door ons geleden verliezen schijnen, hoezeer zij ook te betreuren zijn, niet aan bijzondere politieke redenen toegeschreven, maar meer beschouwd te moeten worden als een gevolg van

opruiïng tegen de thans allerwege doorgezette registratie der bevolking, gepaard aan het passenstelsel, terwijl tevens door het onvermoeid optreden onzer troepen in het binnenland tot in het hooggebergte en ook in de Gajoelanden, de benden kwaadwilligen weder meer in de benedenstreken gaan zwerven en aldaar schuilplaatsen zoeken.

„Ongetwijfeld zijn wij met de pacificatie op den goeden weg en zal het einddoel ook naar alle waarschijnlijkheid bereikt worden."

Wanneer de schrijver daar tegenover de uitspraken stelt der schrijvers van bovenbedoelde opstellen, dan meent hij dat men moet gaan gelooven dat deze zich alles behalve goed in den toestand in Atjeh en Onderhoorigheden hebben ingewerkt en zich geen duidelijk beeld kunnen vormen van het algemeen verloop eener pacificatie.

„Immers", zegt hij, „gaan wij de gebeurtenissen onder het bestuur van den generaal v. H. na, dan zien wij bij het registreeren der landschappen waar geacht werd dat rust en orde voldoende waren ingetreden, het verzet telkens weer eenigen tijd herleven en dit wel omdat een deel (het slechtste) der bevolking tegen de registratie gekant is, eensdeels omdat haar daardoor gelegenheid wordt benomen ongestraft allerlei ongerechtigheden te bedrijven en anderdeels omdat door de priesterpartij — voor zoover er van zulk een partij nog sprake kan zijn — gedecreteerd is, dat al degenen die een pas aannemen uit de handen der „Keumpeni" gedoemd zijn te eeuwigen dage met dien pas in de linkerhand door het Hemelrijk te wandelen en prijsgegeven zullen zijn aan de verachting en den spot van de andere hemelbewoners."

Wij hebben het verzet overal waar de registratie werd ingevoerd tijdelijk zien herleven, doch óók gezien dat de daaruit voortgesproten ongeregeldheden spoedig werden overwonnen en 't meerendeel der bevolking tot inkeer kwam. Waarom zou men het anders verwachten in het Meulaboh sche (de westkust) en in Keureutoi (de oostkust), de landschappen, welke door Brutus in algemeenen zin worden aangegeven met het Oostelijk en Zuidoostelijk „Hinterland." Waar het blijkt dat wij in het „Vorderland" gereed zijn, en er geregeld gearbeid wordt, niet overhaast, maar systematisch, geleidelijk, vraagt hij of dit niet stemt tot groote tevredenheid en geen vertrouwen inboezemt in het tegenwoordig beleid. Er is een groot deel, ja men mag gerust zeggen het grootste gedeelte van de pacificatie volbracht.

De schrijver vraagt of het oordeel daarover in het uitgestrekte gepacificeerde gedeelte te optimistisch is, als men weet, „dat moeders met haar dochters op uren afstands van den kraton tochten op rijwielen maken; als men in een karretje zich ongestoord naar de Westkust kan laten rijden; als er op den dag van het huwelijk onzer geëerbiedigde Koningin ± 7000 Atjehers te Kota Radja in optochten enz. deelnemen aan het nationale feest en de oranje- en nationale kleuren den boventoon vieren in het feestgewaad; als 7000 Atjehers (waaronder vrouwen en kinderen) zich dansende en zingende, hand aan hand met de „kinderen der Keumpenie" over het feestterrein bewegen en dit alles zonder dat er ook maar één enkel gewapend soldaat te zien was!

„Is het te veel gezegd, als men weet, dat de poorten van den kraton dag en nacht onbewaakt openstaan, dat de dames met een gerustheid als in de straten der residentie haar inkoopen doen bij de Atjehers op den pasar, waar duizend inboorlingen van heinde en verre komen om hun waren van de hand te zetten!

„Is het teveel gezegd, als men weet dat te Kota Radja geregeld races gehouden worden, waaraan nagenoeg alle hoofden met hun families door inschrijving met hun renpaarden deelnemen?

„Is het teveel gezegd, als men op grond van het bovenstaande beweert, dat de groote handelsstad, waarvan generaal Van Swieten droomde reeds bestaat?

„Is het teveel gezegd van de pacificatie, als men constateert, dat duizenden en duizenden Pedireezen bij de feestelijke opening van de stoomtram Segli—Meureudoe in feestdos geschaard stonden langs de geheele lijn?

„Is het teveel gezegd, als men weet, dat reeds binnen één maand van die tram door de Atjehers zulk een druk gebruik werd gemaakt, dat de opbrengst het bedrijf reeds dekte?

„Laat ons gerust zijn! De woorden van den vorigen gouverneur generaal jhr. Van der Wijck, bij de opening van de tram door den generaal v. H. aangehaald, zullen bewaarheid worden! Zij waren: Voorwaar, voorwaar, ik zeg u, dat Atjeh z a l gepacificeerd worden!"

Na nog eenige uitwijding over hetgeen den schrijver in Brutus tegenvalt en hetgeen in den heer Van Kol te waardeeren is, hoopt hij dat de lezer, na kennisneming van het bovenstaande zal gevoelen welk eene onwaarheid gelegen is in de bewering, dat noch de energieke hoofden, noch de bevolking iets van onderwerping willen weten.

Ten slotte toont hij aan dat de aangeprezen weg van onderhandelen eenvoudig n i e t te volgen is. Van dit te doen met de bevolking, die zich reeds grootendeels onder onze vlag schaarden, is wel geen sprake. Er zoude slechts overblijven: onderhandelen met den pretendent en zijn kleinen aanhang, die hoofdzakelijk uit roovers bestaat. „Laat ons aannemen", zegt hij, „dat hij zijn onderwerping aanbood, met welke voorstellen zou hij dan kunnen aankomen? Toch zeker niet met herstel van het Sultanaat, met omverwerping van al het goede dat tot stand werd gebracht om den vroegeren ongeregelden toestand weer van meet af aan opnieuw op te zetten? Aannemende, dat hij in genade werd aangenomen, dan zou de pretendent met zichzelf verlegen zijn!"

In het *Vaderland* van 15 Oct. komen naar aanleiding van het stuk van Kapitein Doorman nog twee ingezonden stukken voor. In het eerste, onderteekend door den oud-hoofdofficier Brutus wordt er o.a. op gewezen dat hij geheel onafhankelijk van den heer Kessler schreef en dat hij niet te verwarren is met een anderen Brutus, waarvoor kapt. Doorman hem schijnt te houden; de bijvoeging „l'homme sourd" geschiedde ter verduidelijking. In dit artikel blijft Brutus het onderhandelen met den pretendent als den eenigen vreedzamen weg voor algeheele pacificatie volhouden. „Hij zal zich. als dit met goed beleid geschiedt, onderwerpen en geen voorstellen doen of eischen stellen. Dat doen wij. Herstel van het sultanaat omvat volstrekt niet omverwerpen van al het tot stand gebrachte goede". Het sultanaat kan volgens dezen schrijver een door gouvernementslanden geenclaveerd gebied zijn, als Goa, Solo, enz. In het tweede artikel is de heer Kessler, schrijver van de artikelen Van Kol-Atjeh aan het woord, die nog twee naschriften aan zijn stuk toevoegt. Het is een refutatie van hetgeen de heer Van Kol onder

den titel „Laat ze knagen" nu onlangs in *Het Volk* schreef. Met de vermelding van een en ander meenen wij te kunnen volstaan.

* * *

De Tanah Boemboelanden. Het Alg. Handelsblad van 3 Oct. j.l. schrijft „Naar aanleiding van een begrootingspost" over de uitgestrekte weinig bevolkte streek in den zuid-oostelijken hoek van Borneo, die met het eiland Poeloe Laoet onder den algemeenen naam Tanah Boemboelanden wordt samengevat. Zij behoort sinds vele jaren tot 's gouvernements rechtstreeksch gebied, maar is feitelijk gebleven in het „genot" van zelfbestuur. De hoofden werden van gouvernementswege aangesteld en van eene instructie voorzien, maar verder ging onze bemoeienis zelden. De regeering stelt zich thans bij de Indische begrooting voor 1903 voor, het land in drie districten te verdeelen met behoorlijk *bezoldigde* districtshoofden, wien niet meer het recht van belastingheffing zal worden toegekend, zoodat aan de grove onderdrukking der bevolking een einde komt. De kosten dezer „reorganisatie" bedragen ruim negenduizend gulden 's jaars en eene uitgave in eens van ruim twee ton is noodig ter afkoop van alle inkomsten, welke de hoofden nu volgens de adat toekomen. In de artikelen over de Indische begrooting voor 1903, voorkomende in de *Nieuwe Rott. Courant* van 27 en 28 Sept. jl. wordt hieromtrent gezegd: „De regeering vleit zich er mee, dat, naarmate orde en welvaart toenemen, de opbrengst aan belastingen gaandeweeg zal stijgen en eerlang ruimschoots de uitgaven zal compenseeren, die van de reorganisatie het gevolg zijn. Wij willen het hopen, doch kunnen niet nalaten er op te wijzen, dat zulke verwachtingen in Indië nog al eens tegenvallen. Het motief voor de reorganisatie komt ons ook voor het overige niet zeer gegrond voor. Om een dergelijke reden zou men wel aan het inlijven kunnen blijven. In honderden staten en staatjes met zelfbestuur is de toestand allertreurigst, is slavenhandel, koppensnellen, doodslaan ter zake van toovenarij, aan de orde van den dag. Als niet genoemd motief zal dan ook wel gegolden hebben het minder gewenscht zijn van dien treurigen toestand voor de talrijke concessiën voor mijnbouw in die streken.

„Nu nog van weinig levensvatbaarheid van den mijnbouw in onze Oost-Indische koloniën gebleken is, zou het wellicht overweging verdienen met de inlijving van die Tanah Boemboelanden nog wat te wachten en het daarvoor benoodigde geld aan nuttiger doeleinden te besteden, zooals b.v. het in het leven roepen van kredietbanken voor den inlandschen landbouw op Java".

Het *Handelsblad* is over deze uitspraak bijzonder verbaasd en wijst er op dat bedoelde landen, als van ouds rechtstreeksch gebied. niet gerekend kunnen worden tot de „honderden staten en staatjes met zelfbestuur", waardoor onze regeering niet verantwoord is, wanneer zij daar, zonder overwegende redenen, een „allertreurigsten" toestand bestendigt. Ook is er geen sprake van „inlijven", want wat reeds tot ons gebied behoort kan niet meer worden ingelijfd; de vraag is alleen, of de regeering, op haar eigen gebied, verbeteringen zal invoeren. „Wanneer men dit onnoodig acht", zegt het blad, „omdat toch in menige andere landstreek, waar het invoeren van verbetering minder gemakkelijk zou gaan, een slechte toestand heerscht, — dan mag men, dunkt ons,

niet meer spreken van eene zedelijke roeping, die Nederland in Indië te vervullen heeft!"

Wij lezen in vreemde tijdschriften en dagbladen het verwijt dat wij onze koloniën niet tot beschaving en ontwikkeling brengen. Als wij in streken als deze, waar wij slechts de hand hebben uit te steken om de bevolking in betere conditie te brengen, dit niet deden, zoude dat verwijt inderdaad gegrond zijn.

Wat de quaestie van den mijnbouw betreft, schijnen de concessies zich te bepalen tot één in 1890 verleende concessie Kota Baroe, tot het winnen van steenkolen op het eiland Poeloe Laoet, welke echter niet tot exploitatie is overgegaan. Verschillende vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen zijn voorts gegeven, maar nog geen van deze heeft tot gunstig resultaat geleid. Het „motief" komt aan het *Handelsblad* dan ook niet zeer gegrond voor en alzoo ook niet de conclusie waartoe de *N. R. Ct.* komt en het pleit er voor om deze *au fond* niet zoo heel veel beteekenende, maar voor de bevolking ongetwijfeld nuttige verandering niet uit te stellen.

Blijkens een ingezonden stuk in het *Alg. Handelsblad* van 10 Oct. jl. betuigt de oud-Resident van de Z. en O. Afd. van Borneo, de heer J. J. Meijer, zijne algeheele instemming met de door dit blad gehuldigde zienswijze betreffende den voorgenomen maatregel ten opzichte van de Boemboelanden. Het komt hem zelfs gebiedend noodig voor dat dit stelsel van afkoop successievelijk op alle rijken ter Oostkust wordt toegepast, zijnde nu nog de goedkoopste en eenig goede weg om op ordelievende wijze onzen invloed daar uit te breiden. Worden ter ontwikkeling van de Oostkust thans meer kosten besteed, onze waardigheid als koloniale mogendheid brengt dit nu eenmaal mede, al liggen de directe voordeelen nog ver in het verschiet. Aan de eene zijde wordt de toestand van slavernij en vermomde zeeroof geschetst, waaraan op de uitgestrekte Oostkust een eind gemaakt moet worden, aan de andere zijde gewezen op de bestaande onvoldoende bestuursmiddelen en op de vruchtbaarheid van den grond en de schatten in den bodem, welke na verloop van tijd handel en nijverheid zullen doen bloeien. De oud-resident meent dat men zelfs op den duur zal gaan inzien dat de uitgestrekte Oostkust niet langer van uit Bandjermasin te besturen zal zijn, waar de resident reeds de handen vol heeft met de Zuidkust, maar dat een zelfstandig ambtenaar te Koetei onvermijdelijk is. Moge ons verder optreden in Borneo vredelievend blijven, waartoe geschikte ambtenaren veel kunnen bijdragen. Als eenmaal het zwaard is getrokken, getuige ons militair optreden te Priok Tjahoe en in de Doesonlanden, is het moeilijk het weer neer te leggen. Moreele moed richt onder de primitieve menschen van het binnenland doorgaans meer uit dan wapengeweld.

* * *

De onderzeesche kabels in oorlogstijd. In de *Nieume Courant* van 2 Oct. jl. komt eene mededeeling voor van den Luitenant-generaal J. C. C. den Beer Poortugael, die de zittingen van het *Institut de droit international*, welke de vorige week in Brussel plaats hadden, als lid bijwoonde en aan de discussies een ruim aandeel nam, omtrent eenige aldaar aangenomen regelen betreffende de onderzeesche kabels in tijd van oorlog.

Tot dusver, toen de onderzeesche kabels bijna geheel in Engelsche handen waren, had dit onderwerp voor ons weinig belang, doch sedert de overeenkomst met de Duitsche regeering om kabelverbindingen te doen aanleggen en exploiteeren tusschen Menado en de Palaueilanden, het eiland Yap, het eiland Guam of eenig ander punt nabij den in aanleg zijnden Amerikaanschen Pacific-kabel is dit anders. In de eerste plaats werden na belangrijke discussies voorstellen van den geheimraad, professor De Bar uit Göttingen aangenomen, welke hierop neerkomen dat zulk een telegraafkabel noch in volle zee, noch in de territoriale zee van den vijand (voor dit geval genomen 3 zeemijlen van de kust) mag worden doorgesneden dan in geval van effectieve blokkade en dat die blokkade het rayon bevat, waar de kabel zich bevindt; voorts, op het vijandelijk territoir, als dat geoccupeerd is.

Voorts werd met dezelfde vrij groote meerderheid een amendement aangenomen, voorgesteld door den generaal om er in het belang van Nederland, een artikel aan toe te voegen, waarbij geconstateerd werd, dat een neutrale staat vrijheid heeft om alle telegrammen van oorlogspartijen over te brengen, mits hij daarmede niet klaarblijkelijk partij trekke voor een der oorlogvoerenden.

Bleef toch omtrent deze quaestie onzekerheid bestaan en de internationale telegraafovereenkomst van St. Petersburg van 10 Juli 1875 liet dit punt buiten beschouwing, dan zou dit een onzijdigen staat in ongelegenheid kunnen brengen, wanneer b. v. de commandant van een oorlogsschip of eskader van een oorlogvoerenden staat, te Menado of elders op onzijdig gebied, een telegrafische depêche aanbiedt bestemd voor zijn regeering of anderszins.

Reclames daartegen van de andere partij zouden alsdan vermoedelijk niet uitblijven.

De beslissing omtrent schadeloosstelling als een kabel is doorgesneden, werd verdaagd.

„Wanneer men zich herinnert," zegt de berichtgever, „dat dit Instituut herhaaldelijk de aanwijzer en voorbereider is geweest van tractaten, zal men vermoedelijk inzien, dat het niet geheel van belang is ontbloot, dat omtrent de kabelkwestie een uitspraak is gedaan en kan het te pas komen die te kennen."

* * *

Dessa verkiezingen. Onder het opschift: Iets over de Palladiumfictie en de huidige kiesregeling der dessahoofden op Java en Madoera, schrijft de heer Ch. E. Bodemeyer in de September afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur* eenige opmerkingen tot steun van het bekende (in de revue van den vorigen jaargang op bl. 1471 besproken) Gidsartikel van den heer C. J. Hasselman. Hulde brengende aan het heldere, klemmende en tegelijk aangenaam gestelde betoog, heeft het hem evenwel hoogelijk verwonderd dat de steller tot de conclusie komt, dat geen afschaffing doch slechts beperking van dit recht gewenscht is. Die meening deelt de schrijver in geen enkel opzicht. Voor zoover hem gedurende zijn veeljarige controleurspraktijk — en hij diende in tal van afdeelingen zoo in Oost-, Midden-, als West-Java — gebleken is, moet het recht der Inlandsche bevolking om haar dessahoofden te kiezen, het zoogenaamde „palladium" dus, voor de ingezetenen van het overgroote meerendeel der tot uitoefening daarvan geroepen dessa's *een ware ramp*

worden geacht. „Wie maar eenigszins van meer nabij met den toestand gedurende den verkiezingstijd bekend is weet, dat deze het gros der bevolking in hooge mate *demoraliseert*. Beloften, slechts gedaan om ze te verbreken, speculatie op de slechte hartstochten der gemeenteleden, verkoop van een en dezelfde stem aan verschillende candidaten, valsche aanklachten, rekestenschrijverij na afloop der verkiezing door procureurs van kwade zaken en al den aankleve van dien, gedobbel, prostitutie en opium enz., enz. vieren dan in de dessa hoogtijd. Een uitzondering ten deze vormen wellicht slechts die gemeenten, waar vanwege de te geringe voordeelen, het ambt van dessahoofd niet gewild is en het vaak moeite kost om een candidaat daarvoor te vinden, zooals in sommige streken met uitsluitend erfelijk individueel grondbezit.

„Hoe eer — zoo in het belang van het Gouvernement als van de Inlandsche bevolking — aan die verkiezingsdemoralisatie een einde wordt gemaakt hoe beter. Vrees voor ontstemming van den kleinen man behoeft daarvan volstrekt niet te worden geducht, daar hij het hem geschonken „voorrecht" eenvoudig niet begrijpt en dus ook niet waardeeren kan."

De sshrijver zoude dan ook finaal met het stelsel willen breken en daarvoor eene *voordracht* in de plaats stellen, van bijv. twee personen door controleur en districtshoofd na verplichte mondelinge raadpleging van de betrokken ingezetenen, advies van het hoofd van plaatselijk bestuur en van den regent en daarna beslissing door het hoofd van gewestelijk bestuur.

In afwachting dat het gelukt het betrekkelijk artikel 71 R. R. te doen wijzigen, geeft de schrijver in overweging om in de regeling van de verkiezing en het ontslag van de hoofden der inlandsche gemeenten op Java en Madoera, zooals die vastgesteld is bij Staatsblad 1878 No. 47 en gewijzigd bij de Staatsbladen 1883 No. 229 en 1897 No. 272, al vast *die* verbeteringen aan te brengen, welke de practijk als werkelijk noodzakelijk heeft doen kennen en de huidige regeeringsbeginselen toelaten. Ons bestek laat niet toe hem op de(den) voet te volgen waar hij eerst eenige kleine onjuistheden in het artikel van den heer Hasselman aanwijst en vervolgens het bestaande reglement in extenso behandelt en er zijne aanteekeningen aan toevoegt, doch het is zeker voldoende hier te wijzen op een deskundig getuige in een zaak, die tot dusver hier te lande uit een geheel ander oogpunt werd beschouwd.

Het is niet onaardig ter vergelijking van oostersche en westersche toestanden te wijzen op eene correspondentie in het *Dagblad* van 21/22 Sept. jl., waar, onder het opschrift: „Brieven uit het Oosten door Abdoel", wordt geschreven over de weinige emotie of belangstelling, welke het telegraphisch bericht betreffende het ingediende decentralisatie-ontwerp in Indië verwekt heeft. De schrijver acht autonomie een noodzakelijk aanhangsel er van, doch zelfbestuur, openbare vergaderingen en kiesrecht weder van betrekkelijk weinig beteekenis, wanneer daarmede niet samengaat algeheele vrijheid van vereeniging en vergadering, zoomede van drukpers. Wel zijn de zeer strenge bepalingen van het drukpersreglement van 1856 weinig of niet toegepast, maar het zou volgens den schrijver niet onwenschelijk zijn als het meer in overeenstemming werd gebracht met den inderdaad bestaanden toestand. Het *Dagblad* voegt daar de volgende noot aan toe:

„Wat de Indische pers betreft, het zg. „gewrocht der duisternis", heeft

haar nimmer belet losbandiger en persoonlijker te zijn dan haar Nederlandsche collega, de bepaalde schendbladen natuurlijk uitgezonderd. En wat de kiesvereenigingen aangaat, wij achten Indië werkelijk bevoorrecht boven andere landen, omdat zij er nog niet bestaan. De ondervinding in Holland op dit punt is toch dat zij slechts instrumenten zijn voor eerzuchtigen, die onder het mom van het algemeen belang, met radde tong vaak hun eigen belang dienen; verder broeinesten van corruptie en adoration mutuelle, enz. Dat is volstrekt niet overdreven, maar de eerlijke waarheid, dat zal ieder voor zichzelf moeten toegeven."

* * *

Siam tegenover Engeland, Frankrijk en Duitschland. In aansluiting aan het voorkomende in onze revue der Sept.-afl. bl. 1255 en volgende vermelden wij thans in de eerste plaats een hoofdartikel in de *Nieuwe Rott. Courant* van 21 Sept. jl. over Siam, geschreven naar aanleiding van het gerucht der bezetting van Kelantan door Engelsche soldaten. In dit stuk wordt de geschiedenis der vestiging van de Europeesche macht in Achter-Indië in herinnering gebracht. Vijftig jaar geleden bevond zich op de Oostkust nog geen Fransche nederzetting en waren de Straits Settlements (tot in het jaar 1824 voor een deel Hollandsch) nog verspreid. Thans is nagenoeg de geheele westkust in handen van de Engelschen en de Oostkust in die der Franschen, wier gebied ook in 't noorden aaneensluit, zoodat Siam van de Chineesche grens is afgesloten. „'t Is", zegt het blad, „als of het nog onafhankelijke deel van Achter-Indië saamgenepen wordt tusschen de twee scharen van een kreeft, de eene schaar uitgestoken — Malakka — de andere ingetrokken — Indo-China. De Engelschen bezetten achtereenvolgens eenige sultanaten op het vasteland tegenover Singapore, en veroverden in 1886 Birma; de Franschen, die pas in 1862 Beneden-Cochinchina (Saigon) vermeesterden, hebben weldra hun gezag uitgestrekt over Kambodja, Annam en Tongkin. Tusschen Tongkin en Birma moest het landschap Loeang-Prabang eenigen tijd dienst doen als „bufferstaat", maar tegen het laatst der vorige eeuw werd ook dit land door Frankrijk ingepalmd, en langs de zuidgrens van China ging de Britsche vlag oostwaarts door de Sjan-staten, de Fransche westwaarts door Laos, om elkaar te ontmoeten aan den bovenloop van de Mekong.

Op het schiereiland Malakka vindt men een aantal kleine, op zichzelf onbelangrijke sultanaten, waarvan sommige zooals Djohor, Pahang, Selanggor en Perak, onder Britsch gezag of protectoraat staan; andere: Trengganoe, Kelantan, Patani, enz. tot het koninkrijk Siam gerekend worden."

Hierbij wordt aangeteekend dat de regeering te Bangkok geenszins onverschillig is voor hare suzereiniteit over de streken, die de heerschzucht der vreemdelingen haar gelaten heeft. Volgens de voorstelling van een ongenoemd berichtgever in de *Times* konden tot 1890 o. a. de sultans der beide op de noordoostkust van Malakka gelegen staatjes, Kelantan en Trengganoe, vrijwel doen wat zij wilden, mits zij om de drie jaar de gouden en zilveren bloemen naar Bangkok zonden, die volgens de Siameesche opvatting het symbool zijn der schatplichtigheid van den vasal, maar naar 't beweren der Maleiers slechts een teeken van eeuwigdurende vriendschap. In dat jaar werden de staatjes door den koning van Siam bezocht en van dat oogenblik

werd te Bangkok een krachtige politiek van die zijde gevolgd. Eerst deed men een poging om er Siameesche postzegels in te voeren: 's konings beeldtenis zou aldus hun onderdanen telkens voorgehouden worden. De sultans wilden daar echter niets van weten. Die van Kelantan zeide dat in zijn gebied niemand ooit een brief verzond of ontving, zoodat postzegels overbodig waren en die van Tringganoe wilde dat zij zijn eigen portret zouden dragen. Intusschen gaf een twist om den troon van Kelantan aan de Siameezen weldra gelegenheid om tusschenbeide te komen, een beschermeling op den troon te plaatsen, de Siameesche vlag aan de monding der Kelantanrivier te doen wapperen en een postkantoor op te richten. Minder dan tien jaar later bevond zich een Siameesch „resident" te Bandar Bahroe in Kelantan, met een escorte Siameesche soldaten, die naar 't heette, de bevolking in toom moesten houden en haar tevens beschermen tegen despotische misbruiken

De correspondent verhaalt dat, in weerwil van de goede bedoelingen, het Siameesche gezag op het schiereiland allerslechtst werkt, dat allerlei Oostersche misbruiken, als veilheid, hebzucht en tyrannie in het bestuur der door Siam gezonden ambtenaren een groote rol spelen en dat de bevolking zeer ontevreden, dat dit stelsel van een slechten invloed is, die zich ook doet gevoelen in de Sultanaten, welke onder Britsch gezag staan. Men vindt in één woord te Singapore die nabuurschap ondragelijk en zoude daar niets liever willen dan dat de Siameezen uit den omtrek verdreven werden. Zoover is het echter nog niet, het verhaal van de 300 Sikhs, die Kelantan bezet zouden hebben, komt volgens den berichtgever hierop neer, dat de sultan onlangs bij een bezoek aan Singapore een dertigtal Engelsch-Indiërs uit Pendjab in dienst nam om in zijn hoofdstad als politiemacht dienst te doen, aangezien het Siameesche garnizoen zich schuldig maakt aan allerlei wanordelijkheden. Dat er niettemin iets zonderlings in deze vergoelijkende voorstelling blijft bestaan, kenschetst de schrijver in de *N. R. Ct.* door de vraag wat onze regeering wel zeggen zou als bijv. de sultan van Riouw met een overkomstig doel eene politiemacht in Engelsch.Indië ging aanwerven.

Intusschen wordt gevraagd waarom Engeland eigenlijk maar niet tot het bezetten van die staatjes overgaat. Frankrijk zou geen schijn van recht hebben zich tegen zulk eene inlijving te verzetten en in Frankrijk erkent men dit ook. Evenmin zou Engeland er tegen mogen opkomen als Frankrijk de Menam overschreed. „Want," zegt de *N. R. Ct.* „den 15den Januari 1896, hebben de regeeringen te Parijs en te Londen dienaangaande reeds een afspraak gemaakt. De politieke kaart van Achter-Indië, zooals wij die zooeven af bakenden, ziet er nog veel fraaier voor Siam uit dan de toestand werkelijk is. Een groot gedeelte van het land dat nog niet feitelijk in bezit genomen is door Frankrijk of door Engeland, is als „sfeer van invloed" door die twee mogendheden besproken; daartegenover waarborgen zij den koning van Siam de onbetwiste heerschappij over een streek, die niet veel meer dan een derde van zijn vroeger gebied omvat, en inderdaad niet veel grooter is dan het dal der Menam (rivier van Bangkok) met een strook lands ten noordoosten daarvan, welke juist nog de Mekong raakt — rechts heeft Frankrijk, links (d. w. z. op 't geheele schiereiland van Malakka) heeft Engeland de vrije hand."

Volgens dezen schrijver zou men te Parijs vooral verbitterd zijn, nu men meent te bespeuren, dat terwijl de onderhandelingen tusschen Frankrijk en

Siam aan den gang waren — Engeland te Bangkok de mooie rol speelt en toch zachtjes aan het Siameesch gebied op het schiereiland inpalmt.

Wat de neiging in die richting betreft, maakt de *Nieuwe Courant* van 3 Oct. j.l. melding van de oprichting eener maatschappij, het „Duff's Syndicate" dat omstreeks Juni van dit jaar te Londen werd opgericht en, als de berichtgever juist is ingelicht, niet uitsluitend mijnbouw beoogt, doch waarvan de werkkring onbeperkt zou zijn, zoodat men onwillekeurig denkt aan lichamen als de British North Borneo Company en de Chartered Company, dus een particulier initiatief, waar noodig krachtig gesteund door de regeering. Hier zou dan die steun reeds van den beginne af aan verleend worden, want dat de reis van den gouverneur der Straits Settlements naar de oostkust van het schiereiland met het optreden van het syndicaat samenvalt, kan men moeilijk als een toeval beschouwen.

De correspondent vermoedt dat het syndicaat de noodige toezeggingen van den vazalstaat Kelantan heeft verkregen, zonder met ware of vermeende rechten van de Siameesche schatkist rekening te houden en dat Siam getracht heeft een spaak in het wiel te steken door het weigeren zijner goedkeuring, welke misschien niet eens is aangevraagd. Hoewel er ernstige grieven schijnen te bestaan, is in de campagne die de bladen van de Straits geopend hebben vermoedelijk eensdeels de zucht te bespeuren om op het punt van klachten tegen Siam met Frankrijk gelijken tred te houden, anderdeels om den steun der regeering aan Duff's Syndicate voor te bereiden en te wettigen. Dat de sultan van Kelantan van zijn standpunt gezien, zich van de heerschappij van Siam tracht te ontslaan, zonder zich af te vragen of hij daardoor Aziatische of Europeesche verwikkelingen aan den gang brengt, schijnt verklaarbaar, als men rekening houdt, met een lijstje, dat in de *Straits Times* voorkwam betreffende de lotgevallen van niet minder dan vier radjas van naburige staten, die deels vergiftigd, gevangen genomen of weggevoerd zijn door toedoen der Siameezen.

Volgens nadere berichten zoude Engeland, verre van Siam te willen verzwakken, het juist op de been willen houden en dus medewerken tot het handhaven van de Siameesche suzereiniteit over Kelantan en Trengganoe, zich echter gelijke rechten voorbehoudende, wat handelsfaciliteiten betreft. Gelijktijdig met de overeenkomst, welke hieromtrent gesloten is of zal worden, zal ongetwijfeld het *Duff's Syndicate* zijn concessies in Kelantan bevestigd zien.

Intusschen heeft blijkens een bericht in de bladen van 9 Oct. jl. de Fransche minister van buitenlandsche zaken in den ministerraad medegedeeld, dat hij den vorigen dag met den Siameeschen gezant een verdrag had gesloten dat de hangende quaesties regelt. De inhoud er van is, volgens de lezing der *N. R. Ct.* als volgt:

„De grens tusschen Siam en (het onder Fransch oppergezag staande) Kambodja wordt van het groote meer Biën-ho[1]), teruggebracht tot zuidwaarts van de monding der Prek-Kampong-Tiam. Daar zal de grens, noordwaarts gaande, den bergketen Pnom-Dong-Rek volgen, daarna de waterscheiding van den Pnom-Paing tot aan de Mekong, zoodat de vroegere Kambodjaansche

[1]) Of Tonlé-Sap (zie Oct. afl. *Ind. Gids* bl. 1446).

provincie Meloe-Prei en de Laotische provincie Bassak aan Frankrijk komen.

„De koning van Siam zal troepen mogen onderhouden op den rechteroever van Mekong, voor zoover die aan Siam blijft, maar hij verbindt zich, in het geheele bekken van de Mekong nooit aan buitenlandsche officieren een commando te geven over Siameesche troepen. Wil Siam voortaan in dat stroomgebied havens, kanalen of spoorwegen aanleggen (in 't bijzonder spoorwegen die daar gelegen punten met de hoofdstad verbinden), dan zal het in overleg treden met de Fransche regeering, indien dergelijke werken niet enkel met Siameesch kapitaal en door Siameesch personeel uitgevoerd kunnen worden. Overigens zal ook in het overige gedeelte van het Siameesche rijk geen differentieel recht geheven worden in strijd met de behandeling (van Frankrijk) op den voet der meest begunstigde natie, bij verdrag toegezegd.

„Oosterlingen, op Fransch grondgebied geboren of onder Frankrijk's bescherming gesteld, en hun kinderen, zullen ingeschreven kunnen worden bij de Fransche legatie en consulaten van Siam. Wat de bescherming van Aziaten betreft die niet onder bovenstaande bepaling vallen, zal Frankrijk dezelfde voordeelen genieten welke door Siam aan andere natiën worden toegekend.

De Fransche troepen zullen Chantaboen, dat zij voorloopig bezetten in gevolge artikel 6 der conventie van 3 October 1893, ontruimen".

Het *Vaderland* wenscht Frankrijk geluk, want waar men zich een veertien dagen geleden ongerust mocht maken over het optreden van Engeland in Kelantan, is het nu Engeland dat zich ongerust mag maken, nu Frankrijk in Siam, met uitsluiting van andere mogendheden haast evenveel macht krijgt als Siam zelf. „Speciaal zijn de voor Frankrijk gunstige bepalingen", zegt dit blad, „natuurlijk tegen Engeland gericht; dat met andere mogendheden wordt buitengesloten van inmenging in Fransch-Siameesche geschillen; dat Frankrijk bezit zal zien nemen van uitgestrekte landstreken, die aan Kambodja grenzen, maar tot nu toe tot Siam behoorden; dat het zal moeten dulden, dat in de vallei van de Mekong geen publieke werken meer zullen worden ondernomen dan onder Siameesche of Fransche ingenieurs".

De *N. R. Ct.* daarentegen zegt dat op het eerste gezicht — de mogelijkheid van geheime aanvullingsbepalingen op het verdrag daargelaten — het tractaat geen diplomatische overwinning voor Frankrijk schijnt. De republiek verkrijgt, wel is waar, een kleine uitbreiding van het grondgebied onder haar rechtstreeksch gezag, maar die provinciën liggen diep binnenslands en in het stroomgebied van de Mekong, dat toch reeds tot Frankrijks invloedspheer behoorde. Daarentegen beschouwt het de teruggave der provincie Chantaboen (zie Sept.-revue, bl. 1256) als een verlies en meent dat de indruk, die in Siam zelf opgewekt moet worden door deze transactie bezwaarlijk gunstig voor Frankrijk kan zijn. *De Temps* gelooft intusschen dat het wegnemen van den uitzonderingstoestand te Chantaboem en het teruggeven aan Siam van de politierechten, enz. in Angkor, Battambang en op den rechteroever der Mekong (deze rechten waren bij verdrag van '98 beperkt), juist een reden zal zijn om te Bangkok betere gevoelens ten aanzien van Frankrijk op te wekken, en het blad geeft te verstaan dat de koning van Siam reeds bereid is om voor de hervorming van den geneeskundigen dienst Fransch personeel in dienst te nemen.

Wat ten slotte de verhouding van Siam tot Duitschland betreft, leest men in het *Dagblad* van 17/18 *Augustus* jl., dat de buitengewone Siameesche missie, aan wier hoofd Prins Chira, de broeder des konings, staat, de reis van de Menam naar Berlijn en Petersburg ongetwijfeld met een politiek doel heeft gedaan en dat men zich afvraagt waaraan Siam juist in Duitschland een welwillend oor voor zijne belangen hoopt te bekomen. „Het is," volgens dit bericht, „niet algemeen bekend dat Duitsch kapitaal aan de oevers van de Menam veel tot stand gebracht heeft. De spoorwegen, 't post- en telegraafwezen hebben de Duitschers aldaar ingevoerd. Gelijktijdig met de indienststelling der electrische trams te Berlijn opende een Duitscher te Bangkok een dergelijke lijn; voor eenige dagen kon men aan een fabriek bij de Spree-oevers lezen, dat er arbeiders voor Siam gevraagd werden.

„Toen de Koning voor eenige jaren te Berlijn was, wilde de handelswereld hem een banket aanbieden, doch deze uitnoodiging kon niet aangenomen worden, daar Z. M. Chulalongkorn slechts 3 dagen te Berlijn en Potsdam bleef. In Hamburg, waar de Koning de beurs bezocht had, verzekerde Z. M., dat, voor zoover het van hem afhing, de handelsbetrekkingen tusschen zijn land en Duitschland steeds nauwer moesten worden aangehaald."

„Ook aan 't Berlijnsche Hof hebben het opkomende land en de leden der Siameesche koningsfamilie veel sympathie. Prins Paribatra, één der zonen des Konings, is aan de Kadettenschool te Grosz-Lichterfelde opgevoed, werd vervolgens als vaandrig bij het Koningin-Augusta Garde Grenadier Regiment No. 4 te Berlijn ingedeeld, bezocht de Kriegsschule te Kassel en werd in Juli 1901 tot officier bij bovengenoemd garde-regiment benoemd.

„Het was voor dien koningszoon een harden tijd, evenals de andere vaandrigs leefde de prins in de kazerne, waar hij twee kamers bewoonde; 't eenige verschil was, dat hij met Koninklijke Hoogheid werd aangesproken. Zij, die 't Duitsche leger goed kennen, weten den afstand tusschen de verschillende rangen en graden: de prins wist er zich best doorheen te slaan en werd een populaire persoon toen men hem met zijn geweer op schouder — als gewoon grenadier — op 't bekende Tempelhoferfeld zag exerceeren. Door zijne kameraden zeer gezien en zeer aan hen gehecht, staat hij met vele heeren, die hij bij dat regiment leerde kennen, in voortdurende briefwisseling; hij is een flink officier en bij den Keizer zeer gezien.

„Hertog Johann Albrecht van Mecklenburg-Schwerin, door den Keizer hoog geacht wegens zijn inzichten op koloniaal gebied, kent Siam uit persoonlijke ervaring zeer goed en de feesten te Bangkok gevierd, worden dikwijls in 't mooie slot te Schwerin voortgezet, als hooge Siameesche ambtenaren Duitschland bezoeken.

„Met dit alles heeft men in Parijs — en ook in Bangkok — rekening gehouden, vandaar dat optreden der Seinestad tegen Siam, maar tevens de reis van Prins Chira naar Parijs en Sint Petersburg."

* * *

Europeesch kapitaal op Java. In een hoofdartikel onder dezen titel komt in het avondblad van het *Alg. Handelsblad* van 7 Oct. j.l. een beschouwing voor, waarin in de eerste plaats de stelling wordt besproken dat Java, door de vele millioenen, welke in den vorm van dividenden naar de kapitalisten

in Europa gaan, zoude verarmen. „Was het maar waar", zegt de schrijver, „dat er met allerlei ondernemingen schatten verdiend werden! Java zou daardoor niet *verarmen*, maar *toenemen* in welvaart. De winnende hand is mild; het kapitaal zou plaatsing zoeken op Java en door toenemende concurrentie zouden de loonen op behoorlijk peil blijven, misschien rijzen"....

Het blijkt evenwel dat speciaal in landbouw-ondernemingen honderden millioenen zijn vastgelegd en dat daarvan tegenwoordig geen redelijke rente, laat staan een hoog dividend getrokken wordt. Tal van erfpachtslanden zijn zelfs verlaten en waar men tot verlaging der loonen is overgegaan, geschiedde zulks uit nooddwang. Van die (gedwongen) verlaging zou volgens den schrijver geen sprake zijn geweest wanneer er genoeg verdiend en niet verloren werd.

Wie in de laatste jaren van de Europeesche landbouw-nijverheid geprofiteerd hebben zijn *niet* geweest de vaak benijde aandeelhouders, maar de bevolking; verder nog sommige leveranciers van machinerieën. Omstreeks 1885 schatte men dat de bevolking *f* 6.25 per picol suiker verdiende, hetgeen over den toenmaligen oogst van 6 millioen picols ± 38 millioen gulden uitmaakte. Sedert zijn de verkoopprijzen gedaald tot *f* 4.50 à *f* 4.80, doch door uitbreiding van aanplant en verbetering in de fabricage is de productie verdubbeld. Volgens het koloniaal verslag over 1901 brachten 150 ondernemingen in 1900 een bedrag van ruim *f* 36 millioen onder de bevolking wegens loonen en gedane leveringen. Voor de 186 bestaande ondernemingen kan dit bedrag alzoo geschat worden op ongeveer 45 millioen gulden, en daar de oogst 12 millioen picols geworden is, bedraagt de winst per picol voor de bevolking thans veel minder of nagenoeg *f* 3.75. De overproductie in Europa heeft de bevolking dus wel winstderving bezorgd, maar toch is in die jaren het totaal dat zij ontving toegenomen. Hoezeer men den loop van zaken met het oog op de inlandsche bevolking moge betreuren — zeker is het, dat zij, alles te zamen genomen minder reden van klagen heeft dan de ondernemers, die op dit oogenblik, gelijk in 1885, alle krachten moeten inspannen om het hoofd boven water te houden. Wanneer het Europeesche kapitaal verloren ging of zich terugtrok, zoude de bevolking er in de eerste plaats de dupe van zijn en de haar ontvallende 45 millioen door anderen arbeid moeten herwinnen. Tot zekere hoogte zoude haar dit wel gelukken, doch althans tijdelijk niet zonder groote stoornis in haar economisch bestaan. Dit brengt den schrijver op een ander punt, namelijk de klacht der pessimisten dat de Javaan thans over het geheele eiland circa 9 millioen minder aan de Gouvernements koffie-cultuur verdient dan 15 jaar geleden. Hiertegenover wordt aangetoond hoe belangrijk minder zwaar de gevorderde arbeid thans is en hoe er in 1900 nog slechts een derde van het aantal huisgezinnen bij ingedeeld is vergeleken met 1885, namelijk 184,598 uit 1930 dessa's. Vroeger moesten jaarlijks 16 millioen boomen bijgeplant worden, thans $3^1/_2$ millioen. Vroeger had de bevolking $136^1/_2$ millioen boomen te onderhouden, thans $60^1/_2$ millioen. In Bantam verdiende een huisgezin er slechts *f* 2.— per jaar aan. De groote achteruitgang van de Gouvernementskoffiecultuur op Java moge te betreuren zijn, dat de Javaan daarvan rechtstreeks veel nadeel ondervonden heeft, wordt hier beslist ontkend.

Ten slotte beschouwt de schrijver andere ondernemingen, die op Java niet zouden bestaan als het Europeesch kapitaal er niet voor beschikbaar was

gesteld en wel de petroleum-exploitatie en de spoor- en tramwegen. Wel deelt bijv. de „Dordtsche" jaarlijks een groot dividend uit, maar niemand zal beweren, dat „de Javaan" daardoor verarmt. Wanneer het Europeesch kapitaal zich niet aan deze exploitatie had gewaagd, zou hij thans meer voor zijne lichtstof moeten betalen en zouden niet talrijke inlanders bij die exploitatie zelve emplooi vinden. Hoevelen dit zijn is niet bekend doch alleen de raffinaderij te Wonokromo geeft een dagloon van 55 cts. aan circa 300 koelies..... „Het zou voor Java een groot geluk zijn, als daar vele ondernemingen gelijk de „Dordtsche" goede zaken maakten: de „vele millioenen", aan dividenden uitbetaald, zouden het bewijs zijn dat er door vele inlanders werk verricht kan worden tegen goed loon".

De particuliere stoom- en tramwegen hebben tot dusver op Java c. a. 80 millioen gulden gekost, — en niemand zal ontkennen dat zij veel hebben bijgedragen tot ontwikkeling der doorsneden landstreken en dus in het belang geweest zijn van den Javaan. Er zijn enkele, die soms na jaren van moeilijkheden, zooals de Ned.- Indisch. Spoorw. Mij., goede dividenden uitkeeren, terwijl bij andere alle dividend achterwege blijft. Door het eerste wordt de Javaan al evenmin verarmd als hij door het laatste wordt verrijkt. Hetzelfde geldt hier wat voor de suikerfabrieken is opgemerkt.

Resumeerende wordt het in hooge mate in het belang van Java geacht dat het Europeesche kapitaal, door goede uitkomsten aangemoedigd, zich in steeds toenemende mate beschikbaar stelt en dat het een ramp zoude zijn als het zich terugtrok. Wie dit toegeeft, kan onmogelijk toestemmen dat Java door die goede uitkomsten verarmen zou.

In een ingezonden stuk in *de Nieuwe Courant* (avondbl. van 14 Oct. jl.) schrijft de heer P. C. van Leeuwen, uit Apeldoorn, naar aanleiding van bovenstaand artikel over eenige feiten uit zijn eigen ervaring, als beheerder van een suikerfabriek op Java, die zeker alle aandacht verdienen, omdat men door collectieve beschouwingen als de bovenstaande wel eens wat veel den invloed op de individuën over het hoofd ziet.

„Toen in 1895", zegt deze schrijver, „de suikerprijzen op Java daalden tot ƒ 5 à ƒ 5 1/8 per picol, toen werd en *ten rechte* door de betrokken geldinstituten den administrateurs der fabrieken onder hun beheer de order gegeven om de werkloonen in fabriek en aanplant zooveel mogelijk te verlagen.

De loonstandaard was reeds laag, doch zoolang men dient heeft men te gehoorzamen, zelfs tegen eigen zienswijze in. Staten circuleerden op de fabrieken, waarop in details was aangegeven wat de verschillende bewerkingen in aanplant en fabriek kosten en immer werd men verwezen naar die fabriek, wier kostprijs de laagste was, ook al verschilden de locale omstandigheden.

De daarop volgende jaren brachten prijzen van ƒ 7 en winsten. Niemand dacht er aan de loonen te verhoogen, integendeel, er werd gezegd: „Zie je wel dat het kan?" Er werd toen nagegaan of er in de fabriek niet hier en daar een mannetje gemist kon worden, al te gader om den kostprijs te verlagen. Mag ik nu van de koloniale specialiteit van het *Handelsblad* eens weten, welk verband er bestaat tusschen de hooge dividenden hier en de armoede van Sidin ginds."

Europeesch kapitaal is voor Java noodig. tenzij men de inlandsche nijver-

heid opvoere en dat deze thans allengs verdrongen wordt, toont de schrijver door de volgende voorbeelden aan:

„Vroeger verbouwde de inlander aardnoten op groote schaal, hij perste daarvan de katjangolie en de resteerende vaste stof leverde de z.g. boengkilkoeken voor bemesting der rietvelden. De kunstmest kreeg in den laatsten tijd burgerrecht op Java en de cultuur van aardnoten verdween, in het Cheribonsche importeerde men op groote schaal aardnotenkoeken uit Zuid-China, Swatou, „dit was goedkooper", naar men zei.

Zeer veel fabrieken installeerden zich in den laatsten tijd met Decauvillespoor voor het riettransport; had men vroeger 300 transporteurs noodig, thans zijn 90 meer dan voldoende. Het zou de moeite loonen eens na te gaan hoeveel er thans in verschil met tien jaar geleden minder aan riettransport wordt uitgegeven bij gelijke rietproductie. Maar vinden die extransporteurs emplooi? De beesten verdwaalden inmiddels naar den slachter ter mindering van den toch reeds zoo treurigen veestapel. Of de tram en spoorwegen slecht gaan, zie, dit deert den Javaan al heel weinig. Alleen de aanlegkosten, d. w. z. arbeidsloonen aan de baan kwamen ten bate van den inlander en aangezien de tram bijna overal over den grooten postweg rijdt, zoo verdiende daar de inlander al zeer weinig aan; de aanleg der staatsspoor buiten rekening gelaten. Rijtuigen en machinerieën kwamen uit Europa waar dus het leeuwendeel bleef hangen. Maar het vervoer op Brantas en Solorivier per prauw is bijna tot nul gereduceerd nu de staatsspoor de vrachten voor suiker enz. zoo concurreerend stelde, dat bijna alle suikerfabrieken binnen die rayons hun suiker per spoor en niet meer per prauw afvoeren.

„Nu gaat men een nieuwe emballage invoeren. Men beweert dat jutezakken goedkooper en beter zijn dan de tot nu toe gebruikte manden. Daarmee wordt de bron van inkomsten alweer met één verminderd. Wie stelt daar iets nieuws voor in de plaats?"

Omtrent de tegenwerping dat de spoor- en tramwegen de gelegenheid geven aan den inlander om zijn rijst overal heen te brengen, maakt de schrijver, die 36 jaar in de dessa leefde, de opmerking dat zeer kort na den rijstoogst het product in handen van enkelen is, opgekocht reeds vóór dat het rijp is. „In enkele residenties, *die ik ken*", zegt hij „bestaat een Ierssche toestand; daar is de grondbezitter feitelijk in dienst van den Chinees, huurder van den grond, en zulks ondanks alle grondhuurordonnanties."

Deze zoude daar ketella pohon laten telen, welke in tijden van schaarschte als surrogaat voor rijst wordt verkocht.

„In vele residenties is, volgens hem, welvaart sinds jaren eene fictie, hetgeen gestaafd wordt door een beroep op toestanden in 1890 in Djombang (Zuid-Soerabaja) in 1894 in Tegal. In den westmoesson van eerstgenoemd jaar verdrongen de vrouwen zich aldaar des morgens voor de fabriek om een geheelen dag voor 8 cts te mogen werken en in Tegal lagen vrouwen en mannen reeds ten vier uur des morgens op het fabrieksterrein te wachten, om zeker te zijn te worden ingedeeld, de mannen voor 15 cts. en de vrouwen voor 10 cts. per dag.

* * *

Bruine slavinnen. In de *Preanger-Bode* van 12 Sept. jl. komt een lezenswaardig artikel voor over het misbruik dat bestaat als meesters en meesteressen

gerechtigd meenen te zijn om inlandsche kinderen, die zij als *anak mas* hebben aangenomen, naar willekeur te behandelen. Het schijnt voor te komen dat onder dien naam kinderen worden gekocht, opgevoed, gevoed en van kleederen voorzien en dat de meesteres daaraan het recht meent te mogen ontleenen om het kind, als het groot geworden is te tuchtigen, zooals het haar wenschelijk voorkomt. Een frappant geval wordt daaromtrent uit het *Soer. Hbl.* aangehaald: „Een Javaansch meisje, in dienst bij een hier ter plaatse (Soerabaja) wonende familie werd wegens het sterven van een kanarievogel, op hardhandige wijze door haar meesteres afgeranseld.

„Naar aanleiding hiervan liep het meisje met een bitter gemoed weg. De Inlandsche politie, met het geval in kennis gesteld, was zoo „welwillend" het kind op te sporen — het was inmiddels bij een andere familie in dienst getreden — en bij haar meesteres terug te brengen.

„Deze, in woede ontstoken, liet het de haren afknippen en zoo, met kaal hoofd, op den bok van een kosong door de straten rijden, ten aanschouwe en tot spot van haar rasgenooten."

Beide bladen hopen dat de politie-autoriteiten zich met de zaak zullen bemoeien en de schrijver in de *Preanger-Bode* zegt terecht dat zulk eene behandeling bovendien gerechtelijk vervolgd behoort te worden.

„De slavernij — het dient goed bekend te worden — is in Indië reeds lang afgeschaft en de wet laat niet toe dat zij clandestien weder wordt ingevoerd." Het blad wijst er op dat de taak om goede bedienden te houden, aan de meesters is. De inlander is vatbaar voor goede indrukken en wanneer hij voelt dat zijn meesters belang in hem stellen, hem niet beschouwen als een dienende slaaf, maar als een mensch wiens diensten op prijs worden gesteld, dan zal hij ook zijn dankbaarheid toonen door hen goed te dienen.

Ook in andere omstandigheden laat de behandeling die inlanders van Europeanen ondergaan, dikwijls alles te wenschen over. Het wordt inderdaad tijd dat hier meer de algemeene aandacht aan wordt geschonken.

* * *

Dwangarbeid verdedigd. In het *Alg. Handelsblad* van 7 Oct. jl. wordt tevelde getrokken tegen een uitspraak in het van Dag tot Dag van den heer Brooshooft in de *Locomotief* van 23 Aug. jl., omtrent het verkeerde van de leer dat vrije arbeid ook voor den inlander op Java deugen zoude en dat wel met vrrwijzing naar het rapport omtrent de gouv. kina-ondernemingen over het 2de kwartaal, waarin over chronisch gebrek aan werkvolk wordt geklaagd. Als de heer Brooshooft zegt: „Alweer dus, evenals door het slabakken uit gebrek aan werkvolk bij zoovele openbare werken, belangrijke schade doordat, in een toch zeer volkrijk en allesbehalve welvarend land, geen vrije arbeiders geregeld willen uitkomen. Aan de vrijheidsdoctrinairen nu weer de taak om te bewijzen, dat de gouvernements-kina-onderneming haar volk niet behoorlijk behandelt, niet voldoende betaalt, dat dit niet mag vergeten worden, dat dat moet worden in aanmerking genomen — kortom: „mijnheer het is zooals uwé zegt, maar uwé moet toch niet denken dat uwé gelijk heeft." "

Dan antwoordt het *Hbl.*: Het is wel aardig gezegd, maar toch niet overtuigend. Het blijkt zelfs niet, of men door verhooging van loon, beproefd heeft meer werkvolk te krijgen. Dat het gemakkelijker zoude zijn en voor-

deeliger voor de schatkist als de bevolking werd gedwongen, om tegen een onzerzijds bepaald laag loon, bijv. van 20 cts. per dag, geregeld in de kinatuinen te komen werken, wordt volkomen toegegeven, maar niet dat daarmede de belangen der bevolking zouden worden behartigd. Voorts wordt gewezen op de particuliere tuinen, waar die dwang niet bestaat en ook zeker niet in het belang der bevolking geacht zoude worden. Wanneer het landswerken en landstuinen betreft dan heet het al zeer spoedig: op een gegeven oogenblik had men minder werkvolk dan men verlangde, daardoor werd schade geleden, enz. Men spreekt er van dat onder ons gezag de inlander moet worden opgevoed, doch zulks kan toch niet door een dwangsysteem worden bevorderd, dat het individu belet zijn tijd productief te maken op de wijze die het meest met zijn aanleg en belang strookt.

„Wij zijn", zegt het blad, „veeleer van oordeel, dat de inlander *recht* heeft, op de vrije beschikking over zijn tijd en zijn arbeid, en dat men, dat recht erkennende, moet heenstappen over de betrekkelijk kleine bezwaren welke van deze erkenning het gevolg zijn, of middelen kan zoeken om die bezwaren uit den weg te ruimen . . . . . gelijk de particuliere ondernemers dat doen.

„Wie dat recht niet erkent, maakt, dunkt ons, misbruik van het recht van den sterkste: de Staat, over alle strafmiddelen beschikkende, dwingt de menschen tot het verrichten van een bepaald soort arbeid tegen een eenzijdig vastgesteld loon, omdat dat voor hem, den machtigste, het gemakkelijkst en goedkoopst uitkomt . . . .

„Ons dunkt, de „vrijheidsdoctrinairen" behoeven niet meer te bewijzen, hoezeer dergelijke toepassing van de Staatsalmacht afkeuring verdient!"

* * *

Achteruitgang van den houthandel op Java. In hetzelfde nummer van het *Alg. Handelsblad* wordt nog de aandacht gevestigd op een artikel in dezelfde *Locomotief* betreffende den houthandel op Java en wel in verband met de voor 1903 geraamde hoogere opbrengst van het Staatsboschbedrijf, welke het *Hbl.* reeds in zijne beschouwing over „Indische Ramingen in het No. van 30 Oct. jl. te optimistisch had geacht. In het *Locomotief*-artikel wordt de mededinging van den Staat geen volkomen zuiver spel genoemd, al kan zij ook niet vernietigend voor den particulieren houthandel zijn, waarin 110 à 120 duizend kubieke meters worden omgezet tegen ± 3000 van het Gouvernement. De voorname zaak is dat werkelijk de vraag naar hout tegenwoordig zeer onbeduidend is. Voor suikerfabrieken wordt nagenoeg geen hout besteld, doch ook andere oorzaken drukken de vraag, zooals de malaise in de koffiecultuur en vooral de stille tijd in den trambouw. Zuid-Afrika nam vroeger wat hout van Java, maar de oorlog maakte daar een einde aan en het is twijfelachtig of men voor de restauratie van hetgeen daar verwoest is, het hout gedeeltelijk van Java zal betrekken. Hoe 't zij een feit is het dat de houtmaatschappijen het artikel bergen hoog op hun stapelplaatsen hebben liggen. De Chineesche concurrentie is aan het euvel ook wel een weinig debet en sommigen schijnen het uit te zingen door verkoop onder de markt of ongeoorloofde winsten als opium- en houtsmokkelen, gedwongen winkelnering, woekeren enz., maar de hoofdoorzaak blijft de tijdelijk zeer slappe vraag. Om de contractanten te steunen, wil de schrijver

dat het Gouvernement in zijn eigen belang niet al te lichtvaardig perceelen gunt. In dat geval worden verliezen geleden en moet de door het Gouvernement genaaste houtvoorraad daarenboven ook al weer à tout prix van de hand worden gezet..

Als staaltje hoe slecht de ramingen met de werkelijkheid overeenkomen, ontleenen wij de volgende staatjes aan het *Hbl.*

a. opbrengst van door particulieren geëxploiteerde boschperceelen en van verkocht hout:

	Raming.	Opbrengst.
1898	2,437,000	1,636,382
1899	2,378,000	1,787,541
1900	2,559,000	1,721,476
1901	2,527,000	1,884,604
1902	2,510.000	—
1903	3,310,000	—

b. verstrekking van hout voor 's lands dienst:

	Raming.	Opbrengst.
1898	103,000	65,554
1899	225,000	26,848
1900	225,000	11.149
1901	225,000	15,547
1902	54,000	—
1903	37,000	—

* * *

Bevordering der rijstcultuur. Het *Alg. Handelsblad* van 8 Oct. jl. bespreekt een artikel van het *Soer. Hbl.* van 18 Aug. waarin belangrijke mededeelingen voorkomen omtrent de behoudzucht der inlanders in zake de rijstcultuur. In het eene geval zou Virginia-rijst, ondanks de beduidend hoogere opbrengst geen opgang gemaakt hebben, omdat de nieuwe soort den inlanders niet smaakte en „zwaar op de maag lag".

Een andermaal had hetzelfde plaats met rijst en mais, ingevoerd uit de Minahassa. Met die ondervinding twijfelt het *Soer. Hbl.* of het met de Carolina rijst beter zal gaan.

Het *Hbl.* meent dat het motief: het nieuwe product smaakte den inlander niet en was daardoor minder goed verkoopbaar, hier zeer veel verklaart en meent dat men met dwang hier zeker niets bereiken zal. Al wordt dit toegegeven, dan wordt toch gevraagd, of men den inlander alle vrijheid latende, toch niet veel doen kan om door andere zaadpadie de opbrengst zijner velden te vermeerderen. Het stelt zich daarbij voor dat de Staat jaarlijksch eene zekere hoeveelheid goede zaadpadie gratis beschikbaar stelt; het blijft dan geheel aan den vrijen wil der planters overgelaten of zij daarvan willen gebruik maken, maar als het gebruik dier zaadpadie voordeeliger blijkt, zal dit binnen weinige jaren algemeen worden. „Laat ons eens aannemen", zegt het blad, „dat de Staat daarvoor jaarlijks een paar tonnen gouds uitgeeft, zou dat geld niet voortreffelijk besteeds zijn?

* * *

Polikliniek en kwakzalverij is het opschrift van een brief van Dr. W. Deije uit Bandoeng, opgenomen in de *Locomotief* van 5 Sept. jl., waarin deze geneesheer opkomt tegen het denkbeeld van den Directeur van O., E. en N. om op verschillende plaatsen „poliklinieken" op te richten voor de kostelooze behandeling van inlanders. In de eerste plaats blijkt uit het artikel en een aanteekening van den heer Brooshooft, dat blijkbaar bedoeld zijn „poliklinieken'," afgeleid van polis = stad en kline = bed, dus stedelijke inrichtingen voor krankenverzorging en niet zooals ten onrechte door den Directeur geschreven wordt polyklinieken, waarbij men aan eene afleiding van polus = veel zoude kunuen denken, wat ook wel zou kunnen, maar niet in de bedoeling van het woord ligt. Daar de heer Deye na 33 jaar werkzaam geweest te zijn, den Indischen geneeskundigen dienst verlaat en dus geen particuliere belangen bij de zaak heeft, durft hij opkomen tegen het denkbeeld op gevaar af van voor inhumaan te worden aangezien. Volgens de betrekkelijke circulaires van 19 October 1900 en 26 Januari 1901 is het de bedoeling aan de inlandsche bevolking kosteloos geneeskundigen bijstand te verleenen door het openen van poliklinieken op de plaatsen waar civiel-geneesheeren gevestigd zijn en op die, welke zij periodiek bezoeken. De Regeering wil hiertoe medewerken door op ruimere schaal dan tot heden gebruikelijk is, geneesmiddelen voor die bevolking beschikbaar te stellen. De medewerking der inlandsche ambtenaren wordt ingeroepen en het wordt gewenscht geacht dat zooveel mogelijk openbaarheid worde gegeven aan de gelegenheid om die hulp te verkrijgen.

Volgens Dr. Deye is het eene groote dwaling te meenen dat de Javaan, schuw voor Europeesche geneeskundige hulp, deze gelegenheid vrijwel ongebruikt zal laten. Integendeel hij meent dat de inlander alleen het hospitaal en het mes vreest, doch zich voor de geringste kwalen om geneesmiddelen zal aanmelden, zij het ook dat hij deze, als ze in een paar dagen niet helpen, wegwerpt.

In dien gedachtengang acht de schrijver het geneesheeren-personeel te eenenmale onvoldoende om de bedoelde taak ook maar eenigszins naar behooren te vervullen. Wat de inlandsche bevolking door deze poliklinieken leert kennen, zal geen „degelijke geneeskundige bijstand" zijn, maar zuiver kwakzalverij. Hij weet, dat daar waar poliklinieken werden ingevoerd, al spoedig honderden van inlanders opkwamen, en dat de geneesheeren zich niet anders konden redden dan door de bezoekdagen stilletjes te veranderen of door de zieken zich op andere manier van het lijf te houden — of door kwakzalverij. Een kwakzalver toch geeft één medicijn voor honderden kwalen, een conscientieus geneesheer echter behandelt alleen zieken, geen ziekten. Als hij het onderzoek bij elk behoorlijk doet en dadelijk doelmatige behandeling moet instellen, kan hij hoogstens 6 personen per uur afdoen. Elk komt op zijne wekelijksche tournées op 3 à 6 van die plaatsen; vindt hij dan op ieder plm. 100 zieken, dan heeft hij dagen noodig op iedere plaats. Met hetgeen Dr. Steiner in de Mei-aflevering van *De Indische Gids* (blz. 635) zeide over het uitdeelen van geneesmiddelen op goed geluk zonder diagnose, wordt in zooverre niet door hem ingestemd dat het niet onzeker is of daardoor werkelijk veel nut gesticht wordt, maar dat het integendeel zeker is, dat er veel schade door berokkend wordt.

Degelijke geneeskundige bijstand op die wijze zou alleen mogelijk zijn door het geneeskundig personeel te verhonderdvoudigen, of door het oprichten van honderden hospitalen à la Modjowarno. „Dat kan voorloopig niet: soit!" zegt de schrijver; „maar deze poliklinieken voldoen niet alleen niet aan het doel maar zijn direct schadelijk: 1e omdat zij de geneesheeren *dwingen* tot charlatannerie, en 2e omdat de bevolking met zulke medicijnverstrekkingen op goed geluk niet gebaat wordt".

* * *

De *Minahassa* komt in het *Alg. Handelsblad* van 10, 11 en 12 October j.l. nog weder uit drieërlei oogpunt ter sprake, naar aanleiding van de reisschetsen, welke de heer Van Kol in het *Soerab. Hbl.* publiceerde en die door het *Hbl.* in menig opzicht interessant worden genoemd. Bij het eerste artikel komen de belastingen ter sprake en wordt het standpunt van den heer Van Kol, die meent dat hier het land zijn eigen kosten moet betalen, verdedigd tegen de *Locomotief*, die alle tekortkomingen wil schuiven op „de behoeften en hebzucht van Nederland". Verviel de bekende rentepost van 4 millioen op de Indische begrooting, dan zou dit geld en meer uitmuntend voor Java alleen te bestemmen zijn.

In het tweede artikel wordt het inzicht van den heer Van Kol in zake de *heerendiensten* aldaar tegen de *Locomotief* verdedigd. Waar hij de afschaffing van alle heerendiensten in de Minahassa vooralsnog onmogelijk acht en dat blad in zijn No. van 13 Augustus zegt:

De heer Van Kol „Kiest voor de Minahassa zelfs partij tegen de richting-Kielstra voor Java om alle heerendiensten af te schaffen".... daar wil het *Hbl.* allereerst goed onderscheiden, en wijst het op het groote verschil in dichtheid van bevolking met Java. Waar zooveel belasting in geld wordt geheven als op laatstgenoemd eiland, is belasting in arbeid niet meer geoorloofd. Die redeneering is op de Minahassa niet toe te passen, waar nu nog de uitgaven de inkomsten jaarlijks met $^1/_4$ millioen overtreffen. Eerst moet evenwicht daarin worden verkregen en dan moet men trachten een overschot te kweeken, dat voor de geleidelijke afschaffing der heerendiensten gebezigd kan worden.

Het laatste artikel handelt over den *volksgeest in de Minahassa* en vangt aan met hetgeen de heer Van Kol „in volle gerustheid" schreef „Het is onwaar, dat onder de massa van het volk wrok en wrevel bestaat tegen het Nederlandsch bestuur. Van ontevredenheid is hoogstens bij enkele hoofden sprake, en dan soms met zelfzuchtige doeleinden, soms een gevolg van misverstand, dan wel van eigen plichtverzuim en daarop gevolgde straf".

Hieruit blijkt volgens het *Hbl.* afdoende hoe nuttig het Europeesch bestuur in Indië, ook op de buitenbezittingen werken kan, wanneer het er met alle inspanning naar streeft, de volksbelangen te bevorderen en zelfs, zoo noodig, tegen de zelfzuchtige bedoelingen der inlandsche hoofden in bescherming te nemen. Waar Van Kol ten slotte spreekt van zijne hoop op de evolutie van het recht, zegt het Hbl. dat het in onzen Archipel de roeping van ons bestuur is, om waar mogelijk, de bedoelde evolutie te bevorderen.

* * *

Verkoop van Bankatin. In hetzelfde no. van 12 Oct. vestigt het *Alg. Handelsblad* de aandacht op de beschouwingen der vereeniging *Moederland en Koloniën* over dit onderwerp. Het zegt in het begin van dit jaar getracht te hebben aan te toonen dat de argumenten, waarmede de vorige minister van koloniën den verkoop van Bankatin hier te lande verdedigde geen steek houden en dat nader onderzoek gewenscht was. De bedoelde beschouwingen hebben nog geen tegenspraak gevonden en er wordt gevraagd of de voorstanders van verkoop in Indië nu het pleit gewonnen hebben. Vermoedelijk niet en het is waarschijnlijker dat de bestrijding nog wel volgen zal. Het blad meent goed te doen de aandacht op de beschouwingen te vestigen opdat zij niet doodgezwegen worden.

„Wie van de vroegere bestrijders daardoor bekeerd is, moge het zeggen; wie ze met gegronde redenen kan weerleggen, late het niet na.

Alleen dan kan ten slotte van Regeering en Vertegenwoordiging eene beslissing worden verwacht die met het algemeen belang in overeenstemming is."

* * *

Het reisreglement in Ned.-Indië toegepast op opzichters bij den waterstaat wordt in een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 10 Oct. jl. door Paria besproken, waarbij hij nog eens uitvoerig de aandacht vestigt op de onbillijkheid van het met 1°. Oct. 1901 intrekken van de sedert jaren toegelegde daggelden (reiskosten). Zooals wij reeds op bl. 1239 van de September afl. deden blijken, komt ook ons die intrekking hoogst onbillijk voor en wij hopen ten zeerste dat het vertoog van Paria eenig effect moge hebben.

* * *

Een Rus over Insulinde. Blijkens eene particuliere correspondentie uit Moskou in het *Alg. Handelsblad* van 11 en 12 Oct. jl. heeft de heer M. M. Bakunin, van 1894-'99 Russisch consul te Batavia een boek geschreven, getiteld: „Tropitjeskaja Gollandia", St Petersburg 1902 (A. S. Suworin), waarin hij zijn oordeel en zijne herinneringen over „Tropisch Holland", heeft verzameld. Het schijnt over het algemeen met zeer veel lof van de werkzaamheid der Nederlanders aldaar te gewagen en trekt in menig opzicht parallelen met zijn landgenooten. Wat de gave betreft om Aziaten tot zich te trekken, stelt hij de Russen boven aan en hij acht deze en de Nederlanders de eenige koloniseerende volken, die de overheerschten menschelijk en rechtvaardig behandelen, daarentegen klaagt hij over het gebrek aan ondernemingsgeest der Russen.

Het is te verwachten dat van dit boek wel spoedig eene vertaling zal verschijnen, waardoor het van zelf uitvoeriger ter sprake zal komen.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR

l'Evolution sociale en Australasie par Louis Vigouroux. Paris Armand Colin 1902.

De schrijver geeft in dit interessante werk een overzicht van de ontwikkeling van Australie, sedert de eerste vestiging — te Sidney — in het jaar 1788. De inhoud kan in hoofdzaak als volgt worden weêrgegeven.

Aanvankelijk bestond de bevolking der kolonie nagenoeg uitsluitend uit veroordeelden en hunne bewakers, want niettegenstaande de aanmoediging tot immigratie van overheidswege bedroeg het aantal vrije kolonisten in 1793 nog slechts vijf. Ondanks de zeer gunstige ligging was het in de nieuwe kolonie dan ook weinig aanlokkend. Daar er landbouwers noch ambachtslieden waren — dezen kwamen onder de veroordeelden blijkbaar ook niet voor — was er veelal gebrek aan nagenoeg alles, moest het noodige van buiten af worden aangevoerd en die aanvoer was zeer ongeregeld. Alleen de veeteelt gaf reeds spoedig goede resultaten. Bedrog was algemeen, de onveiligheid voor leven en goed zeer groot, de zedeloosheid eveneens; de wanverhouding tusschen het aantal mannen en vrouwen (4 : 1) droeg hiertoe veel bij.

De inlandsche bevolking, levende van vruchten en van de opbrengst van de jacht en voor veldarbeid ongeschikt, bleek voor de kolonisten van geen belang te zijn en werd van den aanvang af steeds met groote wreedheid door hen behandeld. Hun aantal nam spoedig af, overal waar zij toen en later met de Europeanen in aanraking kwamen.

Eerst omstreeks 1820 begon verbetering in den toestand te komen, nadat het noodig was geweest de grenzen der kolonie te verruimen, wegens de behoeften aan weiden voor den zich snel vermeerderenden veestapel. Geld en kolonisten stroomden toen naar Australië, maar wegens misoogst en gebrek aan voedsel voor het vee, als gevolg van langdurige droogte, wisselden overvloed en ellende elkander af. Beurtelings was er gebrek aan handen of een te groot aanbod.

De veeteelt bleef zich intusschen op reusachtige schaal ontwikkelen en omstreeks 1830 namen de squatters — aanvankelijk veroordeelden die zich verwijderden met de aan hunne zorg toevertrouwde paarden, runderen en schapen — groote uitgestrektheden grond buiten de grenzen der kolonie in bezit om het vee te weiden, ondanks de vertoogen van den gouverneur. Omstreeks dienzelfden tijd werd op even onregelmatige wijze de zuidpunt van Nieuw-Holland in bezit genomen door feefokkers van Tasmania, sedert 1824 eene afzonderlijke kolonie. In 1837 werd Melbourne gesticht. De kolonisatie van de Westkust van Nieuw-Holland, op last van de regeering ondernomen, had een droevig verloop, omdat weldra bleek dat alle middelen van bestaan

aldaar ontbraken; ten minste voor menschen zóó weinig geschikt en zóó slecht uitgerust tot exploitatie van den hun geschonken grond, als de kolonisten waren. Niet beter slaagde aanvankelijk de kolonisatie van Zuid Australië, van uit Engeland systematisch ondernomen. Te Adelaïde werden wel den 1 Januari 1837 de wedrennen door 800 menschen bijgewoond, maar van exploitatie van den grond kwam nagenoeg niets. Er werd gedobbeld in landbezit en ondertusschen het medegenomen geld verteerd. De werklieden hadden niets te doen en leden gebrek. Verbetering kwam in dien toestand toen kolonisten uit Sidney, Melbourne en Tasmania kwamen, die ondanks het verbod der autoriteiten met hun vee het binnenland introkken en zich daarvan meester maakten, precies zoo als in Nieuw Zuid Wales was geschied. Dit voorbeeld werd door vele bewoners van Adelaïde gevolgd, waardoor de prijs van den grond aldaar zeer laag werd. Wie toch wilde veel betalen voor dien grond, waar men in de nabijheid grond in bezit kon nemen om niet, al geschiedde zulks dan ook wederrechtelijk.

Naarmate de veestapel toenam, ontstond gebrek aan werkkrachten, terwijl er nog steeds naar verhouding zeer weinig vrouwen waren. Om in deze tekorten te voorzien, werden van overheidswege kostbare maatregelen genomen, welke voornamelijk ten gevolge hadden dat veel slechte sujetten van beide geslachten werden geimporteerd. Het gehalte der kolonisten, dat reeds zooveel te wenschen overliet, verbeterde hierdoor niet. Eene poging om Chineezen in te voeren had eveneens weinig succes, wegens het verzet der kolonisten. Tot in 1850 werden veroordeelden aangevoerd, ondanks den toenemenden tegenstand der bevolking.

In 1850 bedroeg de Europeesche bevolking van Australië — eene oppervlakte ongeveer zoo groot als Europa — hoogstens 500.000 zielen, allen wonende bezuiden den keerkring en voor de overgroote meerderheid in de nabijheid van Sidney en Melbourne of op Nieuw Zeeland en Tasmania. Over het geheel was Nieuw Holland gebleken zeer onvruchtbaar te zijn, aangezien het voor meer dan de helft bestaat uit zandwoestijnen, elders de bodem veelal moerasachtig of rotsachtig is en in het gebrek aan water voor den landbouw moeielijk te voorzien, omdat de gesteldheid van den bodem (weinig verschil in hoogte, gering verhang der rivieren) het aanleggen van irrigatiewerken moeilijk en buitengewoon kostbaar maakt. Bovendien is de veranderlijkheid van het klimaat, in het bijzonder het van tijd tot tijd voorkomen van zeer langdurige droogte, oorzaak dat het landbouwbedrijf altijd eene zeer gewaagde onderneming blijft. Als gevolg van een en ander werden de meeste krachten gewijd aan de veeteelt, waardoor de bevolking buiten de hoofdsteden een zwervend leven bleef leiden, wat op de economische ontwikkeling van Australië niet zonder invloed is gebleven, vooral omdat ook op Nieuw Zeeland de veeteelt hoofdzaak werd, ofschoon hier de voorwaarden voor den landbouw niet uit den aard ongunstig waren. Reeds toen had eene ernstige economische crisis de kolonies bezocht, waarbij de waarde van land en vee tot spotprijzen gedaald en ten slotte een en ander in handen van weinigen (squatters en kapitalisten) was gekomen.

Omstreeks 1850 werd het eerste goud in Australië gevonden; aanvankelijk alleen in Victoria, spoedig ook elders. Immigranten kwamen van alle kanten, vooral veel Amerikanen en Chineezen. De tegenzin der Australiers voor de

goedkoop werkende Aziaten was echter zoo groot en zoo algemeen, dat vele Chineezen werden vermoord en de jury de moordenaars niet schuldig wilde verklaren. De prijzen stegen enorm, de squatters zagen hierdoor hun vermogen (paarden, runderen, schapen) eenige malen vergroot. De goudzoekers verkwistten op allerlei wijze het gemakkelijk en spoedig verkregen geld. De invasie dezer gelukzoekers verbeterde ook al weer het gehalte der bevolking niet, maar hun aantal was zoo groot en de macht der gouverneurs zoo gering, dat zij feitelijk overal de wet voorschreven. Een gevolg hiervan was ook dat tusschen 1855 en 1860 alle kolonies, behalve het nog onbeduidende West-Australië eene wetgeving kregen op zeer democratischen grondslag. In 1860 was de Europeesche bevolking van Nieuw Holland gestegen tot ruim één millioen, die van Tasmania bedroeg 100.000 zielen ongeveer en die van Nieuw Zeeland — in 1840 officieel door Engeland in bezit genomen — ongeveer 300.000. De regeeringen der verschillende kolonies, verbetering van den economischen en moreelen toestand verwachtende van eene gevestigde maatschappij van landbouwers, meer dan van de trekkende en avontuurlijke goudzoekers en veefokkers, trachtte vooral het kleingrondbezit aan te moedigen, het verkrijgen daarvan gemakkelijk te maken. Hierdoor ontstond echter een strijd tusschen squatters en landbouwers (in naam). Een strijd gevoerd door menschen met een zeer ruim geweten, een artikel waarvan in Australië steeds eene enorme overproductie was, en als gevolg van dien strijd, tegen de bedoeling der autoriteiten en ten nadeele van den landbouw, het grootgrondbezit op veel grooter schaal dan voorheen.

De bevolking van Nieuw Holland hoopte zich vrijwel op in de groote steden, omdat voor de veeteelt betrekkelijk weinig menschen noodig waren, van den landbouw over het geheel genomen nog niet veel terecht kwam en de steeds trekkende mijnwerkers telkens in de hoofdstad terugkeerden. Door het algemeen stemrecht beslisten de steden alzoo over alles, had de hoofdstad eene kolonie — andere steden van beteekenis waren er niet — eene beslissende stem. In dezen tijd werden enorme leeningen aangegaan door de regeeringen en door particulieren. Sporen, veel meer dan noodig of gewenscht, werden gebouwd en ook aan andere openbare werken werd veel geld verkwist, gedeeltelijk om werkeloosheid tegen te gaan. Veel werd gespeculeerd in bouwterreinen (speciaal bij Melbourne) en in gebouwen. In de jaren 1886 — 1888 was een algemeen débâcle het gevolg van een en ander.

Zeer geavanceerde begrippen werden gaandeweg in de wetgevingen der verschillende kolonies opgenomen omtrent den duur van den werkdag (8 u), den leeftijd van kinderen (17 en 18 jaar) en van vrouwen, omtrent nachtwerk, ouderdomsverzekering, enz. Aangezien op de naleving dier voorschriften weinig werd gelet, kwam er van de toepassing vooral buiten de hoofdsteden niet veel terecht. Meer werd gedaan voor de werkeloozen. Veel geld werd besteed om hen als landbouwer een bestaan te verschaffen, de pogingen hiertoe gedaan hadden voor het meerendeel weinig of geen succes. Ook trachtte men hen te helpen door het uitvoeren van openbare werken, zooals reeds boven werd aangegeven, terwijl ten slotte de overheid optrad als leverancier van werkvolk aan hen, die handen konden gebruiken. De bepaling dat de werktijd per dag slechts 8 uur moest duren voor een zelfden persoon, terwijl bovendien vrije heele en halve dagen verplichtend waren

gesteld, beperkte ook het aantal werkeloozen indirect. Het arbeidscontract is overal geregeld, arbitrage verplichtend voor vele bedrijven. Onverdeeld gunstig kunnen de resultaten hiervan nog niet genoemd worden, want deze voorschriften gaven aanleiding tot veel processen en waren oorzaak dat de minderheid der werklieden in eenig bedrijf dikwijls overheerschte, omdat zij vereenigd was, terwijl de meerderheid zich niet had aangesloten aan de vakvereeniging maar dan ook geen stem had.

Meer succes had in de laatste jaren de wetgeving omtrent het grondbezit met het doel het aantal kleine landbouwers te vermeerderen, het groot grondbezit te verminderen door aankoop en onteigening. Langs wettigen (!) weg werden hieromtrent bepalingen vastgesteld, maatregelen genomen, waarbij verkregen rechten maar matig werden geëerbiedigd. Het doel de grond eigendom der gemeente te doen blijven, werd echter bereikt, al schijnt de lange duur der pacht — 999 jaar — het verschil tusschen pacht en eigendom voorloopig al zeer gering te maken. De invloed der groote squatters neemt intusschen af, hun aantal vermindert. De democratie — niet uitsluitend de werklieden — overheerscht. Toch is er nog weinig toezicht op de banken, die alle biljetten uitgeven en nog minder toezicht op de assurantie-maatschappijen. Het onderwijs laat nog heel wat te wenschen over, van een algemeen Europeesch standpunt beschouwd, in het bijzonder van het voortgezet en middelbaar onderwijs.

Vooral in de kolonie Nieuw-Zeeland zijn wetgeving en bestuur in sommige opzichten zeer socialistisch, tal van bedrijven worden daar van overheidswege niet economisch beheerd. Zoo zijn b.v. de tarieven op de sporen te laag, de loonen van het personeel te hoog, om eene loonende exploitatie mogelijk te maken, of zelfs maar de kosten der exploitatie te dekken door de ontvangsten. De gemeenschap is echter geen fabrikant en heeft voor zich geen enkel monopolie. Maar niet alleen op Nieuw-Zeeland, ook in de andere koloniën breidden de bemoeiingen van het bestuur zich uit; in vrijzinnig democratische en socialistische richting, volgens onze terminologie. Toch bleef de invloed van de eigenlijke werklieden op de politiek *betrekkelijk gering*. Zij waren over het algemeen tegen de federatie en zijn zeer verdeeld omtrent de vraag: vrijhandel of bescherming.

Heftig was veelal de strijd omtrent het gebruik van Aziaten als werkkracht, waarbij alle vereenigingen van werklieden elkander steunden; ook die welke slechts indirect invloed konden uitoefenen of geen direct belang hadden bij den strijd in een bepaald geval. De geheele georganiseerde arbeidersbevolking streed als één man, waarbij werkstaking in den regel het wapen was. Zoo had in 1890 eene werkstaking plaats door geheel Australië. De werkgevers, eveneens aaneengesloten en georganiseerd als de werklieden, behaalden ten slotte de overwinning, omdat zij weigerden te onderhandelen anders dan op den grondslag van vrijheid om te werken voor iedereen. De arbeiders wilden dien grondslag niet accepteeren en moesten ten slotte den strijd opgeven; de eene groep eerder dan de andere, maar ten slotte alle en overal. Vreemd is het te lezen dat de hoogste rechterlijke ambtenaar in de kolonie Victoria per week *f* 600 gaf voor de werkstakers en dat zijn collega in de kolonie Queensland op overeenkomstige wijze handelde.

De uitslag van den strijd deed de arbeidersvereenigingen besluiten, zich

invloed te verschaffen door werklieden als vertegenwoordigers af te vaardigen naar de wetgevende colleges. Zij meenden toch den strijd verloren te hebben, voornamelijk door de hulp van de overheid aan de tegenpartij bewezen. In die colleges waren de arbeiders toen nog niet vertegenwoordigd, omdat zij zich weinig interesseerden voor politieke vraagstukken. Vele arbeiders werden nu gaandeweg gekozen.

In 1894 had andermaal eene vreeselijke crisis plaats; overal was gebrek aan geld en aan werk, bankroeten van groote (bank)instellingen kwamen overal voor en sleepten velen mede. De opbrengst der belastingen daalde zoo belangrijk, dat de gouvernementen de uitgaven voor publieke werken moesten beperken wegens gebrek aan geld. Het aantal werkeloozen werd hierdoor bijzonder groot. Handel en industrie waren verlamd, omdat ook elders (in Engeland en Amerika) geen credieten meer werden gegeven voor Australië. De uiteenloopende wetgevingen in de zeven kolonies maakten eenheid van handelen moeielijk, terwijl ook de overal bestaande beschermende rechten een bezwaar bleken tegen de federatie der afzonderlijke kolonies, waarin sommigen het middel zagen om tot betere economische toestanden te komen.

Na de ontdekking van goud in West-Australië (1893) kwam ook deze kolonie snel tot ontwikkeling. Die ontdekking zelf gaf echter aanleiding tot de dolste ondernemingen, die meer bedoelden, de aandeelhouders in Europa, dan den bodem van Australië in een minimum van tijd te exploiteeren en als zoodanig succes hadden.

Intusschen is in de laatste jaren de opbrengst der mijnen in geheel Australië enorm gestegen (300 millioen gulden per jaar) en wordt de exploitatie van den bodem van overheidswege op allerlei wijzen bevorderd, en gemakkelijk gemaakt. Ook de landbouw — in het bijzonder de ooftteelt — breidt zich belangrijk uit, al is tegenover deze de veeteelt nog steeds hoofdzaak.

In het laatste hoofdstuk geeft de schrijver zijne conclusie ongeveer als volgt:

De wording der Australische samenleving is geheel anders dan die in Europa en Amerika. In Australië is men begonnen met Europeesch kapitaal steden te bouwen en sporen aan te leggen, vóór dat aan een en ander behoefte was. Hiermede keerde de zwervende bevolking — die betrokken bij veeteelt en mijnbouw — steeds terug naar die steden, waar verteerd wordt wat verdiend werd. De loonen zijn in doorslag goed te noemen, zeker hooger dan elders. De voeding is goedkoop, woning en kleeding zijn betrekkelijk duur, maar het klimaat maakt dat aan beide geen hooge eischen gesteld behoeven te worden. Alles te zamen is het leven in Australië niet duur maar gemakkelijk, omdat alles royaal is ingericht. De Australiër is van aard zorgeloos, verkwistend en avontuurlijk, gevoelt zich onafhankelijk en aan zijne medemenschen gelijk, is in het algemeen zeer democratisch aangelegd. Socialist is de Australier echter niet, al zou de wetgeving op vele punten zulks doen vermoeden. Die wetgeving zou ook wellicht geheel andere gevolgen hebben in Europa, dan in Australië met zijne groote uitgestrektheid en geringe bevolking (± 5 millioen). Naarmate geld minder gemakkelijk „gevonden" wordt, de landbouwende klasse zich uitbreidt, begint zelfs eene behoudende strooming merkbaar te worden. De grondbezitter, hij moge groot of klein zijn, is uit den aard conservatief. Toch zijn de uitgaven der kolonies weer stijgende, na eenige daling als

gevolg van den geldnood in 1892/94. In 1900 was hunne schuld gestegen tot ± *f* 3 milliard.

De gevolgen van die schuld — de belastingen — welke elders drukkend zouden zijn, worden niet zoo moeielijk gedragen in een nieuw land, met veel natuurlijke hulpbronnen en eene toenemende bevolking. Van groot belang is het echter dat zijn crediet gesteund wordt door het moederland, hierdoor goedkoop geld te krijgen is. En dit is een gewichtige reden om den band met Engeland niet te verbreken, terwijl de kolonies zich toch onafhankelijk zelf besturen, tenminste waar het betreft uitsluitend binnenlandsche aangelegenheden. Waar dit niet het geval is, kan de band wel moeielijkheden opleveren. Zoo kan Engeland niet toelaten dat Chineezen, Japanners en Hindoes onvoorwaardelijk worden geweerd, zooals men in Australië gaarne zou zien gebeuren, omdat zij zulke ernstige concurrenten zijn voor de Europeesche bevolking in den economischen strijd, aangezien zij weinig behoeften hebben en met een gering loon tevreden zijn. Toch zullen Aziaten, reeds nu voor sommige verrichtingen moeielijk te missen, onontbeerlijk wezen wanneer de ontginning van tropisch Australië ernstig wordt ter hand genomen. Hier toch is de Europeaan voor handenarbeid ongeschikt en is dit deel van Nieuw Holland dan ook nog nagenoeg onbewoond.

Tot hiertoe de schrijver van deze belangrijke en zeer lezenswaardige studie, waarvan boven in enkele bladzijden slechts een zeer onvolledig overzicht kon worden gegeven. Sedert de federatie der verschillende kolonies van Nieuw Holland en Tasmanië — Nieuw Zeeland is niet toegetreden tot den Statenbond — zijn door het bondsparlement maatregelen genomen om de immigratie te beperken, goedkoope werkkrachten den toegang te beletten, en ofschoon toepasselijk op alle nationaliteiten zijn de voorwaarden van toelating zoodanig gesteld, dat in de eerste plaats Chineezen en Japanners de deur gesloten zullen vinden. Met de federatie zelf blijkt men in Australië al weinig ingenomen. Verwonderen kan dit niet, waar de belangen der verschillende Staten zoo uiteenloopen, de gevolgde handelspolitiek zoo verschillend was. De industrie van Australie toch wordt gesteund door hooge beschermende rechten, noodzakelijk om de hooge loonen te kunnen handhaven, hetgeen in vrije concurrentie met de wereldmarkt onmogelijk zou zijn. De handelsstaten met hun enorme uitvoer zijn uit den aard der zaak voor vrijen handel. Ook wenscht de centrale regeering bezuinigingen in te voeren in den staatsdienst, een behoorlijk verband te brengen tusschen uitgaven voor en inkomsten van de verschillende takken van dien dienst. Om hiermede te beginnen zal het leger van ambtenaren eene duchtige inkrimping moeten ondergaan, zullen noodelooze openbare werken niet meer moeten worden uitgevoerd. Dat zulks in strijd is met de bijzondere belangen van zeer velen is duidelijk. Immers in sommige Staten is het aantal ambtenaren bijzonder groot, de Staat zoowat ondernemer van alles; een aantal werken werden ondernomen geheel of nagenoeg geheel als middel tot werkverschaffing.

Zijn de proefnemingen in Australie genomen op het gebied van wetgeving in algemeenen zin interessant, zoowel als de daaruit gevolgde toestand dit is, rechtstreeks belang heeft Australië voor ons weinig, ondanks de nabijheid onzer Indische bezittingen. Daar een maatschappij nagenoeg uitsluitend van

Europeanen, levende in betrekkelijk gering aantal buiten de keerkringen, in een land dat nog slechts voor een klein gedeelte ontgonnen en bewoond is. Een volk dat door beperking van de immigratie den loonstandaard op een hoog peil tracht te houden, waartoe ook medewerkt de omstandigheid dat de bevolking uit zichzelf niet toeneemt. Hier eene bevolking in hoofdzaak van Maleischen stam, levende tusschen de keerkringen in veel grooter aantal op eene veel beperkter oppervlakte. Een land waar de loonstandaard bijzonder laag is, de bevolking snel toeneemt in aantal en de maatschappelijke verhoudingen de grootst denkbare tegenstelling vormen met die in Australië.

Voor onze bezittingen in Oost-Indië valt weinig te leeren of te profiteeren van Australië en aanvankelijk zijn de toestanden in dat land voor den bewoner veel te gunstig — en zullen zij ondanks alle gebeurlijkheden, waartoe in het bijzonder het gevoerde finantieel beheer aanleiding kan geven, dit nog langen tijd blijven — dan dat hij er ernstig aan zal denken elders betere levensvoorwaarden te zoeken. Aan expansie heeft Australië zeker nog voor langen tijd niet de minste behoefte.

J. P. V. R.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

TRUSTS.

In de verzameling Consulaire Verslagen en Berichten van 25 Sept. jl. komt eene nota voor van den heer J. H. van Royen, toegezonden van wege het gezantschap der Nederlanden te Washington, over *Trusts*, welke ons belangrijk genoeg voorkomt om er voor de lezers van de Indische Gids iets aan te ontleenen.

Oorspronkelijk had het woord een enger beteekenis dan er nu aan wordt toegekend. De eerste trust werd gevormd in de Vereenigde Staten in 1882. Het was de tegenwoordige „Standard Oil Company". Dit machtige lichaam bewerkte toen reeds 95 pCt. van alle petroleum in de Vereenigde Staten. Het nam in zich op een tal van andere petroleum bewerkende of produceerende vereenigingen. De aandeelhouders dezer laatste „vertrouwden" hunne aandeelen toe aan een raad van „trustees", die, in ruil daarvoor trustcertificaten gaven en het beheer van het nieuw gevormde lichaam op zich namen. Aldus ontstond de „Standard Oil Trust".

De verdere geschiedenis van die vereeniging verklaart, waarom het oorspronkelijk begrip „trust" op den achtergrond geraakte en deze naam een ruimer beteekenis bekwam.

Het voorbeeld dat hier gegeven was werd weldra door een aanzienlijk aantal andere combinaties gevolgd en het was uit angst voor hunne groote machtsontwikkeling dat in verschillende staten de wetgever tusschenbeide trad en den bijzonderen vorm van combinatiën bekend onder den naam van „trust" onwettig verklaarde. Dientengevolge werd in 1890 tot ontbinding van den S. O. T. overgegaan, doch de herleving volgde terstond in den vorm van de reusachtige „Standard Oil Company", gevormd onder de wetten van New-Yersey, met een kapitaal van honderd millioen dollars. In de plaats van verschillende eigenaren van fabrieken, die hunne belangen toevertrouwden aan een raad van trustees, trad thans ééne vereeniging als eigenares van alle fabrieken op.

De meeste andere trusts volgden hierin het voorbeeld van de „Standard Oil"; zij wisselden van vorm doch geenszins van wezen. Vooral de Vereenigde Staten, het land waar machine- en verkeerswezen de grootste vlucht hebben genomen, waren aangewezen om de bakermat te worden van deze reusachtige groepeering van kapitaal. De combinatievorming neemt aldaar zoo snel toe, dat statistieken van voor zeer korten tijd reeds onnauwkeurig blijken. Op 1 Juni 1900, toen de groote staaltrust nog niet bestond, werden reeds

183 industriëele combinaties vermeld, die 2029 fabrieken beheerden, welke in werking zijn en 174 die ongebruikt stonden. Slechts 63 van die combinaties waren vóór 1897 gevormd. Het kapitaal van alle te zamen, waarvan de uitgifte was geschied, wordt op meer dan 3000 millioen dollars berekend. In 1900 bedroeg de waarde der producten van de 183 combinaties ruim 1661 millioen dollars, hetgeen reeds $^1/_5$ bedraagt van de waarde van alle goederen, wier voortbrenging geschiedt door takken van industrie, die zich tot combinatie leenen.

Latere statistieken zullen, gelijk thans uit de dagbladen blijkt, rekening hebben te houden met eenige reusachtige combinatiën te meer en dat wel met de thans ontworpen internationale scheepvaartvereenigingen. Als hoofdbron voor gegevens omtrent de trusts, heeft de schrijver gebruik gemaakt van een rapport uitgebracht door eene in 1898 in het leven geroepen industriëele commissie, getiteld: „Preliminary report on the Trusts and Industrial Combinations" te Washington bij de landsdrukkerij uitgegeven.

De grootste trust, die tot dusver is gevormd, is de „United States Steel Corporation". Niet minder dan 8 groote combinaties op het gebied van metaal-industrie, hebben zich in Maart 1901 tot één reusachtig geheel gegroepeerd.

Een daarvan, de „Federal Steel Company", gevormd in 1898, was reeds machtig en rijk met een kapitaal van 200 millioen dollars. Hare samenstelling is van dien aard dat zij eigenares is van alle aandeelen van vier andere maatschappijen, een spoorweg-, een ijzer-, en twee staal-maatschappijen. Die vereenigingen zijn autonoom gebleven en zelfstandig, ook ten opzichte van elkander; zij zijn niet gebonden van elkander te koopen of aan elkander te leveren en deelen elk haar eigen dividenden uit, doch in plaats van een groote schare van aandeelhouders te bezitten, zijn alle aandeelen in handen van één syndicaat. Die vorm wordt verklaard door de omstandigheid dat tusschen de verschillende onderdeelen geen noemenwaarsdige concurrentie bestond, dat zij elkander aanvulden en dat het gewenscht was dat zij daarom in zooverre in verband stonden, dat zij elkander wederkeerig hielpen. Elk der vier samenstellende maatschappijen bracht nog andere aan, waaronder binnenscheepvaartmaatschappijen en spoorwegen.

„Het springt in het oog", zegt de schrijver „dat de macht, die de trusts door het bezit van spoorwegen bekomen, dáárom zoo aanzienlijk is, wijl zij eenerzijds daardoor steeds hunne eigene onafhankelijke vervoermiddelen bezitten en gedekt zijn tegen kunstgrepen, op het gebied van verkeer van concurrenten te wachten, anderzijds wijl zij dien concurrenten, indien zulks wenschelijk schijnt, het vervoer hunner producten op die spoorwegen belemmeren."

Gelijk de hier besproken maatschappij was de „National Tube Co." gevormd onder de meesterlijke leiding van den heer J. P. Morgan (Mei 1899) met een kapitaal van 80 millioen dollars. Deze was eigenares van mijnen, steenkolen beddingen en hoogovens.

Een andere maatschappij, de „American Steel and Wire Co." had 90 millioen dollar kapitaal en bezit vrijwel het monopolie op haar gebied, vooral voor het zooveel gebruikte stekeldraad. Dit monopolie had zij voornamelijk te danken aan het opkoopen van alle uitvindingsbrevetten op dit gebied. Het bezit van een groot aantal ovens, pletmolens en draadfabrieken gaf haar eene overwegende macht. Bovendien was de heer Gates, haar president, tevens

president van de „American Steamship. Co", die haar alle eerts kan aanbrengen, waaraan zij behoefte heeft.

De drie genoemde lichamen, heeten naar hunnen gemeenschappelijkken oprichter, te zamen de groep „Morgan". Van zijn kant had de heer Moore een viertal maatschappijen weten bijeen te brengen, die de groep „Moore" vormden. Deze maatschappijen grepen geheel in elkander. Een er van, de „National Steel Co.", met 63 millioen kapitaal, bezat mijnen en andere eigendommen en maakte halfproducten, ten behoeve van de andere. Zoo ontlastte de „Tinplate Co." haar van $^1/_4$ à $^1/_5$ van dit geheel product en had met een kapitaal van 50 millioen dollars het monopolie van het vertind plaatijzer. Eensdeels is zulks te danken aan het tarief Mac Kinley van 1890, omdat al het benoodigde zink voornamelijk uit Cornwall moet ingevoerd worden, maar ook omdat eerstgenoemde maatschappij in staat was alle pletmolens op te koopen en zooveel nieuwe te bouwen, dat zij op dit gebied de levering van het benoodigde staalplaat voor de vertinning beheerschte. Toen de fabrieken, die zich alleen met dit laatste bezighouden zelf pletmolens wilden bouwen, bleek het dat de voornaamste ingenieurs in dien tak van machine-bouw in verband stonden met de trust en hun hulp slechts onder veel te nadeelige voorwaarde wilden verleenen. Hoe machtig de groep ook door zulke kunstgrepen was, zij hing af van de leveranciers van staal, en daarom werden nog de „American Steel Hoop C°." met 33 millioen kapitaal en de „American Steel Sheet C°." met 53 millioen er in opgenomen.

Op het einde van 1900 was de toestand in de voornaamste centra van industrie, nl. Pennsylvanië, Ohio en Illinois, waarvan de eerste 60 pCt. van de totale productie levert, de beide anderen 30 pCt., terwijl de zuidelijke staten Alabama en Tennessee met slechts 10 pCt. buiten rekening worden gelaten, zoodanig dat daar drie machten vijandig tegenover elkander stonden. Behalve de beide genoemde groepen was namelijk te rekenen met een derde even geducht mededinger: de „Carnegie C°.", werkende met een kapitaal van 160 millioen dollars. In 1900 waren bij deze maatschappij reods 50.000 menschen werkzaam, aan wie over dat jaar is uitbetaald 50 millioen dollars salaris. Zij bezat 10.000 H.A. steenkolen concessies, uitgebreide ijzermijnen, talrijke ovens, pletmolens, enz. enz.

De Carnegie Co. als zijnde de voornaamste fabrikant voor rails in de V. S., bedreigde op dat punt de „Federal Steel Co." in de groep „Morgan", die $^1/_3$ daarvan vervaardigde. Onmiddellijk na de stichting van de „American Steel Sheet Co." besluit ook Carnegie pletmolens op te richten en bedreigt daardoor tevens de groep „Moore." In Januari 1901 komt ook het monopolie van de „National Tube Company" in gevaar, doordat Carnegie's ingenieurs last krijgen voor 12 millioen dollars de noodige fabrieken aan het meer Erie op te richten voor de fabricage van ijzeren pijpen.

Tegelijk met het aangaan van dezen reuzenstrijd, oordeelden de drie machten het echter geraden te onderhandelen en het resultaat was dat op 20 Maart 1901 de reusachtige vereenigingen zich oplosten in de „United States Steel Corporation", de grootste tot dusver bestaande trust met 900 millioen dollar kapitaal. Sedert heeft zij zich nog meer uitgebreid, door de „American Bridge Co." met 70 millioen kapitaal, in zich op te nemen, de medewerking van den heer Rockefeller te verkrijgen voor de ertsen bij het Bovenmeer,

eene maatschappij van 30 millioen; eindelijk nog de „Shelby Steel Tube Co." in te lijven en het grootste deel der aandeelen van de Leyland-Stoomvaartmaatschappij in handen te krijgen. Door dezen laatsten maatregel zal de Trust geholpen worden in het verkrijgen van meer en meer markten voor zijne producten in Engeland en in andere landen, waar hij gaat concurreeren met Duitschers en Britten.

Moeilijk is het te voorspellen wat de toekomst van zulk eene reusachtige onderneming zijn zal. Een gevaar schuilt vooral in de overkapitalisatie „stock-watering", dat bij alle trusts plaats vindt. De eigenaars van de opgenomen fabrieken krijgen gewoonlijk voor hetgeen zij aanbrengen preferente aandeelen, die op een zeker percentage van de winst een voorrecht hebben, maar bovendien worden ook nog gewone aandeelen „Common stock", uitgegeven, die een meer speculatief karakter dragen en door voorspiegelingen, dat zij, dank zij de voordeelen van industrieële concentratie, gemakkelijk percenten zullen kunnen afwerpen, gewoonlijk koopers vinden.

De schrijver beschouwt vervolgens de voor- en nadeelen der trusts. Hierbij worden drie beweegredenen tot het vormen er van op den voorgrond gesteld. De eerste is het verlangen om de prijzen der artikelen, die door concurrentie dalen, op te houden, of te doen stijgen; de tweede is het voorkomen van verliezen tengevolge der concurrentie, als adverteeren, uitloven van premiën, handelsreizigers, enz. die als zoodanig niet voor de productie der goederen noodig zijn; de derde wordt gevormd door de voordeelen, die het produceeren op groote schaal oplevert boven de vervaardiging in het klein.

De *voordeelen* worden door de voorstanders als volgt uiteengezet.

Voor zoover het artikelen betreft, waarbij in den concurrentiestrijd adverteeren een rol speelt, kunnen groote bedragen bezuinigd worden. Hoe meer men tot consolidatie komt, des te minder is adverteeren noodig (op alle wijzen, daaronder begrepen het uitloven van prijzen voor koopen, gelijk dat in Amerika bij sommige artikelen op uitgebreide schaal plaats heeft) noodzakelijk. Een lichaam als de Standard Oil Co. behoeft geen advertenties meer.

Op de uitgaven aan handelsreizigers zal bespaard kunnen worden. Vroeger waren er bijv. vijf noodig, die voor vijf verschillende fabrieken rond gingen, nu deze zich tot eene maatschappij hebben gevormd, is één voldoende. Evenzoo worden andere tusschenpersonen, ja zelfs de geheele klasse der groothandelaars, overbodig. Bij vereeniging van verschillende ondernemingen in één hand verminderen eveneens de huur (of interest) en andere kosten, welke betaald worden voor gebouwen en machines eener onderneming. Er ontstaat veel besparing van administratiekosten. Indien tien ondernemingen, alle met een directeur en lagere beambten, zich vereenigen, zal eenzelfde directeur met een klein gedeelte der vroeger werkzame beambten waarschijnlijk het werk kunnen doen. Als gevolg kan beter salaris betaald en kunnen hooger eischen van bekwaamheid gesteld worden. De grootere trusts kunnen zich verzekeren van de leiding van een Carnegie, Rockefeller, Havemeyer, welke ware leiderstalenten hebben. Evenzoo zullen minder arbeiders in de nieuwe combinatie hetzelfde werk kunnen doen, waardoor loon wordt bespaard. Voorts behoeft niet elke fabriek verschillende soorten en afmetingen van een artikel te leveren. In een trust kan aan elk der verschillende fabrieken een

onderdeel worden toevertrouwd. Een trust met een genoegzaam aantal fabrieken behoeft geen assurantie te betalen; als er een afbrandt zal de schade over de andere verdeeld minder zijn dan wat voor assurantie zou moeten worden betaald. Een groot voordeel is ook het beter benuttigen van de nevenproducten, daar kleinere ondernemingen daarvan voor de bewerking geen voldoenden voorraad of voldoend kapitaal hebben. Een groote onderneming kan haar eigen inrichtingen voor electrisch licht, haar eigen machinefabriek, timmerlieden, smeden, enz. hebben. Zoodra eene nieuwe machine wordt uitgevonden stelt haar kapitaal haar in staat die dadelijk aan te schaffen. Nadat eene combinatie gevormd is, wordt ook kapitaal bespaard door het uitwinnen van transportkosten, door fabrieken op te richten nabij de plaatsen van groote consumptie.

De groote industrieële machten zijn in staat vooruit te beoordeelen of er overproductie te verwachten is of wel schaarschte in een artikel. Zij kunnen in verband daarmede de productie geleidelijk verminderen of vermeerderen. Vooral is hier van belang de combinatie van hen, die ruw materiaal leveren en den producent der goederen. De eersten wordt zekerder van afzet en de tweede is verzekerd het ruwe materiaal tegen redelijken prijs te zullen krijgen.

De trusten, zoo pleiten de voorstanders, zijn voorts oorzaak, dat een land beter kan concurreeren met het buitenland en beter in dat buitenland markten kan zoeken, dan waar enkele ondernemingen dezen moeilijken en kostbaren strijd spoedig zouden moeten opgeven. De „American Tobacco Co." heeft aldus groote markten veroverd in Japan, Indië en het geheele verre Oosten. De Standard Oil heeft zijne producten weten te brengen naar bijna alle markten ter wereld. Ten slotte hebben zulke groote ondernemingen grooter crediet en kunnen zij tegen lager rente kapitaal bekomen.

Wat de *nadeelen* betreft, zeggen de tegenstanders, dat het systeem door de trusts in het leven geroepen, te ingewikkeld is om goed bestuurd te kunnen worden en de genieën op industrieël en commercieël gebied, noodig om de leiding er van op zich te nemen, zullen niet te vinden zijn.

De trusts worden niet opgebouwd zonder dat vele mededingers ondergaan; groot is de bitterheid, die daardoor gezaaid wordt. Niet alleen dat men te doen heeft met hen, die in een eerlijken strijd vallen, maar in dien strijd worden te veel, ja bijna altijd oneerlijke wapenen gebruikt. Als zoodanig worden de volgende practijken genoemd. De trusts kunnen, doordat zij op uitgebreid terrein werkzaam zijn, op verschillende plaatsen duur verkoopen, doch op één, waar zich een concurrent bevindt, den prijs tot ver onder de productiekosten laten dalen, totdat de ongelukkige het veld heeft geruimd. Zij kunnen met hetzelfde doel een onderscheid naar de soorten van een artikel maken en deze alle duur verkoopen, met uitzondering van die soort, waarin de concurrentie hen bedreigt. Voorts kunnen de trusts weigeren te leveren of de noodige kortingen te geven aan de tusschenhandelaars, die zich niet schikken naar zekere regelen, waarin onder anderen kan voorgeschreven zijn, dat zij, op hun beurt, moeten „boycotten" alle fabrikanten, die geen leden zijn van de trusts.

Het verkrijgen van lagere tarieven op de spoorwegen is niet zoo geheel eene „concurrence déloyale" omdat de trusts als vergoeding voor „freight

discrimination" werkelijke diensten aan een spoorweg kunnen bewijzen, door de verzendingen op een minder bezwaarlijke wijze in te richten, op concurreerende lijnen de vrachten in evenwicht te helpen brengen, de zekerheid van winst te verhoogen, de verzendingen regelmatiger te doen geschieden en een vasteren waarborg voor de betaling te geven. Op deze gronden worden de bevoorrechtingstarieven door de begunstigde spoorwegmaatschappijen verdedigd, doch waar zulke diensten niet door de trusts worden bewezen, valt het onrechtmatige toch in het oog, als men uitgaat van het beginsel dat de spoorweg is „Common carrier". Hij, die van verkeersmiddelen wil gebruik maken, heeft niet de keus tusschen den spoorweg en iets anders. Dit is de bekende rechtsgrond voor het ingrijpen op dit gebied van het openbaar gezag. Dit punt vormt een der zwakste zijden van het trust-systeem. Het kwaad zit diep en verbetering zal moeilijk zijn, vooral wanneer het vraagstuk zich daar voordoet, waar de trust eigenaar is van de spoorwegen.

Als de grootste schaduwzijde van de trustontwikkeling wordt aangemerkt dat de syndicaten en combinatiën de prijzen te veel naar willekeur en ten eigen bate beheerschen, zooals in een afzonderlijk hoofdstuk der nota ter sprake komt, doch ook wordt er aan verweten dat de qualiteit der goederen achteruitgaat als het monopolie verkregen is om op die wijze dubbele winst te maken. Hier staat tegenover dat bij sterke concurrentie die qualiteit eveneens vermindert. De trusts zijn ook bij machte de prijzen der goederen te beheerschen die zij zelf koopen. De vleeschhandelaars („Packers") te Chicago hebben dikwijls den prijs van het vee, dat hun uit het Westen werd verkocht, willekeurig bepaald.

Het gevaar voor overkapitalisatie werd reeds vermeld, als in de aandeelen op aanraden van bankiers wordt gespeculeerd. Door meer publiciteit omtrent de ondernemingen, waartoe oprichters en directeuren der trusts behooren te worden gedwongen, meenen de voorstanders dat hiertegen zoude kunnen worden opgetreden.

Eindelijk bestaan er nog bezwaren meer van socialen aard, als leden van wetgevende vergaderingen dreigen met voor de trusts nadeelige wetsontwerpen en daar tegen betaling van afzien, als aanzienlijke bijdragen worden uitgegeven om stemmen te koopen. Dat combinatie de individualiteit bij de loontrekkenden zoude benadeelen, wordt niet toegegeven, daar er gelegenheid bestaat om aan ondergeschikten, die zich dat waardig toonen, zooveel mogelijk de vrije hand te laten en zich te ontwikkelen. Ook nepotisme en gunst zullen weinig nadeel veroorzaken, waar onbekwaamheid in de hoogere rangen spoedig blijkt en de belanghebbenden zullen weten den ongeschikte te verwijderen.

De trusts ten opzichte van *prijzen* en *loonen* komen thans aan de beurt. Daarbij wordt op drieërlei monopolie gewezen, het natuurlijke, het wettelijke en het kapitalistische. Als een onderneming zich zoover heeft uitgebreid dat zij bijv. 90 pCt. van de totale productie van een zeker artikel levert, bezit zij ten opzichte van de andere maatschappijen een monopolie in dien zin, dat zij eene bijna uitsluitende macht heeft om den prijs te regelen, althans voor een zekeren tijd, daar de concurrenten slechts in staat zijn een klein gedeelte van de markt te voorzien. Eene dergelijke monopolistische macht is inder-

daad in handen van verschillende Amerikaansche trusts. Zoo bezorgt de genoemde American Tinplate Co. 90 pCt. van de totale productie in de V. S. De Whiskeytrust vervaardigt 85 pCt. van al de whiskey, de Standard Oil leverde van 1894—'98 gemiddeld ruim 82 pCt. van alle gezuiverde petroleum in de V. S. In 1897 verklaarde de heer Havemeyer, het bekende hoofd der suikertrust, voor eene commissie dat eene onderneming die 80 pCt. van de totale productie in handen heeft, naar goedvinden de prijzen kan laten rijzen of dalen en dat hij ongetwijfeld de prijzen voor de geheele suikerproductie beheerschte.

De drie soorten van monopolie zijn niet altijd scherp afgescheiden; zoo heeft de Standard Oil, naast zijn kapitalistisch of feitelijk monopolie, door zijn „pipelines" tevens een natuurlijk monopolie. Deze „pipelines" zijn ijzeren buizen, gewoonlijk van 8 eng. duim middellijn, en van 500 à 600 K.M. lengte, waardoor de ruwe petroleum van W.-Pennsylvania naar de kust van den Oceaan en van Ohio naar de groote meren geleid wordt. Op elke 80 K.M. bevindt zich een pompstation, waardoor de strooming verhaast wordt. Dit transport is 50 pCt. goedkooper dan per spoor, doch de Standard Oil heeft er 50 millioen aan ten koste gelegd en aldus boven al zijne concurrenten een natuurlijk monopolie verkregen.

Bij de bespreking der vraag of de groote monopolistische macht door de trusts misbruikt wordt, staat op den voorgrond dat deze door verschillende factoren aan banden wordt gelegd. In veel gevallen is het voordeeliger voor den producent om veel voor lagen prijs, dan weinig voor hoogen prijs te verkoopen. Het gevaar voor mededinging als de prijs te hoog wordt opgevoerd blijft bestaan, al was het maar dat een ondernemend industrieël zulks waagt in de hoop later in de combinatie te worden opgenomen. De hebzucht der monopolisten zal ook in toom gehouden worden door vrees voor de publieke opinie, welke de trusts tot dusver vijandig gezind is.

Bij het ontbreken van voldoende gegevens is het nog niet mogelijk geweest om na te gaan in hoeverre de trusts te hooge prijzen geëischt en hun gezag misbruikt hebben. De Amerikaansche deskundige op dit gebied, Professor Jenks, laat zich in het verslag der „Industrial Commission" hierover zeer voorzichtig uit, waar hij zegt dat terwijl de trusts het in hun macht hebben om nog voordeel te behalen bij eenigszins lagere prijzen, dan die welke uit vrije mededinging voortvloeien, zij desondanks de normale daling van prijzen, die het gevolg is van toenemende verbeteringen in de voortbrenging, waarschijnlijk eenigermate hebben gestuit.

Uit zijne studies op dit gebied blijkt o. a. dat in de suiker van 1880 tot 1887 groote concurrentie heerschte; de winst was gedurende die jaren gering. In 1887 werd de trust opgericht en de winst verdubbelde. In 1889 valt de winst op de vroegere hoogte terug naar aanleiding van de oprichting van de „Speckels"-raffinaderijen. In 1892 worden deze echter opgekocht en de winst rijst weder tot de hoogte welke in 1887 was bereikt. Gedurende de volgende 6 jaren ziet men een lichte neiging tot daling, totdat in 1898 de winst plotseling zeer afneemt doordat de onderneming „Arbuckle & Doscher" den strijd begint. De suikertrust blijkt van zijn monopolie zooveel mogelijk partij getrokken te hebben zoo dikwijls hij zich voor de concurrentie veilig voelde. In het voorbijgaan wordt hierbij opgemerkt dat de suikerindustrie zich bijzonder tot het vormen van trusts leent, omdat er 3 à 5 millioen dollars

noodig zijn om eene raffinaderij op te richten. Vóór 1887 waren er een 40-tal, die elkander de scherpste concurrentie aandeden en waarvan er 18 bankroet maakten vóór dat de trust was opgericht. Het failliet gaan van zulke groote ondernemingen bevoordeelt niemand en als middel om zulks te voorkomen is de combinatie hoogst nuttig.

Bij de whiskey hebben de combinaties door naar te hooge voordeelen te trachten hun eigen val bewerkt.

Omtrent de uitkomsten der petroleumindustrie vinden wij wel wisselvallige voordeelen in den loop der jaren vermeld, doch ten slotte keerde de Standard Oil Co. in 1899 een dividend van 33 % uit en in Maart 1900 een extra cash dividend van 20 millioen dollars op 100 millioen kapitaal.

Terwijl bij het vertind ijzer de prijzen onmiddellijk na de trustvorming (tegen 1899) zijn gestegen, daalden zij 1901 weder tot die van 1896, maar blijkens de statistieken van prof. Jeuks heeft de in het begin van 1899 gevormde „Steel- and Wiretrust" haar prijzen en winsten aanmerkelijk weten te doen stijgen.

Intusschen blijken bijna alle combinatie-mannen van oordeel dat, tenzij eene combinatie een natuurlijk monopolie heeft voor ruw materiaal, beschermd is door patenten of een zeer algemeen geliefd merk van iets ter markt weet te brengen, alle pogingen om op den duur de prijzen te doen stijgen mislukken.

„Hoewel de gegevens" zegt de nota „op grond waarvan voorloopig moet worden geoordeeld, schaarsch zijn en onvolledig, schijnt echter daaruit te kunnen worden besloten, dat, in het algemeen, de trustvorming geen prijsverhooging op den duur heeft ten gevolge gehad. Hebben echter aan den eenen kant de voordeelen van industriëele concentratie de trusts in staat gesteld onder voordeeliger omstandigheden te produceeren, hun monopolistische macht heeft anderzijds het hun mogelijk gemaakt het grootste gedeelte van dat voordeel zelf te behouden".

„Beslist zich aldus, voorloopig, en voor zoover men kan nagaan, de strijd in de nieuwe verdeeling van goederen, noodig gemaakt door het nieuw oeconomisch verschijnsel, waarvan hier sprake is, ten nadeele van den consument, eenigszins voordeeliger schijnt die strijd te zijn voor den derden deelnemer: den loontrekkende".

Voorbeelden worden aangehaald hoe de loonen dikwijls vrijwillig zijn verhoogd, waartoe evenwel voorspoedige tijden het hunne bijdroegen. Op zich zelf zouden de arbeiders tegenover de groote combinaties zelve in onvoordeeliger omstandigheden geraken, ware het niet dat men de trusts moet beschouwen in verband met de „trade unions", de werklieden-vereenigingen, die zich naast en tegenover de trusts meer en meer beginnen te ontwikkelen. Over het algemeen bestaat er tusschen beide partijen geen vijandige houding en bijna alle trusts hebben de vertegenwoordigers dier „trade-unions" willen erkennen, terwijl deze laatste overtuigd zijn van hun macht om voor den arbeider per slot van rekening een rechtmatig aandeel in de nieuwe verdeeling der goederen te verzekeren.

„Nu eenmaal de trade-unions meer en meer zich gaan vormen, moet erkend worden, dat aan hun bestaan een bewijsgrond kan worden ontleend voor de noodzakelijkheid van trusts. Eene enkele onderneming zoude veelal beslist

aan die genade dier trade-unions zijn overgeleverd. De combinatiën hebben de macht zich tegenover hen te verdedigen."

Als slotsom van dit hoofdstuk wordt gezegd dat de ondervinding geleerd heeft dat de arbeid onder den invloed der combinatiën nuttiger is kunnen worden aangewend; dat hetgeen door elken werkman wordt voortgebracht, is toegenomen; voorts dat het voordeel, daaruit ontstaan, tusschen kapitalist en loontrekkende is verdeeld, terwijl de consument tot dusver weinig direct voordeel heeft ontvangen. De tijd zal evenwel het eindresultaat van dit economisch verschijnsel moeten leeren.

In de laatste plaats wordt in de nota de wenschelijkheid van beperkende maatregelen besproken. Al dadelijk kan tot geruststelling van hen, die in de combinatiën een gevaar voor de tegenwoordige orde van zaken zien, worden opgemerkt dat het terrein, waarop zij zich bewegen, beperkt is en dat zij alleen met goed gevolg tot stand komen in takken van industrie, welke zich eigenaardig er toe leenen. Het terrein van den landbouw schijnt voor trusts ongunstig. Voedingsproducten, toebereid vleesch misschien uitgezonderd, van de boerderijen, alle industrie, waarvoor weinig kapitaal benoodigd is of eene bijzondere mate van kunstvaardigheid, vallen er buiten.

Op het terrein, waartoe zij beperkt zijn, is de macht van de trusts geenszins denkbeeldig en verschillende middelen zijn aangeraden om de gevaren daarvan te voorkomen. Zoo ontleenen zij een groot deel van hun macht aan de invoerrechten, die de V. S. heffen en men heeft tot opheffing daarvan geadviseerd. Deze maatregel vindt bestrijders, die er op wijzen dat waar het bestaan van eene industrie van de invoerrechten afhangt, niet alleen de trusts, maar de geheele tak van nijverheid zoude worden vernietigd en in elk geval de onafhankelijke producent het eerst.

Vele stemmen gaan er op voor het niet ingrijpen der wetgeving, anderen willen de geheele uitroeiing der trustformaties. Grooter is echter het aantal dergenen, die inzien dat de trusts hunne goede zijde hebben, doch in het kwaad, dat zij teweeg brengen, moeten beperkt worden. Aan hunne zijde heeft zich de Industrieele commissie geschaard, die daartoe verschillende maatregelen aan de hand doet, welke in hoofdzaak meerdere publiciteit beoogen. De uitspraak van genoemd lichaam dat, dank zijn studiën en onderzoek, het best tot het geven eener zienswijze in staat is, luidt niet ongunstig: „Their power for evil should be destroyed and their means for good preserved".

Volledigheidshalve verwijzen wij naar de artikelen van den heer G. M. Boissevain over de licht- en schaduwzijden van de „Trust"-beweging in Amerika in de *Economist* (laatstelijk in de Juli—Aug. afl. bl. 541), waarin deze schrijver o. a. tot de uitkomst kwam, dat deze beweging niet te beschouwen is als een etappe op den weg, die voert tot de van socialistische zijde gewenschte maatschappelijke organisatie. Naast een reeks van statistieke gegevens betreffende de V. S., wordt het rapport der Industrieële Commissie ook daar besproken.

AUSTRALISCHE PONIES.

Sedert eenige maanden worden bij het Indisch Militair Tijdschrift gevoegd *extra bijlagen*, waarin worden opgenomen belangrijke verslagen, rapporten, memoriën, nota's enz., welke bij het departement van oorlog inkomen of aldaar worden samengesteld. Deze stukken, waarvan vele handelen over onderwerpen van algemeen militair belang, werden vroeger opgeborgen in de archieven van het departement en kwamen daardoor slechts in handen van enkelen, doch worden thans — gratis verstrekt aan de abonné's van het genoemde tijdschrift — in ruimeren kring verspreid en gelezen. De uitgave geschiedt op kosten van den lande, waarvoor in de begrooting van dit jaar eene uitgave van ƒ 1200.— is uitgetrokken.

Onlangs verscheen als No. 3 van die extra-bijlagen het rapport, ingediend door den ritmeester Posno over eene commissie-reis door hem in den aanvang van dit jaar gemaakt naar Australië om een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid van een remonteering van het Regiment Cavalerie met Australische ponies. Dit rapport bevat veel, dat ook voor de niet-militaire lezers van ons tijdschrift van belang is te achten, waarom wij er de aandacht op vestigen en er het een en ander uit overnemen.

Van enkele dagen oponthoud op de heenreis te Colombo maakte de Heer Posno gebruik om aldaar inlichtingen in te winnen omtrent de z.g. „Arabs", eene soort van Perzische paarden, metende $13^h\ 1''-14^h$ (Eng. maat),[1]) die zeer goed en in voldoende hoeveelheid verkrijgbaar zijn te Bombay, waar ze vooral in de maanden November en December in grooten getale door de scheicks ter markt worden gebracht. Als voornaamste paardenhandelaar aldaar wordt de Heer *Rodgers* genoemd. Een der handelaren te Colombo was genegen, ze met keuring op Java aan het gouvernement te leveren voor gemiddeld 400 roepies (± ƒ 320.—) per stuk. De vracht van Bombay naar Java zoude 40 R (± ƒ 32.—) bedragen, zoodat de gemiddelde prijs per ponie, op Java geleverd, op ± ƒ 350.— zoude komen.

De heer P. vond die Arabs te vlakribbig en te hoogbeenig maar overigens goed gebouwd en vernam dat zij in het algemeen volhardend zijn. Hij vermeent echter, dat de Australische ponie zeer zeker voor hen niet behoeft onder te doen en een beter troepenpaard moet worden geacht, terwijl z. i. eene remonteering in Australië in menig opzicht de voorkeur verdient boven eene in Engelsch-Indië en beter verzekerd zoude zijn.

In Australië, vooral in den staat Nieuw Z. Wales maar ook in den staat Victoria (meer wagen-paarden), Queensland (meer groote paarden) en Zuid-Australië, wordt een uitgebreide paardenteelt en paardenhandel gedreven en volgens den rapporteur neemt de ponie-fokkerij er in het algemeen als het ware met den dag toe, sedert de ondervinding leerde dat de ponie hetzelfde werk verricht als een groot paard, doch op aanmerkelijk minder voedsel, in „Ausdauer" niet voor zijn grooteren rasgenoot onderdoet, ja volgens velen zelfs deze voorbijschrijdt en in moeielijke terreinen zich gemakkelijker en zekerder beweegt.

De vraag naar ponies wordt dan ook steeds grooter vooral sinds Engeland, door ondervinding geleerd (of misschien door nood gedwongen, Red.), voor het leger in Zuid-Afrika terugging tot ponies van $14^h\ 2''$ en de Australische con-

[1]) 1^h = één hand = 4 inch = 0.1016 M.

tingenten van dat leger met dergelijke ponies bereden werden gemaakt. Ook van Japansche en Fransche (Madagaskar) zijde werden onderzoekingen ingesteld naar de geschiktheid van de Australische ponie als troepenpaard.

De staat N. Z. Wales is wat de fokkerij betreft de belangrijkste, zoo in kwaliteit als in kwantiteit der gefokte paarden. Behalve een groot aantal stoeterijen, waarvan er minstens 25 ponies fokken met 30—100 merries elk en die jaarlijks ongeveer 1000 ponies van $13^h2'$ tot $14^h2''$ opleveren, vindt men er minstens een 500 personen, die elk 3 à 5 merries bezitten en deze bij goede dekhengsten uit den omtrek ter dekking brengen. Reeds thans worden op deze laatste wijze ± 1000 ponies per jaar gefokt. Deze worden door opkoopers gekocht en in „paddocks" verzameld, waar ze uit de hand te koop zijn dan wel op bepaalde tijden publiek verkocht worden. De 4-jarige producten der groote stoeterijen worden tegen het einde des jaars naar Sydney opgezonden en aldaar op groote verkoopingen in het openbaar verkocht; op de meeste stoeterijen kan men slechts bij uitzondering tusschentijds paarden koopen.

De grootste stoeterij van N. Z. Wales is de stoeterij *Turanville* bij *Scone* van den Heer Cook, waar men ongeveer 300 fokmerries aantreft met 8 à 10 prachtige volbloed dekhengsten. Ongeveer 100 dezer merries waren geschikt om bij een kleinen hengst — gefokt bij eene Arabische merrie en Engelsche volbloed hengst — ponies te baren. Ofschoon hier volbloed-fokkerij hoofdzaak was, werden jaarlijks 40 à 50 ponies gefokt.

De voornaamste paardenhandelaar is de op Java reeds welbekende Heer G. Kiss te *Clydesdale* nabij Sydney, bij wien de Heer P. een 75 ponies voor het gouvernement deed aankoopen. Als handelaren te Sydney worden nog opgegeven: G. Bowra, de firma William Inglis & Son, R. A. Elkin, J. Meloy en E. Beadel; te Melbourne de firma Cambell & Sons, S. T. Reynolds en Naples. Allen waren genegen om contracten te sluiten voor de levering van ponies, doch met keuring en levering ter plaatse. De gevraagde prijzen waren van 12 — 16 £ te Sydney, van 15 — 20 £ te Melbourne. De Heer Kiss was echter bereid een contract aan te gaan voor de levering van elk gewenscht aantal ponies, met keuring op Java, tegen den prijs van *f* 360.— per stuk. Voor vracht, assurantie, voeding aan boord, geleide, enz. van Sydney tot Java moet worden betaald ± 12 £, zoodat de prijs, in aanmerking nemende de risico der keuring, zeer billijk mag worden genoemd. Paarden van 15 hands hoogte als minimum, zouden door hem op gelijke voorwaarden voor 35 £ kunnen worden geleverd.

Rapporteur zag in Australië de paarden bij een temperatuur van 112° in de schaduw en 124° in de zon zonder eenigen hinder zwaar werk verrichten en verwacht daarom met vertrouwen, dat zij ook tegen het klimaat van onze koloniën bestand zullen zijn. Hij zag Australische ponies, willekeurig uit de paddocks genomen, die dagen lang, grootendeels in galop, afstanden van meer dan 50 mijlen aflegden, geheel op het door hen zelve gevonden gras als voer en die toch in goede conditie bleven zonder dat er sprake was van afmatting. Hij is daarom overtuigd, dat die ponies volhardend en sober moeten worden genoemd.

Als resultaat van zijn onderzoek deelt ritmeester Posno mede, dat naar zijne meening Australië in het algemeen, doch de staat N. Z. Wales in het bizonder, een waardevolle bron van remonteering voor de cavalerie van ons Indisch leger moet worden genoemd.

GETAH PERTJA.

In het 9de bulletin de la Société d'Etudes Coloniales zet de heer Octave J. A. Collet zijne beschouwingen voort over de Getah Pertja uit den handel.

Het grootste gedeelte van zijn artikel is gewijd aan eene polemiek, gevoerd naar aanleiding van mijne opmerkingen, voorkomende in *De Indische Mercuur* van 5 Augustus j.l.

Ik moet beginnen met hem mijn compliment te maken over de nette wijze, waarop hij zijne aanmerkingen maakt en waardoor het voor mij een genoegen is, met hem in verdere gedachtenwisseling te treden.

Eene eerste bedenking geldt mijne mededeeling, dat te Tjipetir, in de Preanger Regentschappen, de Getah Pertja boomen zich moeilijk laten marcotteeren en stekken.

De heer C. wijst er op, dat Tjipetir niet gelegen is in de eigenlijke getah pertja zone en dat elders het stekken wel goed gelukt. Als voorbeeld haalt hij aan, dat de heeren Janssens en Putzey te Merxem, eenige K. M. benoorden Antwerpen duizende G. P. plantjes uit stek hebben verkregen. Genoemde firma had van Moeara Teweh drie honderd Wardsche kisten laten komen, elk 200 stekken van Palaquium oblongifolium bevattende. Deze stekken waren in vrij miserabelen toestand aangekomen, een groot deel was verdroogd of verrot, maar dank zij de goede zorgen van de directeuren der kweekerij gelukte het, de planten talrijk te vermenigvuldigen.

Men nam voor dat doel goed gerijpt hout met op zijn minst 3 à 4 bladeren, die men niet inkortte. Na met een scherp mes de stek te hebben gesneden, liet men het melksap stollen en verwijderde men ½ uur later de G. P. met een pennemesje. Zulks moet zeer voorzichtig geschieden, want anders slaat de plant niet gemakkelijk aan.

De stekjes werden onder eene glazen klok geplaatst, in een mengsel van heideaarde, zand en een weinig fijn verdeelde houtskool. Twee maal per dag werden de bakken in het water geplaatst, om zoodoende de aarde vochtig te houden. Ten einde den invloed van het licht te temperen, beplakte men de klok met papier. Na 2 maanden waren de stekjes beworteld en konden ze in potjes worden geplaatst. Langzamerhand gewende men ze aan eene temperatuur beneden de 25°, waarin ze onder de glazen stolp hadden gestaan.

Op deze wijze handelende, verkreeg men 98 pCt. slaging.

Dat G. P. planten onder dubbel glas door stek vermenigvuldigd kunnen worden, lazen we reeds in het in 1898 bij Augustin Challamel te Parijs uitgegeven werk van den Hoogleeraar Henri Jumelle. We wisten echter niet, dat daarbij de kans van slaging zoo groot is als thans werd opgegeven.

Verder lazen we in de „*Tropenflanzer*" in de brieven van den reiziger R. Schlechter, dat op Sumatra het stekken van G. P. planten in den vollen grond met succes wordt toegepast.

Ook nu nog blijven we evenwel twijfel koesteren of stekken bij de groote cultuur eene aanbevelenswaardige methode van voortplanten is, waardoor men in het bezit kan komen, van het benoodigde plantmateriaal voor uitgebreide aanplantingen. Wil men dien kant uit, dan zal het gewenscht zijn, flinke kweekhuizen te bouwen.

Ongetwijfeld deed de heer C. een zeer nuttig werk, uitvoeriger zijne meening aangaande dit onderwerp uiteen te zetten.

Op grond van talrijke waarnemingen, zoo wel hier, als in Indië ben ik er niet voor, de G. P. boomen in het bosch uit te planten. Die zienswijze is bovendien niet alleen gebaseerd op waargenomen feiten op Java, maar ook in de eigenlijken G. P. zône op Banka.

In de eerste jeugd keur ik trouwens een weinig schaduw niet af, maar bepaald noodig acht ik het, dat wanneer de planten eenmaal behoorlijk aangeslagen zijn, zij het noodige licht ontvangen. Schaduw belet dan eene verdere flinke ontwikkeling.

Of onze meeningen op dit punt ver uiteenloopen, is nog de vraag. Op bladzijde 519 verklaart de heer C. zich een warm voorstander van het uitplanten „en forêt *très* éclaircie", waarbij hij het woord *très* gecursiveerd liet drukken. In het 5de jaar wil de heer C. nog slechts enkele der oorspronkelijke woudboomen sparen, terwijl de overige geleidelijk geveld werden.

De qualiteit van de G. P., getrokken uit de bladeren, acht de heer C. geringer dan die door insnijdingen uit den stam verkregen. Dat is de reden, waarom hij een voorstander is van een bedrijfsvorm, dien ik afkeurde. De bedrijfsvorm noemen onze Duitsche naburen „Mittelwald" en bestaat uit eene combinatie van opgaand hout met hakhout.

De door den heer C. opgegeven reden legt ongetwijfeld gewicht in de weegschaal en alleen in de toekomst zal het door exacte proeven uit te maken zijn, of dat gewicht voldoende is, om deswege heen te stappen over de nadeelen die aan het „Mittelwald" verbonden zijn en die dezen bedrijfsvorm in Duitschland en in de laatste jaren ook in Frankrijk op den achtergrond dringen.

Met de woorden „Il ne faut planter la gutta que dans son aire d'habitat" besluit de heer C. zijne lezenswaardige opmerkingen. Waar het Ned. Ind. Gouvernement in de Preanger Regentschappen op ruime schaal G. P. aanplantingen laat aanleggen, dus in een zone, die in vele opzichten afwijkt van die, waarin de G. P. thuis behoort, verdienen deze woorden wel overweging, te meer daar van andere bevoegde zijde ook reeds dezelfde opmerking is gemaakt.

De vraag is dan ook gewettigd, of eene proefaanplanting op bescheiden schaal in Sumatra of op Borneo geen aanbeveling zou verdienen.

A. H. BERKHOUT.

VERKEER TUSSCHEN WEST-EUROPA EN HET VERRE OOSTEN.

De Internationale Conferentie te Parijs, betreffende het directe verkeer met het verre Oosten, behandelt in hoofdzaak het verschil in duur en in prijs der reis van West-Europa naar Oost-Azië, via Brindisi of Napels, Canada

en Vancouver en via Rusland. Het volgende staatje geeft hiervan een overzicht.

naar:	*via* Brindisi of Napels	*via* Canada, Vancouver
Honkong	29—30 dagen	32—35 dagen
Shanghai	31—32 „	31—33 „
Yokohama	35—36 „	26—27 „

Langs de Siberische lijn zal de duur der reis bedragen: Van de belangrijkste plaatsen van West-Europa tot de Russ. grensstations Alexandrowo of Wirballen zijn 2—3 dagen noodig, van Alexandrowo tot Port Arthur $15^1/_2$ dag (16 tot Peking) van Port Arthur tot Shanghai of Nagasaki $2^1/_2$—3 dagen over zee; voor de geheele reis tot Peking dus 18—19 dagen en naar de havens van China of Japan 20—$20^1/_2$ dag. Van Londen of Hamburg kost nu de reis met inbegrip van consumptie op treinen en booten: Naar Shanghai, Nagasaki en Yokohama *via* Amerika, 635—700 Rbl.[1]) 1e kl., 400—460 Rbl. 2e kl.; *via* Suez 740—780 Rbl. 1e kl., 410—445 Rbl. 2e kl.

Langs den Siberischen weg zullen zij, volgens Russ. bladen ca. 440 Rbl. 1e kl. en ca. 330 Rbl. 2e kl. bedragen, waarin de consumptie, gerekend op 5 Rbl. daags en extra-kosten voor het gebruik van sneltreinen, zijn begrepen. Van de verdere vraagstukken verdienen vermelding: de aansluiting van sneltreinen in het verkeer met het Oosten via Moscou, de aanwijzing van stations, vanwaar een direct verkeer kan worden ingesteld en reiskaarten verkrijgbaar zullen zijn voor de geheele reis alsmede van de stations van den Oost-Chin. spoorweg en van de havens van China en Japan, die in het directe verkeer kunnen worden opgenomen. Of, waar de Russ. weg de kortste en de goedkoopste blijkt te zullen zijn, deze ook voor de praktijk zal blijken te zijn: de snelste, zekerste en gemakkelijkste voor Post- en passagiers-verkeer zal de toekomst moeten leeren. Waar men de „voorspelde" snelheid van reizen nog niet daadwerkelijk heeft gemaakt en het bovendien nog lang niet zeker is, dat passagiers den eentonigen rit op den Russischen trein zullen verkiezen boven den afwisselenden zeetocht naar het verre Oosten, blijft de vraag gewettigd, of deze nieuwe lijn wel direct zal beantwoorden aan het gestelde doel.

(*Alg. Ned. Exportblad.*)

PRIJSVRAAG OVER SIRIH VAN HET KONIAAL MUSEUM TE HAARLEM.

Vergezeld van eene toelichting, waarin vermeld staat hetgeen voorkomt in de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië betreffende *Sirih*, heeft het Koloniaal Museum te Haarlem de volgende circulaire verspreid:

De Commissie van het Koloniaal Museum te Haarlem looft uit eene Gouden Medaille, of een bedrag van *f* 100 (één honderd gulden), voor de beste bijdrage tot de kennis van het *gebruik van sirih in Ned. Oost-Indië*, wat betreft de bijzonderheden van dit gebruik, de beteekenis er door de bevolking aan gehecht enz. Aan alle andere verdienstelijke bijdragen over hetzelfde onderwerp zullen zilveren of bronzen medailles worden toegekend.

---

[1]) Een Roebel = *f* 1.89.

Zulks geldt ook voor medische of chemische onderzoekingen, dit belangrijk genotmiddel betreffende.

Antwoorden in te zenden voor 31 December 1903 aan den Directeur van genoemd Museum, die bereid is nadere inlichtingen te geven.

Namens de Commissie van het Koloniaal Museum:
W. P. GROENEVELDT, *Voorz.*
M. GRESHOFF, *Secr.*

EEN NIEUWE ZIEKTE IN NEDERLANDSCH-INDIË.

In het *Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* (deel XLII afl. 4) vestigt Dr. Steiner, 2de stadsgeneesheer te Soerabaja, de aandacht op het veelvuldig voorkomen van een parasiet in het darmkanaal bij de Inlandsche bevolking, waaraan de naam van Ankylostomum duodenale gegeven wordt. Naar aanleiding van het bericht dat deze bij de dwangarbeiders te Sawah Loentoe was aangetroffen, deed Dr. Steiner gedurende drie maanden te Soerabaja onderzoekingen bij eene kleine 500 patiënten en trof hij eieren van die parasiet aan in de faeces van niet minder dan 35 personen, waaronder 11 dwangarbeiders afkomstig van die plaats. Anaemie, zonder miltvergrooting schijnt er steeds mede gepaard te gaan en het overbrengen der kiemen schijnt zeer gemakkelijk. Dr. C. L. van Steeden, een officier van gezondheid, moet van oordeel zijn dat ieder arbeider, die slechts eenigen tijd in de mijnen van Sawah Loentoe gewerkt heeft, deze ziekte krijgt. Ruim 15 jaar geleden werd zij in Atjeh ontdekt bij de dwangarbeiders aldaar, doch dit schijnt spoedig vergeten te zijn. Op Deli werd onder de koelies der Senembah Maatschappij in 1896 waargenomen dat 67 à 70 pCt. er door aangetast waren, waarvan 10 tot 15 pCt. met verschijnselen van bloedarmoede. Op vele plaatsen van Java, Koetei en Madoera moet de ziekte voorkomen; speciaal Bangkalan schijnt er zwaar door aangetast.

Het is hoog tijd aan dit onderwerp de vereischte aandacht te schenken. In de eerste plaats in het belang van de arbeiders en de ondernemingen zelf, omdat de krachten er langzaam door gesloopt worden en de werklieden daardoor minder presteeren, doch niet minder belangrijk is het gevaar voor infectie van den geheelen archipel door het naar huis terugbrengen van ontslagen, daarmede besmette, arbeiders. Sawah Loentoe is in dit opzicht het gevaarlijkst. „Immers", zegt de schrijver, „terwijl de particuliere ondernemingen hun koelies in bepaalde streken werven en dus slechts voor deze streken gevaarlijk zijn, worden naar Sawah Loentoe dwangarbeiders uit alle oorden van den archipel gezonden en, daar zij volgens Van Steeden, allen zonder uitzondering aangetast worden, is het gevaar groot, dat gaandeweg van daar uit heel Indië besmet wordt. Dat ik te Soerabaja alleen in korten tijd onder de doortrekkende ontslagen veroordeelden, die van die mijnen kwamen, er elf vond die door de ziekte aangetast waren, is, dunkt mij, bedenkelijk genoeg."

De lijders daaraan kunnen blijkbaar door ze aan een kuur te onderwerpen van deze parasieten verlost worden en het is daarom dringend noodig dat aan die ziekte daar ginds de kop worde ingedrukt.

Een Indisch Natuurvorscher.

DOOR

S. KALFF.

I.

Op het bekende kleine kerkhof van het buitenzorgsche park, dicht bij de graven van Kühl en Van Hasselt, ligt een zerk met een wijdloopig latijnsch opschrift, waarvan de vertaling luidt:

„Grondige geleerdheid en kennis der natuur maakte hem vermaard, voortreffelijke deugden en een edel karakter beminnenswaardig. Groot verlangen om de natuur in hare grootsche gewrochten te leeren kennen noopte hem tot eene reis naar Indië; hier vond hij voldoening voor zijn weetlust, hier genoot hij geluk en vreugde in de beschouwing van het geschapene, doch voor zooveel werkzaamheid en inspanning van geest was het zwakke lichaam niet bestand. Weldra werd hij door den dood aan zijn werkkring ontrukt, diep betreurd door zijne reisgenooten, vrienden en alle braven, die hem kenden en beminden."

De man, aan wiens hart deze lof ontwelde, was de stichter van den Buitenzorgschen Plantentuin, prof. Reinwardt; en de jongere, dien ze gold, de Deensche botanist Hendrik Boie.

't Ware te wenschen geweest dat de schrijver der „Wandelingen door den botanischen Tuin", dr. W. Burck, wat langer bij dit kerkhof had stilgestaan. Het zou geen afbreuk gedaan hebben aan de waarde van *'s Lands Plantentuin te Buitenzorg* (waarin het genoemde opstel voorkomt) en het zou hem niet te ver over de grens van zijn eigenlijk onderwerp gebracht hebben, had hij ons die kleine doodsgemeente binnengeleid en bij ieder graf een vroom *In Memoriam* uitgesproken. „De eene speelman is den ander een deuntje schuldig!" — zou 't in ernstige zaken anders moeten wezen, nl. waar de eene natuuronderzoeker bij de zerk des anderen staat, en gewis — wie eerder dan hij? — wel over de gegevens beschikte om de nagedachtenis dezer jonggestorvenen te eeren?

Doch die hulde is niet gebracht. Wanneer deze schrijver, die met een denkbeeldig gehoor achter zich den ganschen tuin doorwandelt, aan deze plek gekomen is, dan verneemt men enkel deze woorden:

„Onder de zware groepen van hoog opgaande, dicht bebladerde en naar alle zijden over de graven zacht heenbuigende halmen vonden familieleden van Gouverneurs Generaal hunne laatste rustplaats. Hier en daar ook treffen wij op de graftomben de uit de geschiedenis van onze koloniën welbekende namen van hoogst verdienstelijke ambtenaren, terwijl een enkele steen ons de graven wijst van twee botanisten Kühl en Van Hasselt, die op hunne reizen door den Archipel beiden reeds op jeugdigen leeftijd aan de wetenschap ontvielen". Enz.

De naam van Boie wordt hier zelfs niet genoemd.

Evenwel, anderen hebben den te vroeg gestorvene van deze verwaarloozing gewroken. Vooreerst prof. Reinwardt met de lofspraak, welke hij op de zerk van zijn discipel deed uitbeitelen; en zoo 't al waar mocht zijn dat een grafschrift is *la dernière vanité de l'homme*, 't was niet zijn (Boie's) ijdelheid. Ook zijn vriend en beschermer Temminck liet voor hem een gedenksteen met inschrift plaatsen in het voorportaal van het Leidsche Kabinet voor Natuurlijke Historie, maar het beste gedenkteeken, wie weet „duurzamer dan metaal", werd hem opgericht in drukletters. Het is de „Levensschets van Hendrik Boie", geschreven door den administrateur van het Rijksmuseum te Leiden, J. A. Susanna. 't Is een werk van piëteit, tevens een cijns van hulde. Als om dit levensbeeld zooveel sterker te doen spreken is Boie's portret voorin geplaatst: een ietwat femaal maar behagelijk gelaat, dat aan niets zoozeer herinnert als aan de *Jugendbildniss* van Theodoor von Körner, of Friedrich von Schiller. Men gevoelt bij 't eerste gezicht dat deze jonkman behoorde tot *les intellectuels*, in goeden zin. De kop is bijkans baardeloos, met even overschaduwde bovenlip, een forsche en gebogen neus, een bevallige mond, zachte dweepende oogen, een haardos waarvan de verwarring zelve den rijkdom schijnt aan te duiden. Ook het kostuum is *altdeutsch:* een breede halsboord met omgeslagen tippen, daaronder een witte geplooide das, een rok met oudmodischen, puntig uitgesneden kraag; en ware de beeltenis ten voeten uit geteekend, men zou denkelijk ervaren hebben dat hij een kuitbroek en kanten jabots droeg. De persoon neemt in nog voor men de beschrijving gelezen heeft, en de lezer

betrapt zich op de gedachte, dat een jonkman met een zoo voordeelig uiterlijk nog andere veroveringen gemaakt moet hebben dan in het rijk der natuur, nog andere bloempjes geplukt dan die op Java's bergen groeiden.

Daarvan rept zijn levensbeschrijver intusschen niet; diens historie is geen *histoire intime*. Toch was hij Boie's persoonlijke vriend; van daar dat hij menige bijzonderheid heeft kunnen te voorschijn brengen die klem geven aan zijn betoog, dat deze man was een buitengewone man. En dat zoowel de wetenschap als de menschen in hem een vriend verloren. Van der Palm's volzin: „Waarom zagen wij hem niet in ons midden de kroon der grijsheid dragen?" is wel ter snede op het titelblad en tegenover de gegraveerde beeltenis aangebracht.

Hendrik Boie was door geboorte een Deen, door opvoeding een Duitscher. Zijn vader was staatsraad van den koning van Denemarken, gouverneur van het gewest Zuid Ditmar, en groot liefhebber van de botanie. Hendrik, die in het jaar 1794 geboren was, had een aardje naar zijn vaârtje; hij liefhebberde al vroeg in kruiden en gewassen. Na den dood des vaders verhuisde het gezin naar Hannover, en zooals het meer gebeurt wanneer de kostwinner komt te vallen, de weduwe met hare vier kinderen moest zich van stonde aan bekrimpen. Evenwel kon de knaap de lessen volgen aan het vermaarde Altstädter Lyceum; zoo er bezuinigd moest worden, 't minst op den post: Onderwijs. Zijn vermaak zocht hij meest in de jacht; d. i. de jacht van den natuuronderzoeker, die doodt niet om te dooden, maar om te weten. Zijn lievelingsschrijver was Buffon, zijn lievelingsdichter Schiller; zijn speeltuig was kapellennet en herbariëntrommel. Ook hier gold de uitspraak dat „the child is father of the man"; 't liet zich wel raden wat zoo'n jongen eens worden moest. Graag was hij ook op reisbeschrijvingen. In de boekerij zijns vaders en in die van den reiziger Niebuhr, welke niet ver van zijn ouderlijk huis woonde, legde hij 't eerst beslag op de „Reizen der Hollanders naar O. Indië"; hij had er altijd den mond vol van, zóó dat zijne makkers hem schertsenderwijs Cornelis Houtman noemden.

Maar tevens was 't hem geen gering voorrecht te mogen verkeeren in een *cercle d'esprit*, met mannen als Goethe en Jean Paul; hij vond dien kring in het huis van zijn oom, den vermaarden Voss. 't Stond voor hem open; en wanneer hij daar schuchter aanzat bij een groep van geleerden en fraaie vernuften, dan durfde hij, ge-

lijk hij later beleed, nauwelijks adem te halen om toch geen woord te verliezen van zoo menig geestvol gesprek.

Die dagen waren voor hem de schoone dagen van Aranjuez; gelijk gene gingen ze ras voorbij. Hij moest zich een positie veroveren en liet zich daarom op de akademie te Kiel inschrijven als student in de rechten, geenszins uit eigen aandrang, maar simpel omdat die studie hem de meeste kans op een broodwinning scheen te beloven.

Er bestonden aan die universiteit van Kiel nog overblijfsels van eigenaardige toestanden, eigenaardige opvattingen, gelijk ze vroeger in zwang waren geweest. Eene herinnering daaraan is bewaard in een studentenlied in proza, dat het verdicht bezoek beschrijft van een Duitsch student aan de verschillende Duitsche hoogescholen: Königsberg, Göttingen, Tübingen, Heidelberg, Jena, enz. en tot titel heeft: „Was dem Bruder des Bruders Straubinger, dem Dr. Phil. Straubinger, alles auf deutschen Universitäten begegnet ist". Daarin heet het van de plaats waar Boie zijne studiën aanving:

„Dort in Kiel wo ein Nachtwächter, auch nicht als ein Anderer schlechter, mich ein Gensdarm abführte, weil ich gebrüllt sehr stark: „S'ist etwas faul im Staate Dänemark" — ich denuncirte aber Hamlet, dem die Polizei gleich nachspürte".

Hierbij wordt aangeteekend dat zich onder de vroegere akademische wetten een paragraaf bevond, welke bepaalde: dat degene, die een nachtwacht overhoop stak, gestraft zou worden *alsof hij een mensch gedood had.*

Denkelijk waren zulke naieveteiten in Boie's tijd niet meer gangbaar; doch de staatkunde — men schreef 1812 — zette destijds aan het studentenleven ongewone kleur en opwinding bij. 't Was *l'année terrible*, het jaar van den veldtocht naar Rusland en, voor Napoleon, het begin van het einde. Mavors' wagen rolde dreunend door Europa, de krijgskans hield aller gemoederen bezig en niet het minst die van de studeerende jongelingschap. Maar Boie, volgens de verzekering van zijn biograaf, nam aan de staatkundige tinnegieterij zijner kameraads, aan het rumoerige leven der „Burschenschaften" geen deel. Deze Hendrik was een brave Hendrik; hij zat liefst met een boekje in een hoekje. Alleen, tegelijk dat hij zich met de Pandekten en het Romeinsche Recht bezig hield bleef de liefde tot de natuurwetenschap hem onverzwakt in 't hart hangen. Zwerftochten door veld en dal, het vogelroer onder den

arm, den kruidentrommel op den rug, bleven zijn liefste verpoozing. Na twee jaren studeerens in de rechten, twee jaren grasduinens in het veld, verhuisde hij naar de akademie te Göttingen en later naar die te Heidelberg. Als hij reisde, dan reisde hij met apostelspaarden, dan maakte hij voetreizen door het groote duitsche *Vaterland* gelijk dat van oudsher onder muzenzonen het gebruik was. Het deed hem vreemde landstreken zien en het bracht hem nieuwe kennissen aan; aldus te Offenbach den jongen natuurkundige Kühl uit Hanau, die weldra zijn persoonlijke vriend werd.

Wat hij dien benijdde; al was 't slechts daarom dewijl deze niets met de rechten uitstaande had en geen brood-jurist behoefde te worden. Later benijdde hij hem nog meer, toen Kühl de loopplank van den oostinjevaarder overging; het eerste heimwee naar het Morgenland laaide op in zijne ziel. Maar 't zou eenmaal zijn beurt ook worden..... Vooreerst, ofschoon hij in 1817 in de rechten gepromoveerd was, achtte hij zich reeds gelukkig eene betrekking te kunnen aanvaarden als conservator bij het Zoölogisch Kabinet te Heidelberg, alleen omdat die hem de gelegenheid schonk zijne geliefkoosde wetenschap, de natuurkunde, te dienen. Eene vermogende bloedverwante wilde hem een jaargeld toeleggen wanneer hij bleef wat hij was: *doctor juris*. Doch daarvoor was hij niet te vinden. De levende natuur ging hem boven Themis en haar weegschaal.

Toen hij twee jaren achtereen te Heidelberg aan het „conserveeren" was geweest gebeurde 't, dat zijn vriend Kühl de opdracht aannam van de Nederlandsche Regeering om eene wetenschappelijke reis te maken naar Oost-Indië. O hoe gaarne ware hij toen meegegaan! Ook in zijn geest woelde, en sedert lang, de eervolle zucht tot weten, *the glorious fever to know*. De drift tot onderzoek, die den geest op verre gewesten wijst, werd vaardig over hem; hij voelde het tintelen dier gewaarwording, welke een Junghuhn de ontboezeming in de pen gaf:

„Daar verhief zich een andere stem in mijn gemoed; een tweede ziel werd levendig. Het was mij als hoorde ik den Genius der Wetenschap, die mij in het grootsche der natuur en in het levendige genot harer beoefening eene vergoeding aanwees voor het gemis van de vreugde uit den maatschappelijken omgang geboren. Toen gevoelde ik mij opgetogen naar die schitterende hoogten, waar ik van naderbij mijn blik naar de zon opheffen, en de stille aarde met haar geluk aan mijne voeten zou zien liggen."

Maar Junghuhn, zoo schrijvende, stond hoog op de Preangerbergen, en vriend Kühl zou weldra gelijke heerlijkheid aanschouwen — „Cornelis Houtman" moest vooreerst tusschen de muren van een Duitsch museum blijven. Geen wonder zoo hem wel eens de verzuchting van Faust ontglipte: „Weh', steck' ich in dem Kerker noch!" Sedert de vriend hem naar den lande van overzee was voorgegaan, hield de gedachte dat de Oost ook zijn voorland moest wezen hem meer dan ooit bezig. Daarom weigerde hij een aanbod uit Frankfort om den geleerde Ruppel te vergezellen op een reis naar Egypte. Als hij ooit het Duitsche stof van zijne voeten ging schudden en naar den vreemde tijgen, dan zou 't verder wezen dan naar Egypte. En eerlang vond hij zijn weg. Het was door tusschenkomst van dr. C. J. Temminck, dien hij bijstond in de rangschikking der Leidsche verzameling van naturaliën, dat hij in aanraking kwam met Hollandsche geleerden en regeeringspersonen. Uit de tijdelijke werkzaamheid werd eene definitieve, hij stapte voor altijd de Duitsche grens over toen hij in 1821 de functie van conservator aanvaardde in het Hollandsche museum, dat onder Temminck's beheer stond.

Deze twee waren kleermakers van ééne naald: beiden degelijke vogelkenners. Eene recensie door Boie geschreven over Temminck's *Handboek der Vogelkunde* had hen saamgebracht, had tot wederkeerige waardeering, spoedig tot hartelijker gevoelens geleid. 't Was waarlijk wel eens anders toegegaan tusschen auteur en beoordeelaar, niet het minst in de wereld der geleerden; hier, instede van elkander in den baard te vliegen, werden zij vrienden. Herhaaldelijk was hij Temminck's gast op diens buitenplaats *Wildlust* bij Lisse, waar hij zich geheel kon overgeven aan de jacht, de studie en de wetenschappelijke zwerftochten. Hij bezorgde er de uitgave van het Noorweegsche dagboek zijns broeders, dat hoofdzakelijk aan de ornithologie was gewijd. Later schreef hij eene verhandeling over de verzameling amphibiën door Cock Blomhoff uit Japan medegebracht, over het prachtwerk van Spix betreffende de in Brazilië nieuw ontdekte soorten en over de *anas spectabilis* van Fabricius, een zeldzame Noordsche eendsoort, zoo zeldzaam dat men aan haar bestaan twijfelde. Maar Fabricius en zijn overzetter handhaafden de soort, en sedert kwamen de voornaamste Europeesche musea in het bezit van deze *rara avis*.

Wat zijne geldmiddelen betreft, hij had het niet breed. Er was zulk een afstand tusschen den bescheiden Duitschen conservator,

die eenigermate tot het proletariaat der wetenschap behoord had, en den voornamen Leidschen geleerde, voormalig kamerheer van koning Lodewijk, die zijn eigen buitenplaats bezat te midden van de vermaarde Noord-Hollandsche tulpenvelden en reeds op zijn 18de jaar eene winstgevende betrekking bij de O. I. Compagnie vervulde. Zulke priesters behoefden niet van de wetenschap te leven, zij behoorden niet tot de broodetende profeten. Maar voor Boie stond de zaak anders. Gewis, hij diende de wetenschap, en vurig, om haarzelve; hij vroeg van haar niet meer dan noodig was om ziel en lichaam bij elkaar te houden. Oom Voss had hem geleerd: „Zorg altijd voor een nood- en een eerepenning"; en wanneer hij dien raad opvolgde, meende hij voor zijne geldmiddelen genoeg gedaan te hebben. Zijne soberheid en zijne duldzaamheid zouden nog danig op de proef gesteld worden, want als conservator verdiende hij minder dan een chef-kok, en het Indische leven maakte hem waarlijk ook niet tot een Croesus — doch hij doorstond de proef. De nood- en de eerepenning waren er steeds.

In zijn nieuwen werkkring bleef hij niet onopgemerkt. Hij verkreeg het lidmaatschap van ettelijke geleerde genootschappen, en daarbij de genegenheid van vele buitenlandsche geleerden welke het Leidsche Museum kwamen bezoeken, de vriendschap van mannen als Reinwardt en Temminck. Doch dit Leidsche Museum was voor Boie slechts zooveel als een doorgangshuis, Indië bleef zijn doel. Toen Kühl op Java gestorven was drong diens medgezel, Van Hasselt, er bij den directeur van het Museum op aan dat Boie zou overkomen om de plaats van Kühl in te nemen. Trouwens, reeds bij zijn eerste optreden in Hollandschen dienst had Boie de toezegging bekomen dat er van zijne diensten ook in Indië gebruik zou worden gemaakt; thans was het oogenblik daar.

Doch er woei destijds een slechte wind in de koloniën, voor de mannen der wetenschap. Voor hen had de staat geen geld. Van der Capellen's bestuur, hoe zegenrijk ook, was niet bij machte geweest de verwarde en verachterde administratie op dreef te brengen, en de Java-oorlog had op het eind zijner regeering een donkere schaduw geworpen, met nog een zwaren geldelijken last. De burggraaf Du Bus de Ghisignies was nu als commissaris-generaal uitgezonden met opdracht om in de eerste plaats het zoo deerlijk in de wiek geschoten finantiewezen te herstellen, hetzij door bezuiniging op de uitgaven, hetzij door vermeerdering van de inkomsten, en liefst door allebei tegelijk. Een caricaturist zou dezen Belgischen

vicomte voorgesteld hebben met een groote schaar als attribuut, instede van den traditioneelen „staf van kommando", die schaar zettende nu eens in een post voor „gewoon onderhoud", dan weer in een aanbesteding of een ambtenaarstraktement. Daarin liet zich snijden als in een vilten hoedje. En ook in den post voor „wetenschap" — wat gaf men thans om wetenschap! Du Bus bepaalde dat de betrekking van directeur van 's Lands Plantentuin definitief zou komen te vervallen, en eveneens die van teekenaar, dat er slechts één hortulanus zou wezen, belast met de functiën van directeur, en dat de kosten van onderhoud zouden worden teruggebracht van *f* 450 op *f* 200 's maands. Toch, terwijl er in Indië alles gedaan werd om te bekrimpen, pas drie maanden na de dagteekening van de vertrouwelijke instructie aan den commissaris-generaal, werden thans uit Holland gezonden vier natuuronderzoekers — die toch ook leven moesten. Was dit niet aan het zwikje sparen om aan het spongat te laten loopen?

Het strookte ook slecht met die vermindering der maandelijksche onderhoudskosten dat men tegelijk met macht en geweld nieuwe cultures wilde invoeren, van zelf om nieuwe bronnen van inkomsten te vinden, en dat de proeven daarmee alle in den Plantentuin werden genomen. Het geld werd in den grond gewerkt, het kwam er niet weer uit. Een jaar later werd ook de post van *f* 200 's maands ingetrokken en bepaald dat in het onderhoud van den Plantentuin voorzien zou worden uit de gelden bestemd voor het park van het paleis te Buitenzorg. In de „Korte Geschiedenis" van den tuin leest men over dezen tijd der verdrukking:

„De gevolgen der in de jaren 1826 en 1827 genomen besluiten zijn niet uitgebleven. Tien jaar lang is de Buitenzorgsche tuin zoo goed als in het vergeetboek geraakt. Zonder deskundig beheer, met geheel onvoldoend personeel en verstoken van eigen fondsen scheen de zoo bloeiend begonnen „Hortus Bogoriensis" ter dood veroordeeld. Zelfs over het kweeken en verzenden van sommige cultuurplanten houdt het tuin-archief over die jaren niets in. Hoezeer men Reinwardt's stichting aan haar lot overliet kan uit het volgende voorbeeld blijken. Toen de „capitaine de corvette" Fabre en de natuuronderzoeker Bélangé, van goede aanbevelingen voorzien, aan de Regeering vergunning verzochten op Java nuttige gewassen te verzamelen, werd hun toegestaan uit den Buitenzorgschen Plantentuin al datgene te *nemen*, wat zij noodig hadden".

Van zulk een „Sturm- und Drangperiode" hadden intusschen

Boie en de zijnen geen denkbeeld. Wat zou hij er, in een Leidsch museum, ook van vernomen hebben! Na vijf jaren „conserveerens" in Duitschland en Holland was 't eindelijk zoover gekomen dat hij den Indischen koffer kon pakken; niemand gelukkiger dan hij. Vooraf maakte hij te samen met den directeur Temminck nog een reisje naar Parijs ten einde daar de rijke natuurkundige musea in oogenschouw te nemen, en kwam er in kennis met zulke grootmeesters der wetenschap als Cuvier en Von Humboldt. Daarna bracht hij een afscheidsbezoek aan zijne familie te Heidelberg, en dit was een zware gang. Daar wachtten hem zijne beide zusters, en zijn eenige broeder, medestander in den dienst der wetenschap; daar zat zijne hoogbejaarde moeder, reeds tachtig, en scheen te willen vasthouden wat de Wetenschap haar ontrukte. 't Zou voor 't laatst zijn dat hij hen allen zag, en misschien verscherpte toen reeds een somber voorgevoel de smart van het scheiden, misschien trilde er in dat vaarwel iets van den byroniaanschen weemoed:

Fare thee well, and if for ever,
O for ever fare thee well!

Van Hasselt was inmiddels ook (op Java) gestorven. Hij was met Kühl steeds in één adem genoemd, hij was de Pylades van dezen Orestes en zou zijn vriend na twee jaren slechts in het graf volgen. In zijn plaats kwam nu dr. Macklot. Behalve degelijk natuurkenner was deze man een bekwaam medicus, een verdienstelijk geoloog, een opgeruimd mensch en nog een halve athleet. Zoo'n kameraad moest Boie lijken; 't was een jongen om mee uit visschen te gaan — of naar de Oost. Zij kenden elkaar van het museum te Leiden; die kweekplaats der wetenschap had tevens hunne vriendschap gekweekt. Nog waren van de partij de preparateur Muller en de teekenaar van Oord; met z'n vieren vertrok men op den laatsten dag des jaars 1825 aan boord van het schip *Dijkzigt* van Hellevoetsluis.

De reis was verre van voorspoedig; een oostinjevaart vóór drie kwart eeuw was geen speelreisje. Hetgeen Boie het meest verdroot, meer dan de stormen en de lange duur der reis, was dat ze zoo weinig vrucht voor de wetenschap opleverde; dat het hem, den aarts-ornitholoog, niet lukken wilde zooveel vreemde vogels onder schot te krijgen als hij om het schip zag zwieren. „Het is niet mogelijk", schreef hij aan zijn beschermer Temminck, „om iets op zee magtig te worden dan alleen bij stil weder, daar door de minste beweging van het schip de voorwerpen uit deszelfs nabij-

heid en van de oppervlakte des waters verdreven worden. Hoeveel moeite heb ik niet aangewend om eene verzameling onweersvogels, van welke wij schier dagelijks eene menigte in het gezigt hadden, bijeen te brengen; dan vruchteloos! Deze vogels naderen het schip maar zelden digt genoeg om dezelve onder het schot te hebben, en zoo men hen al treft, worden zij door den stroom weggevoerd alvorens men hen kan meester worden."

Beter ging 't aan de Kaap. Hier werd een vogeljager niet getantaliseerd gelijk op het ruime sop; men kon vijf groote kisten vullen met naturaliën en naar Holland zenden. Ware 't schip langer in de Tafelbaai gebleven, het viertal zou ook het binnenland niet onbezocht gelaten hebben. Doch na een paar weken reeds werd de reis voortgezet en begin Juni 1826 zag de *Dijkzigt* eindelijk den dijk: dien van het havenhoofd te Batavia.

Nu hoorde men ook spoedig hoe slecht de kansen in de kolonie stonden voor natuuronderzoekers: er was „niet voor hen ingekocht". Een beschermer der wetenschap en groothartig edelman gelijk baron v. d. Capellen was juist naar het vaderland teruggekeerd, een bezuiniger als Du Bus was hem opgevolgd. Sparen, in den zin van uitwinnen, was nu het wachtwoord en de wetenschap moest dit het eerst ontgelden; welk dadelijk voordeel had men ook van kapellenjagers en kruidenzoekers! Wat cultuurgewassen betrof, reeds tal van kostbare proefnemingen had men achter den rug — zooveel proeven, zooveel verliezen. Te Batavia werden deze „aankomelingen" met scheeve oogen aangezien, eigenlijk als een onverwachte last voor een berooide schatkist. Wat, de kolonie had soldaten noodig, en de regeering in 't vaderland zond het personeel voor een plantentuin! Noch woning, noch werkplaats, noch fondsen om hun werkkring te kunnen openen, en zelfs niet die voor hun levensonderhoud konden hun worden aangewezen; 't een met het ander moest wel een domper op hun geestdrift zetten. Vergeefs zonden zij rekest op rekest, en betoogden hoezeer hunne diensten noodig waren om eene wetenschap te dienen, te lang reeds verschovelinge op den Indischen grond. Eerst koffie en dan wetenschap! — was 't bescheid.

Bestond er toch verband tusschen deze twee? — nu, zoo wilde men eerst de gouvernements-pakhuizen vullen, en daarna de zalen van een vaderlandsch museum.

Zeven maanden bracht Boie in onzekerheid en nooddruft te Buitenzorg door. De wetenschap schonk troost, maar luttel troost;

want er viel weinig meer te collectionneeren in een streek, waar zooveel voorgangers reeds rondgesnuffeld hadden. Buitenzorg was bijkans een afgestroopt jachtveld. Toch deed hij winst met zijn kennis van de vogelwereld, om althans in dit opzicht nieuwe gegevens aan het licht te brengen. 't Was vooral zijn geoefend gehoor dat hem op zijne ornithologische zwerftochten te stade kwam. „Niets", schreef hij, „is op Java, waar zich alles in het weelderige plantenrijk verliest, voor den ornitholoog zoo nuttig, ja onontbeerlijk, als de kennis van het geluid der vogelen, want zonder deze tast men als een blinde in het ronde. Aan mijne jagers laat ik de zorg verblijven om de verzameling bijeen te brengen, maar wanneer ik op de jacht ben houd ik mij slechts onledig met hetgene mij nieuw is, en hierin laat ik mij alleen door het gehoor leiden".

Hij verstond zich ook uitnemend op het nabootsen van het geluid der vogels, en van dieren in 't algemeen. Ware hij niet in eene gouv.-betrekking op Java geplaatst, hij had zijn kost nog kunnen verdienen als artist bij een specialiteiten-theater. Door de buigzaamheid zijner stemorganen, door de plooibaarheid zijner lippen, door zijne geoefendheid in fluiten, tsjilpen, krijschen, verschalkte hij de vogels in 't bosch; in *zijn* mond zou gevoegd hebben Papageno's aria (uit: *Die Zauberflöte*):

Der Vogelfänger bin ich ja,
Stets lustig heisa hopsasa!
Weiss mit dem Locken umzugehn,
Und mich auf's Pfeifen zu verstehn!

Eens verschalkte hij (in Duitschland) niet een vogel, maar een hert. 't Was in den bronstijd, en Boie bootste zoo goed het geluid der soort na, dat hij een prachtig mannelijk hert tot op weinige schreden afstands van zich lokte. Het dier kwam met snelheid op zijn standplaats toe, het bleef plotseling bewegingloos staan, toen het in plaats van een verliefde hinde een Duitschen grappenmaker voor zich zag. Thans had Boie zich een schoon wildbraad kunnen verschaffen, want hij had zijn geweer reeds vaardig. Doch hij kon 't niet van zich verkrijgen om los te drukken. Hij liet zijn buit loopen; de teleurstelling was (voor het hert) toch al groot genoeg.

Zijn biograaf, dezen trek verhalende, voegt er aan toe:

„Indien men, misschien niet ten onrechte, uit den kwaadwilligen lust van koningin Elizabeth om hare staatsdames gedurende het toilet met spelden te prikken, een niet gunstig oordeel wil aflei-

den met betrekking tot hare goedhartigheid, kan dan niet met evenveel regt het aangevoerde van Boie tot eene tegenovergestelde gevolgtrekking aanleiding geven?"

Eindelijk waren de aangelegenheden der uitgezonden natuurkundige commissie in zooverre geregeld, dat de leden Buitenzorg konden verlaten en een bepaald reisplan ontwerpen. Boie vestigde zijn keus op de residentie Krawang omdat daar nog geen natuuronderzoeker behalve Blume, en deze alleen als botanicus, aan 't grasduinen was geweest. Velen ontrieden hem om te midden van den regentijd zich in de *rimboe* te wagen, waar het menschelijk leven aan meer dan een gevaar was blootgesteld. Die gevaren waren er; al overdreef de levensbeschrijver welke, aan zijn Leidsche schrijftafel zittende, er van gewaagde hoe Boie „den kring der gezellige samenleving vaarwel zeide om langs ongebaande wegen en in maagdelijke bosschen den woesten tijger en ander gevaarlijk roofgedierte in hunne bloedige spelonken te gaan opzoeken....."

Neen, hier moest een korreltje zout bij. Als vreedzaam natuuronderzoeker was Boie er waarlijk niet op belust de Javasche tijgers achterna te zitten, gelijk een Tartarin van Tarascon de Afrikaansche leeuwen . Van „bloedige spelonken" had hij een zeer beslisten afkeer, evenals van den bijbehoorenden „woesten tijger"; dit alles riekte naar de lamp. De vermoeienissen echter in dompige wouden en tropische laagvlakten waren voor een baar niet gering te achten, de koortsen meer te vreezen dan het roofgedierte. Daarmee hadden Kühl en van Hasselt hun jong leven verloren; hun voorbeeld waarschuwde den navolger. Eveneens waarschuwden thans de Buitenzorgsche vrienden. Waarom voor 't minst niet gewacht totdat de westmoesson voorbij zou zijn? Maar Boie was evenals zijne medgezellen des wachtens moede; verheugd dat hem eindelijk zijn verlofpas beteekend was, antwoordde hij met het woord van Schiller:

„Setzt man nicht das Leben ein, wie kann das Leben gewonnen sein!"

Toen hij zich eenmaal in de wildernis van Krawang verplaatst zag en er zijn kamp had opgeslagen, toog hij met ijver aan het werk. Het Leidsche museum had recht op aanwinsten, en de wetenschap op resultaten; wat zouden Temminck en de geleerde vrienden in Holland en Duitschland wel van hem denken, na zooveel maanden beuzelens? De zeereis was reeds onvruchtbaar ge-

weest, en evenzoo de zeven maanden talmens, te Buitenzorg. Hij moest nu zijn mandaat vervullen, 't zij dat de moesson nat of droog was. En inderdaad bracht hij in zes maanden tijds veel tot stand. De hulp der inlanders, welke de koffiepluk in de nabijheid van het kamp had gebracht, was hem daarbij van veel nut, ja de oogst zou schraal geweest zijn zonder hunne gauwigheden, hun speur- en klautertalent. Het was spoedig bekend waarom die vier blanda's daar in de ruigte zaten; aan bijdragen voor hunne verzameling in ruil voor kopergeld ontbrak het nu niet. Terwijl Macklot op jacht was, v. Oord en Muller aan de teekentafel zaten, bleef Boie in zijn „zoölogisch kantoor": een bamboehut in 't bosch, en kocht er de hagedissen, de vogelnesten, de insekten en slangen, welke hem door bruine verzamelaars van een turf hoog gestadig werden aangebracht. Twintigmaal, schreef hij destijds, komen ze mij storen in de beschrijving van een vogel, nu met een nest eieren, dan met een slangenvel, een hertengewei, een vlinder, een boschspin — welken natuurkundige zou die stoornis, bij 't scheiden van de markt, niet lief zijn? 't Is waar dat men, om de luidjes niet te ontmoedigen, vaak betaalde voor iets dat, zoodra zij den rug gekeerd hadden, werd weggeworpen, maar een volgenden keer was de vangst van des te meer gewicht, en over 't geheel was hunne hulp onontbeerlijk. Boie erkende dit zonder voorbehoud, schrijvende:

„De vaardigheid der inboorlingen in het vangen en opsporen der dieren in hunne schuilplaatsen is in de daad verwonderingswaardig; en hoe groot de ijver ook moge zijn van een reiziger, *alleen* zal hij nimmer een goede vangst doen".

In Augustus 1827 verliet hij zijn klein kamp op de helling van den Gedeh ten einde te Batavia het feest bij te wonen, door den commissaris-generaal Du Bus bij gelegenheid van 's konings verjaardag gegeven. En zie, de man die al zooveel vermoeienis doorstaan had bij zijne omzwervingen door tropische wouden, bleek niet bestand tegen de gevolgen van een officieel gelag. Tafelvreugde, ronzebons en Bataviaasch klimaat, dit was nog gansch iets anders dan *Strapazen* maken boven de 2000 voet. Kort na afloop van het feest overviel hem een brandende koorts. Spoedig begon hij te ijlen, en herkende zijne makkers niet meer die op het bericht zijner plotselinge ziekte waren overgekomen. Volgens getuigenis van dr. Kollmann, die hem behandelde, was het Bataviaasch uitstapje slechts de aanleiding tot zijne ziekte en lag

de oorzaak dieper, nl. in de ongeregelde leefwijze en de lichaamsinspanning waartoe zijne natuurhistorische navorschingen hem verplicht hadden. De dienst der Wetenschap had dit leven afgebroken, de priester had te ijverig zijne goden gediend. Zijne ziekte was eene felle galzenuwkoorts; bloedzuigers, aderlatingen konden de hevige congestiën naar het hoofd wel verzwakken, maar niet voorkomen. Een poging om door braak- en purgeermiddelen de galstoffen te evacueeren, mislukte. Vruchteloos bleef ook de aanwending van de salivatie-kuur en van calomel, dat „plechtanker der Indische geneesheeren"; de Dood had hem op zijn lijst. De lijder raaskalde aanhoudend, werd geplaagd door ongeregelde ontlastingen van galachtige stoffen en vertoonde tot op het laatste oogenblik alle verschijnselen eener hevige zenuwkoorts, met aandoening van het hersen- en zenuwgestel als bij *typhus cerebralis*. Op den elfden dag der ziekte trad de dood in. En hij was eerst 33.....

Toen bracht men hem ter uitvaart onder de wuivende bamboepluimen van Buitenzorg, en legde hem naast den jonggestorven Kühl, den jonggestorven Van Hasselt. Een drievoudige belofte voor de toekomst rustte hier in dezelfde aarde. De commissaris-generaal met de heeren van zijn gevolg vergezelde het stoffelijk overschot, de predikant De Serière sprak de lijkrede uit, en de *Bataviasche Courant* wijdde een kort artikel aan de nagedachtenis van den overledene, waarin niet alleen de verdienste van den geleerde, maar ook het karakter van den mensch gehuldigd werd. En terecht, want hij had een beminnelijke inborst, hij was een „best mensch": vulgaire spreekwijze, en toch zoo rijk van zin. „Het is onbegrijpelijk", schreef een zijner vrienden, „hoe spoedig en geheel Boie zich van ieders hart meester maakte. Waar hij zich vertoonde, vond hij vrienden. Dit was ook in Indië het geval." Enz.

Met zijn menschenliefde kwam hij wel eens bedrogen uit, maar hij wilde liever bedrogen zijn dan ontnuchterd worden van de aandrift tot goed doen. Toen een valsche broeder en dienaar eener valsche wetenschap, vroeger door Boie beweldadigd, hem dit vergold door zijne wetenschappelijke waarnemingen als eigen fabrikaat uit te geven, had hij gerekend buiten Boie's vrienden. „Hij is toch naar de Oost", had de oneerlijke vakbroeder gedacht, „hem kan men wel een knol in de muts duwen". Doch toen de Leidsche vrienden zich nu fluks partij stelden en aanvingen den ander in

een Duitsch tijdschrift het jak uit te schuieren, teekende Boie zelf verzet aan. Hij bedankte de vrienden, zeker! — maar voegde er in zijn brief toch bij:

„C...'s handelwijze heeft mij verdriet gedaan; niet zoozeer om de meerdere of mindere inbreuk die hij op mijn eer als schrijver moge gemaakt hebben; integendeel, het zal mij zeer aangenaam zijn indien hij in het vak der amphibiologie werken levert, die alle vorige van dien aard verre achter zich laten; maar daarom alleen wijl hij in het geheel niet schijnt begrepen te hebben hoe goed ik het met hem meende. Het is echter niet de eerste maal dat mij zoo iets te beurt valt, en het zal mij ook niet weerhouden om daarom voor anderen goed te zijn".

Dit was een christelijke gedachte, met christelijke zachtmoedigheid uitgesproken. Doch Boie' was ook nog niet zoozeer gewend aan den ondank der menschen als b.v. een Willem V, die, wanneer men hem den toeleg van een zijner stille vijanden overbracht, gewoon was te zeggen: „Ik kan mij niet herinneren dien man ooit een dienst bewezen te hebben".

Eerder geloofde deze jonge natuurvorscher met Vondel:

Wie harten wint, beschaemt den helt die steden wint.

Hij waarschuwde anderen tegen de prikkelingen der eerzucht, en was er zelf vrij van. Aan een zijner jonge vrienden schreef hij (wel wat bout):

„Het dagelijksch brood en de eer komen van zelve; stel de uwe daarin om van edele menschen geacht te worden. Ik zweer u dat dit de eenige ware belooning is, welke onze vlijt en goede wil in dit leven kunnen verwerven. Hoed u vooral voor te verregaande eerzucht, want deze geleidt in de wetenschappelijke wereld tot datgene, wat men in de maatschappelijke gewoon is roof en plundering te noemen."

Misschien, wie zal het zeggen, had Boie met die regels het oog op den directeur van 's Lands Plantentuin, dr. C. L. Blume; een man die bij al zijn ijver en werkkracht verteerd werd door de zucht om achter iedere ontdekking in flora en fauna zijn *mihi* te zetten, die gansch niet afkeerig was om de uitkomsten, door anderen verkregen, voor de zijne uit te geven en zich veeren op den hoed te steken die niet geleend, maar genomen waren.

Boie's ijver voor zijn vak was groot, te groot; het was zijn dood. Hij moet geweten hebben dat: „es wandelt Niemand ungestraft unter Palmen"; maar hij kon niet weten dat de arbeid en een

vijandige tropische natuur zijn gestel zóó zouden aangrijpen. Doch al had hij van te voren geweten dat hem in Indië slechts een korte spanne tijds zou worden toegemeten, hij had bezwaarlijk naarstiger kunnen arbeiden dan hij deed. Ofschoon hij zich in de laatste jaren, welke hij in Europa doorbracht, ijverig had toegelegd op de studie der kruipende dieren, de vogelkunde bleef zijn oudste liefde. Hij verzamelde dan ook een groot aantal vogels en afbeeldingen van vogels, zonder dat hem daarmee ooit een zoo onaangename historie overkwam als aan zijn beroemden vakbroeder, den Amerikaanschen ornitholoog Audubon. Diens leed werd door hem, Boie, zeker in al zijn diepte begrepen, wanneer hij ooit las hetgeen die geleerde later van zijn ongeval vertelde. Nl.:

„Een ongeluk dat mij met tweehonderd van mijne oorspronkelijke teekeningen overkwam, had bijna een einde aan mijne vogelstudiën gemaakt. Ik zal het vertellen, al ware 't slechts om te toonen hoezeer geestdrift — want een beteren naam voor mijn volharding weet ik niet — den natuuronderzoeker in staat stelt de meest ontmoedigende teleurstelling te boven te komen. Ik verliet het dorp Henderson aan de oevers van de Ohio in den staat Kentucky, waar ik mij eenige jaren had opgehouden, en ging voor zaken naar Philadelphia. Vóór mijn vertrek nam ik mijne teekeningen, legde ze zorgvuldig in een houten kist en gaf ze een mijner verwanten in bewaring, wien ik de grootste zorg er voor aanbeval. Ik bleef eenige maanden afwezig en toen ik een paar dagen thuis had uitgerust, vraagde ik naar hetgeen ik mijn schat geliefde te noemen. De kist werd terugbezorgd en geopend, maar stel u mijn schrik voor, lezer! — een paar Noordsche ratten hadden er bezit van genomen en hunne kleintjes grootgebracht met de afgeknaagde stukjes papier, waarop nog geen maand te voren meer dan duizend met zorg vervaardigde afbeeldingen van vogels hadden gestaan. Het was alsof mijn hoofd eensklaps in gloed stond; mijn geheele zenuwstelsel raakte van streek. Verscheidene nachten achter elkander kon ik niet slapen, en mijne dagen bracht ik door in doffe verslagenheid.

„Eindelijk kreeg mijn krachtig gestel weer de bovenhand, ik greep mijn geweer, mijn schetsboek en mijne potlooden en ging, zoo opgeruimd alsof er niets gebeurd was, het woud in. De gedachte dat ik nu betere teekeningen zou maken dan vroeger streelde mij — en eer er drie jaren om waren was mijne portefeuille reeds weder gevuld."

Iets dergelijks gebeurde eens in Indië, nl. met de afbeeldingen in het *Ambonse Kruytboeck* van Rumphius, ofschoon die ramp niet van gelijken omvang was. Bij een zwaren brand ter hoofdplaats Ambon schoot de blinde geleerde een groot gedeelte van zijne boeken, handschriften en zeldzaamheden er bij in. De gouverneur Dirck de Haes schreef er over aan de regeering:

„En waren oock alreeds voor zevenhonderd ende twintig capittelen, waeruyt de twaelf boecken des geheelen wercx bestaen, de helft van de nodige figuren zoo door hem als andere teyckenaers vervaerdigt, maer zijn deselve door den laetsten brand vernielt, zynde het principael werck ter naeuwernoot gesalveert. Indien dat UEd. H. Achtbare meeninge nog is, dat hetzelve werck tot volkomentheyt gebracht werde, zoo zal het aenstaende jaer een teyckenaer herwaarts gesonden dienen te worden, dewelcke nevens desselfs soon Augustus Rumphius omtrent een anderhalff oft twee jaren die schade zouden vergoeden connen; alzoo geoordeelt wert dat gemelte werck zonder figuren weynig nut ende aensien zoude hebben."

De regeering, ofschoon men destijds voor de wetenschap eene souvereine geringschatting, om niet te zeggen eene stompe onverschilligheid koesterde, toonde zich ditmaal *bon prince*. Zij zond den beroofden verzamelaar een teekenaar, maar (hier blonk de kramergeest der E. Comp. weer door) 't was een scheepsjongen, die wat teekenen kon; en zij verschool hare schrielheid achter de aanteekening „dat hij door zyn jonge jaren te bequamer was om na de onderrigting van desselfs (Rumphius') soon verder aen te leeren."

Evenwel, de figuren voor het *Ambonse Kruytboeck* raakten weer compleet, en het boek de wereld in.

„Men krijgt achting (aldus P. A. Leupe) voor den geleerde, die den moed heeft om een werk te hervatten, waarvoor hij reeds meer dan dertig jaren te voren de grondslagen had gelegd".

Slot volgt.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 20 September — 20 October 1902.

In bijna alle fondsengroepen zijn verhoogingen en verlagingen te constateeren; alleen de Mijnbouwmaatschappijen waren zonder uitzondering flauw gestemd.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Borneo Sumatra Maatschappij	1 3/8 %
Pref. Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	6 „
Aand.	Int. Cred. en Hd. Ver. Rotterdam	2 „
„	Javasche Bank	9 „
Pref. Aand.	Koloniale Bank	2 „
Aand.	Liq. Barge & Moormann	2 „
„	Javasche Cultuur Mij	13 3/4 „
„	Landbouw Mij. Ngoepit	35 „
„	West Java Kina Cultuur Mij.	2 „
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	11 „
Aand.	Deli Maatschappij	15 1/2 „
„	Deli Plantage Mij.	6 1/2 „
Pref. Aand.	Deli Tabak Mij.	2 1/2 „
Aand.	Tabak Mij. Franco Deli	2 1/2 „
„ A.	Langkat Cultuur Mij.	1 „
„	Medan Tabak Mij.	7 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Mij.	5 5/8 „
„	Padang Tabak Mij.	4 „
„	Rotterdam Deli Mij.	12 „
„	Senembah Maatschappij	4 3/4 „
Cert. v. Aand.	United Langk. Plant. Cy.	7 „
Aand.	Stoomvaart Mij. Nederland	1 „
Pref. Aand.	Dordt. Petr. Industrie Mij.	1 „
Aand.	Java Petroleum Mij.	1 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Ned. Ind. Escompto Mij.	2 „
5 % Obl.	Ned. Ind. Landbouw Mij.	1 1/4 „
Aand.	Maron Cultuur Mij.	5 „
„	Suikerondern. Sentanen Lor	3 1/4 „
„	Amsterdam Deli Compagnie	3 „
„	Amst. Sumatra Cultuur Mij.	5 „
„	Asahan Plantage Mij.	7 „
„	Asahan Tabaksbouw Mij	10 „
„	Besoeki Tabak Mij.	2 „
„	Deli Padang Mij.	1 1/2 „
„	Tab. Mij. Kwala Pessilam	2 „
„ B.	Langkat Cultuur Mij.	1 1/2 „
„	Langkat Tabaksbouw Mij.	1 „
„ B.	Langkat Tabak Mij.	4 „

Pref. Aand.		Tabak Mij. Namoe Djawi	1 %
„ „		Padang Cultuur Mij.	9½ „
Aand.	B.	Idem	4 „
„	A.	Serdang Tabak Mij.	2 „
„	B.	Idem	5 „
„		Sumatra Cultuur Mij.	9 „
„		Sumatra Plantage Mij.	11¼ „
„		Kon. Paketvaart Mij.	1½ „
„		Petr. Mij. Moeara Enim	2 „
„		Perlak Petr. Mij.	4⅜ „
„		Kwand. Soemalata Mijnb. Mij.	3 „
„		Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	4 „
„		N. Celebes „ „	3½ „
„		Redjang Lebong Mijnb. Mij.	50½ „
„		Mijnb Mij. Soemalata	17 „
„		Malang Stoomtram Mij.	5 „
„		Modjokerto „ „	1 „
„		Semar. Cheribon St.tram Mij.	3 „

DIVIDENDEN.

Mij. tot Expl. van de Suikeronderneming „Sentanen Lor"		3¼ %
De Deli Courant		4 „
Gledagan Pantjoer Koffie Cultuur Maatschappij		ƒ 95.—
Tegalsch Prauwenveer		„ 51.—
Alg. Spaar- en Depositobank		6 %
Ned. Ind. Telephoon Maatschappij		10 „
Mij. tot voortzetting der zaken E. Führi		ƒ 12.50
New-Singapore dist. Water Ice fy Lim.	(interim)	„ 10.—
Brandass.-Mij. Sumatra		11 %
„ „ Padang		5 „
Billiton Mij. 1e rubriek	(slot)	ƒ 132.—
Deli Maatschappij	(interim)	10 %
Landbouw Mij. Ngoepit	(„)	5 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Deli Bedagei Cultuur Mij.		29 %
„	Ned. Ind. Houtaankap Mij		28 „
„	Billiton Mij. 2e rubriek	ƒ 1700.—	— ƒ 1725.—
„	Mijnbouw Mij. Lebong Soelit		25 %
„	Ooster Stoomtram Mij	115	—120 „
„	Koffie Cultuur Mij. Wilhelmina		10 „
„	West Java Kina-Cultuur Mij.		49 „
„	Mij tot Expl. der Suikerfabriek Badas		15 „
5 % Oblig	Crediet- en Handelsver. Banda		90 „
Opr. bew.	Singkep Tin Maatschij.	ƒ 90.—	
„ „	Kon Paketvaart Mij.	ƒ 750.—	— ƒ 760.—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Oct. 6	Oct. 20
Borneo-Sumatra Maatschappij ..... Aand.	103 1/2	103 1/
Cultuur-Mij. d. Vorstenl. ..... „	42	41 3/4
id. ..... Pref. Aand.	122	124
Handelsv. Amsterdam ..... Aand.	104 1/4	104 1/2
Int. Cred. & H. V. Rotterd. ..... „	73	74 1/2
Javasche Bank ..... „	175	174
Koloniale Bank ..... „	39	39 7/8
id. ..... Pref. Aand.	55	54
Liquid. Barge & Moormann ..... Aand.	44 1/4	43
Ned. Handel-Mij ..... Cert. v. Aand.	145 1/	145 1/4
Ned. Ind. Escompto Mij. ..... Aand.	110 7/8	110
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	71	71
Ned. Ind. Landb. Mij. ..... 5 % Obl.	103 1/2	103 3/4
Badas, Suikerfabriek ..... Aand.	—	—
Banda, Credt. & Handelsver. ..... „	—	—
Java Bosch Expl.-Mij. ..... „	—	—
Java'sche Cultuur-Mij. ..... „	71	71
Kalibagor, Suikerfabriek ..... „	—	—
Kaliwoengoe Plantaran. ..... „	—	—
Maron Cult. Mij. ..... „	55	55
Melattie, Landbouw-Mij. ..... „	—	—
Michiels-Arnold, Rijstlanden ..... „	102 1/4	102 1/4
Ned. Ind. Houtaankap Mij. ..... „	—	—
Ngoepit, Landbouw-Mij. ..... „	185	185
Penampean Cult.-Mij. ..... „	—	—
Pondok Gedeh Cult. Mij ..... „	—	—
Suikerond. Sentanen.-Lor ..... „	91 3/4	91 3/4
Sindanglaoet, Suikerfabr. ..... „	—	—
Soemberredjo Cult.-Mij. ..... „	—	—
Temoeloes, Landb.-Mij. ..... „	—	—
West-Java Kina Cult.-Mij. ..... „	—	52
Wonokoyo ..... „	21	21
Amsterdam-Deli Comp. ..... „	658	659
Amsterdam Sum. Cult.-Mij. ..... „	62	57
Tabak-Mij. Arendsburg ..... Cert. v. A.	653 1/2	656
Asahan Plantage Mij. ..... Aand.	73	65
Asahan Tabaksbouw Mij ..... „	—	75
Balangan Tab. Cult. Mij. ..... „	—	—
Besoeki Tabak-Mij. ..... „	50 1/2	50
Deli-Batavia-Mij. ..... „	432	430
Deli-Cultuur-Mij. ..... „	77 1/2	78 7/8
Deli-Langkat-Tabak-Mij. ..... C. v. A.	—	—
Deli-Maatschappij ..... Aand.	463 1/2	471 1/2
Deli Padang Mij. ..... „	—	64 1/2
Deli Plantage Mij. ..... „	56 1/2	61
Deli-Tabak-Mij. ..... „	—	6 1/2
„ ..... Pref. Aand.	27	23
Tab.-Mij. Franco Deli ..... Aand.	44 7/8	46
Tab. Mij. Kwala Pessilam ..... „	80	79
Langkat-Cult.-Mij ..... „ A.	100	103 1/2
„ „ ..... „ B.	43 1/2	42
Tabak Mij. Langk. Soekaranda ..... Pref. Aand.	45	47
Langkat-Tabaksbouw Mij ..... Aand.	6	5

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Oct. 6	Oct. 20
Langkat-Tabak-Mij. ..... Aand. A.	88	94 1/2
idem ..... „ B.	44	40
Medan-Tab.-Mij ..... „	260	269
Tab.-Mij. Namoe Djawi ..... Pref. Aand.	—	64
Nieuwe Asahan Tab. Mij. ..... Aand.	151	159 3/8
Padang Cultuur Mij. ..... Pref. Aand. A.	—	55
„ „ „ ..... Aand. B.	22	22
Padang Tabak-Mij ..... „	132 1/2	137
Rotterdam-Deli-Mij ..... „	239 3/4	256
Tabak Mij. Sakoeda ..... Pref. Aand.	53	53
Senembah-Mij. ..... Aand.	410	413
Serdang Tab. Mij. ..... „ A.	130	134
„ „ „ ..... „ B.	51 7/8	53
Tabak Mij Soengei Bedjankar ..... „	85	87
Sumatra Cult. Mij. ..... „	190	190
Sumatra Plantage Mij. ..... „	79	73 1/2
United Langk. Plant ..... Cert. v. A.	250 1/2	262
Ned.-Ind. Electr.-Mij ..... Aand.	58	58
Ned. Ind. Gas Maatschij ..... „	146 1/2	146 1/2
Kon. Paketvaart-Mij. ..... „	166	165 1/2
Rott. Lloyd ..... „	99 1/4	99 7/16
Stoomv. Mij. Nederland ..... „	144	144
Dordt. Petr. Industrie Mij ..... Pref. Aand.	119 1/4	119
Java Petroleum Mij. ..... Aand.	10	10
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië .. „	459 3/4	462
Petroleum Mij. Moeara Enim ..... „	113	112
Perlak Petroleum Mij. ..... Pref. Aand.	143 7/8	138 1/2
Sumatra Palembang Petr. Mij. ..... Aand.	63	60 3/8
Kwand. Soemalata Mijnbw. Mij. ..... „	21	19
Ned. Ind. Expl. Mij. ..... „	—	—
id. Mijnbouw-Mij ..... „	13 3/4	8 1/4
N. Celebes Mijnb. Mij. ..... „	10	10 1/2
Oost Borneo Mij. ..... „	—	—
id. ..... Pref. Aand	—	—
Redjang Lebong Mijnb.-Mij. ..... Aand.	194	159 1/2
Singkep Tin-Mij. ..... „	126 1/2	125 1/2
Mijnbouw Mij. Soemalata. ..... „	87	83
Droogd.-Mij. Tandj. Priok. ..... „	—	—
Deli-Spoorweg-Mij. ..... „	178	178
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. ..... „	220 1/8	219 3/4
Babat Djomb. St. tr. Mij. ..... „	—	—
Bat. Electr. Tram-Mij ..... „	24 1/4	24 1/4
Kediri Stoomtram-Mij ..... „	80	80
Madoera „ „ ..... „	21 1/2	23
Malang „ „ ..... „	55	50
Modjokerto „ „ ..... „	11	11
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. ..... „	—	—
Oost-Java-Stoomtram. ..... „	—	—
Passoeroean „ ..... „	20	20
Probolinggo Stoomtr.-Mij ..... „	—	—
Semar.-Joana Tramw.-Mij. ..... „	—	—
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij. ..... „	145	144
Serajoedal St.-Tr.-Mij. ..... „	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	18 Aug.—1 Sept.	1—22 Sept.
Javasche Bank	179—180	175—180
Certif. Ned. Handel-Mij	141¾	141¾—145
N. I. Escompto Mij	111½	111½
Ned. Ind. Handelsbank	63½	63½
N. I. Hypotheekbank	100	—
N. I. Cred. & Bank Vereen.	50	—
N. I. Effectenbank (4 % pandbrieven)	—	100
Kon. Paketvaart Mij.	167	166—167
Int. Cred. en Hand. Verg. „Rotterdam"	72½	73
Handels-Verg. „Amsterdam"	104—106	—
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	87½	90—95
Ned. Ind. Spoorweg Mij	215	215
Ned. Ind. Tramweg Mij	145	145
Samarang-Joana Stoomtram Mij.	170	—
Samarang-Cheribon „ „	145—146	145—147½
Serajoedal „ „	—	127½
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij.	352½—355	—
Brand-Waarborg-Mij. N. I.	134	134
Nieuw Prauwenveer te Batavia	162½—165	165
Part. Prauwenveer te Soerabaja	115	120
Bagelen Thee en Kina Mij.	—	80
Kultuur Mij. „Perbawatie"	—	150
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	80	—
Ned. Ind. Telefoon Mij.	173	—
Intercommunale Telefoon Mij.	97½—100	99½—100
New Singap. distilled Water Ice Foy. Lmtd.	220	—
Bandoengsche Kininefabriek	101	—
Ned. Ind. Mijnb. Mij (aandeelen)	25—36	10—30
Idem (obligatiën)	76—80	50—75
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	42½—45	39—42½
Idem (obligatiën)	60—62½	60
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	232½—257½	200—225
Mijnbouw Mij. Kahajan	35—42½	37½—45
Mijnb. Mij. Atjeh (aandeelen)	50	50
Mijnb. Mij. Lebong Soelit. (aandeelen)	8	—
Idem (obligatiën)	25—27½	25
Idem (winstbewijzen)		
Mijnbouw Mij. Tebing Tinggi	15	—
Mijnb. Mij. Tambang Sibonak (aandeelen)	75	57½—75

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Cultuur- en Handel-Maatschappij Kim Siang.

Javasche Crt. No. 69, van 29 Augustus 1902.

Zetel. Pekalongan.

Doel. De exploitatie van diverse rechten voor alle cultures van producten voor de Europeesche en Inlandsche markt, voor houtaankap en winning van boschproducten, en de handel in landbouwproducten.

Kapitaal. *f* 210.000, in 210 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de Chineezen Oeij Tjin Ho en Oeij Tjin To, voor 120 aandeelen: de landbouw-onderneming Gebang Anom, op de erfpachtsperceelen Gebang Anom I, II en III, gelegen afd. Batang, res. Pekalongan.

Bestuur. 1 directeur: Oeij Tjin Ho; 1 commissaris Oeij Tjin To.

Winstverdeeling. De winst komt aan de aandeelhouders, tenzij de algemeene vergadering anders mocht besluiten.

Exploratie- en Exploitatie Maatschappij Sambas.

(*Javasche Crt. No. 71, van 5 September 1902*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen voor mijnbouwkundige onderzoekingen, concessies, mijn- en andere rechten, voor alle cultures van producten voor de Europeesche en Inlandsche markt, voor houtaankap en winning van boschproducten.

Kapitaal. *f* 220.000, in 150 aandeelen A en 2050 aandeelen B, à *f* 100.—

Inbreng. Door de Exploratie- en Exploitatie Maatschappij Batavia Sambas voor 750 aandeelen B: de vergunning voor mijnbouwkundige onderzoekingen in 10 terreinen en 12 eilanden, in de afd. Sambas, res. Westerafd. van Borneo; aan den heer D. G. van Nieuwenhoven Helbach worden als oorspronkelijke inbrenger en promotor 700 aandeelen B en aan de deelnemers in de 150 aandeelen serie A, 600 aandeelen B uitgereikt.

Bestuur. 1 directeur: de heer D. G. van Nieuwenhoven Helbach: 3 commissarissen: de heeren F. A. de Vries Reilingh, H. E. Schuurman en T. V. Zimmermann.

Winstverdeeling. Na aftrek van hetgeen aan de geëmployeerden als percenten mocht worden uitgekeerd, en hetgeen als werkkapitaal moet worden gereserveerd: 6 % aan den directeur, 9 % aan de commissarissen, 85 % aan de aandeelhouders.

IJsfabriek te Soekaboemi.

(*Javasche Crt. No. 72, van 9 September 1902.*)

Zetel. Soekaboemi.

Doel. De oprichting en exploitatie van een ijsfabriek te Soekaboemi.

Kapitaal. *f* 12.000, in 48 aandeelen à *f* 250.—

Bestuur. 1 directeur: de heer O. van Vloten; 2 commissarissen: de heeren K. D. van Assendelft de Coningh en D. A. H. Vorstman.

Winstverdeeling. 6 % dividend; van het overige: 10 % aan den directeur, 5 % aan elken commissaris, 5 % aan den administrateur, het overige aan aandeelhouders.

HOTEL POESPO.

(*Javasche Crt. No. 72, van 9 September 1902.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De overname en exploitatie van het door den heer A. Saal op Poespo, res. Pasoeroean, gedreven wordend hôtel.

Kapitaal. *f* 12.000, in 48 aandeelen à *f* 250.—

Inbreng. Door den heer A. Saal, voor 46 aandeelen: het bovengenoemd hotel.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. F. André; eventueel 2, doch voorloopig geen commissarissen.

Winstverdeeling. Nader te regelen. Eventueel eene bijdrage voor een reservefonds.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BANDJARARDJO.

(*Javasche Crt. No. 75, van 19 September 1902*).

Zetel. Semarang.

Doel. De exploitatie van de onderneming Bandjarardjo c. a. in de res. Djokjakarta; en het voor de markt bereiden der producten dezer onderneming.

Kapitaal. *f* 300.000 in 300 aandeelen à *f* 1000.—, waarvoor de genoemde onderneming wordt ingebracht door de heeren G. en C. Weijnschenk. Genoemde heeren genieten bovendien elk levenslang eene lijfrente van *f* 600.—. De vennootschap neemt voor hare rekening de schuld der inbrengers aan de Cultuur Mij. der Vorstenlanden, groot op U°. Dec. 1901 *f* 266.656,04.

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. C. W. Baron van Heeckeren; 2 commissarissen: de heeren C. C. Zeverijn en G. Weijnschenk.

Winstverdeeling. De winst wordt aangewend tot afdoening der schuld aan de Cult. Mij. der Vorstenlanden. Zonder hare toestemming zal geene winstuitkeering plaats hebben, zoolang die schuld niet is aangezuiverd. Met inachtneming hiervan komt van de winst 15 % voor een reservefonds, totdat dit *f* 100.000 bedraagt. Van het vorige komt 90 % aan aandeelhouders, 5 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ TJIPINANG VREDEDAL C. A.

(*Javasche Crt. No. 75, van 19 September 1902*).

Zetel. Meester Cornelis.

Doel. De verdere exploitatie van 1e. eenige onroerende goederen in de res. Batavia, afd. Meester Cornelis, met de daarop rustende hypotheken; 2e. het tot het landhuis behoorende meubilair; en 3e. alle rechten welke de heer L. J. Hoeke bezit op verschillende sawah's op het land Telok Poetjoeng, onder Bekasi.

Kapitaal: *f* 100,000, in 100 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer L. J. Hoeke, voor 95 aandeelen: bovengenoemde roerende en onroerende goederen en rechten, met alle baten en lasten.

Bestuur. 1 Directeur: de heer L. J Hoeke.

Winstverdeeling. Na event. aftrek van bijdrage voor reservefonds en tantièmes, komt de winst aan aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ TJILANGKAP.

(*Javasche Crt., No. 76, van 23 Sept. 1902.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van het erfpachtsperceel Tjilangkap, district Tjimahi, afd. Soekaboemi, res. Preanger Regentschappen, en van eventueel te verkrijgen gronden en ondernemingen.

Kapitaal. *f* 25.000, in 50 aandeelen à *f* 500.

Inbreng. Door de heeren J. P. Ermeling, D. C. Boutmy, C. A. J. Boutmy en T. Boutmy, voor 40 aandeelen: bovengenoemd erfpachtsperceel.

Bestuur. 1 directeur: de heer D. C. Boutmy; 2 ot 3 commissarissen: de heeren T. Boutmy en C. A. J. Boutmy.

Winstverdeeling. Na aftrek voor werkkapitaal: 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den administrateur, 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 60 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Wanneer het maximum ad *f* 15.000 bereikt is, komen de genoemde 10 % aan de aandeelhouders.

JAVA-CHINA-JAPAN-LIJN.

(*Staats Crt. No. 239, van 13 October 1902*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het onderhouden van stoomvaart tusschen Java-China-Japan, met of zonder het aandoen van tusschenliggende of verder gelegen havens, en alles wat geacht kan worden daartoe te behooren, ter uitvoering van de tusschen de Nederlandsche Regeering en de heeren L. P. D. Op ten Noort, E. Heldring en B. E. Ruys te dier zake op 30/31 Juli 1902 gesloten overeenkomst, en van de met de Nederlandsche of met de Nederlandsch-Indische Regeering eventueel nog te sluiten overeenkomsten.

Mits het bevorderlijk zij aan het doel der vennootschap, kan zij ook stoomvaart ondernemen naar en van andere landen en deelnemen in andere ondernemingen, of andere ondernemingen steunen.

De vennootschap kan, behalve assurantie-risico op eigen schepen ook risico loopen op andere stoomschepen, varende onder Nederlandsche vlag.

Kapitaal. *f* 6.000.000 in aandeelen à *f* 1000.

De uitgifte der aandeelen geschiedt in seriën als volgt: de 1e. serie groot *f* 2.000.000, de 2e. serie tot en met de 5e. elk groot *f* 1.000.000.

De 1e. serie is geplaatst bij de oprichting der vennootschap; de andere seriën mogen slechts worden uitgegeven na machtiging der algemeene vergadering van aandeelhouders. De Raad van Bestuur is gemachtigd om één of meer obligatieleeningen te sluiten tot een gezamenlijk bedrag van ten hoogste *f* 2.000,000.

Bestuur. Een raad van bestuur, welke bestaat uit ten minste vijf of ten hoogste 7 leden, de heeren: L. P. D. Op ten Noort, E. Heldring, B. E. Ruys, A. Muller en T. J. van Haren Noman.

Winstverdeeling. 5% cumulatief dividend. Van het overige komt $^2/_5$ aan den Staat, terwijl de overige 3 vijfden, tot een maximum van 4% over het gestorte en niet terugbetaalde kapitaal, aan de Vennootschap blijven en van het eventueel daarna resteerende $^3/_4$ aan den Staat en $^1/_4$ aan de Vennootschap toekomt. Van het aldus aan de Vennootschap toekomende, komt 10% op de reserverekening. Van het daarna overblijvende 15% aan den raad van bestuur en den administrateur, 15% aan den hoofdagent, 5% aan den gecommitteerde in Nederl. Indië, 5% ten behoeve van het personeel, 60% aan aandeelhouders. De uitkeering aan den Staat houdt op zoodra het geheele bedrag van het van den Staat genoten subsidie is terugbetaald.

Reservefonds. Maximum 10% van het gestort en niet terugbetaald kapitaal.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

DELI-SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorwegen.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1901.

Opbrengst	Aug. 1902	*f*	111.000	tegen *f*	98.109	in	1901
„	per dagkilometer	„	35.10	„ „	30.90	„	1901
„	sedert 1 Jan. 1902	„	990.000	„ „	921.125	„	1901
„	Sept. 1902	„	108.000	„ „	99.031	„	1901
„	per dagkilometer	„	35.29	„ „	32.36	„	1901
„	sedert 1 Jan. 1902	„	1.098.000	„ „	1.020.156	„	1901

Stoomtramwegen.

In exploitatie $30^1/_2$ K.M.

Opbrengst Aug. 1902 *f* 5.000.
„ per dagkilometer *f* 5.28.
„ sedert 11 April 1902 *f* 26.000.
„ Sept. 1902 *f* 5000.
„ per dagkilometer *f* 5.46.
„ sedert 11 April 1902 *f* 31.000.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Augustus 1902.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (101.900)	*f*	45.900.—
Goederen, tonnen (88.400)	„	350.900.—
Diverse ontvangsten	„	9.900.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	406.700.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	443.407.-
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	2.227.027.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.234.143.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	64.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	69.77
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	44.71
„ „ 1 Jan vorig jaar (defin.)	„	44.85

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (87.300)	f	31.800.—
Goederen, tonnen (11.500)	„	46.200.—
Diverse ontvangsten	„	3.200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	81.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	80.498.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	613.228.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	594.321.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	46.77
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	46.38
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	45.06
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	43.68

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (19.900)	f	2.400.—
Goederen, tonnen (16.300)	„	22.200.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	24.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	19.270.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	104.375.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	82.121.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	34.92
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	27.03
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	18.68
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	14.69

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.).

Reizigers, aantal (41.400)	f	8.700.—
Goederen, tonnen (5.900)	„	13.800.—
Diverse ontvangsten	„	800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	23.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	22.574.—
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	162.458.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	162.170.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	15.99
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.49
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	14.22
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	14.20

Stoomtram Goendih—Soerabaja (In aanleg 209 kilom.)

Reizigers, aantal (70.400)	f	15.300.—
Goederen, tonnen (13.900)	„	16.900.—
Diverse ontvangsten	„	500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	32.700.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.789.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	213.720.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	114.395.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	5.05.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.76.—*
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	4.93.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.40.—*

*) Gemiddeld in exploitatie. 107 K.M.
† „ „ „ 179 „

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand September 1902 *f* 25.800 tegen *f* 24.826 in 1901. Sedert 1 Juli 1902 *f* 78.500 tegen *f* 77.457 in 1901.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten September 1902 *f* 31.500 tegen *f* 36.500. Sedert 1 Jan. 1902 *f* 236.200 tegen *f* 202.500.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten September 1902 *f* 22.266 tegen *f* 15,500. Sedert 1 Januari *f* 137.516, tegen *f* 100.925.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten September 1902 *f* 8100 tegen *f* 11.071. Sedert 1 Januari *f* 67.473 tegen *f* 75.697, per dagkm. *f* 6.10 tegen *f* 7.29.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten September 1902 *f* 9400, tegen *f* 8198 Sedert 1 Januari *f* 62.697 tegen *f* 67.634. Per dagkm. *f* 6.38 tegen *f* 6.88.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten September 1902 *f* 12.150 tegen *f* 11.750. Sedert 1 Januari *f* 115.585 tegen *f* 111.570.

MODJOKERTO-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten September 1902 *f* 8179 tegen *f* 13.848. Sedert 1 Januari *f* 82.605 tegen *f* 84.022.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten September 1902 *f* 11.237 tegen *f* 11.615. Sedert 1 Januari 1902 *f* 63.782 tegen *f* 62.535.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Sept. 1902		*f* 93.400	*f* 8.—	388
„ 1901		„ 94.200	„ 9.85	319
Verschil minder		„ 800	„ 1.85	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 30 Sept. 1902		„ 934.700	„ 9.35	366
1901 „ 30 „ 1901		„ 824.400	„ 9.45	319
Verschil	meer	„ 110.300	„ —	
	minder	„ —	„ 0.10	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Sept. 1902		*f* 17.100	*f* 14.15	39
„ 1901		„ 16.100	„ 13.75	
Verschil	meer	„ 1.000	„ 0.40	
	minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 30 Sept. 1902		„ 150.400	„ 14.15	39
1901 „ 30 „ 1901		„ 157.300	„ 14.75	
Verschil minder		„ 6.900	„ 0.60	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Sept. 1902	ƒ 15.500	ƒ 12.60	41
„ 1901	„ 16.900	„ 13.75	
Verschil minder	„ 1.400	„ 1.15	
Van 1°. Jan.:			
1902 tot 30 Sept. 1902	„ 92.200	„ 8.25	41
1901 „ 30 „ 1901	„ 91.800	„ 8.20	
Verschil meer	„ 400	„ 0.05	
Verschil minder	„ —	„ —	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Sept. 1902	ƒ 42.300	ƒ 15.50	91
„ 1901	„ 32.400	„ 11.85	
Verschil meer	„ 9.900	„ 3.65	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1902 tot 30 Sept. 1902	ƒ 289.700	„ 11.65	91
1901 „ 30 „ 1901	„ 254.500	„ 10.25	
Verschil meer	„ 35.200	„ 1.40	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang-Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Sept. 1902	ƒ 88.800	ƒ 10.80	274
„ 1901	„ 104.400	„ 12.90	270
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 15.600	„ 2.10	
Van 1°. Jan.:			
1902 tot 30 Sept. 1902	„ 824.700	„ 11.—	274
1901 „ 30 „ 1901	„ 861.000	„ 11.70	270
Verschil minder	„ 36.300	„ 0.70	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Sept. 1902	ƒ 14.400	ƒ 9.60	50
„ 1901	„ —	„ —	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1902 tot 30 Sept. 1902	„ 120.600	„ 8.85	50
1901 „ 30 „ 1901	„ —	„ —	
Verschil minder	„ —	„ —	

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

September 1902 ƒ 24.000.

De gewestelijke heerendienstregelingen ten onrechte ongunstig beoordeeld,

DOOR

F. FOKKENS,

Oost-Indisch hoofdambtenaar met verlof.

Zooals in het 1ste gedeelte, 1ste stuk, van het door mij samengestelde Eindresumé van het onderzoek naar de verplichte diensten der Inlandsche bevolking is medegedeeld, werden na afloop in een gewest van het zoogenaamde heerendienstonderzoek (1888 t/m. 1893) in eene vergadering met den resident, de assistent-residenten, de regenten en de controleurs de voorstellen besproken, die naar aanleiding van het bevondene zouden gedaan worden.

In verband met deze bespreking werden daarop de concept-ordonnanties voor de regeling der heerendiensten opgemaakt, en deze, na verkregen overeenstemming met den adviseur-honorair K. F. Holle, aan de goedkeuring der Regeering onderworpen, die ze alle *ongewijzigd* (een enkele uitgezonderd, en alleen wat de nevenzaken betrof) arresteerde.

Na een tijdsverloop telkens van vijf jaar brachten de betrokken residenten, na de verschillende hoofden van plaatselijk bestuur te hebben gehoord, advies uit omtrent de vraag in hoeverre door hen wijziging of verandering in de bestaande heerendienstregelingen noodzakelijk werd geacht, en werden die regelingen dienovereenkomstig herzien. Ten aanzien der hoofdbeginselen werden geen wijzigingen van eenige beteekenis voorgesteld; de regelingen bleven in hoofdzaak onveranderd, zoodat men vrij wel zeggen kan, *dat zoowel de vroegere als de latere ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur de oorspronkelijke gewestelijke heerendienstregelingen hebben beaamd, terwijl een specialiteit op het gebied van Inlandsche zaken, wijlen de adviseur-honorair K. F. Holle, ze heeft goedgekeurd.*

Waar dit bekend is, moet het wel een vreemden indruk maken, dat iemand, zooals prof. mr. L. W. C. van den Berg, die buiten

het Binnenlandsch Bestuur op Java staat en steeds gestaan heeft en daarom niet van nabij met de practijk ervan bekend kan zijn, thans in een opstel, getiteld: „Heerendiensten en gemeenteverband op Java en Madoera", voorkomende in het *Tijdschrift van N.-I.*, 2de en 3de aflevering van den 1sten jaargang der derde nieuwe serie, die heerendienstregelingen meent te moeten afbreken[1]).

Niet aan te nemen is het, dat de heer van den Berg tot zoo iets is overgegaan voor en aleer hij alles goed had overwogen en bestudeerd, de zaak in quaestie van alle kanten had bekeken en vooral het „Eindresumé", naar aanleiding waarvan hij tot zijn veroordeelende uitspraak gekomen is, goed had gelezen en nagegaan.

En toch heeft het den schijn, alsof de heer van den Berg dit grootendeels verzuimd heeft.

Had de hoogleeraar de noot, voorkomende op blz. 19 van het „Eindresumé", gelezen, luidende:

„Alhoewel in de aan dit „eerste stuk" gehechte uittreksels der „gewestelijke resumé's omschreven wordt, hoe, in verband met het „bevondene, de vaststelling van den heerendienstplicht zal moe„ten zijn, is, ter vermijding van herhaling, deze quaestie in dit al„gemeen overzicht onbesproken gelaten. Zij zal verder behandeld „worden in het derde gedeelte van dit werk: „*Voorstellen en „Resultaat*",

en waren door hem de bladzijden nagegaan, waarop die noot doelt, zooals: blz. 18*a*, 30, 31, 34, 35, 44, 45, 46, 52, 53, 63, 64, 73, 74, 85, 86, 94, 95, 102, 103, 112, 113, 134, 150, 162, 175, 185, 186, 196, 197, 202 en 211, dan zou hij het niet hebben kunnen doen voorkomen alsof met het vaststellen der gewestelijke heerendienstregelingen ongemotiveerd en willekeurig was afgeweken van het bij het onderzoek bevondene, d. i. van hetgeen door mij in het 1ste gedeelte, 1ste stuk van het meer genoemde Eindresumé is bekend gesteld, en zou hij niet hebben kunnen schrijven: „of dit (die afwijkingen) op rekening van de voorstellen van

[1]) In de 6de aflevering van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* heeft de heer Hasselman aangetoond, dat de hier bedoelde critiek van prof. Mr. L. W. C. van den Berg is een *onverdiend vonnis* over de gewestelijke heerendienstregelingen. Ik meende aanvankelijk, dat bespreking mijnerzijds van die critiek daardoor overbodig was geworden. Achteraf bleek mij echter, dat zij toch nog haar nut zou kunnen hebben.

„den heer Fokkens moet worden geschreven, dan wel of de schuld „ligt bij de hoogere Indische autoriteiten, aan wier oordeel die „voorstellen werden onderworpen, zal later wel blijken, als het „derde deel verschijnt".

Immers op de hierboven aangehaalde bladzijden van het Eind-resumé is vermeld wat betreffende de vaststelling van den grondslag en de classificatie van den heerendienstplicht in verband met het bevondene door de heerendienstcommissie was wenschelijk geacht en *waarom* daarbij vaak was afgeweken van den bestaanden toestand, terwijl eene vergelijking van dit wenschelijk geachte met de tot stand gekomene eerste gewestelijke heerendienstregelingen doet zien dat de wetgever, op een enkele weinig beteekenende uitzondering na, het door de heerendienstcommissie voorgestelde heeft gevolgd.

Om bij één der voorbeelden te blijven, die de hoogleeraar tot staving zijner meening aanhaalt:

„In de nog niet herziene ordonnantie voor de Preanger-Regent-„schappen, te vinden in *Ind. Stbl.* 1896 n°. 264[1]), lees ik", zegt de „heer van den Berg, „dat aldaar slechts heerendienstplichtig zijn „de bezitters van bouwgrond, vijver, erf of tuin. Alsnu het werk „van den heer Fokkens opslaande, ontwaart men op p. 37 en 38 „van dl. I dat de niet-grondbezitters, mits voldoende eigen mid-„delen van bestaan hebbende, op alle hoofdplaatse n van afdeelin-„gen, behalve te Tjiandjoer en te Soekaboemi, als heerendienst-„plichtig worden beschouwd, en dat zulks eveneens buiten de „hoofdplaatsen het geval is in een deel van Bandoeng en Tjitja-„lengka, in Soemedang, in Tasikmelaja, in Soekapoera en in Soe-„kapoera-kolot. Voorts zijn alleen in de afdeelingen Soekaboemi „en Tjiandjoer alle grondbezitters heerendienstplichtig. Elders „in de residentie zijn zeer kleine grondbezitters vrij, ten ware zij „uit anderen hoofde tot de gegoeden kunnen gerekend worden. „Van deze belangrijke uitzondering op de heerendienstplichtig-„heid van den grond wordt noch in de ordonnantie noch in de „administratieve voorschriften tot uitvoering daarvan (Bijblad n°. „5199) met een woord gerept. Als algemeenen regel had men veel-„eer moeten aannemen, dat in de Preanger-Regentschappen de „gegoedheid (kakoewatan), en niet het grondbezit, de heerendienst-

[1]) De ordonnantie van St.bl. 1896 n°. 264 was de *herziene* van die van St.bl 1891 n°. 263.

„plichtigheid beheerscht. Trouwens op p. 40 leest men nog, dat „de gegoedheid, d. w. z. het draagvermogen, en niet het grondbe-„zit de maatstaf oplevert voor de verdeeling der heerendienstplich-„tigen in klassen, respectievelijk met een meerder of minder aan-„tal dagdiensten belast. De ordonnantie en het resumé van het „daaraan voorafgegane onderzoek zijn derhalve al dadelijk op een „principieel punt met elkâar in strijd."

Iets verder op de door den heer van den Berg aangehaalde bladzijde 40 wordt echter de oplossing van dit „in strijd zijn" gevonden en gezien dat 't slechts *schijnbaar* was. Dáár staat toch: „Bij „verdeeling der aan de desa opgelegde taken dus mede verschil; „hier naar de uitgestrektheid bezeten grond, daar naar de gegoed-„heid, een verschil echter, dat weer minder groot is, dan het „schijnt. *Grondbezit is toch in het algemeen de voornaamste fac-„tor der gegoedheid* en de werkkrachten, waarover men bij de ver-„vulling der opgelegde taken geheel of gedeeltelijk beschikt, staan „zoowel met de uitgestrektheid bezeten grond als met de gegoed-„heid in nauw verband."

De volgende bladzijde (41) verwijst naar de pagina waar blijkt, dat de *Regeering* met de vaststelling der heerendienstregeling voor de Preanger niet willekeurig is afgeweken van den bevonden toestand maar dat Zij integendeel het voorstel dienaangaande van de heerendienstcommissie geheel gevolgd heeft, en waar de motieven, die tot het voorgestelde hebben geleid, zijn vermeld. Op den eersten regel bovenaan staat toch:

„Omtrent den aan te bevelen grondslag van heerendienstplichtig-„heid zie men na „hoofdgeld",

en dáár vindt men op blz. 44 een speciaal hoofdstuk dat tot titel heeft *„aan te bevelen grondslag der heerendienstplichtig-heid"*, waarin uitvoerig deze aangelegenheid wordt behandeld.

Bij aandachtige lezing van verschillende passages, voorkomende in het 1ste gedeelte, 1ste stuk, van het Eindresumé, moet het den hoogleeraar mede duidelijk geworden zijn, dat een afwijken in de heerendienstordonnanties van den geconstateerden toestand niet, zooals hij meent, strijdig behoeft te zijn met het bepaalde in artikel 57 van het Regeeringsreglement, alinea 1, luidende: „in elk ge-„west worden de aard en duur der persoonlijke diensten, waartoe „de inboorlingen verplicht zijn, de gevallen waarin, en de wijze en

„voorwaarden waarop zij kunnen worden gevorderd, door den Gou-
„verneur-Generaal geregeld, *in overeenstemming met de bestaande*
„*gebruiken, instellingen en behoeften*".

Uit die passages blijkt, zooals ik ook in eene den 16den November 1897 in het Indisch Genootschap gehoudene voordracht over heerendiensten op Java gezegd heb, dat in de verschillende gewesten, afdeelingen, ja soms in de verschillende districten van een zelfde afdeeling, bij het heerendienstonderzoek de meest uiteenloopende toestanden zijn aangetroffen, in het leven geroepen door een resident, een assistent-resident, dikwijls een adspirant-controleur, een regent of districtshoofd. Vooral de invoering van het hoofdgeld had de ambtenaren sterk doen ingrijpen; vóór dien was het alleen kostelooze arbeid geweest en daarop was minder gelet geworden, maar nu werd elk mannetje er een. In de eene streek, waar de ambtenaren alleen het belang van den fiscus op het oog hadden, had men ten onrechte de menoempangs aangeslagen, in een andere aangrenzende, waar dit niet het geval was, willekeurig menoempangs, huisbezitters, ja zelfs erfbezitters buiten den aanslag gelaten, en..... de heerendienstplicht volgde allengs het hoofdgeld.

Met de vrijstellingen hetzelfde ingrijpen. Geheele desa's werden vrijgesteld bevonden zonder dat daarvoor een geldige reden bestond, zoo in Japara op grond dat zij bij de koffiecultuur waren ingedeeld. Desahoofden hadden *willekeurig* gansche categoriëen van personen vrijgelaten, vaak tegen betaling om zichzelf inkomsten te verschaffen. Hetgeen op blz. 21 van het 1ste gedeelte, 1ste stuk, van het Eindresumé ten aanzien van *Bantam* vermeld staat: „bovendien zijn er mannen van vermogen, vromen, hadji's, die „door hun maatschappelijk of godsdienstig overwicht zich boven „den dienstplicht weten te plaatsen. Ook familie, vrienden en ge-
„vreesde vijanden van den djaro worden vaak onder de benaming „toea toea desa" vrijgesteld van diensten", gold voor de meeste plaatsen en streken.

De met het heerendienstonderzoek bevonden toestand gaf derhalve niet steeds de „gebruiken" en de „instellingen" wêer, bedoeld in artikel 57 van het Regeeringsreglement, en hiermede moest bij het doen der voorstellen tot regeling der heerendiensten rekening worden gehouden. Ook moest daarbij gelet worden op het *derde* vereischte in bedoeld artikel genoemd, de „bestaande behoefte". Die behoefte bestond, zooals het heerendienstonderzoek

duidelijk aan het licht had gebracht, in *betrachting van billijkheid* en in het *mogelijk maken eener deugdelijke contrôle.*

Het goed nagaan van dit alles in het Eindresumé doet begrijpen, waarom niet alle geconstateerde vrijstellingen konden gehandhaafd worden, waarom bijv. (door schrijver aangehaald) in de vroegere residentie *Bagelen* de vrijstelling der hadji's in het uitsluitend bezit van individueelen grond, zooals *hier en daar* geconstateerd werd in één afdeeling, niet in de ordonnantie werd opgenomen, evenmin als de „doekoen desa" in de residentie *Besoeki.* Het kennisnemen der mededeeling in bedoeld werk, dat de vrijstellingen meestal betroffen *gedeeltelijke,* dan wel een gevolg waren van de verdeeling van arbeid in de desa, leidt nog te eer tot dat begrip.

Vooral de aanmerking die de heer van den Berg maakt op het niet opnemen onder de vrijstellingen in de heerendienstordonnantie voor de vroegere residentie *Bagelen* van de „prabot toeloengan" geeft den schijn dat hij van het Eindresumé niet voldoende nota heeft genomen.

Die „prabot toeloengan" waren, zooals op blz. 92 van het 1ste gedeelte, 1ste stuk, van genoemd werk te lezen staat: „desa-„bestuurders boven de door het bestuur toegestane formatie, in „desa's, waar die formatie in de practijk te gering bleek te zijn." Uit hetgeen op blz. 32 van het 2de gedeelte, 2de stuk, van het Eindresumé vermeld is, blijkt, dat, zooals trouwens van zelf spreekt, bij de regeling van het aantal leden van het desabestuur in de residentie *Bagelen,* die tegelijkertijd plaats vond met de regeling der heerendiensten, in de daarbij vastgestelde schaal met deze behoefte is rekening gehouden. De bestaande formatie werd daarbij zoodanig uitgebreid, dat de noodzakelijkheid van het laten voortbestaan der „prabot toeloengan" van zelf verviel.

Het vrijstellen van heerendiensten van de „prabot toeloengan" zou derhalve geweest zijn het vrijstellen van een categorie van personen, die niet meer bestond.

Wel verre dan ook dat het in de ordonnanties tot regeling der heerendiensten in sommige opzichten afwijken van den bevonden toestand zou zijn, zooals de heer van den Berg meent, in strijd met het voorkomende in de eerste alinea van artikel 57 van het Regeeringsreglement, *is het juist daarmede in overeenstemming.* Ware in de ordonnanties het bij het onderzoek geconstateerde precies gevolgd, zoo zouden de heerendiensten *niet* zijn geregeld geworden

in overeenstemming met de bestaande gebruiken, instellingen en behoeften, maar zou willekeurig ingrijpen van machthebbenden zijn gefixeerd en zou in bestaande behoeften *niet* zijn voorzien.

Mede alleen aan onvoldoend nagaan der zaak schijnt het te moeten worden toegeschreven, dat de hoogleeraar er verder toe komt te meenen, dat de gemeentelijke repartitie tot correctief zou strekken om, waar de ordonnantiën in strijd zouden zijn met de plaatselijke toestanden, de heerendienstplichtigheid te laten drukken op hen, die daaraan inderdaad onderworpen behooren te zijn en dat zij *(natuurlijk,* zooals hij zegt) met geheel andere grondslagen van heerendienstplichtigheid en met geheel andere vrijstellingen dan in de ordonnanties zijn vervat, rekening kan houden en ook werkelijk houdt.

De bepaling omtrent de classificatie der heerendienstplichtigen, luidende:

„de verdeeling der heerendienstplichtigen in klassen geschiedt „in overleg met de heerendienstplichtigen zelven door het desa-„bestuur onder toezicht van het Europeesche bestuur, — van deze „classificatie en van de grondslagen, waarop zij berust, wordt aan-„teekening gehouden in de nominatieve opgaven van de heeren-„dienstplichtigen, welke dienen moeten voor den aanslag in het „hoofdgeld. Een en ander geldt tevens als basis van berekening „voor de repartitie van het hoofdgeld in de desa",

komt toch voor in de *Voorschriften ter uitvoering van de betrokken gewestelijke ordonnanties tot regeling der heerendiensten,* is derhalve aan het bij die ordonnantie vastgestelde ondergeschikt en kan *onmogelijk* tot strekking hebben het daarbij bepaalde, zooals de grondslag van den heerendienstplicht, tot een doode letter te maken [1]).

Ook zijn er voldoende waarborgen gesteld om te voorkomen dat dit toch in de practijk zou kunnen geschieden. Bij besluit van 26 Februari 1893 n°. 1 (B. B. 4780) werd voorgeschreven, dat *jaarlijks* voor elke desa moet worden opgemaakt een nominatieve opgave van

[1]) Dat dit ook niet zoo door de ambtenaren is opgevat, blijkt uit de *werkregeling voor den heerendienst in de Preangerregentschappen,* door den resident van dat gewest uitgevaardigd, voorkomende in het Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indië n°. 4656. Artikel 4 dier werkregeling luidt:

„onder toezicht van het bestuur wordt door het desabestuur in overleg met de heerendienstplichtigen bepaald de verdeeling in klassen *in verband met de uitgestrektheid en soort van ieders grondbezit* en wordt van den aangenomen maatstaf aanteekening gehouden."

de personen, die op 1 Januari heerendienstplichtig zijn, *krachtens de vigeerende heerendienstregeling als zoodanig te boek staande.* In de opgave wordt de grondslag der klassenverdeeling vermeld en achter de namen der heerendienstplichtigen aangegeven in welke klasse ze vallen, zoomede om welke reden zij zijn vrijgesteld. Een en ander geschiedt onder toezicht der Europeesche controleerende ambtenaren.

Tot zekerheid dat dit toezicht geen sinecure zal zijn, is bepaald, dat de nominatieve opgave tevens het register is voor den aanslag, de repartitie (de klasse voor de betaling van het hoofdgeld is dezelfde als die, waarin men als heerendienstplichtige valt), en de afbetaling van het hoofdgeld. Gezamenlijk met het districts- en onderdistrictshoofd moet de controleerende ambtenaar van minstens vijf procent der desa's de nominatieve opgaven plaatselijk verifieeren, terwijl hij voorts op zijne tournees moet toezien op de behoorlijke invulling ervan en moet onderzoeken of de belastingplichtigen met de door hen te betalen bedragen bekend zijn.

Mij dunkt, waarborgen meer dan genoeg om te voorkomen, dat repartitie van den heerendienstplicht zou kunnen plaats vinden op eene wijze, die niet met de bedoeling der heerendienstregelingen zou overeenkomen.

Als zijne meening geeft de heer van den Berg verder te kennen dat in de voor de verschillende residentiën afgekondigde heerendienst-ordonnantiën eigenlijk geen enkele werkelijke verbetering van de regeling van 1864 voorkomt, dan eene vermindering van de soorten van werk in heerendienst te verrichten, en eene verlaging van het maximum der dagdienst, hetwelk van één persoon kan gevorderd worden. De eenige principiëel van die regeling afwijkende bepalingen der thans vigeerende ordonnantiën zijn volgens hem, dat daarin voor enkele gewesten gebroken wordt met den regel dat de heerendienstplichtigheid op den grond rust en dat daarin een voorschrift is opgenomen omtrent de vrijstellingen.

De hoogleeraar ziet hierbij over het hoofd, dat juist *alleen* door het bepalen wie heerendienstplichtig zijn en door het vaststellen der vrijstellingen, de zaak in quaestie geregeld is, en dat alleen daardoor en door het verminderen van de soorten van het werk en het vereenvoudigen van den arbeid de groote voordeelen zijn verkregen, die het onderzoek voor de Inlandsche bevolking heeft opgeleverd. De bepaling in de regeling van 1864, dat het beginsel

dat heerendienstplichtigheid rust op den grond overal wordt gehandhaafd waar het in werking is, en dat, waar op grond van inheemsche gebruiken of instellingen een andere basis gevolgd wordt, daarin geen verandering wordt gebracht, zeide omtrent den heerendienstplicht hoegenaamd niets. Geen enkel ambtenaar kon op die basis weten welke categorieën van personen al of niet tot de heerendienstplichtigen moesten gerekend worden. Zooals het onderzoek aan het licht bracht (zie 1ste gedeelte, 1ste stuk van het Eindresumé) was de beteekenis van „grond" daarbij nog al verschillend. In de eene streek verstond men er bouwgrond onder, nl. sawahs en tegalans, in de andere bouwgrond en erf, in een derde alleen bouwgrond in communaal bezit, in een vierde bouwgrond, erf en huis, in een vijfde kwamen er vischvijvers bij.

De bepaling van 1864 gaf dus geen maatstaf, en daarom aanleiding tot de grootste willekeur. Het bepalen welke categorieën van personen al of niet heerendienstplichtig waren, was feitelijk overgelaten aan het „bon plaisir" der plaatselijke ambtenaren.

Onjuist is dan ook de voorstelling, die de heer van den Berg van de zaak geeft, alsof ten opzichte van het aangeven van den heerendienstplicht de thans vigeerende heerendienstregelingen slechts voor *enkele* gewesten afwijken van de regeling van 1864. Zij wijken daarin voor *alle* gewesten af; waar in 1864 *niets* positiefs omtrent den heerendienstplicht bepaald was, is die zaak nu voor *alle* gewesten behoorlijk geregeld.

Mede tot staving van zijn weinig gunstig oordeel over de gewestelijke heerendienstordonnanties wijst de heer van den Berg er op, dat van de tien paragrafen, waaruit die ordonnanties bestaan, er acht voor elk gewest grootendeels letterlijk eensluidend zijn en hoogstens enkele malen geringe afwijkingen vertoonen, terwijl van die acht nog minstens de helft bijna woordelijk ontleend zijn aan de in Bijblad 1580 opgenomen regeling van 1864.

Hoe dit het ongunstig oordeel van den hoogleeraar zou kunnen staven, vat ik niet. Dat zoovele paragrafen voor elk gewest grootendeels eensluidend zijn, spreekt toch van zelf, evenzoo dat er eenige woordelijk zijn overgenomen van de vroegere algemeene regeling. De *hoofd*bepalingen eener heerendienstregeling zijn: die omtrent den heerendienstplicht, de vrijstellingen, de soorten van diensten, die gepresteerd moeten worden, zoomede het maximum

aantal dagdiensten, dat kan worden gevorderd. Verschil van plaatselijke toestanden kan alleen op die *hoofd*bepalingen van invloed zijn; derhalve was het uitsluitend ten behoeve van dezen noodig gewestelijke regelingen te maken.

Voorschriften, luidende,

dat de diensten zooveel mogelijk over de desa's gelijkmatig verdeeld en zooveel mogelijk binnen het district beperkt moeten worden; dat elke desa naar gelang der werkkrachten, waarover tot het doen van heerendienst mag worden beschikt, belast moet worden met een werktaak, zooveel mogelijk beperkt tot een minimum aantal soorten van diensten en plaatsen van tewerkstelling; dat de verdeeling der aan elke deze opgelegde werktaken aan haar zelve wordt overgelaten; dat de verdeeling der diensten tusschen de verschillende desa's behoort te geschieden met inachtneming van den kortst mogelijken afstand tusschen de woningen der dienstplichtigen en de plaatsen, waar zij worden tewerkgesteld; dat de heerendiensten zonder loon of tegemoetkoming worden vervuld; dat de Inlandsche bevolking niet verplicht is tot eenige levering betaald of onbetaald van materialen of andere goederen, die haar bijzonder of gemeentelijk eigendom zijn; dat de bepalingen der heerendienstregeling niet van toepassing zijn op de gemeentelijke diensten,

zijn van *algemeenen* aard en *onafhankelijk* van plaatselijke toestanden, zij gelden voor *elke* heerendienstregeling, vandaar hunne eensluidendheid in de verschillende gewestelijke heerendienstordonnanties.

En waar de redactie van enkele dier bepalingen in de ordonnantie van 1864 juist was, om welke reden zou zij dan verandering hebben moeten ondergaan?

Bij *gewestelijke* regeling *van welke aangelegenheid ook*, waaromtrent thans eene *algemeene verordening* voor geheel Java bestaat, zullen *beide* verschijnselen *steeds* worden waargenomen.

Zij, die door de lezing van Mr. L. W. C. van den Berg's critiek ten aanzien van de gewestelijke heerendienstordonnanties in de meening zijn gebracht, dat zijn beweren, als zouden die ordonnanties slechts regelingen bevatten op het *papier*, niet in overeenstemming met de gebruiken, instellingen en behoeften van elk gewest, zoodat nog steeds niet zou voldaan zijn aan het bepaalde bij artikel 57 van het Regeeringsreglement, zullen, vertrouw ik,

door het hier medegedeelde tot de overtuiging zijn gekomen, dat die meening onjuist is en grootendeels schijnt te berusten op niet voldoend nagaan van de zaak.

In strijd met die meening is dan ook de *werkelijkheid*, hierin bestaande:

1°. dat met de vaststelling der gewestelijke heeren- en desadienstregelingen in de jaren 1889 t/m. 1893 (Bloeboer 1896), die een uitvloeisel waren van het onderzoek naar de verplichte diensten der Inlandsche bevolking op Java en Madoera, *geheel* tegemoet gekomen is aan de bedoeling van het bepaalde in de eerste alinea van artikel 57 van het Regeeringsreglement, zijnde in elk gewest de aard en duur der persoonlijke diensten, waartoe de inboorlingen verplicht zijn, de gevallen waarin, en de wijze en voorwaarden, waarop zij kunnen worden gevorderd, geregeld *in overeenstemming met de bestaande gebruiken, instellingen en behoeften.*

2°. dat die regelingen niet maar geweest zijn regelingen op het *papier*, maar dat zij, zoomede het voorafgaande onderzoek, in werkelijkheid ten zegen hebben gestrekt van de Inlandsche bevolking, wijl zij een einde maakten aan tal van misbruiken (blz. 11 e. v. van het 1ste gedeelte, 2de stuk van het Eindresumé) en aan willekeur van Europeesche en Inlandsche ambtenaren en van desahoofden ten aanzien van het bepalen wie heerendienstplichtig en hoofdgeldplichtig zijn, wie van het verrichten van heerendiensten en het betalen van hoofdgeld zijn vrijgesteld, terwijl zij door het vereenvoudigen en verminderen van het werk, en door afschaffing, voor de bevolking eene besparing aanbrachten van millioenen en millioenen dagdiensten en den grondslag legden tot geleidelijke afschaffing van de nog overblijvende diensten.

3°. dat, wijl het heerendienstonderzoek en de daaruit voortgevloeide regelingen *uitsluitend* het belang der Inlandsche bevolking beoogden en haar zulke groote voordeelen hebben aangebracht, beide, niettegenstaande critiek als de hier besprokene, zijn en blijven; zooals wijlen Mr. Levysohn Norman 't noemde, het *monument* van de toenmalige Indische Regeering [1]).

---

[1]) In verband met sub. 1, 2 en 3 komt bespreking van hetgeen de heer van den Berg wenschelijk acht, onnoodig voor. Waar het bestaande goed en juist is, heeft verandering ervan geen zin, te meer niet, waar die verandering in de practijk onuitvoerbaar zou zijn, zooals de Heer Hasselman in zijn hiervoren vermeld opstel duidelijk heeft uiteengezet.

Ten slotte nog een enkel woord over de late uitgifte van het Eindresumé van het onderzoek naar de verplichte diensten op Java en Madoera, zooveel jaren nadat de enquête had plaats gevonden, waarover sommigen hebben gemeend aanmerking te moeten maken.

Ultimo 1893 liep het onderzoek ten einde, waarna ik belast werd met de leiding van de enquête naar den economischen toestand der Vreemde Oosterlingen. Een jaar later diende ik hieromtrent een rapport met bijbehoorende voorstellen in en ging wegens langdurigen dienst met verlof naar Europa. Daar ontving ik in Mei 1895 een opdracht van den Minister van Koloniën, welke mij tot het begin van 1897 bezighield, waarna ik den Minister wist te winnen voor het denkbeeld om mij een eindresumé van het heerendienstonderzoek te laten samenstellen en uitgeven. Vóór mijn terugkeer naar Indië in Januari 1898 waren twaalf vel van het 1ste gedeelte afgedrukt. Bij aankomst daar te Lande droeg de Gouverneur-Generaal mij op den arbeid te vervolgen; de Landsdrukkerij zou voor het drukken zorg dragen. Door verschillende omstandigheden kon zij hieraan echter gedurende den tijd van mijn verblijf op Timor (ongeveer anderhalf jaar) niet voldoen. Na wederplaatsing op Java in September 1899 belette ziekte mij gedurende eenige maanden te arbeiden. Daarna wendde ik mij tot particuliere drukkers en met behulp van dezen kon toen de uitgaaf geregeld voortgang hebben, zoodat vóór mijn verlof naar Europa wegens ziekte, in April van dit jaar, het eerste gedeelte, 1ste en 2de stuk, en het tweede gedeelte, 1ste en 2de stuk, waren verschenen. Het derde en laatste gedeelte is thans hier te Lande ter perse.

De omstandigheden hebben derhalve niet medegewerkt om alles vlug van stapel te doen loopen; vergelijkt men evenwel den tijd aan dit werk besteed met dien noodig geweest voor een analoge uitgave, die van het „Eindresumé van het onderzoek naar de rechten van den Inlander op den grond op Java en Madoera", dan bestaat er voorzeker nog geen reden tot klagen.

's-Gravenhage, November 1902.

Het beheer der Spoorwegen in Nederlandsch-Indië.

DOOR

J. E. DE MEYIER.

In het *Algemeen Handelsblad* van 16 Juli jl. vindt men onder het opschrift: „Een nieuw departement in Indië", een betoog geleverd omtrent de wenschelijkheid om de Indische Spoorwegen te brengen onder zelfstandig beheer en daarvoor een afzonderlijk departement van algemeen bestuur in het leven te roepen.

Daar eene reorganisatie van dezen dienst reeds sedert lang een punt van overweging uitmaakt, is het wel wenschelijk deze zaak hier eenigszins meer uitvoerig te bespreken, in plaats van ze terloops in de revue te vermelden.

Al dadelijk achten wij het ongewenscht om aan te dringen op de vorming van een *nieuw departement*. Waar de staatszorg nu reeds over een zevental departementen verdeeld is, komt het niet in het belang van een goede afdoening van zaken voor om dat aantal nog verder uit te breiden en alzoo den Landvoogd met nog meer zelfstandige dienstchefs in correspondentie te brengen.

Dit is dan ook in het geheel niet noodig. Een bepaalde dienstak kan zeer goed een afgerond zelfstandig beheerd geheel vormen en toch aan een verantwoordelijk directeur van een der departementen van algemeen bestuur ondergeschikt zijn, wij wijzen slechts op het boschwezen, het mijnwezen, den geneeskundigen dienst, den post- en telegraafdienst, enz.

Met voorliefde wordt er in den regel op gewezen dat vroeger, nadat bij de wet van 6 April 1875 tot staatsaanleg van spoorwegen werd besloten, deze gedurende meer dan 12 jaren was opgedragen aan eene zelfstandige afdeeling, waarvan de leiding berustte bij den Hoofdingenieur, later tot Inspecteur-Generaal, Chef van den dienst der Staatsspoorwegen, bevorderden heer, D. Maarschalk, en na diens overlijden bij zijn opvolger, den heer H. G. Derx. De Inspecteur-Generaal had te Buitenzorg een afzonderlijk hoofdbureau der staatsspoorwegen en was in rechtstreeksche cor-

respondentie met de Regeering. Toen deze diensttak werd opgericht was daar, met het oog op de persoonlijkheid van den aanstaanden chef en de moeilijkheden, welke bij de eerste stappen in de richting van staatsaanleg te overwinnen waren, veel voor te zeggen, doch waar het werk tijdelijk een buitengewoon karakter heeft en men de leiding aan een buitengewoon geachte persoonlijkheid opdraagt, sluiten deze omstandigheden van zelf in, dat zulk eene organisatie ook slechts van tijdelijken aard kan zijn. De hoofdzaak was destijds de *aanleg;* het hoofdbureau bracht eenheid in de wijze van ontwerpen en uitvoeren, vereenvoudigde zooveel mogelijk de administratieve formaliteiten en was uit dit oogpunt zeker eene noodzakelijkheid. De omstandigheden veranderden echter en, naarmate de lijnen gereed kwamen, moesten zij geëxploiteerd worden. In Nederland werd dit bedrijf aan eene particuliere maatschappij opgedragen, in Indië bleef de exploitatie onderdeel van het spoorwegbeheer. Geleidelijk werd daardoor het zwaartepunt van dit laatste verplaatst en men moge nu over de drijfveeren, die aanleiding gaven tot het bepaalde bij Staatsblad 1888 n^{0}. 39, denken zooals men wil, eene verandering kon niet uitblijven.

Het personeel voor den aanleg en den algemeenen dienst, bezat aanvankelijk eene vaste formatie, doch het kon op den duur niet meer op dien organieken voet worden behouden, omdat de onzekerheid bestond of er in het vervolg door aanleg van nieuwe lijnen steeds voldoenden arbeid voor te vinden zoude zijn, zoodat in hetzelfde jaar de bestaande formatie werd ingetrokken en later bij de begrooting voor elk dienstjaar op het noodige personeel voor aanleg gerekend werd. Voorts werd weinig of geen personeel daarbij meer in *vasten* dienst aangesteld.

Dit laatste had slechts plaats bij de exploitatie, welke tijdens den overgang in 1888 bestond uit drie zelfstandige takken: de Oosterlijnen, de Westerlijnen en de lijn Djokja-Tjilatjap, omdat de doorgaande verbinding over Java nog niet bestond, afgebroken als zij was door het traject met breed spoor Solo-Djokja van de particuliere Ned.-Ind. Spoorwegmaatschappij en door het ontbreken van den schakel Preanger-Tjilatjap.

Voorts was er aan het departement der Burg. Openb. Werken te Batavia nog een diensttak verbonden, die met de spoorwegen in verband stond, namelijk de afdeeling *Stoomwezen.*

Gaat men de bedoeling van den in 1888 genomen maatregel na,

dan was deze in de eerste plaats dat de in *exploitatie* zijnde Staatslijnen onder de bevelen van den directeur der B. O. W. zelfstandig beheerd zouden worden door de chefs der exploitatie, die te beschouwen zijn als de in het algemeen reglement op de spoorwegdiensten bedoelde bestuurders; dat in de tweede plaats de *aanleg*, voor zoover die nog geschieden zou, onder gelijke bevelen beheerd zoude worden door de betrokken hoofdingenieurs, chefs van de aan te leggen lijnen en dat er aan het departement te Batavia een afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen zoude worden opgericht, waaraan de na te noemen plaatselijke inspecteurs ondergeschikt zouden zijn, terwijl de afdeeling tevens als een der bureaux van het departement den directeur ter zijde zoude staan om hem de uitvoering van zijn beheer mogelijk te maken.

De formatie, aan die afdeeling toegekend, bestond in de eerste plaats uit een Hoofdinspecteur der spoorwegdiensten en van het stoomwezen tevens chef der afdeeling. Tot die betrekking werd de voormalige inspecteur-generaal, met, voor hem persoonlijk, behoud van titel en voormalig tractement benoemd, voorts waren er onder hem aan het departement verbonden een hoofdingenieur en een ingenieur der spoorwegen en eenig minder personeel, dat door detacheering werd aangevuld, terwijl het eigenlijke toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen werd uitgeoefend door inspecteurs en opzieners, waarvan de gedetailleerde formatie, hier verder onbesproken kan blijven.

De directeur der B. O. W. had hierdoor wel de middelen om zich in zake spoorwegen op een onzijdig standpunt tegenover de exploitatie der verschillende lijnen te stellen en ook personeel om hem voor te lichten, om onderzoek te doen en om hem het geven van de noodige bevelen mogelijk te maken, doch het moet erkend worden, dat de bepalingen tot dusver niet voldoende scherp omlijnd zijn, om eene voortdurende elkander aanvullende en waardeerende samenwerking tusschen directeur en hoofdinspecteur in het leven te roepen. In de practijk is gebleken dat de persoonlijkheid van elk te veel den doorslag geeft en dat als beiden zich van hun plicht helder bewust zijn, eene hartelijke samenwerking tot dusverre de meeste bezwaren uit den weg konde ruimen, doch ook dat, wanneer men het gewicht der in het spel zijnde belangen in aanmerking neemt, eene scherper afscheiding van elks arbeidsveld noodzakelijk is.

In het aangehaalde artikel van het *Alg. Handelsblad* leest men omtrent de organisatie van 1888 dat zij — zoodra het een beheer van grooten omvang betreft — verkeerd moet werken:

„De deskundige wordt, geheel noodeloos, als bureau-ambtenaar „aangesteld onder de bevelen van den minder of in 't geheel niet „deskundige; kan zijne plannen en voorstellen niet zelf bij de Re„geering indienen en verdedigen, — alles gaat door den trechter „van den directeur, die kan tegenhouden al wat niet met zijne in„zichten strookt; niet de hoofdinspecteur van den spoorwegdienst, „maar de directeur is de adviseur der Regeering."

Deze beschouwing komt ons voor geen duidelijk beeld van den toestand te geven. Het bezwaar dat de hoofdinspecteur ondergeschikt is aan den directeur, schatten wij niet hoog. Ook in andere diensttakken komt het op die wijze ondergeschikt zijn voor en wordt daar gewoonlijk het breedst uitgemeten door degenen wier ijdelheid in onevenredige verhouding staat tot hun geestkracht en kennis. Of moeten de voorstellen van den directeur niet eveneens den landvoogd en de Indische Regeering passeeren en hierna weder den Minister en de Volksvertegenwoordiging? Wanneer slechts bepaald wordt dat de adviezen en toelichtingen van den hoofdinspecteur in originali bij de voorstellen worden overgelegd, zoodat alle hoogere autoriteiten en later de volksvertegenwoordiging desgewenscht van zijn denkbeelden kennis kunnen nemen, dan is aan den onafhankelijkheidseisch ten volle voldaan en de chef der spoorwegdiensten heeft slechts te zorgen dat hij volkomen op de hoogte is van zijn diensttak, dat zijn voorstellen met een hoog gevoel van moreele verantwoordelijkheid zijn opgesteld, om ze als regel ook ingang te doen vinden.

Wat echter in de aangeduide beschouwing niet voldoende helder op den voorgrond treedt is de vraag, waar loopt het bewuste beheer eigenlijk over, en als deze nader wordt beschouwd dan zal het blijken dat men met één departement van spoorwegen in Indië het doel niet zal bereiken.

Daarbij is namelijk uit het oog verloren dat zoo langzamerhand machtige spoorweglichamen in Indië tegenover elkander zijn komen te staan, dat er een groot onderscheid moet blijven tusschen het beheer van de spoor- en tramwegen en het stoomwezen in het algemeen en dat der *Staats*spoorwegen in het bijzonder.

Door het tot stand komen van de doorgaande spoorwegverbinding over Java is in het beheer der staatsspoorwegen op dat eiland

deze vereenvoudiging gekomen, dat de lijn Djokja-Tjilatjap als afzonderlijke dienst is opgeheven en dat alleen de Ooster- en Westerlijnen, met eene belangrijke uitbreiding van hunne wederzijdsche netten, zijn blijven bestaan. Op Java heeft men alzoo twee geheel zelfstandige staatsexploitaties, die dezelfde rol vervullen als twee particuliere spoorwegmaatschappijen, terwijl in Nederlandsch-Indië bovendien nog een derde overeenkomstige diensttak bestaat, waarvan het beheer te maken heeft met twee verschillende departementen van algemeen bestuur, namelijk de dienst der staatsspoorwegen en der kolenontginning op Sumatra's Westkust. Een vierde staatsexploitatie, namelijk van de stoomtramwegen in Atjeh en Onderhoorigheden, welke tot dusver onder beheer staat van het departement van Oorlog, blijft hier verder onbesproken. De toekomst kan op dit gebied nog meer diensttakken brengen als bijv. Zuid-Sumatra of een ander eiland van spoorwegen voorzien wordt.

Wanneer men alzoo eenheid in het beheer van staatsspoorwegen verlangt, dan ligt het voor de hand om met de exploitatie van het spoorwegnet op Java te beginnen, dit onder één hoofd te stellen en aan dezen chef de rest ondergeschikt te maken. Men verliest dan evenwel uit het oog dat die exploitatie geheel de rol vervult van eene particuliere maatschappij en dat waar zij in aanraking komt met andere machtige lichamen, zooals de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, de vier zuster-tramwegmaatschappijen, waarvan de Semarang—Djoana de oudste is, en ook met de kleinere zelfstandige maatschappijen, een conflict van belangen zeer goed denkbaar is, waarbij het niet aangaat om aan een der beide partijen de voorbereiding der eindbeslissing over te laten. Waar het de toepassing en interpretatie van bestaande bepalingen en overeenkomsten geldt, moet elk der particuliere maatschappijen de zekerheid hebben dat zijne belangen geheel onpartijdig en uitsluitend met het oog op het algemeen belang behartigd zullen worden en dat de eindbeslissing van de Regeering gegrond is op de gegevens en de voorlichting van een geheel onbevooroordeeld departementschef. Deze moet daartoe altijd beschikken over een staf van deskundig personeel, dat in zijn gezichtskring dezelfde plaats inruimt voor de belangen der exploitatie van de Staatsspoorwegen op Java en elders als voor die van de particuliere maatschappijen, terwijl een niet gering deel van zijn tijd bovendien in beslag wordt genomen door de behandeling van de

tallooze concessieaanvragen en vraagstukken van meer algemeen-economischen of technischen aard, welke zich op dit gebied voordoen.

Wanneer men zich het vraagstuk meer in bijzonderheden voor oogen stelt, dan is het gemakkelijker bestaande bezwaren en misstanden breed uit te meten dan zich eene heldere voorstelling te maken van de betere organisatie, die men wenscht. In den regel moeten de gebreken van deze laatste verholpen worden door zich in alle opzichten voortreffelijke chefs aan het hoofd te denken, doch dan zie men niet voorbij dat zulk personeel ook met de meest gebrekkige regelingen de zaken nog goed zal doen marcheeren. Mannen, die aan alle denkbeeldige verwachtingen voldoen, zijn bovendien zeer zeldzaam, misschien bestaan zij wel in het geheel niet. Men zal zich dus moeten vergenoegen met regelingen, die aan gewone middelmatige personen aanleiding geven om de zaken gaande te houden en die ook iets overlaten voor het initiatief en den organiseerenden ijver van degenen, die zich boven het middelmatige peil verheffen.

Bij de bestudeering van de vraag hoe de positie van den tot dusver aan het departement verbonden „Hoofdinspecteur" zoude moeten zijn, deden zich tot dusver drie denkbeelden op. Volgens het eerste zouden het voldoende zijn om zijne positie door eene instructie nader te omschrijven. Volgens het tweede was zulks feitelijk ontoereikend en diende zijne zelfstandigheid gewaarborgd te worden door hem tegenover de exploitatiechefs als een hooger chef te doen optreden waarbij een deel van hunne bevoegdheden aan hem behoorde te worden overgedragen, zijne adviezen en voorstellen zouden in hun oorspronkelijken vorm de Regeering moeten bereiken en de voorbereiding daarvan, alsmede velerlei regelingen met den exploitatiedienst zouden buiten den directeur om tusschen hem en de exploitatiechefs worden behandeld. Om op het departement zelf de zaken in één hand, en wel dien van den feitelijken onder-directeur, te houden, zouden verschillende zaken, die thans bij andere bureaux worden behandeld, zooals de personeele quaesties, de aanvragen van goederen uit Europa, de bewaking der begrooting, enz. bij de door hun beheerde spoorwegafdeeling overgebracht moeten worden. Alleen werd het onnoodig geoordeeld de comptabiliteitszaken der spoorwegen van de algemeene comptabiliteitsafdeeling af te scheiden. Dit denkbeeld, in bijzonderheden uitgewerkt, leidt tot een sub-departement, waar

evenwel ook die zaken behandeld zulen worden, die den directeur der B. O. W. als zoodanig aangaan.

Bij eene derde beschouwing wordt terecht ingezien dat het inschuiven van een hoofdinspecteur als beheerend chef tusschen den departementschef en de exploitatiechefs eigenlijk van zeer weinig nut is, want dat deze laatsten in hun rol van bestuurders van spoorwegen niet in hunne zelfstandigheid en daardoor in hunne verantwoordelijkheid mogen worden verkort, daar zij in het Algemeen Reglement voor de Spoorwegdiensten in Nederlandsch-Indië bij art. 234 aan strenge strafbepalingen zijn blootgesteld, wanneer zij de bepalingen daarvan niet behoorlijk naleven. De meeste aandacht wordt daarom aan die exploitatie gewijd, en nu trad het denkbeeld op den voorgrond, om de beide exploitaties van Oosteren Westerlijnen tot één te vereenigen en den hoofdinspecteur als chef van die vereenigde exploitaties te doen optreden.

Hiervoor valt wel het een en ander te zeggen, doch in de practijk zal de maatregel de quaestie van de verhouding tot het departement nog niet geheel tot oplossing brengen. Wel kan de chef der vereenigde exploitatie van de Staatsspoorwegen op Java te Batavia gevestigd zijn en kunnen op zijn bureau ook de zaken afgedaan worden, die betrekking hebben op de andere exploitaties, thans nog slechts die van Sumatra's Westkust en van de particuliere maatschappijen, maar in de eerste plaats is de bedoelde hoofdambtenaar als bestuurder van een spoorwegnet niet geheel onpartijdig in zijn beoordeeling en in de tweede plaats zijn de bemoeiingen, welke het departement der B. O. W. met die andere zaken heeft te omvangrijk, dan dat zij als bijzaken bij den dienst der exploitatie zouden mogen behandeld worden, of tegenover spoedvereischende eigen aangelegenheden onder het loodje komen. Een overeenkomstige toestand bestaat bij den Post- en Telegraafdienst. Het afzonderlijk hoofdbureau met een talrijk personeel heeft de handen vol met eigen werk. Slaat men den Regeeringsalmanak op, dan blijkt die arbeid te omvatten: het personeel, dat aan herhaalde mutaties onderhevig is, het toezicht op de behandeling der telegrammen, het jaarverslag, het aanschaffen en verzenden van gedrukte modellen, de administratie en de verantwoording der kantoren, de aanbestedingen, het binnen- en buitenlandsch postverkeer, de statistiek, de rebuten, het beheer van het gezegeld papier en van de postwaarden, het onderhoud en de uitbreiding der telegraaflijnen, het algemeen magazijn en het atelier. Met al deze

zaken heeft de departementschef weinig bemoeienis, wel worden de overplaatsingen door hem gearresteerd, maar in den regel wordt op voorstellen van den hoofdinspecteur comform beschikt, omdat hij en zijn personeel het best op de hoogte zijn van de eischen van den dienst. Naast die zaken heeft men echter ook aangelegenheden, die van buitenaf rechtstreeks bij den directeur inkomen en waarover beslist wordt na ingewonnen advies van den hoofdinspecteur of waarvoor deze de conceptbrieven voor den departementschef laat gereed maken. Hieronder behooren zoowel de van Regeeringswege gedane vragen en opdrachten als de concessieaanvragen van particulieren voor telephonen, electrische verlichtingen, enz. alsmede de klachten ,welke niet rechtstreeks aan den hoofdinspecteur zijn gericht of waarbij tegen zijn beslissingen wordt gereclameerd. Terwijl de behandeling van regeeringsopdrachten wordt aangespoord door het maandelijks nagaan van de zoogenaamde „Commissorialenlijst" en alle door tusschenkomst van den directeur aan de Regeering gerichte verzoeken op de zoogenaamde „Weekagenda" komen, is deze voortdurende contrôle op het afdoen van stukken toch altijd gemakkelijker als men ze elk oogenblik van een der bureaux van het departement zelf kan opvragen en de betrokken chef of referendaris mondeling de zaak kan toelichten, dan wanneer de bescheiden verhuisd zijn naar een ander bureau, dat in de eerste plaats eigen zelfstandig werk heeft en deze aangelegenheden onwillekeurig meer als bijzaak behandelt. Bij den post- en telegraafdienst is zulks nog niet zoo erg, omdat de bewuste commissorialen en weekagenda's niet omvangrijk zijn, zoodat het meest dringende gemakkelijk bijtijds is af te doen, terwijl de in het wilde gedane concessieaanvragen voor allerlei nieuws op electrisch gebied, dikwijls zonder kennis van zaken om er maar het eerste bij te zijn, door eene langdurige sluimering in een gouvernementsloket veelal weinig lijden of den aanvrager voor overijlde handelingen behoeden.

Anders wordt de zaak wanneer het de staatsspoorwegen geldt. Is de administratie van den post- en telegraafdienst al omvangrijk, zij die de groote bureaux op Soerabaja en Bandong hebben doorloopen, zullen althans een oppervlakkigen indruk medenemen van den omvang van het beheer, dat aan eene exploitatie van 1596 kilometer staatsspoorweg verbonden is.

Beschouwt men in de eerste plaats de bezwaren, verbonden aan de bestaande splitsing in twee administraties, dan schijnen deze

in hoofdzaak daarin te bestaan dat deze beide chefs bezitten, die in de zaken, waarover zij zelfstandig te beslissen hebben, niet altijd op overeenkomstige wijze handelen, dat het personeel van beide niet als afzonderlijk corps kan behandeld worden en het over en weer plaatsen en promotiemaken soms moeilijkheden geeft, dat samenwerking bijv. met betrekking tot het meest nuttig gebruik van het materiëel, wel eens te wenschen overlaat, dat men met minder kosten een enkel stel beter bezoldigde hoofdambtenaren kan aanhouden dan een dubbel, al zijn de tractementen daarvan ook iets minder, enz.

Daartegenover staat het bezwaar dat men eene geheele omwenteling in den bestaanden toestand moet brengen. De beide centra van Ooster- en Westerlijnen zijn voorzien van de noodige gebouwen, de geheele dienst is er op ingericht en al zijn er wel eens zaken, die men anders zoude wenschen, de dienst marcheert thans vrij wel.

Om na te gaan hoe de organisatie geregeld zoude moeten worden, stippen wij eerst aan hoe die thans geregeld is.

Bij elk der beide exploitaties heeft men vier afdeelingen, waarvan de 1ste omvat de administratie, de boekhouding en de contrôle; de 2de het onderhoud en de bewaking van weg en werken; de 3de de tractie, het onderhoud van het materiëel met de werkplaatsen en de 4de de beweging en het vervoer. Aan het hoofd van de eerste afdeeling staat de exploitatiechef zelf, aan dat van de tweede afdeeling heeft men gewoonlijk een ambtenaar bekend met het bouwvak, liefst een die in het bezit is van een diploma van civiel ingenieur, aan dat van de derde afdeeling een werktuigkundig ingenieur, terwijl de vierde afdeeling gewoonlijk beheerd wordt door iemand, die de administratieve rangen doorloopen heeft, daar er slechts bij uitzondering een ingenieur voor te vinden is. Voor het administratieve gedeelte heeft de exploitatiechef iemand naast zich, die den titel draagt van secretaris-boekhouder, terwijl aan het hoofd van de kolossale berekeningen, welke aan de beide hoofdbureaux ten behoeve van contrôle, comptabiliteit en statistiek gemaakt moeten worden, de chef der contrôle staat met evengenoemden secretaris van denzelfden rang. Elke lijn heeft voorts een chef van de werkplaatsen, terwijl de 2de, 3de en 4de afdeeling in onderafdeelingen gesplitst zijn, met adjunct-afdeelingschefs aan het hoofd.

Ten einde een denkbeeld te geven van de uitgebreidheid van het

personeel, ontleenen wij aan het jongste verslag over de Staatsspoorwegen (1900) de gegevens voor het volgende overzicht.

A. Europeanen.

	Bezoldiging 's maands. Gulden.	Aanwezig op de Oosterl.	Aanwezig op de Westerl.	Totaal.
Chefs der Exploitatie	1100—1400	1	1	2
Afdeelingschef	700—1000	3	3	6
Chefs der werkplaatsen	450— 650	1	1	2
Adj.-Afdeelingschefs	400— 600	9	10	19
Adjunct-Ingenieurs	250	3	2	5
Secretarissen-boekhouder en Chefs der Contrôle	400— 600	2	2	4
Commiezen-kashouder en Souschefs der Contrôle	300— 375	2	2	4
Magazijnmeesters	350— 400	1	1	2
Stationchefs 1e, 2e en 3e kl.	200 à 300— 350	29	18	47
Commiezen 1e, 2e en 3e kl. en voor den Stationsdienst	150 à 300	64	48	112
Eerste klerken	120	50	50	100
Opzichters 1e, 2e, en 3e kl.	200 à 300— 350	13	14	27
Onderopzichters 1e, 2e en 3e kl.	100 à 150	56	52	108
Opzichters-machinist 1e en 2e kl.	225 à 300— 375	10	10	10
Machinisten 1e, 2e en 3e kl.	125 à 200	35	26	61
Teekenaars	100— 250	3	1	4
Opzichters der werkpl. 1e, en 2e kl.	200 à 300— 375	8	6	14
Instrumentmakers	150— 300	1	1	2
Onderopzichters der werkpl.	100— 175	9	5	14
Treincontroleurs	120— 150	4	4	9
Conducteurs	50— 95	36	40	76
Telegraafcontroleurs	400— 500	1	1	2
Telegraafopzichters	100— 200	6	4	10
Magazijnopzichters	100— 150	1	1	2
Tweede en mindere klerken	45 en meer	280	153	433
Betaalmeester (gedet.)		1	—	1
Leerlingen-machinist		14	23	37
Portiers		2	1	3
Totaal		645	481	1126 pers.

B. Inlanders en Vreemde Oosterlingen.

	Aanwezig op de Oosterlijn.	Aanwezig op de Westerlijn.	Totaal.
Klerken voor den Stationsdienst en de Administratie en Telegraphisten	116	126	242
Teekenaars	11	7	18
Onderopzichters 1e, 2e en 3e kl.	5	5	10
Machinisten 1e, 2e en 3e kl.	69	48	117
Vuurstokers	160	111	271
Rangeermeesters	10	10	20
Conducteurs	52	82	134
Wagenmandoers	19	11	30
Remmers	250	—	250
Hoofdmandoers	26	22	48
Telegraafmandoers	15	—	15
Magazijnmandoers	2	—	2
Portiers	2	—	2
Kaartjesdrukker	1	2	3
Totaal	738	424	1162 pers.

Vooral bij het inlandsch personeel is de opgaaf voor beide lijnen niet geheel vergelijkbaar omdat men bijv. op de Oosterlijnen de remmers onder vast personeel rangschikt en dit bij de Westerlijnen blijkbaar niet het geval is. Trekt men deze 250 er af, dan heeft men bij beide lijnen toch nog ruim 2000 employés van hoogeren en lageren rang in vasten dienst of op maandgeld.

Gaan wij thans na hoe de zaken in hoofdzaak elders geregeld zijn, dan komt een kort overzicht aangaande den dienst bij de *Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij* met 261 K.M. spoor- en 188 K.M. tramwegen het eerst aan de beurt. Deze maatschappij wordt in Nederlandsch-Indië vertegenwoordigd door het Comité van Bestuur, bestaande uit drie leden en benoemd door den in Nederland resideerenden Raad van Beheer. Het beheer in N.-I. is gesplitst in *a.* een Administratieven Dienst, *b.* een Uitvoerenden Dienst en *c.* een Dienst van aanleg, welke laatste hier verder onbesproken kan blijven.

De Administratieve Dienst staat onder de leiding van een hoofdambtenaar (op *f* 700 à *f* 1000 's maands) en omvat de secretarie; de algemeene aangelegenheden betreffende het geheele personeel der maatschappij in N.-I.; de algemeene, gereserveerde en rechtskundige aangelegenheden der maatschappij, de boekhouding en de contrôle op de uitvoering; de contrôle op de ontvangsten en het beheer der magazijnen. De Uitvoerende Dienst is verdeeld in die op West-Java en die op Midden- en Oost-Java.

De Dienst op *West-Java* wordt afzonderlijk geregeld en staat onder de leiding van een hoofdambtenaar met den titel van „Administrateur", gevestigd te Meester Cornelis.

De Dienst op *Midden- en Oost-Java* is verdeeld in:

a. den Dienst van Weg en Werken;
b. den Dienst van Tractie en Materiëel;
c. den Dienst van Beweging en Handelszaken.

Aan het hoofd van elk van deze staat mede een gelijkbezoldigd hoofdambtenaar. Is zulk een hoofdambtenaar, chef van een der diensten, tevens Lid van het Comité, dan bedraagt zijne bezoldiging *f* 900 à *f* 1200.

De spoor- en tramwegen in Midden- en Oost-Java worden, voor wat elk der diensten betreft in groepen ingedeeld; aan het hoofd dier groepen staat een Eerstaanwezend Ambtenaar.

Behalve de genoemde Administrateur te Meester Cornelis, zijn

de hoofdambtenaren te Semarang gevestigd. De standplaatsen der Eerstaanwezende Ambtenaren worden door den Voorzitter van het Comité, op voorstel van de betrokken hoofdambtenaren, bepaald, terwijl deze laatsten de standplaatsen en werkkringen van de ambtenaren, beambten en werklieden aanwijzen.

Alle personen in dienst der Maatschappij in Ned.-Indië, onverschillig hun rang, zijn aan den Voorzitter van het Comité stipte gehoorzaamheid verschuldigd, zoodat men hier practisch met een streng eenhoofdig beheer te maken heeft, hoewel bij de concessie, die een plaatselijk Comité, door den Raad van Beheer benoemd, op Java voorschreef, feitelijk een soort van commissoriaal beheer bedoeld schijnt te zijn. Elk hoofdambtenaar vertegenwoordigt den Voorzitter van het Comité tegenover alle personen, werkzaam bij den dienst, waarvan hem de leiding is opgedragen. De Eerstaanwezend Ambtenaar vertegenwoordigt den Hoofdambtenaar tegenover het hem toegevoegd personeel.

De Hoofdambtenaren zijn tegenover den Voorzitter van het Comité en tegenover de wettelijke verordeningen verantwoordelijk voor het aan hunne zorgen toevertrouwd gedeelte van het beheer der Maatschappij. Zij zijn verantwoordelijk voor de maatregelen die zij bevoegd zijn op eigen gezag te nemen en voor de onmiddellijke en goede uitvoering van de bevelen van den Voorzitter.

De Hoofdambtenaren moeten samenwerken, elkaar steunen en inlichten en van advies dienen (zoowel mondeling als schriftelijk), waar het belang der Maatschappij of de geregelde gang der werkzaamheden dit vordert; zij moeten daarbij de algemeene belangen der Maatschappij als leidraad nemen. Bij gebrek aan overeenstemming moet — met vermijding van schriftelijke gedachtewisseling — de beslissing van den Voorzitter worden ingeroepen.

Omtrent de Eerstaanwezende ambtenaren wordt de verantwoordelijkheid tegenover de Hoofdambtenaren en de wettelijke verordeningen op analoge wijze omschreven.

De Hoofd- en Eerstaanwezende Ambtenaren zijn binnen de wettelijke bepalingen, reglementen en voorschriften door den Raad van Beheer, het Comité of den Voorzitter vastgesteld, bevoegd hun personeel voorschriften te geven.

Een overeenkomstig eenhoofdig beheer treft men aan bij de *Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in Nederland*, (met 1669 K.M. spoorweg) waarvan de organisatie in 1890 door

den toenmaligen Directeur-Generaal, den heer J. L. Cluysenaer werd vastgesteld en die sedert slechts af en toe op ondergeschikte punten is gewijzigd.

Bij deze maatschappij staat het beheer in zijn geheelen omvang, behoudens de bepalingen der statuten onder de onmiddellijke leiding en het rechtstreeksch toezicht van den Directeur-Generaal en wordt onder die leiding en dat toezicht uitgeoefend door vier hoofdambtenaren: den Secretaris der Maatschappij, chef van den Centralen Dienst en de chefs der diensten, respectievelijk der Exploitatie, van Weg en Werken, van Tractie en Materiëel. Elk van deze vier diensten is weder onderverdeeld in afdeelingen, elk met een Eerstaanwezend Ambtenaar, den titel voerend van Afdeelingschef, aan het hoofd. De verschillende afdeelingen worden weder verdeeld in bureaux.

De Hoofdambtenaren werken onmiddellijk met den Directeur-Generaal en zijn zoowel tegenover hem als tegenover de wettelijke verordeningen, verantwoordelijk voor het gedeelte van het beheer der Maatschappij, dat aan hunne zorgen is toevertrouwd. Reglementen en voorschriften van algemeene strekking, of welke meer dan één Dienst betreffen, worden uitsluitend door den Directeur-Generaal, de betrokken Hoofdambtenaren gehoord, vastgesteld en onderteekend. Binnen de grenzen hunner bevoegdheid en de wettelijke bepalingen of de straks bedoelde voorschriften zijn ook de Hoofd- en de Eerstaanwezend Ambtenaren bevoegd om rechtstreeks voorschriften en instructiën aan hun personeel te geven. Zaken van meer algemeen belang worden behandeld in conferentiën van de Hoofdambtenaren, onder leiding van den Directeur-Generaal.

Terwijl het beheer de Indische Maatschappij in hoofdzaak eene afspiegeling is van de Nederlandsche en hoe omvangrijk de dienst ook, inzonderheid bij laatstgenoemde is, eene centraliseering onder één hoofd toch uitvoerbaar blijkt te zijn, schijnt het in deze aangelegenheid van bijzonder belang om na te gaan hoe het met het beheer staat van een spoorwegnet, zoo omvangrijk en uitgestrekt dat die strenge centralisatie ondoenlijk is en waarbij tevens de regeling, na eenige jaren in werking te zijn geweest, op grond van verkregen ervaring eene wijziging, die zich bij de practijk aansluit, heeft ondergaan.

Dit geval doet zich voor bij de *Pruisische Staatsspoorwegen*. De

laatste regeling omtrent het beheer daarvan werd afgekondigd op 15 December 1894 en is te vinden in het „*Eisenbahn-Verordnungs-Blatt*" nº. 4 van 7 Maart 1895, door het Kon. Ministerie van Openbare Werken uitgegeven.

Daarbij werd bepaald dat met ingang van 1 April 1895 eene nieuwe „Verwaltungsordnung für die Staatseisenbahnen" in werking zoude treden, in plaats van de op 24 Nov. 1879 goedgekeurde organisatie van het beheer. De tot uitvoering van laatstbedoelde organisatie bestaande „Eisenbahndirektionen" en „Eisenbahnbetriebsämter" werden ontbonden en in de plaats daarvan twintig nieuwe spoorwegdirectiën ingevoerd met de volgende centra, namelijk Altona, Berlijn, Breslau, Bromberg, Cassel, Keulen, Dantzig, Elberfeld, Erfurt, Essen aan de Ruhr, Frankfort aan de Main, Halle aan de Saale, Hannover, Kattowitz, Koningsbergen in Pruïsen, Maagdeburg, Munster in Westphalen, Posen, St.-Johann-Saarbrücken en Stettin. Tevens werd het bestaande spoorwegcommissariaat te Berlijn opgeheven.

Om een inzicht in het beheer te krijgen, zal het een en ander uit het als bijlage afgedrukte reglement, de „Verwaltungsordnung" aangeteekend worden, doch vooraf is een overzicht van de toelichting der nieuwe regeling van belang. Zooals bekend is, werd in Pruisen eerst in 1879 hoofdzakelijk uit strategische, doch deels uit economische overwegingen tot de consequente doorvoering van staatsexploitatie besloten en de regeling van 1879, die op 1 April 1880 in werking trad, droeg alzoo het karakter van een eerste proef, zij berustte op het beginsel van decentralisatie en persoonlijke verantwoordelijkheid. Onder de opperleiding van den Minister werd het beheer gevoerd door de onmiddellijk onder hem staande spoorwegdirecties. Tot hun bemoeienis behoorden o.a. de dienstregelings- en tariefzaken, het geldelijk beheer en de contrôle, het aanschaffen van materialen voor den dienst en het voor de exploitatie benoodigde materiëel, het beheer van de centrale werkplaatsen, enz., in het algemeen al die aangelegenheden, waarbij plaatselijke omstandigheden en belangen minder gewicht in de schaal leggen, doch eenvormige en gelijkmatige regelingen beoogd moeten worden. Aan de bestaande directies waren exploitatiebureaux (Eisenbahnbetriebsämter) ondergeschikt, die alle zaken van aanleg en bedrijf beheerden, voor zoover deze niet aan de directies of aan den Minister waren opgedragen, en welke in die aangelegenheden het spoorwegbeheer op zelfstandige wijze vertegenwoordig-

den, zoodat zij, evenals de directies binnen hun ressort, ook zonder speciale opdrachten van hoogerhand langs den weg van rechten of door overeenkomsten, processen, enz. voor het spoorwegbeheer rechten konden verkrijgen of verplichtingen op zich nemen. Hunne beslissingen behoefden slechts dan van hoogerhand goedkeuring, als zij afwijkingen van bestaande algemeene voorschriften beoogden, of die goedkeuring voor bepaalde gevallen was voorgeschreven.

Er waren toen 11 spoorwegdirecties, namelijk te Altona, Berlijn, Breslau, Bromberg, Keulen voor de lijnen op den linker Rijnoever, Keulen voor die van den rechter Rijnoever, Elberfeld, Erfurt, Frankfort a/d. M., Hannover en Maagdeburg. Elke beheerde gemiddeld een rond cijfer van 2250 K.M. spoorweg.

„Betriebsämter" waren er 75, met gemiddeld een gebied van 350 K.M. De spoorwegdirecties bestonden uit een president en het benoodigde aantal leden en medewerkende ambtenaren. De arbeid werd verdeeld over drie afdeelingen, elk onder leiding van een chef (Ober-Regierungs-, Ober-Bauräthe). Bij enkele, zooals te Altona en te Frankfort was de president tevens chef van de eerste afdeeling. De Minister stelde het beheer van elke afdeeling vast. De eerste afdeeling omvatte comptabiliteit en contrôle, rechtskundige- en algemeene zaken; de tweede de regeling van het vervoer en de exploitatie, de derde de bouw- en werkplaatsaangelegenheden. De verdeeling der werkzaamheden onder de verschillende afdeelingen geschiedde door den president met inachtneming van een door den Minister vastgesteld plan; de verdeeling der werkzaamheden onder de ambtenaren van elke afdeeling door den chef daarvan, naar door den president goed te keuren ontwerpen. De president en de afdeelingschefs waren verantwoordelijk voor de doelmatige en oordeelkundige verdeeling der werkzaamheden en, zoowel wat vorm als inhoud betreft, voor alle beslissingen en verklaringen, die van de directie uitgingen en hunne medeonderteekening droegen; daarbij was elk lid van de directie verantwoordelijk voor de oordeelkundige afdoening van de hem ter behandeling gegeven zaken.

Bij de exploitatiebureaux of „Betriebsämter" stond een exploitatiechef (Betriebsdirektor) aan het hoofd, bijgestaan door het benoodigde aantal medeleden en medewerkende ambtenaren. Hunne werkzaamheden waren analoog aan die van het personeel der directies.

In de toelichting op de nieuwe wet wordt een hoofdstuk gewijd aan de deugdelijkheid der vorige organisatie en aan de noodzakelijkheid om deze te hervormen. Die organisatie was voortgevloeid uit de behoefte aan decentralisatie, die zich deed gelden, toen verschillende particuliere spoorwegmaatschappijen onder het beheer van den Staat kwamen.

Men ging uit van de verwachting dat de exploitatiezaken, welke geene gelijksoortige behandeling en leiding binnen groote gebieden van het verkeer vereischten, het doelmatigst afgedaan zouden kunnen worden door plaatselijke bureaux, die nauwer bekend met personen en locale omstandigheden, aan die kennis de mogelijkheid zouden ontleenen om de zaken, die met deze in betrekking stonden, zorgvuldiger af te handelen. Men nam daarbij aan, dat het plaatselijk beheer der spoorwegeigendommen, en van het bedrijf in engeren zin, de behandeling van persoonlijke aangelegenheden en van de klachten, het zelfstandig administreeren van de voor deze zaken benoodigde uitgaven doelmatig aan deze plaatselijke bureaux, zouden kunnen worden opgedragen. De grootere kosten aan personeel en materiëel, welke deze uitbreiding van het exploitatiebeheer na zich sleepte, meende men terug te zullen vinden in de grootere economische bruikbaarheid, die het daardoor zoude verkrijgen. De ervaring, sedert het invoeren er van opgedaan, heeft deze verwachtingen niet in allen deele bevestigd en in het bijzonder niet wat de economische beteekenis betreft. De ongunstige verhouding tusschen uitgaven en ontvangsten leidde tot een onderzoek, aan welke oorzaak dit voor de staatsfinanciën zoo nadeelig verschijnsel zou zijn toe te schrijven.

Ter oplossing van die vraag, trad men in vergelijking met het beheer der rijksspoorwegen in Elsas-Lotharingen, waar die plaatselijke bureaux niet bestonden. Daar worden beheer en exploitatie op ambtelijke wijze geleid door de spoorwegdirectie; de plaatselijke beambten zijn slechts de uitvoerders van haar bevelen. De werking van dit stelsel, alsook het beheer van enkele groote particuliere spoorwegmaatschappijen werden door commissarissen op de plaats zelf nagegaan en vervolgens werd de zaak door een commissie onderzocht, waarin zoowel ambtenaren van het Ministerie, als van de spoorwegdirecties en van de exploitatiebureaux zitting hadden.

Het resultaat was, dat het niet te ontkennen viel, dat het beheer der Pruisische Staatsspoorwegen vergeleken met dat der spoorwe-

gen van het Duitsche Rijk, te duur was en dat zulks, hoewel niet uitsluitend, toch in de eerste plaats te wijten was aan de decentralisatie van het beheer door verdeeling van de exploitatiezaken tusschen de directies en de exploitatiebureaux. Ook was het na het plaatselijke onderzoek, niet te loochenen, dat de bestaande inrichting bij enkele voordeelen, overwegende nadeelen had, waardoor de goede werking leed. Door de verdeeling van het werk tusschen de beide lichamen was het schrijfwerk buitengewoon toegenomen, werd de doeltreffende behandeling der zaken bemoeilijkt en de spoedige afdoening er van, juist in dringende gevallen, zoowel ten nadeele van het beheer als van het publiek, vertraagd. Tengevolge van de verdeeling der bevoegdheid van het bestuur over twee instanties, waren noch de directies, noch de exploitatiebureaux in staat, het geheele gebied te overzien en in zijn menigvuldige onderling elkander rakende of zich vermengende betrekkingen te regelen. De plaatselijk beter bekende exploitatiebureaux waren bij gewichtige beslissingen, waarin die kennis van nut kon zijn, te veel beperkt in hun macht en gebonden aan de goedkeuring van de directies, terwijl deze laatste, hoewel de beslissing ten slotte aan hun was, te veel moesten afgaan op de bedoelde bureaux, waardoor zij niet naar eigen kennis en aanschouwing beslisten. Deze onzelfstandigheid werkte nadeelig op den werklust en het gevoel van verantwoordelijkheid bij beide lichamen. De exploitatiebureaux waren niet bij machte wel overwogen voorstellen tegenover afwijkende inzichten van de directies ingang te doen vinden en deze laatsten ondervonden het groote bezwaar, dat juist het gewichtigste deel van het spoorwegbeheer, namelijk de leiding van het verkeer, door de bestaande zelfstandigheidsverhouding, hun ontging. Vandaar neiging bij de directies om in te grijpen in het beheer van de bureaux, dat niet alleen meer schrijfwerk teweegbracht, doch ook de belangstelling van deze laatste deed verminderen.

Dit streven van de directies werd nog daardoor in de hand gewerkt, dat de „Betriebsämter" door hunne samenstelling en begrenzing niet altijd in de gelegenheid waren om de hun gedane opdrachten zaakkundig uit te werken, daar talrijke exploitatiezaken binnen een wijder kring geregeld moesten worden. Voorts moesten deze bureaux, ook in zaken welke aan hunne beslissing waren overgelaten, voortdurend ja bijna doorgaande rapport uitbrengen aan de directies, opdat deze van den algemeenen gang

van zaken zoowel als van belangrijke op zich zelf staande voorvallen binnen hun gebied op de hoogte konden blijven. Vele tijdroovende en dure werkzaamheden, zooals het opmaken der bouwplannen, werden toen menigmaal dubbel uitgewerkt. Hoewel een deel van de toeneming van het schrijfwerk is ontstaan door de opdrachten van regeeringswege, welke met de sociale wetgeving in verband staan, zoo is toch ook een groot deel daarvan te wijten aan dit voortdurende rapporteeren.

Wat voorts de vraag betreft of het publiek de verwachte voordeelen van de instelling der „Betriebsämter" heeft genoten, kan niet ontkend worden dat in de groote steden, waar deze gevestigd waren, de mogelijkheid van een directe aanraking tusschen het spoorwegbestuur en het publiek op prijs werd gesteld. Dit voordeel bestaat evenwel slechts op enkele plaatsen en verliest weder veel van zijn beteekenis door de beperkte zelfstandigheid dezer bureaux, vooral op het gebied van tarieven en dienstregelingen. De nadeelen die voor het publiek daaruit voortvloeien, wegen niet tegen het bedoelde voordeel op, waar door de gedeelde bevoegdheid tusschen beide lichamen, de afdoening van verzoeken en klachten zeer wordt vertraagd.

De verdeeling der werkzaamheden over drie instanties heeft ook uit een economisch oogpunt slecht gewerkt. Noch de directies, noch de exploitatiebureaux konden het gebied, dat onder hun beheer stond, geheel beheerschen en zij waren daardoor niet in staat de economische gevolgen hunner maatregelen in hun vollen omvang te overzien. Hierdoor werd de belangstelling van elk in het economisch beheer der lijnen zeer verminderd. Dit geldt in het bijzonder voor de „Betriebsämter", van wier spaarzaam beheer, wat betreft behoefte aan personeel, onderhoud van de baan, gebruik van verbruiksmaterialen, grootendeels de economische uitkomsten der exploitatie afhing. Terwijl daartegenover de samengestelde inrichting van het beheer onnoodige uitgaven aan personeel en bureaukosten na zich sleepte.

Eene hervorming van het beheer was dus noodig en het is het meest afdoende voorgekomen om van de drie voorhanden schakels er een geheel uit te lichten.

Uit de *toelichting* op de sedert ingevoerde organisatie, ontleenen wij het volgende:

In verband met de *algemeene* strekking de „Betriebsämter" als zelfstandige bureaux op te heffen en hunne bevoegdheden weder

te brengen bij de directies, is het gebied van deze naar evenredigheid verkleind, terwijl voor de onmiddellijke leiding van en het toezicht op den exploitatiedienst personen met de uitvoering belast aan haar worden toegevoegd. Tegelijk zullen aan die personen, om de directie van een reeks weinig belangrijke werkzaamheden te ontheffen, sommige werkzaamheden zelfstandig worden opgedragen, zooals het beheer van den grondeigendom, persoonlijke aangelegenheden van het mindere en van eenig middelsoort personeel, het beslissen in klachten en reclames tot een zeker bedrag, enz. Door het instellen van twintig spoorwegdirecties voor 28,000 K.M. spoorweg, beheert thans elk gemiddeld 1400 K.M. Wat het werk, de bevoegdheid en de samenstelling betreft, heeft elke directie onder de opperleiding van den Minister het beheer van alle binnen haar gebied in exploitatie of aanbouw zijnde lijnen. Zij vertegenwoordigt het spoorwegbeheer binnen haar gebied in *alle* aangelegenheden. Zij bestaat uit een voorzitter en het vereischte getal leden. De behandeling der dienstaangelegenheid geschiedt door de leden volgens een door den voorzitter vast te stellen verdeelingsplan van het werk. De president is even als vroeger verantwoordelijk voor den behoorlijken gang van zaken bij de directie en voor de beslissingen in die aangelegenheden, waaraan hij mede heeft gewerkt. Er zijn echter geen bepaalde afdeelingen meer voorgeschreven, daar de instelling daarvan over het geheel niet heeft voldaan en de presidenten der nieuwe directies met kleiner gebied en een kleiner aantal leden de zaken in den regel ook wel zonder die afdeelingen kunnen besturen. Mocht de oprichting er van in enkele gevallen noodzakelijk zijn om den president zijn taak te verlichten, dan blijft de instelling van afdeelingen nog voorbehouden. Voorts heeft de Regeering de bevoegdheid om bepaalde zaken van het beheer, die vroeger elke directie op zich zelf regelde, in het vervolg voor een grooter gebied zelfs voor het geheele rijk of voor een groep van directies te zamen te doen behandelen en daarvoor één der directies bepaald aan te wijzen[1]).

[1]) Uit een uitvoerige bijlage blijkt o.a. dat 10 directies voor al de andere de contrôle op het verkeer en op het rollend materiëel uitoefenen, alsmede het beheer over de biljetten, de drukkerij, schrijf- en teekenbehoeften hebben; 11 zijn voor alle andere belast met aankoop en beheer van dienstkleeding; 9 met de gevonden voorwerpen; 2 namelijk Essen aan de Ruhr en Breslau bezorgen de aanschaffing van rails en ijzerwerken, niet aangemaakt in de werkplaatsen; 4 bezorgen houten dwarsliggers; steenkolen, briketten en cokes worden mede door de directies van Essen en Breslau, ook voor de andere aangeschaft; olie- en smeermiddelen behooren tot de bemoeienis van Breslau, Berlijn, Keulen en Hannover; ook telegraafbenoodigdheden en werkplaats-

Aan den president is zoowel een administratief als een technisch lid van de directie als vast plaatsvervanger toegevoegd en aan deze is, behalve zijn werk als directielid, tevens opgedragen om den president, ter verlichting van diens taak, niet alleen te vervangen als hij afwezig is, maar ook bij zijne tegenwoordigheid voor bepaalde administratieve of technische aangelegenheden van ondergeschikten aard. Deze beide plaatsvervangers staan den voorzitter bovendien als raadslieden ter zijde, en de voorzitter is bij alle belangrijke quaesties verplicht hun advies in te winnen. De noodzakelijkheid om bij de keuze van die plaatsvervangers af te zien van ancienniteitsrechten en alleen op persoonlijke geschiktheid te letten, maakt het noodig dat hunne positie tegenover de andere leden der spoorwegdirectie wordt verhoogd door het toekennen van een hoogeren rang (Ober-Regierungsrath, Ober-Baurath) en het toekennen van eene toelage boven hunne gewone bezoldiging. Wat het aan de directies ondergeschikte personeel betreft, zijn voor de uitvoering en bewaking der onderhouds- en exploitatiewerkzaamheden, voor den dienst der machines en werkplaatsen, voor die van het verkeer en het seinwezen zijn, krachtens regelingen door de directies te maken, exploitatie-inspecties, machine-inspecties, werkplaats-inspecties, verkeers-inspecties en telegraaf-inspecties ingesteld. De eerste dezer vijf inspecties beheert gemiddeld 100 K.M., de machine-inspecties loopen over baanvakken van 300—500 K.M. en die voor het verkeer over 200—400 K.M. Elke directie telt evenwel slechts één telegraaf-inspectie. De chefs van deze diensten zijn op gelijken voet onmiddellijk ondergeschikt aan de directie, doch voor zoover zij zich op dezelfde plaats bevinden, behooren zij de elkander rakende dienstzaken zooveel mogelijk onderling in mondeling overleg af te doen. De directie beslist bij verschil van gevoelen, met dien verstande, dat wanneer er verschil van opinie gerezen is tusschen den inspecteur der exploitatie (Betriebsinspector) en de andere dienstchefs, en uitstel gevaar op zoude leveren, eerstgenoemde beslist wat gebeuren moet.

Keeren wij thans terug tot den tekst der „Verwaltungsordnung

---

materialen behooren bij die vier directies. Voorts worden voor alle directies de zaken van constructies en het aanschaffen van locomotieven te Berlijn behandeld, modellen van bovenbouw, wissels, draaischijven enz. te Essen; het afrekenen tusschen de staats- en particuliere spoorwegen te Hannover; wagenhuur en wagenuitwisseling te Maagdeburg. De behandeling van bepaalde goederen, die tot acht groepen gebracht zijn, bij verschillende directies voor een aantal andere te zamen.

für die Staatseisenbahnen", dan blijkt dat de Minister belast is met de gelijkmatige („einheitliche") regeling van den dienst voor het geheele net der staatsspoorwegen en in het bijzonder met het uitvaardigen van algemeen geldige ambtelijke- en dienstvoorschriften, het aangeven van de grondtrekken waarvan dienstvoorschriften, uitgevaardigd door de directies, moeten uitgaan enz. terwijl hij ook in hooger beroep beslist omtrent beschikkingen en besluiten der directies. Wat de exploitatie betreft, zijn aan den Minister, behoudens de in sommige gevallen voorgeschreven hoogere goedkeuring, voorbehouden:

a. de goedkeuring tot staking van het bedrijf op baanvakken, die voor openbaar personen- en goederenvervoer zijn opengesteld, en tot wijziging der exploitatie door het toepassen of ontheffen van de toepassing van het reglement op de Duitsche secundaire spoorwegen (Bahnordnung für die Nebeneisenbahnen Deutschlands.)

b. het vaststellen en veranderen van den loop der voor personen- en postverkeer bestemde treinen bij het begin van het winter- en zomerseizoen, zoomede de goedkeuring van tusschentijds aangebrachte veranderingen als daardoor het aantal en de soort der treinen gewijzigd wordt, of als de directies en de postadministraties het er niet over eens kunnen worden.

c. de vaststelling en wijziging der tarieven, voor zoover de bevoegdheid daartoe niet aan de directies is overgelaten.

d. het toestaan der uitvoering van bouwwerken, waarvoor aan de spoorwegdirecties geen gelden ter beschikking zijn gesteld.

e. het arresteeren van plannen en begrootingen, loopende over een bedrag van meer dan 50.000 M., behoudens de gevallen, waarin de bevoegdheid daartoe speciaal aan de spoorwegdirecties verleend is, zoomede van die voor kleinere werken, waarvoor zulks bij de aanwijzing der geldmiddelen uitdrukkelijk is voorgeschreven.

f. het vaststellen van normaal-ontwerpen en normaal-voorschriften.

g. de machtiging tot het sluiten van onderhandsche leveringscontracten en arbeidsovereenkomsten, als het een grooter waarde dan 50.000 M. betreft, en de goedkeuring der toewijzingen bij openbare aanbestedingen, als elk perceel op zich zelf over meer dan 150,000 Mark loopt.

Wat de uitvoering van *nieuwe* werken betreft, is aan den Minister voorbehouden:

a. bevel te geven tot het doen van gedetailleerde opnemingen, het vaststellen der definitieve plannen en ontwerpen, almede de plannen van uitvoering van nieuwe lijnen.

b. en *c.* overeenkomstige bevoegdheid als boven sub *e.* en *f.*

d. het voor het publiek verkeer openstellen van baanvakken, bestemd voor openbaar personen- of goederenverkeer en

e. de machtiging om onderhandsche contracten te sluiten, als zij loopen over eene waarde, die 100.000 M. te boven gaat en de goedkeuring van toewijzingen bij openbare aanbesteding, als het perceelen geldt van meer dan 300.000 M.

Met betrekking tot het personeel houdt de Minister aan zich:

a. het aanstellen, verplaatsen, ontslaan, alsmede de regeling der bezoldiging van de in de formatie voorkomende hoogere ambtenaren, met inbegrip van de chefs van contrôle en hoofdkashouders („Rechnungsdirektoren" en „Eisenbahn-Hauptkassenrendanten") evenals de plaatsing der hoogere ambtenaren bij de verschillende spoorwegdirecties.

b. het verplaatsen van ambtenaren uit het gebied van de eene directie naar dat van de andere, wanneer de betrokken besturen het onderling oneens zijn.

c. het toekennen van toelagen en onderstanden, voor zoover zij in eén dienstjaar een hooger bedrag dan 300 M. beloopen.

d. het verleenen van een verlof van meer dan vier weken aan de sub *a* bedoelde, en meer dan zes weken aan de andere ambtenaren.

Uit de uitvoeringsvoorschriften op de nieuwe regeling blijkt, dat in verband met deze de afdeelingen voor spoorwegzaken aan het Ministerie eene uitbreiding ondergingen. Van af 1 April 1895 werden, met inachtneming van de wettelijk vastgestelde formatie van het personeel, de volgende vijf afdeelingen bij dat Ministerie ingesteld:

a. voor de algemeene aangelegenheden, betreffende het beheer der staatsspoorwegen en voor het staatstoezicht op de particuliere spoorwegen.

b. voor de algemeene geldelijke aangelegenheden der staatsspoorwegen.

c. voor aangelegenheden betreffende het verkeer op de staatsspoorwegen.

d. voor technische aangelegenheden, betreffende de aanleg en uitbreiding van staatsspoorwegen.

e. voor beheer en financiëele zaken van deze bouwaangelegenheden.

Ten einde de eenheid tusschen deze afdeelingen of secties te bewaren, die overigens elk naast elkander („gleichberechtigt") de zaken, welke hun werkkring betreffen onder een verantwoordelijk chef op overeenkomstige wijze afdoen, werd in deze uitvoeringsvoorschriften door den Minister de benoeming van een *Onderstaatssecretaris* in uitzicht gesteld.

Gaat men thans de *taak* der nieuwe Koninklijke *Spoorwegdirecties* meer in bijzonderheden na, dan blijkt in hoofdzaak het volgende:

Zij bestaan uit een president, twee als plaatsvervangers aangewezen leden, gewone leden en ambtenaren, die geen lid der directie zijn. De president wordt door den Koning benoemd. In hoeverre de beide eerstbedoelde leden den president vervangen, wordt door den Minister geregeld.

De Kon. spoorwegdirecties beslissen in de klachten, die ontstaan tegen de regelingen en beslissingen van de chefs der verschillende

inspecties, waarin het beheer verdeeld is. Zij vertegenwoordigen het spoorwegbeheer in alle zaken, welke binnen hunne bemoeienis vallen, zoodat zij door handelingen in rechten, overeenkomsten, processen, schikkingen, enz. rechten voor het spoorwegbeheer kunnen verwerven en verplichtingen aangaan. Zooals reeds in de toelichting op de nieuwe regeling vermeld is, kan de Minister echter een of meer spoorwegdirecties belasten met het afdoen van bepaalde aangelegenheden, die op andere of op alle directies betrekking hebben.

De voorzitters der spoorwegdirecties hebben, als aangewezen commissarissen voor de uitoefening van het recht van toezicht van den Staat op de particuliere spoorwegen binnen het hun door den Minister aangewezen inspectiegebied, gemeenschappelijk met de hun als vaste plaatsvervangers toegewezen medeleden van de directie, de rechten en plichten uit te oefenen, welke destijds, ingevolge § 46 van de wet op de Spoorwegondernemingen van 3 Nov. 1838 waren opgedragen aan de toen met het toezicht belaste personen.

Wijze van werken der Spoorwegdirecties. De leden eener koninklijke spoorwegdirectie vormen (§ 7) voor enkele bepaaldelijk aangewezen aangelegenheden een collège, waarvan de besluiten met absolute meerderheid van stemmen genomen worden, terwijl bij staking der stemmen de voorzitter een beslissende stem heeft. Die aangelegenheden zijn reclames van beambten tegen beslissingen, waarbij tijdelijk aangestelde personen ongevraagd met ontslag worden bedreigd of met een geldboete bestraft zijn, die hooger is dan de helft van hunne maandelijksche bezoldiging.

In *alle andere* gevallen (§ 8) is de president, met inachtneming eener door den Minister vast te stellen instructie, tot beslissen bevoegd. Het is aan laatstgenoemde voorbehouden om den dienst der directies in afdeelingen te splitsen, den werkkring van deze vast te stellen en de leiders van die afdeelingen aan te wijzen.

Voor de zaken, welke niet bij de geheele directie als college behooren, moet de voorzitter binnen de grenzen der bepalingen het werkplan vaststellen. Behalve dat contrôle en financiëel beheer moeten opgedragen blijven aan het daarvoor bestemde comptabel lid (Kassenrath), is de president vrij in de bepaling der zaken die hij persoonlijk wil behandelen. Bedoeld comptabel lid heeft voor vast plaatsvervanger de chef der contrôle (Rechnungsdirektor). De president regelt den gang der werkzaamheden, hij is verantwoordelijk voor de behoorlijke verdeeling er van en voor al de be-

slissingen en verklaringen, die zijne medeonderteekening dragen. Overigens zijn de leden der directie verantwoordelijk voor de behoorlijke en zaakkundige afdoening van dat deel van het werk, dat hun is opgedragen.

Het is niet gemakkelijk om zich uit de vrij omslachtige bepalingen eene juiste voorstelling te maken, hoe het samengestelde beheer werkt. In bijzonderheden worden de hoofddeelen er van uitvoerig omschreven. Zij betreffen:

A. De geldelijke aangelegenheden, waarbij de „Kassenrath", het financiëele lid der directie aan het hoofd staat. Hiertoe behooren:

1. De algemeene zaken die betrekking hebben op de begrooting, de kassen en de verantwoordingen, zoomede de algemeene statistiek.
2. Het opmaken van de jaarlijksche begrooting onder medewerking van de chefs der verschillende diensten.
3. Het ten uitvoer helpen leggen der begrootings- en credietwetten.
4. Het nagaan van het doelmatig beheer in alle diensttakken en het onderzoek van alle rekeningen.
5. Het nazien der jaarrekeningen.
6. De zaken die met de belasting en het zegel in verband staan.
7. Het toezicht op de algemeene kas en het contrôlebureau en op de daar werkzame beambten.
8. Het algemeen toezicht op het kasbeheer en de boekhouding bij alle diensttakken binnen het directiegebied.
9. Het opnemen van de algemeene kas.

In het algemeen moet dit financiëele lid het geheel beheer binnen het directiegebied nagaan en er voor zorgen dat overal onnoodige en overtollige uitgaven vermeden worden en dat waar zulks mogelijk is besparingen worden ingevoerd. Alle chefs van bureaux en diensttakken moeten hem hierbij helpen en inlichten.

B. De stations- en treindienst (Betrieb) behoort tot die zaken welke niet bij een bepaald bureau van de hoofddirectie gecentraliseerd worden, maar die verdeeld zijn over een aantal baanvakken, waarin het gebied der spoorwegdirectie is gesplitst. Bij deze splitsing moet in het oog worden gehouden, dat zooveel mogelijk de hoofdlijnen en de baanvakken met doorgaand verkeer als afzonderlijke zelfstandige gebieden worden gekozen, aan het hoofd waarvan een zelfstandig chef belast met dezen dienst is geplaatst. Liefst moeten de overeenkomstige chefs voor de onderdeelen van den dienst, hier achter met *C* en *D* aangeduid, de leiding hebben van dezelfde baanvakken, waarin het gebied ten opzichte van dezen dienst gesplitst is.

De onderwerpen, welke onder dit hoofd behooren zijn:

1. De leiding van de exploitatie op de stations en op de baanvakken, met inbegrip van den telegraafdienst en het rangeeren.
2. De voorschriften voor de uitvoering van den dienst, de regeling der werkzaamheden en van de plaatsvervanging van het personeel op de stations, bij de telegraaf en op de treinen, de haltechefs, portiers, nachtwakers en stationsarbeiders.
3. Het toezicht op de vorming van het personeel.
4. Het medebeslissen in belangrijke persoonlijke aangelegenheden.
5. Het regelen van trein-, uur- en nachtdienst-gelden voor dat personeel.
6. Het in overleg met den chef der administratie van het baanvak vaststellen van de betaling van het ondergeschikte personeel.
7. Het opsporen en vervolgen van onregelmatigheden bij dezen dienst.
8. Het onderzoek van ongelukken.
9. Het straffen van tekortkomingen, met uitzondering van het ontslaan uit den dienst, hetwelk bij de betrokken afdeeling van de directie behandeld wordt.
10. Het verleenen van medewerking bij het maken van nieuwe ontwerpen en dergelijke.
11. Het verstrekken van de gegevens voor de begrooting en de statistiek.

Intusschen zijn er eenige onderwerpen waarmede een bepaald chef van deze onderafdeeling van een baanvak tevens belast kan worden voor al de andere baanvakken van de spoorwegdirectie. Zijn kennis en ervaring op een bepaald gebied maakt hem daarvoor dan in het bijzonder aangewezen. Van dien aard zijn bijv. het maken van voorschriften op den treinenloop, op het signaal- en telegraafwezen, op de verdeeling van de wagens, de indeeling van het personeel, enz. Voorts is er altijd een, die speciaal gevolmachtigde van den spoorweg is voor militaire zaken.

C. Het onderhoud van en toezicht op de baan is eveneens een onderwerp, dat bij het beheer der baanvakken, waarin het directiegebied gesplitst is, tehuis behoort. Daartoe worden gerekend:

1. Het onderhoud van den weg en de aansluitingen, de uitbreidingswerken, nieuwe aansluitingen, dienstwoningen, inventarissen van gereedschappen enz., brandbluschmiddelen.
2. De voorschriften voor de uitvoering van dezen dienst en wat met de onderwerpen sub 3 tot 7 van den diensttak B overeenkomt.
8. Het beheer van de bouwmaterialen en verbruiksartikelen.
9. Het toezicht op de buurtspoorwegen.
10. Het verstrekken van gegevens voor de begrooting en de statistiek, de verantwoording der uitgaven voor weg en werken, en
11. het behoorlijk aanwenden der bij de begrooting toegestane fondsen.

Heeft men een chef binnen het directiegebied, die speciaal met de gebouwen belast is, dan wordt hem het toezicht daarop in alle baanvakken opgedragen.

D. Het beheer van de baanvakken en het vervoer.

Ook deze dienst is uit den aard der zaak verdeeld over de verschillende baanvakken, waarin het directiegebied is gesplitst. Daartoe behooren:

1. Het verstrekken van gegevens voor het maken van ontwerpen en begrootingen ter uitvoering van werken.
2. Het medewerken bij de uitbestedingen, het opstellen en afwikkelen van contracten, het beschikbaarstellen van gelden.
3. Het aanschaffen van bureaubehoeften en gedrukten.
4. Het beheer van den grondeigendom, het verkrijgen van terrein, quaestiën van wegovergangen, afwateringen, enz.
5. De zaken betreffende lijfsdwang.
6. De spoorwegpolitie en overtredingen.
7. Het sluiten van overeenkomsten omtrent aansluitingen, magazijnen, stationsbuffetten, grensstations, aansluiting met gas- en waterleidingen enz.
8. Het vergunnen van den aanleg van buurtspoorwegen en de overeenkomsten daarmede.
9. Adviseeren over de economische waarde van het oprichten van nieuwe stations en halten
10. Borgtochten, behalve die van ambtenaren.
11. De zaken van schadevergoedingen, boeten enz.
12. Het behandelen van klachten over de exploitatie.
13. De boekhandel en het annonceeren op de stations en in de treinen.
14. De gevonden en verloren voorwerpen.
15. Het nagaan van de economische doelmatigheid van het rijden van bepaalde treinen.

16—20. Analoge voorschriften als onder B. sub. 2—4, 6 en 9.

21. De gegevens voor de begrooting te verstrekken aan den administratieven chef.
22. De rechtszaken.

Wat dit laatste punt betreft, moet een administratief chef, als hij daartoe niet de noodige kennis bezit, daarvoor in belangrijke zaken een wel rechtskundig collega raadplegen.

De chef van deze afdeeling bij het plaatselijk spoorwegbeheer is belast met den geheelen omvang van den dienst, behoudens het geval dat eenige onderwerpen, zooals die sub 2, 3, 5, 10, het aansluiten met andere lijnen, of het opmaken van algemeene dienstvoorschriften, speciaal door één der chefs behandeld worden.

E. Verkeer- en tariefwezen.

Dit onderdeel van den dienst wordt behandeld bij de hoofddirectie en omvat de volgende onderdeelen:

1. De algemeene zaken.
2. De personen- en bagage-tarieven.
3. De tarieven voor het vervoer van vrachtgoederen enz. en de vergoedingen bij aansluitingen te betalen.

4. De voorschriften betreffende het vervoer van dienstgoederen voor aanleg en exploitatie.
5. De militaire transporten en tarieven.
6. De particuliere telegrammen.
7. De billetten, stempels en inventaris-artikelen van den verkeerdienst.
8. De algemeene voorschriften voor de verzending.
9. De afrekeningen der vrachten, de contrôle, enz.
10. De douane aangelegenheden.
11. De aanrakingen met den postdienst.
12. De algemeene voorschriften voor het verzenden van dienstbrieven en gelden.
13. De verzoeken om restitutie van vrachten.
14. De gegevens voor de begrooting, de statistiek der ontvangsten.
15. Voor zoover het niet wenschelijk is zulks aan een der technische chefs van het beheer van een baanvak op te dragen, de contrôle op en de verdeeling van de goederenwagens en personenrijtuigen, het nuttig gebruik daarvan, de gegevens voor de begrooting met betrekking tot het rollend materiëel, enz.

F. De aangelegenheden betreffende het personeel en de instellingen in hun belang.

Dit onderdeel van de werkzaamheden van de directie loopt over de volgende zaken:

1. De algemeene zaken betreffende alle ambtenaren, met inbegrip van borgtochten en dienstwoningen.
2. De persoonlijke aangelegenheden van de middelsoort en de lagere beambten, hunne contributies voor pensioenen, weduwenfondsen, verzekering tegen ongevallen, woningen, reiskosten, enz.
3. De ondersteuning van gepensionneerden en hunne nagelaten betrekkingen.
4. De pensioenkas.
5. De dienstkleeding en de kas daarvoor.
6. De vorming en examens der middelsoort en lagere beambten.
7. De dienst en plaatsvervanging van deze, voor zoover zij bij het algemeen beheer geplaatst zijn.
8. De zaken der arbeiders en helpers.
9. De invaliditeits- en ouderdomsverzekering.
10. De ondersteuning van voormalige arbeiders en hunne betrekkingen.
11. De arbeiderswoningen.
12. De pensioen-, zieken- en ondersteuningsfondsen.
13. De verzekering tegen ziekten en ongelukken.
14. Het afgeven van vrijkaarten.
15. De spoorweg- en stationsscholen.
16. De geneeskundige dienst.
17. Het bijhouden van de stamboeken en de statistiek van het personeel.

G. Werkplaatsen, Magazijnbeheer en Locomotiefdienst.

Omtrent deze onderdeelen van den dienst, welke niet gesplitst zijn volgens de indeeling van het directiegebied in baanvakken, vindt men vermeld dat wanneer er aanleiding is om de werkzaam-

heden onder verschillende chefs te verdeelen, het doelmatig wordt geacht om het beheer der werkplaatsen te scheiden van dat van den locomotiefdienst en dat van de werkplaats-materialen van het beheer der verbruiksartikelen der exploitatie.

Volledigheidshalve volgen hier in het kort de onderdeelen van deze drie diensttakken, zooals zij in dezelfde uitvoeringsvoorschriften zijn opgenomen.

a. Dienst der werkplaatsen.

1. De algemeene technische zaken op werktuigkundig gebied.
2. Het beheer der centrale, hulp- en exploitatie-ateliers onder medewerking van den chef der administratie.
3. Het geven van zakelijke en persoonlijke voorschriften, de verdeeling van het werk, de plaatsvervanging der beambten en werklieden bij de werkplaatsen.
4 - 7. Overeenkomstige voorschriften als boven sub B. 3, 4, 6 en 9.
8. De zaken, die betrekking hebben op de inrichting en aanschaffing van locomotieven en rijtuigen, met inbegrip van dienstrijtuigen, voor zoover het aanschaffen van rollend materiëel niet door een zelfstandigen dienst geschiedt.
9. Het maken van ontwerpen voor ateliers en verlichtings-inrichtingen, met medehulp van den chef van het bouwkundig gedeelte.
10. Het onderhoud van de werkplaatsen, locomotieven en rijtuigen.
11. Het verstrekken van gegevens voor de algemeene begrooting met medewerking van den chef der administratie, alsmede de statistiek der ateliers.
12. Het beheer van de toegestane sommen onder dezelfde medewerking.

b Magazijnbeheer.

1. De zaken betreffende aanschaffing, verbruik en beheer van de materialen, benoodigd voor de werkplaatsen en de verbruiksartikelen der exploitatie, zoomede de inventarissen der werkplaatsen, het verkoopen van oude materialen, hetzij met medewerking van den „Kassenrath", als het een algemeenen maatregel, of van den administratieven chef van het bepaalde baanvak als het een speciaal geval betreft.
2 - 6. Bepalingen overeenkomende met die bovengenoemd sub *a* 3, B. 3, 4, 6 en *a* 11.

c. Locomotiefdienst.

1. De leiding van den loop, van de contrôle, van het beurtelings gebruik en van het nagaan der slijtage aan de locomotieven.
2. Het vaststellen van de belooningen en voorschriften op zuinig verbruik van brandstoffen en smeermiddelen, wat de eerste betreft met medewerking van den administratieven chef.
3. De rij-, uur- en nachtdienst-gelden van het locomotiefpersoneel.
4 - 7. Overeenkomstige bepalingen als sub a. 3, B. 3, 4 en 6.
8. De behandeling van het rollend materieel dat in gebruik is, de verlichting en verwarming der personenrijtuigen, het desinfecteeren van wagens, het beheer der tot de uitrusting der rijtuigen behoorende inventarisgoederen.

9. De gebreken aan machines en rijtuigen, de onregelmatigheden in den loop der locomotieven, de belooningen voor het ontdekken van gebreken, gevaarlijk voor de exploitatie, het verrekenen van beschadigingen aan de rijtuigen.
10. Overeenkomstig B 9.
11. De militaire zaken op werktuigkundig gebied.
12. De raming der behoefte aan locomotieven, wagens, remtoestellen en stoomverwarmingsinrichtingen.
13. De bijdragen voor de begrooting en de statistiek als sub a 11.
14. De contrôle der spoorwegpolitie op locomotieven en rijtuigen.
15. Het werktuigkundig toezicht op de buurtspoorwegen en het in gebruik toelaten van vreemde locomotieven.

Terwijl de bovenomschreven groepen van werkzaamheden sub. A, E, F en G meer gecentraliseerd beheerd worden bij de centrale spoorwegdirectie, zijn die sub. B, C en D in den regel onderverdeeld over kleinere gebieden of baanvakken, waar voor elk zelfstandige chefs aan het hoofd staan, hier „Vorstände" der „Inspektionen". Bij de spoorwegdirecties worden de bedoelde groepen behandeld door de leden of ambtenaren, die geen lid zijn, maar toch eene zekere mate van zelfstandigheid hebben, en welke als „Hülfsarbeiter" worden aangeduid. Voor het locale beheer zijn de diensttakken verdeeld in inspecties en vindt men afzonderlijke instructies voor de chefs van:

a. Betriebsinspektionen,
b. Maschineninspektionen,
c. Verkehrsinspektionen,
d. Werkstätteninspektionen,
e. Telegrapheninspektionen,
f. Bau-abtheilungen.

De verschillende baanvakken, waarin de directiegebieden verdeeld zijn, hebben dan naar behoefte van die inspecteurs of chefs. De „Vorstand der Betriebsinspektion", wiens werkkring voor een baanvak blijkbaar te vergelijken is met dien van een Indischen exploitatiechef, heeft binnen zijn ressort de uitvoering van en het toezicht op de onderhoudswerken en het bewaken van de lijn en op den stations- en treindienst.

Die van de „Maschineninspektion" beheert het rollend materieel en de plaatselijke werkplaatsen.

De groote ateliers en magazijnen staan binnen elk ressort onder den chef van de Eisenbahn-Werkstätteninspektion.

Die van de Telegrapheninspektion beheert het onderhoud, de bewaking en de goede werking van de electrische telegraphen,

signalen en van alle electrische inrichtingen die dienen voor beveiliging van het spoorwegverkeer.

De „Verkehrsinspektion" omvat den dienst van het vervoer, van de verzending en het kasbeheer.

De chef hiervan zorgt in het bijzonder voor de aanraking van het spoorwegbeheer met de belanghebbenden bij het vervoer. Hij is verplicht in voortdurende aanraking met het publiek te komen, bezwaren en misstanden uit den weg te ruimen, inlichtingen te geven en daardoor het vervoer te bevorderen en bezwaren te voorkomen.

De chef van de „Bau-abtheilung" is speciaal met nieuwe en uitbreidingswerken belast.

Al de genoemde chefs van inspecties zijn in rang aan elkander gelijk en staan onmiddellijk onder het bevel van de spoorwegdirectie.

Zij traden in de plaats van de vroegere „Betriebsämbter", behoudens voor die zaken van beheer en exploitatie, die thans bij de directies zijn overgegaan. Wat den dienst betreft, is echter deze wijziging gemaakt, dat thans niet meer de leden van het „Betriebsamt" de verschillende diensttakken beheeren onder een verantwoordelijk directeur daarvan, maar dat bij de nieuwe regeling van zulk eene vereeniging onder een hoofd is afgezien, in de hoop dat het zelfstandig beheer van elken diensttak onder onmiddellijk toezicht van de directie er toe zal bijdragen om tot eene meer opgewekte en krachtige werkzaamheid onder eigen verantwoordelijkheid aan te sporen.

In tegenstelling met vroeger hebben de „Betriebsinspektionen" het onderhoud en de bewaking van de baan, die vroeger onder het bouwdepartement ressorteerde er bij gekregen, en zoo hebben nog eenige verschikkingen in de bevoegdheid plaats gehad, die verband schijnen te houden met de gelijkstelling in positie van de verschillende inspecteurs.

Door het toekennen van verschillende bevoegdheden is het blijkbaar het streven om deze hoofdambtenaren eene groote mate van zelfstandigheid te geven.

Het ressort van de verschillende inspecties en bouwdepartementen wordt jaarlijks vastgesteld en afgekondigd in de „Geschäftlichen Nachrichten für die Preussischen Eisenbahnen".

Uit de benoemingen, welke plaats hadden ingevolge de invoering

van het nieuwe spoorwegbeheer blijkt (Eisenbahn Verordn. Bl. nº. 13 van 30. März 1895), dat aan het Ministerie werkzaam werden de volgende personen.

Unterstaatssekretär (wirklicher Geheimer Rath).

Direktor der Abtheilung für Verkehrsangelegenheiten (wirklicher Geheimer Ober-Regierungsrath und Ministerialdirektor).

Direktor der technischer Abtheilung für Bauangelegenheiten (Ober-baudirektor und Ministerialdirektor).

Direktor der Allgemeinen Verwaltungsabtheilung (wirklicher Geheimer Ober-Regierungsrath und Ministerialdirektor).

Dirigent der Allgemeinen Finanzabtheilung (wirklicher Geheimer Ober-Regierungsrath).

Dirigent der Verwaltung und Finanzabtheilung für Bauangelegenheiten (wirklicher Geheimer Ober-Regierungsrath).

Voorts 22 Vortragende Räthe waaronder wij er 4 aantreffen met den titel van Geheimer Ober-Regierungsrath, 1 Geheimer Ober-Baurath, 7 die Geheimer Regierungsrath en 10 die Geheimer Baurath zijn; terwijl 19 Hülfsarbeiter met verschillende persoonlijke titels de formatie bij het Ministerie voltooien.

Uit de benoemingen bij de verschillende Koninklijke Spoorwegdirecties nemen wij er een als voorbeeld, namelijk Berlijn en vinden daar behalve den president 13 leden van de directie, waarvan twee, Ober-Regierungsrath en Ober-Baurath, de plaatsvervangers van den president. De andere leden hebben verschillende personeele titels als: Eisenbahndirektor, Regierungs- und Baurath, Regierungsassessor en Regierungsrath.

In de tweede plaats 5 Eisenbahn-Bauinspektoren, dan wel Bau- und Betriebsinspektoren, die bij de directie werkzaam zijn, en verder een Rechnungsdirektor en een Hauptkassenrendant.

Wat de plaatselijke inspecties betreft, zijn er bij deze spoorwegdirectie 15 Betriebsinspektionen, waarvan de chefs verschillende titels hebben, als Regierungs- und Baurath, Eisenbahn-, Bau- und Betriebsinspektor, Eisenbahndirektor. Daarnaast zijn er slechts 5 Maschineninspektionen, 7 Werkstätteninspektionen, 1 Telegrapheninspektion en 5 Verkehrsinspektionen, waarvan de chefs (Vorstände) verschillende titels hebben, meestal van Inspektor.

In andere directies is het aantal medeleden geringer. Zoo zijn er behalve de twee plaatsvervangers in Dantzig maar 7 leden en een Bau-Inspektor bij de directie, in Erfurt 6 leden en 2 Bau-Inspektors, enz.

Volledigheidshalve wordt hierbij aangeteekend dat er in Pruisen ter voorlichting van de spoorwegdirecties op economisch gebied nog een bijzonder soort raden bestaan, de „Bezirkseisenbahnräthe". Volgens een in dezelfde verzameling aangetroffen besluit dat uitgaat van de Ministers für Handel und Gewerbe, der Oeffentlichen Arbeiten en für Landwirthschaft, Domänen und Forsten von 18. Dec. 1894 werd het rayon voor die raden in verband met de nieuwe regeling aangewezen en bestonden er acht van die raden, namelijk te Bromberg, Berlijn, Maagdeburg, Hannover, Frankfort, Keulen, Erfurt en Breslau, waarvan elk bepaald aangewezen spoorwegdirecties van advies dient. Wat de samenstelling betreft, nemen wij eerstgenoemde plaats als voorbeeld en zien daar zitting nemen 12 leden van Kamers van Koophandel, voorzitters van handelslichamen, enz. 5 leden van andere vereenigingen of corporatiën en 17 leden van land- en boschbouw-vereenigingen.

Tracht men uit deze ingewikkelde regeling, waarvan hier slechts zeer in het kort de hoofdtrekken zijn aangegeven, tot een besluit te komen omtrent de meest gewenschte inrichting voor het spoorwegbeheer in Nederlandsch-Indië, dan kan o.a. het volgende worden vastgesteld.

1°. Eene afzonderlijke spoorwegafdeeling bij een departement van algemeen bestuur is even onvermijdelijk als zulks bij een Pruisisch Ministerie blijkt te zijn, waar men vijf zulke afdeelingen heeft en een onder-staatssecretaris voor de eenheid tusschen deze.

2°. Het verdeelen van de verantwoordelijkheid, door tusschen de ambtenaren, die gegeven bevelen uitvoeren en degenen die deze uitvaardigen (de spoorwegdirecties) nog een verantwoordelijk zelfstandig lichaam als de „Betriebsämter" in te schuiven, heeft niet voldaan en belooft weinig goeds van een centraal beheer der bestaande exploitatie in Indië door het tusschenschuiven van een Hoofdinspecteur, Directeur-Generaal of dergelijk chef tusschen het departement en de spoorwegdirecties, hier belichaamd in de exploitatiechefs.

3°. De uitbreiding die het Staatsspoorwegnet op Java reeds verkregen heeft en die het nog steeds ondergaat, geeft geen aanleiding om het beheer te centraliseeren en is zoo groot, dat men met het voorbeeld van Pruisen voor oogen gerust twee, desnoods later meer directies of exploitaties naast elkander kan laten bestaan.

4°. De noodzakelijkheid om de beide exploitaties te vereenigen blijkt niet voldoende uit de bezwaren die er tegen worden ingebracht. Ongelijkmatig of ongelijksoortig beheer kan hetzij door onderling overleg of door beslissingen van hooger hand, in de enkele gevallen dat er aanleiding toe bestaat, worden voorkomen. Het feit dat er door zulk eene samensmelting minder personeel zoude noodig zijn is niet voldoende bewezen. Wel komen er minder zelfstandige chefs, die daardoor beter bezoldigd kunnen worden, maar het aantal ondergeschikten vereischt tevens uitbreiding en de promotie wordt slechter, hetgeen nadeelig op den dienstijver terugwerkt.

5°. Bij de bestaande organisatie zouden de exploitatiechef met de afdeelingchefs een college kunnen vormen, waarbij wel in de meeste gevallen de eerste als voorzitter en verantwoordelijk leider den doorslag geeft, maar waarbij aan de leden een aantal bevoegdheden zouden kunnen worden overgedragen en in sommige, vooral personeele zaken eene collegiale beslissing zoude kunnen worden voorgeschreven om de onpartijdige beoordeeling te bevorderen.

6°. Elk der beide spoorwegexploitaties ware in baanvakken of netten te verdeelen, op de wijze der Pruisische „Inspektionen" met zelfstandige verantwoordelijke dienstchefs aan het hoofd, overeenstemmende met de hoofddeelen, zooals zij bij de Expl. Mij. heeten, waarvan daar de chefs Eerstaanwezende Ambtenaren genoemd worden. Men zoude dan hebben, bij behoud van de afdeelingen volgens de tegenwoordige omschrijvingen voor de geheele lijn een afdeelingschef, hoofdambtenaar, tevens lid van de directie, en aan dezen ondergeschikt enkele van die Eerstaanwezenden, welke vooral op het gebied van beweging en vervoer in grooter aantal aanwezig zullen moeten zijn, dan bijv. voor weg en werken, of voor tractie.

De practijk zal hier het benoodigd aantal aan de hand moeten doen, doch het is bijv. zeer goed denkbaar dat men bij de Westerlijnen onder-chefs voor de vierde afdeeling aanstelt in vier baanvakken, namelijk voor de lijnen in Bantam, voor den voormaligen Oosterspoorweg, voor de lijn Krawang Padalarang—Djokja en voor de voormalige hoofdlijn Buitenzorg Padalarang, maar voor de derde afdeeling, eene verdeeling in twee baanvakken Bantam—Padalarang en Buitenzorg—Djokja voldoende vindt, enz.

7°. Meer dan tot dusverre is in verband met het bedoelde sub.

6°. te streven naar zelfstandigheid bij de ondergeschikte ambtenaren, door aan deze een aantal beslissingen in routine-aangelegenheden over te laten.

8°. Terwijl de exploitatiechefs, door het ontheffen van bemoeienis met onderdeelen en het stellen van een of twee der chefs van afdeelingen als hun vaste plaatsvervangers, de handen op de bureaux meer vrij krijgen, zijn zij in de gelegenheid beter plaatselijke contrôle uit te oefenen en meer te reizen.

Wanneer op de aangegeven wijze het beheer van de Staatsspoorwegen geregeld is, dan bestaat er gelegenheid om naast de Oosteren Westerlijnen op Java, aan de exploitatie op Sumatra's Westkust eene overeenkomstige inrichting te geven, en deze dan liefst af te scheiden van de Steenkolenexploitatie, want nu heeft deze dienst de leiding van twee departementschefs en is daardoor feitelijk teveel aan zich zelf overgelaten. Zelfstandigheid is noodig en goed, maar bij elken chef, die voor het eerst met de leiding van een dienst belast wordt, is het aanvankelijk onzeker of hij geschikt is om zelfstandig het bewind te voeren en daarom dient de Departementschef de middelen te bezitten, om zoo zulks noodig blijkt te kunnen controleeren en ingrijpen.

De hulp daartoe is aanwezig in den vorm van den Hoofdinspecteur der spoorwegdiensten en van het stoomwezen, die den Directeur ter zijde moet staan en het toezicht helpen uitoefenen. Hem moet ambtshalve de bevoegdheid verleend worden om zich enkele malen door inspecties in loco te vergewissen of alles behoorlijk gaat, of een plaatselijk onderzoek in te stellen, omtrent gerezen moeilijkheid en quaesties. Eens in het jaar kan hij tevens belast worden met het opnemen van de kassen van de hoofdambtenaren van exploitatie en aanleg, die zelf die van hunne ondergeschikten controleeren. Door hieromtrent een jaarlijksch rapport voor te schrijven, is in deze contrôle niets personeel stuitends gelegen. De Hoofdinspecteur moet den Directeur mededeelen wanneer hij het noodig acht op reis te gaan en de laatste is verplicht daartoe een reisorder te geven, tenzij er redenen tot uitstel bestaan, die dan zoo noodig aan de Regeering gerapporteerd worden.

Om de zelfstandigheid van den Hoofdinspecteur te waarborgen, zullen zijn adviezen steeds in originali bij voorstellen aan de Regeering moeten worden overgelegd.

Het personeel bij de afdeeling spoorwegen zal eenige uitbreiding

moeten ondergaan, zoodat het beheer van de personeele zaken, van de begrooting, van het materiëel, de eischen, enz. die thans bij verschillende afdeelingen van het departement behandeld worden, rechtstreeks onder den Hoofdinspecteur komen. Hij kan met dit meer uitgebreide personeel te Batavia een afzonderlijk bureau betrekken, daar de bijgebouwen van het departement, thans voor dezen diensttak aangewezen, daarvoor geheel onvoldoende zijn. Dit neemt niet weg, dat hij blijft de beheerder van een onderdeel van het departement, zij het met inspecteerende bevoegdheid. In rang behoeft hij niet hooger te staan dan de exploitatiechefs en kan hij zoo noodig met deze van positie wisselen. Komt hij evenwel plaatselijk inspectie houden, dan moet hij als vertegenwoordiger van den Directeur beschouwd worden en dienen hem alle inlichtingen en medewerking verleend te worden. De departementschef moet de positie van den Hoofdinspecteur eerbiedigen, niet buiten hem om handelen, en in aanmerking nemen dat hij door anders te handelen laatstgenoemde van zijne verantwoordelijkheid ontheft, terwijl deze die verantwoordelijkheid ten volle behoort te dragen, evenals het geval is met de zelfstandige exploitatiechefs.

Wanneer de hier aangestipte denkbeelden in beknopte instructies uitgewerkt worden en de Regeering geeft als haar wensch te kennen dat de hoogste specialiteiten op spoorweggebied elkander moeten steunen en waardeeren, dat de Directeur van het departement deze personen, hoewel ambtelijk aan hem ondergeschikt, de onderscheiding moet geven, die hen toekomt, dan schijnt het niet ondoenlijk, om, voortbouwende op het bestaande, een toestand te krijgen, die ten meesten nutte van het spoorwegbeheer in Indië zal strekken.

Ten slotte nog een enkele opmerking over het bezwaar, nu onlangs weder in het *Alg. Handelsblad* van 27 October te berde gebracht dat de directeur van het departement van Openbare Werken het te druk krijgt en dat de gang van zaken daaronder moet lijden. Indien hij zich inderdaad met allerlei kleinigheden bemoeit, zal dit zeker het geval zijn, maar in dit opzicht zijn alle hoogere betrekkingen gelijksoortig. Wie de gaaf mist om te onderscheiden wat hij zelf moet doen en wat hij moet overlaten, deugt daar niet voor en een directeur, die klaagt over te veel drukte, reikt zichzelf een certificaat van onbekwaamheid uit.

Het Portugeesche element in 't Maleisch.

De invloed van de taal van Camoens op 't Maleisch is nooit groot geweest. Ongetwijfeld hangt dit echter samen met de korte periode van aanraking en de daarop gevolgde verwijdering, want aan de taal zelve kan men dien geringen invloed moeilijk wijten. Zij toch biedt weinig moeilijks voor luie spraakorganen en is zeer klankrijk. 't Is dan ook opmerkelijk, hoe, ondanks de korte en vrij oppervlakkige aanrakingen der Maleiers met het Westersche volk dat vóór de Nederlanders met hen verkeerde, betrekkelijk groot het aantal woorden is dat ze van hen overgenomen hebben. En onder dit aantal zijn er van zeer alledaagsch gebruik.

Merkwaardig is ook dat de woorden schier alle in hun *oorspronkelijke* beteekenis in 't Maleisch gebruikt worden, iets wat toch anders, zooals bekend is, bij leenwoorden lang niet altijd het geval is. Zoo weet een ieder dat *moeka* in 't Maleisch meestal gezicht beteekent, en nooit *mond*, terwijl toch het oorspronkelijke Indische woord (Sanskrit) wel degelijk in deze beteekenis gebezigd wordt. Zoo beteekent het Maleische *asta* of *sătă* een lengtemaat (van middelsten vingertop tot elleboog) en in 't Skr. is *asta hand*; 't Arabische *fitnah* beteekent *beproeving, verleiding, oproer*, maar nooit *laster*, wat het in 't Maleisch beteekent. Trouwens, dit verschijnsel ziet men in alle talen en is makkelijk verklaarbaar.

Vergelijkt men de inwerking van 't Nederlandsch op 't Maleisch met die van 't Portugeesch, dan treft ons nog meer de betrekkelijke meerderheid van 't laatste. Wij Nederlanders hebben nu driemaal zoolang aanrakingen met de Maleiers gehad als de Portugeezen, en 't aantal onzer woorden door de Maleiers in hun taal overgenomen is zeker niet de helft van dat der Portugeesche woorden.

Geven we hieronder een lijstje der in 't Maleisch gebruikelijke Portugeesche leenwoorden, en vermelden wij waar noodig erbij, hoe de oorspronkelijke beteekenis was, als ook doorloopend den zuiver Portugeeschen vorm der woorden.

Opvallend is dan, hoe de meeste schier onveranderd in uitspraak gebleven zijn, iets wat zeker pleit voor de geschiktheid der taal voor den Maleischen mond. Wij spellen de Maleische woorden als in onze „Gesprekken" (c = tj, j = dj enz.).

	Oorspr. spelling:	Mal. beteekenis:	Port. beteekenis:
algôjo	*algozo*	*beul*	id.
* *alpêrés*	*alferes*	*onderofficier*	vaandrig.
belanda	*Hollanda*	*Hollander, Europeaan*	Holland.
beludu (ook *bâludru*)	*veludo*	*fluweel*	id.

	Oorspr. spelling:	Mal. beteekenis:	Port. beteekenis:
bendêja	*bandeja*	*presenteerblaadje*	id.
bendêra	*bandeira*	*vlag*	id.
banku	*banco*	*bank, canapé*	id.
biôla	*viola*	*viool*	id.
bôla	*bola*	*speelbal, billardbal*	*bal.*
bonêka	*boneca*	*pop*	id.
burdu	*bordo*	*verschansing*	id. *rand.*
butang	*botão*	*knoop* (aan kleederen)	id.
cepêo	*chapeo*	*hoed* (soms een bizonder model bamboe-hoed)	*hoed.*
cerutu (of *sărutu*)	*charuto*	*sigaret* („strootje") of ook wel *sigaar* (dit te Batavia wel)	*sigaar.*
cinêla	*chinela*	*muiltje*	id. en *pantoffel.*
dâdu	*dado*	*dobbelsteen*	id.
gâlay (1)	*galé*	*galei*	id.
gelôjo	*goloso*	*gulzig*	id.
gardu	*guarda* (of *guardião?*)	*politie-wacht*	*wacht, wachter.*
gerêja	*igreja*	*kerk*	id.
garpu	*garfo*	*vork*	id.
inggris	*inglez*	*Engelsch-Engeland*	*Engelsch.*
jenela (of *jăndêla*)	*janella*	*venster*	id.
kaldu	*caldo*	*bouillon*	id.
kemêja	*camisa*	*hemd*	id.
* *kantu*	*canto*	*gezang*	id.
kapitan	*capitao*	*kapitein* (hoofd van Chineezen of Arabieren, zoo op Borneo)	*kapitein*, hoofdman.
kerêta	*carreta*	*rijtuig*	*kar, karretje.*
kerpus	*capuz* (2)	*slaapmuts, ezelshoofd aan masten*	*muts, kap.*
* *kasta*	*casta*	*kaste*	id.
ke(s)têla (3)	*castila*	*Kastilië*, Spanje, doch gewoonlijk zekere *aardvrucht*	*Kastilië.*
kêju	*queijo*	*kaas*	id.
kubis	*couves*	*kool*	id. (meervoud).
* *kunta*	*conta*	*rekening*	id.
lemâri	*armario*	*kast*	id.
lentêra	*lanterna*	*lantaarn*	id.
lañca	*lancha*	*groot vaartuig* met drie masten en schuine zeilen	*boot.*
lêlan	*leilao*	*vendutie*	id.
lidal	*dedal*	*vingerhoed*	id.
mâi	*mae*	*moeder* („moer", zeer plat)	*moeder.*

1) Vaak door Maleiers geschreven alsof het Arabisch ware (met *ghain*.)

2) Voorbeeld van 't inlasschen eener *r*, hetzelfde phon. verschijnsel als in *berjâlan* enz.

3) De s is weggevallen, omdat zoo 't woord den gewonen vorm voor namen van planten en plantdeelen krijgt.

	Oorspr. spelling:	Mal. beteekenis:	Port. beteekenis:
mandil	*mandil*	*tafelkleed, hoofddoek, zakdoek*	*lap* (voorschoot).
mandur	*mandador*	*opzichter, opperman, hoofdkellner*	*bevelgever.*
mentéga	*manteca*	*boter*	id.
martil	*martil*	*ijzeren hamer*	*hamer.*
maski	*masque*	*ofschoon,* al is 't hoewel	id.
mêja	*mesa*	*tafel*	id.
minggu	*domingo*	*Zondag* (der Christenen)	id.
molèr	*mulher*	*slechte vrouw* (plat Batav.)	vrouw.
nôna	*donha?*	*jonge dame*	dame.
pâdri	*padre*	R. K. *priester* of *zendeling*	vader, pater.
pelûru	*pellouro*	*kogel*	id.
palsu	*falso.*	*onecht, valsch*	id.
peniti	*alfinete*	*speld*	id.
* *pentasma*	*fantasma*	*spook*	*visioen,* spook.
perañcis	*frances*	*Fransch, Frankrijk*	Fransch.
* *paresku*	*fresco*	*frisch, versch*	id.
perum	*prumo*	*schietlood*	*lood* en id.
* *perusa*	*forca*	*kracht*	id.
perâda	*prata*	*verguldsel*	*zilver.*
pêtor	*feitor*	*assistent-resident,* soms controleur	*hoofd eener factorij.*
picis	*especies*	*dubbeltje*	*soorten.*
pigûra	*figura*	*schilderij*	*figuur,* plaat.
pipa	*pipa*	*tabakspijp*	id.
pita	*fita*	*lint*	id.
pomba'	*pomba*	*duif*	id.
rêal	*real*	*dollar,* „reaal"	*zekere munt,* tegenwoordig van veel minder waarde.
rènda	*renda*	*kant*	id.
rôda	*roda*	*wiel, rad*	id.
* *rua*	*rua*	*straat*	id.
rumbu	*rombo*	*koers* (van een schip)	id.
seldâdu	*soldado*	*Europ. soldaat*	soldaat.
sekôla	*escola*	*school*	id.
saku	*sacco*	*zak* (ook wel in kleeren)	*zak* (uitsluitend als Fransch *sac*).
* *semôla*	*esmola*	*aalmoes*	id.
sepañul	*espanhol*	*spaansch*	id.
sâpâtu	*sapato*	*schoen*	id.
sêla	*sella*	*zadel*	id.
siño	*senhor*	*jongheer*	heer.
sita	*cita*	*dagvaarden,* voor den rechter roepen	id. en aanhalen.
telèdor	niet van Mal. *tidur,* zooals KLINKERT opgeeft. *traidor*	*luilak,* slaapkop	verrader.
tembakaw	*tabaco*	*tabak*	id.

	Oorspr. spelling:	Mal. beteekenis:	Port. beteekenis:
terangkêra	*tranqueira*	*palissaden*	id.
terigu	*trigo*	*tarwe*	id.
terunku	*tronco*	*gevangenis*	*cachot*
terwélu [1]	*coelho*	*konijn*	id.
tinta	*tinta*	*Europ. inkt*	id.

Uitsluitend in de Molukken en Menado hoort men:

gelapagu	*galapago*	*schildpad*	id.
kadêra	*cadeira*	*stoel*	id.
lènsu	*lenço*	*zakdoek*	id.
milu	*milho*	*Turksche tarwe*	id.

N.B. De met een * gemerkte woorden schijnen zeldzaam te wezen — schrijver *hoorde* ze nooit. Omtrent het woord *ñôña* (getrouwde vrouw van Europeaan of Chinees) zijn de etymologen het oneens. Waarschijnlijker dan een herkomst uit Port. *Senhora* (*ñôra*, met wegvalling van den eersten lettergreep als in *grêja*) lijkt ons thans die uit het Chineesch. (Prof. Schlegel).

We hebben hierbij alleen nog de opmerking te voegen dat sommige der vermelde woorden slechts in geschriften voorkomen, en dat sommige uit onze taal genomen woorden als 't ware op z'n Portugeesch verbasterd zijn. Zoo heeft men: *kartu* (speelkaart) en *lampu* (lamp); want de Portugeesche woorden luiden daarvoor *karta* en *lampada* (carta, lampada). Wellicht is toch 't eerste Portugeesch. Van *bangku* (zitbank) is hiermee in verband de oorsprong onzekêr.

Dr. A. A. FOKKER.

---

1) Voor de ingelaschte *r* geldt de opmerking bij *capuz* gemaakt.

VARIA.

DE NEDERLANDSCHE TAAL OP DE INLANDSCHE SCHOLEN.

Er zijn lieden die vreezen dat het Javaansche volk door Christen te worden, zijn ontzag voor de Nederl. Regeering zal verliezen, zich beschouwende als onze gelijken. Wij zouden kunnen vragen of daar dan ook reeds blijken van gezien worden daar waar Inl. Christen-gemeenten een meer of min groote uitgestrektheid beslaan, in zendingskoloniën, Madjawarna, Margarëdja en drg, of ook, buiten Java, in Minahasa enz. Toch voegen we er aanstonds bij dat de Christenen daar nog van nabij onder de leiding der zendelingen staan, en dat het nog niet proefondervindelijk bewezen is, dat een geheel volk op deze eilanden, Christen geworden en der leiding hunner pleegvaders ontwassen, naar den eisch onderdanigheid betracht jegens zijn overheid.

Er bestaat reden om hier een opmerking tusschen te voegen, en wel deze: betreft de boven uitgesproken bezorgdheid wel hoofdzakelijk de verhouding der Christen-Inlanders tot de Overheid, en niet veeleer die der Christen-dienstboden tot hunne heeren en meesters? Zeker, als Christen is dezen een beslister, maar ook zuiverder, zelfgevoel en zelfwaardeering eigen geworden, welke die heeren en meesters manen tot meer billijkheid en waardeering dan door velen hunner gewoonlijk hun betoond worden. Zou dat niet het hoofdpunt zijn waar die bezorgdheid over gaat?

De vraag is maar of het volk het *wezen* des Christendoms deelachtig wordt of wel maar een schijn ervan. In het laatste geval, ja, is de bezorgdheid zeer gegrond voor beide die verhoudingen. Maar in het eerste kan het niet missen of het volk leert met getrouwheid de les beoefenen: „elke ziel zij der machten over haar gesteld, onderdanig", en nergens zullen degelijker en vaardiger dienstboden gevonden worden dan onder de Christenen.

Maar er is een andere zaak in zwang welke op degelijke gronden tot de geopperde bezorgdheid aanleiding geeft, hoewel daar op dat punt weinig of niet aan schijnt gedacht te worden. Die zaak is: het streven om den Javaan in 't algemeen met de Nederlandsche taal meer vertrouwd te maken. Is de spreuk „de taal is het volk" waarheid, dan is het bewezen dat wie zich de taal van zeker volk heeft eigen gemaakt, minstens zich licht beschouwt, als tot dat volk te behooren. En niemand zal beweren dat in eenige wereldtaal op zich zelf iets voorhanden is van de kracht der ware Godsdienst om het karakter te vormen en te leiden ten goede. En nu lette men op den Regeeringsmaatregel om op de scholen voor Inlanders stelselmatig het onderwijs in de Nederl. taal verplicht te stellen.

Aan die algemeene invoering van onze taal bij het volk is nog een, en wel een hoogst ernstig gevaar verbonden. De Javanen verkrijgen daardoor toegang

tot vele, hun nu nog geslotene bronnen van heilzame kennis, maar evenzeer tot die van allerlei zedeloosheid en on- en wangeloof, waarmede Indië in de leesstof aanhoudend overstroomd wordt, zoowel in sommige dagbladen als in andere geschriften, en zulks terwijl ze gansch ongewapend zijn tegen al dat voor de onnoozele verbeelding zoo aanlokkelijk en verderfelijk vergift.

Men zal vragen: is dan de eigen lectuur des volks in haar geheel zoo rein en zuiver op dat punt? En de zoogeliefde wajang en wat uit den mond der dalangs er nog aan toegevoegd wordt? Gewis, dat is in menig opzicht reeds vuil genoeg! Maar stond het afkeurenswaardige in Nederl. geschriften daar nog maar gelijk mede, dan nog zou moeten bedacht worden dat door God ons als overheerend volk de zedelijke opvoeding der inboorlingen is toevertrouwd en als taak en plicht aangewezen, terwijl hun de deur tot zulke lectuur openen met die taak in onverzoenlijken strijd is, en wij daar rekenschap van zullen moeten geven voor den Rechter der gansche aarde. En inderdaad is veel wat in Nederl. geschriften te lezen staat, veel slechter en gevaarlijker dan al het boven opgenoemde. Met iemand een hoeveelheid onvermengden wijngeest voor te zetten, verlokt men hem niet tot dronkenschap, maar wel met een daarvan bereiden aangenaam smakenden drank. De fijner vorm en het beschaafder en fatsoenlijker dekkleed waarin onzedelijkheid en wangeloof ginds voorgesteld worden, zijn te bedriegelijk voor elk argeloos gemoed.

Zal dus de Regeering eenigszins Haar heiligen plicht betrachten van de zorg voor het welzijn van den Inlander *naar de wet*, dan moet de toeleg om de Jav. jeugd met de Nederl. taal vertrouwd te maken onverwijld worden tenietgedaan.

PATI, *Sept. 1902.* P. JANSZ.

DE DISLOCATIE DER INDISCHE CAVALERIE.

In een hoofdartikel van de *Locomotief* van 22 Sept. jl. veroordeelt C. de tegenwoordige legering van onze cavalerie in verspreide en slecht gekozen garnizoenen, waardoor de zoo gewenschte eenheid van oefening onmogelijk wordt gemaakt en het kleine korps niet voldoende kan worden voorbereid voor de gewichtige taak, die het in oorlogstijd wacht en niet spoedig genoeg en met voldoende sterkte daarvoor beschikbaar zal zijn.

Het grootste deel van ons ruiterkorps — 1½ escadron en het depot-escadron — is thans gelegerd te Salatiga, 1 escadron te Batavia, 1 te Kotta Radja. ½ te Soerabaja en een detachement te Makassar.

Daar te Salatiga slechts eene weinig beduidende bergbatterij en geen infanterie in garnizoen is, kunnen daar de tactische oefeningen der cavalerie nimmer behoorlijk tot hun recht komen. De communicatie met het naastbijgelegen groote infanterie-garnizoen Magelang is gebrekkig, terwijl daar ook artillerie ontbreekt. En de garnizoenen van Banjoe-Biroe en Willem I zijn niet nabij genoeg om daarmede dikwijls gecombineerde oefeningen te kunnen doen houden.

Soerabaja heeft één bataljon infanterie en eene bergbatterij, die beide nu en dan onvoltallig zijn, terwijl de omstreken van die plaats al zeer weinig

geschikt zijn tot het houden van flinke oefeningen. Het escadron te Kotta-Radja, dat in Atjeh zulke goede diensten heeft bewezen, zoude volgens C., thans daar best kunnen worden gemist met achterlating des noods van eenige ordonnansen. Het detachement te Makassar is voor de remonteering niet noodzakelijk, daarvoor zouden nu en dan een officier met een paar manschappen derwaarts kunnen worden gezonden en sinds Celebes telegrafisch met Java is verbonden en dus steeds tijdig cavalerie van daar kan worden ontboden, is het detachement als garnizoen te Makassar overbodig geworden.

Te Batavia verkeert het escadron in gunstige omstandigheden, zoodat de schrijver wel zoude wenschen, dat het gansche wapen daar gelegerd lag, ware het niet dat hij het beter acht, om de cavalerie van Salatiga, Soerabaja, Atjeh en Makassar over te brengen naar Tjimahi, het grootste garnizoen van geheel Java, waar troepen van alle wapens zullen worden gelegerd, waar de omstreken uitnemend gelegenheid geven tot flinke oefeningen, zoowel tegen een buitenlandschen- als tegen een inlandschen vijand, waar de, thans te Batavia geplaatste, regiments-commandant behoorlijk de leiding der oefeningen kan controleeren en dus met reden daarvoor verantwoordelijk kan worden gesteld en waar in oorlogstijd uit de verschillende wapens eene brigade kan worden gevormd, die dadelijk naar Batavia kan worden gezonden om, in afwachting van de gansche concentratie van het leger, de eerste pogingen van een vijand met succes af te wijzen.

Blijkbaar beschouwt C. het optreden van de cavalerie tegen een buitenlandschen vijand als de voornaamste bestemming van dát wapen en vergeet hij, dat he Indië Imeestal dienst zal doen bij het bedwingen van opstanden (Bantam, Vorstenlanden) en tegen inlandsche vijanden, waartegen het in Atjeh in de laatste jaren met zooveel succes is gebruikt. Zoude het daarom niet beter zijn, om een deel der cavalerie in Midden-Java te laten, doch ter wille van doelmatige oefening tegen een buitenlandschen vijand, van Salatiga naar Magelang of naar Willem I te verplaatsen en dan door een deel van het infanterie-garnizoen dier plaatsen het cavalerie-kampement van Salatiga te doen betrekken?

En — naar het ons voorkomt — zal, nu in Atjeh overal goede wegen worden aangelegd, cavalerie daar nog altijd gewichtige diensten kunnen bewijzen voor het bewaren van de rust en de veiligheid in dat gewest. Zoo ze echter kan worden gemist, door haar bv. te vervangen door „bereden marechaussée", dan zoude het toch zeker de voorkeur verdienen om haar, in plaats van naar Tjimahi, over te brengen naar Batavia, dat als cavalerie-garnizoen door C. zoo gunstig wordt beoordeeld, terwijl volgens zijn eigen verklaring het cavalerie-kampement aldaar voldoende ruimte aanbiedt om er behoorlijk nog één escadron te legeren.

De cavalerie van Soerabaja en Makassar met het depot-escadron van Salatiga zouden dan naar Tjimahi kunnen worden verplaatst, zoodat het wapen dan zoude zijn gelegerd als volgt: 2 escadrons te Batavia, 2 (w. o. het depotescadron) te Tjimahi en 1 te Magelang of Willem I.

De kosten van deze dislocatie zouden belangrijk minder zijn dan die van de door C. voorgestelde en van het kleine ruiterkorps zoude meer voordeel worden getrokken, terwijl het naar eisch zoude kunnen worden geoefend.

* *

MILITIEPLICHTIGHEID VAN INDISCHE JONGELUI IN NEDERLAND.

Terwijl het *Koloniaal Weekblad*, orgaan der vereeniging *Oost en West*, er vroeger reeds op gewezen heeft dat, blijkens de nummers 2757 en 2766 van den jaargang 1902 van het *Weekblad voor de Burgerlijke Administratie*, jongelieden, die in Nederland verblijf houden, ook al zijn hunne ouders in Indië gedomiciliëerd, ingevolge de nieuwe Militiewet, in tegenstelling met vroeger, militieplichtig zijn, haalt het thans uit n°. 2784 van datzelfde weekblad eene decisie aan van den Commissaris der Koningin in Zuid-Holland, waarbij op een adres ter zake met opgaaf van redenen afwijzend wordt beschikt. Daaruit blijkt dat volgens art. 13 § 1 der Militiewet van 1901 moet worden ingeschreven: ieder minderjarig mannelijk Nederlander, die binnen het Rijk enz. *verblijf houdt*: dat volgens art. 14, 10 die inschrijving moet geschieden, zoo hij binnen het Rijk verblijf houdt en zijn vader, moeder of voogd elders dan in het Rijk woonplaats heeft, in de Gemeente waar hij *verblijf houdt*.

Hieruit wordt besloten dat de laatste bepaling uitdrukkelijk bedoelt dat *als de minderjarige alleen* zich hier te lande bevindt, hij wordt ingeschreven in de gemeente, waar hij verblijf houdt en dat die inschrijving zich dan alleen naar de woonplaats van vader, moeder of voogd regelt, wanneer deze laatsten binnen het Rijk wonen. Ten einde in aanmerking te komen om met toepassing van art. 23 laatste alinea der Militiewet 1901 op grond van art. 15, 20 van het inschrijvingsregister te worden afgevoerd, behoort de adressant te bewijzen dat hij in de koloniën of bezittingen des Rijks in andere wereld-deelen *verblijf houdt*.

ONZE LEVENDE STRIJDMIDDELEN.

Het *Bataviaasch Nieuwsblad* geeft in een van zijne laatste nummers over dit onderwerp beschouwingen van „bij uitstek deskundige zijde", welke verre van rooskleurig zijn.

Volgens deze hebben de „doode weermiddelen", dank zij den arbeid van het legerbestuur, krachtig gesteund en geleid door den zoo deskundigen Gouverneur-Generaal Rooseboom, thans in hoofdzaak hun beslag gekregen, al blijven er nog vele détails te regelen over, en op papier is reeds veel uitgemaakt wat door de troepen tot verdediging van Java zal moeten worden verricht maar veel, zeer veel, dient nog te worden verbeterd, zullen onze levende strijdkrachten waarlijk bij machte zijn om aan een sterken B. V. het hoofd te kunnen bieden. En dan volgt er eene lijst, geen verlanglijstje van verbeteringen die altijd voor een leger gewenscht kunnen worden, maar van leemten en misstanden, die, wanneer ze voortduren, het leger buiten staat zouden stellen aan zijn roeping te voldoen en waarvan eenige zelfs bedenkelijk worden voor den strijd tegen inlandsche vijanden.

De infanterie heeft een geweer, dat te zwaar is voor onze inlandsche soldaten met een bajonet, die weinig vertrouwen geeft. De oefening der inlandsche soldaten is ondoelmatig. Er is gebrek aan Europeesche onderofficieren; het officierskorps is niet zooals men dat mocht verwachten.

Cavalerie en artillerie hebben onvoldoend bruikbare paarden, zoodat men de op papier uitgetrokken escadrons en batterijen, hoogstens als halve escadrons en halve batterijen in rekening mag brengen. Al ware de cavalerie compleet, dan zoude ze nog te zwak zijn voor de taak, welke haar moet opgedragen worden, uitbreiding met 2 veld-escadrons is onvermijdelijk.

Onze berg-artillerie schiet slecht, onze veld-artillerie op afstanden van meer dan 2000 M. eveneens.

Bij den geneeskundigen dienst en bij de genie bestaat zulk een incompleet aan officieren, dat men buitenlandsche verloven heeft moeten weigeren en op tijdelijke wijze in de behoefte heeft moeten voorzien. Hoe nijpend zal het gebrek niet zijn, wanneer een B. V. buitengewone krachts-inspanning komt vergen!

De schrijver hoopt dat de Gouverneur-Generaal Rooseboom thans de zaak der levende strijdkrachten aan de orde moge stellen en het hem gegeven moge zijn om, voorgelicht door het legerbestuur, na twee jaren aan zijn opvolger over te geven een verdedigbaar Java, vooral wat de levende strijdmiddelen betreft.

Wij wenschen dit oprecht mede, maar vinden deze beschouwingen wel wat donker gekleurd.

De schrijver vergeet, dat men reeds lang doende is om menige leemte, in zijn opgave vermeld, aan te vullen, menigen misstand te verbeteren Volgens de couranten is een lichter geweer voor onze inlandsche soldaten in beproeving genomen, dat bij 1 dM. minder lengte, 0.77 K.G. minder weegt, het ruim 1200 man sterke korps marechaussée is reeds met de karabijn gewapend. Een proef wordt genomen om door het gebruik van Australische ponies bij de cavalerie, de remonteering van dat wapen te verbeteren. Modern veld- en berggeschut is aangeschaft en wordt beproefd.

Het gebrek aan genie-officieren doet zich thans zoo gevoelen, omdat de buitengewone defensie-werken op Java en de tram-aanleg in Atjeh, zooveel personeel eischen en wat in het algemeen het officierscorps der infanterie betreft, de voorbeelden door den schrijver vermeld bewijzen weinig; ook in het beste leger zijn niet alle officieren uitstekend en geschikt voor bizondere betrekkingen of diensten.

Zeker, in menig opzicht eischen onze levende strijdkrachten nog verbetering, maar blijkbaar wordt daarnaar gestreefd, al wordt bij het Indische leger — even als bij het Hollandsche — immer te veel en te lang *beproefd*. Om het beste, of schijnbaar het beste, te verkrijgen, wacht men vaak te lang met het slechte door het betere te vervangen.

Toch zijn wij overtuigd, dat ons leger, mits beter aangevoerd dan in 1811, thans reeds beter en met meer succes Java tegen een buitenlandschen vijand zal kunnen verdedigen dan toen. Zijn de ontworpen defensie-werken geheel voltooid en eenige voorgenomen verbeteringen der levende strijdkrachten uitgevoerd, dan zal dat eiland niet zoo gemakkelijk kunnen worden veroverd als destijds, vooral niet wanneer het gepacificeerde Atjeh een groot deel van de tegenwoordige bezetting zal kunnen missen en indien wij door een goed en rechtvaardig bestuur staat kunnen blijven maken op medewerking van de inlandsche bevolking.

* *

HET ECONOMISCHE VRAAGSTUK IN BRITSCH-INDIË.

Het was te Liverpool, dat Sir Henry J. S. Cotton, K. C. S. I. vroeger „Chief Commissioner" van Assam, een lezing over dit onderwerp hield, waarvan het volgende aan het verslag in het Weekblad *India* van 7 November 1902 is ontleend. De spreker was van oordeel dat de grootste stoffelijke weldaad die aan Britsch-Indië geschonken kon worden, was het er weder bovenop helpen van Indische takken van nijverheid. Daarentegen zoude de grootste stoffelijke ramp, die Indië kon overkomen, en die onder de oogen van het publiek reeds jaren lang voortwoekerde, de geleidelijke inkrimping van de handwerksnijverheid zijn. Wijlen de heer Samuel Laing, een van de knapste Indische financiers, had bij de begrooting van 1862, naar aanleiding van het verkeer tusschen Indië en Europa gezegd, dat hij geen reden zag, waarom in den loop der tijden nijverheidsfabrikaten, waar Indië zulk een groot belang bij had, niet een belangrijk onderdeel van zijn uitgevoerde stapelartikelen zouden worden. De verwachting, vervat in die veertig jaar geleden gesproken woorden was ijdel gebleken. In dien tusschentijd was, terwijl de landbouw zich steeds uitbreidde, de inlandsche nijverheid door Britsche mededinging nagenoeg te gronde gegaan. Sedert meer dan een eeuw hadden de gebeurtenissen er voortdurend aanleiding toe gegeven om het volk zich meer en meer tot den landbouw en hoe langer hoe minder tot de nijverheid te doen wenden. In de eerste plaats werden door de uitvinding van het stoomwerktuig en de ontwikkeling der machinale bewerking in Engeland de productiekosten zoo aanzienlijk verlaagd, dat de Indische werkman op zijn eigen markt de concurrentie niet meer kon volhouden. Ter zelfder tijd waren de streng monopoliseerende rechten, die jaarlijks tot £ 450.000 opliepen van eene ruineerende werking en hoewel zij sedert zijn opgeheven, was het nadeel, dat zij veroorzaakten, eenmaal geleden. Het invoeren van de Manchesterkatoentjes in Indië was gepaard gegaan met den val der Indische industriën, die eens in den meest bloeienden toestand waren. Toen Clive de oude hoofdstad van Bengalen binnen trok, vergeleek hij die met Londen, doch met deze uitzondering, dat er personen waren die oneindig grooter bezittingen hadden dan die te Londen. In den tegenwoordigen tijd leven van eene bevolking van drie honderd millioen zielen slechts 7 pCt. in steden van meer dan 10.000 inwoners. In Ierland, dat ongelukkig aanhangsel van het Britsche gebied, was de verhouding 20 pCt., in Schotland 50 pCt. en in Engeland en Wales 67 pCt. Een verstrekkende beteekenis lag in die cijfers opgesloten. In Indië leefde dertien veertiende gedeelte van het volk in landelijke dorpen, daar de nederzettingen, die zich in vroegere tijden in grootere steden bevonden, uiteen waren gegaan en gezinnen, die eenmaal een ruim bestaan hadden door handwerk en nijverheid, tot een toestand van nooddruft waren gebracht. De meest voordeelige industriën van Indië waren vernietigd en de kostelijkste takken van kunstnijverheid waren verloopen. Met volkomen nauwkeurigheid waren er geen cijfers voor bij te brengen, doch men schatte dat slechts 15 pCt. der bevolking van Indië in handwerk en nijverheid een bedrijf vond, terwijl dit in het Vereenigd Koninkrijk met 80 pCt. het geval was. Dit verhoudingscijfer gaf eenig denkbeeld van den relatieven voorspoed van beide landen. Het was waar dat er thans spoorwegen, spinnerijen, goudmijnen, kolenmijnen, enz.

waren gekomen, doch deze waren grootendeels in vreemde handen. Het was mede juist dat in eenige minder bedrijven en industriëele beroepen in de laatste jaren eene toeneming viel waar te nemen. Er waren thans meer schoenmakers, kleermakers, smeden, enz. en de vraag naar schoenen, meubelen, ijzerwerk en dergelijke nam toe. Nieuwe behoeften waren ontstaan en er waren gelegenheden geopend om die te voldoen. Toch was het een uitgemaakte zaak dat het volk van Britsch-Indië ellendig arm was — het was zoowel in volstrekten als in betrekkelijken zin arm. Men herhaalde slechts eene schatting van Lord Curzon zelf, als men zeide dat het gemiddelde inkomen van het volk niet meer dan £ 2 per jaar bedroeg. De heer Cotton was persoonlijk van gevoelen, dat er in het algemeen geen vooruitgang was, al was ook ongetwijfeld op eenige plaatsen iets van dien aard te bespeuren. Zoo was bijv. in Oostelijk Bengalen de bevolking gezegend met een vruchtbaren bodem en waar daarbij de regenval nooit uitbleef was er vooruitgang. Ook in Birma was eene uitgebreide rijstcultuur, maar hij vond daarin geen bewijzen voor algemeenen vooruitgang. Hoewel hij niet instemde met al de uitspraken van zijn vriend, den heer Digby, was hij er toch van verzekerd dat diens boek, dat ironisch „Prosperous" British India" was getiteld, een grooten dienst aan het publiek had bewezen, door de aandacht te vestigen op de armoede van de groote massa in Indië. Het toenemend aantal hongersnooden en de vreeselijke sterfte die er, ondanks de inspanning van het gouvernement en de heldhaftige pogingen van bijzondere personen, het gevolg van was, leverde het bewijs, al ware er geen enkel ander, dat het vermogen van het volk om er weerstand aan te bieden, aan het afnemen was. Het was geen argument als men zeide dat in vroeger tijden eveneens zware sterften voorkwamen, tengevolge van hongersnood. Nu, bij de verbeterde gemeenschaps- en vervoermiddelen, was er nergens een groot gebrek aan voorraad voedsel. De hongersnood trad nu in omdat het volk te arm was om dat voedsel te koopen. Nu kwam het niet meer voor dat een menigte menschen van honger omkwam, met geld in hun hand. Vroeger was het bovendien de gewoonte om drie vierde van een jaar-oogst in voorraad te houden, maar nu werd de overmaat altijd uitgevoerd. De toenemende armoede van Indië was aan verscheidene oorzaken toe te schrijven, maar in de eerste plaats aan den invoer van vreemde importgoederen en als gevolg daarvan den achteruitgang van de inlandsche voortbrengselen. Zij was ook te wijten aan de uitbreiding van den landbouw, waarop men gaarne wees als een bewijs van natuurlijke welvaart, maar die in werkelijkheid het tegendeel bewees. De uitvoerhandel was met veel kosten uitgebreid, doch tegelijk was de bodem in het land verarmd door overmatig oogsten, terwijl de veestapel eveneens achteruit was gegaan. Ongelukkigerwijs kwam slechts zeer weinig van de voordeelen de verhoogde productie in de zakken van de landbouwers terecht. Zij ontvingen er daarom zoo weinig van, omdat hun oogst in den regel al beleend was, voor zij werd binnengehaald en het voordeel kwam op die wijze aan tusschenpersonen. In vroeger tijd waren de landbouwers bovendien niet geheel op dat bedrijf aangewezen, omdat zij ook huisnijverheid beoefenden. Men had daarbij het vervoerwezen als de buffels voor transporten werden gebezigd op tijdstippen als zij niet noodig waren voor het ploegen. Dit bedrijf was door de spoorwegen zeer verminderd. Niemand die de economisch

toestand van Indië naging, kon in twijfel verkeeren dat het grootste kwaad school in het feit dat de groote massa der bevolking tegenwoordig afhing van de bebouwing van den grond, van de rampen van hongersnood en in het algemeen van lage loonen. Voorts was het eene matige optelling, als men berekende dat de jaarlijksche betalingen van Indië aan Groot-Britannië tot 20 millioen pond opliepen, hetgeen bij den tegenwoordigen koers overeen kwam met 300 millioen roepiën. Het kon toch nooit in het voordeel van de Indische bevolking zijn om jaarlijks zulk een enorme som aan een vreemd land te remitteeren. Het bedrag dat aan pensioenen werd uitbetaald, beteekende eveneens een zuiver verlies voor Indië, wanneer zij elders werden verteerd. Geen land, merkte de spreker op, was ooit welvarend wanneer de interest, die betaald moest worden van de eraan bestede kapitalen, hetzij dan voor militaire doeleinden of openbare werken, niet verdeeld werd onder zijn eigen volk. Er was eene voortdurende aftapping van Indië om rente te betalen van kapitalen, die in het Vereenigd Koninkrijk waren opgenomen en het daarvoor benoodigde bedrag werd gevonden uit de winsten op het landbouwbedrijf. Het gevolg daarvan was dat de boer in handen kwam van den geldschieter. Niets was daarom meer dringend, dan dat er een redelijke en verstandige grens gesteld werd aan de eischen van den Staat. Onder het bestuur van Lord Canning was een stoute poging tot verbetering in deze richting gedaan, maar de slinger der ambtelijke meening had sedert eene rugwaartsche beweging gemaakt en het was eerst weder aan Lord Curzon voorbehouden om belangrijke concessies te doen; zij strekten echter niet ver genoeg om aan tegenwoordige betreurenswaardige omstandigheden tegemoet te komen. Intusschen moest men Lord Curzon ten rechte dankbaar zijn voor de politiek van verbetering, die hij had ingevoerd. De spreker constateerde verder dat ook de muntquaestie ten nadeele der bevolking van Indië gekeerd was.

Wat thans het geneesmiddel betrof, het was zeker gemakkelijker de diagnose van de ziekte op te maken, dan de herstelling te bezorgen en hij wilde niet beweren dat hij voor zijne hoorders optrad met eene politiek, die als gesneden brood was. Eenerzijds konden zij er zeker van zijn dat de moeilijkheden nooit overkomen zouden worden, zonder eene stelselmatige aanmoediging van inlandsche bedrijven en industriën en het invoeren van werktuigelijke behandeling. Deze zoude echter geen ingang vinden, als de kinderen van het land niet vertrouwd geraakten met de toepassing er van door technisch onderricht. De waarde van onderwijs in die richting, was dus blijkbaar, maar hij moest er de waarschuwing bijvoegen dat technisch onderwijs slechts betrekking had op een zijde van het behandelde vraagstuk. Het was slechts een van de middelen, waardoor Indië het evenwicht moest trachten te herwinnen.

Terwijl hij de moeilijkheden beschreef om eene geschikte plaatsing te vinden, voor hen die eene hoogere opleiding in wetenschap en vakkennis hadden genoten, zeide de heer Cotton dat het een groote schaduwzijde van het technisch onderwijs was, dat er geen voldoende uitzicht was op een zelfstandige loopbaan. Hij wilde daarmede niet afschrikken van het geven van ondersteuning aan wetenschappelijke onderwijsinrichtingen, vakscholen of technicums, verre van dien; doch wat veel meer vereischt werd, was het vermeerderen van de vraag naar technisch onderwezenen en dit kon slechts door aanwending van kapitaal. Waar moest dit kapitaal echter vandaan komen? Indië was

een zeer arm land, waar bijna de eenige rijken landheeren waren, uit den aard der zaak ongenegen om hun geld in industriëele ondernemingen te steken. Uit elk oogpunt trad die schrikwekkende armoede van Engelands Indische onderdanen op den voorgrond.

Ten einde dit te bevestigen, haalde sir Henry Cotton het een en ander aan van een autoriteit, die zich de moeite had gegeven statistieken te verzamelen en die bevonden had dat in het Vereenigd Koninkrijk met eene bevolking van 50 millioen zielen, in 6025 banken een bedrag aan deposito's belegd was overeenkomende met een bedrag van £ 20 per hoofd, terwijl er in Indië met 300 millioen zielen slechts 127 banken waren, die te zamen aan deposito's kapitaal hadden van 24 stuivers per hoofd der bevolking. Aan dezen staat van zaken was de bevolking van Indië tot op eene zekere hoogte zelf schuld en het was ontwijfelbaar dat de vooruitgang van het land zeer werd bemoeilijkt door de nationale gewoonte om te sparen, door geld te bewaren in plaats van het op nuttige wijze te beleggen, in strijd met het wezenlijk belang der bevolking. Men moest voor wezenlijken vooruitgang op technisch gebied het oog vestigen op besparing van arbeid door het gebruik van werktuigen. Intusschen was de levensstandaard zoo laag, dat, tenzij werktuigen op eene algemeene wijze in het groot werden ingevoerd, de armoede van het volk zelf er een beletsel tegen zou zijn. De handenarbeid was zoo goedkoop, dat het invoeren van werktuigen er moeilijk door werd, en het zou dan noodig zijn dat de onderlinge betrekkingen tusschen kapitaal en arbeid op nog ruimer schaal werden aangeknoopt, dat toen de omwenteling plaats had, die het gevolg was van de ontdekkingen van Watt en Arkwright. Eene poging tot oplossing van dit vraagstuk meende hij te zien in industriëele coöperatie en het verschaffen van kapitaal aan coöperatieve vereenigingen door de oprichting van dorps-credietbanken, doch hij vreesde wel dat verwezenlijking van dit denkbeeld nog vrij ver in de toekomst lag. Daartegenover zoude ook gedacht kunnen worden aan eene nationale bank met plaatselijke filialen, op de wijze zooals dit met succes in Egypte was geregeld. Indien het Indische gouvernement in deze het voorbeeld van Egypte volgde, bestond er eenige hoop voor het opnemen van kapitalen en het verbeteren van den financiëelen toestand der Indische industrie. Een ander voorstel, dat voortdurend met kracht verdedigd werd, was dat het Gouvernement de inlandsche nijverheid door bescherming te hulp zoude komen. In verband hiermede merkte hij op dat eene beschermende wetgeving in het belang van de thee-industrie in behandeling was. Door de voorbeelden van Denemarken, Duitschland, enz. had men aangewezen hoe plaatselijke nijverheid kon aangemoedigd worden, maar in elk geval bestond hier eene directe of indirecte mededinging tusschen de aanmoediging van Britsch en Indisch kapitaal. Een inlandsch blad had onlangs, met bittere scherpte doch met niet weinig juistheid, opgemerkt dat, aangezien er geen herleving van de Indische nijverheid mogelijk was, zonder eene evenredige verplaatsing van de Britsche, het er eigenlijk op neerkwam, dat in Indië de markt kunstmatig zou moeten worden opgedreven om het welzijn van het Indische volk te bevorderen. Dit, merkte de spreker op, was wel een van de meest hopelooze gezichtspunten, waaruit de zaak beschouwd kon worden. Er was echter een toenemende neiging onder het volk om zichzelf te helpen en in overeenstemming met een klimmend gevoel van vaderlandsliefde, was er reeds een zekere mate van

aandrang om de voortbrengselen van het land te verkiezen boven buitenlandsche producten. Indisch kapitaal werd op verschillende plaatsen reeds op bescheiden schaal aangewend en onder anderen was er een groote prikkel aan de Indische kunst gegeven door eene tentoonstelling, die in dezen winter te Delhi zal worden geopend. Terwijl hij de hoop uitsprak dat ondernemingen tot stand zouden komen, waarin inlandsche nijverheid gebruik zou maken van grondstoffen van inlandschen oorsprong en van het bestuur in deze sympathie verwachtte, gaf de heer Cotton tevens te kennen dat hij daarbij vertrouwen stelde in de belangstelling en de onbevooroordeelde medewerking van de lands dienaren in Indië. De eerste stappen waren gedaan en hoewel de aanvankelijke resultaten nog gering waren, hoopte hij dat zij even als het wolkje niet grooter dan een vuist, zouden aangroeien tot vollen overvloed.

Het belangrijkste, wat deze lezing ook voor ruimer kring oplevert, is zeker wel de opmerking dat onderwijs, speciaal vakopleiding alleen nuttig kan wezen als er eene toeneming mede gepaard gaat van de gelegenheden om het in de practijk toe te passen. Dat thans zooveel jonge Hindoes zich op de studie der rechten toeleggen, zeide een Engelsch blad, wordt daaraan toegeschreven dat in Britsch-Indië de balie nagenoeg het eenige groote veld van werkzaamheid is, waar geen Europeanen zich op hebben geworpen, die afkeerig zijn van deelgenootschap met Indiërs. De regeering zal in deze het voorbeeld moeten geven om ze ook elders aanstellingen te bezorgen, indien zij een klasse van zaken doende Indiërs wenscht te kweeken.

Volgens diezelfde beoordeeling zouden het beste middel tegen armoede en de meeste kans op ontwikkeling verkregen worden als men Indië meer op zich zelf liet staan in plaats van het zwaar te laten betalen voor eene afhankelijkheid van het moederland. Het groote struikelblok, namelijk het gemis aan energie en volharding bij den ontwikkelden inlander (zie onze Nov. afl. bl. 1555) bleef bij deze beoordeeling blijkbaar buiten beschouwing.

DE INDISCHE ZILVERSMID.

Eens bezocht ik te Soerabaja een zilversmid, die juist bezig was de laatste hand te leggen aan een z.g. „kaloeng katèsan", zooals men jonge bruiden om den hals doet, of waarmee men knapen, die besneden moeten worden, gedurende de aan deze gebeurtenis verbonden feesten opsiert.

Hij was maar een heel eenvoudige Javaan, een onvervalschte kampongarbeider, die zijn beroep had geleerd van zijn vader en die het ook leeren zou aan zijn zoon. Hij was 'n type van 'n zeer bescheiden artist, aan den slag gaand, als hij een bestelling kreeg; lang piekerend voordat hij begon; vol ijver als hij eenmaal bezig was, en immer werkend voor een kleine, schrale winst, die God weet hoe dreinerig bepingeld was tot het kleinste minimum. Hij was goedig, liet zich gemakkelijk bepraten, nam de bestellingen aan, die men hem opdrong, doch ik geloof alleen maar, omdat hij eenmaal niet kon buiten het werk, dat zijn vader gedaan had, dat hij zijn zoon zou leeren. Als in zoovele Javaansche nijveren was ook in hem vastgeroest, vastgesleten de stille doch intense behoefte om kalm te prutselen, te zitten aan een fijn en teer stuk werk, dat door eigen gedachte, door eigen smaak, door eigen handarbeid te vormen was tot een bescheiden brokje kunst.

Hij was zilversmid meer uit liefhebberij dan om met de verdiensten uit dit bedrijf inderdaad in zijn gansche levensonderhoud te voorzien.

Hij was geen dilettant, omdat hij daarvoor veel te lang de zilversmeedkunst had beoefend, ook omdat hij te raak werkte, te resoluut was in zijn opvatting, dan dat hij slechts dien naam zou verdienen. Beroepssmid was hij niet, omdat hij sawahs had, de landbouw hem dus zijn hoofdbestaan opleverde. Hij was dus artist, een heel bescheiden artist, wonend in het diepste van een dessa'tje, slechts nu en dan werkend, en hoewel innerlijk vol stralenden trots op hetgeen hij afgeleverd had, toch nooit zich naar voren dringend om zijn werk te laten zien, het eer verborgen houdend voor de oogen van den nieuwsgierigen bezoeker met een timide terughoudendheid, den min of meer wantrouwenden Javaan eigen. In zijn werkplaats bezocht ik den Javaanschen zilversmid. Het was een klein hokje maar, met open vensters, en een deur, waarvoor een groezelige „keré" neerhing. Daarachter zat hij, gebogen over een laag bankje, zijn werktafel, waarop in chaos een verzameling ijzers, pennen en stukjes blank metaal lag uitgestald.

Achter het gore atelier met zijn besmeurde en beklodderde muren bevond zich het woonhuis, ietwat netter, zindelijker, halfverborgen achter een wiegelend gordijn van blont bloemetjeskatoen. Op den aarden vloer, bobbelig en vochtig, hier en daar een mat,, een hoopje gereedschappen; vlak bij het venster aan eenen kant een geïmproviseerd tafeltje van petroleumkistenhout, vlekkig-vettig-zwart geworden door langdurig gebruik; aan den anderen kant een scheef uitgezakt rak, omhangen van spinwebslieren, vol ouden rommel, als een droevig beeld van vroegere luxe.

Bij den oven, primitief stookplaatsje, zich bevindend in een donker omschemerden hoek de roetige tangen uitgespreid op den grond, stukjes van kroezen, defecte ijzers, obscure voorwerpen, waarvan het gebruik alleen den met alles en nog wat knutselenden zilversmid bekend kon zijn. Streepen vuil kropen hier op tegen den goren wand; asch dwarrelde in ijle sluiers van den vuurhaard omhoog, zoo dikwijls een windvlaag binnengudste door het hier en daar opene dak, en van boven de gebinten, verbogen door oudheid, slierden lange draden vergrauwd spinrag neer.

Ik geef deze beschijving van een interieur der Javaansche zilversmidswerkplaats, omdat andere nijveren in een niet veel betere omgeving werken en omdat men ervan versteld staat, hoe de arbeider, toevend in een onzindelijk en goor krotje, werkend in een miniatuur vertrekje, waarin een zacht-droeve duisternis schemert als een mysterieuze lichtdroom, nog voorwerpen kan vervaardigen, die men bewonderen moet om hun exquize omlijning, hun rake teekening.

De „kaloeng katèssan" dan bestaat uit een drie of vier dubbele rij van zilveren „kembang tandjoeng"-schakels, waartusschen „badong's", emblemen van gebloemte of gebladerte zijn geplaatst, terwijl zich aan het ondereinde van den halsketting een groote zilveren plaat bevindt. Een rank sieraad, als een luchte, frêle dradenreeks, cirkelend tusschen wondere zilveren bloemen tot een schitterende keten; het geheel fijntjes à jour uitgewerkt, als teer filigraan van een schitter witte glanzing.

Een sieraad, zoo echt van oud-Javaansche opvatting, zoo als van zelf gekomen uit de lenige vingers van den artist, zoo vol van prettige en bekoorlijke

Schwung! Wat 'n charme straalt je tegen uit de bloempjesverzamelingen van zoo een bruidsketting, hoe doet je de schmijdige vierdubbele rij van schakels met de lachende nieuwe, schitterwitte bloememblemen, de klassieke badong onderaan, als een doorboord miniatuur wapenschild, denken aan de teere zilveren lijnen neersierend over het borstkleed van een meisje! Hoe schijnt alles, alles precies uitgewerkt als door een reusachtig uitbeitelend instrument en hoe aardig, ongedwongen, ongezocht is de versiering van het grootste zilveren embleem! Een sieraad vol naïeve, onvervalschte kunst!

Het lag uitgespreid op de werktafel van den zilversmid, dien ik bezocht, uitgespreid tusschen roestige spijkers, stukjes glas, klontjes was en vreemde snuisterijtjes. Het lag gerangschikt, zooals het hangen moest om den hals van de bruid, een teer, wonder ovaal van lijnen en bloemen; alleen moesten sommige stukken nog aan elkander geschakeld worden.

Hij zat vlak bij me, de zilversmid, de beenen gekruist, zijn oude, koperen werkmansbril op zijn knoestig rond heuvelende knie, met zijn rood berande half toeë oogjes starende op het ornament, dat op de vlekkige tafel fijntjes ovaalde in glanzend zilverwit. Een onderdistrictshoofd achter me, fluisterend met een oppasser over de schoonheid van het sieraad, over de bedrevenheid van den vervaardiger; twee dessahoofden vlak bij de tafel, wijzend op de onderdeelen van den stil-blank-lachenden halsketen, zwak gesticuleerend over de wijze van gieten en uitslaan. Aan weerszijden van ons, twee knapen, de leerlingen van den zilversmid, bedeesd de oogen neergeslagen op den grond.—Een stilte dan van bewondering!

De zachte antwoorden van den Javaan, die zijn „inggih, inggih!" uitfluisterde, bij de vragen of het werk heelemaal naar eigen opvatting was gemaakt, of hij de rangschikking der zilveren bloemen zelf had verzonnen, of hij al gewoon was bruidsieraden te maken van zoo'n echte artisticiteit. De bescheidene antwoorden van den kunstenaar, die immer kalm voor zich heen werkt, met een kalmte en een animo, waarop bijna niemand acht slaat, nu „bingoeng" door een plotseling bezoek van belangstellenden!

En terwijl de overigen kalm luisterden, liet ik den zilversmid vertellen van zijn werkwijzen, droeg hij af en aan zijn instrumenten en instrumentjes, zijn potjes en kroesjes, toonde hij mij hoe het zilver door hem gesmolten, gesmeed, geslagen word, liet ik hem stil uitleggen en doen, liet ik hem gaan bddrijvig heen en weer, telkens het een of ander voorwerpje halend of brengend uit het zwakkelende duister, om-somberend de diepste hoekjes van zijn besmeurd en krottig atelier.

(Tijdschr. voor het B. B.)

DE TEGENWOORDIGE STAND VAN HET SOLOVRAAGSTUK.

Onder „V. Verbetering en afwatering van de Bengawandjero in de residentie Soerabaja," schrijft de Minister van Koloniën in de Memorie van Antwoord op het voorloopig verslag betreffende de Indische begrooting het volgende:

Het vraagstuk dezer verbetering is reeds in 1887 aan de orde gesteld, maar tot nog toe niet tot oplossing gebracht, omdat men bij vroegere plannen tot verbetering er steeds voor is teruggedeinsd om de Bengawandjero van de

Solo-rivier af te sluiten, in de meening verkeerende dat deze rivier door die zijdelingsche aftapping belangrijk werd ontlast.

Sedert is gebleken dat die vrees ongemotiveerd is.

In het midden latende in hoever dit onder vroegere omstandigheden wellicht het geval moge geweest zijn, staat thans vast, dat die zijdelingsche ontlasting in betrekkelijk geringe mate plaats vindt en dat eene afsluiting van de Blawi-rivier, die in de Solo-rivier uitmondt, geen schadelijke gevolgen voor de beneden-Solo-rivier zal hebben, omdat de waterstanden door die afsluiting slechts onbeduidend zullen worden verhoogd.

Het voorstel [1]) dat nu ontvangen is strekt om:

1°. de kali Blawi, den natuurlijken afvoerweg van inundatiewater, te verruimen;

2°. het binnenstroomen van water uit de Solo-rivier tegen te gaan door:

a. het verhoogen, waar noodig, van den rechter Solo-dijk;

b. het afsluiten met eene beweegbare waterkeering van de kali Blawi; en

c. het afsluiten op dezelfde wijze van de kali Ngipik.

Bij de beoordeeling van dit plan moet in het oog worden gehouden, dat eene algeheele drooglegging van de Bengawandjero — zooals bekend is, het eigenlijke noodlijdende deel der Solovallei — financieel onmogelijk is, zelfs al komt de verlegging van de Solorivier naar Sidajoe Lawas tot stand. Maar de bevolking zal toch belangrijk worden gebaat, doordat het hoogste inundatiepeil, dat in 1901 + 0.97 S. H. V. P. bedroeg, verlaagd zal worden tot + 0.50 S. H. V. P. en door het sneller afloopen van het water tegen den oostmoesson, waardoor ten minste $1^1/_2$ maand eerder padi zal kunnen worden geplant, terwijl de oogst van de later geplante padi minder gevaar loopt van door bandjirs te worden vernield, wat nu elk jaar in meer of mindere mate gebeurt. Voorts zal een vervroegde padi-aanplant nog gelegenheid schenken om na den oogst daarvan tot het verbouwen van tweede gewassen over te gaan, waarvoor de opgeslibde gronden bij uitstek geschikt zijn.

Met de meening van alle autoriteiten in Indië, dat dit werk spoedig moet worden uitgevoerd, stemmen ook in de leden van de voormalige commissie van advies voor de werken in de Solo-vallei, de heeren W. F. Leemans en J. Kraus, die de zienswijze deelen, dat door de Kali Blawi beter geschikt te maken voor afvoer en door tevens het binnendringen van inundatiewater uit de Solo-rivier tegen te gaan, de toestand der Bengawandjero tastbaar zal verbeteren en van oordeel zijn dat deze werken geheel onafhankelijk van de bevloeiing der Solovallei en van de verlegging der Solo-rivier naar Sidajoe Lawas hun nut zullen hebben. Wèl zal de verhooging van den rechter-Solo-dijk in het laatstgenoemde geval zijne beteekenis verliezen, maar de daaraan te besteden kosten (geraamd op *f* 2400) zijn zoo gering, dat zij geen beletsel kunnen vormen tegen het tot stand komen van de besproken verbetering. Daarenboven moet niet uit het oog worden verloren, dat, al wordt besloten tot de voortzetting van de doorgraving naar Sidajoe Lawas, het nog jaren zal duren, voordat zij voltooid zal zijn.

Het is de bedoeling, zich voorloopig tot eene gedeeltelijke verruiming van

[1]) Eene nota van den ingenieur Elenbaas, waarop het voorstel berust, wordt met een lichtdrukteekening, ter griffie van de Kamer ter inzage gelegd.

de Kali Blawi te bepalen en den bodem, die op den duur misschien een breedte zal moeten hebben van 15 M., voorloopig te brengen op 6.5 M. en de resultaten hiervan af te wachten. De kosten zullen in dit geval bedragen *f* 159.000,[1]) waaronder *f* 120.000 voor de verruiming van de Blawi; van het bedrag is voor het dienstjaar 1903 *f* 125.000 benoodigd.

Van het graafwerk, tot eene hoeveelheid van 221,832 M³., zullen boven water, alzoo in den droge, kunnen worden ontgraven pl. m. 55,000 M³ door handenarbeid, zoodat het al aanstonds rechtstreeks in den ongunstigen economischen toestand der bevolking zal kunnen te gemoet komen.

De ondergeteekende zou niets liever wenschen dan het vraagstuk der al of niet voortzetting van de geschorste Solo-werken terstond tot eene beslissing te brengen, maar hij is daartoe nog niet instaat. Hij moet zich dus tot eenige mededeelingen over den stand der quaestie bepalen.

De in het Koloniaal Verslag van 1901 bladz. 86 vermelde opnemingen en onderzoekingen, hebben doen zien (zie ook bladz. 211 van het jongste Koloniaal Verslag), dat aan het eigenlijke noodlijdende deel der Solo-vallei, de Bengawandjero streek, door het aanleggen, door middel van dalafsluiting, van een drietal vergaarkommen binnen het gebied van de rivieren Tjawah, Kerdjo en Gondang, een oostmoessonbevloeiing zou kunnen worden verschaft. De kosten van dit werk worden geraamd op *f* 5,600,000 en het zou, naar de meening van den vorigen directeur der burgerlijke openbare werken (eventueel gepaard aan eene verlegging van de Solo-riviermonding bezuiden Menari) in de plaats kunnen treden van het groote Solo-vallei-werk, dat door hem, blijkens zijn in het verslag der commissie van advies voor de werken in de Solo-vallei te kennen gegeven meening, wel uitvoerbaar maar toch aan groote risico's onderhevig wordt geacht. Aan de Bengawandjero, waar de toestand verergerd is door de verlegging, nu zeventien jaren geleden, van de monding der Solo-rivier naar de Oedjong Pangka, zou de uitvoering van dit plan, waar door het gevaar van mislukking van den padi-aanplant als gevolg van watergebrek wordt weggenomen, een beteren toestand verschaffen binnen 7 jaren, terwijl bij uitvoering van het groote plan de verbetering nog omstreeks 15 jaren zou uitblijven.

Met het plan om deze vergaarkommen aan te leggen wordt ingestemd door den tegenwoordigen directeur der burgerlijke openbare werken, die erkent dat, nu voldoende bevestiging is verkregen voor het vermoeden, dat reservoiraanleg mogelijk is op zoodanige schaal, dat aan de laat droogvallende gronden in de Bengawandjero gedurende een voldoenden tijd het benoodigde bevloeiingswater zal kunnen worden toegevoerd, niet langer kan worden toegegeven, dat daarheen slechts door bevloeiingskanalen, die bij Ngloewak hun oorsprong nemen, water in voldoende hoeveelheid kan worden aangevoerd. Onafhankelijk van die kanalen kan de toevoer geschieden, en de belangen van de Bengawandjerostreek, die naar het algemeen gevoelen dringend voorziening eischen, zouden zich dus niet verzetten tegen uitstel of zelfs tegen een geheel opgeven van het volledige bevloeiingsplan dat bovendien juist voor deze streek herziening en aanvulling behoeft.

[1]) Indien later de bodem tot 15 M. moet worden verbreed, zullen de kosten met *f* 121.000 vermeerderen.

De tegenwoordige directeur der burgerlijke openbare werken beschouwt het plan tot aanleg der vergaarkommen dus als eene noodzakelijke aanvulling van het groote plan voor de irrigatie van de Solo-vallei en wel als eene, die het eerst moet worden uitgevoerd, omdat het noodlijdende deel der streek daardoor het eerst geholpen wordt.

Eene wederopvatting van het groote plan is nog van de vervulling van vele voorwaarden afhankelijk, want al meent de tegenwoordige directeur der burgerlijke openbare werken ook dat de technische vraagstukken, die er zich bij voordoen en die door hunnen aard en omvang groote moeilijkheden opleveren, niet onoverkomelijk zijn, zoo wenscht hij toch de eindbeslissing nog verschoven te zien totdat meer gegevens zijn verzameld omtrent de ware beteekenis van de in den laatsten tijd meer op den voorgrond getreden bezwaren, die in het algemeen aan zeer uitgestrekte bevloeiingpcomplexen in vlakke landstreken verbonden zijn. Die bezwaren zijn, dat de lange weg, die het water moet afleggen, door hoofd- en nevenkanalen en leidingen, oorzaak is, dat aan een groot gedeelte der bevloeide velden in hoofdzaak alleen water kan worden toegevoegd, terwijl het in zwevenden toestand in het afgetapte rivierwater zich bevindende slip die velden niet kan bereiken; en voorts de moeilijkheden die bij uitgebreide bevloeiingsstelsels er aan verbonden zijn, om over de geheele uitgestrektheid van het bevloeiingsgebied de volstrekt noodzakelijke regelmaat bij alle achtereenvolgende landbouwbewerkingen in acht genomen te krijgen.

De vorige Minister van Koloniën heeft niet — zooals in het Voorloopig Verslag wordt verondersteld — eene commissie benoemd tot het ontwerpen van nieuwe plannen, maar wel heeft hij na de ontvangst der stukken over het plan tot reservoiraanleg alle sedert de aanbieding van het verslag der commissie van advies uit Indië ontvangen, op de oplossing van het Solo-vraagstuk betrekking hebbende bescheiden, in handen gesteld van de voormalige leden dier commissie, de heeren W. F. Leemans en J. Kraus, hen daarbij uitnoodigende om alsnu een positief advies te willen geven aangaande den weg, die tot oplossing van het Solo-vraagstuk moet worden ingeslagen, en dit advies, zoo mogelijk, vergezeld te doen gaan van een aan hunne inzichten beantwoordend wetsontwerp met Memorie van Toelichting, voor zoover de technische vraagstukken aangaat. Hierop nu is, bij eene gemeenschappelijk schrijven van 21 October jl. van de genoemde waterbouwkundigen, het antwoord ontvangen, dat het denkbeeld tot aanleg van de beoogde vergaarkommen, wat het beginsel betreft, hunne volle instemming heeft, doch dat de gegevens hen nog niet tot een beslist oordeel over de doelmatigheid en de kosten in staat stellen, en dat zij verder, meenende niet te moeten treden in de bevoegdheid der daartoe aangewezen autoriteiten in Nederlandsch-Indië, in overweging geven daar te lande het noodige te doen verrichten tot voorbereiding van wetsontwerpen: *a.* betreffende de Solo-werken in haar geheel, daarbij de doorgraving naar Sidajoelawas inbegrepen; *b.* betreffende deze doorgraving, als afzonderlijk werk beschouwd; *c.* betreffende de uitvoering der voorgestelde reservoirs in de buurt van de Bengawandjero, indien het daartoe nader ingesteld technisch onderzoek gunstige uitkomsten zal hebben opgeleverd.

Derhalve is de stand van zaken aldus:

I. Ter voorziening in de behoefte van het noodlijdende deel der Solo-vallei is (afgescheiden van het kleine werk dat bij deze begrooting wordt voorgesteld) een plan gevormd, waarmede in beginsel nagenoeg algemeen wordt ingestemd, doch waaromtrent eerst na afloop van de onderhanden uitwerking der plannen een voorstel aan de Wetgevende Macht kan worden gedaan;

II. Eene hervatting der doorgraving naar Sidajoelawas blijft nog afhankelijk van de gegevens, die noodig zijn om een definitief oordeel te vormen over den invloed van het Solo-slib op de vaarwaters bij Soerabaja;

III. Eene hervatting van de uitvoering van het plan tot bevloeiing van de Solo-vallei in zijn geheel, is voorshands niet mogelijk, wegens den voorbereidenden arbeid die nog te verrichten is en de ervaring die omtrent belangrijke punten nog verkregen moet worden.

De ondergeteekende moet er zich aldus voorshands toe bepalen den Gouverneur-Generaal te verzoeken de uitwerking van het sub I bedoelde plan zooveel mogelijk te bespoedigen.

Wat het plan sub III betreft moet de ondergeteekende zich zijn oordeel nog voorbehouden. Alsvorens de vele kostbare en tijdroovende voorbereidende werkzaamheden te doen verrichten, die de opvolging van het voorstel van de voormalige commissie van advies vereischt, moet in beginsel vaststaan of, en zoo ja wat, van hetgeen wordt voorgesteld, zal worden uitgevoerd; en de tijd heeft hem nog ontbroken om daaromtrent tot een vast denkbeeld te komen.

De in het Voorloopig Verslag gevraagde overlegging van de adviezen der Indische regeering, zou onder deze omstandigheden op dit oogenblik zonder nut zijn, doch de ondergeteekende wil gaarne de toezegging doen dat hij zoodanige overlegging ernstig in overweging zal nemen, wanneer hij — en hij hoopt dat het spoedig moge zijn — in de gelegenheid zal zijn gesteld om voor een bepaald voorstel de medewerking van de Wetgevende Macht te vragen.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 November 1902.

INHOUD.

Hollandsch aan Inlanders. — De verkoop van Banka-tin op Java. — Veiligheid in de dessa. — Wilde menschen op Celebes. — De Sarazin-expeditie van uit de Palos-baai. — Onderzoek naar de oorzaken van de mindere welvaart der bevolking op Java. — Een studie over de tabakscultuur op Sumatra. — Emigratie van Javanen. — Voor den hulpbehoevenden Inlander. — Inlandsche oogartsen. — Mr. Tendeloo over de opleiding van Indische ambtenaren. — Rechtszekerheid der Inlanders. — Katoencultuur in onze Koloniën. — Beschikbaar aantal aanstaande Ind. ambtenaren. — Liberaal of conservatief op koloniaal gebied. — Poliklinieken voor Inlanders. — De vermindering van de opiumwinsten. — Java en de surtaxe op suiker. — Het financieel bemiddelingsvoorstel van Mr. C. Th. v. Deventer. — Schaarschte aan mannen. — Optimisme of Pessimisme. — Militaire spoorwegverbindingen op Java. — Australische ponies. — Afschaffing voor militairen van de straf van rietslagen. — Australië en Nederlandsch-Indië. — Pessimistische uitingen in het Voorl. Versl. op de Ind. begrooting. — Eene militairistische begrooting? — Het „Kort Woord" van den heer Van Kol. — Inspecteurs in Indië. — Wetenschappelijke reis naar Noordel. Nieuw-Guinea. — De spoorweg naar Lawa in Suriname. — De Coppename en Saramacca-expeditie. — Coöperatie in de dessa. — Een Indisch zilversmid. — De Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende de Indische begrooting.

Hollandsch aan Inlanders. In de nummers van 30 Aug. en 6 Sept. jl. van het weekblad *Het Onderwijs*, dat gewijd is aan de belangen van opvoeding en onderwijs in N.-I., komt onder dit opschrift een artikel voor van den heer Th. J. A. Hilgers, waarin hij eene discussie bespreekt in eene extra vergadering van den Djokjabond gehouden tusschen de heeren Van Kol, Vermeulen en eenige andere sprekers over de wenschelijkheid om aan inlanders onderwijs in de Nederlandsche Taal te verstrekken. Laatstgenoemde schijnt, in overeenstemming met hetgeen ook in gemeld weekblad wordt voorgestaan, voorloopig slechts onderwijs in het Hollandsch te vragen voor inlanders van stand, en wel *a* aanstaande bestuursambtenaren, *b* leerlingen van de Dokterdjawaschool, *c* kweekelingen en *d* aanstaande ambtenaren en beambten bij kadaster, boschwezen, waterstaat, spoorwegen, enz. Eerstgenoemde acht het niet noodzakelijk dat inlanders Hollandsch leeren. Voor den meer ontwikkelden Javaan kunnen wetenschappelijke werken vertaald worden. Hij wees op de enorme kosten, die verbonden zouden zijn aan het oprichten van honderden scholen. Zijn er inlanders, die lust hebben om Hollandsch te leeren, dan belet niemand dit hun, doch het komt hem geheel verkeerd voor in die richting ook maar eenige pressie uit te oefenen. De schrijver teekent hierbij aan dat die lust reeds thans voldoende blijkt; op het oogenblik vragen de priaji's om Hollandsch en hij meent dat de regeering beleid zou toonen door hiervan partij te trekken, waardoor zij den inlander aan zich zou verplichten en den band, die het behoud moet zijn van onze koloniën, versterken en

nauwer toehalen. Waar ook vele inlanders toelating vragen op de Europeesche lagere scholen, daar scheen de heer V. K. geen willekeur of tegenwerking daarvan te dulden, doch blijft bij zijn gevoelen dat het verkeerd is dat zij Hollandsch leeren, want dit kweekt valsche beschaving. De Minahassa levert het bewijs hiervan, waar men een ras van ingebeelde en brutale menschen aantreft.

Om dit te weerleggen, sluit de schrijver de mogelijkheid niet uit, dat zulks eerder het gevolg is geweest van de ontijdige invoering van het Christendom aldaar. Waar de heer V. K. wijst op de nadeelen die het opdringen van de Fransche taal aan de bewoners van Algerië en van de Engelsche taal aan die van Britsch-Indië heeft gehad en op grond daarvan het verbreiden van het Hollandsch niet in ons politiek belang acht, wordt er de aandacht op gevestigd dat hier geen quaestie is van opdringen, maar van voldoen aan hetgeen vele inlanders vragen. Over het onderwijs aan inlanders in het algemeen is het oordeel van den heer V. K. dat er naar gestreefd moet worden om het voor de massa ter hand te nemen, dat men moet trachten elken inlander eene bepaalde mate van ontwikkeling te geven. Eindelijk brengt hij het denkbeeld van „wandelleeraars" ter sprake. Hier tegenover stelt de schrijver in het licht hoe er verschil bestaat tusschen hetgeen noodig is voor de gewone kinderen uit de dessa en die inlanders, welke op de bestaande gouvernementsscholen een zekere mate van kennis opdoen, die hun te pas komt in den handel, bij landelijke ondernemingen en dergelijke. Anderen zouden weder zeer gebaat zijn door verwezenlijking der denkbeelden van den Regent van Ngawi (zie onze Revue in de Sept.-afl., blz. 1269).

De conclusie, waartoe de heer Hilgers komt, is dat de groote massa bij lange na niet rijp is om wandelleeraars zoo aan te hooren, dat zij er iets aan hebben. Het is op een gegeven oogenblik niet mogelijk het onderwijs, of noem het de opvoeding, van de geheele massa ter hand te nemen, het zal den Europeeschen leeraar, onderwijzer, opvoeder of wat hij moge zijn, ook nooit gelukken directen invloed te krijgen op die groote massa. De Javaan moet den Javaan ontwikkelen en dien weg heeft de regeering tot nu steeds met succes bewandeld. Daarom wil hij slechts een klein deel der bevolking in de gelegenheid stellen zich onder de leiding van Europeesche opvoeders te ontwikkelen en dat deel zal er wel voor zorgen dat de groote massa er iets van mee krijgt, waardoor na vele jaren de behoefte aan onderwijs langzamerhand gevoeld zal worden.

Wat het Hollandsch betreft, wil hij de zoons van priaji's, die er om vragen, gelegenheid geven tot het aanleeren van die taal op goed ingerichte scholen met Europeesche onderwijzers, die land en volk kennen. Van toelating op de Europeesche scholen is hij geen voorstander en dat wel voornamelijk wegens de moeilijkheid dat een groot aantal leerlingen, die het Nederlandsch nog niet kennen, zeer remmend zoude werken op den toch reeds langzamen gang van het onderwijs aldaar. Alleen, wanneer de jonge inlandertjes in de gelegenheid werden gesteld voorbereidend onderwijs te ontvangen, zoude hij ze zonder eenig bezwaar op de Europeesche school toelaten. Ten slotte hoopt de schrijver, die de heer V. K. om zijne beginselen hoog acht, dezen te hebben overtuigd, dat de wijze, waarop hij de opvoeding van den inlander wenscht ter hand te nemen, niet in alle opzichten aan te bevelen is, en dat het noch in strijd

zou zijn met de sociale rechtvaardigheid, noch met de belangen van de inlandsche maatschappij zelf, indien de regeering kon besluiten de inlanders van geboorte in de gelegenheid te stellen Hollandsch te leeren.

* * *

De verkoop van het Banka-tin op Java. De wensch door het *Alg. Handelsblad* blijkens onze vorige revue (bl. 1633) uitgesproken, is in vervulling gekomen, nu de heer P. H. Bicker, in een „Open Brief aan de vereeniging Moederland en Koloniën in zake de verplaatsing der Banka-veilingen naar Indië", het naar zijn inzien juiste standpunt door den Minister ingenomen, om de Banka-veilingen in Nederland te bestendigen, verdedigt en daartoe de verschillende bijlagen, van een door genoemde vereeniging, dd. 26 Aug. 1902 aan den Minister gericht schrijven weerlegt. Deze bijlagen zijn eene nota van den Directeur der Singkep Tinmaatschappij Jhr. J. P. J. van der Does de Bije van 25 Jan. 1902 met een naschrift van 29 Aug., eene nota van den heer A. M. Schlüter, Hoofdagent van de N. I. Handelsbank, over het standpunt der Billiton-Maatschappij in zake de plaats van verkoop van tin en eene memorie in zake veilingen Banka-tin van de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Batavia.

Na hetgeen de Minster van Koloniën in het vorig jaar, naar aanleiding van eene van de zijde der Eerste Kamer gedane vraag, betoogd had, dat de verkoop in Nederland voor de schatkist voordeeliger werd geacht, verscheen in het Avondblad van het *Alg. Handelsblad* van 16 Jan. 1902 een artikel, waarin de juistheid der becijferingen, waarop dat betoog gegrond was, in twijfel werd getrokken en bovendien een nieuw argument ter sprake werd gebracht ten voordeele van den verkoop in Indië, namelijk dat dit laatste zooveel mogelijk zelfstandig moet zijn, zoowel in de voorziening van zijne behoeften, als ten opzichte van zijn geldmiddelen, voor het geval dat in oorlogstijd de gemeenschap met het moederland wordt afgesloten. Het is de taak der Regeering om met het oog daarop mede te werken tot de ontwikkeling van den handel aldaar, door de producten des lands plaatselijk te doen verkoopen. Hoe krachtiger en beter georganiseerd de handel in Indië is, hoe meer hij in oorlogstijd een steun zal zijn voor den Staat. Reeds toen lokte dat artikel een tal van tegenschriften uit, waaronder ook van de hand van den heer Bicker. Het nieuwe argument, zooeven genoemd, werd weinig hoog geschat, want als de gemeenschap eenmaal door oorlog verbroken is, zal men bij de geringe eigen consumptie in het Oosten, wel bijna geen koopers meer vinden.

In zijn thans gepubliceerden open brief treedt het argument betreffende het financiëele nadeel voor den lande bij verandering van stelsel meer op den voorgrond en het is ongetwijfeld veel gewonnen, als dit onomstootelijk is aan te toonen, doch voor een leek op handelsgebied is de bewijsvoering over en weer niet gemakkelijk te volgen. De voorstanders van verandering wijzen op de Billiton-Maatschappij, die haar product op Java verkoopt en daar dus voordeel in ziet. Daar voor de zuivere vergelijking tusschen de voor Banka-tin in Nederland en Billiton-tin op Java bedongen prijzen, van de eerste een zekere som moet worden afgetrokken voor uitvoerrecht en onkosten en bovendien steeds vergelijkingen gemaakt worden tusschen veilingen op verschillende tijdstippen gehouden, is het zeer moeilijk om ter zake tot een juist oordeel te komen. Dit af te trekken bedrag schijnt door den Minister destijds op rond

f 4.30 per picol gesteld te zijn. Hiervan is een deel het op Java geheven uitvoerrecht van *f* 3.50 per 100 K.G. of *f* 2.16 per picol, voorts de vracht naar Europa (volgens den heer Schlüter in 1899: *f* 27½ + *f* 1.— premie per last van 2000 K.G. of *f* 0.88 per picol) en dan nog de commissie der Nederlandsche Handelmaatschappij, de onkosten van opslag en verkoop in Nederland, enz. In 1899 bedroeg de gemiddelde veilingsprijs van het Banka-tin *f* 92.53 per picol, hetgeen verminderd met *f* 4.30, een netto opbrengst geeft van *f* 88.23, terwijl het Billiton-tin *f* 84.52 zoude opgebracht hebben, hetgeen een voordeelig verschil geeft van *f* 3.71, wat echter door de bestrijders niet toegegeven wordt. Dat overigens Billiton-tin op de wereldmarkt steeds *f* 0.50 per 50 K.G. lager dan Banka-tin genoteerd zoude staan, wordt door den heer Bicker bestreden, die zegt dat bijv. in September j.l. het eerste integendeel *f* 2.— hooger genoteerd stond. Gaat men de enorme prijs-fluctuaties van tin in de laatste jaren na, dan is het duidelijk dat over het af te trekken cijfer voor verschil in vracht en onkosten, die voor een deel uitgedrukt zijn in percenten van de waarde, heel wat zonder resultaat te redeneeren valt en de juistheid van het getal *f* 4.30 op grond van allerlei berekeningen in twijfel kan worden getrokken. Een meer algemeen bezwaar van den heer van der Does de Bije dat het ook daarom niet juist kan zijn, wijl de Staat renteverlies lijdt, hetwelk daarbij niet in rekening is gebracht, wordt door den heer Bicker nader besproken en van geen gewicht geacht. Het gouvernement houdt namelijk veilingen op vaste vooruit bepaalde tijden, om de koopers in de gelegenheid te stellen vooraf daarmede rekening te houden Het moet daardoor steeds voorraad houden en er zal dus altijd renteverlies zijn, waar men ook verkoopt. Een andere quaestie, het wegen in Nederland gebruikelijk bij wikken van 5 blokken met geheele kilogrammen is eene usance, die slechts schijnbaar in het nadeel der regeering is, omdat de kooper aldaar in zijn te besteden prijs op het verkrijgen van het overwicht rekent.

Het voornaamste punt is echter de bewering dat de handel te Batavia bij machte zou zijn, het belangrijke quantum der Banka-veilingen op te nemen, omdat de Billiton-Maatschappij met haar jaarlijksche hoeveelheid van 80000 picols nu geen last van gebrek aan concurrentie heeft. Deze maatschappij houdt maandelijks inschrijvingen van ongeveer 9000 blokken, dus in twee maanden 18000 blokken, terwijl de Banka-veilingen om de twee maanden over 73000 blokken loopen, of viermaal zooveel.

De heer Bicker wijst hier op een artikel in het *Hbl.* van 18 Januari jl. van de Heeren Siepman van den Berg & Co., die o.a. het volgende schreven: „De tinmarkt in Nederland is sedert jaren een goed georganiseerde termijnmarkt, niet alleen voor de speculatie, maar ook voor een groot deel voor de consumenten, die zich gaarne het benoodigd quantum voor 3 à 6 maanden verzekeren. Deze organisatie is de vrucht van langdurig overleg van belanghebbenden en is voor den producent de krachtigste steun bij verkoop. Thans bijv. worden reeds verhandeld de Januari-, Maart- en Mei-Banka-veilingen, zoodat wanneer de veiling werkelijk gehouden wordt het grootste gedeelte reeds is geplaatst. Zoodoende passeeren 73.000 blokken, een waarde van 3 à 3½ millioen gulden binnen 40 minuten den hamer van den afslager en wel steeds tot volle marktwaarde van den dag. Waar zulk een organisatie niet bestaat zouden 73000 blokken onherroepelijk den prijs drukken."

Ook de heer Bicker gelooft niet dat Batavia mettertijd, na verloop van vele jaren, een tinmarkt van beteekenis zou kunnen worden. Op zeer weinig na zijn de verbruikers alleen in Europa en als in Nederland de markt verliep, zoude men zich daar eerder tot Londen wenden dan met telegrafische orders naar Batavia. Het artikel tin is niet te vergelijken met koffie, suiker en andere artikelen, die ook op termijn verhandeld worden en wel vooreerst omdat het aantal firma's die het behandelen gering kan zijn en zij als de kleine koopers afgeschrikt worden zich in het nadeel van den verkooper kunnen combineeren en ook omdat de noteeringen à contant in de laatste jaren belangrijk verschillen met die over 2 en 3 maanden. Zoo stond de prijs op 22 September jl. cash *f* 72.—, October *f* 71½, December *f* 69¾ en Februari *f* 68⅝. Koopers te Batavia zullen de 2de en 3de maandelijksche lagere noteeringen als grondslag hunner berekening moeten nemen in verband met zoovele weken, die er mede gemoeid zijn alvorens het tin in Europa aankomt.

Proefnemingen acht de heer Bicker gewaagd, omdat bijv. eene *f* 2.— lagere noteering op eene enkele veiling reeds een ton verlies geeft.

Een verder punt, dat hij releveert en dat ook in het begin van het jaar in de brieven in het *Hbl.* ter sprake kwam, zijn de nadeelige gevolgen die door het verplaatsen der veilingen voor het moederland ontstaan. De veemen en expeditiezaken hebben zich op dit artikel moeten inrichten en vele takken van nijverheid zijn er nauw aan verbonden. Dit denkbeeld werd destijds nader uitgewerkt in een artikel geteekend Dixi in het *Alg. Hbl.* van 21 Januari 1902 waarin: 1°. gewezen wordt op het vervoer van tin naar Nederland. „Ieder, die de cargalijsten in de dagbladen volgt," zegt Dixi, „ziet de enorme quantiteiten tin, die hier door de Nederlandsche Handelmaatschappij worden ontvangen. De vracht dier partijen te moeten derven, zou een groot nadeel zijn; 2°. hoeveel werklieden zijn er niet noodig om die tin-partijen te lossen, te wegen of op te slaan, of voor expeditie per spoor of binnenvaart of Rijnvaart gereed te maken? Schuitenvoerders, veemen, expediteurs, cargadoors, convooiloopers, enz. zijn bij deze importen ten nauwste verbonden. Gaat men de Banka-tin in Indië verkoopen, men kan gerust zijn, dat al deze manipulaties, die het artikel onvermijdelijk met zich voert, zullen wegvallen, want Londen, Triëst, Marseille, Hâvre, New-York zullen er wel bij varen en ons product van Java direct betrekken."

In zijn eerste nota erkent de heer van der Does de Bije de volle waarde van dit argument, doch wenscht dat men eerlijk bekenne dat om die reden, en geen andere, de verplaatsing ongewenscht is en Dixi zegt ergens „wat heeft eene Mogendheid aan het bezit van Koloniën, wanneer door het land niet de voordeelen der producten worden genoten?" Dit wordt in een ander artikel weder heel erg gevonden, doch al ware de hooge waarschijnlijkheid van een eenigszins hoogere opbrengst van dit artikel te Batavia aan te toonen, dan is het nog niet duidelijk waarom tegenover zulk een betrekkelijk gering direct voordeel voor de Indische schatkist, zoovele indirecte voordeelen voor Nederland moeten worden prijsgegeven. Ook bij de pleiters voor verplaatsing van de markt zal het winstbejag van den handel in Indië wel de binnenkant vormen van het op algemeene gronden gevoerde pleidooi betreffende het voor den Staat te behalen voordeel en aan beide zijden is dit streven zeer natuurlijk. Spoedig zal men wel niet tot dezen gewaagden stap besluiten, waar het een

zaak betreft, die over 20 millioen gulden 's jaars loopt, doch de discussie is van nut omdat er gelegenheid door ontstaat om het overdreven idealistisch streven ten opzichte van Indië binnen de perken der practijk terug te brengen. Dat men Indië geeft wat het noodig heeft, en alles wat zweemt naar exploitatie van den inboorling ten behoeve van den Europeaan wil terzijde stellen, is uitstekend, doch men kan ook in deze goede richting overdrijven en waar het een artikel geldt als tin, niet voortgebracht door den zwoegenden Javaan, doch afkomstig van een aan hem geheel vreemde andere bezitting is het begrijpelijk dat, wanneer er over gedacht wordt om alle voor Nederland zelf daaraan verbonden indirecte voordeelen prijs te geven ten einde aan de Indische schatkist eene in elk geval vrij luttele bate te bezorgen, de gewone niet aan koloniale politiek doende Hollander vraagt: waarvoor hebben wij dan toch koloniën?

Onder dagteekening van 31 Oct. jl. heeft Jhr. van der Does de Bije op den open brief geantwoord in een schrijven dat door de vereeniging Moederland en Koloniën in haar orgaan is uitgegeven. De schrijver bepaalt zich tot enkele opmerkingen. Over de bewering dat Billiton-tin op de markt steeds lager geprijst is wil hij niet twisten, doch de heer Bicker zegt zelf in zijn brief op bl. 8: Het spreekt dus van zelf dat de consument voor Banka-tin een beteren prijs geeft dan voor andër tin. Waar Batavia als markt wordt afgekeurd wegens gemis aan „Hinterland" wordt gewezen op Singapore, waar de grootste tinmarkt ter wereld is en jaarlijks 600.000 picols worden verhandeld. Wat de grootte der veilingen betreft van Banka- tegenover Billiton-tin, in later jaren zal de normale jaarlijksche hoeveelheid van het eerste slechts 175.000 picol zijn en dan is de verhouding als 7 : 3 en als dan 7 enorm veel is, kan 3 niet onbelangrijk weinig zijn. De heer de Bije blijft bij zijn gevoelen dat de door hem gegeven cijfers ter wederlegging van die van den Minister, de juiste zijn.

* * *

Veiligheid in de dessa. In het avondblad van 24 Oct. jl. wijst het *Alg. Handelsblad* op een passage in het veel besproken artikel van den heer Schmalhausen (Aug.-afl. bl. 1046) waar deze spreekt over het gemis aan veiligheid van have en goed tengevolge van het onbezoldigd zijn der politie en de onvoldoende bescherming, die daaruit ontstaat. Het blad heeft geen reden om aan de juistheid van de daar gegeven schildering van den tegenwoordigen toestand te twijfelen. En aangezien het voor eene bevolking, om tot eene, zij het nog bescheiden mate van welstand te geraken, wel in de allereerste plaats noodig is, dat hare bezittingen voldoend beschermd worden, zal men moeten toegeven dat hier niets overdreven wordt verlangd.

„Wij hebben", zegt het blad, „meermalen herinnerd aan het antwoord, dat indertijd (1854) de bewoners van de binnenlanden van Bengkoelen gaven toen zij over hunne luiheid en onverschilligheid onderhouden werden: Wat helpt het ons — zoo zeiden zij — dat wij goede huizen bouwen, of dat wij veel moeite en arbeid aan onze tuinen en akkers ten koste leggen? Morgen komen de roovers, en dan is al ons zwoegen te vergeefs geweest.

„Sedert de aangrenzende binnenlanden van Palembang onder gezag zijn gebracht, is daar veel ten goede veranderd. Maar men kan, in het algemeen,

den verlammenden invloed der onveiligheid niet beter schetsen dan met de aangehaalde woorden. Wie zal zich met lust aan de veeteelt wijden wanneer er alle kans is dat slechts de veedieven daarvan voordeel zullen trekken? Wie lust hebben in eenige weelde in zijn woning, als hij bijna zeker weet dat de dingen, op welker bezit hij trotsch wezen zou, hem op een goeden dag worden ontstolen?

„De „zorgeloosheid", die men den Javaan zoo dikwijls verwijt, vindt, dunkt ons, in het besef der algemeene onveiligheid voor een goed deel hare verklaring. Wie niets bezit, voelt zich het meest gerust: hem kan niets ontstolen worden!"

Waar op dit gebied voorziening dringend noodig is, wil het *Hbl.* beginnen met de hervorming van het dessa-bestuur. Het bekende *Gids*-artikel van den heer Hasselman komt hier ter sprake en aan het slot de uitspraak van den regent van Demak (zie revue Oct.-afl. bl. 1423) dat het als een louter toeval beschouwd moet worden, bijaldien er onder de dessahoofden personen worden aangetroffen, die blijken geven de noodige capaciteiten te bezitten om den lande steeds trouw te dienen. Het artikel eindigt met de vraag of eene Regeering verantwoord is als zij een dergelijken toestand laat voortduren.

* * *

Wilde menschen op Celebes. In het Duitsche tijdschrift *Globus* van 10 Juli 1902 moet een uittreksel voorkomen van een brief van de bekende reizigers de gebroeders Sarasin, aan Prof. A. B. Meyer, waarin gesproken wordt over het aantreffen van wilde woudmenschen „To ala" op Celebes, in het gebergte van Lamontjong, welk bericht sedert in de dagbladen is overgenomen. In het *Handelsblad* van 26 Oct. jl. wordt hieromtrent medegedeeld dat het onwaarschijnlijke van dit bericht een belangstellende hier te lande aanleiding gaf om zich met eenige beoefenaren van Taal- en Volkenkunde op dat eiland in betrekking te stellen, waarop thans voorloopige antwoorden zijn ontvangen. Het blijkt dat de heer Alb. C. Kruijt vermoedt, dat de genoemde „To ala" ontstaan zijn uit gevluchte slaven of misdadigers, wat trouwens de Makassaren zelf beweren. Deze menschen zijn dan op dezelfde hoogte blijven staan, of (wat waarschijnlijker is) in een zeer onbeschaafden staat teruggevallen. Alleen een taalonderzoek zal iets zekers aangaande de meerdere of mindere oorspronkelijkheid van deze menschen kunnen uitmaken. Nadere mededeelingen omtrent de zaak zijn toegezegd.

* * *

De Sarasin-expeditie van uit de Palos-baai. Zooals reeds vermeld moet zijn in bovenbedoeld artikeltje in de *Globus*, koesterden de Gebrs. Sarasin het voornemen om een tocht dwars door Celebes te maken, beginnende te Donggola aan de Palos-baai (in straat Makasser benoorden het centrale gedeelte van dat eiland gelegen) en van daaruit in eene zuidelijke richting door te dringen tot aan Palopo, aan het noordelijk einde van de golf van Boni, de hoofdplaats van den Datoe van het rijk Loewoe, dat reeds vroeger ter sprake kwam (zie de revue der Juli-afl. bl. 971). Den 3den Juli waren de Sarasin's van Makasser naar Donggala vertrokken en in het begin van de volgende maand hun reis begonnen, om de geheel onbekende Toradjalanden te door-

kruisen. Volgens de Indische bladen maakten de heeren W. H. Brugman en W. H. Niels, de laatste civiel gezaghebber der Palos-baai, een kapitein der Wadjoreezen te Makasser en de vorst van Towaëlie, waar ook de benoodigde koelies waren aangeworven, den tocht mede.

Daar het binnenland onder suprematie schijnt te staan van den vorst van Sigi, werd dit landschap bezocht en het meer van Lindoe, dat in 1897 door de heeren Adriani en Kruyt was ontdekt. Toen men evenwel naderde tot het landschap Koelawie, een der Toradjalanden, schijnen moeilijkheden ontstaan te zijn met de koelies, waarvan ruim een honderdtal mede waren genomen en werd hun bovendien in dat landschap den doortocht geweigerd, onder voorwendsel dat van hun komst van de zijde van Sigi geen bericht was ontvangen. De koelies, die bevreesd waren gedeeltelijk naar huis gezonden te worden en dan op den terugtocht te worden gemolesteerd door de hun vijandige Bada-Toradja's dreigden eigendunkelijk terug te keeren. Hierdoor en tengevolge van de houding der Koelawiërs waren de reizigers genoodzaakt den terugweg te aanvaarden. In verband met de houding van den vorst van Sigi begaf de gouverneur van Celebes zich persoonlijk naar Donggala, vergezeld van een voldoende troepenmacht. De bedoelde vorst werd gewaarschuwd voor de gevolgen van zijn verzet en den 28ste Augustus vertrokken de reizigers op nieuw van de Palos-baai. Terwijl de militaire expeditie verschillende verkenningstochten deed, o. a. naar een beruchte dieven-kampong Tatanga, op ongeveer 6 K. M. van Palos, werd de tocht der reizigers voorbereid. Deze schijnen toen verder zonder stoornis te zijn voortgegaan, want op 24 September kwam het bericht te Makasser, dat zij te Badagajang in het binnenland van Loewoe waren aangekomen, van waar de tocht naar Palopo geen moeilijkheden meer zou opleveren. Ongeveer gelijktijdig was ook het pantserschip Utrecht met den gouverneur en de mobiele kolonne van het garnizoen uit Palos te Makasser teruggekomen. Blijkens een telegram van 20 October door de *N. R. C.* ontvangen, waren toen de heeren Sarasin via Palopo eveneens daar ter plaatse terug.

Aangaande de verschillende inlandsche staatjes, die doorgetrokken werden, leest men in een brief van den heer Kruyt, van 11 Juni, blijkens de laatste afl. van het *Tijdschr. van het Aardrijksk. Genootschap* (van 19 Sept. jl. bl. 873), dat deze er reeds een zwaar hoofd in had dat hun reis zou gelukken. Hij had vele redenen om aan het welslagen te twijfelen, om te beginnen de geheel veranderde houding tusschen het Gouvernement en Loewoe.

„Nu de plannen", zoo schrijft hij, „om een groot stuk in Midden-Celebes van Loewoe af te nemen, tot rijpheid zijn gekomen, is Loewoe vijandig gezind jegens het Gouvernement. Loewoe was steeds gereed allerlei bezwaren te opperen bij vroegere reizen van de heeren Sarasin; maar nu zal de medewerking wel nihil zijn, zoo zij al niet in tegenwerking overgaat."

De redactie van bedoeld tijdschrift vestigt hierbij de aandacht op een artikel van Dr. N. Adriani in de *Meded. v/h. Ned. Zend. Gen.* van 1901 bl. 153, getiteld. „De invloed van Loewoe op Midden-Celebes". Daaruit blijkt dat de vorsten van Sigi, Paloe en Parigi van ouds door bloedverwantschap met den Datoe van Loewoe waren verbonden, en dat, al is Loewoe een vervallen en verzwakt rijk, zijn invloed nog volkomen voldoende is om alles wat het Gouvernement op Midden-Celebes wil doen, tegen te houden. Dr. Adriani

dringt in dat opstel aan op het plaatsen van een vertegenwoordiger der Regeering te Palopo; thans tracht het Gouvernement buiten Loewoe om, invloed te krijgen op Midden-Celebes van Posso uit, zonder iets te weten van hetgeen er uit Palopo wordt ondernomen om al het beoogde te doen mislukken.

* * *

Onderzoek naar de oorzaken van de mindere welvaart der Inlandsche bevolking op Java. Naar aanleiding van een bericht in de *Locomotief* van 17 Sept. jl. dat te Batavia voor dit onderzoek, ingevolge den wensch van den Minister van Koloniën, eene hoofdcommissie benoemd zoude zijn, deelt de *Javabode* mede, dat door haar bij de bevoegde autoriteiten inlichtingen zijn ingewonnen en dat het blijkt dat de kamerleden Pijnacker Hordijk en Idenburg hadden aangedrongen op het benoemen van gewestelijke commissiën, die het euvel zouden onderzoeken en welke rapporten, door den Gouverneur-Generaal verzameld en van noodige toelichtingen voorzien, vergezeld van de noodige voorstellen van den minister aan de volksvertegenwoordiging zouden worden overgelegd. De Gouverneur-Generaal, ter zake gehoord, betoogde, dat er van het werk van 18 verschillende commissiën, zonder gemeenschappelijken band of instructie, weinig heil was te verwachten en achtte het daarom beter eene centrale commissie te benoemen, die een leidraad voor die gewestelijke commissies zou samenstellen. President en secretaris van de centrale commissie zouden daarvoor op reis gaan om met de verschillende hoofden van gewestelijk bestuur mondeling overleg te plegen. Aangaande het werk zegt het blad:

„Dat deze arbeid een Sisyphus-arbeid zou moeten zijn, zooals de redacteur van de *Locomotief* oordeelt, kan niet gereedelijk worden toegegeven. Het zooveel besproken z g. inquisitoriaal onderzoek naar het pauperisme onder de Europeesche bevolking heeft b.v. zeer treffende uitkomsten opgeleverd; het résumé daarvan is vervat in twee afzonderlijke deelen, de staats-armenzorg en het pauperisme, respectievelijk verdeeld in 5 en 6 hoofdstukken. Het geheel is gedrukt op 's lands drukkerij en reeds naar den minister van koloniën opgezonden. Hetzelfde zal nu geschieden met het onderzoek naar de verminderde welvaart onder de inlandsche bevolking, dat eveneens tot dusver onbekende bijzonderheden aan het licht zal brengen."

* * *

Een studie over de tabakscultuur op Sumatra. In het *Bulletin de la Société d'Etudes Coloniales* van Oct. jl. geeft de heer Octave Collet eene economische en landbouwkundige studie over de tabakscultuur ter Oostkust van Sumatra, welke met eenige aardige afbeeldingen is versierd. De studie is te uitvoerig en bevat te veel zaken, die uit de Indische koloniale literatuur bekend zijn, om er een uitvoerig résumé van te geven, doch wij meenen dat den schijver de lof niet onthouden kan worden van in een kort bestek een duidelijk en logisch beeld te hebben gegeven van het klimaat, de gesteldheid en den vorm van het terrein, waaruit de oorzaken voortspruiten, die deze streek juist zoo uitnemend voor de tabakscultuur geschikt maken, gevolgd door eene geschiedenis en een blik op de werkwijze, die ontleend aan officiëele of andere vertrouwbare bronnen door de deskundigen in hoofdzaak wel als juist

zal worden erkend. Verschillende Hollandsche geschriften worden aangehaald, zooals Dr. A. van Bijlert, Onderzoek van Deli-tabak; een lezing van den oud-resident Kooreman op 8 Jan. 1901 in het Indische Genootschap gehouden; een opstel van den heer F. van den Arend over de „Opkomst der Landbouwondernemingen in Deli" in het *Tijdschr. van het Aardrijksk. Genootschap* van 1877; de verslagen der Delimaatschappij enz. Gewezen wordt op het bericht in de *Geographie Universelle* van Elisée Reclus, Parijs 1880 deel XIV bl. 267, waar men leest: „Des esclaves cultivaient les premières plantations". De schrijver meent dat deze mededeeling ontstaan kan zijn uit de omstandigheid dat de Sultan en de rijksgrooten van Deli in het begin op het voorbeeld der Europeanen ook zelf tabak deden planten en daarvoor pandelingen bezigden, die zich aldus vrij wisten te werken. Waar Reclus er evenwel op doet volgen: „Des klings contribuent à l'accroissement des chiourmes à demi asservies qui cultivent les campagnes de Deli", spreekt de heer Collet terecht van „Une inexactitude à relever".

* * *

Emigratie van Javanen. In de *Locomotief* van 24 Sept. jl. is de heer C. M(oreu) het niet eens met het *Handelsblad* (zie onze revue van Sept. jl. bl. 1283) dat naar aanleiding van een voorstel van de *Preangerbode* het onraadzaam achtte om zulke verhuizingen onder leiding van speciale ambtenaren in de hand te werken. Wel zoude hij er zich mede kunnen vereenigen wanneer het blad zei dat de ligging der nieuw aan te leggen kolonies niet door Europeesche ambtenaren bepaald moest worden, doch dat die aan de keus der emigranten zelf ware over te laten, omdat deze, als inboorling-industriëel veel beter op de hoogte daarvan kan zijn dan de niet-landbouwers. Deze schrijver zoude in de eerste plaats tegemoetkoming van de zijde der regeering wenschen door het toestaan van vervoer per spoor, zoo niet kosteloos, dan tegen verminderd tarief. „Hoe dikwijls", zegt hij, „zie ik, dat geheele huisgezinnen, die een kommervol bestaan hebben, de dessa verlaten om de reis naar Blitar, Kedirie of Djember te voet af te leggen met niet meer dan ƒ 50 op zak. Ga dan eens na, hoeveel er van dat geld nog over zal blijven, als ze na dagen langen marsch en uitgeput van vermoeienis, op de plaats zijn aangekomen. Van hetgeen er overschiet moet de kolonist zich een huisje bouwen, gereedschappen aanschaffen en den mond van vrouw en kroost open houden, van af de ontginning tot dat de oogst is binnen gehaald".

In den eersten tijd is de toestand niet benijdenswaardig en het gezin armer dan het voorheen was, waarom bijstand van de regeering dan dringend noodig wordt. Omdat de armoede, die in vele streken heerscht verhuizing op groote schaal wenschelijk maakt en om de nieuwe dessa's spoedig tot ontwikkeling te brengen, wil deze schrijver „aanmoediging" van de boven de menschen staande hoofden, doch de Europeesche ambtenaren achter het scherm doen blijven, daar hij anders vreest dat de toekomstige kolonisten de zaak niet zullen vertrouwen. Voorts meent hij dat thans de inlandsche ambtenaren verhuizing tegenwerken, omdat zij weten dat de boven hen gestelde machten die ongaarne zien, wijl die wellicht zou kunnen worden toegeschreven aan herhaaldelijk misgewas door onvoldoende contrôle. Als de schrijver in het *Handelsblad*, die het verleenen van onderstand aan emigranten ontraadt den

toestand in een pas ontgonnen streek zelf maar eens gezien had, zoude hij vermoedelijk in deze wel van een ander gevoelen zijn.

Het komt ons voor dat de beruchte „aanmoediging" ook in deze materie niet meer gewenscht moet worden en dat het ruim voldoende is als de tegenwerking van wat wij dikwijls als „volksverloop" hoorden betitelen, ophoudt. Ook voor een onderstand voelen wij wel wat op de degelijke gronden, die de schrijver aanvoert.

Dat de regeering de zaak der emigratie, althans naar de Buitenbezittingen ter harte neemt, blijkt uit het dezer dagen ontvangen bericht dat de Assistent-resident, H. G. Heyting, de opdracht heeft ontvangen het vraagstuk grondig te bestudeeren en zoowel over eene kolonisatie aldaar als over koeliewerving ten behoeve van de particuliere nijverheid aldaar van advies te dienen. Deze poging werd o. a. in de *Nieuwe Courant* van 3 Nov. jl. besproken en toegejuicht.

* * *

Voor den hulpbehoevenden inlander is het opschrift waaronder het *Alg. Handelsblad* van 22 October met verwijzing naar het nummer van 5 Sept. jl. (zie onze October-revue bl. 1417) de aandacht vestigt op het sub-comité, dat zich thans te onzent gevormd heeft. In eene circulaire, gedagteekend 's Gravenhage 16 October 1902, wordt aan allen, die belang stellen in het lot der inlandsche bevolking van Nederl.-Indië en die kennis hebben genomen van de ellende, met welke de minst bevoorrechte volksklassen in de residentie Semarang een zoo zwaren strijd had te voeren, gewezen op de plicht die te vervullen is, ten eerste door het verleenen, dadelijk en voor eens van onderstand aan de slachtoffers van het gebrek; ten tweede door inrichtingen van blijvenden aard in het leven te roepen, waardoor ook in de toekomst de zieken en noodlijdenden hulp en steun kunnen vinden. Terwijl in den eerstbedoelden geest in Nederland, dank zij het streven van Oost en West, reeds veel gedaan is, heeft het Semarangsch comité, dat maatregelen als de in tweede plaats bedoelde, op het oog heeft, een beroep gedaan op de onderteekenaars, die zich vereenigd hebben om ook in Nederland tot sympathie en steun voor dat plan op te wekken. Daarmede is gewacht tot de zekerheid verkregen was dat het beroep op Indië's ingezetenen niet te vergeefsch werd gedaan. Die zekerheid heeft men thans. Volgens de laatste mail was daar einde Augustus *f* 9000 voor het beoogde doel bijeen gebracht, van de door Oost en West, meerendeels in Nederland verzamelde gelden was *f* 4000 afgestaan en de heer P. W. Jansen had in Amsterdam voor hetzelfde doel de kapitale som van *f* 12000 ontvangen, zoodat het Comité einde Augustus over *f* 25000 beschikte en gerechtigd meende te zijn met voorbereidende maatregelen een aanvang te maken, in het vertrouwen dat de nog ontbrekende gelden zouden worden gevonden. Het Nederlandsch sub-comité beschikt reeds over *f* 2250 en hoopt dat dit bescheiden bedrag spoedig ettelijke malen verdubbeld moge worden. Onderteekenaars zijn de heeren Mr. C. Th. van Deventer, J. Th. Gerlings, Fred. van Heel, R. Huyghen de Raat, Dr. H. J. Kessler en J. A. van der Loeff, alsmede hunne respectieve echtgenooten.

* * *

Inlandsche oogartsen. Blijkbaar met instemming is door verschillende bladen het besluit uit de Javasche Courant van 23 Sept. jl. overgenomen, waarin

bepaald wordt dat onder het toezicht van den chef over den geneeskundigen dienst bij wijze van tijdelijken maatregel een proef zal genomen worden met de opleiding van inlandsche oogheelkundigen (doekoen mata) om onder de inlandsche bevolking werkzaam te zijn tot bestrijding van eenvoudige, uitwendige oogziekten.

* * *

Mr. Tendeloo over de opleiding van Indische ambtenaren. Door den heer Mr. Dr. H. J. E. Tendeloo, Assistent Resident op Sumatra's Oostkust, wordt deze zaak opnieuw ter sprake gebracht in de *Vragen des Tijds* van October in een artikel, dat zeker niet van al te zachte oordeelvellingen beschuldigd kan worden. Met verwijzing naar hetgeen omtrent de gemeente-instelling van Delft gezegd is in de M. v. T. op het wetsontwerp van Min. Cremer, luidt het: „Zoo kwam die befaamde inrichting tot africhting een roemloozen dood te sterven, in treffende harmonie met haar roemloos in boerenbedrog voortgesleept bestaan". Na bespreking van de verschillende voor de toekomst geopperde voorstellen en de vele verkondigde tegenstrijdige meeningen, acht hij het gelukkig dat ten slotte omtrent sommige hoofdvoorwaarden de zoo vurig gewenschte regeling eenstemmigheid is verkregen.

Men heeft erkend dat het gehalte der tegenwoordige ambtenaren onvoldoende is, niet voor het hoogst onbeduidende werk in de lagere rangen maar als men te rade gaat met wat in de hoogere wordt gevergd. Voorts wijst de schrijver er op dat al mogen de eischen, die men stelde, jaren geleden voldoende zijn geweest, men bij de opleiding niet voorbij mag zien dat stilstand achteruitgang is. De sluiting van Afd. B. te Batavia wordt wel niet algemeen, doch volgens het meest heerschende gevoelen beschouwd als de eerste noodzakelijke voorwaarde om te komen tot eene verbetering van het gehalte der Europeesche bestuursambtenaren. De heer Tendeloo gaat in deze verder dan de schrijvers die hij ter zake citeert (zie *Ind. Gids* 1897 bl. 246 e. v.) en noemt „die inlandsche omgeving kortweg verderfelijk, in elk opzicht. De tropische zon stooft den Aziër kunstmatig gaar, wat een praematuure uitdroging ten gevolge heeft, in dien zin dat alle frischheid van denken en van levensopvatting, elk spoor van belangstelling in iets meer dan het alledaagsche, zoo die ooit bestaan hebben, verdwenen zijn op een leeftijd, waarop men in Europa pas begint te genieten van het jonge leven. Daarbij komt dat de onafgebroken omgang met inlanders en dergelijken het juist leeren gebruiken van onze taal zeer moeilijk, voor velen zelfs onmogelijk maakt, dus ook het behoorlijk hierin denken", (bl. 25). Vervolgens verstoort hij de illusie dat deze soort van ambtenaren, althans de inlandsche talen correct spreken en waar zij zich feitelijk in geen enkele taal naar behooren kunnen uitdrukken wijt hij zulks aan het gebruik van dat „tuchteloos, zich om geen enkelen grammaticalen regel bekreunende jargon", het algemeen gebezigde zoogenaamde Laag-Maleisch.

Aan de eenstemmigheid, die verkregen is omtrent het tijdstip, waarop de jongelui voor den Indischen dienst behooren te worden aangenomen, wil hij niet raken, hoewel hij zich zeer goed eene Indische studie zou kunnen voorstellen, die voor den student tastbare voordeelen verzekert, ook zonder dat men er in slaagt te worden opgenomen in het corps der bestuursambtenaren. De hoofdzaak is dat men zich eene onklare voorstelling maakt van den

werkkring van den bestuursambtenaar. Zeker moet hij zich niet beschouwen als een „pionier der beschaving". Gewraakt worden de opvattingen van den heer Gallois (zie *Ind. Gids* 1899 II bl. 1102) en van den heer Potter (*Ind. Gids* 1900 II bl. 1117.) Integendeel „Geen onfeilbaarder middel tot verstoring der orde onder eene rustige inlandsche bevolking dan een ambtenaar met zulke begrippen in hun midden te plaatsen".

Wanneer men zich op het rechte standpunt wil plaatsen ter beschouwing van de taak van den bestuursambtenaar, dan is volgens den schrijver een eerste vereischte „de afschudding van die ijdelheid, welke den westerling er toe brengt om heel gemoedelijk, zijne beschavingstoestanden, zijne ethica en zijne godsdienstige voorstellingen te beschouwen als het hoogste wat op dit stuk voor den sterveling is weggelegd en het opdringen van die weldaden aan anderen een dure plicht. — En slechts weinigen is zooveel ootmoed beschoren, dat zij in staat zijn aan dit vereischte te voldoen", (bl. 29). Vandaar dat hij te velde trekt tegen de noodzakelijkheid van landbouwkennis en andere speciale kundigheden, waarvoor naast den ambtenaar meer en meer speciale deskundigen moeten worden aangesteld, en het zonderling verschijnsel dat men juist aan den bestuursambtenaar zoo dikwijls gebrek aan algemeene ontwikkeling verwijt Hier schuilt eene begripsverwarring. Waarin hij tekort schiet is juist in vakkennis en dat wel met betrekking tot de voor hem onontbeerlijke Indologische studie. Wat daarvoor thans doorgaat werd te Delft nog wel tot het Hoogere Onderwijs gerekend, doch hij acht dit „boerenbedrog".

De zeer gebrekkige kennis der inlandsche talen is de hoofdfout en de wetgever is hieraan schuld, die voor het examen veel te lage eischen stelde. Ook de kennis van den Islam kan niet grondig zijn zonder eenig Arabisch. Wat thans van wetskennis wordt gegeven, vindt eveneens weinig instemming. Het voorname doel moet zijn den ambtenaar op te leiden tot zijn taak, die slechts is om te besturen, en hem de kennis bij te brengen van het land en het volk dat bestuurd wordt. In een geheim gehouden schrijven van den Gouverneur-Generaal wordt blijkens een mededeeling van den heer Savornin Lohman in de Kamer ten rechte gezegd: „Wij moeten hebben mannen van karakter, initiatief en ontwikkeling", (*Ind. Gids* 1901 bl. 771).

Waar de studie bij gemakkelijke eischen doch grooten toevloed van candidaten ontaardt in een wedloop, die verderfelijk is, wil de schrijver de eischen verhoogen en brengt hij op bl. 49 hulde aan de helderheid van denkbeelden en de juistheid van het oordeel van den Minister Cremer, waarvan zijn ontwerp blijk gaf, doch betreurt het dat hij niet meer deskundige was op het gebied der indologische studiën, waardoor zijn stelsel zich ten slotte niet boven het bestaande verhief.

Bij eene nieuwe regeling moet in het oog worden gehouden dat de bestuurstaak de hoofdzaak is. Kende men een onderscheid tusschen bestuursambtenaren voor Europeanen en voor Inlanders, dan zouden goed afgestudeerde juristen voor de eersten gekozen kunnen worden. Nu moet de ambtenaar, die beiden bestuurt, ook goed Indisch philoloog zijn en hij komt hierbij terug op het denkbeeld, nedergelegd in zijne in de *Indische Gids* van 1893 gepubliceerde studie, dat het voldoende is als de aanstaande ambtenaar juridisch en philologisch degelijk onderlegd is (t. a. p. bl. 2081). Dat het gewijzigde wetsontwerp betreffende de opleiding der aanstaande Indische ambtenaren is inge-

trokken, mag zeker gelukkig worden geacht, doch thans wordt met betrekking tot een volgend voorstel ten slotte de vraag gedaan: „Moet dan ten derden male blijken welk een diepe afgrond er gaapt tusschen onze lust om te poseeren als groote koloniale mogendheid en ons vermogen om op dragelijke wijze ons de werkkracht van de bloem der natie te verzekeren voor den gewichtigsten tak van dienst in Indië? Moet de bedenkelijke wanverhouding tusschen ons willen en ons kunnen misschien nog duidelijker worden?"

Wel mag men hopen dat de beslissing in deze aangelegenheid geen aanleiding zal geven tot het bevestigend beantwoorden van die vragen. Veel van hetgeen de heer Tendeloo zegt verdient ernstig overweging. De krasse vorm, waarin hij zijn denkbeelden uit, is wel geschikt om menschen, in wier gedachtengang de sleur heeft postgevat, wakker te maken, doch dat er ooit eene meerderheid zal gevonden worden, die eene wijsgeerige opvatting huldigt, waarbij de westerling gaat twijfelen aan de onfeilbaarheid van eigen inzichten, is moeilijk aan te nemen. Alleen eenzijdigheid kan actief optreden en in de practijk zal men wel niet verder kunnen gaan dan wenschen dat de onvermijdelijke en onbewuste pressie, die altijd in die richting zal uitgeoefend worden, niet overga in korte en harde schokken, waardoor vonken en brand ontstaan.

* * *

Rechtszekerheid der Inlanders. In een ingezonden stuk in *het Vaderland* van 18 Oct. jl. dringt Rasjid er op aan, dat bij de behandeling van de Indische begrooting nog eens ter sprake zal worden gebracht de behandeling van strafzaken in revisie door de raden van justitie. Waar in een populair artikeltje in een Indisch blad als volksovertuiging wordt vermeld, dat de rechtszekerheid van den inlander door deze nieuwe regeling principiëel verloren is, wordt een der hechtste grondslagen van ons koloniaal bestuur ondermijnd en zal er moeten worden aangedrongen op de overlegging eener statistiek van het aantal strafzaken tegen inlanders, waarvan eene nieuwe behandeling in revisie door de raden van justitie tot dusver sedert de uitvoering der organisatie heeft plaats gehad.

* * *

Katoen-cultuur in onze koloniën. In de verschillende dagbladen is de aandacht gevestigd op een schrijven van Dr. A. Borgman, directeur der Nederlandsche school voor nijverheid en handel te Enschedé, gericht aan den Minister van koloniën betreffende een monster katoen, door hem in Maart 1901 ontvangen van den kapitein-intendant T. Gerdes Oosterbeek, dat afkomstig is van eene op Borneo wildgroeiend voorkomende soort boom en die tot de beste behoort die er is. Naar aanleiding daarvan werd een onderzoek ingesteld door den hoofdinspecteur van het Boschwezen. Diens rapport en de overige ter zake gewisselde stukken vindt men o. a. in *Het Vaderland* van 19/20 Oct., terwijl een verkort overzicht uit het *Handelsblad* is opgenomen in *De Indische Mercuur* van 28 Oct. j.l. Er is thans van de bedoelde katoen eene kleine aanplant in 's lands Plantentuin te Buitenzorg gemaakt en het zal nog we llang duren, alvorens ter zake een advies kan worden gegeven. In *De Indische Mercuur* van 4 Nov. j.l. wordt er evenwel op gewezen dat blijkens de *Encycl. van Ned. Ind.* Dr. v. Romburgh in 1892 Buitenzorg voor de katoen-cultuur niet geschikt achtte, zoodat er niet veel hoop bestaat dat dit advies gunstig zal zijn.

„Verschillende redenen deden den heer Borgman besluiten", zoo leest men in de *Nieuwe Courant* van 17 Oct. j l., „hierover in wijderen kring iets mede te deelen, in de hoop, dat daardoor het „particulier initiatief" opgewekt worde om zich, wellicht voorgelicht en gesteund door onze regeering, met kracht op de katoen-cultuur in ons Oost- en West-Indië toe te leggen.

Indien men weet, hoe afhankelijk Europa ten opzichte van de katoen van Amerika is, kan men zich voorstellen, dat Europeesche landen van beteekenis op dit gebied, zich inspannen meer onafhankelijk daarvan te worden. Met de volgende voorbeelden toont dr. Borgman dit aan:

„In de *Liverpool Daily Post* van 24 September j.l. lezen we, dat in de Kamer van Koophandel te Liverpool een brief van den gouverneur van Sierra Leone, Sir C. King-Harman, werd voorgelezen, waarin gewezen wordt op het groote belang van katoen-cultuur in West-Afrika. Hij was daarvan in Juli j.l. op een conferentie in Liverpool zoo overtuigd geworden, dat hij de *Colonial Secretary* te Freetown op de belangrijkheid van deze cultuur had gewezen en zich voornam zijn bijzondere aandacht daaraan te wijden, indien hij in Sierra Leone was teruggekeerd.

„In de *Manchester Guardian* van 30 September j.l. wordt bericht, dat door bemiddeling van de Kamer van Koophandel te Oldham reeds voor twee maanden een associatie is gevormd, om de katoen-cultuur in het Britsche rijk te vermeerderen.

„Zoowel een algemeene, als een uitvoerende commissie zijn benoemd en een waarborgfonds van *f* 600,000 werd toegezegd, om menschen die studie hebben gemaakt van de katoen-cultuur, over de geheele wereld te zenden, om de beste methodes te bestudeeren en hen daarna te machtigen, land te koopen, om daarop proefcultures aan te leggen.

„Ook wil men in alle bezittingen van 't Britsche rijk aan de inboorlingen katoenzaad uitdeelen, aan hen onderwijs geven in 't aanleggen en behandelen der katoen-cultures en wenscht men hier en daar stations op te richten tot aankoop en verkoop van katoen. Alle katoenfabrikanten, zoowel de spinners als de wevers steunen deze associatie, zoodat het mij toeschijnt, dat ook in 't vervolg deze proefnemingen niet uit gebrek aan geld, zouden moeten gestaakt worden. Terwijl men weet, dat door irrigatiewerken in Egypte de katoen-cultuur is te verbeteren, en men daarmee reeds begonnen is in Beneden-Egypte, meent men, dat in Soedan $7^1/_2$ millioen hectaren geschikt zijn voor katoen-aanplantingen, d. i. een oppervlakte grooter dan 2 maal ons land.

„In de *Daily Mail* van 3 October j.l. lezen we, dat keizer Wilhelm voor een paar jaar 5 Amerikanen, die zeer goed van de „praktijk" der katoenplantages op de hoogte waren, uitzond, om in Zuidwest-Afrika onderzoekingen te doen aangaande de katoen-cultuur, en de bevolking onderricht te geven in de cultuur. Deze proefnemingen hebben aanvankelijk reeds veel succes, zoodat de Duitsche regeering nog 3 meer wetenschappelijk gevormde personen heeft belast met de verdere leiding dier onderzoekingen, en het plan heeft opgevat, op groote schaal met de katoen-cultuur te beginnen in Duitsch-Afrika".

* * *

Beschikbaar aantal Indische ambtenaren. In haar avondblad van 18 October jl. berekent de *Nieuwe Courant* naar aanleiding van de jongste benoemingen

tot aspirant-controleur dat van de 27 jongelui die in 1900 in Nederland in hun examen slaagden thans wel niet veel meer ongeplaatst zullen zijn. In 1901 en 1902 slaagden, er nog elf. Voegt men daarbij de enkelen, die te Batavia hun diploma kregen, dan komt men vermoedelijk op een cijfer van 20 à 25, die nog beschikbaar zijn. Berichten uit Indië doen verwachten dat ongeveer in het midden van 1903 het verschot geheel is opgeraakt. „Vanwaar", vraagt het blad, „zal het gouvernement dan aan ambtenaren komen? Zal Batavia nog een voldoend aantal leveren? Of Leiden?

„Naar verluidt, studeeren daar, in de Sleutelstad, thans een goede dertig jongelui voor O.-I.-ambtenaar. Laten wij eens stellen, dat het getal klimt tot 40. Maar hoogstwaarschijnlijk zullen deze studenten pas in 1904 groot-ambtenaars-examen kunnen doen; met misschien een enkele uitzondering, zullen zij dus pas eind 1904 of begin 1905 beschikbaar zijn. Bestaat er nu geen reden tot ongerustheid, dat er een incompleet komt in 1904, misschien nog in 1903?"

Eene bespreking van deze gewichtige aangelegenheid bij de behandeling der Indische begr oting is te verwachten, daar in het Voorloopig Verslag o a. gevraagd is naar de voornemens van den minister ten aanzien van de regeling der veelbesproken opleiding.

* * *

Liberaal of Conservatief op koloniaal gebied. Naar aanleiding van eene bewering in het *Sociaal Weekblad* dat het algemeen bekend is dat de liberalen even goed als de conservatieven zoolang mogelijk aan het batig slot hebben vastgehouden, meent het *Handelsblad* van 20 Oct. dat het daardoor toont zeer slecht op de hoogte te zijn van de koloniale geschiedenis der laatste 40 jaren. De liberalen, die jaren lang gestreden hebben tegen het „batig slot", waren 30 à 40 jaar geleden niet gekant tegen eene „vaste bijdrage", dat heel wat anders is en — toen men nog meende dat de koloniën zoo rijk, het moederland zoo arm was — wel te verdedigen. „De liberalen van thans strijden tegen *elke* bijdrage aan de geldmiddelen van het moederland", zegt het blad, „wenschen definitieve scheiding van de finantiën, en afrekening over het verledene op rechtvaardigen grondslag.

„En men doet der waarheid allerminst geweld aan, wanneer men zegt: de liberale partij heeft steeds, naar de begrippen van den tijd, de belangen van Indië trachten te bevorderen".

* * *

Poliklinieken voor Inlanders. Het in de vorige revue (blz. 1631) besproken artikel van Dr. Deye is niet zonder tegenspraak gebleven en een raadsman van de *Java-bode* is het in principe volstrekt niet met hem eens. Deze beschouwt de poliklinieken als den eersten stap om den inlander behoorlijke geneeskundige behandeling te geven. Als bewijs dat er van geen pressie sprake behoeft te zijn, haalt hij de polikliniek van de dokter-djawaschool te Batavia aan, waar een groot aantal patienten geregeld hulp komt vragen. Dat er wel eens geneesmiddelen verknoeid worden, zal uitzondering blijven en mag niet als argument gelden. Alleen wordt toegegeven dat de civiel-geneesheeren voor de van hen te vorderen buitengewone inspanning behoorlijk gehonoreerd moeten worden. Het blad meent den geraadpleegden deskundige de illusie te moeten ontnemen, dat er geen pressie op de bevolking

wordt uitgeoefend. Dit was op Midden-Java wel het geval, behalve voor operatiën. „Lijders aan besmettelijke oogziekten b.v. die schadelijken invloed uitoefenden op de met hen samenwonenden, werden van bestuurswege naar die poliklinieken gezonden en langzamerhand raakte de instelling zóó populair, vooral indien een humaan geneesheer aan het hoofd stond, dat de pressie aanmerkelijk kan worden verzacht, ja dat zelfs vele lijders verzochten om opname in de militaire ziekengestichten."

* * *

De vermindering van de opiumwinsten. In het *Handelsblad* van 21 Oct. jl. wordt de vraag behandeld of de geraamde mindere opbrengst van het opiummiddel het gevolg is van minder gebruik of van grooter smokkelhandel. Voor zoover het blad kon nagaan was er geen enkele aanwijzing voor toenemenden smokkelhandel en nam onder de werking der regie, die het opiumschuiven niet meer aanmoedigt, het verbruik langzaam af; maar den vrij belangrijken achteruitgang in het loopende jaar schrijft het toe aan de economische crisis, die op Java heerscht. De motieven, waarop deze meening berust worden in het artikel nader toegelicht.

* * *

De *onderwijsplannen voor Indië* besprekende, constateert het *Alg. Handelsblad* van 24 Oct. met veel genoegen, dat de regeering bij de Indische begrooting voor het volgende jaar, ruimschoots aandacht heeft gewijd aan de uitbreiding van, zooveel mogelijk, practisch onderwijs. Na opsomming van een en ander, zegt het ten slotte:

„Men kan de opmerking maken, dat in de nieuwe begrooting wèl een paar ton meer voor het onderwijs aan Europeanen — zij het dan grootendeels voor de minder bedeelden onder hen — wordt aangevraagd, maar het inlandsch onderwijs in s t a t u q u o blijft; maar de bedenking weegt niet zwaar, zoodra men erkent, dat de voorgestelde nieuwe uitgaven n o o d z a k e l i j k zijn en, gelijk uit het bovenstaande blijkt, de belangen van het inlandsch onderwijs geenszins uit het oog zijn verloren, al zijn de daaromtrent gemaakte plannen op dit oogenblik nog niet rijp voor beslissing.

Wij meenen daarom, dat der regeering hieromtrent geen verwijt kan treffen. Heeft de ondervinding in vroegere jaren in zake het inlandsch onderwijs niet geleerd dat men, door te hard van stal te loopen, het doel voorbijstreeft, geld verspilt en de ontwikkeling der inlandsche jeugd niet bevordert?

En onopgemerkt mag niet blijven, dat de Landbouwschool te Buitenzorg, welke medio 1903 zal worden geopend, ook der inlandsche bevolking ten goede komt."

* * *

Java en de surtaxe op suiker. Nu de goedkeuring der sulkerconventie (zie onze April-afl. blz. 575 en Mei-afl. blz. 733) in de Staten-Generaal aan de orde is gekomen, doen de beetwortelsuikerfabrikanten in ons land alle moeite om de invoering te verkrijgen van den hoogsten geoorloofden surtaxe (blz. 577) ten einde hun product tegen vreemde concurrentie te beschermen. Het *Vaderland* van 11 Oct. vreesde reeds dat het Ministerie aan dit verzoek het

oor zou leenen en verwees daarbij naar het artikel van Prof. d'Aulnis de Bourouill in de *Economist* van Juli-Aug. jl. Aangetoond wordt, dat er geen reden bestaat waarom ons land de buitenlandsche suikers door plaatselijke duurte bijzonder tot zich zal trekken. Integendeel is hier eer meer dan minder overproductie, vergeleken met elders. Onze doorvoerhandel en onze raffinaderijen zouden door het heffen van invoerrechten zeker benadeeld worden. Het doel der vraag om deze in te voeren, is blijkbaar om daardoor alle buitenlandsche suikers voor goed te weren. Op die wijze wordt er echter niets geïnd en verliest het argument van versterking van 's lands middelen zijn kracht. Erger nog is het, dat op die wijze aan onze Indische suiker tevens de gelegenheid benomen wordt om zich een plaats op de Nederlandsche markt te herwinnen. Dit heeft eenige tegenrequesten in het leven geroepen. In de eerste plaats een van 43 te 's Gravenhage wonende belanghebbenden, waarin wordt gewezen op de benadeeling die adressanten en meerderen met hen van een surtaxe zullen ondervinden, op het geheel verloopen van de bewuste markt van Javasuiker en op de hoop, die gekoesterd werd „dat de Brusselsche conventie nu eindelijk paal en perk zoude stellen aan de door niets dan eigenbelang gemotiveerde bevoorrechting" van de Nederlandsche suikerfabrikanten, die groote dividenden genoten, terwijl midden in den tijd, dat volgens hen hun nood zeer hoog gestegen was, nog twee zeer groote suikerfabrieken te Vierverlaten en te Sas van Gent werden opgericht. Toegegeven wordt, dat dit jaar voor de Nederlandsche suikerindustrie nadeelig is geweest, doch het was zeker niet minder nadeelig voor de Java-industrie en één nadeelig jaar mag geen motief wezen voor een maatregel als de surtaxe, die van blijvenden aard is. De adressanten, planters en geen kooplieden zijnde, kunnen niet beoordeelen of zij, bijaldien geen surtaxe geheven wordt, met hunne suikers op de Nederlandsche markt zullen kunnen concurreeren, doch zij wenschen zich de gelegenheid niet afgesneden te zien om zulks te beproeven. Ten slotte vragen zij noch om geld, noch om bescherming, doch alleen om niet door wettelijke bepalingen kunstmatig van de open markt te worden geweerd en zoo bij H.M's andere onderdanen te worden achtergesteld.

Ook uit Rotterdam is door eenige handelshuizen een adres van gelijke strekking verzonden. In de *N. R. Ct.* van 22 en 23 October jl. zijn beide stukken in extenso opgenomen.

* * *

Het financieele bemiddelingsvoorstel van Mr. C. Th. van Deventer in de *Gids* van Nov. jl. is, door de plaats waar het voorkomt en den vorm, waarin het gekleed wordt, wel geschikt de algemeene aandacht te trekken en mag daarom in deze revue zeker niet onbesproken blijven. „De berichten", heet het, „in den loop der laatste jaren bij herhaling uit Indië vernomen omtrent „ellende en nijpenden nood onder de inlandsche bevolking van Midden-Java, „hebben eindelijk ook in Nederland de overtuiging doen rijzen, dat krachtige „maatregelen tot herstel der zieke kolonie moeten worden genomen, wil men „niet zien gebeuren dat de patiënt van kwaad tot erger vervalt". In dit uitgangspunt vindt de schrijver gereede aanleiding om te komen op zijn bekend thema, dat voor alle gewenschte maatregelen geld ontbreekt. „Geld!" zegt

hij, „ziehier de onmisbare olie, waarmede de Indische machine moet worden „gesmeerd vóór zij over het doode punt kan heenkomen". Hij resumeert nog eens zijne „eereschuld-theorie" als volgt en zegt, dat Nederland bij de volledige aanvaarding daarvan de Indische rekening heeft „goed te schrijven „met een bedrag van 200 millioen gulden, wegens van 1 Jan. 1867 tot 31 Dec. „1902 van de kolonie genoten gelden. Daarentegen zou die rekening belast „blijven met 100 millioen gulden wegens de in 1883 en 1898 aan de Indische „kas verstrekte voorschotten. Indië zou dus op 1 Januari 1903 de beschik- „king hebben over een kapitaal van 100 millioen gulden. Doch tevens zou, „van dien datum af, Indië ontheven zijn van de verplichtingen om over de „aan de koloniale kas verstrekte voorschotten rente te betalen en voor de „geleidelijke aflossing dier voorschotten, die feitelijk geen voorschotten maar „betalingen op rekening van schuld waren, zorg te dragen. De Indische „begrooting zou derhalve verlicht worden met 4 millioen gulden 's jaars, 4 „millioen, die van stonde aan in het belang der inlandsche bevolking konden „worden aangewend".

Op die wijze blijkt, hoe de heer Van Deventer aan geld denkt te komen en als voorstander van Indische belangen kunnen wij die redeneering niet anders dan met ingenomenheid begroeten, al denkt men er onwillekeurig bij dat hier van het volk als geheel eene onbaatzuchtigheid gevorderd wordt, die bij elk individu hoogst zeldzaam is, al zal een belastingschuldige van het tegenwoordig geslacht, die aldus wordt opgevorderd om baten terug te betalen, door zijn vader of grootvader in ontvangst genomen, misschien zeggen: het is gemakkelijk riemen snijden van een andermans leder. Doch als leek op het gebied van den Nederlandschen volksgeest, wenschen wij hier niet verder op in te gaan en alleen te zien wat er met het verkregen geld gedaan zal worden.

Reeds in hare beschouwing over de Indische begrooting voor 1903 in de nummers van 31 Oct. en 1 Nov. jl. komt de *Nieuwe Courant* op tegen de stelling van den heer Van Kol dat het financiëele vraagstuk ten slotte de geheele koloniale politiek beheerscht en de volgende woorden uit dat artikel zijn, ook in verband met hetgeen de heer Van Deventer betoogt, wel de aandacht waard. „Neen!" zegt dit blad, „de financiëele vraag beheerscht *niet* de geheele koloniale staatkunde. Gesteld al, dat wij ten opzichte onzer koloniën niet in geldelijke moeilijkheden waren, gesteld dat ruime sommen daarvoor aan Nederland ter beschikking stonden, dan nog zouden vragen van koloniaal regeerbeleid aan den dag komen, dan nog zouden de twistpunten rijzen. Alle partijen zijn het tegenwoordig eens omtrent de groote lijnen; het belang van den inlander moet vooraan staan; geen baatzuchtige moederlandsche politiek mag worden gevolgd. Maar nu komen de vragen van uitvoering; en denkt wezenlijk wel iemand in gemoede, dat die vragen zonder strijd zullen worden opgelost? De groote politieke oorlog op dit gebied moge volstreden zijn, de guerrilla zal telkens weder uitbreken, telkens en op allerlei plaatsen."

En iets verder: „Geld is noodig, zonder twijfel; maar ook is noodig een juist inzicht in het besteden van het geld." In verband daarmede is het van belang na te gaan in hoeverre Mr. van Deventer dit juiste inzicht bezit. Van het jaarlijks vrijkomend bedrag van 4 millioen wil hij er anderhalf be-

steden voor eene grondige reorganisatie van het onderwijs voor Inlanders, met dien verstande, dat daarbij zoowel het hooger vak- als het lager ambachtsonderwijs mede tot hun recht komen en wel blijkens een noot in veel sterker mate voor Java dan voor de buitenbezittingen; op grond van de inleiding van het artikel, zoude men haast vragen of nu ook op Java weder aan *Midden*-Java de voorkeur zou worden gegeven. Het overige van het bedrag wil de schrijver doen strekken tot afschaffing van alle heerendiensten. Dit schijnt uitstekend, doch nu de extra inkomst zoo spoedig aan twee desiderata wordt opgemaakt, is toch de vraag gewettigd, waarom juist deze en niet in de eerste plaats de reorganisatie van het politiewezen, de bezoldiging van dessahoofden en andere maatregelen, die den inlander kunnen helpen om in de eerste plaats te bewaren hetgeen hij heeft en verdient, voor en aleer hij door dat onderwijs in de gelegenheid wordt gesteld nog meer te verdienen door zich op vakstudie toe te leggen, waar landbouw tot dusver toch zijn hoofdvak is. Erger wordt het, wanneer de geachte schrijver gaat disponeeren over het kapitaal van honderd millioen en dit aan openbare werken gaat besteden. Waar hij in gloedvolle bewoordingen spreekt over Demak en Grobogan, over de Bengawan-djerostreek, waar volgens hem niet langer mag worden gedraald met de verlegging der Solorivier, de overtuiging van op één na alle deskundigen, daar zal het voor dien eenen wel onbegonnen werk zijn om hem van die stokpaardjes af te brengen. Doch bij de besteding van de 100 millioen treedt in de eerste plaats een viereenheid op den voorgrond, de bevloeiïng en afwatering van de Solovallei, de verlegging van den riviermond naar de noordkust, de verbetering van den Soerabajasche waterweg en de aanleg van havenwerken te Soerabaja, te zamen op niet minder dan 60 millioen geschat. Dit leeuwendeel van het kapitaal zal daartoe besteed worden, vooral op grond van eene volgens den schrijver met kennis van zaken geschreven reeks van artikelen in het *Soerab. Hbl.* welk pamplet door andere bladen geen bespreking is waardig gekeurd, wegens de wijze waarop daarin persoonlijke polemiek wordt gevoerd. Waar een ondeskundige zich hier in de eerste plaats op zulk een getuige beroept, mag voorzichtigheid minstens worden aanbevolen en als het, in elk geval slechts noode door Nederland af te stane, geld voor het grootste deel gebruikt moet worden voor havenverbeteringen, waar de belangen van enkele groothandelaars in de eerste plaats bij betrokken zijn, dan is het toch minst genomen vreemd dat de ellende van den kleinen man op Midden-Java en in den omtrek dienst moet doen om te verkrijgen wat men in Engeland bijv., als het inderdaad noodig is, door de belanghebbenden zelf laat betalen. Nadat alzoo bijna $^2/_3$ van het kapitaal dat Indië er boven op moet helpen, besteed is aan werken van zeer twijfelachtig of zeer locaal nut, wordt er nog zeer globaal een 30 millioen uitgegeven voor den aanleg der meest noodzakelijke bevloeiings- en afwateringswerken elders dan in de Solovallei, waarvan de schrijver zich blijkbaar omtrent het waar en hoe, in het geheel geen voorstelling heeft gemaakt, om ten slotte de laatste 10 millioen over te houden „voor de vestiging van een behoorlijk Staatslandbouw crediet-wezen". Waar de *breedte* van opzet en gloed van stijl, velen met belangstelling naar dit opstel zullen doen grijpen, mag in het belang der zaak gehoopt worden dat, daarbij het gemis aan *diepte* der beschouwingen niet onopgemerkt zal blijven.

* * *

Schaarschte aan mannen. Naar aanleiding van de benoeming van mr. Cort van der Linden tot lid van den Raad van State bespreekt de *Standaard* de vraag of er schaarschte is aan candidaten in eigen kring en schijnt zulks, blijkens het résumé dat wij er in de *N. R. Ct.* van 31 Oct. j.l. aantroffen, te erkennen. Toch is hiervan aan de antirevolutionaire partij geen verwijt te maken, omdat het bezit van den gewenschten voorraad afhangt van 1°. het aanwezig zijn van talenten, 2°. de gelegenheid tot opleiding om die principiëel te ontwikkelen en 3°. van de kans om hun talent in de practijk te toonen. Het eerste punt betreft een onbekende grootheid, maar wat de beide anderen aangaat droeg de gelegenheid tot hoogere studie tot dusver een eenzijdig liberaal karakter en was de kans op het vervullen van hooge betrekkingen zoo goed als afgesneden.

In den bestaanden stand van zaken school, volgens het blad, voor menig jonge man van talent aanleiding en verleiding, om, ook al bleef hij voor zijn zieleleven geloovig, daarnaast staatkundige denkbeelden aan te kleven, die met zijn geloof in onverzoenlijken strijd waren.

„Ook de jonge mannen van christelijken huize", heet het ten slotte, „moeten zich, veelmeer dan dusver, gereed maken voor den dienst hier te lande en in onze koloniën. Ook dit laatste, want de zending slaagt nooit, als men in het gehalte van onze koloniale ambtenaarswereld geen ander element brengt"!

* * *

Optimisme of Pessimisme vraagt het *Alg. Handelsblad* van 31 Oct. jl. wanneer het telkens door sommige woordvoerders in de Indische en Indo-Nederlandsche pers optimisme in de beoordeeling van Indische zaken verweten wordt en volgens deze te veel nadruk op de ongetwijfeld aanwezige lichtzijden van onze koloniale politiek legt — maar te weinig op wat daarin ontbreekt. Om dit laatste verwijt te ontzenuwen, doet het blad enkele grepen in de zaken, waarop het sedert vele jaren — soms vóór anderen — heeft aangedrongen en noemt daarbij de volgende onderwerpen: eereschuld, irrigatie, afschaffing van heerendiensten, hooger onderwijs ook voor indo's, Atjeh, bestrijding van fiscaliteit en pachtstelsel, ziekenverpleging, gebreken in het dessabestuur, muntstelsel, kindererkenning. Men doet echter zeer verkeerd om zich blind te toonen voor de lichtzijden van ons bestuur over Indië. De minister van binnenlandsche zaken heeft onlangs in de Tweede Kamer een woord gesproken dat zeker behartiging verdient, namelijk het volgende:

....."Ik wil dit toch wel eens uitdrukkelijk zeggen, dat, evengoed als de heeren sociaal-democratische afgevaardigden in deze Kamer en daarbuiten er steeds, in het belang van hun zaak, prijs op stellen hun pessimistische denkbeelden te uiten en daardoor, naar mijn overtuiging, neerdrukkend op het volk werken, ik evengoed mijnerzijds behoefte gevoel om, door het aanslaan in officieele stukken van een eenigszins bemoedigenden toon, te releveeren het levensbesef van het volk. Het pessimisme heeft in de hoogere kringen, als philosophie, reeds langzamerhand een zoo overwegend kwaad gesticht dat, wanneer het zich ook van de lagere volksklasse meester maakte, het daar groote verwoestingen in den geestelijken staat van dat volk zou brengen. En daarom stel ik, wat mij betreft, er prijs op, om, waar wij geen optimistischen toon kunnen aanslaan, toch een woord te doen hooren dat om zoo te zeggen *den moed er inhoudt.*"

Verder is er nog wat anders, namelijk de indruk die het buitenland krijgt, als [de pers, die eene groote verantwoordelijkheid draagt, maar voortdurend de keerzijde der medaille laat zien. De pessimisten kunnen *niet* met moed en vertrouwen, de toekomst tegengaan, maar spelen ten slotte in de kaart van hen, die het jammer vinden dat de *Nederlandsche* vlag waait in den Indischen Archipel.

* * *

Militaire spoorwegverbindingen op Java. In de *Locomotief* van 6 October wijst D. op de groote bezwaren, welke de bestaande spoorwegverbindingen voor eene snelle concentratie van ons leger ten behoeve van de verdediging zullen opleveren. Is de lang uitgestrekte vorm van Java al bizonder ongunstig voor een snel vervoer van onze troepen naar eenig aan de uiteinden gelegen punt b.v. Batavia of Soerabaja ook de omstandigheid, dat het gansche vervoer slechts langs één lijn kan geschieden met enkel spoor, eene lijn die door hare vele belangrijke hellingen en bochten op menig deel bovendien slechts met geringe snelheid en met weinig vermogen kan worden bereden, maakt een snel troepenvervoer onmogelijk. Het gemis aan behoorlijk verzekerde snelle spoorgemeenschap zal kunnen maken, dat onze concentratie niet tijdig gereed zal zijn en onze troepen het landingspunt eerst zullen bereiken wanneer de vijand zijne eerste échelons reeds aan wal heeft gebracht.

Eene voortdurende uitbreiding van het thans bestaande spoorwegnet acht de schrijver daarom, niet alleen voor de ontwikkeling van Java maar ook voor de verdediging van het eiland dringend noodig. Daarbij moet er naar gestreefd worden, Oost- en Midden-Java niet slechts over het zoo ongelukkig gelegen Maos, maar ook langs de Noordkust en in het midden des lands met West-Java te verbinden en bij alle concessiën steeds als eisch gesteld worden, dat de spoorbreedte en de bouw der banen — ook die der tramwegen — zoodanig worde ingericht, dat ze door de wagens van de Staatsspoorwegen kunnen worden bereden.

De aanleg van de lijn Krawang—Padalarang is reeds een stap in de goede richting. Hierdoor kunnen de troepen van Tjimahi zich voortaan langs twee verschillende, van elkander onafhankelijke lijnen naar Batavia begeven, zal de opstopping van korpsen en treinen te Bandoeng belangrijk verminderen en bovendien het groote gevaar worden bezworen, dat een, zoo dikwerf voorkomende, baanbreuk tusschen Tjiandjoer en Buitenzorg de concentratie van onze troepen onmogelijk maakt of althans nadeelig vertraagt. Maar men dient nog verder te gaan. Ook de lijn Semarang—Cheribon moet voor de concentratie dienstbaar gemaakt worden door de toekomstige lijn Cheribon—Khadipaten te verlengen tot eenig punt van de lijn Krawang—Padelarang of de lijn Tjitjalengka—Bandoeng. En later zal men eene derde verbinding moeten trachten te verkrijgen tusschen de lijnen Solo-Maos-Bandoeng en Semarang. Cheribon—Bandoeng, die b.v. van Magelang, ons grootste garnizoen in het centrum van Java, uitgaande in Westelijke richting loopende gemeenschap maakt met eenig punt gelegen aan een spoorlijn in West-Java. Wellicht kan voor een deel daarbij gebruik worden gemaakt van de lijnen van de Serajoedal Stoomtram-Maatschappij.

De tramlijn Goendih—Soerabaja vormt eene nuttige tweede verbinding van Midden-Java met Soerabaja maar toch moet gedacht worden aan eene rechtstreeksche communicatie van Soerabaja met Semarang door het Noorden van de residentiën Soerabaja, Rembang en Japara, waarvoor reeds een deel van den ijzeren weg gereed is.

Eindelijk verdienen in algemeenen zin aanbeveling zijlijnen, die van de hoofdlijn naar verschillende genaakbare punten van de kust loopen; waarom de lijnen Maos—Tjilatjap, naar Laboean (West-Bantam) en naar Banjoewangi door den schrijver van groote beteekenis worden geacht en verbindingen met de Wijnkoopsbaai en Patjitan van groot belang zullen zijn.

* * *

Australische ponies. Ten behoeve van de remonteering van het in Atjeh gelegerd escadron cavalerie werden in het laatst van 1901 en in Maart van dit jaar totaal 40 Australischs ponies te Singapore aangekocht, waarvan de africhting op aandrang van den Luit.-Generaal van Heutsz in Atjeh zelf geschiedt.

De officier, met die africhting belast, deelt in de October-aflevering van het *Indisch Militair Tijdschrift* mede, dat hoewel de eerste indruk van die paarden niet gunstig was, hoofdzakelijk tengevolge van den slechten voedingstoestand en den hoogen graad van vervuiling, waarin ze bij aankomst verkeerden, thans reeds kan worden verklaard, dat door dezen aankoop het paardenmateriaal van onze Indische cavalerie eene groote schrede is vooruitgegaan.

Over eenige maanden hoopt hij, na te velde verkregen uitkomsten nader, o. a. over het uithoudingsvermogen der ponies te berichten, waarop hij echter ten volle vertrouwt, doch nu reeds is het gebleken, dat, hoewel niet zoo elegant en kittig als de krachtig gevoede, goed onderhouden en niet veel arbeidende Sandelhouts, op hun uiterlijk als gebruikspaard voor troependienst niet veel is af te dingen, dat hun temperament veel minder vurig is dan dat van onze tegenwoordige troepenpaarden zonder over te slaan tot gevoelloosheid of luiheid, dat zij van nature gewillig en na korten tijd zeer gehoorzaam zijn, bij sabelexercitiën, tromgeroffel en schieten rustig blijven, op voedsel niet kieskeurig zijn, ongeveer van alles eten wat in hun bereik komt en daardoor gemakkelijk aan het nieuwe voedsel worden gewend (4 K. G. gaba en 25 K. G. gras). De reeds verkregen ervaring heeft schitterend gelogenstraft de bewering, dat de Australische ponies het in het terrein in elk geval tegen de Sandelhouts zouden afleggen, o. a. bij het doortrekken van natte Sawahs en het loopen over smalle galangans. Het overwinnen van deze en andere hindernissen gaat met de grootste kalmte, en koste hun blijkbaar minder moeite dan bij onze kleine paarden het geval is. Ook het overtrekken van riviertjes, deels zwemmende, geschiedde zeer rustig en zonder verzet.

Met de 75 ponies, door den ritmeester Posno onlangs te Sydney aangekocht, is men te Salatiga naar het schijnt ook zeer ingenomen, zoodat waarschijnlijk de Sandelhout bij onze cavalerie wel vervangen zal worden door ponie of paard uit Australië. Dan zal het niet meer gebeuren dat — zooals bij de Kroningsparade te Weltevreden — door vreemde officieren — vooral Duitsche en Engelsche — medelijdend wordt gekeken naar de paardjes van onze

ruiterij, die reeds bij herhaling bleken niet meer te voldoen aan de meest bescheiden oorlogseischen.

* * *

Afschaffing voor militairen van de straf van rietslagen. Bij kon. besluit van 25 Oct. jl., opgenomen in de *Staatscourant* No. 260, is thans ook bij de strafdetachementen in Nederlandsch-Indië de straf van rietslagen afgeschaft en zijn als straffen thans bepaald opsluiting van 2—8 dagen alsvoren met om den anderen dag water en rijst en eenzame opsluiting van 8—28 dagen met bepaling, dat de gearresteerde, die zich schuldig maakt aan ongeregeldheden op bevel van den Commandant van het strafdetachement, om den anderen dag water en rijst in plaats van het gewone voedsel kan worden verstrekt. Dit besluit treedt in werking op een door den G. G. te bepalen tijdstip.

* * *

Australië en Nederlandsch-Indië. Een bericht, voorkomende in het *Batav. Nieuwsblad* en hier door de couranten overgenomen, schijnt wel waard er de aandacht op te vestigen, in verband met onze nederzetting te Merauké op Nieuw-Guinea. Het betreft eene reis van een paar Australische kooplieden de heeren W. Macmaster, lid der firma Burns Philp & Co., die op laatstgenoemde plaats ook een toko moet hebben en J. B. Carpenter naar Java, tot aanmoediging van den handel en scheepvaart tusschen N. I. en noordelijk Australië. Men zou het plan hebben om te Merauké een groote smelterij op te richten van lood- en tinerts, dat in Noord-Australië veel schijnt voor te komen. Dat men hiertoe Nederlandsch-Indisch grondgebied zoekt, is een gevolg der nieuwe verbodsbepalingen op de toelating van Chineezen of andere gekleurde werkkracht van Aziatischen oorsprong, terwijl de loonen voor Europeesche arbeiders veel te hoog zijn om daarvan in een ontluikenden tak van nijverheid gebruik te kunnen maken. Om die reden verplaatst zich ook de paarlvisscherij naar ons gebied (zie onze Februari-afl. bl. 212).

Het doel der reis van den eersten der beide heeren schijnt te zijn om de Kon. Paketvaart Mij. over te halen haar lijn Timor-Merauké-Thursdayeiland door te trekken naar Brisbane en Sydney.

Omtrent kapitein Carpenter's reis wordt gezegd dat zij verder ten doel heeft na te gaan welke voorbrengselen uit Ned.-Indië met kans op goeden uitslag in Australië kunnen worden ingevoerd en wat Nederlandsch-Indië van daar zal kunnen betrekken. In het artikeltje wordt hij genoemd: gedelegeerde der gouvernementen van Queensland en New-South-Wales.

Eene merkwaardige naamsovereenkomst doet zich hier voor, zie *Ind. Gids* XVII (1895) II bl. 935, waar wij lezen dat John. B. Carpenter, Britsch onderdaan en gezagvoerder, van het onder Engelsche vlag varend barkschip Costa Rica Packet uit Sydney, zich in het begin van 1888 zoude hebben meester gemaakt van eene, op eenen afstand van hoogstens drie mijlen van het eiland Boeroe (residentie Amboina) in zee ronddrijvende prauw en van de zich daarin bevindende dranken en handelsgoederen. Diens zaak gaf aanleiding tot de destijds geruchtmakende arbitrage en eene belangrijke schadevergoeding (alleen aan kapt. Carpenter 3150 pond sterling met rente sedert 2 Nov. 1891 zie I. G. XIX (97) I. bl. 517). Indien werkelijk de toenmalige delinquent

en de tegenwoordige gedelegeerde een en dezelfde persoon mochten zijn, dan is er aanleiding voor de Indische autoriteiten om met zoo iemand voorzichtig te wezen.

* * *

Pessimistische uitingen in het voorloopig verslag op de Ind. begrooting. In het ochtendblad van 1 Nov. jl. zegt het *Alg. Handelsblad* dat het uit eene zinsnede van dit staatsstuk weer blijkt hoe de pessimisten overal schaduwen zien, ook waar die *niet* zijn.

„Men neemt aan dat iets zoo is.... gaat niet na of de veronderstelling juist is.... en gebruikt dan het slechts veronderstelde „feit" als bewijs.

„Men had het, in den aanvang van § 3, over de welvaart der inlandsche bevolking op Java; dat die welvaart vermindert, wordt bewezen geacht door de uitkomsten van den staatsdienst. En wat deze uitkomsten betreft, wordt dan aangetoond dat sommige *ramingen* voor 1903 lager zijn dan voor 1902, wat nog geen krachtig bewijs is, aangezien de suiker- en koffiecrisis daarbij ook haren invloed doet gelden; maar verder wordt gezegd:

„De opbrengst van het post- en telegraafverkeer stijgt niet en de raming van de opbrengst der exploitatie van Staatsspoorwegen wijst niet op eene belangrijke toeneming van het verkeer."

Dat deze uitspraak in zijn geheel genomen, absoluut onjuist is, wordt door het blad vervolgens uitvoerig met cijfers aangetoond. Wat het toegenomen vervoer op de spoorwegen betreft, is het wellicht nog niet stellig bewezen dat het wijst op *meerdere* welvaart, maar *zeker* acht het toch dat vooral de toeneming van het personenvervoer hetwelk voor ca. 90 pCt. uit inlanders bestaat, allerminst kan dienen als argument dat die welvaart dalende is.

* * *

Eene militairistische begrooting? is het opschrift van een artikel in het *Alg. Handelsblad* van 9 Nov. jl., dat eveneens betrekking heeft op uitlatingen, voorkomende in datzelfde voorloopig verslag, als „eenige leden" in deze „militairistische neigingen" meenden te ontdekken, omdat vergeleken met die van 1900 de uitgaven van leger en marine 5 millioen hooger waren. Die groep doet het blad denken aan den heer Van Kol en zijne partijgenooten en het heeft te vergeefs er over nagedacht waarom juist die beide jaren ter vergelijking zijn gekozen. Gaat men namelijk tot 1898 terug, dan blijkt dat, terwijl de aanwas der middelen nooit door eene stagnatie of door een teruggang is afgebroken, oorlog en marine met hun financieële eischen in die vijf jaren — behalve nu juist in 1903 — gebleven zijn beneden het cijfer van 1898. Vergelijkt men, wat meer voor de hand ligt, 1903 met 1902 dan is de vermeerdering iets minder dan 9 ton en hiervan komt slechts $2\frac{1}{2}$ ton op rekening van oorlog en dat nog wel voor onvermijdelijke extra-uitgaven, o. a. voor de verdediging van Poeloe Weh. Als men voorts iets wil doen voor de verdediging van Java zullen vroeg of laat belangrijke offers moeten worden gebracht. Onder de bestrijders der oorlogsuitgaven, tot welke partij zij ook mogen behooren, ziet het blad overigens twee soorten. Uit de eene spreekt de „Jan-Salie-geest" van het „laat maar waaien" en het wachten tot de oorlog komt en het te laat is. De andere bestrijders wenschen uitstel met het oog op den ongunstigen economischen toestand op Java. Intusschen is reeds sedert

1863 het plan ter sprake gekomen om de Bandoengsche hoogvlakte als de voornaamste stelling van Java aan te wijzen. Mocht de Minister meenen dat de 40 jaren, die men er over bezig is, nog wel volgemaakt kunnen worden, dat de nood in sommige streken van Java zóó ernstig is dat het *hoog noodige* voor de defensie nog noodiger is voor de leniging van dien nood, dan zoude het blad natuurlijk op 's Ministers kennis en inzicht moeten vertrouwen, maar met de betrekkelijke luttele uitgaaf voor Poeloe Weh staat het anders; daarvoor „Geen cent minder en geen dag langer".

* * *

Het „Kort Woord" van den heer Van Kol. Niet alleen wat in het voorloopig verslag staat, maar ook wat er niet in staat heeft ditmaal stof tot polemiek gegeven. In een afzonderlijk uitgegeven geschrift heeft namelijk de heer Van Kol het noodig gevonden tegenover het publiek zijn beklag te doen, dat niet alles wat in de afdeelingen was opgemerkt in het voorloopig verslag door de commissie van rapporteurs is opgenomen. Hij doet dit alsnog en bespreekt in deze nota een aantal punten, die in minstens een 3-tal afdeelingen werden besproken en welke thans volgens hem „in den doofpot" zijn gestopt. Daar zij langs dezen weg alsnog tijdig ter kennis zijn gebracht van den Minister en van de Leden der Tweede Kamer, zal hij van zijn recht gebruik maken om ze alle in de openbare zitting te bespreken, tenzij hij alsnog door mededeeling van den Minister of op andere wijze in staat worde gesteld om een deel der vraagstukken onbesproken te laten. De gevolgde handelwijze is iets nieuws; volgens het *Handelsblad* een ongehoord feit in onze parlementaire geschiedenis. Volgens dit blad ziet hij blijkbaar niet in dat het niet aangaat bij een reeds zoo omvangrijken arbeid als de behandeling eener begrooting alles ter sprake te brengen, wil men practisch werk doen. Toch is dit stellig de reden geweest, waarom de commissie van rapporteurs gemeend heeft eenige beperking te moeten toepassen. De *Arnhemsche Courant* meent dat hem beroep open stond op de Kamer en den Voorzitter, dat hij de C. v. R. nu onnoodig ontstemt en dat een aanbrengen van zijn ambtgenooten bij het publiek — het blad weet er geen ander woord voor — „kinderachtig" is. De werkzaamheid der Kamer en van hare afdeelingen is geheel onttrokken aan de beoordeeling van het publiek en behoort dit te blijven. De commissiën van rapporteurs zijn niet tegenover het publiek, maar tegenover de Kamer verantwoordelijk.

Toen deze bladen dit schreven had men er nog geen erg in gehad dat het eerste punt der vele die genoemd worden betrekking heeft op de quaestie der koeliebehandeling in *Deli* en dat dit laatste woord tweemaal met vette letters is gedrukt. Thans blijkt uit de toelichting door *Het Volk* gegeven, dat de geheele handeling in hoofdzaak een persoonlijken aanval beoogt op den voorzitter der commissie van rapporteurs, den heer Cremer, den „Deli-kapitalist", enz.

„Men stelle zich even voor," zegt de *Nieuwe Courant* van 13 Nov. jl., dat de heer Cremer, een man die niet alleen Indië, maar ook zijn Nederlandsche Kamer kent, gemeend zou hebben zekere grieven tegen toestanden op Deli te kunnen smoren door in zijn qualiteit van voorzitter der Commissie van rapporteurs te weigeren in de afdeelingen gemaakte opmerkingen in het verslag op te nemen!"

Waar men in den heer Van Kol te doen heeft met iemand die door ijver, toewijding en kennis met vrucht de rol van Indische specialiteit in de Kamer kan vervullen, is het in het algemeen een betreurenswaardig verschijnsel, dat hij zich niet als zoodanig schijnt te kunnen handhaven, zonder af en toe zulke vuurpijlen voor de oogen van zijne partij op te laten.

Gesteld er was gevaar dat de Minister zich later aan de beantwoording zoude onttrekken door te zeggen: Ik weet niets van dit alles, het heeft in geen *officieel* stuk gestaan. Iets wat van dezen Minister vermoedelijk niet te verwachten zou zijn, dan wijst zulks volgens het *Handelsbl.* van 15 Nov. jl. den weg dien hij had behooren in te slaan. „Dit namelijk," zegt het blad, „is het wat men in parlementaire kringen den heer Van Kol kwalijk neemt: dat hij zijn circulaire tot een publiek pamflet tegen de Commissie en in 't bijzonder tegen haar Voorzitter heeft gemaakt, in stede van haar, in zakelijken vorm, uitsluitend ter kennis van de Kamerleden en den Minister te brengen. Had hij aldus zijn medeleden en de Regeering op zijn verzwegen opmerkingen voorbereid, dan zou hij bij de openbare behandeling allicht een willliger oor er voor gevonden hebben dan hij er nu voor vinden zal."

* * *

Inspecteurs in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 12 Nov. j.l. wordt gezegd dat er niets is, waartegen zoo bij herhaling gewaarschuwd dient te worden, als tegen de uitbreiding van Europeesch ambtelijk personeel. Niets is gemakkelijker aan te toonen, dan dat het personeel niet in alle opzichten voldoet om den gang van zaken zoo goed te doen zijn als men wel verlangt, men maakt vergelijkingen met Engeland of Nederland en vergeet dat hier eene bevolking van 5 millioen evenveel opbrengt als daar een van 35 en dat men met het oog daarop zijn eischen moet matigen en met minder volmaakte organisaties tevreden zijn. Het is ditmaal dat die redeneering in het bijzonder toepasselijk wordt geacht op de nu en dan gewenschte inspecteurs bij den een of anderen diensttak. Hierbij geldt dadelijk de opmerking dat Indië zeer groot is en dat, wie werkelijk „behoorlijk" toezicht en „goede" regeling van den arbeid verlangt, voor eenigen tak van dienst niet met een of met enkele inspecteurs volstaan kan. Als voorbeeld worden de inspecteurs van het lager onderwijs aangehaald, die elke school in hun ressort misschien eens in de twee jaar kunnen bezoeken. Het blad kan niet inzien dat dergelijke inspectiën blijvend nut afwerpen, geëvenredigd aan de tractementen, reiskosten, enz. der verdienstelijke personen, die er mede belast zijn. Naar het ons voorkomt verliest het blad hier wel eenigszins uit het oog dat zonder telkens plaatselijk aanwezig te zijn, de inspecteur door zijn locale kennis eene zeer te waardeeren eenheid in de beoordeeling van personen en zaken brengt en dat hij ook achter zijn schrijftafel nut kan stichten, doch terecht waarschuwt het verdere van het artikel er met nadruk tegen om toch vooral geen dergelijke ambtenaren in het leven te roepen als zij niet volstrekt noodig zijn. Met een voorbeeld betreffende een inspecteur der gevangenissen wordt zulks aangetoond.

* * *

Wetenschappelijke reis naar Noordelijk Nieuw-Guinea. Op Zondag 9 Nov. j.l. waren te Utrecht een breede schaar van ambtgenooten en vrienden aan

het station bijeen om een laatsten afscheidsgroet te brengen aan den hoogleeraar Wichmann, die in opdracht van het Indische Comité voor wetenschappelijk onderzoek en van de Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig onderzoek der Nederlandsche koloniën, een onderzoekingsreis in Noordelijk Nieuw-Guinea gaat aanvaarden. De Maatschappij heeft hem uitgenoodigd in de eerste plaats zijne aandacht te schenken aan de vraag of zich op die Noordkust ontginbare steenkolenbeddingen bevinden. Reeds heeft men verschillende gronden om een bevestigend antwoord op die vraag waarschijnlijk te achten. Maar alleen het onderzoek van een deskundige kan hier zekerheid verschaffen.

Over eenige weken vertrekken nog de heeren Van der Sande, officier van gezondheid, De Beaufort en Lorentz om te zamen met prof. Wichmann aan de Humholdtbaai een grondigen exploratietocht aan te vangen, die gedurende een belangrijk deel van 1903 zal worden voortgezet en waarbij op krachtige hulp van de zijde der Regeering kan gerekend worden.

In eene vergadering van laatstgenoemde Maatschappij, op 22 Oct. te voren te Amsterdam gehouden, had Prof. Dr. M. Treub mededeelingen gedaan omtrent de voorbereidingen zoo in Nederland als in Indië voor deze expeditie. terwijl de Luit. t/z. Baron Van Asbeck den tocht beschreef die de *Ceram* in het vorige jaar naar die streken deed en welke als de voorlooper van deze expeditie is te beschouwen. Toen werd reeds het een en ander vernomen over de aanwezigheid van steenkolen en deze werden op 18 Juli 1901 dan ook werkelijk gevonden op $2^1/_2$ à 3 uur gaans van het strand in zuidwestelijke richting van de kampong Mawes Dai. Later werd vernomen dat steenkoolbeddingen bij de Sarmowai-rivier gunstiger voor de exploitatie lagen, doch de tijd ontbrak deze te bezoeken.

* * *

De spoorweg naar Lawa in Suriname. Gouverneur Lely heeft aan de Koloniale Staten eene ontwerpverordening aangeboden, bestaande uit 12 artikelen, waarbij bepaald wordt dat voor rekening der kolonie een spoorweg zal aangelegd en geëxploiteerd worden van Paramaribo naar het Lawagebied. De aanleg wordt noodzakelijk geacht om te kunnen komen tot ontginning van de uitgestrekte binnenlanden der, voor zoover bekend, bij uitstek vruchtbare kolonie. Het vraagstuk der rentabiliteit treedt in verband daarmede niet direct op den voorgrond. De voordeelen van staatsaanleg in verband met meerdere vrijheid van handelen voor het vervolg en om niet alleen de kwade kansen ten laste van den Staat te doen komen, worden uiteengezet. De kosten werden door den ingenieur Grinwis Plaat op *f* 18.500 en door den raad van beheer der maatschappij Suriname op *f* 25.000 per K.M. geraamd. Wegens de groote moeilijkheden, die bij den aanleg van een spoorweg in een weinig bevolkt tropisch land als Suriname zijn te overwinnen, schijnt het voorzichtig, zooals later door genoemden raad is gedaan, op een hooger bedrag, namelijk *f* 30.000 te rekenen. De totale kosten worden alsdan 220 × *f* 30.000 = *f* 6.600.000. Hierbij wordt *f* 400.000 gevoegd voor de overneming der rechten van de maatschappij Suriname.

* * *

De Coppename en Saramacca-expedities. Nu er in verschillende richting gewerkt wordt in het belang van onze kolonie Suriname, mag hier niet onvermeld blijven het interessante verslag van de Coppename-expeditie van de hand van den leider daarvan, den oud-majoor L. A. Bakhuis, in het vijfde nummer (19 Sept.) van het *Tijdschrift van het Aardr. Genootschap*, dat ook afzonderlijk in den handel is gebracht, voorzien van een uitvoerige kaart en 31 fraaie afbeeldingen naar photogrammen. Het doel der expeditie was geheel in overeenstemming met het algemeene programma dat vermeld is in de circulaire betreffende het Veth-fonds (zie onze Oct. afl. bl. 1454) en zij is volkomen geslaagd in haar voornaamste taak, het verkennen van een bergketen, die zich als zijtak van de Tumak-humakbergen tusschen het brongebied van de Nickerie- en linker Coppename-rivier bevindt. Tevens weder de loop der bronrivieren van de Coppename en het land in het algemeen geographisch verkend. Wel beslaat het bereisde gebied slechts één graad breedte ongeveer, maar dit is van weinig belang. Het terrein is nu geopend en er zullen zeker meerdere expedities volgen, vooral wanneer na volteekening van het Veth-fonds daaraan meer steun verleend zal kunnen worden.

In de berichten uit *Onze West* in het *Alg. Handelsblad* van 8 Nov. jl. leest men dat thans ook de leden der Saramacca-expeditie te Paramaribo zijn aangekomen. Het doel is in aansluiting aan de verkregen resultaten bij bovengenoemde expeditie, de bronnen van de Saramacca op te sporen en kennis te verkrijgen van het gebergte dat die rivier in het Oosten en Zuiden afsluit. De leiding is opgedragen aan den luit. t/z. 1e kl. A. J. van Stockum, die ook aan de Coppename-expeditie een werkzaam deel nam.

* * *

Coöperatie in de dessa. In een artikel onder dit opschrift in het *Tijdschr. voor het Binnenl. Best.* van Oct. jl. beschrijft de heer L. J. Schippers eene interessante poging die gedaan is om in de dessa's van de afdeeling Ambarawa tegemoet te komen aan het bezwaar dat de rijstoogst mislukt door het te laat uitplanten van de padi. Het bestaat daarin dat bezitters en bewerkers van bouwgronden, gelegen in een complex, dat ten opzichte van bevloeiing, grondgesteldheid en ligging in bepaalde omstandigheden verkeert, zich vereenigen en het gemakkelijkst te irrigeeren deel te zamen als kweekbed voor al hun zaadpadi uitkiezen, waardoor er dan minder water voor noodig is alsmede minder toezicht, arbeid enz. Ieder weet daarbij wanneer zijn veld bewerkt moet zijn om de zaailingen er op uit te kunnen planten. Ook daarna bevinden de beplante velden zich onder gelijke voorwaarden en komt het niet meer voor dat de ééne het water noodig heeft als de ander het kwijt wil zijn. — De vrees dat de inlanders onder elkander geene behoorlijke regeling zouden kunnen treffen, met betrekking tot de verdeeling van arbeid onder elkander, behoeft, volgens den schrijver, niet gekoesterd te worden, als men weet dat eene dergelijke verdeeling door het gemeentebestuur steeds geschiedt ten opzichte der wachtdiensten in de dessa en andere gemeentediensten. Jammer dat er op moet volgen: „En wanneer de Regent geneigd is om de slechte nakoming van deze

landbouwdiensten op den „Raad Kaboepaten" te straffen, dan zal men spoedig kunnen waarnemen, hoe deze regeling het burgerrecht zal hebben verworven."

* * *

Een *Indisch Zilversmid.* In hetzelfde nummer van dit tijdschrift verscheen een zeer interessant opstel van den heer J. E. Jasper betreffende „het een en ander over inlandsche Goud- en Zilversmeedkunst." De inleiding, welke zoo geheel het sympathieke beeld van een echt inlander geeft, is zeker wel waard meer algemeen gelezen te worden en daarom veroorloven wij ons daarvan onder de varia een deel over te nemen.

* * *

De Memorie van Antwoord op het Voorl. Verslag betreffende de Ind. begrooting. Kort voor het afsluiten dezer revue verscheen dit staatsstuk, hetwelk door zijn bezadigden toon en onpartijdige opvatting van zaken zeker een zeer gunstigen indruk zal maken op iedereen, die het wel meent met Indië, zonder voor alles te verlangen naar het ingang doen vinden van eigen meeningen en opvattingen, waar ernstig onderzoek vooraf dient te gaan. Dit geldt bijv. dat aangaande de inl. bevolking, waarbij gezegd wordt: „De objectiviteit van het onderzoek zou slechts geschaad kunnen worden, indien zich bij voorbaat de meening vestigde, dat sommige middelen tot verbetering meer kans op verwezenlijking hebben dan andere." Het is niet zonder eenige voldoening dat ons blijkt, dat zoowel het artikel van Dr. Steiner in de Mei-afl. als dat van den heer W. C. Nieuwenhuyzen in de Juni-afl. van dit tijdschrift niet aan de aandacht van den Minister zijn ontsnapt.

Aan een terugtrekken uit Nieuw-Guinea, dat historisch onder ons gezag behoort, kan niet worden gedacht en men kan uit ditzelfde oogpunt het brengen van de kosten der vestiging ten laste van de Indische begrooting niet „onverantwoordelijk" noemen.

Dat de mindere welvaart de aandacht vordert, wordt ten volle erkend maar daarmede is niet in strijd dat er fondsen zijn uitgetrokken tot verhooging van het verdedigingsvermogen van Java.

Dat die maatregelen niet afdoende zouden zijn kan hij niet toegeven. Zij kunnen strekken tot handhaving onzer souvereiniteitsrechten in omstandigheden, waaronder, als zij waren nagelaten, daarvan geen sprake meer zou kunnen zijn. Waar toegestemd wordt dat in den steun en de verknochtheid der inlandsche bevolking een krachtig middel ligt tot verhooging van het weerstandsvermogen, dient evenwel de te voeren verdediging in vredestijd te worden voorbereid.

Met het aanhangige wetsontwerp tot wijziging der Indische comptabiliteitswet kan de Minister zich vereenigen. Besprekingen omtrent de financieele verhouding acht hij beter op zijn plaats bij de behandeling daarvan en hij meent zich daarom ook te mogen onthouden van eene beantwoording van de door den heer Van Kol ingediende nota.

Over het wenschelijke van de instelling van een Kolonialen Raad wenscht de Minister zich vooralsnog niet uit te laten.

De Minister zal gaarne eene regeling van den rechtstoestand der inland-

sche christenen helpen bevorderen en in verband daarmede is eene opdracht aan Prof. L. W. C. van den Berg gehandhaafd.

Omtrent de woorden der Troonrede: „aan de Christelijke zending op vasten voet steun te verleenen", verwijst de Min. naar de beschouwingen van zijn voorganger, waarmede hij zich vereenigt.

In beginsel is hij een voorstander van de afschaffing van heerendiensten en dus gezind op den ingeslagen weg voort te gaan, natuurlijk zal telkens te onderzoeken zijn of het te verkrijgen nut opweegt tegen de te brengen geldelijke offers.

De quaestie van de aanschaffing van goederen voor den Indischen dienst is niet aan zijn aandacht ontgaan.

Op zich zelf acht de Min. dat staatsexploitatie van spoorwegen voordeelen aanbiedt, vooral in de koloniën zou hij daarvoor echter geen regel willen stellen en meent dat als de gelegenheid zich voordoet, elk geval op zich zelf beoordeeld moet worden.

Hoewel de Min. de in het V. V. geopperde beschouwingen over den ongunstigen financieelen toestand niet geheel zou kunnen onderschrijven, acht hij toch voorzichtigheid in het beheer dringend noodig. De inlandsche bevolking van Java en Madoera heeft dringend hulp noodig. Dit geldt niet zoozeer den tijdelijken nood, waarin zij ten gevolge van misoogsten in enkele gedeelten van Java verkeert, als wel de vele behoeften, waarin moet worden voorzien om haar economischen toestand te verbeteren.

Voorstellen tot belangrijke versterking van de middelen zijn van den Minister niet te wachten. Zij zou hoofdzakelijk van de inlandsche bevolking moeten komen en die is niet voor zwaardere belasting vatbaar. Alleen in de buitenbezittingen is misschien vermeerdering van invoerrechten mogelijk.

Met betrekking tot het reeds genoemde onderzoek naar den economischen toestand der bevolking vindt de Min. geen reden in den aandrang tot bespoediging, daar het niet oppervlakkig geschieden mag. De belangstelling in het onderwerp, waarvan het V. V. en niet minder de belangrijke nota van den heer Van Vlijmen blijk geven, kan aan de conscientieuse wijze van uitvoering slechts ten goede komen.

Het vraagstuk der overbevolking en der emigratie houdt de Indische regeering ernstig bezig. Dat het laatste zou afgestuit zijn op het ontbreken van strafrechterlijke bepalingen op contractbreuk is den Minister niet bekend.

Nieuwe bevloeiingswerken worden ook bij deze begrooting voorgesteld. Voor kleinere wordt jaarlijks een niet onbelangrijk bedrag uitgetrokken. Of met de eenvoudige wijze van bevloeiing, welke door de inlanders op Bali in practijk wordt gebracht, voor Java zou kunnen worde volstaan, waar het water vaak aan groote rivieren ontleend moet worden, zou de Minister niet durven bevestigen.

De Minister blijkt vóór ambachtsonderwijs, ontwikkeling van de huisvlijt en het verruimen van den toegang van meer ontwikkelde inlanders tot staatsbetrekkingen, als mede voor hulp op landbouwgebied, waarvan sommige, zooals credietbanken, reeds in voorbereiding zijn, doch tegen eene algemeene verstrekking van onderwijs in de Nederl. taal aan de inl. bevolking.

Met betrekking tot het emigratiewezen wordt naast de gepubliceerde ontwerp-

ordonnantie melding gemaakt van het overleg met de bestuurshoofden op de buitenbezittingen en het Planters-comité te Medan, waarvan de antwoorden nog niet bij het Dept. in behandeling zijn en medegedeeld dat een oud-indische landsdienaar naar Britsch-Indië is gezonden om het daar te bestudeeren.

Het rapport van den heer Hoetink betreffende de mijnbouwonderneming Lebong Soelit wordt ter griffie gedeponeerd ter inzage voor de leden ; om aan geconstateerde ernstige misstanden een einde te maken, zijn maatregelen genomen.

De mededeelingen op politiek gebied laten wij uit plaatsgebrek achterwege doch vermelden dat het artikel over de volkstelling van Mr. N. P. van den Berg (zie onze revue in de Juli-afl. bl. 969) reeds onder den vorigen Minister aanleiding tot overleg met de Indische regeering had gegeven.

Bij Justitie wordt aangeteekend dat de bijeenkomst van den heer Van Kol in de Minahassa plaats had met uitdrukkelijke toestemming van den resident. Voorshands zijn van den Minister geen voorstellen te verwachten tot volledige erkenning van het recht van vergadering in Indië en verzekering van vrijheid van drukpers daar te lande. Dwangarbeiders kunnen bij miltaire expeditiès niet worden gemist. De Minister is overtuigd van de noodzakelijkheid van meer doortastende maatregelen ter afschaffing van slavernij.

Bij Financiën wordt medegedeeld dat de G. G. het vooralsnog niet noodzakelijk acht in het bestaande stelsel van contrôle op de verantwoording der landsontvangsten verandering te brengen, maar kan met aanvulling en verbetering worden volstaan.

Aan den nieuwen aandrang tot vermindering van het tractement van den Gouv.-Generaal kan de Minister niet toegeven.

Beperking van de uitgaven te zoeken in vermindering van de pensioenen van hoogere ambtenaren en officieren, zou naar zijne meening verkeerd zijn.

Onder de vele punten die bij Binnenl. Bestuur, Landbouw, enz. ter sprake komen, teekenen wij slechts aan dat de Minister gaarne de zienswijze onderschrijft dat ook inlandsche ambtenaren op erkenning van hunne verdiensten aanspraak hebben bij het toekennen van ridderorden, niet minder dan personen van anderen landaard.

Gewezen wordt op de reeds bestaande landbouwcredietbanken, terwijl verstrekking van staatslandbouwcrediet in overweging is voor de residentie Cheribon. Voor de oprichting van een bank door eene naamlooze vennootschap, waarin de Regeering aandeel neemt en invloed heeft, bevelen zich de gouvernementsdistricten van de tegenwoordige afdeeling Krawang aan, omdat daar de woeker systematisch gedreven blijkt te worden. De Minister wil krachtig bevorderen alles wat kan strekken om der inlandsche bevolking goed landbouwcrediet te verschaffen en is bereid om daartoe ook gelden op de begrooting uit te trekken.

In het midden latende of de veestapel al dan niet achteruit gaat, waaromtrent ook in Indië de meeningen uiteenloopen, meent de Min. dat er geen twijfel kan bestaan omtrent het groote belang, dat een bloeiende veestapel niet alleen op Java maar ook op de Buitenbez. vertegenwoordigt.

Wat de koffiecultuur betreft, onthoudt de Min. zich, op grond van door hem gegeven mededeelingen, voorshands van een gevoelen omtrent de toepassing van het door Dr. Burck voorgestane contractenstelsel, doch is

het in het algemeen met zijn voorgangers eens dat de gouvt. cultuur beperkt moet zijn tot de gewesten, waar zij het beste thuis is.

Nu voor den houthandel moeilijke tijden zijn aangebroken en sedert meer omtrent de vooruitzichten van het loopende aar bekend is, wordt de raming der inkomsten met *f* 50.000 verminderd.

Omtrent openbare werken deelt de Min. mede dat hij, om verbetering te brengen in den tragen gang der promotie bij de opzichters van den waterstaat, den G. G. gemachtigd wenschte te zien om opzichters derde klasse, die 6 en opzichters tweede klasse die 13 jaar effectieven dienst hebben, tot den eerstvolgenden rang te bevorderen boven de formatie. Een bedrag van *f* 24.600 is daarvoor opgebracht.

Bij Nota van Wijz. worden nog *f* 345.000 aangevraagd voor nieuwe bevloeiings- en afwateringswerken, namelijk de uitbreiding der bevloeiing uit de Kedoeng-Kandangleiding in Pasoeroean, de bevloeiing uit de Djengkellokrivier in de afd. Brebes, het verbeteren van de bedijking van de oude Serangrivier in Semarang en het vernieuwen van den linker Toentangdijk van Paiton tot Ngrotto in datzelfde gewest. Het vijfde werk is eene verbetering van de afwatering der Bengawan-djerostreek, als voorlooper van eene voorziening in de behoefte van dit noodlijdende deel der Solovallei. Wat hierover in de Mem. v. Antw. voorkomt, wordt in de „Varia" in extenso medegedeeld.

Wat de opleiding tot ambtenaar betreft, hebben de vorige pogingen aangetoond hoe bezwaarlijk het is eene regeling te vinden, die aan verschillende eischen voldoet en voldoende instemming vindt, om niet meer onzekerheid in die opleiding te brengen, is de Minister voornemens de voorloopige regeling eenigen tijd te doen werken, totdat over hare resultaten kan worden geoordeeld. Of in 1903 uitzending uit Nederland zal plaats hebben is nog onzeker. Voor de studie voor den Indischen burgerlijken dienst zijn thans te Leiden ingeschreven 45 jongelieden.

Aan het slot blijkt, dat de op bl. 1572 van de vorige aflevering vermelde cijfers thans zijn gewijzigd in dier voege, dat de uitgaven geraamd zijn op ruim een millioen hooger, doch ook de middelen op ongeveer 7 ton meer konden gesteld worden, zoo dat het te kort geraamd wordt op *f* 12.289.390.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

„De Geschiedenis van het rijk Kediri", opgeteekend door Mas Soemå Sentikå en van aanteekeningen en een vertaling voorzien en uitgegeven door P. W. van den Broek, controleur bij het B. B. op Java en Madoera.
Leiden, E. J. Brill, 1902.

Ik moet eerlijk bekennen, de eerste 25 bladzijden van den Javaanschen tekst (ongeveer overeenkomende met de 20 eerste van de Hollandsche vertaling) slechts met moeite te hebben doorworsteld en het boek gedurende langen tijd te hebben laten liggen alvorens te kunnen besluiten, het weder in te zien en verder te lezen; het begin vond ik nl. intens-vervelend, flauw, nauwelijks goed genoeg om aan kinderen voor te zetten. Nu ik het boek geheel uit heb, — het laatste drievierde gedeelte las ik achter elkåar, zoo zeer boeide het mij, — ben ik echter blij, mijn afkeer te hebben overwonnen en kan ik ieder, die met de beoefening der Javaansche taal of van de geschiedenis van Java ook maar iets heeft uit te staan, de lezing van het werk ten zeerste aanbevelen.

Eén der gevolgen van het beëindigen van den Java-oorlog in 1830 was de inlijving bij het Gouvernements-gebied van de z. g. Mòntjå-Negårå, waartoe o. a. de tegenwoordige residentiën Madioen en Kediri behoorden. — Reeds in 1832 vroeg het Gouvernement naar de oude geschiedenis van het rijk Kediri en de toenmalige resident wendde zich daartoe tot den „eersten fiskaal" (hoofddjaksa?) van Kedirie, Mas Ngabèh Poerbå Widjåjå. Deze deed zijn best en raadpleegde een ouden wajang-Karoetjilspeler, Dërmå-Kòndå geheeten. Bij hetgeen Dermå-Kòndå ten beste gaf, was tegenwoordig Mas Soemå Sentikå, destijds bediende van Mas Ngabèh Poerbå Widjåjå en later Wedono van Léngkong (afd. Brëbëk, res. Kediri) en als zoodanig in 1873 gepensionneerd.

„Daar ik leêgzitten leelijk vond", — aldus Mas Soemå Sentikå, — trachtte ik alles mij te herinneren, en inplaats van 's middags te slapen, heb ik dit verhaal geschreven, ook om mijn verdrietig gemoed te troosten. Ik voegde wat verdichtsel bij voor het aangename van den stijl."

Zooals de verhaler in zijn „Voorbericht" opmerkt, dient de schrijver den vertegenwoordigers van den Islam meermalen een veeg toe, die raak is. Zoo stelt hij flink aan de kaak de ondankbare en ignobele houding van Radèn Patah, sultan van Demak, tegenover zijn ouden vader en weldoener, den laatsten Brâwidjåjå, vorst van Mådjåpahit.

Mooi daarentegen komt uit de figuur der algemeen geëerbiedigde Njai Agèng van Ngampèl.

Ook Soenan Bonang krijgt er meermalen van langs, de wali die den vloek van watergebrek over het land bracht om een futiliteit: dorst hebbende had hij nl. eens iemand uitgezonden om water te halen en wel (rivier)water, waarvan het slib reeds bezonken was: banjoe imbòn of „bewaard water". De eerste, die de zendeling ontmoette was een meisje en toen haar om *„banjoe imbon"* werd gevraagd, dacht zij, dat de zendeling een ongepaste aardigheid bedoelde en antwoordde zij gepikeerd, dat zij geen ander *„banjoe imbon"* bij de hand had dan urine. Soenan Bonang was over dit antwoord zóó verstoord, dat hij de geheele streek vervloekte.

Ook Adji Såkå kon in de oogen van den schrijver geen genade vinden: „Alle groote bronnen, welke op den berg Mèndang of Kèndèng waren, heeft hij doen verdwijnen tot heden ten dage. Langs den geheelen berg is er gebrek aan water. Hoevele moeilijkheden veroorzaakte dit niet voor den kleinen man. Er is gebrek aan drink- en irrigatie-water; dit berokkende aan latere vorsten veel schade."

Meesterlijk is de beschrijving van de nachtelijke vrijerij tusschen den Don-Juan Pandji Sastrå Miroedå en zijn kokette vorstelijke nicht Dèwî Kemoeda-ning-rat. Het gedichtje, in die beschrijving gelascht, vind ik een juweel van poëzie.

Met de uitgaaf van z'n werk heeft de heer Van den Broek vooral op het oog gehad, ieder behulpzaam te zijn, die de Javaansche taal pas beginnen te leeren.

„Ik heb zelf," zegt hij, „de ondervinding opgedaan, hoe bezwaarlijk de eerste beoefening dier taal was en welke teleurstellingen ik heb ondervonden."

„Een hoofdbezwaar, tengevolge waarvan nieuwe beoefenaren, ondanks dat zij zich de moeite hadden getroost om hunne woordenkennis, zooveel als in hun vermogen lag, uit te breiden en om de grammatica te bestudeeren, verdrietig hun boek terzijde legden en niet zelden de studie der taal opgaven, is, dat zij het Javaansche werk, dat zij onder handen hadden, niet konden begrijpen, daardoor er niets van genoten.

„De constructie der zinnen, vooral het verband dier zinnen onderling, is in het Javaansch dikwijls zoo lastig, zoo onduidelijk, dat men geen vreemdeling in die taal meer mag zijn, om het te begrijpen; de bedoeling van het geschrevene te vatten is niet altijd gemakkelijk.

„Daarom heb ik text en vertaling beide van aanteekeningen voorzien, welke de beoefenaren inlichtingen zullen geven betreffende de duistere punten.

Bij de vertaling heb ik getracht, zoo nauwkeurig mogelijk den text te volgen, op gevaar af Javaansch-Hollandsch te schrijven, edoch ik achtte mij daartoe verplicht om vooral aan de eigendommelijke wijze van stellen der Javanen zoo min mogelijk afbreuk te doen en om den lezer hunnen stijl als ware te doen proeven, al ware het in een ander kleed.".

Van het manuscript zegt de Vertaler, dat het zich goed lezen laat, maar vol fouten zit, welke hij naar zijn beste weten heeft verbeterd.

„Ik heb echter alles wat niet al te storend is, gelaten zooals het was, ten einde door wijzigingen niet te veel den stempel van het werk te veranderen, want gaat men eenmaal aan het corrigeeren, dan zal men veel moeten wijzigen".

Mijns inziens heeft de heer Van den Broek met zijn vertaling een nuttig werk verricht. P. F. A.

Oostersche Verpoozingen door F. M. Knobel. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1902.

Onze gewezen Minister Resident en Consul-Generaal in China, die dezer dagen naar Perzië is overgeplaatst, geeft in dezen bundel van ruim 27 vel druks een reeks herinneringen en studies, welke niet geheel met elkander in verband staan, doch zich aangenaam laten lezen en waarvan enkele bijzonder de aandacht verdienen. Zondert men van de zeven rubrieken, waartoe de schetsen gebracht zijn, die getiteld „Van toen" uit, welke meer persoonlijke herinneringen en indrukken bevat van Europeesche streken, dan is de stof, zooals te verwachten was, in hoofdzaak aan China gewijd en wel in de eerste plaats aan de reis er heen, vervolgens worden Pekingsche schetsen gegeven, dan komt eene toepassing „ook met het oog op Indië", (welke destijds reeds in de revue van de *Indische Gids* van 1899 (II bl. 1260) ter sprake kwam), vervolgens een zeer belangrijk overzicht van de spoorwegen in China, daarna wordt onder het opschrift „van Peking Oostwaarts" een bezoek gebracht aan Korea, Japan en Honolulu, om eindelijk uit den Haag met een korten terugblik op de tehuisreis Oostwaart te besluiten.

De Pekingsche schetsen geven in de eerste plaats een denkbeeld van de verhouding van China tot het buitenland. Het korte historische overzicht hieromtrent is merkwaardig. Het Hemelsche Rijk was in de oogen zijner bewoners *het* Rijk bij uitnemendheid. De Keizer had het oppergezag over de geheele wereld. Hij kon dus geen buitenlandsche vijanden hebben, doch alleen rebellen. Nog in 1793 overhandigde de Britsche gezant den Keizer knielend den brief van zijn Souverein, terwijl op de vlaggen zijner booten en karren van Taku naar Peking met groote letters geschreven stond: „Tribuutbrenger". Eerst sedert het verdrag van Tientsin van 1858 werden de vreemde naties er door permanente legaties vertegenwoordigd en dit gaf tevens aanleiding tot het instellen van den Tsung-li-Yamen (Raad voor buitenlandsche aangelegenheden), die bestond uit 9 ministers, elk met 2 secretarissen. Daardoor erkende China eerst dat er een buitenland bestond. Tot dusver werden de betrekkingen met de tributstaten behandeld door het Departement van Ceremoniën. Krachtens het protocol van 7 Sept. 1901 is die Raad weder afgeschaft en vervangen door een Departement van Buitenlandsche Zaken, „wei wo poe", dat met de andere departementen gelijk in rang is. Nu volgt het overzicht van al de moeilijkheden waarmede men te kampen had om aan de gezanten een behoorlijke ontvangst te verzekeren. Ook thans valt er nog af te dingen op de wijze van vreemdelingen te ontvangen en schijnt de zaak nog niet geheel afgedaan. Wat de Westerlingen

deden sedert het begin der negentiende eeuw, om het zaad voor den vooruitgang van China uit te strooien, te beginnen met de opiumpolitiek, is zeker leerzaam en weinig om zich op te beroemen en het is dan ook geen wonder dat nog in 1884 een ontwikkeld Chinees tot den schrijver zeide: „Wij hebben een zóó eeuwenoude beschaving dat wij noodzakelijkerwijze op u moeten nederzien als parvenu's te eerder omdat onze civilisatie rust op beginselen van geheel vreedzamen aard, terwijl datgene wat gij beschaving noemt, naar buskruit riekt; tegelijkertijd hebben wij aanleiding u te vreezen, evenals wij bang zijn voor brand, indien wij iemand in ons huis moeten toelaten van wien wij weten dat hij op onvoorzichtige wijze omgaat met vuur."

Terwijl slechts een klein gedeelte van het volk eenigszins anders begint te denken dan vroeger en honderden millioenen nog vasthouden aan het oude, bespreekt de schrijver eenige verbeteringen van den nieuweren tijd die duidelijk aantoonen dat China zich beweegt. In de eerste plaats wordt daartoe het een en ander gezegd over het onderwijs en verder wordt gehandeld over de verkeersmiddelen, het openstellen van rivieren voor den Westerschen handel, den aanleg van telegraaflijnen, de indeeling van het rijk, den Russischen invloed en zooveel andere zaken, waarvan de causeriën vervat in brieven ons een aanschouwelijk beeld geven.

De nagenoeg drie vel druks gewijd aan de bespreking der Chineesche spoorwegen zijn uit den aard der zaak niet geschikt om er een kort overzicht van te geven, doch zij stellen ook door de bijgevoegde schetskaartjes, den lezer in staat om zich van het spoorwegvraagstuk een duidelijk beeld te vormen. De schrijver citeert hierbij twee Engelsche Blauwboeken, China Nos. 1 en 2 (1899) en een werk van den bekenden reiziger A. R. Colquhoun: „China in transformation."

In een brief gedagteekend Chefoo, 5 Dec. 1901 beschrijft de heer K. zijn afscheid aan Peking en hoe hij per spoor die plaats verlaat, welke tevoren tot geenen prijs den spoorweg binnen zijne massieve muren wilde toelaten. Na vier uur stoomens komt hij te Tiëntsin en heeft wegens de ongeregelde toestanden die er heerschen nog moeite om eerst per spoor naar Tongku en dan weder met een bootje naar Taku te komen, waar dan eindelijk met een Chineesche boot, die tevens vee laadt, na een paar etmalen wachtens, de reis naar Chefoo, de haven van Korea, wordt ondernomen. Hier is men in het centrum der scheepvaart in China's noordelijke wateren, zoowel ten aanzien van oorlogs- als handelsmarine. Vandaar gaat het overzee naar Chemulpo, 18 jaar geleden een visschersdorp, daar vandaan in $1^1/_2$ uur per spoor naar de hoofdstad Seoel. Het beste werk over Korea is, volgens den schrijver, een in 1900 door het Russische departement van Financiën uitgegeven „Beschrijving van Korea" in drie deelen, die eindigt met een kaart en een bibliographie, waarin ook een dertiental Nederlandsche bronnen vermeld zijn. Dit werk verdient zeker eene overzetting uit het Russisch, doch ook de Fransche regeering zal eerlang een omvangrijk ambtelijk boek over Korea doen verschijnen.

Van uit Korea maakte de schrijver een uitstapje naar Shanghai en de Yangtze-rivier op naar Hankow, van waar hij nog gaat tot Kiukiang 444 mijlen van Shanghai en in zijne causeriën levendige kijkjes geeft op

de omgeving, de natuur en het volk. Ook Japan komt voor eene vluchtige beschouwing aan de beurt en te Yokohama vindt de schrijver gelegenheid om onder den vorm van een gefingeerden droom nog eens terug te komen op het thema of Nederland wel voldoende indachtig is aan het vormen van een band tnsschen de in oostelijk Azië gevestigde landgenooten, of er in die streken wel voldoende zorg wordt gedragen voor de algemeen Nederlandsche en Nederlandsch-Indische belangen.

Zooals de Van-dag-tot-dag schrijver in het *Alg. Handelsblad* van 11 Nov. jl. zegt:

„De les welke de heer Knobel predikt, moge vele ooren die hooren treffen.

„De stille Oceaan wordt het hoofdtooneel van de beschavingsgeschiedenis der XXste eeuw. Laat ons rood, wit en blauw, waaraan de schrijver zulk een kleurrijk, diep gevoeld hoofdstuk wijdt, op handelsschepen en handelsfactorijen aldaar den roem handhaven van Nederlands kooplieden, die het zoowel eens verstonden op avontuur te varen."

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

INDISCHE SCHILDERKUNST.

Waar men wel eens te veel geneigd is om toestanden en menschen in Britsch-Indië te vergelijken met die in Nederlandsch-Indië, geschiedt zulks in den regel omdat men zich de veelzijdige beelden, welke de samenleving in eerstgenoemd land vertoont, niet voldoende te binnen brengt en door den afstand en de uit den aard der zaak slechts zeer overzichtelijke kennis, welke men er van heeft, die toestanden en menschen als het ware in eene grijze eenvormigheid meent te zien. Af en toe worden echter door artikelen in speciale tijdschriften voor den leek kijkjes geopend, die dezen algemeenen indruk wijzigen en veelzijdiger maken. Ditmaal wijzen wij op het aldaar bestaan van eene inlandsche schilderschool van den tegenwoordigen tijd, waarop de heer E. B. Havell in „the Studio" van 15 Oct. j. l. de aandacht vestigt.

Het is jammer, zegt hij, dat de Indische schilderkunst, die, hoewel weinig omvangrijk, toch artistiek, historisch en archaeologisch zoo belangrijk is, tot dusver zoo weinig de aandacht van Europeesche kenners tot zich heeft getrokken. Dit is te meer te bejammeren daar de machtige oorzaken van bederf, die in Indië aanwezig zijn, het onderzoekingsveld meer en meer beperken. De oudste voortbrengselen van Indische schilderkunst zijn de welbekende fresco-schilderijen in de Boeddhistische grottempels te Ajunta in het presidentschap Bombay, welke uit de 6de eeuw dateeren. Hoewel de eenige voorbeelden uit die periode, zijn zij voldoende om aan te toonen hoe de Indische schilder, als hij losgemaakt is van de strenge vormelijkheid van de Hindoesche kunstregels en van de beperkingen, door Mahomedaansch bijgeloof gesteld, in staat is om de oneindig dichterlijke denkbeelden opgewekt door het Indische leven en de Indische natuur, te vertolken en in hun vollen omvang te genieten. Behalve dat de schilderkunst van dien tijd sterk onder den indruk verkeerde van den humaniserenden invloed der leerlingen van Gautama, werd zij ook in hooge mate gewijzigd door de kunsttradities van Griekenland, welke overgebracht werden door de volgelingen van Alexander de Groote, die zich in Noordelijk Indië vestigden. Toen de groote omkeering op godsdienstig gebied kwam, welke het herstel van de macht van het Hindoeïsme in het grootste gedeelte van Indië tengevolge had, brachten sommige Boeddhistische monniken, die door de bergpassen van den Himalaja naar Tibet en China vluchtten, hun godsdienst en hun kunst naar Japan over. Hierdoor wordt het verklaard hoe nu nog in eenige van de oudste tempels van Japan schilderijen voorkomen, bewaard als de kostbaarste reliquien en die hoogst zelden aan

Europeanen vertoond worden, welke een sterke gelijkenis vertoonen met de Grieksch-Boeddhistische kunst van Indië. Bij de nagenoeg geheele vernietiging van den Boeddhistischen godsdienst ging ook deze merkwaardige schilderschool daar teniet. In het kastenstelsel der Hindoe's was aan het bedrijf van den schilder een van de laagste plaatsen onder de kunstbedrijven aangewezen. Voor de versiering van hun tempels gaven de Brahmaansche priesters de voorkeur aan de kunst van den beeldhouwer. Door het vooroordeel, dat de schilders van lage kaste uit de tempels weerde, werden zij ook verhinderd om de heilige schriften der Hindoe's te verluchten; aldus ontstaat na het verdwijnen van de Boeddhisten een tusschentijdvak van nagenoeg negen eeuwen voor dat het schilderen als eene schoone kunst opnieuw zijn intrede in Indië deed. De Mogols waren het die het fresco-schilderen weder invoerden en die Perzische kunstenaars lieten komen om hunne geschiedkundige geschriften, hun klassieke literatuur en hun gewijde manuscripten te versieren en te illustreeren. Tot in den tijd van Akbar de Groote, omstreeks het midden van de zestiende eeuw, volgden deze Perzische schilders geheel de tradities van hun land en zag men weinig sporen van hunne Indische omgeving.

De Saraceensche kunst, die in Noordelijk Indië bestond, ondervond steeds den invloed van het Mohamedaansche voorschrift, dat de artistieke nabootsing van bijna alle levende wezens, met inbegrip van menschen, verbood. Akbar, die zoowel voor het stoffelijk als voor het geestelijk welzijn van zijn onderdanen waakte, zag met zijn helder kunstenaarsinstinct in, hoe zulk een beperking alle hoogere kunstingeving aan banden legde en deed het voorschrift te niet. Aldus weder in het bezit van het ruime veld der natuur, waren de kunstenaars aan het hof vrij aan hunne talenten onder de gunstigste voorteekenen te oefenen. Een karakteristieke Indische school werd daardoor geënt op de uit Perzië ingevoerde tradities, waaraan de werken uit den aanvang van Akbars regeering nog geheel getrouw waren. De nieuwe school uit het latere deel daarvan, welke zoo geheel het kenmerk van het genie van dien heerscher droeg, was in zoover realistisch, dat zij tot het verkrijgen van ingevingen, zich direct tot de natuur wendde. De kunstenaars van den Mogol voegden aan de groote technische hoedanigheden en het krachtig decoratieve instinct van de Perzen, eene grootere anatomische nauwkeurigheid in het teekenen der figuren toe en eene op de kunst van Hans Holbein gelijkende kracht, wat aangaat het leggen van karakter in hunne portretstudies. Onder Jehangir, den zoon en opvolger van Akbar, die den smaak van zijn vader erfde, gingen die nieuwe denkbeelden voort vruchten te dragen en beloofden te zullen leiden tot de stichting van eene groote echt Indische schilderschool. Toen volgde Shah Jehan, die wel meer voor architectuur dan voor schilderkunst voelde, doch van wien het niet bekend is dat hij de kunstenaars, welke door zijn vader en grootvader zoo vrijgevig waren behandeld, ontmoedigde. Het was eerst de dweepzucht van zijn opvolger Aurungzebe, die voor de schilderschool noodlottig werd door het streng weder invoeren van de Mohammedaansche voorschriften en de kunstenaars, die zich daaraan niet hadden gehouden van zijn hof te verbannen, terwijl hij de beeldhouwwerken en schilderstukken, welke hij als ongodsdienstig beschouwde, liet misvormen of vernielen.

Wel werden de tradities van de Mogolsche school voortgezet door kunste-

naars, die zich vestigden te Delhi, Jeypore, Lahore, Mysore en elders, maar de kunst herwon nooit meer de plaats die zij onder Akbar en Jehangir had ingenomen. Hoe kort die periode ook was, in dien tijd en zelfs nog daarna onder de verdrukking van Mohammedaansche dweepzucht, politieke anarchie en Britsche onverschilligheid, hebben de Mogolsche kunstenaars een beeld gegeven van het leven, de gewoonten en de geschiedenis van Indië, dat bijna geheel onbekend is gebleven zelfs aan hen, die belangstellen in de kunst en oudheidkunde van het groote Indische rijk.

Dit korte overzicht van de geschiedenis der schilderkunst in Indië achtte de schrijver noodig om het werk van een modern artist op de juiste waarde te schatten, namelijk dat van den heer Abanindro Nath Tagore van Calcutta, gesproten uit een oud Indisch geslacht, dat zich door letterkundige, muzikale en kunstenaarstalenten heeft onderscheiden. Een van zijn broeders, de heer Robindro Nath Tagore heeft zich een grooten naam gemaakt als Bengaalsch dichter en dramaschrijver. Een ander bloedverwant, Sir Sourindro Mohun Tagore, Mus. Doc., heeft een Europeeschen naam als de voornaamste autoriteit op het gebied van Indische muziek.

Als bewijs van het echte kunstenaarsinstinct van den heer Tagore wordt aangehaald, dat hij zich niet heeft laten verleiden door het bestaande opleidingssysteem, dat er teveel op aangelegd is om de oorspronkelijkheid te dooden. Wel vindt men deze ook in Europa niet zoo veelvuldig, maar voor een Bengaalsch leerling is het nog moeilijker, waar zijne omgeving neerdrukkend werkt en hij zich behelpen moet met de studie van Europeesche handleidingen, terwijl bij het „beschaafde" gedeelte van zijn landgenooten alles wat schoon is in Indisch leven en Indische kunst weinig populair is en achterstaat bij de beschaving, waarvan hooge hoed en zwarte rok de symbolen zijn. Ook bij de Europeanen in Indië zal hij weinig aanmoediging vinden. Wel zijn er jaarlijks tentoonstellingen van fraaie kunsten te Simla, Madras en Bombay, maar het mengelmoes dat daar samengeraapt blijkt, vindt in de oogen van dezen schrijver weinig genade.

De eerste kennismaking met den heer Tagore, dateert voor den heer Havell van het tijdstip toen deze begon om eene verzameling van Indische kunst aan te leggen voor de gouvernements „Art Gallery" in Calcutta.

Deze kunstgalerij bezat tot dusver slechts eene verzameling Europeesche schilderijen, die weinig geschikt was om Indische studenten een helder inzicht in Europeesche kunst te geven. In de laatste zes jaren heeft de schrijver daar eene verzameling miniatuur schilderijen van de school der Mogols bijeengebracht, welke niet alleen op zichzelf van groot artistiek belang is, maar die ook van veel meer nut zal wezen voor de Indische leerlingen dan eenige Europeesche collectie.

Een gewone onderstelling, die ongelukkigerwijs ook voorkomt bij velen van hen, die Indische kunstleerlingen van raad moeten voorzien, is deze dat er eigenlijk geen schoone kunst in Indië bestaat en dat de smaak daarvoor nog gevormd moet worden. Het is nauwelijks te verwonderen dat slechts weinigen van die leerlingen in staat waren de ongunstige voorwaarden van hunne omgeving te overkomen, want de Indische kunst is in de laatste 50 jaren in Indië zelf sterk achteruit geraakt, daar de Europeesche verzamelaars het land hebben geplunderd door alles wat maar vervoerbaar was weg te

brengen, zoodat men thans voor de studie er van Europeesche musea of privaatcollecties moet gaan bestudeeren.

Het gemakkelijkste voor een Indisch leerling is daarom die geheele kunst maar te ignoreeren en dezelfde academische sleur te volgen, welke ook de Europeesche markt in den regel van schilderstukken en beeldhouwwerken voorziet. Gelukkig is de heer Tagore bestand gebleken tegen de verleiding om zijn kunstenaars individualiteit te doen gieten in een gewonen Europeeschen vorm. Tevens is hij niet een bloot nabootser van een voorbijgegane stijl. De Indische kunstenaar heeft hier een veel rijker veld dan zijn Europeesche collega, voor wien het in de twintigste eeuw toch altijd iets onwezenlijks of onoprechts is om bijv. te trachten de stijl der middeleeuwen te volgen. In het Indië van heden, buiten de half-Europeesch geworden steden, is dat anders, en vindt men nog dezelfde karaktertrekken als van voor vijf honderd jaren terug. De overleveringen van de school der Mogols, zijn daar nog levende overleveringen en om die getrouw te blijven, behoefde de heer Tagore de wijzers van het uurwerk niet achteruit te schuiven Terwijl hij er nog ver van af is om de wonderbaarlijke zekerheid van lijnen en de keurigheid van afwerking meester te zijn, die men bij het beste Mogolsche werk aantreft, ligt er eene dichterlijke betoovering en een gevoel in zijne behandeling van de overoude gebeurtenissen, die hij in beeld brengt, welke geheel als zijn eigen is te beschouwen. In de illustraties der Ritusanghar of Jaargetijden van den grooten Sanskrit-dichter Kalidasa komt dat echt Indische gevoel zelfs uit op een plaat getiteld „in de duistere nacht", waarbij hij gebruik maakt van een Pompeiaansch motief en een bijgevoegd schetsje getiteld „de reiziger en de lotus" doet de onbewuste sierlijkheid en het ongekunsteld gevoel zien, dat de composities van den heer Tagore zoo aantrekkelijk maakt.

Een fraai beeld (in the Studio" in kleur- en gouddruk gereproduceerd) getiteld „Boeddha en Soejata" toont dit in nog hoogere mate, waar het eene voorstelling geeft van een tooneel uit Sir Edwin Arnold's „Light of Asia", als Soejata, die Boeddha voor een boschgod aanziet, hem in een gouden urn haar offerande van gestremde melk brengt. Hier is de serene waardigheid en geestelijkheid van Boeddha met dezelfde eenvoud en diepte van gevoel wedergegeven als de bevalligheid en beminnelijkheid van Soejata's aanbidding. Nog een paar andere gekleurde illustraties, „prinses Lotos" en de zooeven genoemde „in de duistere nacht", op beiden waarvan eigenaardige fijne en kleurrijke vrouwenbeeldjes zijn voorgesteld, versieren dit opstel, waarin verder vermeld wordt dat de heer Tagore een belangwekkende verzameling illustraties heeft gemaakt voor de Ramayana en dat hij plan heeft om die ook te maken voor het andere groote Hindoe-epos, de Mahabarata. Hij heeft ook goed geslaagde pogingen gedaan op het gebied van fresco-schilderijen en de schrijver deelt mede hoe hij zelf in de Kunstschool te Calcutta meer en meer moeite doet om deze Indische werkwijze opnieuw in het leven te roepen. De methode verschilt veel van de in Europa gebruikelijke, zij geeft minstens even blijvende resultaten als de Italiaansche *fresco buono* en daar de oppervlakte zeer glad is, bieden deze kunstproducten het voordeel, gemakkelijk te kunnen worden gereinigd.

CALCUTTA ALS HAVENPLAATS.

Wanneer telkens stemmen opgaan om millioenen en nog eens millioenen uit te geven ter verbetering van de toestanden te Soerabaja als zeehaven, dan is het nuttig eens na te gaan wat elders plaats vindt en hoe men daar bij grooter verkeer zich behelpt onder omstandigheden, waarbij de haven van Soerabaja bijzonder gunstig afsteekt. Men heeft hier toch voor een bepaald type van schepen toegangen die in diepte eer toe dan afnemen en eene reede, die wat veiligheid betreft, nergens wordt overtroffen. Het eenige bezwaar is de gebrekkige gemeenschap van de ter reede liggende schepen met de handelsinrichtingen in de stad welke niet meer beantwoordt aan het tegenwoordig handelsverkeer en daaraan kan door eene betere gemeenschap voor de prauwvaart te maken worden tegemoet gekomen. De verbetering van de toegangen tot de reede door oost- of westgat kan alleen ter sprake komen als men Soerabaja per se toegankelijk wil maken voor schepen van grooter diepgang, dan er thans komen en het is de vraag of het noodig en mogelijk is aan dien eisch te voldoen.

Een vergelijking met *Calcutta* wordt ons ditmaal aan de hand gedaan door een artikel in het *Algemeen Nederlandsch Exportblad* van 29 Oct.—5 Nov. jl., een blad dat, sedert het in het begin van dit jaar in een nieuw kleed is gestoken, naast de commerciëele gegevens, die met de strekking er van in rechtstreeks verband staan, dikwijls artikelen bevat, die door belangwekkenden inhoud uitmunten.

Vooraf iets over de scheepvaartbeweging op verschillende plaatsen.

Blijkens het jongste verslag der B. O. W. werd de haven van *Batavia* te Tandjong Priok in 1900 bezocht door 860 particuliere stoomschepen met een inhoud van 834319 registertonnen en 39 zeilschepen metende 40440 ton.

Te *Soerabaja* bedraagt dit aantal jaarlijks in ronde cijfers 700 stoomschepen en 130 zeilschepen met een gezamenlijken inhoud van 830000 registertonnen (Soloverslag bl. 297).

Te *Makasser* kwamen in 1900 aan 283 stoomschepen met een inhoud van 254134 tonnen, terwijl dit aantal te *Padang* (Emmahaven) bedroeg 368 met een inhoud van 593.076 ton. (Verslag B. O. W. 1900).

Van *Calcutta* wordt in het genoemde artikel opgegeven, dat in het boekjaar 1901/02 (van 1 April tot ult°. Maart) 1347 schepen, w. o. 29 zeilschepen de rivier de Hooghli opvoeren, te zamen met een bruto-inhoud van 4.575 267 tonnen.

Ter vergelijking zegt de schrijver dat in 1901 te *Rotterdam* werden ingeklaard 6881 schepen met een netto tonnenmaat van 6.382.934 of wel 8.750.764 bruto. (Bij deze herleiding nam hij dezelfde verhouding tusschen bruto en netto aan als de K. V. K. te Rotterdam in haar laatst verschenen rapport bezigde, dus blijkbaar 1: 1.37).

Te *Singapore* is de beweging nog grooter en vindt men voor 1900 opgegeven 9909 schepen met 11.418.221 ton inhoud (zie onze Febr.-afl. bl. 242). [1])

---

[1]) Calcutta blijkt, wat de gemiddelde grootte der schepen betreft, met 3401 ton bruto per stuk de kroon te spannen. Door deeling vindt men voor deze cijfers te Padang 1620, Rotterdam 1272, Singapore 1152, Soerabaja 1000, Tandjong Priok 975 en Makasser 900 ton bruto.

„Als men", zegt de schrijver van het artikel, „zooals steller dezes, met den verbazenden handel van Calcutta bekend is, begint men eerst duidelijk te beseffen, van welke enorme beteekenis de handel van Rotterdam moet zijn. 't Is waar, men moet hierbij niet uit het oog verliezen, dat de handel van Rotterdam voor een belangrijk deel doorvoerhandel is, terwijl de aanvoeren te Calcutta voor Britsch-Indië zelf bestemd zijn, de uitvoeren bestaan uit voortbrengselen van dit land".

Neemt men dit voor Singapore eveneens in aanmerking, dat in overeenkomstige omstandigheden verkeert als Rotterdam, dan vormt Calcutta zeker een zeer belangrijke handelsplaats, waarvan de scheepvaartbeweging wel op het dubbele en de tonneninhoud op het vijfvoudige van die van Soerabaja gesteld mag worden, terwijl de wezenlijk verscheepte hoeveelheden zeker tot laatst bedoelde verhouding zullen naderen.

De stad Calcutta ligt aan den linkeroever, ± 130 K. M. bovenstrooms van de monding der Hooghli, waaromtrent (uit het Handbuch der Ing. W. — Die Wasserbau 3te Abt. van 1901 bl. 282) het volgende wordt aangeteekend.

Na een afstand van 2600 K. M. doorloopen te hebben, vormt de Ganges met de Bramapoetra een door vele rivierarmen doorsneden delta, welke een oppervlak van 44000 vierk. K. M. omvat. Van de acht hoofdarmen van de Ganges, die deze delta vormen, is de oostelijke, de Padma, de machtigste. De westelijke hoofdarm is de Hooghli, die ontstaat uit de samenvloeiing van de drie eerste hoofdtakken van de Ganges: de Bhagirathi, de Jellinghi en de Matabhanga. Op ongeveer 65 K. M. bovenstrooms van Calcutta vereenigen zich deze drie takken. Het opperwater dat de Hooghli ontvangt, is aldaar afkomstig van de Ganges en van nog vier andere rivieren, welke een stroomgebied van 22533 K. M.^{2} hebben en in de Bhagirathi afvloeien. Bovendien krijgt zij in den regentijd nog veel water uit de zijrivier Damoedar, die op 60 K. M. benedenstrooms van Calcutta er in valt en uit de Roepnarain, die er 8 K. M. verder in uitkomt. De drie Gangestakken leveren eene waterhoeveelheid, welke afwisselt van bijna nihil tot 5660 M^3 in de seconde en jaarlijks op 42 milliard M^3 wordt geschat, waarvan 90% van Juni tot October afkomt. De minste afvoer valt in Maart en April. Van November tot Juni wisselt de hoeveelheid water die langs Calcutta stroomt van 570 tot 1400 M^3 per sec. af en de grootste afvoer stijgt tot meer dan 18000 M^3 per seconde. De beide zijrivieren, Damoedar en Roepnarain, schijnen aan plotselinge bandjirs onderhevig, brengen dan in den regentijd in 2 à 3 dagen van elke maand een contingent van 20000 M^3 per sec. op de beneden-Hooghli om in de overige dagen van dat seizoen tot op $^1/_4$ van dat maximum terug te zinken. Daar groote oppervlakken in den omtrek alsdan onder water komen, wordt veel water van de Damoedar langs de andere rivier geloosd. Benedenstrooms bij Hooghli Point wisselt de watermassa naar omstandigheden tusschen 600 en 38000 M^3 per sec.

Daarbij gaat er eene krachtige getijbeweging in de rivier, welke zeer eigenaardige verschijnselen vertoont, waaromtrent wij hier niet in verdere bijzonderheden kunnen treden. Genoeg zij het te vermelden dat het grootste verschil in hoogte tusschen hoog en laag water bij springtij te Calcutta 3.55 M. bedraagt en bij doodtij 1.52 M. en stroomaf bij Diamond Harbour respectievelijk 4.80 M. en 1.75 M. Merkwaardig is dat de duur van den vloed, die aan de

monding, op 60 K.M. beneden Hooghli Point, ongeveer 5 uur aanhoudt, op die plaats, te Calcutta en op 64 K. M. bovenstrooms van Calcutta respectievelijk slechts $4^1/_4$ en $3^3/_4$ uur aanhoudt. Hiermede houdt een snelle vloedstroom en het optreden van een „Bore" of „Mascaret" verband.

Lezen wij thans in het artikel van het *Exportblad* hoe het gesteld is met de vaart op die rivier: „Een uitstekend en veilig vaarwater is de Hooghli zeker niet; integendeel, met haré vele zandbanken, geregelde verlegging van stroombeddingen is zij wel een van de gevaarlijkste waterwegen, van welks goed gedrag het bestaan eener groote handelsstad als 't ware afhangt. Wordt de Hooghli te eeniger tijd voor groote zeeschepen onbevaarbaar, dan is het met Calcutta als wereldhaven gedaan. En dat dit gevaar bestaat er wel in acuten vorm, daarover is een ieder het eens, en ook over het feit, dat het gebiedend noodzakelijk is, dat spoedig iets gedaan wordt, wil men het gevaar nog bijtijds afwenden. Doch wat dat „iets" moet zijn, daarover loopen de gevoelens uiteen. De een wil, dat de zandbanken worden verwijderd; een ander, dat de bedding der rivier in eene andere richting wordt geleid; een derde zoekt het reddingsmiddel in het graven van kanalen om de gevaarlijke gedeelten der rivier heen. Doch al deze plannen zijn tot dusver afgesprongen op de enorme kosten aan de uitvoering verbonden, die in de millioenen zullen loopen. De kosten, aan het wegruimen der zandbanken verbonden, worden geraamd op minstens 10 millioen roepiën. En zoo blijft men nog steeds voortsukkelen met wat men heeft. Calcutta zal echter niet meer bereikbaar zijn voor eene klasse van stoomschepen grooter dan die, welke hier thans binnenkomen, zoodat met elk jaar de eisch tot verbetering van de Hooghli als vaarwater meer dringend wordt. Thans reeds loopt elke boot, die de rivier op- en afgaat, zij het dan ook onder de hoede van een loods, het grootste gevaar op een der zandbanken te gronde te gaan. Er liggen reeds een heel respectabel getal stoomschepen in het zand der Hooghli begraven; de laatste op de lijst is de „Deepdale", die, nog slechts enkele weken geleden, met eene lading steenkolen naar Sumatra bestemd, dank zij de de verradelijke Hooghli, haar plaats van bestemming nooit heeft kunnen bereiken. Zij ligt thans in het zand der Pir Serangbank weggezonken. Het onderzoek, van regeeringswege onmiddellijk na het vergaan der „Deepdale" (waarbij zelfs menschenlevens te betreuren zijn) ingesteld, heeft aan het licht gebracht, dat het ongeluk aan niets anders dan aan de wispelturigheid der rivier kan worden toegeschreven".

Uit dit citaat ziet men de merkwaardige overeenkomst dat men ook hier per se „iets" wil verrichten doch nog niet weet wat, omdat deze vraagstukken op technisch gebied tot de moeilijkste behooren die er zijn en verder dat men zich, wat in Indië niet spoedig het geval is, door de benoodigde millioenen vooralsnog liet afschrikken, hetgeen verklaarbaar is, daar uitgaven in het belang van handel en scheepvaart in Engelsch-Indië niet zoo gereedelijk uit 's lands kas verstrekt worden, maar daartoe meestal fondsen bijeen gebracht, waarvan rente en aflossing gevonden moeten worden uit te innen haven-, kaai- of loodsgelden. Voorts valt op te merken dat hier van het toelaten van grooter schepen dan voorheen voorloopig geen sprake is. Waar de schrijver de rivier als wispelturig kenschetst, kunnen wij hem eene dergelijke opvatting als leek niet aanrekenen, doch ook voor den technicus stelt onbe-

kendheid met de oorzaak van sommige verschijnselen hem practisch in dit opzicht met den leek op een lijn en is onthouding te verkiezen boven verkeerde maatregelen. Voor eene meer wetenschappelijke beschouwing der verschillende plannen moge verwezen worden naar bl. 284 van „Die Wasserbau".

Omtrent het loodswezen deelt de schrijver in het *Exportblad* mede dat deze de rivier van dag tot dag moeten onderzoeken, dat elke kleine verandering, die zich voordoet, terstond ter hunner kennis wordt gebracht en dat geen schip zonder loods Calcutta zoude kunnen bereiken. De loodsen zijn daarbij nooit zeker of zij in hunne kennis te kort schieten. „Een voet te veel naar links of rechts is soms voldoende om het schip, aan hunne hoede toevertrouwd, te doen verongelukken. De loodsen worden uitstekend voor hunne diensten betaald; er zijn echter stalen zenuwen voor het ambt noodig."

Er zijn 49 loodsen in dienst en in het afgeloopen jaar werden 1.130.390 roepiën aan loodsgelden geind, zijnde ongeveer 418 roepiën (*f* 335) per schip.

Bewijzen van de moeilijkheden aan den dienst van het loodwezen verbonden, haalt de schrijver aan uit het rapport betreffende den loodsdienst. Zoo hadden er bijv. gedurende het jaar twee aanvaringen plaats, terwijl niet minder dan 24 schepen aan den grond raakten. Wegens onvoldoende diepte op de Royapoer- en Moyapoer-banken ondervonden gedurende het jaar 9 schepen een oponthoud van gemiddeld 2.7 dag. Erger was nog dat 24 schepen, die aan de mond der rivier (Sandheads) aankwamen, wegens gebrek aan loodsen de rivier niet konden opvaren en daardoor gemiddeld een oponthoud van 13 uur 14 min. hadden. Een enkele maal was dit oponthoud meer dan 40 uur en in het vorige jaar ondervonden 41 schepen op die wijze oponthoud.

Beschouwt men, na van den toegang op de hoogte te zijn gekomen, de gemakken die Calcutta zelf als havenplaats aanbiedt, dan kunnen wij hiervoor naar bl. 625 van „Die Wasserbau" verwijzen. De stad heeft aan den rechteroever de voorstad Howrah liggen, waarmede zij door een brug verbonden is. Beide plaatsen tellen te zamen ongeveer een millioen inwoners. Niettegenstaande de belangrijkheid en den omvang van den handel zijn eerst tusschen de jaren 1884 en 1891 eenige havenwerken van beteekenis gemaakt, bestaande in de zoogenaamde Kidderpore-Docks op 5 K.M. beneden de stad. Vóór dien tijd lagen de schepen op stroom en losten hunne goederen met lichters of langs aan den oever uitgebouwde steigers. Wat dit zeggen wil bij een rivier, waar niet alleen eb- en vloed gaat, maar ook bandjirs afkomen, zoodat de stroomsnelheid er soms veel sterker is dan in straat Soerabaja, behoeft niet nader aangetoond te worden. Daarbij moet men nog het beurtelings droog vallen en overstroomen van vuile breede modderoevers voegen en de zware windvlagen, waaraan de vaartuigen, die langs den stroom vastgemeerd lagen, waren blootgesteld, om zich de klachten te kunnen voorstellen, waartoe de toestand vóór den bouw der dokken aanleiding gaf. Thans is naast de rivier een bassin van ongeveer 14 H.A. oppervlakte gegraven, dat stroomop en stroomaf door twee toegangen met de rivier in gemeenschap staat. De stroomop gerichte schutsluis beeft eene nuttige lengte van 122 M., eene wijdte van 18.2 M. en in het droge jaargetijde 9.70 M. doorvaartdiepte onder springvloed, 7.90 onder doodtij en 5.90 M. bij de laagste ebbe. Zij dient voor de schepen, die met vloed komen opzetten. De stroomaf gerichte sluis, die 24.4 M. wijd

is, maar overigens dezelfde afmetingen heeft, is slechts een doorlaatsluis. die gebruikt wordt voor schepen, welke na het hooge water de haven bereiken of bij hooge standen als er tengevolge van hoog opperwater geen vloedstroom naar boven is. Het bassin wordt gevoed uit een kanaal dat water ontleent aan een ander punt der rivier, waardoor dit gelegenheid heeft te bezinken, zoodat het bassin geen modderwater ontvangt. Het toeleidingskanaal wordt periodiek uitgebaggerd over de eerste 300 M. lengte, waar de rivierslib zich nederzet.

Merkwaardig zijn nog de cijfers over Calcutta's handel in vroeger tijd, die in het meergenoemd handboek vermeld worden. Terwijl de Portugeezen in het begin van de 16de eeuw eene nederzetting hadden te Satgaon bovenstrooms van de tegenwoordige handelsstad en van het in onze geschiedenis bekende Chinsurah [1]), bevond de Venetiaan Cesare dei Frederici, welke die plaats in 1565 bezocht, dat er jaarlijks 30 à 35 schepen de Hooghli in- en uitliepen, om zijde, rijst katoen, olie en suiker af te voeren. Calcutta, waarvan de Inlandsche naam Kidderpore is, ontving eerstgenoemden naam eerst in 1700; het was toen eene nederzetting van de Engelsche Oost-Indische Compagnie. Het scheepvaartverkeer vindt men opgegeven voor 1795/6 te bedragen 170 schepen met 57696 ton lading, in 1817/18 klom dit tot 428 schepen met 161346 ton en in 1842/43 tot 646 schepen met 262251 ton. In het jaar 1897/98 liepen 1102 stoomschepen met 3.331.415 registertonnen inhoud binnen, alsmede 133 zeilschepen met 250.958 ton. De toeneming is alzoo belangrijk. Over de helft van den invoer bestaat thans uit geweven goederen, suiker en zout, voorts veel machineriëen en spoorwegmateriëel. Als uitvoerartikelen worden genoemd: jute, thee, huiden, lijnzaden, opium, indigo, ruwe katoen, zijde, salpeter, enz. en in de laatste jaren steenkolen ($1^1/_4$ millioen ton in 1898/99) maar omtrent dit artikel heeft de schrijver in het Exportblad voor de toekomst geen gunstige verwachtingen. De mededinging van „welsh coal" schijnt voor Bengalen te sterk te zijn.

RIJKE BRITSCH-INDIËRS.

Een philantroop te Bombay, de heer *Nowroji Manockji Wadia* heeft ongeveer een millioen pond sterling beschikbaar gesteld ten einde personen te hulp te komen, die in eenig land door plotselinge rampen beroofd zijn van hunne bestaansmiddelen. Volgens een Engelsch blad moet deze Parsi-koopman onder de grootste weldoeners der menschheid gerangschikt worden. De ingeving is inderdaad edel en wellicht veroorzaakt door de vernietiging van St. Pierre en de hongersnooden in Indië. Hij is een van de rijkste mannen in een land van vele vorsten en niet de eerste burger van Bombay, wiens buitengewone vrijgevigheid een voorbeeld stelt aan de rijken over geheel de wereld. Een van de medeburgers van den heer Wadia is Sir *Dinshaw Monockji Petit,* de katoenkoning van Westelijk Indië, die zich beroemd gemaakt heeft in Indië door zijne weldaden, waarvan het bedrag eenige jaren geleden reeds tot drie honderdduizend pond sterling was opgeloopen, besteed aan de stichting van scholen, hospitalen en technische onderwijsinrichtingen. Bombay was ook de

[1]) Zie o. a. Bijdr. tot de Taal, land en Volk.k. 1901 bl. 292.

verblijfplaats van Sir *Jamsotji Jijibhoy*, de eerste persoon, die eene hooge onderscheiding van koningin Victoria ontving en zestig jaren geleden door het Britsche gouvernement begiftigd werd met eene medaille „ter eere van zijne vrijgevigheid en vaderlandsliefde."

Zijn persoonlijke bijdragen aan openbare werken in Indië liepen op tot een getal van zes cijfers en gaven een Gouverneur van Bombay aanleiding om, wanneer hij geld noodig had, te zeggen: „Geef mij een koopman van Bombay." „Nu", zegt de St. James Gezette, „heeft weer een koopman van Bombay de wereld verbaasd door een verwonderlijke gift en de meeste menschen zullen het er over eens zijn dat het geld voor geen meer edel doel beschikbaar gesteld kan worden. Telkens en telkens is in Amerika een „millioen" gegeven voor een universiteit of eene stichting van een anderen vorm op onderwijsgebied, maar als het doel, waarvoor gegeven wordt, in rekening wordt gebracht, staat de gift van de heer Wadia hooger dan een geschenk aan een universiteit of het stichten eener openbare boekerij. Wat het edele van het doel en het oorspronkelijke van het denkbeeld betreft, staat zij op een lijn met het legaat van Rhodes en het eerdere testament van Nobel, die een fortuin, samengegaard door dynamiet, naliet aan hen, die op verschillende wijze het meest bijdragen tot het geluk en den vooruitgang van het menschelijk geslacht."

In het weekblad India van 10 Oct. jl. wordt de aandacht gevestigd op een ander van de vele philantropen in Indië, den heer *Sheth Adamji Pierbhoy*, vroeger Sheriff van Bombay, op wien niet alleen de Muselmansche gemeente daar ter plaatse, maar ook geheel Indië ten rechte trotsch mag zijn. Sedert jaren staat hij bekend als een gelukkig man van zaken, die geacht is wegens de onkreukbaarheid en trouw van zijne verbindtenissen. Op zeventienjarigen leeftijd in het klein begonnen, wist hij door eerlijkheid en energie, belangrijke aannemingen uit te voeren en den grond te leggen voor een belangrijk fortuin. Het duurde evenwel nog lang voor dat zijn medeburgers in Bombay in den voorspoedigen aannemer den menschenvriend met het warme hart ontdekten. Geleidelijk drong de waarheid hiervan echter door en zag men in dat hij waardig was om gerangschikt te worden onder die burgers van Bombay, wier weldaden de stad door de geheele wereld geëerd hebben gemaakt.

Het eerst waren het zijn geloofsgenooten, die het voorwerp van zijn weldaden werden. Toen hij zelf ter bedevaart ging, werd hij getroffen door het lijden van de arme bedevaartgangers en hij richtte toevluchtsoorden voor hen op in de heilige steden Kerbela en Mekka. In zijn eigen geboortestad Dhoraji in Kathiawar, vanwaar hij als knaap te Bombay kwam, bouwde hij een marktplaats, een museum en een doorgangshuis. Hij zorgde voor de verdediging en verkreeg ten slotte de vrijspraak van een honderd-en-twintigtal Mahomedanen, van wier onschuld hij overtuigd was. Hij stichtte een hospitaal voor zijne geloofsgenooten te Bombay. En bij dit alles hielp hij het lijden verlichten, dat door allerlei rampen, als brand, pest en hongersnood, veroorzaakt werd.

Het was echter in den grooten hongersnood van 1900—1901 dat zijn meest uitgestrekte weldadigheidsplannen tot uitvoering kwamen. Inderdaad zijn er niet minder dan elf van die weldaden te vermelden, waaronder twee armhuizen, een kamp voor voedselverstrekking en een hospitaal voor kraamvrouwen, alle op zijn kosten onderhouden. Het totaal aantal geholpen personen wordt

geschat op 2.194 500 tot een uitgaaf van zeshonderdduizend roepiën. De heer Adamji Pierbhoy is een muselman, maar van de 367.694 personen, die gebruik maakten van het armhuis te Dhoraji, waren 298.175 Hindoes en slechts 69.519 Mahomedanen. Zoo waren in het voedingskamp 649.030 Hindoes en 159.810 Mahomedanen, terwijl in het hospitaal van de 16.176 lijders 11.336 Hindoes waren. Nog merkwaardiger was de beschikking, die hij maakte voor hen, wier kaste hen verbood om die inrichtingen te betreden. Tegenover zulk eene ruime liefdadigheid, welke zich over alle grenzen van gemeente en geloof uitstrekt, schijnt het dwaas om te spreken van den onverzoenlijken haat tusschen Mahomedaan en Hindoe, zegt het blad.

DE BEWONERS VAN DE OEVERSTREKEN VAN DEN BOVEN-NIJL.

Wanneer men geneigd is om al, wat niet tot het blanke ras behoort, zoo ongeveer als gelijkwaardig inferieur te beschouwen, dan is het voor degenen, die de Maleische rassen reeds een brevet van minderwaardigheid wenschen uit te reiken, nuttig ook eens kennis te nemen van andere volken, die aan zich zelf overgelaten, door ongunstige levensvoorwaarden niet tot ontwikkeling zijn gekomen, ten einde na te gaan hoe diep nog velen staan tegenover de eerstbedoelde in hunne ontwikkeling dikwijls miskende rassen. Een voorbeeld troffen wij aan in het artikel „Dans les Marais du Haut Nil" voorkomende in het *Bull. de la Soc. d' Etudes Coloniales* van Sept. en Oct. jl. Een Belgisch officier beschrijft daarin een verkenningstocht van uit het oostelijk deel van den Congo-Staat ondernomen naar den Nijl op ongeveer 5° Noorderbreedte, of liever langs den tak, Bahr-el-Djebel, tot aan de meer bekende gedeelten in Soedan, als men over Faschoda naar Kartoem afzakt. Ten onrechte heet deze rivier naar de bergen (Djebel) want bij Lado verdwijnen deze reeds geheel en kronkelt zij door eene vlakte, die gedurende het regenseizoen nagenoeg geheel met water bedekt is, zoodat het bijna niet mogelijk is den vasten grond te onderkennen. In het droge seizoen, dat zes maanden duurt, is er daarentegen in die lage kleigronden geen water te bekennen en moet men zich landwaarts in met putten tevreden stellen, welke een water geven, zoo modderig, dat het soms door een linnen lap niet te filtreeren is. De groote moerassen, waar de rivier doorheen loopt, zijn door papyrusplanten zoodanig begroeid, dat men zich in een bootje slechts met moeite al kappende daardoor een weg baant.

In die streken, langs de oevers van de Bahr-el-Djebel, Bazi, Dinha en Nuerrivieren huist de inlander, waarvan de overste Henry de volgende beschrijving geeft: Hij is een lang individu van gemiddeld 1.90 M., niet zelden treft men er van 2 M. lengte aan. Zijne tatoeëering bestaat uit eenige gebogen lijnen, die evenwijdig aan de wenkbrauwen getrokken uit het midden van het voorhoofd naar de slapen loopen. Hij is altijd naakt als een pier en van terugstootende onzindelijkheid. Hij is mager, beenig, hoekig. Zijne luiheid herinnert aan die van een overvoede slang en zijne lafheid aan die van de haas. In rust gaat hij op zijn hurken of op een miniatuurstoeltje zitten, zijn beenen gevouwen als een paar door een scharnier verbonden stokken, waarbij zijn

knieën uitsteken tot boven zijn hoofd, dat naar zijn dijen overhangt; hij is op die wijze als een harmonica samengevouwen. Op de loer zijnde, staat hij met de grootste onbewegelijkheid rechtop, met een been opgetrokken, terwijl de voet ervan rust op de knie van het andere. Zijn linkerarm hangt daarbij op natuurlijke wijze omlaag, terwijl zijn rechterhand steunt op de steel van een lans, waarvan het ondereinde in den grond is gestoken. Hij blijft zoo uren staan, als een reiger, die zijn voedsel verduwt. Des avonds, voordat hij zich in zijn ellendig hutje te slapen legt, smeert hij zich het lichaam tegen de muskietenbeten in met een dikke laag asch. Bijna zijn eenige bezigheden zijn de vischvangst, de jacht op krokodillen en nijlpaarden en het in de stilstaande lagunen verzamelen van de knollen en zaden van de lotus. Zijn eenige behaagzucht bestaat in het insmeren van zijn hoofd met een dikke laag van een afschuwelijk mengsel van aarde en excrementen van hoornvee. Door deze cosmetiek wordt op dat hoofd een rijkelijke kolonie van parasieten onderhouden, het snelle uitvallen van de haren bevorderd of worden deze minstens zoodanig van levenskracht beroofd, dat zij eene rosse kleur aannemen. De onbevallige vorm van zijn ledematen moet echter eerder als eene gave der voorzienigheid worden opgevat, dan als eene mismaaktheid. Zijne onbewegelijkheid ontleent hij aan de gewoonte die hij aangenomen heeft om even als de steltloopers op visch te loeren; met zijn lang lichaam kan hij zich zonder gevaar op vrij groote diepte in het water of in den modder begeven; zijn onmetelijke en magere beenen veroorloven hem in de moerassen groote stappen te doen en gemakkelijk van het eene steunpunt op het andere over te gaan, als daartusschen een diepte ligt, terwijl zij slechts een minimum tegenstand aanbieden voor het water en de planten. Hij is, door een langdurig atavisme, geheel aangepast aan het land dat hij bewoont en het leven dat hij er leiden moet. Dr. Schweinfurth vergelijkt hem ten rechte bij den reiger.

De vrouw ziet er niet verleidelijker uit, al heeft zij ook eene niet geheel onbevallige gestalte. Voor eenig kleedingstuk draagt zij een kleine ceintuur met franje. Haar bezigheden zijn de keuken en de veldarbeid.

Sedert bijna honderd jaar steeds nagejaagd, is het natuurlijk dat deze bevolking tot eene zoodanige mate van ontaarding gedaald is. De moerassen van den Nijl, waar zij zulk een wisselvallig bestaan vindt, geven haar eene ontoegankelijke schuilplaats tegen haar vijanden, terwijl deze tevens voldoende bestaansmiddelen opleveren, als daar zijn jacht, vischvangst en de verzameling der zaden en knollen van den lotus.

DE OPBRENGST VAN BOUWGRONDEN IN BRITSCH-INDIË.

In de Juli-afl. van de *Indische Gids* is er op bl. 954 melding van gemaakt dat volgens lord Curzon de opbrengst der voedingsmiddelen in Britsch-Indië in 1880 zoude hebben bedragen gemiddeld 730 lbs per acre en dat die hoeveelheid in 1898 gestegen zoude zijn tot 830 lbs per acre. Voor 1900 schijnt dit cijfer berekend te zijn op 840 lbs en dit gaf aanleiding tot het stellen van een vraag in het Engelsche parlement door den heer Weir aan den Minister voor Indië, lord G. Hamilton, of hij op dit punt ook statistieken voor elk

gewest afzonderlijk kon overleggen. Vooraf dient opgemerkt te worden, dat de uitdrukking „voedingsmiddelen" op zeer verschillende gewassen kan slaan, doch als men de gewichten van tarwe, rogge, gierst, gerst, mais en rijst (zie Ind. Cult. Alm. 1903 bl. 252) gemiddeld neemt, dan weegt een hectoliter 71 K.G., hetgeen weinig verschilt met het gewicht van gepelde rijst, dat op 70 K.G. per H.L. is gesteld. Ten ruwe mag dus aangenomen worden dat de gegeven cijfers met die van Indische rijstoogsten vergelijkbaar zijn. Voorts moet in Nederlandsche maat gesteld worden; dat 100 lbs per acre gelijk is aan 45.3593 K.G. per 0.57 bouw of 79.577 K.G. = 1.288 picol per bouw.

De bovengemelde cijfers geven aldus herleid voor 1880 : 9.4 picol; 1898 : 10.5 pic. en voor 1900 : 10.8 pic. Wordt de voedingswaarde uitgedrukt in rijst en aangenomen dat 1 picol rijst = 2 picol padi, dan heeft men voor het middencijfer van 1900 : 21.64 of ongeveer $21^2/_3$ picol per bouw, terwijl de gemiddelde productie voor Java (zie revue Oct. bl. 1411) gemiddeld 23 à 24 picol padi bedraagt.

In antwoord op de interpellatie zeide Lord Hamilton dat het medegedeelde in de begrootingsredevoering van het vorige jaar betrekking had op eenige ramingen betreffende opbrengsten, die bijeengebracht zijn door de hongersnood-commissie van 1898. De gedetailleerde cijfers, die uit Indië verkregen werden, laten wij hieronder volgen (met de herleiding tot Nederlandsche maat en tot opbrengst per eenheid).

	Beplant met voedings-gewassen. 1000-tallen.		Gewicht van de opbrengst. (1 ton=16.451 pic.) 1000-tallen.		Picols
In 1880	acres	bouws	tonnen	picols	p. bouw
Madras	26.244	14.959	8.897	146.365	9.8
Bombay en Sindh.	21.500	12.255	4.086	67.219	5.5
Bengalen	48.500	27.645	17.460	287.234	10.3
N.-W. Provincies en Ondh.	31.450	17.927	11.322	186.258	10.4
Pendjab	18.900	10.773	5.446	89.592	8.3
Centraal-Provincies	13.000	7.410	2.750	45.240	6.1
Neder-Birma, Assam enz.	6.920	3.944	4.347	71.512	18.1
Totaal	166.514	94.913	54.308	893.420	9.4
In 1901					
Madras	27.532	15.693	10.206	167.899	10.7
Bombay en Sindh.	23.223	13.237	6.092	100.223	7.6
Bengalen	50.596	28.940	24.407	401.520	13.9
N.-W. Provincies en Ondh.	35.312	20.470	12.250	201.524	9.8
Pendjab	21.316	12.150	5.966	98.147	8.0
Centraal-Provincies	14.000	7.980	3.000	49.353	6.2
Neder-Birma, Assam enz.	9.850	5.614	6.266	103.082	18.3
Totaal	182.429	103.984	68.187	1.121.744	10.8

Men ziet dat in Madras, waar zeker wel de meeste rijst geteeld zal worden, de cijfers vrijwel met het gemiddelde overeenkomen en in 20 jaar tijds de productie met 8 pCt. was toegenomen.

DE WOLVENDAALSCHE KERK TE COLOMBO.

Onder het opschrift: „Behoud der oude Hollandsche kerk te Colombo", bevat het *Alg. Handelsblad* van 27 October het volgende ingezonden stuk:

Vermoedelijk omdat het Rijksarchief, naar aanleiding van genealogische onderzoekingen, een enkele maal met afstammelingen der oude Nederlandsche geslachten op Ceylon in briefwisseling was geweest, en dus daar een bekende instelling was, zond de kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente (Dutch Reformed Church) te Colombo ons, ter bekendmaking in Nederland, een oproep om hulp tot herstel en behoud van het beroemde bedehuis, de Wolvendaalsche kerk, zoo genoemd naar den heuvel waar het gebouw, dat boven de stad uitsteekt en van uit zee aanstonds de aandacht trekt, gelegen is.

Gesticht in 1749, is dit statig hardsteenen gebouw, dat geheel den stempel draagt van een Nederlandsche protestantsche kerk uit dien tijd, tot op heden onafgebroken in gebruik geweest bij de nakomelingen der Nederlanders op Ceylon. Het bevat 1000 zitplaatsen, en is het eerbiedwaardigste gebouw van de geheele stad, dank zij de daarin voorkomende grafmonumenten der Hollandsche gouverneurs en andere historische herinneringen.

Krachtens de termen der capitulatie van 1796 kwam het onderhoud ten laste van het Engelsch bestuur als opvolger van onze Oostindische Compagnie, doch sedert de Disestablishment Act heeft de gemeente, die niet talrijk noch rijk is, er zelve voor te zorgen. Het behoud van het gebouw en van de daarin opgerichte monumenten vereischt thans een buitengewone herstelling, voornamelijk van het dak, van 13,000 ropijen. Hiervan had de gemeente zelve gesteund door de giften o. a. van H. M. de Koningin, van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, van jhr. mr. Schorer, vice-president van den Raad van State en eenige zijner vrienden, sinds November 1901 de grootste helft (8000 ropijen of £ 533.6.8) bijeengebracht. Nu blijft nog £ 333.6.8 te vinden. Het gouvernement van Ceylon, zich aan de zorg voor de conservatie van het belangrijkst historisch gedenkteeken van het eiland niet ten eenen male willende onttrekken, heeft aan den Wetgevenden Raad voorgesteld £ 200 subsidie te geven. Wordt dit aangenomen (hetgeen de kerkeraad echter als onzeker stelt) dan blijft er nog £ 133.6.8 te vinden, die de gemeente zelf onmachtig is op te brengen. Zij wendt zich thans door onze bemiddeling tot Nederland.

Na genomen informatie bleek het ons, dat de toestand der Nederlandsche kerkelijke fondsen geen bijdrage toelaat. Doch het is wellicht niet ondoenlijk de betrekkelijk geringe som uit particuliere bijdragen te vinden. Wij versterken daardoor den band met eene kolonie, die, ook blijkens de oprichting eener vereeniging tot beoefening van de Nederlandsche geschiedenis, ons nog niet vergeten is, en die onlangs aan onze krijgsgevangenen blijken heeft gegeven van belangstelling. Wij werken mede tot de instandhouding van een kloek monument van Holland's grootheid, een monument te kostbaarder, omdat in ons eigen Indië zoo uiterst weinig van Compagnie's gebouwen is overgebleven.

Er bestaan onder ons ook nog geslachten waarvan een voorvader of betrekking in het bedreigde kerkgebouw rust. De volledige opsomming en beschrijving der tombes en grafschriften vindt men in het „Lapidarium Zeylanicum" van

Leopold Ludovici (Colombo 1877). Ik noem hier de gouverneurs Lubbert Jan baron van Eck († 1 April 1765) en mr. Iman Willem Falck († 6 Febr. 1785); verder Sibilla de Leeuw († 26 Juni 1662), Jacomina Rosegaarde, eerste huisvrouw van den bekenden Rycklof van Goens († 3 Jan. 1667), den opperkoopman Joan van Vliet († 19 Aug. 1690), Migail Ketelaer, weduwe van den opperkoopman Cornelis Strick († 28 Febr. 1709), Barbara Margarita Cadensky, huisvrouw van Adam van der Duyn († 31 Maart 1702), Susanna Margaretha van der Parra, huisvrouw van Daniël Schorer († 25 Sept. 1719), drie kinderen van Arnold Moll en Christina van Reede († 1719), Sara Maria Raket, huisvrouw van den opperkoopman Adriaan Moens († 2 April 1768), Josina Jacoba van Wijnbergen, huisvrouw van Joannes Ferdinandus Crijtsman († 19 Dec. 1736), Johannes Adriaan Overbeek († 16 Nov. 1733), Jacob Willem Balthazar van Imhoff, zoontje van den grooten Van Imhoff († December 1736), Anna Henriëtta van Beaumont, „gemalin" van den gouverneur Joan Gideon Loten († 10 Aug. 1755), Albert Anthonie Cornelis van der Brugghen († 30 Juli 1755), drie kinderen van den gouverneur Joan Schreuder († in 1759 en 1760), Petronella Adriana en Johannes Godefridus Moens († 1761), den pakhuismeester Gerard Reynier de Cock († 22 April 1777), den predikant Henricus Philips († 19 Mei 1790) en zijn huisvrouw Susanna Scharff († 15 Juni 1781), Christina Elisabeth van Angelbeek, gemalin van den gouverneur Willem Jacob van de Graaff († 18 Juni 1792), den kolonel Paravicini di Capelli.

Wellicht is er voor eenige landgenooten aanleiding eene bijdrage voor het behoud van deze nationale herinnering af te zonderen, en daarmede het voorbeeld te volgen van onze Souvereine en van twee van de hoogst geplaatste Nederlanders.

Het bestuur van den kerkeraad bestaat uit de heeren David Tweed, præses, W. S. Christoffelsz, scriba (adres 20 Barnes Place, Colombo, Ceylon), en J. P. de Vos, thesaurier. Met het overmaken van bijdragen, die vóór 15 Nov. a. s. bij hem mochten inkomen, zal ondergeteekende zich gaarne belasten, na ze in dit blad te hebben verantwoord.

Dr. H. T. COLENBRANDER,
Adjunct-Rijksarchivaris

Rijksarchief, Den Haag, 24 Oct. 1902.

In een noot teekent de schrijver aan dat ook monumenten van vóór 1749 naar de Wolvendaalsche Kerk zijn overgebracht. Wij lezen dit mede in eene „Guide to Colombo" van 1898 (by George J. A. Skeen), waar vermeld staat dat die monumenten afkomstig waren uit een kerk die gestaan heeft binnen het Fort Esplanade, de tegenwoordige Gordon Gardens. Deze zoude door de Hollanders gebouwd zijn in de plaats van eene door hen verbrande Roomsche Kerk uit den Portugeeschen tijd en toen zij bouwvallig geworden was, werden onder het Engelsche bestuur de daarin aanwezige overblijfselen van Hollandsche gouverneurs in 1813 met passende plechtigheid naar de „Wolfendahl Church" overgebracht. Omtrent deze kerk, die op de kaart W. N. W. op ruim 1 K. M. afstand van de landingsplaats ligt, vindt men in genoemden reisgids aangeteekend: Dit fraaie oude gebouw, het voornaamste bedehuis van de Presbyterians der Hervormde Hollandsche Kerk, opgericht in 1749 op de plaats van een oude Portugeesche Roomsch Katholieke kapel genaamd Agoa de Lobo (de naam leeft in de inlandsche taal nog voort), was de kerk van de Hollandsche gouverneurs van Ceylon.

„Wolfendahl" (of juister „Wolvendaal") zegt de gids, beteekent vertaald het „dal van de wolven"; het was in de dagen der Portugeezen en Hollanders de geliefkoosde schuilplaats voor jakhalzen, dewijl wolven feitelijk op dit eiland onbekend zijn.

„De stijl is Dorisch, de vorm die van een Grieksch kruis. Zij bevat zitplaatsen voor wel 1000 personen en bezit verschillende belangrijke gedenkteekenen der Hollandsche overheersching" — namelijk de wapenborden en grafsteenen van de meergenoemde gouverneurs.

„Een van de verschillende sierlijke gekleurde glasvensters was een geschenk van Sir. W. H. Gregory, een ander van Mr. W. H. Wright. Een werd bij publieke inteekening geplaatst als een aandenken aan Sir Richard F. Morgan (voor vele jaren „Queen's Advocate" en later „Acting Chief Justice", die als de erkende leider van de „Burgher community" na den dood van den heer Lorenz in zijn tijd een grooten invloed uitoefende op de opvolgende besturen); andere werden door het kerkbestuur geplaatst, met een subsidie van het gouvernement, onder anderen ter herinnering aan eene zekere Mrs. Raymond en een Miss. Schroter, die beide vrijgevige schenkingen aan de kerk deden".

Op het onduidelijke plaatje van de kerk, dat in dezen gids werd aangetroffen, zijn de einden van het kruis der kerk door renaissance tuitgevels afgesloten, waarop misschien eenige Dorische motieven voorkomen, doch die overigens niet aan Griekschen stijl doen denken. Boven het midden van de kerk is een hoog vierkant puntdak met gebroken dakvelden.

Eindelijk zij vermeld, dat volgens de dagbladen aan den Minister van Binnenlandsche zaken, door iemand die voelt voor onze nationale eer het geheele bedrag ter hand is gesteld, dat alsnog noodig was voor de restauratie van deze kerk.

DE SUIKERINDUSTRIE OP FORMOSA. [1])

In aansluiting aan hetgeen in 1898 door hem geschreven werd als viceconsul te Kanagawa, geeft de heer J. H. de Reus, thans consul te Kobé (Japan), eene in de *Consul. Versl. en Berichten* opgenomen studie over de toekomst der suikerindustrie op Formosa, waaraan het volgende wordt ontleend. De suiker is bij den invoerhandel van Japan in de laatste jaren een groote rol gaan spelen en hoewel de Japansche regeering daarvan aan invoerrecht niet onaanzienlijke baten trekt, zoude zij gaarne zien dat de geldsommen, die thans voor den invoer besteed worden, in het land bleven en binnenslands welvaart verspreidden. De cultuur van suikerriet is evenwel in eigenlijk Japan vrij gering; in slechts eenige bijzonder door het klimaat begunstigde streken, zooals in het zuiden van het eiland Kioeshioe, op Shikokoe en in de prefectuur Shizoeoka op het hoofdeiland, benevens op de Lioe Kioe-eilanden wordt riet verplant, maar de cultuur is aldaar niet voor groote uitbreiding vatbaar. Op Hokkaido (Yesso), waar men proeven met beetwortels nam, waren de resultaten zeer teleurstellend. Een prachtig veld lag echter nog braak op het bij Japan ingelijfde eiland Formosa en de aandacht is thans op de verbetering der cultuur aldaar gevestigd.

[1]) Zie *Indische Gids* XXste jaarg. (1898) I bl. 727.

De bemoeiingen der Japansche regeering met de suikercultuur op Formosa dateeren reeds van een paar jaren. Een vasten vorm begonnen zij echter eerst aan te nemen, toen in 1900 de regeering verklaarde, dat zij gedurende 5 jaren eene jaarlijksche subsidie van 6 pCt. aan de onderneming zou verstrekken, die eene moderne suikerfabriek op Formosa oprichten zou.

Dit leidde tot de oprichting van eene maatschappij te Tokio, de „Taiwan Seito Kabushiki Kaisha" (Formosa Sugar Co. Lim.) met een kapitaal van 1 millioen yen, waarvan de directie in handen van de bekende Mitsui Bussan Kaisha (alias Mitsui & Co.) is.

Deze onderneming richtte nu in 1901 eene fabriek op te Koshito, een dorp, gelegen aan de Takow-Taiwan-lijn van den Formosa Staatsspoorweg in het centrum der suikerdistricten.

Men wil op Formosa door de cultuur van beter suikerriet, en doelmatige fabriekmatige bereiding de suiker produceeren, die als grondstof kan dienen voor de raffinaderijen in eigenlijk Japan. Tot dusver wordt daar ook geraffineerde suiker van Hongkong ingevoerd en, daar de grondstof van deze laatste voor een groot deel van Java afkomstig is, wordt de afzet van het product der Java-suiker nijverheid door dit plan in tweederlei opzicht bedreigd.

Om het beoogde doel te bereiken heeft de Japansche Regeering den heer Dr. I. Nitobe, directeur der afdeeling Landbouw der Formosaansche Regeering, opgedragen een nauwkeurig onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid en wenschelijkheid van eene uitbreiding der suikercultuur en nijverheid op het eiland, met het oog op de hulpbronnen, die het aanbiedt. Deze heer, een specialiteit op landbouwkundig gebied, en die in Europa en Amerika heeft gestudeerd, bracht daarover een belangrijk rapport uit. Uit dit rapport wordt in het artikel van den heer de Reus het belangrijkste aangehaald.

In 1901 werden uit Formosa 605.468 pikols suiker uitgevoerd, waarvan de qualiteit meestal bruin is, slechts ruim 40,500 picols waren witte suiker. Van deze hoeveelheid, ter waarde van $3^1/_4$ millioen yen,[1]) ging ongeveer $^2/_3$ naar Japan. Slechts $^1/_{10}$ van den oogst dient voor locale consumptie. De handel naar Japan is in handen van 2 Britsche firma's en 5 tot één syndicaat vereenigde Chineesche firma's, welke laatste in Yokohama en Kobe hare filialen hebben. De zaken met China worden uitsluitend door Chineezen gedaan. Het transport naar China heeft tegenwoordig grootendeels plaats met Britsche stoomschepen; dat naar Japan sedert 1899 bijna uitsluitend met stoomschepen der Osaka Shosen Kaisha (Osaka Mercantile s/s Co.) Voor het afgeloopen jaar waren de vrachten naar Japan 23 sen per picol (*f* 0.40 p. p.)

De suikercultuur op Formosa is op het oogenblik nog achteruitgaande en dit wordt aan verschillende oorzaken toegeschreven, als:

1. *De terugtrekking der kapitalen, waarmede de nijverheid werkte.* Na de annexatie van het eiland door Japan hebben verschillende rijke Chineesche families het land verlaten en zetten hun geld niet meer op het eiland uit.

2. *De verwoesting van eigendommen en het verlies van menschenlevens, door de ongeregeldheden, die in het overgangstijdperk plaats hadden.* Door de militaire expedities werd veel schade aan de bezittingen van onschuldige personen toegebracht, de uitputting en ontbering van velen, deed hen het

[1]) Een yen — *f* 1.25

slachtoffer worden van epidemiën; op veel plaatsen, waar de bevolking gedood of verdwenen was, vielen de huizen in puin en keerden de velden tot een toestand van wildernis terug.

3. *Opgedreven arbeidsloonen.* Door de genoemde omstandigheden werd het aanbod van arbeiders schaarsch en stegen de loonen. De verarmde boeren en molenaars konden die moeilijk meer betalen.

4. *De aanleg van militaire wegen.* Deze werden in den strijd tegen de rebellen noodig, doch kwamen vooral in het nadeel van de suikertuinen in de vlakte, omdat aan weerskanten een breede strook onbebouwd moest blijven ten einde het overvallen van militaire transporten minder gemakkelijk te maken. Hoewel deze bepaling na het grootendeels tot rust brengen van het eiland werd ingetrokken, zoo had zij toch gedurende lange tijden een allernadeeligsten invloed op den verbouw van suikerriet; voor dit gedwongen braakliggen werd geen vergoeding gegeven.

5. *De geheven belasting.* Onder het Chineesch regime was deze lager dan tegenwoordig en er waren voor de heffing ervan wel arrangementen met de Chineesche belasting-ambtenaren te treffen. Onder het Japansche bestuur werden de belastingen hooger en in werkelijkheid geheven.

6. *Weinig voordeel voor riet-verbouwers en fabrikanten.* Al waren de prijzen in de jaren, die op de annexatie volgden, ook veel hooger dan vroeger, ten gevolge van het heerschende woeker- en coalitiestelsel, dat vroeger beschreven is, kregen de producenten nooit iets meer voor hun product dan strikt noodig was om te blijven bestaan, en zij bleven, terwijl de arbeiders hooger loon bedongen en voor bijna allen op het eiland sedert de annexatie de levensvoorwaarden verbeterden, de oude knechten, waardoor het niet te verwonderen is dat velen hun bedrijf er aan gaven.

De met suikerriet bebouwde oppervlakte ging van 1898 tot 1900 van 35000 cho tot 32000 achteruit (1 cho = 99.1736 are).

Intusschen is alles te zamen genomen de achteruitgang noch het gevolg van den teruggang in qualiteit van het suikerriet zelf, noch van andere natuurlijke, niet te veranderen invloeden, doch alleen van menschelijke handelingen. Aan de vermindering van menschelijke werkkrachten kan tegemoet worden gekomen door machinalen arbeid of immigratie, aan de schaarschte van kapitaal door landbouwcredietbanken. Tegen de verhooging der loonen is moeilijker een geneesmiddel te vinden, doch door de uitvoering van openbare werken meer geleidelijk te doen plaats hebben zou de toevloed van werklieden van het platteland naar de steden wel verminderen en zouden de loonen in de landbouwdistricten van zelf gematigder worden.

De redenen, waarom Formosa op dit gebied zeer goed met andere landen zal kunnen concurreeren, worden vervolgens opgegeven.

1. *Klimaat.* Volgens meening van zaakkundigen mag de temperatuur voor suikerriet niet beneden het vriespunt komen, en liefst blijven boven 41° F. In de noordelijke districten van Formosa, nl. in Taihokoe en Taichioe, valt de temperatuur wel eens tot 38°, maar hier wordt dan ook maar weinig suiker verbouwd. In het Zuiden komt zulks niet voor. Uit de opgaven ziet men in die streken in den N. O. moesson maxima van 79°—84° en minima van 55°—66°, in den Z. W. moesson 84°—91° als hoogste 72°—80° als laagste cijfers en in den N. O. moesson (Nov.—Dec.) 82—84° en 60—63°.

Wat regenval aangaat, mag volgens wetenschappelijke waarnemingen, deze niet minder dan 1100 m.M. bedragen. In dit opzicht zijn de zuidelijke districten zeer bevoorrecht, doch in de noordelijke valt te veel (3000 m.M.), daardoor verliest het riet te veel aan suikergehalte en rot te spoedig.

Warmte en regen zijn volgens den verslaggever aldaar veel gunstiger dan op de Hawaï-eilanden en alleen op Java is in dit opzicht een even gunstige toestand te vinden.

2. *Gesteldheid van het land en den bodem.* Aan de voorwaarden van uitgestrektheid en vlak land, noodig voor gemakkelijk transport van het riet, irrigatie, enz. voldoet het zuidelijk deel van het eiland. De grond in het noorden is meest klei, doch hier ietwat zandachtig, hetgeen men aldaar „Choeseki" noemt en een alluvium van de rivieren schijnt te wezen. Het is geen modelbodem voor suikercultuur, maar biedt er toch een goeden bouwgrond voor aan, die de noodige hoeveelheid kalk bevat.

3. *Verweerkracht (Concurrenzfähigheit) van het suikerriet tegen den beetwortel.* Volgens bewering van Aziatische suikerriet-experts zal de rietcultuur het op den duur winnen; de bietcultuur heeft het toch slechts, dank zij de aanwending van de meest wetenschappelijke methoden en van bescherming, tot nog toe weten vol te houden tegen de zich slechts op natuurlijke wijze ontwikkelende rietcultuur, die dan nog dikwijls hare producten door verschillende belastingen getroffen ziet. Wat de opbrengst betreft per vierk. eenheid blijkt uit de vermelde cijfers dat gemiddeld van een gelijke oppervlakte $1^2/_3$ maal meer riet- dan bietsuiker wordt verkregen

In sommige opzichten heeft de bietcultuur groote voordeelen boven die van het riet, de oogst toch loopt in 5 à 6 maanden af en geeft jaarlijks rust aan den grond en gelegenheid tot bemesting. Daarenboven is het financieren korter en dus voordeeliger. De afval der bieten bij de suikerfabricage levert een waardevol voedsel voor het vee op, welk laatste op zijn beurt weer mest tot vruchtbaarmaking der velden levert. De afval van het riet wordt echter meest alleen als brandstof gebruikt en levert als meststof slechts asch op. Daarentegen is het riet, dat boven den grond groeit, een gemakkelijke te onderhouden plant, hetgeen weder werkkrachten uitspaart in vergelijking met den beetwortel.

4. *De vraag der werkkrachten.* In de meeste landen, waar rietsuiker is, bestaat er gebrek aan werklieden, Java is hierop een van de weinige uitzonderingen. Een groot voordeel is het echter voor het riet boven de biet, dat voor eerstgenoemde cultuur met $^1/_3$ der werkkrachten volstaan kan worden. Zoo kan op Formosa het snijden zich over een tijdperk van 5 maanden van December tot April uitstrekken, terwijl bij de bietcultuur alles in vier weken afgeloopen moet zijn.

Kapitaal. Wat dit betreft, is de rietsuikernijverheid in een veel ongunstiger conditie dan de beetwortelnijverheid. In bijna alle productielanden van rietsuiker moet het kapitaal van buiten komen en vloeit daardoor ook een groot deel der opbrengsten het land uit. In Formosa, waar het kapitaal slechts in weinige handen zat, was dit zeer duur en zat de suikernijverheid dan ook, zooals vroeger reeds werd vermeld, op zoo zware lasten, dat er voor de producenten zelf bijna niets overschoot. Eene levensvraag voor de nijverheid zou het dus zijn, geldschieters te bekomen, die tegen een matige rente werk-

kapitaal zouden willen verschaffen en daar in Japan de rentevoet vrij hoog is, ten minste veel aanzienlijker dan in Europa, zoo zou, volgens het landbouwkundig Bureau van Formosa, de oprichting van Landbouwbanken door de Regeering dienen te worden aangemoedigd.

6. *Machinerie.* In tegenstelling met de bietsuikerfabricage is het gebruik van machinerie bij de rietsuikernijverheid in vele landen als de Philippijnen, Zuid-China en ook Formosa, nog zeer gering en zijn de kosten van productie daardoor betrekkelijk veel hooger dan van beetwortelsuiker. Dat de rietsuiker tot dien lagen prijs nog te produceeren is, komt door de zooveel lagere loonen in die landen. Waar in dezelfde landen biet met riet heeft te concurreeren, zooals in de Vereenigde Staten, blijkt de machinerie voor laatstgenoemde goedkooper.

7. *Brandstof.* Op Formosa, evenals in vele andere suikerriet-voortbrengende landen, wordt in de fabrieken het uitgeperste riet als brandstof gebruikt. Zoolang de methode van bereiding primitief blijft is dit voldoende. Bij meer intensieve procédés, zal hulpbrandstof noodig worden. Formosa bezit een bijna onuitputtelijken houtrijkdom, en bij het steeds meer aanleggen van wegen, wordt de gelegenheid tot aanvoer gemakkelijker en goedkooper. Bovendien zal het bij de voltooiing van den spoorweg mogelijk worden, direct steenkolen uit het noorden des eilands naar de suikerdistricten te brengen.

8. *Afzet.* Japan, waar deze suiker thans vrij binnenkomt, waarborgt een steeds zich uitbreidend veld van afzet. Daar waar in 1887 het verbruik aldaar per hoofd nog slechts 3 K. G. bedroeg, is zulks in 1898 tot 6 K. G. gestegen. En wat is dit verbruik vergeleken met dat van Groot-Britannië, waar het 38 K. G. en van de Ver. Staten waar het 29 K. G. bedraagt? Behalve de uitbreiding van het verbruik in Japan biedt zich ook nog in de toekomst het zich langzamerhand openende China aan met zijne millioenen bevolking.

9. *Belastingen.* Vroeger drukten op de bruine suiker 8.8 sen Likin- en 0.5 sen Hosuigin-belasting per picol, alsmede 18.5 sen uitvoerrecht, te zamen 27.8 sen, en op de witte suiker 46.3 sen. Van 1896 tot 1 Oct. 1901 waren deze cijfers respectievelijk 45 à 56 sen, alzoo voor bruine suiker 17.2 en voor witte 9.7 sen meer. Bovendien moest onder het Japansche bestuur nog 3 yen per jaar voor iederen suikermolen betaald worden en 20 sen zegelrecht op de vergunning tot het drijven van suikerzaken. Met 1 Oct. 1901 werd de nieuwe suikeraccijnswet van Japan op Formosa van kracht. Met dienzelfden datum werden de vroegere binnenlandsche en uitvoerbelastingen opgeheven en kwam daarvoor in de plaats eene zoogenaamde uitvoer- en havenbelasting van 45 sen (ƒ 0.56[5]) per picol bruine suiker en 56 sen (ƒ 0.70) per picol witte suiker, feitelijk dus bij uitvoer naar het buitenland geene verandering. Bij verscheping naar Japan geeft het echter een enorm onderscheid, daar dan tegen vroeger de geheele binnenlandsche belasting wegvalt en het dus eigenlijk als eene aanmoediging tot afzet in het moederland is te beschouwen.

10. *Staatshulp.* Hier treedt het verslag in eenige beschouwingen over de suikerconventie en meent dat nu de uitvoerpremiën van bietsuiker zullen verminderen, de rietsuiker het kunstmatig afgewonnen terrein weder gedeelte lijk zal herwinnen en in dit opzicht geen ongerustheid voor de suikercultuur op Formosa gekoesterd behoeft te worden. Bovendien krijgt Japan in 1901 de autonomie over zijne douane-tarieven en zal het waarschijnlijk tot bescherming van eigen nijverheden er wel gebruik van maken, om het kunst-

matig beschermde van het buitenland komende product door een zwaarder invoerrecht of eene surtaxe te treffen.

Ten einde met betrekking tot de *productiekosten* eene vergelijking met andere landen te maken, geeft dr. Nitobe eenige cijfers op, die hieronder tot de gebruikelijke bouws, picols en guldens herleid zijn:

Rietsuiker.

	Oogst van suikerriet per bouw in picols.	Productiekosten per pikol suiker.	Suikerproductie per bouw in picols.
Spanje	500	ƒ 8.40	26.4
Japan	455	„ 11.90	38.2
Java	1000	„ 5.82	88
Straits settlements.	588	„ 6.27	47
Egypte	558	„ 6.89	56
Réunion	615	„ 10.60	56
Louisiana	647	„ 11.45	56
Cuba	705	„ 6.12	52.8
Britsch-Indië	—	„ 5.50	29.2
Hawaï	880	„ 5.96	82
Argentinië	382	„ 9.50	29.2
Britsch West-Indië.	—	„ 7.20	50
Queensland	—	„ 4.29	58.8
Puerto Rico	588	„ 4.29	58.8

Bietsuiker.

	Oogst van biet per bouw.		
Duitschland	365	ƒ 7.50	35
Oostenrijk	273	„ 7.20	32.2
Frankrijk	320	„ 8.85	35
Rusland	222	„ 9.18	52.8

Of deze cijfers wel alle geheel correct zijn, wordt door Dr. Nitobe zelf betwijfeld, waar volgens eene andere opgave de productiekosten van rietsuiker in het district Kumage, eil. Kioeshioe van Japan berekend worden op ƒ 6.67 in plaats van het hooge cijfer van ƒ 11.90. (Voor Cuba blijkens de April-afl. bl. 572 daarentegen ƒ 6.80 in plaats van ƒ 6.12).

De productiekosten van rietsuiker op Formosa zijn volgens de opgaven van het Landbouwk. bureau aldaar verschillend, naar mate de fabricage plaats vindt in Tobu (groote molens met eene capaciteit van 1000 picols) of in Gobu (kleine dº. met eene van 500 picols). De bedrijfskosten van zoodanige molens zijn in bijzonderheden opgegeven en bedragen te zamen, in de onderstelling dat het suikerriet per picol tegen 14 sen wordt geleverd, bij beide soorten respectievelijk 43.23 en 42.40 Yen per ton, of als voor het riet het dubbele wordt betaald 66.57 en 65.66 Yen per ton, gemiddeld dus $66^1/_9$ Yen of ƒ 82.99 per ton of ƒ 5.05 per picol. De kosten van productie zijn op Formosa dus zeer gering, ook al door dat de fabricage op de primitiefste wijze plaats heeft; de prijs is echter ook wegens de slechte qualiteit laag.

Bij de beschouwing der verbeteringen die zijn aan te brengen, behandelt het verslag:

I. *De verbetering van het te verbouwen riet.* Op het eiland worden tegenwoordig drie soorten van riet verbouwd:

a. Chikusho of zoogenaamd bamboeriet, dat het meeste voorkomt. Het bevat 43 pCt. suikersap, waarvan met de primitieve bewerking slechts 5 à 6 pCt. suiker wordt verkregen.

b. Kosho of rood riet, dat over het algemeen slecht bestand is tegen klimatische invloeden en insecten, maar bij 51 pCt. sapgehalte kan dit onder gunstige omstandigheden 7 à 8 pCt. suiker geven.

c. Rosho of wasriet, zeer weinig verbouwd, maar zeer veel sap bevattend.

Van de soort *a* zal een bouw 390 picol suikerriet opleveren, doch van de soort *b* 530 à 570.

Al deze soorten zijn echter inferieur aan verschillende buitenlandsche soorten, waarvan het acclimateeren evenwel zoo gemakkelijk niet is. Bij proeven had men het meeste succes met twee op Hawaï inheemsche soorten, het Rahaina riet en het zoogenaamde Roosbamboe-riet. Bij chemisch onderzoek bleken deze een suikergehalte van 19 à 20 pCt. te geven, terwijl zij aan de fabrikanten 12 à 14 pCt. verschaften en onder de ongunstigste omstandigheden het rendement op Formosa nog 9 pCt. was.

In een proeftuin van het Landbouwkundig Bureau te Taihokoe werd een oppervlak van 1 tan (9.91736 are) beplant met Rahainariet en gaf 18000 katti, terwijl een gelijke oppervlakte met sub *a* genoemde soort slechts 6000 katti gaf bij een suikergehalte van 6 pCt. tegen 9 pCt. als minimum en 11 pCt. als gemiddelde voor het ingevoerde riet.

Aangetoond wordt dat door de geheele oppervlakte, die thans met riet beplant is, voor laatstbedoelde soort te bestemmen, de oogst reeds van $1^1/_6$ tot $6^1/_3$ millioen picols suiker zou stijgen.

Het Rahaina-riet wordt in het verslag in alle opzichten met het Chiskusho-riet vergeleken en onderscheidt zich dan door grooter oogst aan riet, grooteren rijkdom van sap, grooter gehalte aan suiker, betere qualiteit van deze, geschiktheid van het residu voor brandstof, weinig onderhevig zijn aan ziekten en insecten, grooter weerstandsvermogen om, gesneden zijnde, op het veld te blijven liggen, lengte en gemakkelijke behandeling.

Het is evenwel nog steeds twijfelachtig of de Formosanen de geschiktheid bezitten om de nieuwe soort met behoorlijke zorg te planten, daar de vroegere pogingen met het zooveel betere kosho-riet mislukt zijn.

Aangeraden wordt dat de Regeering de zaak ter hand neemt, door goede zaadplanten te doen kweeken en goedkoop of kosteloos ter beschikking te stellen en dat zij door deskundigen de landbouwers laat voorlichten.

II. *Verbetering in de wijze van cultuur.* In de eerste plaats zoude deze intensiever moeten worden, door gebruik van kunstmest. Op Hawaï is het met het genoemde Rahaina-riet gebleken da tdaardoor in 4 jaar tijd de productie met 50 pCt. vermeerderde. Op dat eiland gebruikt men thans 30000 ton kunstmestoffen ter waarde van ruim 3 millioen gulden.

Ook hier wordt veel van regeeringshulp en proeftuinen als voorbeeld verwacht.

III. *Vermeerdering van productie door irrigatie.* Vroeger werd voor de bewatering, die in tijden van geringen regenval of droogte van groot voordeel zou zijn, bijna niets gedaan. Op Hawaï daarentegen heeft men hierdoor de beste resultaten verkregen. De productie is daar door bevloeiingswerken

vervier- of vervijfvoudigd; het moet echter niet verwacht worden, dat door dezelfde werken op Formosa uit te voeren evenredige resultaten zullen verkregen worden, daar toch bodem, klimaat en vooral regenval grootendeels gunstiger zijn op Formosa dan op Hawaï, zoo zal de bevloeiing er minder ver dragende reslutaten vertoonen, wijl het er veel minder van afhankelijk is.

Tot nog toe is op Formosa zoo te zeggen geen irrigatie aangewend; ingeval van droogte vergenoegde men zich er mede het water in tonnen aan te brengen en hiermede de wortels te bevochtigen. Dat daar echter, waar de gronden geregeld vochtig zijn, het riet beter groeit, bewijst wel het feit, dat gemiddeld het riet aldaar 2 voet hooger wordt dan op de minder met water gezegende velden. Bevloeiingswerken uit te voeren is echter een kostbaar werk en daar waar het niet direct de eerste levensvraag voor de suikercultuur is, zullen eerst andere meer noodzakelijke zaken ondernomen moeten worden.

IV. *Bestaande weinig rendeerende rijstvelden in suikerrietvelden te veranderen.* Hieronder worden verstaande rijstvelden, die onvoldoende bewatering hebben en slechts zeer middelmatige oogsten opleveren, te vervangen door aanplantingen van suikerriet, die juist goed zullen gedijen met die beperkte bewatering. Volgens officiëele opgaven verkeeren ruim 14000 bouwgronden in die conditie.

V. *Aanmoediging der ontginning van woeste gronden, geschikt voor suikercultuur.* Ook hier acht het verslag, wegens gemis aan kapitaal en de omstandigheden na den oorlog regeeringshulp noodig. Er zouden nog ± 85000 bouw gronden voor suikerbouw geschikt te maken zijn.

VI. *Verbetering in de uitpersing van het riet.* Met de primitieve Formosaansche molens wordt slechts 42 à 60 pCt. sap verkregen, met betere molens stijgt dit tot 72 en 80. Het verslag spreekt hier van een kleine ijzeren persmachine welke door die fabrikanten zoude kunnen worden aangeschaft. Bij grootere machines wordt nog meer sap verkregen, doch „de aanschaffing daarvan is wel alleen aan groote fabrieken mogelijk".

VII. *Hervorming in de wijze van suikerfabricage.* De verbetering van de suikernijverheid dient alzoo volgens het verslag aan te vangen met verbetering van de grondstof, dan het verkrijgen van meer sap daaruit en eindelijk moet getracht worden uit dat sap meer suiker van betere qualiteit te fabriceeren. Daar de inrichting van eene moderne fabriek vrij kostbaar is, zal het noodig zijn zich tot centrale etablissementen te bepalen, ten einde de kosten te reduceeren en eene meer uniforme qualiteit te verkrijgen. Daardoor zal het dan mogelijk worden eene suiker te verkrijgen, geschikt voor raffinagedoeleinden en zal Japan zelf de grondstof kunnen verstrekken voor de raffinaderijen te Osaka en Tokio, inplaats van die van Java te betrekken.

De beste oplossing op Formosa daarvoor zou zijn een coöperatief systeem waardoor èn rietverbouwers, èn fabrikanten bij de zaak belang zouden krijgen. Tegenwoordig vindt men op het eiland ongeveer 1 molen op 14 cho suikerland (20 bouws). In 1898 bedroeg het aantal 1023, in 1899: 999 en in 1900: 848. Elk dezer kleine molens fabriceert per dag gemiddeld 470 katties suiker en in de 5 maanden durende campagne gemiddeld 700 picols per fabriek, alles in bruine suiker. Ook hier wordt voor samenwerking aanmoediging van de Regeering noodig geacht en op dien weg is reeds begonnen bij de oprichting van de in den aanvang van dit opstel genoemde maatschappij.

Aan het slot van zijn verslag heeft de rapporteur eene schatting gemaakt van de meerdere opbrengst die het gevolg zal zijn van de verschillende verbeteringen en komt dan tot eene minste opbrengst van $1^2/_3$ millioen picols of een maximum van ruim $3^1/_2$ millioen tegen de 700.000 die nu worden voortgebracht. Deze cijfers zijn natuurlijk nog zeer weinig vaststaande en de daarop volgende berekeningen betreffende hetgeen de staat daarvan in volgende jaren aan belastingen zal kunnen heffen, laten wij hier als van minder algemeen belang achterwege, terwijl tevens onbesproken kan blijven hetgeen de Japansche Regeering op grond van de voorstellen van Dr. Nitobe besliste, toen blijkens een in de *Japansche Staatscourant* van 17 Juni 1902 verschenen Keizerlijk besluit een „Suikernijverheids-bureau van Formosa" werd opgericht, gevestigd op de hoofdplaats van het eiland, Taipeh, waarvan genoemde geleerde directeur werd. Bijkantoren zullen worden opgericht in de centra van suikercultuur te Taiwan, Kagi en Hozan. Elk kantoor zal zijn afgebakend district hebben en worden bijgestaan door een comité, bestaande uit inboorlingen, die het meest van de suikercultuur en de nijverheid op de hoogte zijn. Hun aantal zal afhangen van de mindere of meerdere belangrijkheid van het district. De bureaux worden op 1 Sept. 1902 geopend en zij zullen de centrale regeering van Formosa van advies dienen in alle zaken aangaande de verbetering en aanmoediging der suikercultuur en nijverheid. De wet zelf tot aanmoediging daarvan werd op 24 Juni 1902 te Tokio uitgevaardigd.

De Regeering heeft hooge verwachtingen van het plan van Dr. Nitobe en hoopt binnen 10 jaren de productie te kunnen vervijfvoudigen, zoodat Formosa niet alleen Japan van suiker zal voorzien, maar ook op de buitenlandsche Oost-Aziatische markt zal kunnen mededingen.

„Ofschoon," zegt de heer de Reus, „men nu direct aan die hoop niet dezelfde verwachtingen behoeft te verbinden als de Japansche regeering, speciaal met het oog op de weinige voorhanden kapitalen en werkkrachten, en de in den loop van 7 jaren met 200 pCt. gestegen loonen, zoo verdienen toch hare pogingen alleszins de aandacht van onze Java-suikerindustrieelen, daar deze toch almede de eerste slachtoffers zouden zijn van een welgeslaagd optreden van Formosa als suikerproducent 1ste klasse in Oost-Azië.

„Of het aan Nederlandsche of Nederlandsch-Indische suikerindustrieelen of kapitalisten aan te raden zou zijn, met het oog op de door de Japansche regeering in uitzicht gestelde staatshulp, suikerfabrieken op het eiland op te richten, is eene vraag, die voorloopig moeielijk te beantwoorden is. De jaarlijksche rente-subsidie is toch tot nu toe slechts tijdelijk verleend, terwijl verder is op te merken, dat naar de Japansche wetten wij als vreemdelingen geen gronden in eigendom zouden kunnen bekomen en geen landbouw, dus ook geen rietcultuur, mogen bedrijven. Het zou dus alleen het fabrieksbedrijf zijn, met kans op alle mogelijke coalities van rietproducenten daartegen. De ervaring leert, dat men in Japan zeer ernstig met zulke coalities moet rekenschap houden, hetzij openlijke of geheime."

Ten slotte beveelt hij de Nederlandsche suikermachine nijverheid aan om een oog in het zeil te houden op de ontwikkeling der suikernijverheid op Formosa en op eene misschien groote vraag in de toekomst naar installaties voor suikerfabrieken aldaar.

Een Indisch Natuurvorscher.

DOOR

S. KALFF.

Slot.

Aan Hendrik Boie bleven de beproevingen van een Audubon, een Rumphius bespaard. De witte mieren speelden hem niet denzelfden trek dien de Noordsche ratten gene gespeeld hadden; *zijne* afbeeldingen kwamen steeds veilig in het Leidsche museum terecht.

Doch de tijd zijner werkzaamheid in Indië was te kort geweest dan dat hij veel voor de wetenschap en voor zijn roem bijeen had kunnen brengen. Slechts zeven maanden ongeveer was hij op het zelfgekozen veld van waarneming geweest toen hij viel als een strijder in de bres, als een schatgraver in de diepe mijn der Kennis. Hij had gezocht, hij had gevonden en hij was bezweken. Toen Temminck te Leiden hoorde welk een kostbaar leven in Indië te gronde was gegaan, liet hij in de vestibule van het Leidsch museum een zwart marmeren gedenksteen metselen, waarop in statig Latijn de nagedachtenis van Hendrik Boie werd geëerd. En de levensbeschrijver, welke hem een zoo uitbundigen lof gaf, vergoêlijkt die overmaat met het zeggen:

„Ik was zijn vriend; doch indien ik hem gevleid hebbe, mogen zijne vijanden, zoo hij die ooit had of hebben kon, tegen mij getuigen!"

Zijn makker en medewerker Macklot overleefde hem niet lang; ook hem was Indië noodlottig. Hij werd vermoord door de muitende Chineesche koelies van het gouv. landbouw-établissement te Krawang. Zijn naam kwam met dien van Boie op één gedenksteen te staan; en, uitte zich de piëteit der overlevenden, „mogen hunne der wetenschappen bewezene diensten nog vruchten dragen als deze steenen onder de vernielende hand des tijds zullen verdwenen zijn."

Het was een goede en broederlijke gedachte van een der naaste bloedverwanten om aan de korte biografie, van de hand eens verderers, toe te voegen de reeks brieven, welke de overledene achtereenvolgens uit Leiden en uit Indië aan zijne familie in Duitschland zond. Die brieven waren in het Duitsch gesteld; ze werden nu overgezet in de taal van Boie's aangenomen vaderland en in een kort voorwoord schreef de verzamelaar dat, zoo ze van belang waren voor de systematiek der wetenschap, ze nog beter de persoonlijkheid van den schrijver deden kennen. Juist uit hetgene *niet* voor de drukpers was bestemd, teekende zich de gansche mensch. De brieven zijn gericht aan moeder, broeder en zusters, aan tante Voss, aan zijn vriend en beschermer Temminck en aan ongenoemden. Echter bevatten ze minder *histoire intime* dan men wel zou wenschen. 't Meest is de man van de wetenschap aan het woord; afspiegelingen van het zieleleven des auteurs komen voor, maar niet zoo vaak als afspiegelingen van de natuur en van de tropische vogelenwereld. Deze laatste vooral nam hem geheel in beslag; over personen en toestanden verneemt men weinig, het is als bekommerde hij zich ook niet veel over de Indische maatschappij van zijn tijd, als dacht hij bij zijne zwerftochten in 't bosch:

Was der bunte Vogel pfiff,
Fühle und begreife ich;
Liebe ist das Inbegriff
Auf das Andere pfeife ich.

De eerste in de serie brieven is geschreven aan den vooravond van Boie's vertrek naar Indië.

Hij beschrijft daarin zijne ontmoeting met den rijksten koopman van Rotterdam, Van Hoboken, aan wien de brik *Dykzigt* (naam van Hoboken's buitenplaats) toebehoorde, en prijst het onthaal bij den ouden vriendelijken heer. Ook de inrichting van het schip en de behulpzaamheid des kapiteins; iemand die zijn zeemansloopbaan van onderen op, nl. van koksmaat af begonnen was. Behalve de vier natuurkundigen gingen als passagiers mede een koopman, een predikant en de verloofde van een officier te Batavia in garnizoen; verloofde en moeder tegelijk. Allen aan boord waren vroolijke jongens, vroolijke menschen. De kapitein was vroolijk omdat hij zijn eerste reis als gezagvoerder deed, hetgeen een niet geringe lotsverbetering voor hem beteekende. De predikant, een jonge man nog, was vroolijk in 't vooruitzicht op een Indisch traktement en op „sielwinningh" onder de blinde heidenen; de koop-

man, die een vracht Duitsche luxe-meubelen overbracht, in 't vooruitzicht daarop een kapitaal te zullen winnen; de vier wetenschappelijke heeren hadden er de voorpret van, dat zij het beloofde land voor den verzamelaar zouden zien, en de eenige vrouw onder het gezelschap verheugde zich dat haar zesjarig kind weldra een wettigen vader en zijzelve een eerlijken naam zou krijgen. Over haar leest men in den brief:

„De vader van haar kind moet een regtschapen man zijn, daar hij haar thans huwen wil, nu hij zich in Oost-Indië eenig vermogen verworven heeft. Zij schijnt daarover buiten zichzelve van vreugde, en vol moed tot de reis. Wij noemen haar welvoegelijkheidshalve *Mevrouw*, alsof zij gehuwd ware, en bevlijtigen ons allen om haar het leven aangenaam te maken".

Voorts waren er tweeëntwintig matrozen aan boord, van wier handreiking bij onderzoekingen op zee men zich van te voren verzekerd had. Behalve het afscheid van de Leidsche vrienden, en daarvóór het afscheid van de Duitsche familie, waren alle indrukken bemoedigend geweest; de jonge reiziger schreef aan zijne zuster:

„Ik ben zoo rustig en vrolijk gestemd, en verbeeld mij u allen ook zoo weinig voor mij beangst en bekommerd, dat ik het mij zeker niet anders wenschen mag dan zooals het is. De menschen voorspellen een strengen winter; zorg er voor dat moeder steeds eene regt warme kamer hebbe. Macklot zoude u zelf nog schrijven zoo hij niet zijn scheepsbarometer nog vóór den zeedans in orde moest brengen. Hij houdt hier even zoo huis als vroeger in zijne woning, en het scheepsgezelschap bestempelt hem eenparig met den naam van *Vulkaan;* de matrozen hebben bijzonderen schik in den sterken en lustigen jonkman. Des avonds is het in 't verblijf der natuuronderzoekers, dat is in de kajuit, als in een gezelschapskamer, waar ieder doet wat hij wil. Guitar, fluit en zang doen ons dikwijls vergeten dat wij op het water drijven".

Dit alles spelde een genoegelijken overtocht, maar de elementen traden op als spelbreker. Hetgeen binnenboords door den zoogenaamden „Vulkaan" voor een prettige reis werd tot stand gebracht, dat bedierven daarbuiten andere goden: Neptunus en Eolus. Storm en tegenwind teisterden de *Dykzigt* reeds in het Kanaal, het schip slingerde van de Engelsche krijtrotsen naar de Fransche zandbanken, over en weer, en zoo duldeloos was het schokken voor de onbevaren tochtgenooten, dat niet alleen de passagiers maar ook al

de jonge matrozen zeeziek werden. Slechts Boie braveerde het vale spook; hij beproefde, en met vooraeel, op zichzelven de kracht van den wil. Voor de anderen echter kwam de zaak hard genoeg aan, afgaande op de getuigenis:

„Zij bevonden zich waarlijk in een deerniswaardigen toestand, en geheel onverschillig hoe het hun ging, goed of slecht, levend of dood. Macklot en Muller leden ontzettend, doch de eerste, altijd en ook bij rampspoed schertsend, wenschte dat de oude en onrustige scheepskast op het zand mogt gezet worden, opdat hy ten minste eenige minuten stil en regtop mogt kunnen staan, al moest hij dan een oogenblik daarna verdrinken".

(Gelukkig dat vader Neptunus dien wensch van Vulkaan niet hoorde, en hem bij zijn woord hield!)

Eerst bij 't naderen der zonnige Kanarische Eilanden fleurde het kleine reisgezelschap weer op. De officiersvrouw *in spe* was zoo ziek geweest, dat men een poos gevreesd had voor den dood door uitputting. Thans, bij 't terugzien van de bloeiende aarde, begon zij weer op krachten te komen, zij kon weer lachen, schertsen — maar neen, dat kon alleen Macklot. Die had zich den toestand, te voren in de stormachtige Spaansche Zee, reeds voorgesteld in den trant van des Schoolmeesters *Schipbreuk:*

Het boeganker dobbert op de baren, en het gansche schip
Duikelt over zijn boegspriet als een bezopen snip,
Terwijl men de reizigers, die op de biertonnen en roeispanen drijven,
Ziet denken: „ik zal het nu maar aan mijn famielje schrijven."

Inderdaad, zoo'n avontuur moest spannend wezen —

Maar zóó, aan de schipbreuk ontkomen, was 't gewis beter. Niet zoodra was het voortsukkelend schip in de streek van den passaatwind gekomen, of men zag de brik hare zeilen als vleugels uitbreiden en vooruitstreven gelijk een bezield wezen. Onder de linie had men als gewoonlijk windstilte, doch alle leed was vergeten toen het schip in de Tafelbaai het anker liet vallen.

De gastvrijheid der Kapenaars wordt in de brieven uitermate geprezen en de rijke oogst aan natuurhistorische voorwerpen, gedurende het drieweeksch verblijf aan „'s waerelds uyterst eynd", vergoedde de onvruchtbaarheid der zeereis, toen men gestadig vreemde vogels voor oogen had gehad zonder ze machtig te kunnen worden. Alleen wanneer ze zich op den boegspriet neerzetten en er dan afgeschoten werden, lukte 't wel eens hen op te vis-

schen. Overigens beschermde de oceaan hare kinderen; het ging er mee als in de ballade van den berggeest, die plotseling oprijst om de tot op den hoogsten top vervolgde gems te onttrekken aan het schot van den jager. „Raum für Alle hat die Erde — Was verfolgst du meine Herde!"

Doch Boie was een te goed mensch om te dooden buiten noodzaak. Het was slechts op bevel der Wetenschap dat hij zijn geweer aanlegde; maar dat deze transatlantische reis zulke schrale uitkomsten voor die Wetenschap zou geven, viel zeker buiten zijne gissing. Niet eens een onweersvogel was de buit der weetgierige nieuwelingen geworden, een dier kleine zwarte vogeltjes door zeelieden „'t rotje" genaamd, maar die men anders ook een vliegende vetklomp had kunnen noemen. Althans, de reiziger Brunninch schreef er van, dat de bewoners van de Faroër dien vogel aan een katoenen draad regen, en door dien draad aan te steken zich een natuurlijke vetkaars verschaften.

Misschien had men aan de Kaap nog wel meer naturaliën bijeen kunnen brengen, had het gezellig verkeer niet zulke groote eischen aan de reizigers gesteld. Goede sier volop, en *payer de leur personne!* Hier zat de speelman gestadig op 't dak, hier geraakte men van den eenen Zoeten Inval in den andere. Vooral ten huize van den scheepsagent Smuts werden schoone dagen doorgebracht; een man die voor een der rijksten van de kolonie gehouden werd en van Bataviasche notabelen het gebruik had overgenomen om uit zijne zestig slaven een korps „speeljongens" te rekruteeren. Gaandeweg was hij, of liever zijn kapelmeester, er in geslaagd een „welgeoefend hoboïstencorps" te vormen; de muzikale zin van den Afrikaanschen neger had de rest gedaan. De muziek was altijd dansmuziek; het land leverde voortreffelijke gerechten, en de zee niet minder; de Kaapsche wijn was er voor 't doorspoelen. „Van deze lieden", schreef Boie, „was in het geheel niet weg te komen, zooveel belangrijks gaf het bij hen te hooren en te zien, en wij moesten ten laatste den nacht te baat nemen om ten minste een kort verslag voor den heer Temminck op te maken".

Onder dat vele belangrijke telde ook het kabinet van den Franschen naturaliën-handelaar Vilet; het bracht Boie's hart aan 't popelen. Hoe gaarne had hij niet dien opgezetten Kaapschen otter naar Leiden gezonden, en dat Afrikaansche knarsdier, en die dolfijn-skeletten, bovenal die pracht-exemplaren van Kaapsche vogels. Doch 't moest bij wenschen blijven. Ook deze Vilet diende de we-

tenschap, maar voor geld; hij had er een „affaire" van gemaakt. Zijne verzameling was te koop, mits in haar geheel, en zoover reikte bij Boie de *nervus rerum* niet.

Het verblijf te Kaapstad had de beste herinneringen achtergelaten; des te zwaarder wogen, bij 't hervatten der reis, de twee laatste maanden. Verkwikkend was voor "afgesloofde vlootelingen" het gezicht van land geweest, van Tafelberg en Duivelspiek, verblijdend het onthaal door de Kaapsche „witmense", en de zee had men nu verder 't liefst gezien op een schilderij. De brieven luiden hier:

„Zoo vervaarlijk groot, lieve broeder, als ik het in wezentlijkheid vinde, had ik mij de reis naar Oost-Indië toch niet voorgesteld, hoe goed ik het ook vooraf wist. Gisteren waren wij reeds vier maanden op zee en hebben, als wij ons niet met een valsche hoop willen streelen, toch nog ten minste op zes weken rekening te maken. Gedurende al dien tijd schuimt het kielwater, onafgebroken bruisend, onder de kajuitsramen, 90 geografische mijlen worden dikwerf in 48 uren afgelegd, en altijd nog geen einde aan dezen ontzachlijken waterplas!"

Zooveel hadden hij en de zijnen intusschen voor op de overige passagiers (wier getal aan de Kaap nog vermeerderd was) dat de wetenschap hun tot voornaamste tijdkorting bleef dienen. De brieven, inzonderheid die aan zijn broeder, vloeien over van bijzonderheden over de vogels en visschen welke, gemeenlijk tot hun verderf, de *Dykzigt* ontmoetten en in bereik van geweer of harpoen kwamen. Het schouwspel van vliegende visschen, belaagd door de haaien onder, en de zeearenden boven den waterspiegel, bracht hem tot de erkentenis hoe juist Walter Scott, in een zijner werken, een van alle kanten vervolgd mensch eens vergeleken had met zulk een vliegenden visch. Doch 't viel niet in zijn trant om bij deze kleine incidenten eener zeereis „boertig" te zijn op de wijze van een Van Overbeke, den verloopen jurist, wiens doordraaien hem ten leste naar de Oost bracht. Ook deze was op zijn manier waarnemer van vogels en visschen, waarvan hij dan schreef, b.v. na een fortuinlijke haaienvangst:

„Wij sneden de Hay op, daer wy een tamelyke Visch in vonden, die weder opsneden: een vliegent Vischje uitleverde, soo dat my dit gebruy voorquam als de Neurenbergse doosjes, daer er somtyds hondert ineen sluyten. De vliegende Vischjes is een aerdig goedje en schynen gelukkig omdat zij zich in en uyt het water

begeven, maer Messieurs 't is een grand erreur, 't zyn de ongelukkigste creaturen (naast my) van de wereld, komen sy in 't water, daer sit haer een Hay, Thonyn, Benyt, etc. achter 't g . ., komen sy boven daer zijn Jan van Genten, Scheervogels, etc. die gantsch niet vies van haer vallen, in summa sy zyn onder en boven gebruyt, en altoos aan lager wal, eveneens als ik in den Haeg en 't Amsterdam, altoos was ik Icarus, hadde ik de wysheid van Daedalus eens gehad, de Son sou my hier niet op myn kruyn geseten hebben, nu is het so niet, men moet den bal speelen so alsse leyt."

Op zulke luimigheid was Boie niet bewerktuigd en hij taalde er ook niet naar; hij ging om gansch andere redenen naar Indië als mr. Aernout van Overbeke. Scherp is ook het onderscheid wanneer men de verschijnselen gedurende een oostinjereis hoort beschrijven door een wetenschappelijk man en vogelkenner gelijk deze voormalige museum-conservator, dan wel door een leek gelijk de predikant François Valentijn. Beiden waren „neerstig" in hun vak en nauwkeurige waarnemers; beiden, in de levende schepping hun afleiding zoekende, hielden zich ijverig bezig met hetgeen zij in de zee en op het land vóór zich zagen, visschen en vogels in de eerste plaats. Maar welk een verschil tusschen beider opvatting! De jonge Deen, in geestdrift voor de schitterend gekleurde of wonderbaarlijk gevormde typen eener nog ongeziene dierwereld, beschrijft tot de uiterste grens zijner waarneming de visschen die hij machtig kan worden, de „hyena der zee" niet vergetende. Hij schiet en haalt met het schepnet naar zich toe de vreemde vogels, die om het schip zwieren, beschrijft hun kleur, hun maaksel, hun vlucht, determineert de soort, bepaalt den wetenschappelijken naam en vergelijkt hunne kenmerken met die der opgezette vogels in de Europeesche musea. Ook maakt hij wel eens een gissing waar zijn kennis tekort schiet, maar altijd de gissing van een wetenschappelijk man.

Valentijn daarentegen vult zijn journaal als een schipper zijn logboek. Hij beschrijft de zeevogels en de visschen zooveel als hij er op een dag ziet, en niets wekt zoozeer zijne belangstelling als de vermeende verschijning in de verte van een „meerman", voor wiens recht van bestaan hij gaarne in de bres springt. Misschien was 't ook een meermin, maakte dat attribuut van een „grijze Poolsche muts", die hij op het hoofd der gedaante meende te ontwaren, het masculiene karakter niet meer waarschijnlijk. Wanneer hij het journaal zijner *Uit- en Thuisreize* dagelijks aanvult met zijne

waarnemingen van zeevogels, dan doet hij dat blijkbaar bij gebrek aan beter. Hij spreekt van „Mallemokken", „Malefiten", „Mallegaazen", van „groote Vogels met leververwige Vederen" en anderen welke hij vergelijkt bij ganzen en ooievaars. Maar alles ter loops; die eene hypothetische „zee-mensch" is hem honderd zeevogels waard.

Bij 't naderen der warme gewesten veranderden voor Boie's kennersoog ook de typen der vogelwereld. Kaapsche duiven en albatrossen verdwenen; de eerste phaëtons (keerkringsvogels) vertoonden zich om het zeilend schip. In straat Sunda sukkelde men nog een poos met windstilte. 't Was wederom tegenspoed, toch zooveel lichter te dragen dan onder de linie, want doemde hier niet aan het reeds zichtbaar geworden strand een nieuwe wereld op gloedrijker dan de rotsen van de Kaap? De indrukken der reizigers bij de openbaring eener tropische natuur weerspiegelen in regels als deze:

„Trots de in het schip nauwelijks te verdragen hitte konde ons dat, wat wij gedurende de nog af te leggen spelevaart zagen, slechts met een gevoel van aandoening en stille bewondering voor de onbeschrijfelijk schoone natuur vervullen. Met iedere schrede die wij, door den stroom, door een land- of zeewind begunstigd, op de nauwlijks bewogen vlakte der zee voorwaarts stevenden, kwamen nieuwe streken der kusten van Java en Sumatra te voorschijn, en tallooze grootere en kleinere eilanden, nu eens tot de hooge toppen hunner vulkanische piramiden, dan weder over hunne geheele oppervlakte met dichte bosschen bewassen. Daar, waar de afstand de tropische natuur der gewassen niet onderkennen liet, verplaatste mij de verbeelding op het Lago Maggiore met deszelfs kleine eilanden: zoozeer gelijkt hier de zee naar een rustig meer. Achter de haven van Anjer stapelden zich gebergten op gebergten, aan wier voet wij door middel van den verrekijker alom tusschen de hooge kokosboomen vriendelijke hutten bespeurden, en geen onzer wist wat met hem gebeurde toen nu van alle zijden halfnaakte menschen op ons aanroeiden, ons allerlei soort van ververschingen benevens levende dieren te koop aanbiedende: eekhoorns, apen, papegaaien, wielewalen, rijstvogels, schildpadden, enz."

't Scheen wel alsof bij Boie, ook waar hij de gevoelens eener nieuwe geestdrift uitstortte, steeds ergens in een hoekje de conservator bleef hangen: fluks noemde hij in zijn brief achter ieder

dezer diersoorten de latijnsche benaming. Niet waar, men was vakgeleerde, of men was het niet.

Den 6en Juni 1826 liet de *Dykzigt* het anker vallen op de reede van Batavia.

Vergeleken met die van Anjer viel dit zeegezicht niet mede; eerder had het iets teleurstellends. Kon achter zulk een voorgrond een tropisch Enna liggen? Maar aanstonds, bij 't varen naar den wal, werd in den nieuweling de natuuronderzoeker weer wakker. Hij zag niet meer het onaanzienlijk strand, met struweelen en bako-hout bewassen, noch de vlakke eentonigheid van een alluviale kuststrook, noch in 't verschiet de wolken waarachter het gebergte zich verborg; hem boeiden de grijpvogels, die hun prooi van de oppervlakte des waters wegscheerden, de zeekwallen die roerloos in den vloed dreven, de door de lucht flitsende zee-zwaluwen, de knobbelige ruggen der krokodillen — „ik zag met angst hoe een dezer monsters op het erbarmelijk kleine bootje van een rustig visschenden Maleier toezwom, tot ik bemerkte dat de man zich daardoor in zijn bezigheid niet liet storen".

't Was zijn eerste aanschouwing van het surplus aan gemoedsrust in een inlandsche ziel.

't Welkom aan dit strand was intusschen schraal, heel anders dan aan de Kaap. Dáár had men deze commissie van vier wel gaarne willen houden, hun leven lang; hier was 't een ontvangst *de mauvaise grâce*. Boie en de zijnen moesten spoedig hooren dat ze op een slechten tijd in Indië waren gekomen, dat er thans geen geld voor de wetenschap was, dat de Java-oorlog groote offers van de kolonie vorderde en tal van andere belangen op den achtergrond drong, dat het voor hen bestemde huis te Buitenzorg in beslag was genomen door den commissaris-generaal voor zijne secretarie en dat, sedert het aftreden van baron v. d. Capellen, er eigenlijk niet veel voor hen te verwachten was. Zijn opvolger was daarbij in het geheel niet te spreken; een ernstige ziekte hield hem buiten de zaken. Boie schetste den toestand in een brief aan zijne moeder aldus:

„Zonder verlof om onze goederen herwaarts te laten overbrengen, zonder geld, zonder voorspraak zaten wij, armen, daar neder, en het is mij wellicht nooit moeilijker geweest om mij in tegenspoed groot te houden."

Hoe zei Horatius ook weer, in zijne „Oden": *Aequam memento rebus in arduis servare mentem* (gedenk in moeilijkheden een stand-

vastig gemoed te bewaren) maar was Horatius wel ooit in zoo'n moeilijk parket geweest?

Zoo iets de nieuwelingen van deze teleurstelling kon vertroosten, dan waren 't de verschijnselen eener vreemde, nog ongeziene natuur. Hier opende zich voor een navorscher een hoorn des overvloeds, hier omgaf hen eene verbazingwekkende dieren- en plantenwereld en vroeg onverpoosd hunne aandacht. Uit Rijswijk schreef hij aan zijn broeder:

„Toen wij hier den eersten avond onze slaapkamer betrokken, waren daarin meer kruipende dan tweebeenige schepsels, daar, behalve drie levende schildpadden, die ik van de Kaap heb medegebracht en hoogpootig door de kamer rondwandelden, zoldering en wanden vol van gekko's waren, die zich vlijtig met de vliegenvangst onledig hielden. Over het Koningsplein vliegt 's avonds drok een soort van geitenmelker (*caprimulgus*) met luid geschreeuw, zonder zich eenigszins schuw voor den mensch te toonen. Een zonderbaar gezang van onderscheidene soorten van kikvorschen en padden schalt des avonds van alle kanten, vermengd met dat der krekels. De geheele uitgebreidheid dezer overrijke natuur zal, ten minste in de drukkend heete vlakte, nog in geen eeuwen slechts eenigermate bekend zijn, zoo ondoenlijk schijnt het zich hier gedurende den dag in de vrije lucht te bewegen, d. i. voor een Europeër."

Gewis had hij reeds lang de waarheid erkend van Goethe's uitspraak: „Die Natur ist das einzige Buch, das auf allen Blättern groszen Inhalt bietet" — hier was dat een boek in folio. Kon hij hopen het ooit uit te zullen lezen?

Nadat Du Bus van zijne ziekte hersteld was ontving hij den jongen natuuronderzoeker herhaaldelijk ten gehoore, en zeide voor hem en zijne zending te willen doen hetgeen de omstandigheden zouden veroorloven — 'n rekbaar begrip! Er zou een voordracht gedaan worden tot vaststelling hunner bezoldiging, die echter — zoo slecht was het land bij kas — zooveel minder zou bedragen dan die van Kühl en Van Hasselt. Voorloopig konden zij een huis te Buitenzorg huren; de zetel van hun onderzoek zou echter wel naar een andere plaats op Java verlegd dienen te worden, want Buitenzorg was uit een natuurhistorisch oogpunt reeds genoeg onderzocht.

Later gelukte 't hun het huis te betrekken, door minnelijke schikking met den bewoner, dat oorspronkelijk voor hen bestemd,

en voor natuurkundige werkzaamheden was ingericht. 't Was ook een aanwinst dat de teekenaar Gerrit van Raalte, de medgezel van de overleden makkers Kühl en Van Hasselt, zich bij hen voegde. Boie was zeer met hem ingenomen. Hij schreef over dezen nieuwen medewerker: „De beminnelijke en rechtschapen Van Raalte staat ons in elk geval met raad en daad bij. Deze, welke slechts met aandoening en geestvervoering van beide afgestorvenen spreken kan, wil zeer gaarne nog een tijd lang bij ons blijven. Hij heeft ons alles, zooals b.v. de kopyen van alle teekeningen en noten, in de beste orde overgeleverd. Natuurhistorische kennis bezit hij minder; doch alles wat tot de uitoefening van zijn post wezenlijk behoort is hem eigen, en daarbij een aangename, door langdurigen toegang tot het huis van v. d. Capellen verkregene, ongedwongen wijze van doen."

Deze v. Raalte was een *old hand*, die reeds wist wat het beteekende te herboriseeren in een Javaansche wildernis, en ook, uit eigen ondervinding, welke perikels er aan de zoo noodzakelijke jacht verbonden konden zijn. Het zou niet lang meer duren of hijzelf zou een *mauvais quart d'heure* doorbrengen op den hoorn van een rhinoceros. Daarover leest men (in de „Handelingen van het Ind. Genootschap") dat hij, op jacht zijnde bij den verlaten mijnberg Parang in de Preanger, de schuilplaats van een neushoorn ontdekte, zonder nog, door het dichte struikgewas, den dikhuid zelven te zien. En verder:

„Deze had echter, hetzij door de beweging der jagers, hetzij door middel van zijn reukorgaan, het hem naderende gevaar opgemerkt. Eensklaps rees hij van uit zijn schuilplaats op, ijlde met onbegrijpelijke snelheid rechtstreeks op Van Raalte aan, stiet hem omver, nam hem op zijn hoorn en wierp den ongelukkige onder een vreeselijk geblaas hoog in de lucht, hetwelk hij eenige malen herhaalde. De inlanders, door den schrik overweldigd, sloegen allen op de vlucht. Slechts een van hen, een oude trouwe jager, had moed genoeg om aan v. Raalte's hulpgeschrei het oor te leenen en terug te keeren. Hij naderde het dier tot op korten afstand, en schoot beide loopen van zijn geweer op hetzelve af. Door den knal verschrikt liet het kolossale gevaarte zijn prooi los en zette het op een loopen. Het geweer was bij het schot gesprongen, het kostte den koenen jager zijn linkerduim, welke gedeeltelijk verbrijzeld was. Rampzalig was de toestand van den ongelukkigen v. Raalte. Hij lag geheel met bloed en modder overdekt. Behalve dat hem een

rib gebroken was, had hij een zeer gevaarlijke buikwond, verscheidene zware wonden aan het linkerbeen, eene in het gewricht van den rechtervoet en menigvuldige kneuzingen. Volgens de verzekering van v. Raalte waren de zware verwondingen aan de kuit en den rechtervoet door het gebit van het dier teweeggebracht. Het had hem bij herhaling met den muil aan die deelen aangetast en van den grond opgelicht."

Op een draagbaar huiswaarts gevoerd ontving hij daar de goede zorgen van doctor Macklot, en kwam allengs de gevolgen van dit avontuur te boven. Doch in 1828 werd hij op een reis naar Koepang (Timor) door hevige koortsen aangetast en overleed op zee, in een klein inlandsch vaartuigje. De wetenschap was een wreede godin voor hare priesters; zij eischte het eene leven na het andere, en dat in den bloei der jaren.

Behalve de diensten van dezen ervaren teekenaar verkreeg Boie ook die van een geoefend inlandsch jager en preparateur, die almede met Kühl en Van Hasselt op het pad was geweest, zoodat de technische krachten van het gezelschap thans alleszins voldoende waren. Met zulke mannen viel er wel wat uit te richten — had men nu slechts kunnen beschikken over de fondsen, ten einde de hand aan den ploeg te slaan! Doch het Indische *circumlocution office* noopte vooreerst tot blijven, en in afwachting van zijn marschorder ging Boie zich vermeien in het koele klimaat en de altijd groene omstreken zijner tijdelijke woonplaats. De natuur van Buitenzorg bekoorde den zoon van 't kille Denemarken. In zijne Brieven ontboezemde hij zich:

„Welk een goddelijk schoon land en welk een liefelijk klimaat! Men gelooft waarlijk in een feeënwereld te zijn. In mijn volgenden schrijf ik aan mijn lieve moeder over mijne huiselijke orde; thans is het nog wanorde. Wat onze woning betreft, men kan dezelve idealisch schoon gelegen noemen, en wij bevinden ons werkelijk daarin zoo wel dat ons niet veel te wenschen over blijft. Het huis ligt genoegzaam op een geweerschot afstands van het paleis, in het groote park op een weide, van achteren door kleine met boomen beplante hoogten omgeven, langs welke twee beeken afvlieten. Verder hebben wij van de hoogste galerij der woning het uitzicht op rijstvelden, van prachtig door bosschen beschaduwde kampongs onderbroken, achter welke eindelijk het oorspronkelijk woud des vulkanischen bergs Gedeh in een zachte glooiing tot vele duizende voeten hoog opstijgt. De liefelijkste gewassen, die wij bij ons slechts

in de trekkassen zien, omringen van zeer nabij onze woning, zooals b.v. een geheel bosch van kaneelboomen, die ons hunne verrukkende geuren doen toevloeien."

Het kostte intusschen heel wat moeite om al die tropische bekoringen achter in plaats van voor zich te krijgen, en op het operatieveld te komen waar men wezen wilde. Beiden, Boie en Macklot, hadden gehoopt naar Borneo te zullen gaan, destijds nog een onontdekt, of voor 't minst een braak liggend veld voor de wetenschap. Maar 't mocht zoo niet wezen. De Fransche natuurkundige Diard was hun hierin voor, hem zond de commissaris-generaal naar deze *terra incognita* met de officieele opdracht: „hare waarde voor de koloniën nader te onderzoeken."

Derhalve, na honderdjarige betrekkingen scheen men daarvan nog niet bijster veel te weten.

Over de bekommerlijke tijdsomstandigheden, die zoozeer op de zending der jeugdige natuuronderzoekers drukten, leest men in een brief van October 1826:

„De sluwe Diepo Negoro verzwakt het (hollandsche) leger door dagelijksche kleine gevechten, zonder het tot een hoofdtreffen te laten komen. Bij deze voortdurende zorgen der regeering moeten wij, natuuronderzoekers, ons niet zelden zeer overtollig gevoelen, hoezeer ik nu onlangs in een schrijven aan zijne Excellentie herhaalde wat Cuvier eens aan Napoleon zeide, dat van Alexanders grootheid niets dan de werken van Aristoteles zijn overgebleven, en van den tocht naar Egypte thans reeds niet veel meer dan het groote, door Napoleon ontworpen boekwerk over dat land. Zonder eene behoorlijke ondersteuning te erlangen zal het ons niet mogelijk zijn te verrichten wat Kühl en Van Hasselt verricht hebben; doch dat zal ons evenwel, in allen gevalle, zwaar vallen; en daarmede zij deze zaak Gode bevolen.

„Macklot is vroolijk, gezond en druk bezig, en ondanks het gezicht van zoovele in eene ongeloofelijke gevoelloosheid verzonkene Europeanen bemerken wij geen van allen tot heden nog iets van die lusteloosheid tot werken, welke het gewoon gevolg van een langdurig verblijf in Indië zijn moet, of, om juister te spreken, van de levenswijze der Europeanen. Weinigen slechts ontbreekt het aan het noodige om in gemak en zonder inspanning te kunnen leven, en het uit vernevener beweegredenen te doen, daartoe mangelt het hun aan de noodige beschaving, en aldus worden zij weldra zoo stomp en traag als het, onder diergelijke omstandigheden,

ook wel het geval in Europa zoude wezen; ofschoon ik niet wil loochenen dat het warme klimaat daar meer toe geneigd maakt, wanneer men er zich niet krachtdadig tegen in stelt."

Op iemand, die zoo schrijven en zoo getuigen kon, had de apathie der tropen stellig nog geen vat gekregen; trouwens, hier was een baar aan 't woord. Zijn voorraad europeesche denkbeelden en beginselen kon zóó spoedig ook niet zijn opgeteerd. Maar de brief bewees tevens, dat deze jonkman niet alleen voor vogels van diverse pluimagie een scherp oog had. Dat hij had opgemerkt welk een breeden rug dat Indische klimaat had, waarop de Europeaan bij voorkeur den last wentelde zijner geestelijke en lichamelijke bezwaren; hoevelen hunner er inderdaad lijdende waren „aan de kwale *pigritia*, op syn duyts luyigheidt genaemt" en hoezeer de arbeid hier bijdroeg tot de gezondheid der ziel. Gewis was hij het eens met dien aartsbisschop van Mainz, die het menschelijk hart eens vergeleek bij een molensteen. „Als gij er tarwe onder legt, wordt die tot meel gemalen; legt gij er niets onder, dan draait de steen toch rond, maar verslijt zichzelf."

En ook met den Engelschen schrijver, wiens gedwongen arbeiden plotseling werd onderbroken door een tweejarige rust, en toen aan een zijner vrienden schreef: „Ik verzeker u, niets te doen te hebben is erger dan zich te overwerken. De geest knaagt dan aan zichzelven — een zeer ongezond voedsel."

In het Indië van 1826, een ander dan het tegenwoordige, waren er velen die op zulk voedsel teerden.

In afwachting van de definitieve regeling hunner positie en aangelegenheden — de regeering scheen met deze natuurkundige commissie danig geschoren te zitten — werd hun eenig voorschot verstrekt, en ook het verlof tot eene wetenschappelijke reis naar Krawang. Nu begon er lucht te komen. Fluks werd de ransel gesnoerd en de wandelstaf opgevat — maar neen, zoo zou men in Europa gedaan hebben bij een studenten-voetreis; hier had men zich te voegen naar 's lands wijs. „In Europa", schreef Boie, „zouden wij ons den geweldigen sleep van bagage geschaamd, en dezelve liever gedurende den nacht hebben laten aftrekken; hier echter baart zulks geen opzien. Onze ijdele dienaarschap, voor een gedeelte vrij potsig opgeschikt, opende den trein, en wel de stalknechts het eerst met onze paarden, vervolgens de jagers, enz., gezamenlijk 18 man. Op deze volgden 97 dragers, waarvan meestal 6 één danjong, dat is een uit bamboe gevlochten en van een ge-

hemelte voorziene groote korf droegen, of wel afzonderlijke blikken kisten, wijnkisten, vaten en dergelijke. De geheele toestel had op één lastwagen, door 4 paarden getrokken, kunnen worden weggereden; doch reeds den volgenden dag moesten nauwelijks voor rijpaarden begaanbare wegen worden ingeslagen, en daar is wezenlijk geen ander middel te bezigen dan dit om de noodwendigheden voor het dagelijksch leven, en tot het maken van verzamelingen, met zich te kunnen voeren. Eindelijk volgden wij in een wagen, om de rijpaarden niet zonder noodzaak te vermoeien."

Sedert werd in Krawang, later in de Preanger het kamp opgeslagen, het „zoölogisch kantoor"; er werd gevischt, gejaagd, gebotaniseerd, er werd ontleed en opgezet. Overdag toog men er op uit, en des avonds zat men aan de teekentafel of het schrijfbureau. Maar dit leven, half van een woudlooper, half van een kamergeleerde, vorderde nog iets meer dan een goeden wil en een geestdriftig gemoed, nl. een sterk lichaam. Reeds na eenige maanden begon Boie te ervaren dat het klimaat een belangrijker factor was dan hij gemeend had, dat er iets verslappends, iets ontzenuwends in deze lucht hing. Zweefden hier onzichtbare vampyrs rond en zogen het bloed van den Europeaan, tegelijk dat ze hem met het wuiven hunner vlerken in bedwelming hielden? Hij betrapte er zich op, dat zijne werkkracht minderde. „Als men", zoo schreef hij zijn broeder, „in dit satansche klimaat nu maar eveneens als in Europa werken kon; doch het is een treurige waarheid dat het niet voor den *homo caucasicus*[1]) gevormd is; ik spreek zonder vooroordeelen. Gij weet dat ik mij in Europa aan geen uitspattingen overgaf en ik verzeker u dat ik ook hier zoo matig leef als doenlijk is, en toch worden de levenskrachten zwakker. Die hier geen lange reeks van jaren heeft doorgebracht kan niet veel uitvoeren, en wie is zoo gelukkig van het hier uit te houden? Daarom ben ik ook voor alles daarop bedacht voorloopig in de vakken der ornithologie en erpetologie[2]) iets ten einde te brengen en ik heb hoop na verloop van eenige jaren ten minste voor de ornithologie kostbare bouwstoffen bijeenverzameld te zullen hebben en zoodanig in orde gebracht, dat het niet moeilijk zal zijn zich daarin terecht te helpen. Hoe onuitsprekelijk belangwekkend is dit natuuronderzoeken!"

Met Duitsche innigheid bleef Boie in den geest aan den kleinen

[1]) De mensch van het Kaukasische ras.

[2]) Leer der kruipende dieren.

kring der zijnen hangen, al was hij ook door bergen en zeeën van hen gescheiden. Ieder had zijn eigene plaats in zijn hart en hun aandenken was daar veilig. Oom Voss was reeds ter ziele, maar de zorgzame tante leefde nog en hield zich, daarvoor kende hij haar, vaak het hart vast wanneer zij aan den zoon haars overleden broeders dacht, die zoo ver in den lande van overzee woonde, in dompige wouden met giftig en verscheurend gedierte. Haar schreef hij, als om haar op te monteren, uit de dessa Tapos aan den voet van den Pangerango:

„Denk ik aan Heidelberg dan staat, onverschillig of de zee wild om mij heen bruist, of dat de woeste Indische wouden, dan wel het gezelschap van onbeschaafde menschen mij omgeeft, altijd het trouwe beeld der liefderijke en vreedzame woning van de familie Voss en haar geheel wezen vóór mij; ik zie u, ik hoor u spreken, en meer behoef ik niet om mij den inwendigen vrede te verschaffen, dien uw brief mij toewenscht. U zie ik het liefste met de bloemen onledig, mij in het kleine bloemenkamertje ten morgengroet hartelijk de hand reikend, en oom Voss den tuin op en neer wandelende, en u met onbeschrijfelijke teederheid en opgeruimdheid tegemoet treden" —

Had tante Voss in Jena instede van in Heidelberg gewoond, de briefschrijver zou hier in zijn verteedering wellicht de regels hebben ingevlochten van het lied uit zijn studententijd:

„Denk ich aber dein, o Jene, fliesst mir der Erinnerung Thräne, wo man so utopisch lebt!"

Over de plaats waar hij tijdelijk woonde en zijn manier van leven schreef hij aan dezelfde:

„Een smaakvol gevlochten triomfboog, welken de inlanders gaarne oprichten ter eere van diegenen aan welke zij eerbied meenen verschuldigd te zijn, prijkt voor de omheinde hofplaats, en ter rechter- en linkerzijde staat een hooge ontbladerde boomstam, door inkerving tot een Aeolus-fluit gemaakt, die vooral des morgens en avonds de liefelijkste toonen hooren doet. Het overige van het statie-gebouw, met vier vertrekjes en in het midden een open eetzaal wordt, buiten mij, door den trouwhartigen Muller en den teekenaar van Oord bewoond, ieder van een veldbed en de noodige reisbehoeften behoorlijk voorzien. De nevenhuizen echter zijn door ons gevolg betrokken, bestaande uit een jager, insektenvangers, kok, bedienden en stalknechts. Voeg in uwe gedachte daar nu nog bij onze honden en menigerlei andere levende diersoort, en

het zal u alsdan begrijpelijk worden dat wij, hoezeer ook afgescheiden van de beschaafde wereld, toch geenszins in eenzaamheid leven. In een echt Europeesch klimaat, dat niet zelden zelfs gevoelig koud is, genieten wij alle drie een volmaakte gezondheid, en daar eindelijk de hemel steeds heldrer is en elk onzer volop te werken heeft, zonder broodzorgen, waarom zouden wij dan niet vroolijk zijn en de aardsche grillen verbannen? Na voleindiging van den dagelijkschen arbeid wordt de oude Boie vaak door het jonge volk aangezocht om door het voorlezen van eenig klassiek geschrift eenige poëtische afwisseling in de eentoonigheid der dagen te brengen, en dat doet hij gaarne naar mate het hem aangenamer is dat diegenen, welke met hem leven, hunne uren van rust en uitspanning niet in de hier helaas zoo algemeene en zoo walgelijke zinnelijkheid doorbrengen. De keus viel de laatste keeren op eenige van Schiller's tooneelstukken. De beide jongelingen doen mij daarentegen niet zelden het vermaak om hunne fluiten voor den dag te halen; en ik wenschte alle geliefde menschen bij mij te Tapos, toen wij onlangs bij hemelsch schoon maanlicht en in het gezicht der trotsche wouden van den Pangerango nog lang voor den ingang van onzen fraaien tuin bij elkander zaten. Het is waarlijk niet te verwonderen dat de geleerden strijd gevoerd hebben of niet op Java het paradijs van Adam zoude geweest zijn".

Deze brief is de laatste van de reeks.

De dagteekening is van 1 Aug. 1827, en den 23en derzelfde maand vertrok Boie uit zijn pondok ter bijwoning van het feest, dat de aanleiding tot zijn dood zou worden.

Wanneer ook slechts de helft waar is van hetgeen zijn levensbeschrijver van zijne deugden en zijn karakter getuigt, dan verloren bij dit sterven de kolonie en de wetenschap een man, die een sieraad was van zijn vak, die bezield was met een in Indië zeldzaam gevoel: geestdrift. En dit gevoel moet hem in zijne laatste heldere oogenblikken de vertroosting hebben geschonken dat hij niet te vergeefs had geleefd, dat hij de wetenschap, welke hij zoo eerbiedig diende, eene merkbare schrede had vooruitgebracht. Had hij, bij zijne verplaatsing onder een andere hemelstreek, van zijne idealen ingeboet, er was voor hem een kostbaar goed weggelegd: de vriendschap van nobele harten, de voldoening eener eervolle werkzaamheid. Hij had gezocht en hij had gevonden: de openbaring eener forsche plantenwereld die hem, den natuurvorscher, zooveel meer zeide dan aan de gelijkvloersche naturen in eene ambtenaarskolonie.

Hij had eigen aspiraties mogen terugvinden in dat vers *Die Ideale*, waarin zijn lievelingsdichter (Schiller) den zoekende zich laat vastklemmen aan de natuur gelijk Pygmalion aan zijn marmerbeeld — totdat de steen begon te leven:

Und theilend meine Flammentriebe
Die Stumme eine Sprache fand,
Mir wiedergab den Kuss der Liebe,
Und meines Herzens Klang verstand
Da lebte mir der Baum, die Rose,
Mir sang der Quellen Silberfall,
Es fühlte selbst das Seelenlose
Von meines Lebens Wiederhall.

Wie zou zulk een leven ongelukkig durven noemen omdat het op 't drieëndertigste jaar werd afgesneden — alsof 't niet rijker geweest was dan menig ander van tweemaal drieëndertig? Wie niet denken aan de woorden des wijsgeers:

„Wij leven in daden, niet in jaren; in gedachten, niet in ademtochten; in gevoelens, niet in cijfers op een wijzerplaat. Hij leeft het meest die het meest denkt, het edelst gevoelt, het best handelt."

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 20 October — 21 November 1902.

In bovengenoemd tijdsverloop kwamen koersverbeteringen slechts sporadisch voor: alleen aandeelen Redjang Lebong konden een goed deel van hun vroegeren achteruitgang herwinnen. De malaise in de afdeeling Amerikaansche spoorwegaandeelen deed mede haar invloed gelden bij het koersverlies op de geheele koloniale fondsenmarkt.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Javasche Bank	2	%
Cert. v. Aand.	Ned. Handel Mij.	1	"
Aand.	Deli Batavia Mij.	2	"
"	Deli Padang Mij.	1 1/2	"
"	Nieuwe Asahan Tabak Mij.	1 5/8	"
Pref. Aand. A.	Padang Cultuur Mij.	5	"
Aand.	Kwand. Soemalata Mijnb. Mij.	4 1/2	"
"	Redjang Lebong Mijnb. Mij.	19 1/2	"
"	Deli Spoorweg Mij.	2 1/2	"
"	Semar. Cheribon St.tram Mij.	1	"

Lager werden genoteerd:

Aand.	Koloniale Bank	4	"
Pref. Aand.	Idem	1 3/4	"
Aand.	Liq. Barge & Moormann	2	"
"	Ned. Ind. Handelsbank	2	"
"	Javasche Cultuur Mij	6	"
"	Amsterdam Deli Compagnie	36	"
"	Amst. Sumatra Cultuur Mij.	5	"
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	3	"
Aand.	Deli Cultuur Mij	10 7/8	"
"	Deli Maatschappij	18 3/8	"
"	Deli Plantage Mij.	7	"
"	Deli Tabak Mij.	2 1/2	"
Pref. Aand.	Idem	3	"
Aand.	Tab. Mij. Kwala Pessilam	6 1/4	"
" A.	Langkat Cultuur Mij.	2 5/8	"
"	Langkat Tabaksbouw Mij.	1	"
" A.	Langkat Tabak Mij.	8	"
"	Medan Tabak Mij.	13 1/2	"
Pref. Aand.	Tabak Mij. Namoe Djawi.	4	"
Aand.	Padang Tabak Mij.	11 1/2	"
"	Rotterdam Deli Mij.	16 1/2	"
"	Senembah Maatschappij	2	"
" A.	Serdang Tabak Mij.	1	"
" B.	Idem	2	"
"	Tabak Mij. Soengei Bedjankar	1	"

Cert. v. Aand.	United Langk. Plant. Cy.	11	%
Aand.	Kon. Paketvaart Mij.	1 1/2	„
„	Rotterdamsche Lloyd	2	„
Pref. Aand.	Dordt. Petr. Industrie Mij.	1	„
Aand.	Petr. Mij. Moeara Enim	2 3/4	„
Pref. Aand.	Perlak Petr. Mij.	3 1/2	„
Aand.	Sumatra Palemb. Petr. Mij.	4 7/8	„
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	1 1/4	„
„	N. Celebes „ „	3 1/2	„
„	Singkep Tin Mij.	9 1/2	„
„	Mijnb. Mij. Soemalata	19 1/2	„
„	Ned. Ind. Spoorweg Mij.	3 3/4	„
„	Bat. Electr. Tram Mij.	4 1/4	„
„	Pasoeroean Stoomtram Mij.	6	„

DIVIDENDEN.

Mij. tot Expl. van Rijstlanden op Java-Michiels Arnold	(interim)	2 1/2	%
Deli Batavia Maatschappij	(„)	10	„
Senembah „	(„)	8	„
Amsterdam Deli Compagnie	(„)	20	„
Mij. tot Expl. der Rijtuigfabriek en van den handel in Paarden voorheen F. J. Fuchs		7 1/2	„
Intercommunale Telefoon-Maatschappij		5	„
Kediri Telefoon-Maatschappij		6	„
Cultuur-Maatschappij Perbawatie		5	„
Ned. Ind. Tramweg Maatschappij		*f* 74.—	
Nederlandsch-Ind. Zee- en Brand Assurantie Mij.		6	%
Tweede „ „ „ „ „ „		6	„
Industriëele Mij. Palembang		5	„
Billiton Mij. 2e rubriek	(slot)	*f* 132.—	

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	West Java Kina-Cultuur Mij.	52	%
„	Ned. Ind. Crediet- en Bankvereeniging	50—52	„
„	Mijnbouw Mij. Redjang Lebong	168—181 1/2	„
„	Oost-Ind. Zee- en Brandassurantie Mij	10	„
„	Machinefabriek Dapoean voorheen firma Younge & Gill	104 7/8	„
„	Cultuur Mij. Kayoe Enak	12	„
„	Bataafsche Hyp. Bank	135	„
„	Electrische Mij. Medan	28	„
Oblig.	Ned. Ind. Electr. Mij.	97—98	„
„	„ „ Houtaankap Mij.	78	„
5 % „	Cultuur Mij. Tjepper	80	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Novr. 7	Novr. 21	
Borneo-Sumatra Maatschappij .....Aand.	103 1/2	103	
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	42 5/8	41 1/2	
id. .....Pref. Aand.	124	123 1/4	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	104 1/2	104 1/2	
Int. Cred. & H. V. Rotterd..... „	74 1/2	75	
Javasche Bank..... „	175	176	
Koloniale Bank..... „	37	35 5/8	
id. .....Pref. Aand.	52 1/4	52 1/4	
Liquid. Barge & Moormann.....Aand.	43 3/8	41	
Ned. Handel-Mij.....Cert. v. Aand.	146 1/8	146 3/16	
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	110	110 1/8	
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	71	69	
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	104	104	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	24 3/4	20	
Banda, Credt. & Handelsver..... „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	—	—	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	68	65	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	—	—	
Kaliwoengoe Plantaran..... „	—	—	
Maron Cult. Mij..... „	55	55	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstlanden..... „	102	102	
Ned. Ind. Houtaankap Mij..... „	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Penampean Cult.-Mij..... ... „	—	—	
Pondok Gedeh Cult. Mij..... „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor..... „	91 3/4	92	
Sindanglaoet, Suikerfabr..... „	—	—	
Soemberredjo Cult.-Mij..... „	—	—	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult.-Mij..... „	52	52	
Wonokoyo..... „	21	21	
Amsterdam-Deli Comp..... „	649 1/2	603	ex div.
Amsterdam Sum. Cult.-Mij..... „	60	52	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	653 1/2	653	
Asahan Plantage Mij..... .....Aand.	65	65	
Asahan Tabaksbouw Mij..... „	78 1/2	75	
Balangan Tab. Cult. Mij..... „	—	—	
Besoeki Tabak-Mij..... „	50	50	
Deli-Batavia-Mij..... „	430	422	ex div.
Deli-Cultuur-Mij..... „	75 1/2	68	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. A.	—	—	
Deli-Maatschappij.....Aand.	458 1/2	443 1/8	ex div.
Deli Padang Mij..... „	66	66	
Deli Plantage Mij..... „	58	54	
Deli-Tabak-Mij..... „	4	4	
„ .....Pref. Aand.	20 1/2	20	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	48 1/2	45 1/4	
Tab. Mij. Kwala Pessilam..... „	78 3/4	72 3/4	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	105	100 7/8	
„ „ ..... „ B.	42	42	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda..... Pref. Aand.	48 1/4	47	
Langkat-Tabaksbouw Mij .....Aand.	5	4	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Novr. 7	Novr. 21	
Langkat-Tabak-Mij. ..... Aand. A.	91 1/4	86 1/2	
idem ..... „ B.	40 1/8	40 1/8	
Medan-Tab.-Mij ..... „	260 1/2	255 1/2	
Tab.-Mij. Namoe Djawi ..... Pref. Aand.	66 1/2	60	
Nieuwe Asahan Tab. Mij. ..... Aand.	163	161	
Padang Cultuur Mij. ..... Pref. Aand. A.	65 1/2	60	
„ „ „ ..... Aand. B.	22	22	
Padang Tabak-Mij ..... „	137	125 1/2	
Rotterdam-Deli-Mij ..... „	250	239 1/2	
Tabak Mij. Sakoeda ..... Pref. Aand.	53	53	
Senembah-Mij. ..... Aand.	406	403	ex div.
Serdang Tab. Mij. ..... „ A.	140 1/2	133	
„ „ „ ..... „ B.	54 1/8	51	
Tabak Mij Soengei Bedjankar ..... „	88 1/2	86	
Sumatra Cult. Mij. ..... „	—	190	
Sumatra Plantage Mij. ..... „	73	73	
United Langk. Plant. ..... Cert. v. A.	257	251	
Ned.-Ind. Electr.-Mij ..... Aand.	—	—	
Ned. Ind. Gas Maatschij ..... „	—	147	
Kon. Paketvaart-Mij. ..... „	165 5/8	164	
Rott. Lloyd ..... „	99 11/16	97 1/2	
Stoomv. Mij. Nederland ..... „	146	144	
Dordt. Petr. Industrie Mij ..... Pref. Aand.	118 3/4	118	
Java Petroleum Mij. ..... Aand.	—	10 1/4	
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië .. „	460	462	
Petroleum Mij. Moeara Enim ..... „	110 1/2	109 1/4	
Perlak Petroleum Mij. ..... Pref. Aand.	140 1/4	135	
Sumatra Palembang Petr. Mij. ..... Aand.	61	55 1/2	
Kwand. Soemalata Mijnbw. Mij. ..... „	23 1/2	23 1/2	
Ned. Ind. Expl. Mij. ..... „	—	—	
id. Mijnbouw-Mij ..... „	8 3/4	7	
N. Celebes Mijnb. Mij. ..... „	10	7	
Oost Borneo Mij. ..... „	—	—	
id. ..... Pref. Aand.	—	12	
Redjang Lebong Mijnb.-Mij. ..... Aand.	177 1/2	179	
Singkep Tin-Mij. ..... „	125	116	
Mijnbouw Mij. Soemalata. ..... „	73	63 1/2	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok. ..... „	—	—	
Deli-Spoorweg-Mij ..... „	181	180 1/2	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. ..... „	217	216	
Babat Djomb. St. tr. Mij. ..... „	—	—	
Bat. Electr. Tram-Mij ..... „	20	20	
Kediri Stoomtram-Mij ..... „	80	80	
Madoera „ „ ..... „	23	23	
Malang „ „ ..... „	50	50	
Modjokerto „ „ ..... „	11	11	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. ..... „	—	—	
Oost-Java-Stoomtram. ..... „	—	—	
Passoeroean „ ..... „	14	14	
Probolinggo Stoomtr.-Mij. ..... „	—	—	
Semar.-Joana Tramw.-Mij. ..... „	167	167	
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij. ..... „	145	145	
Serajoedal St.-Tr.-Mij. ..... „	—	120	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	22 Sept.—6 Oct.	6—20 Oct.
Javasche Bank	178—180	180
Certif. Ned. Handel-Mij	145	145
N. I. Escompto Mij	111½	111½
Ned. Ind. Handelsbank	67½—70	—
Kon. Paketvaart Mij.	167	167
Int. Cred. & Hand. Verg. „Rotterdam"	73	73
Handels-Verg. „Amsterdam"	105	—
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	95	—
Ned. Ind. Spoorweg Mij	—	220—222½
Ned. Ind. Tramweg Mij	145	—
Samarang-Cheribon Stoomtram Mij.	147—148	147½
Brand-Waarborg-Mij. N. I.	134	—
Bataviaasch Prauwenveer	—	133
Tagalsch Prauwenveer	—	125
Part. Prauwenveer te Soerabaja	120	—
Nieuw Prauwenveer te Soerabaja	—	200
Kultuur Mij. „Perbawatie"	150	—
Mij. tot Expl. van Rijstlanden	210	—
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	—	80
Intercommunale Telefoon Mij.	95—100	95—98
New Singap. distilled Water Ice Foy. Lmtd.	210	—
Bandoengsche Kininefabriek	—	97½
Ned. Ind. Mijnb. Mij. (aandeelen)	7½—12½	8—9¼
Idem (obligatiën)	60	57½—60
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen.)	32½	33
Idem (obligatiën)	—	50
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	185—202½	165—195
Mijnbouw Mij. Kahajan	40	30—35
Mijnb. Mij. Atjeh (aandeelen)	40	40
Mijnb. Mij. Lebong Soelit. (aandeelen)	6	—
Idem (obligatiën)	—	22½
Idem (winstbewijzen)		
Mijnb. Mij. Tambang Sibonak (aandeelen).	75	60—65

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Mijnbouw-Maatschappij Ketahoen.

(*Javasche Crt. No. 73, van 12 September 1902*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van concessiën, vergunningen voor mijnbouwkundige onderzoekingen, mijn- en andere rechten, en al wat aan dit doel bevorderlijk kan zijn.

Kapitaal. *f* 2.500.000, in 50 seriën van 500 aandeelen à *f* 100.—; de seriën

1 à 19 zijn preferente, de overige gewone aandeelen. De nemers van 7862 preferente aandeelen ontvangen als premie 3931 gewone aandeelen.

Inbreng. De mijnconcessie „Lebong Soelit", afd. Mokko-Mokko, res. Benkoelen voor 7215 aandeelen, en verder al hetgeen de Mijnbouw-Maatschappij Lebong Soelit buiten genoemde concessie bezit, voor 3750 aandeelen.

Bestuur, 1 directeur: de firma Erdmann & Sielcken; 3 of 4 commissarissen: de heeren H. J. Hoogeveen, A. C. van der Hout, Mr. A. Maclaine Pont en Mr. H. Matthes.

Winstverdeeling. 20% aan de preferente aandeelen. Van het dan overblijvende komt 9% aan den directeur, 6% aan de commissarissen, 85% aan de houders van preferente en gewone aandeelen, in evenredigheid tot het van elke soort uitgegeven aantal aandeelen.

MAATSCHAPPIJ TOT HET DRIJVEN VAN COMMISSIE-, EXPEDITIE- EN INCASSEER-ZAKEN, voorheen H. SERSANSIE.

(*Javasche Crt. No. 79, van 3 October 1902*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van commissie-, expeditie- en incasseer-zaken.

Kapitaal. *f* 20.000, in 5 seriën van 20 aandeelen à *f* 200.—

Inbreng. Door den heer J. J. van der Rest, voor 20 aandeelen: zijne zaak, gedreven onder den naam Commissie-, expeditie- en incasseer-kantoor, voorh. H. Sersansie.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. J. van der Rest; 1 administrateur: de heer D. A. van den Broek.

Winstverdeeling. 80% aan de aandeelhouders, 10% aan den directeur, 10% aan den administrateur.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ HAP POUW.

(*Javasche Crt. No. 79, van 3 October 1902*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, het koopen en verkoopen, huren en verhuren van landerijen of onroerende goederen en rechten, het in leen nemen en verstrekken van gelden met of zonder zekerheidstelling, het aangaan van diverse contracten ten behoeve van het Gouvernement van Ned.-Indië en van particulieren, het stellen der vennootschap als borgen, het deelnemen in maatschappijen of vennootschappen overeenkomstig het doel dezer vennootschap.

Kapitaal. *f* 50.000, in 50 aandeelen à *f* 1000.—

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Tan Tiang Po, en na diens overlijden de Chinees Tan Liok Tiauw.

Winstverdeeling. Na aftrek van eventueel toe te kennen tantièmes, komt de winst aan aandeelhouders.

HANDEL- EN CULTUUR MAATSCHAPPIJ DJOLLONG-PATI.
(Javasche Courant No. 80 van 7 October 1902).

Zetel. Pati.

Doel. De exploitatie van de onderneming „Djollong c. a." gelegen in het district Selowesie, afdeeling Pati, residentie Semarang, en van event. te verkrijgen andere ondernemingen van landbouw of nijverheid dan wel woeste gronden, zoomede de handel in producten.

Kapitaal. *f* 60.000, in 120 aandeelen à *f* 500.

Bestuur. 1 directeur: de heer G. van Riemsdijk; 2 commissarissen: de heeren L. van Maanen en H. Tollens.

Winstverdeeling. 5 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen, 20 % aan het reservefonds; eventueel door de vergadering toetekennen, 10 % aan den administrateur en 10 % aan het overige Europeesch en Inlandsch personeel; de rest komt aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 30.000.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ LIEM KIEM HWA.
(Javasche Courant No. 80 van 7 October 1902).

Zetel. Klatten.

Doel. De voortzetting der handelszaken gedreven door de Chineezen Liem Kiem Hwa, Liem Khaij Bhing, Liem Khaij Ngo en Liem Khaij Ien; het drijven van import- en exporthandel, het beleggen en in leen verstrekken van gelden, het disconteeren van handelspapier en vendu-accepten, het exploiteeren van onroerende goederen enz. enz.

Kapitaal. *f* 90.000, in 60 aandeelen à *f* 1500.

Inbreng. Door Liem Kiem Hwa, voor 54 aandeelen: zijne handelszaken, het erfpachtsrecht op eenige perceelen grond in de res. Madioen, eenige huizen te Klatten en Pedan en 1 schuldvordering ten laste van den Chinees Liem Kiem Ting, groot *f* 6000.

Door Liem Khaij Ien, voor 2 aandeelen: zijne handelszaken en 1 huis te Klatten.

Door Liem Khay Bhing en Liem Khaij Ngo, elk voor 2 aandeelen: hunne handelszaken.

Bestuur. 1 directeur: Liem Kiem Hwa; 2 commissarissen: Liem Khaij Ien en Liem Khaij Bhing.

Winstverdeeling. } Door de algem. Vergadering van aandeelhouders vast
Reservefonds. } te stellen.

PREANGER VENDUTIE-, COMMISSIE- EN ASSURANTIEKANTOOR.
(Javasche Crt. No. 81, van 10 October 1902).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het houden van vendutiën voor eigen rekening zoowel als voor rekening van derden, het huren en verhuren, het koopen en verkoopen van huizen, erven en landerijen, meubilaire en andere goederen, voor eigen rekening

dan wel in commissie en het afsluiten van verzekeringen op het leven dan wel tegen brandgevaar.

Kapitaal. *f* 20.000, in 200 aandeelen à *f* 100.

Inbreng. Door den heer C. L. 't Sas, voor 100 aandeelen: de handelszaak van den heer Dieckhaus. Aan de heeren J. B. H. M. Logeman en W. F. A. Loonen worden elk 5 aandeelen uitgereikt voor belooning van door hen verrichtte werkzaamheden bij de oprichting der vennootschap.

Bestuur. 1 directeur: de heer C. L. t' Sas; 1 adjunct-directeur: de heer J. B. H. M. Logeman; 3 commissarissen.

Winstverdeeling. 6 % dividend. Van het overblijvende: 15 % aan het reservefonds, 30 % aan aandeelhouders, 20 % aan den directeur, 20 % aan den adjunct-directeur, 15 % aan de commissarissen.

Reservefonds. Zoodra het maximum ad *f* 20.000 bereikt is, vervalt de genoemde bijdrage aan aandeelhouders.

Handelmaatschappij Tong Goean.
(Javasche Crt. No. 81, van 10 October 1902).

Zetel. Siboga, res. Tapanoeli.

Doel. De voortzetting der handelszaken, door den Chinees Lim I Lowé onder het werk Tong Goean gedreven, met overname van het huis; voorts het aangaan van pacht- en andere contracten, en het exploiteeren van eventueel te verkrijgen perceelen, grondstukken en andere zaken.

Kapitaal. *f* 30.000, in 30 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de Chineezen Lim I Lowé en Lim Oen Soe; 1 commissaris.

Winstverdeeling. 50 % aan het reservefonds, 5 % aan iederen directeur. 1 % aan den commissaris, het overige aan aandeelhouders. In 1905 zal echter voor de 1e maal de bepaling van het dividend plaats hebben.

Reservefonds. Maximum *f* 50.000.

Cultuur Maatschappij Soember Pakel.
(Javasche Crt. No. 83, van 17 Oct. 1902).

Zetel. Malang.

Doel. Het exploiteeren van de bestaande koffieonderneming Soember Pakel.

Kapitaal. *f* 50.000, in 50 aandeelen à *f* 1000.—. De heer Th. H. Mac Gillavry is gemachtigd de genoemde onderneming van den heer L. Schol te koopen voor *f* 8000.—, voor de Vennootschap.

Bestuur. 1 directeur: de heer Th. H. Mac Gillavry; 2 commissarissen: de heeren A. de Stoppelaar Jr. en Jhr. A. O. J. van Nispen.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds. Van het overige komt 3 % aan den directeur, 2 % aan de commissarissen, 95 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 25.000.—.

LANDBOUW-MAATSCHAPPIJ SELAPADJANG OOST.

(Javasche Crt. No. 84, van 21 October 1902).

Zetel. Batavia.

Doel. Het erlangen, huren, in administratie nemen, verhuren, exploiteeren en vervreemden van landerijen, landbouwondernemingen en onroerende zaken, daaronder begrepen: het ontginnen, cultiveeren, bebouwen van gronden, het drijven van handel in alle landbouwproducten en het verbouwen van huizen en andere gebouwen.

Kapitaal. *f* 110.000, in 110 aandeelen à *f* 1000.—.

Inbreng. Door de Mij. tot exploitatie van de vastigheden Han Hwaij Djin, voor 38 aandeelen: 1 perceel onroerend goed, in de res. Batavia in de buurt Selapadjang-Oost, met een gedeelte van den inventaris, en de op het perceel rustende hypotheek.

Bestuur. 1 directeur: de firma J. H. Kievits & Zoon; 1 plaatsvervangend directeur: de heer J. A. Veenstra.

Winstverdeeling en *Reservefonds.* Telken jare te bepalen.

BOUW-MAATSCHAPPIJ FRANCISCA.

(Javasche Crt. No. 85, van 24 October 1902).

Zetel. Batavia.

Doel. Het erlangen, huren, in administratie nemen, verhuren, exploiteeren en vervreemden van woonerven en andere stukken gronds, van woonhuizen en andere onroerende zaken, daaronder begrepen: het bebouwen van gronden en het verbouwen van huizen en andere gebouwen.

Kapitaal. *f* 82.000, in 82 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door den heer R. L. Smith, Vrouwe J. C. Bernet, wed. den heer R. E. Smith en mej. M. F. Smith, voor de 82 aandeelen: eenige perceelen recht van eigendom en 2 huizen in de afd. Stad en Voorsteden van Batavia, met de daarop rustende hypotheken.

Bestuur. 1 directeur: de heer R. L. Smith; 1 plaatsvervangend directeur: Mej. M. F. Smith.

Winstverdeeling en *Reservefonds.* Telkenjare door de algem. Vergadering te bepalen.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ TJIHERANG.

(Javasche Crt., No. 86, van 28 October 1902.)

Zetel. Batavia.

Doel. De cultuur en de bereiding van producten voor de Europeesche en Inlandsche markt en in verband daarmede het exploiteeren van eigendoms-, erfpachts- of andere perceelen.

Kapitaal. *f* 60.000, in 120 aandeelen à *f* 500.

Bestuur. 1 directeur: de heer C J. de Flines; 2 commissarissen: de heeren Mr. H. Mounier en C. H. van Dorp.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 5 % aan den directeur, 5 % aan elken commissaris, 10 % aan den administrateur, het overige aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 20.000.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over September 1902.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (101.800)	ƒ	45.000.—
Goederen, tonnen (66.700)	„	254.400.—
Diverse ontvangsten	„	9.500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	308.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	382.681.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	2.538.438.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.616.825.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	50.23
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	62.22
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	45.36
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	46.76

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (88.900)	ƒ	33.700.—
Goederen, tonnen (10.700)	„	41.800.—
Diverse ontvangsten	„	3.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	78.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	81.213.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	692.874.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	675.534.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	46.73
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	48.34
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	45.32
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	44.19

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (19.700)	ƒ	2.500.—
Goederen, tonnen (10.400)	„	13.900.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	16.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	17.950.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	121.028.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	100.072.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	24.06
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	26.01
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	19.28
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.94

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.).

Reizigers, aantal (39.600)	ƒ	9.000.—
Goederen, tonnen (3.200)	„	11.900.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	21.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	18.675.—
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	184.827.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	180.845.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	15.11
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	13.24
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	14.40
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	14.09

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (In aanleg 209 kilom.)

Reizigers, aantal (66.200)	f	14.800.—
Goederen, tonnen (15.800)	„	17.400.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	32.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	16.212.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	249.416.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	130.607.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	5.20.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	5.05.—*
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	5.02.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.47.—*

*) Gemiddeld in exploitatie. 107 K.M.
† „ „ „ 152 „

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand October 1902 f 26.600 tegen f 25.407 in 1901.
Sedert 1 Juli 1902 f 105.100 tegen f 102.865 in 1901.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Oct. 1902	f	84.500	f 7.—	388
„ 1901	„	95.200	„ 9.65	319
Verschil minder	„	10.700	„ 2.65	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Oct. 1902	„	1.019.100	„ 9.10	368
1901 „ 31 „ 1901	„	919.600	„ 9.50	319
Verschil meer	„	99.500	„ —	
Verschil minder	„	—	„ 0.40	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Oct. 1902	f	18.000	f 14.90	39
„ 1901	„	17.200	„ 14.25	
Verschil meer	„	800	„ 0.65	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Oct. 1902	„	168.400	„ 14.20	39
1901 „ 31 „ 1901	„	174.400	„ 14.70	
Verschil minder	„	6.000	„ 0.50	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Oct. 1902	f	7.800	f 6.15	41
„ 1901	„	16.700	„ 13.15	
Verschil minder	„	8.900	„ 7.—	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Oct. 1902	„	99.900	„ 8.—	41
1901 „ 31 „ 1901	„	108.400	„ 8.70	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	8.500	„ 0.70	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Oct. 1902	f	14.700	f 5.20	91
„ 1901	„	13.200	„ 4.70	
Verschil meer	„	1.500	„ 0.50	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Oct. 1902	f	304.300	„ 11.—	91
1901 „ 31 „ 1901	„	267.700	„ 9.70	
Verschil meer	„	36.600	„ 1.30	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang-Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Oct. 1902	f	66.600	f 7.85	274
„ 1901	„	72.200	„ 8.65	270
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	5.600	„ 0.80	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Oct. 1902	„	891.300	„ 10.70	274
1901 „ 31 „ 1901	„	933.200	„ 11.35	270
Verschil minder	„	41.900	„ 0.65	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Oct. 1902	f	13.000	f 8.40	50
„ 1901	„	—	„ —	
Verschil meer	„	—	„ —	
Verschil minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1902 tot 31 Oct. 1902	„	133.600	„ 8.80	50
1901 „ 31 „ 1901	„	—	„ —	
Verschil minder	„	—	„ —	

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1902 *f* 4.700 tegen *f* 6.372. Sedert 1 Januari *f* 72.218 tegen *f* 81.869, per dagkm. *f* 5.87 tegen *f* 7.04.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1902 *f* 6.600, tegen *f* 6.833. Sedert 1 Januari *f* 69.326 tegen *f* 74.467. Per dagkm. *f* 6.33 tegen *f* 6.80.

MODJOKERTO-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1902 *f* 6.459 tegen *f* 11.128. Sedert 1 Jan. *f* 89.064 tegen *f* 95.150.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1902 *f* 9.490 tegen *f* 10.735. Sedert 1 Januari 1902 *f* 73.272 tegen *f* 73.270.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1902 *f* 16.000 tegen *f* 18.500. Sedert 1 Jan. 1902 *f* 252.200 tegen *f* 221.000.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1902 *f* 14.000 tegen *f* 10,500. Sedert 1 Januari *f* 151.516, tegen *f* 111.425.

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1902 *f* 26.500.

DELI-SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg-Ontvangsten.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1901.

Opbrengst	Oct. 1902	*f*	112.000	tegen *f*	110.827	in	1901
„	per dagkilometer	„	35.42	„ „	35.05	„	1901
„	sedert 1 Jan. 1902	„	1.210.000	„ „	1.130.984	„	1901

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie Oct. 1902, 30 K. M.

Opbrengst Oct. 1902 *f* 5.000.
„ per dagkilometer *f* 5.37.
„ sedert 11 April 1902 *f* 36.000.

Den 5den November 1902 is de Selessehtram, lang 10 K.M. geopend voor publiek verkeer.